T.H. Bouwk.
1077
D 5

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

44E JAARGANG
1923

DOCUMENTATIE AFD. BOUWKUNDE
AFD. ARCHITECTUUR
DELFT bibliotheek BOUWKUNDE nr. 349

'S-GRAVENHAGE
MOUTON & Co.

Bijblad behoorende bij het Bouwk. Weekbl. van 5 Jan. 1924. No. 1.

REGISTER.

Blz.

Aansprakelijkheid van den Architect door E. ROSENBOOM 365
Aanteekeningen bij een tweetal kerken van A. J. Kropholler door J. P. M. 87
ADRIAANS. G. — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort door — 99
Afgevaardigde leden van A. et A. Over — door J. F. STAAL 163
Algemeene Beschouwingen door J. P. M. 8, 155, 412, 420, 458
Ambtenaar Architect en Particulier Werk door THEO RUETER 118
Amerikaansche Architectuur. Iets over — door Ch. Conrady in „La Cité" No. 7 jaargang 3, (vertaald door W. van der Leck) 30
Amsterdam door V. H. 454
– Amsterdamsche Schoonheids-Commissie. Leeken in de — door Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 4
ANROOY. H. A. VAN — Landhuisje te Hilversum. Architect A. P. Smits. door — 544
Antwoord aan den heer J. F. Staal door THEO RUETER 175
Architect en de Eigenbouwer. De — door A. BOEKEN 45, 76
Architect en de Eigenbouwer. De — door PAUL J. DE JONGH 61
Architektonische Vortragsreise (Februari 1923) im Besetzten gebiet Deutschlands und in Holland von BRUNO TAUT . . 292
Arbitrale Rechtspraak door P. J. HOUTZAGERS. 386
Arbitrale Rechtspraak door ROSENBOOM. 390

BAALEN. A. VAN — De prijsvraag der Chicago Tribune door — 78
BAANDERS. H. A. J. en JAN — Architecten. Het Hof „de Dierik" te Oude Lande 482
Bauhaus Resumé door Dr. ADOLF BEHNE 446
Beeldhouwer Mendes da Costa. De — door J. P. M. 465
BEHNE. Dr. ADOLF — Chronik der Deutschen Baukunst, seit Kriegsende door — 193, 211
BEHNE. Dr. ADOLF — Kroniek van de Duitsche Bouwkunst, sedert het einde van den oorlog door —. 29
BERG. PL. V. D.—Goedkoop bouwen door— 159
BERG. PL. V. D.— Overbelasting van Paalfundeeringen door —. 209
BERG. PL. V. D. — Draagvermogen van Heipalen . . . . . 474—545
Bescherming van nieuwe bouwwerken tegen verminking door J. P. M. . . 390
Beteekenis van de kleur in Binnen- en Buiten-Architectuur. De — door THEO VAN DOESBURG. 232
Blok van 52 woningen aan de Kleverlaan te Haarlem van de Coöperatieve Woningvereeniging „Onder Dak" door J. P. M. 467
BOEKEN A. — De Architect en de Eigenbouwer. door — 45, 76
BOEKEN. A. De „Da Costa" school te Utrecht. Architecten Maas en Zonneveld door — 140
BOEKEN A. — „De kunst van laten zien". Naar aanleiding van de Jaarbeursstand 1923 der Philips' Gloeilampenfabrieken. Architect H. A. van Anrooy door — 148
BOEKEN. A. — De ontwerpen voor het Comenius-Monument te Amsterdam door — 158
BOEKEN. A. — Iets over de constructivisten op de eerste Russische Kunsttentoonstelling door — 213
BOEKEN. A. — Kindermeubelen van Irs. Bijvoet en Duiker door — 355
BOEKEN. A. — De Nederlandsche inzending op de „Eerste tweejaarlijksche internationale Kunstnijverheidstentoonstelling te Monza" door — 441
BOEKEN. A. — De Winkelpui Kalverstraat 107 te Amsterdam. Architect G. Rietveld door —. 455
BOEKEN. A. — Studie voor een nieuw Stadhuis te Amsterdam door — . . 116
BOEKEN. A. — Staatliches Bauhaus in Weimar 1919—1923 door — 541
Boekwerken en Tijdschriften. De volgende werken zijn in dezen jaargang besproken of aangekondigd:
„Architectura" No. 52 jaargang 1922 . 24
„De Technische Nijverheidsvakken". Een nieuw blad. Hoofdredacteur L. ZWIERS. Redacteur WILLEM NOORLANDER 24
„Architectura" 27e jaargang No. 1 en 2 in één nummer en 3 en 4 64
Nijverheidsonderwijswet door H. J. DE GROOT. 2e geheel bijgewerkte druk 64
Kunstgeschiedenis door E. H. KORREVAAR HESSELING 199
Die Ingenieurbauten in Ihrer Guten Gestaltung uitgegeven door Deutscher

Blz.

Bund Heimatschutz und Deutscher Werkbund 203
Constructie van Gebouwen door Prof. J. G. WATTJES 1e deel Muren, schoorsteenen, kelders, fundeeringen en rioleeringen. 1e en 2e aflevering. . . 222
IJzerbouw door P. Bakker Nz. 2e druk 222
Machinale Houtbewerking door D. KIEKENS 222
De Formwille der Zeit in der angewandten Kunst mit 93 Abbildungen von Arbeiten der Wiener Kunstgewerbeschule, Abteilung des Regierungsrates Prof. Franz Cizek. door L. W. ROCHOWANSKI 272
De Kathedraal van Haarlem van TH. M. P. BEKKERS JR. en C. N. J. MEYSING JR. 314
„Mededeelingen". Orgaan van de Vakgroep Bouwkunst der Algem. R. K. Kunstenaarsvereeniging 314
„Architectura" No. 24 van 30 Juni 1923 314
Onze Bouwmaterialen door Prof. J. A. V. D. KLOES 330
Moderne eenvoudige meubels door H. VAN DORP. 60 platen met tekst . . 330
„Architectura" Nos. 25 en 26 jaargang 1923 352
Architectural Association Journal Juni 1923 352
Wijziging Huurcommissiewet en Huuropzeggingswet, bewerkt en voor de praktijk toegelicht door Mr. LIETAERT PEERBOLTE en Mr. W. F. FRUIN . 367
Deur- en raamopeningen door J. H. P. G. DE ROUW met 86 afb. 367
L' Architecture Revue bimensuelle de la Corporation des Architectes publiée par la Société Centrale des Architectes. No. 15, 10 Aug. 1923 367
Sprokkelingen in Nederland. Reeks A. 3e serie. Wereldlijke Openbare Gebouwen in Amsterdam door Mr. A. LOOSJES 398
De Bouwwetgeving voor den bouwkundig opzichter en teekenaar. 2e druk, door J. H. SCHAAD 406
Huurcommissiewet, Huuropzeggingswet, Huuraanzeggingswet, Woningnoodwet benevens Uitvoeringsvoorschriften. Uitgever Samson Alphen a/d Rijn. 406

Blz.

Sprokkelingen in Nederland. Reeks A. Serie 5 en 6. Wereldlijke openbare gebouwen in Zuid-Holland. — Wereldlijke openbare gebouwen in 's-Gravenhage door Mr. A. LOOSJES . . 406
De Nieuwe Kerk te Delft. Mausoleum van het Huis van Oranje door H. V. D. KLOOT MEYBURG 442
Oude Huizen te Middelburg door Dr. W. S. UNGER. 444
Oude Gebouwen en Woonhuizen te Middelburg 444
De ontwikkeling der bouwkunst van de oudste tijden tot heden door Prof. K. O. HARTMANN. In drie deelen. Deel 1.
De bouwkunst in de oudheid en onder den Islam 444
Bouwkundig Vragenboek door C. VISSER 468
Kern der Materialenkennis 4e druk door F. WIND 468
Technisch Vademecum 2e druk door F. WIND 468
Electriciteit voor bouwvaklieden door Ir. E. H. SMID 468
Watervoorziening van gebouwen door C. W. J. SCHORTELDOEK 468
Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst door FRANS VERMEULEN 475
Eisenbetonbouw door H. SCHLÜTER . 477
Constructie van Gebouwen door Prof. J. G. WATTJES 3e stuk 477
IJzerconstructies naar het Duitsch van C. KERSTEN bewerkt door Ir. A. W. C. DWARS 477
Gemetselde Fabrieksschoorsteenen-stoomketel-bemetseling door M. SIRAG JZN. 478
Beknopt Leerboek der Burgerlijke Bouwkunde door M. SIRAG JZN. . 478
Leerboek der stereometrie door K. H. W. VISSER 478
Het Overzicht No. 18—19 van October 1923 478
WASMUTHS. Monatschiften für Baukunst No. 9 en 10 483
The Architectural Record Augustus 1923 483
De Volkswoning No. 1 November 1923 483
Staatliches Bauhaus in Weimar 1919-1923 541
De Sierende Elementen van de Bouwkunst door JAN WILS. 547

Blz.

Leerplan M. T. S. voor Bouwkunde te Utrecht 548
Tijdschrift voor Volkshuisvesting December 1923 . , ... 548
BOTERENBROOD. J. Uitbreidingen om Amsterdam door 333, 344
Bouwkunsttentoonstelling 1898—1923 te Amsterdam door W. 388, 396
BIJVOET EN DUIKER. Irs. Plan Hofvijver door 267

Chronik der Deutschen Baukunst, seit Kriegsende door DR. ADOLF BEHNE 193, 211
Comenius Monument te Amsterdam. De ontwerpen voor het — door A. BOEKEN. 158
CUYPERS. JOS. TH. J. — De schoonheid van Oud-Amsterdam door —. . . . 20
CUYPERS. IR. JOS. TH. J. en PIERRE — Kerk, Pastorie en Zusterhuis St. Gerardus Majella te Tilburg de architecten — 417

„Da Costa-School" te Utrecht. De — Architecten Maas en Zonneveld door A. BOEKEN 140
Dam te Amsterdam. De — door C. VAN DER GAAST 104
Damvraagstuk. Het — door P. KRAMER. 50
Deensch Ontwerp voor de „Chicago Tribune". Bij een — door J. J. P. OUD. 456
„De kunst van laten zien". Naar aanleiding van de Jaarbeursstand 1923 der Philips' Gloeilampenfabrieken. Architect H. A. van Anrooy door A. BOEKEN . . . 148
Demonstratie. 173
Den 28sten November door J. W. . . 481
DOESBURG. THEO VAN — De beteekenis van de kleur in binnen- en buitenarchitectuur door — 232
DOESBURG. THEO VAN — De invloed van de stijlbeweging in Duitschland door — 80
Draagvermogen van Heipalen door PL. VAN DEN BERG. . . . . 474—545
Draagvermogen van Heipalen door W. J. M. V. D. WIJNPERSSE 492

Examen voor Bouwkundig Opzichter 1922 door SCHB. 94
Excursie naar Apeldoorn 257
Eeretentoonstelling Henricus Mei 1923 door J. P. M. 312
EESTEREN. C. VAN — Tentoonstelling Prix de Rome Bouwkunst door —. . 141
Electrische Centrale Zeeuwsch Vlaanderen door A. A. KOK 325
Entrefilet door J. P. M. 130, 152, 204, 291, 332, 354, 403, 419, 446, 461, 474
EPEN. J. C. VAN — Antwoord op den open brief aan den heer G. J. Rutgers door — 62
Er zijn twee gegaan door VAN LOGHEM . 540
Fransch Olympisch Comité. Regeling Architectuur wedstrijden tentoonstelling 223
Fransche Kunstnijverheid. Moderne — door V. R. 321
FRIEDHOFF. Ir. G. — De prijsvraag voor de Chicago Tribune door — 96
FRIEDHOFF. Ir. G. — De Zweedsche Architectuur en de Tentoonstelling te Gothenburg in 1923 door — 132
FRIEDHOFF. Ir. G. — Het Stadhuis te Stockholm door — 436
FRIEDHOFF en J. H. PLANTENGA. Irs. G. — Het nieuwe Raadhuis te Sliedrecht door — 299

GAAST. C. VAN DER — De Dam te Amsterdam door — 104
Garage te Rotterdam. De ingestorte —. 530
Gebouw van de Nederlandsche Handel-Maatschappij en toevalligheden door J. P. M. 373
Gemeentelijke Woningbouw „Spangen" te Rotterdam door J. J. P. OUD . . 15
Getuigschrift. Over een — 271
Gevangenpoort. De — door H. HOEKSTRA 265
Gevangenpoortvraagstuk. Het — door J. P. M. 304
Goedkoop Bouwen door PL. V. D. BERG 159
Gotenburgs Tentoonstelling. De Architectuur door D. F. SLOTHOUWER . . . 247
GRANPRÉ MOLIÈRE. Ir. M. J. — Leeken in de Amsterdamsche Schoonheids-Commissie door 4
Graven van Pharao's. De — door J. P. M. 93

HAAR JR., J. B. VAN DE — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort 107
Het Hof „de Dierik" te Oudelande. Architecten H. A. J. en Jan Baanders door A. B. 482
HOEKSTRA. H. — De Gevangenpoort door — 265
HOUTZAGERS. P. J. — Arbitrale Rechtspraak door 386
Huishoudschool te Zeist. De — door Ir. A. J. VAN DER STEUR 490
HULSTEIJN. H. VAN — Het Imperial Hotel te Tokio door 449
HUSZAR. V. — Twee kerkraamontwerpen

Blz.

1923. Afgekeurd door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg door. . 197
HYLCKAMA VLIEG. L. H. E. V. — Rotdam Werk- en Woonstad! door — . 207
HYLCKAMA VLIEG. L. H. E. V. — Schoonheids-Commissies door — 177

Ideale Schoonheids-Commissie. De — door J. F. STAAL 35
Imperial Hotel te Tokio. Het — door H. V. HULSTEYN 449
Imperial Hotel te Tokio. Het — door Ir. H. G. J. SCHELLING. 461
Ingezonden door TH. J. LAMMERS. . . 161
Ingezonden door THEO RUETER . . . 162
Ingezonden door G. J. RUTGERS . . . 474
Internationalisme in de kunst door J. C. MEISCHKE 287
Invloed van de stijlbeweging in Duitschland. De — door THEO VAN DOESBURG 80

Jaarbeursstand N.V. Philips' Gloeilampenfabriek door J. P. M. 464
Jaarverslag van den B. N. A. over 1922 124
Jaarverslag van de Commissie van Onderzoek over 1922. 138
Jaarverslagen der Gewestelijke Kringen over 1922. Uittreksels — 150
Jaarverslag P. P. C. over 1922. . . . 65

Kamperbinnenpoort te Amersfoort. De — door G. ADRIAANS 99
Kamperbinnenpoort te Amersfoort. De — door J. B. V. D. HAAR JR. 107
Kerkraamontwerpen 1923. Twee — Afgekeurd door de Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg door V. HUSZAR 197
Kerktorentjes van het Berner Oberland. De — door BEB ZEEMAN b. i. . . . 412
Kerk, Pastorie en Zusterhuis St. Gerardus Majella te Tilburg, de architecten Ir. JOS. TH. J. en PIERRE CUYPERS . . 417
Kindermeubelen van Irs. Bijvoet en Duiker, Architecten door A. BOEKEN . . . 355
KOK. A. A. — Electrische Centrale Zeeuwsch-Vlaanderen door — 325
KRAMER. P. Architect. — Het Damvraagstuk door —. 50
Kroniek van de Duitsche Bouwkunst, sedert het einde van den oorlog door ADOLF BEHNE 29
KROPHOLLER. A. J. — De Lichtvalling. Een belangrijke zaak voor den Katholieken kerkbouw door — 112
KROPHOLLER. A. J. — Middeneeuwsch door. 23
KRUISWIJK. C. — Ontwerp van een schoolgebouw met 11 klasselokalen, 2 speellokalen en een gymnastieklokaal voor voorbereidend en lager onderwijs, dat gebouwd zal worden aan de Planciusstraat hoek Zoutkeetsgracht te Amsterdam door —. 318
Kunstnijverheids-Tentoonstelling in het Stedelijk Museum. Over de meubelen op de — door A. B. 460
Landhuisje te Hilversum. Architect A. P. Smits. door H. A. VAN ANROOY . . 544
LAMMERS. TH. J. — Ingezonden door — 161
LAMMERS. TH. J. — Het nieuwe schoolgebouw voor de Marnixschool aan de Amaliastraat te Amsterdam 529
LAUWERIKS. J. L. M. Het uitgeleide aan K. P. C. de Bazel door — 489
Landhuisje te Eindhoven door F. WOLTERS 153
Leeken in de schoonheids-commissie door J. P. M. 35
Leeken in de schoonheids-commissie door POSTHUMUS MEYJES 22
Lezing van Dr. H. P. Berlage over Indië. Tentoonstelling van zijn Reisschetsen door A. B. 538
Lichtvalling. De — Een belangrijke zaak voor den Katholieken Kerkbouw door A. J. KROPHOLLER 112
LOGHEM. V. — Er zijn twee gegaan door — 540

MARRES en W. J. SANDHÖVEL. V. T. Middenstandswoningen te Maastricht door — 175
MEISCHKE. J. C. — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort en . . . . . Amerika door. 356
MEISCHKE. J. C. — Rondavels door — . 188
MEISCHKE en SCHMIDT. De Prijsvraag der Chicago Tribune door — 60
MEIJER. JAN DE — „Van een Terreur" door — 82
Meubelen van Penaat en Bromberg. Bij de — door A. B. 538
Middeneeuwsch door A. J. KROPHOLLER 23
Middenstandswoningen te Maastricht door V. T. MARRES en W. J. SANDHÖVEL. 175

Blz.

MIERAS. J. P. — Steun aan Oostenrijksche Architecten door — 173
Moderne Fransche Kunstnijverheid door V. R. 321

Naar aanleiding van de „Algemeene Beschouwingen" van J. P. M. in het B. W. van 13 October 1923 door C. B. POSTHUMUS MEYJES 426
Nederlandsche inzending op de „Eerste tweejaarlijksche internationale kunstnijverheidstentoonstelling te Monza" De — door A. BOEKEN 441
Noorsche proeven met verschillende wandconstructies 429
Notulen van de Ledenvergadering van den B. N. A. op 20 December 1922. . 2
Notulen van de Jaarvergadering van den B. N. A. op 14 April 1923 . . . 181—236
Notulen van de Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 26 Juni 1923. . 306
Notulen van de Ledenvergadering van den B. N. A. op 26 September 1923 . . . 408

Onderstation G. E. W. en Laboratorium voor Electro-chemie te Amsterdam ontwerper Ir. A. BOEKEN 471
Ontwerp van een schoolgebouw met 11 klasselokalen, 2 speellokalen en een gymnastieklokaal voor voorbereidenden lager onderwijs, dat gebouwd zal worden aan de Planciusstraat, hoek Zoutkeetsgracht te Amsterdam door C. KRUISWIJK 318
Ontwerpen voor een kerk der Gereformeerde Gemeente te Den Haag door J. W. 42
Open brief aan den Gewestelijken Kring Hilversum; Inzonderheid aan zijn secretaris, den heer J. C. van Epen door G. J. RUTGERS 50
Open brief aan den heer G. J. RUTGERS. Antwoord op den — door J. C. VAN EPEN 62
OUD. J. J. P. — Bij een Deensch Ontwerp voor de „Chicago Tribune" door — . 456
OUD. J. J. P. — Gemeentelijke Woningbouw „Spangen" te Rotterdam door — 15
Overbelasting van Paalfundeeringen door PL. V. D. BERG 209

Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag over 1922 65

Blz.

Personalia.
J. R. de Kruyff †. 41
Jan Kotêra † door J. C. MEISCHKE . . 204
G. F. La Croix † door J. P. M. . . . 332
A. W. Weissman † door PAUL J. DE JONGH 393
K. P. C. de Bazel †.
No. 50 geheel gewijd aan de nagedachtenis van — medewerkers aan dit nummer H. P. BERLAGE, W. M. DUDOK, JAN GRATAMA, R. N. ROLAND HOLST, PAUL J. DE JONGH, J. L. M. LAUWERIKS, JAN DE MEIJER, J. J. P. OUD, W. PENAAT, A PIT, HENRY POLAK, VAN ROYEN, JAN WILS. 495
W. J. de Groot † door B. J. OUËNDAG 540
Plan Hofvijver door Irs. BIJVOET en DUIKER. 267
POSTHUMUS MEYJES. Leeken in de Schoonheids-Commissie door 22
Prijskampen. Olympische spelen te Parijs 1924 58
Prijsvraag der Chicago Tribune. De — door D. F. S. 28
Prijsvraag der Chicago Tribune. De — door MEISCHKE EN SCHMIDT 60
Prijsvraag der Chicago Tribune. De — door A. VAN BAALEN 78
Prijsvraag voor de Chicago Tribune. De — door IR. G. FRIEDHOFF 96
Prijsvraag Kerkbouw Gereformeerde Kerk te Amsterdam 461, 480, 493
Prijsvraag van den Frieschen Bouwkring door J. P. M. 329, 380
Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" 10, 37, 53, 255, 359, 470
Prijsvraag voor het ontwerpen van wandplatenseries uitgeschreven door de Verzamel-commissie. — Juryrapport van de tweede — 187
Prijsvraag uitgeschreven door de V A N.K. voor een lidmaatschapskaart. . . . 57
Prijsvraag voor een hedendaagsche straatverlichting uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk". 129, 298
Prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen 255, 315, 484
Prijsvraag voor een Gerechtshof te Cairo 479

Raadhuis te Sliedrecht. Het nieuwe — door Irs. G. FRIEDHOFF en J. H. PLANTENGA 299

Blz.

Reglement van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten 127
Rondavels door J. C. MEISCHKE . . . 188
ROSENBOOM. E. — Aansprakelijkheid van den Architect door — 365
ROSENBOOM. Arbitrale Rechtspraak door — 390
Rotterdam Werk en Woonstad! door L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG . . . 207
RUETER. THEO — Ambtenaar Architect en Particulier werk door — 118
RUETER. THEO — Antwoord aan den heer J. F. Staal door — 175
RUETER. THEO — Ingezonden door —. 162
Russische Kunsttentoonstelling. Iets over de constructivisten op de eerste — door A. BOEKEN 213
RUTGERS. G. J. — De Schoonheids-Commissie van Amsterdam door —. . . 7
RUTGERS. G. J. — Open brief aan den Gewestelijken Kring Hilversum; Inzonderheid aan zijn Secretaris den heer J. C. van Epen door — 50
RUTGERS. G. J. — Van een terreur en nog wat door — 95
RUTGERS. G. J. — Ingézonden 474

Schetsontwerp voor een Muurschildering van Willem Arondeüs in het Rotterdamsche Raadhuis door A. B. . . . 186
Schoolgebouw voor de Marnixschool aan de Amaliastraat te Amsterdam door TH. J. LAMMERS. 529
Schoonheids-Commissies door L. H. E. v. HYLCKAMA VLIEG 177
Schoonheids-Commissie van Amsterdam. De — door G. J. RUTGERS 7
Schoonheid van Oud-Amsterdam. De — door JOS. TH. J. CUYPERS. 20
SLOTHOUWER. D. F. — Gothenburgs Tentoonstelling. De Architectuur door — 247
SLOTHOUWER. D. F. — De Tentoonstelling te Gothenburg door — 394
SLOTHOUWER. D. F. — De toegepaste kunst en haar pavilloen te Göteborg door — 402
SLOTHOUWER. D. F. — De Tentoonstelling te Göteborg Interieurkunst door — . 424
STAAL. J. F. — De Ideale Schoonheids-Commissie door — 35
STAAL. J. F. — Over afgevaardigde leden van A. et A. door — 163
Staatliches Bauhaus in Weimar 1919—1923 door A. BOEKEN 541

Blz.

Stadhuis te Stockholm. Het — door IR. G. FRIEDHOFF 436
Statische Grondvormen door W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. 67
Stedebouw door D. D'A 452-488
Steun aan Oostenrijksche Architecten door J. P. MIERAS 173
STEUR. IR. A. J. VAN DER — De Huishoudschool te Zeist 490
Stokerij voor de Gasfabriek te Leiden. Nieuwe — door J. P. M. 174
Studie voor een nieuw stadhuis te Amsterdam door A. BOEKEN 116
Stijlbeweging in Duitschland. De — door GW. 103

Tentoonstelling Henricus Mei 1923. Eere— door J. P. M. 312
Tentoonstelling Prix-de-Rome Bouwkunst door J. P. M. 131
Tentoonstelling Prix-de-Rome Bouwkunst door C. VAN EESTEREN 144
Tentoonstelling te Gothenburg. De — door D. F. SLOTHOUWER 394
Tentoonstelling te Göteborg. De — Interieurkunst door D. F. SLOTHOUWER . 424
Tentoonstelling van Massawoningbouw en machinale kunstnijverheid door DE J. 253
Tentoonstelling te Gent 540
Toegepaste Kunst en haar pavilloen te Göteborg door D. F. SLOTHOUWER . 402

Uitbreidingen om Amsterdam door J. BOTERENBROOD. 333-344
Uitgeleide aan K. P. C. de Bazel. Het — door J. L. M. LAUWERIKS. 489
Uithoekje van een wereldstad. Een — door J. P. M. 361-368-375-381

Van een „Opzetje" dat niet opging . . 303
„Van een Terreur" door JAN DE MEIJER 82
„Van een Terreur" door G. J. R. . . 84
„Van een Terreur" en nog wat door G. J. RUTGERS 95
Verbouwing van het Raadhuis te Amsterdam 1923 door J. P. M. 274
Verslag Bouwraad te Utrecht over het jaar 1922 138
Verslag Excursies B.N.A. op 22 en 23 Juni naar Apeldoorn en Loenen door J. P. M. 308
Vincent van Gogh Genootschap. Het — 186
Vijzelstraatbebouwing door K. DE BAZEL 473

Blz.

Werk van Architect Herman van der Kloot Meyburg te Voorburg door J. P. M. . . 164
Werkwijze van de Schoonheids-Commissie van Amsterdam. De — door A. J. WESTERMAN 252
WESTERMAN. A. J. De werkwijze van de Schoonheids-Commissie van Amsterdam door — 252
Winkelpui Kalverstraat 107 te Amsterdam. De Architect G. Rietveld door A. BOEKEN 455
WOLTERS. F. — Landhuisje te Eindhoven door —. 153
WIJNPERSSE. W. J. M. v. D. — Statische Grondvormen door — 67
WIJNPERSSE. W. J. M. v. D. — Zakking van een gebouw op kleigrond door — 317
WIJNPERSSE. W. J. M. v. D. — Draagvermogen van Heipalen door —. . . . 492

Zakking van een gebouw op kleigrond door W. J. M. v. D. WIJNPERSSE . . 317
ZEEMAN. b.i. BEB — De Kerktorentjes van het Berner Oberland door . . . 412
Zuidkant van Amsterdam. De — door J. P. M. 215, 225, 237
Zweedsche Architectuur en de Tentoonstelling te Gothenburg in 1923. — De door IR. G. FRIEDHOFF 132

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Gemeentelijke Woningbouw „Spangen" te Rotterdam. Architect J. J. P. Oud 15, 16, 17, 18, 19, 20
Project Chicago Tribune Building. Architect D. F. Slothouwer 27, 29
Hal te Breslau 1923. Architect Max Berg 30
Kantoorgebouw te Keulen. Architect Hans Poelzig. 31
„Bürohaus" op de Werkbund Tentoonstelling te Keulen in 1914. Architect Walter Cropius. 32
Detail Garnisonskirche te Ulm. Architect Theodor Fischer 32
Hall in Haus Mendel te Zehlendorf. Architect Walter Cropius 33
Prijsvraag voor een Kerk der Ger. Gem. te den Haag. Ontwerper J. P. Logemann, Architect 1e Prijs 42, 43
Prijsvraag voor een Kerk der Ger. Gem. te den Haag. Ontwerper H. Sutterland. Architect 2e prijs 44

Blz.

Gevelontwerpen aan de Rijnstraat te Amsterdam. G. J. Rutgers. Arch. B. N. A. 45
Gevelontwerp van M. de Klerk Arch. Kruising Amstellaan en Kromme-Mijdrechtstraat te Amsterdam 46
Kruising Amstellaan en Kromme Mijdrechtstraat te Amsterdam gezien naar het Zuiden, gevelontwerpen van P. Kramer 47
Plattegrond v. d. Dam te Amsterdam, ontwerp van P. Kramer 48
Project Chicago Tribune Building. Meischke en Schmidt 59, 60
Statische Grondvormen door W. J. M. v. d. Wijnpersse . . . 69, 70, 71, 73, 75
Project Chicago Tribune Building. Ontwerp van A. van Baalen. Architect 78, 79
Theater te Jena. Architecten Meyer, Cropius (Weimar) 81, 82
Kleurindeeling van het Museum te Weimar. Schilder H. Scheper te Weimar 83
Studies voor zuiver-architectonische, uit het grondplan ontstane plastiek (stijlcursus 1922) Arch. Bern. Sturtzkopf. Weimar 83
Studies voor zuiver-architectonische uit het grondplan ontstane plastiek (stijlcursus 1922). Architect Hans Vogel te Weimar 84
Affiche. Egon-Engelien. Weimar. Fec. . 84
Kerk van St. Paschalis Baylon te den Haag aan den Wassenaarschen weg. Architect A. J. Kropholler . . 87, 88, 89
Kerk St. Rita te Amsterdam. Architect A. J. Kropholler 90, 91
Project Chicago Tribune Building. Architecten: J. M. Howells en Raymond M. Hood. 1e prijs 96
Project Chicago Tribune Building. Architect E. Saarinen. 2e Prijs 97
Project Chicago Tribune Building. Architecten Eklund en Stoström . . . .
Kamperbinnenpoort te Amersfoort. Ontwerper G. Adriaans . . 99, 100, 101, 102
De Dam te Amsterdam. Ontwerp C. van der Gaast. 104
De Kamperbinnenpoort te Amersfoort. Ontwerp J. B. v. d. Haar Jr. 107, 108, 110
R. K. kerk te Den Haag. Traditioneele vorm van het Presbyterium. Arch. A. J. Kropholler 112
R. K. kerk te Beverwijk. Doelmatiger

Blz.

vorm van het Presbyterium. Arch. A. J. Kropholler 112
Kerk te Tilligte (Overijsel) 113
Carnaval 1923 114
Situatieplan Stadhuis te Amsterdam. Ontwerp Ir. A. Boeken 117
Kerk te Saltsjöbaden. Architect Boberg 132
Engelbregtskerk te Stockholm. Architect Prof. L. I. Wahlman 133
Het Kunstmuseum te Göteborg. Architect S. Ericson en A. Bjerke 135
Plan-indeeling der Stedenbouwkundige Tentoonstelling te Göteborg 135
„Da Costa School" te Utrecht. Architecten Maas en Zonneveld 140, 141, 142, 143, 144, 145
Jaarbeursstand Philips' Gloeilampenfabriek 1923. H. A. van Anrooy. Architect B. N. A. 147, 148, 464
Landhuisje te Eindhoven. F. Wolters. Architect B. N. A. 153, 154
Dubbel Woonhuis te Voorburg. Arch. H. v. d. Kloot Meyburg . 164, 165, 168
Wilhelmina M.U.L.O. School te Voorburg. Architect H. v. d. Kloot Meyburg 167, 169, 170, 172
Nieuwe stokerij voor de Gasfabriek te Leiden 174
Middenstandswoningen v. d. Bouwvereeniging „Woningzorg" te Maastricht. Architecten V. T. Marres en W. F. Sandhövel 176
Schetsontwerp voor een Muurschildering voor het Rotterdamsche Raadhuis, door W. Arondeüs. 185
Rondavelhuis. Katoenplantage Rustenburg Transvaal 188
Kafferhutten in Zuid-Afrika 189
„de Kraal" Norwood bij Johannesburg . 189
Brynterion Pretoria. Architecten Kraan en Weyers 189
Wettbewerb Börsenhof. Königsberg. Kennwort: Horizontale 193
Geschäftshaus Tiergartenstr. 5. Kennwort. Yachting Stile 194
Ontwerp Haus Stadthagen te Dahlem. Arch. Fred. Hovaths 195
Twee Kerkraamontwerpen 1923 . . . 197
Rotterdam. Ontsluiting van den Coolpolder. Het land van Hoboken . . . 206
Wettbewerb Börsenhof. Königsberg. Kennwort: Allegro con moto. . . . 211

Blz.

Eerste Russische Kunsttentoonstelling. Een ontwerp van Rodschenko . . . 214
De Zuidkant van Amsterdam 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244.
Perspectief van „Långa Garden" met de Herinneringshal op den achtergrond te Gothenburg 247
Indeeling Jubileumtentoonstelling te Gothenburg 249
Plein voor de Herinneringshal en de „Stora Garden" te Gothenburg . . . 250
Hethoofdrestaurant, gevelgrootemachinehal Jubileumtentoonstelling te Gothenburg 251
Gevelontwerp voor 6 perceelen a. d. Bestevaer en Jan van Galenstraat te Amsterdam. A. J. Westerman, Arch. 252
Ontwerp uitbreidingsplan Gemeente Apeldoorn. 258
De Gevangenpoort 265, 268, 269
Verbouwing Raadhuis te Amsterdam 1923. 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281
Aquarel van C. H. Breitner † 282
Jan Kotera en Jan Sturza. Monument voor Zizka 283
Jan Sturza. De Nacht en De Dag. Figuren in een villa te Praag. 283
Josef Marzatka. Figuren aan een brug te Praag 284
Jan Sturza. De Arbeid. Beeldgroep op een der Bruggen te Praag. 285
Jan Sturza. Meisje. Kalksteenfiguur. (Moderne Galery te Praag) 286
François Sucharda. Palacky Monument te Praag. Detail 287
Het Nieuwe Raadhuis te Sliedrecht 299, 300
Ontwerp muurschildering Raadzaal Stadhuis te Rotterdam door Henricus . . 312
Cartons glasramen. Traphal Stadhuis door Henricus 313
Zakking van een gebouw op kleigrond . 317
Ontwerp schoolgebouw aan de Planciusstraat hoek Zoutkeetsgracht te Amsterdam C. Kruiswijk Arch. . 318, 319, 320,
Moderne Fransche Kunstnijverheid . . 321
Electrische Centrale Zeeuwsch Vlaanderen 325, 326, 327, 328
Uitbreidingen om Amsterdam 336, 341, 348, 349
Losse plaat uitbreidingsplan Amsterdam over het Y 343

Blz.

Natuur en Architectuur aan een van de Hoofdverkeerswegen benoorden het Y 352
Kindermeubelen van Irs. Bijvoet en Duiker. Architecten 355, 356
De Kamperbinnenpoort te Amersfoort en . . . . Amerika 357, 358
Een uithoekje van een wereldstad (Rotterdam) 361, 362, 363, 364, 368, 369, 370, 371, 372, 375, 376, 377, 378, 381, 382, 383, 385, 386
Portret van A. W. Weissman † . . . 392
Långa Garden en het Hoofdrestaurant, toegepaste kunst en haar pavilloen van de Tentoonstelling te Gothenburg 394, 395, 396, 402, 404, 405
Kerktorentjes van het Berner Oberland 412
Kerk, Pastorie en Zusterhuis St. Gerardus Majella te Tilburg. . . . 417, 418, 419
De Tentoonstelling te Gothenburg. Interieurkunst Studio. Architect Carl Hörvik 425
Kerkje te Einigen — aan het Thuner Meer en het Gasthaus von Reichenbach 2 reisschetsen van Ir. A. H. v. Rood . 428
Noorsche proeven met verschillende wandconstructies 434
Het Stadhuis te Stockholm . . . 438, 439
Illustratie uit: de Nieuwe Kerk te Delft door H. v. d. Kloot Meyburg . . . 443
Slaapkamer. Ontwerp M. Breuer . . . 447
Gipsmodellen voor een thee- en een koffiepot ontw. Th. Bogler 448
Het Imperial Hotel te Tokio 449, 450, 451
Winkelpui Kalverstraat 107 te Amsterdam. Architect G. Rietveld 455
Deensch Ontwerp voor de Chicago Tribune. K. Lonberg—Holm. Architect 456, 457
Blok van 52 woningen aan de Kleverlaan te Haarlem van de Coöp. Woningvereeniging „Onder Dak" J. Roodenburgh architect 466, 467, 468

Blz.

Onderstation G. E. W. en Laboratorium voor Electro-Chemie te Amsterdam, Ir. A. Boeken. Ontwerper . . . 471, 472
Kerkje van den H. Dominicus te Nijswijlre (Gem. Wittem) Limburg 476
Illustratie uit „Het Overzicht" 478
Het Hof „de Dierik" te Oudelande Architecten H. A. J. en Jan Baanders . . 482, 483, 484, 485
Huishoudschool te Zeist . 490, 491, 492, 493
Houtsnede 1895. 496
Portret K. P. C. de Bazel †. 498
Houtsnede 1896 499
Ontwerp voor een gebrandschilderd raam 1894 500
Vereenigingsgebouw 1895 501
Detail van een kast 1896 503
Dubbel Woonhuis te Amsterdam 1903 . 504
Detail dubbel woonhuis te Amsterdam 1904 505
Hofstede Oud Bussum 1903—1905 . . 507
Huize De Maerle te Huizen 1906 . . . 508
Interieur 1906 509
Meubeltje 1910 en meubel 1915 . . 513, 515
Villa te Heemstede 1913 516
Raadhuis te Rotterdam schets 1913 519, 520, 521, 523
Handelmaatschappij te Amsterdam . . 524
Schoolgebouw aan de Amaliastraat te Amsterdam Architect TH. J. LAMMERS 529, 530, 531
Meubel. PAUL BROMBERG. Uitvoering Liberty (Metz & Co.) 536
Meubel. W. PENAAT. (Uitvoering Liberty (Metz & Co.) 537, 538
Illustraties uit het boek „Staatliches Bauhaus" in Weimar . . . . 541—542—543
Landhuisje te Hilversum. Architect A. P. Smits . . . . . 544—545

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 1. 6 JAN. 1923.

INHOUD: Wisselende Tentoonstellingen van ontwerpschetsen. — Vergaderkamers in het bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Uitgave van het boekwerk Nieuw Nederlandsche Bouwkunst, door Prof. Ir. J. G. Wattjes. — Concept-Notulen van de Ledenvergadering op 20 Dec. 1922. — Examens Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar. — Lezing Prof. R. N. Roland Holst. — J. W. Hanrath. — „Leeken" in de Amsterdamsche Schoonh.-Comm., door Ir. M. J. Granpré Molière. — De Schoonh.-Comm. van Amsterd., d. G. J. Rutgers, Secr. Gew. Kring Amsterd. — Algem. Besch., d. J.P.M. — Vereen. Bouwk. en Vriendsch. te Rotterdam.

WISSELENDE TENTOONSTELLINGEN VAN ONTWERPSCHETSEN.

Nu het voorstel tot het laten circuleeren van portefeuilles met ontwerp teekeningen der leden door de ledenvergadering van 27 November 1922 is aangenomen, zal te beginnen 1 Februari a.s. tot circuleeren dezer portefeuilles worden overgegaan.

De portefeuilles zullen worden uitgedeeld door het Bureau van den B.N.A. en worden voorzien van een circulatielijst.

De leden worden thans uitgenoodigd ontwerpen (origineele of afdrukken daarvan) te zenden aan het Bureau van den B.N.A.

Uit den aard der zaak moeten de teekeningen makkelijk te verzenden zijn en liefst niet te groot van afmeting. Ze blijven minstens een jaar in circulatie. Opgeplakt teekenwerk is voor dit doel niet aan te bevelen.

De toezending blijft opengesteld tot Zaterdag 20 Januari a.s.

VERGADERKAMERS IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM

Het Bestuur maakt den leden bekend, dat er overdag in het Bureau van den B.N.A. vergaderkamers disponibel zijn, geschikt voor het houden van onderhandsche aanbestedingen, kleine vergaderingen van 10 à 15 personen, conferenties.

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot den Directeur van den B.N.A.

UITGAVE VAN HET BOEKWERK NIEUW NEDERLANDSCHE BOUWKUNST DOOR PROF. IR. J. G. WATTJES.

Zooals reeds in No. 43 jaargang 1921 is medegedeeld zijn de bezwaren, die aanvankelijk tegen deze uitgave van de Firma Wed. Ahrend bestonden, opgeheven, zoodat de leden zich van medewerking aan dit boekwerk niet behoeven te onthouden.

Inmiddels verzocht Prof. Wattjes toezending van foto's en teekeningen te staken, daar reeds voldoende materiaal in zijn bezit is.

CONCEPT-NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING OP 20 DEC. 1922.

Aanwezig waren het voltallig Bestuur (uitgezonderd de heer Knuttel), en de heeren Munnik en Sandhövel.

De notulen van de vorige vergadering worden goedgekeurd.

Hierna behandelt de Voorzitter eenige ingekomen stukken:

1°. Een schrijven van den Minister van Arbeid, waarin deze als zijn meening uiteenzet, dat de kosten van blauwdrukken voor voorloopige plannen door den architect moeten worden betaald. De heer van Goor verdedigt dit standpunt van den Minister; de heer Munnik wijst er op, dat het soms tot groote bedragen kan oploopen. De heer Hulshoff stelt voor advies te vragen aan de C.A.W.A. die over de kosten van die blauwdrukken bij groote plannen meer ervaring zal hebben.

2°. Een schrijven van den heer Wentink, waarin deze voorstelt de prijs van de A. R. voor niet-leden te stellen op f 5.— De heer de Jongh licht toe, dat het een belang is voor de architecten, wanneer ook niet-leden van den B. N. A. zooveel mogelijk de tabellen gebruiken, hiermede is bij het bepalen van den prijs rekening gehouden.

3°. Schrijven van den Ned. Aannemersbond, afd. Amsterdam, waarin deze aan het Bestuur een conferentie verzoekt ter bespreking van het vraagstuk van het Raadhuis van Amsterdam. De heer Hulshoff deelt mede, dat B. en W. ten aanzien van de voorbereiding van den definitieven stadhuisbouw actief zijn, zoodat er geen aanleiding is een bespreking te voeren alvorens B. en W. van de door hen noodig, geoordeelde stappen blijk hebben gegeven. Dit standpunt zal aan de betrokken afdeeling van den Aannemersbond worden kenbaar gemaakt.

4°. Schrijven van Prof. Wattjes, waarin hij bericht, dat de voorbereiding van zijn boekwerk over Nieuwe Ned. Bouwkunst is geschied in overleg met de door de Architecten-Vereenigingen samengestelde commissie van advies, waarvoor hij ten zeerste zijn dank betuigt. Hij verzoekt voorts een bericht te willen doen plaatsen voor de leden, waarin medegedeeld wordt dat geen foto's meer kunnen worden opgenomen. Aan dit verzoek zal worden voldaan.

5°. Een schrijven van den heer de Clercq, dat een verzoek behelst van den Secretaris van de S. C. van Den Haag om een klein comitétje te vormen, dat door hem kan worden geraadpleegd als de S. C. naar een bevoegde kracht verwijst. De vergadering is van meening, dat indertijd een dergelijk verzoek aanleiding is geweest tot instelling van de Commissie van Voorlichting, zoodat deze Commissie ook hier de aangewezene is. Desnoods zou kunnen worden bepaald, dat een gedelegeerde van de Commissie hier in het bijzonder samenwerkt met de S. C. van Den Haag.

De heer Slothouwer stelt voor advies te vragen aan de Amsterdamsche S. C., waar dergelijke gevallen ook ieder oogenblik aan de orde zijn. Het Bestuur zal deze zaak verder afwikkelen.

Aan de orde is thans punt 4 van de agenda, bevattende het voorstel van het Bestuur de Koninklijke goedkeuring op de Statuten aan te vragen. Het Bestuur beschouwde het als een zekerheidsmaatregel. Inmiddels is na ingewonnen juridisch advies gebleken dat het verloop der fusie zoodanig is geweest, dat het aanvragen van de Koninklijke goedkeuring overbodig moet worden geacht. De Voorzitter vraagt namens het Bestuur verlof het voorstel weer in te trekken, waartegen geen bezwaar wordt gemaakt.

In verband met de intrekking van dit voorstel vervalt tevens punt 5 van de agenda, dat een uitvloeisel was van het voorstel in punt 4 genoemd en wordt overgegaan tot de rondvraag.

De heer Sandhövel vestigt de aandacht op de beschuldigingen tegen architect Ramakers bij den woningbouw te Sittard. Hij bespreekt het stuk van den Voorzitter der Bouwvereeniging in de Limburgsche Koerier, waarin de schrijver van dit stuk de initialen B.N.A. van den architect meermalen naar voren brengt waardoor volgens de meening van den heer Sandhövel, in verband met de klachten tegen architect Ramakers geuit, bij het publiek bedenkingen tegen dezen architectentitel worden gesuggereerd. Hij stelt voor een tegenstuk in de Limburgsche Koerier te schrijven, als het ware als een soort van geruststelling aan het publiek, onder de mededeeling dat het Bestuur diligent is.

De Voorzitter meent, dat het Bestuur dit stuk zeker niet moet schrijven. Het artikel van den Voorzitter van de Bouwvereeniging vraagt zonder meer een afwachtende houding tijdens het justitieel onderzoek, dat, blijkens de berichten, reeds plaats vindt. Mocht blijken, dat den heer Ramakers geen blaam treft, dan zal het Bestuur alle pogingen doen om hem te rehabiliteeren.

De heer Slothouwer meent, dat met gebruikmaking van de notulen van het hier besprokene, in de Limburgsche bladen kan opgenomen worden dat de Architecten-Vereeniging hier geen blaam treft en dat ten aanzien van den heer Ramakers een afwachtende houding moet worden aangenomen.

Op voorstel van den heer de Jongh wordt besloten dat het Kringbestuur te Maastricht het stuk zal plaatsen en dat het concept zal worden ingezonden bij het Bestuur.

Voorts vraagt de heer Sandhövel of het niet mogelijk is een vergadering te houden in Limburg. De Voorzitter zegt toe dit gaarne te zullen overwegen., en wijst op een en ander, dat tot nog toe verhinderde in het Zuiden zulk een vergadering te beleggen.

De heer Hulshoff wijst hierna op de behandeling van de rechtzaak tegen den Hoofdopzichter van het Tuindorp „Vreewijk" te Rotterdam, waarover in de pers communiqués zijn gegeven die in

details niet geheel overeenstemmen. Zij geven daarom een onnauwkeurig beeld van den gang van zaken en hij vraagt zich af, of het niet van belang is dat in het Bouwkundig Weekblad een juist en beknopt verslag wordt opgenomen. De vergadering kan er zich mee vereenigen dat het Bestuur een zoodanig verslag in het Bouwkundig Weekblad publiceert.

De heer Wils informeert naar de reizende tentoonstellingen, waarover de Directeur een mededeeling verstrekt, terwijl ten slotte de heer Munnik nog de honoreering van gevelontwerpen aanroert. Hem wordt medegedeeld dat deze zaak kort geleden in het Bestuur is behandeld en dat in het bijzonder de Kring Den Haag zich met dit vraagstuk zal bezig houden.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

EXAMENS BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

In de methode van beoordeeling der cijfers en het toekennen der diploma's van bovengenoemde examens is na overleg van het Bestuur van den B.N.A. met de Commissie van Onderwijs, belast met de regeling der examens, een wijziging gebracht, welke het eerste toegepast zal worden bij de examens in 1923.

De beoordeeling der cijfers en het toekennen der diploma's geschiedde tot nog toe op een daarvoor speciaal belegde vergadering, waarbij alle Examinatoren in de gelegenheid waren over het al of niet toekennen der diploma's hun stem uit te brengen.

Aan deze methode was onmiskenbaar het voordeel verbonden dat het persoonlijke element bij de beoordeeling voldoende genivelleerd kon worden, waardoor zij zuiver zakelijk en objectief werd.

Toch bleken aan deze methode langzamerhand bezwaren te zijn verbonden, voornamelijk voortvloeiende uit de vermeerdering van het aantal candidaten, waardoor in een korten tijd een overstelpend aantal (van 250 candidaten in 25 vakken 6250 cijfers) moesten worden beoordeeld.

Daarvoor werd een bepaalde systematische methode toegepast, maar daarin lag, zooals is gebleken, tevens de oorzaak van het verlagen van de norm, waarop het diploma werd verleend.

Ten einde deze verlaging van de norm, die zeker niet in het belang van het diploma kan worden geacht, te vermijden, is besloten de beoordeeling te doen geschieden door een speciale commissie bestaande uit 16 leden en samengesteld als volgt: de 8 leden van de Commissie van Onderwijs, 1 lid gedelegeerd door het Bestuur van den B.N.A. en 7 leden gekozen door en uit de examinatoren, zoodanig dat van elk der 7 mondelinge examenvakken één examinator lid is van de beoordeelingscommissie. Hoewel de gekozenen uit deze laatste groep in hun functie in de beoordeelingscommissie geen bepaald verband meer hebben met het examenvak, dat door hen is geëxamineerd, is toch besloten de 7 leden zoodanig te doen kiezen dat uit elk der 7 groepen van het mondeling examen (de groep 1e hulp bij ongelukken kan uiteraard afvallen) één lid in de beoordeelingscommissie benoemd wordt.

Met deze samenstelling der commissie wordt verwacht dat zal worden bereikt, dat wanneer zulks bij het bespreken en beoordeelen der cijfers noodig mocht blijken, de commissie zich van alle onderwerpen en details van het geheele examen op de hoogte kan stellen.

Deze commissie zal nauwkeuriger dan het de pleno-vergadering der examinatoren mogelijk was, de cijfers kunnen bestudeeren en indien noodig meermalen samen komen alvorens een beslissing te nemen. Uit den aard der zaak was een dergelijke handelwijze niet mogelijk met een commissie van ± 85 leden.

LEZING PROF. R. N. ROLAND HOLST.

Op Woensdag 17 Januari a.s. spreekt Prof. R. N. Roland Holst op de Ledenvergadering van A. et A. over: „Tijd en Persoonlijkheid". In het Gebouw „Heystee Smit" Heerengracht 545—549.

J. W. HANRATH.

Naar het „Handelsblad" berichtte is de heer J. W. Hanrath, architect B. N. A. benoemd tot buitenlandsch lid van de Berlijnsche Academie voor Schoone Kunsten.

Met hem zijn benoemd de heer Breitner, de heer Alvarez, directeur van het Prado, de heer Sorolla y Bastida en Prins Eugenius van Zweden, Kunstschilders.

„LEEKEN" IN DE AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDS-COMMISSIE.

Laten we beginnen met aan te nemen, dat het de taak der schoonheids-commissies is, om van bouw-ontwerpen, plannen voor doorbraak en uitleg de kunstwaarde te wegen en het ontoereikende uit te schiften; eenvoudiger kan men haar taak niet opvatten. En toch valt over dit eenvoudige geval heel wat te vechten; het gaat hier niet alleen om de problemen van kunst of schoonheid, we staan hier ook voor het algemeene, veel omstreden vraagstuk van het gezag.

Het is honderdmaal gezegd, in allerlei vormen, dat men kunst niet beoordeelen mag, want nooit kan men iets van uit zich zelf beoordeelen; en waar is de objectieve maatstaf buiten de kunst, het gezag er boven, van waaruit deze zou kunnen worden gerecht? Zoo geraakt men dan rechtstreeks in de groote algemeene vraagstukken van dezen tijd.

Ook, al zou men in de onoplosbaarheid daarvan berusten, al zou men er zich enkel toe bepalen, het treffend leelijke uit te wieden, datgene waarvan ieder vakman wel zeker weet dat het onkruid is, dan zou men niet verder komen dan het verhinderen van de ergste uitwassen der leelijkheid; de leelijkheid zelve blijft onaangetast.

En zoo komt men toch weer buiten het enger gebied der bouwkunst; het bouwen is er nu eenmaal niet om zich zelf; het is een fase in de algemeene bedrijvigheid, een proces van uitkristalliseeren, telkens een slot-fase, maar geen incident; gebonden aan de lange keten overheid, productie, economie enz. En men kan niet hopen de leelijkheid te overwinnen, zoolang men den bodem niet genaderd is, waaruit deze opgroeit.

Ik wil er dit mee zeggen: wanneer men de taak der schoonheids-bemoeienis ook maar eenigszins ernstig opvat, dan kan men zich niet blijven blind staren op het slotproces zelf; dan wordt men onafwijsbaar gedwongen, zich rekenschap te geven van de grondslagen van het gezag, van het wezen van de schoonheid en deze schijnbaar eenvoudige vragen van het gezag en de schoonheidsverwildering voeren ons rechtstreeks tot aan de grenzen van ons denkveld. Hierin, dat de groote centrale vragen van onzen tijd ons den weg versperren, ligt de reden, dat er om de schoonheids-commissies zoo veel gevochten is.

De vraag, waarom wij geen objectieven maatstaf van de kunst bezitten, moet zoo niet beantwoord, dan toch in elk geval gesteld worden.

Dat deze objectieve maat ontbreekt, beteekent — want er is orde in de verschijnselen — dat er geen objectieve maatstaf is voor het leven zelf, of anders gezegd, dat het leven van enkeling en gemeenschap in subjectivistische richting is gegaan. Subjectivisme beteekent weer de neiging van ieder om den maatstaf voor het leven — dus ook voor de kunst — in zich zelf te dragen, meester te zijn van eigen lot en zich naar den eigen aanleg onafhankelijk te ontplooien.

Dit vraagstuk komt onvermijdelijk op onzen weg en kan hier ook niet onaangeroerd blijven; maar ik zal met enkele groote gedachtensprongen, de aanvulling aan de meer aandachtige lezers zelve overlatende, den weg naar het eigenlijke onderwerp terug te nemen.

Men moet zich degenen voorstellen, die den maatstaf voor het leven in zich zelf zoeken; er kan voor hen maar één doel zijn, n.l. om zich zelf in de wereld te bevestigen, zich te herscheppen, aan anderen zich zelf op te leggen, heerscher te worden over de naasten en de natuur; het is een strijd van heerschen of beheerscht worden, waarin de zwakken moeten strijden in groepen van gelijksoortigen, komen moeten tot het collectief subjectivisme der partij-politiek; want een vreedzaam zich naast elkaar ontplooien, een subjectief gemeenschapsleven dus is een tegenspraak in zich zelf, is een waan.

Men moet zich een gemeenschap denken zonder objectieve waarden, een gemeenschap dus, waaraan de ware bestaansgrond is ontnomen, waarvan alle waarden verdrogen tot hun leegen schaal; haar organisme tot mechanisme, haar leven tot enkel beweging, haar gezag tot enkel tucht, haar schoonheid tot enkel kunst.

Men moet zich diegenen denken, die zich geroepen voelen om zich te geven, die hun leven beginnen als dienaren van het geluk en eindigen als koningen der productie, omdat er geen objectieve waarden te dienen zijn.

Men moet zich denken, dat van de objectieve waarden alleen de ledige, meetbare over zijn, die van veelheid, kracht en snelheid, en dat het deze zijn, die de leiding nemen in productie en intellect, in speculatie en in kunst; en de best meetbare waarden zullen regeeren, de productie, het geld, de kennis en deze zullen het zijn, die de wereld zullen scheiden in hen die heerschen en in hen die beheerscht worden; die beheerscht worden zal men stempelen tot eenheids-menschen, maar de heerschers zullen zich mateloos herscheppen, hun spel drijven van overheersching, met geld, kennis of ideeën, ieder naar zijn aard, maar allen eindigen op dezelfde wijze, het spel der vernietiging van zich zelf en van hun wereld; want zij hebben geen werkelijk doel, het zijn dilettanten des levens.

Wat nu het subjectivisme zal maken van die gebieden, die de schoonheids-bemoeienis het naast liggen: de overheid, de stad, het publiek en eindelijk ook de schoonheid, ik moet verzoeken daarbij nog een oogenblik stil te staan.

Kan de overheid, die eigenlijk niet anders is dan het orgaan der objectieve levenswaarden, wel iets anders zijn dan een ledige functie, die men niet begrijpen noch eerbiedigen kan, een doelloos orgaan van politie en mechaniseering, een wapen ter overheersching van partij-politiek en economie?

De stad, de trouwe spiegel van het zieleleven der gemeenschap, wordt tot een „gemeente", een ondefinieerbaar vraatzuchtig wezen, een wanordelijk bedrijf, een verwarring van zegeteekenen der overheerschers en troosteloos genormaliseerde opsluiting van de beheerschte eenheids-menschen.

Het publiek, het woord dat „bevolking" moet vervangen, de geobjectiveerde enkeling, het onpersoonlijke dus van de persoonlijkheid, wordt de ontkenning van al wat levend en verheven is; of liever nog het woord „leek", dat in zich zelf al ontkenning is, een grotesk symbool van al wat dom, onkundig en onmachtig is.

De schoonheid ten slotte wordt tot een woord, dat alleen bestaan kan in de verbeelding van oudheidkundigen; de schoonheid zal alleen nog gekend worden in de subjectieve gedaante der kunst en in haar negatie, de leelijkheid; en de kunst zal beheerscht worden door de wetten van kracht en snelheid, kracht der emotie en snelheid der verwisseling, een sferoïdaaltoestand, zich eindeloos herscheppend en vernietigend als een reeks druppels op den heeten plaat, trillend, sissend en vervliegend.

Wat er dan in een subjectivistische beschaving, dus zonder gezag en zonder schoonheid, voor schoonheids-commissies blijft te doen? Het kan alleen zijn een wapen voor het imperialisme van groepen kunstenaars, een collectief middel ter overheersching, een kunst tucht, een ontkenning van het wezen der schoonheid.

Maar dit is er ook niet mee gemeend; het subjectivisme is een trek van dezen tijd, maar het hoogtepunt ervan is, naar we hopen, voorbij en er veert overal een lang onderdrukt gevoel voor harmonie, voor eeuwige waarheid op; en het is hierin, dat de schoonheids-commissies hun rechtvaardiging vinden; het is niet in het vermetele besef, dat wij een objectieven maat in kunst-aangelegenheden bezitten, maar juist in de erkenning, dat we die missen, dat daarnaar moet worden gestreefd.

In dit licht gezien is het van weinig belang, dat deze commissies aanvankelijk wat onzeker overeind staan, zich voorzichtig houden moeten aan het negatieve werk van het uitwieden, dat ze tegenkanting vinden bij overheid, bevolking en de arctitecten zelf, of dat ze een oogenblik overrompeld worden door het imperialisme van een

groep kunstenaars; van weinig beteekenis dus, of ze bij den inzet nog onzeker en tweeslachtig zijn; ze zullen zich in de opgaande beweging gemakkelijk boven dit peil verheffen en het zwaartepunt kunnen verleggen naar het positieve werk, het ontsluiten en leiden van die schoonheids-beloften, die de enkelingen onbewust of onvruchtbaar meedragen.

Want de structuur der samenleving is vastgeloopen in de banen van den subjectieven geest, daarin beschermd door al die gangbare denkbeelden, gemeenplaatsen, dooddoeners, die tot het verleden behooren, maar het heden nog beheerschen; de geheele stadsontwikkeling met haar gelijkvormige behuizing, machteloozen aangroei, haar afsnijding van het buiten, heel dat samenstel van verwikkelingen en inzichten, die de schoonheid en waardigheid van de stad en het leven aantasten, die ieder kent en in den grond veracht, die niet meer in den tijd behoort; dit bloot te leggen en te doorbreken, het beeld der stad meer als geheel te doen begrijpen, het wezen der schoonheid weder tastbaar te maken, daarin ligt de beteekenis der schoonheids-commissies.

Het gaat daarbij niet in de eerste plaats om het zichtbaar resultaat, niet om het meer of minder rechtvaardige van een bepaalde uitspraak, de meerdere of mindere deskundigheid van een bepaalde commissie; het is er voor alles om te doen om geleidelijk te komen tot een opperste gezag, een orgaan van waaruit de openbare schoonheid wezenlijk wordt geleid; en het welslagen der huidige schoonheids-commissies zal er voornamelijk van afhangen of dit nog verwijderde doel nu reeds voldoende wordt beseft. Het spreekt van zelf, dat dit arbeids-veld niet uitsluitend door architecten kan worden ontgonnen, maar dat zoo vroeg mogelijk moet worden gezocht naar samenwerking met de overheid eenerzijds en met de bevolking anderzijds, om door gemeenschappelijk inzicht door te dringen, van het enger gebied der gevel-keuring tot de wezenlijke bronnen van schoonheid zoo goed als van verwildering en door gemeenschappelijken arbeid hun invloed zoo ver mogelijk uit te strekken.

Met het ontwerp voor de nieuwe Amsterdamsche schoonheids-commissie wordt een belangrijke stap op dezen weg gedaan; Amsterdam gaat in zulke dingen altijd voor; er wordt hier niet alleen een veel ruimer arbeids-veld omschreven, maar ook zijn hier — is het niet voor het eerst — de vertegenwoordigers van de kunst met die van overheid en bevolking officieel bijeen.

Ook de bevolking, al is het dan nog zeer bescheiden. Er is hierover in het blad Architectura gestreden en dit is de eigenlijke aanleiding tot dit artikel.

Er is boven op gewezen, dat het de taak der schoonheids-commissies moet worden om op haar terrein de objectieve waarden te versterken tegenover de subjectieve, d. w. z. de schoonheid tegenover de leelijkheid en de overkunsting, dat dus de leden der schoonheids-commissies tegenover de zuivere kunst-aangelegenheden objectief moeten staan, dit beteekent in bepaalde gevallen afwijzend, waar andere levenswaarden in het gedrang zouden komen.

Dit mag men niet in de eerste plaats van de kunstenaars verlangen; kunst beteekent in een subjectivistisch tijdvak: zelfherschepping en de Amsterdamsche architecten, die hun naam tot ver over de grenzen hebben gevestigd, danken dit niet aan hun objectieven blik, veeleer daaraan, dat ze zich, aan den zelfkant werkend, tot het detailwerk van het uitkristalliseeren hebben bepaald, om daarin zich zelf uit te beelden.

Er zijn kunstenaars en leeken, maar daartusschen staat een derde groep, die van de kenners, degenen, die geen kunst vermogen te scheppen, maar wel te wegen, degenen dus, die theoretisch genomen, het best tot oordeelen zijn aangelegd. Als het er dan om gaat in een lichaam veelzijdigheid, onbevangenheid en diepte van inzicht bijeen te brengen, dan zal men niet kunnen nalaten mede onder de bevolking te zoeken, de bevolking van Amsterdam, die tot — of onder — de meest beschaafden en ontwikkelden der wereld worden gerekend, niet het minst op het gebied der kunst.

Dan zal men ook moeten zoeken onder hen, die het lot naar de andere pool heeft gevoerd, onder de mannen van de groote zaken-wereld; daaronder zijn zij, die ter vervulling van hun jeugd-liefde de hoogte bestegen hebben van waaruit de dingen worden bestuurd, maar hun eenzaamheid beseffende, gaarne bereid zijn hun gescherpte kracht van diagnose en orientatie, hun ervaring en gezag aan te wenden, daar waar het ideëele meer rechtstreeks kan worden gediend.

En als het waar was, dat kunst en stads-schoon ook aan de besten van de bevolking gesloten zou blijven, dan zou het hierom zijn, dat de kunst evenver van hen afstaat als zij van de kunst, dat de afstand die hen van de objectieve waarheid scheidt even groot is als die den kunstenaar daarvan scheidt; er is orde in de verschijnselen en zoolang de ondernemer de samenleving ziet als een reeks handels-ondernemingen zal de kunstenaar de stad ontleden in fragmenten van overkunsting en zoo lang zal geen van beiden de schoonheid begrijpen. Wat zou het helpen, of men uit de schoonheids-commissies de leeken der kunst zou weren, wanneer men daarmee de leeken des levens vrij spel zou laten, want juist tegen dit diletanttisme moet de strijd gericht zijn.

Wanneer het bestuur van A. et A. zich hiervoor blind houdt door de vertegenwoordigers van de bevolking te willen weren, wanneer hun voorzichtige pleitbezorger met een „kip-ik-heb-je"-betoog wordt afgemaakt, wanneer A. et A. de draagwijdte van het nieuwe ontwerp niet wil aanvaarden, en het werk der commissie wil blijven zien als enkel beoordeeling van ingekomen bouw-ontwerpen.

Dan moeten we daaruit afleiden, dat ze aanstuurt op een terugkeer tot het dilettantisme van de vorige eeuw, op een ééndags-regeering van de kunst, ten koste van de schoonheid der stad, waartoe deze commissie is ingesteld.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE VAN AMSTERDAM.

In het jaar 1897 wendden, per adres van 22 Juni, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura et Amicitia zich tot Burgemeester en Wethouders van Amsterdam met het met redenen omkleed verzoek tot het instellen eener Commissie, die B. en W. zou hebben te adviseeren bij de beoordeeling van bouwontwerpen bestemd voor, van de Gemeente in koop of in erfpacht verkregen, bouwterreinen.

Ruim een jaar later was, buiten bezwaar van de Gemeentekas, ingesteld de „*Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeente-bouwterreinen*". De datum van het besluit van B. en W. is mij niet bekend, doch in Juli 1898 is het reeds gepubliceerd geworden; terwijl dit besluit tevens de instructie vaststelde.

In de vergadering van 23 Juni van dat jaar heeft het Genootschap A et A het vijfde lid der commissie benoemd, waaruit blijkt dat de overige vier reeds benoemd waren.

Deze eerste schoonheidscommissie bestond uit de heeren H. Leguit (benoemd door B. en W.), A. Salm G.Bzn., Jos. Th. J. Cuypers, A. C. Bleys en H. P. Berlage.

De heer Salm was voorzitter der Mij. tot Bev. der Bouwk., de heer Cuypers voorzitter van A. et A.

Dit stukje oudste geschiedenis onzer Schoonheidscommissie leert dat de instelling mogelijk is geweest met een voorbereiding door B. en W. in rond een jaar tijds. Men neme in aanmerking dat het initiatief was uitgegaan van de bouwk. Corporatiën, en de opzet voor B. en W. geheel nieuw.

Thans, met de ervaring van ruim 24 jaren, zijn eenige jaren noodig om te komen tot een reorganisatie van het instituut, voortspruitende uit een geruimen tijd geleden in de Politieverordening (respectievelijk Bouwverordening) opgenomen bepaling, zoogenaamde welstandsbepaling, bij welker voorbereiding B. en W. toch ongetwijfeld hare gevolgen heeft overzien, ook ten aanzien der Schoonheidscommissie.

Hoelang precies deze reorganisatie in voorbereiding is, doet er minder toe; genoeg dat van jaren moet worden gesproken. Men weet dat 't zeer lang is en veel langer dan de tijd die noodig was voor de voorbereiding tot de instelling. Men weet ook dat de tegenwoordige leden der Schoonheids-Commissie, met voorbijgaan van alle bepalingen nopens periodieke aftreding en verkiesbaarheid, aanbleven in afwachting van hunne vervanging door een nieuwe Commissie. Men weet verder dat sedert lang onderhandelingen zijn gevoerd, conferenties gehouden, concepten geschreven en gedrukt, dat het laatst bekende dier concepten via de Schoonheidscommissie om advies is geweest bij de bouwk. lichamen met het verzoek om toch vooral spoedig af te werken en het advies vóór 20 October '22 in te zenden opdat de nieuwe Commissie spoedig zou kunnen worden geconstitueerd. Zelfs werd in uitzicht gesteld dat deze per 1 Januari 1923 hare werkzaamheden zou aanvangen. Zóóveel voortvarendheid moest worden betracht dat uitsluitend het Bestuur van den B.N.A. gelegenheid kon worden gelaten het Concept-Reglement te behandelen en van zijn advies te voorzien; een gelegenheid die de Amsterdamsche architecten in den Gewestelijken Kring, evenals eenig ander lid van den B.N.A. (behoudens die, welke in de tegenwoordige Schoonheidscommissie zitting hebben), en waarvoor deze stellig alle belangstelling en hooge waardeering zouden hebben gehad, niet kon worden gegeven . . . . . .

Thans is het Januari '23, en . . . . . men wacht nog steeds.

Sedert 20 October is niets meer vernomen van het Reglement dat met gespannen belangstelling bestudeerd is geworden; niets omtrent voorgestelde amendementen, omtrent de vervulling van de rol die de bouwk. corporatiën te vervullen zouden hebben ten aanzien van de samenstelling der nieuwe commissie, niets, niets, niets.

Wat in deze situatie belangwekkend wordt, is de vraag: „zullen de leden der tegenwoordige Schoonheids-commissie bereid gevonden worden nog maar weer in functie te blijven?" Zij toch hebben zich abnormaal lang reeds belangeloos beschikbaar gesteld, te lang om te kunnen veronderstellen, dat zij zich nog weer eens een ongelimiteerde verlenging zouden laten welgevallen. En daarnevens de vraag, zullen de bouwk.-lichamen nog langer kunnen sanctionneeren dat eenige hunner leden onwettig een functie blijven vervullen? Onwettig wegens het negeeren van alle gemaakte bepalingen nopens periodieke aftreding. Tenslotte de vraag: „zullen de practiseerende architecten er langer genoegen mee nemen dat hunne ontwerpen beoordeeld worden door een commissie welker positie reglementair zoo weinig stabiliteit bezit als de huidige Amsterdamsche Schoonheidscommissie?"

Inderdaad zijn meerdere redenen voor een crisis voorhanden. . . . . .

Waarop wachten eigenlijk B. en W.?

Primo Jan. '23.

G. J. RUTGERS.
Secretaris Gew. Kring Amsterdam.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Het overzicht over de bouwkunst in het afgeloopen jaar kan kort zijn.

Het jaar kan niet belangrijk zijn voor de bouwkunst. Er is weinig gebouwd. Meest klein goed. Ik ontken geenszins de kultureele beteekenis, die klein goed kan hebben, maar in 1922 had het die beteekenis, geloof ik, niet. Van groote plannen was geen sprake, dan alleen wat drukte om de voorbereiding dier plannen heen, meestal met het resultaat dat een wissel op de, verre, toekomst werd getrokken. De Amsterdamsche Stadhuisbouw is typeerend. Iedereen lijkt tevreden met de gevonden oplossing, die den bouw van het nieuwe Stadhuis zeker 15 jaar, misschien wel 20 jaar, waarom niet 30 jaar uitstelt. Ons geslacht is zorgzaam en gunt zijn kroost wat.

In Den Haag 't zelfde: Veel gedruisch om het Raadhuisplan heen, dat bij variatie als een Phoenix uit de afgebrande Oranjekazerne zou moeten verrijzen. Maar van

Raadhuisbouw zal weinig komen voorloopig. Wij gunnen een ander ook wat. Ook van den Museumbouw werd niets meer gehoord.

Rotterdam verstaat óók de kunst om bouwplannen heen, de noodige drukte te maken. Het Hofpleinplan-Berlage-Burgdorffer ligt een jaar ter tafel, maar 1922 heeft niet gezegd, wat er eigenlijk mee gebeuren gaat.

Op woningbouwgebied zijn de plannen belangrijker geweest dan de gemaakte huizen. Wel kreeg Amsterdam zijn uitbreiding aan den zuidkant tegen den Amstel, maar van het groote plan v. d. Schaar aan den westkant, hoort men niet veel meer.

Neen, veel gebouwd is er niet, tenminste niet wat groote bouwwerken betreft. Uitzondering hierop maakt Leiden met zijn eeuwigdurenden bouw van het Academisch Ziekenhuis. Men spreekt wel van karakterbouw. Dit nu is karakterbouw. Het bouwwerk is Academisch en ziek. Ook in Delft was geen stilstand te merken. Men lijdt daar aan een soort van bouwonnoozelheid. Men bouwt maar. Gaat het niet in de lengte, dan maar in de breedte of anders in de hoogte. Gebouwen voor scheikunde, voor organische scheikunde en voor anorganische scheikunde, voor physische scheikunde, voor analytische scheikunde, technische scheikunde en als die klaar zijn, gebouwen voor scheikundige physica, scheikundige analyse, scheikundige techniek.

Het gebouw voor het Centraal Instituut voor Hersenonderzoek is afgelast. Maar juist dat lijkt mij toch niet geheel overbodig.

In Amsterdam wist men het Koloniaal Instituut onder de kap te krijgen, maar nu is het geld op. Natuurlijk is het geld op. Renaissance, Mijne Heeren, vreet het geld snel weg! Namaak-renaissance is schattig, maar duur. Nu heeft men een renaissance-romp, maar in geen jaren zal het gebouw aan zijn volledige bestemming kunnen worden overgegeven. Het is een les aan andere renaissance-liefhebbers om voorzichtig te zijn.

Flinke voortzetting kreeg het gebouw van de Handel-Maatschappij aan de Vijzelstraat, dat, in omvang althans, het hoofdwerk van architect De Bazel zal worden.

Zoo zullen er nog wel enkele andere bouwwerken zijn, die begonnen werden of voortgang kregen, maar in 't algemeen was de Bautätigkeit flauw.

Wat niet te verwonderen is. Er is geen ander bedrijf, dat zóó gevoelig en snel reageert op de schommelingen in de economische verhoudingen, als het bouwbedrijf. En dat die verhoudingen er in 1922 niet gunstiger op zijn geworden, is wel bekend en . . . voelbaar.

Zonder opgaven, zonder zijn praktijk is een architect een visch op het droge. Hij degradeert tot een aesthetiseerenden dagdief, waar misschien een redactie van een bouwkundig tijdschrift iets, maar waar de kunst niets aan heeft.

Het jaar 1922 was voor de Nederlandsche architecten van belang wegens de tot standkoming van de Algemeene Regelen betreffende hun rechtspositie, die op 1 November in werking traden. De praktijk zal in de toekomst moeten uitwijzen, of in het maatschappelijk verkeer de bepalingen redelijk worden geacht.

De verkrijgbaar gestelde honorariumtabel voor uitbreidingsplannen kan ook mede helpen op dit terrein wat eenheid te brengen.

In het afgeloopen jaar is wederom vaak gebleken dat de architect dikwijls aan willekeur en onredelijke beoordeeling bloot staat. Ook van de zijde van de regeering is hij in dit opzicht nog verre van veilig. Het jaar 1922 laat als gevolg hiervan aan 1923 een niet onbelangrijke erfenis na.

Bij die vaak onredelijke beoordeeling van het werk van den architect komt nog dat hem het gebied, dat hij sinds een tiental jaren tot groote ontwikkeling van de bouwkunst was betreden, de woningbouw, weer zal worden ontnomen. Langzaam maar zeker wordt het duidelijker en duidelijker dat de vereenigingswoningbouw weer zal worden teruggebracht tot den omvang, dien zij vóór 10 jaar geleden had. De woningbouw komt daardoor in handen van den bouwer, die, dat is óók een feit, inmiddels tot aesthetische verzorging van zijn werk wel is aangespoord, maar

die op dit punt nog „breed van opvatting" is. Een compromis, een samengaan van bouwer en architect, het is een vraagstuk dat zeker in de toekomst tot een behoorlijke oplossing zal moeten worden gebracht. Nu lijkt het nog niet aantrekkelijk. J. P. M.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

JURY-RAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1922.

Aan het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd.Geb. Heeren.

De ondergeteekenden door U benoemd tot leden der jury voor de, in 1922 door Uwe Vereeniging uitgeschreven prijsvragen, hebben de eer U het navolgende als resultaat van hun onderzoek der ingekomen ontwerpen aan te bieden.

Ingekomen zijn:

A. voor een ontwerp van een *„Landverhuizershotel"* 33 ontwerpen onder de motto's Studio, Op de pier, Multitudo, Studiewerk, Rust roest, 2 M, Ring met middelpunt (geteekend), Columbus, Herman, 't Laatst tehuis, Ernst der tijden, Arbeid adelt, Dakloos, C., Prijsvraag, A. G., Op het havenhoofd, H. D., Juni, Jacoba, Emigrant, Vooruit, Goede reis, Zuid, Jabavo, Noordafsluiting, Oude en nieuwe wereld, De Lange Pier, Acasia, U. S. A., Haven, 76, en Patria.

B. voor een *„Ingang voor een Bankgebouw"* 12 ontwerpen onder de motto's; R, Bank, Ottom, Zeshoek (geteekend), K. A., Tine, Sepia, Cement, Cambronne, Safe, Eenvoud en Mammon.

C. voor een *„Opmeting van een oud bouwwerk of onderdeel daarvan"* 3 inzendingen onder de motto's: Klassiek, Keerbergen 1775 en Waalsche kerk.

Zoowel uit het aantal der inzendingen als uit de gemiddelde kwaliteit daarvan, mag geconcludeerd worden, dat de prijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap, hun oude aantrekkelijkheid voor hen, die in de bouwkundige wereld tot de studeerenden behooren, nog niet hebben verloren, en dat het instituut Studie-prijsvragen nog niet gemist kan worden en als een factor van niet te miskennen beteekenis is te beschouwen in de vorming der jongere bouwkunstbeoefenaars.

De omvangrijke arbeid dien velen zich getroost hebben, de talentvolle wijze, waarop meerdere ontwerpen ten papiere zijn gebracht, en de bizondere zorg die aan de uitvoering en afwerking der teekeningen is besteed, getuigen van een dikwijls reeds zeer gevorderd kunnen dier inzenders, van eene groote liefde waarmede zij den arbeid begonnen en ten einde brachten en van een lofwaardig volhardend streven om, bij de toch altijd problematieke kans op bekroning het beste te geven wat zij te geven hadden. En al kan het in elke prijsvraag slechts aan enkelen te beurt vallen zulk eene bekroning te verwerven, dan vertegenwoordigen toch voor elken mededinger de door de beantwoording der prijsvragen verkregen meerdere bekwaamheid en ervaring een geestelijk kapitaal dat niet kan nalaten te zijner tijd zijn rente af te werpen.

Zeer zeker is niet elk ontwerp als geslaagd te beschouwen, en niet altijd bleek de ontwerper geheel opgewassen te zijn tegen eene volledige oplossing der gestelde vragen, en vaak was ook het resultaat niet evenredig aan de zorg en de moeite die het ontwerp zijn vervaardiger moeten hebben gekost, doch het uit veler arbeid sprekende talent, belooft goede vruchten voor de toekomst en, in aanmerking nemende dat zij met werk van nog studeerenden te doen heeft meent de jury een woord van hulde aan de inzenders in 't algemeen voor den door hen gepraesteerden arbeid niet te mogen onthouden.

A. LANDVERHUIZERSHOTEL.

Uit de groote verscheidenheid en den opzet der plannen blijkt terdege de moeielijkheid om uit het uitgebreid aantal mogelijkheden dat uit de combinatie van eenige op zich zelf staande elementen in den bouw, elk met zijn eigen bizonderen aard en bestemming, voortvloeit, er eene te kiezen, waarbij, in een harmonisch geheel, elk der elementen op juiste wijze tot zijn recht komt, en zijn bizonder karakter, zoowel planmatig als in zijn uiterlijke verschijning evenwichtig en rationeel tot uiting wordt gebracht.

Dit vraagstuk wordt er niet gemakkelijker op waar het onderling verschil in aard der elementen waaruit het complex bestaat, zoo groot is als in het onderhavige geval, en, met name aan het voor ontsmetting bestemde gedeelte, eischen aan de inrichting worden gesteld, welker oplossing niet tot de alledaagsche problemen kan geacht worden te behooren.

Wordt dan nog in aanmerking genomen dat ook het voor godsdienstoefening bestemde gebouw, als een bizondere noot in de compositie is te beschouwen waarvan eene zekere wijding behoort uit te gaan, die eene behandeling vraagt, welke zich niet zoo gemakkelijk paart aan die der andere elementen van den bouw, en dat verder, met het oog op den tuinaanleg nog rekening is te houden met de situatie ten opzichte der windstreken, dan is het begrijpelijk dat, het in alle opzichten voldoen aan de te stellen eischen, slechts gevorderd zou kunnen worden van een volkomen gerijpt talent, en is het te loven dat verscheidene inzenders er in geslaagd zijn een complex te ontwerpen dat vaak in belangrijke mate zulk eene oplossing van het vraagstuk benadert.

In 't algemeen meent de jury omtrent de ingezonden plannen te moeten opmerken dat niet altijd voldoende in het oog is gehouden dat het karakter van den bouw den grootsten eenvoud in de vormbehandeling vraagt en dat eene zekere monumentaliteit niet gezocht mocht worden in eene geforceerde op assenstelsels gebouwde symmetrie, en een weidschen aanleg, waartoe het vraagstuk zich kwalijk leent. In meerdere projecten werd ook te weinig rekening gehouden met de eischen eener behoorlijke verlichting en luchtverversching van verschillende lokalen, met name eet- en slaapzalen, en deze ten offer gebracht, aan een vooropgezet zoeken naar eene groote geslotenheid der gevelvlakken.

Veelal is ook te weinig aandacht geschonken aan den toch voor de hand liggenden eisch van het volkomen scheiden en gescheiden houden van reeds ontsmette en nog niet ontsmette personen, en goederen, en is in verband hiermede ook de ligging van de trap naar de verdieping van het ontsmettingsgebouw, onjuist gekozen, en ten slotte is het aan slechts weinigen gelukt aan het voor godsdienstoefeningen bestemde gebouw, een zoodanige plaats in het plan en zulk eene architectonische behandeling in den opstand te geven dat, aan den boven reeds gereleveerden eisch van „wijdinggeving" wordt voldaan.

Na een algemeen voorloopig onderzoek der ontwerpen, die de jury tot de voorgaande beschouwingen aanleiding gaven, ging zij tot eene eerste schifting over, waarbij werden afgezonderd de projecten, welker auteurs bleken het vraagstuk in algemeenen zin niet voldoende te beheerschen, en er niet in geslaagd waren daaraan eene, aan redelijke eischen voldoende oplossing, te geven, dit waren de ontwerpen met de motto's Op de pier, Multitudo, Studiewerk, Rust roest, Ring met middelpunt (geteekend), Arbeid adelt, Prijsvraag, Op het havenhoofd, Juni, Zuid, Oude en nieuwe wereld en Acasia.

Bij eene tweede schifting werden afgezonderd die ontwerpen, welker auteurs een beter begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het gestelde vraagstuk, doch wien het niet gelukt was, dit te verwezenlijken in een plan dat genoegzame

kwaliteiten bezat om voor eene bekroning in aanmerking te kunnen komen. Hierbij vielen af de ontwerpen met de motto's: Studio, Columbus, 't Laatst tehuis, Ernst der tijden, C, Jacoba, H.D, Emigrant, Goede reis, De Lange Pier, Haven en Patria.

Uit de overgebleven ontwerpen zijnde die met de motto's 2 M, Herman, Dakloos, A.G, Vooruit, Jabavo, Noordafsluiting, U.S.A, en 76, werden ten slotte afgezonderd die met de motto's 2 M, A.G, Jabavo, en U.S.A, terwijl de overgebleven motto's n.l. Herman, Dakloos, Vooruit, Noordafsluiting en 76, allen genoegzame verdiensten bezaten om voor bekroning in aanmerking te kunnen komen.

Na eene nauwkeurige vergelijking van deze ontwerpen die alle zeer belangrijke verdiensten hebben kon de jury er niet één uitkiezen, dat in alle opzichten de meerdere van de overige was en waardig om ten volle met den eersten prijs te worden bekroond, doch achtte zij de ontwerpen Dakloos en Vooruit, als de twee besten en als gelijkwaardig. Van de drie overige ontwerpen achtte de jury het verschil niet groot genoeg om één daarvan, met uitsluiting van de anderen een bekroning toe te kennen.

De jury besloot daarom aan het Bestuur van de Vereeniging voor te stellen de prijzen als volgt toe te kennen: Een zilveren medaille en f 100 aan elk der ontwerpen Dakloos en Vooruit; Een bronzen medaille en f 50 aan elk der ontwerpen: Noordafsluiting, 76, en Herman.

1. *Dakloos.* De algemeene opzet van het plan is zeer goed, vooral het hoofdgebouw welks as samenvalt met die van de pier heeft een weloverwogen en domineerende plaats in het geheele complex.

Ontvangruimte en ontsmettingsgebouw zijn in goed onderling verband ontworpen en de ontsmettingsinrichting is goed bekeken en opgelost, met uitzondering van de trap naar de verdieping, die bedoeld is enkel en alleen ten gebruike te zijn van nog niet ontsmetten.

Het hotel is in zijn algemeene dispositie zeer goed behalve de wachthal, die wat weinig licht heeft.

Slaap- en eetzalen met accessoires zijn goed gelegen en verlicht en de galerijen met brandtrappen zijn goed bedacht en practisch ontworpen. De tuinkamer is aangenaam van vorm en ligging.

De architectuur is eenvoudig, en alleen aan de binnenplaatszijde, niet in alle onderdeelen beheerscht; de groepeering der massa's is evenwel zeer goed.

Het teekenwerk is op zich zelf verdienstelijk, doch de inrichting der teekeningen niet bevorderlijk aan een goed overzicht van het plan als geheel.

2. *Vooruit.* Het plan is in zijn algemeenen opzet verdienstelijk, de samenvoeging der deelen tot een geheel is goed geslaagd, doch het is onjuist dat naar eene onnoodige symmetrie is gezocht, door de massa en uitwendigen vorm van ontsmettingsgebouw en godsdienstlokalen nagenoeg gelijk te maken. Het laatste is daardoor veel te groot geworden en de gevelarchitectuur geeft de bestemming ervan niet voldoende weer. Ontvang- en ontsmettingsgebouw zijn goed geprojecteerd en de ontsmettingsdienst is goed geregeld, doch gescheiden liften voor besmette en ontsmette kleeren zijn niet aanwezig. De verbinding van deze afdeelingen met het hotel is goed tot stand gebracht en de algemeene dispositie van het hotel is eveneens goed, de administratielokalen zijn evenwel minder gunstig voor den dienst gelegen. De hal kon wat grooter zijn en is minder geschikt voor *wacht*hal Traphal, trap en tuinkamer vormen een aantrekkelijk en goed gelegen geheel in het plan. Het hotel is zeer beknopt, doch alle lokalen op de verdiepingen zijn goed gelegen en verlicht.

De architectuur is eenvoudig en goed van verhoudingen en geeft het karakter van het hotel wel weer.

Het teekenwerk is eenvoudig en vlot gedaan, vooral dat van de perspectief, waarop echter de onjuistheid van het gezochte evenwicht tusschen godsdienst- en ontsmettingsgebouw aan het licht komt. *(Wordt vervolgd).*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 2. 13 JAN. 1923.

INHOUD: Wisselende Tentoonstellingen van ontwerpschetsen. — Inzending van stukken voor het Bouwkundig Weekblad. — Vergaderkamers in het Bureau van den B.N.A. te Amsterdam. — Ledenlijst B.N.A. — Proces inzake onregelmatigheden bij „Vreewijk". — Tentoonstelling van massa-woningbouw en machinale Nijverheidskunst. — Gemeentelijke Woningbouw „Spangen" te Rotterdam, door J. J. P. Oud. — De schoonheid van Oud-Amsterdam, door Joseph Th. J. Cuypers. — Leeken in de Schoonheids-Commissie, door Posthumus Meyjes. — Middeneeuwsch! door A. J. Kropholler. — Ontvangen Tijdschriften, door J. P. Mieras.

WISSELENDE TENTOONSTELLINGEN VAN ONTWERPSCHETSEN.

Nu het voorstel tot het laten circuleeren van portefeuilles met ontwerp teekeningen der leden door de ledenvergadering van 27 November 1922 is aangenomen, zal te beginnen 1 Februari a.s. tot circuleeren dezer portefeuilles worden overgegaan.

De portefeuilles zullen worden uitgedeeld door het Bureau van den B.N.A. en worden voorzien van een circulatielijst.

De leden worden thans uitgenoodigd ontwerpen (origineele of afdrukken daarvan) te zenden aan het Bureau van den B.N.A.

Uit den aard der zaak moeten de teekeningen makkelijk te verzenden zijn en liefst niet te groot van afmeting. Ze blijven minstens een jaar in circulatie. Opgeplakt teekenwerk is voor dit doel niet aan te bevelen.

De toezending blijft opengesteld tot Zaterdag 20 Januari a.s.

INZENDING VAN STUKKEN VOOR HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

De kopy voor stukken in het Bouwkundig Weekblad, die men graag in het „eerstvolgende nummer" opgenomen wenscht te zien, dient uiterlijk Dinsdag 5 uur ingezonden te zijn bij de Redactie.

Later ingekomen kopy zal in den regel niet in het dezelfde week verschijnend nummer geplaatst kunnen worden.

VERGADERKAMERS IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

Het Bestuur maakt den leden bekend, dat er overdag in het Bureau van den B.N.A. vergaderkamers disponibel zijn, geschikt voor het houden van onderhandsche aanbestedingen, kleine vergadering van 10 à 15 personen, conferenties.

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot den Directeur van den B.N.A.

LEDENLIJSTEN B.N.A.

De nieuwe ledenlijsten zijn deze week aan de leden toegezonden. Indien men deze lijst niet mocht hebben ontvangen, zoo gelieve men te reclameeren bij het bureau van den B.N.A. vóór 13 Januari a.s.

PROCES INZAKE ONREGELMATIGHEDEN BIJ „VREEWIJK".

Ingevolge het besprokene op de laatste ledenvergadering op 30 December 1922, heeft het Bestuur inzake het bovenstaande een inlichting gevraagd aan de Architecten Granpré Molière, Verhagen en Kok.

Deze zonden de volgende toelichting, met machtiging haar te publiceeren:

„De verslagen in de dagbladen zouden het vermoeden kunnen wekken, alsof door ons in strijd is gehandeld met de eere-code. Waar dit het eenige punt uit het rechtsgeding is, dat voor den B. N. A. rechtstreeks belang kan hebben, onderstellen wij dat de vraag om opheldering in het bijzonder daarop doelt.

Het geval heeft zich aldus toegedragen: de beschuldigde had destijds van de Directie opdracht ontvangen een complex woningen voor „Vreewijk" te ontwerpen. De Directeur van den Woningdienst maakte, toen hem de eerste schetsen werden voorgelegd, evenwel bezwaar dat een ontwerp voor vereenigingsbouw zou worden ingediend door een ontwerper, die als Architect nog niet voldoende waarborgen had gegeven, hij verklaarde zich echter bereid — voor dit geval — er in toe te stemmen, wanneer het ontwerp in samenwerking met ons Bureau zou worden herzien en uitgewerkt; wij hebben daarin toegestemd en hebben een zoodanig aandeel aan het werk genomen, dat wij onzen naam er mede aan konden verbinden en er volle verantwoordelijkheid voor konden nemen.

Deze toedracht van zaken had voor het rechtsgeding slechts zijdelings belang en is dan ook bij de rechtszitting niet voldoende opgehelderd; hieruit is het te verklaren, dat de couranten hiervan vage en tegenstrijdige berichten hebben gegeven."

TENTOONSTELLING VAN MASSA-WONINGBOUW EN MACHINALE NIJVERHEIDSKUNST.

Door de vereeniging „Kunst aan het Volk" zal in de maand Mei van dit jaar een tentoonstelling georganiseerd worden van massawoningbouw (woningcomplexen) en machinale nijverheidskunst. De bedoeling is te exposeeren voorbeelden van massa-woningvoorziening in cultuur-historisch opzicht belangrijk om aan te toonen de bevordering der denkbeelden op het gebied van woningvoorziening op groote schaal. In verband hiermede ligt het in het voornemen te exposeeren woningcomplexen, gesticht vóór het in werking treden van de Woningwet (1902); woninggroepen onder vigueur dier wet tot stand gekomen: particulieren bouw en premiebouw. Er zal ook getracht worden plannen bijeen te krijgen die een denkbeeld geven van ideaal-woningvoorziening en masse, d.w.z. practisch-uitvoerbare plannen, doch alleen te verwerkelijken bij meerdere vrijheid op het gebied der bouwwetgeving en bouwverordening. Reeds thans worden architecten en anderen, die dergelijke plannen in portefeuille hebben, uitgenoodigd zich voor expositie met de commissie in verbinding te stellen.

De afdeeling Machinale Nijverheidskunst, waarbij gedacht is o.m. aan behangsels, glaswerk, textielwerk, keramiek, zal een beeld geven van wat in deze richting reeds bereikt is.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling wordt een „Ideeën-prijsvraag" gehouden voor de zoowel uit technisch als uit aesthetisch oogpunt best geslaagde verlichtingsobjecten voor electrische verlichting van straten en pleinen.

De tentoonstellingscommissie uit de vereeniging „Kunst aan het Volk" bestaat uit de leden: Jan de Meyer, C. Oosschot en B. T. Boeyenga, secretaris (Sarphatistraat 92, Amsterdam), terwijl de navolgende autoriteiten op het gebied van volkshuisvesting toetraden: H. van der Kaa c.i., W. van Boven c.i., A. Keppler c.i., P. Bakker Schut c.i. Door den Bond van Nederlandsche Architecten werd als lid afgevaardigd de heer G. J. Rutgers, door „Architectura et Amicitia" de heer A. Eibink; voorts de architect J. Snellebrand.

In de sub-commissies zullen nog zitting nemen de heeren: dr. W. Lulofs (verlichting), dr. H. P. Berlage en E. Kuipers (machinale nijverheidskunst).

Door verschillende gemeenten en autoriteiten werden reeds belangrijke gegevens toegezegd of toegezonden.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM.
BLOK VIII. ARCHITECT J. J. P. OUD.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM.

De hierbij afgebeelde woningcomplexen (gemeentelijke woningbouw blokken VIII en IX „Spangen" Rotterdam) zijn ontworpen 1919—1920. Ze zijn in hoofdzaak gebaseerd op een normaaltype en op een- voor beide blokken verschillend-hoektype. Blok IX bevat bovendien nog eenige pakhuizen en twee poortdoorgangen van de straat naar het binnenterrein.

Het normaaltype bevat 4 woningen; één woning op den beganen grond, één dito woning op de 1e verdieping, terwijl op de 2e verdieping een splitsing plaats heeft, waardoor de vertrekken van elk der beide bovenste woningen over de 2e en 3e verdieping verdeeld liggen.

De bovenbedoelde ruimte-indeeling dankt haar ontstaan aan den wensch om het trappenklimmen zooveel mogelijk te beperken: het trapverkeer, dat zich in den loop van den dag in hoofdzaak tot de woonvertrekken bepaalt, behoeft zich zoodoende voor elk der beide bovenste woningen als regel slechts over 2 verdiepinghoogten uit te strekken; de binnentrappen, die alleen toegang tot slaapkamers geven, worden uit den aard der zaak minder gebruikt.

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM.
BLOK IX (ZIJGEVEL) ARCHITECT J. J. P. OUD.

De woningen bevatten voor 't meerendeel een woonkamer en 3 slaapkamers; bij de woningen op den beganen grond en de 1e verdieping is de woonkamer met de zit- of slaapkamer „en suite" gelegd.

De trappen met aansluitende vloeren en bordessen in de gemeenschappelijke trappenhuizen zijn geconstrueerd in gewapend beton; de vloeren, bordessen en treden afgedekt met houtgraniet, aan de voorzijden beschermd door welijzers.

De bouw- en gevelmuren en de wanden van de trappenhuizen zijn van baksteen; de ondergeschikte scheidingswanden van houtweefsel en cementspecie, om de 0.90 M. versterkt door $^3/_8$ rondijzers.

Het hoektype van blok IX bevat beneden een winkelwoning en sluit zich verder zooveel mogelijk bij het normaaltype aan. Het hoektype van blok VIII bevat eveneens beneden een winkelwoning, doch heeft boven eenigszins ruimere woningen.

Aangezien in den regel de breedte der binnenterreinen de breedte der straten belangrijk overtreft, zijn de woonkamers niet aan de straten, doch aan het binnenterrein gesitueerd. Het laatste is dientengevolge omgeven door rondgaande balkons, waarop de woonkamers uitkomen, terwijl zich in het midden een gemeenschappelijke tuin bevindt met omloopend wandelpad, dat toegang geeft tot de tuintjes der benedenwoningen. Bij latere — thans in uitvoering zijnde — plannen, welke in hoofdzaak

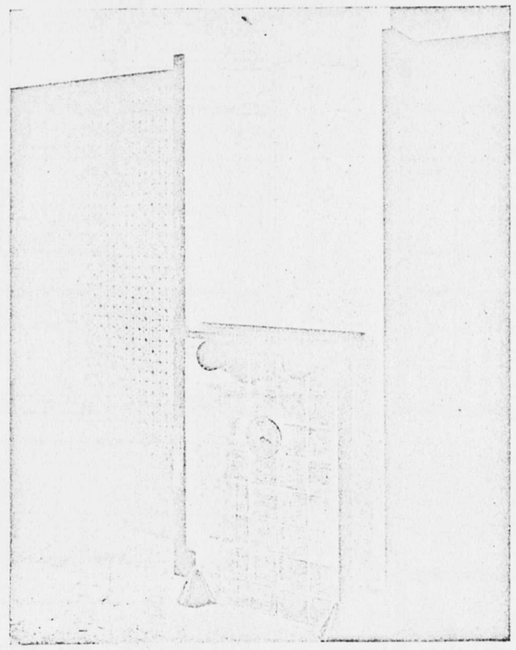

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM.
BLOKKEN VIII & IX. SCHOORSTEENMANTEL.
ARCHITECT J. J. P. OUD.

op hetzelfde woningtype gebaseerd zijn, is meer consequent gestreefd naar het leggen van het woon-accent op de binnenterreinen in plaats van op de straten: de wandelpaden zijn daar beter verzorgd, eenige pergola's met banken bieden zitgelegenheid, terwijl voor de kinderen in het midden een verhoogd zandplateau is aangebracht.

Met betrekking tot de architectuur aan de straatzijden heeft een dergelijk arrangement om een binnenterrein bovendien het voordeel, dat men vrijer is in de bepaling van het bouwkunstig accent der gevels.

Voor zoover blok VIII betreft, is uit stedebouwkunstige overwegingen (in casu: opdat een totaalbeeld ontsta in plaats van den verbrokkelden indruk van telkens afbrekende woninggroepen) getracht een architectonischen overgang te scheppen van het destijds reeds in begin van uitvoering zijnde complex woningen van een particulieren bouwer (welk complex de geheele achterliggende langszijde van het bouwblok inneemt) naar het gemeentelijk complex. De particuliere bouwer werkte daartoe bereidwillig mede.

Deze overgang, welke aan de korte zijden van het bouwblok voorkomt, eindigt tegen den „toren" van het gemeentelijk complex en is op de foto nog voor een klein gedeelte zichtbaar. Een dergelijk procédé — uit architectonische overweging al moeilijk te verdedigen — bevredigt ook practisch niet. Wenscht men aandacht aan het stadsbeeld als geheel te schenken en toch de architectuur door wederzijdsch geven en nemen niet ongunstig te beïnvloeden, dan voldoet beter een later toegepaste werkwijze, waarbij de verschillende bouwcomplexen gegroepeerd worden en onderling aansluiten door middel van kleine eenigszins lagere en meer naar achteren gebouwde overgangsobjecten.

Hierdoor wordt de zelfstandige uitbeelding van elk der complexen niet belemmerd, maar blijven ze zooveel mogelijk op zich zelf verschijnen, zonder nochtans den ont-

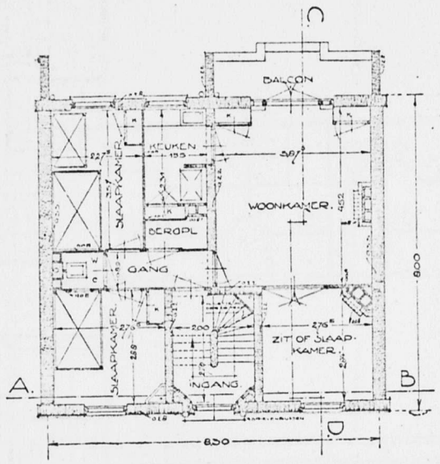

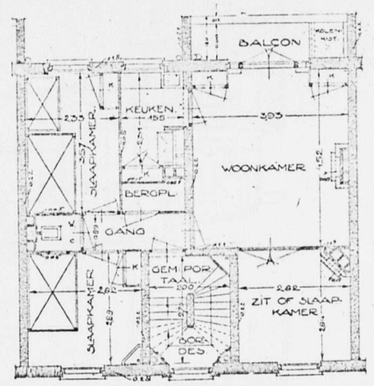

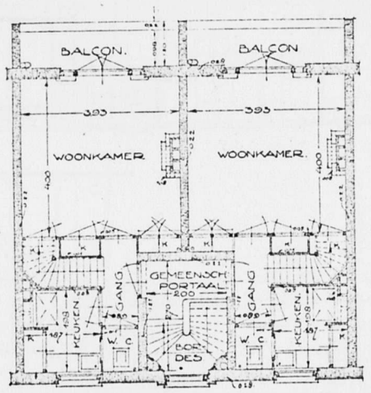

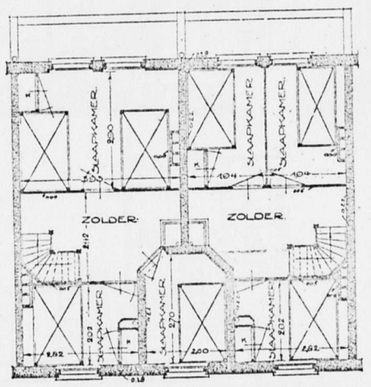

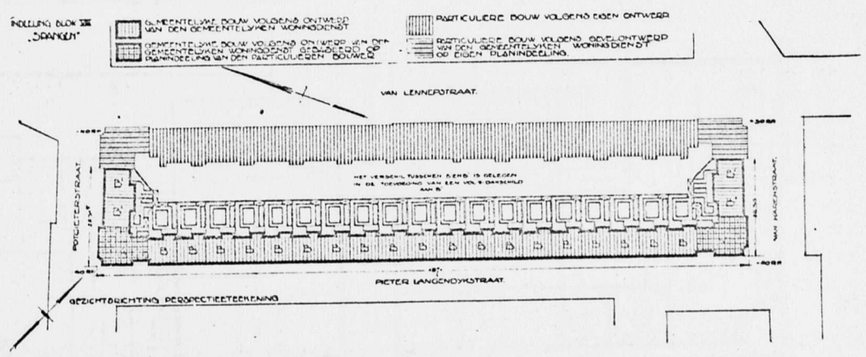

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM. NORMAALTYPEN BLOK VIII EN IX.
SITUATIE BLOK VIII. ARCHITECT J. J. P. OUD.

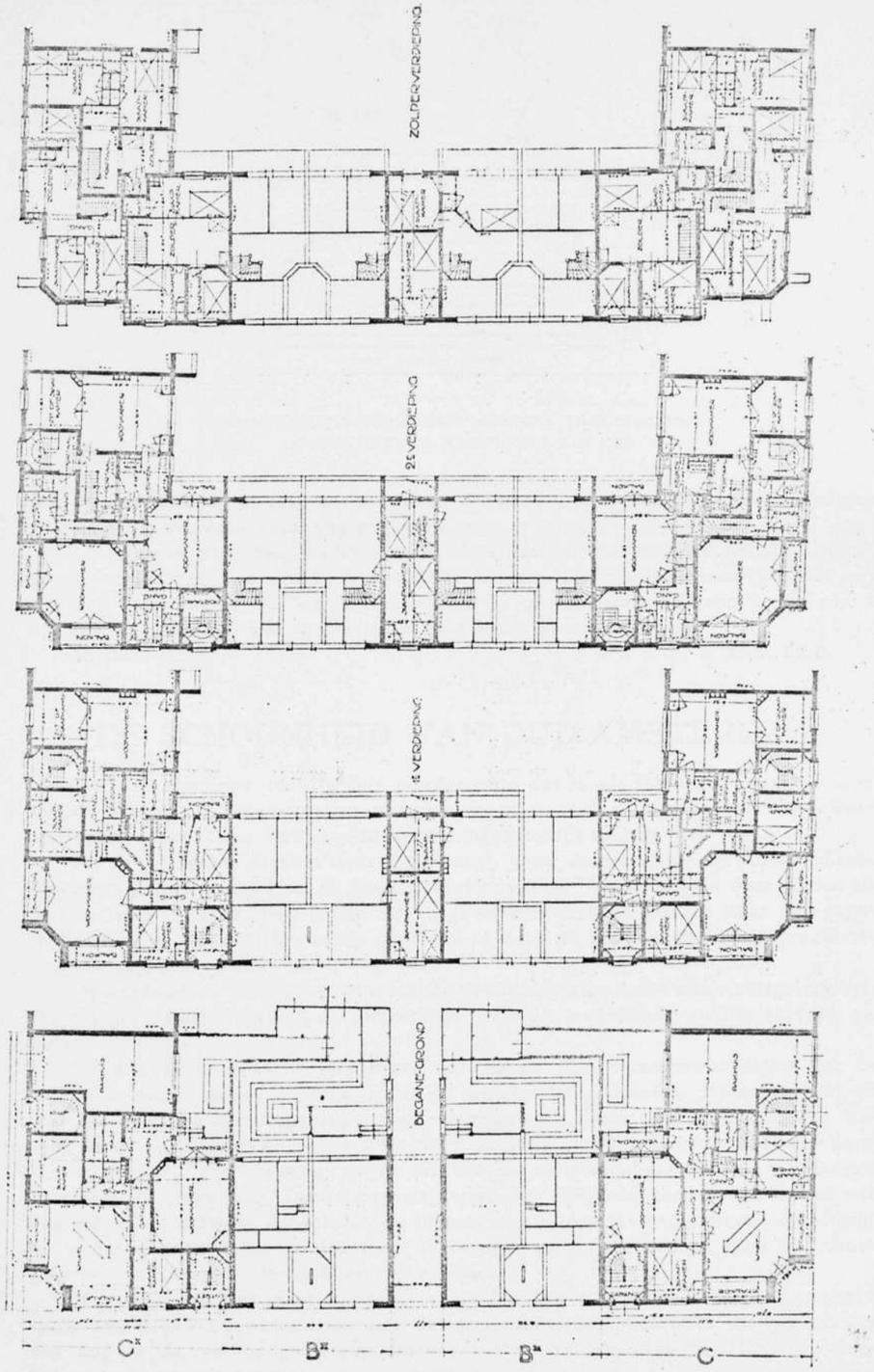

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM. HOEKTYPE. BLOK IX. ARCHITECT J. J. P. OUD.

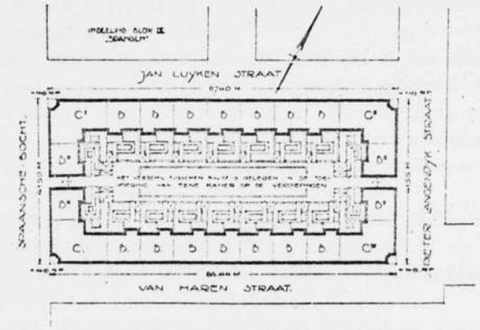

GEMEENTELIJKE WONINGBOUW „SPANGEN" TE ROTTERDAM.
SITUATIE BLOK IX. ARCHITECT J. J P. OUD.

takelden aanblik op te leveren, die onzen tegenwoordigen straten eigen is. Bevredigend is overigens ook deze oplossing nog niet.

De theorie van den stedebouw is thans in verschillende handboeken degelijk genoeg uiteengezet, om een hechte basis te vormen. De practijk evenwel is zoo ingewikkeld, dat daarop nu de volle aandacht te concentreeren zal zijn, opdat niet in opbouw verloren ga, wat in eersten aanleg reeds gewonnen werd.

R. Dec. 1922. J. J. P. OUD.

DE SCHOONHEID VAN OUD-AMSTERDAM.

Het kan omtrent twintig jaar geleden zijn, dat ik als lid der Gezondheidscommissie bij de talrijke bezoeken aan woningen in het mij onder meer toegewezen Jordaankwartier, twee verrassende opmerkingen mocht maken.

Bij de herhaalde tochten door deze buurt, waar de welstand der oorspronkelijke bewoners helaas verdwenen is, genoot ik steeds meer van de mooie doorzichten der smalle lange straten, met hunne slanke gevelverdeeling en hier en daar een ruimte in 't verschiet, door de kruisende grachten of door de afsluitende Prinsengracht met haar belangrijker gebouwen.

Opwekkend en geestig zijn die nauwe Jordaanstraten onder alle weersgesteldheid. Bij innigen zonneschijn zijn de tafereeltjes prachtig, levenslustig en fijn gevoelig van detail.

De tweede verrassing was deze, dat enkele der vertegenwoordigers van het ambtelijk Bouw- en Woningtoezicht, in de weinige vrije minuten, die ons overbleven tusschen het sociaal hygienische onderzoekingswerk onzer gemeenschappelijke taak, zeer spontaan reageerden op de kleinste opmerking omtrent de bouwkunstige waarde der bebouwing van sloppen en de tal van in „onbewoonbaren" staat verkeerende huizen langs onzen weg. Deze verrassing werd nog vergroot, toen ik vernam met welk een piëteit zij dikwijls verwaarloosde huizen, niet alleen inwendig maar ook uiterlijk in weder goeden staat wisten terug te brengen en zooals mij ook later meermalen gebleken is, voor het stadsschoon te behouden.

Het was wel een zeer heugelijk verschijnsel, dat ik in de schoone Amstelstad toch, ambtelijke bouwkundigen, het bewijs leveren, dat evenals in vroeger eeuwen, ook nog in de verder gesystematizeerde ambtelijke loopbaan van onze 20e eeuw, het gevoel voor 't schoone en veredelende in de bouwkunst niet zoo ver behoeft verloren te gaan als zelfs door een uitspraak van het Xe Internationale Architectencongres te Brussel werd gevreesd.

Een der bedoelde ambtenaren was de Heer E. van Houten, Inspecteur bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, die het niet bij platonische betuigingen vóór 't stedenschoon heeft gelaten.

De Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam zal thans meer weten mede te deelen dan ik, in hoeveel gevallen de Heer van Houten, geijverd heeft om goede oude gevels te bewaren, waar zij dreigden te worden vernield door vandalisme.

Het is bij dat streven om goede oude bouwwerken te behouden of tenminste degelijke verbouwing mogelijk te maken, dat het plan bij hen opkwam om een nieuwe uitgave tot stand te helpen brengen van:

„Verzameling van alle de Huizen en prachtige gebouwen langs Keizers- en Heeren-„grachten der stad Amsterdam door Bernardus Maurik, geteekend en in 't koper ge-„bracht door Caspar Philips Jacobszoon, Kunstgraveerder te Amsterdam. Overgedrukt „in 1922 met een beschrijving in 4 kaarten toegelicht".

Toen onlangs een groep Bouwkundige Engelsche Heeren en Dames een bezoek aan Holland brachten, ten einde in 't bijzonder den woningbouw te bezichtigen, en Ir. Slothouwer aan 't gezelschap ter illustreering van het karakter van onze Nederlandsche Bouwkunst bij de projecties van eenige typische werken, beginnend met het Mauritshuis en eindigend met woningblokken van Architect De Klerk, mondelinge toelichtingen had verstrekt, stelde een der aanwezigen mij de vraag, titels te willen opgeven van uitgaven van oude Nederlandsche bouwkunst.

Zeer tot mijn spijt moest ik bekennen geen handboek of beperktere uitgave te kennen, dien den vrager op weinig omslachtige wijze een overzicht van onze Architectuur over meerdere eeuwen kon aan de hand doen.

En zie, slechts enkele dagen later krijg ik in handen den overdruk van genoemd werk die nu juist een beknopt algemeen overzicht geeft, van het Stadswoonhuis in zijn uiterlijk verschijnen in de zeventiende en achttiende eeuw.

Deze afbeeldingen van alle gevels langs de voornaamste Amsterdamsche grachten, op kleinere schaal, geven juist het algemeen karakter der verschillende gevelcomposities, een beeld van den algemeenen geest der groepen, zonder de aandacht voor de onderdeelen te vragen.

Met deze afbeeldingen voor ons kunnen wij in onze studiekamer ons rekenschap geven van de samenstelling van 't heerlijke stadsbeeld dat de Amsterdamsche grachten steeds bieden, zonder ons ooit te vervelen of te vermoeien.

Hoewel de archeologische bouwkundige studie voor velen op een ander plan is gebracht, dan waarop zij een halve eeuw geleden, werd beoefend, zoo is deze vernieuwde uitgave van dezen achttiend'eeuwschen druk toch wel passend in dezen tijd.

Immers bij de behartiging van de welstandseischen ten opzichte van den nieuwbouw te midden van Oud Amsterdam, evenals bij het streven tot behoud van 't Stadsschoon in 't bijzonder, in onze eenige Amstelstad zijn deze overzichtelijke afbeeldingen van de reeksen der gevels zooals die omtrent 1770 aanwezig waren, zeer dienstig.

Niet alleen zijn deze afbeeldingen van dienst bij de theoretische studie van het karakter onzer mooiste grachten, maar zij zijn van onmiddellijk direct belang. Allereerst voor allen die ontwerpen ter hand nemen voor perceelen aan die grachten gelegen, daarbij zal dan te beoordeelen zijn in hoeverre het „moderne" ontwerp allereerst in samenklank van lijn en van proportie zal kunnen zijn om later na te gaan, in hoeverre de materialen en de techniek hunner behandeling daarin staat.

Maar ook de bureaux aan wier zorg de beoordeeling is opgedragen van de voorgenomen bouwwerken en de Schoonheids-commissie vinden in deze uitgaven voor die gevallen een zeer nuttige ja onmisbare bron van kennis voor het vormen van hun oordeel.

Van de ± 1500 gevels in het boek voorkomende, zijn er wel veel veranderd maar toch bestaat nog gelukkig het overgroote aantal in geheel of in gedeelten, terwijl de wijzigingen van voor de 19e eeuw, steeds nog meer karakter dragen dan het werk van later dagen.

Ik acht het zelf van belang dat al wie binnen de grenzen der oude stad bouwt, zijn ontwerp dient te leggen naast zulke groepen van de beste oude bouwwerken die Amsterdam gemaakt hebben tot wat alle vreemdelingen met ons, er zoo zeer in bewonderen.

Immers nemen wij de proef met wat er in de laatste 30 jaren op de grachten is gebouwd, en is dan ons oordeel over 't bouwwerk niet geheel beheerscht door het al of niet passen in de omgeving?

Zoo meen ik om vele redenen deze uitgave te mogen aanbevelen ook buiten Amsterdam aan al wie nog of wel voor vergelijkende studie, van onze oude bouwkunst, of wel voor vergelijkende beoordeeling in Schoonheidscommissie, of voor eigen arbeid den duren plicht voelt van de omgeving grond te kennen, waarin hij zijn eigen kunstwerk zal gaan plaatsen.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

Voor het boekwerk wende men zich direct tot den heer E. van Houten, Amsterdam, Amstelveensche weg 198.

LEEKEN IN DE SCHOONHEIDS-COMMISSIE.

Indien men van het beginsel uitgaat, dat een Schoonheids-Commissie, in een stad als Amsterdam, met haar zoo bizonder eigen en eigenaardig karakter, zoo in plan als in opstand, tot voornaamste taak heeft, het ontstaan van hinderlijke elementen, voor zoover deze van bouwkundigen aard zijn, in het schoone stadsbeeld te verhoeden, wat is dan het motief, dat er toe leidt, om in die Commissie van Beoordeeling, slechts architecten, beeldhouwers en schilders en geen kunstzinnige „leeken" toe te laten?

Dit woord „kunstzinnige leeken" uit de voordracht, is wel zeer ongelukkig gekozen, want als men iemand kunstzinnig genoeg acht, om op kunstgebied te oordeelen, kan men hem toch bezwaarlijk leek (op datzelfde gebied) noemen. Wellicht is bedoeld kunstzinnige *leden?*

Is men niet ten eenenmale op een dwaalspoor, als men slechts architecten, met uitsluiting van alle niet-beroeps-kunstenaars, geschikt acht, tot beoordeeling van werken op zijn gebied? Is niet architectuur-*beoordeeling*, totaal verschillend van architectonische *schepping?* Is niet de muziek-criticus iemand anders dan de musicus? Is de tooneel-recensent zelf tooneelspeler, immers zelden of nooit. Hij kàn het zijn, maar behoeft het niet te zijn. En is niet de schilder, hoewel kunstenaar, veelal evenzeer leek op het gebied der architectuur-recensie, als een architect, *uit hoofde van zijn beroep*, geschikt geacht kan worden schilderkunst te beoordeelen? Indien daarom de volgens voordracht van B. en W., m. i. zoo gelukkig gekozen samenstelling der Schoonheids-Commissie, naast een meerderheid van architecten, ook schilders en beeldhouwers in de Commissie wenscht te zien, dan is het toch dunkt mij onlogisch om van architecten zijde de laatste categorieën wèl en de groote groep der kunstzinnige-niet-kunstenaars-van-beroep niet in de Commissie opgenomen te wenschen.

Moeten wij architecten het autoritaire standpunt innemen, dat slechts zij, die van beroep architect, schilder of beeldhouwer zijn, tot oordeelen over architectuur bevoegd zijn? Hechten wij hiermede niet een te groote waarde aan het „beroep", in tegenstelling met het kunstzinnig denken en arbeiden, dat zoovelen, wier dagtaak op ander gebied ligt, toch zeer zeker ten volle doorleven.

Wij architecten, schilders, beeldhouwers en kunst-nijveren, slechts wij tot oordeelen bevoegd, met uitzondering van de vele eminente zakenmenschen, uit de financieele en handelswereld, waarvan Granpré Molière in zijn fraai gesteld artikel over dit zelfde onderwerp (in het eerste B.W. van dit jaar) het zoo uitnemend uitdrukt:

„ . . . . . onder de mannen van de groote zakenwereld; daar onder zijn zij, die ter vervulling van hun jeugd-liefde de hoogte bestegen hebben, van waaruit de dingen

worden bestuurd, maar hun eenzaamheid beseffende, gaarne bereid zijn hun gescherpte kracht van diagnose en orientatie, hun ervaring en gezag aan te wenden, daar waar het ideëele weer rechtstreeks kan worden gediend" en onder deze mannen zijn er toch velen, die alleszins competent zijn, om over bouwplannen en gevelontwerpen een raak en helder oordeel te vellen. De keuze zal soms moeilijk zijn, maar dit mag toch geen beletsel vormen.

Zal, indien er geen „leeken" in de S.C. zitting nemen, het gevaar niet zeer groot zijn, dat de afgevaardigde leden van den B. N. A. en van A. et A. meer als vertegenwoordigers van een bepaalde richting in de bouwkunst, zitting nemen, dan als objectieve beoordeelaars van de tegenwoordig zoo sterk naar het subjectieve en individueele overhellende bouwkunst?

Het is mijn vaste overtuiging, dat het exclusieve karakter, dat A. et A. en vele B. N. A. leden, aan de S.C. wenschen te geven tot excessen leiden zal, die niet in het belang zijn van een *gezonde* ontwikkeling der Bouwkunst en dat een S.C., waarin geen „leeken" zitting hebben, binnen weinige jaren aan „overkunsting" en „selfcentredness" zal te gronde gaan.

Juist het frissche en heldere geluid van den „leek", wiens dagelijksche werkzaamheden op een geheel ander terrein liggen, dan onze, zal m.i. een waarborg zijn, dat de architecten in de S.C. zich niet aan „overkunsting" te buiten gaan en dat het individueele in de bouwkunst langzamerhand plaats zal gaan maken, voor de verdienste, welke die ontwerpen bezitten, welke in zich dragen de fundamenteele eigenschappen eener blijvende schoonheid. Een schoonheid, die niet ontstaat uit het volgen van een bepaalde richting, doch die kiemen in zich heeft, van gezond modernisme, dat is een modernisme hetwelk ontstaat door de juiste vertolking van de, in zoovele opzichten gewijzigde opvattingen van plan en ruimte indeeling, die voortspruiten uit nieuwe eischen en nieuwe inzichten. Een schoonheid, ten slotte, die door de eeuwen heen hare waarde zal behouden en die door ieder, voor wie het woord kunst meer dan een klank is, hetzij architect, schilder of „leek", naar waarde zal worden beoordeeld.

9 Januari 1922. POSTHUMUS MEYJES.

MIDDENEEUWSCH!

In een stationswachtkamer lag „Het Leven" en ik vond daarin een artikel van den heer de Bazel over Berlage. Hoor, wat de heer de Bazel o. a. beweerde:

„'n Architect moet bouwen, bouwen en anders niet, en je hebt tegenwoordig maar „al te veel architecten, die *niet* bouwen, maar praten en schrijven en redeneeren .... „nee, ik *bouw* liever, en ik heb op het oogenblik juist heel veel onderhanden!"

En dan: [1]) „Ik kan niet in allen deele instemmen met het koor der herauten die „uitschallen, dat al Berlage's werk nu *het* moderne en der toekomst visie is. Want het „vertegenwoordigt in vele opzichten middeneeuwschen en niet modernen denkvorm; „het steunt dikwijls op een aesthetisch inzicht, dat gevonden is uit beschouwing van „middeneeuwsche schoonheid, en daaruit grenzen stelde en dogma's smeedde."

Over het eerste hierboven aangehaalde zou ik alleen willen vragen: Heeft de Bazel zelf geen voorlezingen gegeven, zoo goed als elk architect, die vindt dat hij een ander iets kan mededeelen? En is 't soms geen goede daad jegens den leek, om diens begrippen over bouwkunst te verhelderen en daardoor vooroordeelen weg te praten? Want wat zijn 't anders dan vooroordeelen, waarmede de leek in 't algemeen kunst beziet en hoe worden vooroordeelen anders of beter bestreden dan door het woord? En wie kan dat geschikter doen betreffende een bepaalde kunst, dan hij, die deze

[1]) Geciteerd uit een vroeger opstel van de B.

kunst zelf machtig is? Zoolang er kunstenaars zijn, zullen er onder hen steeds enkele gevonden worden, bekwaam om iets mede te deelen aangaande hun kunst. Niemand en allerminst een kunstbroeder heeft 't recht daarover den staf te breken, dunkt me.

Het verwijt van middeneeuwschheid aan Berlage is ernstiger. Hoe? Is Berlage maar half een bouwmeester van onzen tijd, lijdt hij aan middeneeuwschheid? Maar dat woord is immers een dooddoener. Dr. Cuypers is het ook al dikwijls naar 't hoofd geworpen en dus is men in goed gezelschap als men dat verwijt te hooren krijgt. De vrees behoeft toch niet te bestaan dat sommige misbruiken uit de middeneeuwen zouden terugkeeren door op de middeneeuwen geinspireerde kunst, evenmin als de weduwenverbranding hier zal komen door kunst op Indische voorbeelden geinspireerd.

Men behoeft niet zoo te ijveren voor up-to-date kunst. Kunst is van alle tijden. Hoe erger kunst aan een tijdperk vastzit, hoe minder groot ze is.

Berlage's werk is groot, omdat het de constructieve problemen, die van alle tijden zijn, als kunst heeft opgelost, met de middelen van onzen tijd, dus met geheel andere dan de middeneeuwsche. Berlage is niet klein genoeg geweest om te schrikken voor het woord „middeneeuwsch", waar hij de zuiverste bouwkunst in dit cultuurtijdperk vond. Even geweldig als de middeneeuwsche bouwwerken tot ons blijven spreken en in ons geheele land van ieder stadje of dorp de grandeur en poëzie uitmaken voor wie oogen heeft om te zien, even hoog staat Berlage's bouwkunst tusschen al wat overigens „moderne architectuur" heet.

A. J. KROPHOLLER.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura No. zooveel tot No. 52.

De Redactie schrijft: „Jaargang 1922 is vol. Gelukkig".

Ja, gelukkig. Het kind is dus een jaar. Het is een wurmpie gebleven.

Het kreeg weinig voedsel (ook niet meer van Williams), zag vaak bleek en was slap.

Het is nu getransfuseerd met nieuw bloed, van Boeyinga dat het levendiger, van Gratama dat het heftiger, van Lauweriks dat het fleuriger en van Staal, dat het sterker moet maken. En van Boterenbrood. Als voorzorgsmaatregel. Om den bloeddruk te regelen en om geen ongelukken te krijgen. De operatie schijnt gelukt. Het heeft Gratama het meest aangegrepen.

Nu dus het tweede levensjaar. De kleuter zal ook in een nieuw pakje worden gestoken. „Een blad van een Redactie, die door en met dit blad aan de spits wil staan van de „Architectura-beweging. Hoofdzakelijk door eigen prestaties en verder door eigen initiatief aan zich verbonden medewerking wil de Redactie ernstig pogen om een blad, het Genootschap waardig, te laten bestaan."

Dit moeten we nu toch wel „aux sérieux" nemen.

De Technische Nijverheidsvakken. Uitgave van J. Clausen, St. Jansstraat te Amsterdam.

Een nieuw blad. Hoofdredacteur L. Zwiers, Architect B. N. A. Redacteur: Willem Noorlander. Arch. B. N. A. Verschillende medewerkers.

De heer Zwiers schrijft: „Het vakonderwijs, wil het den Nederlandschen leerling en leeraar blijven boeien, moet vrij zijn van sleur en onverschilligheid. De kunsten en technieken schrijden immer voort. Elke dag brengt op hare gebieden nieuwe verrassingen. Het is noodzakelijk dat het Nijverheidsonderwijs hiermede rekening houdt, alle conservatisme schuwt en zich als 't ware dagelijks vervormt en aanpast aan de eischen welke kunst en techniek stellen. Ons nieuwe blad wil de frischheid van het Nijverheidsonderwijs in elk opzicht bevorderen en stelt hare kolommen open voor iedereen die daaromtrent iets te zeggen heeft.

Dat blijken in dit nummer te zijn de heeren Ros en de Rouw. De heer Ros schrijft over bordteekenen en publiceert schetsen van leerlingen van de af. M.T.S. van de Academie te Den Haag, die wel fantastisch zijn, maar toch van geen groote fantasie getuigen. De heer de Rouw heeft gedachten over bouwkunst. Zijn gedachten zijn aannemelijk. Hij verwerkt ze tot een rhapsodie, maar die is niet aannemelijk.

Voorts Gewapend Beton, Uitslag van verschillende examens, officieele mededeelingen.

De druk van dit blad is wat zwart. Kon wat grijzer. Overigens goed. De omslag is wat grijs. Kon wat zwarter. Overigens goed.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 3. 20 JAN. 1923. INHOUD: Verslag van de vergadering van het Bestuur van den B. N. A. met de afgevaardigden van de Bureaux van de Gewestelijke Kringen op 20 December 1922. — De ledenlijst van den B. N. A. — Vereeniging voor Hooger Bouwkunstonderwijs. — De Prijsvraag der Chicago Tribune, door D. F. S. — Kroniek van de Duitsche Bouwkunst, sedert het einde van den oorlog, door Adolf Behne. — Leeken in de Schoonheidscommissie, door J. P. M. — De ideale Schoonheidscommissie, door J. F. Staal. — Ingezonden, door K. de Bazel. — Vereen. Bouwk. en Vriendschap. Jury-Rapport over de Prijsvr., uitgeschr. in 1922. (Verv. v. pag. 12). — Varia.

VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. MET DE AFGEVAARDIGDEN VAN DE BUREAUX VAN DE GEWESTELIJKE KRINGEN OP 20 DECEMBER 1922.

Het Bestuur was voltallig aanwezig. De Bureaux waren als volgt vertegenwoordigd: „Amsterdam": Rutgers, Molenaar; „Haarlem": Plate, v. Loghem; „Rotterdam": Meischke; „'s Gravenhage": Munnik, Wils; „Leeuwarden": Kramer, Meintema; „Deventer": Postel, de Wijs; „Maastricht": Jos. Cuypers, Sandhövel; „Eindhoven": v. d. Valk; „Hilversum": de Groot; „Alkmaar": Leguit.

De Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, heet de aanwezigen welkom en verzoekt den Directeur de ingekomen verslagen der Kringen voor te lezen.

(Deze verslagen zullen afzonderlijk opgenomen worden bij het algemeene jaarverslag van den B. N. A.). Iedere vertegenwoordiger van den Kring krijgt gelegenheid het verslag mondeling toe te lichten.

Het verslag van den Kring „Alkmaar" wijst er wederom op, dat het bestaan van den Kring doelloos is, wegens het gering aantal leden. Er zal overwogen worden den Kring samen te voegen met den Kring „Haarlem". Dit zal wel noodig zijn ook met het oog op verschillende regelingen, b.v. van de wisselende portefeuilles met schetsontwerpen. In verband met dit punt vragen de heeren Meintema en Kramer of het de bedoeling is dat ook niet-leden het werk mogen zien. In Leeuwarden zou het wel van belang zijn het werk ook voor anderen te exposeeren. De voorzitter zegt, dat dit niet de bedoeling van den opzet is. De aard van de teekeningen zal zich bovendien ook niet leenen tot geschikt expositiemateriaal.

Het jaarverslag van den Kring „Haarlem" geeft den heer Plate gelegenheid iets aan de vergadering mede te deelen over den voorgenomen woningwedstrijd te Zandvoort. Dit is geen gevelwedstrijd, ook de plannen zullen worden beoordeeld.

Van de overige jaarverslagen leidde alleen het uitvoerige van „Maastricht" tot een belangrijke discussie. In de eerste plaats over de verzekeringsplichtigheid overeenkomstig de Ongevallenwet, waarbij de Voorzitter er op wees dat het noodzakelijk is dat de architecten hun recht van hooger beroep niet laten voorbijgaan, omdat zij daarmee automatisch te kennen geven in den aanslag te berusten. Vervolgens werd er aangedrongen op de behandeling van het vraagstuk van het honorarium van volkswoningbouw onafhankelijk van de bouwsommen van 1914 en van de wettelijke bescherming van den architectentitel. De vergadering kon worden medegedeeld dat zoowel aan het vraagstuk voor de honoreering van woningbouw als dat van de wettelijke bescherming van den architectentitel actief wordt gewerkt.

De kwestie die hiermede verband houdt, n.l. die inzake het maken van architectonisch werk door ambtenaren van Gemeentewerken, leidde tot een discussie waarin het Bestuur aanleiding vond de zaak nader te behandelen.

De heer de Groot, Voorzitter van den Kring „Hilversum" bracht hierna het onderwerp „Schoonheids-Commissie" op het tapijt, naar aanleiding van de correspondentie van den Kring „Hilversum" met het Bestuur over het voorstel van den heer v. Epen om architecten B. N. A. en A. et A. vrij te stellen van een beslissing over hun arbeid. De Schoonheids-Commissie geeft aan hen alleen advies.

In de zeer uitvoerige discussie over het instituut „Schoonheids-commissie" in het algemeen, bleken verschillende inzichten. meeningen, standpunten, opvattingen en beoordeelingen te bestaan. En er werd besloten dit onderwerp eens nader uit te spinnen op een ledenvergadering. Vooraf zullen eenige heeren uitgenoodigd worden praeadviezen te leveren, die in de Kringen kunnen worden behandeld, waarna dan een doeltreffende discussie om tot een bepaald standpunt te geraken, mag worden verwacht.

Bij de rondvraag behandelt de heer de Wijs namens den Kring „Deventer" de volgende punten: 1e. het prestige van den B. N. A. dat verhoogd moet worden door den B. N. A. meer bekend te maken, o.a. door resumé's van het verhandelde in de ledenvergaderingen in de voornaamste bladen; 2e. de B. N. A moet de bouwkunst verder brengen door bouwkundige voordrachten te laten houden; 3e. het Bouwkundig Weekblad beantwoordt niet aan zijn doel; spreker kwalificeert het blad op zoodanige wijze dat het in de vergadering protest uitlokt, Het moet meer koninklijke besluiten en binnen- en buitenlandsche tijdschrift-literatuur bevatten; 4e. het karakter van den B N. A. moet nog meer vakvereeniging worden, aesthetische eischen bij de toelating moeten verzacht worden, de instructie van de Commissie van Onderzoek moet zoodanig zijn dat zij advies *moet* vragen aan den Kring; 5e. wegens de slapte van de bureaux moet de B. N. A. zich wenden tot de verschillende Gemeentebesturen met verzoek gemeentewerken op te dragen aan particuliere architecten; 6e. verschillende commissies die overbodig zijn of wier taak is afgewikkeld „op te ruimen".

De Voorzitter beantwoordt deze punten stuk voor stuk. Van de ledenvergaderingen staan, als dit door het secretariaat noodig wordt geoordeeld, resumé's in de verschillende bladen. Hij wijst er op dat het Bouwkundig Weekblad dit jaar gegeven heeft wat met de beschikbare middelen, maximaal kan worden verlangd. De inhoud der tijdschriften wordt geregeld nagegaan, maar de redactie kan over het algemeen zelden iets vinden dat haar belangrijk genoeg voorkomt om extra te vermelden.

Een wijziging van de instructie van de Commissie van Onderzoek, zooals de Kring „Deventer" dat wenscht, zal niet mogelijk zijn. Het „opruimen" van commissies is zeer huishoudelijk. Over het laatste punt: de slapte van de bureaux, wordt besloten, dat door het Bestuur aan de voornaamste Gemeentebesturen van het land een schrijven zal worden gericht, waarin een en ander omtrent het doel en het streven van den B. N. A. en de positie van de architecten tegenwoordig zal worden uiteengezet, terwijl zal worden aangedrongen tot het verleenen van opdrachten aan particuliere architecten.

Bij de rondvraag roert de heer Rutgers namens den Voorzitter van den Kring „Amsterdam", die verhinderd was de vergadering bij te wonen, nog enkele punten aan, ter overweging van het Bestuur, o.m. het uniformiseeren van de tweede en derde afdeeling van het bestek, waartoe de commissie ad hoc in haar rapport van Maart adviseerde; gewenscht was voorts een inniger verband tusschen Bestuur en Kringen. Spreker is voorts overtuigd, dat de verandering van de wijze van stemmen tot verder strekkende hervormingen in den B. N. A. zal aanleiding geven. Vervolgens bepleit spreker de behartiging van de aesthetische belangen. Waarschijnlijk wordt de toetreding van jongeren vaak belemmerd door de overwegende behartiging van de zakelijke belangen, die het Bestuur voorstaat. Het streven naar het behartigen van de kunstbelangen voor zoover dit mogelijk is, moet versterkt worden.

Ten slotte brengt de heer Van Loghem ter sprake de paragraaf van de Algemeene Regelen waar staat dat de opzichters in dienst zijn van den architect. Op grond van deze bepaling weet de fiscus den architect te vinden daar waar hij zich niet bewust was belastingplichtig te zijn.

De heer Jos. Cuypers licht met een enkel voorbeeld dit geval nader toe. Het Bestuur zal deze zaak nader in overweging nemen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

DE LEDENLIJST VAN DEN B. N. A.

Het is natuurlijk niet de bedoeling geweest de fatale datum voor de reclames over de ontvangst der ledenlijsten zóó krap te stellen als in ons vorig nummer. Ten bewijze wordt de geheele maand Januari opengesteld voor bedoelde reclames.

VEREENIGING VOOR HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS.

Zaterdag 20 Januari a.s. des n.m. half drie zal de jaarlijksche tentoonstelling van het werk der deelnemers aan den Cursus voor Hooger Bouwkunstonderwijs te Amsterdam geopend worden, waarbij de einddiploma's zullen worden uitgereikt. Deze tentoonstelling is ingericht in de groote gehoorzaal der Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, Stadhouderskade 86 en is vanaf 20 Januari tot en met 28 Januari a.s. voor belangstellenden kosteloos toegankelijk, op de werkdagen van 9—4, en op de Zondagen van 1—4 uur namiddags.

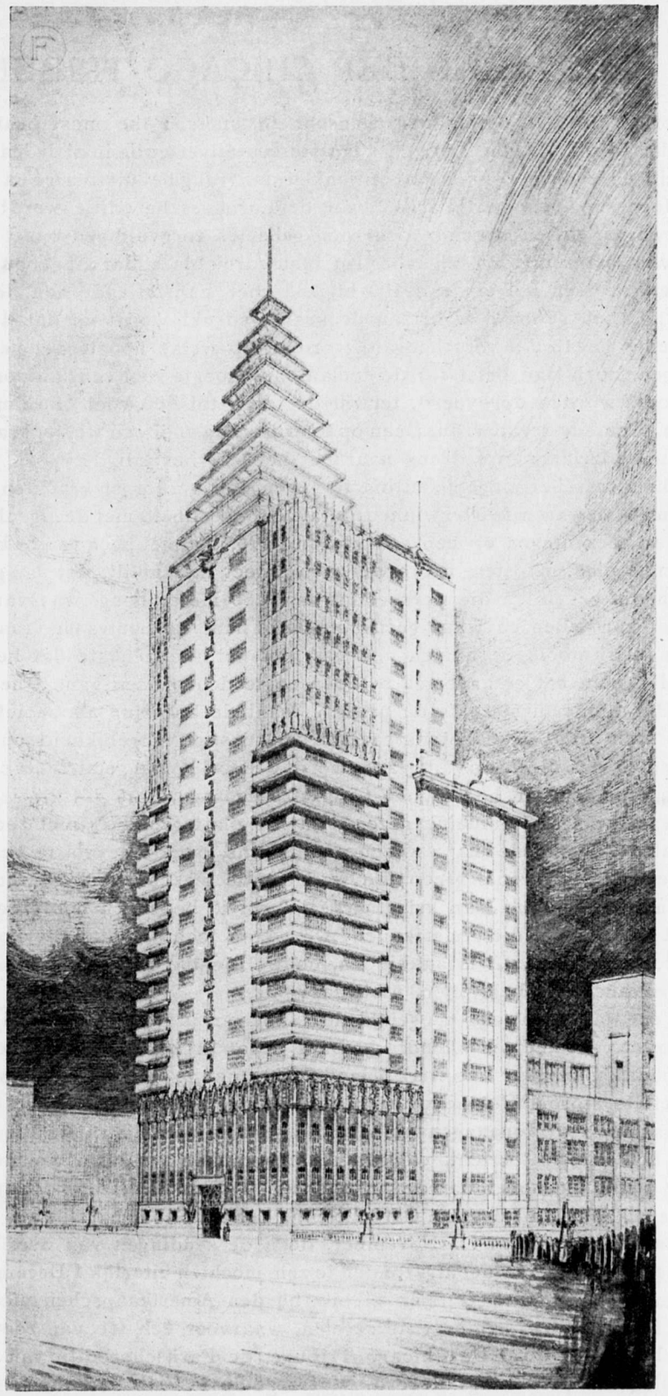

PROJECT CHICAGO TRIBUNE BUILDING. D. F. SLOTHOUWER.

DE PRIJSVRAAG DER CHICAGO TRIBUNE.

The World's featest newspaper wenscht te maken: the most beautiful office building in the world. Zij, de Tribune, plaatste een advertentie in al de leading papers van de wereld en zoo kreeg men na een enkele aanvraag het uitvoerige en uitnemende programma toegezonden vanuit Parijs, waar de Europeesche editie wordt gedrukt.

Niet alleen gaf dit programma door den geheelen zorgvuldigen opzet een indruk van vertrouwen, maar uit den bijgevoegden blauwdruk bleek, dat dit gebouw opgericht moest worden op een terrein van 100 bij 135 voet, aansluitende aan de bestaande Plant Building, het gebouw waar nu de krant gedrukt wordt en dat de bedoeling was om in ieder geval 175 voet hoog te worden, op welke hoogte het gebouw terug mocht springen, doch dan liefst tot de toelaatbare hoogte voor een kantoorgebouw n.l. 260 voet moest worden opgevoerd, terwijl de toren tot 400 voet of ruim 120 meter mocht reiken. Een scy-scraper dus; een open prijsvraag voor een wolkenkrabber. Waar wordt hier in Nederland onze drang naar het hoogere bevredigd?

Welnu, hier was het mogelijk uiting te geven aan verborgen krachten. Weliswaar waren er eenige bezwaren te overwinnen: totale onbekendheid met de eigenlijke opgave, het maken van teekeningen op een schaal van 1 : 96, in afmetingen van 30 bij 60 inches, weinig tijd en eenige onkosten, maar welke architect meesmuilt niet van genoegen als hij denkt aan die gevels en die perspectief van 1.50 meter hoog, waarvan hij de verdiepingen niet kan tellen en waar geen bouwheer naar de bouwsom vraagt?

Het was een mooie opgaaf en het was niet het hinderlijkste dat het volkomen dwaas mocht heeten om er aan mee te doen en te denken een kans te hebben op een bekroning. Het hinderlijkste was de uitslag. Want de bekoring als zooiets is weggezonden blijft toch altijd de onbetwistbare en wiskunstige mogelijkheid; en gewoonlijk, bij prijsvragen in ons dierbaar vaderland, wordt behoorlijk tijd gelaten om een schoonen droom uit te droomen. En hoe schoon was deze droom. Want zelfs bij de beantwoording der vragen was nog duidelijk gezegd, dat de plattegrond er niet zoo erg op aan kwam en dat de doorsnede maar alleen noodig was, om de gevels te begrijpen; het ging hier alleen om de groote greep. En wanneer de teekeningen weg zijn, met allen rompslomp achter den rug, dan krijgt men tijd om te bedenken hoe groot die greep wel geweest is. En och die Amerikanen; we weten toch wel dat die nog steeds de Parijsche Ecole des Beaux-Arts aanbidden, hoewel de tijd toch rijp schijnt te worden voor meer geavanceerde begrippen, nietwaar?

Welnu, er was toch een mogelijkheid. Chicago is wel een ellendige stad van worstfabrikanten en met een ellendig klimaat, maar er zijn toch ook goede gesloten Cadillacs, zoodat men naar het werk gaande zich niet te veel aan de hinderlijke omgeving behoeft te storen. Het honorarium was in het programma vastgesteld op 7 %, maar het was toch wel onaangenaam, dat de geheele administratie, alle engineering services en het geheele toezicht, volgens het programma ten laste van den architect kwam. Daar stond tegenover dat de prijzen van 50, 20 en 10 duizend dollar niet schriel genomen waren. Alles in alles, er waren eenige attracties.

De inzendingstermijn was 1 November, doch de zendingen van over zee, mits zij konden toonen vóór dien datum afgezonden te zijn, mochten uiterlijk 1 December Chicago bereiken. En ziet, op 6 December zit ik bij den Amerikaanschen vice-consul om nog eenige formaliteiten achteraf te regelen, waarvoor een fee van zooveel en wat zegt hij? Did you see this? De Chicago Tribune, de Parijsche editie van 5 December, met den uitslag der prijsvraag! Record. Wat zegt de P. P. C. daarvan?

Dus het was voor niets geweest. Zelfs voor den koperen toren en de koperen bekleeding waren zij niet gezwicht. Ook niet voor de hoogdravende toelichting, die uitlegde dat dit nu werkelijk the most beautiful enz.

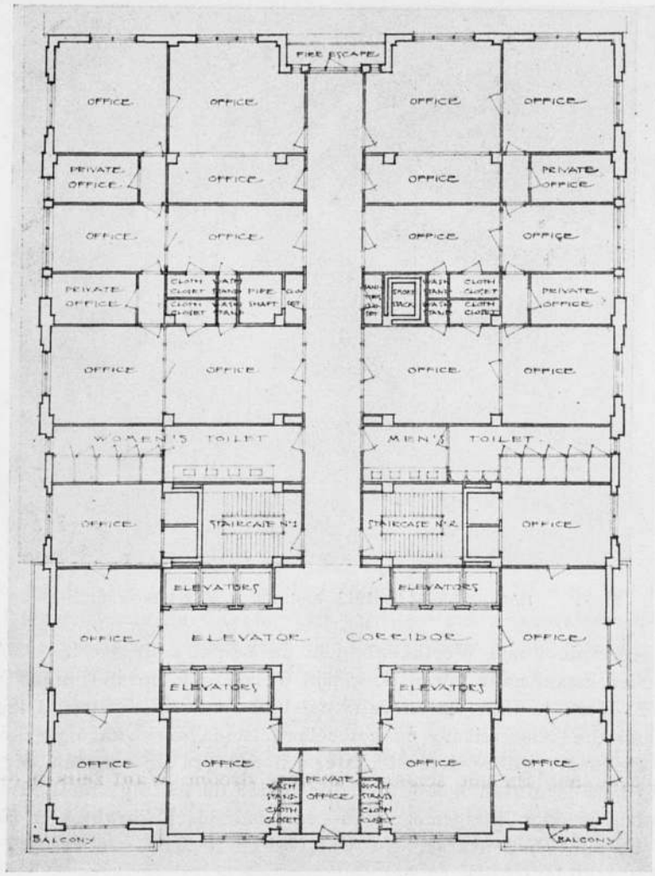

PROJECT CHICAGO TRIBUNE BUILDING. D. F. SLOTHOUWER.

En wie waren de winnaars?

1st Prize:	John Mead Howells / Raymond Hood	Associate Architects	New-York.
2nd Prize:	Eliel Saarinen		Finland.
3rd Prize:	Holabird & Roche		Chicago.

En verder een tiental eervolle vermeldingen, allen Amerikanen.
Dus Holland heeft geen kans gehad. Wie van ons heeft het geprobeerd? D. F. S.

KRONIEK VAN DE DUITSCHE BOUWKUNST, SEDERT HET EINDE VAN DEN OORLOG.

Door de vriendelijke bemiddeling van een der medewerkers zullen op geregelde tijden in het Bouwkundig Weekblad kronieken worden opgenomen over de bouwkunst in Duitschland. Deze zullen worden geschreven door Dr. Adolf Behne. Het hieronder volgend artikel is als een inleiding te beschouwen. De lezer zal hierin de verschillende uitgangspunten vinden voor de behandeling der onderwerpen, die Dr. Behne in de volgende kronieken zal geven.

Na het einde van de „Jugendstil" hadden in de Duitsche bouwkunst Alfred Messel (te Berlijn) en Théodor Fischer (te München en te Stuttgart) de leiding. Messel had

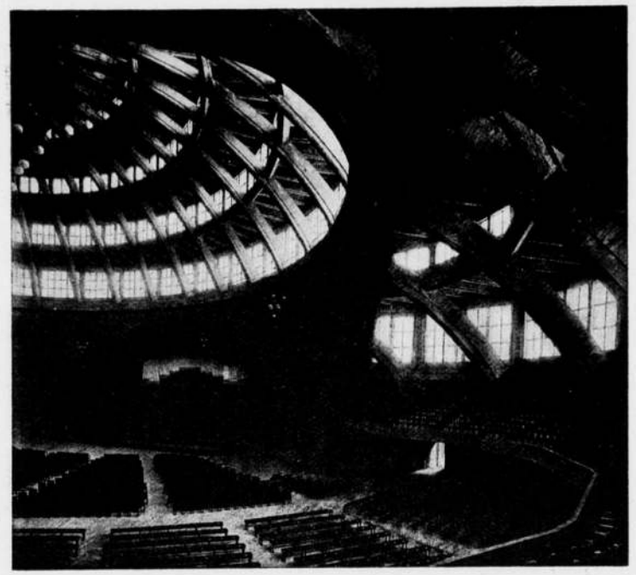

HAL TE BRESLAU 1913. ARCHITECT MAX BERG.

die leiding reeds door zijn Wertheimbau in de Leipzigerstrasse in 1896 verworven; Theodor Fischer kwam naar voren door zijn Garnisonkirche in Ulm in 1908. De Wertheimbau en de Kerk te Ulm waren van veel beteekenis in den strijd tegen het algemeene academische Klassicisme en het eclecticisme. Merkwaardig genoeg zijn noch Messel noch Fischer op deze, hun sterkste, scheppingen doorgegaan. Messel's laatste werk, de Berlijnsche Museumgebouwen, die onder de leiding van Ludwig Hoffmann voltooid worden, is over 't algemeen van een academisch karakter en uit een stedenbouwkundig oogpunt bedenkelijk. De Universiteit te Jena van Fischer heeft sterke neiging tot het schilderachtige en het stemmingsvolle.

Zij, die het vroege sterke werk van Messel en Fischer als uitgangspunten namen en probeerden het verder te ontwikkelen, waren Peter Behrens en Hans Poelzig. Peter Behrens bouwde sinds 1908 de gebouwen voor de A. E. G. te Berlijn en Poelzig bouwde in 1912—'13 den watertoren te Posen en de Fabriek te Luban. Dit waren bouwwerken, die een wezenlijke schrede voorwaarts beteekenden in de richting naar een nuchter-zakelijke bouwkunst. Belangrijk is ook de gewaagde beton-constructie van de Hal te Breslau van Max Berg van 1913.

Wat Behrens en Poelzig wisten door te voeren op het gebied van den utiliteitsbouw, die als een nieuwe opgave voor het op de proef stellen van de nieuwe richting gunstige kansen bood, begon Bruno Taut, vlak voor den oorlog op het gebied van het stads-huurhuis, van het weelderige in het Westen en van het kleinburgerlijke in het Noordoosten van Berlijn, te ontwikkelen . . . . . een wat nuchtere vorm van zuiverheid en eenvoudigheid. (Woonhuis hoek Hardenberg- en Schillerstrasse in Charlottenburg). In denzelfden zin uitten zich August Endell's bouwwerken voor de renbaan te Mariendorf en Heinrich-Tessenows Dalcroze school te Hellerau bij Dresden.

Nemen wij nu in het kort de Keulsche Tentoonstelling van den Werkbund van 1914, het laatste groote overzicht over de Duitsche bouwkunst, als proefveld, dan zien wij, dat toen de kracht van de vroegere leiders reeds aan het afnemen was. Dat gold niet alleen voor Theodor Fischer, — het gold ook voor Peter Behrens. Geheel en al de decoratieve, de pseudo-moderne „Aufmachung", nu eens meer tot het monumentale (Hugo Eberhart), dan weer zeer tot het elegante (Bruno Paul) overhellend,

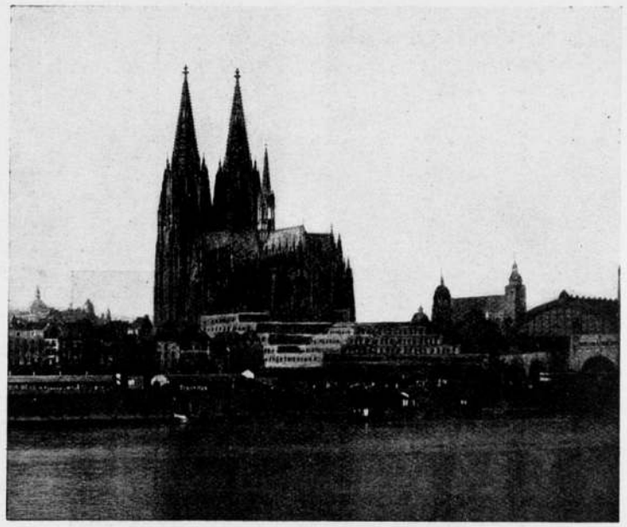

KANTOORGBBOUW TE KEULEN. ARCHITECT HANS POELZIG.

was het, die op deze tentoonstelling haar stempel drukte. Wat boven dit niveau uitging, waren, afgezien van het theater van van de Velde, dat van beslistheid en rijpheid getuigde, alleen het „Glashaus" van Bruno Taut en het Bürohaus van Walter Gropius, die hiermede na het voortreffelijk fabrieksgebouw Fagus bij Hannover meer bekend werd. Het Glashaus was als een van fantasie getuigende poging, om de geschiktheid van het glas voor alle architectonisch mogelijk gebruik na te gaan, juist voor de ontwikkeling van een moderne bouwkunst van veel beteekenis; de koepelruimte had uit kunstoogpunt van de tentoonstelling ongetwijfeld de meeste waarde. Ook aan het Bürohaus van Gropius was het glas op velerlei manieren toegepast, wel is waar, overeenkomstig de opgaaf, voornamelijk in utilitairen zin: de kantoren, de trappen lagen achter groote, één-geheel-vormende muren van glas.

Vier weken voor de oorlog uitbrak, was er een debat onder de leden van den Werkbund te Keulen, over de stelling van Muthesius, dat het noodzakelijk was voor den Werkbund zich in zijn verdere werk bewust te richten op het maken van typen.

Met verontwaardiging keerden zich de kunstenaars v. d. Velde, Endell, Taut e. a. tegen Muthesius. Zij verdedigden hartstochtelijk het onvoorwaardelijke Individualisme en dwongen Muthesius zijn stelling terug te nemen. De individualistische romantische opvatting zegevierde over de zakelijke.

En nu versterkten de oorlog en meer nog de revolutionaire bewegingen na zijn beëindiging, de romantische neigingen. Wij treffen onder de romantici velen aan, die voor de ontwikkeling van de moderne bouwkunst de grootste verwachting hadden gegeven: Poelzig ontwierp in 1917/18 voor de stad Dresden bouwwerken, die een nieuwe barok met een exotirisch-indische tendenz brachten. Bruno Taut, teekende met Rousseau-achtige dweperij, niet vrij van sentimentaliteit, de „Alpine Architektur", de „Weltbaumeister", de „Auflösung der Städte" en evenals Poelzig en Taut namen ook vele anderen een romantische vlucht uit hun tijd en hun omgeving.

De zwakkere geesten vervielen daarbij in een modieus expressionisme, dat voor Tanzdielen, bars en reclame, „de" moderne oplossing gaf. Ik noem hier alleen de interieurs van „Scala" (Würzbach-Belling) en de Renbaan affiche van Hans en Wassili Luckhardt. De expressionistische vleugel verzamelde zich in het door Taut uitgegeven „Frühlicht". Hij gelooft dat het probleem, dat de nieuwe bouwkunst moet oplossen, in de eerste plaats een vorm-probleem is.

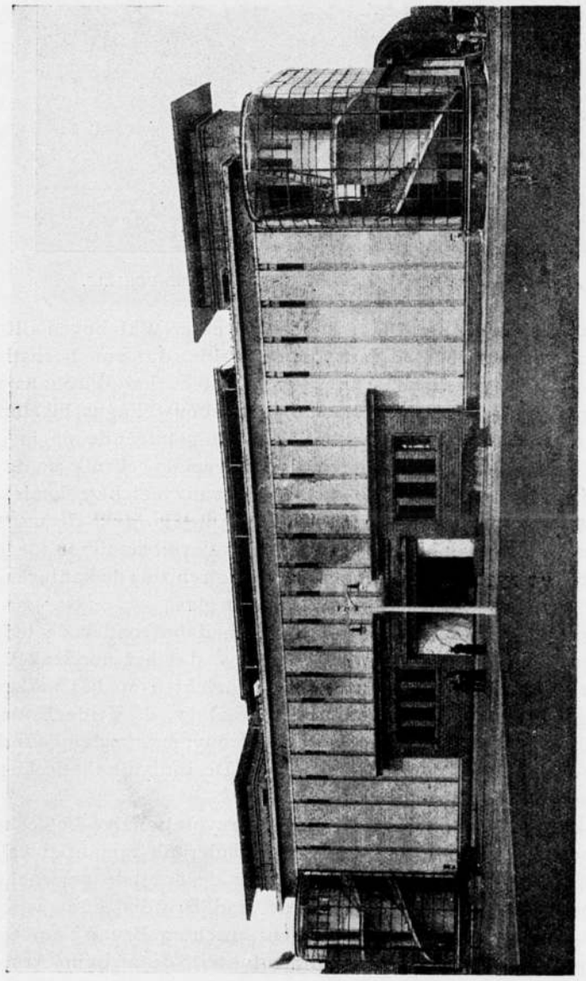

„BÜROHAUS" OP DE WERKBUND-TENTOONSTELLING TE KEULEN IN 1914.
ARCHITECT WALTER GROPIUS.

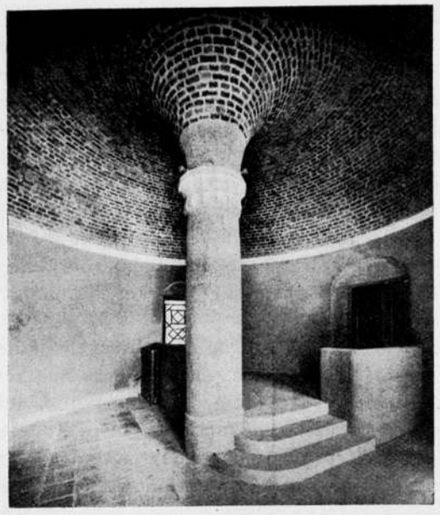

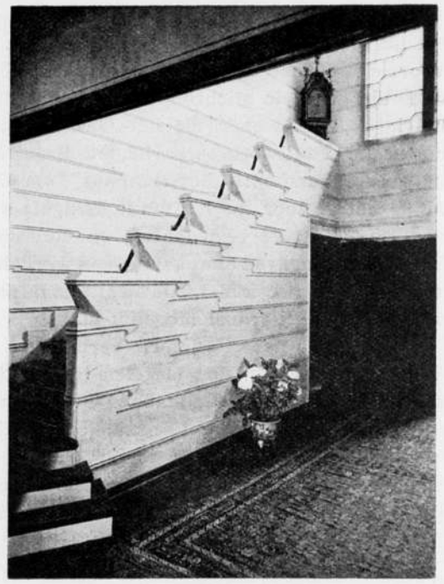

LINKS: DETAIL GARNISONSKIRCHE TE ULM.
ARCHITECT THEODOR FISCHER,
RECHTS: HALL IN HAUS MENDEL TE ZEHLENDORF.
ARCHITECT WALTER GROPIUS.

De jonge architect, wiens zuivere tektonische zekerheid geroepen scheen, het herstel der bouwkunst te brengen, Fritz Kaldenbach, stierf — veel te vroeg — juist in dezen tijd (1918).

Poelzig's theater te Salzburg was het hoogtepunt van de barokke-fantastische tendenzen. Het thans klaargekomen veel eenvoudigere tweede project kan wel als het eerste begin van een omkeer aangeduid en begroet worden, maar meer nog een prijsvraag ontwerp voor een kantoorgebouw bij de Dombrug te Keulen. Dit ontwerp is van alle decoratieve overtolligheid ontdaan, alleen door de verdeeling van de massa's te laten spreken. Het is zeer goed gedacht, deze massa's — vlak bij den Dom — horizontaal en in de breedte aan te leggen, zoodat zij vanaf den Rijn als een sterke, eenvoudige sokkel voor den Dom werken. De uitwerking van het plan kan hier evenals die van het ontwerp voor een fabriek in Silezië niet geheel bevredigen. Een zekere vestingachtige stugheid verhindert het ontstaan van een werk, dat aan de eischen van dezen tijd, wat betreft vrijheid, lichtheid en zuiverheid, volledig beantwoordt.

De behandeling van de ramen doet veel aan een gesticht denken.

Het blijft een restant middeleeuwsche dufheid.

Bruno Taut, tot stadsarchitect van Maagdenburg benoemd, probeerde allereerst, in zijn ambtelijk werk, toch nog zooveel mogelijk van het literair-fantastische element te redden en verviel zoodoende in compromissen. Van zijn bonte beschildering van huizen is hier reeds gesproken. Het schijnt, dat de eerste opdracht van werkelijke beteekenis, die hem door de stad verleend is, de bouw van het groote slachthuis, hem ook naar de architectuur terugbrengt. Dat zou een belangrijke winst zijn.

Walter Gropius was in 1914 door zijn zienswijze de meest moderne architect: open voor alle technische nieuwigheden en bereid er mede te experimenteeren — zoowel constructief als aesthetisch. Karakteristiek was het voor hem, dat hij — van zijn vroegste meubels af — steeds weer probeerde, den strengen zakelijken vorm, die voor hem in modern werk voorop gezet moet worden, met den rijkdom van de vrije kunsten te verbinden, ... niet echter in den zin van de decoratieve onbeduidendheid, en niet door vermenging, maar in den zin van een zuivere en sterke naast-elkaar-plaatsing. Deze zienswijze, die misschien meer compileerend als synthetiseerend is, . . . bleef

Gropius ook getrouw, toen hij geroepen werd, de kunstacademie te Weimar, met de, tot het uitbreken van den oorlog door v. d. Velde geleide en goed van werkplaatsen voorziene Kunstgewerbeschule tot een „Bauhaus" te vereenigen. Gropius was juist in den tijd van de stichting van het „Bauhaus" (1919) zeker niet vrij van romantische neigingen, van dweperij met het „Gesamtkunstwerk" van de kathedralen en voor het middeleeuwsche handwerk, waarin ook Heinrich Tessenow het algenezende wondermiddel zag. En zeker heeft „het Bauhaus" verschillende romantische crisissen doorgemaakt. Maar het is door de verstandigheid, de vasthoudendheid en de onbevooroordeeldheid van zijn leider te verwachten, dat het zich steeds meer aan de nu en voor de toekomst belangrijke opgaven aanpast om een werkelijk sterke factor te worden in de voorbereiding van een nieuwe kunst. De in dit jaar te houden Tentoonstelling van het „Bauhaus" zal ons eerste oordeel mogelijk maken.

Wat voor het „Bauhaus" vertrouwen wekt, is de bemoedigende ontwikkeling die Walper Gropius in den laatsten tijd in zijn eigen bouwwerken geeft. Toonde nog het plan voor het Haus Kallenbach in Grünewald een zich richten op het kunstvolle, het formeele en het gecompliceerde (bij al zijn *streven* naar vereenvoudiging) nu heeft deze houding in het Haus Otte te Zehlendorf, de verbouwing van het Theater te Jena, de Silo te Alfeld en in het bijzonder het ontwerp vóór een kantoorgebouw in Dahlen, plaats gemaakt voor een zoeken naar strenge en zuivere eenvoudigheid en echtheid.

Wij zijn hiermede reeds in de bouwbedrijvigheid na het einde van den oorlog overgegaan.

Het feit, dat na den oorlog de toestand beheerschte, was de groote woningnood. De woningnood leidde er dikwijls toe, de huurhuizen en kantoorgebouwen 2—3 verdiepingen te verhoogen. In den regel ging het hier om in doorsnede conventioneele huizen zonder bouwkunstige beteekenis. Niet zelden won door de hoogteopvoering de wand van het plein of van de straten aan ruimte-werking. In de meeste gevallen vernieuwde men bij de verbouwing tevens de gevels en men ging daarbij in 't algemeen van een zekere gedachte aan eenvoudige, vlakke werkingen uit. Al zijn de gevels van de Fries (voor Wasmuth) en Arthur Voight, heel bijzonder, die van Erich Mendelssohn echter voor het „Haussleben-Gesellschaft" in de Dorotheenstrasze — recht tegenover Bruno Tauts' Hardenberg-Haus — is de eerste werkelijk in de „Groszstadt" passende gevel in Berlijn. Erich Mendelssohn, die zijn werk eerst na den oorlog begon, (Siedlung Luchenwalde, Einstein-Turm te Potsdam) kreeg de opdracht, op het gebouw van den uitgever Mosse te Berlijn eenige verdiepingen te zetten. Hier betreft het nu een gebouw van geweldige afmetingen, welks zeer rijke en voor ons moeilijk te genieten zandsteengevel van Cremer en Wolffenstein moet blijven bestaan. De architect was dus hier en voor den eersten keer voor de noodzakelijkheid gesteld, zonder compromis toch een eenheid te scheppen. We zullen, als het gebouw gereed is, het resultaat bespreken.

Het is zeer bedenkelijk, dat de woningnood ook tot het inrichten van zolderverdiepingen en kelderwoningen dwingt. Over de hygiënische en sociale toestanden van de Berlijnsche woningen brengt jaarlijks een nummer van „Wohnungsuntersuchungen" van het ziekenfonds „Grosz-Berlin" (uitgegeven door Albert Cohn) verslag uit. De tabellen en de fotografische opnamen hebben documenteele waarde.

Verblijdender is het van een serie goeden woningbouw te kunnen spreken. Ik noem Friedrich Fischers' Woningbouw aan den Bärenweg in Dantzig, van Max Taut in Eichkamp, Hans Scharouns in Insterburg, van Nëutra in Luchenwalde en van Tessenow in Pösneck.

Omdat alle nieuw gebouwde woningen van de ambtelijke contrôle en inmenging verschoond blijven, moedigde de woningnood ook den bouw van ééngezinswoningen en landhuizen van iedere soort en grootte aan. En ten slotte bevorderde zij ook de behandeling van het vraagstuk van het „Hochhaus". Over deze beide vraagstukken en haar belangrijkste oplossingen den volgenden keer. ADOLF BEHNE.

LEEKEN IN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Ik kan mij met den lof, door de heeren Granpré Molière en Posthumus Meyjes den leeken toegezwaaid, niet erg vereenigen.

Ik heb er niets op tegen, dat ze lid worden van een Schoonheidscommissie. Ze zullen er geen kwaad doen en allicht de deskundigen behoeden voor al te sterk exclusivisme. Het is doorgaans pleizierig een leek te hooren oordeelen, en zijn opmerkingen, die gewoonlijk den buitenkant raken, kunnen allicht aangehoord worden.

Maar de heeren zijn de plank glad mis, als zij leeken die kunstzinnig zijn, daarom al geschikt achten voor lid van een schoonheidscommissie. Want de kunst, die de leek geniet en beoordeelt, is kunst die er is, die er staat. Maar de schoonheidscommissie moet beoordeelen, kunst die als object er nog niet is, die door middel van beschrijvende meetkunde is neergeschreven op papier.

De heer Posthumus Meyjes noemt de muziek. Meer nog dan op bouwkunstgebied zijn velen op muziekgebied kunstzinnig en tot beoordeeling van het uitgevoerde kunstwerk in staat. Maar wat wordt het als men dezen kunstzinnigen de orkestpartituur *te beoordeelen* geeft, zonder hen daarbij in staat te stellen het muziekwerk uit te voeren en te hooren.

In deze positie verkeert de schoonheidscommissie. De leden er van moeten *zich een beeld vormen, zich een voorstelling* maken van een bouwwerk, in- en uitwendig, en in verband met de omgeving, uit niet meer dan wat projectivische teekeningen. Het zou mij makkelijk vallen, hier ter illustratie voorbeelden bij te voegen, hoe uiterst moeilijk het is in vele gevallen, uit de gegevens het bouwwerk, zooals het er komen moet, te verbeelden. Dat vereischt vakkennis, en buitengemeen veel ervaring.

Bij dezen arbeid van de schoonheidscommissie, *moeten* de leeken er noodzakelijk voor spek en boonen bijzitten en eerst als men weer gaat praten over de deur, die wat breeder, en het raam dat wat smaller zal moeten worden, krijgen zij weer grond onder de voeten om mee te beoordeelen. Maar als ze zoover weer zijn, dan oordeelen ze er weer lustig op los, soms reuze-raak en heusch heel helder.

Nu de zakenmenschen, de mannen van de groote zakenwereld, die de heer Granpré Molière in het zonnetje zet.

Ik ben eenigszins huiverig voor die mannen uit de groote zakenwereld, die, tegen het streven van onze allerbeste kunstenaars en tegen de krachtigste protesten in van allen die zich om hen schaarden en hen steunden, met hautain gebaar hun opvatting en hun wil hebben weten door te zetten in al die Neo Renaissance-, Lodewijk-, Empire- en Biedermeyer-producten, waar ons land vol van is. Ik gruw bovendien van een schijnmoraliteit, om ter vervulling van een jeugd-liefde allereerst een hoogte te bestijgen, van waaruit de dingen worden bestuurd, en het lijkt mij allerminst noodig deze idealisten hun eenzaamheid te vullen, door ze, het ideëele te laten dienen; maar nu rechtstreeks!

De heer Molière ziet onder de zakenmenschen „enkele" van deze, wat bezigheid zoekende idealisten; de heer Posthumus Meyjes is al zoover, dat hij er „velen" te vinden denkt.

Ik vind, we moesten het hierbij laten. Ons, tengevolge van een A. et A.-brief om de schoonheid, nu plots aan den breeden boezem te werpen van den zakenman, al is hij eminent en uit de financieele- en handelswereld, het is toch eigenlijk wat al te gek. J. P. M.

DE IDEALE SCHOONHEIDS-COMMISSIE.

Wij begrijpen toch allen, waarover wij 't hebben, en wat wij willen hebben, wij Leden van den B. N. A. De Heer Molière zegt 't u 'n weinig over-bekwaam, en de Heer Meyes 'n beetje onder-bekwaam, maar wij weten dat hunne oprechtheid tusschen beiden ligt en met hen, begeeren wij, zooals wij voorkomen op de laatste lijst van B. N. A. Leden, eene Schoonheids-Commissie, die zich verplicht als „hinderlijke elementen" voor het stadsschoon te beschouwen. 1°. de waarachtige persoonlijkheden onder

de architecten en 2°. of ten laatste, de eigenbouwers die het te aanstootelijkleelijk doen.

In de nieuwe Schoonheids-Commissie van Amsterdam moeten de Architecten bijzaak zijn. Vooraan groote zakenlieden en leeken! Ik veronderstel, *innig-samengesmolten,* want met de groote zakenmannen-meening alléén, is de ervaring in de Schoonheids-Commissie niet heel gelukkig geweest: Koloniaal Instituut, Kon. Hollandsche Lloyd, Hotel Atlanta. Met het zoeken „onder de mannen van de groote zakenwereld, daar-„onder zijn zij, die ter vervulling van hun jeugd-liefde de hoogte bestegen hebben „van waaruit de dingen worden bestuurd" (wel eens naar zoo iets als den grooten oorlog en de nu haast definitieve ontreddering) zij men voorzichtig, te meer als zij „hun eenzaamheid beseffende, gaarne bereid zijn hun gescherpte kracht van diagnose en „orientatie, hun ervaring en gezag aan te wenden, daar waar het ideëele meer rechtstreeks „kan worden gediend," o.a. in hunne representatieve bouwwerken, tot de ergste ontsiering der stad gewelddadig mee-werken. Hunne ongelukkige antecedenten op dit gebied, zullen moeten toegeschreven worden aan hun venijnigen afkeer van het doen klinken van „het heldere en frissche geluid van leeken" in hunne aangelegenheden, ideaal of niet.

Een groote taak, voor den B. N. A., wacht op vervulling. Het tot stand brengen van een intiem samenwerken van groote zakenmannen en leeken, door verzoening van belangen.

Het zal moeilijk zijn den Heer Molière in het artikel „kenners" te voldoen. Hoe spijtig dat H. P. Bremmer (die in den Kröller-tijd Berlage wekelijks $1^1/_2$ uur in de architectuur doceerde) in den Haag, en Willem Broekhuys in Nice woont, anders ontbrak er nog maar 'n leek, om 'n ideale schoonheidscommissie voor Amsterdam te kunnen vormen.

Ja .... kenners! Die geen architectuur vermogen te scheppen, maar wel te wegen. De groote dagbladen zoeken er al jaren naar, onder aanbieding van behoorlijke honoraria en vinden er nooit een, tenzij onder de .... architecten.

Neen, op de kenners moeten wij niet blijven staan, hiermede zou men het gevaar scheppen, der Schoonheidscommissie weder hinderlijke elementen te leveren, die wij nu juist bezig zijn, in den vorm van architecten, over boord te smijten. Neen, ik ben tegen de kenners. Eene schoonheidscommissie te stichten, welke naar onder en boven, zachtzinnig doch vast-besloten, uitwassen in bouwkunstige voornemens weet te kappen, opdat uit vredige middelmatigheid harmonie voortkome, eene commissie alléén uit leeken en zakenmannen, wellicht uitsluitend gekozen uit Leden van den B.N.A., ziedaar de groote taak, welke ik, als aanhankelijk lid den B. N. A. inoverweging geef, te vervullen.

En ik hoop nu maar, dat niemand de brutaliteit zal hebben in onze doove bourgeois-ooren den eisch te gaan schreeuwen om vertegenwoordigers der arbeiders-vereenigingen, als tegenwicht der zakenmannen, in de Schoonheidscommissie. Want 't is een democratische tijd!

J. F. STAAL.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Bij het stukje van den heer Kropholler in ons vorig no. past een enkel woord. Bij het zien daarvan vroeg ik mij verwonderd af: Is die Leven Redactie zoo handig, of is de heer K. zoo naïef, dat hij niet opmerkte dat *ik geen artikel schreef* voor „het Leven".

Bij het zien van het Leven artikel moest ik zelve inderdaad de opmerking maken, dat 't handig is, om van een *weigerend antwoord* op de vraag om een artikel en een verwijzing naar wat ik vroeger reeds over Berlage schreef, stof te maken die er uitziet als 'n gewichtig interview met mij.

Ik vraag mij echter af hoe de heer K. in dit al te doorzichtig spel, aanleiding vinden kan om ernstig in te gaan op dat Leven — proza — en op een paar brokstukken zonder verband, geciteerd uit mijn in 1915 geschreven artikel.

Het doet even aan als exprit d'Escalier — maar wanneer hij er behoefte aan gevoelt, zou ik den heer K. willen raden, eerst mijn geheele artikel in het Huldeboek bij Dr. Berlage's 60en verjaardag verschenen, te lezen en het dan kritisch te behandelen.

Bussum 13—1—'23.

K. DE BAZEL.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM

JURY-RAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1922.

(Vervolg van pag. 12).

3. *Noordafsluiting.* De algemeene aanleg van het plan is goed bestudeerd en doeltreffend, de bedoeling om den tuin door het hotel aan de Noordzijde af te sluiten is sympathiek en in het plan wel bereikt. In het ontvanglokaal is de scheiding overbodig te achten. De ontsmettingsinrichting is goed bestudeerd en de scheiding tusschen besmet en ontsmet volledig tot stand gebracht, doch ook in dit plan is de ligging van de trap met dezen opzet in strijd. De dispositie van het hotel, hoewel aanleiding gevend tot zeer lange gangen is goed, en veroorlooft eene goede verlichting en luchtverversching van alle lokalen. Het middengedeelte van het hotel is wat al te beknopt wat vooral uitkomt op de verdieping die de keukens bevat.

De godsdienstlokalen zijn in het plan niet als een element van bizondere beteekenis behandeld, doch als gewone lokalen, die geen zelfstandig accent in de compositie verkregen.

De architectuur staat niet op dezelfde hoogte als het plan en is niet rijp. De scheiding tusschen de horizontaal en de verticaal gestrekte gedeelten van den gevel werkt enkel als zoodanig, waardoor de eenheid van het geheel totaal wordt verbroken.

Het teekenwerk is slordig en schetsmatig, de bij het plan behoorende doorsnede is onvoldoende.

4. *76.* De algemeene opzet van het plan is goed, en de ontsmettingsdienst is goed opgezet, maar de scheiding tusschen besmet en ontsmet niet voldoende volgehouden. Het plan van het hotel is goed, doch de hal zal wat weinig licht ontvangen. De administratielokalen zijn goed gelegen, doch het lokaal voor afgifte van handbagage is te klein en niet practisch in het gebruik. De terrassen zijn onnoodig ruim en zullen lichtbelemmerend werken. De indeeling der verdiepingsplannen stemt niet overal met die van den beganegrond overeen en zijn ook niet zoo gelukkig, slaap- en eetzalen konden ruimer verlicht zijn, en de waschgelegenheden bij eerstgenoemde zijn minder goed gelegen.

De architectuur is zeer verdienstelijk, pittig en correct, doch de ramen zijn te klein voor de ruimten die zij moeten verlichten, er is *te* veel gestreefd naar geslotenheid in de muurvlakken ten koste der bruikbaarheid van den bouw. Het teekenwerk is zeer goed, vooral dat van de perspectief en verraadt een vaste hand.

5. *Herman.* Het plan is in zijn algemeenen opzet wel goed, doch te pompeus. Het vasthouden aan eene vooropgezette symmetrie heeft tot gewrongen oplossingen van sommige onderdeelen van het plan geleid, zooals het optrekken van een gedeelte van de aangrenzende loods en het godsdienstgebouw, als pendant van het ontsmettings-gebouw.

Er is echter een zeer goede en goed ombouwde binnentuin verkregen. De ontsmettingsinrichting is niet geheel geslaagd, de kronkelende gangen in dit gedeelte zijn niet gelukkig en de trap is ook in dit plan niet goed gelegen. Het plan van het hotel is wel goed, doch de groote hal te ruim opgevat, de lift ligt ongeschikt, de verlichting van de tuinkamer en de daarboven gelegen ruimte laat te wenschen over en is opgeofferd aan de architectuur van het desbetreffende gevelgedeelte.

Ook de verhoogde beganegrond van het hotel is niet gemotiveerd en klaarblijkelijk eveneens voortgevloeid uit het zoeken naar monumentaliteit ookin de hoogterichting.

De architectuur is verdienstelijk, doch wat zwaar, en heeft niet in alle opzichten het juiste hotelkarakter. Het teekenwerk verdient lof en de perspectief is met bravoure voorgedragen.

6. *2 M.* De algemeene aanleg van het plan is lofwaardig, doch de ontsmettingsafdeeling niet voldoende opgelost, de gang hierbij is donker, de trap naar de verdieping is in dit plan goed gelegen. Het hotelplan heeft wel goede kwaliteiten, de

tuinkamer heeft een origineeleu en aantrekkelijken vorm en de tuin is goed gelegen en tegen het Noorden goed afgesloten. Ook het godsdienstgebouw heeft in dit plan een goede ligging.

Op de 1e verdieping is de verbindingsgang met het ontsmettingsgebouw overbodig en niet gewenscht; overigens zijn de verdiepingsplannen goed en de lokalen goed gelegen en verlicht, al maken de gangen, het plan wat wijdloopig en vloeit de verlegging van de hoofdtrap op de eerste verdieping niet van zelf uit het plan voort.

De architectuur heeft wel verdienste, is goed van verhoudingen en verraadt wel talent; het algemeen silhouet is zeer aantrekkelijk, het teekenwerk is vlot en goed gedaan. Een gevelteekening op 1 à 100 ontbreekt.

7. *A. G.* De algemeene opzet van het plan is wel goed, bij den toegang tot het wachtlokaal ontbreekt eene tochtafsluiting. De ontsmettingsinrichting is wel goed bekeken, de verbinding met het hotel door de gang is gebrekkig, de wachthal is goed, doch de toegang tot de tuinkamer is niet goed opgelost en de vorm van dit lokaal is niet fraai. Het verdiepingsplan is goed, de zalen zijn goed van ligging en verlichting, de toegang tot het godsdienstlokaal wat bekrompen; de gangen van de hooger gelegen verdiepingen zijn wat smal. De architectuur is onbeduidend, het teekenwerk correct maar wat hard.

8. *Jabavo.* Het plan is in zijn algemeene dispositie goed, doch de pier is, in strijd met het programma, over de volle breedte bebouwd. De ontsmettingsinrichting is zoodanig geprojecteerd, dat de geheele dienst, voor besmet en onbesmet door de badinrichting moet worden geleid, wat niet toelaatbaar zou zijn. De paviljoenen van de verbindingsgangen zijn wat gezocht; het zoeken naar symmetrie met dergelijke paviljoens op de pier (of omgekeerd?) heeft den ontwerper parten gespeeld. Het hotelplan is wel goed, doch de hal is onvoldoende verlicht; de hal op de verdieping is onnoodig groot, de indeeling der dienstverdieping is zeer zwak en bovendien past de 6e verdieping slecht op de daaronder liggende. De architectuur heeft wel verdienste maar vertoont weinig eenheid, wat vooral op de perspectiefteekening uitkomt. Het teekenwerk is lofwaardig.

9. *U.S.A.* De algemeene aanleg is wel goed, de ontsmettingsinrichting is goed gelegen en doordacht. Het hotelplan is beknopt, maar de verbinding met de andere deelen van het complex omslachtig; de tuinkamer is niet gelukkig geprojecteerd, de indeeling der verdiepingen is in 't algemeen voldoende. De architectuur is niet onverdienstelijk, eenvoudig en goed van verhoudingen; het teekenwerk is zeer goed.

10. *'t Laatst tehuis.* De algemeene opzet van het complex is monumentaal bedoeld, maar als zoodanig niet tot zijn recht gebracht, en te omslachtig. De toegang tot de ontvangruimte is niet ruim genoeg; bij de ontsmettingsinrichting is de scheiding tusschen besmet en ontsmet niet behoorlijk volgehouden.

Het hotelplan is beganegronds wel goed, de tuinkamer goed gelegen, hal en bagageruimte zijn te groot. De beide lokalen voor de godsdienstoefeningen liggen niet boven elkander wat in strijd is met het programma, zonder aan de compositie ten goede te zijn gekomen. De zalen op de verdieping zijn onvoldoende verlicht. De architectuur heeft groote verdiensten, de binnenhof met het hooge hotel als afsluiting heeft een goede massawerking, door de juiste tegenstelling tusschen hooge en lage partijen, en ook de schoorsteen vormt een aantrekkelijk accent in het geheel. De afsluiting van de pier is wel bestudeerd; het teekenwerk, vooral dat van de perspectief verraadt een vaardige hand.

11. *Ernst der tijden.* De opzet van 't plan is in 't algemeen wel goed, de ontsmettingsinrichting goed bekeken en ook het gebouw voor godsdienstoefeningen is goed

gelegen. In het hotelplan is de afzonderlijke vestibule, bij de wachthal overbodig.

De verbinding op de verdieping met die boven het ontsmettingsgebouw is niet gewenscht. Zalen en accessoires op de verdiepingen zijn goed gelegen en verlicht. De architectuur is niet zonder verdienste, doch heeft zwakke elementen, met name de bekroning van de gevels en monotone plaatsing der ramen. Het teekenwerk is goed.

12. *De Lange Pier.* De algemeene aanleg van het complex is goed. De ontsmettingsinrichting is op zich zelf goed opgelost, doch heeft het bezwaar dat ook de *dienst* door de docterskamers moet worden geleid; de verbinding met het hotel is goed, en ook het plan daarvan heeft goede kwaliteiten, doch de hal is te uitgebreid en er is te veel geofferd aan een gewilde symmetrie waardoor het plan onnoodig omslachtig is geworden.

De ingang tot de tuinkamer, achter het buffet is onpractisch. Ook op de verdiepingen is de hal te groot; de zalen zijn goed gelegen, doch onvoldoende verlicht, als offer aan de architectuur, welke evenwel compositietalent verraadt al zijn de verhoudingen niet overal juist en de gevelbekroningen niet gelukkig, terwijl ook de eenheid in de verhoudingen hier en daar zoek is.

13. *Goede reis.* Het complex is wat te veel in elkander gedrongen; de kleine binnenplaatsen zijn in een bouw waar rondom overvloed van gelegenheid voor licht en luchtschepping is, niet te verdedigen. De ontsmettingsinrichting is niet geheel geslaagd, de scheiding tusschen besmet en ontsmet is voor de goederen niet voldoende volgehouden.

De verbinding met het hotel en het gebouw voor godsdienstoefeningen is niet ruim genoeg en niet fraai; de tuinkamer is goed, de hal echter onvoldoende verlicht. De muren der verdiepingsplannen staan niet op die der onderliggende verdiepingen; niet alle zalen zijn behoorlijk verlicht.

De architectuur heeft wel verdienste, is niet van plastische werking ontbloot, doch niet overal geslaagd. Het teekenwerk, vooral dat van de perspectief is zeer goed.

14. *C.* Het plan is beknopt, de ontvangruimte is goed, de ontsmettingsinrichting is niet goed begrepen, waardoor besmet en ontsmet niet voldoende gescheiden zijn gehouden. Het hotelplan is wel goed, doch in dit plan zou men de hoofdas van dit plan liever 90 graden gedraaid zien. Tuinkamer en gebouw voor godsdienstoefeningen zijn goed gelegen, de hal is onvoldoende verlicht, overigens vertoonen de plannen niet veel goede kwaliteiten, met name niet ten opzichte van de ligging en verlichting van zalen, toiletten, badkamers, enz. De architectuur is verdienstelijk, verraadt meer dan gewoon talent en fantasie, doch de raamopeningen zijn te klein voor de ruimten, die zij moeten verlichten. Het teekenwerk, vooral dat van de perspectief is gevoelig gedaan.

15. *Columbus.* De algemeene opzet is goed, de ontvangruimte heeft te veel ingangen die bovendien niet van tochtafsluitingen zijn voorzien, zoodat de contrôle zeer moeilijk is. Bij de ontsmettingsinrichting is de scheiding tusschen besmet en ontsmet niet aangebracht, de trap ligt verkeerd en de traptoren heeft geen enkele reden van bestaan. De verbinding met het hotel is gebrekkig, de ligging daarvan is echter wel goed, de hal is te spaarzaam verlicht en zal somber zijn, de tuinkamer is goed. De zalen op de verdiepingen zijn goed gelegen en verlicht.

De architectuur is op het eerste gezicht aantrekkelijk, doch schetsmatig behandeld en bij nader bezien blijken lang niet alle elementen ervan in den plattegrond verantwoord te zijn. Het teekenwerk is vlot gedaan maar niet af.

16. *Studio.* De algemeene opzet van het plan is niet goed. Het ontvanglokaal behoort aan de landzijde en niet aan den kop van de pier te liggen, de ingang tot dit lokaal is te bekrompen en de toegang door de wachtkamers heen niet goed begrepen.

De ontsmettingsinrichting is niet juist, evenmin als de verbinding met het hotel. Ook het hotelplan heeft belangrijke gebreken, de bedoeling van de wachthal is niet goed begrepen, de verbinding op de verdieping van het hotel met de verdieping boven de ontsmettingsruimte is ongewenscht, overigens zijn de verdiepingsplannen wel goed, behalve de ligging en inrichting der badkamers op de 3e verdieping. De architectuur is eenvoudig, doch van weinig beteekenis, het teekenwerk wel verzorgd maar droog.

17. *H. D.* De algemeene opzet van het plan met het ontvanggebouw aan den kop van de pier is niet juist.

De ontsmettingsinrichting is niet begrepen; de verbinding met het hotel door de gangen langs de tuinkamer is slecht, en ook overigens blijkt uit het plan dat de ontwerper een verkeerd begrip heeft omtrent de scheiding tusschen Israelieten en anderen. De architectuur verraadt een zekere vaardigheid van den ontwerper in het toepassen van moderne vormen; ook het teekenwerk is goed.

18. *Jacoba.* De algemeene opzet van het plan is goed. De ontsmettingsinrichting is niet voldoende bestudeerd; de symmetrie tusschen badinrichting en gebouw voor godsdienstoefeningen is gezocht. Het plan van het hotel is in 't algemeen wel goed, doch bevat ook wel zwakke elementen, de tuinkamer is goed, de hal onvoldoende verlicht. De architectuur heeft weinig karakter wat vooral op de perspectiefteekening uitkomt.

19. *Emigrant.* De algemeene opzet van het plan is goed, de ontsmettingsinrichting onvoldoende, de gang hierbij is donker; ook het hotelplan is niet fraai, de hal middelmatig verlicht, de tuinkamer wat klein, de verbinding met de andere deelen van het complex bekrompen. De verdiepingen van het hotel zijn beter, de zalen liggen goed en zijn voldoende verlicht. De architectuur heeft wel eenige verdienste, is eenvoudig, doch zonder bizondere accenten die schaal aan het geheel geven en waar deze zijn aangebracht zijn zij meer gezocht, dan dat zij van zelf uit het plan voortkomen. Het teekenwerk is wel verzorgd.

20. *Haven.* De algemeene opzet van het complex is goed, de aaneenschakeling van de deelen eenvoudig op het nuchtere af, de ontsmettingsinrichting is niet goed begrepen; de gangen in deze afdeeling zijn onvoldoende verlicht. De tuinkamer in het hotelplan is goed, de hal wat spaarzaam verlicht; het gangetje naar het directiekantoor kan gemist worden. De zalen op de verdiepingen zijn goed gelegen en verlicht. De architectuur hoewel niet geheel zonder verdienste, is weinig aantrekkelijk en wat droog, vooral wat het hotel betreft; de homogeniteit in de raamverdeeling ontbreekt. Enkele teekeningen zijn goed uitgevoerd. *(Wordt vervolgd).*

VARIA.

In het Algemeen Handelsblad lazen we onderstaande waarschuwing:

Vanwege de algemeene bezuiniging zijn op het budget voor behoud en herstel van 's Rijks monumenten een aantal van de allernoodigste posten eenvoudig geschrapt.

Het gaat voorshands bepaald beroerd
Met kerken en kapellen;
De posten worden afgevoerd
Voor 't noodige herstellen,
Terwijl aan 't dak het duifje koert,
Staat reeds de muur te hellen . . .
Waar 't onheil zoo gestadig loert,
Mag men publiek voorspellen,
Dat, wie zóó zuinig verder boert,
Dra de offers ook zal tellen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 4. 27 JAN. 1923.

INHOUD: Examens voor Bouwkundig-Opzichter en voor Bouwkundig-Teekenaar, af te nemen in 1923. — J. R. de Kruijff. † — Ontwerpen voor een Kerk der Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenhage, door J. W. — De Architect en de Eigenbouwer, door A. Boeken. — Het Damvraagstuk, door P. Kramer, Architect. — Open brief aan den Gew. Kring Hilversum; inzonderheid aan zijn Secretaris, den heer J. C. v. Epen, door G. J. Rutgers. — Vereen. Bouwk. en Vriendschap. Jury-Rapport over de Prijsvr., uitgeschr. in 1922. (Verv. en slot v. pag. 40).

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG-OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG-TEEKENAAR AF TE NEMEN IN 1923.

Examen-Commissie

Ir. W. de Vrind Jr., *Voorzitter*; G. J. Rutgers, *Vice-Voorzitter*; J. P. Mieras, *Secretaris*; Ir. A. Broese van Groenou, Architect B. N. A., *Regeeringscommissaris*; E. Jelsma, Oud-Dir. 3de Ambachtsschool (te Amsterdam) te Nuenen N.Br., *Regeeringscommissaris*.

J. S. Baars, A. Baart, A. Bakker, Kr. v. d. Berg, Pl. v. d. Berg, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. v. Bilderbeek, H. Bletz, Ir. A. Boeken, B. T. Boeyinga, B. Brands, C. Broerse Jr., H. B. v. Broekhuizen, Dr. N. de Bruyn, Ir. J. W. E. Buys, J. Coenraad, Ir. D. W. v. Dam van Hekendorp, N. v. d. Drift, H. H. J. Egbers, I. van Esso Arts, H. Evers, H. v. Eijden, Ir. Ph. Endt, H. Th. Friederichs, Ir. G. Friedhoff, J. D. Gantvoort, J. Th. v. Gerven, K. van Geijn, Ir. W. C. van Goor, Han Groenewegen, J. B. v. d. Haar, F. de Herder, H. v. Hilten, N. Hollander, G. de Hoog Hzn., Ir. H. Hoekstra, H. v. d. Kloot Meyburg, Ir. Jules Kayser, Ir. J. Klijnen, L. Koerts, L. J. P. Kooken, Alb. Kool, Th. J. Lammers, P. Leith Jr., J. P. Logemann, G. A. M. Loogman, H. Masselink, D. Meintema, Ir. W. J. Modderman, J. Moerman, J. Molenaar, M. Moolenschot, H. N. Nijman, Th. Philippi, Maurits Plate, Prof. W. v. d. Pluym, Ir. D. Roosenburg, J. Roosing, Ir. A. H. A. de Ronde, Mr. E. H. P. Rosenboom, J. Th. v. Rossum, A. v. d. Sandt, G. L. J. Schönbeck, Ir. R. Schüngel, J. C. Slagter, M. Springer, J. C. Speelman, A. Th. P. F. M. Stornebrink, H. Sutterland, Ir. H. Thunnissen, Ir. M. E. H. Tjaden, P. A. Timmers, H. W. Valk, J. H. v. d. Veen R. Jzn., G. Versteeg, Ir. G. F. Wttwaall, W. J. M. v. d. Wijnpersse, Mej. Ir. B. Zeeman.

Beoordeelingscommissie der toegekende cijfers aan de candidaten:

Leden van de Commissie van Onderwijs: Ir. W. de Vrind, J. P. Mieras, G. J. Rutgers, J. v. d. Valk, C. v. d. Linde, J. C. Meischke, M. Sirag, Mr. Vrijenhoek, gedelegeerde van het Bestuur van den B. N. A., Ir. A. R. Hulshoff, gekozen door en uit de Examinatoren de Heeren: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. v. Bilderbeek, C. Broerse Jr., F. de Herder, H. v. d Kloot Meyburg, Maurits Plate, Mr. E. H. P. Rosenboom.

Het schriftelijk examen zal worden afgenomen op Maandag 19 Februari, Dinsdag 20 Februari, Woensdag 21 Februari, te Amsterdam, te 's-Gravenhage en te Arnhem.

De mondelinge examens zullen worden afgenomen in het Gebouw van de 3de Ambachtsschool te Amsterdam van af 6 Maart tot de eerste week van April.

J. R. DE KRUIJFF †

Op 78-jarigen leeftijd is te Arnhem overleden de heer J. R. de Kruijff, Oud-Directeur van de Rijksschool voor Kunstnijverheid, Eerelid van den B. N. A.

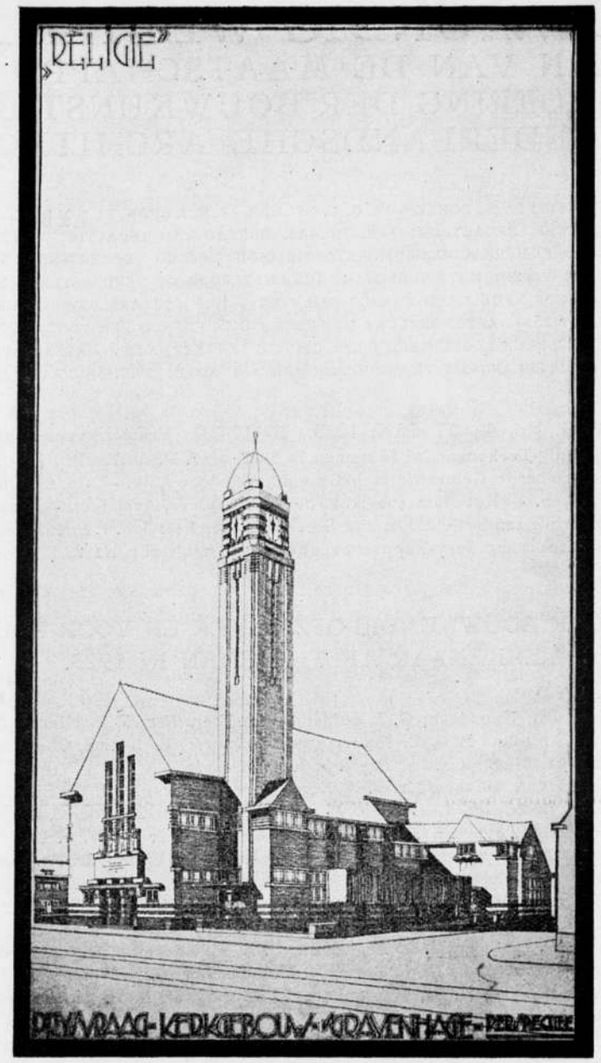

ONTWERPER: J. P. LOGEMANN. ARCHITECT. 1E PRIJS.

ONTWERPEN VOOR EEN KERK DER GEREFORMEERDE GEMEENTE TE 's-GRAVENHAGE.

Vroeger was het bouwen van een kerk een daad, steunende op een gemeenschappelijk geestelijk ideaal. De kerk was de stofgeworden geest, de aanschouwelijke bovenzinlijkheid en de bouwmeester was het uitverkoren middel, waardoor het wonder van den kerkbouw tot stand kwam. Zijn ziel was de vruchtbare bodem, waarin het zaad van de innerlijke waarde van de gemeenschappelijke gedachte gelegd werd en waaruit het kerkplan als een schoone, sterke bloem opbloeide. De kerk is het symbool van het collectivisme, de bouwkunstige expressie van gedachteneenheid.

Nu wordt het bouwen van een kerk aanvaard zooals een opdracht tot het bouwen van een landhuis, van een winkel, een woninggroep of een brug aanvaard wordt.

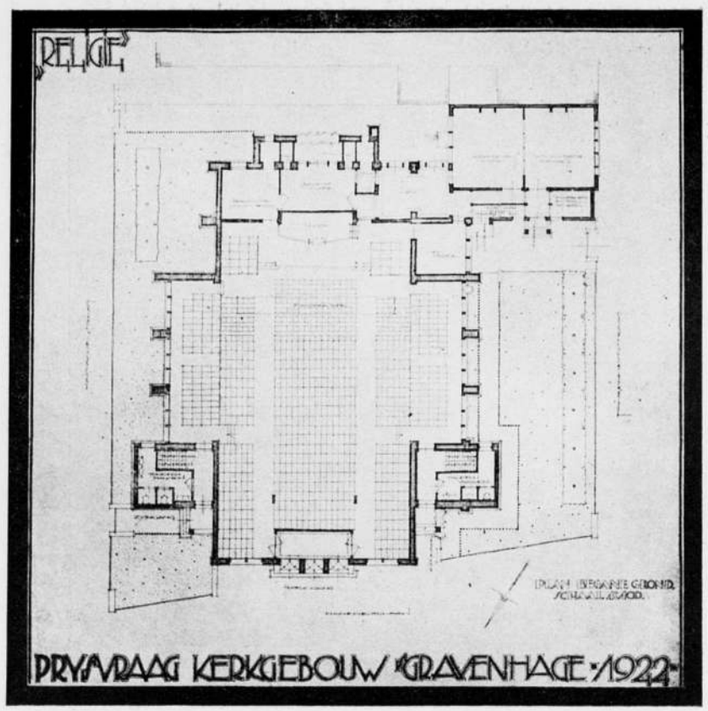

De gelijkgestemdheid is weg en heeft zich opgelost in een ontelbaar aantal subjectivistische levensbeschouwingen. Daardoor is het vraagstuk van een kerk te bouwen teruggebracht tot de beslotenheid van een subjectieve daad, zonder die universeele beteekenis, welke vroeger op het kleinste kerkje het stempel van monumentaliteit drukte. Het bouwen van een kerk beteekent nu de constructie van een vergaderruimte, meer niet, en men voert van begin af aan zijn plan tot een mislukking, wanneer men, in herinnering van wat vroeger een kerk was met de toen geldende middelen (toren, groote dakvlakken, enz. enz.) nu zielig poogt de kerkidée te benaderen.

Met de traditioneele middelen kunnen wij geen kerken meer bouwen, en kunnen voor ons geen kerken meer gebouwd worden. [1])

De tentoonstelling van 69 ontwerpen voor een kerk met kosterswoning voor de Gereformeerde Gemeente te den Haag is hiervan een voorbeeld.

69 ontwerpen met 69 verschillende oplossingen — zelfs in de allereerste aanzetten — en met 69 totaal verschillende pogingen tot vormgeving, waarbij dan tenslotte nog niet één „kerk", zijn wel een veeg teeken voor de innerlijke waardeering der ontwerpers voor de bouwkunstige idée van een kerk.

Niettemin geloof ik graag, dat de ontwerpers van de bekroonde plannen in alle opzichten aan de bouwkundige eischen van het programma voldaan hebben, wat op zich zelf al een heele prestatie is. Maar als ze er niet aan voldaan hadden en ze hadden een „kerk" gegeven, dan zou het resultaat van deze prijsvraag wel meer waarde gehad hebben.

J. W.

[1]) Tenzij men met zijn wereldbeschouwing nog zoo vast zit in de middeleeuwen, dat men er in levenden lijve zoo zou kunnen terugstappen. Ik denk b.v. aan het kerkje te Oosterhout van den Benedictijner monnik Paul Bellot.

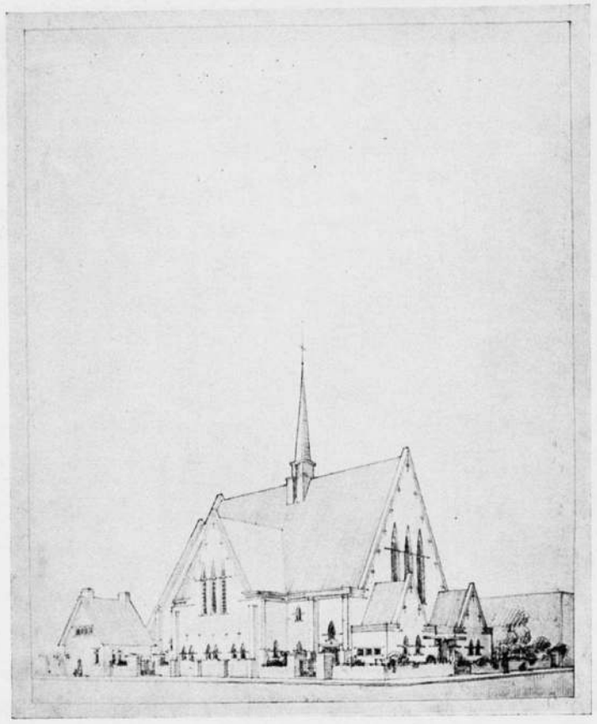

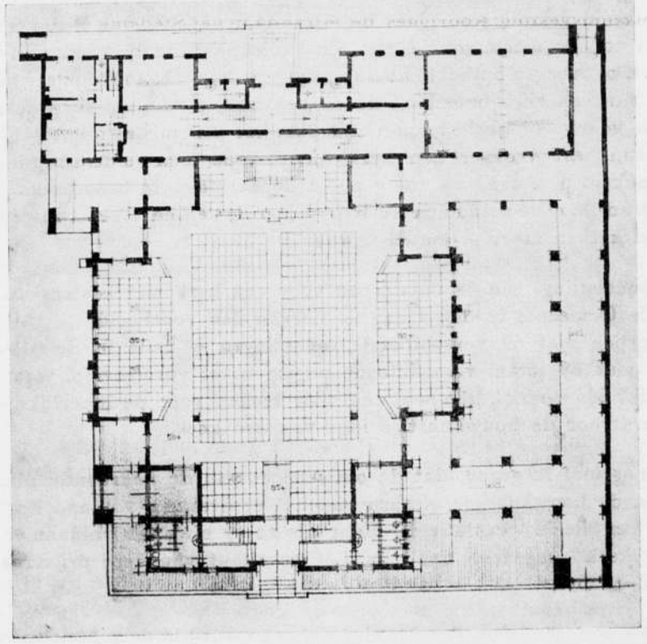

ONTWERPER: H. SUTTERLAND. ARCHITECT. 2E PRIJS.

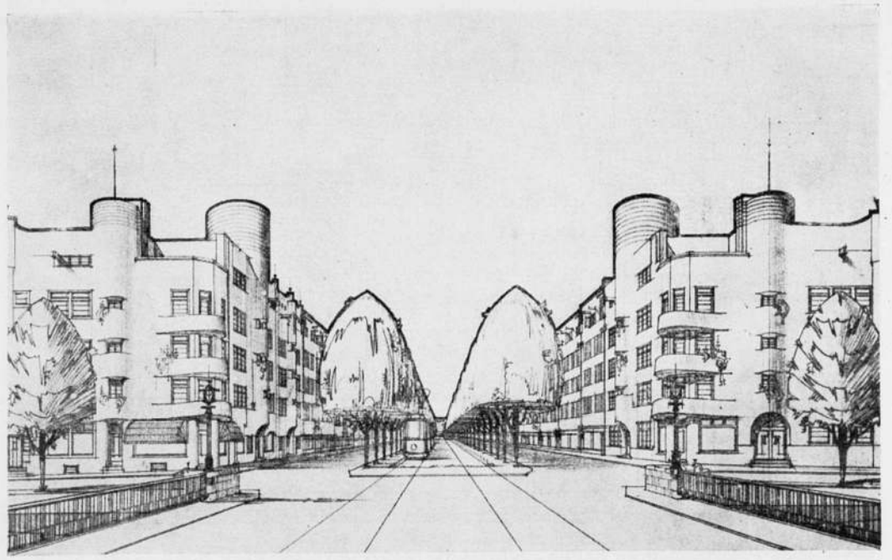

RIJNSTRAAT, GEZIEN VAN AF DE BRUG OVER HET AMSTELKANAAL.
GEVELONTWERPEN G. J. RUTGERS. ARCH. B. N. A.

DE ARCHITECT EN DE EIGENBOUWER.

Naar aanleiding van de tentoonstelling van Amstels Bouwvereeniging te Amsterdam. [1])

De tentoonstelling van Amstels Bouwvereeniging, die Zaterdag den dertienden dezer na een korte rede van den voorzitter den heer J. Lobatto, door den Wethouder voor de Volkshuisvesting Rodrigues de Miranda in het Stedelijk Museum te Amsterdam geopend werd, is een buitengewoon belangrijke. [2]) Ze geeft met talrijke foto's en teekeningen een overzicht van wat de leden dezer vereeniging van bouwondernemers sedert de instelling van het rijkspremiestelsel in Amsterdam hebben voortgebracht. Het belangrijkste deel dezer tentoonstelling vormt het groote complex middenstandswoningen in plan Zuid nabij den Amsteldijk, [3]) maar ook uit andere wijken van Amsterdam, vooral uit het voormalige Sloten (Admiraal de Ruyterweg, Witte de Withstraat) zijn belangrijke groepen geëxposeerd. Voorts is de tentoonstelling aantrekkelijk gemaakt door eenige woonkamerameublementen voor „middenstanders" en een kleine collectie kunstnijverheidsvoorwerpen.

De tentoonstelling is bedoeld — en zeker is ze dit geworden — als een reclame van de bouwondernemers voor de door hen gebouwde, en nog lang niet alle verhuurde, woningen in de nieuwe buitenwijken van Amsterdam. Met deze reclame wendt Amstels Bouwvereeniging zich tot de toekomstige bewoners en tevens demonstreert ze wat het particulier initiatief, gesteund door de overheid naast vereenigings- en gemeentebouw vermag in zake het overwinnen van den woningnood.

Het zou voorbarig zijn reeds thans een uitvoerige, met foto's toegelichte beschouwing te schrijven over de architectuur der geëxposeerde woningblokken. De meeste complexen zijn nog niet geheel voltooid en de straten en beplantingen zijn nog maar ten deele aangelegd. Bovendien de expositie is geen architectuurtentoonstelling maar een eigenbouwtentoonstelling; de betrokken architecten, wier geesteskinderen daar

[1]) De hier gereproduceerde teekeningen zijn vervaardigd door den heer A. J. Westermann.
[2]) Sluiting 31 Januari.
[3]) Situatie Bouwkundig Weekblad No. 14 van den 43en Jaargang 8 April 1922.

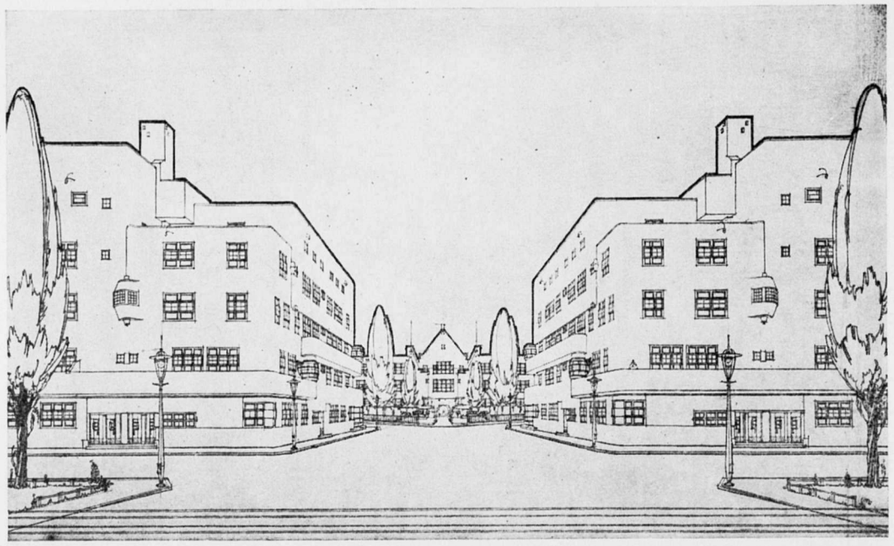

KRUISING AMSTELLAAN EN KROMME-MIJDRECHTSTRAAT. GEVELONTWERP M. DE KLERK. ARCH.
(OP DEN ACHTERGROND EEN SCHOOL.)

getoond worden, zijn zelfs in het geheel niet door het bestuur van Amstels Bouwvereeniging tot deze tentoonstelling uitgenoodigd. Ze is daarom echter niet minder interessant, zoowel voor den architect als voor den stedebouwer.

Maar niet voorbarig — eerder twee jaar te laat — is het eenige regelen te wijden aan de positie van den architect, zooals deze bij het tot stand komen van deze duizenden tentoongestelde woningen te Amsterdam is geweest.

Zeker is deze positie een geheel andere geweest dan de tot voor kort gebruikelijke. Bij den Amsterdamschen georganiseerden premiebouw is de architect, zoo niet voor het eerst, dan toch voor het eerst op zulk een groote schaal, in dienst geweest van den bouwondernemer.

Wat vroeger werd overgelaten aan jongere bouwkundige teekenaars en beunhazen in het vak, namelijk de „aesthetische verzorging", werd hierbij, voor zoover dit in het ontwerp en de uitvoering van den voorgevel mogelijk is, opgedragen aan architecten, waaronder verscheidene leden van den B.N.A. en waaronder ook de grootste der moderne Nederlandsche bouwkunstenaars.

In het Bouwkundig Weekblad van 23 April 1921 heeft Ir. A. R. Hulshoff een beschrijving gegeven van het geheele systeem van werken, dat toegepast is bij den bouw van het groote complex in de uitbreiding „Zuid", een systeem, waarbij de algemeene leiding berustte bij de bekende „Commissie van Vier", die de verhouding tusschen de 70 bouwondernemers en de 17 architecten regelde. Het geheel was een proefneming, waarbij nog veel moeilijkheden in deze nieuwe verhouding van architect en bouwondernemer niet geregeld bleef. Wel werd de honoreering — de eenvoudigste en eigenlijk minst belangrijke der moeilijkheden — vastgesteld, die sterk afwijkt van de gebruikelijke volgens de honorariumtabel. *Bij wijze van proef* werd *voor dit geval* buiten het bestuur van den B.N.A., een honorarium voor gevelontwerpen vastgesteld van f 100.— per perceel. Sindsdien kregen de nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding en de honoreering hun beslag, sindsdien werden nog talrijke gevelontwerpen aan architecten opgedragen door bouwondernemers, sindsdien is de groote onderneming van de 6000 betonwoningen van Van der Schaar opgezet, maar noch in de Algemeene Regelen, noch in het Bouwkundig Weekblad, noch op de

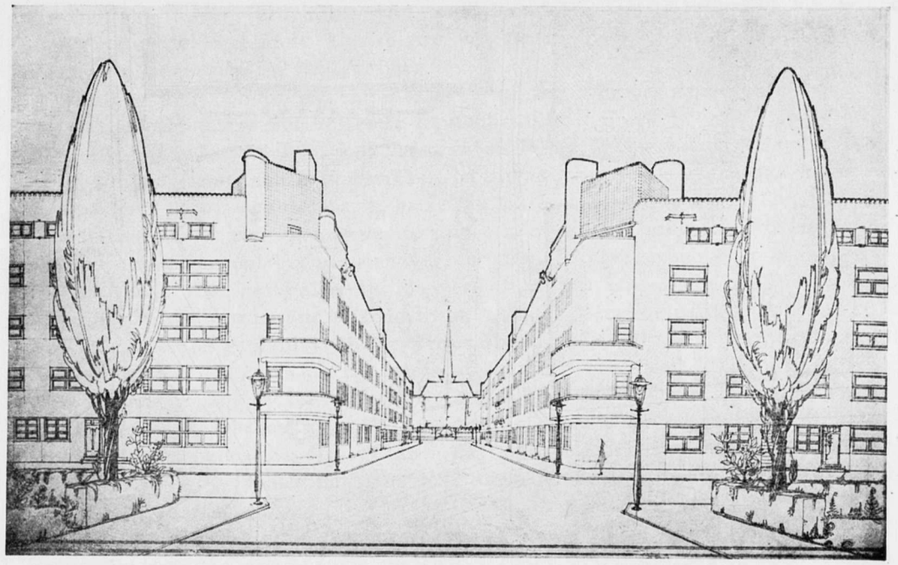

KRUISING AMSTELLAAN EN KROMME-MIJDRECHTSTRAAT, GEZIEN NAAR HET ZUIDEN.
GEVELONTWERPEN: P. KRAMER.

ledenvergaderingen is dit onderwerp, dat toch een ingrijpende wijziging van de positie, werkwijze en honoreering van den architect inhoudt, ooit aangeroerd.

Wil, of durft de B. N. A. het vraagstuk van de verhouding tusschen architect en bouwondernemer niet aanpakken en regelen? Maar schuilt er in deze houding niet een groot gevaar van volslagen rechteloosheid van de betrokken architecten tegenover hunne opdrachtgevers? En bovendien geraakt door al die werkzaamheden van den architect, buiten de bindende regelen om, de vakvereenigingsdiscipline — d. i. datgene wat den B. N. A. in de eerste plaats reden van bestaan geeft, in gevaar.

De B. N. A. mag niet langer blind zijn voor de ontwikkeling der toestanden in het bouwbedrijf. Na den oorlog heeft zich in de groote steden een eigenbouwers grootbedrijf ontwikkeld. De vereenigingsbouw en de overheidsbouw hebben in den tegenwoordigen toestand en na de gedane ondervinding niet veel kans dit nu geheel te verdringen. Het moderne grootbedrijf moet aesthetisch worden geleid. Dat deze leiding werk is voor den architect bewijst de tentoonstelling van Amstels Bouwvereeniging zoowel met haar goede voorbeelden als ook met haar — gelukkig weinige — minder gunstige voorbeelden.

Het tentoongestelde in het Stedelijk Museum is het resultaat van een eerste proefneming. Het is een geslaagde proefneming met wellicht voor velen verrassende resultaten. Maar laten nooit de architecten nòch de bouwondernemers denken, dat zij met deze woningen een ideaal verwezenlijkt hebben. Het aandeel van den architect in de werkzaamheden mag niet beperkt *blijven* tot het gevelontwerp alleen — hiermee zou de architectuur van den woningbouw ten doode zijn opgeschreven — maar hij zal zijn invloed moeten kunnen laten gelden op den geheelen opzet van de woning — op zich zelf en als onderdeel van het geheele complex. Laat nu de B. N. A. de ontwikkeling dezer samenwerking van architect en bouwondernemer bestudeeren — inderdaad er zijn vele netelige moeilijkheden in deze kwestie —, in het algemeen regelen, en verbeteren niet alleen in het belang van de architecten, maar in het belang van de bouwkunst, stedenbouw en volkshuisvesting.

A. BOEKEN.

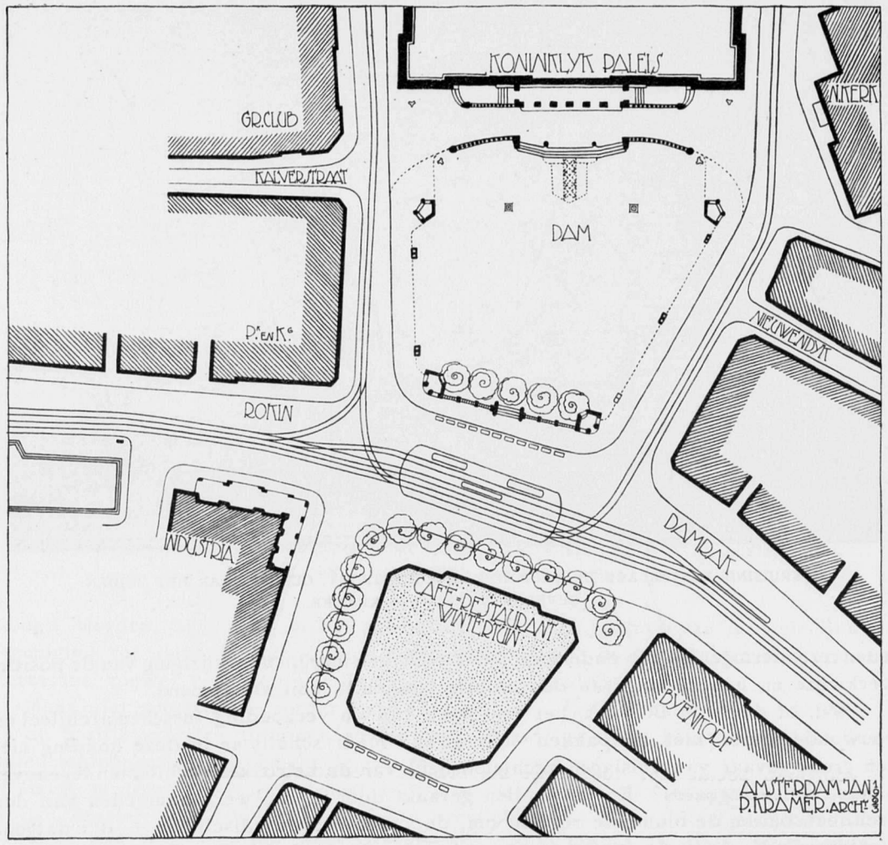

HET DAMVRAAGSTUK.

Ontleenden in vroeger tijden de pleinen voor de paleizen in de groote steden hunne belangrijkheid aan de waarde als verzamelplaats der bevolking, thans is dit niet meer in die mate het geval, maar staan zij voornamelijk ten dienste van het groot-stadsverkeer.

De grondoorzaken van alle tegenwoordige moeilijkheden om tot een goede oplossing van het Damvraagstuk te komen, lijken mij de volgende factoren te zijn:

1e Het Damplein vóór het Paleis.

2e De Dam ten dienste van het groot-stadsverkeer.

3e De Damterreinbebouwing.

Het Paleis beheerscht nog altijd zijne omgeving ondanks het gebouw van Peek & Cloppenburg, dat de eenige dissonant is in den tegenwoordigen open U-vorm van het eigenlijke plein.

De vroegere smalle Beursstraat met de aansluitende oude Beurs, het Commandantshuis en de nauwe Rokingdoorgang waren mede oorzaak van een gesloten Dambeeld. Met de tegenwoordige, ten opzichte van de bebouwing onevenredig groote verkeerswegopeningen Damrak en Rokin wordt het ten eenenmale onmogelijk den Dam werkelijk als plein af te sluiten.

Om een juiste verhouding van Damplein tot Paleis te krijgen is het m. i. toch noodig, dat de bestaande Damruimte eenigszins ingekort en afgesloten wordt van bovengenoemden grooten verkeersweg.

Op bijgaande situatieteekening is door mij een oplossing aangegeven zooals ik deze voorstel; hierbij diene het volgende ter toelichting.

De bestaande gevellijn van Damrak en Rokin is doorgetrokken en in deze lijn op den Dam eene lage natuursteenen balustrade geplaatst, welke aan beide einden is afgesloten door eene kiosk in hetzelfde materiaal uitgevoerd; in het midden van deze balustrade is een open gedeelte met een trede naar het verhoogde middenterrein teneinde desgewenscht het personenverkeer dan ter plaatse mogelijk te maken.

De thans vóór het Paleis stationneerende auto's krijgen een nieuwe standplaats langs het trottoir vóór deze balustrade. Achter deze balustrade zou een rij hoog opgaande boomen geplant kunnen worden volgens inzicht van den stadstuinarchitect.

In het verlengde van de Kalverstraat rooilijn (zijde Peek & Cloppenburg) worden twee natuursteenen kiosken geplaatst welke met de vijf hoog opgaande electrische lichtmasten in de verdeeling van de bestrating opgenomen zijn.

Vóór het Paleis zouden de door de Damcommissie gewenschte balustraden en opritten komen in aansluiting met deze nieuwe indeeling, echter met eene wijziging betreffende de zijtoegangen.

Het door deze indeeling verkregen middengedeelte, het eigenlijke Damplateau wordt met groote natuursteenen platen belegd en volgens klassieke wijze versierd met banden en geometrische figuren; ook het stedelijk wapen is hierin opgenomen. Daaromheen komt dan de rijweg met een houten blokjesbestrating. Twee monumentale vlaggestokken met bronzen voetstukken zijn midden op het plateau geplaatst, waar met feestdagen en bij belangrijke gebeurtenissen de nationale en stedelijke vlaggen geheschen kunnen worden.

Het Paleis, dat door deze pleinindeeling en natuursteenen bestrating merkbaar in aanzien zal stijgen, ontvangt bovendien door de begrenzing van den Dam weer een voorplein zooals het voor zijne horizontale architectuur en voor zijne voornaamheid zeker noodig heeft.

Van uit alle omliggende straten blijft de aanblik op het paleis minstens even belangrijk als voor jaren terug, ja zal zelfs in belangrijkheid stijgen.

Ook zal de in disharmonie met het Paleis zijnde eventueele nieuwbouw, (ongeacht Hotel of Magazijn) met zijn geprononceerde opgaande architectuur eenigszins geneutraliseerd worden.

In ieder geval zal een eventueel te bouwen hotel of magazijn de opgaande architectuur en hoogbouw van de Bijenkorf en Industria ongewenscht komen versterken en een aanzienlijken dissonant vormen met de horizontale Paleisarchitectuur.

Deze bebouwing vormt in werkelijkheid de voortzetting van den verkeersweg Damrak-Rokin, zooals de rooilijnen dan ook aantoonen en was destijds de voornaamste eigenschap van den gesloten stadswand dat van der Meij's werk bezielde.

Het rijverkeer tusschen Kalverstraat en Nieuwendijk dat onbelangrijk is en met de tegenwoordige verkeersregeling eigenlijk overbodig, wordt opgeheven en evenals het tramverkeer *om* het Paleis heen gelegd. Dat zal de veiligheid en de rust vóór het Paleis ten goede komen wat tijdens feestelijke gebeurtenissen hoog noodig is. Met dit omleggen van het verkeer moet noodzakelijkerwijze samengaan het smaller maken van het trottoir achter het Paleis.

In de toekomst zal de noodzakelijkheid blijken om het tramverkeer in de Mozes-Aäronstraat en in de Paleisstraat naast het Paleis geheel te laten vervallen. Dit hangt echter nauw samen met de verkeersregeling in het overige centrum der stad.

De bestaande Dam-tramhalte wordt verlengd en in verband hiermede aan de einden abri's of open schuilplaatsen geplaatst en de verlichting aldaar verbeterd. Aanbeveling zal het verdienen om reservehalte's te maken op het Damrak vóór de

Bijenkorf en op het Rokin voorbij Industria teneinde in spitstijd en op feestdagen het verkeer op den Dam te ontlasten. Nog beter ware het de tramhalte geheel van den Dam te verwijderen en de bovengenoemde reservehalten definitief te maken.

Het rijverkeer van en naar den Visschersdam levert aan de Damrakzijde een voortdurend gevaar op door de trams en auto's die dit punt kruisen, daarom lijkt het mij wenschelijk deze straat daar voor het rijverkeer te sluiten.

Door bovengenoemde maatregelen zal de veiligheid der voetgangers in hooge mate verbeterd worden.

Later zal blijken, dat een doorgang voor het publiek onder gebouw Industria noodig is opdat de toegang Rokin voor het rijverkeer verbreed wordt.

Wat de verbouwing van het Damterrein betreft komt het mij voor, dat er te weinig rekening gehouden wordt met de Amsterdammers, die steeds opnieuw met vreugde van de bekende stadsbeelden, silhouetten en perspectieven genieten.

Wij, Amsterdammers, zijn inderdaad gehecht aan het bestaande Damstadsbeeld, wat een der oorzaken is van de reserve, waarmede ieder nieuw bebouwingsplan ontvangen en behandeld wordt.

De groote ergernis voor de wandelaars is de schutting en voor de omwonenden de modderpoel, maar tegen de vroolijk open ruimte heeft niemand bezwaar al denkt menigeen nog met weemoed terug aan den tijd toen de vroegere nauwe Vijgendam het onmogelijk maakte om direct van uit de Damstraat het Paleis te zien, terwijl dit nu wel het geval is en dit schade doet aan den monumentalen indruk dien men van het Paleis verwachten mag.

Ik stel mij daarom voor, dat op dit terrein een gebouw moet komen in afmetingen zeer ondergeschikt aan de omliggende gebouwen, niet hooger dan 7 M. boven het straatniveau en van een eenvoudige deftige baksteenarchitectuur.

Dit gebouw in te richten volgens de moderne eischen van een café-restaurant-wintertuin met groote ramen en een glazen dak (dit laatste als bindende bouwbepaling) aldus bij avond en tot middernacht den Dam, als het hart der stad, verlichtend. Door ook dezen laagbouw te omringen met hoog opgaande boomen zou het geheel een buitengemeen vriendelijk en Amsterdamsch aanzien krijgen en passen in de gestemdheid van het Amsterdamsche stadsbeeld.

Deze bouw zou nog geen *f* 1.000.000 kosten en aan rente minstens *f* 100.000 opbrengen.

Met deze Damoplossing zou dan bereikt zijn:

1e Het Paleis krijgt een passend plein.

2e Het verkeer wordt in betere banen geleid en de veiligheid der voetgangers verzekerd.

3e Het Damterrein bebouwd zonder ruimte en renteverlies.

4e Wordt aan Amsterdamsche wenschen tegemoet gekomen.

Natuurlijk zullen verschillende bezwaren en details niet genoemd en besproken zijn en zal het aan critiek op dit plan niet ontbreken, doch evenzeer kunnen toch deze inzichten het hunne bijdragen om de Damkwestie tot nadere oplossing te brengen en alles tot meerdere eere van onze goede stad Amsterdam. P. KRAMER, architect.

OPEN BRIEF AAN DEN GEWESTELIJKEN KRING HILVERSUM; INZONDERHEID AAN ZIJN SECRETARIS, DEN HEER J. C. VAN EPEN.

Geachte Collega's!

Bij monde van Uwen Voorzitter, den heer De Groot, hebt Gij U in de jongste vergadering van ons Bestuur met de Bureaux der Gewestelijke Kringen uitgesproken voor de idée van Collega Van Epen om van de beoordeeling van ontwerpen door Schoonheidscommissies vrij te stellen de geesteskinderen der leden van onzen Bond, en eventueel andere bouwkundige lichamen.

Uw Voorzitter heeft deze gedachte met groote waardeering bepleit; terwijl zij met niet minder piëteit door de vergadering is vernomen en overwogen.

Desondanks heb ik mij verplicht gevoeld er stelling tegen te nemen, zooals U middelerwijl zal zijn gebleken.

Uiteraard, het karakter der vergadering bracht dit alreeds mee, heb ik mij bepaald tot enkele groote trekken; zoodat niet is uitgesloten dat de algemeene zin van mijn betoog niet geheel en ongeschonden tot zijn recht is gekomen en dienvolgens conclusies kunnen worden getrokken niet overeenkomstig de strekking en de bedoeling.

Het zij mij daarom vergund te trachten de leidende gedachten nader tot U te brengen. Te meer vind ik daartoe aanleiding wijl het zooeven verschenen verslag (B. W. No. 3) zich van bedoelde discussies onthoudt, wegens nadere behandeling in een Ledenvergadering aan de hand van in te winnen praeadviezen.

Ter vergadering is door mij betoogd, dat het lidmaatschap van den B.N.A., zoomin als dat van eenige andere Corporatie, voldoende waarborg biedt voor artistieke prestaties en daarom aan geen lid uit dien hoofde een vrijbrief zal kunnen worden gegeven als door U bedoeld. En, indien men iets in die richting zou willen ondernemen, men zou moeten komen tot een schifting onder de leden die niet alleen groote moeilijkheden zou opleveren doch die bovendien onvereenigbaar zou zijn met dat, waar de vakvereeniging naar streeft. Omdat wij, U en ik, die van eenige ervaring kunnen spreken, het er over eens zijn dat de werkwijze der Schoonheidscommissie, en dan heb ik de tegenwoordige Amsterdamsche op het oog, die de bron is van onze ervaring (die wij met geen andere opdeden) en Uwe idee, niet in elk opzicht waardeerbaar en bevredigend is en ik in weerwil daarvan toch geen aanleiding vind een middel te zoeken om ons werk aan hare beoordeeling te onttrekken, indien zulks al mogelijk ware, werd door mij in 't midden gebracht dat de opgedane ervaringen voor het meerendeel moeten worden toegeschreven aan persoonlijke hoedanigheden van leden dier Commissie; zoodat het er derhalve op aan komt er het mogelijke toe te doen om den rechten man op de rechte plaats te hebben.

Dat wij, leden van den B.N.A., wellicht van meerdere aan de samenstelling der Commissie medewerkende corporatiën, invloed kunnen hebben, wordt verzekerd door het Reglement, dat van ons vraagt de candidaten aan te wijzen, waaruit Burgemeester en Wethouders de leden benoemen.

Dragen wij zorg, en daarin kunnen de Kringbureaux een taak vinden, dat de candidaturen grondig worden voorbereid, dan kan veel teleurstelling worden voorkomen en is een goede verwachting gewettigd van de werkwijze die nu eenmaal niet geheel reglementair is vast te stellen.

Men verlieze bij deze overwegingen vooral niet uit het oog, dat het lidmaatschap eener Schoonheidscommissie, en in 't bijzonder die te Amsterdam, offers vraagt van niet te onderschatten beteekenis en dat de collega's, die deze offers brengen, hun taak *naar hunne opvatting*, en vooral *naar hun kunstinzicht* naar beste weten volkomen bona fide vervullen.

Dat deze opvatting niet altijd strookt met onze persoonlijke meening, kan in dezen tijd, die zoozeer gekenmerkt wordt door uiteenloopende inzichten, geen verwondering wekken, en daarom is ook geen Commissie denkbaar, welker oordeel ons in elk opzicht zou kunnen bevredigen.

Gezien de aanwezigheid van zoo uiteenloopende inzichten zal dan ook elke commissie gehouden zijn met die waardeering een ontwerp te beschouwen als waarop het krachtens het ernstig streven en de bekwaamheid, waarmede het tot stand kwam, recht heeft.

Zijn deze factoren aanwezig, dan zal het ontwerp er de teekenen van dragen, en zullen het deze zijn die van het beoordeelen de richting en den aard bepalen. In 't algemeen zal zoo'n ontwerp geen moeilijkheden (mogen) ondervinden en gelaten (moeten) worden voor de onverminderde verantwoordelijkheid van den ontwerper. Want immers, geen schoonheidscommissie, noch hare appreciatie, ontheft ons van onze artistieke

verantwoordelijkheid, evenmin als b.v. het Bouwtoezicht van die voor de constructies. Wij, bouwmeesters, wenschen en aanvaarden die als deel van onze taak, ook al zouden wij geneigd zijn een zekere verantwoordelijkheid tegenover de Gemeenschap toe te kennen aan het Instituut·Schoonheidscommissie.

Stellen wij het algemeene geval: Er moet gebouwd worden. De bouwheer kiest een architect. Hij is in die keuze gelukkig of minder gelukkig; niemand onzer matigt zich een oordeel aan; wij laten die keuze voor zijne verantwoordelijkheid: gezien ook het feit dat meerdere wegen open waren tot het verkrijgen van voorlichting. Tegen deze keuze erkennen wij dus in 't algemeen geen bezwaren.

Daarneven de architect, die een opdracht met omlijnd program aanvaardt en zich geeft aan het volbrengen van zijn taak, dragende de ongedeelde verantwoordelijkheid; dan erkennen wij noch naast, noch boven hem eenige autoriteit; noch eenigen invloed van buiten af op zijn werk. — En dat is volkomen gerechtvaardigd. — Eenmaal den architect erkend, is het aan hem, en hem alleen, het karakter van zijn bouwwerk te bepalen. Onmogelijk en ontoelaatbaar is het, dat over ernstig werk zou worden gedelibereerd door lieden, zij 't deskundigen, die aan het ontstaan en de ontwikkeling van dat werk vreemd zijn; en niet straffeloos vindt plaats dat door overleg schijnbare verbeteringen worden aangebracht. *Deze zijn bedenkelijker dan absolute afwijzingen en altijd noodlottig*

Buitendien mist elke Commissie, hoe ook samengesteld, het recht tot zoodanig handelen; en wel omdat zij niet vertegenwoordigt, en nooit vertegenwoordigen kan, een aanzienlijke strooming met een voldoend omlijnd schoonheidsbeginsel, dat een zoodanig optreden zou kunnen wettigen. Te dezen aanzien kan een Commissie zich ook niet beroepen op hare verantwoordelijkheid tegenover de Gemeenschap omdat ook in de Gemeenschap eenig schoonheidsbegrip, tot heden en in de naaste toekomst, geen burgerrecht verkregen heeft; noch kan worden toegekend.

Derhalve is het ons goed recht te stellen en te handhaven den eisch van onaantastbare artistieke vrijheid voor ons en onze collega's ten aanzien van elke door ons aanvaarde opdracht; echter zonder ons te willen onttrekken aan eene bona fide beoordeeling door onze vertrouwensmannen.

Dat die beoordeeling volmaakt te goeder trouw geschiedt, daaraan valt niet te twijfelen. Het fatale schuilt in het uiteenloopend inzicht, waardoor veel werk niet juist gewaardeerd kan worden, omdat het niet begrepen wordt, niet begrepen kan worden.

En al meent men het dan aan weerszijden nòg zoo goed, men heeft verschil, gevolgd door deliberaties. Men is geneigd te luisteren naar geopperde bezwaren, al was 't misschien schouderschokkend; zelfs is men geneigd om gegeven raad op te volgen. Men probeert, komt tot tegenovergestelde conclusies, opponeert bij herhaling omdat men niet overtuigd is, en . . . . . men verneemt: de bezwaren worden gehandhaafd, omdat men aan den anderen kant anders denkt, anders voelt, evenzeer niet-overtuigd is. Laat men zich, ondanks zich zelf, bepraten, bij uitzondering kan men voor een vluchtigen wenk dankbaar zijn, doet men concessies, komt men tot een compromis . . . .; het fatale heeft zich tegelijkertijd in uw werk en aan uzelven gewroken.

Wie deze ervaring heeft opgedaan, voelt dat er iets hapert, weet dat zóó niet de schoonheid bevorderd wordt. Hoe 't dan wèl moet en hoe de taak dier Commissie is? Laat ons niet vooruit loopen op wat komende is. De praeadviseurs bereiden zich ongetwijfeld voor om 't ons te zeggen. Voorloopig blijven wij bij den gestelden eisch en die zal geëerbiedigd moeten worden; tenzij twijfel mocht rijzen aan den ernst en de bekwaamheid waarmede w' ons eigen werk tooien, welk tooien misschien niet meer is dan waan; welke twijfel wederkeerig gegrond dient te zijn.

Wellicht zijt gij wat milder in uw beschouwingen en dienvolgens minder positief; wat mij aangaat, ik zie deze Commissies niet anders als noodzakelijk kwaad. In ernst: *kwaad, niettemin noodzakelijk*, en wacht belangstellend de in uitzicht gestelde nadere beschouwingen, alvorens deze zienswijze toe te lichten.

Met collegialen groet, G. J. RUTGERS.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM

JURY-RAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1922.

(Vervolg en slot van pag. 40).

21. *Patria.* De algemeene opzet van het plan is gebrekkig; de ontsmettingsafdeeling veel te gerekt; het hotelplan is niet fraai, de tuinkamer niet aangenaam van vorm, de hal veel te klein, het gebouw voor godsdienstoefeningen niet mooi gelegen. De zalen op de verdieping zijn niet behoorlijk verlicht. De architectuur heeft eenige verdienste, als massaconceptie, de ramen zijn te klein, waardoor de bestemming van het gebouw niet tot haar recht komt. Het teekenwerk is correct, dat van de gevels en de perspectief niet van verdienste ontbloot.

22. *Op de pier.* De algemeene opzet van het plan is goed, de ontsmettingsinrichting niet doelmatig, de lange gang in deze afdeeling is onvoldoende verlicht. Het hotelplan is zeer middelmatig. De architectuur is in hare massaverdeeling niet slecht, maar zwak in de detailbehandeling. Een enkele teekening uitgezonderd is het teekenwerk niet aantrekkelijk.

23. *Multitudo.* De algemeene opzet van het complex is goed, de ontsmettingsafdeeling is niet goed uitgewerkt en heeft veel overbodige gangen. De hal in het hotel is te weidsch opgezet; de zalen op de verdiepingen zijn goed gelegen en verlicht; de architectuur is zwak en vertoont weinig eenheid in schaal; het teekenwerk is correct.

24. *Juni.* De opzet van het plan is goed, doch de pier is, in strijd met het programma, over de geheele breedte bebouwd. Het ontvanglokaal is goed geprojecteerd, doch de ontsmettingsafdeeling is te uitgebreid en de scheiding tusschen besmet en ontsmet niet voldoende volgehouden. De opzet van het hotel is te monumentaal bedoeld en geeft daardoor aanleiding tot te groote uitgebreidheid; de zalen op de verdieping zijn, ondanks dit, niet voldoende verlicht, terwijl de dienkamers overvloed van licht hebben en veel te groot zijn. De architectuur is zwak en mist eenheid; het teekenwerk is correct.

25. *Studiewerk.* De ontvanghal is niet goed gelegen ten opzichte van den toegang tot de pier; de ontsmettingsafdeeling is onpractisch gelegen en ingedeeld, het hotelplan met den onnoodigen dubbelen trappenaanleg, is zoowel op den beganegrond als op de verdieping zwak, de toegang tot de tuinkamer niet fraai. Ook de architectuur is zeer zwak en onsamenhangend, het teekenwerk is middelmatig.

26. *Ring met middelpunt* (geteekend). De algemeene opzet van het plan is goed, de ontsmettingsafdeeling niet goed opgelost, de verbinding met hotel en gebouw voor godsdienstoefeningen onnoodig ingewikkeld.

De hal van het hotel is slecht verlicht, de toegang tot de tuinkamer is slecht en de indeeling der verdiepingen is niet geslaagd. De architectuur is niet vrij van gezochtheid, en mist expressie; behoudens een enkele teekening is het teekenwerk niet aantrekkelijk.

27. *Acacia.* De algemeene opzet van het plan is niet kwaad, de ontsmettingsinrichting is niet goed begrepen. Het hotelplan is beganegronds zeer zwak, op de verdiepingen iets beter; de architectuur is onbeduidend, het teekenwerk voldoende.

28. *Prijsvraag.* De toegang tot het ontvanglokaal is goed; de ontsmettingsinrichting ondoelmatig en de gangen met de verspringende assen slecht geprojecteerd; de tuinkamer is goed, overigens is het hotelplan, zoowel beganegronds als op de verdiepingen, middelmatig. Architectuur en teekening zijn van weinig beteekenis.

29. *Arbeid adelt.* De algemeene opzet van het plan is niet kwaad, doch aan eene zijde is de pier tot aan den kant volgebouwd in strijd met het programma. De ontsmettingsafdeeling is niet goed begrepen. De verbinding met het hotel niet fraai en het gebouw voor godsdienstoefeningen slecht gelegen, de hal zal te spaarzaam verlicht zijn, de tuinkamer is goed, de verdiepingsplannen zijn niet gelukkig. Architectuur en teekenwerk zijn zeer zwak.

30. *Op het havenhoofd.* De algemeene opzet van het plan met het ontvanggebouw aan den kop van de pier is verkeerd. De planindeeling is verward en ondoelmatig. Architectuur en teekenwerk zijn zwak.

31. *Zuid.* Een in alle opzichten zwak plan, zoowel wat de indeeling, als de architectonische uitwerking betreft. De symboliek die de ontwerper vermoedelijk in het gebouw voor de godsdienstoefeningen heeft willen neerleggen, is der jury niet duidelijk kunnen worden; het teekenwerk is goed.

32. *Oude- en nieuwe wereld.* Een in opzet en uitwerking zeer middelmatig plan. Het ontsmettingsvertrek is volkomen van licht verstoken, de tuinkamer is goed, overigens is het hotelplan zeer zwak, evenals de architectuur en het teekenwerk.

33. *Rust roest.* Zoowel in algemeenen opzet als in plan en in architectuur is dit ontwerp van verdienste verstoken, ook het teekenwerk is middelmatig.

B. INGANG BANKGEBOUW.

Ook bij deze prijsvraag blijkt, dat de opgaaf eenvoudiger schijnt dan ze is, en dat het op zich zelf een moeilijkheid is, een onderdeel van een gebouw onafhankelijk daarvan te ontwerpen. Bij de meeste ontwerpen rijst dan ook de vraag: hoe zou deze ingang aan de rest van het gedachte gebouw aansluiten, niet alleen in de gevels, maar ook in den plattegrond, en, in vele gevallen zou de vraag een vraag moeten blijven. Hiervan is echter den ontwerpers niet in de eerste plaats een verwijt te maken, daar de aard van de opgaaf, zooals boven is opgemerkt, de moeilijkheid schept. Dit in aanmerking genomen, kan ook bij deze prijsvraag geconstateerd worden dat verdienstelijk werk is geleverd en dat vertrouwd mag worden dat meerdere der inzenders wel in staat zouden zijn te achten om een geheel bankgebouw te ontwerpen, waaraan zich, mogelijk gewijzigd, de ontworpen ingang wel zou aanpassen.

Bij de ontwerpen zijn in hoofdzaak twee verschillende opvattingen gehuldigd, n.l. die waarbij de zeshoekige ruimte als een soort buitenportaal wordt beschouwd dat overdag naar alle kanten open is, en 's avonds 't zij door hekken of op andere wijze wordt afgesloten, en eene andere waarbij de ruimte gesloten is gehouden, en in een der zijden van den zeshoek een stel deuren is aangebracht en een ingebouwd tochtportaal aanwezig is.

Beide oplossingen zijn volgens het programma toelaatbaar en de jury heeft ook afgescheiden hiervan geen voorkeur voor de eene of de andere oplossing.

Een schifting der ontwerpen werd door de jury niet gemaakt, doch zij plaatste de ontwerpen in de volgende rangorde naar hunne verdienste n.l. 1. Zeshoek (geteekend), 2. Mammon, 3. Cambronne, 4. R, 5. Cement, 6. K.A., 7. Tine, 8. Sepia, 9. Ottom, 10. Bank, 11. Eenvoud, en 12. Safe, zoodat de eerste prijs ten deel valt aan motto *Zeshoek* (geteekend), de tweede prijs aan motto *Mammon* en de eervolle vermelding aan motto *Cambronne.*

1. *Zeshoek.* In dit ontwerp is de opgaaf het meest consequent opgevat, en is architectonisch de beste oplossing daaraan gegeven. Bij geen enkel ander ontwerp is de aansluiting van den ingang aan een te denken gebouw zoo goed opgelost als in

dit ontwerp het geval is. Het geheel is van eene gelukkige plastische werking, bij zeer aantrekkelijke details en eene goede materiaal- en kleurenkeuze. De tochtdeur valt alleen een weinig uit dit kader en doet met haar aan een voorbijgegane periode ontleende vormen vreemd tusschen het zeer moderne karakter van het overige der conceptie. De afsluiting van de openingen in het buitenportaal door omhooggaande schuiven is vernuftig gevonden, doch de beschildering daarvan, kon in overeenstemming met het karakter van de afsluiting rustiger zijn.

Het teekenwerk is zeer verdienstelijk en correct en verraadt een uiterst vaardige hand.

2. *Mammon.* Dit ontwerp is minder architectonisch dan decoratief opgevat en geeft blijken van een aanmerkelijk compositietalent, in die richting, wat vooral in het teekenwerk uitkomt.

Er is eene gelukkige tegenstelling tusschen den grooten rijkdom der decoratieve details en den zeer eenvoudigen architectonischen achtergrond waarop zij uitkomen. Ook het bovenlicht in de zoldering van het voorportaal, zal meer als decoratief element en als schakel tusschen de ramen boven den ingang en de ingangsdeuren werken dan practisch als middel tot verlichting van het voorportaal, tenzij bij avond, wanneer boven het plafondraam binnenshuis een sterk kunstlicht zou worden aangebracht. Een en ander leidt tot de overweging dat de ingang ook wel voor een gebouw van ander karakter dan een bankgebouw b.v. een bioscoop zou kunnen dienen.

3. *Cambronne.* Dit niet in allen deele geheel uitgewerkte ontwerp, geeft een met eenvoudige middelen verkregen monumentale oplossing van het geval. De deuren hoewel niet vrij van zekere gezochtheid, doen in de sobere omgeving zeer decoratief en vormen daarmede een gelukkig contrast.

De briljante wijze waarop het ontwerp is voorgedragen wijst op een ongemeen teekentalent.

4. *R.* Geeft eene eenvoudige oplossing van de vraag in krachtige eenvoudige en niet gezochte vormen die aan het geheel een monumentaal karakter verleenen.

De afsluiting der openingen van den als buitenportaal ontworpen toegang is niet aangegeven en is vermoedelijk met inschuifhekken gedacht, wat nu juist geen architectonische oplossing zou genoemd kunnen worden. Het teekenwerk is zwak, behalve dat van de perspectief dat goed gedaan is.

5. *Cement.* Vertoont een groote eenheid in de compositie, de vormenspraak is wat bot, doch heeft wel tot een krachtige conceptie geleid. Het teekenwerk is verdienstelijk, met name dat van de perspectief maar maakt een ietwat zwaarmoedigen indruk.

6. *K. A.* Een eenvoudig project, evenwel met zeer zwakke details, als de lampen op de voorspringende pijlers. De aanleg van de traptreden, is ondoelmatig en het naar buiten draaien der deuren, dat hiervan het gevolg is, af te keuren, ook al zouden desbetreffende verordeningen zich daar niet tegen verzetten. Immers kan wel aangenomen worden dat deze deuren den geheelen dag geopend zijn. Het teekenwerk is middelmatig, dat van de perspectief is beter en geeft wel juist de compositie weer.

7. *Tine.* In zijn groote vormen wel monumentaal, doch niet zeer origineel en de uitwerking laat veel te wenschen over en is in de details te kinderachtig. Uit het geheel spreekt weinig de bestemming als ingang van een bankgebouw.

Het teekenwerk is correct maar wat droog.

8. *Sepia.* In dit ontwerp heerscht geen evenwicht en is gebrek aan monumentaliteit; de pijlers zijn te zwak, de ramen boven den ingang zijn versnipperd. Het teekenwerk behalve dat van de perspectief, is matig.

9. *Ottom.* Als compositie is dit ontwerp niet sterk, en niet door eene leidende gedachte beheerscht. Het teekenwerk is niet onverdienstelijk.

10. *Bank.* Zwak van architectuur, de lampen zijn niet gelukkig geplaatst en komen niet uit de compositie voort; de trapaanleg is gezocht. Het teekenwerk is serieus, maar droog, dat van de perspectief het zwakst.

11. *Eenvoud.* Dit ontwerp herinnert weinig aan een ingang voor een bankgebouw; de nuchtere architectuur met de peuterige details doet meer aan den ingang van een perceel met een aantal middenstandswoningen denken. Het teekenwerk is correct maar droog, dat van de perspectief verraadt een zwakke hand.

12. *Safe.* In dit ontwerp is de verdiepingshoogte belangrijk overschreden. Het heeft overigens wel kwaliteiten; de vraag is of er ondanks het groote aantal lichtopeningetjes wel voldoende licht in de ruimte zou vallen. Het teekenwerk heeft wel verdienste.

C. OPMETING VAN EEN BOUWWERK OF ONDERDEEL DAARVAN.

Het aantal inzendingen op deze prijsvraag is niet groot, doch de kwaliteit ervan is des te belangrijker, en de jury heeft groot respect voor de wijze waarop de inzenders hun taak hebben opgevat, die er niet tegen opzagen onderwerpen te kiezen die verre gaan boven wat de bedoeling der prijsvraag was.

Na onderlinge vergelijking der inzendingen meende de jury de volgende rangorde te moeten maken: 1. Waalsche kerk; 2. Klassiek; 3. Keerbergen 1775, aan welke ontwerpen dus respectievelijk de eerste en tweede prijs en de eervolle vermelding ten deel vallen.

1. *Waalsche kerk.* De keuze van het onderwerp is zeer actueel en sympathiek, en de wijze waarop de opmeting is uitgevoerd, boven allen lof verheven. De zeer uitvoerige, duidelijke, in details uitgewerkte en van maten voorziene schetsen, laten een herconstructie van den toren in alle onderdeelen toe, en de vlotte manier, waarop de schetsen zijn geteekend, verraden een zeer geoefende hand, die geleid werd door een juist inzicht van waar het bij eene opmeting als deze op aan komt.

De verzamelteekeningen, op flinke schaal duidelijk en bizonder serieus uitgevoerd, maken een aangenamen indruk, waaraan echter door de zware contourlijn eenige afbreuk wordt gedaan. Zij geven hoofdvorm en details van het bouwwerk volkomen weer.

2. *Klassiek.* In deze inzending treedt meer het streven naar eene schilderachtige wedergave van het bouwwerk in al zijn details, dan het verkrijgen van eene zakelijke opmeting aan den dag. Weliswaar is een respectabele reeks van details op ware grootte aanwezig, doch de opmetingsschetsen zijn niet zoo stelselmatig bewerkt van maten en inschriften voorzien als dit bij de opmeting van den Waalsche- kerktoren het geval is. Overigens geven de verzamelteekeningen en de perspectieven een zeer duidelijk beeld van het bouwwerk.

De perspectiefteekeningetjes zijn niet alle even gelukkig, doch uit de groote projectieteekening spreekt eene stemming, die alleen door een zeer vaardige, en bezielde hand daarin gelegd kan worden.

3. *Keerbergen 1775.* Ook deze inzending is een respectabel stuk werk, doch voor eene *opmeting* is het onderwerp niet zoo gelukkig gekozen. De overvloed van beeldhouwwerk, het bijna totale gemis aan geometrische vormen maken eene *opmeting*, die de mogelijkheid van eene herconstructie bedoelt, ondoenlijk, alleen door het maken van afgietsels van de verschillende onderdeelen zou dit doel bereikt kunnen worden. De opmetingsschetsen, die in vele opzichten van een vaardige hand getuigen, zijn zelve de bewijzen van het bovenstaande, daar het niet mogelijk blijkt daarin voldoende maten en details aan te geven, dat daarnaar het object zou zijn samen te stellen. De verzamelteekening is verdienstelijk en correct, doch van een zekere droogheid niet geheel vrij te pleiten.

Rotterdam,
12 December 1922.

De Jury.
Ir. J. DUIKER b. i.
H. VAN DER KLOOT MEYBURG.
Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.
P. SCHMIDT.
C. N. VAN GOOR.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 5. 3 FEBR. 1923. INHOUD: De Raadhuis-Dam-Commissie te Amsterdam. — Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. — Prijskampen Olympische Spelen te Parijs 1924. — De Prijsvraag der Chicago Tribune, door Meischke & Schmidt. — De Architect en de Eigenbouwer, door Paul J. de Jongh. — Antwoord op den Open Brief aan den Heer G. J. Rutgers, door J. C. van Epen. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door J. P. M.

DE RAADHUIS-DAM-COMMISSIE TE AMSTERDAM.

Dezer dagen werd de nieuwe samenstelling van de bekende Raadhuis-Dam-Commissie te Amsterdam gepubliceerd. De Commissie bestaat thans uit de heeren Dr. H. P. Berlage, Voorzitter, Prof. J. A. G. v. d Steur, Ir. Jos. Cuypers, Prof. H. Brugmans, Ir. A. W. Bos, en als adviseerend lid Ir. M. E. J. Tjaden.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

STUDIE-PRIJSVRAAG.

Het bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst schrijft voor leerlingen van Nederlandsche kunstambacht- en kunstnijverheidsscholen een studie-prijsvraag uit.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een

LIDMAATSCHAPSKAART DER NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST. (V. A. N. K.)

Het ontwerp mag zijn gedacht of uitgevoerd in lithografie, typografie of houtsnede. Formaat hoogstens 15 bij 11, minstens 13½ bij 9 c.M. De volgende tekst moet worden gebezigd, duidelijk leesbaar zijn en goed geplaatst voor het practisch gebruik:

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST (V. A. N. K.)
BEWIJS VAN LIDMAATSCHAP,

voor
te

quitantie voor contributie als lid, stemgerechtigd lid, lid-begunstiger, aspirant-lid, over de -e helft van 19 = f
bijslag (verplicht) ½ × f =
vrijwill. bijdrage ½ × f =
f

DE PENNINGM.:

De inzending moet geschieden voor of op den 15den April 1923 aan de Dagteekenschool voor Meisjes, Gabriel Metsustraat 16, Amsterdam, onder motto, met bijvoeging van een gesloten enveloppe,

van buiten met het motto voorzien en bevattende naam en adres van den inzender-ontwerper. Op het adres moet vermeld staan: „Studieprijsvraag V. A. N. K."

De jury is samengesteld uit de heeren: J. B. Heukelom, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam; A. P. Smits, Aerdenhout, en N. J. van de Vecht, leeraar aan de Dagteekenschool voor Meisjes te Amsterdam.

De uitspraak zal omstreeks aanvang Mei volgen. Zoo mogelijk en indien de belangrijkheid der inzendingen daartoe leidt, zullen zij worden tentoongesteld in een inrichting van onderwijs of dergelijke. Het juryrapport wordt gepubliceerd in het orgaan der V. A. N. K. en aan de directies der verschillende scholen van ambachts- en nijverheidskunstonderwijs toegezonden.

Uitgeloofd wordt *als eerste prijs f 30.—*, *als tweede prijs f 20.—*; aan deze prijzen is kosteloos aspirant-lidmaatschap der vereeniging verbonden; terwijl dit laatste bovendien wordt toegekend aan de ontwerpers van twee in waarde op deze eerst-bekroonde volgende inzendingen.

De vereeniging verkrijgt het recht deze vier ontwerpen in haar orgaan te reproduceeren. Indien zij wenscht ze als lidmaatschapskaart te doen uitvoeren en in gebruik te nemen, zal daaromtrent nader met den bekroonde overleg worden gepleegd. De terugzending der ontwerpen geschiedt uiterlijk twee maanden na de uitspraak.

Inlichtingen geeft het Archief der V. A. N. K., Westeinde 9, 's Gravenhage, tot 15 Maart e.k.

HET BESTUUR DER NEDERL. VEREENIGING VOOR
AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST (V.A.N.K.)

Januari 1923.

PRIJSKAMPEN OLYMPISCHE SPELEN TE PARIJS 1924.

De achtste Olympiade te Parijs in 1924 zal worden opgeluisterd met kunstprijskampen en tentoonstellingen. De sport heeft zich aldus uitgestrekt op geestelijk gebied. De prijskampen omvatten vijf groepen: t. w. architectuur, schilder- en etskunst, beeldhouwkunst, muziek en litteratuur. Tegelijk met de prijskampen worden tentoonstellingen georganiseerd; het ligt in de bedoeling deze tentoonstellingen te houden op dezelfde plaats waar de olympische spelen plaats vinden n.l. in het Stade de Colombes te Parijs. Aan den prijskamp zullen slechts werken kunnen deelnemen die door de sportidee geïnspireerd en nog niet gepubliceerd zijn; de overige werken worden in de tentoonstelling opgenomen. Hoe die sportinspiratie in de overige kunsten tot uiting moet komen — men denke zich op sport geïnspireerde muziek — is ons niet bekend. In het officieele programma staat aangegeven dat voor architectuur in aanmerking komen, ontwerpen voor stadions, arena's, instellingen voor lichamelijke opvoeding, bad- en zweminrichtingen, tennisbanen, wielerbanen, enz. De bouwkunst heeft het geluk nog al makkelijk aan de sport verbonden te kunnen worden. De jury is internationaal en samengesteld uit kunstenaars en sportautoriteiten en heeft een meerderheid van architecten. Onder de namen van de juryleden, waaruit wij helaas niet direct de kunstenaars en de sportautoriteiten zoo dadelijk kunnen herkennen, noemen wij de Architecten Eliel Saarinen en Jan Wils. Vermoedelijk althans Jan Wils want de kranten spreken van Johan Wills en Jan Willes. Het programma in ons bezit heeft de officieele lijst nog niet gepubliceerd. Maar wie zegt ons dat daar de naam goed in zal staan? Het geheel is flink opgezet. Onder de juryleden treffen we o.m. aan Gabriele d'Annunzio, Rudyard Kipling, Selma Lagerlöf, Maeterlinck, Bartholomé, Gabriel Fauré, Willem Mengelberg, Ravel, Vincent d'Indy.

Aanvragen om deelneming moeten vóór den 15 December 1923 bij het Comité Olympique Français, 30 rue de Grammont te Parijs zijn ingekomen. Op het Bureau van den B.N.A. ligt een exemplaar (in de Fransche taal) van het reglement van den prijskamp en de tentoonstelling ter inzage.

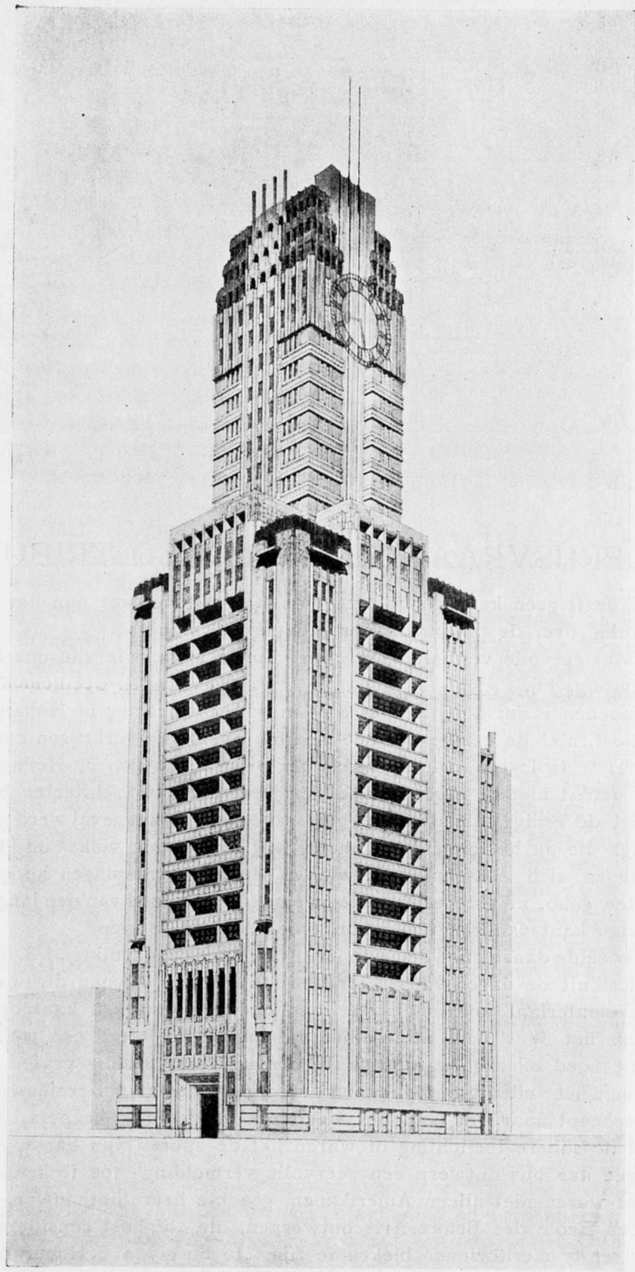

PROJECT CHICAGO TRIBUNE BUILDING. MEISCHKE & SCHMIDT.

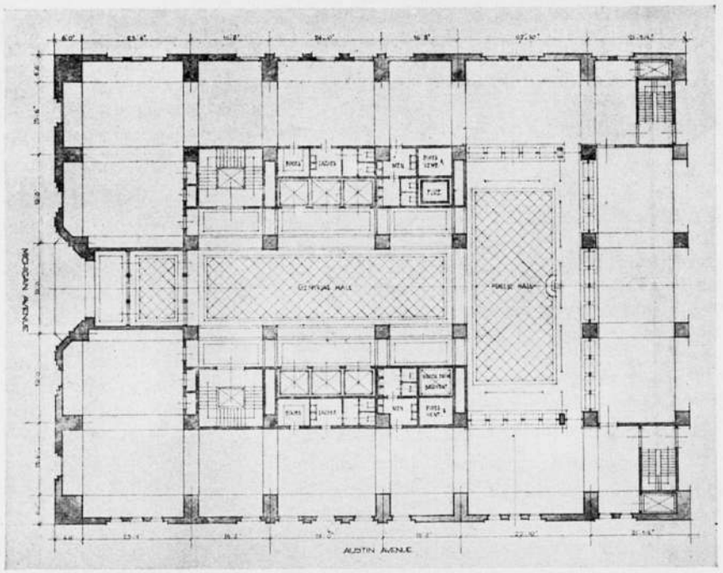

DE PRIJSVRAAG DER CHICAGO TRIBUNE.

„Holland heeft geen kans gehad", zegt de heer Slothouwer aan het eind van zijn openhartig stukje over de prijsvraag der „Chicago Tribune".

„Een tiental eervolle vermeldingen, allen Amerikanen, wie van ons heeft het geprobeerd?", vraagt hij.

Zijn vermoeden is juist, hij is niet de eenige bouwmeester in Holland, die gevoel heeft voor sport, niet de eenige die het moeilijk over zich verkrijgen kan een wereldprijsvraag terzijde te leggen, alleen omdat het programma zoo on-Hollandsch ruim is opgesteld en omdat niet de meerderheid der juryleden uit architecten bestaat.

Hij is niet de eenige, die door het buitensporige van het geval werd aangetrokken, niet de eenige die na het dagelijksch menu van horizontale volks- middenstands- en andere woningen zich eens aan een vijf en dertig verdiepingen hoog verticalisme wilde te buiten gaan, niet de eenige, die nu eindelijk in plaats van den langen kant weer eens den korten kant van zijn teekenbord vóór zich wilde zien.

Bij ons speelde daarbij nog de herinnering aan lang ongebruikte „1/8, inch scales" en „two feet rules" uit de dagen van Pretoria en Joh'burg een eigenaardig opwekkende rol.

Als studiemateriaal kon nog weer ons ontwerp van een kantoorgebouw voor „Furness" aan het Westplein alhier dienst doen, verder werd een weinig literatuur en een weinig moed bijeengegaard en na een maand van weinig praten en veel doen kon de kist met het volledig ontwerp aan boord van de spiksplinternieuwe „Volendam" worden ingescheept naar het land der wonderen en der sky-scrapers.

Was het de sobere toelichting of waren het de sporen van haast, die de Amerikanen bewogen aan ons ontwerp een „eervolle vermelding" toe te kennen?

Want het waren niet alleen Amerikanen, geachte heer Slothouwer, en het waren ook niet alleen Ecole des Beaux Arts ontwerpen, die „highest consideration" vonden en die „sufficiently meritorious" bleken te zijn, „to be given „„Honorable Mention"" (schrijven Chicago dd. 12 Dec. '22).

Een kleine kans heeft Holland dus nog wel gehad.

Rotterdam, Januari 1923. MEISCHKE & SCHMIDT.

DE ARCHITECT EN DE EIGENBOUWER.

Bij de bespreking van de in het Stedelijk Museum gehouden tentoonstelling van Amstels-Bouwvereeniging (organisatie van bouwondernemers), wijdt de heer Boeken in het vorig nummer van het Bk. Wbl., enkele beschouwingen aan de positie van den architect bij een woningbouw op groote schaal, als waarvan hier sprake is.

Met deze positie nu, was het zóó gesteld, dat onder eene centrale aesthetische leiding, bij den bouw van p. m. 2000 woningen, zeventien architecten, in dienst van zeventig bouwondernemers, werden belast met het maken van de gevelontwerpen, met de détails 1 à 20, en zoo noodig détails op ware grootte. De hier bedoelde centrale leiding was in handen van eene commissie van vier architecten, die de voorbereidende regeling vaststelde, het werk onder de zeventien architecten distribueerde, en bij de uitvoering vervolgens als commissie van toezicht optrad, alles in overleg met Amstels-Bouwvereeniging.

Nu schrijft de heer B., dat, bij wijze van proef, voor de hiervoren omschreven werkzaamheden, een honorarium werd toegekend van f 100.— per perceel, daarbij de bijzonderheid vermeldende, dat dit ging *buiten het bestuur van den B. N. A. om.* Dit kan geen juiste voorstelling van zaken zijn. Het is toch duidelijk, dat hier een geval aanwezig was, dat niet binnen de gewone honorarium-regeling kon worden gebracht; dat dus door de zeventien architecten onderling geregeld moest worden, aangezien daaromtrent geen speciale regeling bestaat, en waarbij ten slotte het bestuur van den B. N. A. niet behoefde te worden betrokken.

Reeds lang toch wordt door den eigenbouwer de medewerking gezocht van meer of minder knappe teekenaars, die voor hem (in lossen dienst) gevelontwerpen maken, om deze met grooter kans op succes, aan het oordeel van de schoonheidscommissie te kunnen onderwerpen. Bij het complex-Amstels Bouwvereeniging nu is, zij 't ook op aanmerkelijk breedere basis, en met grooter kans op gunstige resultaten, toch vrijwel in denzelfden geest, althans wat de verhoudingen betreft, gewerkt.

Dat hierin architecten van naam zijn betrokken geworden, verdient, gezien de groote belangen waarom het hier ging, hoogelijk te worden gewaardeerd, maar hun geleverde arbeid kan daarom nog niet worden ondergebracht in de gewone honorariumregeling voor architecten. De onlangs aangenomen nieuwe regeling bevat in Art. 5 een wel-omschreven aanduiding op welke wijze de werkzaamheden van den architect worden onderverdeeld; eene regeling voor den *architect-geheel-en-al*, waarbij aan het behandelen van het uitwendige alleen, met uitsluiting van al het overige, *geen plaats* is gelaten. In de oude honorariumregeling was dit zoo, in de nieuwe is dit nog eens nader gepreciseerd.

Het kan daarom niet juist gezien zijn, wanneer de heer B. aanneemt, dat door al die werkzaamheden van de architecten bij den woningbouw in kwestie, *buiten de bindende regelen om,* de vakvereenigingsdiscipline in gevaar raakt. Die „bindende regelen" *bestaan niet* voor het geval waarover hij schrijft, dus kan er van overtreden dier regelen door leden van den B. N. A. *geen sprake zijn.*

De heer B. vraagt: „Wil, of durft de B. N. A. het vraagstuk van de verhouding tusschen architect en bouwondernemer niet aanpakken en regelen?"

De B. N. A. zal dit wel willen, en, me dunkt, wel durven ook; maar dan dient daarbij m. i. voorop gesteld te worden, dat bij een bouwopdracht geen architect zich zal tevreden stellen met de behandeling van het gevelontwerp *alleen*, om, voor 't overige te worden uitgesloten van alle andere werkzaamheden en bemoeiïngen, die in *normale gevallen* van den zelfstandig arbeidenden architect worden verlangd, om de tot-standkoming van een bouwwerk, onder leiding in één hand, in goede orde te bereiken.

Ik vind bij dezen voorop te stellen eisch, steun in hetgeen de heer Hulshoff schreef, in het door den heer B. aangehaalde artikel in het Bk. Wbl. van 23 April '21, n. l. „Wij zijn ten zeerste overtuigd, en de meeste B. N. A.-leden zullen dit wel met

ons eens zijn, dat eene regeling, bij welke de architect slechts zijne zorgen aan den voorgevel kan besteden, *niet* de juiste is. Echter werd door de bouwondernemers, in allen gevalle door het Bestuur van A. B. V., voorloopig niet meer gevraagd. En wij meenden met een: „alles of niets" zeer zeker niet te zullen bereiken, wat bij dezen geheelen opzet de leidende gedachte was: een groot stuk nieuwe stad aesthetisch belangrijk beter te maken dan anders mogelijk zou zijn. Gebleken is echter, dat verscheidene bouwondernemers aan de hen toegewezen architecten verzocht hebben hunne zorgen, behalve tot den voorgevel ook tot de plattegronden, détails, achtergevels, enz. te willen uitstrekken, zoodat hier dus reeds bereikt is, wat als *de meest juiste toestand* kan beschouwd worden".

Ook de heer Boeken wil blijkbaar niet anders, waar hij schrijft, dat het aandeel van den architect in de werkzaamheden *niet* mag beperkt blijven tot het gevelontwerp alléén, maar dat hij zijn invloed moet kunnen laten gelden op den *geheelen opzet* van de woning, op zich zelf en als onderdeel van het geheele complex.

Wordt nu voor het vervolg in deze richting de werkwijze aanvaard, en kan men het erover eens worden, dat een speciale regeling van de positie van den architect voor die gevallen overbodig is, nu, dan wordt de zaak voor den B. N. A. vrij eenvoudig, want dan kunnen de hier bedoelde werkzaamheden der architecten vallen *onder de gewone regeling*, waarbij mogelijk kan worden aangenomen, dat soortgelijke werken dienen te worden gerangschikt onder klasse A, waarin o.a. zijn ondergebracht bouwwerken met zich meermalen herhalende compositie-elementen (Art. 4); alleen zullen hierbij uit den aard der zaak, in vele gevallen de fracties van het honorariumpercentage over *bestek*, *begrooting* en *afrekening* (in de gewone beteekenis), waarschijnlijk wel uitgeschakeld kunnen worden.

En wanneer voor 't overige men zich dan maar aan de bindend verklaarde tabellen, enz. houdt, zal er van de door den heer B. gevreesde „rechteloosheid" van de betrokken architecten *geen sprake* behoeven te zijn.

Kan echter worden aangetoond, dat het treffen eener *speciale regeling* wèl noodig is te achten, dan kan het zeker voor den B. N. A. van belang zijn aan het onderwerp de vereischte aandacht te wijden, en, met gebruikmaking van inmiddels verkregen materiaal, („Architectura" houdt een enquête onder de betrokken architecten) de eventueel gewenschte afzonderlijke regeling van de positie van den voor den eigenbouwer werkenden architect, in studie te nemen.

PAUL J. DE JONGH.

ANTWOORD OP DEN OPEN BRIEF AAN DEN HEER G. J. RUTGERS.

Waarde Collega Rutgers.

In antwoord op uw open brief voorkomende in 't Weekblad van 27 Jan. j.l. wil ik gaarne trachten u een antwoord te geven. Misverstand is echter meestal de oorzaak van veel geschrijf en ruzie en daarom moet ik beginnen u attent te maken op mijn conclusie welke ik trok aan 't einde van mijn schrijven in 't Bouwk. Weekblad van 30 Sept. '22 en wel dat de leden van den Bond, A. et A., of daarmee gelijkstaanden zouden worden *be*oordeeld, doch niet zouden worden *ver*oordeeld. Voel goed 't verschil tusschen de nu bestaande Schoonheidscommissie en mijn bedoelde *Be*oordeelingscommissie.

De Schoonheidscommissie zal in- en uitwendig woedende ontwerpers zien.

De Beoordeelingscommissie zal een vriendschapsband brengen.

De geheele atmosfeer die dan zal gaan heerschen tusschen een Beoordeelingscommissie en een ontwerper zal veel fijner worden. Beide partijen zullen veel milder gestemd worden, wat bij kunstbeschouwingen zeer zeker hoog noodig is.

De kunstenaar is over 't algemeen een gevoelig mensch en ik geloof zeker, dat indien een Beoordeelings-Commissie met algemeene stemmen tegen een ontwerper zou zeggen, zijn ontwerp niet mooi te vinden b.v. omdat in de eerste plaats de massa verdeeling niet mooi wordt gevonden, verder de raamverdeeling slecht wordt geacht, ten slotte de materiaalkeuze niet juist enz. enz., nu, dan geloof ik dat de meeste ontwerpers hun project zullen herzien. En is er een ontwerper, die dan toch tegen iedereen in zijn project handhaaft misschien is hij dan wel een voorlooper van een nieuwen tijd. Laat hem bouwen! Is hij geen voorlooper dan is 't nog zoo erg niet.

De resultaten van de tegenwoordige Schoonheids-commissie zijn ook niet volmaakt.

Ik voel veel meer heil van deze Beoordeelings-Commissie dan we hebben ondervonden van de Schoonheids-Commissie. Ik huldig dus volkomen met u de gedachte van een beoordeeling der ontwerpen. Laten we allen trachten zooveel als in onze macht is, zoo goed mogelijk werk te maken. Zelfs zou door een Beoordeelings-Commissie geëischt kunnen worden het volledige bestek en de teekeningen *ter inzage* te vragen en bij ontevredenheid, slechte verzorging, onvolledig bestek, enfin technisch niet in orde (schoonheid zou hierbij niet mogen worden beoordeeld), hiervan mededeeling te doen bij het Bestuur van den Bond. Op een Algem. Vergadering zou dan door de aanwezige leden maatregelen tegen een dergelijk bondslid genomen kunnen worden. Dit zou dan tot een schifting der leden aanleiding kunnen geven.

Wat betreft de keuze der leden van een Beoordeelings-Commissie ben ik ook geheel met u eens dat zoo iets met de meeste zorg moet worden gedaan. Gemakkelijk is dit niet, omdat je elkaar zoo weinig *kent*, en op 't oogenblik denk ik nog niet eens aan Amsterdam, maar aan heel ons land.

Ik wil gaarne aannemen, dat de *collega's* die zitting hebben in de Schoonheids-Commissie van Amsterdam hun taak naar hunne opvatting, en vooral naar hun kunstinzicht naar beste weten volkomen bona fide vervullen.

De atmosfeer die nu in de Schoonheids-Commissie ontstaat, is niet goed, omdat de *wetten* van die Schoonheids-Commissie niet deugen.

Op 't platte land komen de onmogelijkste staaltjes voor, ondervinding heb ik daar niet van, doch wel bij geruchten vernomen. Hoe verder ik uw brief lees des te meer kom ik tot de conclusie dat uw vergissing van *be*- en *ver*oordeelen de hoofdzaak is van uw brief.

We zijn 't eigenlijk geheel eens. Ik geloof dat zich niemand zal verzetten tegen een beoordeelingscommissie. Ieder ontwerper zal gaarne 't oordeel van zijn collega's vernemen en in vele gevallen is dat leerzaam doch den ontwerper mag de macht niet ontnomen.

Hij bouwe zooals hij wil.

Een ontwerper, die tegen al zijn collega's in, zijn standpunt blijft handhaven, is dan toch iemand met een wil. *Hij* blijft toch verantwoordelijk voor *zijn bouwwerk, zijn naam* is daaraan verbonden. Bij belangrijke bouwwerken zou het oordeel van de Beoordeelings-Commissie in de dagbladen gepubliceerd kunnen worden ingeval van groot verschil. Enfin dit zijn gedachten van mij waar ik mij voorloopig niet mee wil ophouden. Laten we de Beoordeelings-Commissie nu aan 't woord laten komen, 't zij haar taak een zuivere atmosfeer te scheppen. Om nu nog in korte bewoordingen juist mijn opvatting te geven zou ik dus willen hebben, dat we in de toekomst krijgen:

„Een Beoordeelings-Commissie". Leden van den Bond, leden van A. et A., of daarmede gelijkstaand, worden door deze Commissie *be*oordeeld en *niet ver*oordeeld. Bouwers, timmerlieden, enz., enz., die bijv. de Pijp, Helmersstraten enz., enz., *mogen* worden *ver*oordeeld.

Lees nog eens mijn stukje in 't weekblad van 30 Sept. '22.

Een kunstenaar mag niet geboeid worden. Weg met Schoonheids-Commissies! Leve de Beoordeelings-Commissie. Met Collegialen groet, J. C. VAN EPEN.

N.B. Door ziekte was ik niet aanwezig op de vergadering van 't Bestuur met de Gewestelijke Kringen.

Onderschrift van de redactie.

Alvorens verder te gaan, gelieve men de begrippen beoordeelen en veroordeelen juist en scherp te omlijnen. Openlijk gezegd, ontbreekt aan die scherpe omlijning in het bovenstaande nog al een en ander.

Overigens betrachte men geduld. Het Schauspiel der Schoonheids-commissies zal binnenkort in een geheel nieuwe enscèneering en met de medewerking van eerste krachten in den B. N. A. worden opgevoerd.

En men beperke zich vooral in open brieven en open antwoorden. Zoo'n open boel in dezen tijd van 't jaar is te luchtig.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„Architectura". Jaargang 27. No. 1 en 2, in één nummer.

Het is niet heelemaal vlot geloopen. Het bloed van Lauweriks is niet ingespoten. Hij wilde niet, of hij kon niet of hij mocht niet of hij durfde niet . . . enfin hij deed het niet. En hij juist moest het blad fleuriger maken!

Het is nu van alle kleur ontdaan, van buiten en van binnen witjes. Och, och, het stakkertje ziet zoo witjes.

En wat ziet het er ouwelijk uit! Plaatjes van Thebe van 3600 v. Chr. zes-en-dertig honderd jaren voor Chr. En netjes als het is! Joh. B. Smits is de nurse. Is voor een half jaar aangenomen. Dat is tegeswoordig een heele tijd voor dienstpersoneel om het uit te houden. En zoo voorzichtig als het doet. Om ieder blad een dubbele rand. Om binnen de perken te blijven en niet te morsen.

In dit nummer hiervoor geen gevaar. Willem v. d. Pluijm schrijft over Egyptische opgravingen: „Onvergetelijk is het schouwspel om in den vroegen morgen, staande op den Oostelijken Nijloever van het eens zoo levensblije Thebe te staren naar het Westen". C. J. Blaauw ziet het ook schemeren in Granpré Molière's artikel over Leeken in de S. C. Dit schijnt meer een avondschemering te zijn, althans enkele flauw flonkerende sterretjes doen zulks vermoeden. Wijdeveld zet de firma's, die leelijke reclame drukwerken rondzenden, op hun nummer. Merkwaardig genoeg schemert dit nou net niet. Verder gebruikelijke rubrieken.

„Architectura" Jaargang 27 No. 3 en No. 4.

Een en veertig kolom correspondentie tusschen het Gemeentebestuur van 's Gravenhage en den architect K. P. C. de Bazel over den Raadhuisbouw. Wij lezen aan het slot: „De zaak schijnt nu voorbereid voor behandeling in openbare raadszitting". Verder kleine berichten.

Het blad blijkt op de maag van een der leden van A. et A. niet normaal in te werken. Daar zal de nurse bij aan te pas moeten komen. J. P. M.

Nijverheids-Onderwijswet bewerkt door H. J. de Groot. Inspecteur-Generaal van van het Nijverheids-Onderwijs. Tweede geheel bijgewerkte druk. Uitgever N. Samson te Alphen a. d. Rijn.

„Wel werd ondersteld, dat een toelichting op de Nijverheidsonderwijswet voor „velen een welkome gids zou zijn, doch niet dat de eerste uitgave zoo spoedig zou „zijn uitverkocht.

„In verband met de intusschen tot stand gekomen wijzigingen dier wet, — welke „belangrijk zijn - is aan de tweede uitgave de vereischte uitbreiding met nadere „toelichting gegeven.

„Hierdoor zal het werkje nog meer in de gebleken behoefte voorzien."

Aldus de schrijver in zijn voorrede. Wel een bewijs dat het boek gebruikers vindt. We verwijzen overigens naar de bespreking van den 1en druk in het B. W. 1921 No. 46.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 6. 10 FEBR. 1923. INHOUD: Telefoonnummer van het Bureau van den B. N. A. — Jaarverslag over 1922 (1 Dec. 1921—1 Dec. 1922) van de Permanente Prijsvraagcommissie. — Statische grondvormen, door W. J. M. v. d. W. — De arch. en de eigenb. door A. Boeken.

TELEFOONNUMMER VAN HET BUREAU VAN DEN B. N. A.

Wij vestigen er nogmaals de aandacht op, dat het telefoonnummer van den B.N.A. is „Centrum 6736".

JAARVERSLAG OVER 1922 (1 DEC. 1921—1 DEC. 1922) VAN DE PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Aan het Bestuur der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft de eer U onderstaand het verslag harer werkzaamheden gedurende het jaar 1922 aan te bieden.

Nadat de herziening der Algemeene Regelen in het laatst van het vorig jaar ten einde werd gebracht, werd de Herzieningscommissie ontbonden en de verdere afwikkeling van de zaak door de P.P.C. ter hand genomen.

Aan alle leden der Constitueerende Vereenigingen werd kosteloos een exemplaar der nieuwe Prijsvraagregelen toegezonden. Bovendien geschiedde zulks ook aan de Besturen van alle Gemeenten met meer dan 7000 zielen in Nederland, met begeleidende circulaire waarin de aandacht dezer College's op de A.N.P. werd gevestigd, ingeval zij tot het uitschrijven van prijsvragen mochten willen overgaan.

In dit eerste jaar, waarin de Prijsvraagregelen ook van toepassing waren op de prijsvragen op het gebied van Ambachts- en Nijverheidskunst, is gebleken hoe noodig dit was. Ook al werd het optreden der P.P.C. niet altijd met het gewenschte succes bekroond, dan mocht zij toch in meerdere gevallen verbeteringen in de programma's der uitgeschreven prijsvragen verkrijgen, waardoor zoowel het resultaat der prijsvraag zelve, als een juiste behartiging der belangen van prijsvraaguitschrijver en mededingers, beter gewaarborgd werden dan dit tot nu toe bij dergelijke prijsvragen het geval was.

De P.P.C. adviseerde in meer of minder uitgebreide mate bij de navolgende prijsvragen:

1. *Voorpagina van den omslag van het Tijdschrift „Klei"* uitgeschreven door de Redactie van dat tijdschrift. Het oorspronkelijk door de prijsvraaguitschrijfster reeds gepubliceerde programma voldeed niet aan de A.N.P. Na correspondentie daarover werd het programma zoodanig gewijzigd, dat de P. P. C. er hare goedkeuring aan kon hechten. De prijsvraag had, blijkens de uitkomst, succes.

2. *In tegels uitgevoerde schoorsteenmantels* uitgeschreven door de N. V. Tegelfabriek „Schiedam". Het programma voor deze prijsvraag werd in overleg met de P. P. C. vastgesteld. Uit het groot aantal en de kwaliteit der inzendingen is het succes der prijsvraag gebleken.

3. *Omslag voor het Tijdschrift van den Bond van Vereenigingen van leerlingen van Middelbaar Technische Scholen in Nederland.* Na correspondentie over het aan de P. P. C. toegezonden programma meende deze ten slotte dat deze prijsvraag meer het karakter van studieprijsvraag had en de A. N. P. hierop niet van toepassing waren. Over het resultaat der prijsvraag werd de P. P. C. niets bekend.

4. *Propagandaplaat van „de Blauwe Week"* uitgeschreven door de Commissie tegen het Alcoholisme. Het programma van deze prijsvraag voldeed in geen enkel opzicht aan de A. N. P.

Correspondentie met de prijsvraaguitschrijfster had geen succes, zoodat de P. P. C. in de vakbladen de medewerking aan de prijsvraag moest ontraden.

Waar echter inmiddels de termijn voor de inzending der antwoorden bijna was verstreken, was niet te verwachten, dat dit advies belangrijk effect zou sorteeren. Om in den vervolge ten dezen meer kans van slagen te hebben, verzocht de P. P. C. aan de Constitueerende Vereenigingen mach-

tiging om zich in dergelijke gevallen direct tot de dagbladpers te mogen richten, met haar advies, wat door de C. V. werd toegestaan.

Ondanks het volkomen onvoldoende programma, dat den deelnemers niet den minsten waarborg voor eene deskundige beoordeeling van hun werk bood, schijnt toch een belangrijk aantal medewerkers aan de prijsvraag te hebben deelgenomen. Omtrent de kwaliteit der inzendingen kwam der P. P. C. niets ter kennis.

5. *Reclamebiljet I. C. A. R.* uitgeschreven door het dagelijksch bestuur van het Internationaal Concours Aviatique te Rotterdam.

Het programma van deze prijsvraag voldeed niet aan de A.N.P. met name niet wat betreft de samenstelling van de jury (als hoedanig het dagelijksch bestuur voornoemd optrad) die als volkomen ondeskundig was te kwalificeeren.

Na bespreking met den afgevaardigde van dat bestuur werd door dezen beloofd, dat rekening zou worden gehouden met de opmerkingen der P.P.C. over het programma, doch, niettegenstaande deze belofte later nog telefonisch herhaald werd, werden geen maatregelen in die richting genomen en verstreek inmiddels de termijn van inzending die op twee weken na de publicatie van het programma was gesteld, zoodat de P.P.C. niet in de gelegenheid was, met eenige kans op succes tegen de mededinging aan de prijsvraag te waarschuwen.

Het resultaat van de prijsvraag mag bekend verondersteld, en naar het oordeel der P.P.C. niet als gelukt beschouwd worden.

6. *Kerkgebouw met Kosterswoning te 's-Gravenhage* uitgeschreven door de Commissie van Beheer uit den Kerkeraad der Gereformeerde Kerk aldaar.

Na herhaalde besprekingen met den afgevaardigde der prijsvraaguitschrijfster, stelde de P.P.C. een programma voor de prijsvraag op, dat door haar werd aanvaard en waarnaar de prijsvraag werd uitgeschreven.

De prijsvraag vond veel mededinging en kan als volkomen geslaagd beschouwd worden.

7. *Veiligheidsbiljet* uitgeschreven door het Bestuur van het Veiligheidsmuseum te Amsterdam.

De bespreking en correspondentie over deze prijsvraag met den vertegenwoordiger van den prijsvraaguitschrijver, mocht niet tot eenig resultaat leiden, zoodat de P.P.C. zich genoopt zag, de medewerking aan de prijsvraag te ontraden en dit advies in de vak- en dagbladen te publiceeren. Onder meer was ook bij deze prijsvraag weder de samenstelling van de jury zoodanig, dat geen waarborg voor eene juiste beoordeeling van de inkomende ontwerpen aanwezig was, en had de P.P.C. te strijden tegen de meening van den prijsvraaguitschrijver dat deze zelf wel competent was een oordeel uit te spreken en de voorlichting van den vakman wel kon ontberen.

Na de publicatie van het programma wendde de P. P. C. zich nog met gemotiveerd schrijven tot het eenige bevoegde jurylid den Heer André Vlaanderen en daarna nog tot de redactie van het Maandblad voor teekenonderwijs, dat het programma had gepubliceerd, om te wijzen op de onjuiste samenstelling daarvan doch door geen van beiden werd hierop gereageerd, zoodat de P.P.C. weder voor de zooveelste maal moest constateeren, dat ook bij belanghebbenden nog lang niet het nut der naleving aan de A.N.P. wordt ingezien.

8. *Omslag voor het Weekblad „Het Motorrijwiel en de Kleinauto"* uitgeschreven door het bestuur van den Kon. Ned. Motorwielrijdersbond, enz. voor Nederland.

Na eenige wijzigingen, die na overleg met de P.P.C. in het programma werden aangebracht, kon zij daaraan hare goedkeuring hechten en werd de prijsvraag uitgeschreven.

Het resultaat der prijsvraag is de P.P.C. nog niet bekend.

Verder adviseerde de P.P.C. nog in enkele gevallen betreffende prijsvragen of daarmede in verband staande onderwerpen, die echter geen aanleiding geven tot nadere mededeeling in dit verslag.

Zooals reeds in het vorig jaarverslag werd medegedeeld meende de P. P. C. na de totstandkoming van de herziening der Prijsvraagregelen en het daarmede gepaard gaande optreden van de V. A. N. K. als vierde Constitueerende Vereeniging, en bloc ontslag te moeten nemen opdat een nieuwe P. P. C. door de C. V. kon worden gekozen, volgens de nieuwe in het huishoudelijk reglement der P. P. C. omschreven bepalingen.

Het resultaat van deze verkiezing was dat door de V. A. N. K. als lid werd aangewezen de Heer W. F. Gouwe, en dat door de andere C. V. werden gekozen de Heeren H. A. Reus en C. N. van Goor.

De P. P. C. constitueerde zich daarna als volgt:

H. A. Reus, Voorzitter, aftr. 1 Januari 1925; C. N. van Goor, Secretaris-Pen., aftr. 1 Januari 1924; W. F. Gouwe, Lid, aftr. 1 Januari 1923.

Het rooster, volgens art. 8 huishoudelijk reglement voor het nazien van de jaarrekening van de P. P. C. luidt:

voor de rekening 1922 Architectura et Amicitia; voor de rekening 1923 Bouwkunst en Vriendschap; voor de rekening 1924 Ned. Verg. voor Ambachts- en Nijverheidskunst; voor de rekening 1925 Bond van Nederlandsche Architecten.

De Permanente Prijsvraagcommissie,
H. A. REUS, *Voorzitter.* C. N. v. GOOR, *Secr.-Pen.* W. F. GOUWE, *Lid.*

ROTTERDAM, 29 December 1922.

STATISCHE GRONDVORMEN.

Wanneer men uitgaat van de meening, dat statische berekeningen een hooger doel hebben dan de bepaling der afmetingen van een ontworpen constructiedeel en den grondslag moeten vormen voor de constructie zelf, — dat een behoorlijke indeeling en vormgeving der ruimten moet worden ontworpen op grond van allerlei overwegingen, waarvan de statische opzet er één is en zelfs niet een der minst belangrijke —, dan is het noodig den ontwikkelingsgang der constructieve elementen te kunnen overzien, den samenhang te kennen, hoe uit de eischen gesteld door de bestemming eenerzijds en de materiaaleigenschappen anderzijds de statische vormen zich ontwikkelen.

Het doel van het hierna geleverde betoog is dezen ontwikkelingsgang aan te toonen. Het is vanzelfsprekend, dat daarbij van eenige grondvormen moet worden uitgegaan. Als zoodanig mogen gelden:

A. Stapeling.
B. Balken.
C. Vakwerken.

A. De eenvoudigste constructievorm is de *stapeling* van blokken, die zoo goed mogelijk als de toevallige zijvlakken toelaten, in elkaar sluitend tot een muur worden opgestapeld. Dit is het cyclopenverband, dat in de oudste bouwwerken toepassing vindt en ook in de moderne werken, uitgevoerd in breuksteen.

Ter overspanning van ruimten is het alleen in de oudste werken toegepast; de bekende gang te Mykene is daarvan een voorbeeld.

Statisch onderzocht blijkt, dat slechts *twee* rotsblokken tegen elkaar steunend met toevallige aanrakingspunten stabiel zijn. Wil men 3 lichamen benutten, dan wijst de druklijn uit, dat tenminste één van de uiterste blokken met een draag*vlak* moet steunen op de ondersteuning. (Fig. 1).

Dit berust op de eigenschap, dat slechts door 3 willekeurige punten een druklijn is te brengen; van de ligging dezer 3 punten, fig. 1, hangt de drukrichting op de rechter ondersteuning af.

Uit deze voorwaarde vloeit de wenschelijkheid voort, om tot afdekking van ruimten, de steenen niet met punten tegen elkaar te doen rusten, maar met vlakken; — de blokken verkrijgen platte vlakken, waarmede zij tegen elkaar rusten en daarmede is het *gewelf* geboren.

Het gewelf-onderzoek bepaalt zich tot het zoeken van een druklijn, die van steen tot steen gaat en op alle aansluitingsvlakken blijft binnen het contactoppervlak. Bestaat zoodanige druklijn, dan is het gewelf stabiel; bestaat zij niet, dan is het niet mogelijk de steenen zonder andere voorziening op de voorgestelde wijze te stapelen.

De stabiliteit der verschillende gewelfvormen staat en valt met deze mogelijkheid; bij onderzoek blijkt alleen de segmentboog de gevorderde eigenschappen te bezitten; zoodat alle andere vormen tot dezen moeten kunnen worden herleid. In de oudste bouwwerken is reeds deze eigenschap aangetoond.

Het cirkelvormige gewelf verkrijgt toch zijne verzwaarde aanzetten bij de 2 geboorten, wat demonstratief getoond wordt bij uitvoering in metselwerk doordat de onderste lagen niet radiaal maar waterpas worden gemetseld. (Fig. 2). Immers deze lagen vormen oogenschijnlijk een deel van het gewelf, maar in hun statische functie vormen zij een onderdeel van den muur. Tusschen deze aanzetten in, ligt het gedeelte, dat statisch een segmentboog is.

Bij de gothische gewelven zijn het de diagonaalbogen, die de gewelfkappen dragen; ook hier de verzwaarde aanzetten; deze bogen zijn niet spits, maar naderen tot den rondboog. Zal de spitsboog dragen, dan moet worden bedacht, dat hij aan elke zijde een segmentboog heeft; deze dragen tegen den sluitsteen en drukken hem omhoog zoodat stempeling van boven naar onder noodig wordt. (Fig. 3).

In zijn idealen vorm, d. i. den vorm, waarbij met een minimum van materiaal een

maximum van stabiliteit verkregen wordt, verkrijgt de aslijn den vorm van een ketting opgehangen in de uiteinden, die door zijn eigen gewicht doorhangt, en het spiegelbeeld der aslijn van het gewelf oplevert [1]). De aldus verkregen lijn heeft uit den aard der zaak een zeer bevredigende gedaante.

De grondgedachte der stapeling is deze: het verband tusschen de steenen is van dien aard, dat alleen drukkende krachten kunnen worden opgenomen; de krachtwerking moet dus aan den eisch voldoen, dat alleen deze aanwezig zijn. Men zou ook hiertoe kunnen rekenen de vrijdragende trap van gestapelde treden, ware het niet, dat deze trappen hun stabiliteit in hoofdzaak ontleenen aan de plaatsing in een draagmuur, waardoor de wenteling van elke trede om haar as belet wordt, dus wringing plaats heeft, en deze wringingspanningen alleen opgenomen kunnen worden, dank zij de trekvastheid van het materiaal der bloktrede.

Worden de steenen met mortel of ander trekvast materiaal aan elkaar verbonden, dan blijft weliswaar de gewelfvorm bestaan, maar het wezen verandert.

Een brug over de Leidsche gracht, die omstreeks 1895 verzakte, leverde het beeld volgens A fig. 4; blijkbaar 3 monolythen van zoodanigen vorm, dat zij de vereischte doorvaartopeningen overspanden. Waren die bogen werkelijk gewelven geweest, dan zouden zij in de doorvaartopeningen zijn neergestort.

Op dezelfde gedachte is het middel gegrond om den zijdelingschen druk van een gewelf geheel of gedeeltelijk weg te nemen, bedoeld is fig. 4, B. Door het aanbrengen van de ankers gaat de constructie over in 2 blokken, die geen zijdelingschen druk uitoefenen op de ondersteuning, noch tegen elkaar, zoolang het zwaartepunt, de belasting inbegrepen, valt binnen het horizontale draagvlak.

Hoe het inlasschen van een trekvast materiaal het wezen der constructie kan veranderen, beleven we thans op verrassende wijze in de evolutie, die de baksteenbouw bezig is door te maken. Ik bedoel hiermede de toepassing van het portlandcement in de metselmortels. Dit begon vóór ongeveer 30 jaren; vroeger was voor opgaande muren uitsluitend luchtmortel — kalk en zand — in gebruik. Deze laatste versteent niet zoozeer, maar droogt uit; het blijft een zachte stof, die als kussen tusschen de hardere metselsteenen fungeert en deze niet krachtig verbindt, maar slechts op hun plaats houdt. — Sloopt men dit oude metselwerk, dan is een luttel bedrag aan bikloon voldoende om den mortel van de steenen te verwijderen. Het moderne metselwerk van cementmortel daarentegen biedt krachtig weerstand aan de breekijzers, scheurt volgens vlakken, die zich niet storen aan het beloop der voegen en levert slechts puin op.

Van dit monolythe karakter, dat uitsluitend het gevolg is van de aanwezigheid van portlandcement in den mortel, wordt gebruik gemaakt om de oude vormen steeds verder vaarwel te zeggen. De strek boven een opening verliest den tapschen vorm; het metselverband, vroeger noodig om plaatselijke werkingen zoo ver mogelijk te verdeelen, behoudt uitsluitend als decoratieve lijnenfiguren in het beloop der voegen waarde; vertikale voegvlakken in het hart van den muur zijn geen bezwaar meer, — men plakt twee halvesteensmuren tegen elkaar, — en dat dit niet steeds te veroordeelen is, leert de ervaring.

Een trap verder en de horizontaal-loopende voeg maakt plaats voor de vertikale lintvoeg. Deze laatste levert daarna het middel om het muurvlak in plattegrond gebogen te maken, zoodat het overgaat in een vertikaal cylindervlak met gebogen — zelfs kronkelende — richtlijn, en er verschijnen muren saamgesteld uit een buitenwang van vertikale en een binnenwang van horizontale steenen. Of al hierbij een getimmerte noodig is om de steenen op hun plaats te houden zoolang de mortel nog niet voldoende versteend is, wordt geen bezwaar geacht en tenslotte gaat de muur over in een vertikalen wand van baksteenmozaiek.

[1]) *Ktesiphon*, B. W. van 1918 No. 28; Onderzoek van den koepel der St. Pieterskerk te Rome bij *Durm*, Zeitschrift für Bauwesen 1887, blz. 492.

Fig. 5.

Merkwaardige invloed van een zelfde materiaal, dat tegelijkertijd aanleiding geeft tot twee uitersten in de opvatting betreffende de constructie van eenzelfde onderdeel, namelijk het kostbare, moderne siermetselwerk en de betonsteenen wand der volkswoning.

B. Als 2de grondvorm treedt de *balk* op. De toepassing wordt beheerscht door de materiaaleigenschappen. Men heeft natuursteen en hout; eerst in de laatste eeuwen treedt ijzer op, en eene combinatie van ijzer met drukvast materiaal: metselwerk en cementbeton.

In fig. 5 [1]) is een stel kolommen met balken te Luxor aangegeven. Door insolatie is een steenen balk gebroken. Het behoeft hier geen nader betoog, dat natuursteen minder geschikt is om als balk dienst te doen; de onvermijdelijke trekspanningen vinden weinig weerstand en zelfs zonder dat springt de steen op den duur tengevolge van verwarming en afkoeling.

De photo geeft een scheur te zien, die voor de stabiliteit niet bezwaarlijk was; in den regel waren zij dat wel. Hieruit vloeide de noodzakelijkheid voort, om de kolommen op zeer geringe afstanden te plaatsen en ontstond het eigenaardige karakter der tempelruimten, die meer aan een bosch van kolommen dan aan eene afgesloten ruimte doen denken. Grootere afstanden waren alleen mogelijk bij toepassing van hout, dat echter vergankelijk is, en vermoedelijk daarom bij voorkeur niet werd toegepast.

Het typische bezwaar tegen een balkconstructie is de slapte, de bewegelijkheid bij plotseling optredende lasten, schokken en trillingen.

[1]) Ontleend aan K. Scheffler, der Geist der Gothik.

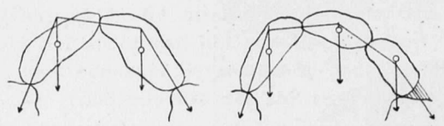

Fig. 1.

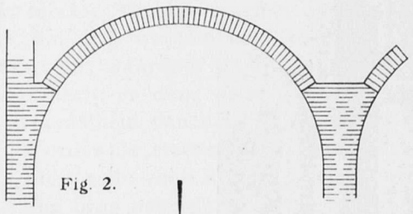

Fig. 2.

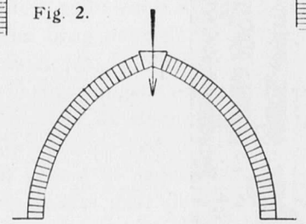

Fig. 3.

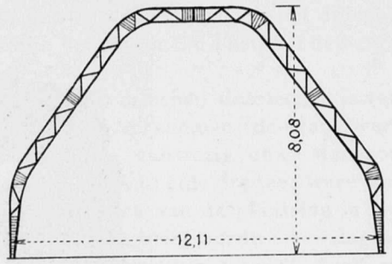

Fig. 7*a*.

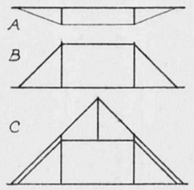

Fig. 8.

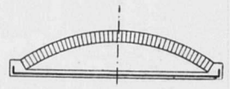

Fig. 9.

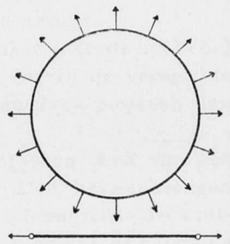

Fig. 10.

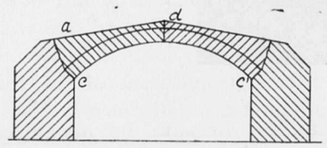

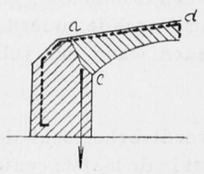

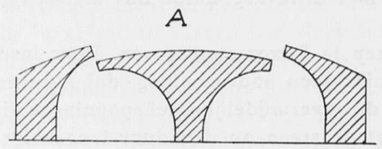

Fig. 4.

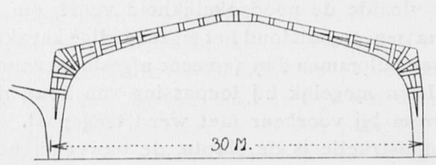

Fig. 6.

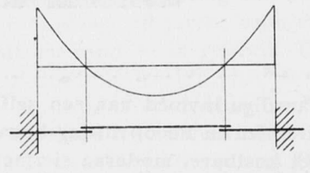

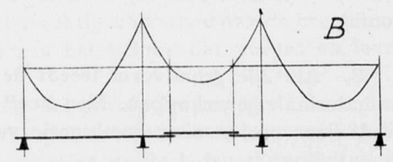

Fig. 11.

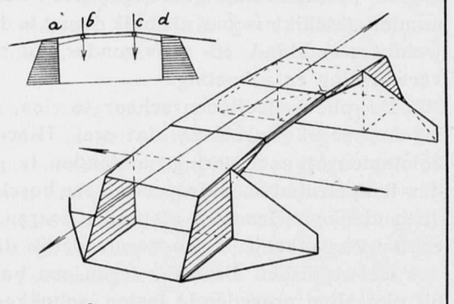

Fig. 12.

STATISCHE GRONDVORMEN, DOOR W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

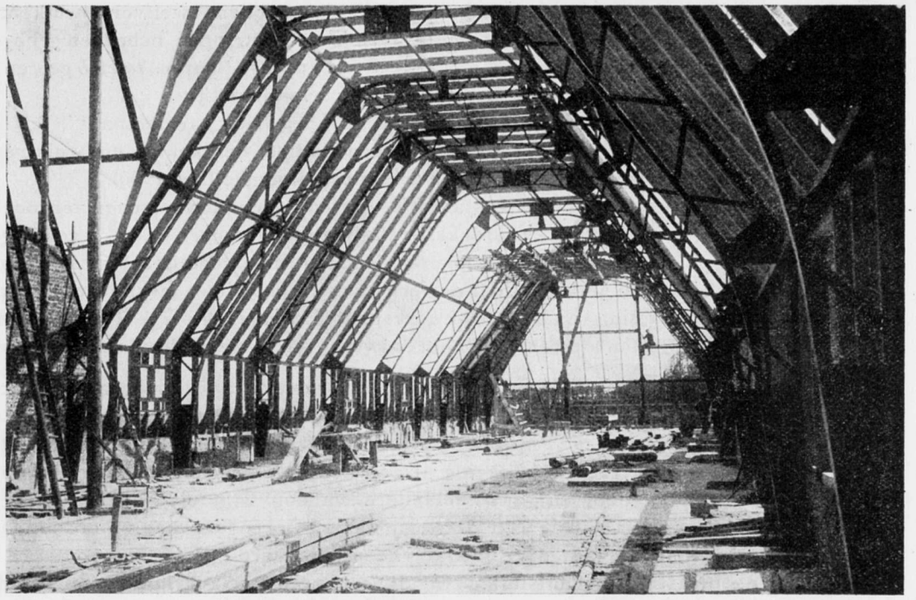

Fig. 7*b*.

De wensch om dit gebrek te verminderen heeft geleid tot verschillende pogingen. De meest primitieve methode van verstijving is gelegen in de verzwaring der afmetingen; vermoedelijk is hieraan de toepassing van — naar onze begrippen — exorbitante afmetingen bij oudere constructies toe te schrijven. Toch had *Galileï* (+ 1642) reeds aangetoond, dat het draagvermogen evenredig is met het vierkant der hoogte en de eerste macht der breedte, zoodat vanzelf de goede weg was aangewezen.

Merkwaardig is, dat de formule van *Galileï*, die onze moderne wijze van berekening niet kende, aangevuld met proefnemingen van *Buffon* (+ 1788), die evenmin deze theorie wist, overeenkomt met de tegenwoordige berekeningswijze met een toe te laten spanning bij hout van 65 K.G./c.M^2, thans nog — hoewel in den regel veel te laag — gebruikelijk [1]).

Het streven om de balken zoo hoog mogelijk te maken, m. a. w. het materiaal zoover mogelijk naar de boven- en onderzijden van het profiel te verplaatsen, gaf aanleiding tot de I profielen en in verdere ontwikkeling tot de tralieliggers.

Zooals hierboven bij „stapeling" werd opgemerkt, werkt de eisch, dat uitsluitend drukkrachten worden toegelaten, in die mate beperkend op den vorm van het constructiedeel, bestemd tot overspanning, dat alleen de segmentboog daaraan voldoet.

Bij toepassing van materiaal, dat zoowel trek als druk opneemt, wordt de keuze van den gewelfvorm onbegrensd; de druklijn mag buiten den boog komen; ter plaatse, waar dit geschiedt, zijn trekspanningen aanwezig, waartoe het materiaal de geschiktheid bezit. Van de andere zijde moet het materiaal zich ook tot deze veelheid van vormen leenen, — en dan vallen hout en ijzer-in-zwaar-profiel uit; het eerste, omdat het hout in rechte stammen groeit, het tweede, omdat sterke buiging moeilijk uitvoerbaar is. Er blijven dan over: de tralieliggers, de balken in gewapend beton en de spanten, die uit smalle houten plankjes worden saamgesteld, hetzij door middel van spijkeren of schroeven (spanten op de „Elta" (fig. 6 [2]), hetzij door middel van lijm op

[1]) De formule van G. is $P = a\frac{bh^2}{e}$, waarin P de breekbelasting, geplaatst in het midden van den balk. B bepaalde proefondervindelijk de waarde van a en vond 433 K.G./c.M^2. bij eikenhout; tevens stelde hij vóór 10-voudige zekerheid toe te passen.

[2]) B. W. van 30 Aug. 1919 No. 35, bureau T.A.B.R.O.S. Utrecht.

elkaar bevestigd (systeem *Hetzer*). Ook de tralieliggers, zijn voor den gewelfvorm bruikbaar, omdat alleen de randen, bestaande uit lichte hoekijzers en strippen, behoeven gebogen te worden. Als een voorbeeld hiervan moge de overkapping, figuren 7*a* en *b* gelden [1]).

Beide vormen zijn uit een statisch oogpunt zeer overzichtelijk.

Zij zijn toepassingen van het beginsel bekend als „driescharnierspant", dat de voordeelen combineert van scherpe, maar toch eenvoudige, berekening en bruikbaarheid voor alle spanwijdten (100 M. op de Parijsche tentoonstelling 1900).

Zooals een blad van een boom bestaat uit vliezen gespannen tusschen verhoogde nerven, zoo ontstaat op deze wijze een afdekking van planken tusschen en op de gordingen en hoogere gewelfspanten. Het eigenlijke vlak, dat de ruimte moet afsluiten, blijft het domineerende constructiedeel en verkrijgt door de verhoogde ribben alleen meer accent; geheel anders dan bij de toepassing van hooge vakwerkspanten, welke laatste — hoewel slechts secundair in beteekenis ten opzichte van het dakvlak — in aanzien dit vlak verdringen.

Een andere weg dan profielsverhooging, om tot grooter draagvermogen te geraken, bestaat in de toepassing van een paar hulpsteunpunten, die in een trekstang rusten of aan een schoorwerk hangen. Fig. 8A en B geven deze typen aan. Zij bezitten echter niet de eigenschap van groote stijfheid; als op een der tusschenpunten een zware last komt, zakt dit punt door en gaat het andere omhoog. Stijfheid wordt verkregen door in den rechthoek ten minste één diagonaal aan te brengen, maar hierdoor gaat het karakter van versterkt bint over in dat van een ontaard vakwerk, — ontaard in zooverre dat de belasting niet uitsluitend in de knooppunten aangrijpt. De constructie met de hangstang (fig. 8A) wordt betrekkelijk zelden toegepast, — de tweede daarentegen kan zich, gecombineerd met een paar kapbeenen, tot een kapspant van zeer rationeele indeeling ontwikkelen, fig. 8C.

Ook deze vormen zijn zeer overzichtelijk; het theorema van den ligger over 4 steunpunten doet de krachtwerking kennen.

Is de aanwezigheid van zoowel trek- als drukspanningen de type-eigenschap van den balk, — het weerstandsvermogen behoeft niet met behulp van slechts één materiaal in eenzelfden balk verkregen te worden, — men kan daarvoor ook combinaties vormen.

Vanzelf denkt men dan het eerst aan *gewapend beton*, met ijzer als trek- en beton als drukmateriaal. Men kan ook op andere wijze materialen combineeren. Als voorbeeld hiervan moge de *gemetselde boog* met *trekstang* (Fig. 9) gelden; te zamen vormen zij één balk, waarbij het metselwerk in het gedrukte — en de trekstang in het getrokken deel is geplaatst. Het samenstel wordt berekend door tegenover het doorbuigend moment een inwendig koppel te stellen, waarvan de afstand tusschen de as van het gewelf en die van de stang — de arm is. Het metselwerk heeft vanzelf den vorm van den segmentboog, d. i. de eenige boog die stabiel is.

Het geheel is niet meer een gewelf maar een balk, omdat het geen zijdelingschen druk op de steunpunten uitoefent. Ditzelfde is het geval met het *koepelgewelf* dat men zich kan denken ontstaan te zijn door wenteling van het profiel om de verticale as, en waarbij de trekstang overgaat in een ringanker. Evenals het rechte anker in staat is om 2 krachten werkend langs één lijn op te nemen, zoo is de ring in staat om een onbeperkt aantal paren krachten, elk in zich zelf tegengesteld gericht, en regelmatig langs den omtrek verdeeld, op te nemen. (Fig. 10). Waar bij het koepelgewelf de druklijn buiten het gewelf komt, is trekvast materiaal, thans in den vorm van een ringanker, noodig.

De combinatie van metselwerk met ijzer is niet nieuw. Het gebruik van blinde ankers was in den tijd der Renaissance bekend; bij het scheuren van den koepel der St. Pieterskerk te Rome werden zij daar zichtbaar. Evengenoemd verschijnsel deed zich daar voor, maar de ankers waren te zwak en dientengevolge gebroken. [2])

[1]) Kapspant boven het groote scheikundige laboratorium der T.H. te Delft, ontworpen door den schrijver.

[2]) Vergelijk *Durm*, vorige noot.

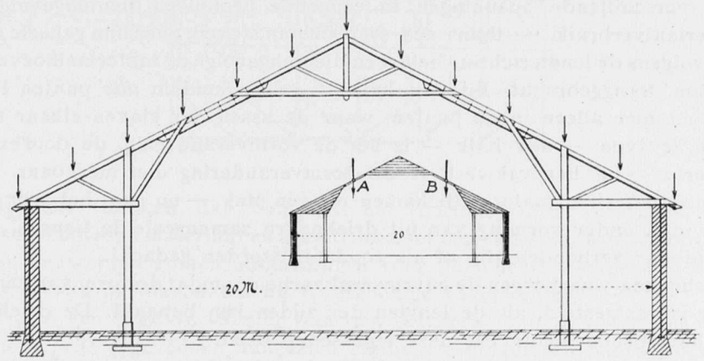

Fig. 13.

Zelfs hout als trekvast materiaal werd in muren toegepast, bij oudere bouwwerken vindt men vanzelf alleen de ligplaats terug, maar de plaatsing was voldoende rationeel om de bestemming, tijdens het versteeningsproces van den mortel, te begrijpen.

Indien waarborgen aanwezig zijn, dat de houtvezel niet zal verrotten of verstikken, is ook voor gebruik van langeren duur hout geschikt te achten. In de gewapend-betonlitteratuur is daarover een en ander te vinden.

Als men de vraag stelt, welke liggervormen aan den eisch van eenvoudigheid in de berekening en overzichtelijkheid in hun werking voldoen, dan is vanzelf alleen de statisch-bepaalde ligger daarvoor aangewezen; dat zijn de balkonligger en de ligger op 2 steunpunten opgelegd.

De liggers over meerdere steunpunten hebben alle het bezwaar, dat de krachtwerking geheel afhankelijk is van de hoogteligging der steunpunten ten opzichte van elkaar. Alleen de statisch-bepaalde ligger is daarvoor ongevoelig; dit is de eenige, waarbij de werking dezelfde blijft, ook al treden er zettingen in de steunpunten op. Nu is het mogelijk den statisch-onbepaalden ligger te herleiden tot statisch-bepaaldheid. Deze herleiding berust op het beloop der momentenlijn; door scharnieren te plaatsen, hetzij werkelijk, hetzij fictief, wordt elke statisch onbepaalde balk tot bepaaldheid herleid. Fig. 11 geeft hiervan 2 voorbeelden. Hieruit blijkt duidelijk, dat het positieve doorbuigend moment steeds een klein bedrag heeft. Door de plaatsen der scharnieren te voren te schatten is een bruikbare indeeling in statisch-bepaalde balken te ontwerpen, waaruit de functionneering, zij het ook niet met groote nauwkeurigheid, voldoende blijkt.

Fig. 12 geeft een voorbeeld, hoe op deze wijze een balk van groote overspanning kan worden ontworpen, die de eigenaardigheid bezit, dat hij in 't middendeel het laagst is, — overeenkomstig den eisch, om de opritten naar de brug zoo laag mogelijk te houden.

In zijn wezen behoort deze brug tot het type Fig. 11A. Het gedeelte b—c rust los in de uiteinden der 2 consoles a—b en c—d.

Een eigenaardige toepassing van ditzelfde beginsel – herleiding van een aan twee uiteinden ingeklemden ligger tot 2 balkonliggers, waartusschen een lichtere constructie van kleine overspanning – geeft het kapspant in Fig. 13. Ware het niet om constructieve redenen ongewenscht, dan zou het theoretisch geen bezwaar opleveren in de punten A en B een paar scharnieren te ontwerpen, zoodat de overspanning van 20 tot 9 M. wordt verminderd.

C. Als derde grondvorm moge het *vakwerk* gelden. Dit is in karakter sterk verschillend van de „stapeling" en den „balk". Bij het eerste type toch een groote hoeveelheid materiaal, — zoo groot, dat de inwendige spanningen niet worden nagegaan en slechts de uitwendige stabiliteit een punt van zorg uitmaakt, — bij het tweede

type sterk verschillende spanningen in eenzelfde profiel en dientengevolge onvoordeelig materiaalverbruik, — thans een systeem van staven, over hun geheele doorsnede gelijkmatig volgens de lengterichting belast en dientengevolge de materiaalhoeveelheid tot een minimum teruggebracht. Bij den balk is gelegenheid in *alle* punten lasten aan te brengen, — hier alleen in de punten, waar de assen der staven elkaar snijden.

Bij het 2e type — den balk — is het de vormverandering, de doorbuiging, die zorg oplevert; — bij het vakwerk is de vormverandering niet merkbaar. De beide eerste vormen betreffen materiaallichamen uit één stuk, — nu gaat het over een stelsel van staven, die, onder vorming van uit driehoeken samengestelde figuren, in de uiteinden draaibaar verbonden zijn of als zoodanig worden gedacht.

De driehoeken waarborgen de onvervormbaarheid, omdat de vorm van een driehoek onwrikbaar is vastgesteld, als de lengten der zijden zijn bepaald. De driehoek is de eenige mathematische figuur, die deze eigenschap bezit.

De eigenschap, dat in elke staaf slechts langskrachten en geen doorbuiging optreedt, heeft het vakwerk gemeen met den gewelfboog. Dat bij het eerste de onderdeelen recht en bij het tweede gebogen zijn is het gevolg daarvan, dat bij de vakwerkstaven de krachten alleen in de knooppunten aangrijpen en niet daartusschen in; geschiedde dit wel, dan zou de trekstaaf bij vermijding der balkwerking moeten komen tot den kabelvorm zooals de drukstaaf tot den gewelfvorm. Uit dit oogpunt zijn de kabelbrug en de boogbrug verwante constructies; doorbuiging in den zin van balkwerking, ondergaat het dragende constructiedeel noch bij de een, noch bij de andere.

Voor een vakwerk is het echter niet toelaatbaar slappe staven in te voeren, omdat dit de onvervormbaarheid van de geheele constructie zou wegnemen, aangezien bij elke verandering der trekkende kracht de afstand der uiteinden eveneens zou veranderen.

Een andere overeenkomst, die zich speciaal bij de gothische gewelfvormen uitspreekt, is dat de drang tot materiaalbesparing bij beide de drijfkracht heeft gevormd.

Dit is toch het kenmerk der gothische constructievormen, dat men kleine dunne gewelfkappen heeft gebouwd en gesteund op lijnvormige ondersteuningsmiddelen, graten, luchtbogen, pijlers en conterforten; alle constructiedeelen, die een betrekkelijk gering profiel aan een groote lengte paren, waardoor zoowel zware gewelven als dikke rechtstandsmuren onnoodig werden.

De rechtstandsmuren, onmisbaar voor de vertikale afsluiting der ruimten, verkregen het karakter van vullingen, hetzij in glas hetzij in dunne steenen wanden. Alle lichamen ondergingen slechts één krachtwerking — druk overeenkomstig het karakter van het gebruikte materiaal: steen.

Bij den vakwerkbouw eenzelfde streven, echter door de toepassing van staven met tegengestelde werking — in verband met de toepassing van trek- en drukvast materiaal — in geheel andere gedaante uitgewerkt, — vormen zoo verschillend, dat de overeenkomst van de beginselen eerst bij nadere overweging kan worden opgemerkt.

Het vakwerk heeft zich vrijwel uitsluitend met het gebruik van ijzer ontwikkeld. De geweldige toepassingen, waarvan de spoorwegbruggen de meest bekende zijn, werden alleen mogelijk, doordat in dezelfde tijdsperiode, waarin de behoefte aan die constructies ontstond, ook het Bessemer- en het Siemens-Martinproces werden uitgevonden, waardoor het materiaal — eerst staal, later ijzer — in voortreffelijke hoedanigheid en tot lagen prijs verkrijgbaar werd. Hout is voor vakwerken minder geschikt, omdat het bezwaarlijk is een behoorlijke trekverbinding te maken; ook is hout een week materiaal, waardoor de onverzettelijkheid der vakwerkconstructie niet tot haar recht kan komen. Toch is op deze wijze met hout nog veel te bereiken. Het bezwaar der trekverbindingen vervalt bij constructies korter dan de grootste lengteafmeting van hout in den handel. Wanneer men vasthoudt aan het strenge beginsel der vakwerken: — assen van samenkomende staven en de uitwendige kracht ter plaatse gaan door één punt —, dan zijn nog verwonderlijk-draagkrachtige constructies te vormen uit latten, dunne ribben of planken, die met houtdraadbouten op elkaar bevestigd zijn.

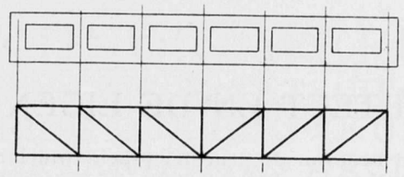

Fig. 14.

Het spreekt van zelf, dat zoodoende het voordeel wordt verkregen, dat de benoodigde hoeveelheden materiaal en arbeidsloon tot een minimum worden teruggebracht.

Ook bij vakwerken komen ontaardingen voor. Men heeft vakwerken geconstrueerd met weglating van de diagonalen bij rechthoekige vakindeeling.

Tengevolge van deze vervanging van den driehoek door den vierhoek is de onvervormbaarheid prijs gegeven en aangezien stijfheid eenmaal een onafwijsbare eisch is, heeft men de verbindingen zwaar verstijfd.

Dientengevolge ontstaat doorbuiging in elk onderdeel en het bezwaar der onvoordeelige materiaalbenutting, dat inhaerent is aan een als balk functionneerend lichaam, breekt langs alle kanten in den vorm van plompe afmetingen en intensief materiaal verbruik naar buiten. Dit zijn de z.g. *Vierendeel* liggers en nu is het interessant op te merken, dat het materiaal-zelf in deze kwestie de hoedanigheid der toepassing bepaalt. Terwijl bij gebruik van ijzer de *Vierendeel*-constructie tot de genoemde gebreken aanleiding geeft, is zij bij gewapend beton meer op haar plaats. Hier toch zijn onwrikbare verbindingen en zware afmetingen, wegens de wijze van vervaardiging, onvermijdelijk; hier zijn de diagonalen ook bezwaarlijk met het oog op de gecompliceerde vormen der bekisting.

Bij deze afmetingen verkrijgt de vakwerkconstructie echter meer het karakter van een massieven balk, waarin men nagenoeg rechthoekige openingen heeft gespaard, zooals Fig. 14 aangeeft.

Zoodoende is het type zoo sterk gewijzigd, dat van een vakwerk eigenlijk geen sprake meer kan zijn.

Een afzonderlijke plaats ten opzichte der berekening van de constructie neemt het gewapend beton in. Dit materiaal is in zijne veelheid van vormen bij de theorie vooruit. Voor al de hier besproken toepassingen was de *staaf* het type, d.i. een lichaamsvorm, waarbij één afmeting overheerschend is ten opzichte van de 2 andere. Bij het gewapendbeton verschijnen 2 hoofdafmetingen; de *plaat* treedt op als constructie-element; in plaats van ondersteuning aan 2 tegenovergestelde zijden van het prisma, recht of gebogen, — balk, boog of vakwerkstaaf — komt ondersteuning aan 3 of alle 4 de zijden van het plaatvormige draaglichaam.

Hier schiet de theorie te kort. Zelfs voor het allereenvoudigste geval — de rechthoekige plaat, gelijkmatig belast en langs haar omtrek ondersteund — is zij nog niet voldoende tot klaarheid gebracht.

Men is dan genoodzaakt de plaat wederom tot den staafvorm te herleiden; de staaf blijft grondvorm; de vloerplaat bovenbedoeld wordt herleid tot een dubbel stel van door elkaar heen gestoken staven. Bij een plaat met staande ribben in kruisvorm wordt het een viervoudig stel staven, hoewel de plaat in werkelijkheid een monolyth is met inkassingen ter plaatse van de vermoedelijke trekzône. Dat deze berekening, hoewel bruikbaar, onjuist is, leert de praktijk, want in werkelijkheid treden diagonaalgerichte trekspanningen in het bovenvlak op, die de theorie niet aanwijst.

In gevallen, dat deze benadering niet uitvoerbaar is, staan we ongeveer op hetzelfde standpunt als onze voorvaderen tegenover het *geheele* gebied der statica; echter met dezen voorsprong, dat wij beschikken over de rijke vruchten der kennis van de moderne materiaal-productie en de geperfectionneerde hulpmiddelen van het materiaal-onderzoek.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

DE ARCHITECT EN DE EIGENBOUWER.

Hoewel ik overtuigd ben van de vruchteloosheid van langdradige polemieken wil ik toch nog even terugkomen op de kern van het vraagstuk, dat de Heer Paul J. de Jongh onder bovenstaanden titel in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad behandelt naar aanleiding van mijn beschouwingen over de werkzaamheid van den architect bij de eigenbouwerij.

De Heer de Jongh onderscheidt hierbij twee gevallen: 1o. het geval, dat de architect alleen het gevelontwerp maakt, zooals dit door de bouwondernemers van Amstels-Bouwvereeniging gevraagd werd; 2o. het geval, dat de architect het geheele ontwerp voor den eigenbouwer maakt.

Dat de Algemeene Regelen op het eerste geval niet van toepassing zijn is een ieder duidelijk, eveneens dat het bestuur van den B. N. A. hierbij niet behoeft betrokken te worden. Elk architect is hierin vrij, zooals hij ook vrij is om bijvoorbeeld onderwijs te geven. Wat blijft er echter in dit geval over van de positie van den „architect"? Wat van de goede gebruiken van zijn stand en van zijn rechten? Het geval interesseert den B. N. A. niet, omdat het buiten de overeengekomen opvatting van het architectenvak ligt. Zou met een daadwerkelijke belangstelling echter niet meer te bereiken zijn dan met een negeeren? Hierbij denk ik niet in de eerste plaats aan de vergemakkelijking van de positie van den architect tegenover den eigenbouwer (bij den bouw van Amstels Bouwvereeniging heeft de Commissie van Vier hiervoor gezorgd) maar aan de verbetering en uitbreiding van de opdracht van den bouwondernemer. Met een negeeren van deze aangelegenheid brengt de B. N. A. het nooit verder dan dat de massa-eigenbouw weer in handen komt van de beunhaasjes en de teekenaars, terwijl, indien de B. N. A. dit vraagstuk van den aanvang had aangepakt en zijn invloed bij de bouwondernemers had laten gelden, het wellicht met de plannen voor den betonbouw van Van der Schaar anders zou zijn geloopen en het wellicht niet noodig geweest was, dat verscheidene der uitgenoodigde architecten zich terugtrokken.

Ook hier staan vakbelangen (beroeps- en bouwkunstbelangen) op het spel, al vallen de opdrachten ook onder geen enkel artikel der „Algemeene Regelen".

Voor het tweede geval interpreteert de heer de Jongh art. 21 van de Algemeene Regelen zóó dat het geschikt is voor de eigenbouwersopdracht. Waarschijnlijk hebben alle betrokken architecten deze zaak wel zoo opgevat, maar zullen dan ook wel gemerkt hebben, dat dit artikel niet voor deze opdrachten gemaakt is en dat er bijvoorbeeld wat betreft de in rekening te brengen fracties van het honorarium en de berekening van herhalingen van hetzelfde ontwerp nog wel iets te regelen valt.

Van nog meer beteekenis is de vraag, hoe de architect zijn invloed op de uitvoering en afwerking kan laten gelden. Wel heeft in Amsterdam de architect grooten steun aan het Bouwtoezicht, maar in lang niet alle gemeenten strekt zich de werkzaamheid van dezen dienst zoover uit over de aesthetische verzorging. Ligt het niet voor de hand in deze zaak eens overleg te plegen met de groote organisaties van bouwondernemers?

Moet het waarlijk nog worden *aangetoond*, dat een regeling van deze materie dringend noodig is.

A. BOEKEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 7. 17 FEBR. 1923. INHOUD: Bureau B.N.A. — Nieuwe Nederl. standaardv. — Voorschr. der Rijksverzekeringsb. inz. de veiligh. — De Prijsvr. der Chicago Tribune, door A. v. B. — De invl. van de stijlbew. in Duitschl., door Théo van Doesburg. — Van een Terreur, door G. J. R.

BUREAU B.N.A.

In verband met den aanvang van de schriftelijke examens voor Bouwkundig Opzichter zal het Bureau van den B.N.A., op Maandag 19 Februari des morgens tot 11 uur gesloten zijn.

NIEUWE NEDERLANDSCHE STANDAARDVORMEN.

Door de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland zijn zoo juist de volgende zes losse standaardbladen uitgegeven:

N 85. Zeskante en vierkante moeren met metrischen draad (S. I.)
N 86. Zeskante en vierkante moeren met Whitworthdraad (B. S. W.)
N 102. Schroefbouten met zeskanten of vierkanten kop met metrischen draad (S. I.)
N 103. Tapeinden met metrischen draad (S. I.)
N 104. Schroefbouten met zeskanten of vierkanten kop met Whitworthdraad (B. S. W.)
N 105. Tapeinden met Whitworthdraad (B. S. W.)

Deze bladen zijn verkrijgbaar bij het Centraal Normalisatie Bureau te Delft, Verversdijk 56 en bij den Boekhandel.

VOORSCHRIFTEN DER RIJKSVERZEKERINGSBANK INZAKE DE VEILIGHEID.

Door de Rijksverzekeringsbank zijn, in samenwerking met de arbeids-inspectie, voorschriften gegeven, die in acht genomen moeten worden bij het uitvoeren van werken, om de veiligheid van de personen, op die werken aanwezig, te verzekeren.

Deze voorschriften zijn op aanvraag bij het Bestuur der Rijksverzekeringsbank te Amsterdam te verkrijgen. Ze betreffen: maatregelen van algemeenen aard; vaste steigers, vliegende steigers, hangsteigers, ladders, gebouwen in aanbouw, aardwerk, heiwerk, sloopen van gebouwen, inrichtingen met sterken electrischen stroom.

Wanneer aan het nakomen dezer voorschriften streng de hand wordt gehouden, dan zal dit de veiligheid op werken zeer bevorderen.

Het is de bedoeling van de Rijksverzekeringsbank dat deze voorschriften in handen komen niet alleen van hen, die de werken uitvoeren, doch ook van de architecten en ingenieurs, welke op die uitvoering toezien en die invloed kunnen uitoefenen op het nemen van behoorlijke veiligheidsmaatregelen.

Bovengenoemde voorschriften liggen in extenso op het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102 te Amsterdam ter inzage.

ONTWERP: A. VAN BAALEN. ARCHITECT.

DE PRIJSVRAAG DER CHICAGO TRIBUNE.

„To erect the most beautiful and distinctive office building in the world is the desire of The Tribune".

Well, as to the „beauty" van een bouwwerk wordt veel geredetwist, maar iets bijzonders moest 't dan toch zijn! Deze eisch, komend van 't groote reclame-land, was voor mijn gevoel niet geheel vreemd *aan* reclame.

Ik peinsde dus over de twee vraagstukken: *hoe* te maken, dat men van verre wijzen kan op 't bijzondere, de aandacht trekkende van der Tribune-building bekroning, en, hoe deze bekroning niet al te zeer te geven een torenachtig karakter, bekronend immers een bouwwerk dat van zich zelf reeds eenigszins torenachtig doet door z'n verhoudingen.

Vandaar ontstond de bol (op papier), „as the Symbol of the whole world where the *Chicago Tribune* is read".

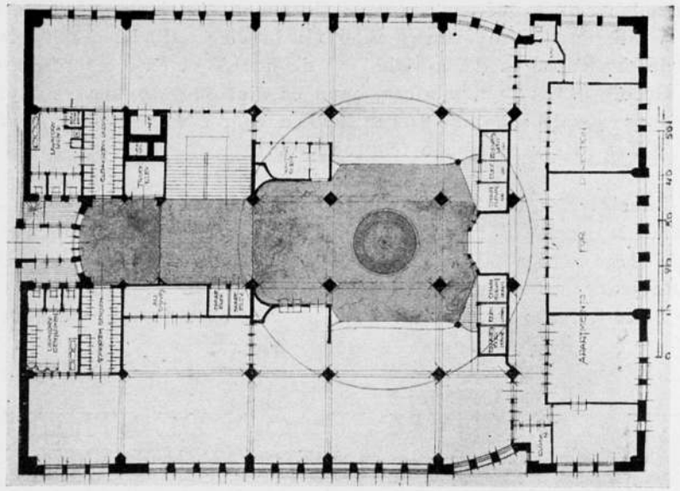

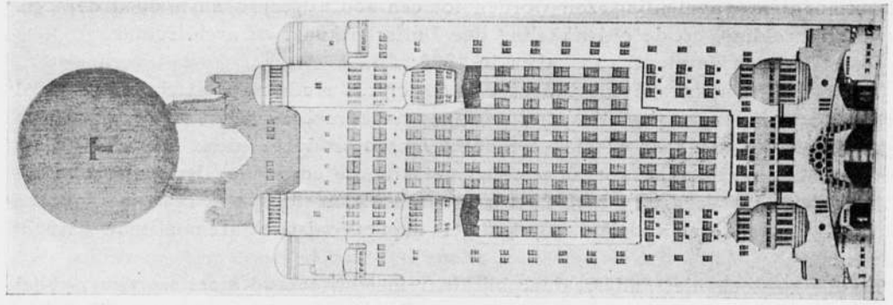

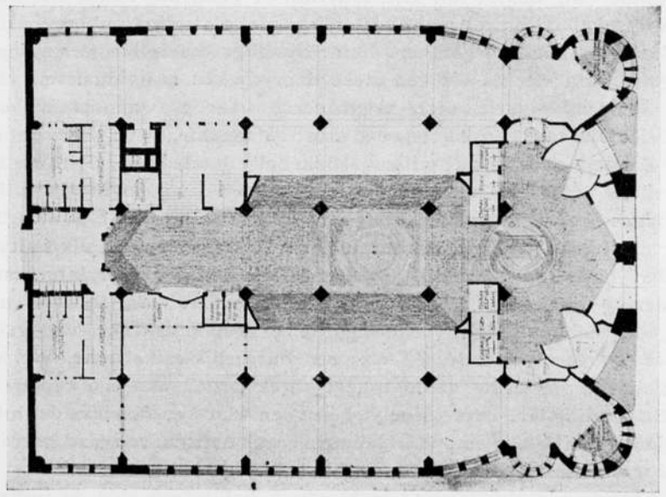

PROJECT CHICAGO TRIBUNE BUILDING. A. VAN BAALEN. ARCHITECT.

Van buiten omkleed met koper; 's avonds van binnen verlicht, zoodat aan de 4 windzijden een T dof zou staan te gloeien in 't luchtruim. Dit licht moest tevens door alle verdiepingen (gat van ± 3.50 M. in elke hall) héén schijnen tot op een kleine fontein, klaterend in de hoofdhal op de hoofd- of entrée-verdieping.

Groote Halls met, modern, open en niet onderbroken kantoorruimten. Elke hall 's avonds afsluitbaar met ijzeren hekken voor elke niet in gebruik zijnde verdieping.

't Was in elk geval zoo te probeeren.

Eilacie! Dat de Amerikanen gewoon zijn aan groote hoogten en snel rijzen, was bekend. Maar wie dacht, dat hun zucht naar 't hooge zóó onbedwingbaar zou zijn, dat zij de „lage landen" vooruit zouden snellen, om reeds weer van „bovenaf" te komen, als de schepen, beladen met de meeste der made-in-Holland 's plechtig binnenstoomden! Zoo bleef Chicago gevrijwaard voor en verstoken tevens van haar bol.

A. VAN BAALEN.

DE INVLOED VAN DE STIJLBEWEGING IN DUITSCHLAND.

Toen mij in 1920, als gevolg van een schriftelijk verkeer met verschillende Duitsche kunstenaars, gevraagd werd naar Duitschland te komen, kon ik niet voorzien, dat deze uitnoodiging aanleiding zou worden tot een zoo uitgesproken invloed der zgn. nieuwe stijlbeelding, op de ontwikkeling der Duitsche kunst en architectuur.

Hoe toch was de stand van zaken in 1920:

Te oordeelen naar wat ons tijdens den oorlog als moderne Duitsche kunst werd voorgehouden: de expressionistisch-verwrongen wangedrochten, lag den Duitschers niets zóó verre, als de zin voor exacte „eindeutige" kunstproductie, niets zooverre als de zin voor klaarheid in het organiseeren, (met uiterste economie) der materialen tot exacte eenheid (= beelding). In 1920 werd, de fraaie manifesten à la Bruno Taut ten spijt, lustig gebiedermeierd en nog lustiger expressionistisch-archaïstische ontucht bedreven.

En dit kon ook niet anders, daar bij klaar inzicht, erkend moet worden, dat het niet te verwachten is van een volk, jaren lang geknecht, door het gezag eener discipline van buiten af, het plotseling, onvoorbereid zou komen tot het besef eener *vrijwillige discipline van binnen uit*. Een individu of volk, dat onder de tucht eener autoritaire (in dit geval militaire) macht leeft, kan niet plotseling, onberoerd tot een a-individualistische levenshouding geraken. Een vrijwillige discipline, een gemeenschappelijke beeldingszin, kan slechts via een sterk doorgevoerd individualisme ontstaan.

Gemeenschapszin toch krijgt eerst waarde, wanneer hij het gevolg is van wat Maurice Barrès „La culture du moi" noemde.

Zonder in details te willen treden, betreffende het veel bestreden „deutsche Wesen" en diens reageeren op cultuuruitingen, moeten wij, om de plaats der Duitsche kunst, in de algemeene kunstontwikkeling van heden en straks te kunnen bepalen, vaststellen, dat omstreeks 1920 de expressionistische hysterie (ook als fantasie bekend) alle gebieden had aangetast en niet in het minst dat der architectuur, die als elders, de vordering der vrije schilderkunst in gebonden vorm trachtte te transponeeren. Te vergeefs echter. Deze vordering, de expressionistische, was geen nieuwe en in het minst een vernieuwende. Zij was een burgerlijk-esthetische. We hebben in de expressionistische vordering, terecht, het gebrek gezien aan een constructieve, evenwichtige levenshouding. De expressionist kon geen klare en zakelijke definitie zijner eigen daden vinden. Primitief en impulsief, daarbij archaïstisch verward, waren de uitingen die van deze expressionistische vordering het gevolg waren.

Slechts gerechtvaardigd in zooverre het er om ging de individualiteit te *gronden*.

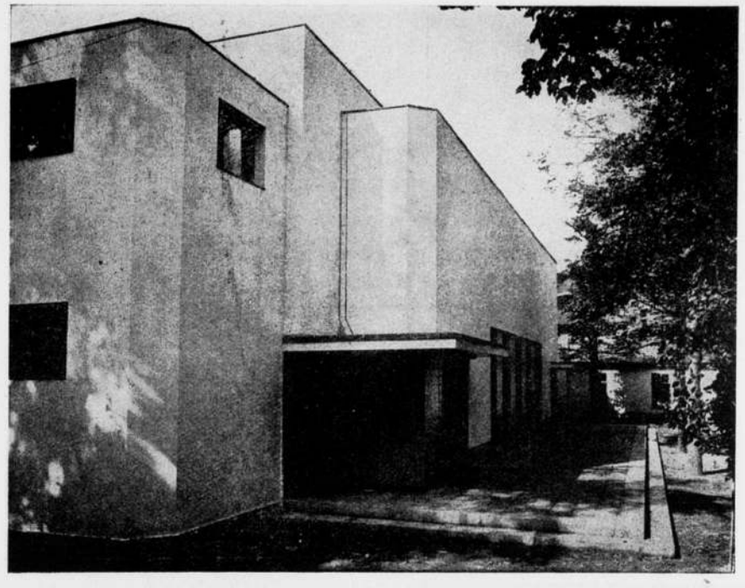

THEATER TE JENA. ARCHITECTEN MEIJER-GROPIUS (WEIMAR).

Noodzakelijk om tot een meer klaren, bewusten levensvorm te komen.

Vooral in verband met architectuur is het belangrijk op te merken, dat op hetzelfde moment, waarin het Romaansche levensgevoel over „vorm" heen was, — en daarom vorm teniet deed (kubisme), — het Germaansche levensgevoel „individualiteit", alzoo „vorm" trachtte te veroveren. De, aan deze ultra-individualistische (expressionistische) levenshouding voorafgaande levensvorm, was een gedwongene, van buitenaf gedecreteerde, gegrond op decreten, voorschriften en verordeningen. Hierop was het expressionisme, hoe willekeurig en verward ook een noodzakelijk hygiënisch kwaad. Een kwaad, in zooverre het zich uitte in belachelijke deformaties van gevels en onbegrepen ruimten, in een schots en scheef door-elkander van vlakken en vensters, in het bekladden van kasten en meubels met willekeurige en geestlooze ornamenten. (Men zie o.a. de illustraties in: Bouwk. Weekblad no. 43. Oct. 1922.)

Als reactie op dezen kermisstijl van lukraak beschilderde chocoladebussen en tenten, huizengevels, kiosken en kramen kwam — en dan voornamelijk door buitenlandschen invloed — de behoefte op om de waarachtige bouw- en beeldingsmiddelen te onderzoeken en ruimte en tijd evenals beton en ijzer tot onmiddellijke beeldingselementen te proclameeren. Immers, de expressionistische versieringswoede voerde tot een decoratieve willekeurige toepassing, die in niets verschilde van Jugendstil en Biedermeier, waarbij eveneens het accent lag op het zinnelijk effect van vorm- en kleurcontrast.

* * *

Hoe nu de Duitsche jongeren tot de overtuiging kwamen, dat deze heele expressionistische marmelade, uitgevonden door effectjagende blagueurs en talentlooze snobs als: Taut, Wauer, Bauer, Top, Klee, Krayl enz, in strijd was met het vergevorderde tijdsbewustzijn, gegrond op den afkeer eener fetichistische, mystische esthetiek, laat zich niet uit de kunst, maar wel uit de industrieele productie verklaren. De industrie met haar vordering voor ordelijke, exacte en reëele productie was het zuiverende element dat den bodem geschikt maakte voor een contrabeweging op de expressionistische excessen.

Zoo was de toestand omstreeks 1920.

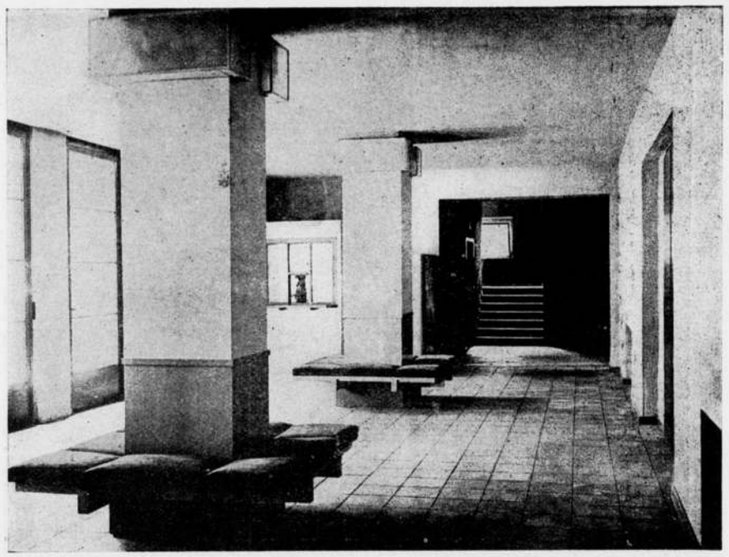

CORRIDOR THEATER TE JENA. ARCHITECTEN MEIJER-GROPIUS (WEIMAR).

Daar de vordering door het expressionisme gesteld, overwegend esthetisch was, is het verklaarbaar waarom zij, in de realiseering, tot deze willekeurige excessen en tot decadence voeren moest. De jongste generatie besefte, dat zonder grondig onderzoek der elementaire beeldingswaarden, als ruimte, kleur, vlak, massa enz., het onmogelijk was het „eindeutig-reale" op te bouwen. Daar kwam nog bij, dat de zucht naar mystiek en een philosofisch-gebondene en systematisch gekweekte denkwijze, een beeldend inzicht in den weg stond. In Duitschland toch was het gebied der beeldende kunst afhankelijk van wat de philosofie daaromtrent gedecreteerd had.

Dit alles te zamen waren de hinderpalen die ik in 1920 te overwinnen had.

Slechts een minstens even sterke systematiek in de uiteenzetting der beeldingsmiddelen en hun toepassing kon deze hinderpalen teniet doen. En inderdaad gelukte het mij in een reeks van aanschouwelijke voordrachten de grondslagen te leggen voor een nieuwe elementaire plastiek.

Deze proefondervindelijke methode die het tekort van het expressionistisch inzicht aanvulde, leidde tot een nauwgezet onderzoek aangaande de wetten der beelding.

Door deze objectieve methode werd de poging, om het expressionisme academisch te onderrichten (het Bauhaus te Weimar) verijdeld. In regelmatige volgorde ontwikkelde zich ideologisch en practisch het indeelings- en verhoudingsprincipe in verband met het gebruik der elementaire beeldingsmiddelen als lijn, vlak, kleur, ruimte en volume. Het geheele kennisveld der beeldingsmaterialen, inclusief alle voorheen verromantiseerde en speculatief toegepaste uitdrukkingselementen, als licht, ruimte en tijd werd onderzocht.

De waarden van dynamiek en statiek, van constructie en déstructie in hun samenhang, invloed en verhouding werden vastgesteld. Zoo vormde zich de wezenlijke stof voor een moderne empirie, welke direct in de materie kon beproefd worden.

* * *

Door sentimenteele overwegingen bleven tot nog toe alle gebieden der moderne kunst in chaotische verwarring steken. De wil tot een collectieve discipline is niet voldoende. Om tot een gemeenschappelijken beeldingszin te geraken is het noodzakelijk, methodisch en nauwgezet het geheele gebied te onderzoeken. Slechts door klaar inzicht van, op ervaring gegronde kennis der beeldings-elementen, is het mogelijk een alge-

KLEURINDEELING VAN HET MUSEUM TE WEIMAR. DE WANDEN ZIJN INGEDEELD IN PRIMAIRE KLEURVLAKKEN. DEZE LAATSTE VORMEN STEEDS EEN COMPLEMENT MET DEN LOKAALTOON DER SCHILDERIJEN, WAARDOOR DEZE VERSTERKT WORDEN. DE KLEURVLAKKEN GEVEN TEVENS EEN RUIMTELIJKE WERKING AAN HET GEHEEL. SCHILDER H. SCHEPER TE WEIMAR.

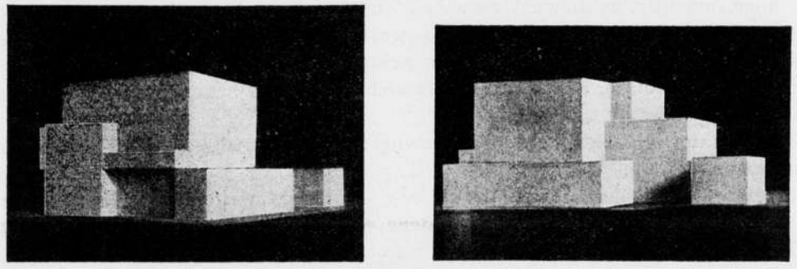

STUDIES VOOR ZUIVER-ARCHITECTONISCHE, UIT HET GRONDPLAN ONTSTANE PLASTIEK (STIJLCURSUS 1922). ARCHITECT: BERN. STURTZKOPF. WEIMAR.

meene beeldingswijze te ontwikkelen. Moest men zich tot nog toe op smaak en keuze verlaten (hetgeen de meest tergende misgrepen op elk gebied veroorzaakte), thans is de tijd gekomen om algemeene waarden te verkiezen boven subjectieve willekeur van smaak en keuze. Tot dit besef heeft zich het jonge, beeldende Duitschland ontwikkeld. De feiten staan mij er voor borg, dat de stijlinvloed niet slechts zuiverend, maar voor alles vruchtdragend wezen zal. Wat het Bauhaus te Weimar, door innerlijke verdeeldheid, niet in vier jaar vermocht te bereiken, nml. een objectieven grondslag voor gemeenschappelijken „bouw" te leggen, dat vermocht De Stijl in 8 maanden, aangezien hier een methode gevolgd werd, die onmiddellijk uit de realiteit en de *collectieve erkenning* voortkwam.

De maatstaf dezer methode was bruikbaarheid. Een voor alle gebieden geldende en voor elke kunstsoort maatgevende wettelijkheid, kon, tegenover de speculatieve wartaal der expressionisten, niet anders dan bruikbaar en vruchtdragend zijn.

Hoe moeilijk het ook was, menschen volgepropt met vage begrippen tot klare kennis hunner middelen te brengen, de resultaten bewijzen, dat slechts *het in beginsel voltooide* en daardoor bruikbare, zijn directe geneeskrachtige uitwerking in alle takken der kunst doet gevoelen.

Zoo werd Weimar eenerzijds de kampplaats *tegen* het expressionisme, anderzijds de vruchtbare bodem *voor* eene nieuwe beelding in Duitschland.

Den Haag. Dec. 1922. THÉO VAN DOESBURG.

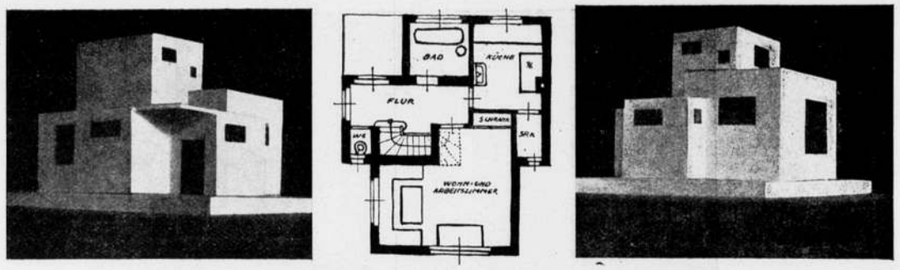

STUDIES VOOR ZUIVER ARCHITECTONISCHE, UIT HET GRONDPLAN ONTSTANE PLASTIEK (STIJLCURSUS 1922). ARCHITECT HANS-VOGEL TE WEIMAR.

„VAN EEN TERREUR"

(inspiratie opgedaan in eene vergadering der Schoonheidscommissie).

Sedert eenigen tijd heerscht in Amsterdam een terreur, een artistieke terreur, een architectonische terreur, een schoonheids terreur.

Zij wordt uitgeoefend door een uitgelezen college van schoonheidsmaniakken van de hoogste orde. Aan haar hoofd staat, of zit, de *Schoonheidsdictator van de Hoofdstad;* hoog, machtig, zelfbewust en . . . . . min of meer brutaal.

Geen macht, recht of bevoegdheid wordt door Hem erkend, laat staan geduld in zijn gebied; boven, naast, vóór, noch achter Hem.

Slechts de Dictator is, verder niets en niemand, uitgenomen zijn vazallen, uitmakend het illuster college.

De Dictator spreekt, het college zwijgt; heeft te zwijgen en te bevestigen wat Dictator spreekt.

Slechts één wil maakt wet, slechts één wil breekt wet, als 't Hem behaagt.

Slechts één antwoord is bestaanbaar op elke vraag; dat des Dictators.

En dat is onfeilbaar. Het college stemt toe, onverwijld, zwijgend, zonder overwegen, zonder gedachte aan de mogelijkheid van een antwoord afwijkend van dat des Heeren Dictators. — Uitgesloten. —

Machtig klinkt Zijn stentorisch geluid. Machtig Zijn oordeel, machtiger Zijn vonnis, machtigst Zijn geesel als een slachtoffer, zoo'n heel gewoon wezen, 't durft bestaan ook zijn geluid te doen hooren. —

Wie, wat, hoe? . . . . . Ik, Ik en mijn vazallen . . . . . Ik en b. en w. . . . . Ik en de gemeenschap, die mij tot Dictator verhief, Ik . . . . . en niemand anders ken de Schoonheid, heb verbinding met hare goden, ben de begenadiging deelachtig, en . . . . . anders zal Ik ook die wel vinden. —

— Zie hier het geheim van Amsterdamsch Schoonheid.

De hoofdstad houde haren Dictator hoog! zeer hoog! G. J. R.

EGON-ENGELIEN
WEIMAR. FEC.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 8. 24 FEBR. 1923.

INHOUD: Wisselende Tentoonstellingen. — A. A. V. Vastgesteld door den (ouden) Bond van Nederlandsche Architecten en goedgekeurd bij Koninkl. Besl. van 19 Juni 1909. — Verslag der schoonheids-ccmmissie te Amsterdam over het jaar 1922. — Entrefilet, door J. P. M. — Aanteekeningen bij een tweetal kerken van A. J. Kropholler, door J. P. Mieras. — „Van een Terreur", door Jan de Meijer. — Onderschrift van de Redactie. — De Graven v. Pharao's door J. P. M. — Examen voor Bouwkundig Opzichter 1922, door Schb.

WISSELENDE TENTOONSTELLINGEN.

Aangezien de portefeuilles voor de wisselende tentoonstellingen nog niet geheel gevuld zijn, verzoekt het Bestuur den leden, die nog niet hebben ingezonden, alsnog de gevraagde schetsbladen met ontwerpen (van bescheiden afmetingen en niet op carton of achter glas) in te zenden. Daartoe zal tot 1 Maart nog de gelegenheid zijn.

DE DIRECTEUR.

A.A.V. VASTGESTELD DOOR DEN (OUDEN) BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN GOEDGEKEURD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 19 JUNI 1909.

Van verschillende zijden worden aan het Bureau van den B.N.A. exemplaren van bovengenoemde A.A.V. gevraagd. Deze zijn echter totaal uitverkocht. Zooals bekend is zou door den huidigen B.N.A. een A.A.V. worden opgesteld die de beide bestaande van den ouden Bond en de toenmalige M.B.V.A. moet vervangen. Het is echter gebleken dat aan het tot stand komen van deze A. A. V. moeilijkheden verbonden zijn, die de veronderstelling wettigen, dat daarmee nog eenigen tijd zal zijn gemoeid. Hoewel het allerminst wenschelijk is, dat de leden van den B.N.A. verschillende administratieve bepalingen op hun werken van toepassing verklaren is het toch billijk gebleken, zoolang de nieuwe A.A.V. niet is vastgesteld, zij die de A.A.V. van 1909 gebruiken in de gelegenheid te stellen hiervan nog eenige exemplaren te bekomen. De tekst zal nu worden gecyclostyleerd en de daaraan verbonden kosten zullen den prijs nader bepalen. *Zij die exemplaren hiervan wenschen te ontvangen gelieven dit zoo spoedig mogelijk op te geven aan het Bureau van den B. N. A. met vermelding van het gewenschte aantal.*

VERSLAG DER SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE AMSTERDAM OVER HET JAAR 1922.

Samenstelling. Op 1 Januari 1922 was de Commissie als volgt samengesteld:

Ir. J. Gratama, Voorzitter, aftredend 1 Juli 1923, Ir. D. F. Slothouwer, P. Vorkink, H. G. Jansen, leden, volgens rooster op 1 Juli 1921 aan de beurt van aftreding, B. J. Ouëndag, E. Kuipers, leden, aftredend 1 Juli 1923, Ir. J. B. van Loghem, Foeke Kuipers, J. L. M. Lauweriks, plaatsvervangende leden, volgens rooster op 1 Juli 1921 aan de beurt van aftreding; G. Versteeg, D. Heineke, J. van Laren, plaatsvervangende leden, aftredend 1 Juli 1923; Directeur Publieke Werken en Directeur Bouw- en Woningtoezicht, adviseerende leden.

In deze samenstelling kwam gedurende het verslagjaar geen verandering. De leden en plaatsvervangende leden, die op 1 Juli 1921 hadden moeten aftreden, hielden op verzoek van het Gemeentebestuur ook na dien datum zitting. Toen echter ook in den loop van 1922 niets bleek van eene verwezenlijking der reorganisatieplannen, vonden genoemde leden hierin aanle ding, opnieuw aan het gemeentebestuur te berichten, dat zij thans hun mandaat wenschten neer te leggen. Op dringend verzoek van het Gemeentebestuur, dat de totstandkoming der reorganisatie binnen afzienbaren tijd in uitzicht stelde, hebben gemelde leden zich opnieuw bereid verklaard, nog eenigen tijd zitting te houden.

Het secretariaat en het beheer der geldmiddelen werden waargenomen door Mr. E. H. P. Rosenboom.

Vergaderingen. De Commissie hield in het verslagjaar 21 vergaderingen ter beoordeeling van ontwerpen, terwijl bovendien 3 malen door de Commissie in pleno werd vergaderd ter bespreking van onderwerpen van algemeenen aard.

Beoordeeld werden in totaal 243 nieuwe of gewijzigde ontwerpen en détailteekeningen. Herhaaldelijk werden ontwerpers in de gelegenheid gesteld hun ontwerpen in de vergadering der Commissie persoonlijk toe te lichten en de gerezen bezwaren met haar te bespreken.

Over het algemeen had de Commissie ook in dit jaar niet te klagen over gebrek aan medewerking bij de inzenders der plannen.

Reorganisatieplan. Op uitnoodiging van het Gemeentebestuur bracht de Commissie een uitvoerig advies uit over het door dit bestuur opgesteld concept-reglement voor de georganiseerde Schoonheidscommissie.

Commissie Indische Buurt. In verband met plannen om de nog onbebouwde terreinen der Indische Buurt beschikbaar te stellen voor premiebouw, wees de Commissie het Gemeentebestuur op de wenschelijkheid, eene commissie te benoemen, bestaande uit de hoofden der bij deze stadsuitbreiding betrokken diensten en enkele leden der Schoonheidscommissie, teneinde vooraf de groote lijnen van deze uitbreiding, de silhouetten der straatwanden, den aard der bebouwing, enz., vast te stellen, welke lijnen zullen dienen als richtsnoer voor de ontwerpers der afzonderlijke bouwblokken.

Het gemeentebestuur vereenigde zich met dit denkbeeld en noodigde de Commissie uit, een drietal harer leden aan te wijzen, om in deze commissie voor de Indische Buurt zitting te nemen. Aan deze uitnoodiging heeft de Schoonheidscommissie gaarne voldaan en als zoodanig aangewezen de H.H. E. J. Kuipers, P. Vorkink en G. Versteeg.

Aldus vastgesteld in de vergadering der Schoonheidscommissie van 9 Februari 1923.

JAN GRATAMA, *Voorzitter.*
E. H. P. ROSENBOOM, *Secretaris*

ENTREFILET.

Wij zagen in het Zaterdagochtendblad van de „Telegraaf" het met den eersten prijs bekroonde monument voor Comenius, dat eerlang op het Valeriusplein zal verrijzen. Deze vriendelijke ouweheer met zijn sierlijken wandelstok zal dan met plechtig handgebaar den zoekenden wandelaar vanaf zijn niet-ongezellig voetstuk wijzen naar den toegang, die zal voeren tot de ondergrondsche W.C. Intusschen zij deze wegwijzer, die is uitgedacht door den Tsjechischen Professor Stursa, de Schoonheids-commissie die, maar dit tusschen haakjes, nog steeds niet is ingerukt, omdat B. en W. zich voornemen zich voor te stellen nader te overwegen, maatregelen te beramen, die er mogelijkerwijs toe zouden kunnen leiden, dat de voorgenomen plannen tot reorganisatie der schoonheids-commissie, tegenspoed en niet te voorziene omstandigheden buitengesloten, wellicht binnen afzienbaren tijd, zij het dan nog niet haar definitief, dan toch hopelijk haar voorloopig beslag zal krijgen (haakje sluiten!) minzaamst in aller aandacht aanbevolen.

J. P. M.

KERK VAN ST. PASCHALIS BAYLON TE DEN HAAG AAN DEN WASSENAARSCHEN WEG. ARCHITECT A. J. KROPHOLLER.

AANTEEKENINGEN BIJ EEN TWEETAL KERKEN VAN A. J. KROPHOLLER.

Voor het bekijken en het waardeeren van de kerken van Kropholler, waarvan de beide laatst voltooide hierbij zijn gereproduceerd, is één voorwaarde te stellen, waaraan vooraf volledig moet worden voldaan. Deze voorwaarde behelst het ter zijde stellen van enkele vraagstukken, die zich op dit oogenblik uit het warnet van geestelijke stroomingen, aan den kunstenaar opdringen.

Daar is in de eerste plaats de vraag of aan de zoo volkomen pretentielooze verwerkelijking der bouwkunstige idee, zooals zij uit de werken van Kropholler spreekt, blijvende waarde voor de bouwkunst mag worden gehecht.

Er is een tijd geweest, waarin zulk een wijze van bouwen in alle oprechtheid en overtuiging, als *de* waarlijk eenig goede werd beschouwd. Maar deze tijd is voorbij. Nu is niet gezegd, dat daarom de gehuldigde opvatting geen waarde meer heeft, of verouderd is en achterlijk. Zij is alleen aan bespiegeling en twijfel onderhevig. Bij onze beschouwing echter moeten wij de waarde ervan ipso facto aannemen.

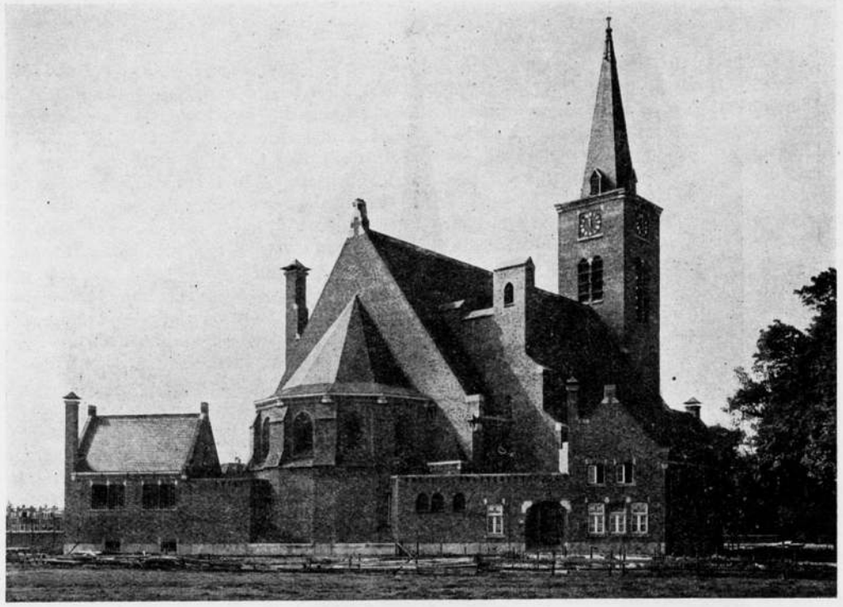

KERK VAN ST. PASCHALIS BAYLON TE DEN HAAG.

Dan de vraag betreffende de traditie, zooals zij in deze bouwwerken is aanvaard. Terecht richt Kropholler zich op de traditie; als zinnebeeld van de geestelijke Kerk, door den Zaligmaker gesticht, is het Kerkgebouw zoodanig met in den loop der eeuwen ontstane Kerk-symboliek samengegroeid, dat het zich losmaken van traditie hier niet wenschelijk, laat staan mogelijk is. Krophollers traditie is echter hier en daar aan conventie verwant. Wel zegt Scheffler in zijn „Konventionen der Kunst", dat alle kunst als zij de taal van de ziel wil zijn, op conventies is aangewezen en iets anders kan zij niet zijn. Maar de traditie-trouw, waarvan Kropholler getuigt, doet, omdat zij zóó ruim van grens is, ons toch afvragen of de uitspraak van Scheffler wel zoo ruim opgevat moet worden.

Niettemin aanvaarden wij bij het bekijken van Krophollers werk *zijn* gedachte daaromtrent.

En dan is er nog de vraag of de religieuze idee en de aesthetische idee zich in den kerkbouwmeester volkomen dekken. Het is nog niet zoo lang geleden, dat twijfel hieraan uitgesloten was. De groote kerkbouwmeester Dr. Cuypers bevestigde in zijn werken de stelligheid van deze opvatting. Zij was niet eens een vraagpunt. Er is echter sedert de kerkbouw van Dr. Cuypers zijn hoogtij vierde, een halve eeuw verloopen, en wat heeft deze tijd niet gebracht, om de stelligheid aan het wankelen te brengen. Tegenwoordig voelt een ieder die de richtingen in de kunst volgt bij intuitie, dat de zekerheid, dat de religieuze idee en de aesthetische idee in den kerkbouw volkomen samenvallen, op zijn minst dubieus is geworden.

Wij kunnen echter dit vraagstuk bij het beschouwen van Kropholler's werk niet inschakelen. Wij voelen wel dat waarschijnlijk met het al of niet samenvallen van de religieuze en aesthetische idee in het kerkgebouw dit werk van Kropholler kan staan of vallen. Maar omdat dit punt, bij eenig nadenken althans, zulke diepliggende vraagstukken aanroert, dat wij ze zelfs niet kunnen overzien laat staan formuleeren, mogen wij zeker niet dit werk aprioristisch veroordeelen.

Zooals ik boven zeide, zullen deze vraagpunten bij de beschouwing van dit werk

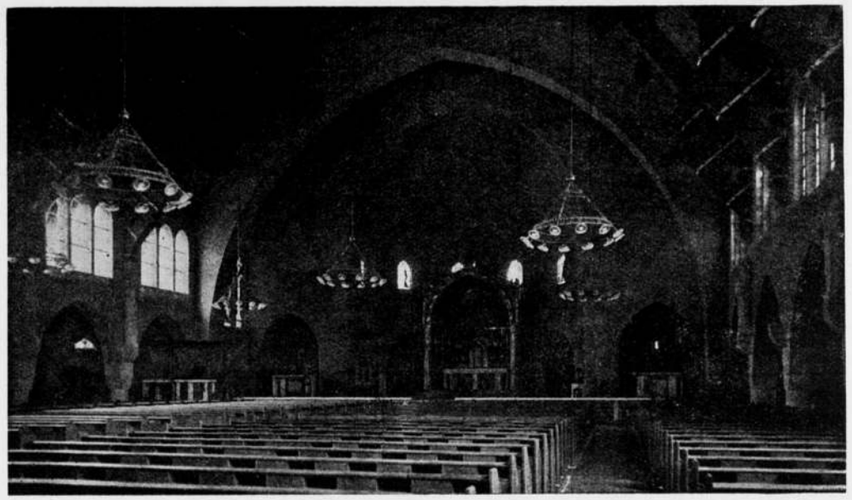

KERK VAN ST. PASCHALIS BAYLON TE DEN HAAG.

ter zijde gesteld moeten worden. Wij moeten niet meer beoordeelen, dan wat Kropholler zich in zijn kerkbouw tot taak stelt. Daarin is een gestadige evolutie te onderkennen. Hij ontwikkelt een kerktype dat zich sterk onderscheidt van dat, hetwelk door Dr. Cuypers werd toegepast en dat deze op zoo geniale wijze aan alle mogelijke omstandigheden wist aan te passen. In plaats van dit type, het 3-beukige neo-gothische type, heeft Kropholler den kapelvorm als uitgangspunt voor zijn kerkbouw genomen en gepoogd dezen vorm op groote schaal uitgevoerd, op te voeren tot een kerktype, dat de zitplaatsen-moeilijkheid in het 3-beukige type zou wegnemen, zonder daarbij de pieuze stemming, aan dien vorm eenmaal eigen, te verliezen.

Hij ontwierp nu achtereenvolgens een serie kerken, te Beverwijk, de hulp-Kerk en de definitieve Kerk te Scheveningen, te Treebeek, te Den Haag aan den Wassenaarscheweg, te Amsterdam aan den overkant van 't IJ, waarin hij door voortdurende verdere bestudeering van het door hem gestelde vraagstuk telkens varianten gaf, op het eenmaal door hem gekozen grondtype.

Wij zullen deze ontwikkeling hier niet verder beschrijven, de heer Jos. Th. J. Cuypers heeft in Jaargang 1919 van het Bouwkundig Weekblad daarvan een uiteenzetting gegeven.

Wij bepalen ons tot de hierbijgaande foto's van de Kerk te Den Haag aan den Wassenaarscheweg en te Amsterdam aan de overzijde van het IJ. De Kerk te Den Haag is verder voltooid, dan die te Amsterdam. Kropholler ombouwt zijn kerken, maar zoodanig dat de kerk met bijgebouw één geheel moeten vormen.

Te Den Haag bepalen die bijgebouwen zich tot direct ten dienst van de Kerk zijnde lokaliteiten; te Amsterdam groepeeren zich, behalve deze, een meisjes- en een jongensschool, een bewaarschool („Kleuter te Huis") en zusterhuis tot een omvangrijk complex.

Te Den Haag werd het plan beheerscht door de oriëntatie der Kerk, die strikt werd aangehouden. Daardoor kwam de kerk bijkans diagonaalsgewijze op het terrein te liggen. De bijgebouwen „vullen" het overschot van het terrein op zoodanige wijze dat de terreinvorm duidelijk uit het geheel van den opbouw spreekt.

Dit is niet gedaan om den beschouwer voor een raadseltje te plaatsen, dat hij kan oplossen als hij maar oogen in zijn hoofd heeft (zooals meermalen de kritiek op de redegevende oplossing van de moeilijkheden, die het bouwkunstige vraagstuk stelt, het heeft voorgesteld) maar er is mee bereikt dat de kerk in haar omgeving goed past en daardoor fraai doet. De groepeering van de kerk met haar annexen op deze wijze

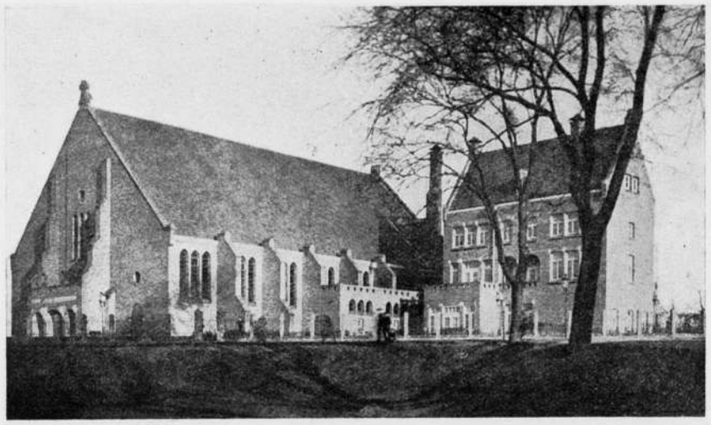

KERK VAN ST. RITA TE AMSTERDAM.

heeft een belangwekkende massa doen ontstaan, waarin de juiste verhouding van de onderdeelen, van de kerk tot de bijgebouwtjes treft. Mooi houden de lagere deelen het hoofdlichaam van den bouw omsloten, veilig ligt het door het hooge dak sprekende kerkruim achter de aanbouwsels.

Bij het zien van het levendige silhouet der bouwmassa, zooals dit is ontstaan uit de praktische behoefte, vraagt men zich onwillekeurig af, wáárin toch het geheim van zulk een harmonie schuilt. Men kan zich bij een, aan andere dan alleen aan praktische noodzakelijkheidsoverwegingen gebonden, conceptie aannemen, dat in die andere — op systeem, rhythme, organische groepeering doelende — overwegingen, de oorzaak der harmonie te vinden is. Maar zuiver op praktische bruikbaarheid gericht ontwerpen heeft schijnbaar zooveel van bouwen „op de bonnefooi" weg, dat men neiging krijgt het geheim voor een Hüttegeheimnis te houden, waar de architect achter is gekomen.

Hoe het zij, te midden van de zwaarwichtige horizontale tendenz, die, na den val van de Duitsche vertikal-Gliederung, ook wenscht gevels van 20 M. hoog en 5 M. breed „horizontaal gericht te zien", is deze kerk aan den Wasschenaarschen weg, die noch horizontaal, noch vertikaal is gericht, wel bijzonder.

Het interieur van deze kerk is niet alleen een ruimte van groote afmetingen, maar zij doet ook groot. Er zit een juiste schaal in. Hoewel de constructiedeelen van deze ruimte nu niet bepaald aan den smallen kant zijn en kinderachig, wat hun zwaarte betreft — de groote spanning van 21 M. maakt dat wel noodzakelijk — valt dit niet op. Zij geven geen idee van grofheid en schaden de stemming in de ruimte niet.

Deze stemming van de ruimte, met haar open kap en den fijnen toon der kleuren, wordt ernstig geschaad door het weinig fraaie baldakijn en den dito preekstoel, die van andere hand zijn. Het is, vooral voor niet-katholieken, moeilijk zich in te denken, welke gevoelens aan kerkmeubelen, die zóó schril contrasteeren met de bouwwijze van de kerk zelf, de voorkeur doen geven. Intusschen moet het den architect wel pijnlijk zijn, zijn werk op zulk een wijze te zien „afmaken".

De traditie volgend, bracht Kropholler de afscheiding tusschen schip en priesterkoor tot stand door een triomfboog, in den vorm van een gedrukten spitsboog.

Door de groote overspanning echter en de moeilijkheid hem een daaraan evenredige dikte te geven, krijgt deze boog, vooral als men hem uit het voorste gedeelte der kerk ziet, iets wankels. Naar mijn meening verstoort dit niet alleen de rust der ruimte, maar het is slecht vereenigbaar met de symbolische beteekenis van dit bouwdeel.

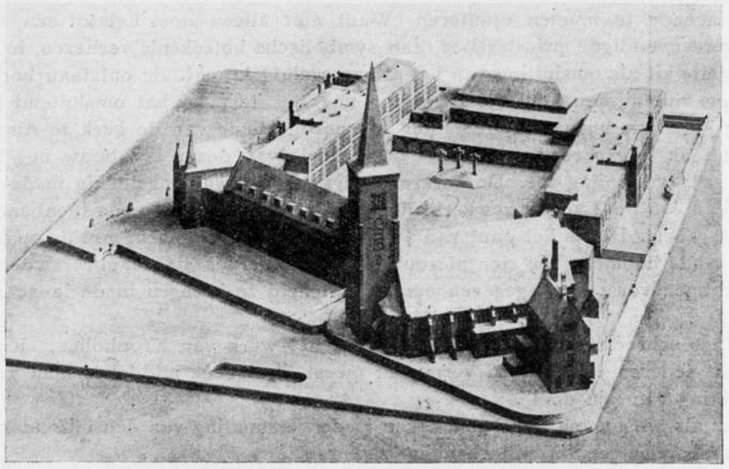

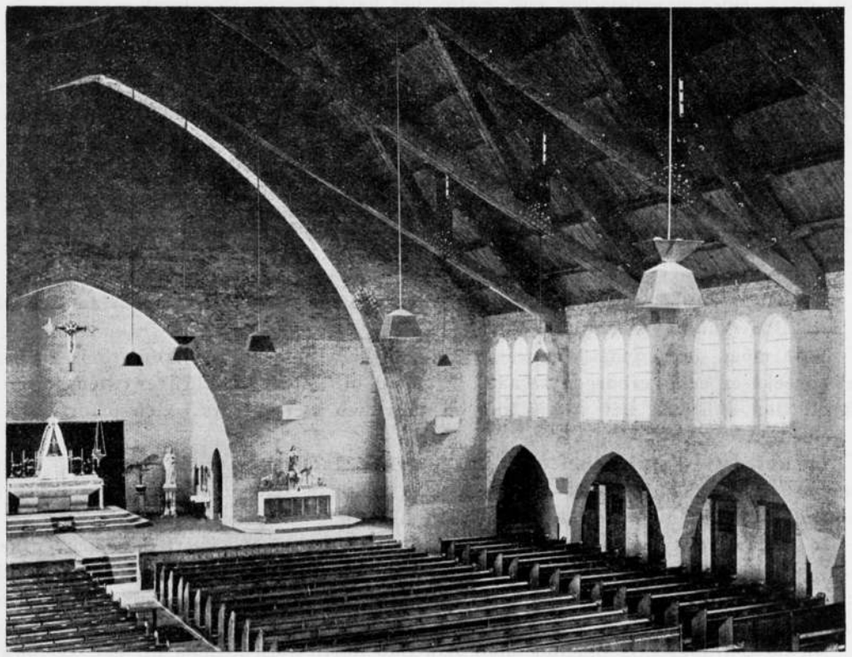

KERK VAN ST. RITA TE AMSTERDAM. MODEL EN INTERIEUR.

Laat mij er ten slotte op wijzen dat van de verschillende door Kropholler gebouwde kerken alleen die aan den Wassenaarscheweg een polygone koorafsluiting heeft. Ik veronderstel, dat het financieele redenen waren, die deden besluiten aan zijn andere kerken geen polygoon koor te maken. Maar het is wel eigenaardig, dat men juist dàt element van de katholieke kerkruimte, dat er zoo'n karakteristiek onderdeel

van is, meende te moeten opofferen. Want niet alleen moet het tot een vierkante ruimte vereenvoudigde priesterkoor, aan symbolische beteekenis verliezen, in de vierkante ruimte zit als omsluiting van het altaar, weinig kracht. Er ontstaan hoeken, die men weer vullen moet, en die daardoor nog des te meer het omsluitend karakter verstoren. Men zie bijgaande afbeelding van het intérieur van de kerk te Amsterdam.

Zooals ik boven reeds schreef is het geheele van dezen kerkbouw nog lange na niet aan zijn voltooiïng toe. De kerkromp ligt nu nog wat ongelukkig in de drassige vlakte. Van één punt vormt het kerkruim met de groote pastorie een toonbaar en aantrekkelijk geheel. Het is het punt van waaruit de foto is genomen, met de op den voorgrond staande boomen. Wij zien hierop hoe Kropholler hier de steunbeeren der spanten een krachtigen vorm heeft gegeven om levendigheid te brengen in de lange zijgevels.

Berlage schreef eens bij een inleiding tot het werk van Kropholler: „Kropholler versmaadt iederen bijzonderen vorm; het meest algemeene middel is hem voldoende ter bereiking van zijn doel".

Maar als we nu om ons heen kijken is de versmading van den bijzonderen vorm dan eigenlijk niet een bijzonderheid op zich zelf.

Men kan zich de bouwkunst der laatste 10 jaren in Nederland voorstellen in dwarsdoorsnede. Zij geeft dan een vlak plateau van middelmatigheid met daarboven uit verschillende toppen: de Berlage-top, de Staal-top, de Mont-de Klerk, de Kramerpiek, de v. Doesburg-gletscher enz. Enfin, het heele Berner-Oberland.

Ik zou nu daarin het Kropholler-dal willen aanwijzen.

Is het dal minder belangwekkend dan de bergtop? En „bevat" het minder?

Er is een tegenstelling tusschen beide, een tegenstelling in geaardheid. Ik geloof dat juist deze tegenstelling van geaardheid Kropholler zijn plaats aanduidt, te midden van de belangrijke architecten van heden.

J. P. M.

„VAN EEN TERREUR".

Verbaasd heb ik opgekeken bij het lezen van het stukje onder bovenstaanden titel in het „Bouwkundig Weekblad" No. 7.

Wat moet deze quasi-letterkundige aardigheid beteekenen? Ironisch is zij niet; wel spreekt er een verborgen kwaadaardigheid uit. Voelt de schrijver (wiens initialen wij uit den stijl van het stukje kunnen aanvullen met „utgers") zich tekort gedaan of beleedigd?

In het eerste geval is het doeltreffender niet anonym te trachten venijnig te zijn, doch als lid van den B. N. A. het Bestuur in kennis te stellen met zijn z.i. gemotiveerde grieven, om langs dien weg de vermeende misstanden te zien bestreden.

In het tweede geval — door zich beleedigd te gevoelen — heeft de schrijver laakbaar gehandeld zich op zulk een wijze in het openbaar te uiten. 't Is onverstandig zich door zijn persoonlijke gevoelens te laten meesleepen, vooral als men zelf een functie in den B.N.A. bekleedt.

Nu de schrijver niet openlijk voor den dag durft treden, doch uit een verborgen hoekje — de initialen — giftige pijlen schiet, kan de Schoonheidscommissie dit anonym geschrijf gerust naast zich neerleggen.

Is het echter wel toelaatbaar, hiërarchisch bekeken, dat een lid van den B.N.A. op dergelijke wijze een instituut aanvalt, dat mede door hem, als heel klein onderdeel van den B.N.A., is ingesteld?

Ik ben overtuigd, dat vele leden met mij gaarne het oordeel van het Bestuur van den B.N.A. over dit optreden zullen vernemen.

JAN DE MEIJER.

ONDERSCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Wanneer de heer Jan de Meyer zoo gemakkelijk en beslist de initialen kan aanvullen tot den werkelijken naam, is de anonymiteit van den schrijver toch wel zóó doorzichtig, dat van een gebrek aan durf om openlijk voor den dag te treden, kwalijk kan worden gesproken. De voorstelling van den heer de Meyer als zou de heer Rutgers zich plots hebben laten meeslepen door zijn persoonlijke gevoelens, naar aanleiding van ondervonden grieven, acht de redactie niet juist. Dit laatste stukje moet zeker in verband worden gebracht met voorgaande artikelen van den heer Rutgers tegen de Amsterdamsche Schoonheids-Commissie en over Schoonheids-Commissies in het algemeen.

Aangezien de opmerkingen van den heer de Meyer aanleiding kunnen geven tot polemiek van persoonlijken aard, deelt de redactie hier bij voorbaat mede, dat zij de opname van ieder hiermede in verband staand stuk, nauwgezet zal overwegen.

De Redactie.

DE GRAVEN VAN PHARAO'S.

Na vele maanden van voorbereiding, is het graf van Toet Ankh Amen, den Egyptischen Koning, die voor 3400 jaar leefde, geopend door den Engelschen Egyptoloog Lord Carnarvon.

Als de zaak arranged is met „the Times" zullen we de plechtigheid zien in de bioscoop. We zullen alle maatregelen, die aan de gewichtige handeling voorafgingen, straks kunnen zien: hoe Lord Carnarvon, met Howard Carter de zegels, die ongeschonden moesten behouden blijven, verwijdert en hoe zij beiden de opschriften ontcijferen, die geschreven waren op het te verwijderen metselwerk. Dan gaan de genoodigden tot de plechtigheid aan de lunch, door Lord Carnarvon aangeboden. Lady Evelyn Herbert, de eenige dochter van den Lord, in 1901 geboren en sprekend gelijkend op haar beeldschoone moeder, verklaart dat de kamers, die de wonderlijke schatten bewaren, warmer zijn, dan de heetste kamer van een Turksch bad.

Om één uur precies staat het gezelschap op en, Lord Carnarvon voorop, wandelen ze de inmiddels electrisch verlichte grafkamer binnen, elkaar nieuwsgierig over de schouders glurend. Dan, in de grafkamer een en al verbazing. Een en al verbazing; een verzameling curiositeiten en schatten, die de stoutste droomen der Egyptologen overtreffen!

Zoo opent men graven van Pharao's. Ik herinner mij een treffend verhaal te hebben gelezen van een Egyptoloog, die beschrijft hoe van een door hem gevonden en in stilte geopend graf, een zonnebundel eenige meters de grafruimte verlichtte en hoe hij in het zand de voetstappen zag van hem, die 3 of 4 duizend jaren terug, van de tombe kwam, om de deur voor de eeuwigheid te sluiten! En de diepe ontroering belette hem eenigen tijd de gewijde ruimte te betreden.

Hier was het althans een hoogere beleving van het oogenblik, waarop men de eeuwige rust schendt — na pas 3000 jaren — van een Egyptischen Koning, dan die, met de mise-en-scène van Lord Carnarvon, Toet Ankh Amen overkomt.

Waarom eigenlijk dit graf geschonden. Zou het niet veel en veel piëteitvoller geweest zijn, en meer getuigenis van beschaving hebben afgelegd, wanneer men, wetend dat achter den gesloten muur, de doode Koning lag, daaraan niet geraakt had. Wetenschap, Gij zijt groot, maar grooter is Eerbied. Wij lezen en leeren, het Egyptische graf is een eeuwig graf, en met deze wetenschap zien we in de Pyramide en de Koningsvallei een belichaming — en hóe één e! — van de Bouwkunstige Idee.

Grootscher en meer ontzagwekkend is niet denkbaar.

Larie, hoor! Ze zijn allemaal open die graven en die nog niet open zijn, zullen wel open gemaakt worden. Wacht maar.

J. P. M.

EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER 1922.

In onderstaande tabel zijn de waardecijfers [1]) gegroepeerd en 't aantal onvoldoenden in procenten uitgedrukt. (kolom A.) Waarde krijgt 'n dergelijk gepluis eerst door vergelijking, denk b.v. aan Leporello's telling in Mozarts „Don Juan", en zoo plaatste ik, de uitkomsten van '20 en '21 ernaast.

Maar . . . sinds dien zijn de cijfers van 1 tot 5 omgezet in 1 tot 10 waardoor 'k de aansluiting miste, wat altijd vervelend is, en wel door de groep „bijna voldoende".

Ik heb nog 'n compromis trachten te vinden, door $^2/_3$ van die „Bijna's" voor voldoende te verklaren en kolom B. saamgesteld, hoewel 't mij voorkomt, daar objectiviteit 'n eerste eisch is der statistiek, de gegevens van '20 en '21 in 't vervolg te negeeren.

Schriftelijk examen. Praktische vakken.	1.	2.	3.	4.	5.	6		8.	9.	10.	Aantal onvoldoende in procenten. 1922 A.	1922 B.	1921	1920
Opmeten	3	11	26	20	31	44	18	11	—	—	55,4	43,2	32,2	13,8
Details kozijnen	—	1	13	40	49	37	9	11	1	1	63,5	43,2	38,3	28,9
Kap constructie	1	6	29	28	26	33	18	17	2	—	56,2	45,-	57,2	45,5
Fundeering	1	14	28	33	35	29	15	5	—	—	68,9	54,-	48,3	62,7
Steenhouwwerk	1	19	33	41	21	32	12	2	1	—	70,9	61,7	49,4	45,-
IJzer constructie	—	3	9	12	24	48	30	16	5	—	31,1	22,-	63,8	28,-
Schriftelijk examen. Theoretische vakken.														
Opstel	—	2	3	14	30	60	29	13	—	—	32,4	19,2	45,-	29,-
Rekenen	2	13	23	31	15	34	10	20	10	—	52,8	46,5	46,6	40,-
Stelkunde	16	36	29	25	1	26	14	9	6	—	51,8	41,2	51,4	46,9
Meetkunde	—	15	16	27	25	35	12	15	13	2	66,-	65,4	33,8	37,7
Projectie	13	22	25	26	30	15	8	14	6	2	78,2	65,8	43,8	27,3
Mondeling examen. Praktische vakken.														
Gas- en Waterleiding	6	10	23	27	33	25	21	15	1	—	61,5	46,2	54,4	47,8
Rioleering en afvoer	3	13	12	23	28	27	24	27	—	—	50,3	41,6	44,-	37,5
IJzer constructie	—	2	4	13	30	51	36	21	4	—	28,9	46,8	28,8	18,2
Hout constructie	—	1	3	12	19	40	39	41	6	1	21,6	14,-	20,-	14,2
Steen- en Beton con.	—	1	6	16	42	38	35	22	4	—	39,6	31,-	41,1	22,4
Stucad.- en Schilderw.	—	3	3	23	39	55	16	19	3	—	42,2	34,-	45,-	26,-
Dakbedekking, enz.	—	2	10	18	26	35	34	29	6	2	34,5	27,2	30,-	23,4
Bouwmaterialen	2	1	4	12	22	38	32	35	15	2	25,1	24,-	28,3	16,5
Mondeling examen. Theoretische vakken.														
Statica enz.	2	14	10	20	15	19	25	26	24	6	37,9	33,-	40,-	31,6
Begrootingen	2	1	4	19	17	48	25	39	10	1	25,9	17,-	27,2	18,6
Bouwwetgeving	—	4	6	13	20	39	24	40	12	4	26,5	15,-	35,5	18,5
Landmeten, enz.	1	5	11	13	15	29	26	43	18	1	27,7	24,5	29,4	21,5
Kennis v. werktuigen	—	1	5	5	9	26	40	53	20	1	12,5	20,-	15,6	8,7
Verbandleer, enz.	—	—	—	12	35	62	30	23	—	—	29,-	11,6	6,6	14,2

Volledig geëxamineerd 162 candidaten. SCHB.

[1]) 1 Zeer slecht. 2 Slecht. 3 Zeer onvoldoende. 4 Onvoldoende. 5 Bijna voldoende. 6 Voldoende. 7 Ruim voldoende. 8 Goed. 9 Zeer goed. 10 Uitmuntend.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 9. 3 MAART 1923.

INHOUD: Waar de leden van den B. N. A. om denken moeten s. v. p. — Van een Terreur en nog wat, door G. J. R.(utgers). — De prijsvraag voor de Chicago-Tribune, door Ir. G. Friedhoff. — De Kamperbinnenp. te Amersf., door G. A. — De stijlbew. in Duitschl., door Gw. — De Dam te Amsterd., door C. van der Gaast, met onderschrift van A. B.

WAAR DE LEDEN VAN DEN B. N. A. OM DENKEN MOETEN S. V. P.

1. Het nummer van de telefoon van het Bureau van den B.N.A. is Centrum 6736.
2. Copy voor het Bouwkundig Weekblad, dient vóór Dinsdag 5 uur bezorgd te zijn op het bureau van de Redactie, Weteringschans 102 te Amsterdam.
3. Het giro-nummer van den B.N.A. is 71518.
4. Exemplaren van de *Algemeene Regelen voor Nationale Prijsvragen* zijn uitsluitend verkrijgbaar bij den Secretaris van de P.P.C. den heer C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam.

VAN EEN TERREUR EN NOG WAT.

Het spreekt van zelf dat de Redactie het Orgaan niet beschikbaar stelt voor kijfpartijen.

Wenscht iemand in behoorlijke termen van gedachten te wisselen; welaan, zoo iemand geleerd het floret te hanteeren in plaats van met gasbommen en ander tuig om te gaan; ik geef hem graag partij.

De absoluut foutieve interpretatie van mijn stukje in No. 7 (zie No. 8) weerhoudt mij van repliek. (Wie zich geprikkeld voelt door een teekening van Major, doet beter er niet naar te kijken).

* * *

Voor hen die daarvan niet zeker mochten zijn wil ik ten overvloede nog wel's verklaren, dat géén andere bedoeling voorzit als, met uitsluiting van elk persoonlijk element, te wijzen op de mijns inziens verkeerde werkwijze van een Instituut dat veel kan tot stand brengen, doch dat doel niet bereikt; integendeel negatieve resultaten oplevert.

Van ageeren tégen dit Instituut kan geen sprake zijn, getuige mijne geschriften in dezen en den vorigen jaargang.

Wie ooren heeft om te hooren, enz. G. J. R.(UTGERS).

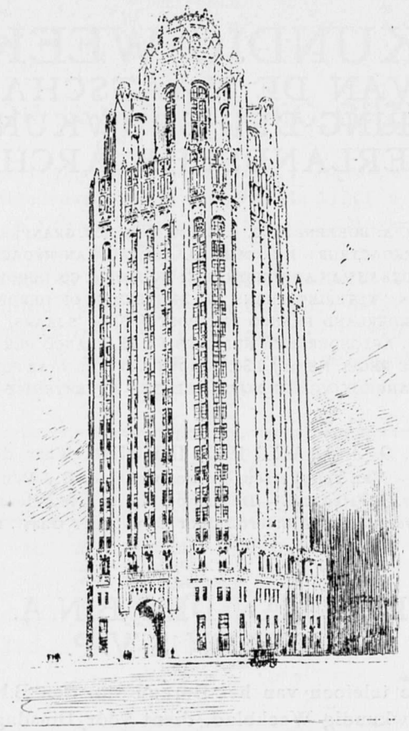

PROJECT CHICAGO-TRIBUNE.
1STE PRIJS. ARCHITECTEN: J. M. HOWELLS EN RAYMOND M. HOOD.

DE PRIJSVRAAG VOOR DE CHICAGO-TRIBUNE.

Nadat reeds eenige ontwerpen bekend zijn geworden, was betreffende den tweeden prijs nog niets gezien. Zoo juist ontving ik de afbeelding er van benevens één van een paar Finsche collega's de architecten Eklund en Sjoström. Wat moet de gedachtengang toch wel geweest zijn bij de toekenning van dezen tweeden prijs. Ze erkenden hiermede toch wel de groote waarde ervan en 't is onbegrijpelijk, dat wanneer ze in dit ontwerp het goede wisten te zien, ze niet de gebreken in den eersten prijs dorsten erkennen. Was het nationale trots of vermoedden ze practische bezwaren bij de uitvoering er van, wanneer de architect zoover van de bouwplaats verwijderd is! De oplossing van het vraagstuk een menschenpakhuis in aesthetischen zin op te lossen is door Saarinen weer een eind verder gebracht. Harmonisch groeien uit den onderbouw de telescopische uitschuivingen naar boven. De wand is door de canneleering van alle constructieve massaliteit ontdaan wat juist is bij een sky-scraper, waar de wand niet anders dan een bekleeding van 't ijzeren en betonnen geraamte is. De onderste verdieping doet nog iets te constructief er bij aan. Een uiterst fijnen geest voelt men in dit ontwerp, dat geheel een bruikbare practische oplossing tevens schijnt te zijn.

Anders is 't met het ontwerp van Eklund en Sjoström gesteld, dit blijft juist op dit laatste gebied ver achter bij de oplossing van Saarinen. Hier is een fantastisch monument gewrocht, dat herinneringen wekt aan Indische pagodes en tempels, terwijl het ook een uit zijn krachten gegroeid huis met topgevel kan zijn. Met huivering denkt men er hier aan een bezoek op de bovenste verdieping te moeten brengen! We missen hier eenige verhouding in tot de menschelijke afmetingen en 't mist daardoor ook zijn werking. Indien de nevenstaande huizen niet aangegeven waren, tastten we volledig in 't duister betreffende de afmetingen er van.

Ir. G. FRIEDHOFF.

PROJECT CHICAGO-TRIBUNE BUILDING.
2E PRIJS.
ARCHITECT: E. SAARINEN.

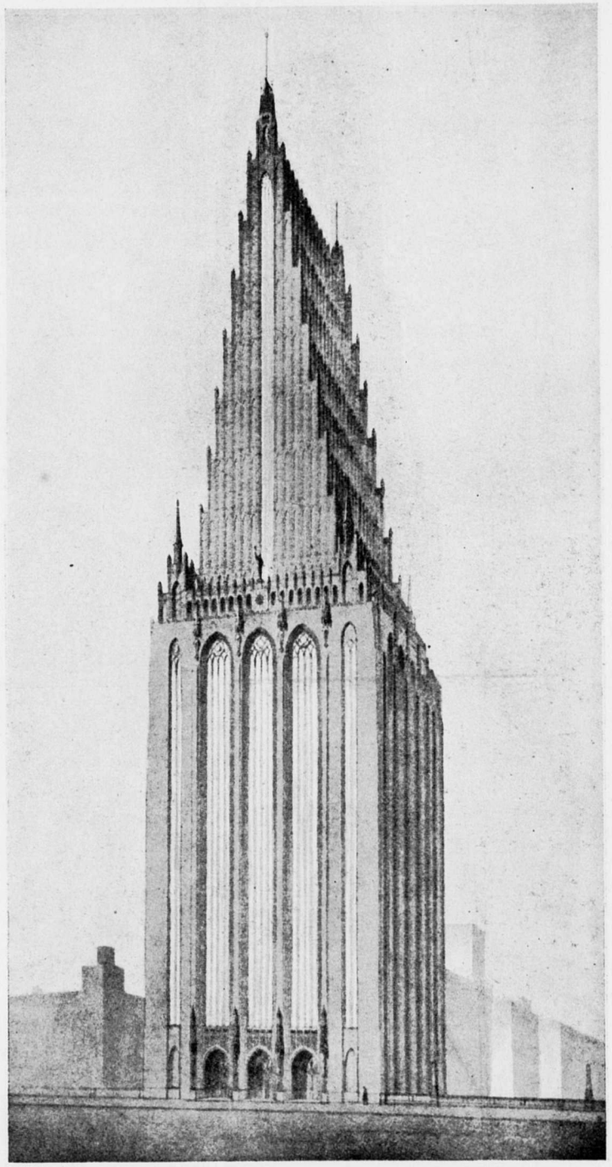

PROJECT CHICAGO-TRIBUNE
BUILDING.
ARCHITECT: EKLUND EN SJOSTRÖM.

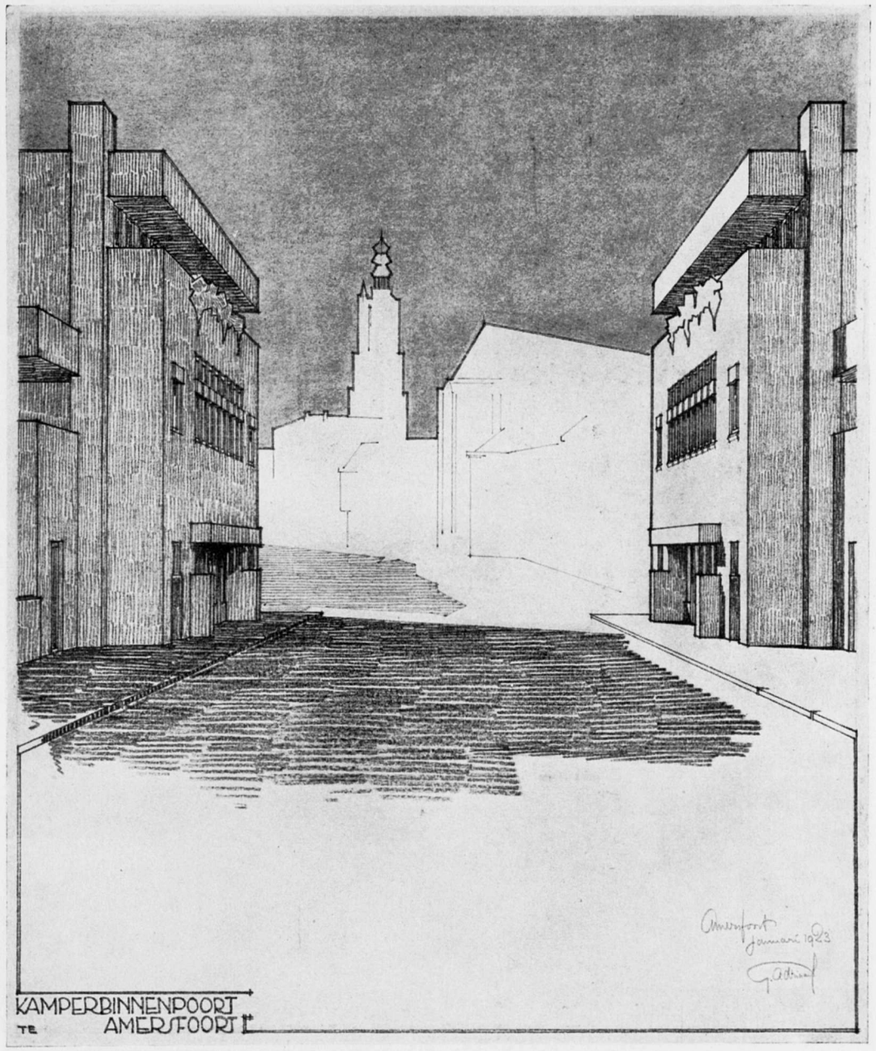

ONTWERP EN TEEKENING VAN G. ADRIAANS.

DE KAMPERBINNENPOORT TE AMERSFOORT.

Vele zijn de pennen, die over het Kamperbinnenpoortvraagstuk geschreven hebben, daarbij trachtend dit vraagstuk vanuit een zeker standpunt gezien tot oplossing te brengen. Uit deze pennevruchten is gebleken, dat er belangstellenden zijn, die het uitsluitend als een *verkeers*vraagstuk beschouwen in tegenstelling met de bewonderaars van ons oude stadsschoon, die heel lustig het geheele verkeer wegredeneeren en dapper voor het behoud der beide torentjes pleiten. Zoowel het één als het ander heeft hier reden van bestaan, maar het feit, dat men veronderstelt elkanders standpunt te moeten uitsluiten, is niet van een zekere bekrompenheid vrij te pleiten. Wij kunnen de schoonheid en de historische waarde van het bouwwerk waardeeren en het daarom zoo mogelijk willen behouden zonder gevoelloos te zijn voor de eischen, welke onze moderne

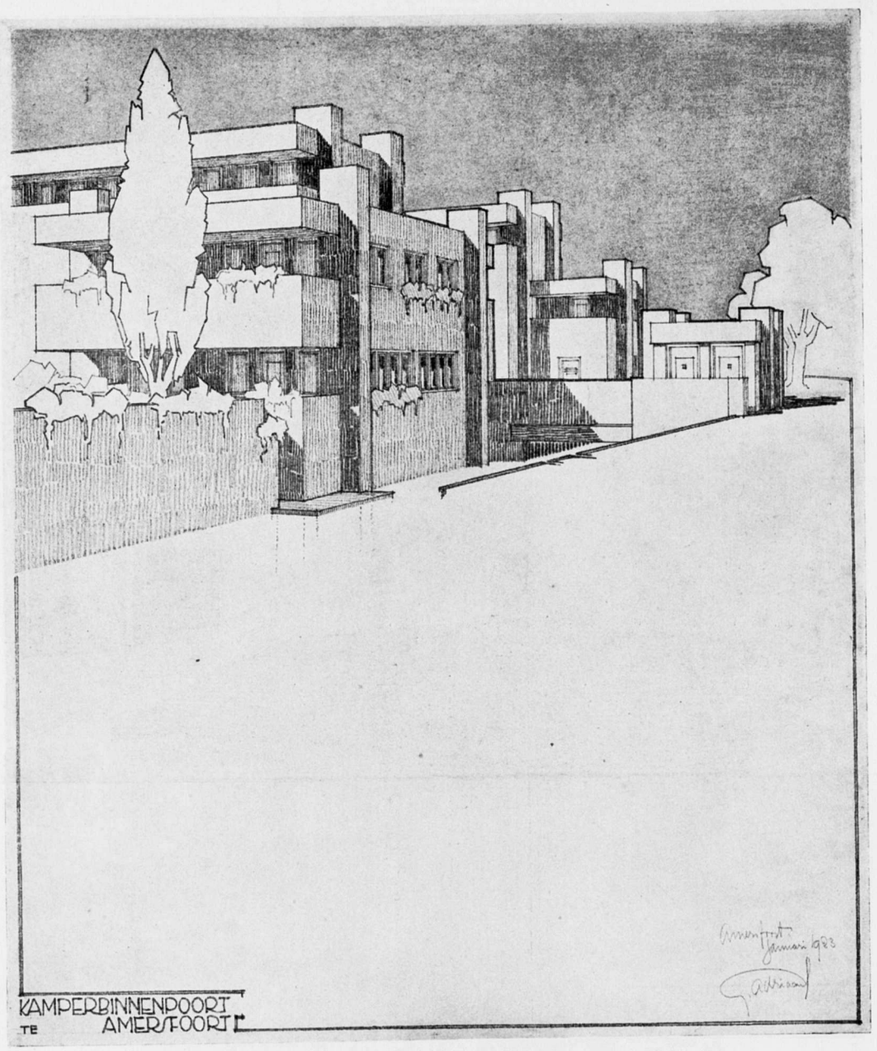

samenleving aan dit oude stadsgedeelte stelt. Ik schrijf hier met opzet *stadsgedeelte* omdat wij goed moeten beseffen, dat het vraagstuk niet alleen de poort betreft, maar de poort *en zijn omgeving!*

Wanneer wij de torentjes èn hun omgeving bezien, dan blijkt ons, dat naast de verkeersvraag en de historische waarde van de poort mede rekening dient gehouden te worden met de *aesthetische waarde* der torentjes *in het stadsbeeld.* Als zoodanig vervullen zij een zeer belangrijke rol. Zij zijn een mooi accent in het stadsbeeld Langestraat-Kampstraat en vormen een buitengewone schilderachtige afsluiting der beide Singels. Mijns inziens is het dan ook niet hun historische waarde, maar veel meer hun aesthetische functie in het stadsbeeld, hetwelk hen zoo waardevol doet zijn.

De Kamperbinnenpoort is echter een belangrijk knooppunt van verkeerswegen

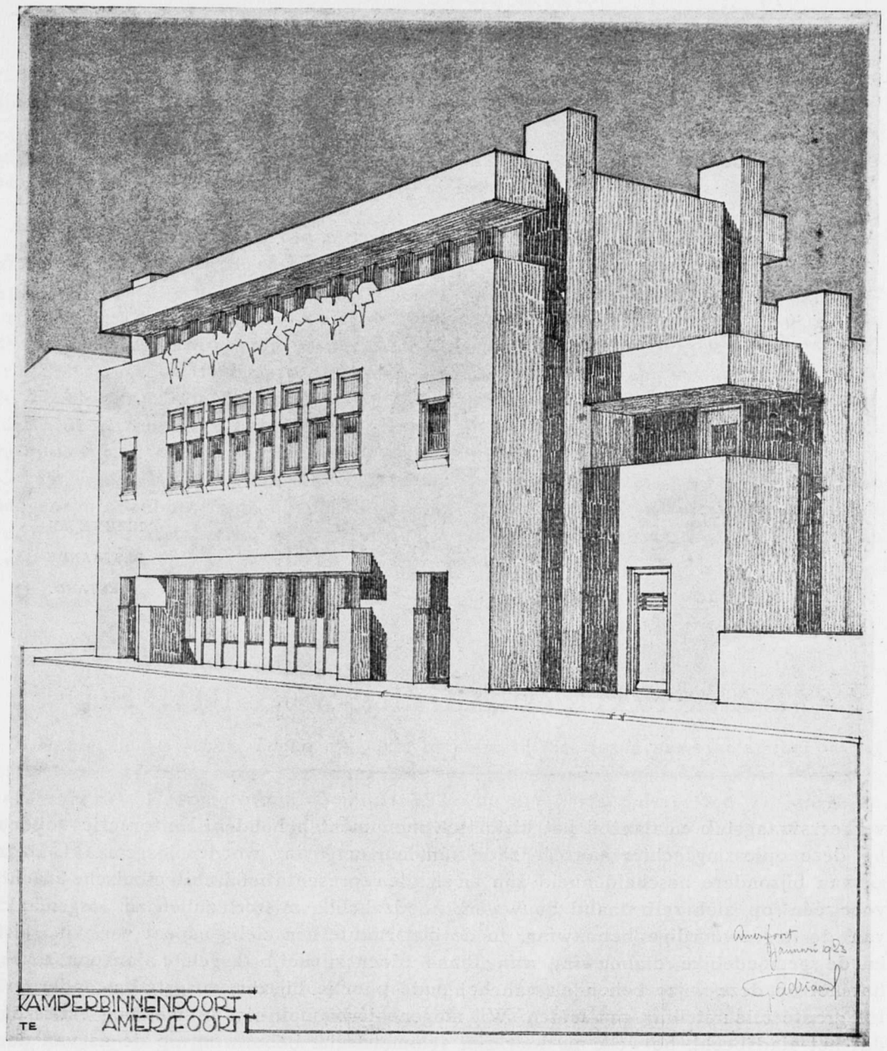

en onze piëteit voor het oude mag ons geenszins ongevoelig maken voor de bijzondere eischen, welke het tegenwoordig verkeer aan zulk een centrum stelt. Allereerst vinden 6 landelijke verkeerswegen door de Kamperbinnenpoort hun weg. Hierbij kunnen wij zeer terecht opmerken, dat het aanbeveling verdient dit landelijk verkeer voor zoover mogelijk buiten de binnenstad te leiden, maar het resteerende deel, vermeerderd met het plaatselijke verkeer, zal dan naar ik veronderstel nog een beduidend gedeelte van het tegenwoordige verkeer bedragen. De doorgang tusschen de torentjes blijft met dit al 3.60 M. Het is geenszins op te lossen door dezen doorgang gedeeltelijk te ontlasten. Een 3.60 M. breede rijweg op één der verkeerscentra van Amersfoort is *onvoldoende* te achten!

Ten eerste hebben wij de mogelijkheid overwogen om den rijweg aan één zijde om de torentjes heen te leggen. Wij zouden op deze wijze oplossing geven aan het

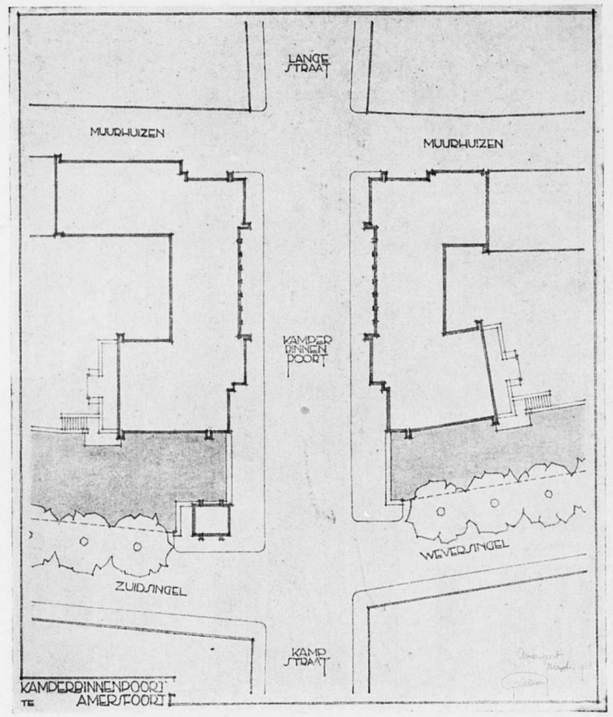

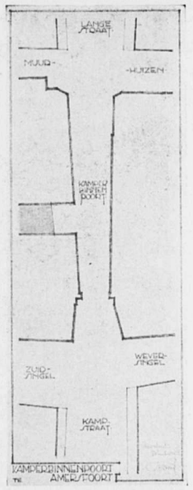

NIEUWE EN BESTAANDE TOESTAND.

verkeersvraagstuk en daarbij het historisch monument behouden. De torentjes zouden bij deze oplossing echter aan één zijde van hun omgeving worden losgemaakt. Daar zij van bijzondere bescheidenheid zijn en zij alle representatief architectonische kracht, voor één op zich zelf staand bouwwerk noodzakelijk, missen, zullen zij, losgemaakt van de tegenwoordige bebouwing, in de ijle ruimte een zielig aspect vormen. Juist in de gemoedelijke ombouwing van thans „doen zij het". Ik geloof dan ook zeker, dat het op deze wijze behouden van het oude poortje bij zijn vurigste bewonderaars tot groote teleurstelling zou leiden. Wij mogen hierbij ook niet uit het oog verliezen, dat het stadsbeeld, hetwelk nu door zijn symmetrische bebouwing op de as van den hoofdverkeersweg Langestraat-Kampstraat zoo buitengewoon rustig is en alleen het geestige accent der beide torenspitsjes in zich opneemt, door het omleggen van den verkeersweg deerlijk verminkt zou worden. Mede zou door het omleggen van den verkeersweg groote schade worden toegebracht aan het stadsgezicht vanaf de Singel.

Minder zou het stadsbeeld geschaad worden bij een symmetrische omlegging waardoor aan beide zijden van de torentjes een rijweg zou worden verkregen. Maar des te hopeloozer zullen echter de schriele torentjes komen te staan, omgeven door het eindelooze niets. Door deze omlegging van den verkeersweg aan beide zijden zou tevens de geslotenheid van het stadsbeeld heel veel inboeten, hetwelk in dit intieme stadsdeel dient vermeden te worden.

Aangezien de torentjes het niet kunnen verdragen van hun ombouwing te worden losgemaakt zonder daarbij hun aesthetische waarde in te boeten en het stadsbeeld

bij een omleggen van den verkeersweg aanmerkelijk geschaad wordt, acht ik het niet verdedigbaar op deze wijze het vraagstuk op te lossen. Breed gezien spaart men op deze wijze de torentjes niet, maar men *verminkt* ze!

Het getuigt mijns inziens van meer piëteit voor het oude bouwwerk, wanneer wij het vervangen door een nieuwe bebouwing en daarmede een *goede* herinnering aan de oude poort mogelijk maken, dan haar verminkt te sparen.

Bij mijn ontwerp voor een moderne Kamperbinnenpoortbebouwing heeft de rijweg éénzelfde breedte verkregen als die der Langestraat en Kampstraat. De Singelgracht, welke thans op een onnatuurlijke wijze bij de Kamperbinnenpoortbebouwing wordt samengeperst ter verkrijging van een hoekperceel aan de beide Singels, herkrijgt bij de gedachte bebouwing zijn natuurlijken loop, waardoor een groot gezichtsveld bij de kruising Langestraat—Kampstraat en Zuidsingel—Weversingel wordt verkregen. Bij de bebouwing in de Kamperbinnenpoort is gestreefd naar een sterk horizontalisme, zijnde de parallel van het verkeer, terwijl aan de Singelzijde uit den aard der zaak meer naar een romantisch karakter is gewerkt.

De lage bebouwing aan Muurhuizen en Singels is bestemd tot woonhuizen. In den hoogen middenbouw zijn op den beganegrond winkelhuizen geprojecteerd, de eerste verdieping bevat te verhuren kantoorlokalen en de tweede verdieping is tot magazijn bestemd.

Amersfoort, Februari 1923. G. ADRIAANS.

DE STIJL-BEWEGING IN DUITSCHLAND.

Menigeen zal groote oogen op gezet hebben, bij het lezen van dat artikel in het B. W. van 17-2-'23 over „Stijl-beweging in Duitschland," waar zoo maar ineens in het jaar des Heeren: Anno Domini: 1920 in het korte tijdsverloop van zegge en schrijve VIII maanden de geheele verouderde, expressionistische marmelade (zeker nog uit het Rübentijdperk) begrippen, door den schrijver overwonnen werden.

Wohl einzig dastehend!

Tot nu toe wist ik niet en zeker velen met mij, welk een genie der Neu orientierung-Kunst wij in ons midden bezitten. Want men moet toch wel een genie zijn, om in het korte tijdsverloop van acht maanden een geheel nieuwen ommekeer in de Duitsche kunst en „architectuur" (welk fijn onderscheid is hier door den schrijver wel tusschen kunst en architectuur bedoeld?) teweeg te brengen, wat zelfs het Bauhaus te Weimar in 4 jaren niet heeft kunnen tot stand brengen.

In een reeks van aanschouwelijke voordrachten gelukte het hem, de achterlijke Duitsche kunst te doen ontwaken uit het romaniseerende vandalisme der autoritaire starheid en de grondslagen te leggen voor een nieuwe elementaire plastiek. Hij bracht menschen, volgepropt met vage begrippen tot klare kennis hunner middelen en bespeurde direkt de geneeskrachtige uitwerking in alle takken der kunst.

Hoe heerlijk moet het voor zoo iemand zijn, het bewustzijn met zich om te dragen dezen achterlijken Duitschen „Stijl" bijgebracht te hebben, waar talentloozen als Taut, Top, en alle anderen hopeloos naar zochten.

Dat deze Anfänger niet in zijn schaduw zelfs kunnen staan, staat vast; maar ook staat vast, dat de kleurindeeling zooals in het museum te Weimar niets nieuws onder deze zon is; maar dat reeds voor meer dan 20 jaren die indeeling in primaire kleurvlakken in het museum in München en daarna in Darmstadt en later in Nürnberg en andere musea toegepast is. Laat ons dus den heer T. v. D. hoog houden, misschien verlicht hij ook andere en onze Hollandsche kunst nog eens op dergelijke wijze. GW.

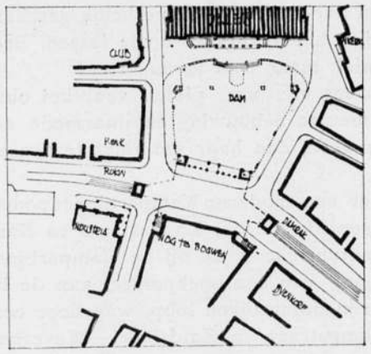

DE DAM TE AMSTERDAM.

Mijnheer de Redacteur!

Is het niet beter, naar aanleiding van het voorstel in het vorig B. W. No. 4, 1923, betreffende wijziging ter bebouwing Damplein, één stap verder te gaan, en het tramverkeer, na opheffing van de lijnen in Raadhuis- en Mozes en Aäronstraat, ondergronds langs den Dam te voeren? De voorgestelde afsluiting van het Damplein, de lage balustrade met kiosken, zou dan meteen benut kunnen worden als toegang tot een breed ondergrondsch perron.

Anderzijds zouden twee toegangen opgenomen moeten worden in het nog te plaatsen gebouw, zoodat aan die zijde eveneens een breed perron ontstaat, terwijl de overblijvende ruimte dan nog breed genoeg is voor een vier- of vijfvoudig tramspoor met wissels.

Het Damrak, en ook het Rokin, na de voorgestelde verruiming voor het voetgangersverkeer door wijziging van Industria zijn voldoende breed voor het opnemen van de tramtoegangen, terwijl de hiervoor noodige poortgebouwen deze straten op uitnemende wijze zullen kunnen afsluiten, zoodat in aansluiting met het nog te bouwen gebouw, het Damplein een goed uitgesproken afgesloten karakter verkrijgt met een afdoende verkeersregeling voor het overige verkeer.

C. VAN DER GAAST.

ONDERSCHRIFT.

De misère begon, toen een liefhebber van antiek Mevrouw Amsterdam een prachtige zeventiende-eeuwsche kast had aangepraat, een kunstwerk, voorwaar, maar een beetje te groot voor haar Hall. Het meubel kon er nauwelijks staan, of juister, mevrouw zelf kon er ternauwernood meer bij. Sindsdien is het mis. Zij heeft maar raak gemeubeld, zonder te letten op haar antieke kast, al vroeg zij links en rechts adviezen, die echter even gauw verouderden als zij gegeven werden. Nu zit zij al jaren met een opengebroken riool, waar het ongedierte rondkrioelt.

Een paar oude vrinden willen haar nu gelukkig maken met een nieuw onderstuk voor haar zeventiende-eeuwsche kast, nota bene het beste stuk wat zij nog heeft.

Voor een week of wat geleden kwam een stoffeerder haar een nieuwen parketvloer aansmeren en wilde de hall wat moderniseeren met een kamerschot voor den tocht, met een paar schemerlampen, wat boeken-étagères en een paar poufs. Nu komt er een electricien en stelt voor de leidingen uit het gezicht te werken . . . . . .

Waar blijft echter de architect die door flinke verbouwing redt wat er nog te redden valt? Inderdaad, het is nog de moeite waard. A. B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 10. 10 MAART 1923. INHOUD: Bestuursverkiezing 1923. — A. A. V. vastgesteld door den (ouden) Bond van Nederlandsche Architecten en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909. — Rectificatie. — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort, door J. B. van de Haar Jr. — De lichtvalling, door A. J. Kropholler, met naschrift door J. P. M. — Carnaval 1923.

BESTUURSVERKIEZING 1923.

Op de a.s. Jaarvergadering, van den B. N. A. welke op 14 April a.s. te Amsterdam zal worden gehouden, zijn aan de beurt van aftreden de heeren Paul J. de Jongh, Voorzitter, C. N. van Goor, Vice-Voorzitter, Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris, en Jan van der Valk, Penningmeester. Deze heeren zijn *niet herkiesbaar*.

Betreffende de verkiezing van bestuursleden bepaalt het Huishoudelijk Reglement het volgende:

Art. 4 § 13.

§ 13. De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden.

Een Gewestelijke Kring of 10 leden van den B. N. A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaat-stelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien.

De namen van de candidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht, tijdig genoeg om ze te doen opnemen in het orgaan van den B.N.A., 3 weken vóór de Jaarvergadering. De candidaat-gestelden, die binnen 3 dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve candidatenlijst, welke 2 weken vóór de Jaarvergadering ter kennis van de leden wordt gebracht.

De stemming geschiedt met inachtneming van het in Art. 11 § 26 van de Statuten bepaalde.

Art. 11 § 26 van de Statuten luidt thans:

„Behalve de na te noemen uitzonderingen, worden alle besluiten genomen met

volstrekte meerderheid van de uitgebrachte geldige stemmen der aanwezige en vertegenwoordigde leden; blanco stemmen tellen niet mee. Stemmen over personen geschiedt met gesloten briefjes, over zaken mondeling.

Indien bij stemming over personen geen der candidaten de volstrekte meerderheid van het aantal uitgebrachte stemmen op zich heeft vereenigd, heeft een nieuwe vrije stemming plaats, waarna zoo noodig een herstemming tusschen die twee, die bij de tweede stemming de meeste stemmen hebben gekregen.

Bij staking van stemmen over personen beslist het lot, bij die over zaken is het voorstel verworpen.

Het is de opvatting van het Bestuur dat de laatste wijziging in dit artikel aangebracht, en regelende de stemming door vertegenwoordigende leden van de Kringen, niet van toepassing is bij het benoemen van personen, dus niet voor de verkiezing van de leden van het Bestuur en de verschillende commissies.

De Kringen worden verzocht hiervan goede nota te nemen.

In verband met het bovenstaande ziet het Bestuur de opgaaf van candidaten tegemoet vóór Woensdag 21 Maart a.s.

A.A.V. VASTGESTELD DOOR DEN (OUDEN) BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN GOEDGEKEURD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 19 JUNI 1909.

Van verschillende zijden worden aan het Bureau van den B.N.A. exemplaren van bovengenoemde A.A.V. gevraagd. Deze zijn echter totaal uitverkocht. Zooals bekend is zou door den huidigen B.N.A. een A.A.V. worden opgesteld die de beide bestaande van den ouden Bond en de toenmalige M.B.V.A. moet vervangen. Het is echter gebleken dat aan het tot stand komen van deze A. A. V. moeilijkheden verbonden zijn, die de veronderstelling wettigen, dat daarmee nog eenige tijd zal zijn gemoeid. Hoewel het allerminst wenschelijk is, dat de leden van den B.N.A. verschillende administratieve bepalingen op hun werken van toepassing verklaren is het toch billijk gebleken, zoolang de nieuwe A.A.V. niet is vastgesteld, zij die de A.A.V. van 1909 gebruiken in de gelegenheid te stellen hiervan nog eenige exemplaren te bekomen. De tekst zal nu worden gecyclostyleerd en de daaraan verbonden kosten zullen den prijs nader bepalen. *Zij die exemplaren hiervan wenschen te ontvangen gelieven dit zoo spoedig mogelijk op te geven aan het Bureau van den B. N. A. met vermelding van het gewenschte aantal.*

RECTIFICATIE.

In „Van een Terreur en nog wat" op pag. 95 van ons vorig nummer is een woordje uitgevallen, waardoor de 2e alinea wat onduidelijk is geworden. Men gelieve te lezen: „Wenscht iemand in behoorlijke termen van gedachten te wisselen, welaan. Heeft zoo iemand geleerd het floret te hanteeren, in plaats van met gasbommen en ander tuig om te gaan, ik geef hem graag partij. —"

DE KAMPERBINNENPOORT TE AMERSFOORT.

Het artikel van den Heer Schulte Nordholt in het Januari-nummer van het Tijdschrift voor Volkshuisvesting, over de Kamperbinnenpoort te Amersfoort gaf mij aanleiding mijn inzichten over de oplossing van dit vraagstuk neer te schrijven en daarbij als toelichting enkele schetsen te voegen.

Laat ik beginnen met te verklaren vóór opruiming van de torentjes met hunne ombouwing te zijn. Er zijn overwegingen genoeg waarom men geneigd zou zijn te zeggen: laat ze nog wat staan, ze doen het daar nog zoo goed. Lap ze wat bij, maar met overleg, ze kunnen dan nog jaren mee. Is u wel eens vroeg in den morgen daar geweest of bij herfstweer als de lucht zoo naar regen staat, maar met toch nog wat zon? Alleraardigst geheel dan die torentjes met de huisjes er tegenaan geleund, de atmosfeer van het oude zweeft er om, 't geval doet me denken aan.... zeker op die manier is er een lans te breken voor het behoud van dit fragment van onze mooie Nederlandsche middeleeuwsche bouwkunst. Maar ook niet anders dan op die wijze is het behoud te bepleiten van deze groep gebouwtjes waar veel bekoorlijks aan is, maar ook veel minder mooie en leelijke gedeelten.

Altijd wanneer men voor het behoud van de Kamperbinnenpoort gepraat of geschreven heeft, was de ondertoon iets of wat sentimenteel; 't idyllische plekje, de geschiedenis, 't voorgeslacht, de piëteit tegenover.... ja piëteit en dat in een tijd waarin het bestaanbaar is dat op dit oogenblik de oude gave Koppelpoort wordt beleedigd door in haar onmiddellijke omgeving een huis te bouwen, dat de houding aanneemt in de zestiende eeuw gebouwd te zijn.

Hoe anderen over afbraak van oude gebouwen denken kan blijken uit de stukken betreffende den Haagschen Raadhuisbouw. Architect de Bazel zegt daarin: „Dat het perceel Lange-Voorhout no. 48 op de monumentenlijst is geplaatst zegt m.i. nog niet, dat dit perceel ten eeuwigen dage tegen alle andere belangen in moet worden gespaard".

De Directeur van het Rijksbureau voor monumentenzorg zeide: „De lijst is geen wet van Meden en Persen". Burgemeester en Wethouders van den Haag zeggen over hetzelfde monument: „Plaatsing op die lijst heeft toch nooit de beteekenis dat eenig

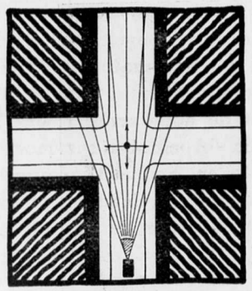

Fig. 1.

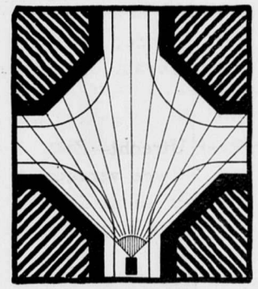

Fig. 2.

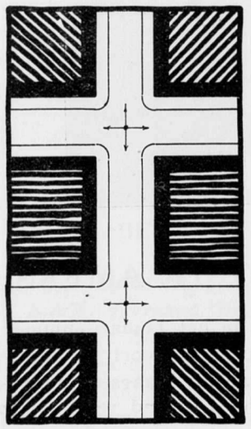

Fig. 3.

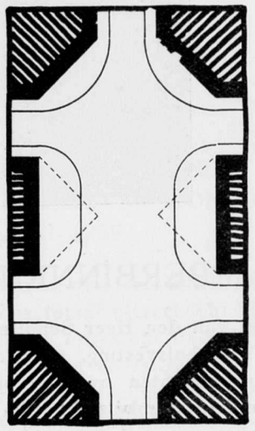

Fig. 4.

bouwwerk, dat in verband met verkeerseischen niet kan blijven bestaan, nimmer zou mogen verdwijnen".

Als er dan geen dwingende redenen zijn om de resten van de Kamperbinnenpoort te behouden, wat zijn er dan wel voor redenen om wat er nog staat te willen sloopen en op te ruimen.

Bouwvalligheid, slechte en zeer verouderde woningtoestanden in meerdere perceelen, verkeersbelemmering, gevaar voor alle passeerenden zoowel voor voetgangers als het rijverkeer. Ziehier de meest in het oog springende argumenten voor slooping.

De bouwvalligheid behoeft geen nader betoog; het feit, dat Ged. Staten op de noodzakelijkheid van herstel moesten wijzen, de begrooting van de Gem. Amersfoort groot f 9000. – voor de noodzakelijke herstellingen, deze gegevens zijn voldoende om het eerste argument niet meer in twijfel te trekken.

De slechte woningtoestanden die men in meerdere perceelen aantreft, behoeft niet te verwonderen, daarvan kan elke leek zich overtuigen, en dat de woningen niet aan zeer matig gestelde moderne eischen voldoen ligt voor de hand bij een hier gehuldigd bouwsysteem van bij-, aan-, op- en verbouw in de 19e eeuw en daarvoor.

Dat de Kamperbinnenpoort een verkeersbelemmering is neemt ieder aan die weet dat deze doorgang gemiddeld niet breeder is dan 4.75 M. over een lengte van 35 M. met als nauwsten doorgang 3.60 M.

Wanneer hier een wagen of auto passeert, blijft er aan weerszijden voor het overige verkeer 80 cM. over.

Dat de Kamperbinnenpoort gevaar oplevert is zeker en wordt m.i. volstrekt niet weersproken door het feit dat er zelden of nooit ernstige ongelukken plaats hebben. Elke wegkruising levert gevaar op in meerdere of mindere mate en dat gevaar wordt hier vergroot door de te smalle straat waardoor alle uitzicht voor de bestuurders van een voertuig wordt benomen door het feit dat de hoofdverkeersweg hier tevens het doorgaand verkeer Utrecht—Zwolle, Amsterdam –Apeldoorn enz. moet verwerken.

Zal, wanneer fig. 1 twee verkeerswegen voorstellen, het verkeer op het kruispunt zonder gevaar zijn, dan dient daar een verkeersagent regelend op te treden. Deze agent heeft uitzicht in alle vier de straten en ziet dus voor de bestuurders van naderende voertuigen. Zoo'n verkeersagent is echter duur, goedkooper en net zoo goed is den bestuurders zelf uitzicht in alle vier de straten te geven. Dit is bereikt in fig. 2 door afschuining van de hoeken.

Wanneer de afschuining (voor stadsverkeer) zoo genomen wordt, dat de bestuurder ongeveer 10 M. vóór de kruising uitzicht heeft dan is dat in het algemeen meer dan voldoende om door vaartmindering of stoppen aanrijding te voorkomen.

Wanneer nu een drukke verkeersweg tweemaal op korten afstand gekruist wordt door een dwarsweg zooals fig. 3 aangeeft, dan is wanneer men het zonder verkeersagenten wil doen in fig. 4 de vanzelf volgende oplossing gevonden om aan elken bestuurder zelf uitzicht te geven. Hier is een plein ontstaan waarop we de gestippelde driehoeken onbebouwd laten, waardoor een mooiere ruimtewerking wordt verkregen, terwijl tevens de driehoekige vorm zich minder goed leent voor bebouwing.

De lezer houde mij dit paragraafje theorie ten goede, we komen nu van zelf weer op het Kamperbinnenpoort-vraagstuk terug.

Wanneer we de onmiddellijke omgeving van de poort in plattegrond bezien, fig. 5, dan merken we dat we hier te doen hebben met het geval van fig. 3 en dus de oplossing moeten zoeken in de richting van fig. 4. We gaan dus den ouden opstal, hoewel met een gevoel van spijt om de noodzakelijkheid daarvan, aan 't sloopen en krijgen ruimte voor ons plein, of anders gezegd we geven den passeerenden bestuurders het voor hen onontbeerlijke uitzicht. Fig. 6 geeft den toestand weer zooals deze dan zou worden, de voor het verkeer theoretisch juiste vorm.

Er zijn echter meer factoren in 't spel dan alleen het verkeer.

Waar we zooals hier een mooi groepje moeten offeren willen we daarvoor trachten iets goeds terug te geven. Dit kan alleen wanneer het plan vooraf van alle kanten bekeken wordt.

Na overwegingen van allerlei aard, maar in de eerste plaats denkend aan het stadsschoon en het zich aanpassen van het geheel in de oude pittoreske omgeving komen we dan tot de oplossing waarvan fig. 7 en 8 den plattegrond en een vogelvlucht te zien geven.

Het zal noodig zijn een korte toelichting bij deze schetsen te geven ter motiveering van het verschil tusschen de plattegronden van fig. 6 en 7.

De Langestraat en Kampstraat vormen te zamen een drukken verkeersweg, vooral op marktdagen en in de zomervacantie wanneer het groottoerisme Amersfoort doortrekt. Daar moet dus met de maximum toegelaten snelheid gereden kunnen worden zonder gevaar. De Singel als eerste kruising neemt in hoofdzaak het minder snelle stadsverkeer op, terwijl de Muurhuizen, de tweede kruising weinig passage heeft. Het gebruik van de kruisingen is dus op het oogenblik nog niet zeer druk te noemen.

De afschuiningen op de hoeken welke gestippeld zijn kunnen te zijner tijd wanneer het verkeer toeneemt, worden uitgevoerd. Hierdoor heeft het plein in dit plan een rechthoekigen vorm gekregen met hoofdafmetingen van 22.— M. breedte en 48.— M. lengte. Deze pleinaanleg in den schilderachtigen stadsaanleg met zijn kromme, vrij smalle straatjes en singels komt mij wel wat ruim voor.

Het streng geometrische, eenigszins monumentale van den rechthoekigen pleinvorm moet worden verzacht, de groote lengte wat worden gebroken en dat wel zonder aan

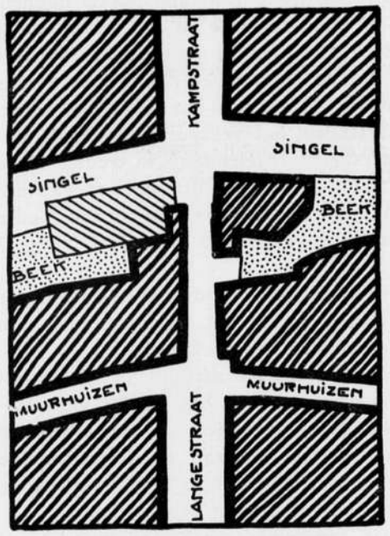

Fig. 5.

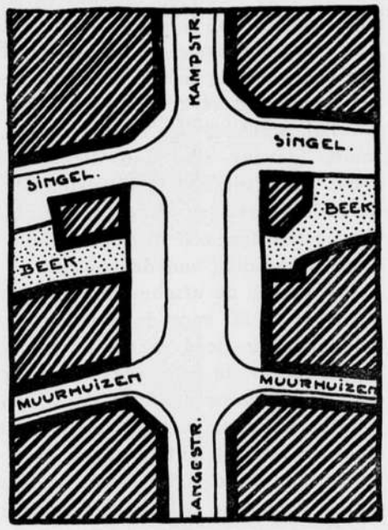

Fig. 6.

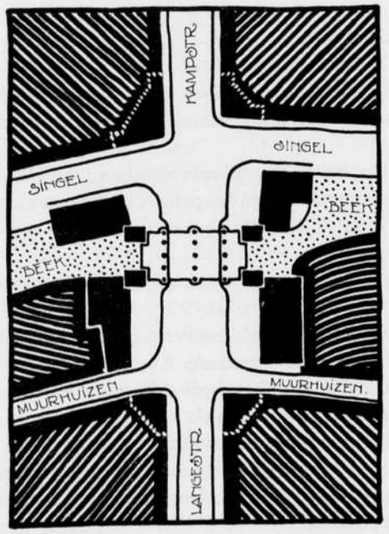

Fig. 7.

Fig. 8.

de verkeerseischen te kort te doen. Daarbij komt nog dat de omsluiting van de stadskern door de Muurhuizen, die de oude binnenstad zoo karakteristiek omspant, op deze plaats een gevoelige wond zou zijn toegebracht. Deze overweging leidde er toe midden over het plein een poortgebouw te zetten.

Het voordeel daarvan is dat het plein nu wordt verdeeld in twee intiemere ruimten, beter passend bij de aansluitende lage hoekbebouwingen. Voor het verkeer is deze poort geen belemmering, zij treedt zelfs regelend op door haar vorm. De middenkolommen scheiden het komend- en gaand-rijverkeer en voor de voetgangers is met aparte zij-doorgangen voor veiligheid gezorgd. De oude stadsomsluiting behoudt zoo haar schakel. Het poortgebouw is tevens een rustpunt voor het oog wat hier wel noodig is. De aaneengetrokken Lange- en Kampstraat zouden zonder haar een te lang recht eind vormen en daardoor vervelend worden, terwijl de bouwwijze van oud Amersfoort, lange rechte straten niet toelaat.

Waar hier gesproken werd van aansluiting van het nieuwe bij het oude, is zooals wel van zelf spreekt niet gedacht aan het ontwerpen van de nieuwe bebouwing in een bepaalden ouden stijl, dit werkt de samenhoorigheid niet in de hand, het maakt het verschil tusschen het oude en nieuwe slechts stuitender. De gevels van de pleinombouwing zullen logisch uit den platte-grond moeten worden opgebouwd.

De vormgeving zal zijn afgeleid of moet voortvloeien uit de tegenwoordige eischen die wij stellen aan constructie, materiaal en comfort waarbij dan van zelf de fantasie van den ontwerper een niet onbelangrijk woord meespreekt.

Het zij mij veroorloofd hier tot besluit aan te halen de woorden van den Heer Schulte Nordholt die schreef: „En daarom blijft, indien het, wat wij ontkennen, wer„kelijk waar is, dat de verkeerstoestand ter plaatse onhoudbaar is, slechts over de „torentjes te sloopen, de straatwanden terug te plaatsen en een nieuwe bebouwing „van de Kamperbinnenpoort uit te voeren, *naar een vooraf in alle onderdeelen, zoowel „uit verkeers- als uit architectonisch- en stedenbouwkundig oogpunt, wel overwogen plan".*

Wij hopen voor Amersfoort, dat zij, die tot slooping zullen besluiten, dit niet zullen doen zonder tevens te besluiten tot het doen maken en uitvoeren van een plan als door den Heer S. N. aangeduid, alleen dan is slooping te verantwoorden. Laat de geschiedenis van het midden-Dam-terrein in onze hoofdstad een waarschuwing voor ons zijn geen oude schoenen weg te gooien voor we nieuwe hebben.

Amersfoort, Februari 1923. J. B. VAN DE HAAR JR.

Ter verwolleding diene, dat de heer Schulte Nordholt zich in zijn artikel in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting doet kennen als een voorstander van het behoud der Torentjes. Hij acht de smalle breedte van 3.60 M. juist het meest praktische middel om het verkeer in snelheid te matigen. Het beletsel ziende, wordt de bestuurder gedwongen zich in acht te nemen en zijn vaart te verminderen. Voor het voetgangersverkeer oppert de heer S. N. het denkbeeld langs den Zuidelijken poortwand een overdekt trottoir te maken, ter breedte van $2^1/_2$ à 3 M. Toegevende dat dit niet de ideale oplossing is, acht hij haar voor lange jaren de eenige oplossing, welke zonder te bezwarende kosten uitvoerbaar is. Behalve het nagestreefde behoud en de restauratie der torentjes geeft zij bovendien een belangrijke verkeersverbetering alsook het behoud en het herstellen van in dezen tijd van grooten woningnood waardevolle woningen.

Red.

DE LICHTVALLING.

EEN BELANGRIJKE ZAAK VOOR DEN KATHOLIEKEN KERKBOUW.

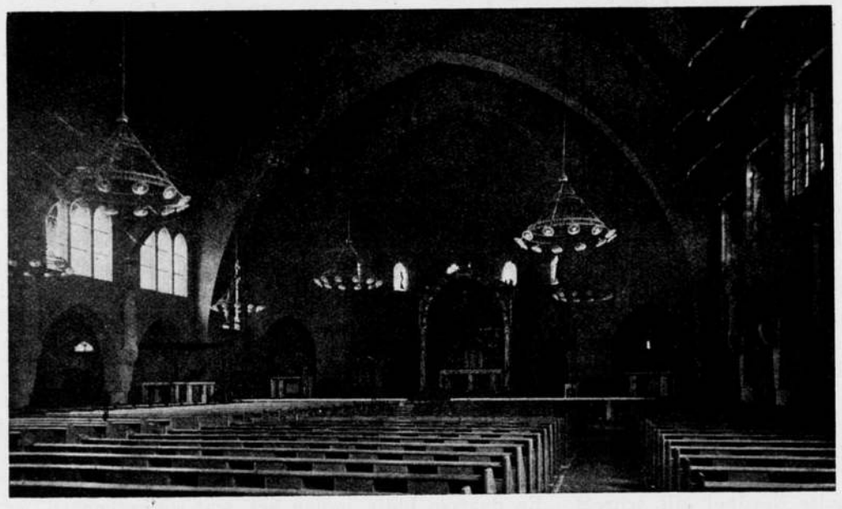

TRADITIONEELE VORM VAN PRESBYTERIUM.
RONDOM GEPLAATSTE, EVEN GROOTE VENSTERTJES VERLICHTEN SCHAARS HET ALTAAR, WAARBIJ MEN GEDEELTELIJK TEGEN DE LICHTBRON INZIET (KERK TE 'S-GRAVENHAGE).

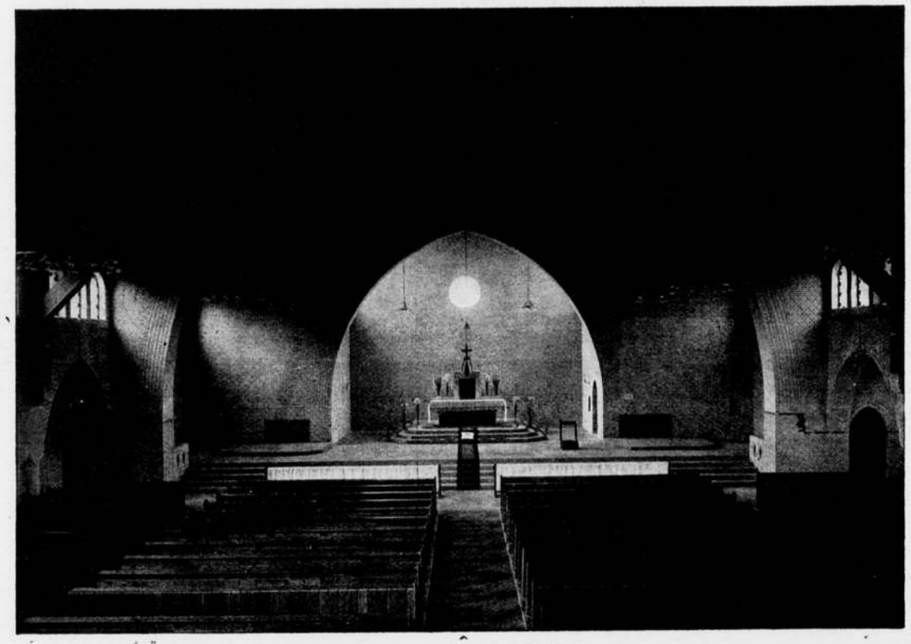

DOELMATIGER VORM VAN PRESBYTERIUM.
HET ALTAAR WORDT OPZIJ-VAN-VOREN IN EEN HELDER LICHT GEPLAATST, WAARDOOR HET OOG NAAR HET PRESBYTERIUM WORDT GETROKKEN. DE GROOTE OPZIJ GEPLAATSTE KERKVENSTERS ZELF ZIET MEN NIET.
(KERK TE BEVERWIJK.)

In het artikel van den heer Mieras over mijn kerkenbouw komt een opmerking voor omtrent den vorm van het presbyterium in katholieke kerken, die mij noodzaakt even hierop terug te komen:

Het bij benadering halfrond presbyterium, zooals ik dit aan de St. Paschaliskerk uitvoerde [1]), heeft ongetwijfeld van algemeen bouwkundig standpunt zijn charme en kan een monumentaal effect maken, wanneer de geldmiddelen den bouwmeester in staat stellen, het groot en massief te projecteeren.

Maar het is voor onzen modernen kerkenbouw t e v e e l een reminiscens van den middeneeuwschen bouw kant en klaar overgenomen, zonder daarbij voldoende critisch te hebben onderzocht, wat eigenlijk voor onzen kerkbouw vereischt wordt.

Wat wordt vereischt? *Duidelijk gezicht op het altaar voor alle in de kerk aanwezigen.* Dit moet het uitgangspunt zijn voor den architect, die in onzen tijd een kerk bouwt. Hij heeft te zorgen, dat deze eisch voldoende aesthetisch wordt opgelost, waarbij echter onmiddellijk de vraag naar de beschikbare middelen in aanmerking komt. Het best kan in dat opzicht voldoen een presbyterium met rechte zijflanken, groot genoeg om daarin flinke kerkramen aan te brengen, die van terzijde den voorkant van het altaar verlichten en zelf niet gezien worden. Zeker is dit nog te verbinden met een daaraansluitende halfronde of veelhoekige aansluiting van het presbyterium, doch practisch geeft dit hieraan onnoodige diepte. De platte dichte achterafsluiting is dus gewettigd. Dat zij niet monumentaal zou kunnen zijn, is in ieder geval niet bewezen door de kerken waarbij deze platte afsluiting door mij is in practijk gebracht. Immers waren deze kerken juist uit buitengewoon krappe middelen gesticht. Overigens moet men nooit

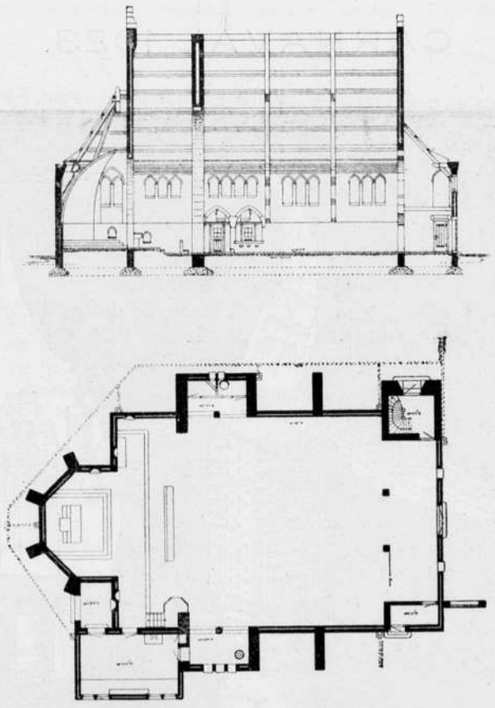

KERK TE TILLIGTE. (OVERIJSSEL).

[1]) Op verlangen van den bouwheer.

uit het oog verliezen, dat men een gebouw opricht om het vanbinnen te kunnen benutten en men dus logisch van binnen uit den buitenvorm dient te bepalen.

In de kleine kerk te Tilligte vindt men als het ware een compromis van beide bovenstaande presbyterium-oplossingen, n.l. een *hoekig, inwendig gewelfd* presbyterium, *alleenlijk van terzijde* voorzien van ramen. Deze oplossing is evenwel uit hoofde de kosten van het gewelf soms niet toe te passen. A. J. KROPHOLLER.

NASCHRIFT.

De notitie van den heer Kropholler over de verlichting van het presbyterium is op zich zelf belangrijk, omdat zij wijst op een bepaald streven in den Katholieken Kerkbouw. Ik had mij als niet-Katholiek, niet bekend met de zich wijzigende liturgische eischen de symbolische beteekenis van het altaar voorgesteld en in verband daarmede aan het prysbyterium een wat mystische belichting toegedacht. Op deze voorstelling moet ik dus terug-komen. In mijn artikel heb ik echter de verlichting van het presbyterium niet aangeroerd. Alleen den vorm ervan. En ik blijf den polygonalen vorm, méér dan den rechthoekigen, in beteren harmonischen samenhang met het altaar achten; de polygone afsluiting „omvat" m.i. inniger het heilige middelpunt van de Kerk. Bovendien blijkt zij ook vereenigbaar met een aan de nieuwere liturgie beantwoordende verlichting. J. P. M.

CARNAVAL 1923.

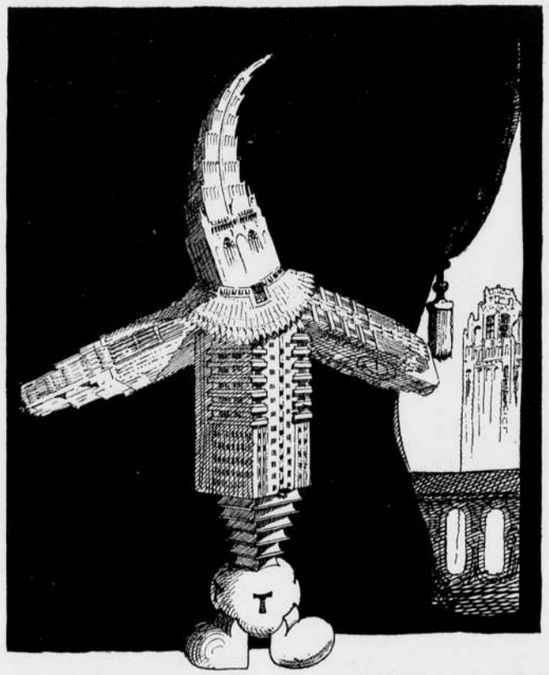

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 11. 17 MAART 1923. INHOUD: Bestuursverkiezing 1923. — Eene studie voor een Nieuw Stadhuis te Amsterdam, door A. B. — Ambt.-Arch. en Part.-Arch., d. T. R.

BESTUURSVERKIEZING 1923.

Op de a.s. Jaarvergadering, van den B. N. A. welke op 14 April a.s. te Amsterdam zal worden gehouden, zijn aan de beurt van aftreden de heeren Paul J. de Jongh, Voorzitter, C. N. van Goor, Vice-Voorzitter, Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris, en Jan van der Valk, Penningmeester. Deze heeren zijn *niet herkiesbaar*.

Betreffende de verkiezing van bestuursleden bepaalt het Huishoudelijke Reglement het volgende:

Art. 4 § 13.

§ 13. De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaat-gestelden.

Een Gewestelijke Kring of 10 leden van den B.N.A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaat-stelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien.

De namen van de candidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht, tijdig genoeg om ze te doen opnemen in het orgaan van den B.N.A., 3 weken vóór de Jaarvergadering. De candidaat-gestelden, die binnen 3 dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve candidatenlijst, welke 2 weken vóór de Jaarvergadering ter kennis van de leden wordt gebracht.

De stemming geschiedt met inachtneming van het in Art. 11 § 26 van de Statuten bepaalde.

Art. 11 § 26 van de Statuten luidt thans:

„Behalve de na te noemen uitzonderingen, worden alle besluiten genomen met volstrekte meerderheid van de uitgebrachte geldige stemmen der aanwezige en vertegenwoordigde leden; blanco stemmen tellen niet mee. Stemmen over personen geschiedt met gesloten briefjes, over zaken mondeling.

Indien bij stemming over personen geen der candidaten de volstrekte meerderheid van het aantal uitgebrachte stemmen op zich heeft vereenigd, heeft een nieuwe vrije stemming plaats, waarna zoo noodig een herstemming tusschen die twee, die bij de tweede stemming de meeste stemmen hebben gekregen.

Bij staking van stemmen over personen beslist het lot, bij die over zaken is het voorstel verworpen.

Het is de opvatting van het Bestuur dat de laatste wijziging in dit artikel aangebracht, en regelende de stemming door vertegenwoordigende leden van de Kringen, niet van toepassing is bij het benoemen van personen, dus niet voor de verkiezing van de leden van het Bestuur en de verschillende commissies.

De Kringen worden verzocht hiervan goede nota te nemen.

In verband met het bovenstaande ziet het Bestuur de opgaaf van candidaten tegemoet vóór Woensdag 21 Maart a.s.

EENE STUDIE VOOR EEN NIEUW STADHUIS TE AMSTERDAM.

Sinds de architecten Heineke en Kuipers in het Bouwkundig Weekblad van 11 Februari 1922 [1]) met hun schetsplan de aandacht hebben gevestigd op het terrein aan de Weteringschans in het verlengde van de Vijzelstraat, voor den bouw van een nieuw Amsterdamsch Stadhuis, is dit punt mijne belangstelling blijven trekken.

Was er van dit terrein, waar zoo wonderlijk een prachtig boomenrijk plantsoen, een oude rommelige bebouwing, een groote ceintuurweg en de eenige gemoderniseerde radiaalstraat, in verband met de nieuwe stadsuitbreiding de radiaalstraat bij uitnemendheid, te zamen treffen, nog niet meer te maken dan het ontwerp van de architecten Heineke en Kuipers te zien gaf? Was het niet mogelijk de twee bezwaren van dit ontwerp, namelijk het leiden van het verkeer dwars over het ontworpen stadhuisplein en den doorrit onder het gebouw, te vermijden?

Dit was mogelijk, waarbij echter de symmetrie van de situatie opgeofferd moest worden. Is echter het opheffen der symmetrie wel een offer? Hierover kan men lang discussiëeren. Voor de ontwerpers Heineke en Kuipers had de symmetrie blijkbaar een groote aantrekkelijkheid. Hiertegenover zou ik deze twee overwegingen willen stellen, ten eerste, dat de symmetrische oplossing slechts een aesthetisch-hoogere oplossing is van de helft van de opgave en ten tweede dat sedert het asymmetrisch-georganiseerde verkeer een hoogst belangrijke factor in den stadsaanleg geworden is, de symmetrische situatie slechts dààr nog juist zou zijn, waar het verkeer ondergeschikt is.

In plaats het stadhuis en het plein in de as van de verlengde Vijzelstraat te projecteeren heb ik deze beide naast deze radiaal-straat gelegd. Het verkeer loopt nu langs het plein en langs het stadhuis, wat aan beide ten goede komt. Het plein wordt rustiger, het gebouw indrukwekkender. Terwijl de architecten Heineke en Kuipers de perspectieven uit de Vijzelstraat afsloten door den gevelwand van het gebouw, heb ik deze afsluiting gedacht in den vorm van een zeer hoogen massalen toren, die door een toevallige verkanteling van de Ferdinand Bolstraat ook nagenoeg in de as van deze straat staat. Het stadhuisplein ter grootte van ruim 100 M. bij 140 M., ongeveer de afmetingen van den Dam met inbegrip van het midden-Damterrein, is geheel omgeven door een nieuwe bebouwing, behalve het waardige XVIIIe-eeuwsche Walenweeshuis, waarmede het plein aansluiting verkrijgt met het mooiste deel van de Prinsengracht of — algemeen gezien — met het monumentale grachtensysteem uit het bloeitijdperk van Amsterdam.

Ter andere zijde verbindt de doorgang naast den toren — een doorgang ter breedte van 30 M., dit is ongeveer de breedte van het Damrak bij den Bijenkorf, het stadhuisplein met het Weteringplantsoen en de Ferdinand Bolstraat. In de tegenstelling van het gesloten stadhuisplein en het uitgestrekte opene plantsoen kan een stedenbouwkundig effect van bijzondere waarde verkregen worden. De Lijnbaansgracht, welke ter plaatse van het Stadhuis vervallen moet, heb ik aan de Oostelijke zijde afgesloten met een monumentale balustrade (met duiker voor de waterverversching) terwijl de gracht aan de westelijke zijde van het Stadhuis verwijd is tot een groote kom, waaruit het Stadhuis zich monumentaal zal kunnen verheffen.

In den tegenwoordigen toestand wordt het karakter van de hier besproken terreinen gedrukt door de leelijkheid van de achterliggende Ferdinand Bolstraat en van de geheele buurt YY. Door de jongste uitbreidingen der stad zal het karakter dezer straat zeker verbeteren. Bovendien heb ik door een tweetal bruggen over de Singelgracht en over de Boerenwetering het ontworpen stadhuis onmiddellijk verbonden met het Museum-terrein en met het Willemsparkwegkwartier. Deze verbinding zal het cachet van dit punt ongetwijfeld in sterke mate ten goede komen. Het Stadhuis ligt

[1]) Zie ook Bouwkundig Weekblad No 9, 4 Maart 1922 en No 12, 25 Maart 1922.

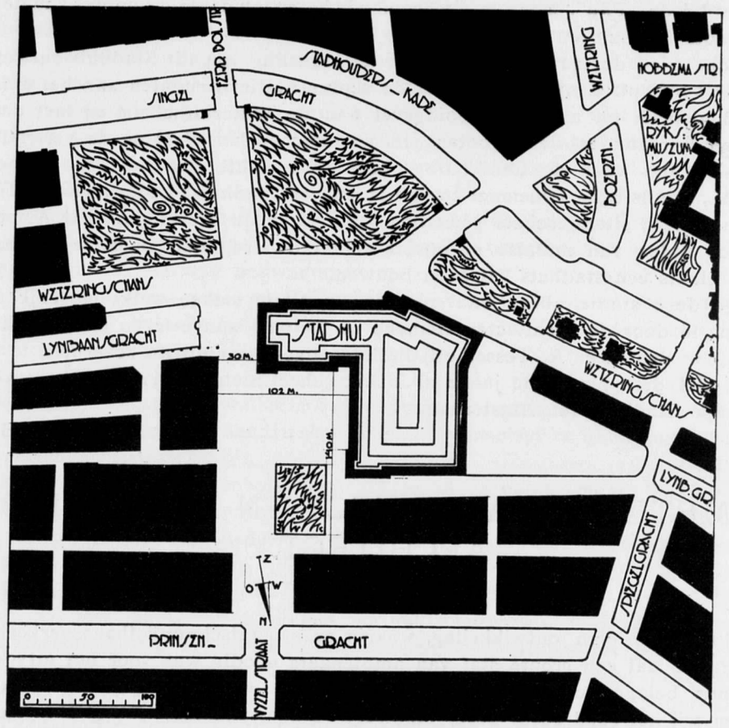

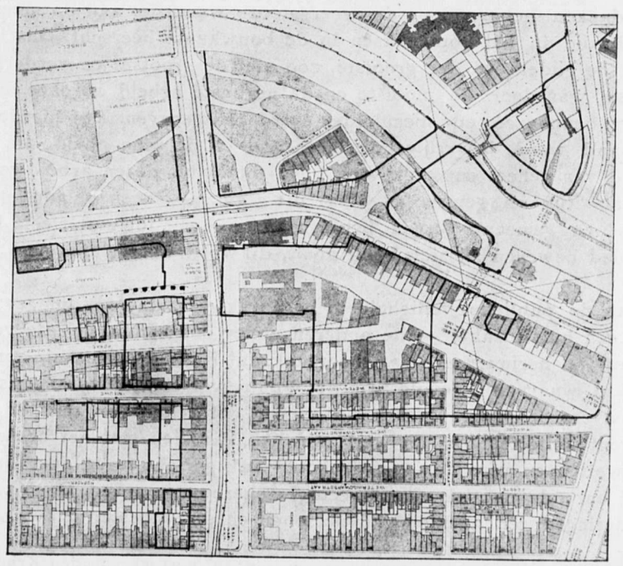

SITUATIEPLAN STADHUIS TE AMSTERDAM. ONTWERP IR. A. BOEKEN.

niet meer bij de „Pijp", maar is opgenomen in het monumentale complex van de musea en de groote behuizingen in die wijk.

Uit den aard der zaak heb ik mij in de indeeling van dit Stadhuis-ontwerp niet al te zeer verdiept. Een indeeling met de representatieve ruimten aan het einde van het Stadhuisplein en aan den hoofdgevel aan de Weteringschans en met de series ambtelijke bureaux in den grooten vleugel tusschen het plein en de verwijde Lijnbaansgracht ligt voor de hand. De totale oppervlakte van het gebouw bedraagt 16.200 M².., dat is bijna tweemaal zoo groot als het Raadhuis van Rotterdam (8500 M².).

Ik heb deze situatieschets geenszins gemaakt in de overtuiging, dat Amsterdam, zoodra de tijden van malaise en misère achter den rug zijn, nu maar wis en zeker op deze plaats een stadhuis zal gaan bouwen.

Moge deze studie alleen van nut zijn om uit te maken welke mogelijkheden in deze situatie door de architecten Heineke en Kuipers aangewezen (of wellicht reeds eerder door den Heer A. Tesselhoff) besloten liggen om tot de zekerheid te kunnen geraken, dat deze plaats de juiste of in het geheel niet de juiste plaats is voor het toekomstige Stadhuis van Amsterdam.

A. BOEKEN.

AMBTENAAR-ARCHITECT EN PARTICULIER-ARCHITECT. [1]

DOOR THEO RUETER.

Het stadium van ontwikkeling, waarin onze maatschappij thans verkeert, heeft meegebracht, dat een groote staf van ambtenaars noodig was voor het uitvoeren der in 's lands belang noodig geoordeelde wetten en verordeningen. In het algemeen erkennen wij het goed recht dezer maatregelen daar zij in het belang van het algemeen welzijn geacht kunnen worden.

Wat betreft de wetten en verordeningen, die door Rijk en gemeenten ten opzichte van het bouwen gemaakt zijn, dient te worden opgemerkt, dat deze in hoofdzaak hun ontstaan te danken hebben aan de weergalooze wanorde, aan de meest denkbare bandeloosheid, die in het bouwvak en in de bouwkunst heerscht. Ons inziens is de opheffing van de gilden één der grootste, zoo niet de grootste en verderfelijkste oorzaken geweest, waardoor de mooiste en de nuttigste arbeid op onze aarde aan de willekeur van beunhazen en speculanten werd prijsgegeven. Dat hierdoor de kunst ernstig geschaad werd, ja, vrijwel verloren ging en de schoonheid, die vroeger een algemeen goed van geheel ons volk was, bijna totaal uit dezen arbeid verdween, was geen zaak van Rijk en gemeenten, daar dit geen „algemeen belang" geacht werd; immers, rijks- en gemeente-zorgen bepalen zich vrijwel tot materieele belangen, op geestelijk gebied bewegen zij zich bijna nooit, dit wordt overgelaten aan „'t particulier initiatief".

Doch dat de publieke veiligheid in gevaar kwam, dat ons lijf gevaar liep, dat er af en toe een huis inzakte — de ouderen onder ons zullen zich de vele Amst. gevallen hiervan wel herinneren — was oorzaak, dat Rijks- en gemeente-zorg zich steeds meer uitstrekte, waarvan 't gevolg was de Woningwet en de overal ontstane en verscherpte bouwverordeningen. Door het algemeen ontbreken van zelfs de minste waarborgen omtrent soliditeit bij het werk van hen, die zich met het bouwvak inlieten, waren deze wetten en verordeningen in hoofdzaak gericht tegen deze lieden, om het bouwende of hurende publiek althans eenige zekerheid te geven. Doch wetten maken geen uitzonderingen ten aanzien van personen en dus moesten dikwijls vele goeden

[1]) Dit artikel is door de Redactie opgenomen op speciaal verzoek van den Kring „Hilversum", van den B. N. A.

het door de kwaden ontgelden. Want wij zullen het er zeker wel allen over eens zijn, dat bijna alle artikelen eener bouwverordening voor den architect onnoodig zijn niet alleen, doch dikwijls een bespotting van zijn gilde — daar zij hem beperkingen en kleingeestigheden in den weg leggen, wat zeker niet de bedoeling dier wetten is geweest. Het ging tegen beunhazen, tegen ondeskundigen, speculanten, niet tegen goede vaklieden. Doch met de steeds toenemende geldzucht en speculatie, waarvoor ten slotte *niets* meer veilig schijnt — worden ook de verordeningen steeds scherper. Zoodat ten slotte de geheele bouwkunst aan banden en beperkingen gelegd zal worden, waardoor van vrije kunst-ontplooiïng eerlang geen sprake meer zal wezen.

Dat de eenige oplossing in dezen zou zijn: het instellen van architecten-gilden, het afleggen van blijken van bekwaamheden — iets wat in andere vakken en beroepen toch ook geschiedt; wat zeker een gansche staf ambtenaars in het bouwbedrijf overbodig zou maken en vele kosten zou uitsparen, dit schijnt nog nooit ernstig tot de autoriteiten en vaklieden te zijn doorgedrongen.

Waarom wordt een kwakzalver gestraft die „onbevoegd" geneeskunde uitoefent — doch waarom blijven die tallooze kwakzalvers op bouwkunstgebied —, die gansche steden, dorpen en geheele landstreken met hun gemetsel en getimmer voor langen tijd verpesten, ongestraft?

Vervalschen zij de schoonheid, verkrachten zij de natuur en de kunst niet, deze goddelijke gaven; vergiftigen zij den smaak van ons volk niet, dat recht heeft op zuivere architecturale schoonheid, in harmonie met de natuur waarin gebouwd wordt? Is 't eerste een algemeen belang, en het laatste niet? 't Is hier niet de plaats hierop verder in te gaan.

Door al deze bouw-verordeningen en het handhaven daarvan was een staf ambtenaars noodig, die nog met den dag aangroeit. Waren het tot voor kort alleen technische ambtenaars, om aan bovengenoemde beunhazerij paal en perk te stellen, door de steeds grooter wordende zorgen der overheid komen thans ook andere zijden uit het bouwvak naar voren. Werken, die vroeger door particulieren werden gebouwd, komen meer en meer in uitvoering bij Rijk en Gemeenten, ook al omdat dezen steeds meer takken van bedrijf tot zich trekken. Ook hierdoor wordt de staf van ambtenaars, nu niet alleen technische, maar ook meer aeshetische, steeds grooter, zoodat het er wel eens op gelijkt, dat deze P.W.'s werken uitvoeren die eigenlijk door particuliere architecten moesten worden verricht.

Zoo geschiedde het dat gedurende den oorlog vele particuliere architecten in dienst van Rijk en Gemeenten kwamen; door den geweldigen warboel werkloos geworden zochten zij daàr, waar min of meer vast werk te bekomen was. Want een groot voordeel van 't ambtenaarschap is het, dat dit zekerheid van inkomsten geeft. Het moge wel eens hard en onbillijk, ja soms een groot onrecht toeschijnen, dat door het particulier initiatief ons geheele leven wordt in stand gehouden en tot de mooiste en grootste daden voert, en dat deze particulieren nochtans geen zeker bestaan vinden terwijl ambtenaars den zwaren levensstrijd niet kennen, we kunnen deze toestanden voorshands niet veranderen.

Doch wel moeten wij, particuliere architecten, **ons verzetten tot het uiterste** tegen de schrèèuwende onrechtvaardigheid dat, gezien deze bovengenoemde feiten, die den ambtenaar-architecten reeds zoo'n grooten voorsprong geven op velen onzer, deze ambtenaren niet zelden ingrijpen, dikwijls op unfaire wijze, in de werkzaamheden der particulieren. Door hun positie hiertoe in de gelegenheid gesteld, worden deze ambtenaars niet zelden gemengd in zaken, die alleen particuliere architecten moesten betreffen. De grens, waar hun ambtelijke werkzaamheden ophouden en privé-arbeid begint, is moeilijk te stellen. Slechts een zèèr uitvoerig omschreven werkprogram, welks naleving geregeld door deskundigen zou moeten worden gecontroleerd, zou hier misschien kunnen baten. Het ondeskundig publiek is al te gauw geneigd te veronderstellen, dat deze ambtenaar-architecten door hun aanstelling als zoodanig, meer bevoegd

zijn dan hun particuliere collega's. Daarbij komt nog deze onbillijkheid — die niettemin een waarheid is — dat velen uit het publiek weten, dat zij van deze ambtenaars in hun functie, meer gedaan kunnen krijgen dan van particuliere architecten. Vele dezer ambtenaars zijn misschien te goeder trouw, wat wij gaarne willen aannemen...

Doch ook gebeurt het niet zelden, dat velen dezer misbruik maken van hun bevoorrechte positie door intriges, een oogje dicht te doen, omkooperij, en zoo voorts. Zij **wéten** dat het publiek hen noodig heeft, de ambtelijke rompslomp, veel tijdverlies, last, kosten, enz. wordt voorkomen als het publiek bij hen komt — en hierop speculeeren zij zèer vaak. Dat door dit alles particulieren ernstig in de uitoefening van hun beroep en in hun broodwinning worden belemmerd en geschaad — en hierdoor bij het publiek de meening post vat „dat zij van deze ambtenaars mèèr gedaan krijgen dan van particulieren" — behoeft zeker geen nader betoog. Wie dit aan den lijve heeft ondervonden zal het met ons eens zijn dat dit een schreeuwend onrecht is, waarin zoo spoedig mogelijk moet worden ingegrepen.

De particuliere architecten, waarvan vele thans een zeer moeilijk bestaan hebben, moeten worden beschermd tegen deze openlijke misstanden. Vele ambtenaar-architecten wenden hun betrekking aan om op deze wijze aan particuliere opdrachten te komen, waardoor de kans van slagen van particulieren ongehoord zwaar wordt. Het vaste salaris wat de ambtenaars genieten, moet dezen genoeg zijn om hun particuliere collega's geen oneerlijke concurrentie aan te doen. Achten zij dit salaris niet voldoende — welnu, niemand riep hen in die betrekking; dat zij die dus prijsgeven en zich scharen aan de zijde der particulieren. Als eerlijk mensch zijn zij verplicht liever het onzekere te aanvaarden, dan op laffe en oneerlijke wijze partij te trekken en misbruik te maken van hun positie als ambtenaar.

Wat wij, particuliere architecten, dus moeten verlangen, neen! **eischen**, is: wettelijke bepalingen voor rijks- en gemeente-ambtenaars om **geen particuliere opdrachten** te mogen aanvaarden. Op vele plaatsen bestaat dit verbod reeds, het is dus niet onmogelijk dit consequent door te voeren.

En zelfs in de uiterste gevallen, waar het b.v. zou betreffen een ambtenaar van zeer groot bekwaamheden, moest dit standpunt worden gehandhaafd. Want juist bij deze bekwame ambtenaars — of wat het publiek voor bekwaam houdt — bestaat de aanleiding tot misbruik te gereeder, hetzij door henzelven of door het publiek.

Geen particuliere architect zal — en kan zich ooit mengen in het werk dier ambtenaars; de positie dezer wordt door de wet beschermd tegen inmenging of intriges van anderen. Is het dan te veel verlangd dat ook particulieren beschermd worden tegen corruptie dier ambtenaars? Wij staan er voor in dat dit geschiedt, veel meer dan menig lezer zal vermoeden.

De steun, die deze ambtenaars doorgaans ondervinden van hun superieuren, van wie velen vaak 't voorbeeld gaven, gedachtig aan 't spreekwoord „wie 't dichtst bij het vuur zit, warmt zich het best" — het in 't geheim werken, benevens 't feit dat de ambtenaars, door hun positie met veel plannen en ondernemingen op de hoogte zijn, vòòr dat deze ruchtbaar worden — maakt dat tegen deze wijze van doen door particuliere architecten weinig of niets kan worden uitgericht, zoo deze niet eenparig tegen de misstanden in krachtdadig verzet komen!

Is het niet reeds bedroevend genoeg, dat Rijk en Gemeenten thans zoo veel werken doen uitvoeren door hun ambtenaars, welke even goed, zooal niet beter, vaak vlugger en vooral economischer door particulieren hadden kunnen gedaan worden? De vloed van Rijks- en Gemeente-ambtenaars wordt steeds grooter en daardoor het werk voor particulieren naar evenredigheid minder. Niet alleen dat door het geregeld meer betrekken van verschillende takken van bedrijf aan Rijk en Gemeente, het aantal „dienstgebouwen", waaronder er zijn van beteekenis en afmetingen vroeger ongekend, geregeld vermeerdert — maar ook de woningbouw, woonhuizen voor de burgerij — tot voor kort in handen van particulieren, heeft thans op vele plaatsen in gemeente-

dienst zoodanigen omvang aangenomen, dat de vrees bestaat dat binnen afzienbaren tijd de woning-bouw geheel aan particulieren zal worden onttrokken en we de „*eenheidswoning*" zullen krijgen. Een ander, niet gering te schatten gevaar is hiervan, dat wij over het geheele land dezelfde typen zullen krijgen, van een geestdoodende vervelendheid — zooals reeds in vele gemeenten het geval is. Dat de bouwkunst in de schoonheid in 't algemeen hierdoor danig in 't gedrang komt, moest alle kunstenaars toch hiertegen in verzet doen komen! Schoonheid bestaat uit tegenstellingen — schoonheid eischt veelzijdigheid, eerbiediging van aller heilige gevoelens, schoonheid duldt geen terreur, geen vrijheidsbeperking, schoonheid haàt het door gezag opgelegde uniforme. De vele postkantoren door 't Rijk gesticht — allen (tot voor korten tijd) naar één geijkt model, waardoor ons geheele land ontsierd werd, zijn hiervan het bewijs, als men bewijzen noodig heeft.

Zullen wij, particuliere architecten, het steeds met leede oogen moeten aanzien — zullen wij het immer dulden, niet alleen dat onze geliefde Bouwkunst door ambtenaarsgelijkvormigheid dreigt te zullen verstarren en verstikken — maar ook dat vele belangrijke opdrachten die in particuliere handen moesten komen, aan ambtenaar-architecten of teekenaars worden opgedragen, veelal om bovengenoemde redenen.

Verder noemen wij het geval in één der kleinere plaatsen, waar een Directeur der Gemeentewerken reeds meerdere groote werken in gemeentedienst tot stand bracht en nog grootere tot stand zal brengen, en dat onder omstandigheden die vele particulieren hem zullen benijden, en die daarbij tevens nog vele privéewerken verricht alsof er geen collega's zijn zonder noemenswaardige opdrachten!

Mogen wij hier niet de vraag stellen of de bedoelde ambtenaar in zijn vasten werkkring geen arbeid genoeg heeft, dat ze zóóveel tijd en gelegenheid over hebben om nog belangrijke particuliere werken te kunnen ondernemen en uit te voeren? Ons dunkt, dat, willen zij hun betrekking naar behooren vervullen, zij hierin werk genoeg zullen hebben. En zoo dit niet het geval is — dan spreekt 't van zelf dat er *te veel* ambtenaars in die diensten zijn, waardoor dus de uitgaven der diverse gemeenten onnoodig bezwaard worden.

Als wij hooren, hoe bij verschillende gemeenten plannen worden ingediend voor het bouwen van **woningen,** geen „dienst-gebouwen" dus, voor gemeente-bedrijven, gesticht met gemeente-penningen — doch *woonhuizen, winkels* en dergelijke, voor particulieren, voor de burgerij, waartoe toch ook *wij*, particuliere architecten behooren — zooals het voor kort ingediende voorstel van Amst. om bij Nieuwendam 1000 woningen, winkels, enz., te stichten waarvoor een bedrag van 4 millioen 300 duizend gulden benoodigd is — en we weten dat dit plan tot stand moet komen met rijks-gelden, op den voet van de woning-wet, met penningen van ons geheele volk dus, niet alleen van Amsterdammers — vragen wij ons dan nooit eens af of zulke werken steeds door gemeente-ambtenaren moeten worden uitgevoerd? *Waaròm* wordt de bouw van zulke particuliere woningen, aan de particuliere architecten onttrokken?

Tot slot noemen wij hier het plan van wethouder de Miranda, het stichten eener woonstad in het Gooi, velen uwer bekend. Men moge over dit „plan" oordeelen zoo men wil — elders heeft schrijver er verder over uitgeweid. Maar moet het stichten van zulk een **woonstad** door gemeente-ambtenaars worden tot stand gebracht? Dat de gemeente het initiatief neemt is uitstekend. Maar acht de Bond van Nederlandsche architecten dit in het laatst genoemde plan niet belangrijk genoeg om te trachten dit in particuliere banen te leiden?

Zou het niet gewenscht zijn als het Bestuur van onzen Bond het daarheen wist te leiden, dat voor dit laatst genoemde plan althans een prijsvraag werd uitgeschreven ten einde te komen tot de best mogelijke oplossing van dit voor het Gooi van zoo groot gewicht zijnde vraagstuk en allen particulieren architecten een kans te geven om hun ideeën en bekwaamheden te toonen? Of moeten wij het lijdelijk aanzien, dat dit groote, interessante, in ons land geheel nieuwe plan wordt toevertrouwd en op touw

gezet door enkele Amsterdamsche collega's of vrienden der betrokken autoriteiten? Moeten wij het dulden als door stads-architecten in het Gooi een tweede plan-Zuid", vol droefgeestige, kwasi-moderne, stads-woon-kazernes, zou worden voorbereid — wier uniforme typen, grootendeels ontstaan door het autoritair gezag der „commissie van vier" in flagrante tegenstelling zijn met den werkelijk modernen geest van onzen tijd, die vòòr alles vrijheid — vrijheid op elk gebied, eerbiediging van elkanders denkbeelden en gevoelens, eischt?

Wij vragen: moeten wij dit bereids toelaten, terwijl er ontegenzeggelijk zeer veel architecten in het land zijn die door ernstige, jarenlange studie van een landelijke bouwkunst en voorliefde voor de Natuur, die daartoe een eerste vereischte is — blijk hebben gegeven dat het bouwen op het land, te midden der natuur, andere, hoogere eischen stelt dan een sedert vele eeuwen gelijk gebleven zijnde stads-bebouwing?

Vormen wij, particuliere architecten, geen **vakvereeniging,** en is het dan geen plicht om de handen inéén te slaan en ons te doen gelden bij Rijk en Gemeenten, vòòrdat wij misschien allen door deze lichamen zullen worden dòòdgedrukt? Want ook **wij,** particulieren, zijn Nederlandsche Staatsburgers en hebben recht van bestaan en op erkenning van onze diverse bekwaamheden. Of moeten wij allen ambtenaars worden?! Wij verzekeren het onzen lezers: de nood dringt! Erger dan tijdens den oorlog, toen allerwegen „steun-comité's" werden opgericht, is nu de nood bij velen onzer; gelooft ons, onder de noodlijdende kunstenaars zijn 't volstrekt niet de schilders alleen, die ernstig hulp behoeven. En wat voor dezen van Rijks- of gemeentewege niet mogelijk is, dat is dit voor architecten wel; zooals we boven hebben aangetoond, deze lichamen kùnnen van hun te veel iets afdragen aan particulieren. Dat zij er toe mogen besluiten!

Wij dringen er, namens de Vergadering van Zaterdag 24 Febr. l.l. van den gewestelijken Kring-Hilversum van den B. N. A. bij ons Bestuur met klem op aan om een sterke actie te ondernemen tegen bovengenoemde ergerlijke misstanden eenerzijds — en anderzijds zich te wenden tot Rijk en Gemeenten om eerlang wetten en verordeningen te krijgen waardoor het *bouwen* van eenig gebouw door *onbevoegden verboden worde,* welke onbevoegden, zooals we reeds zeiden, overal onze zoo mooie dorpen en steden, ja ons geheele schoone land bederven — terwijl tegelijkertijd vele bekwame architecten zich in werkloosheid moeten verbijten.

Het is zeker een schoone zaak om zijn ziel in lijdzaamheid te bezitten.

Het is echter geen zucht tot eer, of rijkdom, of aanzien die ons zoo deed schrijven.

Maar de ziel van een kunstenaar dorst naar arbeid — deze **moèt** zich uiten — en **kàn** zich slechts uiten, **in** en **door** zijn werken.

En de architect heeft **immer** een opdracht noodig, heeft behoefte aan materie om zich te kunnen uiten en zijn denkbeelden te verwerkelijken in steen, in hout, in proportie en kleur.

Geen zucht tot rijkdom dringt ons, slechts een alleszins te waardeeren gevoel van eigenwaarde waarvoor wij bij het Nederlandsche volk eerbiediging eischen, doet ons bovenstaand verweer neerschrijven.

Erger dan gebrek aan levensmiddelen — ja, erger dan vrijheidsberooving — is voor den waren kunstenaar: **het tot ledigheid gedoemd zijn.**

En nog te meer is het dit, waar hij overal rondom zich ziet timmeren en metselen en verven op een wijze die hem dikwijls van schaamte en ergernis het hoofd doet afwenden, wètende hoe het kàn, ziènde hoe het gebèurt.

Februari 1923.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 12. 24 MAART 1923. INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 14 April 1923, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American Hotel" aan het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing. — Jaarverslag van den B. N. A. over 1922. — Reglement van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten. — Prijsvraag voor een hedendaagsche straatverlichting, uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk". — Bouwkunst en Vriendschap. — Entrefilet, door J. P. Mieras. — Tentoonstelling Prix-de-Rome bouwkunst, door J. P. M. — De Zweedsche Architectuur en de Tentoonstelling te Gotenburg in 1923, door Ir. G. Friedhoff.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 14 APRIL 1923 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN HOTEL" AAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 20 December 1922 (zie B.W. No. 1—1923).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag over 1922 opgenomen in dit nummer.
5. Verslag van den Penningmeester over den finantieëlen toestand van den B.N.A. (zie mededeeling No. 18).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1923 (zie mededeeling No. 18).
8. Verkiezing van 4 leden voor het Bestuur van den B.N.A.
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B.N.A.
10. Benoemingen van leden voor verschillende commissies (zie mededeeling No. 19).
11. Ingekomen stukken.
12. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van artikel 18 2e alinea van de honorariumtabel voor woningbouw.
13. Voorstel van het Bestuur van den B.N.A. om de Gewestelijke Kring „Alkmaar" op te heffen en de leden daarvan in te deelen bij den Kring „Haarlem".
14. Reglement van den Tentoonstellingsraad (afgedrukt in dit nummer; een praeadvies van het Bestuur zal worden opgenomen in Mededeeling No. 19).
15. Voorstel van het Bestuur om het besluit van 28 October 1922, tot het houden van wisselende tentoonstellingen in te trekken.
16. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal door Jhr. Jan Six, Secretaris van de Vereenigde Indische Bosch Exploitatie Maatschappijen een voordracht met lichtbeelden worden gehouden over Indische Houtsoorten.

De Mededeelingen 18 en 19 zullen aan de leden worden toegezonden in den loop van de volgende week.

BESTUURSVERKIEZING.

Het Bestuur deelt hierbij mede dat ter voorziening in vier vacatures in het Bestuur van den B. N. A. ontstaan door aftreding van de heeren: Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer, J. v. d. Valk en C. N. van Goor, zijn candidaat gesteld de heeren:

Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, E. J. Kuipers, J. F. Staal Jr., candidaat gesteld door den Kring „Amsterdam".

Ir. A. Broese van Groenou, G. Versteeg, H. A. van Anrooy, J. F. Staal Jr., candidaat gesteld door den Kring „Haarlem".

Ir. Jan Gratama, Ir. M. J. Granpré Molière, G. J. Rutgers, J. C. Meischke, candidaat gesteld door den Kring „Leeuwarden".

Ph. J. Hamers, candidaat gesteld door den Kring „Hilversum".

G. Versteeg, Jan de Meyer, Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, candidaat gesteld door den Kring „Den Haag".

Ir. Jos. Th. J. Cuypers, P. G. Buskens, G. Versteeg, Jan de Meijer, candidaat gesteld door den Kring „Deventer" en

Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, Jan de Meijer, G. Versteeg, candidaat gesteld door den Kring „Rotterdam".

De officieele candidatenlijst zal worden opgenomen in het volgende nummer van het Bouwkundig Weekblad.

JAARVERSLAG VAN DEN B. N. A. OVER 1922.

Ter voldoening aan artikel 10 § 25 van de Statuten van den B. N. A. brengt het Bestuur onderstaand jaarverslag uit.

Het aantal leden van den B. N. A. bleef constant. Tot het lidmaatschap traden 13 architecten toe, te weten de heeren: J. G. A. Heineman, H. M. Zoetmulder, Pierre Cuypers, N. C. H. M. v. d. Drift, J. Roodenburgh, J. M. v. Hardeveld, Th. J. van Elsberg, J. Kooyman, C. B. Posthumus Meyjes Jr., A. Stahlie, B. van Hoogstraten en J. van Laren. Ir. A. J. v. d. Steur werd aspirant-lid.

Door den dood ontvielen den B. N. A. zijn Eerelid C. Muysken en de heeren H. J. Dammerman en E. F. Ehnle. Één lid werd van de ledenlijst afgevoerd. Voor het lidmaatschap bedankten Jan Pauw, G. Stapenséa, G. Looman, W. Kromhout, J. P. Stok, Ir. Joh. G. Robbers, Prof. Ir. J. G. Wattjes en Ir. P. J. de Bordes.

Het ledental bedroeg op 31 Dec. 1922, 235, het aantal aspirant-leden -9.

In de samenstelling van het Bestuur kwam een verandering door de aftreding van de heeren Ir. A. Broese van Groenou en H. Fels, in wier plaats werden gekozen de heeren Jan Wils en Ir. W. P C. Knuttel. De samenstelling van het Bestuur was na de Jaarvergadering op 12 April 1922 als volgt:

Paul J. de Jongh, Voorzitter; C. N. van Goor, Vice-Voorzitter; Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris; Jan v. d. Valk, Penningmeester; Ir. A. R. Hulshoff, Jan Wils en Ir. W. P. C. Knuttel, leden.

De Commissie van Onderzoek veranderde door de aftreding van de heer S. de Clercq, in wiens plaats de heer Ir. A. Broese van Groenou trad. Na 12 April bestond deze Commissie uit de heeren: P. G. Buskens, Voorzitter-Secretaris; H. v. d. Kloot Meyburg, Jan de Meijer, A. P. Smits en Ir. A. Broese van Groenou.

Wat de samenstelling van de overige permanente commissies betreft, het volgende:

In de Commissie van Financiën hadden zitting de h.h. W. J. de Groot, A. Mondt Jr. en Mr. E. H. P. Rosenboom, waarvan de heer Mondt werd herkozen.

In de Commissie van Redactie werd de plaats van het aftredende lid Ir. M. Th. Elout ingenomen door den heer Ir. G. C. Bremer, zoodat de samenstelling was als volgt: Ir. D. F. Slothouwer, Ir. A. Boeken, Ir. M. J. Granpré Molière, Paul J. de Jongh, Ir. G. C. Bremer en J. P. Mieras, redacteur.

De Commissie van Onderwijs veranderde niet. Leden zijn: Ir. W. de Vrind Jr., Voorzitter; G. J. Rutgers, Vice-Voorzitter; J. P. Mieras, Secretaris; M. Sirag, Jan v. d. Valk en J. C. Meischke. Bovendien hebben als vertegenwoordigers van de Federatie van samenwerkende technische vakbonden in deze commissie zitting de heeren M. Vrijenhoek en C. v. d. Linde.

De Commissie van Geschillen bleef onveranderd. Leden zijn: P. G. Buskens, S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, B. J. Ouëndag en J. Verheul Dzn. Voorzitter is de heer B. J. Ouëndag, als Secretaris is Mr. E. H. P. Rosenboom aan de Commissie toegevoegd.

Door de aanneming der Alg. Reg. moest de daarin in art. 43 genoemde Geschillen-commissie worden benoemd. Dit geschiedde op de leden-vergadering van 28 Oct. Daarin hebben thans zitting behalve de hierbovengenoemde leden der bestaande commissie, de heeren: C. N. van Goor, M. Meyerink, H. A. Reus. Ir. W. F. C. Schaap, G. Versteeg en Ir. W. K. de Wijs.

De heeren H. G. Jansen en Paul J. de Jongh, commissarissen van het Ondersteuningsfonds, bleven als zoodanig in functie. De plaatsv. leden van de Commissie van Voorlichting, de heeren Ir. A. Broese van Groenou, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk en P. J. Houtzagers werden effectief lid, in hun plaats kwamen als plaatsv. leden de heeren P. G. Buskens, Ir. M. J. Granpré Molière en Ir. A. R. Hulshoff.

Het Bureau van den B. N. A. stond onder leiding van den Directeur J. P. Mieras, die in zijn taak werd bijgestaan door den heer J. Geerts en Mej. J. F. Veldhuizen.

De werkzaamheden van den B.N.A. waren in hoofdzaak een voortzetting van reeds in vorige jaren begonnen arbeid. Daarvan treedt in de eerste plaats op den voorgrond de behandeling en afwerking van de Algemeene Regelen betreffende de verhouding tusschen den architect en zijn opdrachtgever en de honoreering van den architect, waarvan de Commissie in het voorjaar een gewijzigd concept indiende, waarin rekening was gehouden met de op 23 en 24 Sept. en 30 Oct. 1921 genomen besluiten.

Dit concept werd behandeld op de ledenvergadering van 8 Juli en na nog enkele kleine wijzigingen op 30 September aangenomen. Ze traden op 1 November in werking. De aanneming der Alg. Reg. had een wijziging van §§ 30 en 31 van het H Regl. op 27 November, (Geschillen-commissie) tengevolge. Met de aanneming van deze Alg. Reg. kwam het vraagstuk van het honorarium voor volkswoningbouw meer boven op het program. Zooals in het vorig verslag werd medegedeeld was de behandeling van dit onderwerp uitgesteld tot de vaststelling der Alg. Regelen, om op de basis hiervan gelijktijdig met de financieele ook de administratieve paragrafen te kunnen behandelen. In den loop van het nieuwe jaar zullen dus de voorstellen tegemoet kunnen worden gezien.

De vigeerende regeling heeft gebleken tot willekeur der autoriteiten en tot onbillijkheden aanleiding te geven. De 45 % toeslag, officieel niet erkend, werd meermalen toch uitgekeerd, andere keeren geweigerd. De aan deze regeling verbonden gedachte Arbitrage-commissie werd niet ingesteld. De Minister achtte haar overbodig. Een uitvoerige briefwisseling (gepubliceerd in het B.W. No. 26-1922) met den Minister bracht geen wijziging in zijn standpunt. Inmiddels deed zich een nieuwe moeilijkheid voor, nl. dat in verband met de gewijzigde en steeds wijzigende inzichten van de Regeering inzake den woningbouw de uitvoering van verschillende plannen werd opgeschort of afgelast. De betaling der honoraria en voorschotten voor de reeds gedane werkzaamheden bleek moeilijkheden te ondervinden. Het Bestuur van den B.N.A. raadpleegde in deze het Dag. Best. van den Nat. Woningraad, dat in beginsel zijn steun toezegde bij de pogingen om de regeering van de billijkheid van de vorderingen te overtuigen. Deze actie werd in begin September begonnen. Spoedig echter kwam het Bestuur voor moeilijkheden te staan, die niet direct uit den weg konden worden geruimd, hetgeen eenige vertraging ten gevolge had.

Naast deze veel aandacht vragende onderwerpen werden verschillende andere behandeld, waarvan wij noemen: de herziening van het stemrecht van de leden, dat op initiatief van den kring Deventer, aanmerkelijk werd gewijzigd, in dien geest dat de kringen in het stemmenaantal naar evenredigheid van de op de kringvergadering aanwezigen hun invloed zullen kunnen doen gelden (deze herziening bracht een wijziging mee van het Huishoudelijk Reglement op 28 October, waarbij §§ 24 a-b-c en d werden ingelascht en § 28 1e al. werd veranderd).

Het in 1921 begonnen optreden tegen het aanbieden van provisie werd voortgezet en leidde in verschillende gevallen tot een gunstig resultaat.

De arbeid van enkele commissies bleef in portefeuille, noch van de commissie tot het onderzoeken van de mogelijkheid een Raad van deskundige adviseurs voor bouwaangelegenheden, speciaal in gevallen van dispensatie-verleening, noch van de commissie tot het bestudeeren van het vraagstuk wettelijke bescherming van den architectentitel, werden rapporten ontvangen.

In den loop van het verslagjaar werd meermalen de behoefte gevoeld en de wensch geuit de afwerking van deze onderwerpen te bespoedigen, zoodat in het nieuwe jaar hierop mag worden gerekend.

Slechts het rapport van de commissie vergelijking van de A.A.V. werd in het voorjaar ontvangen en in No. 9 van het B.W. gepubliceerd.

De speciale commissie voor woningbouw-aangelegenheden gaf van hare diligentie blijk, op de Jaarvergadering, waar zij critiek uitoefende op de geste van het Bestuur inzake de 45%.

In samenwerking met zustervereenigingen werd de Tentoonstellingsraad ingesteld. Op de Jaarvergadering werd besloten aan dezen Raad voorloopig gedurende 3 jaren een subsidie te verleenen van f 400 's jaars. De Tentoonstellingsraad had een voornaam aandeel in de totstandkoming van de afdeeling architectuur op de Tentoonstelling te Kopenhagen. Een daarop uitgeoefende scherpe critiek van een der leden van den B. N. A. was o. m. aanleiding de verhouding tusschen den Tentoonstellingsraad en de hem constitueerende vereenigingen nauwkeuriger te omlijnen en in een reglement vast te leggen. Het concept van dit reglement bereikte het Bestuur aan het eind van het verslagjaar.

In de in het vorige verslag genoemde wijzigingen van het concept-collectief contract voor het personeel, heeft de Federatie gemeend niet verder te moeten treden, zoodat deze materie voorloopig is blijven rusten.

Op 28 October werd door de ledenvergadering een bestuursvoorstel aangenomen, behelzende portefeuilles samen te stellen, van het werk der leden, die zullen wisselen van kring tot kring, zoodat de leden gelegenheid hebben van elkaars werk (schetsontwerpen enz.) kennis te nemen. Het

denkbeeld was afkomstig van den Heer G. J. Rutgers, die in woord en geschrift voor de verwezenlijking ervan ijverde.

De examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar hadden als steeds in de maanden Februari, Maart en April plaats, waarbij de B. N. A. gebruikt mocht maken van eenige lokaliteiten in het gebouw van de 3e Ambachtsschool te Amsterdam.

Voor het examen van Bouwkundig Opzichter meldden zich 246 candidaten aan, voor Teekenaar 16. Er werden 81 Opzichters diploma's uitgereikt, 3 voor Teekenaar. De Commissie van Onderwijs wijdde in den loop van het jaar haar aandacht aan de wijze van beoordeeling der cijfers, waarvoor in 1923 een andere methode zal worden toegepast.

De uitgaven van den B. N. A. omvatten in 1922 het Bouwkundig Weekblad en de Mededeelingen 16 en 17. Bijzondere werken werden niet uitgegeven. Het Bouwkundig Weekblad kon in 1922 aanmerkelijk worden uitgebreid en ook de illustraties werden vermeerderd. De nummers 51 en 52 werden te zamen genomen en op kunstdruk papier uitgevoerd aan alle leden van den B.N.A. toegezonden.

In verschillende lichamen, commissies en instellingen werd de B.N.A. wederom vertegenwoordigd, t.w. bij de eindexamens van de M. T. S. te Leeuwarden door den heer L. H. E. van Hylckama Vlieg, die over deze examens een verslag uitbracht; in de door den Minister van Waterstaat ingestelde Gewapend-Beton-Commissie door de heeren M. Brinkman en Ir. A. H. Rood; in de door het Kon. Instituut van Ingenieurs ingestelde commissie voor het bouwgrondonderzoek door den heer A. A. Kok; in de door de Ned. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde ingestelde commissie tot voorbereiding van een groote tentoonstelling voor Tuinbouw en Kunst door den heer A. P. Smits als lid en Ir. J. B. van Loghem als plaatsvervangend lid; in het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland door den heer B. J. Ouëndag, in het aangevuld Bestuur van dien Raad door den heer Ir. W. F. C. Schaap. (Leden van den Raad aangewezen door den B. N. A. zijn de heeren: P. G. Buskens, G. J. Kruisweg, Ir. A. Broese van Groenou, J. A. Mulock Houwer, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos, W. F. C. Schaap, S. de Clercq, Paul J. de Jongh, A. Mondt Jr., Albert Otten, Jan van der Valk, G. Versteeg, J. Verheul Dzn., E. G. Wentink).

Voorts had de B. N. A. in de volgende lichamen vertegenwoordiging:

In het Bestuur van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting door den heer Ir. A. Broese van Groenou, in het (in October opgeheven) Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen door de hh. J. B. van Loghem, A. R. Hulshoff, S. de Clercq, J. C. Meischke (Algemeen Bestuur), B. van Bilberbeek, J. W. Hanratt, J. G. Robbers en G. Versteeg (Algemeene Vergadering). In het Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de schoonheid van Stad en Land door den heer Ir. W. F. C. Schaap, in het Bestuur van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht door de HH. Ir. Jos. Th. J. Cuypers en Ir. J. B. van Loghem, in het Centraal Normalisatiebureau (sub-commissie voor de normalisatie van teekeningen op het gebied van werktuigbouw, bouwkunde enz.) door den heer J. W. Hanrath, in de commissie tot Bevordering van Aesthetisch en doeltreffend Teekenonderwijs aan Nijverheidsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland (Verzamelcommissie) door de heeren H. van der Kloot Meyburg, in den Tentoonstellingsraad voor het houden van Periodieke Tentoonstellingen de heeren: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, G. Versteeg en J. D. Postma.

Voorts hadden de volgende leden van den B. N. A. zitting in de Schoonheidscommissie te Amsterdam: H. G. Jansen, Ir. D. F. Slothouwer, B. J. Ouendag en E. J. Kuipers als lid; Ir. J. B. van Loghem, Foeke Kuipers, G. Versteeg en D. Heineke als plaatsvervangende leden; — te Schiedam, A. v. d. Lee en Albert Otten; — te Laren en Blaricum, P. J. Houtzagers en H. A. v. Anrooy; — te Zandvoort, M. Plate, A. P. Smits, L. Zwiers als lid: J. B. v. d. Ban en J. P. Mieras als plaatsvervangende leden; — te 's Gravenhage, Han Groenewegen, Ir. D. Roosenburg en Ir. H. Theunissen; — te 's Hertogenbosch, Oscar Leeuw, J. v. d. Valk en D. Heusinkveld, lid; Jan Stuivinga, H. M. Zoetmulder en L. J. P. Koopen, pl. lid; — te Ouderkerk a/d Amstel, M. J. E. Lippits, D. Heineke, Adr. Moen, lid; E. J. Kuipers, J. Molenaar, W. Noorlander, pl. lid; — te Huizen, H. A. van Anrooy; — te Baarn, E. Verschuyl; — te Rijswijk, R. C. Mauve en J. C. Speelman; — te Leeuwarden, in de Hooger Beroepscommissie op de Schoonheidscommissie de heer S. de Clercq; — te Hoorn, P. N. Leguit (z. g. Bouwplancommissie); — te Voorburg de heeren Ir. H. Thunissen en Ir. S. Franco (in Dec. afgetreden en opgevolgd door Ir. D. Roosenburg).

In den loop van het jaar werden verschillende adressen aan de regeering en de overheid verzonden.

Op 19 Jan. een adres aan den Minister van Onderwijs over de samenstelling van het comité voor Ned. Kunsttentoonstellingen in het Buitenland, buiten de kunstenaarsvereenigingen om. — Op 3 Febr. aan den Burgemeester van den Haag een sympathie-betuiging aan het adres van den Kring v. Ned. Beeldhouwers, inzake het op te richten standbeeld voor Koning Willem II. — Op 21 Febr. aan den Gemeenteraad van Rotterdam over het Hofpleinplan van Berlage. — Op 27 Febr. te zamen met andere vereenigingen, een adres aan den Minister van Onderwijs over de reorganisatie van het Kunstonderwijs. — Op 12 April en 11 Juli aan den Minister van Arbeid inzake de arbitrage commissie 45 pCt. — Op 7 Sept. aan den Gemeenteraad van 's Gravenhage inzake het Gevangenpoortvraagstuk. — Op 29 Sept. aan B. en W. van Maartensdijk over een aldaar in te stellen Schoonheids-

commissie. — Op 11 Oct. aan den Raad van Den Haag het voorstel B. en W. inzake het standbeeld Willem II niet aan te nemen.

Door den B.N.A. werden in 1922 6 vergaderingen gehouden te Amsterdam op 12 April (Jaarvergadering) 8 Juli, waarop de heer Ir. J. F. van Hoytema een lezing hield over Europeesche bouwkunst in Ned. Indië, 27 Nov. en 20 Dec., te Utrecht in het Jaarbeursgebouw, dat tevens bezichtigd werd op 30 Sept. en te 's Gravenhage op 28 Oct. in den Haagschen Kunstkring, waarna onder leiding van den kring Den Haag een excursie plaats had naar woningbouwcomplexen.

Bovendien noodigde de B.N.A. te zamen met het Genootschap A. et A. Prof. Dr. Peter Behrens te Berlijn uit, in Amsterdam een lezing te houden.

Prof. Behrens sprak te Amsterdam op 29 Mei over: Werberder wert der Baukunst. Ook had de B. N. A. een aandeel in de ontvangst van den bekenden Engelschen Architect Raymond Unwin, die op Zaterdag 29 April een lezing voor het Inst. v. Volkshuisvesting gaf. Bovendien bood de B. N. A. op 25 Sept een gezelschap Engelsche Architecten en leerlingen van de School of Architecture van de Architectural Association met hunne dames, een gezellige samenkomst aan in het American Hotel waarbij de heer Ir. D. F. Slothouwer een voordracht met lichtbeelden hield over de Nederlandsche bouwkunst. Op het Xe Internationale Architectencongres dat van 4—11 Sept. te Brussel werd gehouden, was de B. N. A. vertegenwoordigd door den heer Jan Wils.

Het Bestuur van den B.N.A.

REGLEMENT VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.) te Amsterdam;
Het Genootschap „Architectura et Amicitia" (A. et A.) te Amsterdam;
De Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst (V.A.N.K.) te 's-Gravenhage;
De Nederlandsche Kring van Beeldhouwers te Amsterdam;
De Vereeniging „de Opbouw" te Rotterdam,

hebben, ter bevordering der samenwerking op het gebied van het tentoonstellingswezen en ter voorkoming van versnippering van krachten, ingesteld den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten.

In dit Reglement worden de bovengenoemde Constitueerende Vereenigingen en de Tentoonstellingsraad respectievelijk aangeduid door C. V. en T. R.

Art. 1. De T. R. heeft tot taak organiseerend op te treden inzake tentoonstellingen voor Bouwkunst in vereeniging met de aan deze verwante kunsten.

Art. 2. Deze taak omvat in de eerste plaats het organiseeren van periodieke tentoonstellingen op dit gebied in ons land.

Zij strekt zich mede uit tot de inrichting van of deelname aan tentoonstellingen op hetzelfde gebied in het buitenland.

Art. 3. Alle besluiten van den T. R. betreffende de periodieke tentoonstellingen zijn bindend voor de C. V. Alle besluiten van den T. R. betreffende overige tentoonstellingen worden ter kennis gebracht der C. V. en zijn bindend voor deze, indien niet binnen den termijn in de mededeeling van den T. R. gesteld, eene afwijkende meening door een of meer der C. V. is kenbaar gemaakt.

Art. 4. De periodieke tentoonstellingen zullen — zoo mogelijk — om de drie jaar worden gehouden, als regel afwisselend te Amsterdam en te Rotterdam.

Art. 5. De periodieke tentoonstellingen zullen zijn zuivere kunstdemonstraties, weergevende de algemeene waarde van het Nederlandsche kunnen op het gebied van bouwkunst en verwante kunsten.

Zij zullen omvatten: bouwkunst, beeldhouwkunst, decoratieve schilderkunst en de graphische kunstvakken, voorzoover binnen het kader van deze tentoonstellingen vallende, benevens alle verdere groepen van ambachts- en nijverheidskunst.

De werken zullen worden bijeengebracht zoowel door keuze van bepaalde werken, onafhankelijk van de omstandigheid of de ontwerper al of niet lid is van een der C. V., als door vrije inzendingen door de leden der C. V., onder voorbehoud van goedkeuring door een jury.

Aan de periodieke tentoonstellingen kunnen inzendingen uit het buitenland worden toegevoegd.

De keuze geschiedt door den T. R.; aan de besturen van de C. V. wordt hiervan mededeeling gedaan.

Art. 6. Bij de periodieke tentoonstellingen is geen commerciëel doeleinde vooropgesteld. Er zal een bureau zijn voor het geven van inlichtingen.

Art. 7. De T. R. bestaat uit 13 leden waarvan er:

3 worden aangewezen door den B. N. A.; 3 worden aangewezen door A. et A.; 3 worden aangewezen door de V. A. N. K.; 2 worden aangewezen door de Kring van Beeldhouwers; 2 worden aangewezen door de Opbouw.

Telken jare treedt van iedere C. V. een afgevaardigde af; voor de eerste maal wordt bij loting door den T. R. de volgorde daarvoor vastgesteld.

De afgevaardigden zijn herkiesbaar, maar kunnen als regel niet langer dan zes achtereenvolgende jaren zitting hebben.

Het werkjaar van den T. R. loopt van 1 Januari tot 31 December.

Art. 8. Bij periodiek of tusschentijds aftreden van een lid van den T. R. zal de betreffende C. V. binnen een maand in de vacature voorzien.

Wanneer de T. R. in zijn geheel aftreedt, geeft hij daarvan kennis aan de C. V. welke binnen een maand de nieuwe leden aanwijzen.

Elk lid van den T. R. blijft in functie totdat zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 9. De T. R. benoemt uit zijn midden een dagelijksch bestuur bestaande uit: Voorzitter, Vice-Voorzitter, Secretaris, Tweede-Secretaris en Penningmeester en verdeelt verder onderling de werkzaamheden.

De Voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met den Secretaris worden belegd; hij onderteekent met den Secretaris de daarvoor in aanmerking komende stukken.

De Vice-Voorzitter treedt bij afwezigheid van den Voorzitter in diens plaats.

Art. 10. De Secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den Voorzitter de correspondentie en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden van den T. R., waarvan een exemplaar aan elk der C. V. wordt toegezonden.

Ook tusschentijds kunnen verslagen aan de C. V. worden uitgebracht.

De Secretaris bewaart alle ingekomen en houdt copie van alle uitgaande stukken en is belast met zorg voor alles wat tot het archief van den T. R. kan geacht worden te behooren.

De tweede Secretaris treedt bij afwezigheid van den Secretaris in diens plaats.

Art. 11. De Penningmeester beheert de aan den T. R. toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, hetwelk voor zijn décharge aan de goedkeuring van de besturen der C. V. onderworpen wordt

Art. 12. Jaarlijks benoemt om de beurt, volgens door den T. R. vast te stellen rooster het bestuur van een der C. V. eene commissie van twee leden tot het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester, welke commissie schriftelijk rapport uitbrengt aan de besturen der C. V.

Indien binnen een maand na toezending van dit rapport niet van het tegendeel blijkt, wordt de rekening geacht goedgekeurd te zijn en is de penningmeester gedéchargeerd. De kosten op de verificatie der rekening vallende, zullen verantwoord worden op de jaarrekening van den T. R

Art. 13. De T. R. vergadert zoo dikwijls hij dit noodig oordeelt, doch minstens eens per jaar ter vaststelling van het jaarverslag, de jaarrekening en de regeling van aftreden. Deze vergadering wordt gehouden in de maand Januari; een maand na deze vergadering moeten genoemde stukken ter kennis van de C. V. zijn gebracht.

Indien binnen een maand na toezending der stukken daarop geen aanmerkingen door de C. V. zijn gemaakt, worden zij geacht te zijn goedgekeurd.

Art. 14. Een vergadering zal ook moeten worden gehouden — en wel binnen drie weken — indien ten minste drie leden schriftelijk aan den Secretaris den wensch daartoe te kennen geven met opgave van de te behandelen punten.

Art. 15. Voor het nemen van een besluit door den T.R. is de aanwezigheid van ten minste zeven leden vereischt. Besluiten worden genomen bij meerderheid van stemmen; bij staking van stemmen is het voorstel geacht te zijn verworpen. Stemming over personen geschiedt schriftelijk, over zaken mondeling.

Art. 16. Voor de periodieke tentoonstellingen zal door den T. R. uit zijn midden een subcommissie van uitvoering worden benoemd, waarin ook niet-leden van den T. R. en afgevaardigden van de subsidieerende lichamen kunnen worden opgenomen. De werkzaamheden van deze subcommissie en hare verhouding tot den T. R. worden door den laatsten nader geregeld.

Art. 17. De in Art. 5 genoemde jury zal door den T. R. worden benoemd en zal overeenkomstig den aard van de tentoonstelling bestaan uit ten minste 5 leden, benevens een voorzitter, waarvoor wordt aangewezen de Voorzitter van de sub-commissie van uitvoering in het vorige artikel genoemd, die als niet-stemgerechtigd lid de bijeenkomsten dezer jury leidt.

De werkwijze van de jury wordt door den T. R. nader geregeld.

Art. 18. Door de sub-commissie van uitvoering in art. 16 genoemd, worden voor het einde van het jaar, waarin de periodieke tentoonstelling gehouden is, de noodige gegevens aan den T. R. verstrekt, welke in de verslagen van den T. R. worden opgenomen.

Art. 19. Er is een tentoonstellingsfonds dat gevormd wordt:

1e. bijdragen van de C. V.;

2e. subsidiën van Rijk en Gemeenten;

3e. bijdragen van particulieren;

4e. verdere bijdragen.

In dit fonds zullen de B.N.A., A. et A., en de V.A.N.K. elk jaarlijks f 400.—, de Kring van Beeldhouwers en „de Opbouw" jaarlijks respectievelijk f 200.— en f 150.— storten.

Uit het tentoonstellingsfonds worden ook bestreden de te maken onkosten door de leden van den T.R. en de door hem ingestelde commissies. Reiskosten worden vergoed volgens het tarief der derde klasse.

Art. 20. Met het oog op eventueele tekorten zal voor iedere periodieke tentoonstelling een waarborgfonds worden gevormd; de C. V. kunnen voor tekorten niet aansprakelijk worden gesteld.

Bij opheffing van den T.R. zal een eventueel saldo in kas onder de C.V. verdeeld worden in verhouding van hunne jaarlijksche bijdragen.

Art. 21. Wijzigingen in dit reglement kunnen op voorstel van den T.R. of van een of meer der C.V. worden aangebracht en behoeven de goedkeuring van de C.V. om van kracht te zijn.

Aldus vastgesteld door den T.R. in zijn vergadering van 28 Februari 1923.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK,
Voorzitter.

J. LUTHMANN,
Secretaris

PRIJSVRAAG

VOOR EEN HEDENDAAGSCHE STRAATVERLICHTING, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK".

Bij het uitschrijven der in het vorig jaar uitgeschreven prijsvraag voor een staande brievenbus — als een der vele, overal verspreide voorwerpen ten dienste der gemeenschap — werd er ook gewezen op de straatlantaarns. Daarmede werd echter aangeduid de straatverlichting in het algemeen; want met vormverandering of verbetering der tegenwoordige straatlantaarns alleen komen wij niet tot een oplossing. In de eerste plaats moet worden gezocht naar een verbeterde wijze van straatverlichting. Het systeem is van het grootste belang, de vormgeving der onderdeelen komt daarna. Het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" volgt de proefnemingen aan de bestaande — vroeger voor gaslicht geëigende — straatlantaarns te Amsterdam, in de laatste jaren genomen. Het lijkt het Bestuur, op dit tijdstip, waar vele verkeersplannen in bewerking zijn, juist, aan de oplossing van dezen factor in het stadsbeeld (ook in het verkeersvraagstuk) mede te werken door het uitschrijven van

EEN IDEEËNPRIJSVRAAG VOOR STRAATVERLICHTING:

Art. 1. De prijsvraag bevat twee opgaven:

a. een straat- en grachtverlichting in de oude stad. Hiervoor is gekozen een gedeelte Singel, Muntplein en Vijzelstraat waarbij vrijwel alle gevallen zich voordoen, welke voor een aan te brengen verlichting van belang kunnen zijn;

b. een straatverlichting voor de nieuwe stad: Amstellaan met zijstraten.

Hierbij is gedacht aan een z.g. „Parkweg" met aansluitende straten. Het is nu de bedoeling, dat wordt aangegeven, hoe de ontwerper zich het systeem van verlichting en de aanbrenging ervan denkt.

Art. 2. Gevraagd wordt:

a. een overzichtsteekening op schaal 1 tot 500 (situatie en aanzichten).

b. twee perspectieven (oud en nieuw stadsgedeelte).

c. enkele onderdeelen op schaal 1 tot 20.

d. een korte schriftelijke toelichting.

De teekeningen uit te voeren in potlood (gekleurd potlood is toegelaten).

Art. 3. Aan de Jury is een bedrag van f 300 beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Indien bij de bekroonde ontwerpen er een is, hetwelk de Jury geschikt acht voor uitvoering, dus voor massaproductie, dan zal de Jury het recht hebben, dit

ontwerp aan te bieden aan het Gemeentebestuur, onder beding, dat, als tot uitvoering hiervan wordt besloten, de ontwerper een behoorlijke vergoeding voor zijn ontwerp ontvange.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 23 Mei 1923, 's middags vóór 12 uur, vrachtvrij zijn bezorgd aan het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Inlichtingen worden door tusschenkomst van het correspondentie-adres uitsluitend gevraagd aan de Jury, per adres den Voorzitter-Secretaris van de Jury, den Heer JAN DE MEIJER, Koninginneweg 95, Amsterdam. Zij kunnen daar worden gesteld tot 14 April a.s.

De vragen worden met de antwoorden openbaar gemaakt in de vakbladen, t.w.: het Bouwk. Weekblad, de Bouwwereld, Architectura en het Centraal blad voor de Bouwbedrijven. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury, zullen alle zendingen voor tentoonstelling ter beschikking blijven van de Vereeniging; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie adressen teruggezonden. Gedurende dien termijn behoudt zij zich het recht voor, de ontwerpen in een of ander kunsttijdschrift te laten reproduceeren, zonder de inzenders daarvoor afzonderlijk te honoreeren, doch overigens met eerbiediging hunner auteursrechten.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen van 1921, ingesteld door het Genootschap „A. et A.", de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" en de Mij. t. Bev. der Bouwk. Bond v. Ned. Arch.

De Permanente Prijsvraag-Commissie heeft haar goedkeuring aan dit programma gehecht.

De Jury:

Dr. W. LULOFS,
Dir. der G.E.W.
A. KEPPLER c. i.,
Dir. der Gem. Won. Dienst.
C. BAKKER,
Hoofdinsp. der politie.
Chef Bur. Verkeerswezen.
H. J. FUNKE,
Ingenieur, Chef v. h. Proj. Bur. b. d. Gem. Tram.
P. KRAMER, Arch.
N. LANSDORP, Arch. B.N.A.

Bestuursleden der Vereeniging «Kunst aan het Volk":
B. T. BOEIJINGA, Arch.
C. OOSSCHOT, Beeldhouwer.
JAN DE MEIJER, Arch. B. N. A.

Secretaris:
Koninginneweg 95, Amsterdam.

AMSTERDAM, Maart 1923.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Het Bestuur van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam is vanaf 16 Februari 1923 samengesteld als volgt: J. P. Logemann, Voorzitter, Ir. W. C. van Goor, 1e Secretaris, P. Schmidt, 2de Secretaris, J. Doets Joh.zn Penningmeester, M. Vermeer, 1e Commissaris, A. Stahlie, 2de Commissaris.

ENTREFILET.

Het is maar een eenvoudige kwestie, maar dat neemt niet weg, dat de Beurs zweeft! De Beurs zweeft. 's Avonds zweeft de Beurs. Een vernuftig reclamist heeft n. l. de souterrain-ramen, ten getale van 20 × 2, voorzien van lichtreclames.

Mat glanzend doorbreekt het licht den voet van den massieven gevel.

Buick. Chevriot.

Naar men zegt zweeft de machtige koepel van de Aya Sophie, doordat veertig ramen aan zijn voet geplaatst, die in een lichtglans hullen.

Zoo zweeft thans ook de Beurs. Versta goed. Zij zweeft niet met zwier of sier, zij neemt geen zwaai van d'Amstel naar 't IJ, zij staat slechts te zweven. Maar niettemin zweeft zij.

Zoo onaardig is het niet. Kan het Paleis op den Dam ook niet gaan zweven, en het Rijksmuseum. Daar is, lijkt mij, nog meer aan te verdienen dan aan de Beurs, want zij kunnen rondom gaan zweven. De Beurs zweeft maar eenzijdig.

J. P. M.

TENTOONSTELLING PRIX-DE-ROME BOUWKUNST.

Het instituut van den Prix-de-Rome voor Bouwkunst heeft de achting van de architecten. Er is in den loop der jaren wel eens critiek geoefend op een en ander, wat er aan vast zit, op de opgaven, op de wijze van werken, maar wat staat nu niet aan critiek bloot. Het bleef echter desniettegenstaande de achting behouden, omdat de winnaars van den Prix-de-Rome in hun werk zóódanig voor den dag kwamen, dat zij als het ware eerbied voor het heele instituut afdwongen. Ik herinner mij dat vroeger, wanneer een Prix-de-Rome met zijn in het buitenland vervaardigde teekeningen terugkwam en die exposeerde in de Academie, dat dat een evenement was.

De eer die de Prix-de-Rome's was te beurt gevallen door de hooge onderscheiding, die eer hielden zij hoog, door ieder jaar met superieur werk voor den dag te komen. Dit werk, dat in onze herinnering blijft voortleven overstraalde alles wat tegen het instituut werd ingebracht. Men zag alleen de lichtzijde. Men stond verbluft, men stond verwonderd.

Deze herinnering wordt een weemoedige, wanneer men thans in de Rijks-Academie de teekeningen ziet, die de heer van Eesteren dit eerste jaar van zijn reizen heeft meegebracht. Ik kan niet anders zeggen dan dat ze bedroevend slecht zijn. Er is eigenlijk geen woord te vinden dat precies uitdrukt of precies weergeeft welke de indruk is dien dit knoeiwerk geeft. Wat te zeggen van een opmeting als die van een fragment van de kruisgang van den Dom te Halberstadt. Zou er een leeraar in het teekenen zijn in ons land die voor zulk teekenwerk van bouwkunstig ornament, van kapiteelen en van profileeringen „voldoende" zou geven? Moet men de slordige teekening van het paleis van Keizer Wilhelm I te Berlijn een opmeting noemen? En wat te zeggen van de schetsen. Begriploozer en daarbij smakeloozer quasi artistiek teekenwerk is ons de laatste jaren niet onder de oogen gekomen. Ik wil nog aannemen dat sommige aquarel-krabbels, als die van een gevel-fragment te Freiburg in S., van de Kettingbrug te Praag, van de Frederiksborg, van Wismar en van een niet te herkennen koepel in Berlijn, als aardigheid, als parodieën op ultra-moderne wijzen van teekenen zijn bedoeld. Maar het exposeeren van een aquarel van een detail van het Raadhuis van Lubeck, zooals deze, vertoont geen zelfrespect. Het is waarlijk de eer van dit achtenswaardige oude gebouwtje te na.

Men zal mij vragen of nu dit teekenwerk maatgevend is voor de beoordeeling van de wijze waarop deze Prix-de-Rome van zijn studiereizen gebruik maakt. Immers teekenwerk is middel, geen doel. Men kan zich heel gemakkelijk een vruchtbare studiereis voorstellen waarbij geen lijn geteekend wordt, waarbij niet één notitie op een schetsblad wordt neergeschreven. Inderdaad dit kan. Maar van den Prix-de-Rome wordt nu eenmaal gevraagd dat hij zich over de indrukken van de bouwkunst en over de wijze, waarop hij die indrukken als kunstenaar opvangt, verwerkt of wil verwerken, door middel van teekenwerk verklaart. Aangezien de heer van Eesteren teekenwerk heeft ingezonden, is hij met deze voorwaarden accoord gegaan. Maar met deze voorwaarden, aan den Prix-de-Rome verbonden, blijft het teekenwerk niet meer uitsluitend „middel", het krijgt een zeker doel: het moet getuigenis afleggen van de geestesverhouding van den Prix-de-Rome tegenover de bouwkunst.

Ik betreur het dat dit werk werd geëxposeerd. Ik betreur het niet alleen voor den vervaardiger, maar ook zoo zeer voor het instituut dat op deze wijze van zijn hooge beteekenis inboet. Het is te hopen, dat de commissie die dit werk te beoordeelen krijgt, zich bewust zal zijn van het respect dat de bouwkunst voor zich opeischt, ook van menschen die eenmaal als winnaar uit de Prix-de-Rome wedstrijd naar voren zijn gekomen.

J. P. M.

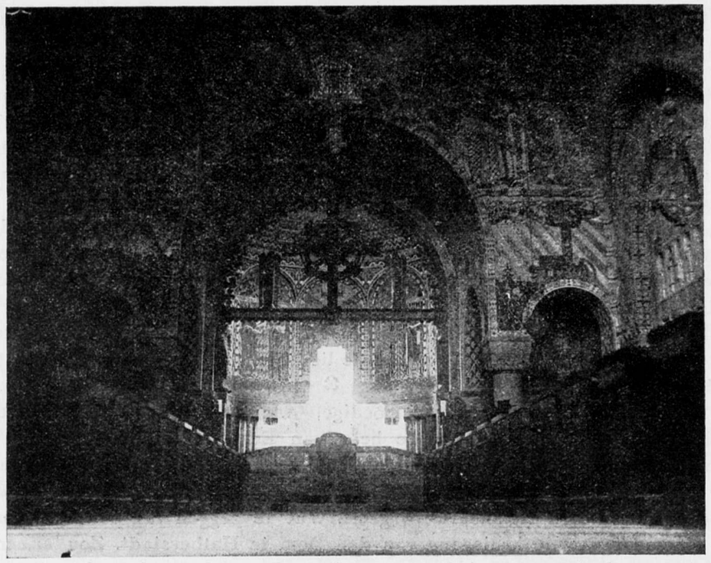

KERK TE SALTSJÖBADEN. ARCHITECT BOBERG.

DE ZWEEDSCHE ARCHITECTUUR EN DE TENTOONSTELLING TE GOTENBURG IN 1923.

Reeds meermalen is in het Bouwkundig Weekblad de aandacht gevestigd op de moderne Zweedsche architectuur. Over het nog niet voltooide stadhuis te Stockholm, over Liljevalcks kunstzaal en over de Masthuggskerk te Gotenburg zijn o.a. artikelen verschenen, waarin de aandachtige beschouwer meer vond dan goede architectuur. Een vormenenthousiast ontdekt mogelijk niet veel nieuws er aan en iemand die de voorboden van een revolutionair tijdperk op architectonisch gebied in aantocht weet, ze zelfs reeds ziet verschijnen, zal vermoedelijk de waarde dezer scheppingen niet gemakkelijk weten te schatten.

Wij Hollanders, in het centrum van het wereldverkeer geplaatst, ondervinden daar den invloed van, zoowel den goeden als den slechten. We zijn ontvankelijk voor de vele indrukken, welke ons van alle zijden toestroomen, we voelen „den polsslag van den tijd". Deze maakt ons echter wel oppervlakkig, de rust om zich in een gedachtengang te verdiepen ontbreekt ons en de groote lijn ontgaat ons maar al te dikwijls. Het onbegrijpelijke aantal partijen op godsdienstig en politiek gebied is m.i. ook hier een uitvloeisel van.

De ligging van Zweden, in 't Noorden van de oude wereld, is zoo in tegenstelling met de onze, dat een groot verschil in de wederzijdsche cultureele uitingen alleen dáárdoor reeds verklaarbaar zou zijn. Daarbij komt de nog krachtige traditie, die zich uit in rijke volkssagen, legenden en oeroude gebruiken, waarvan o.a. de heer v. d. Ven reeds veel vertelde; deze leven nog in alle lagen der bevolking, die de sporen er van in haar nabijheid nog dagelijks ontmoet.

De veldslagen der ouden zijn gebeiteld in de rotsen, de Vikingertorens staan nog in het land en wat de tijd in de materie verwoestte, wordt voor den geest weer levend in de rust der onmetelijke wouden en aan de boorden der schaarsbevolkte merenreeksen. Zelfs in Stockholm mist men de gejaagdheid der Europeesche groote en kleinere steden en wel moet de architectuur van zoo'n land de kenmerken daarvan

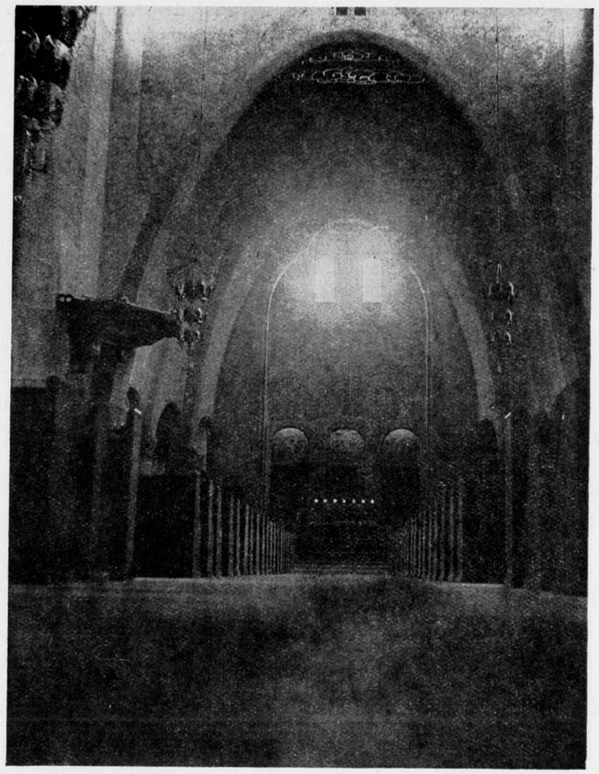

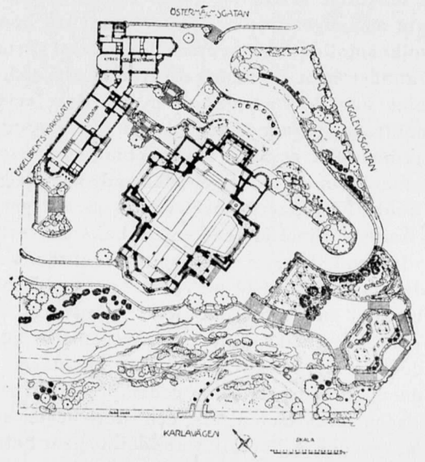

ENGELBREGTSKERK TE STOCKHOLM.
ARCHITECT PROF. L. I. WAHLMAN.

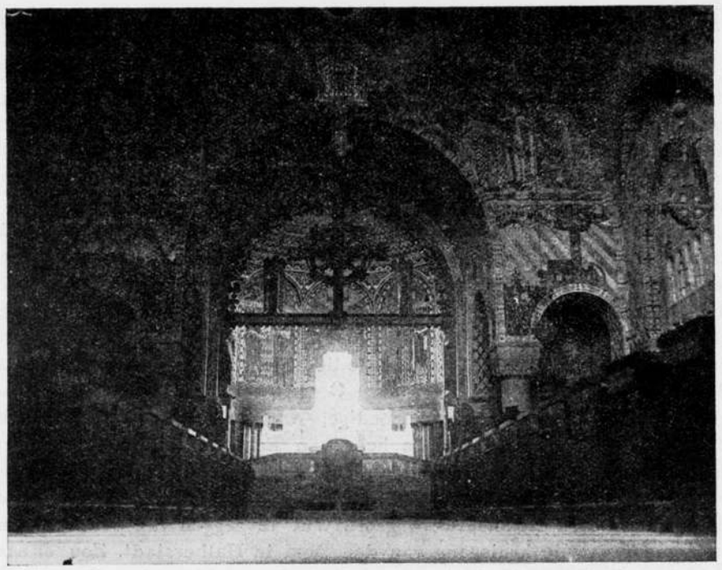

KERK TE SALTSJÖBADEN. ARCHITECT BOBERG.

DE ZWEEDSCHE ARCHITECTUUR EN DE TENTOONSTELLING TE GOTENBURG IN 1923.

Reeds meermalen is in het Bouwkundig Weekblad de aandacht gevestigd op de moderne Zweedsche architectuur. Over het nog niet voltooide stadhuis te Stockholm, over Liljevalcks kunstzaal en over de Masthuggskerk te Gotenburg zijn o.a. artikelen verschenen, waarin de aandachtige beschouwer meer vond dan goede architectuur. Een vormenenthousiast ontdekt mogelijk niet veel nieuws er aan en iemand die de voorboden van een revolutionair tijdperk op architectonisch gebied in aantocht weet, ze zelfs reeds ziet verschijnen, zal vermoedelijk de waarde dezer scheppingen niet gemakkelijk weten te schatten.

Wij Hollanders, in het centrum van het wereldverkeer geplaatst, ondervinden daar den invloed van, zoowel den goeden als den slechten. We zijn ontvankelijk voor de vele indrukken, welke ons van alle zijden toestroomen, we voelen „den polsslag van den tijd". Deze maakt ons echter wel oppervlakkig, de rust om zich in een gedachtengang te verdiepen ontbreekt ons en de groote lijn ontgaat ons maar al te dikwijls. Het onbegrijpelijke aantal partijen op godsdienstig en politiek gebied is m.i. ook hier een uitvloeisel van.

De ligging van Zweden, in 't Noorden van de oude wereld, is zoo in tegenstelling met de onze, dat een groot verschil in de wederzijdsche cultureele uitingen alleen dáárdoor reeds verklaarbaar zou zijn. Daarbij komt de nog krachtige traditie, die zich uit in rijke volkssagen, legenden en oeroude gebruiken, waarvan o.a. de heer v. d. Ven reeds veel vertelde; deze leven nog in alle lagen der bevolking, die de sporen er van in haar nabijheid nog dagelijks ontmoet.

De veldslagen der ouden zijn gebeiteld in de rotsen, de Vikingertorens staan nog in het land en wat de tijd in de materie verwoestte, wordt voor den geest weer levend in de rust der onmetelijke wouden en aan de boorden der schaarsbevolkte merenreeksen. Zelfs in Stockholm mist men de gejaagdheid der Europeesche groote en kleinere steden en wel moet de architectuur van zoo'n land de kenmerken daarvan

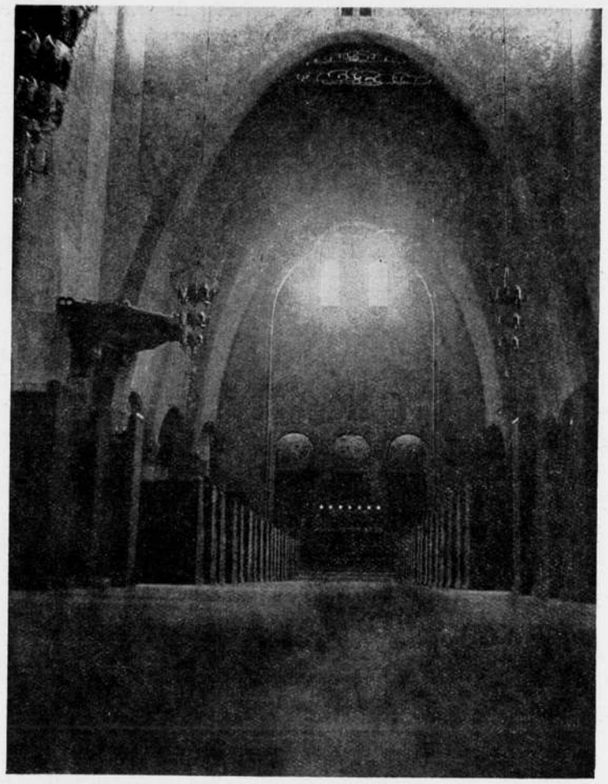

ENGELBREGTSKERK TE STOCKHOLM.
ARCHITECT PROF. L. I. WAHLMAN.

dragen. De door mij aangehaalde partijwellust is den Zweden volmaakt onbekend en een groot saamhoorigheidsgevoel bindt hen. Naast de machtige S.D.A.P. staat een ook machtige conservatieve partij, waartoe vooral veel der intellectueelen behooren. De staatsgodsdienst: het Luthersche geloof wordt door haast allen beleden. Juist hierdoor is het mogelijk, dat de merkwaardige architectonische uitingen voor een belangrijk deel op kerkelijk gebied liggen.

Bovenal zoekt een Zweedsch architect aansluiting en harmonie met zijn omgeving en de schoonheid van zijn land biedt hem zoowel in de stad als op het land daartoe de gunstigste gelegenheid. De bekende kerk te Gotenburg is daarvan wel een frappant voorbeeld, al was de schoone ligging daarvan niet uit de afbeeldingen te zien. Dezelfde architect kreeg opdracht een kerkje in de West-Zweedsche graniet-haven Hunnebostrand te bouwen en maakte daar een uiterst eenvoudig, maar zeer gevoelig houten kapelletje van.

Geheel anders vatte Boberg zijn opdracht tot het bouwen van een kerk te Saltsjöbaden op, en terecht. Een rijke bankier wilde zijn laatste rustplaats in een kerk hebben en de welvaart van den schenker is in deze schepping afgespiegeld. (afb. 1) De beste materialen zijn er verwerkt: Zweedsch graniet, kalksteen en marmer van de mooiste soorten met inleg van glasmozaïk, eiken banken, zilveren en gouden altaarstellen met email en half-edelgesteenten kwistig verrijkt, bronzen kruizen eveneens met fonkelende steenen bezet, muurbeschilderingen enz. dit alles maakt deze kerk tot een wellust voor de oogen. De beste Zweedsche kunstnijveren en de bekende beeldhouwer Milles hebben hunne diensten hiervoor ter beschikking gesteld en ook de architect liet niets achterwege om een fantastisch effect te bereiken. Door een geconcentreerde altaarverlichting komt het wit marmeren rijkbewerkte altaar met zijn kunstschatten prachtig uit. Nergens ziet men tegen het licht in, wat een rustige indruk aan deze overdadige ruimte geeft.

Een veel stemmiger interieur heeft Prof. Wahlman in zijn Engelbregtskerk gegeven, waar met eenvoudiger materialen meer bereikt is. De ligging op een hoogen rotspunt in Stockholm maakte hem vrij in zijn aansluiting met de omgeving. De verschillende massa's van de kerk en aansluitende wijkgebouwen stapelen zich op en eindigen in een rijken tintelenden toren, die zich in een sierlijk verguld-ijzeren bekroning oplost in de wijde lucht. Het plan (afb. 2) vertoont een kruisvorm waarvan de middenpartij hoog opgaat en met houten gewelven is afgedekt. De lengte-as is geaccentueerd, door de machtige granieten bogen steeds kleiner te nemen, wat de rij beuken korter, de lengte as langer doet schijnen. Waar de boog culmineert, bevindt zich een rank verguld wolkenmotief, dat een prachtig contrast vormt met de constructieve kettinglijn. (Afb. 3). Wanneer men binnentreedt voelt men zich op gewijde grond en zelfs de atheïst zal niet aan de verheven sfeer, die deze ruimte ademt, ontkomen. Een fijn grijs is de hoofdtoon, genuanceerd door 't warm roode Zweedsche graniet; de zware baksteen is gedeeltelijk gesausd met een blauwgrijze specie, die het speelsche verband niet geheel te loor doet gaan, en er elke opdringende gedachte aan ontneemt. Alle details zijn met liefde bestudeerd: de frijnslag in het graniet lost zijn starheid plaatselijk op in het fraaiste lijnornament en de baksteenverbanden wisselen, naar gelang hun toepassing, dragend, dan wel constructief moet zijn. Verscheiden kunstenaars werkten ook hier mede om het koor te verrijken zoo o.a. Prof. Hjortzberg (die ook voor Boberg's kerk arbeidde) en de beeldhouwer Strindberg, die beide, eveneens met eenvoudige middelen, een zeer goed resultaat bereikten. De kunstverlichting van het schip geschiedt o.a. door middel van vier groote messingen lichtkronen, waar het electrische licht door de opstaande reflector gedempt wordt teruggekaatst. Deze kerk geldt onder de Zweedsche architecten als één der beste stalen hunner moderne architectuur en voor ons gevoel is het dit, wat het interieur betreft, zeker. Het uiterlijk geeft niet die eenheid en stemming, welke ons binnen stil doet zijn.

Niet alleen op kerkelijk gebied wordt door de architecten gewerkt. Verscheiden

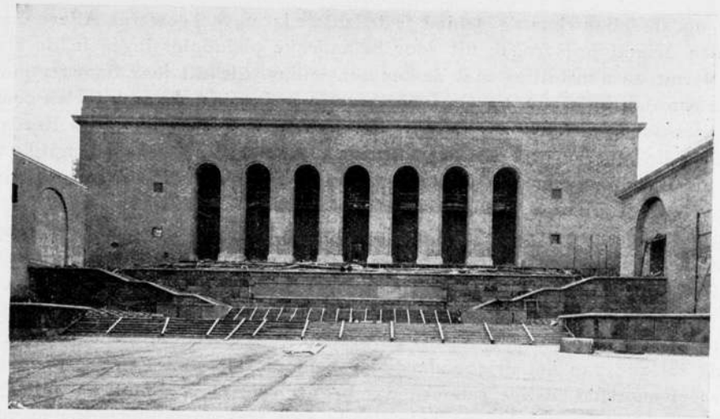

HET KUNSTMUSEUM TE GÖTEBORG. ARCH. S. ERICSON EN A. BJERKE.

nieuwe scholen te Gotenburg, de Technische Hoogeschool te Stockholm, de beide gemeentehuizen aldaar en het nieuwe stadion van architect Torben Grut zijn o.a. voorbeelden van de sterke opleving, ontstaan na de algemeene inzinking der vorige eeuw. Nadat ook in Zweden volgens het bekende klassieke schema slappe uitingen ontstonden, rees plots een nieuwe generatie op, die naast onderlinge verscheidenheid een merkwaardige eenheid in haar werk vertoont. Een gezonde wedijver schenkt den architecten steeds nieuwen moed tot het oplossen van de problemen welke door de vele prijsvragen worden gesteld. De beste krachten schamen zich niet om zich met de jongere te meten en de ideëen prijsvraag (welke daar burgerrecht heeft gekregen) eischt niet te veel tijd van hun kostbaren tijd. Veel der hierboven genoemde gebouwen zijn op deze wijze tot stand gekomen.

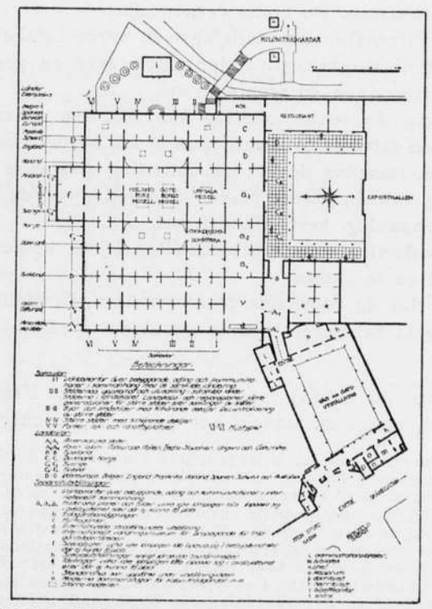

PLAN-INDEELING DER STEDENBOUWKUNDIGE TENTOONSTELLING TE GÖTEBORG.

Ook op stedebouwkundig gebied is de laatste jaren veel gewerkt. Alleen Gotenburg schreef een drietal prijsvragen uit voor belangrijke pleinoplossingen in de stad. Eén hiervan vormt de aansluiting met de tentoonstelling, die dit jaar daar ter plaatse zal gehouden worden en waar, na een voortgezette prijsvraag, de architecten-combinatie Torulf, Swensson, Ericson en Bjerke als winnaar te voorschijn trad. Reeds in zijn artikel over de Masthuggskerk wees de heer Slothouwer op deze belangrijke tentoonstelling en ik wil er hier iets verder op ingaan om eveneens de Hollandsche architecten een bezoek hieraan warm aan te bevelen.

De prijsvraag voor hetGötaplein werd reeds in 1917 uitgeschreven, met welker oplossing ook de tentoonstelling verband hield. Van de hierboven genoemde architecten zijn de laatste twee, nadat de associatie opgehouden had te bestaan, met de voorbereiding doorgegaan en van hun hand is ook het tentoonstellings-complex, dat zich aansluit aan het plein. De afsluiting van „Götatorget" wordt gevormd door een groot museum, dat een blijvend getuigenis zal zijn van het driehonderdjarig bestaan der stad. Een voorname trappenaanleg voert naar het rustige gebouw, dat het geheele plein domineert (afb. 4).

Eenige zakelijke opmerkingen betreffende deze tentoonstelling mogen nu volgen. Ze zal verschillende afdeelingen omvatten en een algemeene indruk van Zweden moeten geven op elk gebied. Er komt een cultuurhistorische afdeeling, een algemeene export groep en, wat vooral voor architecten van belang zal zijn: een kunstindustrie-tentoonstelling, waaraan de beste Zweedsche kunstenaars hun medewerking verleenen. Waar deze een groot saamhoorigheidsgevoel hebben kan hiervan dus inderdaad het beste verwacht worden. Deze tentoonstellingen worden van 8 Mei tot 30 September gehouden, terwijl bovendien nog aparte exposities o. a. op industrieël, kunst en sportief gebied gehouden zullen worden. Van deze is voor ons weer meer van belang de internationale stedenbouwtentoonstelling van 27 Juli—12 Augustus. De opzet hiervan is grootsch en overzichtelijk (afb. 6). De groote tentoonstellingszaal is in twee groepen met loodrecht op elkaar staande assen verdeeld. De ééne groep is op de afbeelding aangegeven met Romeinsche cijfers, de andere met hoofdletters. De eerste is een groepeering naar de onderwerpen, de tweede een voor de landen, waarin de Scandinavische rijken een belangrijke plaats innemen. De onderwerpen zijn:

Wereldkaarten en internationale vestigings- en verkeerstabellen; de ontwikkeling der steden; het decentralisatie-vraagstuk der groote stad en voorsteden, met details; parken, speel- en sportterreinen en woningbouw.

Bij een bezoek aan de tentoonstelling kan men een overzicht over een geheel land verkrijgen door een letteras te doorloopen of een bepaald onderwerp bestudeeren en vergelijkingen maken tusschen de landen onderling door een cijferas te volgen.

Verder zijn er nog vakken gereserveerd voor onderwerpen die niet in het assensysteem passen, als tuinaanleg, kerkhofkunst e. d.

Het ligt in de bedoeling deze tentoonstelling bijéén te houden en zoo mogelijk ook naar andere plaatsen te sturen.

Het is te hopen dat de voorname plaats, welke aan Holland is ingeruimd zoo goed mogelijk een beeld zal geven van de stand der stedenbouwkunst in ons land.

Ir. G. FRIEDHOFF.

Naar aanleiding van dit artikel verwijzen wij naar het Februarinummer van het Tijdschrift voor Volkshuisvesting, waarin het volgende berichtje voorkomt. RED.

De jaarlijksche bijeenkomst van de Internationale Tuinstad en de Stedebouwvereeniging zal dit jaar te Gotheborg worden gehouden, in aansluiting aan de algemeene tentoonstelling, welke aldaar gedurende den zomer wordt georganiseerd. De bijeenkomst zal plaats hebben van 3 tot 10 Augustus. Gedurende dezen tijd zullen eenige excursies naar de omgeving van Gotheborg en naar Stockholm en haar omgeving worden gehouden. Een tweetal tentoonstellingen op stedebouwkundig gebied zullen de aandacht vragen, de eene, uitgaand van de Internationale vereeniging, welke ook na afloop als geheel zal samenblijven en naar verschillende landen zal worden gezonden. De andere, georganiseerd door een Zweedsch comité. Het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting heeft zich belast met de voorbereiding der inzending van Nederland. Binnenkort hopen wij aan onze leden nadere mededeelingen te kunnen doen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 13. 31 MAART 1923. INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 14 April 1923, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American Hotel" aan het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing 1923. — Jaarverslag van de commissie van onderzoek over 1922. — Verslag van den Bouwraad te Utrecht over het jaar 1922. — Steun aan Oostenrijksche Architecten. — De „Da Costa-school" te Utrecht, Arch. Maas en Zonneveld, door A. B. — Tentoonstelling Prix-de-Rome bouwkunst, door C. v. E. met onderschrift. — „De kunst van laten zien", door A. B.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 14 APRIL 1923 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN HOTEL" AAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 20 December 1922 (zie B.W. No. 1—1923).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag over 1922 opgenomen in No. 12 van het B. W.
5. Verslag van den Penningmeester over den financiëelen toestand van den B.N.A. (zie mededeeling No. 18).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1923 (zie mededeeling No. 18).
8. Verkiezing van 4 leden voor het Bestuur van den B.N.A.
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B.N.A.
10. Benoemingen van leden voor verschillende commissies (zie mededeeling No. 19).
11. Ingekomen stukken.
12. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van artikel 18, 2e alinea van de honorariumtabel voor woningbouw.
13. Voorstel van het Bestuur om den Gewestelijken Kring „Alkmaar" op te heffen en de leden daarvan in te deelen bij den Kring „Haarlem".
14. Reglement van den Tentoonstellingsraad afgedrukt in No. 12 van het B. W. (een praeadvies van het Bestuur zal worden opgenomen in Mededeeling No. 19).
15. Voorstel van het Bestuur, het besluit van 28 October 1922, tot het houden van wisselende tentoonstellingen in te trekken.
16. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal door Jhr. Jan Six, Secretaris van de Vereenigde Indische Bosch Exploitatie Maatschappijen, een voordracht met lichtbeelden worden gehouden over Indische Houtsoorten.

De bovengenoemde Mededeelingen No. 18 en 19 zijn Woensdag j.l. aan alle leden en aspirantleden toegezonden.

BESTUURSVERKIEZING 1923.

Op de definitieve candidatenlijst ter voorziening in de vier vacatures, ontstaan in het Bestuur van den B. N. A. door het periodiek aftreden van de heeren Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer, Jan van der Valk en C. N. van Goor, zijn geplaatst de heeren:

Ir. A. Broese van Groenou, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Rotterdam", „Den Haag", „Haarlem" en „Amsterdam".

P. G. Buskens, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam". „Den Haag" en „Amsterdam".

G. Versteeg, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam", „Haarlem", „Den Haag".

Jan de Meyer, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam" en „Den Haag".

H. A. van Anrooy, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Haarlem".

E. J. Kuipers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Amsterdam".

Ir. Jos. Th. J. Cuypers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Deventer".

Ir. M. J. Granpré Molière, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Leeuwarden".

J. C. Meischke, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Leeuwarden".

Ph. J. Hamers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Hilversum".

JAARVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN ONDERZOEK OVER 1922.

Aan de beurt van aftreding volgens rooster was de heer S. de Clercq, die vervangen werd door den heer A. Broese van Groenou.

Een woord van waardeering voor al hetgeen de heer de Clercq als voorzitter-secretaris der commissie deed is hier zeer zeker op z'n plaats.

De Commissie bestaat thans uit de heeren A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, H. v. d. Kloot Meyburg, Jan de Meyer en A. P. Smits.

De werkzaamheden der commissie kenmerkten zich niet door opvallende gebeurtenissen.

De commissie vergaderde om de 6 à 8 weken in het gebouw Weteringschans Amsterdam.

In verband met het eerste gedeelte van haar taak, n.l. het waken over het vakmoreel der leden, was de Commissie genoodzaakt, na nauwkeurig onderzoek en den betrokkene gehoord, het Bestuur te adviseeren één lid te royeeren, waartoe het bestuur dan ook is overgegaan, blijkens mededeeling in het Bouwk. Weekblad. Over één geval is het onderzoek nog gaande en wacht op een uitspraak van den rechter.

Voor het lidmaatschap hebben zich aangemeld 12 en voor het asp. lidmaatschap 2 personen.

Aangenomen werden als lid der vakvereeniging 7 leden en 2 aspirantleden, terwijl 3 werden afgewezen en twee om verschillende redenen voorloopig uitgesteld.

Vermoedelijk door de algemeene malaise is het aantal nieuwe leden niet zeer bevredigend. Voor vele jonge collega's zijn blijkbaar de kosten, aan het lidmaatschap verbonden, nog al bezwarend. Toch is het ook voor hen van veel belang, aangesloten te zijn bij een lichaam, dat, zoo noodig, hunne belangen kan voorstaan.

De Commissie brengt gaarne dank aan de Voorzitters der verschillende kringen voor de spoedige en meestal afdoende inlichtingen door hen gegeven over candidaten, welke na aanneming als lid, tot hunnen kring zullen behooren.

Het aantal leden van den B.N.A. bedraagt thans 235, het aantal aspirantleden 9.

VERSLAG VAN DEN BOUWRAAD TE UTRECHT OVER HET JAAR 1922.

De Bouwraad was het afgeloopen jaar als volgt samengesteld: H. J. Kolk, Voorzitter; C. de Graaf, Secretaris; H. Jocker, Penningmeester; W. v. d. Heuvel, Otto Schulz, C. de Haas, J. J. van Noorle Jansen, L. Holsboer, adviseerend lid, A. J. van Schaik, C. Wienecke en L. S. P. Scheffer; terwijl de eerstgenoemde drie heeren als dagelijksch bestuur fungeerden.

Ter bestrijding van de noodzakelijke uitgaven werd door de Gemeente Utrecht, in aanmerking nemende een voordeelig saldo van f 222,28½ over het jaar 1921, een tot tweehonderd vijftig gulden verminderd subsidie toegezegd onder voorwaarde, dat uit de nog te betalen en over te leggen rekeningen de noodzakelijkheid dier geldelijke hulp zou kunnen worden aangetoond.

Door het betrachten van de uiterste zuinigheid behoefden de Mij. tot Bev. der Bouwkunst B.N.A., de Ver. ter Bev. der Bouwk. te Utrecht en de Ver. Schoonheid in Opv. en Onderwijs dit jaar niet over een bijdrage te worden aangesproken.

Belangrijke vraagstukken werden in 1922 niet aan het oordeel van den Bouwraad onderworpen, zoodat de voornaamste werkzaamheden bestonden naar buiten in de jaarlijksche beoordeeling der in de gemeente tot stand gekomen bouwwerken, ditmaal over 1921. Het resultaat dezer beoordeeling werd in den vorm van een rapport gepubliceerd.

In aansluiting bij het in dit rapport vermelde wenscht de Bouwraad ook hier te constateeren, dat, alhoewel in de aesthetische waarde van het stadsbeeld vergeleken bij vorige jaren wel verbetering valt te bespeuren, vooral in sommige buitenwijken en evenzeer bij verbouwingen in het oude stadsgedeelte nog menigmaal onverschilligheid of wanbegrip blijkt te heerschen in die mate, dat bij den Bouwraad het verlangen naar preventieve maatregelen is levendig gebleven.

Hij stelt zich dan ook voor tot het gemeentebestuur een verzoek en een voorstel te richten ten einde te komen tot het instellen van een gemeentelijke schoonheidscommissie aan welke het beoordeelen van bouwplannen en het adviseeren daaromtrent mogen worden opgedragen.

STEUN AAN OOSTENRIJKSCHE ARCHITECTEN.

Er is in ons land nog zelden tevergeefs een beroep gedaan op de hulpvaardigheid om anderen te steunen en dat geeft mij den moed het volgende verzoek te doen.

Dat er in Oostenrijk nog bittere ellende geleden wordt, in het bijzonder in de kringen der intellectueelen, is genoeg bekend. Dat de bouwkunstenaars daarvan hun ruim toegemeten deel te dragen hebben, zal U niet verwonderen. Buiten deze materiëele ellende lijden zij echter onder nog grooter zorg. Door het moeten opgeven van het vereenigingsorgaan „Der Architekt" van de Zentralvereinigung der Architekten Oesterreichs gaat het verband tusschen de leden onderling verloren en blijft men van alle contact met het buitenland verstoken. Nu er op het oogenblik kunstenaars van groote bekwaamheid in Oostenrijk zijn, is dat diep te betreuren. Het beteekent een groot verlies voor de menschheid in het algemeen, wanneer hun werk onbekend blijft of verloren zou gaan.

De beste hulp, die op het oogenblik gegeven kan worden, zelfs boven Liebesgaben en kleeren, is: 1e. de steun voor het uitgeven van een tijdschrift; 2e. de toezending van vaktijdschriften. Voor het eerste roep ik de hulp van allen in, voor het tweede de medewerking van de redacties der bouwkundige bladen en tijdschriften.

Ik wil trachten een bedrag bij elkaar te brengen om althans voor de eerste jaren de uitgave van het bedoelde blad te verzekeren.

Ondanks de malaise leven wij in ons land in een paradijs vergeleken bij Oostenrijk. Daarom vertrouw ik, dat iedereen, hetzij voor ineens, hetzij bij tusschenpoozen enkele guldens wil afstaan. Van alle giften zal in dit blad verantwoording worden gegeven.

Helpt allen door het zenden van een postwissel of door overschrijving op mijn post-rekening 40004.

JAN WILS, Arch. B.N.A., Voorburg.

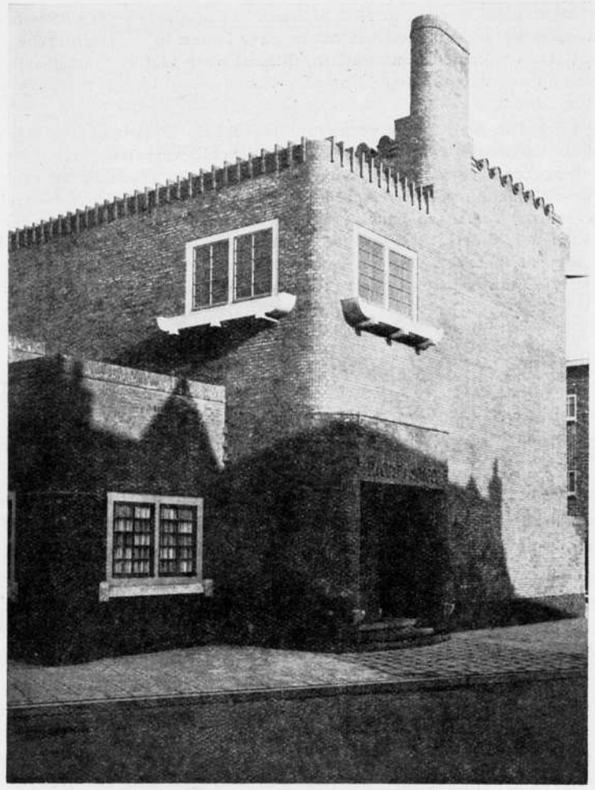

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT, ZUIDELIJKE INGANG.

DE „DA COSTA-SCHOOL" TE UTRECHT.

ARCHITECTEN MAAS EN ZONNEVELD.

Ondanks malaise en misère bouwt Nederland sedert de invoering van de Lager-onderwijswet meer scholen dan ooit te voren. Voorwaar, in deze moeilijke tijden een buitenkansje voor den hongerlijdenden architectenstand! Het is echter bedroevend te ervaren, welk een groot deel van den door de overheid gesubsidiëerden — neen, betaalden — bijzondere-scholenbouw in handen geraakt is van architecten, die in de beoefening van hun vak een allermiddelmatigsten indruk maken. Waar hebben de vele schoolbesturen toch al die „architecten" vandaan gehaald, wien nu eens het bouwvak ernstige technische en zakelijke moeilijkheden bleek op te leveren en wien dan weer het onderzoek door de plaatselijke schoonheidscommissie een schier onoverkomelijke hindernis bleek te zijn.

De Lager-onderwijswet heeft den bouw van de bijzondere scholen wat betreft de totstandkoming en de leiding eigenlijk niet geregeld. Zij spreekt echter van het indienen van plannen, bestekken en uitgewerkte begrooting. Dit alles is ongetwijfeld werk voor den architect. De Minister heeft echter bij het samenstellen dezer wet de mogelijkheden over het hoofd gezien, dat iedere „bouwkundige" of makelaar door het aanschaffen van de „Algemeene Regelen" van den B.N.A. in een kwartier tijds zich de allures van den architect kan eigen maken en dat er onder degenen, die zich

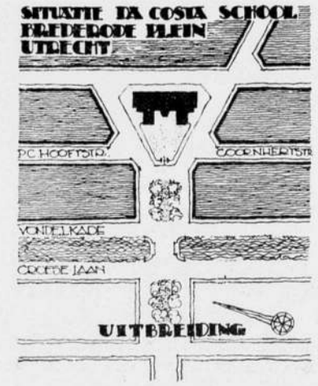

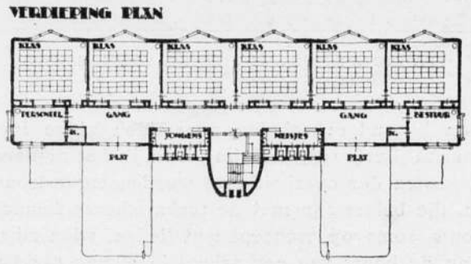

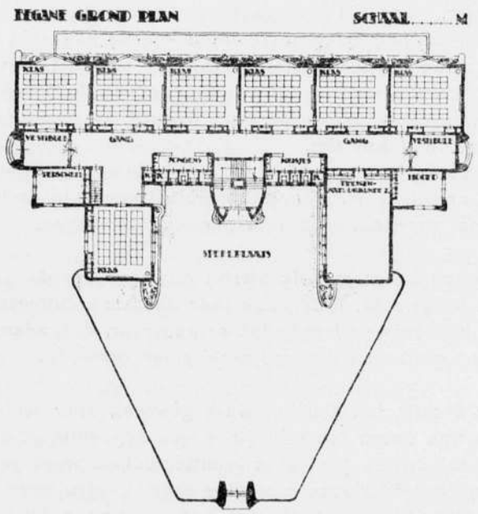

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT. ARCHITECTEN: MAAS EN ZONNEVELD.
SITUATIE EN PLATTEGRONDEN.

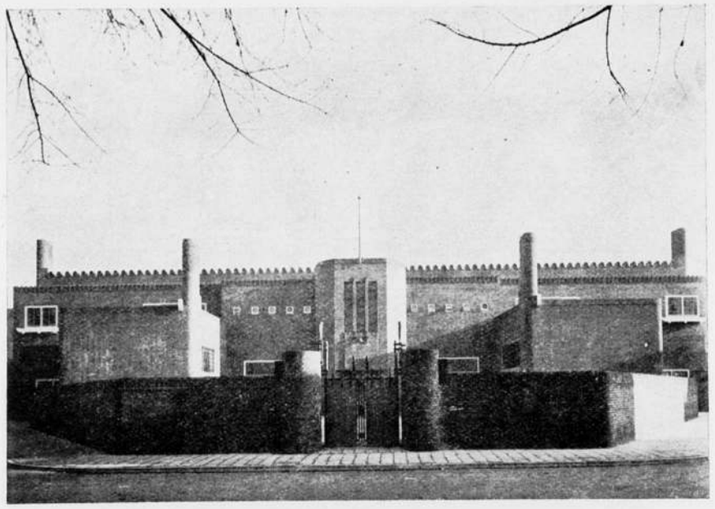

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT. VOORAANZICHT.

voor den bouw van bijzondere scholen aanmelden zùlke inventief- en artistiek-misdeelden zich kunnen bevinden, dat hun kwalijk het stadsbeeld en de omgeving onzer kinderen op kosten der overheid kan worden toevertrouwd. Nu zitten de gemeentelijke diensten, die belast zijn met de technische en financiëele contrôle van den bijzondere-scholenbouw soms opgescheept met lieden, wien zij met eindeloos geduld mogen aangeven, hoe de bouw van een school in elkaar gezet moet worden, terwijl deze „architecten" gewillig, dankbaar, nauwkeurig, een beetje hardleersch soms, de vele gratis adviezen der niet te ontmoedigen plaatselijke schoonheidscommissies aanvaarden in de hoop, dat hun ontwerp nog eens tot een architectonisch kunstwerk zal worden.

Heeft de Minister, waar het hier gaat om de besteding en het beheer van overheidsgelden niet een schoone gelegenheid laten voorbij gaan om den scholenbouw in handen te geven van de werkelijk technisch-, zakelijk- en artistiek-bevoegde architecten? Niemand mag toch veronderstellen, dat den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, onder wien toch zeker de Architectuur ook ressorteert, de architectuur onzer scholen onverschillig zou zijn.

In het algemeen mag het misschien practisch onmogelijk zijn vast te stellen, wie werkelijk bevoegd architect is, voor elk speciaal geval, in casu den bouw van een bijzondere school met overheidsgeld, is dit wel uit te maken.

Deze ontboezeming houdt met de hierbij gereproduceerde „Da Costa-school" op het Brederodeplein te Utrecht, het vorige jaar door de architecten Maas en Zonneveld gebouwd, alleen in zooverre verband, dat ze aantoont, dat inderdaad de scholenbouw belangrijk genoeg is, om door bekwame architecten ontworpen, geleid en verzorgd te worden.

Hier zijn twee architecten aan het werk geweest, die, welke ook de minder geslaagde oplossingen van dezen schoolbouw mogen zijn, blijk geven het goede te willen en te kunnen. Zij hebben een goed stuk architectonisch werk gemaakt, dat karakter geeft aan de vrijwel karakterlooze omgeving en dat zelve weer een goede omgeving vormt voor de jeugdige bezoekers. Mijn waardeering voor deze school van Maas en Zonneveld zal mij toch niet weerhouden eenige opmerkingen over dit werk te maken.

Allereerst over de situatie.

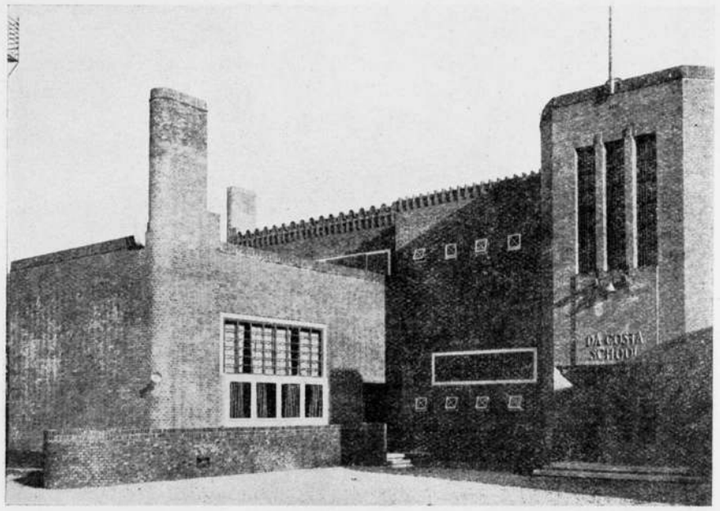

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT. FRAGMENT AAN DE SPEELPLAATS.

De ligging is ongelukkig gekozen, al mag ze te verantwoorden zijn door de symmetrische afsluiting der breede dwarsstraat van de Croeselaan. De school ligt op het driehoekige Brederodeplein, zonder dit plein door haar groote massa geheel te vullen en om te vormen in drie omgevende straten, en ook zonder voldoende ruimte van het plein vóór of naast de school open te laten. De speelplaats vóór de school laat den beschouwer in twijfel. Hoort deze plaats bij het plein of hoort ze bij de school. De manshooge muur omsluit het speelterrein niet, noch sluit het pleintje af. De burgerij heeft deze school het „fort" gedoopt en ze had gelijk, want deze school is, wat een fort wezen moet, van buiten af onzichtbaar en niet te naderen.

Blijkbaar is deze symmetrische situatie niet de juiste oplossing geweest; bovendien was er nog een gegronde reden om naar een andere te zoeken, namelijk de oriënteering; bijna alle klassen liggen ongeveer op het Noord-Oosten.

Juist bij den scholenbouw, waarbij de gemeentelijke diensten van het eerste begin af betrokken worden, bestaat de mogelijkheid, meer dan bij andere particuliere-bouwwerken, door een juiste situatie en terreinvorm te geraken tot de beste stedebouwkundige en architectonische oplossing.

Eigenlijk stoort de onjuistheid van de situatie, midden op het plein, dat geen plein meer is, omringd door een onverschillige lage bebouwing, de massawerking van de school en hare onderdeelen. De volumes van het complex zijn behalve als zelfstandigheid bedoeld als omsluiting van de speelplaats. Heel sterk komt deze tweeslachtigheid uit in den overgang van den tuinmuur en de zijvleugels met hun inspringende hoeken. Dit alles neemt volstrekt niet weg, dat er van het voor- en over-elkaar heenschuiven der massa's in het mooie roode metselwerk, met de fijne rijkere beëindiging van uitmetselingen en vorstpannen een sterke bekoring uitgaat. Alleen de middenpartij doet eenigszins vreemd in de compositie, niet door haar waarde als hoofdmoment als wel door haar gebogen zijvlakken, het nuchtere vóórvlak met den slappen hoekovergang en de armelijke bekroning.

De planindeeling dezer school, of juister van de beide in het gebouw gehuisveste scholen is ruim en eenvoudig en vormt den natuurlijken grondslag voor de plastische compositie. De school op den beganen grond heeft rechts en links een ingang, terwijl die op de verdieping door het trappenhuis in de middenpartij te bereiken is. De klasselokalen zijn goed verzorgd. Het groote lichtraam is op juiste wijze verdeeld

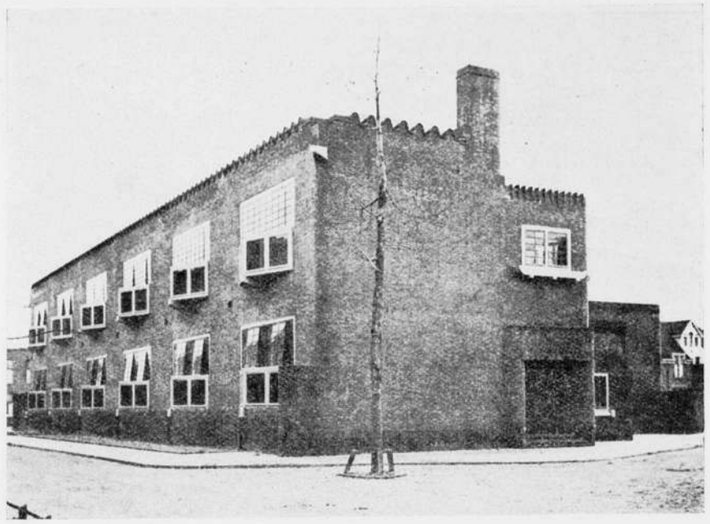

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT. ACHTERGEVEL.

in twee gedeelten, het vlakke bovenraam voor de algemeene verlichting van het lokaal en het erkervormig uitgebouwde benedenraam. De binnenwand, waarvan de afbeelding slechts een gebrekkigen indruk geeft, is door een juiste groepeering en detailleering van de kasten, het controleraam met het grisaille geschilderde glas, de kanalen en de deur tot een aardig geheel verwerkt. Het schilderwerk is in hoofdzaak lichtgrijs terwijl de paneelen van deuren en kasten in elk klasselokaal in een afzonderlijke sterke kleur, hier en daar met zwart afgezet, geverfd zijn. Dit verschil in kleur geeft aan elk lokaal een apart karakter, waardoor de eentonigheid van de lange serie klassen vermeden is.

Ik herinner mij, dat van het eerste werk van de architecten Maas en Zonneveld, een villa in Bilthoven bij Utrecht een onvriendelijk criticus beweerde, dat aan dit eene villaatje alle details waren samengevoegd van het bekende 200 Meter lange oranjekleurige blok woningen van de Klerk in de Spaarndammerbuurt te Amsterdam. Deze opmerking was op haar minst overdreven. Een dergelijke opmerking zou van dit schoolgebouw toch zeker niet gemaakt kunnen worden, al zijn invloeden uit Amsterdam niet geheel vreemd aan dit werk. De eenvoud, vormbeheersching, en de werking der massa's in het groot, ze zijn een belangrijke aanwinst in het werk van deze architecten.

A. BOEKEN.

TENTOONSTELLING PRIX-DE-ROME BOUWKUNST.

NAAR AANLEIDING VAN EEN ARTIKEL ONDER BOVENGENOEMD OPSCHRIFT IN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD VAN 24 MAART 1923.

Vanwaar de plotselinge liefde voor het instituut van den Prix-de-Rome? Vanwaar de achting?

Is het soms om het evenement van een gedwongen expositie te kunnen beleven, om verbluft en verwonderd te staan over het feit, dat iemand vier jaren van zijn besten tijd verknoeide door oude kapiteelen te reconstrueeren, of z.g. mooie teekeningen te maken van reeds tot in alle onderdeelen bekende bouwwerken?

Is het soms, omdat de Prix-de-Rome's zich altijd weer opnieuw bogen voor dezelfde

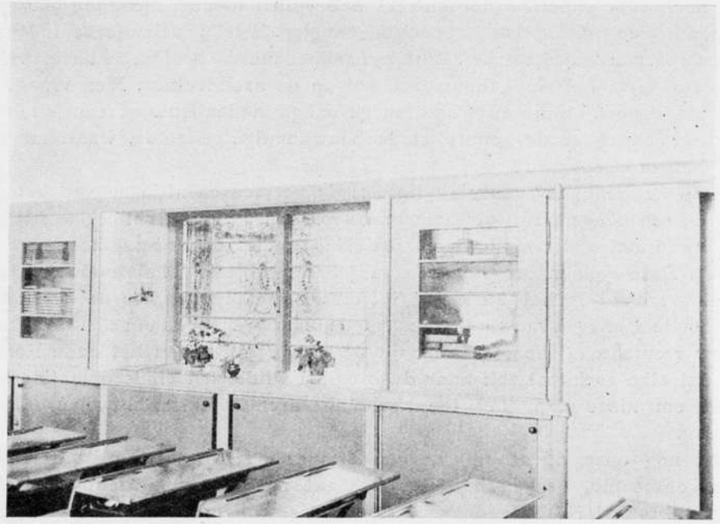

DA COSTA-SCHOOL TE UTRECHT. KLASSELOKAAL.

eischen, welke met de regelmatigheid van een automaat telkens weer opnieuw, zonder eenig individueel verschil, werden gesteld?

Mijn instructie was bijv. een woordelijk afschrift van die, waarmede de heer Slothouwer voor veertien jaren op reis ging.

Na afloop der vier jaren mag men dan met de bewijzen van beleid, door niemand voor een ingrijpende beslissing te hebben gesteld, en trouw aan de „Schoone Bouwkunst" op de behaalde lauweren gaan rusten.

Hoe de publieke opinie over het Instituut van de Prix-de-Rome is, wordt geïllustreerd door een artikel over den Prix in het avondblad der „Telegraaf" van 12 Januari l.l. waarbij zij „curiositeitshalve" een lijst gaf van hen, die in den loop der jaren bekroond werden.

Telkens weer heb ik mijzelf afgevraagd, waartoe de eisch van dit z.g. superieure teekenwerk gesteld wordt. Toch niet om na een jaar een superieure expositie te kunnen inrichten? Bij mijn architectuurstudiën is deze superieure teekening benevens expositie te veel uit het oog verloren.

Voilà tout.

Hoe ik de architectuur zie, hoe, om het met de woorden van den heer J. P. M. uit te drukken de geestesverhouding van den Prix-de-Rome tegenover de Bouwkunst is, is toch niet af te lezen uit een meer of minder gevoelige teekenmethode.

En wanneer die verhouding minder gevoelig blijkt te zijn, is dat dan zoo afkeurenswaardig; heeft onze tijd niet geleden aan overgevoeligheid tegenover oude architectuur? Zijn we niet bezig ons daarvan te beteren?

Hoe de bouwkunstige indrukken zijn verwerkt moge blijken uit een krabbel als die van de stad Regensburg, waarin de geconcentreerde inzichzelf beslotene middeleeuwsche stad is vastgelegd, of uit een vergelijking tusschen een schets van Kuttenberg met die van Hismar, waarin het verschil van stadskarakter van een stad in de bergen en een in een vlak landschap is vastgelegd.

Dit zijn dingen, waar het op reis om gaat en niet de gevraagde superieure teekeningen.

Respect voor de bouwkunst en voor mijzelf hebben tengevolge gehad, dat ik op deze wijze op de gestelde eischen heb gereageerd, dat ik geen liefde voor een superieure

expositie noch voor superieur teekenwerk heb willen toonen, maar mij heb geconcentreerd op die elementen, waar het voor mij om ging. Hierbij spelen teekeningen een zeer bescheiden rol; zooals de heer J. P. M. in zijn artikel dan ook heel terecht heeft vastgelegd.

Ik noem bijv. het stedenbouwprobleem in de architectuur. Men vraagt zich af, heeft het zin op een studiereis fraaie en gevoelige stedenbouwteekeningen te maken, waar het er om gaat de groote stedenbouwkundige gedachte, waarnaar onze tijd zoekt, te helpen opspeuren?

Dat zij de bedoeling eener studiereis: de vormen en uitingen van het moderne leven te leeren kennen. Het studieterrein voor den jongen architect wordt gevormd door de brandpunten der moderne samenleving en niet door de puinhoopen eener oude beschaving. Deze kunnen hoogstens als vergelijkingsobjecten of als aanloop dienst doen.

In dit verband is het toch wel interessant na te gaan hoe de eischen om opmetingen en teekeningen van studiereizen mede te brengen, ontstaan zijn. De Renaissance putte haar vormenschat hoofdzakelijk uit de overblijfselen van het oude Rome. Geen wonder, dat elke architect zelf naar de bronnen wilde, ten einde opmetingen enz. te verrichten om alzoo naar het toen geldende architectuurinzicht zijne ontwikkeling te voltooien.

Is dit nog onze opvatting van een studiereis? Het antwoord valt ontkennend uit; welke ontkenning een eisch, welke zich aan bovenstaand inzicht aansluit, als onuitvoerbaar brandmerkt, of zoo voor sommige gewillige naturen nog uitvoerbaar is, toch in elk geval als nutteloos moet beschouwd worden. Moet het spook van dezen eisch, die den Prix de Rome het geheele jaar achtervolgt, niet fnuikend op elke ontplooiïng inwerken?

Het jaargeld dient om den begunstigde in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te *volmaken*.

Ik heb niet de behoefte gevoeld eerbied voor het instituut van den Prix-de-Rome af te dwingen; noch heb ik, hoewel het mij voor hen, die dit verwacht hadden oprecht spijt, van mijn worsteling om het *volmaakte* nader te komen, in het evenement van superieur werk getuigenis kunnen afleggen.

Daartoe moet men of bouwen, of middelen kiezen die deze practische bezigheid zooveel mogelijk benaderen.

Zijn in mooie teekeningen vastgelegde opmetingen ons doel? Leggen wij getuigenis af van een vruchtbaar streven naar volmaking?

De schilder kan in schilderwerk getuigenis van dit streven afleggen, de beeldhouwer het ook nog in uitgevoerd werk toonen en de architect?

Deze moet in de eerste plaats aantoonen, dat hij teekenaar is, dat hij schilder is.

Dat deze begrippen: architect en teekenaar elkaar niet dekken zien we bijv. in een figuur als Palladio, die naar de tegenwoordige begrippen slecht teekende. Alberti sprak zich reeds uit tegen het bedriegelijk schaduwen van gevels. Leonardo da Vinci was nog scherper, toen hij de, voor den opdrachtgever bestemde „lokaasperspectieven" als werk van een dwaas, die voor een dwaas werkt, noemde.

Het verval der architectuur wordt door velen als identisch met dit begrip beschouwd.

Zie bijv.: Schuhmacher: Grundlagen der Baukunst.
Sörgel : Theorie der Baukunst, Angewandter Teil.
Ostendorf : Sechs Bücher vom Bauen.

Sörgel zegt o.a.

Wenn heute ein „künstlerisch befähigter Architekt" gesucht wird, so meint man damit gewöhnlich „einen flotten Zeichner", also einen graphischen Künstler und keinen Baukünstler. Architectuur is de totaliteit der beelding te noemen. Het vermogen om deze te kunnen beheerschen is niet uit eenige geëxposeerde teekeningen te constateeren. Natuurlijk was dit reeds eenigermate uit ontwerpteekeningen mogelijk; dit heeft echter bij de toekenning der gouden medaille plaats gevonden, bij welker toekenning talent en buitengewone aanleg reeds geconstateerd zijn.

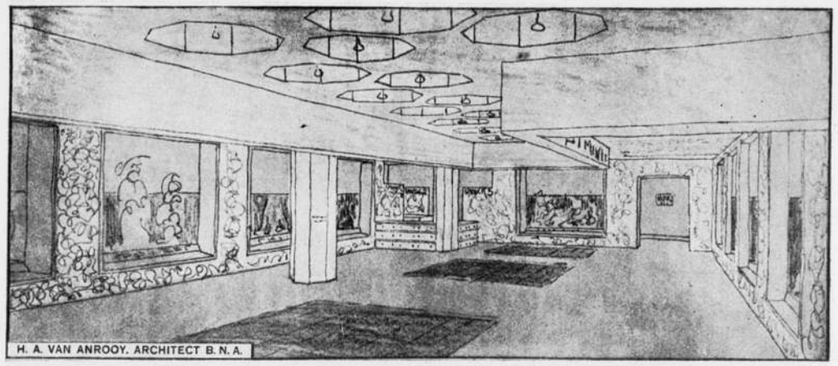

JAARBEURSSTAND PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN 1923.

Hoe de contrôle op de studie-reizen, want daarom gaat het, zou kunnen zijn ingericht, valt buiten dit betoog.

Om op de manier van den heer J. P. M. iemands geesteshouding, om van respect nog niet eens te spreken, tegenover de bouwkunst vast te stellen is dus wel heel gevaarlijk.

Ik heb getracht van mijn geesteshouding een indruk te geven door een uiteenzetting van eenige kunstproblemen, waarmede ik me gedurende het afgeloopen jaar heb bezig gehouden. Naar ik constateeren moet, lag deze uiteenzetting op de expositie niet ter inzage. De heer J. P. M. was dus in zijn recht door te veronderstellen, dat ik met de voorwaarden om door middel van teekenwerk mijne indrukken te verklaren, accoord ging.

Geheel tegenovergesteld aan deze opvatting, blijkt uit genoemde uiteenzetting, dat ik met deze voorwaarden niet accoord ging. Schetsen en teekeningen waren voor mij een zeer bijkomstige aangelegenheid.

„Maar wat staat er nu niet aan critiek bloot?" schrijft de heer J. P. M.

De critiek op het instituut van den Prix-de-Rome schijnt dan zeker al heel doelloos te zijn geweest, als nu blijkt, dat men dezelfde fouten, die men aan het instituut steeds heeft gemeend te moeten zien en die in al haar naaktheid voor den dag komen eenvoudig weg in bescherming neemt.

Mocht de expositie deze gebreken in een helderder licht stellen, dan is zij niet te betreuren, noch voor den vervaardiger noch voor het instituut. Integendeel.

Er is trouwens voor de noodige prikkeldraadversperringen om het instituut van den Prix-de-Rome gezorgd, zoodat dit instituut boven alles veilig staat en het zou mijns inziens, meer op den weg der critiek liggen den jongen kunstenaars, welke op ontmoedigende wijze den omvang dezer versperringen ondervinden den doortocht te vergemakkelijken in plaats van nog een valkuil te graven bovendien.

Het instituut is toch juist ingesteld om den kunstenaar, welke daartoe waardig werd gekeurd in de gelegenheid te stellen zich onafhankelijk te volmaken?

Het instituut van den Prix-de-Rome voor Bouwkunst moge dan al de achting van de architecten hebben; van veel belangstelling van die zijde kan het ook niet spreken, waarvan het geringe animo voor de wedstrijden wel een duidelijk beeld geeft. Of is het mogelijk, dat deze afzijdigheid een gevolg is van een zeker wantrouwen in het instituut?

C. VAN EESTEREN.

ONDERSCHRIFT.

Als gevolg van de geleverde kritiek, meent onze Redactie dit stuk van den heer Van Eesteren niet te kunnen weigeren.

Zij herkent er echter te veel den geest in van het geëxposeerde werk in de Academie, dan dat zij zich geroepen voelt er commentaar op te geven.

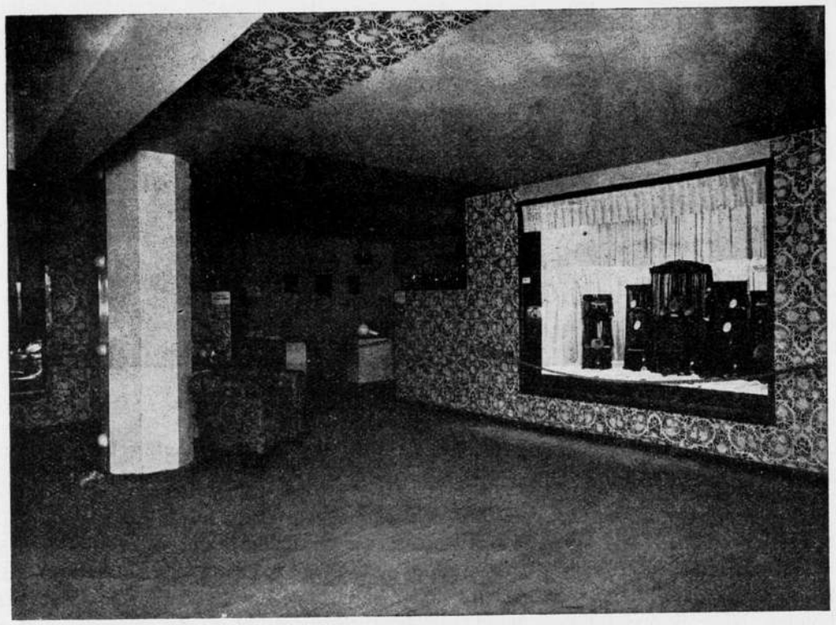

JAARBEURSSTAND PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN 1923.
ARCHITECT H. A. VAN ANROOY.

„DE KUNST VAN LATEN ZIEN."

NAAR AANLEIDING VAN DE JAARBEURS-STAND 1923 DER PHILIPS' GLOEILAMPEN-FABRIEKEN, ARCHITECT H. A. VAN ANROOY.

„De kunst van laten zien", dat stond boven den ingang van de Stand der Philips' Gloeilampenfabrieken.

Wie laat *wat* zien?

De winkeliers, die in de negen etalages hun suikerbrooden en juweelen, hun damesschoentjes en sigarenkistjes uitgestald hadden? Neen.

De architect, die de schemerige wit en zwart geschabloneerde ruimte had gebouwd? Neen.

Maar Philips, van wien in de heele stand niets te zien was, maar dóór wien alles te zien was.

„Wij willen van 't jaar onze etalagelamp op de Jaarbeurs laten zien" zei Philips. „Goed" zei de architect „ik zal er geen enkele laten zien". Ziet dat is de kunst van laten zien of van niet laten zien in het kwadraat. $(-1)^2 = +1$.

Na hetgeen onze redacteur J. P. M. in den vorigen jaargang schreef over de ontwikkeling der jaarbeursstands van van Anrooy, is het overbodig dieper op het karakter van deze Philipsstand in te gaan. Voor technische bijzonderheden van de etalageverlichting, het effect van Philips Zonlicht, Xray, Albasta lampen of van het kleurenorgel op de verschillende uitstallingen — een vriendschappelijke vivisectie is het hier —, zij verwezen naar de jaarbeurskrant.

Alleen nog deze vraag: Is deze stand, werk van een architect, is deze stand architectuur? Ja natuurlijk, maar geen klassieke, geen romantische, geen constructieve geen expressionistische, geen cubistische, en geen Japanistische: het is de architectuur van het leven.

A. BOEKEN.

De verlichting der middenruimte, welke op nevenstaande teekening nog is aangegeven, is bij de uitvoering achterwege gebleven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0,30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 14. 7 APRIL 1923.

INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 14 April 1923, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American Hotel" aan het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing 1923. — Uittreksels verslagen over 1922 der Gewestelijke Kringen. — Rectificatie Jaarverslag B. N. A. 1922. — Entrefilet, door J. P. M. — Landhuisje te Eindhoven, door F. Wolters, Eindhoven, Architect B.N.A. — Algemeene beschouwingen, door J.P.M. — De ontwerpen voor het Comenius-Monument te Amsterdam, door A. Boeken. — Goedkoop bouwen, door Pl. v. d. Berg, Architect B. N. A. — Ingezonden, door Th. J. Lammers. — Ingezonden, door Theo Rueter.

JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 14 APRIL 1923 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN HOTEL" AAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 20 December 1922 (zie B. W. No. 1—1923).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag over 1922 opgenomen in No. 12 van het B. W.
5. Verslag van den Penningmeester over den financiëelen toestand van den B.N.A. (zie mededeeling No. 18).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1923 (zie mededeeling No. 18).
8. Verkiezing van 4 leden voor het Bestuur van den B.N.A.
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B.N.A.
10. Benoemingen van leden voor verschillende commissies (zie mededeeling No. 19).
11. Ingekomen stukken.
12. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van artikel 18, 2e alinea van de honorariumtabel voor woningbouw.
13. Voorstel van het Bestuur om den Gewestelijken Kring „Alkmaar" op te heffen en de leden daarvan in te deelen bij den Kring „Haarlem".

14. Reglement van den Tentoonstellingsraad afgedrukt in No. 12 van het B. W. (een praeadvies van het Bestuur zal worden opgenomen in Mededeelingen No. 19).
15. Voorstel van het Bestuur, het besluit van 28 October 1922, tot het houden van wisselende tentoonstellingen in te trekken.
16. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal door Jhr. Jan Six, Secretaris van de Vereenigde Indische Bosch Exploitatie Maatschappijen, een voordracht met lichtbeelden worden gehouden over Indische Houtsoorten.

Deze voordracht zal worden gehouden in het Laboratorium voor Tropische Hygiëne, in het Oosterpark ingang Mauritskade, waar tevens het mechaniek voor het donker maken van de collegezaal zal worden gedemonstreerd.

BESTUURSVERKIEZING 1923.

Op de definitieve candidatenlijst ter voorziening in de vier vacatures, ontstaan in het Bestuur van den B. N. A. door het periodiek aftreden van de heeren Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer, Jan van der Valk en C. N. van Goor, zijn geplaatst de heeren:

Ir. A. Broese van Groenou, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Rotterdam", „Den Haag", „Haarlem" en „Amsterdam".

P. G. Buskens, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam". „Den Haag" en „Amsterdam".

G. Versteeg, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam", „Haarlem", „Den Haag".

Jan de Meyer, candidaat gesteld door de Gewestelijke Kringen: „Deventer", „Rotterdam" en „Den Haag".

H. A. van Anrooy, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Haarlem".

E. J. Kuipers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Amsterdam".

Ir. Jos. Th. J. Cuypers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Deventer".

Ir. M. J Granpré Molière, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Leeuwarden".

J. C. Meischke, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring Leeuwarden".

Ph. J. Hamers, candidaat gesteld door den Gewestelijken Kring „Hilversum".

UITTREKSELS VERSLAGEN OVER 1922 DER GEWESTELIJKE KRINGEN.

Leeuwarden. In het verslagjaar werden door den Kring 2 vergaderingen gehouden en wel op 28 Maart en op 12 April, waarop de beschrijvingsbrieven en de agenda's van de ledenvergaderingen werden behandeld. Het verslag gewaagt van vele belangstelling voor het plan van de rondgaande tentoonstellingen.

Deventer. Gedurende het jaar 1922 hield de Kring 3 vergaderingen, waarop de opkomst der leden minder was dan in de voorafgaande jaren. Het verbinden van kleine excursies aan de vergaderingen kon hierin geen verbetering brengen. Alleen voor de laatste vergadering, waarop besproken werd de vergadering van het Bestuur van den B.N.A. met de afgevaardigde Bureauleden was de belangstelling weer wakker geworden. Het plan om een driedaagsche excursie te houden naar Zuid Limburg onder leiding en in gemeenschap met den Kring Maastricht, waar aanvankelijk veel geestdrift voor was, kon door te weinig deelname niet doorgaan.

Eindhoven. Het verslag vermeldt het houden van drie vergaderingen, welke druk bezocht werden. Aan een dezer vergaderingen welke te Eindhoven werd gehouden was een kleine excursie verbonden, waarbij verschillende werken der leden werden bezichtigd. Op de vergaderingen werden voornamelijk de beschrijvingsbrieven en agenda's van de ledenvergaderingen besproken, doch ook eenige aangelegenheden meer speciaal den Kring betreffende, werden behandeld, o.m. het voeren van een actie ter verkrijging van Schoonheids-Commissies en het samenwerken van den B.N.A. met autoriteiten voor het samenstellen van bouwverordeningen. Ook verleende de Kring medewerking aan het samenstellen van een nieuwe Bouwverordening voor de Gemeente Eindhoven.

Haarlem. In den Kring werd één vergadering gehouden, waarop behalve Voorzitter en Secretaris één lid aanwezig was.

Meermalen werd de aandacht van het Bureau gevraagd voor de vrij willekeurige en vaak onvoldoende toepassing der z.g. „welstandsparagrafen" in de Bouwverordening van Haarlem en van de omliggende Gemeenten. Veel verbetering heeft de Kring tot nu toe nog niet kunnen bereiken.

Voor een door de Schoonheids-Commissie te Zandvoort georganiseerden Woningwedstrijd aldaar, tracht de Kring bij het Bestuur van den B.N.A. en andere organisaties belangstelling te wekken.

's-Gravenhage. Het verslag van den Kring over het jaar 1922 behoeft gelukkig niet in den zelfden droeven toon gesteld te zijn als het vorig jaar. Al is nog niet dadelijk te spreken van een opgewekt vereenigingsleven, dit jaar was toch te merken dat nog niet alle levensgeesten geweken zijn en er zoo langzamerhand weer beweging in den Kring zal kunnen komen. Er werden vier vergaderingen gehouden welke gemiddeld door 10 leden werden bezocht. Hoogst zelden was er een lid aanwezig van een der omliggende plaatsen, waardoor het Bureau onkundig blijft van de zich in die plaatsen voordoende gebeurtenissen, welke van beteekenis mogen worden geacht voor de algemeene belangen van den B.N.A. Getracht wordt, door toevoeging van bijzondere aantrekkelijkheden aan de agenda, meer belangstelling voor de vergaderingen te wekken. Zoo heeft op de laatste vergadering een der leden zijn werk tentoongesteld, en is de belofte gedaan dat andere zullen volgen.

Op de vergaderingen werden in hoofdzaak de agenda's der ledenvergaderingen besproken. De vergadering welke op 3 Juli werd gehouden was gewijd aan de behandeling van twee voor Den Haag belangrijke kwesties, n.l. die van het Gevangenpoortvraagstuk en van den voorgenomen stadhuisbouw. Genoemde vergadering werd op uitnoodiging van het Bureau bijgewoond, door de hoofden van de takken van dienst. Naar aanleiding van een door den Kring genomen besluit, werd door het Bestuur van den B.N.A. een adres aan het Gemeentebestuur van Den Haag verzonden inzake het Gevangenpoortvraagstuk.

Ten slotte meldt het verslag dat in de maand Juni een gemeenschappelijke tocht is gemaakt naar het Tuindorp „Vreewijk" te Rotterdam. De deelname hieraan was gering.

Amsterdam. Gedurende het jaar 1922 vergaderde de Kring 3 maal. De vergaderingen werden door niet meer dan 25 % der leden bezocht. Op deze vergaderingen werden in hoofdzaak de agenda's der ledenvergaderingen behandeld, de vergadering, welke op 29 September werd gehouden, was gewijd aan de bespreking van de reorganisatie van de Schoonheids-Commissie. Dit onderwerp werd ingeleid door den Heer Gratama, die een overzicht gaf van het concept-reglement en de ontworpen werkwijze. Besloten werd het Bestuur voor te stellen deze aangelegenheid, als zijnde een speciaal Amsterdamsch belang, ter behandeling op te dragen aan den Kring. Het Bureau werd door het Bestuur van den B.N.A., in de gelegenheid gesteld van het concept reglement kennis te nemen en eventueele opmerkingen te maken.

Rotterdam. Het verslag vermeldt het houden van 7 vergaderingen die gemiddeld door 8 leden per vergadering werden bijgewoond, en waarop voornamelijk de agenda's der ledenvergaderingen werden behandeld. Door den Kring werd in samenwerking met de Vereenigingen Bouwkunst en Vriendschap, Nieuw Rotterdam en Opbouw een adres aan den Raad gezonden, inzake het plan Burgdorffer-Berlage voor het Hofplein en omgeving, in welk adres den Raad dringend om aanvaarding van bovengenoemd plan wordt verzocht, ook werd in samenwerking met de Vereenigingen Nieuw Rotterdam en Bouwkunst en Vriendschap aan B. en W. een adres gezonden betreffende uitstel inzake het oever-verbindingsvraagstuk.

Op een der vergaderingen werd voorgesteld stappen te doen tot het verkrijgen van een Gemeentelijke verordening op de monumenten van Rotterdam, in den geest van de in de Gemeente Den Haag bestaande verordening. In de vergadering van 1 December werd besproken een nadere samenwerking met de Vereenigingen Nieuw Rotterdam en Bouwkunst en Vriendschap, meer speciaal inzake stadsverbetering en uitbreidingsplannen. Deze bespreking leidde tot benoeming van enkele leden, afgevaardigden in een Commissie bestaande uit leden van de samenwerkende Vereenigingen, welke opdracht heeft een plan de campagne op te stellen, en in bovengenoemden zin diligent te blijven.

Maastricht. In den Kring werden 4 vergaderingen gehouden, waarvan twee te Roermond, een te Sittard en een te Maastricht. Op deze vergaderingen werden in hoofdzaak de agenda's van de ledenvergaderingen behandeld. De Kring heeft in een geargumenteerd schrijven aan het Bestuur van den B.N.A. als zijn meening te kennen gegeven, dat het wenschelijk zou zijn voor de herstelling van den toren der St. Christoffelkerk te Roermond een ideeënprijsvraag uit te schrijven. Het Bestuur meende dit niet te moeten bevorderen, doch adviseerde den Kring de actie daarop te richten, dat een goed architect met de herstelling wordt belast.

In verband met de nog steeds hangende kwestie over den toeslag van 45 of 25 % op het honorarium voor woningbouw berekend naar de bouwkosten 1914, vraagt de kring wanneer het rapport van de woningbouwcommissie is te verwachten. De Kring is van meening dat de bouwkosten zoozeer gedaald zijn, dat het honorarium 1914 + 45 % toeslag ongeveer gelijk is met een honorarium naar de tegenwoordige bouwkosten en vraagt of het nu geen tijd is den geheelen toeslag te doen ophouden en het honorarium te berekenen naar de werkelijke bouwkosten.

Ten slotte geeft de Kring het Bestuur van den B.N.A. in overweging ook eens een ledenvergadering in het meer zuidelijke gedeelte van ons land, genoemd worden Nijmegen of Eindhoven te houden. Dit met het oog op de Maastrichtsche Kringleden, welke dan zonder groote bezwaren op de ledenvergaderingen tegenwoordig zouden kunnen zijn.

RECTIFICATIE JAARVERSLAG B. N. A. 1922.

Vermeld is dat de heer Ir. H. Thunissen lid is van de Haagsche Schoonheidscommissie. Dit moet zijn de heer A. J. Kropholler.

ENTREFILET.

Het bruggenhoofd van Amsterdam, dat is het hoofd, het brein, dat de bruggen bedenkt, in het bijzonder de afrasteringen daarvan langs den kant en tegen den wal, dat bruggenhoofd heeft wel rare grillen.

Aan de Leidschestraat zijn over de drie verschillende grachten bruggen gelegd die gevat zijn tusschen vier baksteenen gevaarten, die, als de muren van feodale burchten uit het kabbelende grachtwater verrijzen tot borstweringhoogte boven de straat waar zij afgedekt zijn door een ietwat slijmerige massa. Dit motief, ik bedoel het geheele ding en niet slechts zijn afdekking, scheen toch niet het ware te zijn geweest. Althans aan de Vijzelstraat die verbreed wordt zien we andere ideeën tot werkelijkheid worden.

Nu geen zware baksteenen brokstukken, maar een doorgaande, aan filigrain werk herinnerend, ijzeren hek. Op de hoeken omvat dit kunstig smeedwerk een granieten lucifer — een afgebrande nog wel, want hij is onder den kop wat ingesnoerd — die van ergens uit de diepte oprijst. Het is merkwaardig hoe een granieten paal zoo dun kan worden.

Thans is de tweede brug van deze zelfde verbreed wordende Vijzelstraat in bewerking: zelfde hek, zelfde leuning, die niet gepakt kan worden, maar in stede van vier dunne granieten paaltjes, rijzen thans vier granieten monsterblokken uit de diepte, versierd met stedelijke wapens en keizerlijke kronen. Alle doorluchtige leden van het voormalige Oostenrijksche huis zouden gezamenlijk onder één zoo'n kroon kunnen zitten. Vier bochten ver van deze kromme gracht zijn deze granieten palen zichtbaar. Het is merkwaardig hoe een granieten paal zoo dik kan worden.

Er zal nog één brug verbreed moeten worden. Deze brug zal toegang geven tot het Stadhuisplein. Er zal dus wel iets bijzonders van moeten worden gemaakt. Dat bijzondere zal zijn dat het ereis een heel gewone granieten paal wordt, die uit de schemerige donkerte tusschen walkant en brug zal oprijzen. Want na dun en dik, zal het bruggenhoofd toch wel niets anders dan „normaal" van figuur kunnen bedenken. Bij de derde maal wordt het dus goed. Driemaal is scheepsrecht.

J. P. M.

LANDHUISJE TE EINDHOVEN.

Te Eindhoven werd voor eenige jaren een nieuw terrein gezocht voor villabouw en daarvoor werd uitgekozen een tot toen vrijwel onbekend stuk grond, dat niemands belangstelling had getrokken.

Dit terrein bleek echter nader bijzonder als bouwterrein geschikt te zijn zoowel door zijn grondbodem als door zijn ligging ten opzichte der fabrieken en spoorwegen.

Het heeft namelijk geen last van rook der fabrieken en spoorwegen, hoe ook de windrichting moge zijn.

Het bleek dan ook al spoedig dat men deze eigenschap op prijs wist te stellen daar zich binnen korten tijd talrijke liefhebbers voor de terreinen opdeden.

Een der eerste aldaar gebouwde landhuisjes is het hierbijgaande waarvan de plattegronden en de foto's voldoende inzicht geven. De opsomming van de kleur van de verf, de kleur der steenen en pannen kan ditmaal achterwege blijven evenals de bouwkosten daar dit niemands belangstelling zal gaande maken, dan van dengene die het heeft laten bouwen en die leest niet het B. W.,

Het afsluithek is een ontwerp van het Bureau van Gemeentewerken te Eindhoven. Dit ter opheldering, daar het zoo goed bij de bestrating past.

F. WOLTERS, Eindhoven, Architect B.N.A.

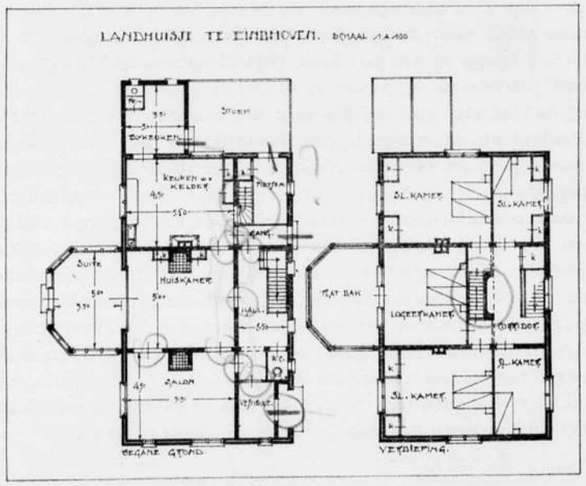

LANDHUISJE TE EINDHOVEN.
ARCHITECT F. WOLTERS B. N. A.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Het zal op 14 April a. s. voor den B.N.A. een bijzondere dag zijn.

Er is op dien dag een mijlpaal — wel een korten — afgelegd. Door de bepaling n.l. van de Statuten, dat geen der bestuursleden langer dan vier jaren mag zitting hebben, treden vier bestuursleden tegelijkertijd af, en daarmee komt vrijwel abrupt een einde aan de leiding van het Bestuur, dat in 1919 optrad. Er heeft geen vervloeiïng plaats van de eene bestuurssamenstelling in de andere, zooals het in volgende jaren waarschijnlijk wèl zal geschieden. De continuïteit in de samenstelling van het leiding hebbende orgaan van den B.N.A. is dan meer verzekerd. Maar het zal dan minder gemakkelijk zijn, om zooals nu, in de geschiedenis van den B.N.A. een afgebakende periode met begin en eind te onderkennen.

Het is daarom dat ik deze eenige gelegenheid niet voorbij wil laten gaan om iets meer en iets anders van deze bestuursperiode te vertellen dan de sober gestelde jaarverslagen dat plachten te doen. Deze jaarverslagen zijn alle naar de leden toegezonden. Wat daarin stond is hun dùs bekend.

De bestuurstaak van een vereeniging als de B.N.A. is wel een bijzondere. Het is niet gemakkelijk de grenzen van deze taak af te bakenen. Zondert men er van uit wat de statuten met gewichtig doende woorden bepalen over het koopen, het vervreemden en het bezwaren van onroerende goederen, het aangaan van geldleeningen, het voeren van processen, het treffen van dadingen en het vergaderen van minstens één maal in de maand, dan hebben we de benedengrens getrokken. Moeilijker is die naar boven. Die is minder scherp. Het doel dat de B.N.A. zich stelt: de behartiging van het architectenberoep en de bevordering van de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin, omlijnt ten opzichte van de taak van het Bestuur niet veel. De taak is hier eigenlijk zonder begrenzing. Toch ook weer niet geheel onbepaald. Tegenover het doel van den B.N.A. staat het bestuur niet als iemand aan het Scheveningsche strand die, naar Londen willende, verwezen wordt naar den horizon, met de wel juiste, maar nogal vage aanduiding: „Daar". De eindelooze zee van belangen van het architectenberoep, die behartigd moeten worden en van de bouwkunst die bevorderd moet worden, is door paragraaf 3 van de Statuten, waarin de middelen genoemd zijn, waardoor de B.N.A. zijn doel (n.b. o. a.) moet trachten te bereiken, wat ingedeeld. En men neemt aan, dat een bevaren stuurman daarop koers kan houden. Zoo lijkt dus op het eerste gezicht de taak van het Bestuur wèl eenigszins omschreven te zijn en nog niet zoo slecht. De begrenzing van de taak is opengelaten; er zijn dus geen muren opgetrokken, waartusschen het Bestuur zich gevangen kan voelen, het heeft de vrijheid om zijn taak zoo ruim mogelijk op te vatten. Daarbij is voor eenige orientatie gezorgd en zijn verschillende wegen uitgebakend waarlangs het bestuur zich kan en moet bewegen.

Voorwaar de bijzonderheid van de bestuurstaak van den B.N.A. blijkt dus te zijn een niet-onaardige gemakkelijkheid!

Het democratisch beginsel is het fundament van den B.N.A. als vereeniging. De B.N.A. moest een democratische vereeniging zijn. Onze eeuw beweegt zich nu eenmaal in de richting der democratie. De voordeelen en de nadeelen van de democratie, ze zijn indertijd niet tegen elkaar opgewogen, toen de vereenigingsvorm moest worden gekozen. Het lag in de lijn zoo te doen. Het was niet meer dan natuurlijk. De vraag heeft geen enkele gedachte bezig gehouden, geen enkel gemoed beroerd. Toch zullen velen niet onkundig zijn geweest van de gevaren van de democratie met haar gezonde kern, doch met haar dikke schors van dwalingen. Toch zullen er geweest zijn wier levensbeschouwing in botsing kwam met een dogma, dat de „mensch" maakte tot een abstract begrip.

Maar zooals gezegd, het democratisch beginsel is het fundament. En dat geeft

aan de ledenvergadering de suprematie. Aan deze suprematie ondergeschikt, treedt het bestuur op om leiding te hebben. Het mag daarbij geen potentaatje spelen, natuurlijk heelemaal geen dictatorische neigingen hebben en van den geest van een achttiende-eeuwsche regenten-regeering mag geen zweem te bekennen zijn. Voor dit alles behoeft ook heelemaal geen vrees te bestaan, wanneer het democratisch beginsel gezond en krachtig in de vakvereeniging leeft. Dit gebeurt wanneer de ledenvergadering, wie de suprematie is toegedacht, die suprematie ook waarlijk heeft en hoog houdt, door helder en juist het doel van den B.N.A. voor oogen te stellen. Het heele werk van het Bestuur is dan een reflex-beweging op hetgeen de ledenvergadering wil. Daaraan moet het Bestuur zijn activiteit, zijn lust tot doen ontleenen. De leden-vergadering moet het levende element zijn van de vakvereeniging. De ledenvergadering gaat voor en het bestuur volgt. Dan alleen heeft het zin om een vereeniging te bouwen op het democratisch beginsel en ook dan alleen wacht in deze democratische vereeniging het Bestuur een groote en een verantwoordelijke taak. De plaats waar de vakvereeniging komen moet dient juist en scherp te zijn aangegeven, door de ledenvergadering. Maar dat doel ligt dan nog mijlen en mijlen ver weg, onbereikbaar door de obstakels, die zich bij iedere schrede voordoen. Het is dan de taak van het Bestuur om deze hindernissen weg te ruimen zóó, dat de baan vrij komt.

Natuurlijk kan zulk een doel nu niet meer vaag gesteld zijn. Behartiging van het architectenberoep en bevordering der bouwkunst omvat de heele peripherie. Dat is eenmaal vastgesteld, omdat de wet het zoo wil, maar het zegt overigens voor een vakvereeniging van architecten nu nog niet zoo bijster veel. Wat kan eigenlijk een vakvereeniging van architecten anders willen?

Een in verband met de en uit die omstandigheden afgemeten stuk van die groote peripherie, dat is het wat de ledenvergadering op geregelde tijden moet uitzetten en dat is het waarop de heele B. N. A. dan zijn blik moet gevestigd houden.

Gaan we nu eens na, hoe in het tijdsbestek van de afgeloopen vier jaren het democratische beginsel door den B.N.A. is gevolgd, dan zullen we ontwaren, dat het zeker niet is geschied op de boven aangegeven wijze. Het is alleszins merkwaardig om hier nog eens de aandacht te vestigen op de woorden, die de Voorzitter van de z.g. fusievergadering op 11 Januari 1919 sprak. Hij zei, dat de B.N.A. er niet mee klaar is een bestuur te hebben gekozen uit de beste zijner leden, dat hij er niet mee klaar is dat bestuur zijn vertrouwen te geven met de opdracht, gaat nu maar hard aan het werk, we zullen afwachten wat ge voor de bouwkunst en voor onze professie zult tot stand brengen. „De nu verkregen eenheid zal in haar uitwerking teleurstellen, voor ons vakleven vrijwel waardeloos zijn indien het nieuwe bestuur zulk een opdracht moet aanvaarden. Neen, zoo moet het niet gaan. Ons Bestuur heeft recht op onze belangstelling en medewerking. Het moet bij het begin van zijn arbeid er op kunnen rekenen dat wij allen bereid zijn naar beste krachten mede te werken aan het gemeenschappelijk doel dat wij zelf ons hebben gesteld in de door ons aangenomen statuten".

Het was zeker een heimelijke vrees, die haar grond vond in een jarenlange ervaring als bestuurslid van soortgelijke vereenigingen, die den Voorzitter van die vergadering deze woorden in den mond gaf. De vrees, die hij er in te kennen gaf, is inderdaad niet ongegrond gebleken. Wellicht was het Bestuur zelf hiervan de oorzaak.

Toen het den elfden Januari 1919 optrad, koesterde men vele verwachtingen. Dit is op zichzelf niets bijzonders, want men koestert altijd verwachtingen van een bestuur. Maar indertijd had dit in den B.N.A. zijn eigenaardigen kant. Het doel, de behartiging van het architectenberoep en de bevordering van de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin behelsde verschillende concrete wenschen, die, zoo niet direct bevrediging, dan toch een oogenblikkelijk streven naar bevrediging vroegen. En elk dier wenschen wekte weer verwachtingen waarin weer nieuwe mogelijkheden en noodzakelijkheden schuilden, waarin oogenblikkelijk moest worden voorzien. Het „doel" van den B.N.A.

leek eenigszins op den bekenden hoogen hoed van den goochelaar, waaruit steeds nieuwe en andere dingen te voorschijn komen, in steeds grooter getale.

Het Bestuur heeft indertijd getracht dezen stroom van wenschen te stuiten door aan die wenschen te voldoen. Het kòn toen aan al die wenschen voldoen. Het beschikte in dien tijd over mannen met groote kennis van de praktijk van den architect, met veel ervaring van alles wat het architectenberoep medebrengt en daarbij met groote ervaring op vereenigingsgebied. En daarin vond het Bestuur zijn kracht om het net van verwikkelingen te ontwarren, de verschillende vraagstukken op zichzelf en in verband met elkaar te bekijken en zoodoende tot oplossing te brengen.

Het is een periode geweest, waarin wel bijkans alles, wat tot het beroep van den architect behoort het bestuur onder de oogen kwam. De houding van het Bestuur was goed en heel verklaarbaar. Het gunstige resultaat ervan was dat niet zoo heel lang na de fusie er orde kwam in de te behandelen zaken. Maar er stond een nadeel tegenover. Want bij de krachtige leiding die het Bestuur onbewust nam werden er voortdurend meer vraagstukken van uit de vereeniging op zijn tafel geworpen, „ter afdoening". Als gevolg hiervan is ongemerkt het centrale punt van de democratische vereeniging verplaatst. Niet het bestuur reageerde op de besluiten van de ledenvergadering, maar wat de ledenvergadering deed, vloeide voort uit de handelingen van het Bestuur. Het Bestuur zelf is het verre doel gaan afbakenen en achter hem aan kwam de ledenvergadering. De wegen werden uitgezet door het Bestuur en de ledenvergadering gaf gewillig te kennen dat dat wel goed ging. De ledenvergadering is zoodoende veranderd in een instituut, dat in naam de opperste macht heeft, maar zich in wezen tevreden stelt met een formeele sanctie, met wat kritiek en eenig correctief.

Op deze houding van de ledenvergadering is een eigenaardig verschijnsel gevolgd.

Er bestaat n.l. tusschen het Bestuur en de ledenvergadering een onbewuste wisselwerking.

De houding van de een beïnvloedt die van den ander. Het Bestuur voelt zich niet vrijer van bewegen, naarmate de ledenvergadering minder „streng" is. Het zit niet onder den druk van de ledenvergadering. Al is het onbewust, het voelt nauwkeurig zijn houding tot den B.N.A. En daardoor ontstond, naarmate de ledenvergadering afdaalde tot een statutair verplicht instituut, die mindere spanning in het Bestuur, in zijn werk, in zijn actie, die in de laatste jaren wel ernstige kritiek ontlokte, juist bij haar, die er de aanleiding toe was.

In die kritiek vergat men echter geheel den psychologischen factor, die in het spel was en die veel verklaart van wat zoo duidelijk in de genoemde jaarverslagen staat, tusschen de regels door!

Een ongeluk komt nooit alleen. Het bovengenoemde verschijnsel bleef niet „eigenaardig" alleen, het had soms noodlottige gevolgen. Een ervan wil ik releveeren.

Omdat het doelbewuste streven wat op den achtergrond raakte, zijn sommige leden ook min of meer onkundig geraakt waarvoor eigenlijk de B.N.A. dient en waarvoor het Bestuur dient. Dit heeft zich vooral in de laatste jaren geopenbaard doordat er zooveel aangelegenheden aanhangig worden gemaakt, van persoonlijk belang. „Het Bestuur gelieve het op te knappen". Men staat er dan op dat het concrete geval eerst in het gereede gebracht wordt; daarna kan overwogen worden om het geval algemeen te stellen. Dit is natuurlijk uit vakvereenigingsoogpunt onjuist. Men dient algemeene maatregelen te nemen, die voorzien in de bijzondere.

Men voelt dat ik hiermede flauw aanduid tot waar het Bestuur als college langzamerhand is afgezakt. De bestuursvergaderingen doen vaak denken aan een polikliniek. De secretaris, die een ervaren dokter is, overziet in één oogopslag het dossier en sorteert de gevallen. Vóór de koffie komen de lichte gevallen aan de beurt, direct na de lunch nemen we meer ernstige ziekteprocessen onderhanden. Infectieziekten behandelen we onder de thee. Het behoeft geen betoog, dat al is het voor de aan

deze kliniek verbonden artsen hoogst interessant en leerzaam, de eigenlijke bestuurstaak toch zeker iets anders, iets — ik zou haast zeggen — „mooiers" moet zijn.

Het gevolg van de verplaatsing van het centrale punt van onze vereeniging is ook, dat er een zekere moeheid is te constateeren ten aanzien van de taak van den B.N.A. Het laat zich verklaren, dat de directie van een groote fabriek die zich haar taak uit handen heeft gegeven op een goeden dag niet meer weet wat ze eigenlijk doen moet. Zij ziet dan dat alles, niettegenstaande ze zelf niets doet, toch draait en dat alles toch stoomt, en het ligt dan voor de hand dat zij vraagt: „Wat moeten wij nu eigenlijk zelf doen". Zoo is het eenigszins in den B.N.A. ook. Een vooraanstaand lid gaf mij laatst als zijn meening te kennen, dat, nu de rechtspositie was aangenomen, er eigenlijk niet veel meer te doen was in den B.N.A.; bepaalde vraagstukken waren er niet meer. Het spijt mij dat de groote vraagstukken, waar het in de komende jaren voor den B.N.A. om zal gaan, voor sommigen nog zoo in het diepe duister liggen en het is wel een bewijs, dat de B.N.A. in een vicieuzen cirkel zit. Er wordt n.l. geen doel meer nagestreefd en daarom zegt men dat er geen eigenlijk doel meer is. En omdat er geen eigenlijk doel meer is, behoeven we het ook niet meer na te streven! Het is hoog noodig, dat de B.N.A. uit deze rare wending komt.

Ik weet niet of ik met het bovenstaande goeds of kwaads van het vertrekkend bestuur heb gezegd. Geen van beide heb ik gewild. Ik weet wel, dat er leden zijn die met mij bovenstaande gedachten deelen. Ik heb voldoende laten uitkomen dat wat er is gebeurd een wisselende werking is geweest van de eenige gesteldheid op de andere *in een bijzonder moeilijken tijd.* En het is heel makkelijk achteraf dit zoo te beschouwen, makkelijker dan te midden van de verschillende stroomingen waarmee men wordt meegevoerd te herkennen welke nu de juiste richting is, waarin met alle kracht de koers moet worden gericht.

Eén ding is echter zeker; dat dit eerste bestuur den B.N.A. achterlaat in een toestand, die zoodanig gestabiliseerd is dat de innerlijke kracht van de vereeniging — zoo zij aanwezig is — tot uiting kan komen. En als dan na verloop van jaren, wanneer de eene bestuursconstellatie in de andere zal zijn overgegaan, waarvan de karakters ineen zullen vloeien als de kleuren in het prisma, en de B.N.A. heeft dan zijn horizon kunnen afteekenen met verschillende en bepaalde doelstellingen, waarnaar bewust en met kracht wordt heengestuurd, dan zullen zeker deze vier eerste moeilijke jaren van dit Bestuur in herinnering worden gehouden. J. P. M.

DE ONTWERPEN VOOR HET COMENIUS-MONUMENT TE AMSTERDAM.

In het Gebouw voor Beeldende Kunst te Amsterdam wordt een tentoonstelling gehouden van de ontwerpen voor het Comeniusmonument, welke ingekomen zijn op een prijsvraag onder de Czecho-Slowakysche beeldhouwers en architecten en waarvan het met den eersten prijs bekroonde bestemd is om, uitgevoerd, door de regeering van Czecho-Slowakije ter gelegenheid van de tweehonderd vijftigste verjaring van den sterfdag van den grooten Bohemer, die zoolang in Holland een toevluchtsoord vond, aan de gemeente Amsterdam aangeboden te worden.

Reeds is de plaats van dit monument aangewezen. Sedert den dag van de tweehonderd vijftigste verjaring van den dood van Comenius ligt in den oprit naar het Amsterdamsch Lyceum aan het Valeriusplein een eenvoudige steen met opschrift. Deze steen geeft de plaats aan, waar binnenkort het monument verrijzen moet.

Welk een zonderlinge gril van het noodlot heeft de jury ingeblazen het ontwerp van den beeldhouwer Prof. Stursa en den architect Prof. Pavel Janak met den eersten prijs te bekronen! Heeft hier een vakkundige jury geoordeeld op grond van de

plastische en architectonische kwaliteiten van dit monument, dat geen monument is, van deze groep, die geen groep is maar een rommelige naast- en op-elkaar plaatsing van een half dozijn menschfiguren van beiderlei kunne en verschillende leeftijden en gebaar? Mij is de samenstelling der jury onbekend, maar te oordeelen naar haar keuze, kan deze toch moeilijk anders geweest zijn dan een genoegelijke vergadering Comenius-herdenkende, internationale banden leggende leeken, die als het noodig was ook nog wel kunstminnend konden doen, die na een gevoelvol woord van den voorzitter over het strijden en lijden van den grooten Comenius — de dames snikten en heeren pinkten heimelijk een traan weg, deze groep met den predikenden ouden man, den aandachtig luisterenden jongeling in zijn hachelijke positie op het etagèretje en de geknakte jonge vrouw ... ja deze geknakte heeft het hem gedaan — den eersten prijs gaf, omdat deze groep zoovéél en zooveel stichtelijks te denken gaf.

Een ernstige critiek schrijven op dit bekroonde ontwerp is onmogelijk. De groote vorm is rommelig, onmonumentaal. Massawerking heeft het niet, daarvoor zijn de figuren te los en te verward, het voetstuk te veel uitgehold. De figuren zelf zijn alle zoo wee-sentimenteel, dat ze in plaats van te stichten, op de lachspieren werken.

De heele tentoonstelling heeft iets wonderlijks.

Als men een cadeau aan iemand wil geven, gaat men toch niet behalve het uitgezochte cadeau ook laten zien, wat men niet geven wil. Dat is toch zeker een zonderlinge manier van doen. Of is deze tentoonstelling een noodschot van een artistiek wel-meenende minderheid van het Comenius-Comité, die het toch over haar hart krijgen kon zoo maar zonder meer Amsterdam op te schepen met de sentimenteele bekroonde vergissing, en het Amsterdam iets makkelijker wilde maken dit horrible geschenk te weigeren, door het ook de andere ontwerpen te laten zien.

Van de andere ontwerpen zijn de beide inzendingen van Jaroslav Bruha en Cenek Vorech, die met twee derde prijzen bekroond zijn en het eenvoudige monumentje van J. V. Dusek verreweg de beste. Het ontwerp van Bruha en Vorech op het lage voetstuk en met den monumentalen ingehouden gebarenden Comenius verdient op de bestemde plaats aan het Valeriusplein verreweg de voorkeur.

De groote toegangsweg onder het Lyceum naar het toekomstig Zuidelijk Amsterdam mag niet bedorven worden door een hopeloos leelijk monument als het eerste bekroonde; evenmin mag de nagedachtenis aan Comenius op deze wijze besmet worden.

Laat Amsterdam dit goedbedoelde maar faliekant uitgekomen aanbod weigeren, vooral nu er op de tentoonstelling door den vriendelijken schenker zelf zulk een goed ontwerp geëxposeerd wordt. A. BOEKEN.

GOEDKOOP BOUWEN.

Als er een vraagstuk is, dat urgent is in dezen tijd, dan is het zeker wel de vraag in hoever het mogelijk is met het oog op de bouwvoorschriften goedkoop te bouwen.

Wie in verschillende groote steden van ons land niet alleen de overdreven eischen, maar ook de opvoedende kracht van de bouwvoorschriften heeft leeren kennen, zal niet licht wenschen, dat alle voorschriften op dit gebied verdwijnen.

Indien ik dan ook kritiek oefen op de woningwet en de daaruit ontstane bouwvoorschriften is het niet om dit mooie stuk sociale wetgeving af te breken, maar om te wijzen op verbeteringen, die in de bouwwetgeving kunnen worden aangebracht tot bevordering van goedkoop bouwen.

Een van de grootste leemten van de woningwet is, dat zij geen eenheid heeft gebracht waar eenheid mogelijk en nuttig was n.l. in de zuiver technische eischen. Dat b.v. in de eene bouwverordening lager spanningen in de constructies worden geëischt dan in de andere is wel een van de gerechtvaardigdste grieven tegen dit stuk bouwwetgeving.

Het groote verschil van meening onder de bevoegden op het gebied van het

maken van bouwvoorschriften, maakt het voor de gemeenteraden, die tenslotte de voorschriften moeten vaststellen, moeilijk een goed besluit te nemen.

Men kan zeggen: Gedeputeerde Staten kunnen onbezonnen besluiten van gemeenteraden weigeren goed te keuren, maar de ervaring leert, dat te zwakke bepalingen wel worden afgekeurd, maar de overdreven bepalingen veelal niet, omdat de adviezen ook weer komen van ambtenaren, die de financieele gevolgen vaak te licht achten. De laatste jaren zijn daarin zeer leerzaam geweest.

Met het maken van bouwvoorschriften moet het m.i. den weg op, die gevolgd is bij het maken van de „Gewapend beton voorschriften".

In de vergadering van het Koninklijk instituut van ingenieurs, waar deze voorschriften zijn vastgesteld, waren aanwezig: hoogleeraren van de technische hoogeschool, ingenieurs in staats- en gemeentedienst en ingenieurs die verbonden zijn aan maatschappijen voor vervaardiging van gewapendbeton, en wie de verslagen in „De Ingenieur" heeft gelezen, heeft kunnen opmerken, dat de laatste niet weinig hebben bijgedragen, dat de eischen niet overdreven werden. Zij toch voelden in de eerste plaats, dat men het bouwen niet onnoodig duur moest maken. Bij het maken van bouwvoorschriften moet dit ook voorop staan. En dit is m.i. het beste te bereiken, indien op een gecombineerde vergadering van leden van het Koninklijk Instituut van ingenieurs en leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst B.N.A. de voorschriften worden ontworpen. Elk lid is dan in de gelegenheid overdreven voorstellen te bestrijden, en de regeering die het ontwerp tot wet kan maken heeft dan voldoende zekerheid, dat het voor en tegen van elke bepaling door vele bevoegden is overwogen.

Dat de ontworpen voorschriften tot Rijkswet worden gemaakt is noodig, anders kan het voorkomen, dat een gemeente weer voorschriften gaat maken afwijkende van die door de vergadering ontworpen, zooals dit het geval is geweest met een gemeente, die voorschriften ging maken voor gewapend beton, geheel afwijkende van de „Gewapend beton voorschriften".

Het toezicht op de naleving van de bouwvoorschriften moet echter blijven aan de gemeenten, daar rijkstoezicht een leger van ambtenaren zou vorderen en de rijksuitgaven onnoodig hoog zouden maken.

Bovendien zal er in vele vraagstukken onderling overleg moeten plaats hebben tusschen architecten en bouwtoezicht en dat zal gemakkelijker gaan met gemeentedan met rijksambtenaren.

De door mij voorgestane eenheid in de technische eischen moet niet voeren tot eenvormigheid, want dan zou het middel erger zijn dan de kwaal.

Dat b.v. in de bouwverordening de zwaarte der balken is aangegeven bij een bepaalde belasting en overspanning is zeer goed voor hen die geen statische berekeningen overleggen, maar voor hen die dat wel doen behoeft alleen gelet te worden of de voorgeschreven toe te laten spanningen en doorbuiging niet overschreden worden.

Het groote verschil van inzicht onder de deskundigen over de grootte der toe te laten spanningen maakt het vaststellen daarvan door het Rijk noodzakelijk. Als bewijs van het groote verschil van inzicht diene het volgende:

In de eene gemeente mogen halfsteens binnenmuren van 10,5 cM. dikte wel als balkdragend worden beschouwd bij het berekenen van de zwaarte der balken, terwijl in andere gemeenten dit niet mag.

In het „Bouwkundig Weekblad" van 17 Maart 1917 heb ik reeds daarop gewezen en den uitslag medegedeeld van een knikproef met een halfsteensmuur van 10,5 cM. dikte, ten bewijze, dat een halfsteensmuur van dikte en van goede samenstelling voldoende knikkracht heeft om bij minstens vijfvoudige zekerheid de balklaag in een woning te dragen.

(In het „Bouwkundig Vademecum" komt de uitslag van de knikproef ook voor).

Dat men meer en meer tot dat inzicht komt blijkt uit een art. in het Centraalblad der Bouwbedrijven van 10 Maart j.l. onderteekend met J.C.S., dus blijkbaar van de hand van een der redacteuren van het blad:

J. C. S. Stumphius Ie Luitenant der Genie.

Als eindconclusie lezen we in dit art. over „Zuinigheid in de bouwvakken". „Zoo is het om een klein voorbeeld te noemen voor mij een raadsel, waarom gemetselde halfsteensmuren niet mogen worden gebruikt als tusschensteunpunten voor doorgaande balken".

Met het oog op spouwmuren is dit vraagstuk ook van groot belang, daar in de eene gemeente twee halfsteensmuren met spouw er tusschen wel en in andere gemeenten niet worden toegelaten.

Mij dunkt, dat in het eene gedeelte van ons land de constructies toch niet sterker behoeven te zijn dan in het andere gedeelte, tenzij in het eene gebied meer gevaar voor aardbevingen bestaat dan in het andere, maar daar heeft men wat ons land betreft nooit van gehoord.

Voorloopig laat ik het bij deze voorbeelden, die in de eerste plaats bij den bouw van werkmanswoningen van zoo'n groot belang zijn.

Vlaardingen.

PL. VAN DEN BERG,
Architect B.N.A.

Overname vrij.

INGEZONDEN.

ONREDELIJKE BEPALINGEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM BIJ HET VERKRIJGEN EENER BOUWVERGUNNING.

Het is geen eenvoudige zaak in Amsterdam een bouwvergunning te verkrijgen. We kunnen er allen over meepraten.

We leven in een tijd waarin alles steeds sneller gaat, behalve de ambtenarij, die gaat steeds langzamer trekschuitenvaart. Alleen het aantal ambtenaren is zeer snel gegroeid. Voor een klein werkje hetgeen een goed technicus in een halven dag ter dege corrigeeren kan, heeft het Gemeentebestuur doorgaans minstens drie maanden noodig, tenminste, men kan dan meestal een z.g. „voorloopige" krijgen. De officieele vergunning krijgt men dan later, soms veel later, soms 4, 5 of 6 maanden later, soms ziet men zijn plan in het geheel niet terug want het raakt ook wel eens zoek. Men is dan echter reeds dolblij een z.g. voorloopige vergunning te hebben, men kan gaan bouwen en verwondert er zich alleen maar over dat het Gemeentebestuur zulk een bouwvergunning zoo goedkoop (f 1.—) kan leveren waar thans nog zooveel ambtenaren maandenlang hunnen kostbaren tijd aan deze bouwaanvrage moeten geven.

Thans heeft het Gemeentebestuur sedert kort weer een nieuwe verrassing voor hare burgers-belastingbetalers. Wanneer men eindelijk een voorloopige vergunning heeft, vindt men er een strookje papier opgeplakt met de volgende mededeeling: „De aandacht van belanghebbende wordt er op gevestigd, dat in geval hem een zoogenaamde „voorloopige" vergunning wordt verleend, het Gemeentebestuur zijn volle vrijheid van handelen, met inbegrip van die tot weigering der definitieve vergunning, behoudt en zich in geen enkel opzicht aansprakelijk stelt voor uit het gebruik maken der voorloopige vergunning mogelijk voortvloeiende schade."

Is dit niet onduldbaar? neen het is zelfs een onredelijk voorbehoud, waartegen sterk moet worden opgekomen. Men denke zich in: Men gaat bouwen, is b.v. reeds onder de kap en krijgt de mededeeling van het Gemeentebestuur dat de definitieve vergunning niet wordt gegeven misschien wel omdat de een of andere „Commissie" een besluit heeft genomen geheel in strijd met de overeenkomsten die het Gemeentebestuur reeds met belanghebbende heeft afgesloten (deze dingen gebeuren).

Men zou dus moeten afbreken, eventueel ouden toestand herstellen. Wie zal dat betalen? Ons Gemeentebestuur bedankt bij voorbaat voor deze eer. „Hoe naief".

Afgezien van het feit dat bij een dergelijke gebeurtenis m. i. de rechter het Gemeentebestuur wel tot andere gedachten zou brengen, meen ik dat het zeer wenschelijk zou zijn dat de B.N.A. het Gemeentebestuur wijst op het absoluut onhoudbare dezer bepaling.

TH. J. LAMMERS.

INGEZONDEN.

Blaricum 3 April 1923.

Aan het Bestuur van den B. N. A.

WelEd. Gestr. Heeren,

Ondergeteekende meent het volgende onder Uw aandacht te moeten brengen, beleefd verzoekende daaraan wel de noodige attentie te willen wijden.

Is het U bekend dat onder de bepalingen van de z.g. „afgevaardigde" leden van A. et A. het volgende voorkomt:

Onder de „bindende bepalingen", den leden ‚streng vertrouwelijk" toegezonden lezen wij o.m. in art. 1: Vòòr alles erkennen de Leden, dat de verplichtingen als afgevaardigd lid aangegaan, *bindend* worden geacht *boven* gelijksoortige van vakvereenigingen op het gebied van bouwkunst en verwante vakken".

Art. 7: „Afgevaardigde leden verbinden zich hetzij als particulier, hetzij als commissielid, *hunne medeleden te steunen in het verkrijgen van opdrachten* en, waar zij daartoe in de gelegenheid zijn, *uitsluitend hen voor opdrachten aan te bevelen.* Hebben zij echter, naar aanleiding van een hun ter beoordeeling toevertrouwd werk aan de keus van een architect of verwant kunstenaar mede te werken, *dan oordeelen zij uitsluitend naar de kwaliteit van het ter beoordeeling gegeven werk,* (b.v. als jurylid) (onderstreping van mij. R.)

Na dit bovenstaande gelezen te hebben komt de vraag in mij op: kunnen zij die tot deze z.g. „afgevaardigde" leden behooren, tevens lid van den B.N.A. zijn? *Mijns inziens* niet, omdat 1ste *hun* bepalingen in strijd zijn met die van den B.N.A. en zij deze daarboven stellen. En ten 2de om artikel 7. Hetgeen *dit* inhoudt is zóó partijdig, zóó oncollegiaal (op z'n zachtst uitgedrukt), dat dit geen verdere aanduiding behoeft.

Immers hun mede- „afgevaardigde" leden te stellen boven anderen, die dit niet zijn is reeds *in strijd met onze Eere-code*!

De laatste zin van artikel 7 bewijst duidelijk dat ze hun medeleden *bòven* alles *moeten* stellen, ook al is hun werk beneden dat van niet-leden; dat de kwaliteit daarvan alleen den doorslag geeft als zij als commissielid dit moeten beoordeelen.

Wij weten allen hoe dit „instituut van afgevaardigde leden" tot stand is gekomen; dat een klein clubje lieden, die zich bekwamer achtten dan anderen en zich zelf daardoor een brevet van supérioriteit toekenden, deze instelling in het leven hebben geroepen en daardoor vele anderen ònbekwaam achten. Zonder te willen ontkennen dat een schifting gewenscht is, beweer ik dat *deze manier* niet goed is. Want het gaat hier niet om bekwaam of onbekwaam maar om een bepaalden smaak of stijl en dit leidt tot een zóó groote partijdigheid dat anderen met mij moesten inzien dat dit verkeerd is.

Wie toch zal in deze over ons richten? Is het feit dat Dr. Berlage, die toch zeker boven partijen staat, door bedoeld clubje als niet geheel „vol" gerekend wordt, niet reeds voldoende, aan bedoelde willekeur paal en perk te stellen? En wekt 't geen bevreemding, hoe de Bazel, door zijn voorzitterschap, hieraan mede kon werken?

Ik acht het *een gevaar voor den B.N.A.* dat steeds meerdere dezer „afgevaardigde" leden lid worden van onzen bond en zelfs in Bestuur en Redactie worden gekozen. Het gevaar lijkt mij niet denkbeeldig dat zij eerlang ook in onzen bond een zelfde truc of staatsgreep zullen uithalen! We moeten dus deze „wolven in schaapskleeren" niet tot bestuurs- of redactiefuncties toelaten. Het feit dat bedoeld „instituut" al dergelijke (en nog te nemen) maatregelen „streng vertrouwelijk" — d.i. dus *in het geheim* — neemt, maakt dat van een open loyale handelwijze geen sprake is en men dus uiterst op zijn hoede moet zijn.

Gaarne zag ik op de a.s. vergadering dit punt nog op de agenda geplaatst. Hoewel daartoe te laat, kunt U het misschien bij „ingekomen stukken" behandelen en liefst nog deze week in ons blad plaatsen? Hoogachtend Uw dw.

THEO RUETER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 15. 14 APRIL 1923. INHOUD: Over afgevaardigde Leden van A. et A., door J. F. Staal. — Werk van Architect Herman van der Kloot Meyburg te Voorburg, door J. P. M.

OVER AFGEVAARDIGDE LEDEN VAN A. ET A.

De inhoud van het ingezonden stuk van den heer Theo Rueter, zijnde zielig gedaas, geeft mij geen aanleiding het Bouwkundig Weekblad met schrijverij lastig te vallen. Dit veroorzaakt het feit van opname in het orgaan van den B.N.A.

Het B.N.A. Bestuur, wien het stuk is opgedragen, is bestaan en doel der Afgevaardigde Leden niet onbekend, daar meer dan eens afgevaardigden van Afgevaardigden tot hem kwamen, op zoek naar samenwerking.

„Streng vertrouwelijk" zijn de bindende bepalingen den Afgev. Leden *als concept toegezonden*, ongeveer een jaar geleden. Gewijzigd zijn zij aangenomen en bestemd tot opname in de Statuten van A. et A., bij komende herziening. Dit wat betreft het boosdoen „in het geheim".

Het is niet duidelijk waarom art. 7 den heer Rueter zedelijk zoo zeer verontrust. Want meermalen beveelt een architect voor een opdracht 'n collega aan, en steunt hem in 't verkrijgen. Artikel 7 als slotartikel een zuur-verdiende premie op 6 artikelen bittere plichtsbetrachting probeert dit georganiseerd, binnen een groep technische en aesthetische gekeurde en gecontroleerde vakbeoefenaars. De weldaden uit dit artikel vloeiende, zullen niet alléén Afgev. Leden treffen; een vroeger artikel breidt zijn zegeningen uit óók over collega's niet tot de groep behoorende, aldus zijn zon latende schijnen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Het instituut van Afgev. Leden is op andere wijze tot stand gekomen dan de heer Rueter (zich noemende en schrijvende: „Wij allen") weet. En het gaat niet om een bepaalden smaak of stijl (Stijl), daar in de statuten van A. et A. staat: Art. 6, par. 3, 2e lid „Als basis van beoordeeling (van een aspirant Afgev. Lid) gelde: dat uit het ingediende werk voldoende vakkennis blijkt en dat het beeldend vermogen aanwezig is zoodanig, dat in het werk als geheel en in onderdeelen, de *door den ontwerper* gewilde uitdrukking zichtbaar is geworden". Mocht iemand den grond zoeken voor mijn aanduiding van Rueter's stuk als zielig gedaas, hij herleze de alinea, triomfantelijk beginnende met „wij allen weten" en deemoedig eindigende met „dat dit verkeerd is".

J. F. STAAL.

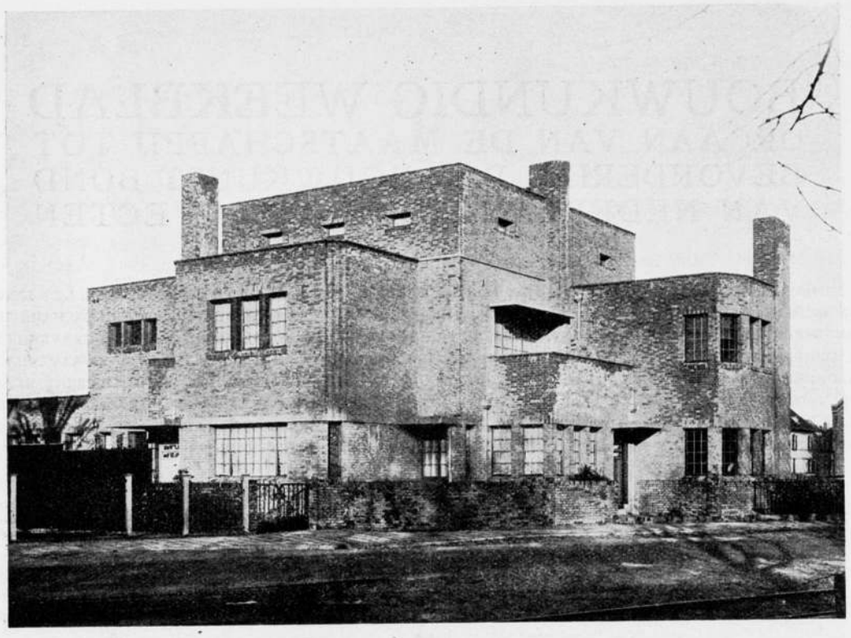

DUBBEL WOONHUIS TE VOORBURG.

WERK VAN ARCHITECT HERMAN VAN DER KLOOT MEYBURG TE VOORBURG.

Als men met de stoomtram van uit Den Haag komt en na een zwenking ineens het stille dorpje Voorburg inrijdt, ziet men links van den weg het dubbele woonhuis, dat hier is afgebeeld.

Het valt dadelijk op. Eigenaardig genoeg, want er is eigenlijk niets opvallends aan. Hoe dood-eenvoudig is dit bouwwerk. Een groote kubieke massa, waartegen links en rechts, voor en achter uitbouwsels zijn gedrukt. En die uitbouwsels zijn elk voor zich ook weer even massief. Ze zijn alleen doorbroken door de ramen, maar die raamdoorbreking is al net als de muren zelf. Strak en niets meer dan strikt noodzakelijk. Er kon hier blijkbaar niets overschieten, dat zweemde naar wereldsche sier. Zelfs de schoorsteenen staan als stijve staken in de lucht en missen den prettigen hoed met franje, die men hun doorgaans toebedeelt. 't Huis is armer dan een big, wier vleezige massa ten minste nog met een hupsch krulstaartje wordt verrijkt.

De opvallendheid van het huis moet dus wel de negatie van opvallendheid zijn. Inderdaad is deze negatie een der hoofdeigenschappen van goede bouwkunst. Bekijk eens het bekende werk van „Bouwkunst in de stad en op het land" van Herman van der Kloot Meyburg, waarin tallooze voorbeelden en tegen-voorbeelden naast elkaar geplaatst staan en ge ziet dat goede architectuur minder „opvalt" dan de slechte, maar daardoor meer aantrekt. Goede architectuur is als een mensch met een groot en sterk karakter. Hij kan stil en rustig zijn en toch merkt ieder overal zijn weldadigen invloed. Zwakkelingen zoeken doorgaans door uiterlijkheden te bereiken, waartoe hun innerlijk niet in staat is. Ze leven luidruchtig en kleeden zich kleurig.

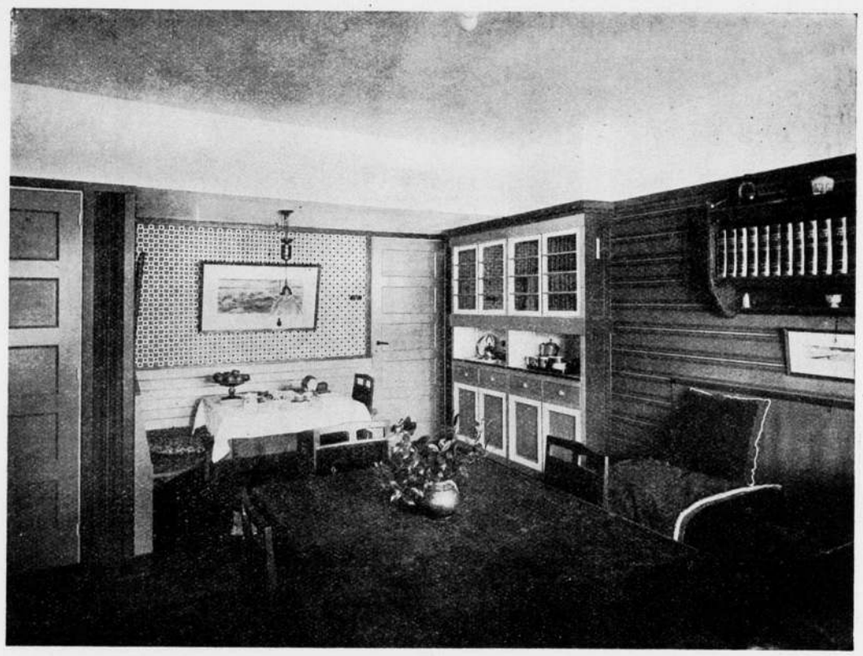

EEN DER WOONKAMERS IN HET DUBBELE WOONHUIS.

Wat onze belangstelling bij dit bouwwerk dus gaande maakt, is niet zijn opvallendheid, maar zijn wezen, dat tot ons spreekt en ons aantrekt. De aantrekkingskracht, die het op ons uitoefent, schuilt in de bouwkunstige samenstelling ervan.

Natuurlijk hangt de aantrekkelijkheid van een bouwwerk nauw samen met zijn bouwkunstige samenstelling. Maar veel eerder dan dat wij deze hebben doorzien, hebben begrepen, heeft de aantrekkelijkheid ons al gevangen. Ik zei: bij het omzwaaien van de tram, valt dit huis ons al op. We kunnen dan onmogelijk ons al ingedacht hebben, hoe de bouwkunstige samenstelling is. We weten ternauwernood, dat het een dubbel woonhuis is en kunnen dus niet direct, om maar één detail te noemen, overzien dat de scheiding der beide deelen wat vaag is. Dit ontdekken we pas later en het behoort tot onze eigenwijzigheid om zulke dingen te zien en te willen zien.

Maar zoo zijn we nu eenmaal.

Maar vóór dat we zoo zijn, hebben we, geheel argeloos als 't ware, de mooiheid van dit bouwwerk beleefd. En die beleving zal ons bijblijven, ook wanneer wij meer critisch tegenover het werk staan.

Als wij ons achteraf willen duidelijk maken, hoe het toch komt dat een bouwwerk ons plots zoo aantrok, zoo op 't eerste gezicht, dan kennen wij er bepaalde affecties aan toe. Een goed bouwwerk, een dat „leeft" is een medium, door middel waarvan ons iets tegemoet straalt, dat wij ook wel in een menschenziel vinden.

En zoo spreekt uit dit huis een groote teederheid, een groote innigheid. Het is moeilijk daarvoor een bepaalde reden op te geven, maar het lijkt mij niet mogelijk, dat iemand van dit bouwwerk zegt, dat er ruwheid of gestrengheid uit spreekt.

Het is eigenaardig dit huis te vergelijken met de werken van archtitect Dudok te Hilversum, den lezers van het B.W. wel bekend. Zijn werken en dit huis hebben verwantschap. Er ligt eenzelfde bouwkunstige opvatting aan ten grondslag.

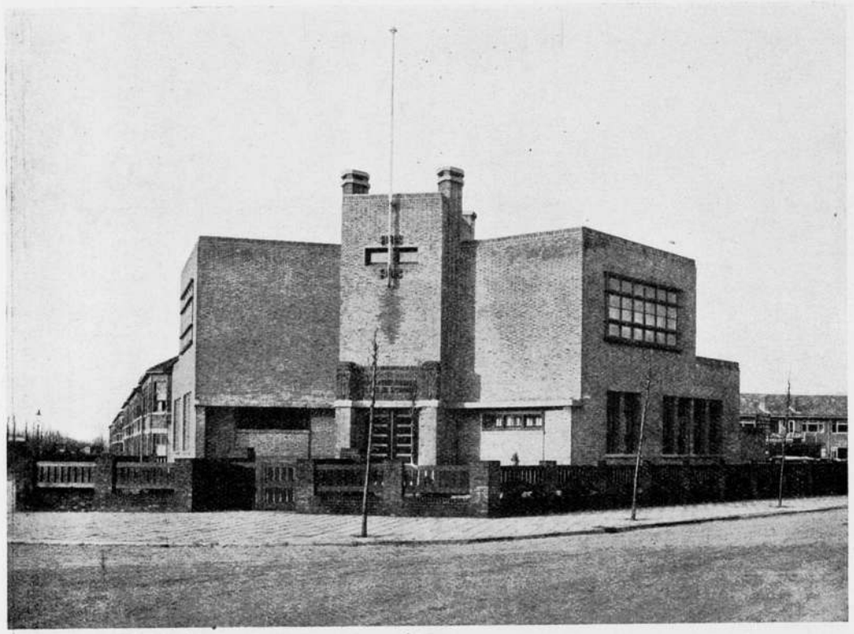

WILHELMINA - M. U. L. O. SCHOOL TE VOORBURG.
ARCHITECT H. V. D. KLOOT MEYBURG.

Maar hoe verschillend overigens. Hoe boeit Dudok's werk door eene ongebreidelde kracht, tot op het ruwe af soms. In zijn over en door elkaar schuivende bouwmassa's ligt een bewegelijk doen, een onstuimige, hartstochtelijke actie. Van dit alles in Meyburg's werk geen zweem. Alles schijnt in rustige contemplatie overwogen en gecomponeerd. Zijn werk getuigt van een rustig doen, van een kalme actie.

En zooals uit Dudok's hartstochtelijk werk een levenslustige kracht spreekt, zoo spreekt uit Meyburg's werk teederheid en fijn sentiment.

Zooals het uitwendige is, zoo is ook 't inwendige. Met een fijn aangevoeld rhythme zijn de hal en de kamers, aaneengeregen, zóó, dat niet alleen de ruimten maar ook de lichtstemming dier ruimten harmonisch is verdeeld.

Het interieur is niet gebruikt voor een experiment. Aesthetische krachttoeren zijn er niet in verricht. Het is ook geen inrichting voor het meten van de sterkten van zenuwgestellen. Het is mij gebleken dat het de entourage is van een samenleving, die nog geloof en waarde hecht aan het gemoedsleven, en in de fijnheid daarvan het hoogste geestelijke goed ziet.

Toch zijn er enkele bijzondere dingen, b.v. de verlichting van de woonkamer door 2 argenta lampen, nog juist op de foto zichtbaar. Etherisch straalt het licht naar alle kanten uit en overgiet de geheele kamer met een zachten glans. En de kleuren in het huis zijn van Vilmos Huszar.

De kleuren zijn wel bijzonder, d.w.z. niet naar hun aard, maar naar hun combinatie, maar toch gaat er in deze intérieurs geen bepaalde psychische werking van uit. Zij zijn opvroolijkend en bescheiden. Van buitenissigheid is geen sprake. Ook het glas in lood is van hem.

Vooral het trapraam is superieur, het bekende motief van de in elkaar grijpende rechthoekjes is hier verwerkt tot een eenheid van zeer suggestieve werking.

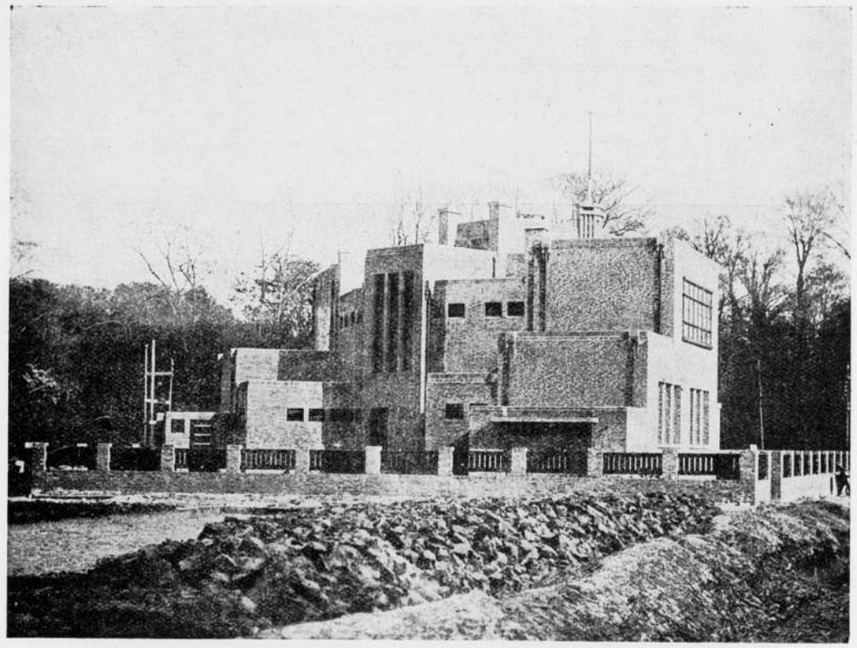

ACHTERZIJDE WILHELMINA - M. U. L. O. SCHOOL TE VOORBURG.
ARCHITECT H. V. D. KLOOT MEYBURG.

De bewoner van het huis, de architect zelf, zal zeker wel bereid zijn dit specimen van Huszar's kunst aan belangstellenden te laten zien. Zonder eenige realistische of symbolische voorstelling spreekt dit raam tot ons. Glas en licht blijken voor den kunstenaar voldoende om een expressie te geven. Dit kan van verschillende andere glas-in-lood-ramen van denzelfden maker in dit huis niet gezegd worden. Men zou ze „aesthetisch wat goedkooper" kunnen noemen.

De School is niet zoo goed geslaagd als het huis. Het mist de gave eenheid van dit. Het is in zekeren zin te groot voor servet en te klein voor tafellaken. De groote gespannen muurvlakken met daartusschen de statige risaliet doen even denken aan iets van groote allure, maar daarvan is in 't overige van het bouwwerkje niets te vinden.

Ook de achterzijde van het gebouw lijdt aan hetzelfde euvel. De bouwmassa's, die zich trapsgewijze verhoogen en vergrooten zijn — ik kan niet helpen dat ik misschien wat groot van stuk ben — wat klein. De virtuose opbouw van allerlei zulke elementen, die elkaar steunen en inklemmen, doet daardoor wat vreemd aan. De grondoorzaak van dit alles is, dat het bouwwerkje de juiste schaal mist, die in het dubbele woonhuis juist zoo goed is.

Brengen we het gezichtsveld op het gebouw terug tot een detail, zooals die van den voorgevel, dan spreekt het karakter daarvan alléén en is dan goed en groot.

De opgaaf was klein maar moeilijk, het bovenlokaal toch werd grooter verlangd dan één der eronder liggende benedenlokalen. De minder organische opbouw die hiervan het gevolg was, geeft geen bevrediging ook al is getracht in het gelijk houden van het groote raam met het gevelvlak een middel tot verzachting van het conflict te vinden.

Zooals de foto duidelijk laat zien, is het interieur zeer eenvoudig gehouden. Toch is de stemming niet koud zooals de afbeelding misschien doet vermoeden.

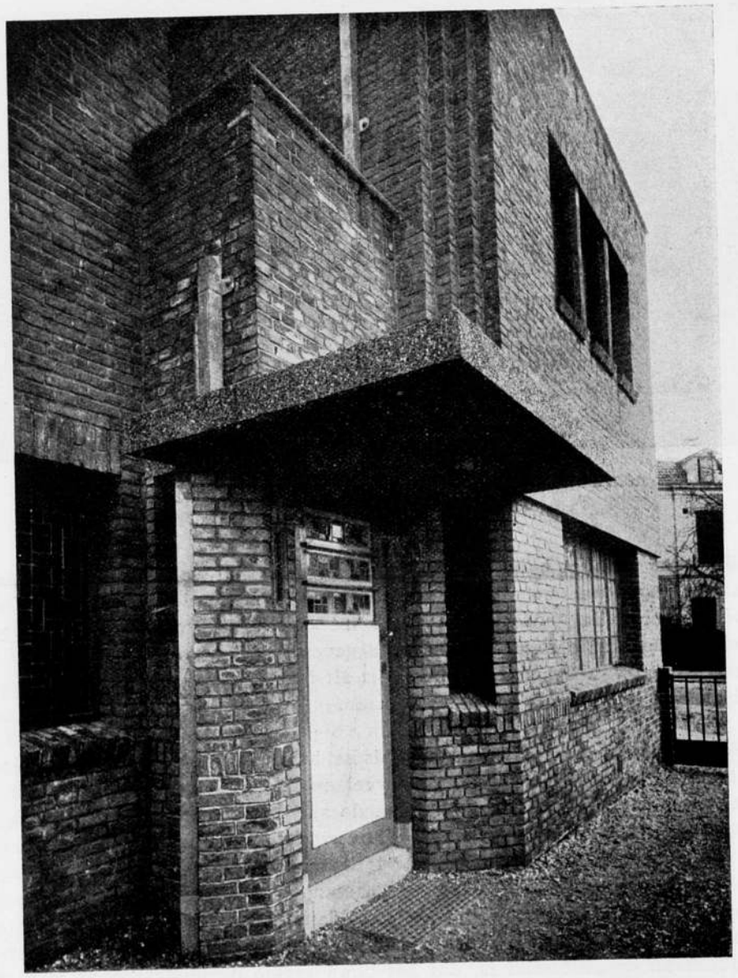

INGANG DUBBEL WOONHUIS TE VOORBURG.

ARCHITECT H. V. D. KLOOT MEYBURG.

INGANG WILHELMINA - M. U. L. O. SCHOOL TE VOORBURG.

ARCHITECT H. V. D. KLOOT MEYBURG.

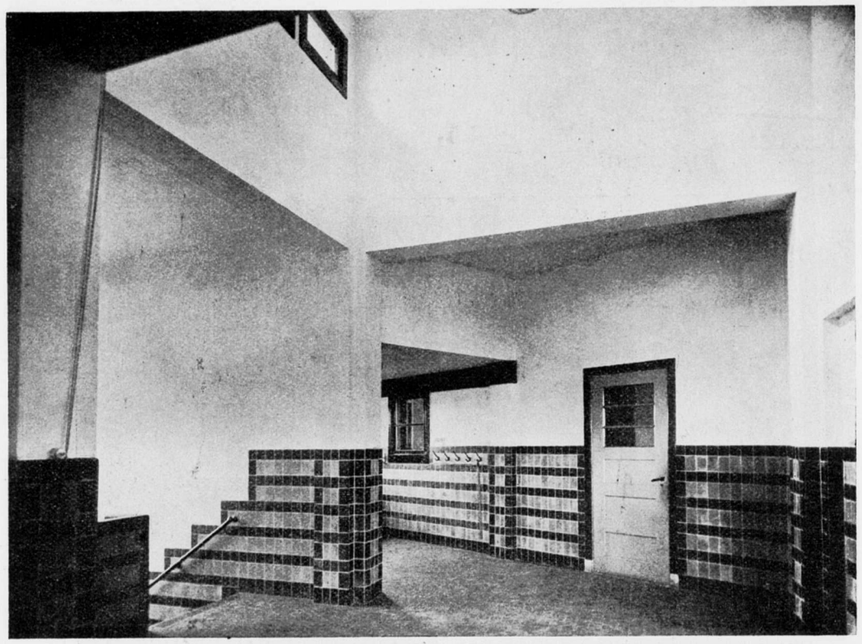

INTERIEUR WILHELMINA - M. U. L. O. SCHOOL TE VOORBURG.
ARCHITECT H. V. D. KLOOT MEYBURG.

Het groote glasraam in het trappenhuis, is wederom van Huszar (die ook de kleuren ontwierp). Het is een hoog drielicht, dat in het midden het donkerst van tint is. Deze speling van het licht geeft bij het op- en afgaan van de trap een eigenaardige sensatie.

Van Brouwer's bouwbeeldhouwwerk zou ik graag nog wel iets zeggen, maar als ik het niet duidelijk zeg, vindt Architectura dat ik weer aan een geestesafwezigheid (althans voor gehaaste lezers) lijd. Daarom blijft het maar in de pen.

Het nieuwe werk van Herman van der Kloot Meyburg, waarvan men hier een indruk krijgt en waarvan in Voorburg nog meer te zien is (o. a. een groot woningbouwcomplex) is naar den vorm, maar niet naar den aard van zijn vroeger werk, gewijzigd. Het ademt den geest dien wij uit zijn geschriften kennen. Zijn geschriften getuigen ervan dat Meyburg door veel aanschouwen, en door wat hij aanschouwde, grondig te bestudeeren, diep is doorgedrongen in de bouwkunstige schoonheid. Hij kent door onderzoek de geheimen die die schoonheid in zich verbergt en hij tracht wat hij gevonden heeft en waar hij dus zeker van is, ook in zijn werk te leggen. Dit verklaart de angstvalligheid, de voorzichtige conceptie, die in zijn werk ligt. Hij weet te goed, wat hij per sé niet doen moet. Zijn werk is niet spontaan en zal het ook niet worden. Hij mist daardoor die verrassende tinteling, die zoovele jongeren geven in hun werk, dat als experiment voor zeven-achtste mislukt, maar dan voor één achtste mooi schittert. Meyburg's werk heeft bij veel modern werk ten achter, dat het wat bescheiden, wat wel-overwogen is. Maar het heeft vóór, dat er een gedegenheid en een liefde in zit, welker gemis veel modern werk ternauwernood door veel bravour kan verbergen.

Men wege nu zelf het vóór en tegen tegen elkaar op. En oordeele.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 16. 21 APRIL 1923.

INHOUD: Bericht aan de abonné's. — Nieuwe leden van den B. N. A. — Samenstelling van het Bestuur van den B. N. A. — Samenstelling der verschillende commissies. — Plattegronden dubbel Woonhuis te Voorburg. Arch. H. v. d. Kloot Meyburg. — Plattegronden Wilhelmina - M. U. L. O. school te Voorburg, Arch. H. v. d. Kloot Meyburg. — Demonstratie. — Steun aan Oostenr. Arch., d. J. P. M. — Nieuwe Stokerij voor de Gasfabriek te Leiden, d. J. P. M. — Middenstandsw. te Maastricht, door V. F. Marres en W. J. Sandhövel, Arch. B. N. A. — Antwoord aan den heer J. F. Staal, door Theo Rueter. — Schoonheidscomm., door L. H. E. v. H. V., B.N.A.

BERICHT AAN DE ABONNÉ'S.

De abonné's op het Bouwkundig Weekblad worden verzocht vóór 15 Mei a. s. het abonnementsgeld, zijnde *f* 10.—, te storten op de postrekening van den B. N. A. No. 71518. Na genoemden datum wordt per postkwitantie over de nog niet betaalde abonnementsgelden beschikt en wordt dit bedrag met *f* 0.25 zegel en inningskosten verhoogd.

NIEUWE LEDEN VAN DEN B.N.A.

Sedert de vorige opgaaf zijn als lid van den B.N.A. toegetreden de heeren:

G. Feenstra te Arnhem.
D. A. van Zanten te Hilversum.
J. Poot Jr. te 's-Gravenhage.
J. H. de Herder te Zwolle (was asp. lid).
Dick Greiner te Amsterdam (was asp. lid).

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

Op de Jaarvergadering van 14 April j.l. werden tot lid van het Bestuur van den B.N.A. gekozen de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, E. J. Kuipers en J. C. Meischke.

De zitting houdende leden waren de heeren Ir. A. R. Hulshoff, Ir. W. P. C. Knuttel en Jan Wils.

De verschillende functies zijn nog niet verdeeld. De heer Broese van Groenou heeft verzocht zijn benoeming tot Voorzitter, waartoe de Jaarvergadering hem koos, in beraad te mogen houden.

SAMENSTELLING DER VERSCHILLENDE COMMISSIES.

Tot leden van de Commissie van Onderzoek, koos de vergadering de heeren Jan de Meyer (aftr.) en C. N. van Goor, zoodat de Commissie thans bestaat uit de heeren: Jan de Meyer, C. N. van Goor, A. P. Smits, H. v. d. Kloot Meyburg, en 1 vacature, ontstaan door het uittreden van den heer Ir. A. Broese van Groenou, die tot lid van het Bestuur werd gekozen.

Tot lid van de Commissie van Financiën werd gekozen de heer J. v. d. Valk. De samenstelling is thans als volgt: Mr. E. H. P. Rosenboom, A. Mondt Jr. en J. v. d. Valk.

Tot leden van de Commissie van Redactie koos de vergadering de heeren Ir. A. R. Hulshoff en H. A. van Anrooy. De Commissie bestaat thans uit de heeren H. A. van Anrooy, Ir. G. C. Bremer, Ir. A. Boeken, Ir. A. R. Hulshoff en Paul J. de Jongh.

Tot lid van de Commissie van Onderwijs werden gekozen de heeren: Jan Wils en H. v. d. Kloot Meyburg. Deze Commissie is thans als volgt samengesteld: J. v. d. Valk, G. J. Rutgers, M. Sirag, H. v. d. Kloot Meyburg en Jan Wils.

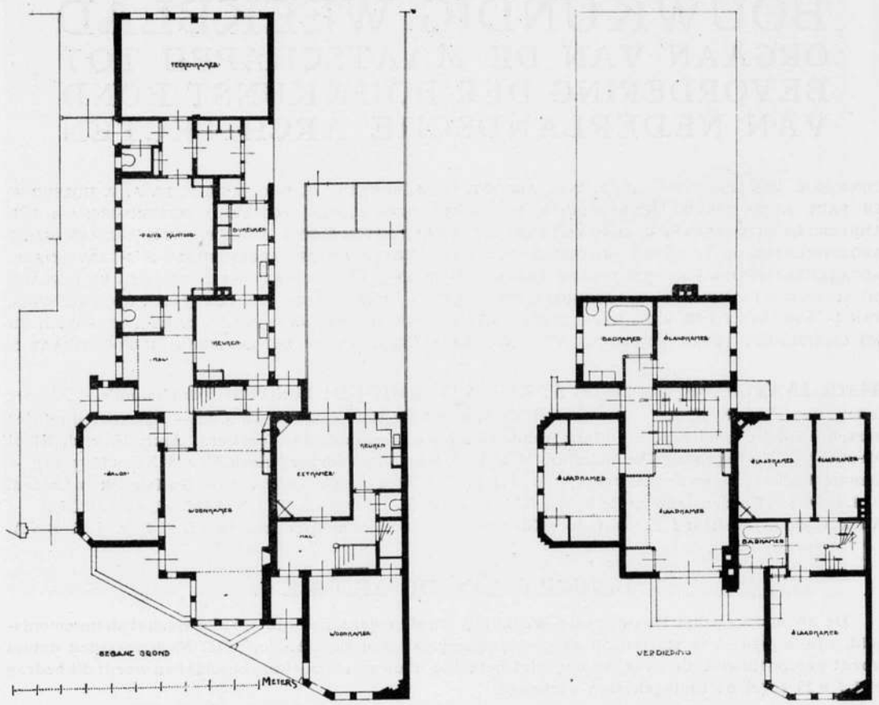

PLATTEGRONDEN DUBBEL WOONHUIS TE VOORBURG. ARCH. H. V. D. KLOOT MEYBURG.

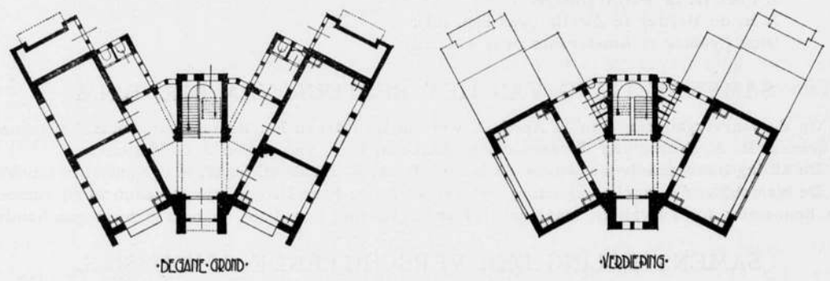

PLATTEGRONDEN WILHELMINA - M. U. L. O. SCHOOL TE VOORBURG. ARCH. H. V. D. KLOOT MEYBURG.

Bovenstaande afbeeldingen waren de vorige week vóór het afdrukken van het blad nog niet geheel gereed, zoodat we ze eerst nu plaatsen. Deze week heeft intusschen ruim den tijd gegeven om den lezer zich van beide bouwwerken een beeld te doen vormen, zonder dat het verstand in de plattegronden zijn onontbeerlijken steun vond om te ontleden en te ontrafelen.

't Is een methode van publicatie, die misschien aanbeveling verdient meer in praktijk te brengen. En dan opzettelijk, niet door een toeval. J. P. M.

DEMONSTRATIE.

Zoo had het moeten zijn.

Licht. Een blik vol zelfverloochening. Eén druk op één knop. Drie gordijnen zakken. Nog één druk op één knop. Weer zakken drie gordijnen. En voor de laatste maal één druk op één knop. De laatste drie gordijnen zakken. Donker.

Zoo ging het:

Licht. Een triomfantelijke blik. Drie drukken op drie knoppen. Drie gordijnen zakken. Drie Meter. Eén man naar den kelder. Door linker deur. Eén druk op drie knoppen. Zes gordijnen zakken. Drie drukken op één knop. Drie gordijnen rijzen. Eén man uit den kelder. Zes drukken op zes knoppen. Drie gordijnen rijzen. Licht. Eén man naar den kelder. Door linker deur. Zes drukken op drie knoppen. Drie gordijnen zakken. Drie drukken op zes knoppen. Drie gordijnen zakken. Drie gordijnen rijzen. Zes maal één druk op drie knoppen. Zes gordijnen zakken. Deur open. Een man uit den kelder. Een man naar de gang. Door linker deur. Mat voor linker deur. Omloopen. Eén man door rechter deur. Die deed de deur dicht. Donker.

STEUN AAN OOSTENRIJKSCHE ARCHITECTEN.

Drie weken geleden plaatste de heer Jan Wils in ons blad een oproep om steun aan de Oostenrijksche Architecten. Het is nu eenmaal zoo dat wij leven in een tijd dat oproepen om steun helaas heel gewone dingen zijn geworden, zóó gewoon zelfs dat men er niet eens meer de vereischte aandacht aan schenkt.

Daarom wil ik hier gaarne nog eens op dezen, voor de kunst zoo belangrijken oproep, de aandacht vestigen. In de Weensche kunst heeft men sinds den grooten tijd van Maria Theresia, toen Fischer v. Erlach, wiens 200-jarige sterfdag juist deze week in Oostenrijk werd herdacht, zijn Hofbibliotheek en Lukas v. Hildebrand zijn Belvedère schiep, niet alleen het geografische middelpunt van de Europeesche kunst gezien. Het is merkwaardig hoeveel stroomingen, ook in den modernen tijd, opwaarts te volgen zijn tot aan Weenen toe. Het schijnt alsof de lyriek, waarvan de Weensche kunstenaars zoo bij uitstek de sublieme vertegenwoordigers zijn, meer dan een ander kunstkarakter in staat is de menschen te beroeren. En dezelfde kracht die een Schubert-programma de concertzaal voltrekt, verhoogt wanneer er van Weensche bouwkunst of kunstnijverheid sprake is, onze aandacht.

Het besef, dat de Weensche kunstenaars, die deze kracht doen geboren worden zoodanig onder den druk der tijden te lijden hebben, dat er zich teekenen voordoen dat deze kracht zal kunnen verminderen, en dat we haar misschien zouden verliezen, doet ons misschien den oproep van den heer Wils van een anderen kant bekijken dan eenig anderen oproep.

Oproepen om steun moeten eigenlijk alleen bekeken worden uit een humanitair oogpunt. Helaas schijnt het alsof wij daar al wat overheen zijn, nu wij het humanitair gevoel verbinden met liefde voor de cultuur en voor de kunst, om het succes van den oproep te bevorderen.

Laten wij hier ook weer den goeden kant van zien. Er zijn wel aan humanitaire uitingen overwegingen gekoppeld, waarvan het gehalte minder en minderwaardiger was dan de overweging die hier kan gelden. Want het is wel het verst van egoisme af als men met het oog op den bloei van de prachtige kunstuitingen die van Oostenrijk tot ons komen, de Oostenrijksche architecten, helpt in hun moeilijken strijd. En daarbij komt nog zooals de heer Wils zegt, dat de Oostenrijksche Architecten zelf de behartiging van hun geestelijke belangen, die zij zouden willen dienen, door het uitgeven van hun eigen tijdschrift, niet ten achter stellen bij die van hun stoffelijke behoeften.

Herleest dus het stukje van den heer Wils nog eens en zendt Uw bijdrage.

J. P. MIERAS.

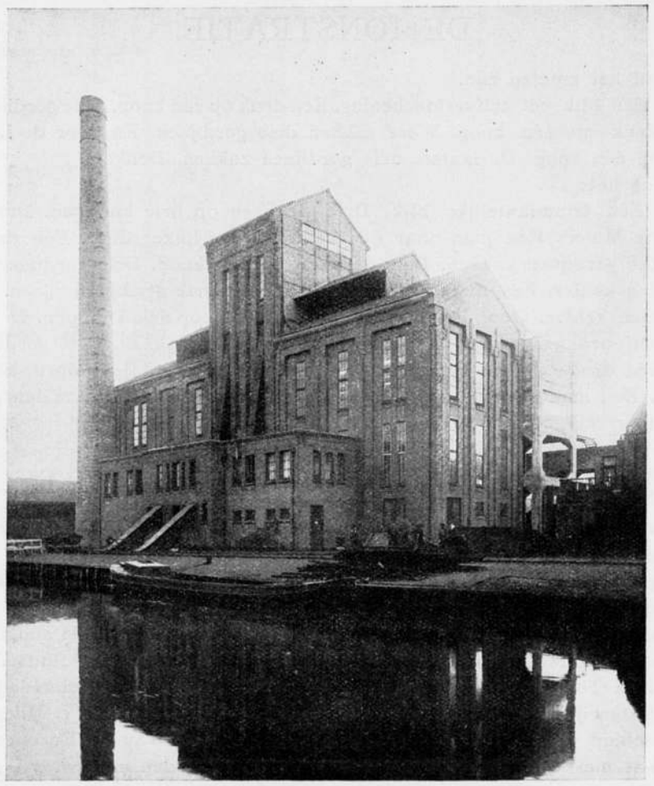

NIEUWE STOKERIJ VOOR DE GASFABRIEK TE LEIDEN.

Men ziet hier en daar wel werk verrijzen, dat bij navraag gemaakt blijkt door Ir. G. J. Meyers. De heer Meyers is Civiel-Ingenieur en uit hoofde van dien titel en naar het spraakgebruik ongeschikt, om zich te wagen op het gladde ijs van de architectuur. Het schijnt hem desniettegenstaande aan te lokken en voetje voor voetje waagt hij er zich op. En dat aanhoudende probeeren, ondanks de ervaring, dat het ijs toch werkelijk heel glad is, — zoo sta je, zoo lig je — moet wel zijn grond vinden in de groote aantrekkingskracht die de bouwkunst op hem uitoefent. Hij kan niet als een beschouwer op haar blijven toezien.

Hij voelt in het mooie van de bouwkunst het element van het wiskundig-constructief beginsel. Dit brengt hem er toe de constructie niet te verengen tot een eigen zelfstandigheid, in wier wiskundige perfectie de geheele, dus volledige, oplossing van het gestelde probleem ligt. Hij voelt dat de verschijning van de constructie er de beteekenis van voltooit. Hij doet in zijn bouwen pogingen de statisch geperfectionneerde constructie, het nog ontbrekende te geven.

Een van die pogingen staat hierboven. Het is een poging, ook al denkt men zich den leelijken schoorsteen, waaraan hij niet debet is, weg. Uit de manier om het ontbrekende van de constructie te vervolledigen door een aanvulling, door een toevoeging, herkennen wij nog duidelijk den ingenieur. Het constructief beginsel is niet als element van beelding begrepen (zooals b.v. bij Mendelsohn). Maar als uiting van den ingenieur, die de constructie begrijpt is deze poging eerlijk en ongekunsteld. En we nemen haar gaarne op omdat zij hemelsbreed verschilt van het werk van den ingenieur, die aan „architectuur" doet omdat hij dit voor zijn fatsoen niet laten kan. J. P. M.

MIDDENSTANDSWONINGEN TE MAASTRICHT.

De middenstandswoningen op bijgaande afbeeldingen zijn 66 z.g. premiewoningen, gebouwd voor de bouwvereeniging Woningzorg te Maastricht, op een terrein aan den hoek van den Rijksweg Maastricht—Nijmegen en den provincialen weg Maastricht—Valkenburg.

Bij den bouw van de afgebeelde woningen is zooveel mogelijk het bestaande geboomte gespaard, ook op de binnenterreinen, waardoor de meeste achtertuinen een of meerdere vruchtboomen rijk zijn.

De voortuintjes zijn door de vereeniging aangelegd; zij moeten door de bewoners onderhouden worden. De gevels zijn zeer eenvoudig gehouden. De hoekoplossingen zijn meer geaccentueerd. Het metselwerk is in miskleurige Limburgsche baksteen, de daken zijn gedekt met roode Limburgsche pannen. De muurtjes der voortuinen zijn uitgevoerd in z.g. Kunradersteen (Limburgsche harde mergel). Het plat afgedekte gebouw op de eene foto zichtbaar is een door de gemeente gebouwde openbare lagere school.

V. F. MARRES en W. J. SANDHÖVEL.
Architecten B. N. A.

ANTWOORD AAN DEN HEER J. F. STAAL.

Ik zal den heer Staal niet volgen op zijn wijze om over de zaak heen te praten en geen poging tot kwalificeeren doen, b.v. door zijn stukje „geestloos gezwam" te noemen, doch mij bij de feiten bepalen, waarvan een *verdediging* van zijn zijde meer ter zake dienende zou zijn geweest. Want noch zijn antwoord, noch het door Gratama op de Alg. vergadering gesprokene was een *ontkenning* van de door mij (en anderen) gewraakte artikelen der „bindende bepalingen voor afgev. leden".

Ik begrijp heel goed wat er in 't gemoed van Staal en andere bestuurderen moet omgaan, dat zij dergelijke on-collegiale voorstellen, (welke geheim hadden moeten blijven) gepubliceerd zien. Met groote woorden, buiten de zaak omgaande, laat ik mij niet bang maken.

Dat deze *„bindende bepalingen"* een slag in 't aangezicht zijn van alle B.N.A.leden, en ook daarbuiten staande collega's, schijnt niet voldoende duidelijk te zijn. Men leze mijn vorig artikel nog eens goed over.

Wanneer men in aanmerking neemt dat de B.N.A. een groep architecten vormt, vraagt men zich of welk nut deze groep „afgevaardigde" leden van A. et A. eigenlijk heeft? Het zich zelf toekennen van een brevet van kunstenaarschap kan men toch niet als een ernstige reden van bestaan dezer groep afg. leden beschouwen! Want wie zijn ten slotte deze menschen die onder elkaar hebben uitgemaakt dat zij de eigenlijke knappe artisten onder de architecten zijn en dus „in 't belang van de bouwkunst" (noodzakelijkerwijze ten koste van hun collega's) bevoorrecht moeten worden met opdrachten, plaatsing in commissies, enz.?

Het meerendeel der „afgevaardigde" leden zou bij een *werkelijke* **onpartijdige** *stemming onder alle vakgenooten nooit of nimmer als competent, laat staan als bij uitstek competent*, worden aangewezen.

Moeten de B.N.A.leden zich onderwerpen aan de nadeelige gevolgen die voor hen zullen voortvloeien uit wat Staal met dikke woorden belieft te noemen „als slotartikel (waarvan hij de beteekenis *niet ontkennen kan!*) een zuur verdiende premie (!) op 6 art. bittere plichtsbetrachting (!) van een andere vereeniging? De „weldaden" en „zegeningen" die over ons, „onrechtvaardigen" zouden worden uitgestort, zijn mij nimmer opgevallen! THEO RUETER.

De discussie is hiermede gesloten. DE REDACTIE.

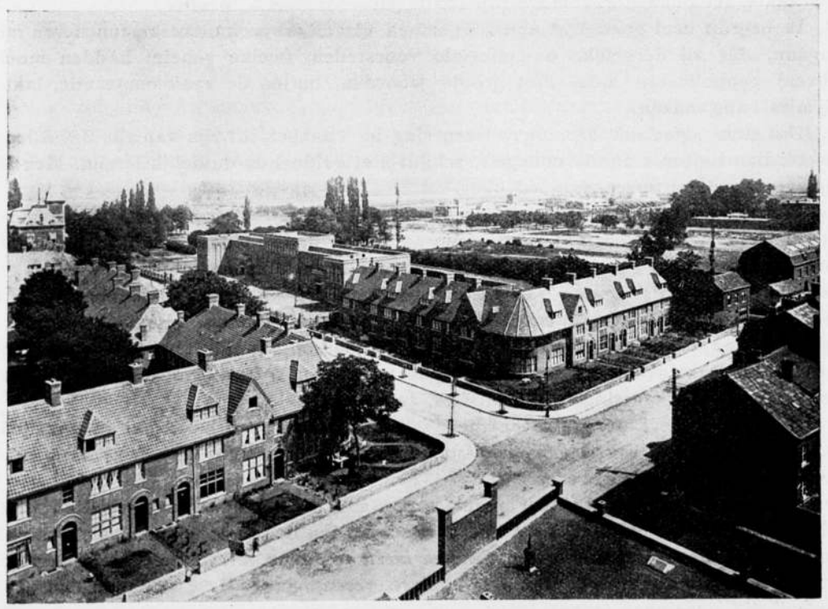

MIDDENSTANDSWONINGEN VAN DE BOUWVEREENIGING „WONINGZORG" TE MAASTRICHT.
ARCHITECTEN: V. F. MARRES EN W. J. SANDHÖVEL. B. N. A.

SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

DOOR L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, B.N.A.

In No. 4 (27-1-23) schrijft G. J. Rutgers in open brief aan den kring Hilversum: „Dat in Bestuur der gew. kringen de idée-*van Epen* is verdedigd, om „van de beoor-„deeling der ontwerpen door schoonheids-commissies vrij te stellen de geesteskinderen der leden van den Bond, event. ook van andere bouwk. lichamen."

Rutgers is daartegen.

Volgens hem is 't lidmaatschap van B.N.A. *zoomin* als dat van *eenige andere* corporatie, voldoende waarborg voor artistieke prestaties. Indien al, dan zou er toch eene schifting moeten plaats hebben, *die onvereenigbaar is met waar de vakvereeniging naar streeft.*"

„U en ik", (schrijft R. aan van Epen), „zijn 't er over eens, dat *de werkwijze* der Schoonheidscommissie niet in elk opzicht waardeerbaar en bevredigend is." Toch vind ik geen aanleiding een middel te zoeken ons werk aan de beoordeeling te onttrekken, en nu vraag ik, of het niet de persoonlijke hoedanigheden der Commissieleden waren die de moeilijkheden gaven. „Het komt er op aan de rechte mannen op de rechte plaats te hebben." De leden eener Schoonheidscommissie „vervullen hun taak naar *hunne opvatting* en *hun kunstinzicht*, volkomen bona fide. Dat die opvatting niet altijd strookt met *onze persoonlijke meening* kan geen verwondering wekken. Maar door de aanwezigheid van zoo uiteenloopende inzichten, zal elke commissie gehouden zijn een ontwerp met die waardeering te beschouwen, waarop het *„krachtens het ernstig streven en de bekwaamheid" waarmede het tot stand kwam*, recht heeft. Deze factoren zullen de richting en den aard der beoordeeling bepalen, en in 't algemeen zal zoo'n ontwerp geen moeilijkheden ondervinden en gelaten worden voor de verantwoordelijkheid van den ontwerper. „Want geene Schoonheidscommissie, noch hare appreciatie, ontheft ons van *onze* artistieke verantwoordelijkheid. . . ."

Verder zegt de heer Rutgers nogmaals:

„Eenmaal den architect erkend, is het aan hem, en hem alléén, het karakter van zijn bouwwerk te bepalen. *Onmogelijk en ontoelaatbaar* is het, dat over ernstig werk zou worden gedelibereerd door — zij 't ook deskundigen — maar die aan 't ontstaan en de ontwikkeling van dat werk vreemd zijn, en niet straffeloos zullen er „door overleg" schijnbare verbeteringen worden aangebracht. *Deze zijn bedenkelijker dan absolute afwijzingen, en altijd noodlottig.* (onderstr. R.).

De heer Rutgers erkent ook niet eenig *„recht"* tot zoodanig handelen der commissies en wel,, „omdat zij niet vertegenwoordigen en niet vertegenwoordigen kunnen, een aanzienlijke strooming met een voldoend *omlijnd schoonheidsbeginsel*, dat zoodanig optreden zou „wettigen". Te dezen aanzien kan eene Commissie zich ook niet beroepen op hare verantwoordelijkheid tegenover „de Gemeenschap" omdat in die Gemeenschap eenig schoonheidsbegrip *ook geen burgerrecht verkregen* heeft. . ."

Derhalve stellen en handhaven wij den eisch der onaantastbare artistieke vrijheid ten aanzien van elke aanvaarde opdracht . . . **echter** . . . zonder ons te willen onttrekken aan bona fide beoordeeling door onze vertrouwensmannen!

En nu komt de heer Rutgers met zijn bezwaren, zijn ervaringen, zijn conclusie dat het zóó als thans niet moet. En zijne hoop dat de „praeadviseurs" 't ons zullen zeggen — **maar** dat de commissies zijn (naar zijn inzicht): een noodzakelijk kwaad — een **kwaad**, nochtans noodzakelijk!

Op dit ernstig en zakelijk betoog, dat niettemin doet denken aan een die op twee gedachten hinkt, geeft de heer J. C. van Epen in No. 5 een „antwoord". Deze maakt 'n groot onderscheid tusschen **be**oordeelen en **ver**oordeelen, en wil van 't eerste alles, van 't laatste niets weten. Bij **be**oordeelen verwacht hij een milde, vriendschappelijke stemming in de commissie — bij de tot heden mogelijke **ver**oordeeling ontstaat strijd — vijandschap.

Het groote onderscheid tusschen Rutgers en v. Epen blijkt — waar deze laatste

zich als volgt uitlaat: „ik geloof zeker dat indien een beoordeelingscommissie met „algemeene stemmen tegen een ontwerper zou zeggen, zijn ontwerp niet mooi te vinden, „b. v. omdat in de eerste plaats de massaverdeeling niet mooi wordt gevonden, verder „de raamverdeeling slecht wordt geacht, ten slotte de materiaalkeuze niet juist, enz. „enz., nu, dan geloof ik dat de meeste ontwerpers hun project zullen herzien".

Dit is diametraal tegengesteld aan wat R. betoogd had.

Anderzijds meent de hr. v. E. dat ook de atmosfeer in de S. C. niet goed is, en wel, omdat de „*wetten* van die Commissie niet deugen.

In afwachting van lichtbrengende mededeelingen of voorstellen van wet of reorganisatie, onzer Schoonheidscommissies, kwam er toen, in No. 7, de door G. J. Rutgers opgedane ervaring in eene (de Amsterdamsche) Commissie die hem doet spreken van **„Een terreur".** Men leidt er uit af dat een der leden in die Commissie een zeer overwegenden invloed op de andere leden oefent en dat ontwerpers die artistiek gevoelig zijn, dus *kunstenaars*, daar zeer door gedupeerd kunnen worden.

Het stukje verbaasde den heer Jan de Meijer, die zich (No. 8, 24/2, '23) — in zijn verbazing liet verlokken tot de verdenking van kwaadaardigheid en venijnigheid bij den heer R. en hij vraagt dan — of het toelaatbaar is dat een lid van den Bond „op dergelijke wijze een instituut aanvalt", door dien Bond mede ingesteld. Een vraag waarop tot heden geen antwoord verscheen.

Inmiddels was, dieper ingaande in het vraagstuk, een opstel verschenen van den heer *Granpré Molière*, (in No. 1 — 6 Jan. 1923 van het B. W.) in welk opstel deze, uitgaande van de stelling dat de taak der S. C. is — van *de* bouwontwerpen *„het ontoereikende uit te schiften"*, toch ook reeds erkent dat daarmee de leelijkheid niet wordt overwonnen — „men kan niet hopen deze te overwinnen zoolang men den bodem niet genaderd is waaruit deze opgroeit".

De heer Gr. M. meent dat „de groote centrale vragen van dezen tijd" ons den weg versperren dan dat *daarin* de reden ligt dat er om de Schoonheidscommissies zoo veel gevochten wordt. Hij ontkent dat er een opjectieve maatstaf voor de kunst zou zijn. Deze bestaat evenmin als voor het leven, jà juist daardoor ontbreekt hij — en nu gaan we, in het leven zoowel als in de kunst, in subjectivistische richting.

Van dit standpunt uit redeneert de heer Gr. M. verder en komt dan natuurlijk tot zeer aanvechtbare beschouwingen — ook omtrent de Overheid — het Gezag — het Gemeenschappelijk belang — de Schoonheid. Maar hij weerspreekt zich ook. Hij ziet alom een opveeren van lang „onderdrukt" gevoel voor harmonie, voor eeuwige waarheid, — en meent dat *hierin* de Schoonheidscommissies hun rechtvaardiging vinden, dat, in de erkenning dat we 'n objectieve maat in zake kunst missen, daarnaar gestreefd moet worden.

En nu wordt deze Schrijver optimist. De Commissies zullen aanvankelijk nog wel negatief invloed oefenen — maar op den duur zullen zij 't zwaartepunt verleggen naar het positieve doel. En dan zal het geleidelijk komen, bij struikelen en vallen, — maar nochtans, tot een opperste gezag, „een orgaan van waaruit de openbare schoonheid wezenlijk wordt geleid" —, zelfs zal het welslagen der huidige S. C. er van afhangen — of *dit verwijderde doel* nu reeds voldoende wordt beseft.

„Het spreekt van zelf, dat dit arbeidsveld niet uitsluitend voor architecten kan „worden ontgonnen, maar dat zoo vroeg mogelijk moet worden gezocht naar samen„werking met de overheid eenerzijds en met de bevolking anderzijds, om door „gemeen„schappelijk inzicht" door te dringen van het enger gebied der goedkeuring tot de „wezenlijke *bronnen van schoonheid* zoo goed als van verwildering — en door gemeen„schappelijken arbeid hun invloed zoo ver mogelijk uit te strekken".

En nu is merkwaardig wat daarop volgt nl. dit:

„Er zijn kunstenaars en leeken — maar daartusschen staat een derde groep, die van „de kenners" —, degenen, die geen kunst vermogen te scheppen maar wel te

wegen degenen dus die, theoretisch genomen, het best tot oordeelen zijn aangelegd".

Met andere woorden: in de Schoonheidscommissies niet: alléén architecten, zelfs niet: alleen kunstenaars in 't algemeen — maar ook „de kenners" — de best tot oordeelen aangelegden!

Langs anderen weg maar ten slotte met 't zelfde resultaat kwam ook de heer Posthumus Meyjes tot de conclusie .... naast de architecten, de kunstenaars — ook den „leeken" hun invloed in de Schoonheidscommissies toegekend.

Reeds wees de redacteur de heer J. P. Mieras er op dat de heer P. M. de plank glad mis was toen hij b.v. de *muziek* noemde — en vroeg hij terecht wat een leek op muzikaal gebied van de beoordeeling eener orkest- of oratorium*partituur* zou terecht brengen. En ieder die van de overleggingen in Schoonheidscommissies eenige ervaring heeft zal toegeven dat de heer Mieras in zijn oordeel over de zakenmenschen en andere kunstzinnige leeken, den spijker op zijn kop tikte.

Ook de heer Staal neemt op zijn wijze een loopje met de groote „zakenmenschen", de „kenners" van de heeren Posthumus Meyjes en Granpré Molière. „Néén" zegt hij, „ik wil een commissie *alleen* uit leeken en zakenmannen, wellicht uitsluitend gekozen „uit leden van den B. N. A. Ziedaar de groote taak welke ik — aanhankelijk lid van „dien bond, in overweging geef te vervullen". De ironie is kostelijk en kan dunkt mij niet nalaten de voorstanders van het leeken element even te prikkelen.

Tenslotte schreef de heer C. J. Blaauw, in „Architectura" van 6/13 Januari 1923 een stuk aan het adres van den heer Granpré Molière, waarin hij eenigszins verontwaardigd over het volgens hem quasi-philosophisch betoog van dezen den staf breekt. Met Mieras, Staal, Rutgers — is ook Blaauw van oordeel dat „een Commissie die — „*niet* de kunstwerken zelf, maar de technische projecten er voor te keuren heeft — „uit deskundigen moest bestaan."

En daarom zal A. et A. *blijven* aansturen op het benoemen van technische leden in eene technische commissie. Daarmee zal A. et A. trachten „de vervlakking van de „schoonheidscommissie tot een wauwelinstituut te voorkomen en, vergissen we ons „niet, van de Overheid ook daartoe steun ontvangen. Want ook voor die Overheid „kan het heel moeilijk worden wanneer *iedereen* over de bouwkunst en over stads„schoon gaat meepraten!"

IEDEREEN OVER BOUWKUNST EN STADSSCHOON MEEPRATEN!

Juist, dat is het waartegen we (want ik schaar mij aan den kant van Rutgers, Staal, Mieras, Blaauw en vele anderen, zooals ik in mijne artikelen over „Bauberatung" in 1913 reeds deed) .... het meepraten èn — dat is 't ergste, — het *macht*hebben, *stem*hebben, *tegenhouden* of *toelaten* van en door „iedereen", inzake werken van bouw- en stedebouwkunst — dat is het, waartegen elk bouwmeester, elk beeldhouwer, elk beeldend kunstenaar in 't algemeen, persoonlijk en organisatorisch *moet blijven* vechten.

Al kunnen ook leeken, kooplieden, staatslieden, ja allerlei lieden van hoogere beschaving, naar 't woord van Göthe nooit bevrediging vinden bij de werkelijkheid die zich aan onze zintuigen voordoet", — dit houdt nog niet in dat nu die leeken van „hoogere beschaving" ook tot oordeelen bevoegd, tot macht geroepen zouden zijn over wat als *bouw- en stedebouwkunst* toegelaten of verhinderd moet worden.

Er is echter door den „ongeest van onzen tijd, die vele elkaar verdringende kunstpartijen voortbracht" [1]) een groot bezwaar, een groote moeilijkheid te overwinnen. De „gemeenschappelijke geestelijke moederbodem" waarin de kunstenaars in vroegere groote kunstperioden opgroeiden, ontbreekt nog steeds, en zoo staan wij ook als niet-leeken, als deskundigen, helaas *niet* schouder aan schouder, als het er op aankomt kunstinzichten, en kunstwerken tegenover die „leeken" te handhaven of te verdedigen.

[1]) Ernst Uehli, „Steiner als kunstenaar".

Er is te weinig leiding nog. Zelf heb ik eens en meermalen uitgesproken dat, indien niet begonnen wordt bij 't begin — nl. het onderwijs in de lagere en middelbare scholen te verbeteren er weinig beterschap van 't gevoel voor schoonheid in de beeldende kunst te wachten is. Zooals Rutgers m. i. terecht heeft opgemerkt, is er niet alleen geen aanzienlijke van andere onderscheiden strooming met voldoende omlijnd Schoonheidsbeginsel, — maar er is ook geenerlei schoonheidsbegrip dat in de Gemeenschap eenig „burgerrecht" verkregen heeft.

Zóó beschouwd staat het er dan ook met de waardeering van bouw- en stedebouw, zoowel als met die der beeld- en nijverheidskunst slecht voor. Want de heer Granpré Molière moge in een optimistische bui meenen dat de Schoonheidscommissies zullen komen tot een „opperste gezag, een orgaan van waaruit de openbare schoonheid wezenlijk wordt geleid" — hij weet evengoed als wij dat dit voorshands een illusie is en dat, *indien* niet meer, de commissies zich overleefd zullen hebben.

Wat staat ons nu te doen, als architecten, en als organisatie van architecten die zich eene vakvereeniging noemt en dit ook tracht te zijn.

Ik blijf van meening, en slechts de botsing der meeningen kan hier de atmosfeer opklaren, — wetenschap is er op dit gebied niet — dat naast beter onderwijs voor de massa èn voor de beoefenaars der beeldende kunst in 't algemeen, een grootere zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid der bouwende kunstenaars broodnoodig is.

Zelfstandigheid in dier voege dat alle overheids- en Commissie-bemoeiïng met onze ontwerpen, onze projecten genegeerd worde.

Zelfverantwoordelijkheid zóó, dat al deze bemoeiïngen door den aard en den ernst zoowel van ontwerp als uitvoering, overbodig worden.

Wij komen tot dit begeerenswaardig doel *niet* — en nimmer — als, zooals tot nu toe Jan rap en zijn maat zich architect mogen noemen en vrijheid hebben „ontwerpen" te maken en deze in steen en hout ook te bouwen. Wij komen er ook niet en nimmer, als goedwillende, maar verkeerde, tegen het doel gekeerde overheidsbemoeiïng, door bouwverordeningen en bouwpolitie, die Jannen-Rap-en-hun-maatschap helpt, beschermt, en de fouten die ze krachtens hun groot te kort aan kennis en kunst zouden maken — herstelt — verbetert, of tracht te voorkomen. Door dat alles wordt de bende der eigenbouwers, der halfwas opzichters en teekenaars, der overal-behalve-in-den-eigenbouw mislukten niet alleen in stand gehouden maar voortdurend, *voortdurend* aangekweekt — en we komen er evenmin door Schoonheidscommissies, „Bauberatungs stellen", — en welke beschermheiligen er ook verder mogen uitgevonden worden, om de halfwassen in hun *aesthetische* tekortkomingen, hun absoluut gebrek aan geschooldheid in de bouw**kunst,** bij te staan.

Zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid — en daardoor *vrijheid.* Zóóals een arts — een rechtskundige — een notaris — en enkele anderen meer, de voordeelen — en de nadeelen dragen van hun eigen kennen en kunnen en daarbij door wettelijke maatregelen tegen concurrentie van ondeskundigen worden gesteund.

Kan de B.N.A. dit eens als eerste en voornaamste doel op zijn programma zetten, — kan hij er toe komen, niet alleen bij de „bevoegde **macht",** maar die inderdaad een macht tot ons heil en dat der beeldende kunst **kan zijn,** op maatregelen aan te dringen, maar ook, verder gaande, een ontwerp van wet, een *bouwwet* gereed te maken, daarin ruime plaats latende voor den overgangstoestand, — maar in alle geval dadelijk na het inwerking treden allen verderen toevoer van onbevoegden afsluitende — dan zou het nieuwe vereenigingsjaar 1923 vruchtbaar kunnen zijn, voor de bouwkunst in 't algemeen, maar voor de belangen harer beoefenaren in 't bijzonder zoo als geen der voorafgaande jaren.

Er is geen roep meer — maar een *schreeuw* om orde in den chaos van 't bouwkundig en bouwkunstig bedrijf.

L: April 1923.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 17. 28 APRIL 1923. INHOUD: Bericht aan de abonné's. — Inzending van stukken voor het Bouwkundig Weekblad. — Vergaderkamers in het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Excursie Ned. Instituut voor Volkshuisvesting naar Rheden. — Concept Notulen van de Jaarvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 14 April 1922. — Allerlei Berichten - lange en korte - door mekaar. — Schetsontwerp voor een muurschildering van Willem Arondeüs in het Rotterdamsche Raadhuis, door A. B. — Het Vincent Van Gogh-Genootschap, door Mr. Wilhelm Loeb en Johannes Tielrooy, Secretarissen. — Jury-Rapport van de Tweede Prijsvraag voor het ontwerpen van Wandplaten series, uitgeschreven door de verzamelcommissie. — Rondavels, door J. C. Meischke.

BERICHT AAN DE ABONNÉ'S.

De abonné's op het Bouwkundig Weekblad worden verzocht vóór 15 Mei a. s. het abonnementsgeld, zijnde *f* 10.—, te storten op de postrekening van den B. N. A. No. 71518. Na genoemden datum wordt per postkwitantie over de nog niet betaalde abonnementsgelden beschikt en wordt dit bedrag met *f* 0.25 zegel en inningskosten verhoogd.

INZENDING VAN STUKKEN VOOR HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

De kopy voor stukken in het Bouwkundig Weekblad, die men graag in het „eerstvolgend nummer" opgenomen wenscht te zien, dient uiterlijk Dinsdags 5 uur ingezonden te zijn bij de Redactie.

Later ingekomen kopy zal in den regel niet in het dezelfde week verschijnend nummer geplaatst kunnen worden.

VERGADERKAMERS IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

Het Bestuur maakt den leden bekend, dat er overdag in het Bureau van den B.N.A. vergaderkamers disponibel zijn, geschikt voor het houden van onderhandsche aanbestedingen, kleine vergaderingen van 10 à 15 personen, conferenties.

Voor nadere inlichtingen wende men zich tot den Directeur van den B.N.A.

EXCURSIE NED. INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING NAAR RHEDEN.

Op 3 Mei a.s. zullen de leden van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, aan een excursie naar Rheden kunnen deelnemen, teneinde daar den woningbouw te bezichtigen.

De leden die aan de excursie wenschen deel te nemen, worden verzocht uiterlijk 11.15 uur te Velp aanwezig te zijn, bij Hotel Naeff, halte Electrische tram Emmastraat.

De excursie zal ongeveer half vijf afgeloopen zijn. Opgaaf voor deelname vóór 27 April a.s.

CONCEPT NOTULEN VAN DE JAARVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 14 APRIL 1922

Het Bestuur is voltallig aanwezig, met uitzondering van den heer Slothouwer, die wegens een dringende conferentie te 's-Gravenhage niet kon tegenwoordig zijn. De presentielijst is geteekend door 52 leden.

Te ruim half elf opent de Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh de vergadering met een welkomswoord aan de vele aanwezigen.

Hij deelt mede dat sedert de vorige vergadering als lid van den B.N.A. zijn aangenomen de heeren: G. Feenstra, D. A. van Zanten, J. Poot, J. H. de Herder en Dick Greiner. De hiervan bij de opening aanwezige heer van Zanten wordt met een enkel woord door den Voorzitter toege-

sproken, alsook de heer Posthumus Meyjes die wegens familieomstandigheden verhinderd was de vorige vergadering bij te wonen.

De notulen van de vergadering van 20 December 1922, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 1 van 1923, worden goedgekeurd.

Daarna doet de Voorzitter mededeeling, dat de honorariumregeling voor Woningbouw onafhankelijk van de bouwsommen van 1914 in bewerking is. Voorts dat de bouwverordening van Amsterdam, voorloopig is herzien, in verband met de annexatie der omliggende Gemeenten, en dat het Bestuur daarbij den Directeur van Bouw- en Woningtoezicht op diens verzoek heeft geadviseerd.

Vervolgens bespreekt de Voorzitter het besluit van het Bestuur om de op de vorige vergadering aangenomen wijze van stemmen, door middel van afvaardiging, alleen toepasselijk te verklaren voor stemming over zaken. Van verschillende kanten zijn tegen dit besluit aanmerkingen gemaakt en protesten geuit, t.w. door den Kring „Deventer", door den Kring „Den Haag", door den Kring „Eindhoven" en door den Kring „Rotterdam".

De Voorzitter licht thans nader toe, dat, indertijd bij de behandeling van het voorstel over de wijze van stemmen, de moeilijkheid van het stemmen over personen niet onder de oogen is gezien. Er is toen uitdrukkelijk bepaald, dat de afgevaardigde geen mandaat van de Kringvergadering mag meenemen Zonder het (stilzwijgende) mandaat echter dat van hem verwacht wordt, dat hij op den persoon stemt op wien de leden van den Kring hun stem wenschen uitgebracht te zien, heeft deze regeling geen zin. Daarbij komt nog, dat wanneer de candidaat van den Kring tijdens de stemming afvalt, de afgevaardigde een persoonlijk recht heeft verkregen om op geheel nieuwe candidaten, die van te voren niet eens besproken behoeven te zijn, een groot aantal stemmen uit te brengen. Er is dus een leemte in de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement, waarin moet worden voorzien. Maar, omdat het zeker in strijd zou zijn met de uitdrukkelijke bepaling dat de afgevaardigden geen mandaat meekrijgen, meende het Bestuur reeds voor deze vergadering, op deze wijze te kunnen voorzien. Het Bestuur vindt voor zijn opvatting in het schrijven van den Kring „Rotterdam" steun. In dit schrijven wordt de stemming over personen zonder mandaat evenmin mogelijk geacht.

Over dit onderwerp ontspint zich een discussie.

De afgevaardigde van den Kring „Deventer", de heer Wegerif, meent wel dat nu de bezwaren duidelijk geformuleerd naar voren zijn gebracht, hetgeen in het bestuursvoorstel feitelijk niet is gebeurd, dat de Kring „Deventer" zich daarmede zal kunnen vereenigen. Hij vraagt echter of het Bestuur ernstig van plan was, om ondanks deze bezwaren, een regeling te willen ontwerpen waarbij ook door middel van afvaardiging over personen kan worden gestemd.

De heer Knuttel daarentegen meent dat juist in het onderhavige geval, dus voor deze stemming, geen uitzondering behoeft te worden gemaakt op het Huishoudelijk Reglement, want het resultaat zou praktisch op hetzelfde neerkomen. De mogelijkheid van het afvallen van candidaten was op de Kringvergadering wel degelijk voorzien. De heer Sandhövel deelt namens den Kring „Maastricht" mede dat in afwachting van een goede regeling op deze vergadering de stemming over personen hoofdelijk moest geschieden.

De Voorzitter verklaart het voorstel van het Bestuur te moeten blijven handhaven. Het gedeeltelijk demissionaire Bestuur zal het overwegen eener regeling, zooals de Kring „Deventer" dat wenscht, aan het nieuwe Bestuur overdragen. Het voorstel van het Bestuur hierna in stemming gebracht wordt aangenomen met 45 stemmen voor, 2 stemmen tegen en 1 stem in blanco.

Punt 4 van de agenda wordt hierna aan de orde gesteld.

De Voorzitter wijst op de reeds in het Bouwkundig Weekblad opgenomen rectificatie betreffende de samenstelling der Schoonheids-Commissie in Den Haag. De heer Hylckama Vlieg dringt aan op de spoedige behandeling van de wettelijke bescherming van den architectentitel. De Voorzitter deelt hem mede dat hieraan zeer ijverig wordt gewerkt, door de betreffende commissie. Het Jaarverslag wordt hierna z.h.s. goedgekeurd.

Hierna is aan de orde het verslag van den Penningmeester over het jaar 1922. Omtrent dit verslag vraagt de heer Buskens een inlichting over het terugloopen van het tekort. Het blijkt dat door het meer ontvangen van Debiteuren dit bedrag gunstiger is kunnen worden Hierna wordt het rapport van de Commissie van Financiën over het beheer van den Penningmeester voorgelezen. Het rapport wijst er op dat de controle, door de omstandigheid dat de hoofdelijke omslag een uitsluitend geheim voor den Penningmeester is, voor een groot deel zijn beteekenis mist. Daarbij komt nog dat een volledige controle zoodanige ingewikkeldheden zal opleveren, dat deze niet op den weg van de architecten kan liggen.

Naar de meening van de commissie kan in het beheer van den Penningmeester van den B. N. A. een zoodanig vertrouwen worden gesteld, dat een algeheel accountantsonderzoek, dat belangrijke kosten zal meebrengen, niet noodzakelijk is. De Commissie stelt voor den Penningmeester te dechargeeren en hem te bedanken voor zijn uitgebreide bemoeiingen. Voorts stelt de commissie voor de reserves, die niet zijn ontstaan door schenkingen op te heffen. Dit zijn dan de Reserve Internationale Tentoonstellingen, de Reserve Bouwkundig Onderwijs, terwijl de Reserve ad f 50.— van de Geschillen Commissie onder Crediteuren zal moeten worden ondergebracht.

Naar aanleiding van dit rapport geeft de Directeur een nadere verklaring in de eerste plaats over de Reserve Bouwkundig Onderwijs, die blijkt te bestaan hoofdzakelijk uit particuliere schenkingen, en de Reserve ad f 50.— van de Geschillen Commissie die niet onder Crediteuren moet worden geplaatst, maar bij nader onderzoek dient te vervallen, waardoor het batig saldo f 50.— kan worden verhoogd.

Over het Crediteurenbedrag op de balans vraagt de heer Wegerif eenige inlichtingen. De Penningmeester deelt mede, dat het totaal voorstelt, waarvoor het Crediteurenbedrag op 31 December 1922 in de boeken compareerde. Sindsdien is het overgroote deel hiervan betaald. De Penningmeester deelt mede gemachtigd te zijn door het Bestuur om met scherpe maatregelen op te treden tegen de leden die in deze vier jaar hun financieele verplichtingen jegens den B.N.A. niet zijn nagekomen. De rekening en verantwoording van den Penningmeester wordt hierna goedgekeurd, alsook de balans.

Bij de behandeling van punt 7, de begrooting voor het jaar 1923, vraagt de heer Zoetmulder specificatie van den post „Periodieken", de heer Knuttel specificatie van den post „Contributies en Bijdragen". Beide specificaties worden medegedeeld. Op voorstel van den heer Broese van Groenou zal de jaarlijksche bijdrage van f 400,— aan den Tentoonstellingsraad worden bestreden uit de reserve voor Int. Bouwkunst-tentoonstelling. De hieruit voortvloeiende verandering van de begrooting zal worden overgelaten aan den Penningmeester. De begrooting wordt hierna z.h.s. goedgekeurd.

Aan de orde is punt 8, de verkiezing van 4 leden van het Bestuur.

De Voorzitter leest de volledige candidaatstelling voor, zooals deze in het Bouwkundig Weekblad is bekend gemaakt en voorts een schrijven van den heer Versteeg, waarin hij na ampele overweging bedankt voor de candidatuur en van den heer Jan de Meyer, die aan een definitieve aanvaarding van een eventueele benoeming, enkele voorwaarden stelt. De heer Jos. Cuypers, die candidaat gesteld is, verontschuldigt zich dat hij door een verblijf buitenslands niet op tijd voor de candidatuur heeft bedankt. Zijn drukke werkzaamheden zullen hem verhinderen de Bestuursvergadering geregeld te kunnen bijwonen.

De heer van Epen vraagt in verband met deze verkiezing aan den Voorzitter behandeling van het in het Bouwkundig Weekblad opgenomen stuk van den heer Rueter, dat hij gaarne zou willen toelichten. Nadat de vergadering bevestigend heeft geantwoord op de vraag van den Voorzitter of zij de bespreking van deze zaak in verband met de bestuursverkiezing wenschelijk acht, verzoekt de Voorzitter, den Directeur het inmiddels verschenen antwoord van den heer Staal voor te lezen. Het blijkt dat het stuk dat de heer Rueter becritiseerde, een concept-regeling inhoudt die door het Genootschap A. et A. is behandeld en gewijzigd. Volgens den heer Staal zal uit de herziene statuten van het Genootschap blijken dat het geenszins de bedoeling was de strekking van de regeling te beperken tot de leden van het Genootschap; spreker kan echter, desgevraagd, niet meedeelen hoe ten slotte de redactie van het gewraakte artikel is geworden.

De heer Van Epen becritiseert hierna het optreden van de afgev. leden van A. et A. en van den geest die daar heerscht. De Voorzitter kan zijn uitlatingen over een zustervereeniging die zich hier niet kan verdedigen, niet toelaten. De heer Verschuyl vraagt of er bezwaar is de namen te noemen van de heeren die afgevaardigd lid zijn van het Genootschap A. et A. De Voorzitter beantwoordt deze vraag bevestigend. Wij hebben hier met het instituut van afgev. leden van A. et A. niets te maken en kennen slechts één soort leden B.N.A. Spreker verleent het woord aan den heer Gratama, die er op wijst dat de B.N.A. niets te maken heeft met daarbuiten vastgestelde regelen, want de leden en ook de bestuursleden zijn in het verband van den B.N.A., wat hun vakbeoefening en wat hun verhouding tot de collega's betreft, onderworpen aan de statuten en den Eere-code van den B.N.A. Deze meening wordt onderstreept door den heer Hylckama Vlieg. Nadat de heer Rueter zelf op nog eenige punten uit zijn artikel heeft gewezen — die dus blijken punten te zijn uit de reeds veranderde concept-regeling — wordt de discussie gesloten en wordt overgegaan tot de stemming.

Bij de eerste stemming, waarbij worden uitgebracht 52 biljetten, zijn gekozen de heeren: A. Broese van Groenou met 45, de heer P. G. Buskens met 36 en de heer E. J. Kuipers met 31 stemmen. Nadat in de tweede stemming geen enkele der candidaten de volstrekte meerderheid bereikt, wordt bij de herstemming tusschen de heeren Meischke en van Anrooy de heer Meischke gekozen met 31 stemmen tegen 16 stemmen op den heer van Anrooy.

Nadat de vier gekozenen verklaard hebben hun benoeming aan te nemen wordt overgegaan tot de verkiezing van den Voorzitter. Bij de eerste stemming wordt gekozen de heer Broese van Groenau. De heer Broese verklaart echter uitdrukkelijk de functie van Voorzitter niet te ambieeren en hij verzoekt de vergadering daarmede rekening te houden. In de tweede stemming krijgen de heeren Broese en Buskens wederom het meeste aantal stemmen zonder echter de volstrekte meerderheid te halen. De heer Buskens verklaart thans een benoeming tot Voorzitter niet te kunnen aannemen. Evenzoo meent de heer Kuipers er op te moeten wijzen dat een eventueele benoeming door hem niet zal worden aanvaard. De herstemming tusschen de heeren Buskens en Broese wordt uitgesteld tot na de pauze. Als zij daarna plaats vindt, is de uitslag, dat de heer Broese 19 en de heer Buskens 16 stemmen verwerft. De heer Broese geeft te kennen bij zijn besluit te willen blijven, maar zal op verzoek van den Voorzitter de beslissing in beraad houden nu blijkt dat op

dit oogenblik er zich buitengewone moeilijkheden voor den B.N.A. wat het Voorzitterschap betreft voordoen.

De verkiezing van leden van verschillende commissies vordert evenals de verkiezing van de bestuursleden geruimen tijd. In de Commissie van Onderzoek worden bij eerste stemming gekozen de heer Jan de Meyer met 26 en de heer van Goor met 25 stemmen; in de commissie van Redactie de heer Hulshoff met 30 stemmen en bij een tweede stemming de heer van Anrooy met 22 stemmen; in de Commissie van Financiën de heer van der Valk met 48 van de 51 uitgebrachte stemmen; in de Commissie van Onderwijs worden de heeren Hulshoff en Meyburg gekozen. Aangezien de heer Hulshoff de benoeming niet aanvaardt, wordt in diens plaats gekozen de heer Jan Wils. Bij de verkiezing van de leden van de Commissie van Voorlichting vestigt de heer Gratama er de aandacht op dat deze commissie soms adviezen moet geven voor het benoemen van een architect van belangrijke gebouwen. In verband daarmede wil hij de candidaatstelling uitbreiden en noemt de heeren: Boeken, Versteeg, Staal, E. J. Kuipers, Lansdorp, v. d. Mey, de Bazel en Meischke. De Voorzitter meent dat deze nieuwe candidaatstelling in handen moet worden gesteld van het nieuwe bestuur, aldus wordt besloten.

In verband met de lezing welke Jhr. Six voor de leden zal houden en waarvan de aanvang is bepaald op kwart over drie, acht de Voorzitter het noodzakelijk de overige punten van de agenda aan te houden. Hij deelt mede dat van de ingekomen stukken er geen is van bepaald urgent belang, zoodat punt 11 kan afvallen. Aangezien bij punt 13 het voorstel van het Bestuur tot wijziging van artikel 18 van de honorariumtabel voor woningbouw de heer Wegerif op bijzonderheden wijst omtrent de samenstelling van de geschillen commissie, hetgeen een uitvoerige gedachtenwisseling noodzakelijk maakt, wordt ook dit punt aangehouden.

Het voorstel van het Bestuur om den Gewestelijken Kring „Alkmaar" op te heffen en de leden in te deelen bij den Kring „Haarlem" wordt z.h.s. aangenomen.

De punten 14 en 15 worden aangehouden tot de volgende vergadering.

Bij de rondvraag verkrijgen de heeren Hulshoff en Mieras de gelegenheid om in enkele waardeerende woorden afscheid te nemen van de vier vertrekkende bestuursleden, waarmee zij gedurende een lange periode hebben samengewerkt. De Voorzitter dankte voor deze woorden en sluit hierop de Jaarvergadering.

De meeste der aanwezigen begeven zich hierna naar het Laboratorium voor de Gezondheidsleer waarvan de Collegezaal beschikbaar is gesteld voor de voordracht van den heer Jhr. Jan Six, Secretaris van de Vereenigde Bosch Exploitatie Maatschappijen, over enkele Indische houtsoorten. Na afloop hiervan bedankte de Voorzitter den heer Jan Six, namens den B.N.A. voor de gehouden interessante voordracht.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

De maquette van het Burgemeester Tellegen-gedenkteeken is tot Zondag 29 April in het Stedelijk Museum te bezichtigen.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben het in aanbouw zijnde Administratie-Gebouw voor de Gemeente-Tram in het Leidsche Boschje voor den Overtoom, dat in Augustus a.s. gereed zal zijn, beschikbaar gesteld, voor eene in de maand September a.s. te houden Architectuur-Tentoonstelling, welke een overzicht zal geven van de Nederlandsche Bouwkunst in de laatste 25 jaren.

Eene goede vergelijking van bouwsommen van thans met die van eenigen tijd geleden is op te maken uit het volgende:

De Gemeente Amsterdam besteedde in October 1921 aan een schoolgebouw bevattende 3 Lager-Onderwijsscholen in de Watergraafsmeer.

Er waren 13 inschrijvers.

De laagste inschrijver schreef in voor f 326.506.—.

Om bijzondere redenen, die in allen gevalle met de besteding zelve niet te maken hadden, werd dit werk niet gegund.

Op volkomen dezelfde bestedingsstukken werd in Maart 1923 dit werk opnieuw besteed.

Thans waren er 15 inschrijvers.

De laagste inschrijver schreef in voor f 225.995.—.

De bouwsommen van thans verhouden zich dus tot die van ongeveer $1^1/_2$ jaar geleden als 9 tot 13.

Het „entrefilet" van J. P. M. Bouwkundig Weekblad No. 14, over Amsterdamsche bruggen, vindt men geïllustreerd terug in het weekblad „De Stad" van 17 April.

SCHETSONTWERP VOOR EEN MUURSCHILDERING VOOR HET ROTTERDAMSCHE RAADHUIS

DOOR W. ARONDEÜS.

SCHETSONTWERP VOOR EEN MUURSCHILDERING VAN WILLEM ARONDEÜS IN HET ROTTERDAMSCHE RAADHUIS.

Voor eenige weken werd in het Gebouw voor Beeldende Kunst te Amsterdam een schetsontwerp voor een muurschildering van Willem Arondeüs tentoongesteld, bestemd om uitgevoerd te worden in het Rotterdamsche Raadhuis.

De muurschildering is het geschenk van een groep Israëlietische Rotterdammers aan de gemeente. De voorstelling wordt bepaald door het onderschrift uit den Profeet Zacharia 8 : 16 in het Oude Testament en kan nader omschreven worden als de, door goddelijke en menschelijke wetten geschapen orde, zegevierende over de ordeloosheid en het kwade. Het wordt gedacht als een aanspraak tot het Besturend College gericht.

Bij de uitvoering, welke op geprepareerd triplex in tempera geschiedt, zullen op verzoek van de schenkers nog eenige kleine wijzigingen worden aangebracht.

Aan dit geschenk is een heele voorgeschiedenis verbonden. Oorspronkelijk was de opdracht gegeven aan Willem van Konijnenburg, wiens schilderij echter door de schenkers geweigerd werd, omdat ze een te sterk uitgesproken katholiek karakter had.

Deze schilderij is sedert het vorige jaar opgenomen in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

A. B.

HET VINCENT VAN GOGH-GENOOTSCHAP.

Zooals U uit de Pers zult hebben vernomen, is eind Januari te Den Haag opgericht het *Vincent van Gogh-Genootschap ter bevordering van Internationaal Geestelijk Leven.*

Het doel dat den oprichters voor oogen stond, werd in de volgende beginselverklaring uitgesproken: „Het Genootschap wil aan het in en buiten Nederland aanwezig verlangen tot samenvoeging van alle in den geest van wederkeerig menschelijk begrijpen werkende krachten tegemoet komen door den in dien geest scheppenden een inniger contact met gelijkgezinde maatschappelijke kringen mogelijk te maken en hun zoo noodig tot steun te zijn".

Ofschoon deze verklaring voor zichzelf spreekt, dunkt het ons toch noodzakelijk er allereerst op te wijzen, dat wij ons geenszins, zooals men misschien zou kunnen vermoeden, ten doel stellen speciaal het werk van Vincent van Gogh in ruimeren kring bekend te maken of zijn nagedachtenis als schilder te eeren boven die van andere kunstenaars. Wij kozen den naam van Gogh als symbool van ons streven, omdat hij, in de eerste plaats, een Nederlander van onzen tijd geweest is, wiens faam in alle beschaafde landen is doorgedrongen; daarnaast kozen wij hem omdat hij was een groot mensch en kunstenaar, Europeaan evenzeer als Nederlander, wiens leven één tragische worsteling is geweest voor de verwezenlijking van een ideaal dat ook het onze is: het ideaal van den zuiveren en nederigen mensch, die zijnen medemensch eerbiedigt, hem vertrouwt en, kan het zijn, ook lief heeft.

Wij meenen, dat nu de tijd gekomen is, om de continuïteit van het Europeesche geestesleven, wellicht nooit te voren zoo volkomen verstoord als door den wereldoorlog, te herstellen en dat wij pogen moeten, naar de mate onzer krachten, de bestaande vooroordeelen tusschen de Europeesche volkeren langzamerhand uit den weg te ruimen en een harmonischer gemeenschap in ons werelddeel voor te bereiden. Door den oorlog hebben wij geleerd, tot welk een minachting voor mensch en geest een star systeem van chauvinistische groepeering, waarbij iedere wil tot wederzijdsche waardeering nagenoeg is uitgesloten, kan leiden en het is onze overtuiging, dat thans naar hernieuwde samenwerking van alle humanitair denkende geesten dient te worden gestreefd. Wij meenen dat in deze richting een taak is te vervullen, welke voor de beschaving haar eigenaardig belang heeft en wij gelooven, de weer allerwegen ontkiemende belangstelling van volk tot volk, die zich uit in de oprichting van talrijke vereenigingen, te kunnen doen groeien door, met en naast deze, centraliseerend te arbeiden. Gelijk in Frankrijk telken jare een nog kleine groep Europeesch denkende

persoonlijkheden ter gedachtenwisseling in de abdij van Pontigny samenkomt, willen ook wij in Nederland, meest geroepen land voor zulk een verbroederingstaak, een forum scheppen van waaruit een nieuwe en menschelijke roep tot aaneensluiting zal opklinken.

Door het samenstellen van een jaarboek, welks inhoud steeds een beeld zal moeten geven van de ontwikkeling der humanitaire idee in Europa, door het uitgeven, of helpen uitgeven van allerlei publicaties, door noodlijdende intellectueelen en kunstenaars in binnen- en buitenland een rustig voortarbeiden mogelijk te maken, en ten slotte door langs vele wegen van mondelinge en schriftelijke discussie onze denkbeelden ingang te doen vinden, meenen wij ons doel te kunnen bereiken.

Reeds is op dit oogenblik onder onze auspiciën in voorbereiding een tentoonstelling van binnen- en buitenlandsche houtsneekunst (collectie bijeengebracht door de Antwerpsche groep Lumière). Mede door ons toedoen zal de uitgaaf van het Oostenrijksch bouwkundig tijdschrift Der Architect, dat door de groote financiëele moeilijkheden daarginds in nood was geraakt, wellicht worden bestendigd. Een map met grafisch werk wordt bijeengebracht die den leden zal worden aangeboden. Een door ons te organiseeren lezingen-cyclus van Stefan Zweig zal binnenkort aanvangen; andere bekende Europeesche persoonlijkheden zullen later door ons worden uitgenoodigd. Een Duitsch tijdschrift geeft eveneens onder onze auspiciën een „Holland-nummer" uit; ook in Frankrijk, Engeland, misschien in andere landen, zullen wij trachten een dergelijke publicatie het licht te doen zien. Onze geregelde Mededeelingen zullen over niet te langen tijd beginnen te verschijnen. Overwogen wordt aan het „idee Pontigny" ook hier te lande vasten vorm te geven.

Contribueerende leden kunnen zijn allen die de beginselverklaring beamen en een minimum-contributie van vijf gulden 's jaars betalen, terwijl donateur kan zijn hij die vijf-en-twintig gulden per jaar of honderd gulden ineens schenkt.

Op 28 April a.s. zal te Amsterdam — en kort daarna ook in Den Haag, Rotterdam en andere plaatsen — een propaganda-vergadering worden gehouden, waar als sprekers zullen optreden Otto van Tussenbroek en Johannes Tielrooy. Te Amsterdam zal de bijeenkomst plaats hebben in het gebouw Heystee, Heerengracht 545, des avonds acht uur; over de andere vergaderingen zullen nog nadere bijzonderheden worden bekend gemaakt.

Mr. Wilhelm Loeb,
Johannes Tielrooy, } Secretarissen.

Den Haag-Haarlem, April 1923.

JURY RAPPORT VAN DE TWEEDE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN WANDPLATEN SERIES, UITGESCHREVEN DOOR DE VERZAMELCOMMISSIE.

Deze prijsvraag gold een serie wandplaten voor het teekenonderwijs aan aanstaande timmerlieden, een serie idem aan aanstaande meubelmakers, een serie idem aan aanstaande smeden en een serie idem aan aanstaande metselaars. De serie moest 20 wandplaten omvatten. Respectievelijk werden ingezonden, 9, 6, 13 en 3 inzendingen. Het eindoordeel der Jury over de eerste serie is dat zij niet tot het toekennen van een prijs mocht overgaan. Echter stelt zij voor, aankoop van 7 platen uit de inzending onder het motto „Cirkel in kruis."

Een ongeveer gelijk oordeel heeft de jury over de serie voor de smeden. Geen bekroningen, maar enkele nummers aankoopen, uit de inzendingen onder de motto's „Film" en „Poging".

Het eindoordeel over de twee overige prijsvragen is: niet bekronen en niets aankoopen.

Aan het einde van haar taak stelt de jury er prijs op aan de verzamelcommissie mede te deelen dat nu gebleken is dat het uitschrijven van prijsvragen geen bevredigende resultaten oplevert, zij meent dat in het algemeen een andere weg gezocht zal moeten worden om in het bezit van eenige series goede wandplaten voor het teekenen aan Nijverheidsscholen te geraken.

Voorzitter van de jury was de heer L. van Essen, Secretaris de heer F. H. Jacobs.

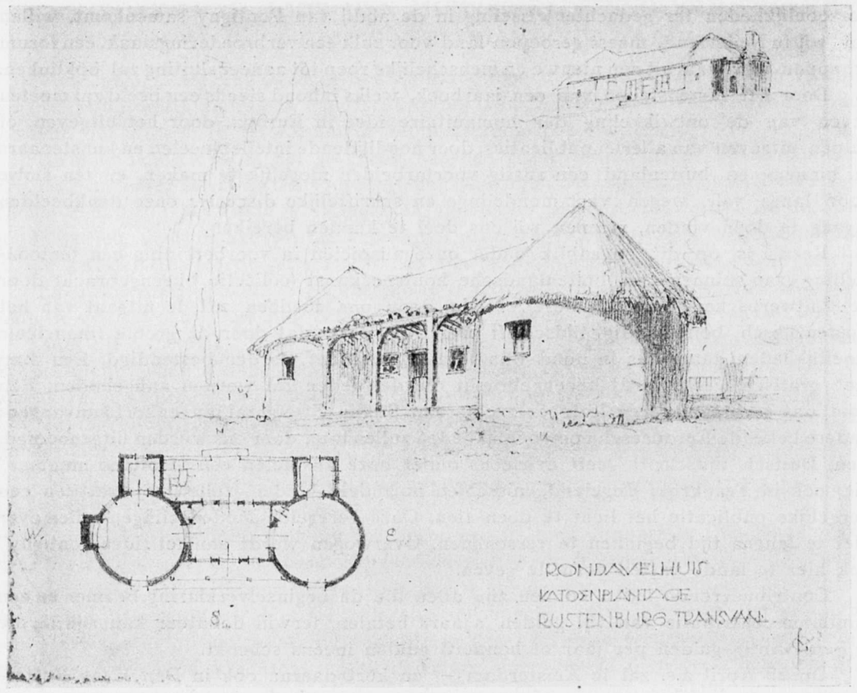

RONDAVELS.

In deze veelbewogen dagen, nu sommige onzer beeldende kunstenaars uit pure „vooruitstrevendheid" zoover gevorderd zijn dat zij in hun vereering en zelfs in hun eigen werk de stamelende kunstuitingen van in oerwouden verscholen volksstammen bedenkelijk dicht naderen, is het wellicht leerzaam te doen zien hoe jaren geleden Hollanders in Afrika in allen eenvoud een anderen meer rationeelen weg bewandelden en in hun nieuwe omgeving doorbouwden op simpele inheemsche gegevens.

Deze gegevens zijn in den loop der tijden tot iets eigens, tot iets zelfstandigs verwerkt, dat voor alles van den groei der dingen spreekt. De oorsprong is de kafferhut, die in zijn eenvoudigste gedaante, een simpele „koepel" is; eerst direct vanuit den grond oprijzend, later vanaf een lagen muur beginnend.

In groepen tot „kralen" vereenigd, neergevlijd tegen de hellingen van een kopje, zijn ze door hun natuurlijken vorm en kleur met hun omgeving tot een innige eenheid vergroeid. Zóó dienden ze na een eenvoudige wijziging en verbetering den pioniers tot woning, die er in „die eensame veldt" een, zij het ook primitief, onderdak vonden.

Meerder gerief werd verkregen door enkele, zeer dicht bij elkaar gelegen hutten te vereenigen tot een grooter geheel. De oorspronkelijke vloer van bloed en koemest wordt vervangen door een van vast aangestampte, door de mieren in hun reusachtige mijten reeds deugdelijk bewerkte roode aardspecie, een procédé dat nog in afgelegen boerenhuizen met succes toepassing vindt. Bij vernieuwing bleef de bestaande vorm gehandhaafd, ook al omdat de voorhanden werkkrachten alleen de bouwwijze van het oorspronkelijk type kenden en daarmede dus het beste vertrouwd waren.

Aangepast aan de andere leefwijze van de nieuwe bewoners treffen we dezen „historischen" vorm op plantages en farms aan.

In plaats van de met vlechtwerk gewapende leemwanden zijn witgepleisterde

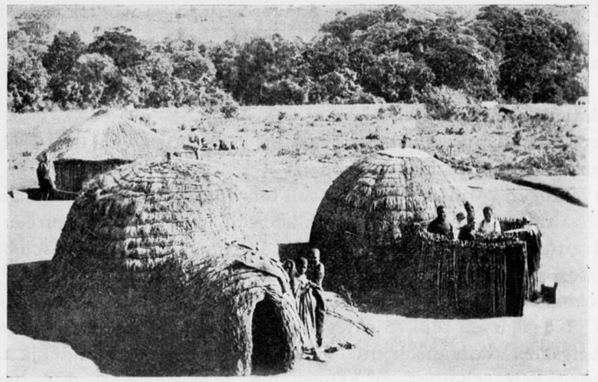

KAFFERHUTTEN IN ZUID-AFRIKA.

„DE KRAAL" NORWOOD BIJ JOHANNESBURG.

BRYNTERION PRETORIA. ARCHITECTEN KRAAN EN WEYERS.

baksteenmuren gekomen, waarover het donkere stroo van het kegelvormig dak beschuttend neerhangt.

Zoo is een bijzonder geheel ontstaan dat zijn eigen charme bezit. Van buiten, van het veld zijn de rondavels in de steden gekomen. De prettige vorm, het ruime van de ronde kamer, bekoorde.

Zoodra deze eenvoudige frissche gegevens in handen van den architect werden gesteld openden zich nieuwe mogelijkheden.

In zeer eenvoudigen vorm zijn de rondavels toegepast bij het clubhuis van de „Country-club" even buiten Pretoria, waar zij als slaapkamers der clubleden dienen, een incarnatie als 't ware van de traditioneele „buitenkamer" die aan bijna geen Afrikaansch huis ontbreekt.

Op een zelfde wijze heeft ook het fraaigelegen „Orange-Grove Hotel" te Johannesburg in zijn tekort aan kamers voorzien, inderdaad een zeer praktische manier van uitbreiding. In den mooien tuin, die tegen de helling van een randje gelegen is, zijn vlak bij het eenigszins Italiaansch uitziend huis, dat een goed Zuidelijk karakter heeft, verschillende rondavels gebouwd, op aangename wijze gegroepeerd. Ze bevatten slechts een enkele slaapkamer, sommige evenwel nog een kleine aangebouwde badkamer.

Vlak bij Orange-Grove in Norwood, ligt het huis „de Kraal" van den heer S. J. Notten, een vroegeren landgenoot.

Het opvallende van dit tamelijk groote huis is de bewogenheid in de daklijn. Behalve de twee rondavels, die de stoep aan weerszijden insluiten hebben de daarachter gelegen hal en verdere woonvertrekken elk hun eigen dak, waardoor een samengestelde eenheid is ontstaan, die herinneringen aan een kleine kraal opwekt. Inwendig is hier een mooie, geslaagde ruimtewerking verkregen, daar nergens een plafond is aangebracht doch overal de kappen en het riet zichtbaar gelaten zijn.

Een ander goed geslaagd type vindt men te Brynterion, een hooggelegen woonwijk in Oostelijk Pretoria. Hier zijn drie rondavels door de architecten Kraan & Weijers op bekoorlijke wijze saamgevoegd en hebben ook deze zoodoende van een eenvoudig inheemsch gegeven een aantrekkelijk huis weten te maken.

Een mij dezer dagen toegezonden foto vestigde opnieuw mijn aandacht op deze wel bijzondere uiting van de overigens toch reeds zoo interessante bouwkunst van het ons verwante Zuid-Afrika en deed mij besluiten ze met enkele vroeger reeds verzamelde in ons weekblad voor te leggen ter kennisneming.

Niet ter navolging. Ik geloof niet dat wij — ondanks de toenemende, voorliefde voor de ronde lijn in plan en silhouet — in ons vak de richting van den „kafferstijl" uit moeten.

Ook is al eens eerder in ons land een historische uiting van de Zuid-Afrikaansche bouwkunst verwerkt, te weten het gewone Kaapsch-Hollandsche huis, zooals dat ginds door de eerste kolonisten naar Hollandsch voorbeeld gebouwd is en dat — zou men zeggen — na overbrenging naar hier weer het inheemsche huis zou moeten opleveren, maar mij heeft dit geval altijd doen denken aan het lot van zeker Engelsch tooneelstuk na opvoering in den vreemde:

„and then it was retranslated into English again". J. C. MEISCHKE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 18. 5 MEI 1923. INHOUD: Ledenvergadering B. N. A. — Het voorzitterschap van den B. N. A. Verkiezing van een Bestuurslid. — Het Bestuur van den B. N. A. — Commissie van onderwijs. — Verslag van den Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten over 1921—'22. — Boottocht naar Göteborg. — Chronik der Deutschen Baukunst, seit Kriegsende II, door Dr. Adolf Behne. — Twee Kerkraam-Ontwerpen 1923, door V. Huszar. — Ontvangen Boekwerken, door J. P. M. — Die Ingenieurbauten in Ihrer guten gestaltung, door A. B. — Jan Kotěra †, door J. C. Meischke. — Entrefilet, door J. P. M. — Allerlei Berichten - lange en korte - door mekaar.

LEDENVERGADERING B.N.A.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. zal worden gehouden op Zaterdag 2 Juni a.s. te Rotterdam, op een nader bekend te maken plaats.

Op de agenda die in het volgende nummer zal worden gepubliceerd, komen o. m. voor de op de Jaarvergadering aangehouden punten, te weten: het reglement van den Tentoonstellingsraad, het voorstel inzake de wisselende Tentoonstelling, het voorstel inzake herziening van art. 18 van de Honorariumtabel voor Woningbouw. Voorts komen aan de orde:

de verkiezing van den Voorzitter van den B. N. A.; verkiezing van leden voor de Commissie van Onderzoek en de Commissie van Voorlichting; een voorstel van het Bestuur over de wijze van stemmen; een voorstel van het Bestuur tot het instellen van een Commissie te belasten met het regelen van Examens voor een diploma van ambtenaar bij het Bouw- en Woningtoezicht (volgens de Woningwet).

HET VOORZITTERSCHAP VAN DEN B. N. A. VERKIEZING VAN EEN BESTUURSLID.

De heer Ir. A. Broese van Groenou heeft medegedeeld aan het Bestuur, dat hij de benoeming tot Voorzitter van den B. N. A. *niet* aanneemt.

Als waarnemend Voorzitter treedt op verzoek van het Bestuur de heer Buskens op.

Een nieuwe verkiezing van den Voorzitter moet op de a.s. ledenvergadering plaats vinden.

In verband hiermede treedt de heer Buskens af als lid van het Bestuur, zoodat overeenkomstig Art. 4 § 13 van het H.R. de Kringen bevoegd zijn candidaten te stellen in de opengevallen plaats.

Wanneer de kringen niet vóór Donderdag 10 Mei a.s., andere candidaten hebben gesteld, wordt aangenomen, dat de heer Buskens candidaat blijft.

HET BESTUUR VAN DEN B. N. A.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft zich als volgt geconstitueerd.

P. G. Buskens, waarnemend Voorzitter, aftredend 1927; Ir. A. R. Hulshoff, Vice-Voorzitter, Lid Dagelijksch Bestuur, aftredend 1924; E. J. Kuipers, Secretaris, Lid Dagelijksch Bestuur, aftredend 1925; Ir. A. Broese v. Groenou, Penningmeester, aftredend 1926; Ir. W. P. C. Knuttel, aftredend 1925; Jan Wils, aftredend 1924; J. Coenraad Meischke, Leden, aftredend 1926.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS.

Tot Voorzitter van de Commissie van Onderwijs, tevens Voorzitter van de Examencommissie Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar, is voor het tijdvak 1923—1924, benoemd de heer Jan v. d. Valk, architect B. N. A. te Tilburg.

VERSLAG VAN DEN TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN OVER 1921—'22.

De eerste, tevens constitueerende vergadering van den Tentoonstellingsraad vond plaats den 13den Mei 1921 te 's-Gravenhage. Deze vergadering werd gepresideerd door den Heer W. Penaat als voorzitter der voorbereidings-commissie der periodieke tentoonstellingen.

De samenstelling van den T. R. was als volgt: W. Penaat, R. N. Roland Holst, W. H. Gispen, (V.A.N.K.), J. D. Postma, G. Versteeg, J. de Bie Leuveling Tjeenk, (B.N.A.), C. J. Blauw, A. Eibink, J. Luthmann, (A. et A.), A. Otten, J. Gidding, (Opbouw), Tj. Visser, Theo van Reyn, (Kring van Beeldhouwers).

Als leden van het dagelijksch bestuur werden op deze vergadering gekozen: J. de Bie Leuveling Tjeenk, (Voorzitter), W. Penaat, (Vice-Voorzitter), C. J. Blauw, (Secretaris), J. Gidding, (Penningmeester) en Theo van Reyn, (lid).

In deze samenstelling kwam verandering door het aftreden van den Heer C. J. Blauw als secretaris, in wiens plaats de vergadering van 1 Mei 1922 den Heer J. Luthmann benoemde, terwijl de Heer Penaat als lid van den T. R. bedankte.

In 1922 werden 7 vergaderingen gehouden, afwisselend te 's-Gravenhage, Haarlem en Amsterdam.

De actie in het afgeloopen verslagjaar richtte zich in de eerste plaats op het vaststellen van de verhouding van den T.R. tot de constitueerende vereenigingen en het bepalen van het karakter van de periodieke, driejaarlijksche tentoonstellingen. Een reglement werd daartoe ontworpen, hetwelk aan het einde van het verslagjaar aan de C.V. ter goedkeuring werd toegezonden.

Bij het overwegen van de plannen voor de eerste periodieke tentoonstelling kwamen als voornaamste punten naar voren het vormen van de noodige fondsen, alsmede het verkrijgen van geschikte tentoonstellingsruimte.

Ten zeerste werd bij deze actie den druk der tijdsomstandigheden ondervonden.

Subsidies werden aangevraagd bij het Rijk en bij de Gemeente Amsterdam; de Minister van O. K. & W. beschikte afwijzend op ons verzoek, van de Gemeente meenen wij wel op steun te mogen rekenen. De te Amsterdam beschikbare tentoonstellingsruimte voldoet nauwelijks aan ons doel. Zoodoende moesten onze voorstellen voor de eerste driejaarlijksche zeer bescheiden worden.

Zij zijn thans aan de samenwerkende vereenigingen toegezonden die er over zullen moeten beslissen of onze raad op deze wijze zal doorwerken, dan wel of betere tijden moeten worden afgewacht.

Wat de bemoeiingen van den T. R. op het gebied van buitenlandsche tentoonstellingen betreft zij voor den l.l. zomer gehouden tentoonstelling te Kopenhagen verwezen naar het verslag daarover uitgebracht.

De internationale tentoonstelling te Parijs, welke aanvankelijk in 1924 gehouden zou worden heeft op eenige vergaderingen een punt van bespreking uitgemaakt. Aangezien inmiddels het tijdstip tot 1925 is verschoven en aan ons land nog geen uitnoodiging tot deelname werd gezonden, heeft de T. R. nog geen nadere stappen gedaan. Hij blijft echter in deze diligent.

Aldus vastgesteld door den T. R. in zijn vergadering van 28 Februari 1923.

J. de Bie Leuveling Tjeenk, *Voorzitter.*
J. Luthmann, *Secretaris.*

BOOTTOCHT NAAR GÖTEBORG.

Een lid van den B.N.A. — de bescheidenheid zijns persoons gebiedt mij voorloopig zijn naam te verzwijgen — vroeg mij het volgende plan in het Bouwkundig Weekblad ter kennis te brengen.

Zooals iedereen weet of behoort te weten, bestaat de stad Göteborg van dit jaar 300 jaren. En ter gelegenheid daarvan zal een groote jubileumtentoonstelling worden gehouden, waaraan een internationale stedenbouwkundige tentoonstelling verbonden is die duurt van 27 Juli tot 12 Augustus. Ons land dat sedert de ontsluiting van de Sond op de meest vriendschappelijke verhouding met de Zweden verkeert, zal natuurlijk niet achterblijven om van die vriendschap te getuigen. De Amsterdamsche burgemeester is uitgenoodigd in Göteborg te komen logeeren en zulks hangt natuurlijk minder samen met zijn hooge waardigheid als vertegenwoordiger van Amsterdam als koopstad, dan wel met zijn architectonische antecedenten.

Dit nu zal de animo verhoogen voor de Nederlandsche architecten om gezamenlijk een excursie op touw te zetten.

Het plan van het lid bovengenoemd bestaat hierin, dat er een boot zal kunnen worden gehuurd, die tegelijkertijd als hotel zal kunnen dienstdoen en waarmee een bezoek zou kunnen worden gebracht niet alleen aan Göteborg maar ook aan Kopenhagen, Malmö, Stockholm, Helsingfors. Het reisje zal een dag of achttien duren. Het verdere ontwikkelen van het plan hangt natuurlijk geheel af van de deelname.

Van de kosten hebben we geen flauw begrip, maar we durven toch wel zeggen dat ze bij groote deelname allicht lager zullen zijn, dan bij geringe deelname. De vraag is daarom nu: wie van de leden voelt wat voor deze excursie. Het is niet noodig voor dit geval een in hoogdravende termen vervatte opwekking te schrijven. Wij rekenen op voldoende bekendheid met de aantrekkelijkheid van de Noorsche kust en kunst en bouwkunst, waarover in het Bouwkundig Weekblad ruimschoots is gepubliceerd. Het gaat er op het oogenblik maar om, om te weten wie er zin heeft deze frissche en luchtige excursie mee te maken.

Vrijblijvend. Voorloopig althans. Opgave zoo gauw mogelijk aan het Bureau van de Redactie en, wat ik nog vergat, er zal allerminst bezwaar tegen bestaan ook dames mede te nemen. J. P. M.

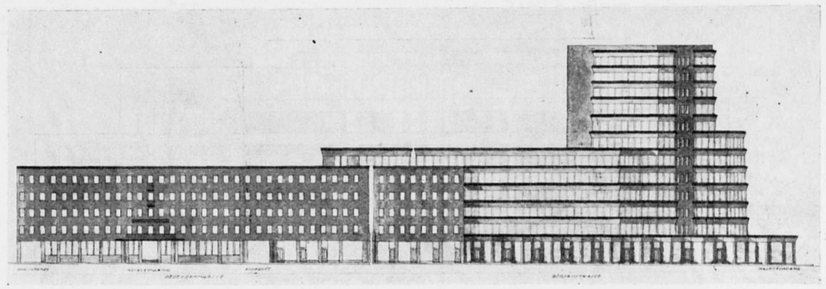

WETTBEWERB BÖRSENHOF. KÖNIGSBERG. KENNWORT: HORIZONTALE.

CHRONIK DER DEUTSCHEN BAUKUNST, SEIT KRIEGSENDE II.

Dr. Adolf Behne.

Unter dem Druck der Wohnungsnot entstanden zahlreiche Landhäuser. Das künstlerische Resultat ist dürftig. Im allgemeinen bemerken wir einen Rückfall in den Stil des Kurfürstendammes. Die reicheren dieser „Villen" sind auf Repräsentation gestellt, die nicht selten zur Protzerei wird. Schlimm ist besonders ein „Palais" in Westend bei Berlin, das in seiner Verbindung von Verschwendungssucht und Geschmacklosigkeit abstoszend wirkt. Auch die Um- und Neubauten der Banken neigen zum renommistischen Luxus. Diejenigen, die wie Gürlis und Stephany in ihrem Buch, „Die Irrwege der deutschen Baukunst" (Piper & Co., München 1917) vom Zwange strengster Sparsamkeit eine Konsolidierung unserer Baukunst erhofft hatten, werden enttäuscht sein. Wer heute baut, musz sehr viel Geld haben (der Preis für eine Zimmertür beträgt etwa 500,000 M.) und legt groszen Wert darauf, dass man seinen Reichtum bemerkt. Die einfacheren Beispiele fallen häufig in das Gezierte und Kokette, soweit sie nicht ganz belanglose Dutzendware bleiben. Der Stil ist entweder Klassizismus . . . . . die neuen Reichen markieren „Tradition"; oder Expressionismus . . . die neuen Reichen „protegieren die junge Kunst". Dazwischen gibt es mannigfache Uebergänge. Rühmliche Ausnahmen bilden ein sehr straffes und kubisch klares Haus von Erich Mendelsohn am Karolingerplatz in Westend und das unmittelbar nach Kriegsende begonnene Holzhaus Sommerfeld von Walter Gropius in Dahlem. Fred. Hovaths Plan für das Haus Stadthagen in Dahlem ist bisher nicht zur Ausführung gekommen. Er bildet den äuszersten Gegenpol zu dem Hause, das Hans und Wassili Luckhardt, in Westend bauen und das als Schulbeispiel expressionistischer Architektur — einer Neuauflage des „Jugendstiles" — gelten kann. Dazwischen stehen etwa die Landhäuser Otto Bartnings (Haus Götz in Köln und Haus Wylerbeg in Cleve) und der Plan für ein Haus Kallenbach von Walter Gropius. Die zuletzt genannten Arbeiten gehen unverkennbar von Anregungen durch die Grundrisze Fritz Kaldenbachs aus, die sie aber einseitig im Sinne einer formalen Grundrisz-Geometrie und Grundrisz-Ornamentik entwickeln, während Kaldenbach den Weg zur Klarheit und zur Wirklichkeit suchte. Es sei gestattet, ein anderes Mal diese merkwürdige Entwicklung, die in eine Sackgasse führte, an einigen Grundriszen zu zeigen. Einstweilen sei nur erwähnt, dass auch die Entwürfe eines Herrmann Finsterlin eine Zeitlang von Einflusz waren und dasz eine Besinnung inzwischen eingetreten ist.

*) Aangezien door de vertaling te veel van het eigene van de verhaaltrant van den schrijver verloren gaat, nemen wij in het vervolg deze kronieken in het Duitsch op. Red.

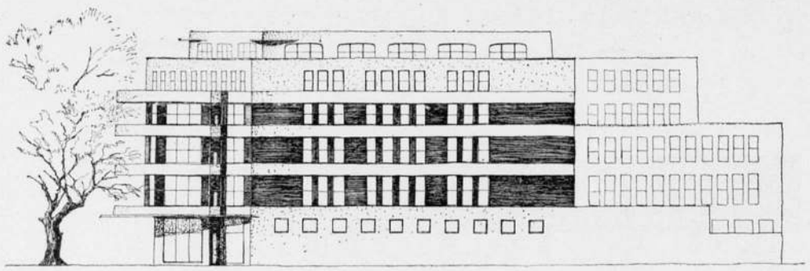

GESCHÄFTSHAUS TIERGARTENSTR. 5. KENNWORT: YACHTING STILE.

Die Wohnungsnot führte auch dazu, das schon vor dem Kriege mehrfach, doch ohne innere Notwendigkeit, diskutierte Problem des Hochhauses in unseren Groszstädten für Verwaltungs- und Geschäftszwecke erneut zu behandeln. Jeder Büro-Turm würde eine grosze Zahl von Wohnungen, die heute für Bürozwecke dienen, ihrer ursprünglichen Bestimmung zurückgeben und so beitragen, die Wohnungsnot zu lindern. Dieser Zusammenhang war es, der die Beschäftigung mit dem Turmhaus jetzt wichtig und bedeutungsvoll machte. Projekte für Turmhäuser wurden u a. für Danzig, Frankfurt am Main und Hamburg ausgearbeitet — ganz abgesehen von den zahlreichen „Ideal-Projekten". Unter diesen waren die meisten leider nur Kunstgewerbe — wie etwa das Bürohaus für sämtliche Reichsministerien auf dem Königsplatz von Kohtz. Unter den Ideal-Projekten ragt nur eines hervor: die gemeinsame Arbeit der Stuttgarter Architekten Richard Döcker und Hugo Keuerleber, die die grosze städtebauliche Bedeutung des Hochhauses behandelt, indem sie nachweist, wie das schone Stadtbild Stuttgarts, das jetzt mit wachsendem Umfang gestaltlos zu werden droht, durch kluge Einstellung einiger markanter Hochhäuser an bestimmten, sorgfältig gewahlten Plätzen der Stadt Struktur und Charakter sichern könnte. Die Arbeit unterscheidet sich von den üblichen Ideal Projekten sehr vorteilhaft durch die vorbildliche, sachliche Durchdringung aller Wirklichkeiten. Sie ist nicht Skizze, sondern baureifer Plan.

Für einen von 3 verschiedenen breiten Straszen begrenzten Bauplatz unmittelbar vor dem Bahnhof Friedrichstrasze in Berlin schrieb eine Berliner Turmhaus-Gesellschaft einen Wettbewerb aus, der die Bekanntschaft mit einigen jüngeren noch unbekannten oder wenig bekannten Architekten vermittelte. Leider fanden gerade die wertvollsten Arbeiten bei dem Preisrichtern wenig Beachtung . . . ein Ergebnis, das sich mit Regelmäszigkeit bei fast allen Wettbewerben wiederholt. Preisgekrönt werden in der Regel die akademischen Kompromisse, wie das auch in dem ernsten groszen Wettbewerb nach dem Kriege, dem Ausschreiben für ein Hygienemuseum in Dresden, der Fall war. — Die Teilnehmer am Berliner Hochhaus-Wettbewerb schieden sich in Zwei Gruppen. Die einen suchten den Typ des modernen (europäischen) Hochhauses zu entwickeln, die anderen suchten die bewuszt städtebauliche Lösung für diesen bestimmten, hier gegeberen Platz. Unter den Arbeiten der ersten Art dominierte der Entwurf Hugo Härings, unter den städtebaulichen Lösungen jener von Hans Scharoun. Mit beiden Architekten werden wir uns noch zu beschäftigen haben.

Der Ausgang dieses Wettbewerbes war sehr bedauerlich. Die Gesellschaft ging über alle Ergebnisse hinweg und gab den Auftrag den Architekten Möhring-Kraffert-Kohtz, die, falls man unter allen Umständen die am wenigsten geeigneten zu erhalten wünschte, allerdings den ersten Preis verdient hätten. Das von diesen Verfassern zahlreicher kunstgewerblich-dekorativer Turmhaus-Projekte ausgearbeitete Modell, das erst auf Drängen der Presse sichtbar gemacht wurde, ist eine schwächliche, nichtssagende Langweiligkeit. Es hat den Anschein. als sollte der Wettbewerb in der Hauptsache Reklamezwecken dienen und als sei die Uebertragung des Auftrages an jene 3

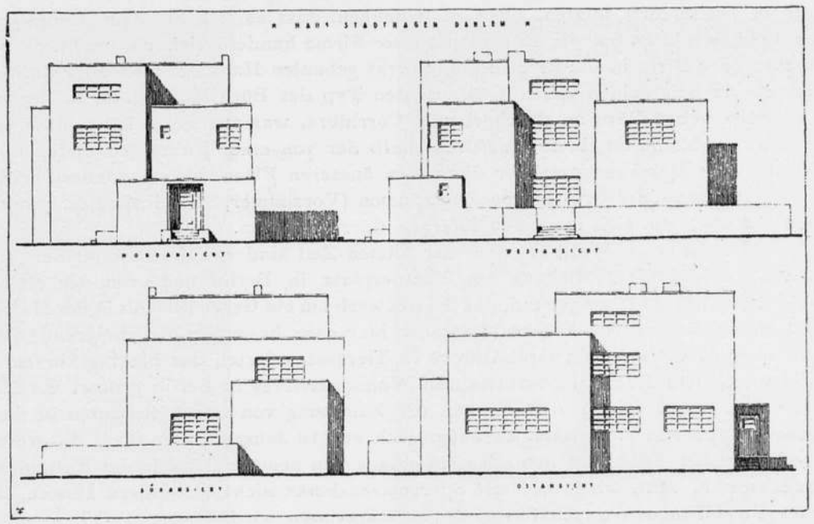

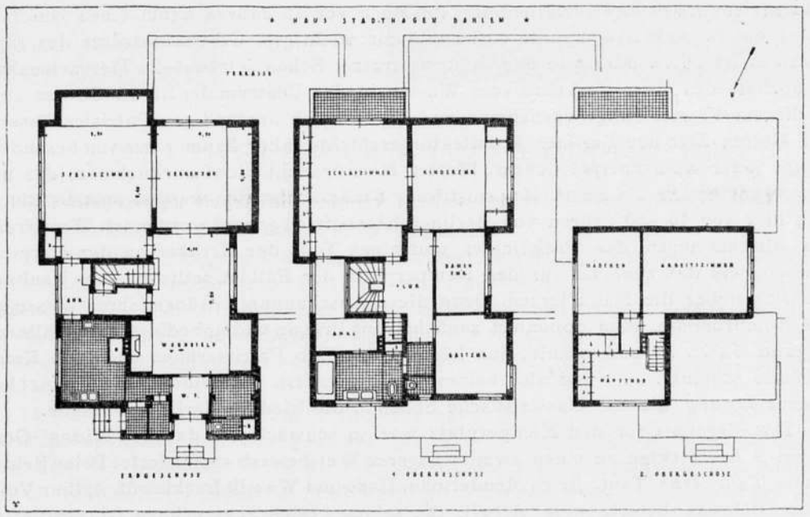

ONTWERP HAUS STADTHAGEN TE DAHLEM. ARCH. FRED. HOVATHS.

Herren von Anfang an beschlossene Sache gewesen. Ob es in absehbarer Zeit zum Bau kommen wird, erscheint fraglich. Vom künstlerischen Standpunkt aus wäre es ein Gewinn, wenn das Modell Möhring-Kraffert-Kohtz nicht gebaut würde.

Der Wettbewerb für ein Büro- und Hotel-Hochhaus in Königsberg nahm einen sehr ähnlichen Ausgang: Krönung des Durchschnitts, Nichtbeachtung der wertvollsten Arbeiten. Unter diesen sind zu nennen die Entwürfe von Hans Scharoun, M. Luz, Mart Stam—Walthausen, Adolf Rading und Hans Söder.

Sehr interessant, war der Grundrisz der de Friesschen Arbeit. Während alle anderen Teilnehmer, soweit uns bekannt geworden ist, dem von Peter Behrens geschaffenen sogenannten Mannesmann-Typ des Bürohauses (nach dem Mannesmann-

Haus in Düsseldorf) folgten, ohne zu bedenken, dass es sich bei dem Königsberger Bau nicht, wie dort um die Büroräume *einer* Firma handelt, vielmehr um Büros vieler verschiedener Firmen, die in dem auf Vorrat gebauten Haus sich als Mieter einfinden, arbeitete de Fries einen neuen Typ aus, den Typ des Büro-Miethauses. Er legt also nicht Büro neben Büro an durchgehende Corridore, was zur Folge hätte, dasz jeder Verkehr von Raum zu Raum, auch innerhalb der von einer Firma gemieteten Büros, über die dem Durchgangsverkehr dienenden äuszeren Flüre verliefe, sondern geht als Einheit aus von einer Gruppe von Büroräumen (Vorzimmer, Schreibzimmer, Direktorzimmer u.s.w.), die sich um einen internen Corridor legen.

Von wichtigeren Wettbewerben der letzten Zeit sind erwähnenswert: der Wettbewerb um ein Geschäftshaus am Kemperplatz in Berlin und, von der gleichen Gesellschaft „Widag" ausgehend, der Wettbewerb um ein Geschäftshaus in der Matthäikirchstrasze Berlin. Die Ergebnisse waren hier ganz besonders deprimierend! Beide Male handelt es sich um Grundstücke in Tiergartenviertel, das bis vor kurzem die völlig ungestörte Ruhe des vornehmsten Wohnquartieres in Berlin genosz. Es fehlte deshalb nicht an Stimmen, die gegen die Zulassung von Geschäftsbauten in diesen Straszen opponierten. Tatsächlich hatte doch vor 10 Jahren Bruno Taut die grösZten Schwierigkeiten, selbst ein luxuriöses Miethaus von gemäszigt moderner Haltung hier durchzusetzen. Man wird aber mit Sperrmasznahmen nicht verhindern können, dasz dieses Viertel in den Geschäftsverkehr hineingerissen wird.

Es wird der Tiergartenstrasze auf die Dauer kaum viel anders ergehen, als der Tauentzienstrasze in Charlottenburg, die noch vor 15 Jahren kaum einen Kaufladen, kaum ein Schaufenster kannte und heute die wichtigste Geschäftsstrasze des ganzen Westens ist . . . . oder wie der Bellevuestrasze. Schon jetzt ist die Tiergartenstrasse Hauptlinie des Auto-Verkehrs vom Westen in das Centrum der Stadt. Gewisz stehen in diesem Viertel einige vornehmen und künstlerisch anständigen Patrisierhäuser aus der älteren Zeit der Berliner Architekturgeschichte, aber kaum eines von besonderem Range oder von unersetzlichem Werte. Man braucht nicht anzunehmen, das unter allen Umständen ein neuer Bau an dieser Stelle schlechter werden müszte, als das, was hier vor 40—50 Jahren von Berliner Klassizisten gebaut worden ist. Wenn freilich die Anschauungen der Preisrichter und eines Teils der Kritiker an der Herrschaft bleiben, wie das zunächst für den Kemperplatz der Fall ist, sollte man von Neubauten wirklich lieber die Hand lassen. Denn diese Anschauungen drängen ihren Wesen nach auf Kompromisse. Man opponiert zunächst ans Prinzip und unbedingt, sagt schlieszlich zögernd Ja . . . . und wählt eine Lösung, die halb Patrizierhaus und halb Kontorgebäude scheint . . . . und also keines von beiden ist. Man findet auf diese Art keine andere Lösung, als das klassizistische Schema, die biedermeierliche Fassade.

Das Ergebnis für den Kemperplatz war so schwächlich, das die "Widag"-Gesellschaft 6 Architekten zu einen zweiten engeren Wettbewerb aufforderte: Peter Behrens, Bruno Taut, Max Taut, Erich Mendelsohn, Hans und Wassili Luckhardt, Arthur Voigdt. Peter Behrens lieferte eine Arbeit, die seinen besten zuzurechnen ist, straffer und energischer als seine letzten Arbeiten sonst (Industrie-Verwaltungsgebäude in Oberhausen; Verwaltungsgebäude der Farbwerke in Höchst a/M.), die nicht frei von dekorativen Elementen sind. Kühner noch war die Arbeit Erich Mendelsohns, der seit seinem Erstling, dem Einsteinturm auf dem Astronomenberg bei Potsdam (aus privaten Mitteln errichtet), eine sehr gesunde und schöne Entwicklung genommen hat, die vorläufig in der hervorragenden Fabrik Luckenwalde ihren Höhepunkt hat. Trotzdem diese beiden ausgezeichneten Pläne vorlagen, entschied man sich für einen völlig physiognomielosen Allerwelts-Klassizismus.

In dem Wettbewerb für ein Bürohaus am Matthäikirchplatz fiel eine einzige Arbeit als künstlerisch bedeutungsvoll auf; sie rührte von Hugo Häring her-überflüssig zu bemerken, dasz sie bei den Juroren keine Beachtung fand.

(Wordt vervolgd).

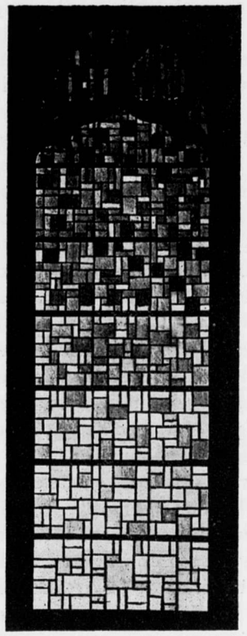

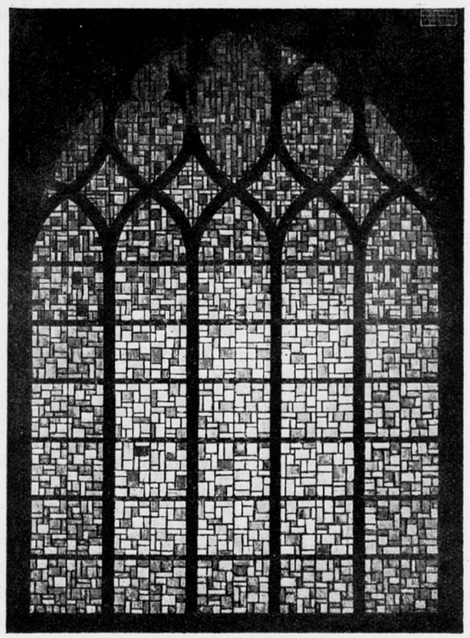

TWEE KERKRAAM-ONTWERPEN 1923.

Afgekeurd door de Rijks-commissie voor monumenten-zorg, door V. HUSZAR.

De geschiedenis dezer ramen is de volgende.

Na tezamenwerking met den modernen architect H. v. d. Kloot-Meyburg (tevens restaurateur van oude gebouwen) bij een schoolgebouw en woningen waarin ook gekleurde glas-in-lood-ramen naar mijn ontwerpen uitgevoerd werden, ontwerpen die dezen architect bevredigden, kwam hij met de vraag, of ik voor een oud kerkgebouw dat hij restaureert ook een ontwerp wilde maken. Hiervoor had hij dus vertrouwen in mij.

Ik als modern schilder, gaf 't volgende antwoord.

Mijn opvatting van een gekleurd glasraam is geheel anders dan die van een gothieker. De gothieker verbindt zijn kunstuiting met godsdienstige voorstellingen. Zijn de voorstellingen kunstzinnig of aesthetisch *doorleefd* zoo zullen deze als kunstuiting evenveel waarde hebben als die van een gebouw dat zuiver en echt is. Zijn ze *niet* doorleefd dan hebben ze in 't geheel geen waarde en kunnen even goed een kermis voorstellen. Dus, 't gaat niet *om* de voorstelling.

De oude voorstelling kan in onzen tijd niet *echt* doorleefd worden en daarom is 't zuiverste om van onzen tijd een beeld te geven zonder voorstelling.

Na de gothiek heeft men dikwijls nieuwe ramen in oude kerkgebouwen geplaatst met gelijke voorstellingen als die van de ouden maar met geheel andere opvattingen, opvattingen die uit een Renaissancistischen geest ontstonden dus individualistisch.

Het individualisme is niet gebaseerd op een universeel idee en moest als inhoud en meteen als vorm uit 't geheel van het gebouw vallen. Uit technisch oogpunt vallen de realistisch uitgebeelde figuren door hun plastiek uit het vlak. Dit zijn ook weer waarheden die haast ieder weet en theoretisch toegeeft, maar waar blijven de consequenties?

De opvatting over de *kleur* bij de Gothiekers was in overeenstemming met hunne godsdienstige voorstellingen n.l. symbolisch.

Wij hebben door de pointillisten een anderen kijk en een ander inzicht gekregen over kleuren. Kleur als licht en licht in kleuren omzetten is meer essentieel van uit de waarneming.

Maar licht kan ook met kleur *gebeeld* worden, door de juiste maatverhouding. De vormverhouding in verband met de kleur, beeldt ook 't vlak, in dit geval, het raam.

De raamvorm, als 't ware een geraamte, laat ik buiten mijn compositie. De kleur-vlak-compositie waarin de loodlijn ook opgenomen is staat *achter* het raamgeraamte *in* 't vlak.

Daar bij *afb. A* het vlak langwerpig is, gaf dit mij aanleiding een overwegend vertikalen stand te beelden, door van onder lichter en van boven donkerder de kleuren op te zetten.

't Gaat van wit met primaire kleuren, rood, geel en blauw, over naar de secondaire, paars, oranje en groen, steeds elkaar overnemend en in verband met de vlakkenverdeeling componeerend. De kleuren zijn onderling afgestemd tot gelijkheid in waarde.

Daar de vlakvorm bij *afb. B* meer naar het vierkante ging, nam ik het lichtste punt ongeveer van uit het midden met dezelfde kleurovergangen als bij afb. A.

Dat ik de raamvormen genegeerd heb, is voor mij van zelf sprekend en de eenig rationeele wijze van oplossing, daar de ramen zoo verschillend in vorm zijn, (raam A is veel korter dan raam B) en zoo naast elkaar staand volgens mij geen architecturale oplossing in een gebouw zijn. Door mee te gaan met deze vormen zou ik het werk in zijn fouten versterken. Zoo veel mogelijk los van 't geheel werkend, draag ik voor dit onderdeel de geheele verantwoordelijkheid.

In onze maatschappij zijn overal verschillende opvattingen waarmee wij ieder oogenblik in aanraking komen; hier worden deze als 't ware in beeld gebracht.

Als men uitgaat van het universeele begrip het licht evenwichtig te verdeelen in den meest evenwichtigen vorm: (de rechte hoek) dus de veelheid tot eenheid, bewegelijkheid tot rust m. a. w. *harmonie beelden*, zooals de natuur op haar wijze 't doet, dan is er veel verwantschap tusschen de door mij ontworpen ramen in een bouwwerk uit den goeden gothischen tijd, in ieder geval meer dan met een impressionistisch beeldhouwwerk dat onlangs aangebracht is in een oude kerk.

Niets is grooter als tegenstelling van opvatting dan een impressionistisch en een gothisch werk; daar het eerste bij monumentaneele indrukken *blijft* en het laatste door meditaties in 't universeele overgaat buiten tijd en ruimte om.

Men kan na dit ingezien te hebben andere bezwaren hebben n.l. de „aesthetische".

Wat valt er op het gebied „aesthetisch" waar te nemen?

Objectieve kunstcritiek dóór *héél enkelen* uitgeoefend, objectieve kunstwetenschap door sommigen „gemaakt" en verder een subjectieve kijk en een subjectief oordeel van iedereen op alles gericht naar eigen ongemotiveerd voelen.

Wat is de waarde hiervan?

Ik heb in een van mijn artikelen „De Kunst en de Leek" in het Bouwkundig Weekblad uiteengezet verschillende definities over kunst, die steeds onbevredigd laten, en ben tot de slotsom gekomen, dat onderlinge samenwerking en vertrouwen in *het werk* en in elkaar de eenige oplossing is om een gezonde basis te krijgen.

In dit geval had de architect restaurateur vertrouwen in mijn werk na de ervaring die hij er van opgedaan had. De Rijkscommissie voor monumentenzorg heeft het ontwerp afgekeurd.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Kunstgeschiedenis door E. H. KOREVAAR HESSELING, Rotterdam.

W. L. en J. BRUSSE'S Uitgeversmaatschappij.

Zooals dit volumineuze boekwerk hier voor ons ligt, in zijn uitstekende en degelijke uitvoering, moet het ons wel belang inboezemen. Bovendien, is het niet het eerste boekwerk na van Vloten's Aesthetica, dat in de Nederlandsche litteratuur weer een meer volledige kunstgeschiedenis verschijnt? Detail werken zijn er betrekkelijk genoeg uitgegeven en vooral de bouwkunst heeft niet te klagen. Over haar bezitten we drie uitgebreide standaardwerken, terwijl de bouwkunst van ons eigen land nog afzonderlijk in verscheidene speciale werken is behandeld. Zoo hebben ook de schilderkunst en de beeldhouwkunst in onze taal elk wel hun beschrijving gekregen, maar een samenvattend boek over het geheel dier kunsten hadden wij in nieuweren vorm niet, en daarom voorziet in zooverre deze „Kunstgeschiedenis" in een behoefte.

„In zooverre" schrijven we, aangezien blijken moet of de arbeid van deze schrijfster voldoende geestelijke kracht heeft om aan de behoefte en het verlangen naar kennis op dit gebied te voldoen.

In de voorrede worden de grenzen van het werk vastgesteld. „Hier is slechts de ontwikkeling geschetst van de architectuur, de plastiek en de schilderkunst." Van de ontwikkeling der kunstnijverheid en van den tuinaanleg, van den stedenbouw en der kostuums is afgezien, „om binnen de grenzen te blijven van den omvang door den uitgever, met het oog op het praktiese doel, gesteld." Bovendien stond de omvang van dit boek evenmin de behandeling toe van alle belangrijke centra van kunst. De schrijfster heeft er daarom de voorkeur aan gegeven de aandacht te concentreeren op de Europeesche kunst en op die der beschavingen, welke men kennen moet om het ontstaan van deze te kunnen begrijpen.

Binnen deze grenzen nu behandelt de schrijfster haar onderwerp en heeft getracht de verschillende kunstwerken telkens met elkaar te vergelijken. „Voor de esthetiese appreciatie der kunstwerken is dit immers van 't hoogste belang; in estheties opzicht hebben alle kwalificaties slechts betrekkelijke waarde, een schilderij is slechts slap of krachtig ten opzichte van een ander stuk, een gebouw is slechts hoog of laag in vergelijking met een ander enz. enz."

De schrijfster heeft de eigenlijke kunstgeschiedenis doen voorafgaan door een bespreking van eenige algemeene aesthetische beginselen, welke zij gepoogd heeft door de ontwikkelingsgeschiedenis der kunst consequent door te voeren. Tot deze beginselen behooren inzonderheid de, op psychologische basis berustende, onderscheiding bij elk kunstwerk in een geestelijk en een visueel element en de opvatting van het dekoratieve als een zelfstandig element in de beeldende kunsten, welke beginselen naar het oordeel van de schrijfster in staat zijn om het inzicht in de kunst te verhelderen.

Bovenstaande grepen uit de voorrede van het boek geven reeds duidelijk een idee van den algemeenen aard ervan. We durven ons na dit te hebben gelezen bijna niet meer vleien, een bijzonder boek in handen te hebben. Want dat een schrijver zich beperkt in den omvang van de stof, daarin vriendelijk geadviseerd door den uitgever, dat hij zijn aandacht concentreert op de Europeesche kunst, „en op die beschavingen, welke men kennen moet om het ontstaan van deze te kunnen begrijpen", dat hij een bepaalde methode, en veelal de voor de hand liggende methode der vergelijking kiest, en dat hij eenige wat bijzonder aandoende beginselen naar voren brengt, die hij consequent zal trachten door te voeren en die naar zijn oordeel in staat zijn om het inzicht in de kunst te verhelderen, dat is allemaal heel gewoon en alledaagsch. Is hier wezenlijk verschil met Lübke, met Schnaase, met Woermann, met Kugler, wier beschouwingen over buiten-Europeesche kunst, te danken zijn aan de meer milde opvattingen der uitgevers met betrekking tot den omvang van de stof.

Ik geloof van niet. En als men dit overweegt, dan is de tweede alinea van dit groote boek: „Van den aanvang af het duidelijk dat een zeer grote beperking van de stof noodzakelijk zou zijn om te blijven binnen de grenzen van de omvang door de uitgever, met het oog op het praktiese doel, gesteld", een dooddoener.

Bijkans 700 pagina's flink formaat kunnen toch wel voldoende zijn om grondbeginselen en grondbegrippen te geven, die als basis voor verdere studie kunnen dienen. (Zooals de schrijfster wenscht.) Zou de schrijfster om die basis volledig te maken, dus met de behandeling van de praehistorische kunst, die van de volken van Amerika en Afrika, van de Islamietische kunst, de Indische en Oost-Aziatische kunst, 2100 pagina's hebben noodig gehad? Kijk, de schrijfster zegt dat nu zoo heel onschuldig, zoo langs haren neus weg, van dien beperkten omvang en van dien uitgever, maar in 700 pagina's en in nog veel en veel minder aantal is wel degelijk een volledige kunstgeschiedenis te schrijven, die grondbegrippen en grondbeginselen geeft, geschikt als basis voor verdere studie.

Deze volledigheid heeft niets te maken met den omvang van het boekwerk. De volledigheid van een Kunstgeschiedenis is op zich zelf al een relativiteit en we behoeven haar niet met andere volledigheden te vergelijken.

Maar waar zij wel mede te maken heeft is met de kracht van de voorstelling die de schrijver geeft.

En deze kracht is in dit boek niet heel groot. Hier hebben wij des Pudels Kern: deze zwakke kracht verklaart ook den omvang van het boek en de indeeling van de stof. Uit dit werk spreekt n.l. niet zulk een volledige beheersching van de stof, zoo'n macht over de taal, dat de schrijfster in staat zou kunnen zijn in een *beperkten* omvang, ons een helder beeld van de kunst in hare verschillende phasen te geven, zóó dat men grondbeginselen en grondbegrippen machtig wordt, die het inzicht in het wezen en de ontwikkeling van de kunst geven of verruimen. Noch de groote feiten-kennis van de schrijfster, noch de bijzonderheid van haar blik op het kunstwerk, waarin zij een geestelijk en visueel element onderscheidt, maken van haar boek iets meer dan een fraai uitgegeven gids, die „kunsthistorisch" goed is, en in 't algemeen betrouwbaar.

De bouwkunst is er het bewijs van dat de schrijfster de stof niet volledig beheerscht. In haar Inleiding schrijft zij: „De Bouwkunst ontleent haar speciaal karakter aan het feit dat zij, meer dan enige andere kunst, gebonden is aan de verschillende eisen, die zowel aan het praktiese leven als het materiaal en de konstructie haar stellen. De architectuur is in dit opzicht na verwant aan de kunstnijverheid en vormt met deze te samen dan ook de z. g. n. *nijverheidskunsten*, die in menig opzicht tegengesteld zijn aan de *beeldende kunsten*.

Men gaat geen kerk of paleis bouwen, zonder daarvoor een behoorlike opdracht te hebben ontvangen, waarbij zonder twijfel de ligging van 't gebouw en de indeling der verschillende vertrekken in hoofdzaak zijn aangegeven. Behalve met de wensen der opdrachtgevers heeft de bouwmeester tegenwoordig bovendien rekening te houden met de verschillende bouwverordeningen, het plan van bebouwing der gemeente, enz., enz., allemaal elementen waardoor de architekt verhinderd wordt zijn fantasie de vrije loop te laten".

Analoog kan men zeggen dat de medische wetenschap haar speciaal karakter ontleent aan het feit dat haar beoefenaars, meer dan die van andere wetenschappen, 's nachts uit bed kunnen worden geroepen. De medische wetenschap is in dit opzicht na verwant aan de sterrenkunde ....

Haar onbekendheid met de jurisprudentie van de geschillen-commissie ten aanzien van een „behoorlike opdracht" zij de geachte schrijfster vergeven, maar wat de overige elementen aangaat, ze bewijzen allemaal, dat zij van de bouwkunst geen notie heeft. En zij, die door de invoering van het gewijzigd akademiestatuut de kunstgeschiedenis speciaal gaan bestudeeren, zijn geraden omtrent het speciaal karakter van de bouwkunst ergens anders hun licht op te gaan steken.

Het ligt voor de hand dat de schrijfster, die zich over de bouwkunst op de

bovenaangehaalde wijze uit, van de hoofdmonumenten van deze kunst in de geschiedenis ook geen warmaanvoelende, suggestieve beschrijving kan geven. Enkele steekproeven mogen hier een indruk van geven.

„De bouwwerken der Grieken behoren tot het alleredelste wat de menschelike geest heeft geschapen". All right. De schrijfster blijft echter in gebreke ook maar een eenigszins benaderende beschrijving te geven, waarin nu dat „alleredelste" bestaat. Zij geeft een overzicht van de Dorische bouworde, waaruit we opmaken dat vanaf de VIIe eeuw voortdurend naar volmaking van de samenstellende deelen werd gestreefd, dat de bouworde steeds slanker en sierlijker wordt, totdat in de 2^{e} helft van de V^{e} eeuw de Dorische tempel zijn idealen vorm heeft bereikt: „dan is er juiste harmonie tusschen zuil en hoofdgestel, dan heerscht er verband tusschen vorm en konstructie en korrespondeert de vorm der onderdelen met de praktiese functie daarvan. Tot de edelste gebouwen, die de Dorische orde heeft geschapen behoort het Parthenon op de zuidzijde van de Acropolis te Athene; deze tempel is in 't jaar 438 vóór Kr. aan de godin Athena gewijd. De architecten waren Ictinus en Kallicrates en de schitterende beeldhouwwerken, welke de tempel versierden, waren door Phidias zelf en onder diens leiding gemaakt. Dezelfde Ictinus was de bouwmeester van de prachtige Apollotempel te Bassae bij Phigaleia in Arcadia. Van de tempels welke in Groot Griekenland (d.i. Zuid Italië) en Sicilië werden opgericht, is de monumentale Poseidontempel bij Paestum een der indrukwekkendste en interessantste, omdat hier nog een gedeelte aanwezig is van de zuilen, welke boven op de zuilen rond de cella stonden (zeer interessant) en zo de wanden van de cella hielpen verhogen, terwijl zij tevens het dak schraagden. Bovendien staan de zes en dertig buitenste zuilen nog alle overeind (ook zeer interessant). Na de Ve eeuw verliest de Doriese orde zijn grote esthetiese betekenis: de zuil wordt te lang gerekt, het geheel nuchter en strak. De ontwikkeling van het esthetiesgevoel verlangde naar vrijere, gracieusere vormen en deze waren met 't wezen der Doriese stijl niet goed overeen te brengen."

Dit is, met nog een kleine notitie over de Ionische orde, alles wat het alleredelste wat de menschelijke geest heeft geschapen, in dit boek competeert. Dit alleredelste is nog niet edel genoeg om volledig en „af" te worden geanalyseerd. Op pag. 61 lezen we: „de echte polychromie bleef bepaald tot sommige onderdelen van het hoofdgestel, tot de metopen bijvoorbeeld, de guttae en andere, *hier niet nader te behandelen*, details. En als we lezen: „De triglyphen zijn telkens drie loodrechte groeven met onderaan de guttae of druppels, terwijl de metopen rechthoekige velden vormen, die zeer vaak met sculptuur getooid werden. De rythmiese verdeling der triglyphen en metopen komt overeen met de assen der zuilen, zodat de verticale geleding van de gevels tot aan de kroonlijst toe werd volgehouden", vinden we dit niet edel, omdat de eerste zin heel leelijk Hollandsch is, en een onjuistheid bevat, en omdat de tweede zin zeer onnauwkeurig is.

Neen, deze verhandeling over de Grieksche architectuur wijst niet op een krachtig aanvoelend begrip der bouwkunst. En als wij Henri Evers' woorden lezen op pag. 159 Deel I van zijn bekende werk:

> Na de 5e eeuw verliest de Dorische stijl zijn hooge artistieke beteekenis. Behoefte aan vrijere, meer decoratieve vormen veroorzaakt een steeds grootere verbreiding der Ionische orde. Zijn karakteristiek aanzien gaat verloren; de zuil wordt gerekt, het kapiteel dor en schraal, het hoofdgestel armoedig, de harmonie der verhoudingen, de poëzie, ontbreekt en op den weg van het rationalisme ontaardt de uitdrukking van ernst, kracht en strengheid in starheid en nuchterheid. Onder invloed van het maatschappelijk leven had in de architectuur de behoefte aan grootschen eenvoud en verheven ernst plaats gemaakt voor de zucht naar sierlijkheid, verfijning en schilderachtigheid. Daardoor was er in de verbeelding voor de Dorische kunst geen plaats meer en werd zij verdrongen"

dan vinden we zooveel woorden, zulk typisch zinsverband daarvan terug in de ver-

handeling van Mevr. Korevaar Hesseling, dat wij er zeker van zijn dat niet een sterke liefde voor de bouwkunst, maar wat boekenwijsheid de bron is geweest waaruit deze schrijfster hare gedachten over de „alleredelste" architectuur putte.

Doen we thans een sprong van 17 eeuwen, en volgen we de schrijfster in de middeleeuwsche architectuur.

„De middeleeuwse architectuur wordt in haar konstructieve vormen beheerscht door het streven om zooveel mogelijk ruimte te geven, deze zo licht en luchtig mogelijk te doen zijn, en om elk overtollig gewicht zooveel mogelik te vermijden".

Naar aanleiding hiervan kan de schrijfster een uiteenzetting van het gewelfstelsel niet ontgaan. Maar . . . „de ontwikkeling van alle architectioneele onderdeelen kan natuurlijk niet geschetst worden", besluit de schrijfster na de ontwikkeling van de voornaamste onderdeelen wèl, maar ietwat luchtigjes te hebben geschetst aan de hand van twee teekeningetjes van het Romaansche en Gothische stelsel, die voor de verklaring op deze beide gecompliceerde bouwstelsels toch waarlijk wel wat te onduidelijk uitgevallen zijn.

Men krijgt den indruk dat de schrijfster zich met dit geval er aardig door heen heeft geslagen, zonder zich te veel bloot te geven. Maar toch kon zij zich niet overal inhouden en zoo lezen we op pag. 115, in de beschrijving van het buiten aspect van de Duitsch-romaansche kerken: „De torens vullen bijvoorbeeld op zeer fraaie wijze de lege hoeken aan die anders zouden ontstaan wanneer transept en apris eenvoudig loodrecht op elkaar stonden. Tevens bevorderden zij estheties ook de stabiliteit van 't geheel." Aan die leege hoeken schijnt ze het land te hebben, want op pag. 166 herhaalt ze haar tegenzin: Het verband tusschen de zijbeuken en het, daarboven uitstekende schip, welke delen in 't Romaans vaak hard en koud tegen elkaar aanstonden, wordt door dè luchtbogen gevormd, die vooral bij de ronde vorm van de absis met de kapellen, als wonderlike armen over de lager liggende gedeelten heen grijpen (afb. 153). Waar de kale rechte hoek zou ontstaan, zorgt een fraai gevormde toren voor het estheties verband." De schrijfster verwijst in afb. 153 naar het Koor van de Nôtre-Dame te Parijs! Maar nu vragen we ons toch af welken kijk de schrijfster op architectuur heeft, en hoe zij nu denkt over bouwwerken waarbij de opdrachtgever feestelijk bedankt voor al die torentjes in de kale rechte hoeken, dusdoende de Bouwkunst met een eisch uit het praktische leven haar speciaal karakter verleenend.

Missen we hier niet al te zeer een sterk begrip van de bouwkunst, als een schrijfster met zulk een meisjes-kostschool-aesthetiek haar betoog verlevendigt.

Staken we het steken van proeven.

Neen, wat de beschrijving van de bouwkunst aangaat, hiervoor vinden we in deze schrijfster geen groote kracht. Het ligt dan ook voor de hand aan te nemen dat zij, zich bewegend op het gebied der schilderkunst en der beeldhouwkunst (statuaire), in haar boek de architectuur heeft moeten „meenemen". Maar daarmee kan het boek niet anders zijn dan voor twee derden goed. Laten we dit aannemen. Over de naaktpartijen in Italiaansche schilderstukken wordt zeker niet onsympathiek geschreven en met haar verhelderende beginselen is de schrijfster op het gebied der beeldhouwkunst vaak niet onfortuinlijk. Een geheel, waarin de bouwkunst, de schilderkunst en de sculptuur een juist evenwichtig verband, sterk aangevoeld en begrepen zijn, een „kunstgeschiedenis", waaraan behoefte is, en die in een behoefte zou voorzien, is het niet.

Het boek is ter orientatie zeker van groot gemak, en zal diensten kunnen bewijzen. Het overvloedige aantal platen, waarvan vele uitmunten door fijnheid van detail en atmosfeer, verschaft op zichzelf ook al een genot, dat niet te onderschatten is.

J. P. M.

DIE INGENIEURBAUTEN IN IHRER GUTEN GESTALTUNG.

Uitgegeven door „Deutscher Bund Heimatschutz und Deutscher Werkbund. Ernst Wasmuth A. G. Berlin 1923.

„Tausend Möglichkeiten entströmen unserer Phantasie" roept pathetisch Hans Scharoun in het voorwoord van „Ruf zum Bauen" Zweite Buchpublikation des Arbeiterrates für Kunst (1920), een kleine verzameling van de hevigste gevallen van febris tautica en soortgelijke ziekten, die ook in Nederland verscheidene slachtoffers gemaakt hebben.

Deze aanhef van Scharoun deugt niet voor dat boekje, want daarin komen alleen „Unmöglichkeiten" voor.

Maar hoe wonderwel zou deze volzin hebben kunnen dienen in het boven aangekondigde boekje over „Die Ingenieurbauten in ihrer guten Gestaltung".

Inderdaad „Tausend Möglichkeiten entströmen" de technisch bewuste fantasie der moderne menschheid. En welke schoone mogelijkheden! Ziet slechts de afbeeldingen van de silo's, de loopkranen, de vliegtuighallen, de bruggen, stuwen en fabrieksorganismen. Ze zijn nieuw, modern in den besten zin des woords en toch staan ze heel broederlijk in dit boek naast de mooie voorbeelden van utiliteitsbouw uit vroeger eeuwen.

Deze uitgave van den „Deutschen Bund Heimatschutz" en den „Deutschen Werkbund" doet weldadig aan tusschen al het andere, wat sedert den oorlog over de grenzen gekomen is. Hoe verschillend is ook de aanhef van dat boek: „Die wirtschaftliche Lage zwingt uns dazu, die deutschen Bodenschätze und Wasserkräfte so weit wie möglich auszunutzen. Es ist daher schon in nächtster Zukunft damit zu rechnen, dasz zahlreiche und bedeutungsvolle technische Anlagen, insbesondere wasserwirtschaftlicher Art, geplant und ausgeführt werden. Weitgehende Eingriffe in Landschafts- und Städtebildern werden sich da und doch als nötig erweisen; dann gilt es zu erreichen, dasz durch die nun entstehenden Werke das deutsche Land nicht nur wirtschaftlich gefördert, sondern auch reicher an lebendiger, ausdrucksvoller Schönheit wird. Das ist möglich bei aller gebotenen Sparsamkeit und Sachlichkeit; vielleicht gelingt's gerade, weil Sparsamkeit und Sachlichkeit geboten sind".

Over den utiliteitsbouw als kunst bestaan verschillende opvattingen, het is hier echter niet de plaats daarop diep in te gaan. Vast staat, dat de architect of in het algemeen de kunstenaar een belangrijke rol in den utiliteitsbouw heeft te spelen. Evenzeer is het zeker, dat de utiliteitsbouw nooit tot zulke oorspronkelijke kerngezonde en grootsche resultaten gekomen was als de kunstenaar van meet af vormbepalend was opgetreden, want de utiliteitsbouw zal den kunstenaar steeds méér zuiveren en verrijken dan omgekeerd de kunstenaars den utiliteitsbouw. In dit verband doet de pagina met architecten-correcties van de afgebeelde ingenieursscheppingen een beetje naïef aan.

A. B.

JAN KOTĚRA †.

Te Praag is overleden de architect Jan Kotěra, Hoogleeraar aan de Kunstacademie aldaar. In de kracht van zijn leven, (hij is 18 Dec. 1871 in Brünn geboren) is deze sympathieke werker, die ook over de grenzen van zijn land zich bekendheid verworven had, heengegaan.

Kotěra behoorde in Tsjecho-Slowakije tot de architecten die den toon aangeven en vele bouwwerken in verschillende steden getuigen van de voornaamheid van zijn geest.

Zijn laatste groote arbeid, het gebouw voor de rechtskundige faculteit van de Tsjechische hoogeschool te Praag, is evenals zooveel ander werk ginds door de

depressie der oorlogsjaren en daarna, niet verder dan het project gekomen. De uitvoering ervan heeft hij niet mogen beleven.

Op onderwijsgebied was Kotëra een stuwende kracht en als leider van de afdeeling architectuur van de Kunstacademie heeft hij een kring van jongeren om zich verzameld, die hij door zijn liefde voor de bouwkunst wist te bezielen en die hem om zijn breede opvatting, groote begaafdheid en fijn karakter zullen blijven eeren.

Rotterdam, April 1923. J. C. MEISCHKE.

ENTREFILET.

Er verrijst boven op een der huizen aan het Singel bij het Koningsplein een hooge ijzeren reclamestellage als waardige pendant van het gevaarte op de Geelvinck. Het is dus in afwachting van de instelling van de nieuwe Schoonheids-Commissie, waarbij geenerlei haast schijnt gemaakt te worden, mogelijk het stadsschoon van Amsterdam op dergelijke wijze verder te ontsieren.

Een kennis van mij, een zakenman, zint er op de spits van den Munttoren te steken in een reusachtige omgekeerde slobkous. Spécialité van zijn „Maison". De boord van de slobkous past precies om de peer. En dat kleedingstuk van weer-en windvast maaksel zal 's avonds verlicht zijn, en ronddraaien op de daarvoor zeer geëigende spil van de torenspits.

De heele buurt is er vol van, en heeft mijn kennis toegezegd op zijn slobkous ruim te adverteeren. Mijn kennis slaat zoodoende de kosten van zijn kous er makkelijk uit. Hij noemt dat „efficiency". En als hij een plan eenmaal in zijn hoofd heeft, dan heeft hij, geloof dat maar, het niet ergens anders zitten. Hij houdt ervan zijn plannen door te zetten. Bij mijn bescheiden opmerking dat het mooie Torentje door een en ander.... werd, verwees mijn kennis naar den Toren van de Oude Kerk, waaraan opvangdraden voor draadlooze telegraphie zijn bevestigd.

Voortmaken dus met de nieuwe S. C., dan krijgt mijn kennis zijn kous misschien in plaats van op de Munt, nog op zijn kop.

Een andere kennis van me wil boven op de Zuiderkerk twee levensgroo.....

J. P. M.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Dr. H. Schneider, toegelaten als privaat-docent in de kunstgeschiedenis aan de Leidsche Hoogeschool, zal zijn colleges openen met het houden van een openbare les op Donderdag 14 Mei te 4¼ uur in het Groot-Auditorium van het Academiegebouw.

Uit een artikel over Kees van Dongen in de Telegraaf:

In de laatste jaren heeft van Dongen de groote wereld gevolgd naar Deauville, Venetië en Cannes. Niet om de natuur te genieten! In Deauville heeft hij de zee nauwelijks gezien, noch in Venetië den historischen luister. „Je suis seulement allé voir ou les gens qui ne voient rien vont voir ce qu'il faut voir". . . . .

Naar wij vernemen is in de op 28 April gehouden vergadering van het bestuur van het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem de heer W. Penaat te 's-Gravenhage, oud-voorzitter van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst benoemd tot directeur van het Kunstnijverheidsmuseum, met ingang van 1 September e.k.

Voor deze functie, opengekomen door het ontslag nemen van den heer Otto van Tussenbroek hadden zich ruim honderd sollicitanten aangemeld. De heer Penaat behoorde niet tot de sollicitanten, maar had zich op een tot hem gericht verzoek bereid verklaard zich een eventueele benoeming te laten welgevallen. Tel.

Door de architecten A. D. N. van Gendt en K. P. C. de Bazel werden aanbesteed op 24 April j. l. het maken van diverse voltooïngswerken van het in aanbouw zijnde bankgebouw aan de Vijzelstraat. Ingekomen 19 biljetten.

Minste inschrijver de Act. Gesellschaft für Hoch- und Tiefbau te Essen voor f 75.000.—.

De redactie van het maandschrift „Roeping" heeft zich tot de vooraanstaande Noord- en Zuid-Nederlandsche Katholieke bouwmeesters gericht met de volgende vragen:

Wat is Uw meening omtrent de herleving der Kerkelijke bouwkunst in de 19e eeuw. Welke zijn de beginselen, die U leiden bij Uw Kerkbouw. Hoe is Uw meening omtrent de tegenwoordige Kerkelijke bouwkunst? De redactie neemt zich voor de antwoorden te publiceeren en toe te lichten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 19. 12 MEI 1923.

INHOUD: Ledenvergadering B. N. A. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Rotterdam werk- en woonstad! door L. H. E. van Hylckama Vlieg, B. N. A. — Overbelasting van Paalfundeeringen, door P. v. d. Berg, Archit. B. N. A. — De boottocht naar Göteborg, d. J. P. M. — Chronik der Deutschen Baukunst, seit Kriegsende II, door Dr. A. B.

LEDENVERGADERING B.N.A.

Aangezien van verschillende zijde is aangedrongen op een goede voorbereiding van de Voorzittersverkiezing, hetgeen niet mogelijk zal zijn, wanneer de in ons vorig nummer genoemde termijn wordt aangehouden, *heeft het Bestuur besloten de aangekondigde ledenvergadering uit te stellen en haar te verbinden aan de in voorbereiding zijnde Tweedaagsche Excursie naar de Veluwe, Apeldoorn en Loenen.*

Deze excursie zal plaats vinden op Vrijdag en Zaterdag 22 en 23 Juni a.s.

Bij deze ietwat ontijdige mededeeling van dit plan, is het nog niet mogelijk bijzonderheden te vertellen.

De termijn, binnen welken thans de candidaten voor het Bestuur, in de vacature moeten zijn opgegeven, loopt tot *Woensdag 23 Mei a.s.*

ALLERLEI BERICHTEN — LANGE EN KORTE — DOOR MEKAAR.

In den Haagschen Kunstkring wordt van 9 Mei—3 Juni (dagelijks van 1—5 uur n.m.) een eeretentoonstelling gehouden van werken van Henricus.

Tot rechtskundig adviseur van den Ned. Aannemersbond is benoemd Mr. P. J. van Vliet, te Arnhem.

De prins van Wales heeft aan het jaarlijksche banket van de Koninklijke Academie, eene rede gehouden over de kunst bij het maken van reclame. Hij zeide, dat naar de meening van vele bevoegde beoordeelaars een nieuwe, krachtige opbloei van de Britsche kunst heeft plaats gehad, sinds de natie de hevige vuurproef van den oorlog had doorstaan. De reclame op in het publiek vertoonde borden zou zonder overdrijving een soort van schilderijenmuseum van het groote publiek genoemd kunnen worden. Vele van de grootste successen op deze borden waren reproducties van schilderijen, uit de Koninklijke Academie. Bij velen, die zich nooit hadden bekommerd om schilderijen, was de belangstelling daarin opgewekt door het bekijken van aanplakbiljetten. De prins uitte de meening, dat hier een mogelijkheid was, om te voldoen aan de elementaire liefde voor de schilderkunst, die in de harten van bijna allen is verborgen.

Sir Aston Webb, die de bijeenkomst presideerde, deelde mede, dat de regeering de mogelijkheid overwoog, een commissie voor schoone kunsten op te richten, om advies te geven over alle zaken, die de aesthetische aangelegenheden van de steden en het platteland betreffen. TEL.

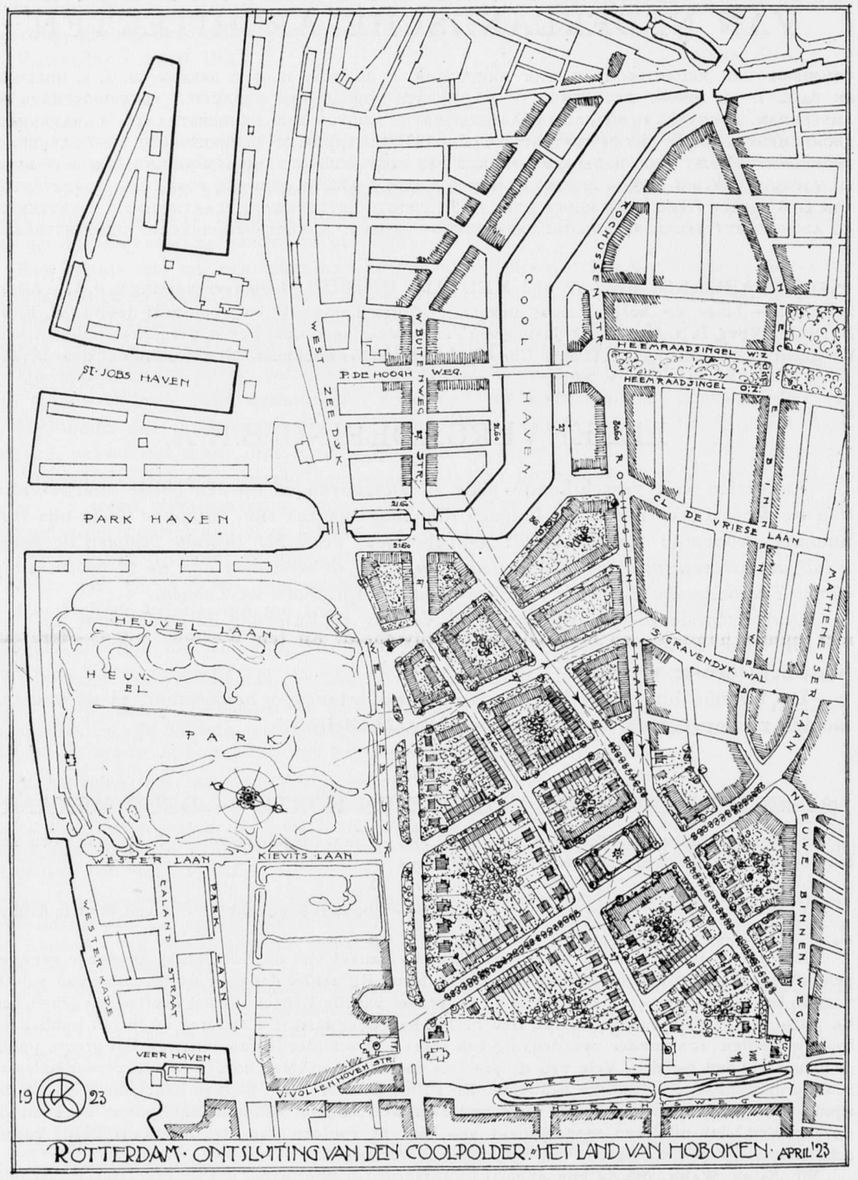

ROTTERDAM WERK- EN WOONSTAD!

DOOR L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, B.N.A.

Het bouwplan voor „het land van Hoboken", dat in 1917 vastgesteld en gepubliceerd is, geeft, stedebouwkritisch bezien, al evenmin eene ontroering, een gevoel van vreugde, een „joy for ever", als de vroeger stuksgewijs vastgestelde détailplannen voor de uitbreiding dezer — ondanks alles krachtig levende koopstad.

Nu het groote complex dezer terreinen, midden in de stad gelegen, in handen van kooplieden — exploitanten is overgegaan, zijn er, natuurlijk in de eerste plaats van deze, maar ook van andere zijde bezwaren tegen dat bouwplan ingebracht en het loont dus zeer zeker de moeite dit onderwerp ook voor- en met vakgenooten eens van nabij te beschouwen.

Waarom gaat het bij een stadsplan, ook bij een détailplan zooals hier, bij de ontsluiting van den Coolpolder, aan de orde is. Zal *dit* domineeren dat de wandelaar langs Binnenweg of Westzeedijk zijn uitzicht op een weide-met-koetjes behoudt? Of dit, dat een *park* wordt aangelegd op terrein welks prijs tot 't twintigvoud steeg van wat men moraliter voor 'n dergelijk doel *mag* besteden? Of dit andere, dat de speculanten-eigenaars ontzien worden — opdat hun toch vooral de winst, een winst die de openbare kas dan zou moeten opbrengen — niet ontga?

Gij gevoelt dat al deze dingen, hoe belangrijk op zich zelf, toch bijkomstig zijn. Ze zijn dit in 't algemeen bij elk plan van uitbreiding of verbetering, maar zij zijn het vooral hier, waar een terrein ontsloten zal worden welks bestemming van Noord tot Zuid — van Oost tot West, door bestaande of in aanleg zijnde bebouwing beheerscht wordt. Ten noorden: een dichte bevolking, 2 spoorwegstations, de Diergaarde. Ten oosten: het hart van de stad (Calandplein), de **city,** (= de driehoek Maas, Leuvehaven, Blaak,) — het Maasspoorweg-station en de, voorloopig nog éénige, rijtuig- en tramverbinding met 't geheele zuiden. Ten Zuiden: een park, een complex van drie havens met hunne handels- en industrieele bedrijvigheid. En ten Westen: het grootste deel der bevolking van *Delfshaven*, de in aanleg zijnde Coolhaventerreinen, en — niet te vergeten — het achterland Schiedam.

Uit dit alles volgt dat *over* en door dit terrein een intens **verkeer** zal ontstaan, dat dit verkeer zich vooral van West en Zuid naar Noord-Oost (in welke richting ook Raadhuis, postkantoor, en straks, beurs liggen) zal ontwikkelen en dat voorts de heele Westelijke stad *over* dit terrein verbinding zal vragen met de te bouwen brug Willemsplein—Prinsenhoofd—Parallelweg.

Verder volgt uit de omschreven situatie, dat het terrein zich leenen zou voor bouwwerken van centrale beteekenis: Concertzaal-Schouwburg, Museum, Hoogeschool, en dergelijke —, al kan door ombouw van de Blaak, met behoud van de *waterpartij*, veel doeltreffender dáár, voor één of meer dier gebouwen plaats gevonden worden.

Het plan nu dat in 1917 is gepubliceerd, schijnt niet te beantwoorden aan een, aldus opgemaakt, weloverwogen program van eischen.

Wat het *Verkeer* betreft wil ik thans alleen dit opmerken.

Heel het stadskwartier dat tusschen Hudsonstraat, Mathenesserweg en Delfshavensche Schie ligt, — en alles ten Westen daarvan, heeft den Schiedeweg tot kern. De kortste weg tusschen Aelbrechtsbrug en Westzeedijk—Zalmhaven—Boompjes, zal dus gezocht worden langs de Rochussenstraat. De afbuiging in Oostelijke richting, bij de Cl. de Vrieselaan in 't plan 1917 aan die straat gegeven, stuit echter bij 't verlengde van den 's-Gravendijkwal op een *dwars* daartegen gelegd, bouwblok van niet minder dan 360 M¹. lengte!

Neemt men bij de de Vrieselaan het *verlengde* van de Rochussenstraat tot de, langs een groot gebouw geprojecteerde, doch te smalle, in Zuid-Oostelijke richting gaande

straat, dan moet men langs den laag gelegen smallen parallelweg van den Westzeedijk en dóór de grillige bocht, die ongeveer bij de van Vollenhovenstraat uitkomt.

Een blik op de kaart is voldoende om vast te stellen dat ook met het verkeer Zuidwest-Noordwest, waarop ik zoo straks heb gewezen, is gespot. Ondersteld eens, dat men van den Binnenweg, dat is *van de stadkern* komende, het driehaven-terrein (Park-St. Jobs—Schie-haven) wil bereiken. Men tuft dan de eerste straat links in, dàn rechtsom, tot de verlengde Mathenesserlaan . . . , deze even òp . . . , dan linksom, óver het zoogenoemde „Hoofdmoment", onder het groote gebouw door — òf, indien dit niet kan — rechtsom, na zestig meter weer links, nog tweemaal wenden — dan rechtsom, daarna, (want U stuit weer op een dwarsvoorgelegd plantsoentje) rechts, en komt na nog éénmaal links te houden, uit op den Westzeedijk, bij de Parkhaven ongeveer!

De Rochussenstraat, die in 't verlengde ook de Witte de Witstraat zou kunnen bereiken, is per auto- noch tram te berijden, althans niet zóó, als wij dat thans begeeren en . . . in een wereldstad mogen eischen. Want wij vragen voor de verkeerswegen in dergelijke stad dat zij over zoo groot mogelijke afstanden, het *uitzicht open* houden. De chauffeur *moet* niet elk oogenblik een nieuwe richting aan zijn stuur behoeven te geven. Hij moet integendeel zoo groot mogelijke afstanden van een weg, zijn stuur in dezelfde richting kunnen houden. Géén gebogen, geen kronkelende, geen hoekige lijnen dus, maar doorgaande, rechte . . . mits aan de aesthetica — (heerlijk woord, op de lippen van helaas ook zoo vele onbevoegden) — worde voldaan.

En nu moge ik herinneren aan 2 illustre voorbeelden.

Bezie eens goed als Gij er toe in de gelegenheid zijt, het plan Berlage voor *Amsterdam* Zuid- en het plan Saarinen voor Reval. **Reval,** een stad van nog niet $^1/_3$, van de zoo schitterend gelegen koopstad Rotterdam! Laat ons nog eens luisteren naar wat voor zoovelen nog tevergeefs gezegd en geschreven schijnt.

„Die wichtigsten Hauptzüge mit den grossen Verkehrsadern und der Dispo-
„sition der Landgebiete im grossen gesehen, müssen für eine weit längere Zukunft
„genau ausgearbeitet werden. *Hierdurch* sind wir in der Lage *unsern Nachkommen*
„Möglichkeiten offen zu lassen, die Stadt in Übereinstimmung *mit den Forderun-*
„gen weiter zu entwickeln, *welche spätere Lebensbedingungen* und die schnell
„fortschreitende Evolution der Stadtplantechnik an diese stellen werden."

„Zunächst müssen wir darüber im Klaren sein, in welcher Richtung die Künftige
„Handelsstadt sich am natürlichsten entwickeln, und wo die City des künftigen
„Gross-Revals (lees „gross Rotterdams), sich befinden wird."

„Das Automobil findet in den Verkehrsverhältnissen unserer Städte immer
„mehr Verbreitung. Seine enorme Entwicklung ist während der letzten zehn
„Jahre erfolgt und geht von Jahr zu Jahr rascher vorwärts."

Men vraagt wellicht of deze nuchtere, zakelijke, practische overwegingen ons door den genoemden grooten kunstenaar *Eliel Saarinen* worden voorgehouden? Inderdaad. Maar hij laat het niet daarbij.

„Hand in Hand mit den praktischen und hygienischen Massregeln für die
„Plananlage der Stadt und die Regulierung der Siedlung, müssen Anordnungen
„getroffen werden, welche die *Aesthetische Ausgestaltung* der Stadt sowohl im
„Grossen wie im Einzelnen ermöglichen." Der Städtebauer hat ein herrliches
„Material, aus dem er seine Stadt modellieren kann. Ihm stehen Gebäude von
„verschiedenen Typen und Grössen zur Verfügung und er kann auf dem Terrain,
„welches ihm zu Gebote steht, wirkungsvolle architectonische Bilder von ver-
„schiedener Bedeutung anordnen, wie ausgedehnte Stadtansichten, Platzgrup-
„pierungen, Strassenbilder, Hofinnere u. s. w.".

„Der Wechsel zwischen dem monumental wohl Abgewogenen und dem intim
„Pittoresken soll gerade der Modernen Stadt ihren Reiz verleihen, gleichwie der
„Reiz einer mittelalterlichen Stadt in dem Gegensatz zwischen der riesenhaften,

„reich verzierten Kathedrale und kleinen, einfachen Bürgerstrassen mit ihren
„malerischen Bildern liegt".

Nu weet ik zeer goed dat dit alles, in 1921 (Der Städtebau, Heft 5) door Saarinen gezegd, nieuw noch geheel oorspronkelijk is. Maar juist dat treft telkens, dat zij die tot oordeelen bevoegd zijn en staan in de practijk van den stedenbouw, deze grondbeginselen handhaven en dàn alleen komen tot stadsbouwplannen die uit verkeers-, hygiënisch- en aesthetisch opzicht den toets der kritiek kunnen weerstaan.

„Strassen dienen in erster Linie als Fahrwege für den Verkehr". (Unwin, Grund'agen, p. 138). En wel zóó, dat daarbij de nieuwere inzichten die sedert *Sitte* gemeengoed geworden zijn, niet in 't gedrang komen.

„Ältere Fachgenossen . . . . haben sich nicht immer ohne Weiteres entsch-
„liessen können ihre Jahrzehnte lang verfochtenen Gedanken *einer Revision zu*
„*Unterziehen*, und viele Jüngeren unter uns, die aus der Schule eben dieser Fach-
„genossen hervorgegangen sind, sind auf dem, ihnen von ihren Meistern gewiesenen
„Wege verblieben. (Paul Wolf, „Städtebau", s. 83)."

Genoeg om te doen zien dat tusschen mannen die op het gebied van stadsaanleg en uitbreiding hunne sporen verdiend hebben, principieel geen verschil bestaat, — al kunnen zij omtrent de toepassing naar individueel inzicht en artistiek vermogen, tot uiteenloopende oplossingen van eenzelfde vraagstuk komen. De strijd om de ontwerpen voor den „Festungsrayon" te Keulen tusschen Schumacher, Bonatz en Herman Jansen geeft daarvan een interessant bewijs.

Wat echter Rotterdam betreft — nog nimmer hebben we een détailplan van stadsverbetering of -uitbreiding gezien dat nu eens blijk gaf beheerscht te zijn door die algemeene beginselen [1]). Uitgezonderd wellicht de korte spanne tijds dien de heer Verhagen B.N.A. aan den dienst der P. W. verbonden was. En van een totaalplan zagen we evenmin ooit iets, al is meermalen verzekerd dat het bestaat.

Er zal om den Coolpolder nog wel een en andermaal in- en buiten den Gemeenteraad, gevochten worden. De N. R. C. publiceerde naast het ontwerp 1917, hierboven bedoeld, een plan van de tegenwoordige eigenaars-speculanten, waaraan zonderlingerwijze de naam van W. F. C. Schaap verbonden is. Deze *weet* wel hoe 't moet. *Kan* ook wel een goed ontwerp maken naar ik meen! Dit plan echter (men kan het vinden in de N. R. Crt van 17 April), geeft nu juist geen gelukkig beeld van de kracht van zijn kennen en kunnen, en de vraag rijst onwillekeurig wien hier de grootste verantwoordelijkheid treft — den leider van het architecten-ingenieursbureau of dien van het bureau Van Dam & Co.!?

OVERBELASTING VAN PAALFUNDEERINGEN.

In het hoofdartikel van het „Centraalblad der Bouwbedrijven" van 24 Maart j.l., getiteld „Hoe de Rijkswaterstaat gewapend-betonbruggen bouwt", wordt melding gemaakt van een ernstige verzakking van de fundeeringspalen onder de hoofdpijlers van de pas gereed gekomen centileverbrug van gewapend beton over de Zuid-Willemsvaart te Nederweert.

De belasting op deze palen is, volgens het „Centraalblad der Bouwbedrijven", ongeveer 25.000 K.G.

Terecht zegt dit blad: „Zulk een belasting van houten palen bij bruggenbouw is in de gegeven omstandigheden al heel weinig voorzichtig, wijl belangrijk meer dan gewoon".

In het „Bouwkundig Vademecum voor Sterkteberekeningen" is met redenen omkleed gezegd: „Het verdient in 't algemeen aanbeveling, den paal, ook bij meer dan vol-

[1]) Ik laat hier natuurlijk het Plan Berlage—Burgdorffer voor het Hofpleinvraagstuk buiten beschouwing. v. H. V.

doenden stuit, niet met meer dan 10.000 K.G. te belasten", en in „De Ingenieur" van 20 Augustus 1921 en in het „Bouwkundig Weekblad" van 8 October van hetzelfde jaar en in het „Centraalblad der Bouwbedrijven" van 26 November en 3 December eveneens van hetzelfde jaar heb ik er op gewezen, dat bij toepassing van de heiformule zorgvuldig met alle omstandigheden rekening gehouden moet worden.

Nadien hebben enkele collega's mijn advies ingewonnen bij het maken van paalfundeeringen, teneinde meer zekerheid te verkrijgen. De meerdere kosten, die het advies meestal tengevolge had, wegens langere of een grooter aantal palen waren zeer gering in verhouding tot de totale kosten van het gebouw.

De kosten van bovengenoemde brug zouden ook maar weinig percenten hooger geweest zijn, indien het dubbele aantal palen onder de pijlers was geheid: maar sommige ingenieurs achtten, zooals uit enkele artikelen in technische bladen gebleken is, zoo'n groote belasting, gebaseerd op proefbelastingen, uit het oogpunt van bezuiniging gewettigd. Het geval te Nederweert leert echter opnieuw, dat men op fundeeringen in de laatste plaats kan bezuinigen.

Mijn raad om heipalen in 't algemeen niet zwaarder dan met 10.000 K.G. te belasten berust op een ruim dertigjarige ervaring en nauwgezette studie. Dit sluit niet uit, dat in sommige gevallen de palen zwaarder belast kunnen worden: maar dan moet men door ervaring alle omstandigheden in verband met de heiformule kunnen overzien.

Het eigenaardige is, dat men bij paalfundeeringen niet van zooveel-voudige zekerheid kan spreken, zooals bij andere bouwconstructies; doch om niet geheel in 't wilde weg het draagvermogen van heipalen vast te stellen, berekenen we de resultante van alle krachten, die bij den stoot van het heiblok op den paal gewerkt hebben en nemen daarvan een zeker gedeelte aan als draagvermogen. Hoeveelvoudige zekerheid dan aanwezig is, kan nimmer wiskundig uitgemaakt worden. Ervaring en nauwgezette studie kunnen tenslotte alleen doen zeggen: bij die belasting zal de paal niet zakken.

Proefbelastingen kunnen geen voldoenden waarborg geven, omdat het zakken van palen gewoonlijk over een lang tijdsverloop plaats heeft. Door proefbelastingen laat men zich licht misleiden.

Met een en ander nog eens onder de aandacht te brengen, hoop ik collega's voor teleurstellingen te behoeden; want allen zullen het met mij eens zijn, dat het voor een architect meer dan verdrietig is, wanneer zijn kunstwerk zakt.

Vlaardingen. P. VAN DEN BERG, Architect B.N.A.

Nadruk is vrij en toezending van bladen, waarin dit artikel is overgenomen of besproken, wordt op prijs gesteld.

DE BOOTTOCHT NAAR GÖTEBORG.

Wij kregen van verschillende zijden instemming met het plan, dat „prachtig" genoemd wordt. Hulde aan den man van dit initiatief. Dames gaan er ook al mee. Vrijblijvend! Ik bedoel natuurlijk, dat ze nu nog niet weten of ze wel vast meegaan. Er is overigens nog plaats aan boord. Geeft U dus op, want de tijd dringt. Niemand kan begrijpen, en architecten zeker niet, wat het beteekent een schip uit te rusten.

Een der deelnemers schreef me: je vergist je met je Noorsche kust. Je weet niet eens dat Göteborg in Zweden ligt! Maar wat geeft hem het recht eerder aan mijn geographische kennis, dan aan des zetters accuratesse te twijfelen. Ik schreef over de aantrekkelijkheid van de Noordsche kust en kunst, daarmede doelende op de kusten — en de kunst — van het Noorden — Op Denemarken — Op Finland — Op Zweden — Maar de zetter elimineerde de d. Voilà tout!

De boot gaat dus niet naar de fjorden, maar inderdaad naar het Zweedsche Göteborg. *Als* zij gaat. Geeft U op!! J. P. M.

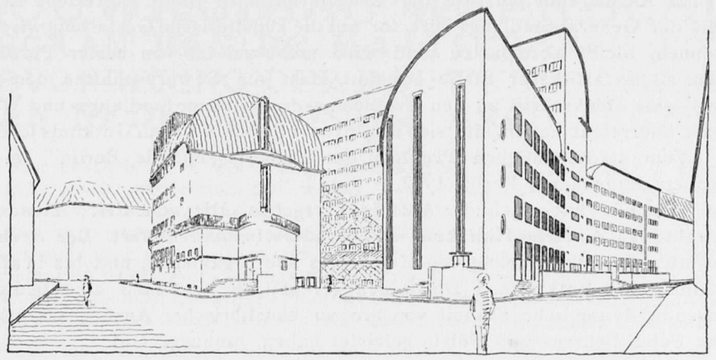

WETTBEWERB BÖRSENHOF. KÖNIGSBERG. KENNWORT: ALLEGRO CON MOTO.

CHRONIK DER DEUTSCHEN BAUKUNST, SEIT KRIEGSENDE II.

DR. ADOLF BEHNE.

(Vervolg en slot van pag. 196).

Von offiziellen Bauten des Reiches und der Länder ist nicht viel zu berichten. Das wenige, das gebaut werden kann, geht den alten Weg der Konvention (Reichsbank in Magdenburg). Charakteristisch für die Auffassung der Behörden von Architektur ist ein Ausschreiben der Postverwaltung in Bremen, durch das für einen fertig vorliegenden, schematisch-bürokratischen Grundrisz .... eine Fassade gesucht wurde! An diesem Wettbewerb beteiligte sich Hans Scharoun mit 2 Lösungen. In der ersten hielt er sich an den gegebenen minderwertigen Grundrisz der Behörde; in der zweiten, unter dem charakteristischen Motto: „Betrieb, nicht Repräsentation", übte er an diesem Grundrisz eine prinzipielle Kritik und deutete an, wie der Grundrisz beschaffen sein müszte, der die beste betriebstechnische Organisation verwirklicht, der, statt Schalterräume, Packhallen und Verwaltungsräume künstlich unter ein Dach zu bringen, diese Funktionen sachlich ausprägt und so zu einer klaren Artikulation des Ganzen gelangt.

Der Reichskunstwart wird, wenn eine Besserung der Verhältnisse dem Reiche wieder das Bauen erlauben wird, gegen eine starke Macht der Konvention und des Ressort-Schlendrians ankämpfen müssen, wenn er seinen Einflusz durchsetzen will. Bisher leisten die Behörden überall mehr in der Erschwerung des Guten, als in seiner Förderung Das gilt nicht zuletzt vom Berliner Magistrat, der sowohl beim Umbau „Mosse" wie bei dem Neubau des Gewerkschaftshauses durch Max Taut Schwierigkeiten bereitete — und zwar aus ästhetisch-künstlerischen Gründen. Eine Architektur ohne Säulen kann allerdings bei Ludwig Hoffmann, dessen Einfluss bei der Berliner Stadtverwaltung auszerordentlich grosz ist, auf kein Wohlwollen rechnen. — Ludwig Hoffmann wurde 1918 von allen Parteien auf abermals 15 Jahre zum Stadtbaurat gewählt. Seine Schulen, deren Zahl sehr grosz ist, haben eine mehr oder minder geschmackvolle Fassade in irgend einem alten Stil, und hinter dieser Fassade folgen sie dem Schema der Mietskaserne.

Uebrigens hat die Stadt Berlin das neue Amt eines General-Siedlungs-Direktors geschaffen und mit dem bisherigen Spandauer Stadtbaurat Karl Elkart besetzt. Aufgabe der neuen Stelle soll es sein, die einheitliche Behandlung aller technisch-wirt-

schaftlichen Angelegenheiten, die die Erweiterung der Stadt betreffen, zu sichern. Wie weit der General-Siedlungs-Director auf die künstlerische Gestaltung wird Einflusz üben können, bleibt abzuwarten, und wird nicht zuletzt von seiner Persönlichkeit abhängen. Es sei an dieser Stelle erwähnt, dasz die Gewerkschaften dem Berliner Magistrat, eine Denkschrift zu den Problemen der Berliner Siedlungs- und Wohnungswirtschaft überreicht haben, die sich abgedruckt findet in Erwin Gutkinds lesenswerter Schrift „Vom städtebaulichen Problem der Einheitsgemeinde Berlin", im Verlage Hans Robert Engelmann, Berlin 1922.

Die Industrie hat reichlich Aufträge vergeben. Die von Erich Mendelsohn in Luckenwalde ausgeführte Hutfabrik ist besonders bemerkenswert. Der Architekt hat den gesamten Produktionsgang von Grund aus neu organisiert, und bis in alle Einzelheiten hinein die praktischen Dinge neu geregelt. Es entstand eine bedingungslos überzeugende dynamische Einheit von groszer künstlerischer Ausdruckskraft — über das, was Peter Behrens und Pölzig geleistet haben, hinausgehend.

So ist das Ergebnis dieser Uebersicht, dasz nach dem Kriege eine neue Generation von Architekten dasteht, die freilich die gebührende Beachtung noch nicht immer findet, eine Generation, die der gleiche Wille zur Sachlichkeit, Klarheit und Disziplin, die gleiche Abneigung gegen das Literarische, Formal-Interessante und Malerisch-Willkürliche zusammenbindet. Die Ausstellungen des letzten Jahres, Münchener Gewerbeschau und Magdeburger „Miama", zeigten von diesem neuen Leben in unserer Baukunst nichts! Sehen wir von Magdeburg ab, das mit ganz geringen Ausnahmen eine Häufung von wilden Banalitäten war, ein Expressionismus in provinzieller Miszdeutung — auch München, weit hinter der Kölner Ausstellung 1914 zurückbleibend, muszte den Anschein erwecken, als sei die deutsche Architektur völlig im Hohl-Dekorativen, im Schreiend-Bunten, im Reklamehaft-Improvisierten gefangen. Bezeichnend für die innere Haltlosigkeit der Leiter war die — leider! — von Peter Behrens entworfene „Dombauhütte", die, da sie nur einer unklaren, literarisch-sentimentalen, romantisch-utopischen Idee entsprang, nie und nimmer künstlerische Gestalt werden konnte. Sie blieb notwendig eine Atrappe, aüszerlich motiviert als Ausstellungsraum für eine Reihe von expressionistisch-religiösen Kunstwerken, die bezeichnenderweise nirgends Freunde fanden: den Frommen waren sie Sakrileg, den Kunstfreunden Spekulation und nur den Aestheten und Literaten willkommen. Mit dieser sonderbaren Dombauhütte ... was soll in einer modernen Gewerbeschau eine Dombauhütte?!... besiegelte sich der Bankerott der romantisch-religiös-literarisch-expressionistischen „Ekstase".

Am ehesten kam das Wollen der jungen Generation zum Anschauung in einer kleinen Ausstellung der Ortsgruppe Stuttgart des „Deutschen Werkbundes"-wenigstens in dem Raum, den Richard Döcker entworfen hatte. Mit einigen abstrackten Mauerbildern des Malers Willi Baumeister ergab er eine schöne und reine Einheit.

Unsere Uebersicht wäre unvollständig ohne die Erwähnung der intensiven Arbeit, die einige unserer Architekten an die systematische Behandlung der neuen städtebaulichen Probleme setzen — sei es in Aufsätzen (Martin Mächler), in Broschüren (Erwin Gutkind, Friedrich Paulsen) oder in Entwürfen (Hugo Härings Plan für eine Umgestaltung des Königsplatzes-Berlin, Adolf Radings Arbeit für den Bebauungs-Wettbewerb Breslau, Walter Schwagenscheidts Projekt der „Raumstadt"). Die Frage, die in allen diesen Arbeiten immer wieder zur Behandlung komt, ist die Frage: Kleinhaus oder Groszmiethaus? Wir fassen uns hier nur deshalb kürzer, weil wir gelegentlich ausführlich gerade von dieser Arbeit berichten wollen.

Dr. ADOLF BEHNE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 20. 19 MEI 1923. INHOUD: De boottocht naar Göteborg, door J. P. Mieras. — Iets over de constructivisten op de eerste Russische Kunsttentoonstelling, door A. Boeken. — De Zuidkant van Amsterdam, door J. P. Mieras. — Ontvangen Boekwerken, door Schb.

DE BOOTTOCHT NAAR GÖTEBORG.

Ik kan niet alle vragen beantwoorden. De Burgemeester zit nu in Stockholm en vindt het Raadhuis heel mooi. Ook de Zweedsche architecten hebben fantasie. Er is nog — nòg — plaats aan boord. Maar nu gaan we een termijn stellen. Wie vóór Woensdag 23 Mei a.s. zich nog niet aangemeld heeft, kan *in principe* niet meer mee.

De meening heeft zich postgevat, dat alleen leden van den B. N. A. zich zouden kunnen opgeven. Niets is echter minder waar. Iedereen, die zich tot het deelnemen aan dezen Architectonische-Studietocht aangetrokken gevoelt, kan zich aanmelden. Mochten er dus zijn onder de abonnés van ons blad, onder de kunstnijveraars, onder de Delftsche of andere heeren- en dames-studenten in de bouwkunde, die mee willen, men geve zich op.

Op de kosten komen wij nader terug. Zooals ik reeds zei, zullen ze kleiner worden per hoofd, naarmate het gezelschap grooter wordt. Een der aspirant-deelnemers, die twee dames meeneemt, vroeg mij naar den prijs per M³. Ik weet niet wat ik daarvan nu denken moet, maar nimfen lijken zij me zoo direct niet.

Naar de verschillende adhaesiebetuigingen te oordeelen, die wij ontvingen, is het plan, (dat men „prachtig" vindt) in goede aarde gevallen. Wie dus graag eens de Noordsche (met een d, s.v.p. oh zetter) architectuur wil zien, profiteere van deze mooie gelegenheid en geve zich op!

Vóór Woensdag 23 Mei.

Aan het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102, Amsterdam. J. P. M.

IETS OVER DE CONSTRUCTIVISTEN OP DE EERSTE RUSSISCHE KUNSTTENTOONSTELLING.

Vele architecten, en vooral degenen, wien de practisch-technische en administratieve zijde van hun vak nader aan het hart ligt dan de geestelijke, zullen het werk, dat als architectuur op de Russische tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam geëxposeerd wordt, niet erkennen als het werk van collega's. Inderdaad, indien op deze tentoonstelling de Russische bouwkunst ook vertegenwoordigd moet zijn, dan bewijzen de architectonische krabbels, waarin geen ruimtelijke bedoeling, noch uitvoeringsmogelijkheid te ontdekken valt, dat het nieuwe Rusland nog geen andere nieuwe architectuur heeft dan een papieren.

In dit verband gezien, is het eigenaardig dat een groote groep van artistiek uiterst linksche kunstenaars, schilders of beeldhouwers, de architectuur trachten te naderen in hunne constructivistische werken, die ons uit tijdschriften al wel eenigszins bekend waren, maar die op deze tentoonstelling toch voor de eerste maal in het groot te Amsterdam geëxposeerd worden.

Men lacht wat om deze zonderlinge hulpelooze knutselarijen van hout, blik, ijzerdraad, spiegelglas en koperen stangen, maar al hebben deze constructies op zich zelve beschouwd geen andere blijvende beteekenis, dan als curiosa uit voor eeuwig onvergetelijke jaren na den wereldbrand, ze zijn in den ontwikkelingsgang der kunsten en der kunstbeschouwing van buitengewoon groot belang, juist om den terugkeer van de

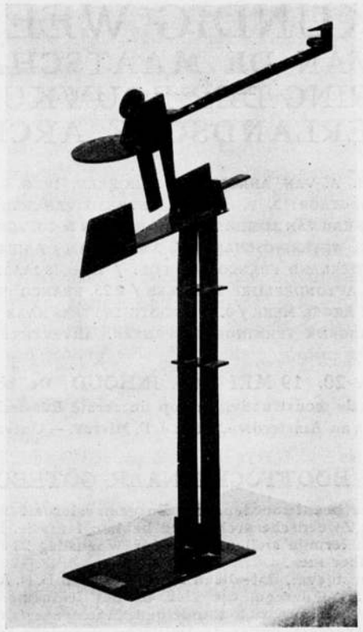

zoogenaamd vrije kunsten tot de in alles gebonden en bindende materiëele werkelijkheid.

In al deze constructivistische werken, de driedimensionale en stoffelijke pendanten van de geometrische contructies in het platte vlak zoeken de makers bewust, naar dezelfde elementen, die de architecten, utiliteitsbouwers en kunstnijveren meestal geheel onbewust gebruiken. Zij zoeken naar ruimtewerking, vlak- en lijnwerking door ruimtebegrenzing en richting-contrast; zij zoeken naar materiaalexpressie door materiaaltegenstelling, naar krachtenuiting door evenwicht en spanning.

Zeker, deze werken zijn geen van alle in het minst te motiveeren, maar de torens der kathedralen zijn dit evenmin; en de motiveering der samenstelling en de vormen van een spoorwegbrug, een draaikraan of een locomotief gaat het begrip van den beschouwer in het algemeen verre te boven.

Het is het noodlot van alle kunsten geweest, dat ze voor den mensch slechts te aanvaarden waren door middel van aan de kunst geheel vreemde elementen, en dat de mensch deze elementen steeds, en in de laatste twintig jaar wel zeer roekeloos heeft willen elimineeren. Ook de constructivisten hebben dit gedaan, en zij maken, voor zoover zij geen illusies van andere reëele voorwerpen geven, constructies zonder systeem, zonder bedoeling en zonder beteekenis. Zij geven alleen het essentiëel-aesthetische.

Het is nu echter de groote vraag of deze werken voortbrengselen zijn van een uiterste stadium van een oud, zichzelf overlevend aesthetisch misverstand, of dat ze de allereerste beginsel-zuivere maar nog hulpelooze pogingen zijn van een nieuwe kunst, of juister van een nieuwe uitingswijze.

Als voorbeeld van de vele, èn in beginsel èn in uitvoering sterk verschillende constructies op de tentoonstelling, gaat hierneven een onnoembaar ding van Rodschenko, een onding, sterk en gracelijk van samenstelling en silhouet. Bouw en vorm zijn expressief als van een modern ingenieurswerk of van een wajangpop ...

.... Hoe zoekt onze geest toch altijd vergelijkingen en deze constructies kunnen niet vergeleken worden met iets bestaands, zonder hun wezen juist te miskennen! A. BOEKEN.

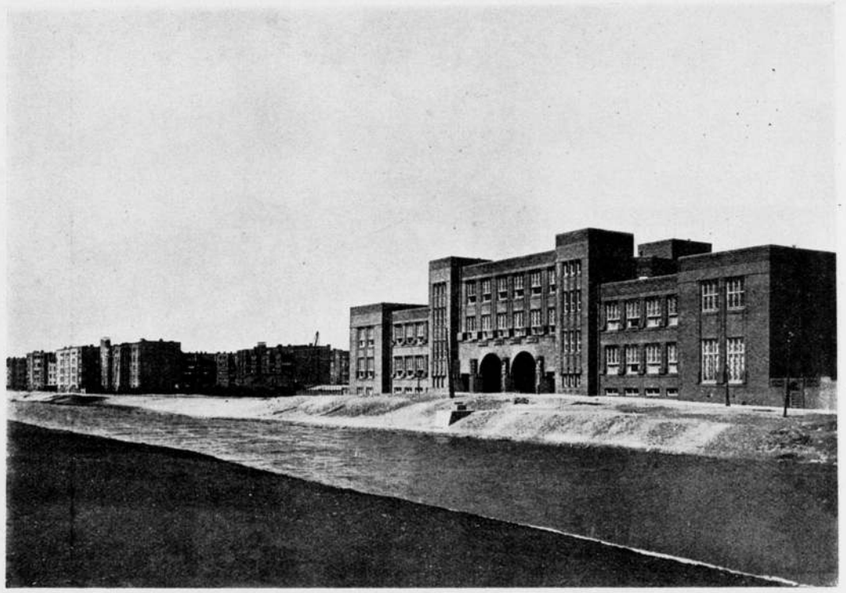

HET AMSTERDAMSCH LYCEUM AAN HET AMSTELKANAAL,
GEZIEN UIT HET ZUIDEN.

DE ZUIDKANT VAN AMSTERDAM.

Het lust mij — alleen mijn vriend A. B. kan dezen lust op zijn volle waarde schatten — een en ander te vertellen over den zuidkant van Amsterdam. Dit uitleven van mijn lust kan intusschen ook zijn nuttige zijde hebben, voor niet-Amsterdammers, die op zoek naar de merkwaardigheden van Amsterdam-Zuid, loopen te zoeken, straat in, straat uit, als wijlen Mr. Hendrik Johannes Bruys in de Meester-Jorislaan.

De Zuidkant der bebouwing van Amsterdam, zooals deze op het huidige oogenblik loopt, is zuiver georienteerd van West naar Oost. Hij vindt zijn begrenzing in de voor het grootste gedeelte reeds gegraven gracht, die den naam draagt van het Amstelkanaal. Dit Amstel-kanaal verbindt de Schinkel aan de Westzijde met de Amstel aan de Oostzijde. Het is de kennelijke bedoeling van het Amstelkanaal een gracht van beteekenis te maken, want zij zal, met een later te graven zuidelijker gelegen aftakking, ter hoogte van het Stadion en de te fatsoeneeren Boerenwetering, het eenige grachtwater zijn, wat Amsterdam, ten zuiden van de Jacob van Lennepkade en de Singelgracht, rijk zal zijn. De geringe maat, waarmede Amsterdam ten zuiden van de Singelgracht zijn grachtwater is toegemeten, is wel eenigszins bevreemdend, als men bedenkt, hoe gemakkelijk het water te verkrijgen is.

Tenminste, men zou zoo zeggen, in dit land van drassige weilanden en doorsiepelende kelders, dat tegen het graven van wat meer grachtjes geen bezwaar kan bestaan. Intusschen, ... er komen geen grachten, dan de genoemde.

Ik zei boven, dat het Amstel-kanaal een gracht van beteekenis moet worden, en er is op papier voor gezorgd enkele punten te maken met bijzondere stedenbouwkundige effecten. Zoo zal de kruising van het Amstel-kanaal en de Boerenwetering verwijd worden tot een vijver van sierlijken vorm, waarin zich de hooge muren en transen van een monumentaal gebouw eenmaal zullen spiegelen, en zoo was het de

WONINGBOUW AAN DEN AMSTELVEENSCHEN WEG OP DEN HOEK VAN DE CORNELIS KRUSEMANSTRAAT. ARCHITECT J. C. VAN EPEN.

bedoeling ter hoogte van de Emmastraat en de Cornelis Schuytstraat, het kanaal te verbreeden, teneinde het aldaar te plaatsen gebouw van de Rijks Academie van Beeldende kunsten, „ruimte" te geven. Maar, zooals men weet komt het Academiegebouw er voorloopig niet, (vóór de cultureele vruchten, die dit gebouw zal moeten afwerpen, zullen wij eerst de Vlootwet moeten slikken) en zooals men waarschijnlijk niet weet, zou op de kruising van het Amstelkanaal en de Boerenwetering het „Kunstenaarshuis" komen. Maar, zoo men weer wel weet, komt het „Kunstenaarshuis" er niet. Dat „Kunstenaarshuis" is een heerlijke vóór-oorlogsche dwaasheid geweest, uitgedacht door een verbond van idealisten, die onder hooge auspiciën en warme vriendschap, de ware natuur der vakbroeders meenden te kunnen verschalken Echtheid was er in al dat gedoe niet, want toen de oorlog de misère voor de kunstenaars bracht, bleek van de warme en ware vriendschap niets, en het verbond kwijnde weg, juist toen het in innerlijke kracht moest groeien en er van moest getuigen. En een kind begrijpt, dat een „Kunstenaarshuis" in handen van niet-kunstenaars in minder dan geen tijd liquideert en in handen van kunstenaars failleert. Die hooge muren en die hooge transen, die aan den sierlijken vijver zouden komen, is dus een droombeeld, de werkelijkheid is een voltooide bebouwing aan den hoek van de Ruysdaelkade en de Josef-Israelskade, waar we later op terugkomen.

De kaden langs het Amstelkanaal dragen namen van schilders. De symboliek hiervan is dat als je als schilder dood bent, je boven water bent. Van af den Amstelveenschen weg heet de kade tot aan het Amsterdamsche Lyceum de Pieter Lastmankade, van het Lyceum tot aan de Emmastraat, de Jan van Goyenkade. Dan houdt over de breedte van het gedachte Academiegebouw de kade even op, men heeft daar een open bebouwing aan de J. J. Viottastraat. Op dit terrein staan thans 2 villa's, misschien komen er nog 2 bij, dat weet ik niet. Een ervan is ontworpen door den architect Jan Gratama. Het is het huis met het overstekende platte dak.

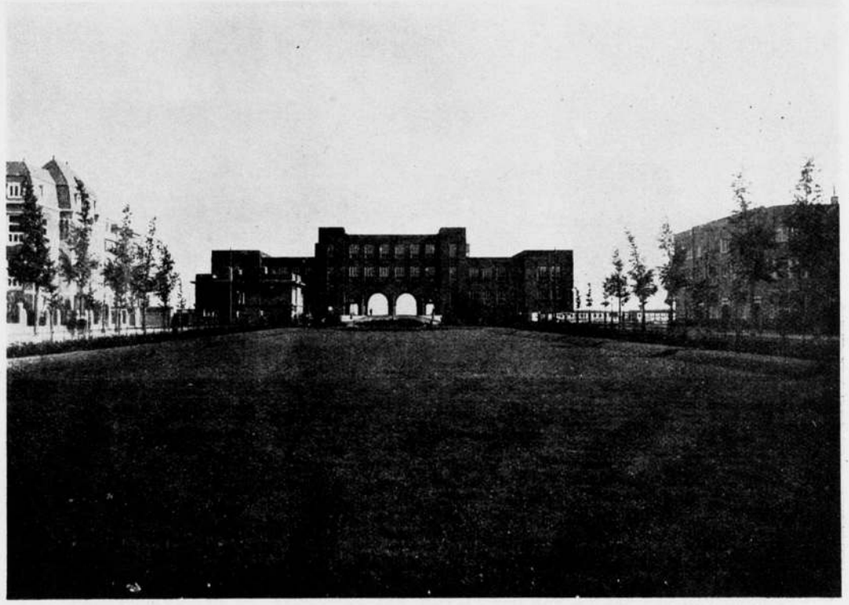

HET VALERIUSPLEIN, GEZIEN NAAR HET ZUIDEN.

Het valt nogal in het oog, vooral als men uit de Cornelis Schuytstraat komt. Dit huis was al eerder in ons blad opgenomen, als het weer maar wat zachter was geweest, want dan hadden de geraniums, die een intrinsiek onderdeel van de façadesversiering uitmaken, eerder gebloeid. Koude wind en Vlootwet hebben méér invloed op architectuur, dan zoo oppervlakkig gedacht wordt. Dat merkt men op dezen tochtigen hoek.

Eerlijk gezegd, ben ik door deze villa tot de conclusie gekomen, dat ik een plat dak niet mooi vind. Ik vind het voor een villa, voor een laag huis niet „je". Voor hooge gebouwen, in stadsstraten, waar je het eigenlijk dak toch niet zien of overzien kan, gaat het. Ja, kan het afwezige dak een aanwezig element van schoonheid zijn. Maar voor een vrijstaand huisje van 2 verdiepingen vraag je een dak. Men spreekt over economie, een kap is kostbaar en een dak is duur. Maar, eilieve, kost zoo'n gevaarte op den gevel dan niets? Want, men *ziet* slechts een deel van het gevaarte. Zoo'n luifel is als een wipbrug en men veronderstelt een gelijkwichtige massa, *binnen* den muur als er buiten steekt. Voor het dompen. Maar ik dwaal in details af. Ik noemde de schilders, wier namen vereeuwigd zijn langs het Amstelkanaal. Bij deze villa nu, begint de kade weer en heet dan de Reinier Vinkeles-kade tot aan de Boerenwetering, vandaar tot aan de Amstel, de Jozef Israëlskade — De schilder Reinier Vinkeles is niet erg bekend. Hij leefde in het laatst van de 18e eeuw en teekende en schilderde stadsgezichten.

Merkwaardig houdt op dit oogenblik de bebouwing van Amsterdam, met uitzondering van een bouwblok bij het Stadion en van het complex van Amstelsbouwvereeniging bij den Amstel, bij het Amstelkanaal op. Ten zuiden van dit kanaal ligt de vlakte en niemand schijnt noch lust, noch durf te hebben gehad, daarop iets te gaan bouwen. Zoo teekent zich de rand van Amsterdam in rechte strakke huizenrijen af, hetgeen nog sterker wordt geaccentueerd, doordat de bouwblokken parallel met het kanaal loopen.

WONING VAN DEN RECTOR VAN HET LYCEUM, MET „WESTHOVE" OP HET TWEEDE PLAN.

Meestentijds steken uit de bebouwde stad straalsgewijze uitloopers, en kijkt men tegen de afschuwelijke vuil gepleisterde bouwmuren aan van de willekeurig eindigende huizenrijen. Die bouwblokken lijken lintwormen, die afgesneden zijn en weer moeten aangroeien. Maar dit aspect heeft de Zuidkant van Amsterdam nu niet. Een der hierbijgaande foto's, genomen van af een punt schuin tegenover het Lyceum gelegen, geeft een idee van het grandioze aspect van de reuzenblokken van huizen, die zich tot in het verschiet langs het kanaal uitstrekken.

Het terrein, waarop we staan, is, van af het Lyceum tot aan het Stadion, niet meer maagdelijk.

Laat ik zeggen, het is geschonden door de architecten van den z.g. „Stadionbouw". Het plan voor deze bebouwing is in 1920 in het Bouwkundig Weeklad No. 47 toegelicht met vele teekeningen. Het behelsde bebouwingen voor verschillende bouwvereenigingen, die ieder een eigen architect hadden. Hun hoofdleider was Ir. J. Gratama, die moest zorgen dat alles goed tegen elkaar aansloot en zoo. „Het is de Gemeente Amsterdam ernst met hare bevordering van den Volkswoningbouw, in den vollen zin van het woord" schreef toen de heer Gratama, maar van dien ernst is in deze buurt althans, tot op heden niet veel gebleken.

Het eenige wat gedaan is, is de straten, die er nog niet zijn, een naam te geven. Zoo krijgen we hier den Olympia-weg, de Achillus-straat, de Discusstraat, de Speerstraat, en den Marathon-weg. Deze Marathon-weg, waarlangs de Atheensche Blauw-Witters tegen de Perzische Ajax'ers ten strijde trekken op het Stadion is de midden-hoofdstraat van den Stadionbouw en komt uit op het Plein aan den Amstelveenschen weg, waarvan hier een afbeelding is opgenomen met de bebouwing van architect v. Epen.

Dit gedeelte van den Amstelveenschen weg is in korten tijd een belangrijk verkeerspunt geworden en ook een belangrijk stadspunt, dat wil zeggen, het is een hopelooze knoeiboel, zoo alles bij mekaar. Zoo gaat het nu altijd. Men zet een grooten mond op over den Dam, die mooi gemaakt en niet verknoeid mag worden, maar waaraan feitelijk niemand iets vermag te doen omdat bij de minste verandering kapitalen van

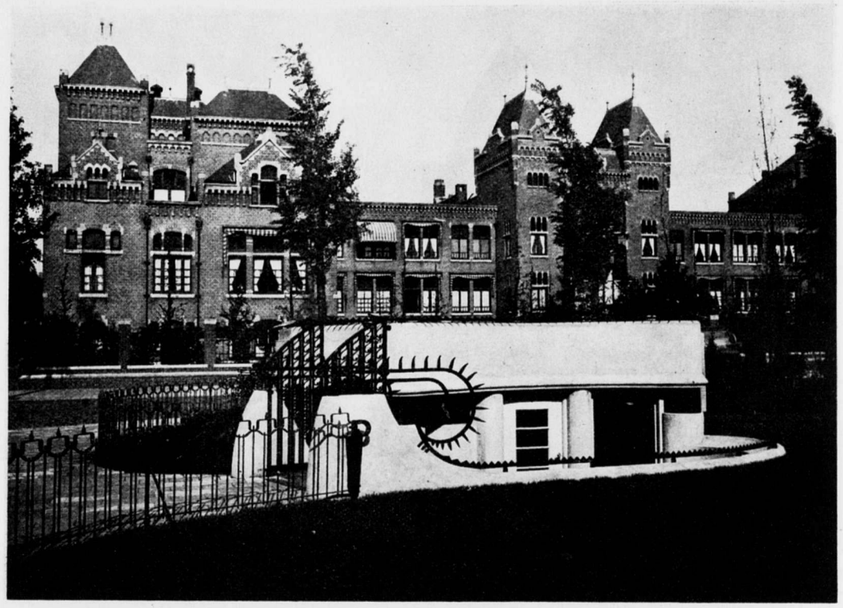

EEN DER ONDERGRONDSCHE TOILETGELEGENHEDEN OP HET VALERIUSPLEIN.
OP DEN ACHTERGROND DE VALERIUSKLINIEK. ARCH. H. BONDA.

millioenen gemoeid zijn, terwijl op een plek, waar vooruitziende politiek en schoonheidsbesef een fraai en interessant geheel hadden kunnen geven, heel leuk het zienderoog ontstaan van een conglomeraat van onmogelijkheden stilzwijgend wordt toegelaten. Het is wel heel aandoenlijk, onze motorracers — moriture te salutant — de Atheensche kultuur te suggereeren door — voor hen helaas moeilijk thuis te brengen — straatnamen, maar als tegelijkertijd pleinen worden gemaakt, zóó slecht als dit, dan is, wat hier den volke wordt toebedeeld, margarine. Dit kunstproduct doet mij plots weer aan van Epen's werk denken. Ik bedoel aan de winkels in dit complex, waarin ik comestibles zag.

Deze bebouwing, in haar geheel vind ik heel goed, hoewel niet frappeerend mooi. Maar als groote stadsbebouwing is zij wel begrepen. Aan sommige stadsbebouwingen vindt men die troetelliefde terug, die sommige meubel-artisten uit de 18e eeuw voor hun werkstukken aan den dag legden. Ik vind zulke bebouwingen uit een modern na-oorlogsch stadsbebouwingsoogpunt, niet goed begrepen; maar dat is dit werk wel. Alleen, de winkels deugen niet. Groote hemel, waar komt toch het idee vandaan, om winkelruiten, zoo mieserig en petieterig klein te maken! Sinds de Klerk op het Spaarndammerplantsoen begon met de hoekwinkels klein en knus en intiem te maken, moeten alle winkels knus en intiem zijn. Het is mode winkelruiten klein te maken. Het is een nare mode en het is nergens goed voor. Dat kan toch geen uiting van den Tijdgeest zijn, dat de spiegelruiten zoo klein moeten zijn! Ik vind het horribile dictu — een zwakheid van de architecten dat zij wat eens werd gemaakt en misschien aardig, knus en intiem aandeed, zóó willoos en onnadenkend volgen. Er is in de Roelof Hartstraat een bloemenwinkel, waarbij men zijn eindje sigaar leggen kan op het kalf van de winkelruit. Dit lage horizontalisme wordt goedgepraat door de architectuur er bij te pas te brengen!

De Cornelis Krusemanstraat is het verlengde van de de Lairessestraat, ten westen

FRAGMENT UIT DE DE LAIRESSESTRAAT TEGENOVER RECHTER AFBEELDINGEN.

van het Valeriusplein. Met deze straat als „straat" is wat geëxperimenteerd, waarover we hierna een en ander zullen vertellen en laten zien.

Vermelden we eerst echter even dat er aan de Krusemanstraat een gemeenteschool staat, de Cornelis-Kruseman-school een bouwwerk, door de Afdeeling gebouwen van den Dienst van Publieke werken gebouwd, met goede kwaliteiten. Er zou over de nieuwere gemeentescholen van Amsterdam een boek te schrijven zijn. De meeste zijn, als uitingen van een dienst, zeer goed en haast alle bevatten zij eigenaardigheden, die bezienswaardig zijn. Tusschen de Kruseman-school en de leelijke bebouwing van de Okeghemstraat heeft Kramer een étage-huis gezet, dat zeer merkwaardig is, vooral met de school vergeleken. Het huis is van zwarte steen of zwartgeverfde of zwartgesausde steen, enfin, het is zwart en de kozijnen en ramen zijn geel, geel met een ietsje zwart of groen. Het merkwaardige is nu, dat de decoratie van dit huis — Kramer is niet bang te decoreeren — één geheel is met of van de architectuur, terwijl bij de school de decoratie een toegift is, er aan is gehecht. Zulk een architectuur doet me altijd denken aan een oude generaals-uniform bij een uitdrager. De versierselen zijn er meest van af- „Separaat van de hand gedaan", en de generaal in groot tenue was dus geen man uit één stuk, evenmin als zulke architectuur.

Wij komen nu aan het Valeriusplein — dat aan den Zuidkant van Amsterdam een importante plaats inneemt en in de toekomst zal blijven innemen.

Het Valeriusplein is in Amsterdam een schepping die eenigszins apart staat. Amsterdam heeft geen, met voorbedachten rade aangelegde pleinen van zoo'n weidsche allure als het Valeriusplein. Nu geeft de bijgaande kiek met op den achtergrond het Lyceum-gebouw van die weidschheid wel een beetje overdreven indruk, maar al is het dan in werkelijkheid wat minder, het groote gazon met de ruime straten er omheen en de bebouwing geven aan dit plein een grootsteedsch cachet. De bebouwing is over het geheel niet gelukkig. Aan den oostkant ligt de Neurologische Kliniek, een bouwwerk, dat ik a-essentieel-aesthetisch zou willen noemen en het Laboratorium voor

FRAGMENT UIT DE DE LAIRESSESTRAAT TEGENOVER LINKER AFBEELDING.

physiologie. Het is het laboratorium van Prof. Buytendijk en men onderzoekt er het verstand en de levensverrichtingen van de dieren.

Prof. Buytendijk heeft daar een alleraardigst boekje over geschreven dat uit is gekomen in de Volks Universiteits Bibliotheek en het geeft een kijk op het werken en de resultaten van dit werken in dit laboratorium. Het is natuurlijk nog al een omslachtig werk om te onderzoeken wat allerlei laagstaande diertjes denken en doen en het is verklaarbaar dat den architecten Lammers en Groenendijk bij hun ontwerp voor dit gebouw verschillende eischen werden gesteld, waaraan nauwkeurig moest worden voldaan en waarmee niet te schipperen viel. Het bijzondere van de distributie van dit gebouw proeft men wel uit de gevels. Maar dat neemt niet weg dat de architecten niet geslaagd zijn om die heterogene ruimten die gevraagd werden, op te bouwen tot een aantrekkelijk geheel. Men redt een zoodanig gebouw niet door veel ornamentatie. Dit gebouw, moet men goed begrijpen, doet mij niet denken aan de afgedankte generaals-uniform van daarnet. Ik zeg dat opdat men niet zoude denken dat ik verwantschap voel tusschen de school en dit laboratorium. Een generaals-uniform is op zich zelf een fraai iets. Neen, het laboratorium met zijn aangebrachte versiering doet mij meer denken aan sommige dames die — de natuur kan toch zoo wreed zijn — eenigszins uit de normale proportie zijn gevallen en die dit camoufleeren met veel gouden ringen en kettingen en sieraden met edelgesteenten.

De westzijde van het plein is bebouwd met heerenhuizen met veel ramen en veel trappen. Alleen op den hoek heeft Dick Greiner eenige lagere heerenhuizen gezet, althans de gevels daarvan ontworpen. Een onvergeeflijke fout is echter begaan door de aansluiting van dezen lageren bouw met den hoogeren bouw niet goed te bekijken. Het lijkt mij dat dergelijke vraagpunten nauwkeurig moeten worden bekeken en bestudeerd door de Schoonheids-commissie. Het is niet het eenige punt waar een smerige gepleisterde bouwmuur van een hooger opgaand huis boven een lager liggend uitsteekt.

De de Lairessestraat geeft hiervan meer staaltjes te zien. Aan de noordzijde van het gazon liggen, keurig naar sekten gescheiden de eerste Amsterdamsche ondergrondsche W.C.'s.

Ik zeg de eerste, maar ik herinner me nu dat je op de Nieuwmarkt destijds ook onder het aardsche oppervlak kon afdalen. Maar deze op het Valeriusplein zijn de eerste die wat lijken op de befaamde gelegenheden waar het buitenland terecht prat op gaat. Laat ik er dadelijk bij zeggen dat het beroemde ondergrondsche toilettenpaleis op den boulevard Anspach te Brussel hier niet is nagestreefd. Fransche chic is ons ook onder den grond verre. Wij blijven Hollanders. Deze W.C.'s zijn knus en vriendelijk. De bijgaande foto geeft er een klein idee van. De sierlijke zwierigheid is er eenigszins uit op te maken. Men neme overigens zelf een kijkje.

De voornaamste kant van het Valeriusplein is de zuidzijde, die ingenomen wordt door het Lyceum van de architecten Herman en Jan Baanders. Dit Lyceum is met zijn bijgebouwen geplaatst op een hoefijzervormig terrein. Aan den westvleugel zijn de speelplaatsen en bergplaatsen en aan den oostvleugel ligt de woning van den rector Dr. Gunning. Deze woning is hier afgebeeld. De meeste menschen begrijpen niet dat dit een woonhuis is. Maar de situatie is zoo genomen dat de woongedeelten van de straat afgekeerd zijn. Toen deze woning werd gebouwd leek dit nog een goede reden te hebben. Maar nu het op de foto zichtbare gebouw met etagewoningen, dat „Westhove" heet — omdat het in het oosten van het plein ligt — opgetrokken is, lijkt het mij voor de rectors-woning lood om oud ijzer, waar zij haar rug naar toekeert. Op het plein dat ingesloten wordt door het Lyceum komt het veelbesproken Comenius-monument of moet het veelbesproken Comenius-monument niet komen. Maar een ander.

Het Lyceum zou indertijd ook reeds in het Bouwkundig Weekblad zijn opgenomen, maar daar is wat tusschen gekomen, omdat er iemand op het punt van trouwen stond. Of ook daar bloeiden de geraniums weer niet. Ik weet het niet meer. Maar het is achteraf erg jammer dat er niets van dit gebouw gepubliceerd is. Maar het is nu een goed punt van uitgang om er volgende week onze tweede wandeling te beginnen, die zich dan zal uitstrekken tot aan den Harmoniehof aan den Boerenwetering. En de camera nemen we weer mee. J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

Constructie van Gebouwen door Prof. J. G. Wattjes.

1e deel: Muren, Schoorsteenen, Kelders, Fundeeringen en Rioleeringen.

1e en 2e aflevering.

Geïllustreerd door 'n 50-tal groote foto's van gebouwen uit den laatsten tijd, begint de eerste aflevering met 'n hoofdstuk gewijd aan Architectuur en Constructie.

Zeer serieus worden verder de metselverbanden en 't daarmede samenhangend matenplan verklaard, waarbij 't kruisverband achtergesteld wordt bij 't staand en vlaamschverband, aan welk laatste de schrijver om aesthetische en constructieve waarden de voorkeur geeft, zelf allerlei mogelijkheden van scherpe en stompe hoeken nauwkeurig oplost en zich voor oplossingen van andere creaties of verbetering van de gegevene, houdt aanbevolen.

De toepassing en bewerking van natuursteen, afdekking en overspanning van muren, toegelicht door keurig uitgevoerde werkteekeningen van moderne gebouwen, worden in de 2e aflevering besproken.

IJzerbouw: handleiding tot het construeeren van eenvoudige ijzerconstructies door P. Bakker Nz. 2e druk, 226 bladz., 302 figuren.

De van verschillende zijden geuite wenschen zijn hierin verwerkt, voor bespreking van den 1en druk zie B. W. No. 49, 1919.

Verder ter aankondiging ontvangen: Machinale houtbewerking door D. Kiekens, 98 bladz., 89 figuren. Uitgever Æ. Kluwer, Deventer. Schb.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 21. 26 MEI 1923.

INHOUD: Bestuursverkiezing. — De boottocht naar Göteborg. — Allerlei berichten - lange en korte — door mekaar. — Fransch Olympisch Comité, regeling van den Architectuur-wedstrijd en Tentoonstelling. — De Zuidkant van Amsterdam, door J. P. M. — De beteekenis van de kleur in binnen- en buitenarchitectuur, door Théo van Doesburg.

BESTUURSVERKIEZING.

Binnen den daarvoor gestelden termijn hebben de Kringen „Rotterdam" en „Maastricht" den heer P. G. Buskens tot candidaat als lid van het Bestuur gesteld.

Van de overige Kringen kwam geen candidaatstelling in.

DE BOOTTOCHT NAAR GÖTEBORG.

De termijn van opgave voor deelname aan den boottocht wordt verlengd. *Tot Woensdag 30 Mei a.s.* Maar dit is dan ook het uiterste, het alleruiterste.

Het begint nu echt gezellig aan boord te worden.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Op 2 Mei j.l. was het 25 jaar geleden dat de Kathedraal van St. Bavo te Haarlem werd ingewijd.

Men lette eens in het Centraal Station te Amsterdam op de goede lichtreclame van Verkade en op de aardige lampekappen van Batschari; in de kap van het Station te Haarlem op de mooie gebrandschilderde reclameruiten van Droste, Parkhotel enz. van Bogtman. In de spoorwegstations is toch meer schoonheid mogelijk, dan de oude Ruskin ooit filosofeerde.

FRANSCH OLYMPISCH COMITÉ.

REGELING VAN DEN ARCHITECTUUR-WEDSTRIJD EN TENTOONSTELLING.

§ I. *Algemeene bepalingen.*

ART. 1. Te Parijs zal van 15 Mei tot 27 Juli 1924 een wedstrijd worden gehouden tusschen de architecten der landen, welke zijn toegelaten tot de Olympische Spelen. In beginsel zullen de werken worden tentoongesteld op het terrein der Olympische Spelen, in het Stade de Colombes.

ART. 2. Te zelfder tijd als de wedstrijd en terzelfder plaatse zal een architectuurwedstrijd worden gehouden.

ART. 3. De werken, ingezonden voor den wedstrijd of toegelaten tot de tentoonstelling zullen bijv. betreffen: Renperken, strijdperken, speelterreinen, inrichtingen voor lichamelijk onderwijs, bad- en zweminrichtingen, gevels voor balspelterreinen, tennisbanen, wielerbanen, schietterreinen, enz.

ART. 4. Tot den wedstrijd zullen alleen worden toegelaten de werken, waarvan de makers schriftelijk verklaard hebben, dat zij nog niet zijn gepubliceerd. De andere werken zullen ambtswege worden geclassificeerd op de tentoonstelling.

§ II. *Inschrijving, Zending en Terugzending der Werken.*

ART. 5. De verzoeken om inschrijving voor den wedstrijd en voor de tentoonstelling moeten vóór 15 December 1923 bij den Zetel van het Fransch Olympisch Comité, 30 Rue de Grammont,

Paris (II) zijn ingekomen. Zij moeten bevatten de aanduiding der werken, van hun afmetingen en alle aanwijzingen, verlangd door de Commissie voor Kunsten en Buitenland.

De Commissie behoudt zich het recht voor om voor ieder kunstenaar het aantal ingezonden werken te beperken en geen werken van buitensporige afmetingen toe te laten.

ART. 6. De ingezonden werken moeten franco op de plaats van bestemming zijn ingekomen van 15 Maart tot 15 April 1924, uiterste tijdstip.

De zendingen moeten duidelijk kenbaar zijn voorzien van in het Fransch gestelde etiketten, geleverd door de Commissie voor Kunsten en Buitenland.

ART. 7. Ieder kunstenaar moet aan zijn werken toevoegen een in het Fransch gestelde mededeeling van zijn nationaliteit, naam, voornamen, adres en onderwerp van zijn werken.

Deze mededeeling zal geschieden via de Commissie voor Kunsten en Buitenland (Commission des Arts & Relations Extérieures).

ART. 8. De terugzending der werken komt voor rekening der deelnemers.

De werken, die een maand na sluiting der tentoonstelling nog niet zijn teruggehaald, zullen op kosten der eigenaars worden opgeborgen in een openbare bewaarplaats van meubelen.

De Commissie wijst alle aansprakelijkheid voor de niet teruggehaalde werken af.

§ III. *Samenstelling, taak der Jury en Prijzen.*

ART. 9. Een Internationale Jury, samengesteld uit personen uit de kunst- en de sportwereld en voor het meerendeel architecten, zal de voor den wedstrijd bestemde werken beoordeelen en beslissen over de toelating van de werken tot de tentoonstelling.

De lijst van de leden dezer Jury zal nader worden gepubliceerd.

ART. 10. Alleen aan de Jury zal de beslissing zijn of de door haar te onderzoeken werken voldoen aan de voorwaarden van deze regeling.

ART. 11. De besprekingen der Jury zullen geheim zijn; haar besluiten zullen door het Secretariaat aan de belanghebbenden worden medegedeeld.

ART. 12. De Jury zal vóór afloop der Olympische Spelen mededeeling doen van haar oordeel betreffende de werken voor den wedstrijd.

ART. 13. Aan de drie beste werken kunnen worden toegekend: 1e de verguld zilveren Olympische Medaille, 2e de zilveren Olympische Medaille, 3e de bronzen Olympische Medaille.

§ IV. *Van de verantwoordelijkheid der Commissie.*

ART. 14. De tentoongestelde werken zullen overeenkomstig de wet op geen enkele wijze verveelvuldigd worden zonder onderteekende machtiging van hun maker.

ART. 15. Welke de oorzaak en grootte der schade ook mogen zijn, de Commissie van Kunsten en Buitenland stelt zich in geen geval aansprakelijk voor de branden, diefstallen, verliezen en andere ongevallen, welke met de tentoongestelde werken kunnen plaats hebben.

§ V. *Catalogus der tentoongestelde werken.*

ART. 16. Een methodische en volledige, in het Fransch en in het Engelsch gestelde catalogus van alle werken zal worden opgemaakt met aanduiding van naam en verblijfplaats der deelnemers en tentoonstellenden.

ART. 17. Ter tentoonstelling zal geen enkele publicatie van handelsaard voorkomen.

Ter aanduiding van de tentoongestelde werken zal alleen gebruik worden gemaakt van de opschriften en etiketten naar het model vastgesteld door bemiddeling van de Commissie van Kunsten en Buitenland.

ART. 18. Door bemiddeling van de Commissie van Kunsten en Buitenland zal ter tentoonstelling een verkoopbureau worden georganiseerd.

De tentoongestelde werken zullen onder geen enkel voorwendsel voor afloop der Olympische Spelen kunnen worden teruggehaald.

§ VI. *Algemeene bepalingen.*

ART. 19. De voor de tentoonstelling bestemde zalen zullen bestaan uit wettelijke douane en octrooi-magazijnen.

Een verordening zal de toepassing van deze regeling omschrijven.

ART. 20. Het feit der mededinging en der tentoonstelling houdt in de onvoorwaardelijke onderwerping aan bovenvermelde bepalingen, aan de bijzondere voorschriften, aan de orde- en politiemaatregelen, verordend door de Fransche overheid en door het Uitvoerend Comité der Olympische Spelen.

ART. 21. De Secretaris-Generaal van het Uitvoerend Comité der Olympische Spelen van 1924 is belast met de uitvoering van deze regeling.

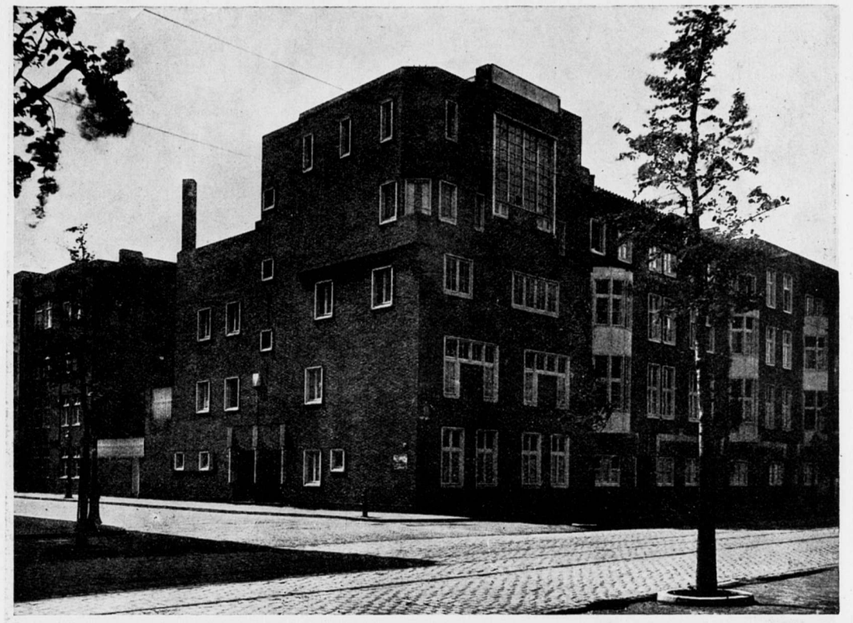

DE DE LAIRESSESTRAAT HOEK HONDECOETERSTRAAT. BOUWBLOK DOOR J. M. VAN DER MEY.

DE ZUIDKANT VAN AMSTERDAM.

Het Lyceum-gebouw is weloverwogen, welbekeken, welbestudeerd en welbedetailleerd, maar het is ook wat lustloos, wat bloedloos, wat kleurloos. Men voelt in dit gebouw den opzet iets moois, iets monumentaals, iets gedistingeerds, te maken. Maar de architecten zijn hier, zooals men bij schilders zegt „in de verf blijven steken."

Er had uit deze steenmassa veel meer „uit" moeten komen. Doch het is steen gebleven, mooi gemetselde, mooi gevormde, en in mooie vormen gemetselde steenen wel is waar, maar er is aan dit gebouw geen licht, zelfs al schijnt de zon er op; in de diepste schaduwen is geen donkerte. Klop tegen de Beurs en zij klinkt, tik eens tegen het Museum, en het trilt! Maar schop tegen het Lyceum, het zwijgt en het blijft dood. U gelooft het niet. Probeer het, en schop heel hard. In zijn nieuwste boekje dat getiteld is „Het Leven en de Kunst" zegt Just Havelaar: „Het huwelijk van stof en geest is de schoonheid". Bij het Lyceum is de bruid niet verschenen. Weggebleven.

Het is een fout van het Lyceum, dat de vormen ervan niet passen bij de situatie. De voorgevel en de achtergevel liggen vrijwel oost-west. De voorgevel aan het Valeriusplein ligt dus, op den vroegen ochtend en den laten middag na, in schaduw. Als men nu nagaat, dat de opbouw en detailleering van voor- en achtergevel in hoofdtrekken gelijk is, dan is of de voorgevel die in de schaduw ligt goed en deugt de verlichte achtergevel niet of omgekeerd of allebei zijn ze een beetje mis. Dit euvel lijkt mij ontstaan door een principieele fout, *bij deze orientatie van de gevels* een opbouw uit parallellopipeda te willen doorvoeren, zooals op de afbeelding op pag. 215 duidelijk te zien is. Nergens is in dit geheele gebouw een brokje gelaten dat, vallende uit het schema Noord-Zuid Oost-West, in de schaduwen een lichtplekje, aan de zonzijde een halftintje mogelijk maakte. Het metselwerk van dit gebouw geeft verschillende goed geslaagde details, soms echter is te veel een interessant effect berekend. Zoo is de doorrit wat nauw en

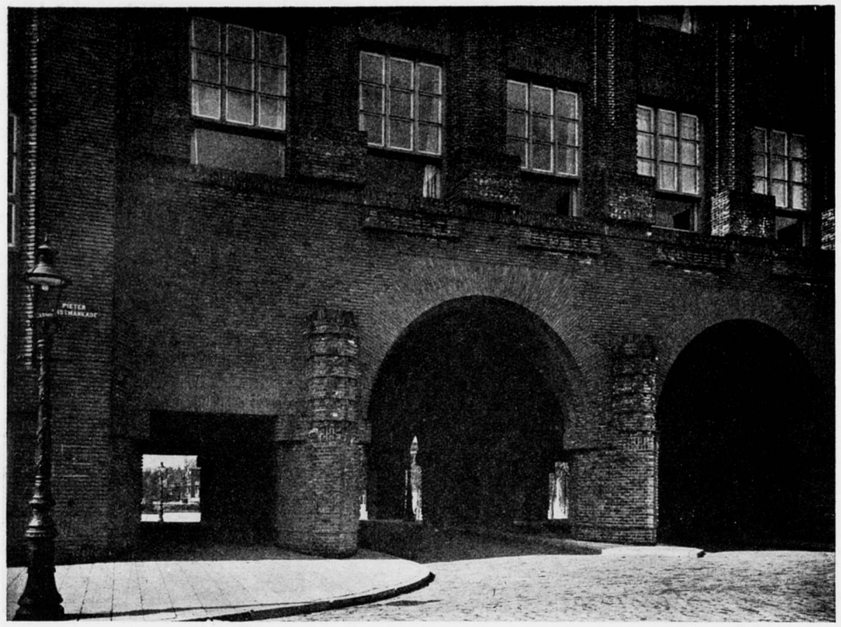

HET AMSTERDAMSCHE LYCEUM. DETAIL VAN DEN ZUIDGEVEL.

laag, als verbinding tusschen het groote Valeriusplein en het aan te leggen 10 maal grootere Olympiaplein aan de zuidzijde van het Amstelkanaal.

Vermelden wij ten slotte dat het glasraam in de aula van dit gebouw ontworpen is door Prof. R. N. Roland Holst en dat Erich Wichman enkele muurschilderingen aanbracht. „Westhove" dat in de wandeling het „bankiershofje" wordt genoemd, is een gebouw met étagewoningen. Het is een compilatiewerk, dat niets met architectuur heeft te maken. Niettemin overstijgt en overvleugelt het alles wat in de buurt is gebouwd.

De de Lairessestraat geeft ons heel veel goede bedoelingen, maar eerlijk gezegd, weinig moois te zien. Een der zeer goede bedoelingen was een straat te bouwen, een hoofdstraat in een gegoede buurt, een straat, waar ge de élite van Amsterdam uit zoudt kunnen proeven. Er moest in deze straat „standing" komen, er moest de behaaglijke atmosfeer hangen van verfijnd fatsoen, en een proletariersneus moest er vochtig worden en prikkelend snuiven als de bourgeois-lucht als een zachte zephir hem tegenwaaide. En het begon heel goed toen, aan het begin van de straat, bij het Concertgebouw, „Huize Loma" werd gebouwd, een flatbouw, die nog wel niet door z'n aristocratische vormenschoonheid, maar toch reeds door zijn fabelachtige huurprijzen, eigen lift, concierge, warmwater-overal en nog veel meer, de verbeelding van menige zwakke ziel deed werken, ten faveure van de de Lairessestraat, de ruggegraat van Amsterdam's élite-buurt. Maar deze ruggegraat die 1000 M. lang moest worden, bleek moeilijk te bewervelen. Na den draaier Loma, kwam de Atlas „Huize Zonnehoek", die zijn zinken wereldbol op den hoek van de Cornelis Schuytstraat moest torsen, maar toen was de zoo verlangde en zoo vurig gewenschte groeikracht al uitgeput en in plaats van de ruggegraat is deze straat de twaalfvingerige darm geworden van deze Élite-buurt. Twaalf zijstraten steken er als even zooveel vingers ter weerszijden uit en dan is die dik en dan weer dun, dan weer krom en dan weer recht. Toen kwam de uitgifte van bouwgrond, en leek zij de Schoonheidscommissie, dan leek ze den bouwondernemer niet of het lijken

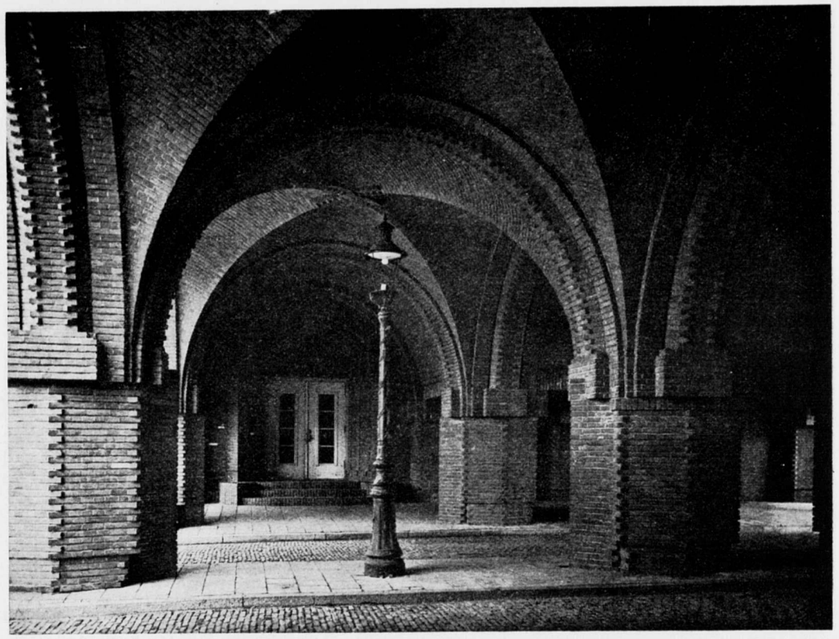

HET AMSTERDAMSCH LYCEUM. DE DOORRIT.

en niet lijken was omgekeerd, wat precies hetzelfde was. Zoo is niet vermeden kunnen worden een straataspect als waarvan de afbeeldingen op pag. 220 en 221 een beeld geven. Wat aan den eenen kant werd bereikt, werd door den overkant te niet gedaan. De de Lairessestraat is het bewijs dat men geen straten kan maken, zooals men wil, en vooral geen deftige straten. De tegenwoordige tijd kan geen deftige straat maken en als men dat probeert mislukt het toch. Deftigheid vereischt, meer dan geld, hooge beschaving. Deze is bij deftigheid als 't ware onder een dun en droog laagje geconserveerd, en daarom des te beter bewaard. Bij echte deftigheid voelen we, door het beschermend laagje in de uiterlijke vormen, de warmte en den adel van het gemoed. Maar bij de deftigheid van de de Lairessestraat is alleen op geld gerekend en dat manifesteert zich in huizenblokken als afgebeeld op pag. 221.

Aan het begin van de de Lairessestraat heeft van der Mey een complex gebouwd, dat woonhuizen, een school en ateliers bevat en waar ook het gebouw van Kunsten en Wetenschappen zou komen, van G. H. Koopman van de Obligaties. Dit complex is afgebeeld op pag 225. Het is in hoofdvormen zeer aantrekkelijk. Het verhoogde gedeelte accentueert van uit de v. Baerlestraat, den hoek van het open Jan Willem Brouwerplein. De detailleering is echter gezocht en hier en daar wat mal. Het verhoogde gedeelte bevat een architecten-atelier. Het moet heerlijk zijn, in zoo'n mooie ruimte te werken. Denk je in. Je gaat je trap op, je ontstijgt het aardsch gewriemel, je kijkt achterom door een trap-kijkraampje, je aardsche principaal wordt kleiner, „zinkt" weg. En naar gelang je de bovenste trede nadert, begint je contact met de wereld en zoo te verflauwen: „Adieu, Lietaert Peerbolte. Bonjour, Vriend Keppler. Dag Heeren Commissie van Vier. Vaarwel Bond van Nederlandsche Architecten, met Uwe vakbelangen. Ik ga in in mijn heiligdom, waar ik, overgoten door zacht en koelend licht, met mijn beeldend vermogen werken zal, zóó, dat in mijn werk als geheel en in onderdeelen, de door mij, den ontwerper, gewilde uitdrukking zichtbaar wordt . . .

HET ROELOF HARTPLEIN. BEBOUWING DOOR G. J. RUTGERS.

Ja, zulk een atelier moet heerlijk zijn.

Ik hoor, dat er op den grond van het atelier één vuile mat ligt en ik zie dat één ruitje van het groote raam kapot is.

Dit bouwwerk ligt op den hoek van de de Lairessestraat en de Hondecoeterstraat; loopt men deze straat uit, tot iets wat Prof. Henri Evers zeer eigendommelijk een groote bouwbeweging noemt, dan is men weer aan den uitersten Zuidkant van Amsterdam, aan het Jacob Obrechtplein. De stratenaanleg is in dezen hoek wat erg willekeurig. Er komen op dit driehoekige plein vijf straten uit, maar de Ruysdaelstraat, die er op had moeten uitloopen, loopt er niet op uit. Het zal hier erg moeilijk zijn iemand den weg te wijzen; ik vind dat een stratenplan minstens zoo moet zijn, dat dit gemakkelijk gaat.

Vlak bij het Jacob Obrechtplein, ingesloten door de Frans van Mierisstraat, de Nicolaas Maesstraat en de Banstraat vinden wij een woningcomplex voor „Samenwerking" ontworpen door D. F. Slothouwer. Slothouwer, die in zijn werk weinig of in 't geheel niet put uit het Amsterdamsche Architectonische Vormenvocabulaire (weer een nieuwe A. A. V.) moet deze ongepaste vrijmoedigheid met minder welwillende critiek bekoopen. En de onwelwillendheid is niet vrij van verholen wrevel, omdat men in de houding van zijn werk toch een stevigte, een veerkracht van overtuiging voelt, waarnaar in 't eigen werk, tot innerlijken steun van wat uiterlijk zoo schittert, in moedelooze oogenblikken wordt verlangd. Zoo is die verholen wrevel heimelijke afgunst, over niet aan te wijzen, maar bij nauwkeurige beschouwing wel aan te voelen, wel op te diepen kwaliteiten, die men zich zelf ontbrekend weet. Deze omstandigheid zal er wel toe bijgedragen hebben dat Slothouwer in zijn werk, allicht méér dan wanneer hij in den kring zijner collega's begrijpen had gevoeld, zijn opvattingen wat ostentatief naar voren brengt.

Dit blok van „Samenwerking", geeft met zijn rustig rhythmische verdeelingen in de gevels de bedoelingen van den ontwerper, weer. Op de mislukte hoekbekroningen na,

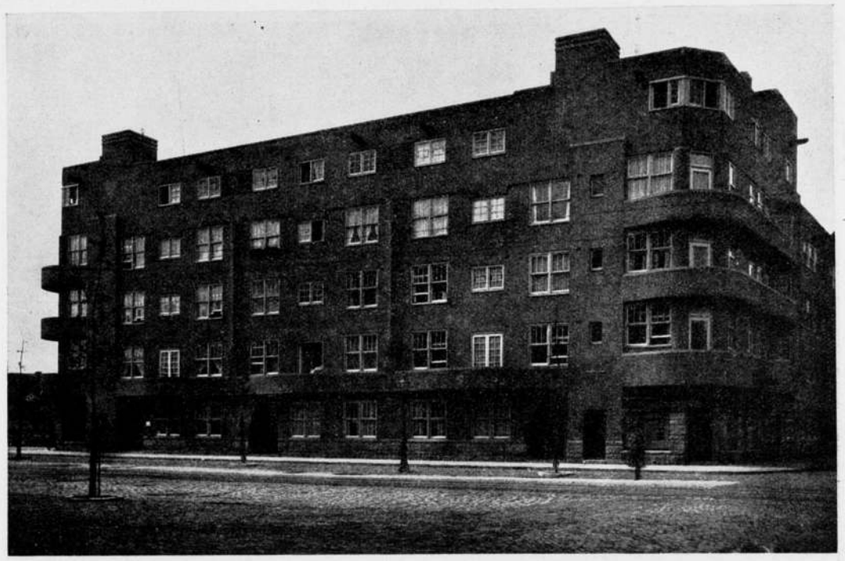

WONINGBLOK HOEK ROELOF HARTPLEIN EN ROELOF HARTSTRAAT. ARCHITECT G. J. RUTGERS.

zijn de gevels goed en sprekend. Maar de kleur van de steen is te kunstmatig. De gevel doet aan of hij geblanket is. Was dit nu maar zoo, dan kon het er afregenen. Doch baksteenen zijn nu eenmaal geen dameswangetjes.

Het Roelof Hartplein is in wording. De Noordzijde is bebouwd, door twee blokken, waarvan de gevels zijn ontworpen door G. J. Rutgers. Men ziet ze onder de onheilspellende lucht op bijgaande foto. Ik vind dit blok heel sympathiek, al komt het mij voor dat enkele onderdeelen nauwkeuriger hadden moeten worden bekeken. Zoo zal een achter dit blok liggende diamantslijperij er ten eeuwigen dage haar weinig fraaie bekroning zichtbaar boven uit blijven steken. In de superpositie van bouwdeelen in het stadsbeeld moet een gradatie van het lagere minder schoone naar het hoogere meer schoone liggen. Hier wordt vaak tegen gezondigd. Wanneer gij leest: „Terwijl hij mijmerend voortschreed, onder zich in het donkere dal, het wijd uitliggende vorstelijke paleis met zijn terrassen en orangeries, waarover zich de stoom-wasch en bleekerij uitstrekte met haar damp- en rookpluimen, dragende het eerwaardige bedehuis, waarvan de ranke torens zich afteekenden tegen de in de grijs-blauwe verte schitterende facetten van den glazen bol van de strafgevangenis, trilde zijn hart bij de gedachte aan...." dan bevat deze roman meer werkelijkheid dan het trillende hart alleen en kan zij geinspireerd zijn in menig stadsgedeelte gebouwd in dezen verlichten tijd, die van stedenbouwkunst den mond vol heeft.

Het bouwblok van den heer Rutgers (ik noem dat nu maar zoo) brengt mij weer bij mijn A. A. V. Het is merkwaardig hoe bepaalde vormen ontstaan, gebruikt worden, „in omloop komen", en weer afgedankt worden. Het is haast mogelijk den levensduur van zulke vormen tot op een maand nauwkeurig te bepalen.

Natuurlijk had men dit vroeger ook zoo, maar aangezien de tijd niet zoo snel ging, duurde de omloopstijd ook langer. Ik kom hierop door de uitbuigende, om de hoeken zwaaiende massiefsteenen balcons, waarvan we weten dat ze vóór 2 jaar nog niet gemaakt werden en dat ze over 2 jaar ook niet meer gemaakt zullen worden. Zijn ze een uitdrukking van den Tijdgeest? Maar wat is deze en wat wil deze dan toch, behalve wispelturig te zijn.

Rutgers soigneert zijn werk. Als ge Rutgers wel eens langs zijn sik hebt zien

WONINGBLOK VAN „SAMENWERKING". ARCH. D. F. SLOTHOUWER.

strijken, weet ge wat ik bedoel. De snit van zijn ramen, van zijn deuren, van zijn poortjes, kortom van alles, is verzorgd, is afgestreken.

Ten Zuiden van het Roelof Hartplein waaraan nog twee groote gebouwen komen, een van J. Boterenbrood en een van B. van den Nieuwer Amstel, ligt de Harmoniehof, een complex hoogbouw, waartusschen laagbouw, van de Woningvereeniging „Samenwerking". Bij den Harmoniehof is alles harmonie, behalve in de architectuur. Maar aangezien het, als er harmonie is in de architectuur, doorgaans met de rest mis is, is dit nu zoo erg niet.

Het is met het architectonische vaderschap van de bebouwing van den Harmoniehof wat duister gesteld en een onderzoek dienaangaande, brengt je altijd heelemaal van de wijs.

Maar de onbekende vaders, wie het dan ook zijn, houden mij ten goede, dat ik den laagbouw heel leelijk en den hoogbouw niet bijster mooi vind. Er zit in de gevels van den hoogbouw geen goede verhouding tusschen „le plein et le vide" en de enkele fragmenten met de hooge stoeptrappen, die goed zijn, kunnen het geheel niet redden. De straten, wij geven hier een beeld van de Gerard Terborgstraat, zijn wat doodsch; de steenkleur is monotoom, en om nu de straat op te vroolijken met bloembakken (die de bewoners ter wille van het straataspect met bloemen moeten vullen, ook al hebben ze er het land aan) die op de eerste verdieping onder de ramen zijn aangebracht, is een kinderachtig spelletje.

Aan de Roelof Hartstraat wordt het complex voltooid door een woningrij met winkelhuizen, die van Epen heeft ontworpen. Aan de Brinkhorststraat komt ook voor „Samenwerking" een huizenrij, waar Staal vreeselijk erg zijn best op doet.

De eigenlijke hof van den Harmoniehof is beplant met een viertal dubbele villa's. Zulk een bekrompenheid, om hier nog op te gaan bouwen, is een hofjesgeest wel eigen. Overigens is het geheel niet vrij van ironische symboliek, aangezien loodrecht op de Gerard Terborgstraat en de Vinkeleskade, de Cornelis v. d. Lindenstr., de Dan. de Lange-straat en J. M. Coenenstraat liggen, ten teeken dat de verschillende kunstenaars elkaar altijd dwars liggen, maar dat voor het oog van de wereld alles koek en ei is, wat met een deftig woord heet: Harmonie. J. P. M.

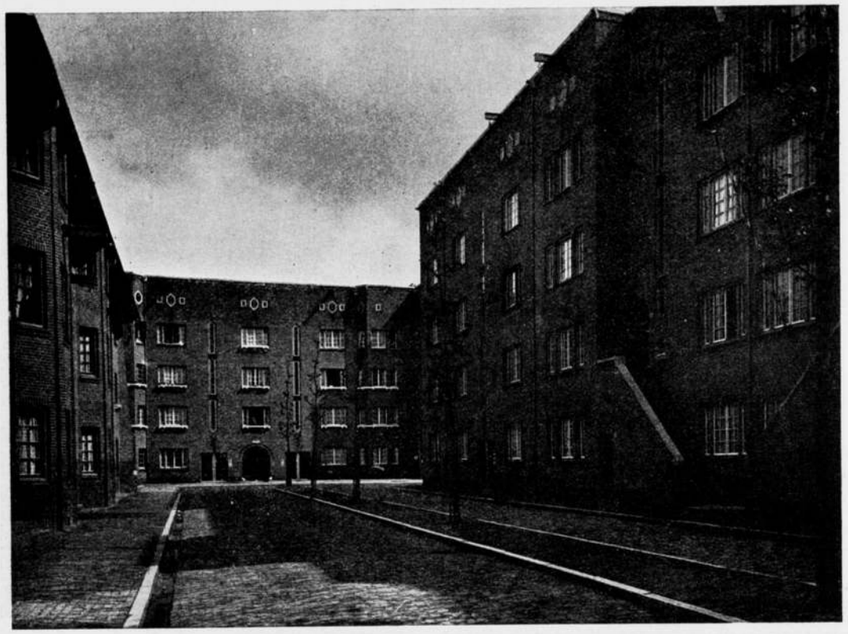

DE CORNELIS VAN DER LINDENSTRAAT.

DE GERARD TERBORGSTRAAT. LINKS DE HOOGBOUW, RECHTS DE LAAGBOUW.
WONINGCOMPLEX VAN DE AMSTERDAMSCHE COÖPERATIEVE WONINGVEREENIGING „SAMENWERKING".

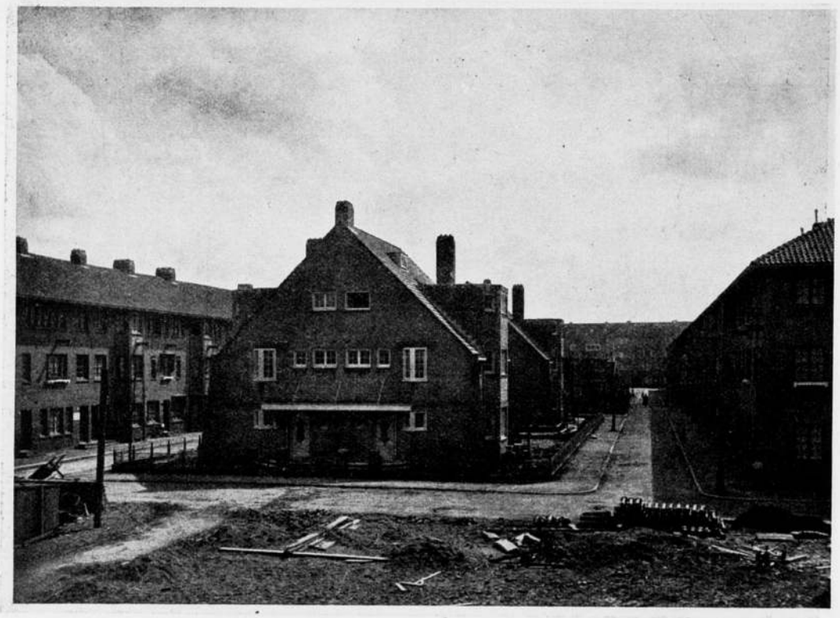

DE HARMONIEHOF, LINKS EN RECHTS LAAGBOUW, OP DEN ACHTERGROND DE HOOGBOUW.

DE BETEEKENIS VAN DE KLEUR IN BINNEN- EN BUITENARCHITECTUUR

door THÉO VAN DOESBURG.

I

In de nieuwe architectuur is de kleur van buitengewone beteekenis. Zij vormt een wezenlijk bestanddeel van het uitdrukkingsmateriaal. De kleur maakt de ruimtelijke werking, die de architect nastreeft, *zichtbaar*. Op deze wijze *voltooit* de kleur de architectuur en is daarvan een *wezenlijk* element.

Tot nog toe bleef de kleur bijzaak. Dit kon ook niet anders, daar de prullig aaneengetimmerde woninghokken geen zichtbaarmaking der ruimte noodzakelijk maakten. Slechts dan, wanneer bouwkunst weer architectuur wordt, d. w. z. monumentale samenvatting van ruimte, vorm en kleur, krijgt deze laatste weer de beteekenis die haar toekomt. Het moet erkend worden dat, uitgezonderd enkele excepties, nog geen bevredigende resultaten werden bereikt. Dit kon ook niet anders daar een goed resultaat slechts te verwachten is van een consequente doorvoering der kleur in binnen- en buitenarchitectuur. Vele misverstanden en misgrepen waren het gevolg van het feit dat schilder en architect elkaars gebieden niet voldoende wisten te respecteeren.

Eenerzijds legden de architecten de schilders aan banden, anderzijds lieten de architecten de schilders *te* vrij, waarvan in het eerste geval een compromis, in het tweede geval een opdringerige niet-organische beschildering het gevolg was (het geval: Taut-Oskar Fischer in Magdenburg b. v.). In beide gevallen leidde de kleur tot eene de architectuur vernielende werking.

Het probleem van de kleur in de architectuur is te belangrijk om dit in een vloek en een zucht, en het liefst als het bouwwerk klaar is, af te doen.

Meestal wordt in het bestek geen rekening gehouden met de schilderkunstige eischen van het gebouw en wat de architecten zelf in dit opzicht presteeren, kan het probleem der kleur eer schaden dan ten goede komen. Het insmeren met blauwe of gele verf van kozijnhout en deuren is wezenlijk niet verschillend van wat voorheen de huisschilders op het houtwerk aanbrachten om dit tegen vocht te beschermen.

II

Verf en kleur zijn twee verschillende dingen. Verf is middel, kleur is doel.

Men kan een intérieur of gevel volsmeren met blauwe, gele, groene, paarse of roode verf, zonder dat hier, hoe bont het geheel ook is, van kleur sprake kan zijn. Zooals het aaneen-timmeren van woningruimten nog geen architectuur is. Zoo is het naast elkaar smeren van bonte verf nog geen kleuroplossing.

Zooals in alles, gaat het ook hier om evenwicht. Met het schermen met termen, welke tot slagwoorden zijn geworden, komen wij niet verder. Alleen de praktijk kan hier van nut zijn.

Om daar nu van uit te gaan moeten wij ons een totaal kleurloos, neutraal, alzoo grauw interieur voorstellen. Een ruimtelijke begrenzing van zes neutrale, grauwe vlakken. Deze neutrale ruimte, *werkt* niet, d.w.z. *zij drukt hare verhoudingen niet uit*, en dat des te minder naarmate door vrijen lichtinval, tegenstelling door donkere schaduwhoeken vermeden is. Deze werkinglooze ruimte is een *leegte*. Zet men in dit interieur eenige meubels, welke door hun eigen-materiaal even neutraal en grauw zijn, dan bemerkt men dat het resultaat gelijk nul is, alzoo passief. (Men vergeve mij deze contradictio in adjecto). Het is onmogelijk zich in dit intérieur te oriënteeren, den afstand te bepalen tusschen meubels en wand. *Alles gaat in elkaar over*. Noch de ruimte, noch de voorwerpen zijn in hun onderlinge verhouding te bepalen.

Het interieur is blind.

Ik neem opzettelijk dit voorbeeld uit het negatieve, om in den lezer het verlangen naar tegenstelling, naar contrast wakker te roepen.

In elk mensch leeft het verborgen verlangen de verhoudingen zijner omgeving door tegenstellingen *zichtbaar* uitgedrukt te zien. Hierop grondt zich het bestaand recht der uitdrukking van verhouding in de architectuur. (Het beeldende element). Het verlangen naar contrast van ruimte en voorwerpen openbaart zich, zoodra de behoefte ontstaat, wand en meubel van verschillende kleuren, welke niet in elkaar vervloeien, te nemen, door de wanden in te deelen, hetzij door middel van schilderijen, kleurige stoffen of door kleurvlakken.

In de stijging van het absoluut grauwe, neutrale, (blinde) tot het sterk zichtbaar-contrasteerende ligt het geheele probleem van de kleur in de architectuur. Het is een stijging van het onbepaalde uitdrukkingslooze naar het meest bepaalde uitdrukkingsvolle. (In getallen uitgedrukt 0—1—2—3—4—5 enz).

Nog duidelijker laat zich het probleem van de kleur in de architectuur samenvatten in de bijgaande figuur.

Dit schema, geeft een voorstelling van vier trappen van ontwikkeling, van absoluut neutraal (of blind) tot meest harmonische doorbeelding van interieur en voorwerpen. Daartusschen liggen „intervallen" (2) en „contrasten" (3).

Wij kunnen ons tusschen deze vier trappen van ontwikkeling nog verschillende interieurs voorstellen b.v. tusschen 2 en 3, een interieur waarin gestreefd is met secundaire contrasten (zooals dit door moderne *decorateurs* in cinema's en café's wordt toegepast) een oplossing te bereiken.

Met het zichtbaar maken van verhouding door kleur heeft dit echter niets te maken.

In 4, dat ik met een kubus heb aangeduid, is eveneens, door een juist gebruik

der kleuren, een soort neutraliteit bereikt, echter van geheel andere natuur dan in 1, en wel door juiste rangschikking, proportie en waarde der contrasteerende kleuren.

Een in alle deelen goed opgelost intérieur maakt een neutralen indruk, omdat geen bepaalde vormen (door individueele grilligheid) noch zekere kleuren door fascineerende „werking" domineeren. Zoolang speciale détails of voorwerpen, hetzij door hun kleur of door hun vorm in 't oog springen, is geen eenheid bereikt. Is dit laatste wel het geval, zoo worden ruimte en voorwerpen als één geheel waargenomen, terwijl de kleuren ieder hun eigen energie kracht behouden.

III.

Na deze min of meer ideale uiteenzetting betreffende het principieele der kleur in de architectuur zullen we de practische zijde van het onderwerp nader beschouwen.

Eerst moeten wij de drie voornaamste architectuur-richtingen duidelijk onderscheiden, aangezien dit van zeer veel belang voor de toepassing der kleur is.

1°. De decoratieve architectuur.

2°. De constructieve, uitsluitend utilistische architectuur.

3°. De monumentale architectuur.

In de decoratieve bouwkunst wordt de kleur gebruikt als middel, om de uit de architectuur ontstane vlakken te versieren.

De kleur is hierbij uitsluitend ornamentaal, vormt met de bouwkunst geen eenheid en blijft hierdoor een afzonderlijk element, dat in plaats van de bouwkunst te *versterken*, haar camoufleert en in uiterste consequentie zelfs vernietigt (barok periode). Hiertoe behoort bijna alles wat onze tijd als moderne interieurkunst voortbrengt. Om 't even of hier Biedermeierstijl gevolgd wordt met aan de natuur ontleende motieven, vermicelli-lijnen, of tot rechthoekige vlakjes gestileerde vormen (Biedermeier met kwadraten).

In het constructieve, uitsluitend de stoffelijke behoeften dienende bouwwerk, heeft de kleur geen andere beteekenis dan het bindende, samenvattende element der bouwkunst, nog meer te accentueeren en wel door een geheel neutrale verfstof (grijs, grauw, groen, bruin). Voorts hout, ijzer enz. tegen de inwerking van vocht te beschermen. De consequentie hiervan voert tot de anatomisch, constructieve verstarring in de architectuur. In de utilistische bouwkunst is slechts gerekend met de practische zijde van het leven: het mechanistisch-functioneele van het leven, wonen, werken enz.

Er bestaat echter nog een andere, dan uitsluitend practische behoefte, nog een geestelijke nml. Zoodra de architect of ingenieur verhouding wil zichtbaar maken d.w.z. hoe een wand zich ten opzichte van de ruimte verhoudt, zijn zijne bedoelingen al niet meer uitsluitend constructieve, maar ook beeldende. Met het zichtbaar maken, met het accentueeren der verhoudingen (van het materiaal incluis) begint het esthetische. Bewust verhouding uitdrukken is beelden.

In dit stadium, het stadium der beeldende architectuur is de kleur, *uitdrukkingsmateriaal* gelijkwaardig aan alle andere materialen zooals steen, ijzer, glas, enz.

In dit geval dient de kleur niet alleen ter orienteering d. w. z. om afstand, ligging, richting van ruimte en voorwerpen zichtbaar te maken, maar voornml. om te voldoen aan het verlangen de onderlinge verhoudingen van ruimte tot voorwerpen (meubels enz.) van richting tot stand, van maat tot richting enz. zichtbaar te maken. In het ordenen dezer verhoudingen ligt de esthetische opgave der architectuur. Is hierin een harmonie bereikt, dan is stijl bereikt. Het behoeft geen nadere uiteenzetting dat een evenwicht slechts mogelijk is door evenredige werkverdeeling tusschen ingenieur, architect, schilder, enz.

In dit stadium is de bouwkunst over hare constructieve zuiveringsperiode heen. Zij stelt zich niet meer tevreden met het toonen harer anatomie, zij wordt een ondeelbaar en bezield lichaam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 22. 2 JUNI 1923.

INHOUD: Ledenvergadering en excursie van den B. N. A. op Vrijdag 22 en Zaterdag 23 Juni 1923. — Bestuursverkiezing. — Rectificatie in de Concept-Notulen van de Jaarvergadering opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 28 April 1923. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Examens Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar 1923. — De Zuidkant van Amsterdam, door J. P. Mieras. —

LEDENVERGADERING EN EXCURSIE VAN DEN B.N.A OP VRIJDAG 22 EN ZATERDAG 23 JUNI 1923.

Plaats en tijd der vergadering zullen nader bekend worden gemaakt.

AGENDA.

1. Notulen van de Jaarvergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Verkiezing van den Voorzitter van den B.N.A.
5. Verkiezing van een lid van de Commissie van Onderzoek en van 3 pl. leden van de Commissie van Voorlichting.
6. Voorstel van het Bestuur over de wijze van stemmen.
7. Behandeling van het reglement van den Tentoonstellingsraad.
8. Voorstel van het Bestuur inzake de wisselende tentoonstellingen.
9. Voorstel van het Bestuur tot herziening van artikel 18 van de Honorariumtabel voor Woningbouw.
10. Voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie en die te belasten met het regelen van examens voor een diploma van ambtenaar bij het Bouw- en Woningtoezicht (volgens Woningwet).
11. Rondvraag.

De beschrijvingsbrief van deze agendapunten zal in het begin van de volgende week aan de leden worden rondgezonden.

Over de excursie zullen in de volgende nummers tijdig mededeelingen worden verstrekt.

BESTUURSVERKIEZING.

De heer P. G. Buskens, die zooals reeds werd medegedeeld, candidaat is gesteld, heeft deze candidatuur aanvaard en staat dus op de definitieve candidatenlijst voor de bestuursverkiezing op de a.s. Ledenvergadering.

RECTIFICATIE IN DE CONCEPT-NOTULEN VAN DE JAARVERGADERING OPGENOMEN IN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD VAN 28 APRIL 1923.

Voor het verslag van de vergadering worde verwezen naar de concept-notulen in het B. W. van 28 April 1923.

Ondergeteekende meent te moeten wijzen op eene onjuistheid in deze notulen voor zoover betreft zijne mededeeling namens den Kring „Maastricht".

De zaak is als volgt.

Nadat door den afgevaardigde van den Kring „Deventer" het woord was gevoerd, deelde ondergeteekende mede, dat de Kring „Maastricht" het met „Deventer" eens was, dat ook over personen per mandaat moest worden gestemd. Ondergeteekende verklaarde dat hij, hoewel geen bindend mandaat te hebben gekregen voldoende de meening van den Kring kende, over de verschillende candidaten, welke meening tot uiting was gekomen op de laatste Kringvergadering, om volkomen in den geest van den Kring te kunnen stemmen. Dit was dan ook de opdracht door ondergeteekende medegebracht naar de jaarvergadering.

Na de uiteenzetting door den voorzitter van de bezwaren tegen de personen stemming per mandaat en nadat de voorzitter uitdrukkelijk gewezen had op de noodzakelijkheid om op deze vergadering het nieuwe bestuur te constitueeren verklaren zoowel „Deventer" als ondergeteekende zich ermede accoord dat op deze vergadering over de personen hoofdelijk gestemd zou worden, in afwachting van eene definitieve regeling door het bestuur toegezegd. Ondergeteekende heeft daarop nog uitdrukkelijk van den Voorzitter de verklaring gevraagd dat deze stemming als uitzondering geldt en de wijze van stemmen hierdoor nog niet is geregeld. Dit wenscht ondergeteekende gaarne vastgelegd te hebben.

W. J. SANDHÖVEL

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Het Raadsbesluit van Bussum, waarbij de Gemeente-architect uit zijn functie werd ontslagen, is door de Kroon vernietigd.

Bij K. B. is benoemd tot lid van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg de heer Paul J. de Jongh, Architect B.N.A. te Amsterdam, met bepaling, dat hij zitting zal nemen in de afdeeling B dier Commissie.

De P.B.N.A. Examens te Arnhem, zullen voortaan onder Rijkstoezicht worden afgenomen.

De Rijksgedelegeerde bij de dit jaar te houden examens is de heer H. J. de Groot, Inspecteur-Generaal van het Nijverheidsonderwijs.

De Gemeenteraad van 's Gravenhage heeft het voorstel om aan den Neuhuysweg een Tweede Gymnasium te bouwen aangenomen. Het ontwerp is van Architect Ir. J. Limburg. Het gaf aanleiding tot een hoogstaande kunstbeschouwing in de Raadzaal.

Het Hongaarsch-Ned. Genootschap heeft aan de Koningin een glasraam aangeboden, ontworpen door Alexander Nagy en vervaardigd door Maximiliaan Roth, dat geplaatst zal worden in de beeldenzaal van het Kon. Paleis te 's Gravenhage.

EXAMENS BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR 1923.

Voor het examen Bouwkundig Opzichter hadden zich dit jaar aangemeld 190 candidaten, waarvan er 130 volledig aan het examen hebben deelgenomen.

Hiervan is aan 33 candidaten het diploma verleend, te weten de heeren: B. Assies, J. C. Berendsen, H. J. Bets, J. Bode, D. Bontrop, W. F. Broers, J. J. Bunkers, W. Dierdorp, W. van Diest Jr., Rinse Feikema, L. Göbel, H. de Groot, P. Hertogs, H. W. A Heyi, H. C. Hol, P. F. Holthuis, C. Knyff, G. Kreuning, H. Melessen, H. G. Ouwerkerk, G. W. C. Post, Joh. Ravestein, A. M. Rietman, H. H. C. Rorijs, J. C. van Roy, K. Schaafsma, F. Schippers, J. A. In 't Veldt, A. L. Verhagen, A. Visser, C. van Vliet, K. Wijma en D. Ybema.

Voor het examen Bouwkundig Teekenaar hadden zich aangemeld 8 candidaten, welke alle aan het examen hebben deelgenomen.

Hiervan is aan 4 candidaten het diploma verleend, te weten de heeren: J. J. Bolderhey, C. van Dillewijn, J. C. van Roy en J. J. Vriend.

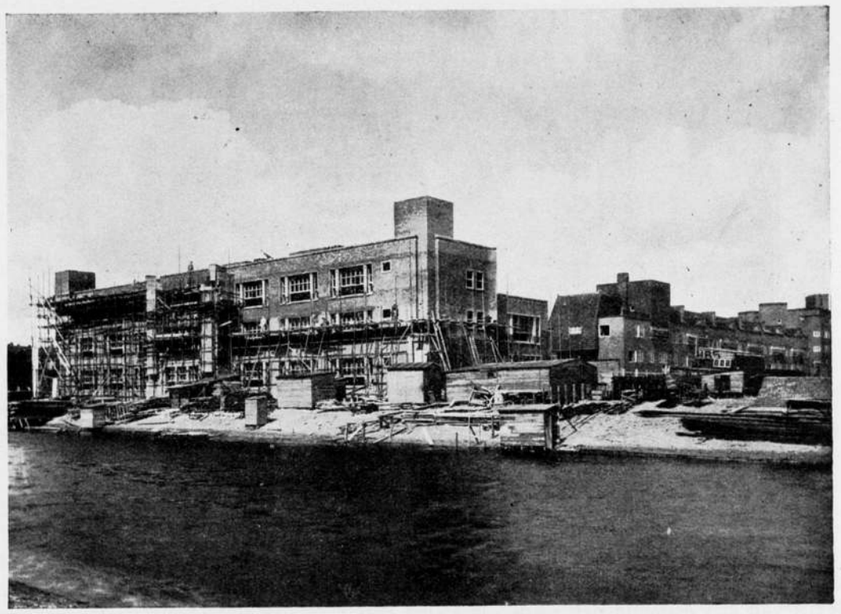

DE HOOGERE BURGERSCHOOL AAN DE JOSEF ISRAELSKADE IN AANBOUW.

DE ZUIDKANT VAN AMSTERDAM.

Het laatste gedeelte van het Amstelkanaal tusschen de Boerenwetering en den Amstel bestaat uit twee rechte stukken, die ter hoogte van de v. d. Helststraat een flauwen hoek met elkaar maken. Het Amstelkanaal wordt in dit gedeelte gekruist door twee hoofdverkeerswegen van de binnenstad naar het Zuiden, dat zijn de Ferd. Bolstraat en de van Woustraat en door twee secundaire verkeersaderen: de v. d. Helststraat die niet verder gaat dan de Pijp en de pas aangelegde P. L. Takstraat die zelfs dat niet haalt. In dit gedeelte van den Zuidkant van Amsterdam is nu goed te zien hoe de moderne stedebouwkundige te werk gaat.

Er is een groot verschil met de tot voor een tiental jaren gevolgde methode in de bebouwing van de stad, die hier duidelijk te zien is. Het weinig zeggende stratenplan van elkaar loodrecht kruisende straten tusschen de hoofdverkeerswegen is opgegeven. Men heeft nu tusschen de hoofdverkeersaderen prachtige objecten van stedenbouw in het klein gevonden, waaraan men zijn hart kan ophalen.

Zoo vinden wij tusschen de v. d. Helststraat, de v. Woustraat en de Lutmastraat een op zich zelfstaand geheel, vinden wij in het complex van Amstels Bouwvereeniging een afzonderlijke buurt, het terrein daar ten noorden van, aan dezen kant nog van het Amstelkanaal, waar nu nog slechts een tweetal blokken woningen staan van Arch. J. C. v. Epen, zal ook als een apart geheel behandeld worden.

Met de bebouwing van deze stukken beleven we de stedenbouwkunst „en detail". De grenzen van deze stukken zijn uitgezet, daartusschen kan het stratenplan worden afgewerkt. Het lijkt een gebouw dat juist onder de kap is en waar begonnen moet worden met de afwerking van binnen. En het gaat m. i. met de afwerking van onze stadsruimten wel een beetje den kant op, zooals het nog al eens gaat bij de afwerking van een gebouw. De verschillende interieurs worden vaak ieder op zich zelf door verschillende personen behandeld, en zoo'n interieur is dan elk op zich zelf voor een scheppenden geest een festijn. Het wil mij echter voorkomen, dat een dergelijke be-

WONINGSTICHTING „DE DAGERAAD" AAN DE COÖPERATIESTRAAT.
ARCHITECTEN M. DE KLERK EN P. KRAMER.

handeling van een stadsbebouwing niet de juiste is. Door zich zóó te richten op het detail van een gedeelte der stadsbebouwing laat men zich verleiden tot het ontwerpen van een stratenaanleg en een verkaveling, waarbij het schoonheidsgevoel en de lust om iets moois te maken de andere leidende factoren bij zulk een aanleg te zeer gaan overstemmen. Om aan een concreet voorbeeld dit te verduidelijken geef ik hier weer het stratenplan tusschen de v. d. Helststraat, de Lutmastraat, de v. Woustraat en het Amstelkanaal. (Zie laatste pagina). Dit is zoo'n brok van de stad, waarvoor een gelukkige — wie dat is weet ik werkelijk niet — de punt van zijn potlood eens extra heeft mogen slijpen.

Deze wijze van stratenaanleg spot met de meest dwingende factoren, die in de huidige omstandigheden een bebouwingsplan moeten beheerschen. En het is een dwaalbegrip, dat alleen ontstaan kan in het brein van iemand die zich met zijn potlood in zijn hand blind staart op zijn vel teekenpapier, dat het aan de menschheid ten goede kan komen, ter wille van aardige, leuke, mooie, verrukkelijke en geestige straat-aspecten, de nuchtere logica, het eerlijk onder de oogen zien van de dwingende macht van de huidige economische omstandigheden zóó voorbij te zien. Het systeem om tusschen de groote aangelegde verkeersaderen den stedenbouwdetaillist gelegenheid te geven een uitje te maken, leidt tot zulk een stedenbouwkunst op papier. Symmetrie in den stratenaanleg kan toch alleen effect hebben in het *zichtbare beeld*. De stedenbouwkundige genieting is toch geen associatie van zien en herinneringen van het geziene. Wanneer men dan gaat van het Thérèse Schwartzeplein door de Thérèse Schwartzestraat, door de Pastoorsstraat, langs de rondloopende Coöperatiestraat, door de Talmastraat en de H. Ronnerstraat en men komt dan ten slotte op het H. Ronnerplein, dat symmetrisch is aangelegd met het Th. Schwartzeplein ten opzichte van de P. L. Takstraat, dan heeft deze ingenieuze symmetrische aanleg geen ander stedenbouwkundig effect dan dat men zich verwonderd afvraagt: „Ja, ben ik er nu of ben ik er niet".

Ik noem een dergelijken stratenaanleg, die gemaakt wordt voor hoopen geld en ten koste van groote gemakken, die den bewoners zijn ontnomen, absurd.

Een dergelijke symmetrische stratenaanleg is even mal als een muziekstuk dat uit twee deelen bestaat en waarvan het tweede gedeelte gelijk is aan het eerste ge-

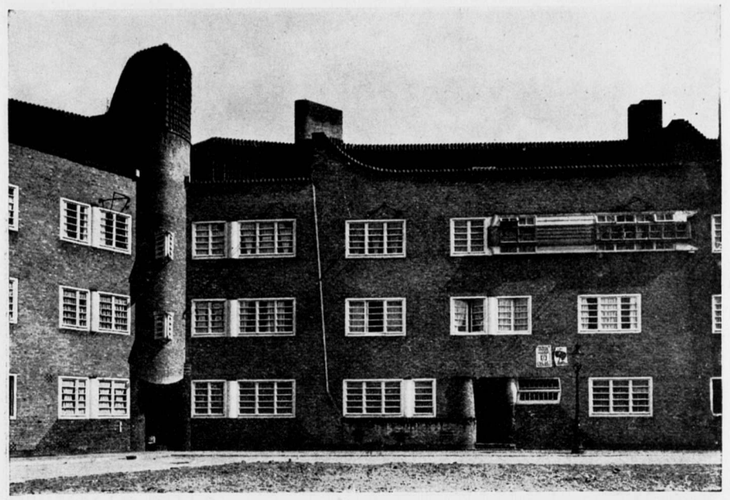

WONINGSTICHTING „DE DAGERAAD". GEVELS AAN DE COÖPERATIESTRAAT.

deelte, maar alle noten in omgekeerde volgorde. Er is geen sterveling die dat hooren kan, men zou het alleen kunnen zien in het notenschrift. Zoo is deze stadsaanleg gecomponeerd op een systeem dat alleen op de kaart of uit de vliegmachine ons kan bewust worden. Daarom heeft het geen zin. Dit complex is het eenige niet. Amstels Bouwvereeniging vertoont dezelfde „aardigheid"; ook de Stadionbouw, hoewel in mindere mate en de neiging is in alle partieele nieuwe bebouwingen te onderkennen.

Het gedeelte van den Zuidkant van Amsterdam waar we ons bevinden geeft wel een frischheid van architectuur en deze frischheid vormt een tegenstelling met de dofheid en de muffigheid van het stadsgedeelte wat er door ingesloten wordt. Dit stadsgedeelte is de beruchte Pijp. Officieel buurt YY. Het gedeelte tusschen de Singelgracht en de Ceintuurbaan is gebouwd tusschen 1880 en 1895 zoo ongeveer. Het was de glorietijd van de eigenbouwers en het moet erkend worden dat de architectonische kwaliteiten inderdaad niet aandoenlijk mooi zijn.

Maar laten we niet in de beoordeeling van het werk van nu ons vergelijken met deze leelijke Pijp, want de mufheid en de dufheid van de Pijp is niet alleen te wijten aan de leelijkheid van zijn bebouwing maar naar mijn meening veel meer daaraan, omdat de Pijp een volksbuurt is. Ik zeg dit daarom omdat nog geen tiental jaren geleden in Amsterdam andere volksbuurten zijn gebouwd waaraan architecten van naam hebben medegewerkt, en aan de volkshuisvesting in die buurten hebben eersterang-woninghervormers meegewerkt met groote zorg en met groote liefde. En, er nu na tien jaren, doorwandelend, kunnen we een gevoel van wat sufheid, van wat dufheid, van wat vervelendheid moeilijk van ons afzetten. Ik geloof dat de vlakke vervelendheid van een moderne volksbuurt niet weg te werken is door een kleurigen verfpot door mooie architectonische vormen en door schoonheid van lijnen. Er heerscht in zoo'n buurt een stemming. Het leven in zulke buurten, dat zich uit in het gejoel van veel kinderen, in luidruchtig geschreeuw van neringdoenden staat onder den druk van de zorg in het leven van de volksklasse.

En die druk openbaart zich ook in een verwaarloozing van de uiterlijke dingen, die wij zien. Het mooie, het frissche van een pas gemaakte volksbuurt, is er gauw af. Volksbuurten zijn geen buurten voor idylles. Zulke buurten van onmenschelijkemenschen ophoopingen, krijgen geen frisschere tint, worden niet fleuriger, zelfs niet door het beste, wat de volkshuisvesting in zijn ideale goedheid geeft. En dat eigenlijk

WONINGSTICHTING „DE DAGERAAD". GEVELS AAN HET HENRIETTE RONNERPLEIN.

dit beste maar lapmiddel is voor hetgeen men droomt van een nieuw geboren menschheid, bewijst een stadsvolksbuurt het beste.

En meer nog, meer dan de grauwe levenlooze architectuur geeft de stemming in deze buurten ons het gevoel van vlakheid, van dufheid. De leelijkheid van de Pijp zit 'm niet in de bouwkunst hoofdzakelijk. Iedere stadsvolksbuurt, van den tegenwoordigen tijd, moet noodzakelijk toch dat troostelooze aspect krijgen. Ik zeg dit omdat zoo vaak de illusie wordt bijgebracht dat wat er thans gemaakt wordt zoo heel anders is dan de Pijp. Hulde aan de architecten voor hun grooten durf de monumentale vormen en hun frissche vroolijke kleuren! Laten we eens wachten tot over tien jaar. Wanneer de lucht van de volksbuurt zich geheel kan hebben afgezet op deze gevels, wanneer de straten ervan, als de oude Pijp, doortrokken zullen zijn, wat zal er over zijn van de mooiheid waarover we ons nu verheugen.

Laat die verheugenis niet méér zijn dan alleen daarover dat de tegenwoordige tijd de grondvesten van een maatschappelijk stelsel zoo niet heeft doen wankelen, dan toch doen trillen.

Laten we ons over onze beste architectonische uitingen in deze buurten erover verheugen dat zij het bewijs ervan zijn, dan het noodig zal zijn dat in de toekomst steden worden gebouwd zonder de opeenpakking van menschenmassa's te zamen gegroeid en wriemelend levend onder den druk der zorgen, massa's die men volksbuurten noemt.

Na deze afdwaling hervatten we onzen tocht langs het Amstelkanaal, vanaf het eind van de Ruysdaelkade. Er ligt daar tegen den vijver, waaruit het Kunstenaarshuis zijn hooge muren en hooge transen zou oprichten een complex van de Woningbouwvereeniging „Het Oosten". Dit complex is in vieren gedeeld door twee loodrecht op elkaar staande straten, de Pienemanstraat en de Vincent van Goghstraat. Wat voor idee deze beide schilders hier zoo broederlijk bijeen heeft gebracht mag de lieve hemel weten. Maar de bebouwing is verre van fraai. Zooals ik al in mijn eerste stuk memoreerde pakt de stadsbebouwing altijd ongelukkig uit, want dit complex ligt aan een van de hoofdpunten van het Amstelkanaal. Tusschen de Ferd. Bolstraat en de v. d. Helststraat ligt langs de kade een houten hulpgebouw voor de vierde H. B. S. met vijfjarigen cursus. Het ding is 180 M. lang en naar ik hoorde — ik heb het zelf

DE AMSTELLAAN. GEVELS VAN M. DE KLERK.

niet gezien — moet de eenvoudige afwerking van binnen een aardig effect geven. Het zuidelijkste gedeelte van de v. d. Helststraat is bebouwd door Gulden en Geldmaker. Wat meer Oostwaarts, op den hoek van de P. L. Takstraat en de Josef Israelskade is de eerste H B.S. met 3jarigen cursus in aanbouw. Men ziet hier een afbeelding van dit groote werk. Het is niet de bedoeling er de kwaliteiten uit te beoordeelen en daarmede een haast te maken van wat ben je me door niet eens te wachten tot de steigers weg waren. Maar het geeft een idee van de uitgebreidheid van de bouwwerken die hier in dezen hoek van Amsterdam, tot stand komen. De bebouwing van de P. L. Takstraat en de Coöperatiestraat is werk van Kramer en de Klerk voor „De Dageraad". Ik hoop er de architectonische verdiensten niet mee te verkleinen, (ik zou me schamen het in dit geval te doen) door er even op te wijzen dat het mogelijk is gebleken (men snapt dat het bij dit werk mogelijk blijkt) dat de kunstvolle uitingen van de architecten soms niet geheel overeenstemmen met wat een nuchter menschenkind voor het aangename en gemakkelijk bewonen van zijn huis nuttig en redelijk acht. Nu is het nuttige en het redelijke en het gemak van het huis een rekbaar begrip en zelfs de boeren hebben kunnen wennen aan deuropeningen van 1.50 M. hoogte. Maar men vraagt zich af of sommige architecten pogingen doen om de grens van deze rekbaarheid proefondervindelijk te bepalen.

Deze architectuur van Kramer en de Klerk heeft overigens veel raadselachtigs. Is zij Barok, is zij Expressionisme, is zij een stukje bravour, is zij een belijdenis, is zij waaghalzerij, of is zij een bewijs van meesterschap?

Hoe anders is de bebouwing van het Henr. Ronnerplein en het Th. Schwartze-plein, die ook aan „De Dageraad" behoort. Er ligt over dit rijtje huizen de stemming die men vindt in Brugge, in zijn Béguinage. Hier treffen we weer die juiste begrepenheid voor wat voor deze betrekkelijk kleine pleinen past. En nu in de laatste dagen de regenlucht, de bescheiden kleuren van deze huizen nog inniger doet harmonieeren, trett de stemming en de rust ons nog des te meer.

Aan de andere zijde, vijf minuten gaans verder, de gevels waarin het huisbegrip is verkracht door het kunstbesef, hier geveltjes van huizen, die ons herinneren aan de innigheid van middeleeuwsche hofjes. Merkwaardiger tegenstelling is moeilijk denkbaar.

En nu komen we Am Ende vom Lied. Dat wil zeggen voor we daar zijn, wandelen we door een buurt, die er nog niet is, behalve eenige bouwblokken van architect van

DE KORTE MEERHUIZENSTRAAT.
LINKS GEVELS DOOR C. KRUISWIJK, RECHTS VAN B. V. D. NIEUWER AMSTEL.

Epen aan de Topaasstraat. Als men nu nagaat dat hier ook een Saffier- een Granaat- en een Smaragdstraat komt heeft men er eenigszins een voorstelling van hoe architectonisch mooi deze buurt ten slotte zal worden en we zijn dus, (maar nu zijn we het kanaal over) aan de Amstellaan.

Er is eigenlijk van het complex van Amstels Bouwvereeniging geen nieuws meer te vertellen. Vooral den laatsten tijd is op verschillende plaatsen over geschreven en het laatste nummer van „Wendingen" is er geheel aan gewijd. We geven eenige afbeeldingen van enkele karakteristieke fragmenten. In de eerste plaats van de Amstellaan met den monumentalen gevel van de Klerk. Deze gevel is waarlijk een meesterstuk van conceptie. De greep om aldus — door de verspringende balcons als decoratieve elementen van tientallen meters, de (te) machtige ruimte van den boulevard te benaderen, is groot en getuigt van het waarlijk groote architectonische begrip van de Klerk. Noch Kramer, noch Marnette, noch Zietsma hebben in hun gevels iets opgenomen dat uitsluitend gevraagd werd door *deze* breedte van de straat. Hun werk had in smallere boulevards óók gedaan, meer nog misschien dan hier. Maar de Klerk's werk hoort bij dezen boulevard en hij alleen is opgewassen gebleken tegen de allure van grootschheid die Amsterdam hier in zijn straatbreedte aanneemt.

Verder hebben we nog een afbeelding van de Korte Meerhuizenstraat, links bebouwd met gevelwerk van C. Kruiswijk, rechts van B. v. d Nieuwer-Amstel. Ik vind deze gevels teekenend voor de zucht van zoo vele architecten, om zich, het doet er niet toe waar, uit te spreken over al hun talent, en al hun gaven. Het is gemis aan zelfcritiek, het is wat kinderachtig ook. Ik bedoel zóó: Een straat, als de Korte Meerhuizenstraat, is een straat zooals er honderden zijn in Amsterdam, er staan huizen langs en daarin wonen menschen. In plaats nu deze straat zóó te maken, dat de huizen die er langs staan, architectonisch goed zijn en dat de menschen die er wonen en er door komen, met welbehagen daarnaar kijken, is van deze straat getracht een soort van juweeltje te maken, fijn in soort en tot in de kleinste details uiterst subtiel verzorgd. Maar dat vragen deze straten in deze buurten niet! De architect is er voor de straat maar niet de straat voor den architect. Een architect die in straatbebouwing zóó egocentrisch is, heeft van de ware beteekenis van de bouwkunst, geen groot begrip.

Natuurlijk behoor ik bij hen, die het werk van deze heeren „an sich", bewonderen,

EEN FRAGMENT VAN WERK VAN J. BOTERENBROOD.

(het is inderdaad voortreffelijk) maar méér waarde hecht ik er nog aan als een architect met fijne intuitie weet hoe zijn werk moet zijn in het milieu waar zijn werk komt.

Wat ik hier zeg, slaat niet op de heeren Kruiswijk en v. d. Nieuwer-Amstel alleen, maar — eigenlijk op de meeste architecten, die voor Amstels Bouwvereeniging hebben gewerkt en voor andere bouwvereenigingen of woningbouwvereenigingen.

Sympathieker dan dit soort werk is mij het werk van Boterenbrood, aan de Rijnstraat, want het is geen mooidoenerij, geen zucht om „mooi" voor den dag te komen, maar het is een wezenlijke aanleg voor compositie, die hier naar voren treedt. Componeeren met bouwdeelen, met bouwklompen, met fijn gevoel ze in schilderachtige massa's rangschikken, goed ruimtelijk kijken, meer dan détailleerend werken op de teekentafel, dat heeft van Boterenbrood's werk, gemaakt, dat het in zijn ingetogenheid meer spreekt dan het zooveel monumentaler en architectonisch „meer verzorgd" (wat een term eigenlijk) werk van anderen — Ten slotte een winkel aan het Meerhuizenplein. Van de Klerk. Ik las van van Doesburg, dat de bouwkunst weer architectuur is geworden, maar ik weet nu waarlijk niet of de bouwkunst hier architectuur is of de architectuur bouwkunst.

Men kijkt tegen een dergelijk bouwfragment wat vreemd aan en menigeen schudt zijn hoofd over de constructie van zoo iets. Ik weet toevallig dat de constructie van dezen winkel mathematisch zeer nauwkeurig is opgezet. Zoo is met het oog op het breken van het spiegelglas de maximum doorbuiging van de gebogen latei berekend volgens de bekende formule

$E + \delta E = \frac{Pl}{{}^1/_4 \pi d^2 \Delta 1}\left(1 - \frac{2\delta d}{d}\right)$. De magere granieten kolommen zijn berekend volgens Tetmayer, omdat Euler van zoo iets nooit gedroomd heeft. De glijdingsmodulus $G = \frac{\tau}{\sigma}$ van de balconbalustrade is naar men begrijpt, nauwkeurig bepaald door de dynamische methode van Coulomb. Ook de elasticiteitsmodulus van glas $E = \frac{P\,l^3}{48\,E\,I}$ is uitgerekend in C.G.S.-eenheden.

Moeilijkheden leverde de zadelbuiging op, daar de contractieverhouding door den gebogen kromtestraal slechts te benaderen was. Overigens is de alzijdige samendruk-

DE SLAGERSWINKEL AAN HET MEERHUIZENPLEIN.

king en de breukbelasting niet nagegaan, niet om 't een of ander, maar er zijn eenvoudig grenzen. Er-zijn-eenvoudig-grenzen.

Laat ik er ten slotte op wijzen dat deze proef van Amstel Bouwvereeniging, ik bedoel niet dezen winkel, maar de heele bouwerij, niet zoo heel erg geslaagd is.

De heer L. v. d. Schaar heeft in het Aprilnummer van het „Tijdschrift voor Volkshuisvesting" geschreven: „Wel staat onze overtuiging vast, dat een dergelijk groot complex onder een dergelijke aesthetische organisatie door de bouwondernemers niet meer zoo licht kan worden tot stand gebracht. De bouwer in zijn zucht naar vrijheid de grootste kracht van zijn bedrijf, was te zeer gebonden aan plaats en te zeer beperkt in zijn ondernemerszin om een dergelijke samenwerking ten gevolge waarvan de kapitaalkrachtige bouwer dikwijls een kleinere onderneming verkreeg dan de zwakken weer te wenschen laat staan te zoeken". U snapt 'm, vooral als de heer v. d. Schaar, hoe noem je ook weer zoo'n doekje voor het bloeden, hierop laat volgen: „Wel mag worden aangenomen dat dank zij de ervaring opgedaan bij dit woningcomplex in de toekomst een nauwere samenwerking zal blijven bestaan tusschen bouwondernemers en architecten".

Ik eindig hier mijn verhaal met de pen, maar niet met het hart. Want het is een genot, en een voortdurende opwekking tegelijk den groei van een stad, zooals dat hier mogelijk is aan den Zuidkant van Amsterdam, zoo in de vele schakeeringen van het maatschappelijk leven gade te slaan en de uitingen van hetgeen er leeft in onzen tijd, en wat zich openbaart door en in de bouwwerken, te volgen. J. P. M.

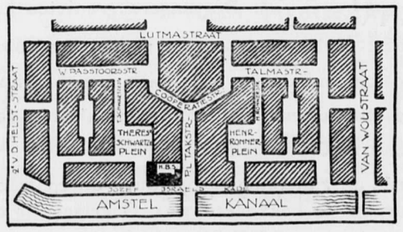

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 23. 9 JUNI 1923. INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 23 Juni 1923 te Loenen op de Veluwe in „Huize Groenouwe" des voormiddags 11 uur. — Excursies van den B. N. A. op Vrijdag 22 en Zaterdag 23 Juni 1923. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Gotenburgs Tentoonstelling door D. F. Slothouwer. — De werkwijze van de Schoonh.-Comm. van Amsterd., d. A. J. W. — Tentoonst. van Massa-Woningb. en Mach. Kunstn., d. De J.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 23 JUNI 1923 TE LOENEN OP DE VELUWE IN „HUIZE GROENOUWE" DES VOORMIDDAGS 11 UUR.

AGENDA.

1. Notulen van de Jaarvergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Verkiezing van één Bestuurslid.
5. Verkiezing van den Voorzitter van den B.N.A.
6. Verkiezing van een lid van de Commissie van Onderzoek en van 3 plaatsvervangende leden van de Commissie van Voorlichting.
7. Voorstel van het Bestuur over de wijze van stemmen.
8. Voorstel van het Bestuur, om bij aanneming van het onder 7 dezer agenda genoemde voorstel over de wijze van stemmen, dienovereenkomstig par. 24 d. van het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. te wijzigen en als volgt te redigeeren:

   „De afgevaardigden mogen geen bindend mandaat voor hun stem aannemen. Elke afge-„vaardigde van een Gewestelijken Kring brengt bij stemmingen over zaken, evenveel stemmen „uit als er leden uit dien Kring zijn verklaring van afvaardiging teekenden. Wenscht een lid „dat de verklaring van afvaardiging teekende, zelfstandig op de ledenvergadering zijn stem uit „te brengen, zoo wordt zijn stem afgetrokken van het aantal stemmen, dat de afgevaardigde „uitbrengt. Over personen heeft de stemming hoofdelijk plaats."
9. Benoeming van 2 leden en 2 plaatsvervangende leden van de Schoonheids-Commissie te Amsterdam.
10. Behandeling van het reglement van den tentoonstellingsraad.
11. Voorstel van het Bestuur inzake de wisselende tentoonstellingen.
12. Voorstel van het Bestuur tot herziening van artikel 18 van de Honorarium Tabel voor Woningbouw.
13. Voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie en die te belasten met het regelen van examens voor een diploma van ambtenaar bij het Bouw- en Woningtoezicht (volgens art. 9 van de Woningwet).
14. Rondvraag.

De beschrijvingsbrief van deze agenda is in den loop dezer week aan de leden rondgezonden.

Men wordt er op attent gemaakt dat deze agenda iets verschilt van die, welke de vorige week is gepubliceerd.

EXCURSIES VAN DEN B.N.A. OP VRIJDAG 22 EN ZATERDAG 23 JUNI 1923.

Op Vrijdag 22 Juni zal een bezoek worden gebracht aan de uitbreiding van Apeldoorn (plan „Berg en Bosch") en aan het Radiostation te Kootwijk.

De samenkomst zal plaats vinden bij „Huis de Pasch", gelegen aan de van der Houwen van Oordtlaan, hoek Oranjepark. Bij het station zullen personen aanwezig zijn om hiernaar te verwijzen.

In verband met het vertrekuur naar „Berg en Bosch" volgt hieronder een opgave van de treinen, die omstreeks 10 uur Apeldoorn bereiken, te weten:

de trein	van	Amsterdam	van 8.48
„	„	Den Haag	„ 8.05
„	„	Rotterdam	„ 7.55
„	„	Utrecht	„ 9.14
„	„	Enschede.	„ 9.01
„	„	Arnhem (via Dieren)	„ 9.—
„	„	Zwolle.	„ 9.04
„	„	Groningen	„ 7.08
„	„	Leeuwarden	„ 7.05

Te 11 uur zal per auto worden afgereden van het Stadhuis, waarnaar de deelnemers zich intusschen zullen hebben begeven, naar het terrein van „Berg en Bosch".

In het Bouwkundig Weekblad van 16 Juni zal een beschrijving worden opgenomen van hetgeen bezichtigd zal worden.

Na afloop van dezen tocht zal een lunch worden gebruikt in de Theetuin van „Berg en Bosch".

Zij, die verhinderd zijn dit eerste gedeelte van de excursie mede te maken, maar zich voor het tweede gedeelte wenschen aan te sluiten, vinden aan het Station te Apeldoorn een auto gereed staan, die hen naar de Theetuin zal brengen. Deze auto vertrekt uiterlijk 1.40 uur. Om 2 uur zal worden afgereden naar het Radiostation te Kootwijk, dat zal worden bezichtigd onder leiding van de heeren Ir. Jan Emmen en J. Luthman.

Het bezoek aan het Radiostation zal duren tot ongeveer 5 uur, waarna naar Apeldoorn zal worden teruggereden en afgestapt aan Hôtel Bloemink aan de Loolaan.

De gezamenlijke maaltijd zal worden gebruikt ten 7 ure in Hôtel Röge bij het Loo.

Op Zaterdag 23 Juni zal de aangekondigde Ledenvergadering worden gehouden te Loenen op Huize „Groenouwe".

Het vertrek uit Apeldoorn is bepaald op 9.30 uur.

Na afloop van de vergadering zal Huize „Groenouwe" kunnen worden bezichtigd, waarna den deelnemers de lunch wordt aangeboden door den gastheer Ir. A. Broese van Groenou.

In den middag zal een wandeling in de omgeving gemaakt worden.

OPGAAF VAN DEELNAME AAN DE EXCURSIES.

Zij die aan bovenstaande excursies wenschen deel te nemen, worden verzocht het biljet van deelname, dat tegelijk met de mededeelingen aan de leden is toegezonden, vóór Donderdag 14 Juni a.s. in te zenden aan het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam.

De kosten van maaltijden (zonder dranken), logies en autoritten bedragen f 13.50 per persoon, (zonder logies f 10.—) en moeten tegelijkertijd gestort worden op de postrekening van het Bureau van den B. N. A., No. 71518, of per postwissel worden overgemaakt.

Het Bureau zorgt dan verder voor het bespreken van logies, maaltijden, enz.

ALLERLEI BERICHTEN - LANGE EN KORTE - DOOR MEKAAR

Op de door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam uitgeschreven „Ideeënprijsvraag voor Straatverlichting" zijn twee antwoorden ingekomen onder de motto's: „Projector" en „23523". Prijzen werden niet uitgereikt. Wel kreeg „23523" een eervolle vermelding.

Naar wij vernemen zal de heer H. Th. Wijdeveld optreden als bouwkundig medewerker aan het dagblad „De Dag". Wij verheugen ons zeer over dit bericht en vinden de connectie van de bouwkunst met den heer Broekhuys in dezen vorm gelukkig.

De Kring „Amsterdam" vergadert Woensdagavond 13 Juni half negen in het Bureau van den B.N.A. Punten van bespreking:

Vervulling vacatures in de Schoonheidscommissie. Agenda ledenvergadering.

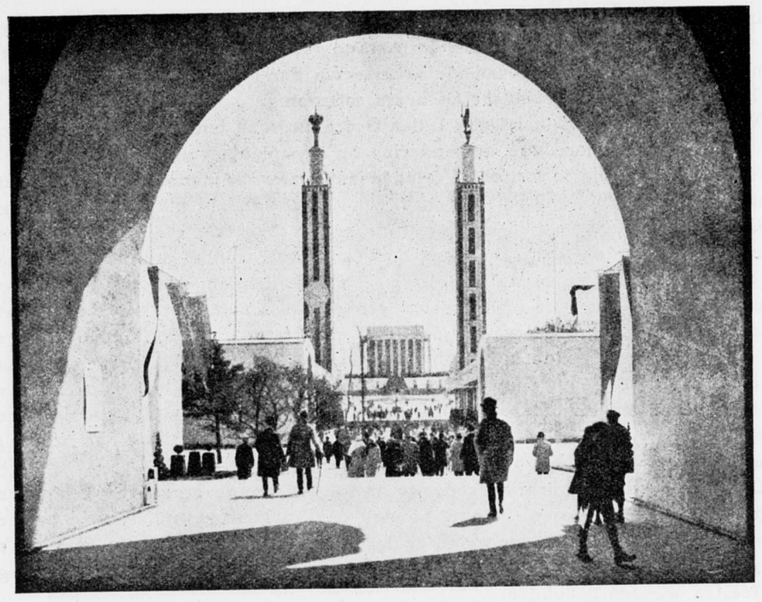

PERSPECTIEF VAN „LÅNGA GÅRDEN" MET DE HERINNERINGSHAL OP DEN ACHTERGROND.

GOTENBURGS TENTOONSTELLING.

DE ARCHITECTUUR.

Zoo juist verscheen in den tweeden jaargang van het goed geredigeerde Zweedsche architectenblad „Byggmästaren" een eerste korte bespreking over den algemeenen indruk der tentoonstellingsgebouwen, door den hoofdredacteur, den bekenden Stockholmschen architect Hakon Ahlberg. Waar in ons orgaan reeds meermalen de aandacht op modern Zweden en ook op deze tentoonstelling werd gevestigd en waar pogingen worden aangewend om een excursie van velen onzer daarheen te doen slagen moge hier op een en ander reeds nu de aandacht gevestigd worden.

De opzet van deze geheele tentoonstelling is zoo grandioos, dat wij degelijke Hollanders ons met verbazing afvragen, hoe zoo iets in deze tijden van depressie mogelijk is. Het feit van het driehonderdjarig bestaan der stad is aanleiding geweest tot een overzicht der geheele Zweedsche kultuur vanaf de eerbiedwaardige middeleeuwsche kerk tot de machinehal en de bioscoop, van de meest ernstige religieuse kunst tot de meest wonderlijke excessen onzer moderne schoonheidsverlangens, van het meest wrange ascetisme tot de meest wonderlijke spelende lichtzinnigheid of, zooals Ahlberg zegt, van het paradijs der kinderen tot aan het kerkhof.

Wij zullen later gelegenheid hebben over de architectuur te spreken, die hier geëxposeerd is, waarbij ook de andere noordelijke landen niet ontbreken. Voor het oogenblik moge volstaan worden met een eerste overzicht van den geheelen aanleg.

De bouw der tentoonstelling werd opgedragen aan de twee bekende Gotenburgsche architecten Arvid Bjerke en Sigfrid Ericson. Al schijnt het te betwisten of hier niet een prijsvraag tot een nog beter resultaat had kunnen leiden, de moeilijkheden bij het totstand komen van tentoonstellingen, maken het verklaarbaar, dat het Comité er de voorkeur aan gegeven heeft zich dadelijk te wenden tot de meest bekende en zeer begaafde architecten uit de stad zelf. Er is in de bespreking der totstandkoming van deze opdracht een zekere spijtigheid, die wellicht haar oorzaak vindt in het feit,

dat bij deze manifestatie der moderne architectuur niet ook een Stockholmsch architect deel heeft genomen aan de leiding. Intusschen vraagt de hoofdstad ook dit jaar een oogenblik de belangstelling van de architecten der geheele wereld bij de inwijding van het geniale stadhuis, Ragnar Östbergs schepping.

Wat men ook van het geheel der Gotenburgsche tentoonstelling moge zeggen, voor alles is een woord van bewondering op zijn plaats voor de titanenarbeid, die hier in zoo korten tijd is verricht. Verleden jaar zomer zag men uit den chaos de enorme massa van den Herinneringshal oprijzen, een der monumenten, die blijvend zullen zijn.

Uit de situatie is te zien hoe grootsch en uitgebreid de totale opzet is. Intusschen schijnt de verspreiding der gebouwen, ook een gevolg van het geaccidenteerde terrein, hier en daar tot leegten in de compositie geleid te hebben. Als zeer geslaagd wordt de geheele groepeering der ingangsgebouwen geroemd met de pikante asverspringing en de grootsche perspectief vanuit de ingangspoort tot aan den Herinneringshal. De opvolging der verschillende binnenplaatsen en open pleinen met hunne versiering van fonteinen en torens getuigt van den bij de Zweden zoo sterk ontwikkelden zin voor architectonische monumentale compositie. Wij herkennen op het groote plein, dat rechts bij den vijver aansluit, de fonteinfiguur van Carl Milles, die in den jaargang 1921 in ons blad werd vertoond.

Dit eerste representatieve gedeelte is tot een groote groep van gebouwen vereenigd. Een tweede groep is aan handel en industrie gewijd, waarin het zoogen. exportplein is opgenomen en welke groep door een viaduct met de eerste groep is verbonden. De derde groep bevat het Nöjespark, het Lunapark, waar ook de groote sportfeesten worden gehouden.

Tot de eerste groep behoort ook het merkwaardige restaurant, dat schijnbaar alleen uit houten zuilen en marquises opgebouwd een zeer feestelijken indruk maakt. Tenminste als er zon is; maar wat is ook een tentoonstelling zonder zon? Troost is er dan te vinden op de dansvloer als de punch U tenminste niet in de beenen zit. Dit restaurant moet vooral des avonds fantastisch zijn, waar als verlichtingssysteem de indirecte verlichting der gebouwen bij een donkere omgeving is toegepast.

In het industriegedeelte is vooral opvallend de façade van den exporthal, die in zekeren zin een voortzetting vormt van wat Behrens in zijn Turbinenhalle der A.E.G. bereikte. En toch is dit weer zoo anders, het is minder gewild, er is meer eenvoud en meer verfijning. Het interieur vertoont een kloeke kapconstructie, die tot een grootsche ruimte heeft geleid.

Er is van deze Zweedsche tentoonstellingsarchitectuur ongetwijfeld ook voor ons veel te leeren. Er is eenvoud en er is de stilte, die U tot luisteren dwingt. Het detail dat zeer verzorgd is, blijft ondergeschikt aan de groote vlakken en aan de groote lijnen, die het geheel beheerschen. En er is fantasie. Maar wie zal nu nog durven beweren, dat men die meer vindt in het land van Bertus Gösling dan bij ons?

D. F. SLOTHOUWER.

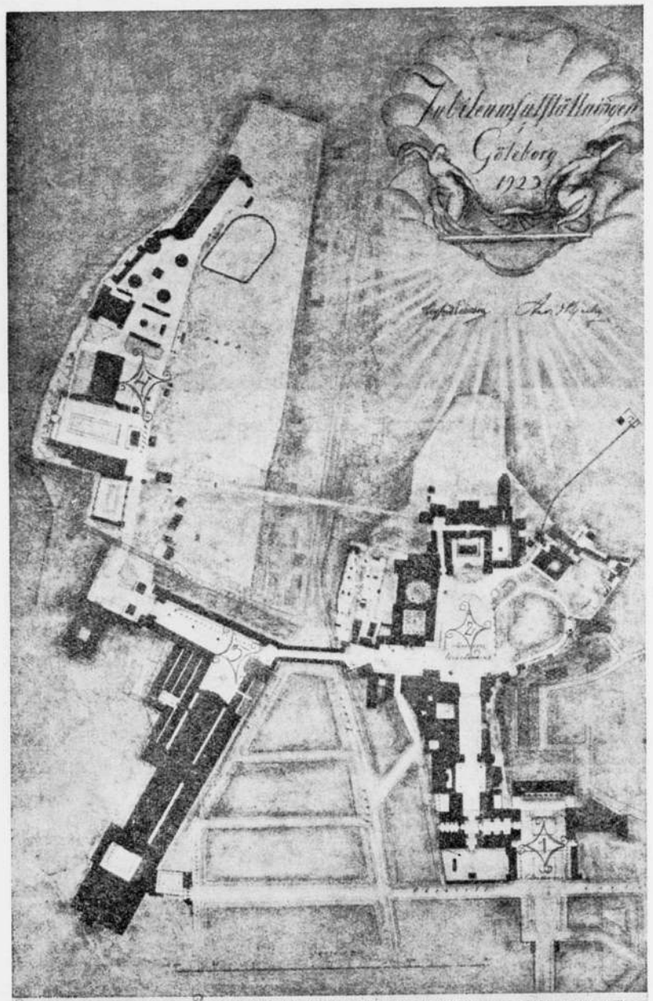

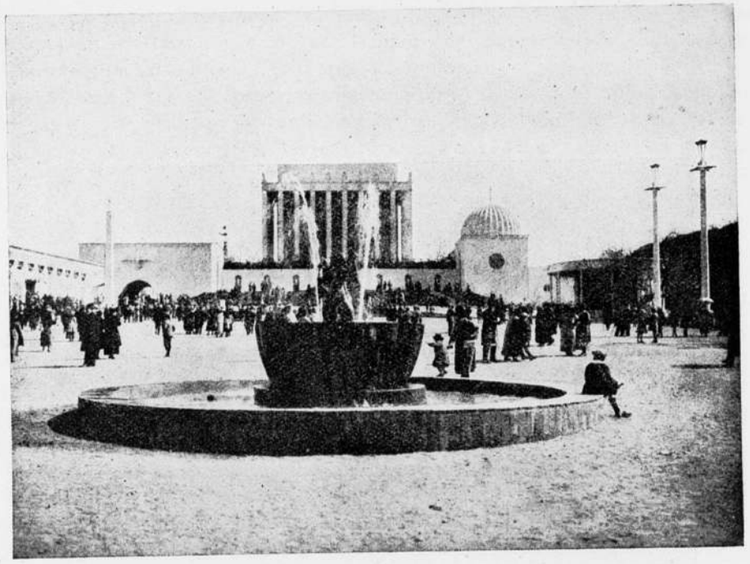

HET GROOTE PLEIN VOOR DE HERINNERINGSHAL.

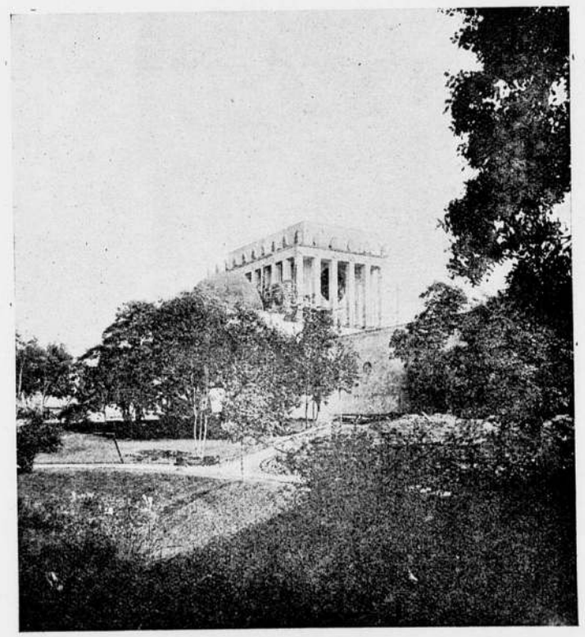

DE „STORA GARDEN"
MET DE HERINNERINGSHAL OP DEN ACHTERGROND.

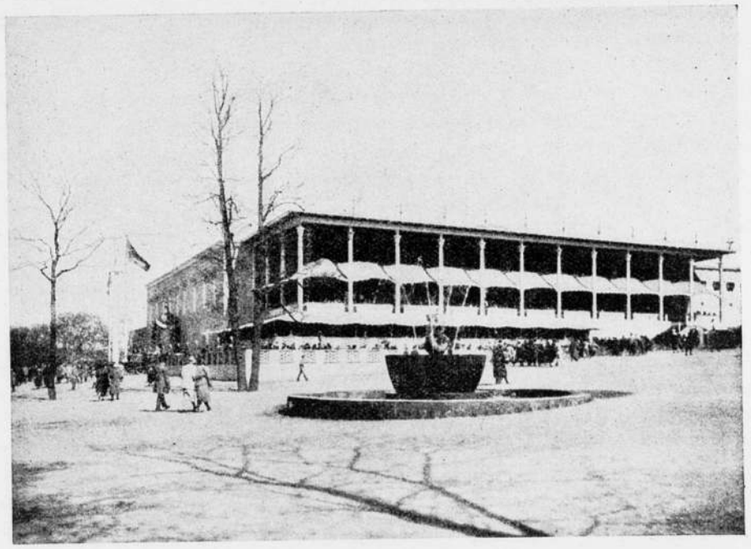

HET HOOFDRESTAURANT.

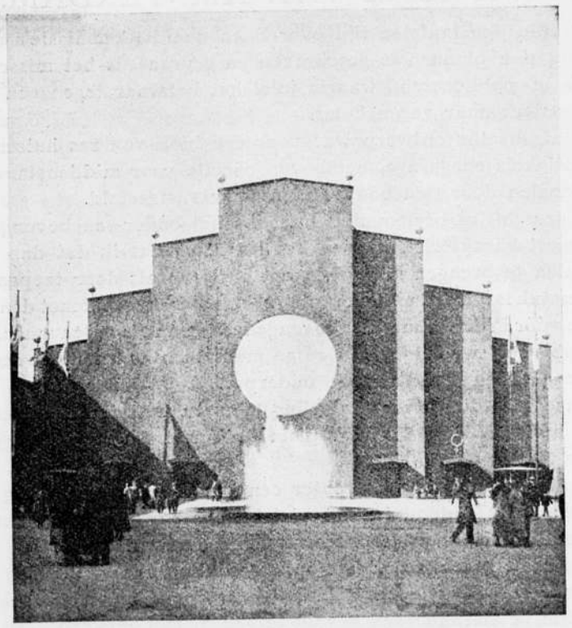

GEVEL VAN DE GROOTE MACHINEHAL.

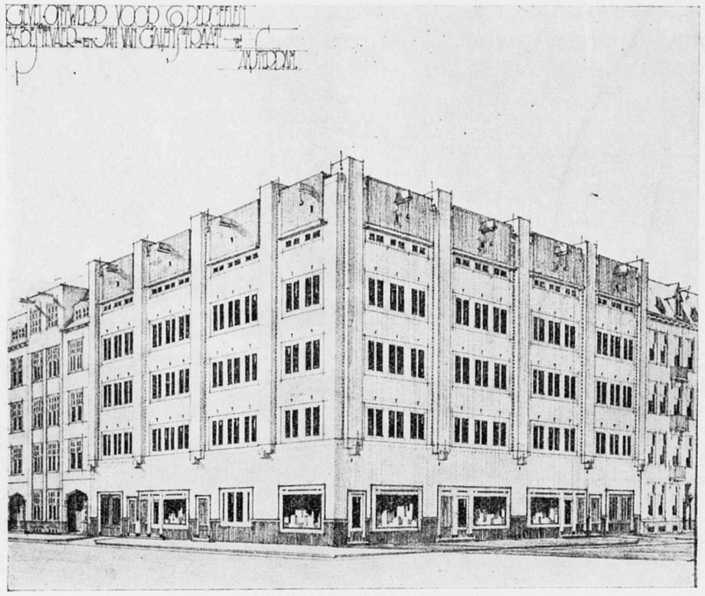

DE WERKWIJZE VAN DE SCHOONHEIDS-COMMISSIE VAN AMSTERDAM.

Na al wat er in den laatsten tijd over Schoonheids-Commissie's en over de wijze van beoordeeling der plannen is geschreven en gepraat, is het misschien wel nuttig eens een geval te publiceeren, waarin juist het bezwaar tegen een bepaalde wijze van beoordeelen sterk naar voren komt.

Het hierbij afgebeelde ontwerp was voor een blok van zes huizen; het onderstuk bestemd voor winkels en garage, het bovengedeelte voor middenstandswoningen. De plattegronden werden door den bouw-ondernemer vastgesteld.

Het groote verschil in bestemming tusschen het onder- en bovengedeelte vormde hier m. i. het meest karakteristieke van het geval, zoodat ik dat dan ook sterk naar voren heb trachten te brengen zoowel in het ontwerp als door toepassing der materialen. Het onderstuk is n.l. gedacht van gele verblendsteen, gelijk met den gevel gevoegd; de spiegelruiten vóór in den muur. Het bovengedeelte van sterk genuanceerde mondsteen met terugliggende voeg, waardoor een ruige muur ontstaan zou die een sterk contrast vormde met den gladden wand van de onderpui.

Nieuw is deze scheiding, door verdeeling, kleur en materiaal overigens niet. Kramer deed hetzelfde aan het Van der Helstplein te Amsterdam en Berlage aan een verzekeringsgebouw te Rotterdam.

De Schoonheids-commissie was echter een geheel andere meening toegedaan. De uitspraak luidde: „Het onderstuk past niet bij het bovengedeelte, het vormt een te groot contrast met het sterk uitgesproken rythme daarvan."

Mij werd de raad gegeven ook het ondergedeelte even regelmatig in te deelen als het bovenste. Daar ik echter meende dat het ontwerp daardoor juist geheel zou worden bedorven wenschte ik hieraan geen gevolg te geven. Het ontwerp werd toen afgekeurd en ik heb mijn opdrachtgever aangeraden zich tot een anderen architect te wenden.

Nu was het misschien wel mogelijk geweest aan het verlangen der commissie eenigszins tegemoet te komen, en na eenig geschipper en gedokter was er dan ten slotte wel een goedkeuring gevolgd, doch het initiatief van den architect wordt op deze wijze geheel uitgeschakeld.

Als men genoodzaakt wordt zich uitsluitend toe te leggen op het verkrijgen van een „goedkeuring" van de Schoonheids-Commissie maakt men tenslotte slechts tamme zoetsappige ontwerpen waar niet veel kwaads of goeds van te zeggen valt. Men probeert 't nog eens met een motiefje en een detail dat de vorige maal voldaan heeft en waarmee men nog wel een keer „succes" hoopt te hebben.

Dit nu gebeurt inderdaad zeer veel. Het is voor een architect bijna altijd noodzakelijk de goedkeuring van een Schoonheids-Commissie te verkrijgen en na een eventueele afkeuring zullen de meesten zich dan ook tot alle middelen verlagen waarmede zij aan het verlangen van de heeren denken te kunnen voldoen.

In het zweetkamertje van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht kan men tijdens de vergadering van de Schoonheids-Commissie dikwijls zeer bekwame architecten ontmoeten, die als „leerlingen" de noodige terechtwijzingen van de „meesters" ontvangen en met een goed- of af-keuring, blij of teleurgesteld weer worden weggestuurd.

De vraag of het totstandkomen van een ontwerp als het hierbij afgebeelde b.v. het stadsschoon ter plaatse ernstig zal schaden wordt in de Commissie blijkbaar niet gesteld. Als de ontwerper een of ander onderdeel niet wenscht te veranderen wordt het afgekeurd. De architect kan dan voor de opdracht verder bedanken of (zooals meestal gebeurt) zijn eigen persoonlijkheid geheel prijsgeven, de gewenschte veranderingen in Godsnaam maar aanbrengen en de zaak verder uit een commercieel oogpunt beschouwen.

De bouwkunst wordt hierdoor ernstig benadeeld; de leden van de Schoonheids-Commissie overzien veel te weinig de consequentie's van de afkeuring van een serieus ontwerp. Er wordt geen rekening mede gehouden dat een goed architect slechts éénmaal een ontwerp kan inzenden. De overdreven macht echter die aan deze commissie is verleend, noodzaakt bijna iedereen aan haar eischen gevolg te geven, en als een bouwwerk er later eenigszins „vercommissie'd" uitziet krijgt bovendien de architect nog de schuld daarvan; de Schoonheids Commissie gaat steeds vrij uit.

Bij een overigens goed ontwerp zou het m. i. beter wezen aan den ontwerper de meening der Commissie over een of ander onderdeel kenbaar te maken doch het overigens geheel aan diens inzichten daaromtrent over te laten. Men kan geen goed geheel maken met twee of meer personen van uiteenloopende inzichten.

Met alle waardeering dan ook overigens voor het werk van de Schoonheids Commissie in het algemeen meende ik toch het vorenstaande eens onder de aandacht van collega's te moeten brengen, omdat het gevaar dreigt dat een instelling die aan de eene zijde zeer veel goeds tot stand brengt, aan de andere zijde een belemmering wordt voor de vrije ontwikkeling der bouwkunst.

A. J. WESTERMAN.

TENTOONSTELLING VAN MASSA-WONINGBOUW EN MACHINALE KUNSTNIJVERHEID.

De op initiatief van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" georganiseerde tentoonstelling, in hoofde dezes genoemd, wordt in het orgaan der Vereeniging als volgt ingeluid:

„Het vraagstuk van goeden woningbouw heeft in de laatste jaren bijna ieders aandacht getrokken, het is, in den besten zin, een vraagstuk van den dag. Eigenlijk is het duidelijk genoeg dat bij het bouwen van de woning slechts één doel mag worden vooropgesteld: ze moet zóó gebouwd worden, dat ze het prettigst is in de bewoning en niet zóó dat ze den eigenaar als verhuurder de meeste winst oplevert.

In een tijd als deze is dat eerste principe niet altijd sterk naar voren gebracht; vandaar het tijdelijk succes van den speculatie-bouw en het groote nut van deze tentoonstelling, die laat zien wat er voor werk in beteren zin verricht werd.

De Woningwet maakte het mogelijk te bouwen niet uitsluitend met het doel winst te behalen, maar met het doel een goede woning te bouwen; en deze tentoonstelling kan laten zien wat het resultaat is dezer overheidsbemoeiïng door finantieelen steun geleid.

Een overzicht als dit kan uit den aard der zaak nooit geheel volmaakt en volledig zijn: maar het is toch een overzicht, dat grondiger en op grooter schaal dan tot nu toe ooit geschiedde een uiterst belangrijk hoofdstuk bouwgeschiedenis der laatste jaren vertegenwoordigt dat alle belangstellenden in deze zaken — wie stelt geen belang in een goede woning — hier op een gemakkelijk te overziene wijze zullen vinden voorgedragen.

Getracht is van het geheele land de voornaamste types van woning bijeen te brengen, die in de laatste tien tot vijftien jaar gebouwd zijn. Eenige voorbeelden van vóór die periode, worden daar ter vergelijking naast opgehangen."

En vervolgens:

„Aan deze tentoonstelling is een tweede verbonden: die van machinale kunstnijverheid. Hier wilde men laten zien, dat de machine in staat is, bij goede ontwerpen, een massaproduct te leveren dat eigen schoonheid bezit en toch de finantieele draagkracht van een bescheiden beurs niet te boven gaat. In beide tentoonstellingen spreekt dus het streven van onze vereeniging zich duidelijk uit en wordt naar wij hopen en verwachten, een overzicht gegeven dat tevens een grondslag is voor verder werken in de door beide tentoonstellingen naar voren gebrachte vraagstukken.

Het zal blijken, dat ook met bescheiden middelen een goede woning en een goed tapijt, goed glaswerk, behangsel enz., te verkrijgen is, als men zich de moeite van belangstelling in het goede maar wil geven."

Zaterdag 2 Juni werd de tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam geopend, met een tweetal redevoeringen, die, zooals hier in de traphal staande aangehoord, wat te gerekt schenen. Daarna verwijdering van de barrière: de genoodigden konden binnengaan in de z.g. eerezaal. Voorzoover deze ruimte aangaat, is de tentoonstelling gereed, wat van de overige zalen niet kan worden gezegd; hier zal nog hard gewerkt moeten worden, om een presentabel geheel te krijgen, en op een „gemakkelijk te overziene wijze" het hoofdstuk bouwgeschiedenis voorgedragen te vinden.

Niettemin belooft de tentoonstelling, uit hetgeen nu al te zien is, zeer belangrijk te worden; weliswaar is een groot deel van het geëxposeerde reeds bekend van vroegere tentoonstellingen en uit publicaties, maar toch is het van belang, de resultaten van den in meer dan één opzicht succesvollen arbeid der laatste jaren op gebied van woningbouw verkregen, op de wijze waarop men zich dat voorstelt, bij elkaar en overzichtelijk ter bestudeering geplaatst te zien.

Een veraangenaming in deze verzameling van uit den aard der zaak vrij droog expositie-materiaal, leveren de levendige, kleurige inzendingen „machinale kunstnijverheid", welker producten echter niet alle als „machinaal" dienen te worden aangeduid, en, afgescheiden nog hiervan, voor een groot deel niet vermogen te beantwoorden aan de hiervoren vermelde eigenschap, van de „finantieele draagkracht van een bescheiden beurs niet te boven te gaan."

De tentoonstelling blijft geopend tot 30 Juni. Zij is toegankelijk op de uren, dat het museum voor het publiek opengesteld is, n.l. op werkdagen van 10—5, en des Zondags van $12^1/_2$—5 uur.

DE J.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 24. 16 JUNI 1923.

INHOUD: Ledenvergadering en Excursies. — Bijzonder nummer van het Bouwkundig Weekblad. — Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven in 1923. — Prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen. — Adres aan den Gemeenteraad te Dordrecht. — Adres aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Excursie naar Apeldoorn. — De Gevangenpoort door H. Hoekstra. — Plan-Hofvijver door Irs. Bijvoet en Duiker. — Over een getuigschrift. — Ontvangen boekwerken, door A. Boeken.

LEDENVERGADERING EN EXCURSIES.

De leden worden er aan herinnerd dat de excursie naar Apeldoorn plaats vindt op Vrijdag 22 Juni en dat de ledenvergadering wordt gehouden te Loenen in Huize „Groenouwe" op Zaterdag 23 Juni.

Voor de bijzonderheden wordt verwezen naar het vorig nummer en naar de aan de leden toegezonden Mededeelingen No. 20.

BIJZONDER NUMMER VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

In het eerstvolgend nummer van het Bouwkundig Weekblad zal worden opgenomen een toelichting op de verbouwing van het Raadhuis van Amsterdam. De afbeeldingen bij dit artikel zullen worden gedrukt op kunstdrukpapier.

Het nummer zal voorts bevatten een „In memoriam G. H. Breitner", indrukken van Dusseldorf, Rotterdam en Amsterdam, door Bruno Taut. Iets over Amerikaansche Architectuur door Ch. Conrardy.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1923.

1e. Prijsvraag betreft een Gebouw voor Haven en Loodsdienst.
Prijzen: 1. Zilveren Medaille benevens f 200.—. 2. Bronzen Medaile benevens f 100.—. 3. Eervolle vermelding benevens f 50.—.

2e. Prijsvraag betreft Brug over een Stadssingel.
Prijzen: 1. Bronzen Medaille en f 50.—. 2. Eervolle vermelding en 25.—. 3. Eervolle vermelding.

3e. Prijsvraag betreft Garderobekasten in een kleedkamer. Prijzen als sub 2.

Jury: A. J. Kropholler, Ir. M. P. J. H. Klijnen, Alb. Otten, A. Stahlie, J. Doets Johz.

Datum van inlevering 15 November 1923.

Exemplaren van het programma te verkrijgen kosteloos bij den Secretaris Ir. W. C van Goor, Claes de Vrieselaan 27a Rotterdam.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Onderwerp: Het ontwerpen van een gevel voor het Hotel-Café „De Unie" aan de Groote Markt te Groningen.

Het is een studie prijsvraag. De eigenaar van het hotel heeft geen enkele toezegging tot uitvoering gedaan. De Vereeniging vond het geval uit een aesthetisch oogpunt de moeite waard te doen bestudeeren.

Jury A. Baart, G. Knuttel Jr., J. Kuiler, J. A. Mulock Houwer, T. Tonkens.

Prijzen: 1e prijs ƒ 175.—, 2e prijs ƒ 75.—.

Inzending: vóór of op 1 September 1923.

Inlichtingen bij den Secretaris der Jury: den Heer T. Tonkens, Herman Colleniusstraat No. 19 te Groningen, waar het programma op aanvraag gratis verkrijgbaar is.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD TE DORDRECHT.

Onderstaand adres is door het Bestuur verzonden aan den Gemeenteraad van Dordrecht inzake art. 2 sub. c van de ontwerp-instructie voor den Directeur van den Woningdienst aldaar.

Aan den Gemeenteraad van Dordrecht.

Geeft te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A.,

kennis genomen hebbende van de ontwerp-instructie voor den Directeur van den Bouw- en Woningdienst der Gemeente Dordrecht, waarbij in artikel 2, sub c wordt bepaald dat tot de werkzaamheden van den Directeur behooren: „het ontwerpen, en het houden van toezicht bij de uitvoering van plannen voor den bouw van openbare gemeentegebouwen en gemeentewoningen",

overwegende, dat er zich gevallen zullen kunnen voordoen, waarin het wenschelijk is het vervaardigen van plannen voor gemeentegebouwen en gemeentewoningen ook aan particuliere architecten op te dragen, gevallen zooals zich in onderscheidene gemeenten meermalen hebben voorgedaan,

van oordeel dat met de voorgestelde redactie van artikel 2 sub c, de mogelijkheid om eventueel aan particuliere architecten den bouw van gemeentegebouwen of gemeentewoningen op te dragen wordt uitgeschakeld,

verzoekt Uwen Raad met klem, de bovengenoemde mogelijkheid open te laten door in artikel 2 sub c, het zelfde voorbehoud te maken als zulks in artikel 2 sub *d* ten aanzien van het ontwerpen van uitbreidings- en stratenplannen is gemaakt, en artikel 2 sub c te doen luiden:

c. „het ontwerpen en het houden van toezicht bij de uitvoering van plannen voor den bouw „van openbare gemeenteg·bouwen en gemeentewoningen, voor zoover zulks niet aan anderen „wordt opgedragen".

't Welk doende enz.

Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd

w.g. A. R. HULSHOFF, *Vice-Voorzitter.*

w.g. E. J. KUIPERS, *Secretaris.*

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD VAN 'S-GRAVENHAGE.

Het Bestuur heeft aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage het volgende adres verzonden inzake de verbetering van de Zuid-Westzijde van den Hofvijver.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van de van particuliere zijde naar voren gebrachte plannen, tot verbetering van den verkeersweg langs de Zuid-Westzijde van den Hofvijver.

U in herinnering brengend het adres dezerzijds van 7 September 1922, waarin wij de vrijheid namen U te verzoeken het besluit van 3 Januari 1916 te handhaven en maatregelen te nemen dat het daarin vervatte plan worde uitgevoerd,

overwegende, dat het in het algemeen zeer noodzakelijk is een eenmaal aangestelde adviseur voor een plan in de verschillende stadia van uitvoering daarvan te hooren en in de eerste plaats diens inzichten te beoordeelen,

neemt hierbij de vrijheid er bij Uwen Raad op aan te dringen terzake van het Gevangenpoort-vraagstuk voorloopig geen andere adviezen te beoordeelen, dan die van den door Uwen Raad op 3 Januari 1916 benoemden adviseur Dr. H. P. Berlage.

't welk doende enz.

Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd

w.g. P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*

w.g. E. J. KUIPERS, *Secretaris.*

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Naar aanleiding van den wedstrijd der „Vereenigde Zangers" schrijft de Telegraaf, dat de acoustiek in het R. A. I. gebouw te Amsterdam verrassend goed is.

W. v. d. Leck, Architect B. N. A. en Ir. J. A. Prins c. i. hebben opgericht een architecten en ingenieursbureau, dat zich belast met het ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken, uitbreidingen, verbouwingen, interieurs. Het belast zich ook met het maken van berekeningen en begrootingen en met het geven van adviezen en inlichtingen.

Het Bureau is gevestigd te Amersfoort, Steven v. d. Hagenlaan 14. Tel. Int. 643; te Enschede, Oldenzaalschestraat 183. Tel. Int. 447.

EXCURSIE NAAR APELDOORN.

Op bouwkundig gebied is er in Apeldoorn zeker niet genoeg te zien van voldoende beteekenis om een excursie van architecten een succes te doen zijn. Op stedebouwkundig gebied echter zijn de plannen voor uitbreiding in de Gemeente en voor verbetering ervan wel van zoodanige beteekenis ook voor den architect dat een kennismaking juist op dit oogenblik daarmede wel zeker nuttig en aangenaam zal zijn.

Apeldoorn is een Gemeente met groote relatieve bevolkingstoename, telde voor ongeveer 25 jaren de Gemeente circa 20.000 inwoners, thans is dit aantal gestegen tot ruim 52000 en kan het overschot door vestiging boven vertrek en geboorte boven sterfte op 2000 à 2500 per jaar gerekend worden.

De oppervlakte van de Gemeente is ruim 35000 H.A., verafgelegen buurtschappen en dorpen behooren tot Apeldoorn, zooals Hoenderloo, Uddel, Loenen, Beekbergen enz. De bevolkingstoename heeft echter in hoofdzaak in het eigenlijke dorp plaats.

De bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkeling heeft met deze uitbreiding geen gelijken tred gehouden. Aan de eerste wordt nog vrijwel geen leiding gegeven. Ofschoon er wellicht geen plaats in ons land is waar het vrijstaande eengezinshuis zoo algemeen voorkomt (voor het overgroote deel eigendom der bewoners), worden aan den uiterlijken vorm geen eischen gesteld, hetgeen ieder, die Apeldoorn bezoekt, dan ook wel onmiddellijk treft.

Ook de stedebouwkundige uitbreiding is tot heden verwaarloosd, men ziet uit het hier volgende, dat particuliere wegen, soms niet meer dan 5 Meter breed en soms onverhard tot in de kom der Gemeente nog tot voor enkele jaren werden aangelegd.

De laatste jaren is men echter betere wegen gaan bewandelen. Teneinde de direct aan de kom grenzende bosschen te behouden, heeft de Gemeente de 525 H.A. groote bezitting Berg en Bosch aangekocht, een plan voor wegenaanleg en bebouwing doen opmaken door den tuinarchitect K. C. van Nes en is met behulp van werkeloozen begonnen den onderbouw dezer wegen gereed te maken.

Op het plan Berg en Bosch sluit aan het plan door den tuinachitect Tersteeg ontworpen voor de bezitting Het Orderbosch groot 280 H.A., eigendom van de N. V. Mij. de Kievit te Wassenaar, van ongeveer gelijke beteekenis als het Berg en Boschplan, met een natuurschoon van wellicht nog grootere waarde.

Voor het Berg en Boschplan is een zeer gedetailleerd bebouwingsplan opgesteld, zoodat voor elk terrein nauwkeurig as- en rooilijnen voor de gebouwen zijn vastgesteld terwijl voor elk deel ervan de soort van bebouwing enz. eveneens vastgesteld zijn.

Het aantrekkelijke van het uitbreidingsplan van Apeldoorn zit in tegenstelling met vele andere uitbreidingsplannen hierin, dat in deze Gemeente, waar voortdurend behoefte bestaat aan nieuwe wegen, nieuwe bouwterreinen, terreinen voor openbare gebouwen, direct uitvoering aan een deel van het plan wordt gegeven, zoodat de noodzakelijkheid van het plan en de behoefte ervan dadelijk gevoeld wordt. Meerdere hoofdwegen worden reeds op de in het uitbreidingsplan aangegeven breedte gebracht, men kan deze in oogenschouw nemen, de medewerking van de talrijke eigenaren der aan de wegen liggende perceelen is over het algemeen overal verkregen en zijn de voor de verbreeding benoodigde terreinstrooken gratis afgestaan.

Bij een rondgang door de Gemeente zal men zien dat op 't oogenblik de overgangstoestand van het landelijk dorp naar een eenigszins bevredigend uitziende Gemeente van beteekenis wel zeer duidelijk uit elk straatbeeld is af te lezen, deze overgangsperiode heeft wel heel veel leelijks gebracht en er zal nog heel wat moeten gebeuren wil het uiterlijk aanzien eenigszins aan redelijke eischen gaan voldoen.

De oude hoofdwegen in Apeldoorn zijn oude landwegen, welke in hoofdzaak een zeer goed beloop hebben, goed van afmetingen zijn en op logische wijze de Gemeente verdeelen. In het uitbreidingsplan zijn zij gemakkelijk weer te vinden.

Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op de spoorwegplannen. De bedoeling

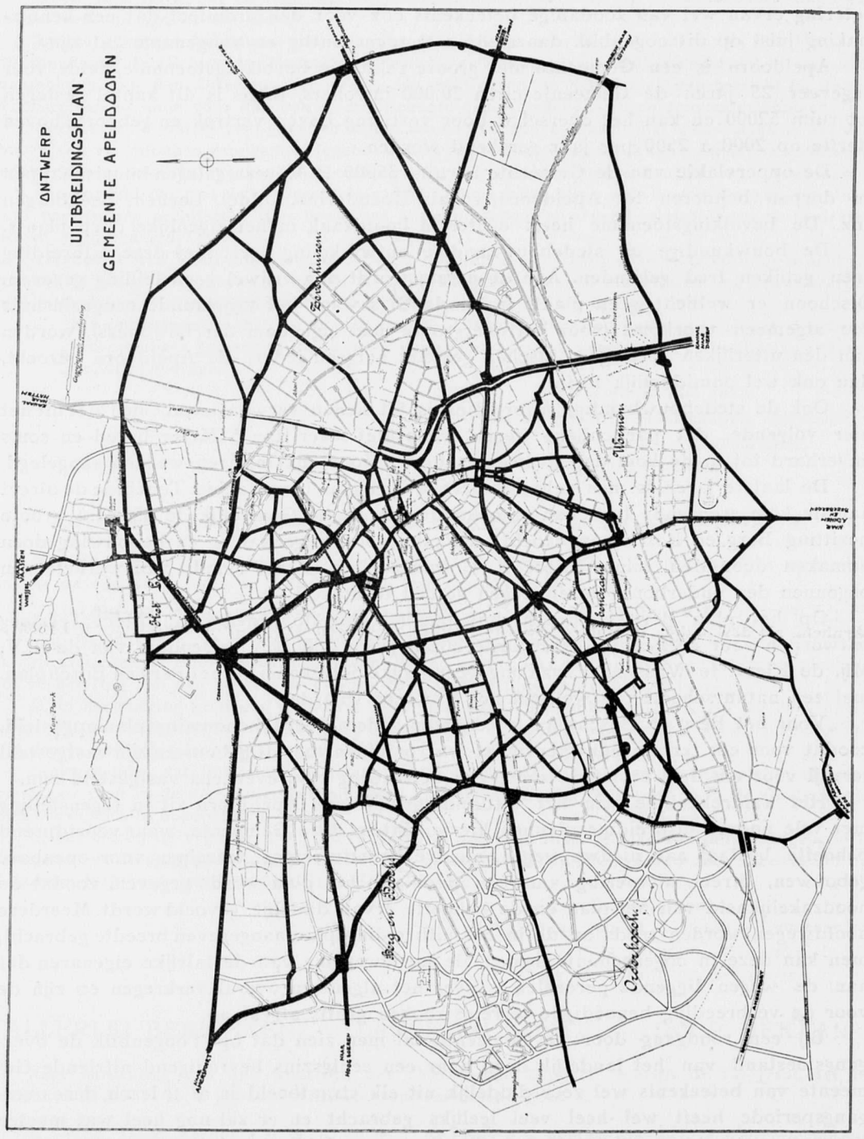

is een nieuw hooggelegen station te bouwen ongeveer een kilometer ten Zuiden van het bestaande, de bestaande lijn naar het Loo ten Westen van de kom om te leggen naar het Oosten en alle vrijkomende terreinen bruikbaar te maken voor het aanleggen der nieuwe wegen.

Ter gelegenheid van de deze week voor het eerst verschijnende publicatie van het uitbreidingsplan komt deze week een toelichting in boekvorm uit, waaruit het volgende is overgenomen:

„Het ontwerpen van het eerste uitbreidingsplan voor de gemeente Apeldoorn onder vigueur van de in 1901 tot stand gekomen Woningwet werd eerst in 1909 ter hand genomen. Het nut van een zoodanig plan werd door het toenmalig gemeentebestuur nog niet ingezien; het meende zelfs aan Gedeputeerde Staten vrijstelling van het ontwerpen van een plan te moeten verzoeken. Dit verzoek werd echter geweigerd, waarna bij Raadsbesluit van 7 Mei 1909 een crediet van f 1000.— werd verleend, waaruit niet alleen het honorarium van den met het ontwerpen te belasten architect, doch ook de kosten van meet- en teekenwerk moesten worden bestreden. Het spreekt wel van zelf, dat onder deze omstandigheden van een breed opgezet, weldoordacht en goed overwogen plan van uitbreiding al heel weinig komen kon en het is dan ook niet te verwonderen dat het den ontwerper niet mogelijk was van het plan veel werk te maken. Het maakte dan ook een tamelijke lijdensgeschiedenis door eer het kon worden goedgekeurd. Oorspronkelijk in April 1910 door den ontwerper voltooid, werd het telkens door Gedeputeerde Staten met opmerkingen teruggestuurd. Het duurde volle zes jaren eer het eindelijk, bij besluit van 9 Mei 1916, kon worden goedgekeurd.

Ook het eenmaal goedgekeurde uitbreidingsplan had uit den aard der zaak — de omstandigheden waaronder het was tot stand gekomen konden weinig anders doen verwachten — weinig succes. Het lag, zooals de Woningwet voorschrijft „op de gemeente-secretarie voor een ieder ter inzage", doch nagenoeg niemand nam er verder notitie van.

De aanzienlijke uitbreiding, welke de gemeente sedert het begin der 20ste eeuw bij voortduring en onverminderd onderging, deed reeds in 1919 — dus slechts drie jaar na de goedkeuring doch negen jaar na de feitelijke samenstelling — de vraag van de noodzakelijkheid of wenschelijkheid van een herziening van het plan, welke herziening door de Woningwet ten minste eenmaal in de tien jaren gevorderd wordt, onder de oogen zien. Na vrij langdurige voorbereiding werd bij Raadsbesluit van 19 Augustus 1920 op voorstel van Burgemeester en Wethouders inderdaad de herziening van het uitbreidingsplan onder algemeene leiding van den Wethouder van Openbare Werken opgedragen aan de beide Directeuren der Gemeentewerken, de heeren G. de Zeeuw en W. Nolen, c. i., bijgestaan door den heer W. F. C. Schaap c. en b. i., oud-Directeur der Gemeentewerken van Arnhem, als deskundige, terwijl ten behoeve van dien arbeid een crediet werd toegestaan van f 31900.—.

Bij de volvoering van haar taak kwam de aldus ontstane Commissie ad hoc voor eigenaardige moeilijkheden te staan.

De eerste moeilijkheid was een gevolg van de zeer groote uitgestrektheid van het in het plan te begrijpen gebied. Apeldoorn toch, kenmerkt zich door een open bebouwing met zeer verspreide bevolking, zoodat de eigenlijk bebouwde kom van West naar Oost ongeveer 4 en van Noord naar Zuid ongeveer 5 K.M. afstand beslaat."

De toelichting dezer eerste moeilijkheid volgt hierna, als tweede moeilijkheid geldt de onzekerheid omtrent de eigendomsrechten der door de gemeente stroomende beken. De toelichting gaat voort als volgt:

„Een derde meer dan gewone moeilijkheid waarmede de Commissie te Kampen kreeg was van meer technischen aard en een gevolg van de ongelooflijke stelselloosheid, waarmede de uitbreiding van de kom van Apeldoorn zich in vroeger jaren had voltrokken, eensdeels door de buitengewone snelheid waarmede die uitbreiding plaats greep en anderdeels door het onverklaarbare gemis aan leiding waarvan de gemeentelijke Overheid daarbij tot voor niet zeer langen tijd blijk gaf. Men stond nu eensklaps voor verschillende technische vragen als:

hoe kan men weer goedmaken wat tot dusver bedorven was?

hoe kan men verder bederf, verdere stelselloosheid, verdere anarchie op stedenbouwkundig gebied hier voor het vervolg voorkomen niet alleen, doch integendeel de verdere ontwikkeling in goede, doelmatige en gezonde banen leiden?

hoe kan men daarbij Apeldoorn zijn terecht zoo aantrekkelijk landelijk karakter zooveel mogelijk doen behouden en toch aan de verdere ontwikkeling geen te klemmende rem aanleggen?

hoe kan men voorkomen dat Apeldoorn zich bij de stage uitbreiding der bevolking gaat vervormen tot een stad en toch er voor zorgen dat, met behoud van het landelijk karakter alle technische en stedenbouwkundige voordeelen aan een goed aangelegde en doelmatig uitgedijde stad verbonden, voor den vervolge hier in toepassing worden gebracht?

hoe kan men, alzoo, Apeldoorn zich laten ontwikkelen als een doelmatig en aesthetisch aangelegde aan strenge stedenbouwkundige eischen beantwoordende tuinstad, een zomerresidentie van Neerlands Vorstenhuis waardig?

hoe kan men, kortom, Apeldoorn door zijn vlegeljaren heen helpen?

Reeds eenige jaren eer tot de herziening van het uitbreidingsplan besloten werd, was in de richting van een oplossing dier vragen door de gemeentelijke Overheid eenig nuttig werk gedaan door de vestiging van bouwverboden op de daarvoor het meest in aanmerking komende punten en te nauwe wegen of straten.

Daarmede werd in 1916 begonnen en sedert geleidelijk voortgegaan." In een der volgende hoofdstukken lezen wij het volgende:

„DE HOOFDELEMENTEN VAN HET PLAN."

De horizontale projectie of platte grond van elke stad of van elk dorp vertoont reeds bij oppervlakkige beschouwing enkele hoofdelementen, die als het ware al het overige beheerschen. Die hoofdelementen worden gevormd òf door geheele gedeelten van de bebouwing, b.v. een hoog en een laag gedeelte, een stads- en een landelijk gedeelte, een binnenstad en een buitenstad, òf door enkele domineerende aardrijkskundige objecten, b.v. een rivier, een kanaal, een groote weg, een vestingwal, een bosch, òf wel door bepaalde, op zich zelf staande verkeerscentra vormende of de stad of het dorp typeerende punten, b.v. een station, een gemeentehuis, een kerk, een plein, een kruispunt van groote verkeersaderen, enz.

Ook Apeldoorn vertoont dergelijke hoofdelementen.

Geographische elementen zijn:

de binnenstad,
de eigenlijke uitbreiding,
het Koninklijk paleis en domein het Loo,
de bosschen langs de westzijde (Berg en bosch en het Orderbosch).

Door bepaalde objecten gevormde elementen zijn:

de spoorwegstations Apeldoorn en het Loo;
het gemeentehuis;
de groote verkeerswegen naar Amersfoort, Zwolle, Deventer, Zutphen, Arnhem en Ede;
het Apeldoornsche kanaal;
de Gedenknaald te het Loo.

Het Koninklijk Domein het Loo vormt in tweeledig opzicht een hoofdelement en wel, eensdeels doordat het het Noorden geheel afsluit en aldus elke uitbreiding ten noorden van den Amersfoortschen weg en ten Westen van den Vaassenschen weg tegenhoudt, en anderdeels doordat het Koninklijk paleis door zijne toegangswegen een groot deel van het net der groote verkeersaderen beheerscht.

De bosschen langs de westzijde, hoofdzakelijk gevormd door het gemeentelijk landgoed Berg en Bosch en door het ten zuiden daarvan gelegen Orderbosch, stempelen dit gedeelte der gemeente tot een bij uitstek landelijk gebied met buitengewoon natuurschoon en geven daardoor aan den ontwerper van het uitbreidingsplan een moeilijke, doch dankbare taak te vervullen.

De spoorwegstations Apeldoorn en het Loo, maar vooral het eerstgenoemde, vormen zeer gewichtige punten van samenkomst van wegen, van waaruit en waarheen een belangrijk deel van het plaatselijk verkeer divergeert en convergeert. Bij de samenstelling van het uitbreidingsplan vragen deze beide punten meer dan gewone aandacht, omdat plannen in voorbereiding zijn tot algeheele verplaatsing van de te Apeldoorn samenkomende spoorweglijnen en daarmede ook van de beide bestaande spoorwegstations. Met het geheele samenstel van werken, dat met die plannen in verband staat en dat samengevat kan worden onder het verzamelwoord „de Spoorplannen", moest bij het ontwerpen van het uitbreidingsplan terdege rekening worden gehouden, en dit te meer daar de uitvoering principieel bij de Regeering vast staat, doch, in verband met den toestand der geldmiddelen, nog slechts een kwestie van tijd is. Wegens hun belangrijkheid en hun overwegenden invloed op het geheele uitbreidingsplan zal aan die spoorplannen een afzonderlijke paragraaf gewijd worden.

Het Apeldoornsche kanaal, dat het oostelijk deel der „binnenstad" van zuid naar noord doorsnijdt, drukt op het geheele gebied langs zijn wederzijdsche oevers een duidelijken stempel, die dat gebied typeert tot het industriegebied bij uitnemendheid.

De Gedenknaald te het Loo, ter herinnering aan het huwelijk van H. M. de Koningin, is geplaatst vóór de hoofdlaan die toegang geeft tot het Koninklijk Paleis op een punt waar een aantal rechte, breede lanen bijeen komen. Van die lanen, waarvan er in de 19de eeuw twee door den aanleg van den locaalspoorweg Apeldoorn-Hattem danig bedorven werden, kon bij de samenstelling van het uitbreidingsplan schitterend partij getrokken worden tot het verkrijgen van een stel prachtige groote verkeerswegen. Doordat die wegen allen op de Gedenknaald aanloopen zal deze in de toekomst nog meer dan reeds thans, overal op grooten afstand in het verschiet zichtbaar zijn, waardoor zij een der meest domineerende punten van de geheele gemeente zal worden.

DE SPOORPLANNEN.

De spoorwegtoestanden te Apeldoorn zijn langzamerhand onhoudbaar geworden. Het bestek van dit geschrift laat niet toe hierbij uitvoerig stil te staan. (Men raadplege hierover desgewenscht

de in November 1917 door den Wethouder van Openbare Werken Jhr. L. F. Teixeira de Mattos c. i. uitgebrachte „Nota omtrent de Spoorweg — en de daarmede in verband staande Verkeerstoestanden te Apeldoorn en de middelen om daarin verbetering te brengen").

Volstaan wordt dus met de mededeeling, dat deswege gevoerde onderhandelingen hebben geleid tot het overwegen van plannen om hierin afdoende te voorzien en dat de Minister van Waterstaat bij besluit van 3 Maart 1920 No. 305 zijne goedkeuring heeft gehecht aan een plan, meer bekend als het Plan A., waarvoor de gemeenteraad den 8sten December 1920 een door den Minister als voorwaarde gestelde bijdrage uit de gemeentekas van f 600.000.— beschikbaar stelde. Natuurlijk lag het in de bedoeling, de uitvoering onmiddellijk ter hand te nemen. De vrij plotseling zeer acuut geworden geldnood met den daarop gevolgden begrijpelijken drang naar ver doorgaande bezuiniging deed die uitvoering evenwel, gelijk met die van verreweg de meeste nieuwe spoorwegwerken, zooals het in een officieel stuk heet „eenige jaren" uitstellen. Ofschoon het voorzichtiger schijnt aan het begrip „eenige" hier een min of meer rekbare beteekenis te hechten, mag toch, tenzij ten slotte de geheele wereld om zoo te zeggen op zijn kop mocht gaan staan, als vaststaande worden aangenomen, dat vroeg of laat die spoorwegplannen wel tot uitvoering gebracht zullen worden.

De ontwerpers van het uitbreidingsplan waren dus wel logisch gebonden, die plannen, zooals zij, Ministerieel goedgekeurd als zij reeds zijn, vaststonden in het plan van uitbreiding op te nemen en te verwerken.

Naar het nieuw te bouwen station Apeldoorn zijn in hoofdzaak twee nieuwe toegangswegen ontworpen. De eene zal ter plaatse van het thans bestaande station tegenover de stationsstraat een aanvang nemen en in zuidwestelijke richting dwars door Wormen op het nieuwe station aanloopen. Hij is gedacht als een monumentale breede verkeersweg, meer in het bijzonder bestemd voor het personenvervoer (voetgangers, rijwielen, automobielen en tram). Daarnaast zal de bestaande Arnhemsche weg omgebouwd worden tot een hoofdzakelijk voor het goederen- en vrachtverkeer bestemde weg, waardoor bereikt zal worden dat personen- en goederenvervoer geheel van elkander afgescheiden gehouden kunnen worden en elkander dus in letterlijken zin niet in den weg behoeven te zitten.

De andere nieuwe toegangsweg zal vanaf de Gedenknaald tegenover het Koninklijk paleis in nagenoeg rechte lijn zuid- en zuid-zuidoostwaarts naar het station loopen. Hij zal over de grootste lengte gevormd worden door de tot breeden verkeersweg te vervormen eerst langs de Koning-Lodewijklaan en daarna op vrije baan loopende bestaande locaallijn, terwijl, van nabij het punt waar deze op de bestaande hoofdlijn uitkomt een zuid-zuidoostwaartsche doorbraak naar het nieuwe station ontworpen is. Deze toegangsweg zal bestemd worden zoowel tot toegangsweg naar het Koninklijk paleis als tot opneming van het verkeer uit het westelijk deel van het dorp en uit het noordelijk deel van Berg en Bosch.

Ook de bestaande, als zoodanig verlaten hoofdlijn zal vervormd worden tot een breeden verkeersweg van west naar oost, welke, komt hij tot stand, op bij uitstek doelmatige wijze zal voorzien in de bestaande groote behoefte aan een ruime verkeersverbinding in deze richting.

DE BINNENSTAD.

Wat Apeldoorn betreft vertoont de „binnenstad" een mengelmoes van goede, deels zelfs fraaie, en van zonder eenig systeem of stelsel in het leven geroepen, te eenenmale onvoldoende en onbruikbare stedenbouwkundige elementen. Daar tusschen bestaan natuurlijk tallooze overgangs- en tusschenvormen. Zoo is het lanenkwartier om en tusschen de parken in het algemeen zeer doelmatig, daarentegen het Marktplein en vooral het Voormarktplein bekrompen en verre van fraai aangelegd. Zoo staat de wat richting breedte en perspectief betreft onvolprezen Loolaan (hoezeer het dwarsprofiel en de technische verzorging — het is een Rijksweg — geheel onvoldoende zijn) in schrille tegenstelling met het akelige en nauwe straatjescomplex waarvan de Nieuwstraat de hoofdader is. Met dat al: de goede elementen staan verre in de minderheid en de verkeerde elementen domineeren. De hoofdverkeerswegen zijn bijna allen te nauw en gebrekkig van samenstelling en vertoonen vaak zeer hinderlijke bochten. Eerst in den allerlaatsten tijd is men begonnen, doorgaans met gebruikmaking van bouwverboden, eenige hoofdwegen te verbreeden en te moderniseeren: (Hoofdstraat voor zoover niet Rijksweg, Molenstraat, Brinklaan).

De binnenstraten vertoonen een doolhof van nauwe, vaak nauwelijks verharde, zonder eenigen onderlingen samenhang aangelegde, niet zelden zelfs plotseling doodloopende wegjes. Deze werden veelal oorspronkelijk door particulieren en bouwondernemers op bekrompen wijze aangelegd, zonder dat de Overheid zich van doelmatigheid, richting, afmetingen of samenstelling veel aantrok.

Allengs werden wel een klein aantal van die wegen aan de gemeente overgedragen, die zich dan wel iets meer aan hunne verzorging gelegen liet liggen, doch een niet minder groot aantal is nog steeds in het bezit van de oorspronkelijke eigenaars of van hun rechtverkrijgers, zoodat thans de lengte van de binnen de bebouwde kom gelegen z.g. particuliere wegen niet minder dan 20.233 M. bedraagt, een afstand ongeveer zoo groot als van Apeldoorn naar Zutphen.

Bij de samenstelling van het uitbreidingsplan moest natuurlijk met die nu eenmaal bestaande wegen rekening worden gehouden.

Had men het voor het zeggen en . . . . voor het grijpen, dan zou men er toe komen, de verbetering van de binnenstad „in grooten stijl" in het uitbreidingsplan vast te leggen Kostbare doorbraken zouden er in opgenomen moeten worden.

Geheele, thans te nauwe straten zouden „voor den grond" gegooid moeten worden. Kortom, het zoude weinig schelen of men zou er op aangestuurd hebben op de puinhoopen van het oude Apeldoorn, een nieuw, verjongd Apeldoorn te bouwen.

Het spreekt van zelf, dat van dergelijke hersenschimmen ten eenenmale afgezien moest worden. Er werd zelfs een oogenblik aan gedacht om aan de binnenstad met het oog op de groote geldelijke offers, die een afdoende verbetering zoude vergen, maar in 't geheel niet te tornen en haar maar te laten zooals zij was. Ook dit uiterste bleek echter niet vol te houden. Het zou eenvoudig niet aangaan de logische doorvoering van de in het eigenlijke uitbreidingsgebied neergelegde hoofdlijnen in de binnenstad achterwege te laten. Een zekere continuïteit in die hoofdlijnen moest in ieder geval ook in het oude gedeelte worden doorgevoerd.

Getracht werd daarom, met vermijding, zooveel doenlijk, althans met beperking tot het strikt noodzakelijke, van aantasting van reeds bestaande gebouwde eigendommen, datgene te bereiken wat nog redelijkerwijze te bereiken is.

Over de wijze waarop men met de vele particuliere wegen wil handelen lezen wij sub d „Het secundaire Wegennet" het volgende:

Tot de hierbedoelde secundaire wegen behoort ook het groote aantal particuliere wegen, waarover hierboven reeds met een enkel woord gesproken werd.

Het heeft reeds gedurende langen tijd een onderwerp van studie en overweging uitgemaakt, hoe men het beste van die ongelukkige particuliere wegen af kon komen. Een groote prikkel om de menschen tot het aan de gemeente overdragen van die particuliere wegen te bewegen meende men gevonden te hebben in de opneming in de bouwverordening van een bepaling krachtens welke het verboden werd een of meer gebouwen op te richten of geheel te vernieuwen anders dan aan wegen, welke bij het Rijk, de Provincie, de Gemeente of een Waterschap in eigendom of beheer zijn. Deze bepaling, die dus neerkwam op een verbod van bouwen aan particuliere wegen, gaf echter niet de gewenschte ontspanning: het bleef aan medewerking van de belanghebbenden ontbreken, die vooral op bleven zien tegen de hooge kosten, aan het in orde maken der wegen verbonden en, hoewel in mindere mate, ook tegen het afstaan van de strooken grond, noodig om die wegen op behoorlijke breedte te krijgen. De gemeente toch bleef afstand van die strooken grond om niet als voorwaarde voor de overneming stellen terwijl zij tevens van de verbeteringskosten, een zeker percentage, veelal één derde, soms ook meer (b.v. $^1/_2$) soms ook wel minder (b.v. 30 pCt.) van de belanghebbenden terug verlangde. In de overnemingsvoorwaarden is thans echter een wijziging in milderen zin tot stand gekomen. De Gemeenteraad toch, besloot den 1en Februari in 1923 als norm, behoudens enkele uitzonderingen, aan te nemen: gratis afstand van de benoodigde grondstrooken en bijdrage van 15 pCt. der verbeteringskosten.

De ondervinding zal moeten leeren of dat helpen zal

Omtrent „de Eigenlijke Uitbreiding" lezen wij sub *b* Berg en Bosch o.a.:

Het plan Berg en Bosch is opgevat als een op zich zelf afgerond geheel, met wijken en bebouwingen voor alle standen en met plaats voor de noodige openbare en semi-openbare gebouwen, zoodat het, bij voltooïing, een bebouwde kom op zich zelf vertoont.

De door hun geaccidenteerdheid, schilderachtige ligging en begroeiïng met dennenbosch en andere houtsoorten daarvoor het meest in aanmerking komende gedeelten zijn in het plan als zoodanig gehandhaafd; zij zullen een reeks openbare plantsoenen blijven vormen, die de aantrekkelijkheid van het geheel niet anders dan in hooge mate zal kunnen verhoogen.

Bij „het Orderbosch met omgeving" lezen wij o.a.:

Dit wegenplan is evenals dat voor Berg en Bosch zoodanig opgevat, dat tuinstadbebouwing domineeren zal, met uitsparing van wegens hun natuurschoon in stand te houden begroeiïngen en plantsoenen. Trouwens de voornaamste dier plantsoenen, ter oppervlakte van ongeveer 31 H.A., zijn door de Maatschappij reeds kosteloos aan de gemeente in eigendom overgedragen, waarmede dus een waarborg te meer voor hun behoud verkregen is.

De bestemming van de bouwblokken luidt met weglating van enkele hier niet dienende toelichting als volgt:

Art. 11 van het Woningbesluit van 1921 bepaalt voor de z g. binnenste zône d.i. voor den grond die voor bebouwing in de allernaaste toekomst bestemd is (zie paragraaf 1) dat het plan van uitbreiding een aanduiding bevat „voor welke bebouwing (gesloten, open soorten van woningen, soorten van niet ter bewoning bestemde gebouwen) de bouwblokken bestemd zijn," terwijl voor de z.g. buitenste zône d.i. voor den grond die in verderen toekomst voor bebouwing bestemd is uit

het plan „ten minste" moet blijken „de bestemming van den grond voor de bebouwing met woonhuizen of met andere perceelen."

Uit een en ander volgt, dat een aanduiding van de aan den grond te geven bestemming als bovenbedoeld een integreerend deel van het uitbreidingsplan uitmaakt, als zoodanig ook door de wet beschermd wordt en aan Burgemeester en Wethouders de imperatieve verplichting impliceert om in strijd met die bestemming aan te vragen bouwvergunningen te weigeren.

Deze belangrijke omstandigheid maakt het raadzaam, met groote omzichtigheid bij het aangeven der verschillende soorten van bebouwing te werk te gaan, opdat niet verplichtingen worden vastgelegd, waarvan de wenschelijkheid of doelmatigheid later weer met eenig recht zou kunnen worden betwist en waaraan dan niet meer te tornen valt.

Te meer klemt dit bepaaldelijk voor Apeldoorn, omdat Apeldoorn nu eenmaal een „tuinstad" is en een „tuinstad" moet blijven.

„Gesloten bebouwingen" zijn hier in 't algemeen verre van populair. Men is er niet aan gewend en 't liefst ontloopt men ze dan ook zooveel mogelijk. Alleen in de allerdrukste hoofdaderen van het centrum zijn allengs de „winkelstraten" ontstaan, waarin de vroegere vrijstaande huizen van lieverlede plaats hebben gemaakt en heden ten dage nog bezig zijn langzaam-aan plaats te blijven maken voor meer aaneengesloten huizenrijen.

Bij het ontwerpen van het plan heeft men zich nu allereerst de vraag gesteld, hoe ver men met de toepassing van de geciteerde bepalingen uit het woningbesluit gaan moest.

Overwogen werd aanvankelijk een indeeling in vier rubrieken, als:

a. bouwblokken, waar aaneengesloten bebouwing verplichtend is;

b. bouwblokken, waar open bebouwing verplichtend is;

c. bouwblokken, waar de keuze van open of gesloten bebouwing — behoudens c.q. in de bouwverordening te stellen nadere voorwaarden — aan den aanvrager wordt overgelaten; en

d. industrie- en handelsterreinen.

Bij nadere bestudeering en met in aanmerking neming van de hier heerschende plaatselijke toestanden, die in het algemeen, de instandhouding van een zoo veel doenlijk landelijke open bebouwing terecht verlangen, is men er tenslotte echter toe gekomen, de drie eerst genoemde rubrieken zoodanig in te krimpen dat op juistere en meer practische wijze recht wordt doen wedervaren aan het streven, dat men zich hier als het meest gewenscht voorstelt. Dit streven moet, naar het oordeel der samenstellers van het plan, er op gericht zijn, dat als regel de open bebouwing overal als voorschrift geldt, dat eenerzijds echter langs de straten of wegen, die bezig zijn zich als winkelstraten te ontwikkelen, of waarvan logisch te voorzien is, dat zij in de toekomst winkelstraten zullen worden, ook gesloten bebouwing wordt toegestaan, doch dat anderzijds op de terreinen, die voor industrie of handel gereserveerd worden, binnen de door de bouwverordening te stellen perken en voorwaarden, aan de bouwaanvragers grootere vrijheid van handelen zal worden gelaten.

Een en ander dient natuurlijk gepaard te gaan met in de bouwverordening op te nemen doelmatige rooilijn-bepalingen.

In § 9 betreffende *openbare gebouwen en terreinen* staat o.a. het volgende:

b. GEMEENTEHUIS.

Het tegenwoordige gemeentehuis is te klein. Reeds zijn een aantal diensten voorloopig in twee daartoe aangekochte heerenhuizen ondergebracht. Het gebrek aan ruimte zal zich, bij de stage uitbreiding der bevolking, steeds klemmender doen voelen.

In het plan van uitbreiding is daarom opgenomen een geheel nieuw gemeentehuis, dat voor afzienbaren tijd in de noodige localiteit zal voorzien. Dit nieuwe gemeentehuis is ontworpen op een reeds grootendeels aan de gemeente in eigendom toebehoorend zeer centraal, aan het kruispunt van belangrijke verkeerswegen gelegen terrein binnen den driehoek begrensd door de Hoofdstraat, den Badhuisweg en den Sprengenweg. Het is opgevat als een monumentaal gebouw op een met plantsoen bezet ruim plein met het front naar den hoek Loolaan-Parkweg. Dit hoofdgebouw is door twee van doorgangspoorten voorziene overloopen verbonden met twee vleugelgebouwen, die zich langs de west- en oostzijde van het plein uitstrekken. Men zie overigens het deswege medegedeelde in § sub *b*.

i. PLANTSOENEN, enz.

Zeer bijzondere aandacht is geschonken aan het vraagstuk der openbare plantsoenen, parken en sportterreinen.

Bestaande, terecht alom geroemde parken zijn reeds aanwezig in het centrum der oudere bebouwing, n.l. het *Oranjepark*, het *Wilhelminapark* en het *Prinsenpark*.

Daarnevens bestaan ook reeds enkele kleinere parken en met plantsoen aangelegde pleinen, als het *Julianapark* bij het tegenwoordige station het Loo, het *Sophiapark* en een plantsoen op het Zwanenplein.

Het scheen een volksbelang van groote beteekenis, te zorgen, dat ook de reeds aanwezige en de toekomstige bewoners van de in de uitbreiding begrepen deelen der gemeente zooveel mogelijk

in het genot worden gesteld van in hunne nabijheid gelegen openbare parken en plantsoenen, die dan ook, op vrij ruime schaal over die uitbreiding verspreid, in het plan zijn opgenomen.

Allereerst zijn in de als „tuinstad" bij uitnemendheid opgevatte gedeelten „Berg en Bosch" en „Orderbosch" belangrijke, deels schilderachtige geaccidenteerde complexen reeds aanwezige beboschingen, waarvan het behoud om hun natuurschoon en fraaie perspectieven in hooge mate gewenscht genoemd mag worden, als openbaar plantsoen in het plan opgenomen.

Daarnaast zijn ook in de overige deelen der gemeente hier en daar volksparken en min of meer groote complexen plantsoen tusschen de toekomstige bebouwing in, als openbaar plantsoen gereserveerd.

Omtrent kinderspeelplaatsen lezen wij het volgende:

Voor kinderspeelplaatsen zijn in het algemeen geen bepaalde terreinen in het plan gereserveerd. Het zal wel steeds mogelijk blijven naar gelang van de plaatselijke gesteldheid en locale toestanden in opkomende behoeften in deze te voorzien. Een uitzondering is gemaakt voor een terrein aan de Noordzijde van den Asselschen weg iets ten westen van school No. 13, waar zich thans een vrij diepe zandgraverij bevindt die uitermate geschikt schijnt om daar zonder groote kosten een heerlijken speeltuin voor kinderen in te richten.

Er is hier slechts een greep gedaan uit de uitgebreide toelichting, welke door de Commissie voor het uitbreidingsplan is opgesteld. Bij „gebouwen" worden besproken de plannen voor stations, het Gemeentehuis, hierboven overgenomen, Gemeentebedrijven waaronder weer uit blijkt dat de Gasfabriek in het midden der bebouwing behouden zal moeten worden, zoodat hier zeker van een zwarte bladzijde uit deze toelichting gesproken kan worden.

De aandacht wordt gevestigd op de uitstekende zweminrichting, welke aan het nieuwe Gemeentehuisterrein grenst en verder op marktterreinen en slachthuis. Van het laatste is de stichting in voorbereiding.

De hierbij gevoegde afbeelding van het uitbreidingsplan eischt voor een oppervlakkige beschouwing weinig toelichting. De aandacht wordt gevestigd op de plaats van het tegenwoordige station, welke gemakkelijk te vinden is ± .1 K.M. ten N. van het nieuw geprojecteerde station en aan breeden verkeersweg, welke in het Z.W. van de Gemeente op de bestaande spoorlijn naar Amersfoort ontworpen is.

De gedeeltelijk nieuwe verkeersweg welke ten Zuiden van het Paleis als verlenging van de bestaande Paleislaan en Koning Lodewijklaan wordt voortgezet, is eveneens ontworpen op de plaats der bestaande spoorlijn naar het Loo, welke in het Oosten van de Gemeente als nieuwe lijn is geprojecteerd.

Zooals in den aanvang reeds is gezegd, op bouwkundig gebied kan den bezoeker weinig van beteekenis worden getoond, hetgeen er is zal gedurende den rondrit door de Gemeente te zien zijn, dat de bebouwing slechts aan zeer lage eischen voldoet is, zooals gezegd, een gevolg van den sterk ontwikkelden bouw van eengezinshuizen door onbevoegden, met gemis aan elke leiding of verbod van overheidswege. Ofschoon de bekende welstandsbepaling wel in Bouwverordening der Gemeente voorkomt, is er geen beoordeelings-commissie en maakt Apeldoorn ten behoeve daarvan ook geen gebruik van de Geldersche Schoonheidscommissie die voor het beoordeelen van bouwplannen de gelegenheid biedt. Wij hopen dat niettemin bij het bezoek aan Apeldoorn een indruk wordt gekregen van de goede bedoelingen, die ten opzichte van de Technische ontwikkeling bestaan en die o.m. in het hier besproken uitbreidingsplan tot uitdrukking komen.

Geheel nieuwe wegen en doorbraken komen in de bestaande bebouwde kom weinig voor, slechts op enkele plaatsen zijn doorbraken noodzakelijk of kan verbreeding slechts door achteruitzetting der bebouwing worden verkregen; over het algemeen is de verbetering der bestaande wegen verkregen door bijtrekking van de strooken onbebouwde grond, welke langs de wegen gelegen zijn. Op de bijgaande afbeelding zijn eenige willekeurige —, bestaande, verbeterde, of nieuw geprojecteerde hoofdwegen door zware lijnen aangegeven.

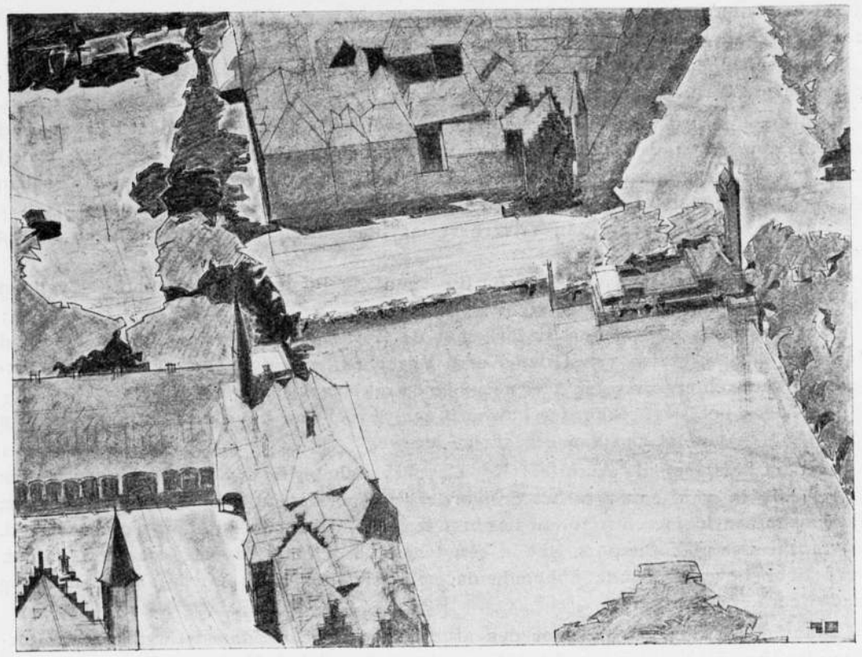

TEEKENING VAN DE HEEREN IRS. BIJVOET EN DUIKER, VOORSTELLENDE DE ZUID-WEST ZIJDE VAN DEN HOFVIJVER, ALS DOOR HEN GEDACHT.

DE GEVANGEN-POORT.

Nu het te voorzien is, dat het Gevangenpoortvraagstuk over niet te langen tijd zijne eindelijke oplossing zal krijgen, is het van belang het nog eens nader te bekijken.

Ons bestek laat niet toe een historische ontwikkeling van het vraagstuk te geven, men kan die vinden in de interessante studie van den heer Ir. Bakker Schut in de serie voor Stedenbouw II, in 1922 uitgegeven door het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting.

Voldoende zij het te constateeren, dat er uit de vele ontwerpers van verkeersverbeteringsplannen twee groepen naar voren zijn gekomen,

de eerste groep, welke naast de vrijgekomen poort den nieuwen verkeersweg wil leggen, en

een tweede groep, welke de poort wil aanbouwen, tengevolge waarvan de verkeersweg meer Vijverwaarts zou worden verschoven.

Bekend is dat dr. Berlage, blijkens zijn in 1915 aan Burg. en Weth. van 's Gravenhage gegeven advies, tot de eerste groep behoort, dat de Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting aldaar, blijkens bovengenoemde studie, het principe van de tweede groep voorstaat.

Velen onder ons zijn van meening dat de consequenties van dr. Berlage's advies gerust kunnen worden tegemoet gezien. Te hopen is dan ook, dat B. & W. dat advies zullen aanvaarden, al ware het alleen maar om het principe en voor de eer van het hooge bestuurscollege zelf.

Nu de aan de poort grenzende huizen en societeit zijn afgebroken, kan men zich een goed beeld vormen van het plan-Berlage in uitvoering, al doet de nieuwe toestand dan ook nog wat chaotisch aan door de aanwezigheid van een tijdelijke schutting, door gemis aan aansluiting der wegen, enz.

Dat beeld geeft nu reeds groote bevrediging en maakt iederen aanbouw overbodig,

al zal een intermediair motief in den vorm van bijv. eene boombeplanting het geheel moeten accentueeren en verduidelijken.

De Schoonheidscommissie van 's Gravenhage sprak zich in het advies aan B. & W. over den nieuwen toestand aldus uit:

„Nu de huizenrij bij de Gevangenpoort verwijderd is en een oordeel kan gevormd worden van het stadsbeeld zooals het volgens het plan Berlage is bedoeld, gevoelt de Schoonheidscommissie zich verplicht Uw College als hare meening mede te deelen, dat het nieuwe stadsbeeld aesthetisch boven verwachting voldoet;

dat de ruimtewerking van Vijverberg met aansluitende pleinen, groot en tevens evenwichtig is;

dat de perspectieven van Kneuterdijk vanaf de Plaats, het Buitenhof- en van het Stadhouderskwartier, bijzonder mooi zijn;

dat het aanzicht van de huizenrij met de Gevangenpoort in het minst niet storend werkt en dat zij, gezien vanaf den Korte Vijverberg, met den toren van de St. Jacobskerk op den achtergrond een zeer mooi en karaktervol silhouet vormt;

dat door het wegbreken der huizenrij een gevoel van bevrijding is ontstaan, van opluchting en verlost zijn van een sta-in-den-weg."

Sedert heeft ook de Architect Ed. Cuypers zich bij de tweede groep aangesloten; deze heeft in zijn ontwerp het dreigende gevaar van massalen aanbouw, door het maken van een kleineren aanbouw trachten te verminderen, doch is daarin niet geslaagd.

Inzake het plan Cuypers, dat in een tweetal brochures uitvoerig wordt toegelicht, werd door bovengenoemde Schoonheidscommissie aan B. & W. eveneens ongunstig geadviseerd. Zij schreef:

„Naar aanleiding van de door den architect, den heer Eduard Cuypers haar toegezonden brochure over zijn plan ter oplossing van het Gevangen-Poortvraagstuk, neemt de Schoonheidscommissie de vrijheid Uw College hare meening in deze te doen kennen en de reden waarom zij zich met dit ontwerp niet kan vereenigen.

Voortspruitend uit overschatting van den architectonischen misstand van de vrijstaande Gevangen-Poort in het stadsbeeld, geven de pogingen deze te *maskeeren,* in 't algemeen, gezochte oplossingen.

Het plan Cuypers is h.i. hiervan een typisch voorbeeld: het mist eigen waarde, omdat de eenzijdige bedoeling het stadsbeeld te verfraaien geen uitgangspunt is voor ware architectuur.

Het resultaat is dan ook een romantisch verzinsel met het eigenaardige karakter van tooneeldecor.

De doorkijkjes niet het minst. Werkelijk mooie doorkijkjes zijn zelden expres gemaakt, hunne charme berust op het ongezochte der toevallige situatie. Deze charme met opzet te willen bereiken is onecht. Bovendien zal in dit geval, waar men voor en na een onbelemmerd uitzicht heeft over den vijver, de doorkijk in het midden der passage effect missen door gebrek aan tegenstelling.

Tegenover dit ontwerp staat het plan Berlage eenvoudig en ongezocht. Het verdraagt de onvermijdelijke gebreken, door den groei der stad ontstaan, omdat zij betrekkelijk zijn, omdat hunne historisch geworden eigenaardigheden ook eigen bekoring hebben en omdat hooger begrip van schoonheid het onvermijdelijke aanvaardt en niet kunstmatig tracht te maskeeren."

Ten slotte vraag ik de aandacht voor een ontwerp met toelichting van de hand van de heeren Ir. Bijvoet en Ir. Duiker, welk ontwerp is een amendement op het plan-Berlage.

Zij hebben m.i. de juiste schaal gevonden voor een motief, dat de eenige zwakke plek in het stadsbeeld — Vijver-Plaatswand — geheel wegneemt. Overigens spreken voorbeeld en tegenvoorbeeld voor zich zelve evenals het ontwerp.

Of men echter voor het mondaine zitje een stukje van den vijver zal durven dempen . . . . .

H. HOEKSTRA.

PLAN—HOFVIJVER.

De verschillende plannen, die de verkeersweg Buitenhof—Kneuterdijk met daaraan vast het Gevangenpoortvraagstuk betreffen, hebben allen dit gemeen, dat (bij behoud van de poort) tusschen de in meerdere of mindere mate verkorte Hofvijver en de Gevangenpoort een moderne verkeersweg wordt verkregen.

Een groote onderscheiding in twee groepen kan echter in deze plannen gemaakt worden, al naar gelang zij de nu daar vrij gekomen poort aan de zijde van den Hofvijver al of niet aanbouwen.

Het zal velen voorkomen, dat de te verkrijgen verkeersweg bij niet aanbouwen gunstiger gelegen kan zijn, dan bij aanbouwen; in ieder geval lijkt het ons toe, dat het omgekeerde niet licht kan worden beweerd. De argumenten, die voor aanbouw kunnen worden aangevoerd, moeten dan ook van anderen aard zijn.

De Gevangenpoort aan de Vijverzijde aan te bouwen, mag eene architectonisch zeer zware opgave worden genoemd; de tot nog toe gepubliceerde plannen, alhoewel, wat hun definitieven vorm betreft, niet definitief bedoeld, misschien zelfs niet ernstig bestudeerd, doen toch reeds voldoende gevoelen (wanneer dat na ontmoedigende ervaringen in soortgelijke gevallen opgedaan nog noodig mocht zijn), dat het optimistisch mag heeten de kans op een geslaagde oplossing groot te achten.

Dit nu zou o. i. allerminst reden mogen zijn ons tegen aanbouw te verklaren in principe, wanneer slechts voor dat principieele belangrijke en juiste motieven zouden zijn aan te voeren.

Is dit nu het geval?

Aanbouw is niet noodig om in verband met de architectonische compositie van het monument een noodzakelijke aanvulling te vormen. Die architectuur op zich zelf is af, omdat ze ook oorspronkelijk zonder aanvulling gedacht is. Ook is aanbouw niet noodig om gedeeltelijk vrijstaande verschijning van het gebouw in de ruimte te voorkomen; ook oorspronkelijk grensde het aan de open ruimte.

Neen, het hoofdmotief voor aanbouw moet gezocht worden in het feit, dat men de poort niet zonder meer op den nieuwen verkeersweg wil zetten, omdat daardoor haar oorspronkelijke bedoeling niet langer zou spreken. De vrees, dat de breede verkeersweg eene te weinig intieme omgeving voor de poort zou vormen, is o. i. misplaatst. Reeds nu, na slooping van de belendingen, is het beeld niet zoo geheel verschillend van wat het na aanleg van den verkeersweg zal zijn. Dit beeld, eenigszins herinnerend aan den oorspronkelijken toestand, is zeer geslaagd te noemen. Hindert de groote open ruimte nu evenmin als zij dit vroeger deed, van de intimiteit van het beeld van een groote belendende bebouwing, zouden wij niet gaarne hetzelfde zeggen. De middeneeuwsche intimiteit, die Victor de Stuers (in de geschriften van Bakker Schut en Ed. Cuypers aangehaald) voor het de poort omgevende stadsbeeld wenschte, wordt niet bereikt, wanneer men weliswaar zijn best doet een uiterst smal straatje te ontwerpen, maar als begrenzing van dit straatje onmiddellijk tegen de poort een massaal gebouw van moderne afmetingen plaatst. Dit heeft men o. i. bij het plan van S. & V. over het hoofd gezien. Behoeft men dus voor het beeld geen vrees te koesteren, dan blijft toch nog het argument, dat de poort zonder aanbouw zijn oorspronkelijke bedoeling verliest.

Wij zouden zeggen, dat de poort hare oorspronkelijke bedoeling reeds lang verloren heeft; aan die oorspronkelijke bedoeling zal zij ook straks als doorgang onmiddellijk naast een grooten verkeersweg (ook al moet men om er omheen te loopen een omwegje om den aanbouw maken) niet beantwoorden.

Het eenige, wat wij met een aanbouw kunnen bereiken, is een demonstratie aan het nageslacht, dat wij wel wisten, waar zoo'n poort eigenlijk vroeger voor diende: een eenigszins schoolmeesterachtig wijzen op het begrip „poort".

Maar die heele in sommige plannen lang niet onbeteekenende aanbouw met het

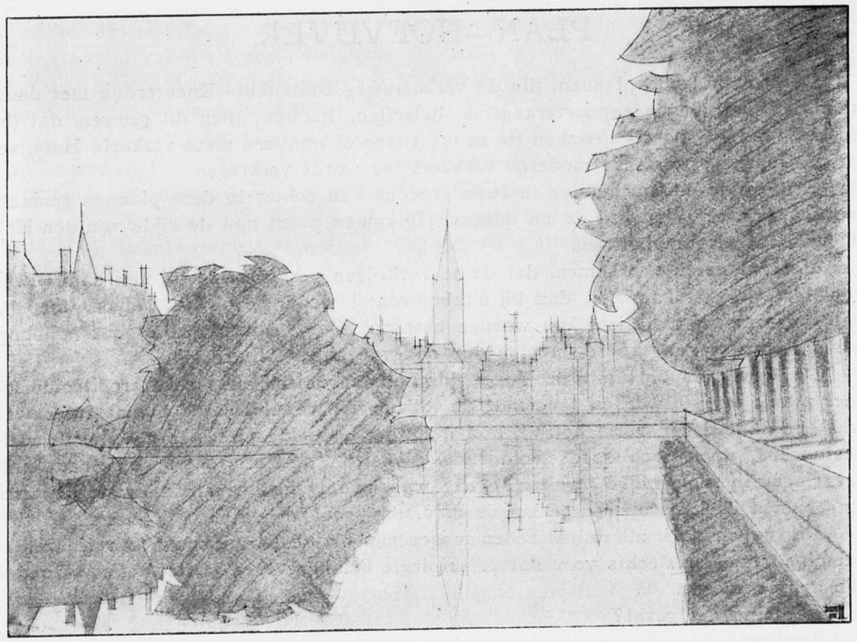

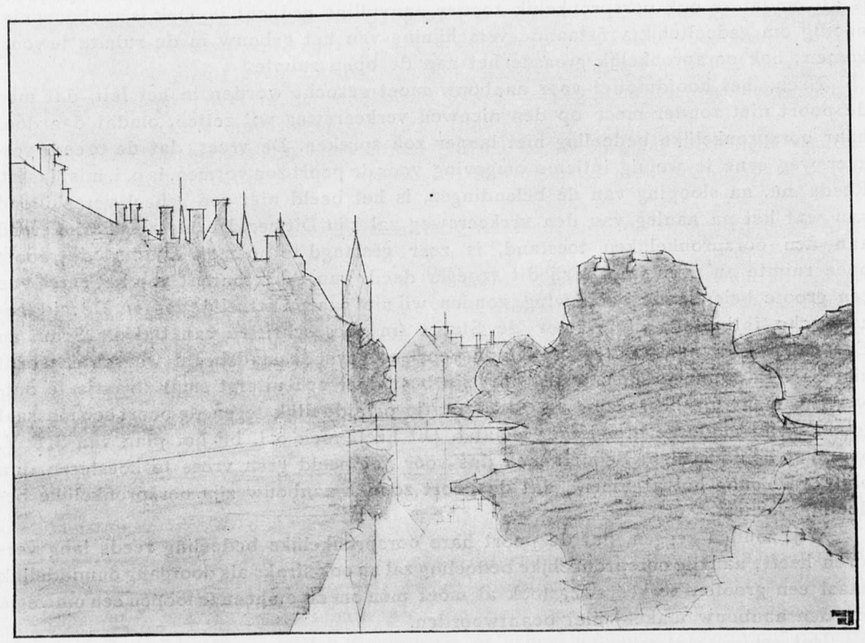

DE HOFVIJVER, NAAR HET ZUIDWESTEN GEZIEN. DE HOOGTE VAN DE BESTAANDE BEBOUWING BEPAALT, MÉÉR DAN DE AFMETINGEN VAN DEN VIJVER ZELF, ZIJN PROPORTIES.
SCHETSEN VAN IRS. BIJVOET EN DUIKER.

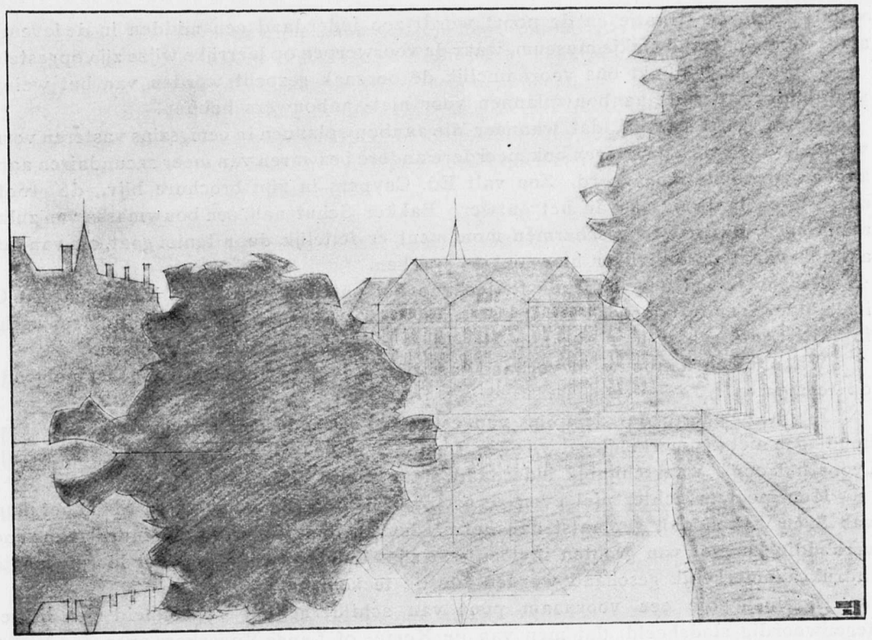

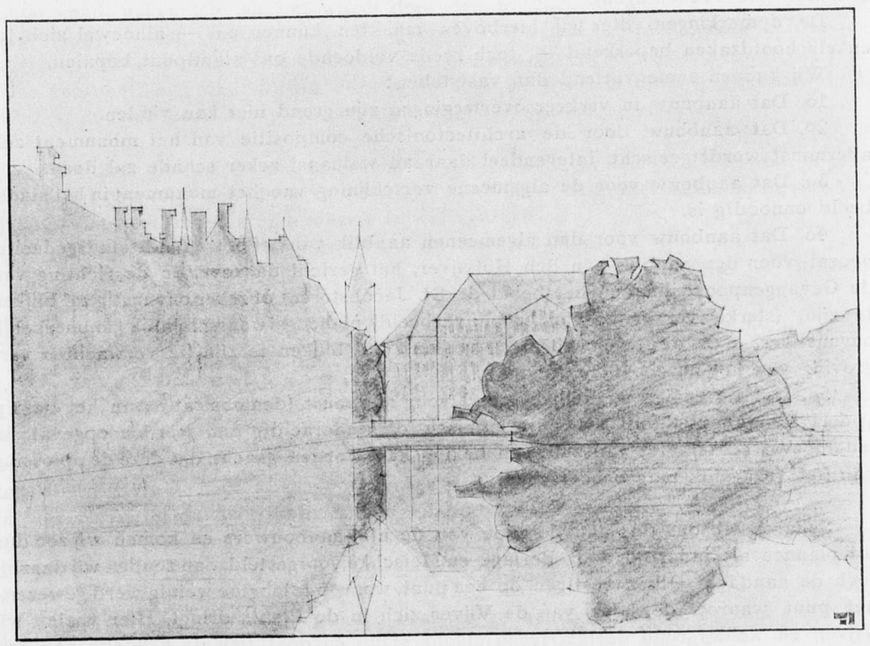

DE HOFVIJVER, NAAR HET ZUIDWESTEN GEZIEN, VOLGENS HET PLAN S. EN V.
DE VERHOOGDE BEBOUWING VERANDERT DE PROPORTIES VAN DEN VIJVER; IN ZIJN NADEEL.
SCHETSEN VAN IRS. BIJVOET EN DUIKER.

weinig moderne straatje en de poort wordt zoo inderdaad een midden in de levende stad weinig passend stukje museum, waar de voorwerpen op leerrijke wijze zijn opgesteld.

Hierin moet dunkt ons voornamelijk de oorzaak gezocht worden van het weinig sympathieke, dat de aanbouwplannen voor niet-aanbouwers hebben.

Het spreekt vanzelf, dat wanneer die aanbouwplannen in eenigszins vasteren vorm worden uitgewerkt, daartegen ook meerdere andere bezwaren van meer secundairen aard kunnen worden aangevoerd. Zoo valt Ed. Cuypers in zijn brochure bijv., de groote en gesloten bouwmassa van het ontwerp Bakker Schut aan, een bouwmassa van zulke afmetingen, dat het te beschermen monument er feitelijk door teniet gaat, om van den aanblik vanaf de Hofvijver hier niet te spreken.

De zoo in het oog loopende fouten van het ontwerp van S. en V., begaat Ed. C. in mindere mate, doordat hij streeft naar de hierboven besproken middeleeuwsche intimiteit, die echter hier evenmin als elders meer te bereiken zal blijken.

Wat nu den aanbouw in verband met den Vijver betreft, valt nog het volgende op te merken.

Er is beweerd, dat demping van een strook gronds den Hofvijver in zijne verhoudingen niet aanmerkelijk zal wijzigen. Demping op zichzelf doet, zoowel theoretisch als „voor het oog", waarschijnlijk inderdaad maar zeer weinig veranderen.

Men moet er echter niet even gerust op zijn, dat een bouwmassa als in het plan van S. en V. bedoeld, geplaatst aan het einde van den Vijver, op den indruk van zijne verhoudingen niet van grooten invloed zou zijn. Zonder twijfel zou daardoor de lengte indruk aanmerkelijk geschaad worden (zie de teekeningen).

Diegenen, die een voornaam punt van schilderachtige schoonheid zien in het tegenwoordig stadsbeeld, dat men van de Korte- of Lange Vijverberg over den Vijver heen ziet, zullen van meening zijn, dat het plan Bakker Schut hiervan al heel weinig overlaat. (zie Teekeningen).

De opmerkingen, die wij hierboven maakten, kunnen o.i. — alhoewel zich tot enkele hoofdzaken beperkend —, toch reeds voldoende ons standpunt bepalen.

Wij kunnen samenvattend dan vaststellen:

1o. Dat aanbouw in verkeersoverwegingen zijn grond niet kan vinden.

2o. Dat aanbouw door de architectonische compositie van het monument zelf allerminst wordt geeischt, integendeel daaraan welhaast zeker schade zal doen.

3o. Dat aanbouw voor de algemeene verschijning van het monument in het stadsbeeld onnoodig is.

4o. Dat aanbouw voor den algemeenen aanblik van het betreffende stadsgedeelte, vooral voor den aanblik van den Hofvijver, het gezicht daarover in de richting van de Gevangenpoort, (met in het beeld de St. Jacobstoren) òf zeker ongunstig zal blijken te zijn, (sterke verkorting van het Vijverbeeld) òf hoogstwaarschijnlijk aanmerkelijk ongunstiger, dan de tegenwoordige toestand zal blijken te zijn (te verwachten vergroving van het nu zoo fijne silhouet).

5o. Dat de eenige werkelijke grond voor aanbouw (demonstratie van het begrip „poort"), naar men wil als philosophisch of kinderachtig kan worden opgevat; in ieder geval echter niet van zulk een belang kan worden geacht, dat deze de oplossing van het vraagstuk mag beheerschen.

Scharen wij ons dus aan de zijde van de niet-aanbouwers en komen wij zoo dus tot plannen als indertijd door Berlage en Meischke voorgesteld, dan zouden wij daarbij toch de aandacht willen vestigen op een punt, waarop totnogtoe weinig werd gewezen: het punt waarop de hoek van de Vijver zich in de Plaats dringt. Hier voelen we Vijver en achtergrond leelijk tegen elkaar staan en doet zich de behoefte aan een verbindend element gevoelen.

Als aanvulling op het plan Berlage, zouden wij een borstwering langs den nieuwen Verkeersweg over willen zien gaan in eene architectonische beeindiging van belang-

rijker massa: een klein paviljoen zou ons op deze plaats (dus aan de Vijverzijde van den nieuwen Verkeersweg) een mogelijke oplossing lijken. Onze teekening geve hiervan, natuurlijk alweer slechts in principe, een denkbeeld.

Feitelijk zou een oplossing in dezen zin het dichtst staan bij den oorspronkelijken toestand. Een blik op de vogelperspectief toch doet zien, dat hier de voorspringende massa van de Gevangenpoort met het paviljoen samen een aan den Vijver aansluitende doorgang vormen naar het Buitenhof.

In zekeren zin zouden wij het dan ook wagen om te spreken van een architectonische verruiming van het oude motief: „de poort".

En van de Plaatszijde?

Hier komen wij op een nieuwe zwakke plek van de aanbouwplannen: het noodzakelijke doorschieten van het aangebouwde over de Plaats heen, langs de Poort.

Zeker, men verlangt aan deze zijde vanaf de Plaats een beeldafsluiting, die echter door de Poort zelf niet wordt gegeven.

Echter, aanbouwsels aan de Poort aan deze zijde zijn zeker de meest slechte oplossing der moeilijkheid, aangezien hierdoor de ongezonde toestand van verkeersbemoeilijking ontstaat.

Het paviljoen zal dan ook in dit opzicht in het beeld dezelfde werking beoogen vanaf de Plaats als de doorschietende bouwmassa's in de andere plannen, n.l. het geven van een rustpunt voor het oog, hetgeen geschiedt zonder het verkeer ook maar in het minst te schaden.

Het is niet te loochenen, dat na den aanleg van den verkeersweg het karakter van den Vijver zich wijzigen gaat, de vroolijker bewegelijkheid van het moderne leven en verkeer is in geen enkel opzicht strijdig met het bewegelijk silhouet van den achtergrond, beheerscht als het wordt door den St. Jacobstoren. Veeleer zou hier de vergroving van een speciaal neergezet gebouw, wij zagen het reeds, door den noodzakelijken vlakken langswand armoede van plastiek geven, terwijl die ruimteplastiek thans zoo ongezocht kan worden verkregen, door de poort in haren vrijgekomen vorm te laten, ja zelfs door den paviljoenbouw nog kan worden versterkt.

Wij zullen de eersten zijn te erkennen, dat er durf, ja zeer veel durf voor noodig is, het zoo gevoelige schilderij van den Hofvijver te overschilderen, de verantwoordelijkheid van hem, die dit onderneemt is wel zeer groot.

Late hij, die er toe geroepen wordt, dit wel bedenken.

ISR. BIJVOET EN DUIKER.

OVER EEN GETUIGSCHRIFT.

Het weekblad „De Aannemer" maakt melding van een rechterlijke beslissing, gevallen op grond van Art. 1638 dd. B.W., volgens welk artikel een getuigschrift alleen mag bevatten een opgave omtrent den aard van den verrichten arbeid, en den duur der dienstbetrekking, en alleen op verzoek van den arbeider een verklaring omtrent de wijze, waarop de dienstbetrekking geëindigd is.

Een werkgever nu had uit eigen beweging, ongevraagd dus, een mededeeling in een getuigschrift omtrent een werknemer gedaan, waarvoor hij zich voor den kantonrechter had te verantwoorden. Deze overwoog, dat door gedaagde niet is beweerd, dat de eischer eene dergelijke wensch heeft te kennen gegeven, en daarom het in het geding gebrachte getuigschrift ten onrechte omtrent de wijze van ontslag een mededeeling inhoudt; dat de redactie, welke voor die onnoodige mededeeling gekozen is, nadeel kan toebrengen, daar de algemeenheid der gebruikte termen den indruk kan vestigen, dat de eischer wegens dringende reden op staanden voet ontslagen is ge-

worden; dat derhalve vaststaat, dat aan eischer bij diens vertrek in elk geval niet een getuigschrift is uitgereikt, waarop hij recht had; dat waar hieruit van zelf schade is voortgevloeid, welke wij op f 15.— waardeeren, de gedaagde daartoe zal dienen te worden veroordeeld. Plus de proceskosten natuurlijk.

„Men zij gewaarschuwd!" roept „De Aannemer" uit.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

L. W. ROCHOWANSKI. *Der Formwille der Zeit in der angewandten Kunst* mit 93 Abbildungen von Arbeiten der Wiener Kunstgewerbeschule, Abteilung des Regierungsrates Professor Franz Cizek. Burgverlag, Wien, 1922.

Bij Liberty is deze maand een kleine aardige tentoonstelling van het werk van leerlingen der „Wiener Kunstgewerbeschule", waar de resultaten van het onderwijs van Professor Franz Cizek geëxposeerd zijn.

In beginsel moge het misschien verkeerd zijn schoolwerk van beginners in het openbaar tentoon te stellen, de ontwerpen en teekeningen evenwel zijn dikwijls zóo verrassend en karakteristiek, zoowel uit artistiek als uit onderwijs-technisch oogpunt. dat ze hierdoor de tentoonstelling rechtvaardigen.

Welk een perspectief van mogelijkheden op het gebied van het nieuwe kunstnijverheids onderwijs gaat hier open. Wellicht zou onze groote inspecteur-generaal bij zulke oergezichten schrikken.

Het bovenaangekondigde boekje geeft met zijn vele afbeeldingen nog een ruimer overzicht van het werk der leerlingen dan mogelijk is op een tentoonstelling. De begeleidende tekst van Rochowanski karakteriseert — zij het voor ons nuchtere Hollanders wel wat al te pathetische wijze — de opvattingen van Professor Cizek.

„Nichts lehren, nichts lernen! Wachsen lassen aus eigener Wurzel!" is Cizek's heiligst grondbeginsel.

„Der Unterricht (o, altes Wort!) beginnt mit der Aufforderung, sich hemmungslos, mit der zügellosen Wildheit vorhandenen Energien zu geben. Es entsteht: das Chaos. Aber schon die nächste Stunde ruft: Besinnung. Und die nächste Steigerung heiszt: Ordnung". . . . . .

„Zuerst kommt das Projizieren bestimmter Gefühle: Freude, Trauer, Neid, Sehnsucht, Erhabenheit, Kälte, Wärme. Alle Superlative von Leidenschaften. Das Ausschöpfen von Bewegungsenergien: Sprieszen, Drängen, Treiben, Sprengen, Emporstreben. . . . . .

Ik zou kunnen doorgaan en laten zien hoe de schrijver achtereenvolgens het expressionisme, het cubisme, en het „kinetisme" aanroert, terwijl de afbeeldingen, waaronder ook eenige quasie-architectonische, de verschillende richtingen vertegenwoordigen. Men zou ernstige bedenkingen kunnen hebben tegen het samengaan dezer drie expressie mogelijkheden, men zou ook kunnen betwijfelen in hoeverre de uitingen werkelijk het geestelijk bezit van de leerlingen zijn, maar ik zal besluiten met den aanhef van het slotwoord: „Professor Cizek hat den Satz geprägt: Entschulung der Schule. Aber nicht jeder Lehrer hat diese immerwährende Beweglichkeit, diese leuchtende, erwärmende Jugendkraft. Daher darf diese unmethodische Methode niemals blind von andern übernommen werden, sie würde sonst zur Methode (zur starren) werden. Nur wer den Rhythmus unserer Zeit so stark fühlt und sich dessen bewuszt wurde, so mächtig, auch seinem Willen die Form zu geben, nur der darf sich an eine solche Aufgabe wagen."

A. BOEKEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 25. 23 JUNI 1923. INHOUD: Schoonheids-Commissie te Amsterdam. — Instructie Direct. Bouw- en Woningd., Dordrecht. — Bouwkunst-Tentoonstelling. — De verbouwing van het Raadhuis te Amsterd. 1923, d. J. P. M. — G. H. Breitner †, d. J. P. M. — Internationalisme in de kunst, d. J. C. Meischke. — Entrefilet, d. J. P. M. — Architektonische Vortragsreise (Februar 1923) im besetzten Gebiet Deutschlands und in Holland. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar.

SCHOONHEIDS-COMMISSIE TE AMSTERDAM.

Door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam zijn op voordracht van den B. N. A. tot lid van de Schoonheids-Commissie, in de plaats van de op 1 Maart j.l. afgetreden heeren: Ir. D. F. Slothouwer en H. G. Jansen benoemd, de heeren: N. Lansdorp en G. J. Rutgers tot leden en Ir. A. Boeken en Ir. A. R. Hulshoff tot plaatsvervangende leden.

INSTRUCTIE DIRECTEUR BOUW- EN WONINGDIENST DORDRECHT.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft van B. en W. van Dordrecht een schrijven ontvangen, waarin wordt medegedeeld, dat de instructie voor den Directeur van den Bouw- en Woningdienst aldaar, gewijzigd overeenkomstig het verzoek van het Bestuur (zie adres in het vorig nummer van het B. W.), door den Raad op 12 Juni j.l. is vastgesteld.

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING.

De algemeene huldigingscommissie heeft, zooals reeds eerder gemeld, het voornemen ter gelegenheid van het Regeerings-jubileum der Koningin een Bouwkunst-Tentoonstelling te houden van uitsluitend die werken, welke een overzicht geven van de Nederlandsche Bouwkunst in de laatste kwarteeuw. B. en W. van Amsterdam hebben voor dit doel, gedurende September, het nieuwe administratiegebouw van de Gemeentetram aan het Leidsche Boschje beschikbaar gesteld.

De huldigings-commissie heeft een tentoonstellings-commissie bijeengeroepen, waarin zitting hebben de heeren prof. jhr. dr. J. Six, voorzitter, N. Lansdorp, secretaris, ir. A. R. Hulshoff, Paul J. de Jongh, Evert Kuipers en Jan de Meyer, de laatste als afgevaardigde van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De bedoeling is ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de kunst der bouwkundigen duidelijk te doen uitkomen.

De commissie behoudt zich het recht voor een keuze te doen uit de op te geven stukken.

De voorzitter der Tentoonstellings-Commissie heeft zich tot de Regeering gewend met een verzoek om medewerking, om uit deze tentoonstelling het reeds zoo lang verwachte Museum van Bouwkunst op den duur te doen groeien.

De voorzitter mocht van den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een schrijven ontvangen, waarin o.a. het volgende voorkomt:

„Uw voornemen, om bij gelegenheid van de a.s. huldiging van H. M. de Koningin een tentoonstelling van Bouwkunst te houden, heeft mijn sympathie. Gaarne ben ik bereid, tot het welslagen daarvan, voor zoover in mijn vermogen ligt, mede te werken. Hoewel voor het oogenblik de omvang van hetgeen geëxposeerd zal worden, uiteraard nog niet bekend is en dus bezwaarlijk reeds een bepaald gebouw of gedeelte van een gebouw kan worden aangewezen, dat voor de opberging en verzorging daarvan na afloop der tentoonstelling geschikt zal zijn, heb ik geen bezwaar, in het algemeen toe te zeggen, dat het Rijk hiervoor zoo eenigszins mogelijk zorg zal dragen, opdat, wanneer te eeniger tijd tot de oprichting van een Architectuur-Museum mocht worden besloten, alvast een kern eener verzameling aanwezig zij".

DE VERBOUWING VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM 1923.

Het zal wel van algemeene bekendheid zijn dat men sinds eenigen tijd bezig is aan de verbouwing van het tegenwoordige stadhuis van Amsterdam. Het besluit daartoe is genomen door den Gemeenteraad op 13 Juli 1922 en de verbouwing beoogt van het labyrinth-achtige complex vertrekken en gangen waarin tegenwoordig het Gemeentebestuur zijn zetel heeft, een aan de te stellen eischen beantwoord gebouw te maken.

Het is geenszins de bedoeling van het Gemeentebestuur den bouw van het nieuwe raadhuis waaraan op den duur niet te ontkomen zal zijn, langer dan eenigszins noodig uit te stellen. Zijn wij wel ingelicht dan is de belangstelling in stadhuiskringen voor de verwezenlijking van Amsterdamsch monumentaal stadhuis levend en kan te zijner tijd van voorloopige voorbereidingen worden vernomen.

De verbouwing, waarom het nu gaat, betreft trouwens maar een klein gedeelte van het omvangrijke terrein en op enkele fragmentarische veranderingen na, die tegelijkertijd zullen worden ondernomen, bepaalt zich de verbouwing tot het gedeelte langs de O. Z. Voorburgwal vanaf de bekende toegangspoort tot het Prinsenhof tot aan de Agnietenstraat. Men is reeds druk bezig met de huizenrij daar ter plaatse te sloopen. Het is natuurlijk jammer, dat er onder deze huizen enkele waren met mooie gevels, maar het kan nu eenmaal niet anders, dan dat ter wille van moderne gebouwen sommige oude huizen moeten wijken. Het is nu eenmaal zoo dat er ook soms een eind moet komen aan oude huizen, ook al zijn ze mooi. Speenhoff dichtte indertijd: „Zelfs aan tante komt een eind"; welnu, enkele oude tantes hebben hier heur eind gevonden.

Het nieuw te maken gedeelte bestaat uit een vernieuwing van de aan het Admiraliteitsgebouw aansluitende deel, een hoog opgaand hoekgedeelte aan de Agnietenstraat en een strook die beide stukken verbindt.

Het meest linksche gedeelte is te kenschetsen als het representatieve gedeelte. Het zal op de hoofdverdieping de kamer bevatten van den Burgemeester, de kamer van Burgemeester en Wethouders en over de andere verdiepingen verdeeld, nog enkele kamers voor Wethouders. Bovendien zal hierin een trappenhuis worden gebouwd, van een monumentaal karakter. Het hoogopstijgende gedeelte aan de Agnietenstraat bevat de achtkante hal van 7 M. diameter, het hoofdtrappenhuis en de liften.

Het middengedeelte bevat op den beganengrond de koffiekamer, op de hoofdverdieping de kamers ten dienste van den Gemeenteraad en de trouwzaal.

Bij de eerste oogopslag blijkt reeds dat het nieuwe gedeelte in tegenstelling met den vroegeren toestand een zeer eenvoudige distributie der vertrekken zal krijgen.

Wat de gevels betreft hiervan kan worden medegedeeld, dat de onderbouw tot 4 M. + zal bestaan uit Noorsch graniet, het overige gedeelte van de gevels zal worden gemetseld in machinale platte steen met eenige verscheidenheid in kleur, het dak wordt bedekt met matverglaasde zwarte pannen.

Met dit gedeelte is de voorgenomen verbouwing van het raadhuis nog niet voltooid. Wanneer dit gedeelte gereed zal zijn, zal de verandering van de raadzaal worden ondernomen. De raadzaal zal worden vergroot, zij zal dan met de tribunes voor het publiek en de persleden een grootte krijgen van 14 bij 22 M. en in de toekomst zal dan hiermede het oude Admiraliteitsgebouw weder geheel in zijn ouden luister worden hersteld.

Het ligt ook in de bedoeling om het tegenwoordige hek te vervangen door de poort die men op een der perspectieven ziet. De toegang tot het Prinsenhof zal dan minder doen als een gat in de grachtwand. Naar onze meening zal dan tevens, als alles in de puntjes is gefatsoeneerd, ook de wal van de gracht een beurt moeten hebben.

Ten slotte zij medegedeeld, dat het ontwerp en de uitvoering van de plannen werden opgedragen aan de afdeeling gebouwen van den dienst van publieke werken, bij welke afdeeling dit ontwerp gegroeid is uit samenwerking van de architecten Ir. A. R. Hulshoff en N. Lansdorp.

De bijgaande perspectivische teekeningen zijn van de hand van laatstgenoemde.

J. P. M.

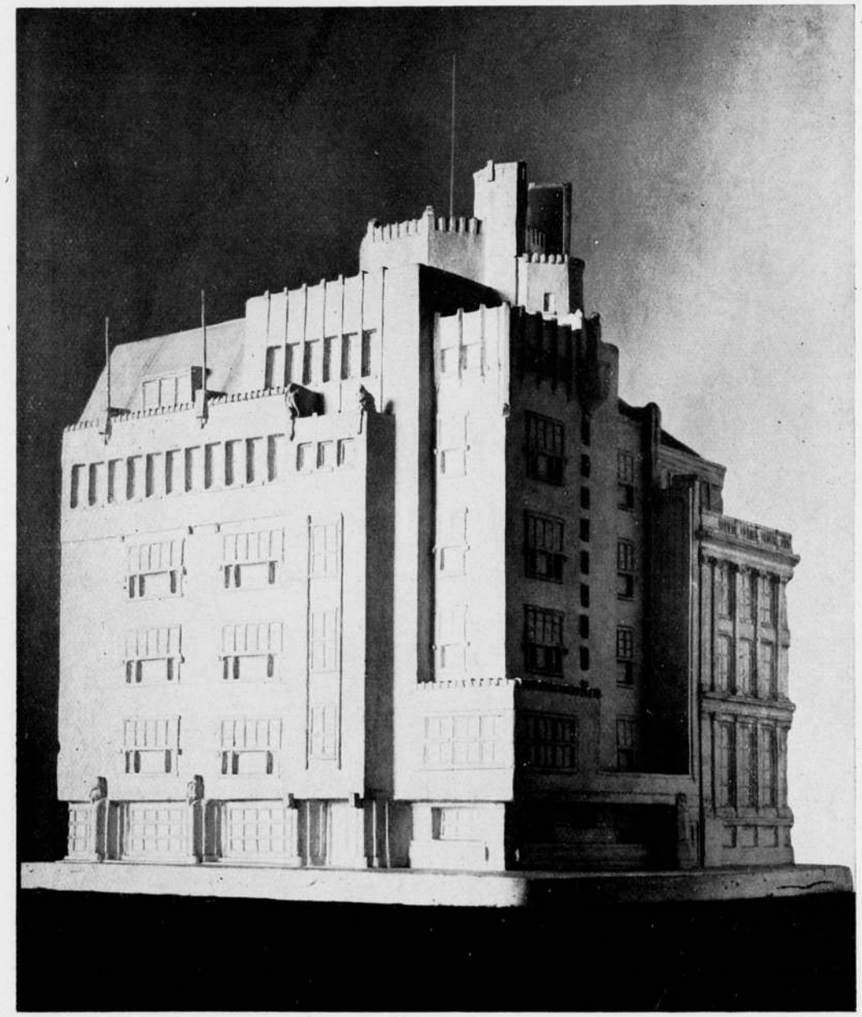

MAQUETTE VAN EEN FRAGMENT VAN HET NIEUW TE BOUWEN GEDEELTE VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

TEEKENING VAN N. LANSDORP.

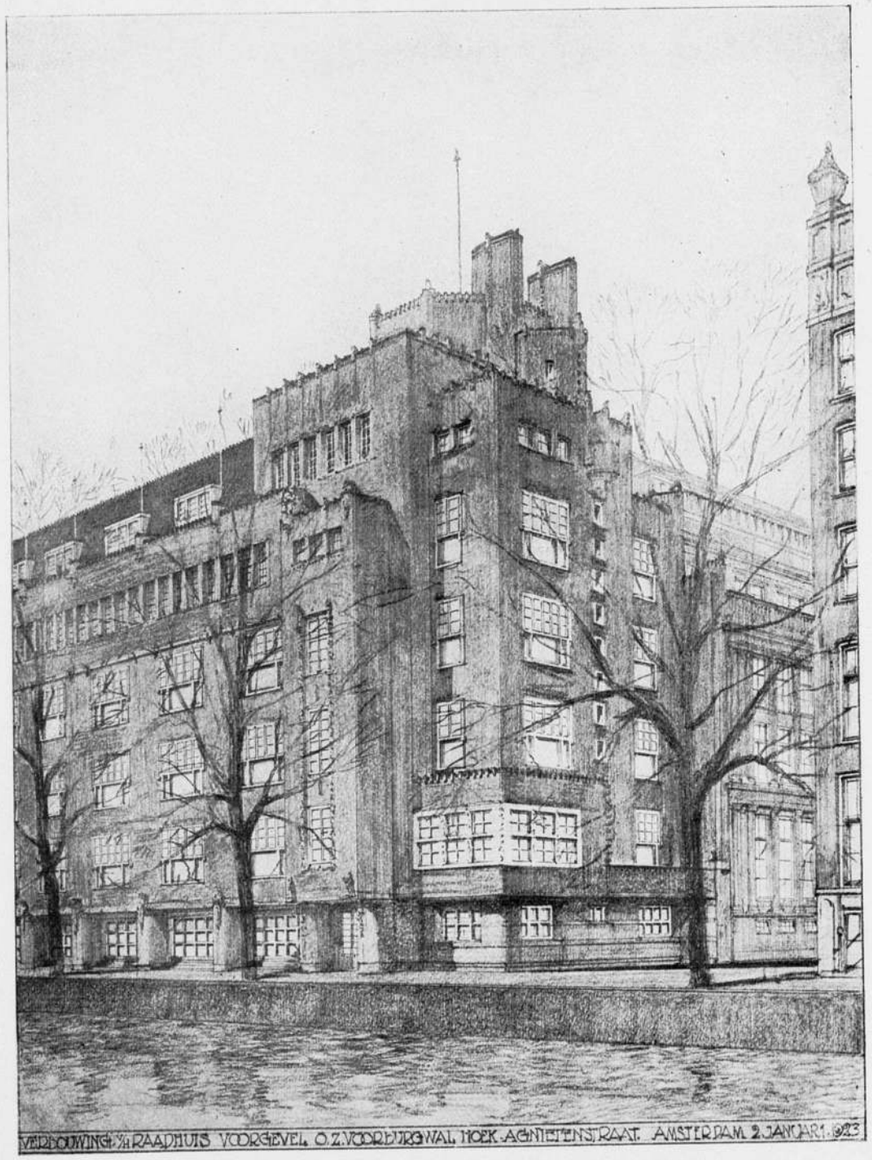

TEEKENING VAN N. LANSDORP.

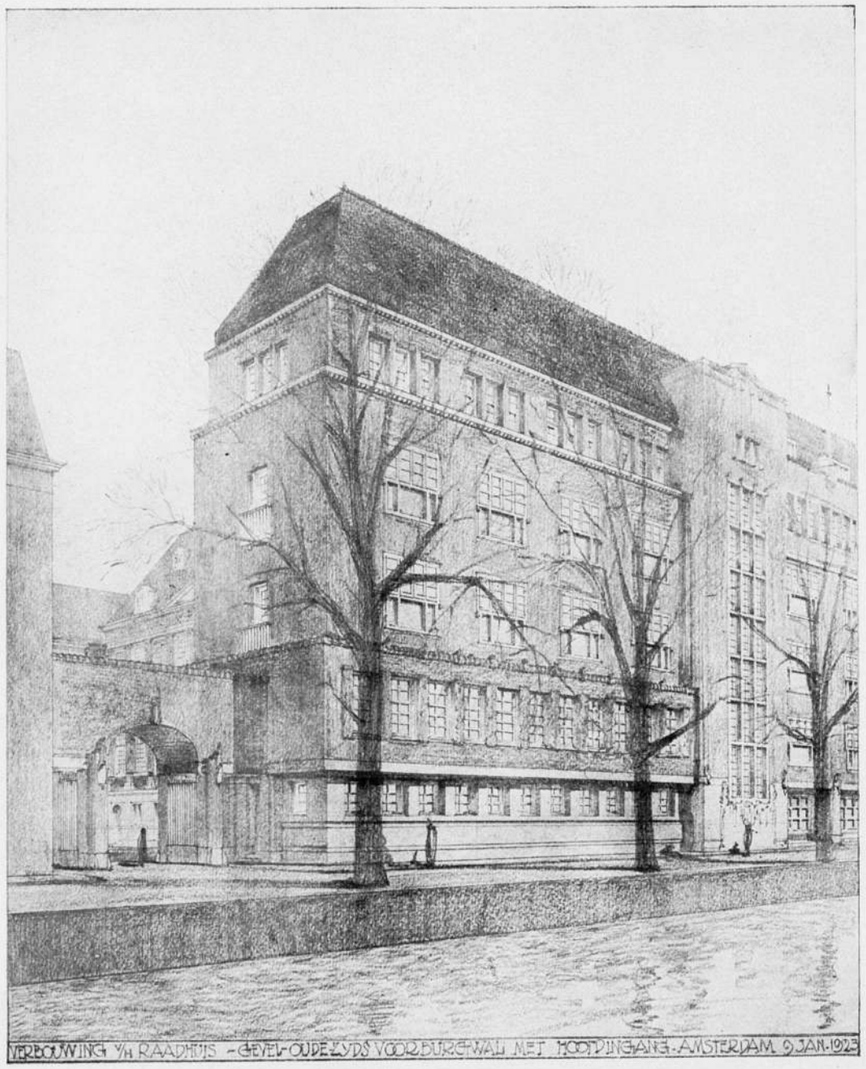

TEEKENING VAN N. LANSDORP.

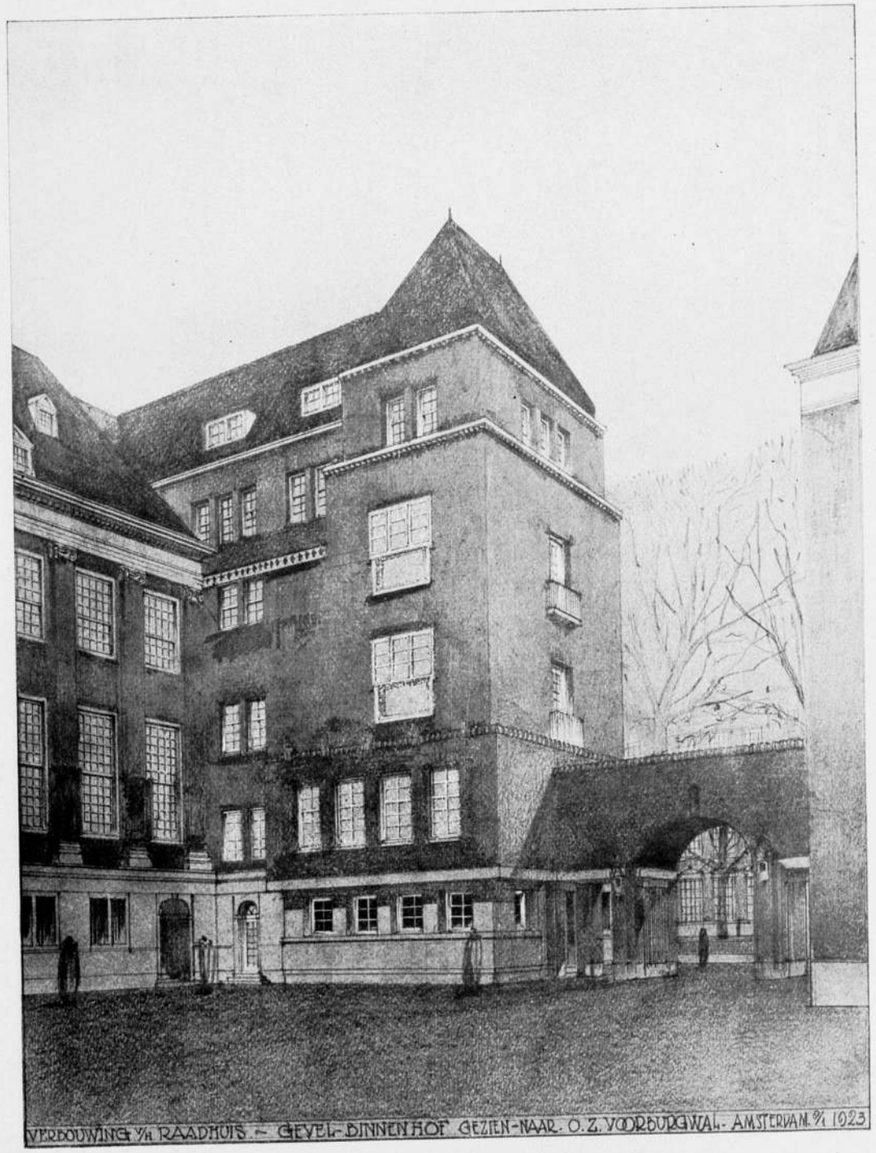

TEEKENING VAN N. LANSDORP.

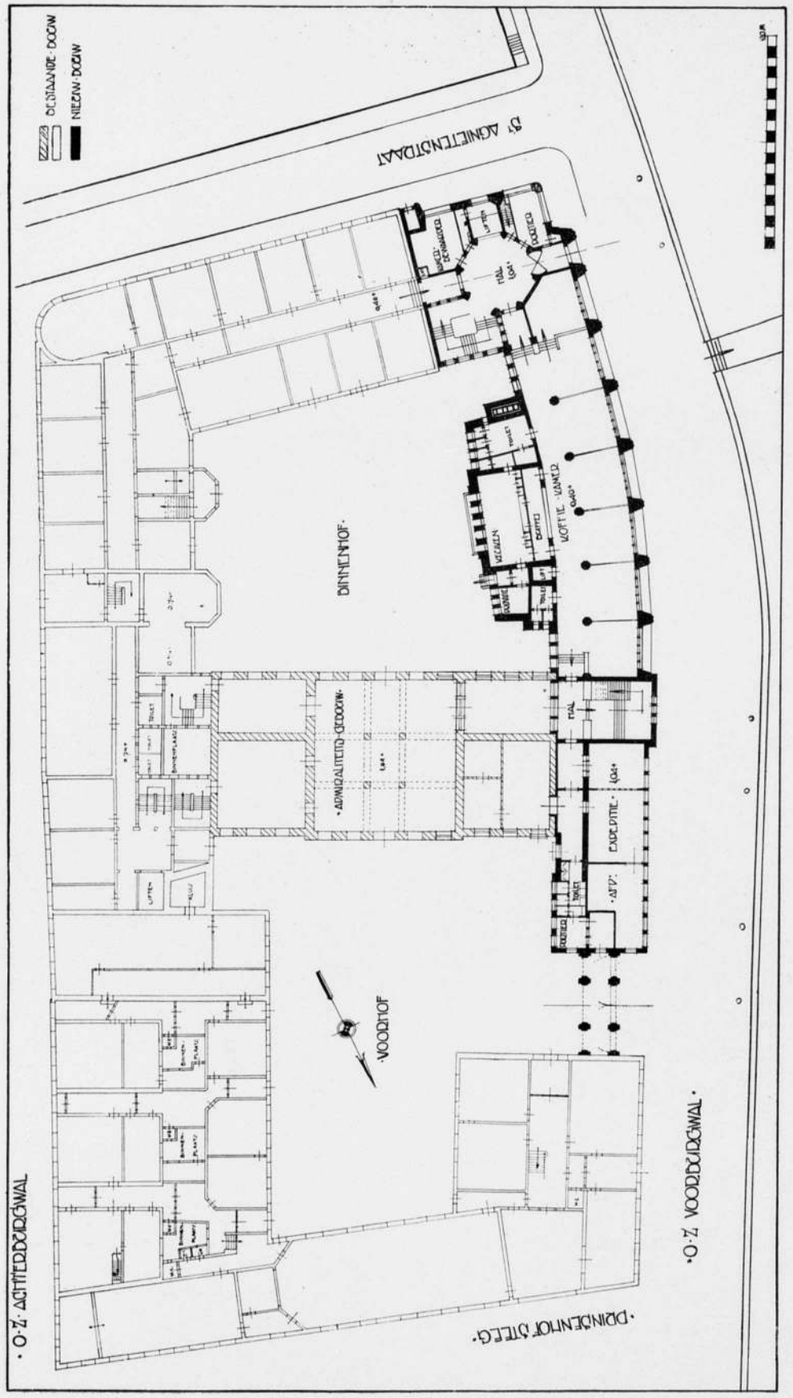

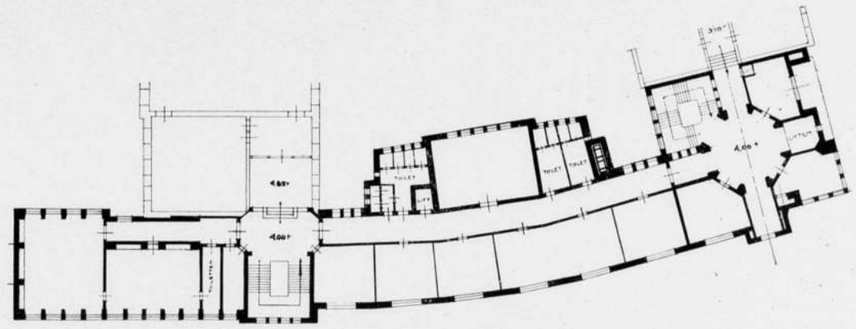

PLAN VAN DE HOOFDVERDIEPING.

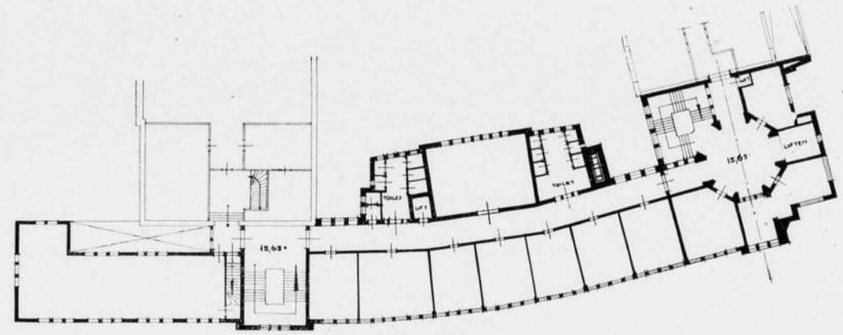

PLAN VAN EEN DER BOVENVERDIEPINGEN.

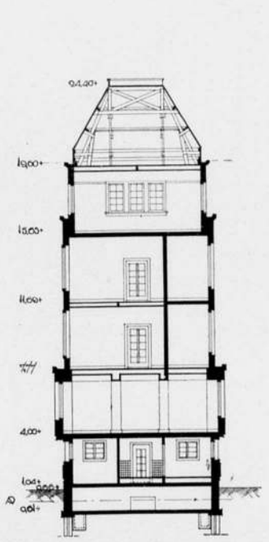

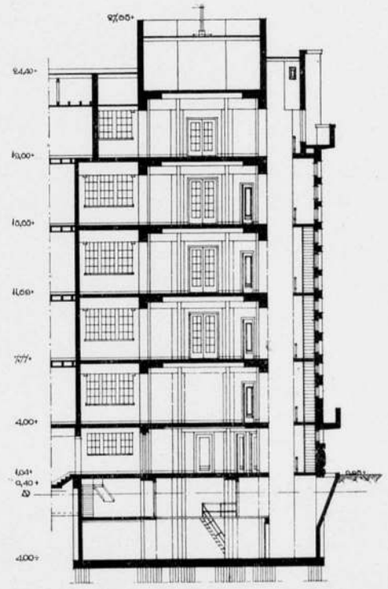

DWARS DOORSNEDE OVER HET GEDEELTE AAN HET PRINSENHOF EN DOORSNEDE OVER DE GROOTE HAL.
VERBOUWING VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM 1923.

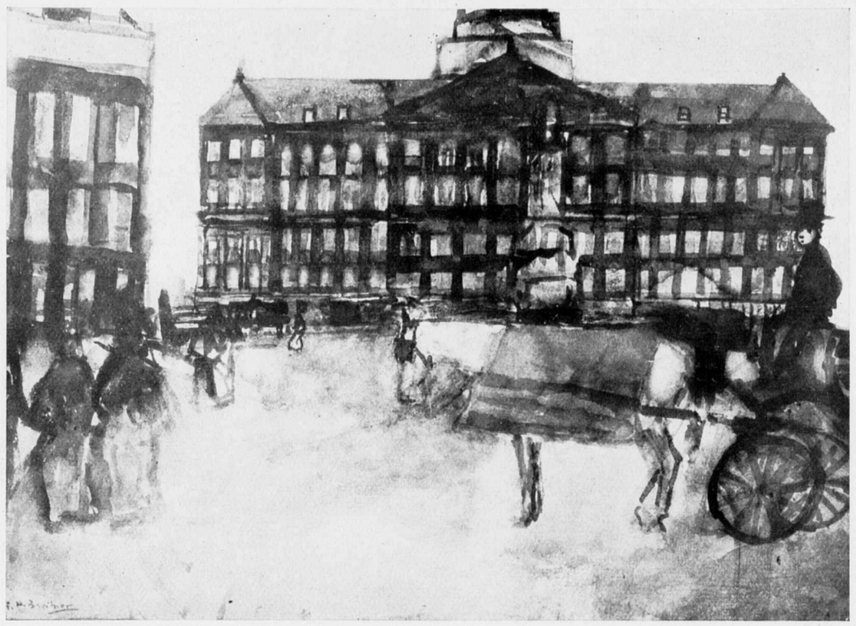

G. H. BREITNER. †

Wij gunnen de schilders niet vaak een plaatsje in ons blad. Wij zijn er eenigszins huiverig voor, onze bouwwerken te brengen onder de bijkomstige bekoringen, die het penseel vastlegt op het doek. Wij willen de werkelijkheid, en die bijkomstige bekoringen vermengen haar zoozeer met den droom. Wij moeten de bouwkunst „an sich" hebben. Want zij is voor ons ruimtekunst. Zij geeft ruimtewerking van massa's, afgeteekend door een spel van beteekenisvolle lijnen. Wij willen die massa's scherp zien en onbewust lichten wij de bouwwerken uit de atmosfeer om ze te verplaatsen in een voor onze bouwkundige wijze van zien geschikte atmosfeer. Wij willen het ons makkelijk maken bij het zien!

Maar we maken het ons tevens zoo moeilijk om ons over te geven aan de ware werking van de bouwwerken en van de stadsaspecten! We worden haast te slim om ons te laten vangen door dat verleidelijke spel van kleuren en tinten, die de dag en de nacht, de morgen en de avond, de zon en de regen, de sneeuw en de mist, ja, de wind om alles heentooveren.

Toch is dat tooverbeeld, méér dan de essentieele bouwkunstige zuiverheid der bouwwerken, de kracht en de pracht ervan. Het geeft die onafgebroken beweging, die aan het onroerend stadsgoed, het leven schenkt.

Dit leven van het Amsterdamsche stadsschoon is ons nooit zóó geopenbaard als door de werken van Breitner. Hij zag dit leven, hij begreep het, hij had het lief. Als zoovelen! Maar hij alleen wíst het uit te spreken, zóó dat hij het verheerlijkte.

En die verheerlijking van onze stad in zijn grandiose doeken en zijn meesterlijke schetsen, kan ons misschien doen wagen, al is het schoorvoetend en met schroom, het genot van de geslepen zuiverheid van onze bouwkunstige scheppingen te verruilen voor een overgave aan het zooveel meer vage droombeeld van de bouwwerken in de natuur.

J. P. M.

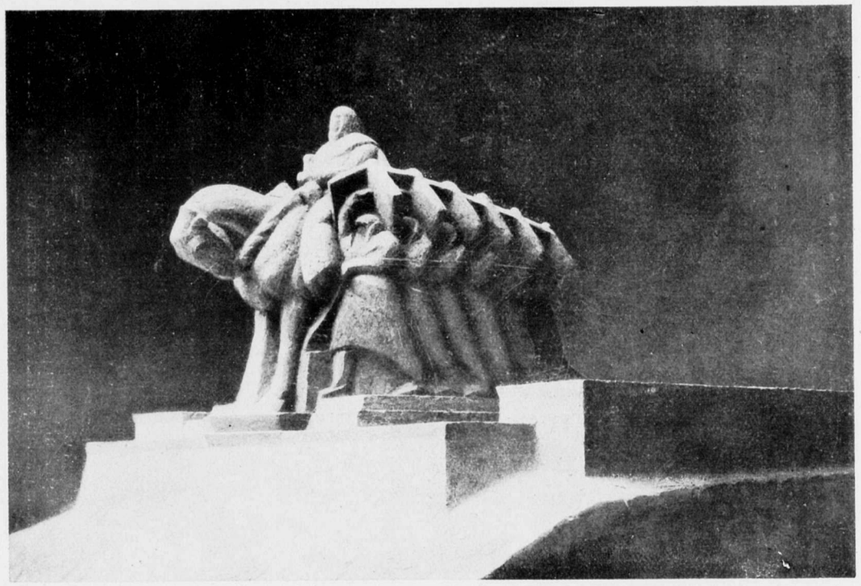

JAN KOTERA EN JAN STURZA. MONUMENT VOOR ZIZKA.

JAN STURZA. DE NACHT.
FIGUREN IN EEN VILLA TE PRAAG.

DE DAG.

JOSEF MARZATKA. FIGUUR AAN EEN BRUG TE PRAAG.

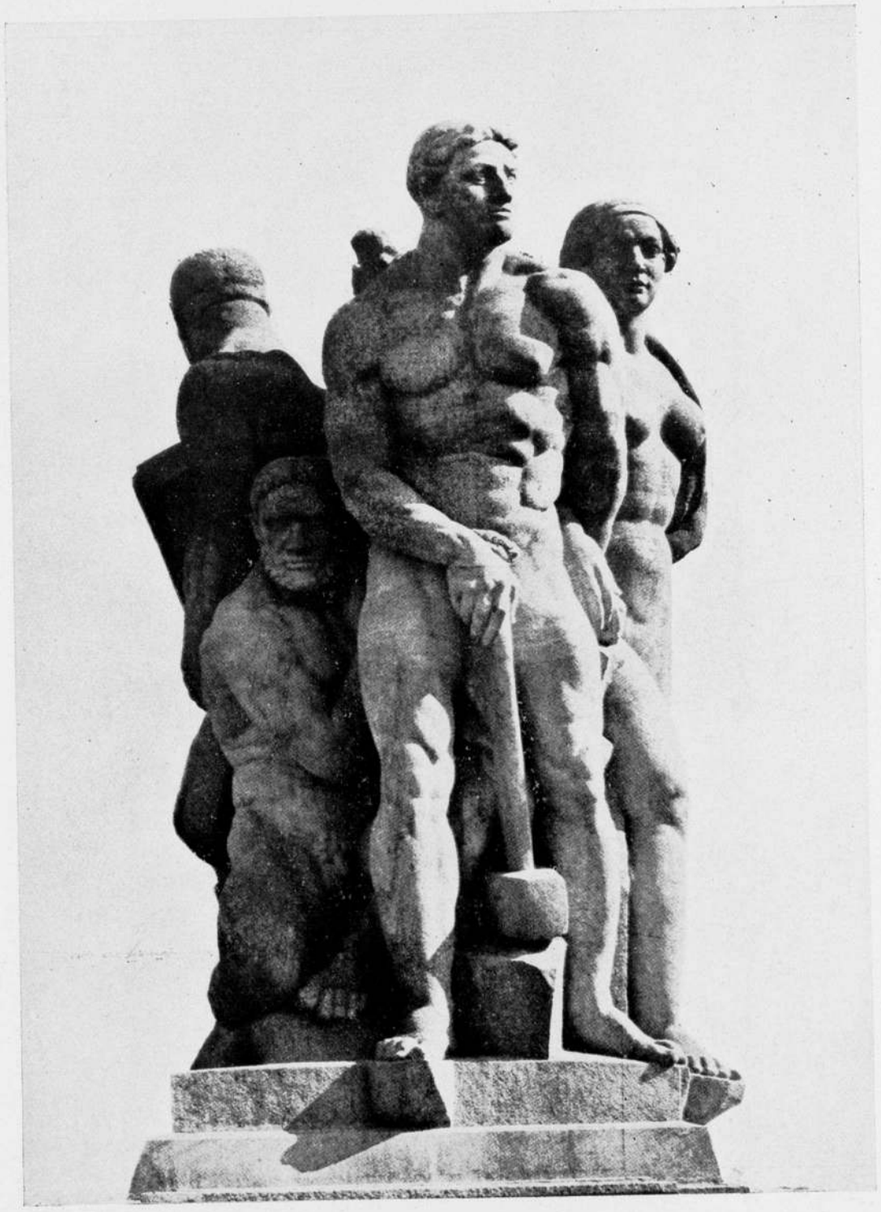

JAN STURZA. DE ARBEID.
BEELDGROEP OP EEN DER BRUGGEN TE PRAAG.

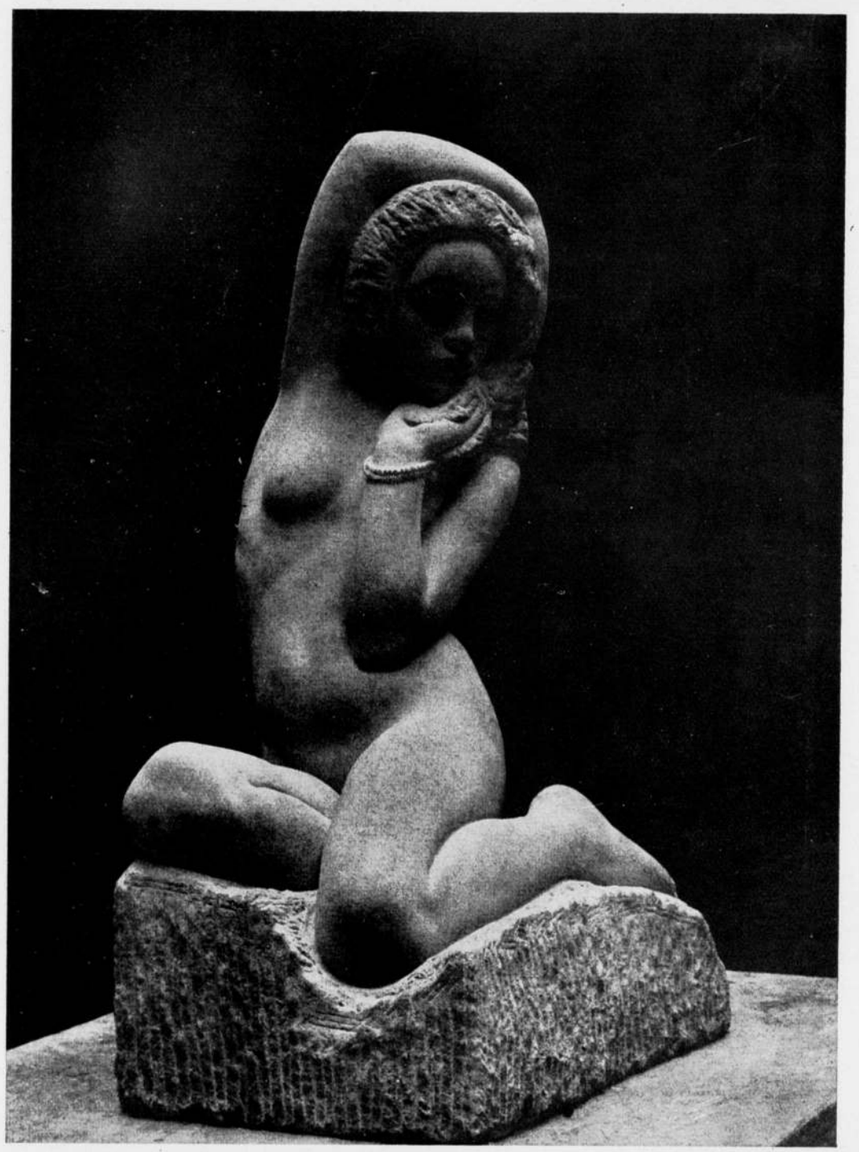

JAN STURZA. MEISJE. KALKSTEENFIGUUR. (MODERNE GALERIJ TE PRAAG).

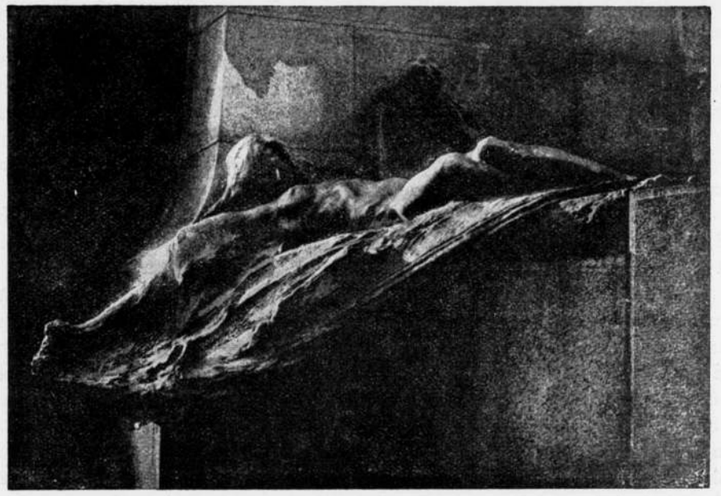

FRANÇOIS SUCHARDA. PALACKY MONUMENT TE PRAAG. DETAIL.

INTERNATIONALISME IN DE KUNST.

l'Art, comme l'amour, n'a pas de patrie.

Het langzaam, doch gestadig aangroeiende internationalisme, hetwelk in 1914 op zijn hoogtepunt zijnde, Europa en voor een groot deel zelfs de overige wereld scheen te zullen doen samensmelten tot een grootsche eenheid van beschaving, is door een waanzinnigen, door 't gezond verstand onmogelijk gewaanden oorlog, bruut verbroken.

Onder de puinhoopen van het toen ineengestorte ideaal der saamhoorigheid smeult nog het vuur der verdeeldheid, dat gedurende enkele jaren zoo fel en zoo hoog oplaaide. Veel koel verstand en bezonken overleg zullen nog noodig zijn om de laatste glimmers te dooven.

Een verheugend verschijnsel is het te zien hoe de jonge staten, die aan de groote catastrophe de onverwachte vervulling danken van lang gekoesterde wenschen, zich, als een bloeme, keeren naar de zon der goede verstandhouding; temeer verheugend waar de oudere en onder hen de meest verlichte nog wel, zich in duisternis blijven hullen.

Dit zoeken naar toenadering is een teeken van oprecht streven naar het hervinden van het spoor dat tot het geluk der volkeren voert en kan niet nalaten weerklank te vinden. Eerst wanneer wederzijdsch, is dit het eenig betrouwbare fundament voor een waarachtigen opbouw; een opbouw, die verre overtreffen kan dat, wat vóór de verwoesting was.

Dan ook zal zich kunnen herstellen de groei naar eenheid, die nu eenmaal onmisbaar is voor een vrije ontwikkeling. Een eenheid, die ondanks grenzen, onbegrensd is, die hoewel gebonden, de vrijheid kent. Een eenheid, die haar kracht vindt in onderlinge waardeering, meer dan in slaafsche navolging en daardoor komt tot een geestelijke wisselwerking, die in alle groote perioden gevoerd heeft tot het zenith, het hoogst bereikbare.

Deze eenheid, dit internationalisme is in de kunst het kenmerkende van de hoofdtijdperken. De locale uitingen zijn details en ondergeschikt.

In dit licht bezien is het onlangs door de Tsjecho-Slowaksche Republiek aan Amsterdam aangeboden en in het Bouwkundig Weekblad van 7 April j.l. door Ir. Boeken besproken geschenk — een monument voor Comenius — een belangrijk symptoom.

Het aanbod om de vreemde stad te sieren met een kunstwerk van eigen bodem, is een groote stap tot intellectueele toenadering en noodigt als het ware tot een wederdaad.

De gedachte om de schenking te verbinden aan den naam van Comenius is uit meer dan een oogpunt gelukkig te noemen.

De naam Comenius herinnert aan een eeuwenoud contact tusschen Bohemen en Holland, herinnert aan de verbroedering die Comenius voorstond en eert het volk waaruit hij gesproten is en welks ontwikkeling hem zoozeer ter harte ging.

De te Amsterdam gehouden expositie van ontwerpen voor dit gedenkteeken van Comenius nu, heeft de kwestie van nationale denkbeelden op het gebied der beeldhouwkunst naar voren gebracht.

Deze denkbeelden weerspiegelen zich in den vorm, die echter mede beïnvloed wordt door de plaats van het monument. De keuze van die plaats is daarom van belang en de vraag zou kunnen rijzen of deze in dit geval wel een ideale is.

Een eenigszins hellende verkeersweg waar de gelegenheid tot rustige betrachting ontbreekt, en waar veeleer gewaakt moet worden voor berging van het veege lijf, lijkt mij niet de juiste plek voor een stillen, denkenden geest als Comenius, wel echter weer voor een banneling als hij.

En al staat hier ook dwars over den weg een lyceum, zoo zou toch een rustig schoolplein een grootere verwantschap van het beeld met de omgeving kunnen verzekeren.

Boven dergelijke bedenkingen uit staat evenwel de groote idee die tot de daad drong en het zou buitengewoon te betreuren zijn indien er ernstige teleurstelling zou moeten zijn omtrent den vorm dien het monument gaat aannemen.

En dan vraag ik mij af, is teleurstelling gerechtvaardigd? Blijkt er niet juist uit hoe weinig bekendheid de kunst van Tsjecho-Slowakije geniet en hoe gewenscht dus meerdere toenadering is.

Op de tentoonstelling waar het bekroonde ontwerp in de ginds voor dit doel uitgeschreven prijsvraag opgesteld was, heeft de schenkster tevens de zeer te waardeeren moeite genomen, behalve dit eene, ons nog een tiental andere ontwerpen te laten zien.

Zoo mogelijk wilde zij ons een indruk geven van het streven der verschillende kunstenaars binnen haar grensgebied.

Uit de opgegane stemmen blijkt hoe weinig van dit streven hier begrepen en hoe oppervlakkig daarover het oordeel is.

„Wanneer een kritiek over architectuur of eenige andere kunst" schrijft de moderne Amerikaansche architect L. Sullivan naar aanleiding van de door hem gewraakte bekroning in de „Chicago Tribune" prijsvraag, „waarde zal hebben, moet ze op gegronde overwegingen berusten. Zij moet met bewustheid in het te beoordeelen onderwerp indringen, om na te gaan wat er de beteekenis van uitmaakt; echter op zulk een onafhankelijke wijze dat een vrij en onbevangen oordeel gewaarborgd is. Een oprechte kritiek stelt zich niet tevreden met den buitenkant der dingen, maar zal zich in het wezen daarvan inwerken om de kern der gedachte op te sporen".

Ik geloof niet dat de van verschillende zijden geleverde kritiek aan de door den Amerikaanschen collega gestelde eischen voldoet. Er blijkt een te weinig zich inleven in de gedachtensfeer van gindsche kunstenaars uit. Dat het werk een van onze huidige opvattingen afwijkend karakter draagt, behoeft toch voor de intrinsieke kunstwaarde geen verschil te maken.

Sedert mijn studietijd in Praag zijn alweer enkele jaren verloopen, nadien ben ik er niet meer geweest. Hoe de stroomingen op kunstgebied daar thans zijn, weet ik niet uit verderen persoonlijken omgang en gesprekken met kunstenaars. Wel weet ik

uit ervaring dat de toen ter tijd daar gehuldigde opvattingen der jongeren, onder wie de thans bekroonden, Stursa en Jának, tot de eersten behoorden, van zeer vooruitstrevenden aard waren en de onze ver vooruit.

Van lieverlede zijn die ideeën ook naar hier doorgedrongen en druppelsgewijs heb ik telkens hier en daar iets gezien, wat mijn herinnering weer levendig maakte.

Het is de weg van het internationalisme in de kunst.

De kortelings hier opgekomen „facetten-architektur" b.v. was voor den oorlog ginds een geliefkoosde uiting.

Het buitenland heeft voor ons Hollanders niet ten onrechte vaak een groote bekoring gehad. Dit was zoo in de dagen toen Jacob van Campen z'n werelds achtste wonder deed verrijzen en is nog het geval. Drijft niet de geheele „Stijlbeweging" voor een groot deel op een persoonlijke uiting van een Amerikaanschen architect, die op zijn beurt weer op Japan steunt.

Er bestaat hier dus geen afkeer van het toepassen van uitheemsche vormen, doch mag dit nu alleen gebeuren door onze eigen kunstenaars en niet door die van de betrokken landen?

Ik heb een vaag vermoeden dat het monument van Stursa en Jának een uiting is van een opvatting die ons nog vreemd is en dat de juiste waardeering eerst later zal komen. Ik ben dan ook huiverig mij zonder meer bij een afkeurend oordeel neer te leggen.

Zooals ik reeds hierboven zeide, behooren Stursa en Jának tot de groep der modernen, die als het neusje van den zalm beschouwd kan worden, zooals b.v. de afgevaardigde leden van A. et A. ten onzent.

Zij in ieder geval hebben getoond hun vak te beheerschen. Van Stursa noem ik in dit verband o.m. beeldgroepen op bruggen over de Moldau te Praag en aan villa's van Kotěra te Bubeneč en te Radboř. Zie verder de afbeeldingen.

Het is daarom interessant te zien, hoe zij de consequenties door de opgave gesteld, hebben aanvaard en wat het resultaat van hun samenwerking is. Hun oplossing laat het woord aan den beeldhouwer.

Bij een goede samenwerking zal een van de kunstenaars zich ter wille van de harmonie moeten beperken tot een ondergeschikte rol. Eerst dan ontstaat de eenheid, die tot een waarachtige architecturale kunst voert.

Dit is ook geschied bij het Zižka monument, waar Stursa met Kotěra samenwerkte.

In dit monument, eveneens het resultaat van een prijsvraag (1915) is de grondgedachte van den architect uitgegaan, die het geheel geestelijk beheerschte. Hij heeft den vorm van de groep bepaald in verband met de eischen, die de plaats, een historische heuvel, stelde. Hijzelf heeft den weg naar het monument op den top uitgebakend, zóó dat telkens de werking van het beeld, de stuwende lijnen van den kleinen in rythmische cadence opmarcheerenden stoet, tot hun volle recht komen. Dit is de kern van de geheele compositie, die haar climax vindt in de stoere figuur van den veldheer, van Zižka zelf, waarheen alle lijnen zich richten. Maar voor den leek blijft de architect hier verborgen; de leek zal in het voltooide werk alleen den beeldhouwer aanschouwen.

Hierdoor is de samenwerking tot een zeer volkomene geworden en inderdaad een architecturaal beeldwerk ontstaan van groote kunstwaarde.

Eenzelfde gedachte ligt aan het Comeniusmonument ten grondslag. Volgens hun motto: „Celý z Bronzu" hebben Stursa en Jának het „geheel uit brons" gedacht, wat in werkelijkheid een andere uitwerking zal hebben dan de witte gipsmaquette doet vermoeden, die door haar te scherpe licht en schaduwscheidingen een valsche indruk geeft. Wel laat ze zien, hoe goed het karakter van het bronzen materiaal is getroffen en zoowel in de figuren als in het voetstuk doorgevoerd. In de harmonie der tegenstellingen hebben Stursa en Jának, schijnbaar los naast elkaar werkend, met negatie van de eenheid, zooals wij die begrijpen, toch de eenheid gevonden. Vooral in de wijze van plaatsing der figuren komt dit uit. Dit is de nieuwe klank, blijkbaar voor onze ooren nog wat onwennig, getuige het woord „etagère" van Ir. Boeken.

Bij Stursa spreekt er uit de behandeling van het brons een groote oprechtheid, waarvan, als in de meeste gevallen, beperking het eindresultaat is. Dit is dan ook reeds geheel anders dan bij het oudere Palacky-monument, waar het brons in groote ongebondenheid, als in uitbundige triomf uit de starre graniet zich loswerkt.

Dit groote, wel mooi gedetailleerde monument, waarvan het „architectonisch gedeelte" is verzorgd door M. Dryák, is het chef d'oeuvre van den beeldhouwer Stanislav Sucharda. Het is gelegen op den rechter Moldau-oever tegenover de brug, die naar denzelfden historieschrijver Palacky genoemd is.

Het beeldhouwwerk van deze brug is van den bekenden beeldhouwer M. J. Myslbek, die tot de vooraanstaande kunstenaars behoorde en in zijn tijd een leidende figuur was.

Er zijn in Praag verschillende beeldhouwwerken van zijn hand, die zich kenmerken door hun soepel en tegelijk krachtig modellee.

Het voornaamste is wel het standbeeld van den H. Wenzel op het Wenzelplein. Achter op dit eenigszins stijgend plein, dat meer het karakter heeft van een zeer, zeer breede straat, staat, met als achtergrond het breed uitgebouwde Staatsmuseum, op een hoog, eenvoudig granieten voetstuk, het stoere paard, waarop de heiligverklaarde koning gezeten is. Sober van lijn en kloek van vorm en bouw draagt dit monument in zich de vooruitstrevende opvatting van zijn maker en getuigt het van het reeds aanvoelen van den nieuwen tijd.

Myslbek heeft in Praag vele jonge Tsjechische beeldhouwers gevormd, onder wie Sucharda, Bílek, Kafka, Maťatka, die bijna allen daarna in Parijs verder gestudeerd hebben, waar zij haast als vanzelf den machtigen invloed van Auguste Rodin ondergingen. Het meeste werk uit dien tijd vertoont er de sporen van en draagt dan ook een min of meer Fransch karakter.

Eenzelfde verwantschap is op te merken in het groote Huss-monument, dat in het begin van den oorlog op het Raadhuisplein in de oude stadswijk van Praag vlak bij de historische Mariazuil geplaatst werd. Op een weinig verhoogd, breed uitgebouwd voetstuk rijst te midden van enkele laag gehouden groepen, de groote figuur van Huss fier op. Het is een stoer, kernachtig, sympathiek stemmend stuk werk van den beeldhouwer Ladislav Saloun, die ook voor het Comeniusmonument een zeer geslaagd ontwerp maakte (zij het dan ook niet bekroond) waarin dezelfde goede eigenschappen, mogelijk nog rijper en gaver zijn terug te vinden.

Ook hier heeft Saloun een laag voetstuk gekozen, waarop de figuur van Comenius in ingetogen houding langzaam voortschrijdt. Ter weerszijden zijn eenvoudige figuren geplaatst van mooi gesloten vorm en schoon lijnenspel, die de hoofdfiguur accentueeren en de compositie rijker maken, waartoe ook de liggende figuur aan den voorkant, als een zachtvloeiende overgang naar het grondvlak der straat, zeer zeker medewerkt.

Of het komt doordat hier in één persoon de samenwerking der kunsten geworden is tot de eenheid, die als vanzelf tot architecturale kunst voeren moet, zeker is dat dit ontwerp in sterke mate tot ons, architecten spreekt! Het geheel getuigt van een gedegen kunstopvatting, die, als zijnde meer van het „heden" meer onmiddellijk tot den aanschouwer spreekt. Dit verklaart dat het ons nader staat dan op het oogenblik nog het monument van Stursa dat wij niet zoo volgen kunnen, waardoor het ons ontgaat; niet alleen in den grooten hoofdopzet, doch ook in vormgeving, lijnbeweging en gebaar der figuren, waarin iets schijnbaar gewrongens is, als in die van Toorop of van Konijnenburg.

Om den zelfden reden staat ons ook nader de gebondenheid in het simpele beeld van J. V. Dusek, dat iets van de gevoeligheid en naieviteit der primitieven heeft. Het volgt evenwel de richting, waarin de jongeren van wie ik nog Jaroslav Horejc noem, zoeken.

Dat er in Tsjecho-Slowakije met ernst gewerkt wordt, valt niet te loochenen. Dat er met vrucht gewerkt wordt, lijdt evenmin twijfel, als men kent de aangeboren zinnigheid der Tsjechen, ontwikkeld door een goede opleiding, die op degelijke vakkennis en — bekwaamheid berust.

Het is opmerkelijk dat in ons land de kritiek ontwikkeld is buiten verhouding tot de kleine hoeveelheid werk, die door de kunstvakken wordt afgeleverd. De verwachtingen, gewekt bij het voorbereiden, bespreken en beoordeelen van b.v. een nieuwe postzegel zijn weinig evenredig aan het resultaat.

Onze moderne beeldhouwers hebben ongetwijfeld in klein genre belangrijk werk geleverd, doch welk modern-Hollandsch statuair beeldhouwwerk van eenigen omvang staat op onze creditzijde?

Wat zal er van onze studeerkamer-theorieën over architecturale beeldhouwkunst overblijven wanneer zij in de vrije ruimte aan de buitenlucht zijn blootgesteld? Indien ooit, dan is er op dit gebied een afstand tusschen theorie en practijk die moeilijk te overschatten is.

Laat Amsterdam, laat Holland daarom met gerustheid de opstelling van het Comeniusmonument afwachten, hetzij dit gemaakt zal worden door Stursa of Saloun. Het een moge ons nu verder af schijnen dan het andere, spoedig zal het ons even na zijn en straks geheel eigen.

Rotterdam, Mei 1923. J. C. MEISCHKE.

ONDERSCHRIFT.

Bovenstaand artikel werd door den heer Meischke, voor zoover het de Tjecho-Slowaaksche beeldhouwkunst betreft, op ons verzoek geschreven. Dat hij eenige — bij onze uitnoodiging niet gevraagde — toegiftjes geeft o.a. een in den vorm van een aanmoedigend tikje op den schouder van Sturza, voor diens Comenius-monument, is misschien voor anderen ook aanleiding Professor op hún manier te complimenteeren. Desbetreffend ongevraagd drukwerk zal niet worden teruggezonden. DE REDACTIE.

ENTREFILET.

Ik heb een logé. Maar laat ik eerst vertellen hoe mijn huis er uit ziet. Ge moet namelijk weten dat ik een verduiveld mooi huis heb. In het midden ervan ligt de hal, liever gezegd de Hall. En in het midden van die Hall stijgt de breede marmeren trap uit de vestibule op. Als ik zou beschrijven, hoè die trap opstijgt, uit de donkerten van mijn vestibule, omhoog getrokken naar de kleurige lichtschittering in mijn Hall, zoudt gij zeggen: Dat is van Louis Couperus, ter eere van zijn 60en verjaardag.

Mijn Hall doet denken aan het Stedelijk Museum. Ik ben trotsch op mijn Hall, op haar keurige, kleurige steentjes, met haar nette pilasters en haar sierlijke hooge blindarcades. Boven heel hoog, de namen van glorieuse representanten van onze vaderlandsche schilderkunst na Rembrandt en vóór Theo van Doesburg: Ary Scheffer, Koekkoek, Vrolik, Bilders en meer van die groote. En beelden staan rondom: Mozes in het biezenkistje. Een schat is Pharao's dochter. Trouwens Mozes zelf is ook lief en Jo Schreve-IJzerman. Ik bedoel die heeft ook een lief portret van een dame en ik heb nog veel meer beelden van dat soort. Zoo is mijn Hall.

Ik heb dus een logé en diens logeerkamer komt uit op de Hall, recht tegenover de trap. Nu is het een eigenaardige logé. Heb U al eens een logé gehad, die zijn eigen portières meeneemt, en zijn naambord? Zoo'n logé heb ik nu. Doodvriendelijk stopte hij mijn fraaie ambachtelijk-zuivere mahoniehouten paraplui-standaard ergens in een hoek, en spijkerde zijn — niet bescheiden — portière tegen mijn logeerkamerdeur, en timmerde daarboven zijn reuzen naambord van zwarte fond achter dikke groote gouden letters.

Mijn logé doet aan Kunst aan het Volk, zegt ie, en daarom doet hij ook Kunst aan mijn Hall.

Ik heb altijd last gehad van logés met eigen portières. 't Is mal. Als U ergens logeeren gaat, bederft U dan iemand's Hall, met een stel, oude planken en wat jutte, om de deur mooi te maken? Smijt U de porte-manteau ergens in een hoek, „uit den weg". Plakt U de trap vol met Uw mooie naamkaartjes? Zet U de trouwe kamerjuffrouw te kijk in een inmaakflesch? Laat U..... J. P. M.

ARCHITEKTONISCHE VORTRAGSREISE (FEBRUAR 1923) IM BESETZTEN GEBIET DEUTSCHLANDS UND IN HOLLAND

von BRUNO TAUT, Architekt und Stadtbaurat in Magdeburg.

Die von mir in Magdeburg während meiner bisherigen etwa zweijährigen Amtszeit durchgeführten Reformen auf architektonischem Gebiet und die in die Tat umgesetzten Anregungen in Bauten und Hauserneuerungen führten zu Einladungen für Vorträge in Düsseldorf (Immermannbund), inKöln (Gesellschaft der Künste), in Rotterdam (Opbouw) und in Amsterdam (Architectura et Amicitia). Unter den sonstigen zahlreichen Einladungen im In- und Auslande, die ich als eine gewisse Anerkennung meiner Tätigkeit ansehen dürfte, bin ich nur den vorher erwähnten gefolgt, weil mich die neuen Beobachtungen in jenen Gebieten besonders lockten und ich dort, und zwar vorwiegend in Holland, sehr viel Anregendes zu erfahren hoffte.

Nach einem kurzen Aufenthalt in der kleinen westfälischen Industriestadt Hamm, die nach Zeitungsnachrichten bereits besetzt sein sollte, es aber noch nicht war, reiste ich unter einigen Schwierigkeiten nach Köln, von wo aus nur die Möglichkeit bestand, auf dem Wege der elektrischen Trambahn nach Düsseldorf zu gelangen, ein immerhin nicht gerade angenehmer Reiseweg, wenn man einer Koffer mit einem sehr gewichtigen Lichtbildermaterial für Projektionsvorführungen mit sich schleppen muss. Bei aller Absicht, in Düsseldorf vorwiegend den Studien meines eigenen Berufes nachzugehen, wurde ich jedoch am stärksten durch den Eindruck des völligen Kriegszustandes unter der Masse der französischen Truppenansammlungen beherrscht. Um so grösser ist das Verlangen der gebildeten Kreise der Bevölkerung, aus dem Jammer des Tages durch künstlerische Fragen und Probleme herausgehoben zu werden, was wohl ein wesentlicher Faktor für den Erfolg meiner dortigen Vorträge war. Bei dem Durchwandern der Stadt bleibt es unter den gegenwärtigen wirtschaftlichen Schwierigkeiten immerhin ein sehr starker Eindruck, dass dort neue grosse Bauten entstehen, und zwar gerade, dass an dieser Stelle das in Deutschland neuerdings viel umstrittene „Hochhaus" zum ersten Mal zur Verwirklichung geführt wird. Es ist dort bereits ein achtstöckiges Bürohaus fertiggestellt, das sich dem Stadtbild vorzüglich einfügt, und ein fünfzehnstockiges Bürohaus befindet sich im Bau und ist bis zur vierten Etage bereits über dem Erdboden fertig. Es wird die Königstrasse ausgezeichnet abschliessen, wenn seine Architektur (von Wilhelm Kreis) auch vielleicht noch ein wenig zuviel sentimentale Anklänge hat. — Der Eindruck in Köln war unter der dort befindlichen englischen Besatzung ein sehr wesentlich lebendigerer und freudigerer. Es fehlt allerdings dort im Gegensatz zu Düsseldorf vollständig noch an Beispielen grösserer neu errichteter modernerer Bauwerke; statt dessen wird die Frage eines grossen Kaufmannshauses in der Nähe des Doms augenblicklich sehr umstritten, wobei zu wünschen ist, dass das schliessliche Resultat wegen der sehr wichtigen Lage dieses Gebäudes ein befriedigendes wird. Dagegen ist dort, besonders für die Besatzungs-truppen, sehr viel an Wohn- und Siedlungsgebäuden ausgeführt worden, die dem Auge des international denkenden Architekten, der eine ebensolche künstlerische Qualität verlangt, allerdings nicht viel zu bieten haben. Es gibt dort aber, wiederum im Gegensatz zu Düsseldorf, einige wenige umfangreiche Leistungen jüngerer Architekten, die sich durch ihre produktive und schöpferische Kraft sehr aus dem üblichen Niveau herausheben. Zum Teil handelt es sich nur um Theaterumbauten, Restaurants u. dergl. (von Hans Hansen), zum Teil aber auch um grössere Einzelwohnhäuser und Villen, von denen der Architekt Merrill eine grosse Anzahl gebaut hat. Diese Bauten vereinigen eine gewisse deutsche Romantik mit einer starken und oft recht eindrucksvollen Umrisslinie und Gesamtdisposition, bei der vielfach amerikanische und englische Einflüsse zu spüren sind. Sie erscheinen

in Köln allerdings nur als geringfügige Splitter innerhalb des ganzen Stadtbildes, ein Gefühl, das durch die späteren Erfahrungen und Beobachtungen im Holland noch wesentlich verstärkt wurde.

Meine Reise von Köln nach Rotterdam war auf den normalen Wege über Nymegen wegen der Besatzungsschwierigkeiten nicht möglich. Ich musste über Osnabrück in grossen Umwegen den Anschluss an die Strecke Berlin—Londen suchen und auf diesen Wege nach Rotterdam reisen.

Die Stadt Rotterdam enttäuscht bei ihren ersten Eindrucken ein wenig, nachdem man das holländische Land quer in seiner diagonalen Ausdehnung mit dem Schnellzuge durchfahren hat. Bei dieser Farht ist der holländische Charakter in der Landkultur und auch in den dabei sichtbaren Bauten bis auf verhältnismässig geringere geschmacklose Dinge so einprägsam, dass die Grossstadt Rotterdam trotz sehr vieler erhaltener alter Bauten beinahe ernüchtert. Es ist dort der Stadtverwaltung noch nicht gelungen, das äusserst stark pulsierende Hafenleben mit seinen neuartigen Anforderungen in die entsprechende Form zu bringen, ja nicht einmal in praktischer und verkehrstechnischer Weise zu bezwingen. Der Verkehr über die Maas staut sich in altmodischen Brücken zusammen; die sehr ausgedehnten, zum Teil neuangelegten Hafenbecken stehen im Gegensatz zu einer gewissen Kleinlichkeit aller Bauten, die sie umgrenzen. Ein guter Getreidesilo nach amerikanischem Vorbild fällt dabei schon als Seltenheit auf. Besonders schlimm ist aber ein hoch herausragender etwa achtstöckiger, ziemlich neuer Bau im Innenhafengebiet, der das Stadtbild beherrscht, und zwar leider durch seine Hässlichkeit (Witte Huis). Rotterdam macht den Eindruck einer Stadtanlage, der das alte Gewand zu eng geworden ist und die noch nicht den rechten Mut hat, ein neues Gewand anzulegen. Trotzdem gibt es natürlich ein grosse Zahl guter neuerer Bauten. Umso imponierender wirkt aber die neue Wohnungsbautätigkeit, die in der Peripherie der Stadt in grossem Masstabe seit einigen Jahren eingesetzt hat.

Nach einem weniger guten Bebauungsplan wird ein Stadtviertel mit vierstöckigen Häusern in holländischer Grundrisseinteilung, jedoch unter moderner Verbesserung derselben errichtet, wobei künstlerisch gesehen die Arbeit des Stadtarchitekten J. J. P. Oud ganz besonders zu beachten ist. Oud bedeutet eine grosse künstlerische Potenz, die, wie es scheint, in Rotterdam ihren ganz besondere geeigneten Boden gefunden hat. Seine Bauten haben etwas von der Nüchternheit der Stadt, sie sind anscheinend rein intellektuell unter Ausschaltung jeder überflüssigen architektonischen Form entstanden und wirken deshalb doch künstlerisch. Man muss sich allerdings über eine gewisse Kälte und Härte dieser Formgebung hinwegsetzen, die oft den Anschein erweckt, als wären die Bauten Linienzeichnungen, welche man in Stein aufgeführt hat, und nicht körperhafte Gebilde. Auf jeden Fall liegt in der konsequenten Auffassung Ouds eine sehr starke Möglichkeit weiterer Entwicklung enthalten, wenn jene Merkmale des Dünnen und Mageren und auch des allzu Kantigen von ihm selbst überwunden worden sind. Es handelt sich hier um ein stark holländischen Puritanertum, das in einem Teil des holländischen Charakters von der Geschichte des Volkes herzustammen scheint. Neben den Bauten Ouds gibt es eine sehr interessante Lösung des Wohnhausblockes, die zwar nicht künstlerisch vollendet, aber durch die Neuartigkeit des Systems sehr auffällig ist: es handelt sich dabei um einem grossen Block, in dessen Hof in der Höhe des zweiten Stockwerkes ein Fahrweg rings herumläuft, sodass von dieser gewissermassen auf einem Balkon befindlichen Fahrstrasse die Wohnungen des dritten und vierten Stockwerkes mit eigenen Haustüren aus zu erreichen sind. Mehrere Fahrstühle sind für die Beförderung der Wagen in den grossen Block enthalten, und oben auf dieser etwa 3 M. breiten Balkonstrasse spielt sich ein Leben von Strassenausrufern, Obstverkäufern u. dergl. ab, das dem Leben auf den sonstigen Strassen genau entspricht. In der Mitte des Hofes befindet sich eine Badeanlage, geschickt hineinkomponierte Wohnflügel u. s. w., zodass der Eindruck ein höchst eigenartiger und merkwürdig einprägsamer ist. Gegenüber den sonst vielleicht

vorhandenen Schwächen der Stadtverwaltung, die sich unbegreiflicherweise gegen den Berlageschen prachtvollen Plan der Verbesserung des Hauptplatzes der Stadt sträubt und die merkwürdigerweise sehr viel unschöne Bauten hervorgerufen hat (Rathaus, Postamt, Stadtschulen und sonstiges), must hier doch der Mut zu einer klaren und modernen Gestaltung der neuen Anlage anerkannt werden. Das Gleiche gilt für eine grosse Siedlungsanlage mit kleinen, niedrigen Häusern ausserhalb der Stadt jenseits des Hafens, die in grösster Ausdehnung gewissermassen ein Dorf darstellt und doch durch ihre künstlerische Gestaltung, namentlich von dem Architekten Granpré Molière, weit mehr als ein Dorf darstellt. Die Bauten zeichnen sich durch eine sehr klare Linienführung aus, die Strassenzüge sind in Breite und Anlage meistens vorzüglich bemessen, und es fehlt dort jener stark intellektuelle Einschlag, der die Bauten Ouds erst zu einem Ansatz für eine neue Entwicklung stempelt, aber den Betrachter nicht recht zur Ruhe kommen lässt. Eine kleine Schwäche ist dabei vielleicht nur der oftmals verschiedenartige Winkel des Daches, dessen Schwankung um so mehr an einigen Stellen stört, als seine Verschiedenartigkeit künstlerisch nicht recht begründet erscheint. Hier aber wie bei den Bauten Ouds ist die technische Durchführung offenbar vorzüglich.

Rotterdam und Amsterdam — die beiden grossen Gegensätze architektonischen modernen Schaffens in Holland, und doch innerlich sehr verwandt, wenn auch der Kampf hin und her tobt. In Rotterdam nennt man die Amsterdamer: Romantiker, und in Amsterdam die Rotterdamer: Klassiker, und beides sind doch Teile des holländischen nationalen Charakters und erscheinen für den Fremden gar nicht so gegensätzlich, wie es ihnen selbst vorkommt. Der Kampf ist wertvoll und wird zu einer gemeinsamen, grossen holländischen Baukunst führen.

Der Eindruck der Stad Amsterdam ist etwa so, als wenn in Amsterdam alles da wäre, was Rotterdam hat, und dazu noch das, was Rotterdam entbehren muss, nämlich das starke geistige Leben, die unverdorbene alte Stadt mit ihren schönen alten Strassenzügen, Kirchen und Grachten und die auf diesem Boden blühende künstlerische Phantasie. In der Geschichte der modernen Architectur spielt allerdings Amsterdam eine sehr wichtige europäische Rolle, die bis weit in das 19. Jahrhundert zurückreicht und durch den Namen Cuypers und sein Rijks-Museum in Amsterdam allein schon gekennzeichnet ist. Um die Jahrhundertwende wurde durch Berlage und seinen Börsenbau vor allem, sodann auch durch Kromhout eine sehr starke und dominierende Note moderner europäischer Architektur hineingebracht. Diese gegen die Fesseln der Stilarchitektur starke und in produktiven Schöpfungen auftretende Bewegung fand in weiteren Gebäuden ihre Fortsetzung Das Schiffahrtshaus in der Nähe des Hauptbahnhofes in Amsterdam, erbaut von van der Mey unter Mitwerkung von Kramer und de Klerk, ist ein Beispiel einer zwar stark überwuchernden, bis an die Grenze des Phantastischen gehenden Schmucktendenz, doch ist an diesem Gebäude trotz allen Reichtums der ornamentale Schmuck künstlerisch derartig stark zusammengehalten, dass es im Aeusseren sowohl wie im Innern, vielleicht bis auf geringfügige Schwächen, bei aller Stilwandlung der Zeiten seine künstlerische Bedeutung behalten wird. Es bedeutet einen Merkstein auf dem Weg, der von der etwas puritanischen Richtung Berlages zur Freiheit und subjektiven Betonung der Phantasie führt, wie sie heute von den jüngeren Architekten Amsterdams in grossartiger Freiheit betätigt wird. Es ist der Amsterdamer Stadtverwaltung zur grössten Ehre anzurechen, dass sie bei der Errichtung ganz grosser Stadtteile, wie z.B. Amsterdam Plan-Zuid die architektonische Durchbildung fast ausschliesslich diesen modernen Architekten übertrug, die dort und in anderen Gegenden, z.B. Spaardammerplantoen, ganz Ungewöhnliches geleistet haben. Zu bewundern ist dabei die Kühnheit, mit der sie sich über die bisherigen Gewohnheiten des holländischen Häuserbaues, der ein schmales Wohnhaus neben das andere stellte, hinweggesetzt und grosse Baublöcke in zusammenfassender Form aufgeführt haben. Es sind dort fast

alle Probleme aufgerollt worden, die die modernen Architekten alle Länder der Erde beschäftigen: die Frage der dynamisch bewegten Baukörper zueinander, die kubische Gliederung, die Einfügung der Fernster in den grossen Organismus und die handwerkliche Durchbildung in eigenartiger Formsprache unter oft überraschender neuartiger Lösung rein praktischer Elemente. Auch das rein romantische Element, das Stimmungshafte ist dort in oft virtuoser Weise zu finden. Man kann diesen Bauten teilweise vielleicht mit einigem Recht eine allzu grosse Subjektivität der Auffassung vorwerfen, da trotz aller Sorgfältigkeit der Durchbildung manches auf die Dauer sicher nicht befriedigen wird. Aber das Wesentliche ist dabei, dass sie Entwicklungsmöglichkeiten in sich tragen, und dass sich hier ein Mut offenbart, der äusserst kühn den Weg zu einer grossen europäischen Architektur einschlägt. Es ist dabei eine grosse Anzahl von Architekten beteiligt, wobei u. a. nur de Klerk, Kramer, Boterenbrood, Lansdorp, Wijdeveld genannt werden mögen. Es ist möglich, dass aus dem Kampf der beiden holländischen architektonischen Richtungen in Amsterdam und Rotterdam und aus ihrer schliesslichen Vereinigung das endgültige und völlig befriedigende Resultat einmal erwachsen wird. Aber es bleibt an sich schon eine höchst erfreuliche Tatsache, den Prozess des Wachsens und Werdens geistiger Kräfte zu sehen und diesen Prozess in materiellen Bauten verwirklicht zu finden. Eine grosse Zahl von Anregungen für neue Strassenverbesserungen und Stadtanlagen geht aus diesen Kreisen jüngerer Architekten hervor, die in der Zeitschrift „Wendingen", vom Verein „Architectura et Amicitia" herausgegeben, ihr Organ findet.

Das kleine Land Holland konnte so während des Krieges und vor allem sofort nach dem Kriegsausbruch in grossem Massstabe bauen, was aber an sich noch kein Verdienst wäre, wenn es nicht in der geschilderten Weise seine ganz ungewöhnliche und im höchsten Masse beachtenswerte Form gefunden hätte. Zu den vielen architektonischen Kräften im Lande ist noch neuerdings das Schaffen van de Veldes in Scheveningen als letzte Bereicherung hinzugekommen.

Der Rückweg nach Deutschland und die Rückkehr veranlasste mich zum Vergleich der deutschen Architektur mit jenen Eindrücken. In Deutschland gibt es kein so geschlossenes Niveau wie in Holland, aber vielleicht eine grössere, mehr zerplitterte Anzahl von einzelnen, über das Land hin verstreuten architektonischen Kräften, die in ihrer Selbständigkeit mehr vereinsamt ringen und wegen ihrer Zerstreutheit einen um so schwereren Kampf haben. Es ist möglich, dass dabei unter diesen Kämpfen bis zum letzten Erfolg sich vieles abschleifen muss, was die Holländer nicht so leicht loswerden können, sei es die allzu subjektive auffassung oder auch die allzu puritanische Verfolgung eines Prinzips. Der Boden Deutschlands ist weniger homogen als der des kleinen Holland. Und deshalb erscheint es als eine fast biologische Notwendigkeit, dass die in Deutschland vorhandene stärkere Zerrisenheit ein gewisses kompaktes Gegengewicht in Holland findet, wobei beide Teile in der Wechselwirkung voneinander befruchtet und weitergeführt werden. Die wichtige Rolle Hollands liegt darin, dass es in einem kompakten Eindruck die Bedeutung der Architectur im Leben des Menschen eindringlich und klar vor Augen führt, worum jeder einzelne Architekt, soweit er sich über den Boden seines engeren Vaterlandes hinweg erheben will, zu kämpfen hat. Das Ziel muss immer die architektonische Form sein, welche auf internationalen Boden bestehen kann, wenn auch ihre spezifische Erscheinung aus den Besonderheiten des Landes, seiner Gewohnheiten, seiner Baustoffe u. s. w. herzuleiten ist.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Henri Polak zet in het Zaterdagavondnummer van Het Algemeen Handelsblad zijn beschouwingen voort over Heemschut. Hij beschrijft het nieuwe gebouw van de Handel Maatschappij aan de Vijzelstraat. Hij is overtuigd dat het een zeer mooi gebouw zal worden van de Bazel. maar hij moet bekennen dat het stadsaspect, gezien vanaf de brug op het Koningsplein naar de bocht van de Heerengracht, hopeloos is bedorven.

Henri Polak weet wie hieraan de schuldige is.

Het is de bouwverordening, die toelaat dat op die hoogte wordt gebouwd.
Wonderlijk.

Dezer dagen had een architect — een architect B.N.A. — zwaar de koorts. Hij zag er vreeselijk uit en zijn temperatuur was bij de 41. Weet ge wat hiervan de oorzaak was. De thermometer. Die toelaat dat je tot 42 graden koorts kan krijgen.
Wonderlijk.

De Tentoonstelling van de, naar aanleiding van de door A. et A. uitgeschreven prijsvragen voor een „Kast voor een Draaiorgel" en een „Sportpark", ingekomen ontwerpen wordt gehouden van Dinsdag 19 tot en met 24 Juni a.s. Op Zondag geopend van 2—5 uur.

Van 3 tot 10 Augustus a.s. zal te Gothenburg The International Town Planning Conference worden gehouden. Op 6 Augustus wordt de Jaarvergadering van de International Garden Cities and Town Planning Féderation gehouden te Gothenburg. Punten van behandeling zijn:
1. Volkshuisvesting en stedebouw in Zweden;
2. de Tuinstadbeweging in verband met de tegenwoordige economische omstandigheden;
3. de ontwikkeling van nieuwe steden en industrieele centra in verband met den groei van nieuwe industrieën, gewestelijke uitbreidingsplannen en spoor- en waterwegen.
De contributie voor deelneming bedraagt f 9.—, dit sluit in het recht op ontvangst der praeadviezen.
Voor nadere inlichtingen wende men zich tot het Bureau van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, Waag, Nieuw markt Amsterdam.

In Krabelamegatska aan de Klondijke zal een nieuw Raadhuis worden gebouwd. De bouwsom bedraagt 2,000.000 dollar. Het uitwendige zal zeer eenvoudig worden gehouden. Daarentegen zal in het interieur een groote rijkdom tentoon worden gespreid. Met name zullen de wanden van de zittingszaal geincrusteerd worden met goudmozaiken.

Onlangs werd te Hilversum ten Raadhuize door den Burgèmeester in tegenwoordigheid van den Wethouder van Publieke Werken, den heer P. Kuijper, de door B. en W. ingestelde plaatselijke Schoonheids-Commissie geïnstalleerd.
In deze Commissie werden door B. en W. benoemd de heeren J. W. Hanrath en W. M. Dudok te Hilversum en Co Breman te Laren als leden, terwijl tot buitengewoon lid werd aangewezen de heer C. de Groot Jzn. te Hilversum en tot ambtshalve adviseerend lid de heer C. Wallenburg te Hilversum.
Als Secretaris werd aan de Commissie toegevoegd de heer P. A. M. Hendriks eveneens te Hilversum.
De Commissie koos tot hare Voorzitter den heer J. W. Hanrath.
Besloten werd dat de Schoodheids-Commissie voorloopig om de veertien dagen des Zaterdagsvoormiddags zal vergaderen.

Bouwkundige studenten. — De heer Van der Waerden heeft tot den Minister v. O., K. en W. de volgende vragen gericht:
1o. Heeft de Minister kennis genomen van het request, onderteekend door 80 bouwkundige studenten, gericht aan de Tweede Kamer, waaruit blijkt, dat de bezwaren, besproken bij hoofdstuk V[a] der Staatsbegrooting 1922 in de vergadering van 8 Maart 1922 zich steeds in sterker mate laten gelden?
2o. Acht de Minister het niet van groot belang, dat het vertrouwen in de bouwkundige ingenieurs, van de Technische Hoogeschool afkomstig, gesteld, door een volledige opleiding, die aan hooge eischen voldoet, wordt gehandhaafd?
3o. Is het naar het oordeel van den Minister, zoowel om het algemeen cultureel belang als voor de ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst in het bijzonder, niet van het grootste belang, dat de bouwkundige ingenieur bekend is met de geschiedenis van de Nederlandsche bouwkunst en op de hoogte van vraagstukken van stadsaanleg en -uitbreiding?
4o. Zoo de vragen 1°—3° bevestigend worden beantwoord, is de Minister dan bereid om aan de genoemde bezwaren te gemoet te komen door de benoeming van een nieuwen hoogleeraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool en te bevorderen de afwerking der in aanbouw zijnde gebouwen voor de Technische Hoogeschool, waardoor in een betere huisvesting van de afdeeling der bouwkunde voorloopig kan worden voorzien?

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST f 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING f 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS f 0.25, FRANCO PER POST f 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS f 1.80, ELKE REGEL MEER f 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 26. 30 JUNI 1923. INHOUD: Adres aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage. — Jury-Rapport van de Ideeënprijsvraag voor een straatverlichting. — Het nieuwe Raadhuis te Sliedr., door Irs. G. F. en J. H. P. — Iets over Amerik. architectuur, door Ch. Conrady „In la cite No. 7, Jaarg. 3". — Van een „opzetje" dat niet opging. — Het Gevangenpoort-vraagst., d. J. P. M.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD TE 'S GRAVENHAGE INZAKE DE AFSLUITING VAN DEN HOFVIJVER.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A., vertegenwoordigd door ondergeteekenden Ir. A. R. Hulshoff, Vice-Voorzitter en E. J. Kuipers, Secretaris,

dat zij, naar aanleiding van het inmiddels verschenen voorstel van Burgemeester en Wethouders inzake de verbetering van den verkeersweg Buitenhof—Plaats langs de Zuid-Oostzijde van den Hofvijver, nogmaals Uwe aandacht vestigt op de vele en velerlei oplossingen aan dit vraagstuk te geven, een aantal waaruit het alleen voor zéér-ingewijde aesthetische en technische krachten mogelijk zal zijn een bevredigende keuze te doen,

dat zelfs de beslissing tusschen de beide hoofdrichtingen, of het verkregen stadsbeeld behouden zal blijven dan wel de Gevangenpoort zal worden aangebouwd, van zóó moeilijken aard en zóó verstrekkende beteekenis is, dat die niet dan na het meest diepgaand onderzoek in allerlei opzicht, mag worden genomen,

dat zij er nog in het bijzonder de aandacht op vestigt dat hierbij de vraag of het eene plan meer financieel voordeel biedt dan het andere niet dan als van ondergeschikte beteekenis door alle plannenontwerpers is voorgedragen, terwijl door hen evenmin de soort en aard der bebouwing tot een richtsnoer bij de beslissing is op den voorgrond gesteld, beide zeer juiste inzichten, die echter het nemen van een goed besluit niet vergemakkelijken,

dat naar onze overtuiging een beslissing in den geest als Burgemeester en Wethouders van Uwen Raad vragen, tot teleurstellende gevolgen zal leiden, zulks op verschillende gronden als omschreven in bijgaand nummer van het Bouwkundig Weekblad No. 24 pag. 266—271,

redenen waarom zij Uwe aandacht nogeens vestigt op de noodzakelijkheid, de verantwoordelijkheid dier beslissing geheel te doen rusten op den, door de Gemeente aangewezen adviseur Dr. H. P. Berlage, wiens naam op stedebouwkundig gebied algemeen erkend is.

't welk doende

23 Juni 1923. Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd.

JURY-RAPPORT VAN DE IDEEËNPRIJSVRAAG VOOR EEN STRAATVERLICHTING.

Zeer tegen haar wensch had de Jury bij het beoordeelen dezer prijsvraag een te gemakkelijke taak.

Er waren toch slechts twee inzendingen, onder de motto's: „Projector" en „23523" ingekomen:

De prijsvraag bedoelde een geheel nieuwe verlichtingswijze, dus volkomen afwijkend van de reeds bestaande methoden, waarbij de lichtbronnen zijn bevestigd aan masten, overspanningen of aan tegen de gevels der perceelen aangebrachte wandarmen.

De ingekomen ontwerpen voldoen geen van beide aan deze voorwaarden, zelfs is er, met de hierboven genoemde onderdeelen geen nieuwe toepassingswijze bereikt.

De in beide projecten aangegeven uitvoeringen toch worden reeds sinds lang hier ter stede toegepast, t.w.:

Masten van verschillenden vorm en grootte zijn door de geheele stad te vinden.

Overspanningen zijn uitgevoerd in de hoofdstraten.

Wandarmen zijn reeds geruimen tijd geleden in overleg met den Gem. Woningdienst geplaatst in den omtrek van het Zwanenplein, in het tuindorp Oostzaan, enz.

Ook wat de gloeilichamen en armaturen betreft, wordt niet iets principieel nieuws naar voren gebracht, zoodat in verband met de in den aanhef gestelde voorwaarden, geen van de beide inzenders een bekroning toekomt wat de technische zijde dezer aangelegenheid betreft.

Bij beschouwing van de architectonische zijde voldeed het ontwerp „Projector" niet aan eenigen redelijken eisch.

't Volgende kan nog worden opgemerkt:

Betreffende de inzending onder motto „Projector".

Het plan geeft den indruk of het de bedoeling is om op de meest goedkoope wijze een stadsgedeelte van verlichting te voorzien zonder verder rekening te houden met de ontsiering van het stadsbeeld. Overspanningen en armaturen zijn zoo licht mogelijk geconstrueerd, terwijl de stroomtoevoer geschiedt door boven de lichtpunten gespannen leidingen.

Deze wijze van uitvoering is reeds jaren geleden in het gedeelte Kerkstraat tusschen Leidsche- en Vijzelstraat toegepast. Zij kan geen aanspraak maken in 't algemeen een fraaie oplossing te zijn.

De armaturen zijn verder niet zakbaar, zoodat het verwisselen van lampen met hooge ladderwagens moet geschieden, hetgeen groote kosten aan arbeidsloon veroorzaakt en in drukke straten verkeersstoringen teweeg zal brengen.

De voorstellingswijze is onbeholpen.

Betreffende de inzending onder motto „23523".

In tegenstelling met het plan „Projector" geeft dit project, hoewel niets nieuws behelzende, een gemotiveerde opzet hoe een goede straatverlichting volgens de hedendaagsche technici dient uitgevoerd te worden en geeft het blijk van zaakkundig inzicht in de consequenties van het vraagstuk.

Ook de technische uitvoering van dit plan is in tegenstelling met dat van „Projector" zeer wel mogelijk, hoewel een starre bevestiging van halfwatt-lampen aan trammasten in verband met ontijdige breuk en door den Dienst der Tram te verrichten contrôle- en herstellingswerken aanvechtbaar is.

Resumeerende komt de Jury tot de volgende conclusies:

a. het plan „Projector" kan zonder meer terzijde worden gelegd:

b. ook het plan „23523" komt niet direct voor bekroning of overdracht aan B. en W. in aanmerking, als zijnde geen nieuw „Idee". Het verdient echter een „eervolle vermelding" voor den technischen opzet en de smaakvolle uitvoering der inzending, terwijl het niet onbillijk wordt geacht, daarnevens een geldelijke belooning uit te reiken van f 100.

Het Bestuur van de Ver. „Kunst aan het Volk" kon zich hiermede vereenigen.

Na bekomen verlof, werd de naambrief van motto „23523" geopend en maakten zich als ontwerpers bekend de Heeren: Ir. M. Trooster en A. Pet, architect te 's-Gravenhage.

Daar de Heer Dr. W. Lulofs verhinderd was zijn functie waar te nemen, is door hem als plaatsvervanger aangewezen de Heer R. C. W. Eisses, Chef van de Openbare Verlichtingen te Amsterdam.

De Jury:

A. KEPPLER, c. i., Dir. der Gem. Won. Dienst.
R. C. W. EISSES.
C. BAKKER, Hoofdinsp. der Politie, Chef Bureau Verkeerswezen.
H. J. FUNKE, Ingenieur, Chef v. h. Proj. Bur. b. d. Gem. Tram.
P. KRAMER, Architect.
N. LANSDORP, Arch. B. N. A.

Bestuursleden der Ver. „Kunst aan het Volk":

B. T. BOEYINGA, Architect.
C. OOSSCHOT, Beeldhouwer.
JAN DE MEYER, Arch. B. N. A.
Secretaris:
Koninginneweg 95, Amsterdam.

Amsterdam, Juni 1923.

HET NIEUWE RAADHUIS TE SLIEDRECHT.

Op den 29sten Maart l.l. werd te Sliedrecht het nieuwe Raadhuis officieel in gebruik genomen, waarvan de bouw ons opgedragen werd naar aanleiding van de in Maart 1920 gehouden prijsvraag.

De aanbesteding vond plaats op den 15en Juni 1921 nadat het prijsvraag ontwerp grondig herzien en omgewerkt was.

In het plan werden verschillende vereenvoudigingen aangebracht waarvan de belangrijkste wel de sterke inkrimping der kelderverdieping was. Voorts werd de politie geheel op den beganen grond in den rechter vleugel ondergebracht en de bodewoning op de 1e verdieping in den linkervleugel. De trap voor de publieke tribune is tevens opgang voor deze woning waardoor met één neventrapje kon worden volstaan.

De loggia van den rechtervleugel bevat de ingang voor de politie en voor het bureau belastingen, terwijl hier ook de gemeentelijke aankondigingen opgehangen worden; deze kunnen dus bij alle weersgesteldheden rustig gelezen worden. De gevels bleven in hoofdtrekken gelijk aan die van 't bekroonde ontwerp. De raadzaal moest vergroot worden waardoor de uitbouw aan den achtergevel te belangrijk werd. Een betere oplossing door ons voorgesteld, waarbij de raadzaal een geheel andere plaats kreeg, werd niet aanvaard zoodat we moesten trachten er van te maken wat er van te maken viel.

Hierna moge eenige aanduiding der materialen en leveranciers volgen.

De gevels zijn opgetrokken in geelachtig grijze klinker van de steenfabriek te Opijnen. Het plint van een donkerder soort met geteerde steenen voor de banden.

Het dak is gedekt met roode verbeterde Hollandsche pannen en leipannen voor de dakramen en het verticale gedeelte van den toren.

Buitenschilderwerk wit behalve voor den toren, waar de witte deuren in hard groen houtwerk zijn gevat, terwijl enkele oranje en zwarte versieringen en banden kleur aan dit detail geven.

Binnenschilderwerk in hoofdzaak groen met gespatte geschuurde muren.

Vloerbedekking geperst houtgraniet in platen voor alle lokalen en gangen behalve traphal en trap van de firma Pelt en Hooykaas te Rotterdam.

Traphal en hoofdtrap zijn gedekt met Musschelkalk.

Lambrizeeringen in de gangen van geglazuurde baksteen.

In de traphal en in de raadzaal eenvoudig gekleurd glas in lood naar ontwerp van Cor Alous uitgevoerd door 't atelier van Firma van Geldermalsen te Rotterdam.

Betimmering raadzaal uitgevoerd door de firma Bijvoet te Dordrecht in zwartgebeitst eiken waartusschen een bespanning van goudgele jute.

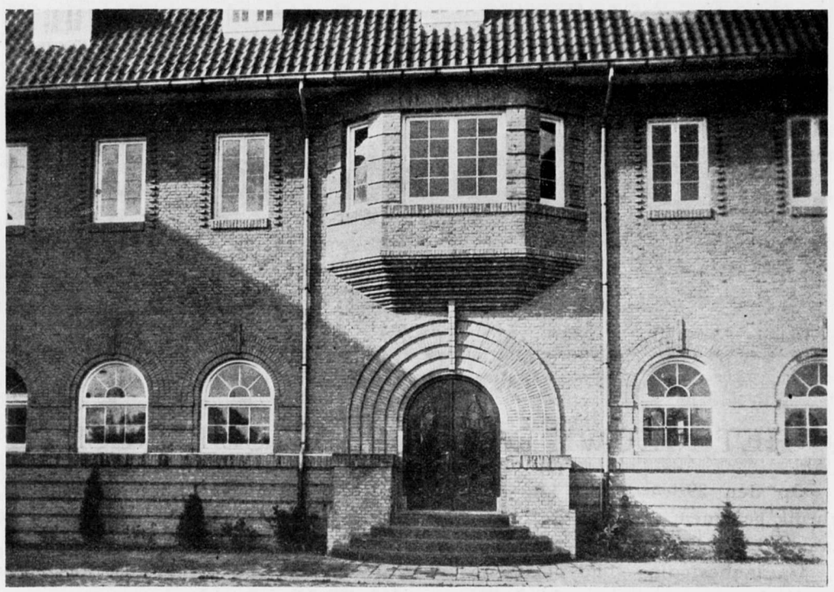

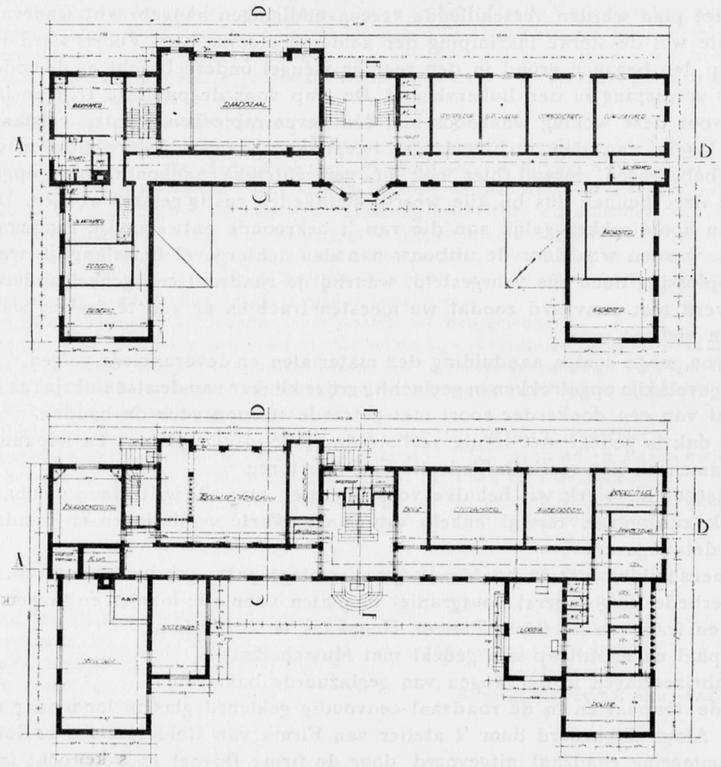

HET NIEUWE RAADHUIS TE SLIEDRECHT. ARCHITECTEN: IRS. G. FRIEDHOFF EN J. H. PLANTENGA.

Snijwerk in de deuren door den beeldhouwer J. van Lunteren te 's-Gravenhage.

Meubilair ontworpen door H. Wouda en uitgevoerd door de firma H. Pander en Zonen te den Haag in licht eiken en palisander met een stoelbekleeding van paars beverdine. Gordijnen grijze beverdine met zwarten rand waartusschen een oranje bies. tafelkleed grijs laken met zwarten rand.

In de betimmering is opgenomen een gobelin wapen van de gemeente naar ontwerp en uitvoering van den heer J. F. Semey te den Haag.

De verlichtings ornamenten in de raadzaal van de firma Winkelman en v. d. Bijl te Amsterdam in blank ijzer. Verlichtings ornamenten in de traphal in glas en lood zijn geleverd door de firma van Geldermalsen.

Voorts werd nog eenig kunstsmeedwerk en de bronzen buiten lantaarns vervaardigd door den heer Klein, smid te Sliedrecht.

Als hoofdopzichter stond ons terzijde de heer A. van Holst, die de uitvoering met groote nauwgezetheid en toewijding leidde terwijl ook den aannemer G. de Haan uit Dordrecht alle lof toekomt voor de wijze waarop hij het werk heeft gemaakt.

Irs. G. FRIEDHOFF en J. H. PLANTENGA.

IETS OVER AMERIKAANSCHE ARCHITECTUUR

DOOR CH. CONRARDY „IN LA CITE No. 7, JAARGANG 3".

(*vertaald door W. van der Leck*).

In het algemeen heeft men zich ten onzent over de Amerikaansche Bouwkunst een zeer verkeerde idee gevormd. Wanneer men aan de Amerikaansche Architectuur denkt of er over hoort spreken denkt men in de eerste plaats — ook zelfs Architecten nog — aan de reusachtige „buildings" of sky scrapers o.a. den torenbouw van Singer enz.

Deze soort reusachtige gebouwen schijnen te moeten weergeven de Amerikaansche humor of beter een vereeniging van de stoutmoedigheid en durf der zakenmenschen met de kundigheden zijner ingenieurs.

In hun Architectuur ligt de grillige behoefte uitgedrukt te zijn de „lender" van de wereld, want ongetwijfeld uit zich in de Architectuur het totale vermogen van een volk. Voor de Gothiekers was bijvoorbeeld een zoodanige uiting „de Cathedraal".

Het Amerikaansche volk is een samengesteld ras, daarom ook is hun Architectuur een veelkleurige bonte rij van voorstellingen alle min of meer gecopieerd naar Europeesche voorbeelden.

Onder den indruk van het verleden, dat het oude continent had verheven tot goddelijke onschendbaarheid, hebben de Amerikanen — als wij — de oude afgodsbeelden (in dit geval de klassieke bouwwerken) vereerd.

Doch dit nieuwe volk ontbrak de smaak en toen wij ons reeds hadden losgemaakt van de trotsche en naïeve navolgingen, van de namaaksels der Neo-Engelsche beweging, van de macht van de copie, van het onware en van de verveling, toen wilden de Amerikanen nog hebben voor hun goud — Parthenon's Klassieke Tempels — Middeneeuwsche kerken.

De Angel-Saksers deden zoo voor zich herleven hun ergerlijke ketterijen — terwijl de Germanen hen hun zwaarten en hun verticalen stijl oplegden. Evenwel was dit ook voor Amerika slechts de opkomst en was het nog niet de eigenlijke Amerikaansche Architectuur.

Weldra verschijnt Sullivan. Hij was de man van de Renaissance. Was hij niet als een Buonarotti, denker, dichter, architect?

Hij behandelt alle zaken weder naar hun aard. Hij toonde weder aan dat Architectuur is het wetenschappelijk spel van ruimten en van vlakten in het licht, dat iedere samenstelling als oorspronkelijke basis het evenwicht der massa's kent.

Hij heeft op een eenvoudige wijze teruggevonden (waartoe alleen een beetje rede-

neeren en wat logica noodig was) de leer der ware uitdrukking van de materialen, vanzelf zal hij daardoor komen tot op zijde zetten der stijlen.

Hij zag dat Architectuur geen decoratie was, maar dat deze laatste is in de Architectuur wat het blad aan den boom in het woud is. Laten wij de bouwkunst aanpakken bij de geboorte.

Het Amerikaansche volk had zich als jong volk gemakkelijker kunnen ontdoen van de tradities dan wij, en het had zich ook kunnen afvragen waar wij onze smaak voor het overdrevene en de copie hebben gezocht,

De ware traditie was — noemen wij die van Frankrijk — de traditie van de Ambitie.

Liet Lodewijk XIV niet verwijderen al wat hij hield voor den stijl van zijn vader?

Brak ook Lodewijk XV niet met plezier alles wat van Lodewijk XIV was af?

Lodewijk XVI deed op zijn beurt de vertrekken en salons in de paleizen van zijn voorgangers voorzien van zijn Stijl en van zijn Architectuur.

Alleen de uiterste armoede heeft het behoud der vroegere stijlen verzekerd. Ook voor heden — zooals Victor Bourgeois het heeft gezegd — zal de armoede de architectuur moeten redden. Zij is het die het overtollige, het onnuttige, het onwezenlijke zal beletten.

„Sullivan" als voorlooper heeft dit alles moeten zien en als logisch gevolg werpt hij zich op het plan. Men kent de Christelijke idee over de Kerk in kruisvorm. Heeft deze kruisvorm een sociaal rapport ergens mede? Neen, het is onmogelijk anders uit te leggen dan door een vage mystiek in de dispositie der kerken. Ik weet, men heeft heel wat gezegd over: de drie Deuren als verbeelding der Drie-eenheid, idem voor de trappen met drie treden, idem voor de vensters, bezie het beeldhouwwerk, de getallen 3, 7, 9, de zeven hoofdzonden, de deugden enz.

Logisch was „Sullivan" in de samenstelling van het plan voor den Protestantschen godsdienst bestemd. Natuurlijk verschilt de Protest. godsdienst van die der Katholieken. Bij den Protest. eeredienst is de Preek de voornaamste handeling terwijl de Katholiek altijd een ceremonie onderstelt, vandaar in de Katholieke kerk — wat geheel logisch is — de instelling en eerste uitbeelding van het koor.

„Sullivan" zet nu ook zijn gedachte over de Protest. Kerk als conferentiezaal door en geeft haar den half cirkelvorm en plaatst als schoon opgelost symbool de toren boven den kansel.

Daarna bouwt „Sullivan" zijn vermaard Bankgebouw van Owatonna (Minnesota).

„Sullivan" houdt van de Amerikaansche baksteen en gebruikt de bergsteen alleen voor het voetstuk. Hij houdt van de aanzienlijke materialen. Maar helaas het gebrek van dezen Architect is het ornament. Hij maakt er misbruik van en vergeet de eenvoudige schoonheid der groote gladde vlakken.

De leerling van „Sullivan" — Frank Lloyd Wright — is de beroemdste architect van Amerika. Wright is ook een leerling van de Ecole des Beaux-Arts te Parijs. Maar hij is er van overtuigd dat hij aan de stijlen niet schuldig is. Hij heeft van deze beroemde school alleen de schitterende geste medegenomen. En toch, men moet zijn origineele teekeningen zien.

Deze architect is te persoonlijk. Hij is zijn genie alleen schuldig aan zijn originaliteit. Als ieder voorlooper heeft hij zich met liefde gegeven aan de lessen van het verleden.

Te Chicago, te Buffalo, te Cork-Park-Ill heeft Wright gebouwd. Allereerst heeft hij talrijke landhuizen gebouwd waarbij zulke zoo groot van omvang zijn dat zij residenties genoemd kunnen worden. Het genre van de Landhuizen van dezen architect is een type geworden zooals de Engelsche Cottage dat geworden is. Maar welk een verschil. Hier niets van die architectuur welke ik inconfortable noem. Deze meester bekommert zich niet om onze vooroordeelen of om onze Europeesche begrippen. Zijn type is het ruime vrijstaande landhuis, op zijn hoogst met een etage. Geen vreeselijke

Zwitsersche daken, geen decoratie en dus niet wat men noemt een aesthetische stijl. Op den beganen grond weinig vensters terwijl de verdieping met vensters is doorbroken. De muren van het voetstuk zijn vooruitspringend en op deze voorsprongen zijn bloemen gedacht.

De materialen zijn bergsteen en baksteen.

Geen deuren scheiden het onderling verband der kamers.

Zoo heeft Wright verscheidene voortreffelijke woningen, als 't ware paradijzen van rust voor den „businessman" gebouwd. Zoo zijn ook de residentie's gebouwd want zij beantwoorden aan een gestelde behoefte. En zóó heeft hij Architectuur doen ontstaan.

Alles in de natuur herinnert ons aan geometrische grondvormen, deze vormen zijn ook de schoonste en wij moeten hen gebruiken. Geen buitensporigheden of verdraaïingen. Het logische moet heerschen, nu en altijd.

Wright is geen „specialiteit". Hij is niet een Heer die een Bankgebouw of iets dergelijks bouwt, hij is — het moge herhaald worden — een Bouwmeester. Hij ontwerpt de plannen voor de Unity Tempel van Cork-Park Ill evenals hij zijn gebouwen van de River-Side en River-Forest ontwerpt, als hij werkt aan zijn fabrieken en kantoren. Deze mensch denkt als architect.

Het Bankgebouw hetwelk bestaat uit een enkele ruimte, waar het oog van den Chef gemakkelijk alles overzien kan, is beroemd.

Hier is de beton juist toegepast. De architect-ingenieur staat den architect-artist ter zijde.

Met Lloyd Wright zijn wij in de goede school van Chicago — ver van die van 1871, welke de City-Hall voortbracht — wel een ontzaggelijke massa, maar waarin alles aan het uiterlijk aanzien is opgeofferd. De nieuwe school van Chicago rangschikt het Plan horizontaal en zij doet goed, terwijl bijvoorbeeld de Duitsche Architectuur de verticale rangschikking maakt en zij heeft ongelijk. De mensch leeft niet verticaal. De rechte lijn is essentieel menschelijk, de gebogen lijn is dierlijk. Geen onnoodige decoratie, geen rondgolvende trappen, geen snuisterijen meer.

Noemen wij hier de namen: Perkins, Spencer, Myron Hunt, George Dean, Birch Long.

De Amerikaansche Architectuur schijnt zich geheel ontdaan te hebben van den waanzin der Renaissance. Er zijn nog navolgers van het verledene en van vervalschte Europeesche kunst, er zijn er en er zullen er altijd zijn, dit is onvermijdelijk. Maar de nieuwe voortbrengselen schijnen vruchtbaar te zijn. De Amerikaansche Bouwkunst zal niets schuldig zijn aan het Oude Continent. Jaloersch op voortbrengen gaan de Vereenigde Staten uit van het materieele om de sterren die hun Standaard versieren te overwinnen.

Amersfoort, Mei 1923.

VAN EEN „OPZETJE" DAT NIET OPGING.

De Hooge Raad heeft verworpen het cassatieberoep van F. K. tegen het adres van een Gerechtshof, waarbij hij niet-ontvankelijk was verklaard in een vordering van f 54.000 op H. P.

In eersten aanleg was hij door de rechtbank eveneens niet-ontvankelijk verklaard, op grond dat de betreffende overeenkomst een geoorloofde oorzaak miste.

Eischer had nl. met 6 andere aannemers een overeenkomst getroffen, waarbij was vastgesteld, dat de aannemer, wien een bepaald bouwwerk zou worden gegund, een bedrag van f 54.000 aan de anderen zou betalen, terwijl allen zich verbonden hadden, voor dit doel de inschrijvingsbiljetten met f 54.000 te verhoogen.

Daarna was het bouwwerk gegund aan H. P., doch deze was in gebreke gebleven, het bepaalde bedrag aan de overige aannemers uit te keeren.

Ook de procureur-generaal had tot verwerping van het beroep geconcludeerd, omdat een dergelijke overeenkomst in strijd is met de goede zeden, aangezien zonder behoorlijke tegenprestatie voordeel wordt getrokken ten koste van den aanbesteder en zonder dezen daarin te kennen. Tel.

HET GEVANGENPOORT-VRAAGSTUK.

B. en W. van 's-Gravenhage hebben den Raad en het publiek overrompeld met een voorstel omtrent de afsluiting van den Hof-vijver aan de Gevangenpoort. Dit voorstel kwam in de jongste raadsvergadering in bespreking, maar door een groot geluk kon de eigenlijke behandeling verschoven worden tot de raadsvergadering op Maandag 2 Juli a. s. Wij maken dan ook van deze gelegenheid gebruik om het geachte College van Burgemeester en Wethouders van den Haag den raad te geven niet op den ingeslagen weg door te gaan maar het voorstel in te trekken. Het is beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald. B. en W., die in den laatsten tijd nog al bekogeld zijn geworden door verschillende knikkers in den vorm van adressen van verschillende lichamen die zich wijden aan de schoonheid van de stad en van de steden in het algemeen en zelfs van den Haag in het bijzonder, hebben deze knikkers in een knikkerzak gedaan welke ter inleiding van hun voorstel wordt uitgestort. En zoo rollen de diverse knikkers en stuiters over den grond: er mag geen stuk van den Hof-vijver af, een nieuw gebouw is niet noodig, aanbouw van de Gevangenpoort niet noodig, noch wenschelijk, verkeersweg krijgt een ongewenschte bocht, van twee parallelstraten is er één overbodig, de nieuwe bouw zal van twijfelachtige schoonheid zijn, etc. etc.

Nu heeft de Bond van Nederlandsche Architecten ook het genoegen gehad aan het knikkerspel te hebben meegedaan, maar jammer genoeg is zijn knikker helaas in het zakje blijven zitten. Want de B.N.A. heeft in zijn adres dat deze week, zooals op de eerste pagina van dit nummer blijkt, nog eens herhaald is, geen enkel technisch noch aesthetisch bezwaar tegen de voorgestelde plannen aangevoerd, wel wetende dat de beoordeeling van die plannen en de keuze van het meest geschikte buitengewoon moeilijk is, zelfs voor deskundigen. Wat niet wegneemt dat B. en W. het heelemaal niet moeilijk schijnen te vinden en zij hebben eenvoudig met hun groote argumenten-stuiter de bezwaren weggeknikkerd.

Hoewel ik niet aanneem dat er een sterveling zal zijn die de argumenten waarmede B. en W. de geuite bezwaren weerleggen voor ernstig bedoeld zal willen houden en ik uit dien hoofde de bespreking daarvan zou kunnen achterwege laten, zij hier niettemin enkele van die argumenten naar voren gebracht. B. en W. merken o.a. op, dat de demping van den Hof-vijver tot de kleinst mogelijke oppervlakte behoort beperkt te worden. Dit zal wel niemand durven tegenspreken, zelfs ook niet de menschen die heelemaal van geen demping willen weten. Maar wat beteekent dan zoo'n argument? Ten tweede B. en W. zijn van oordeel dat de Gevangenpoort, uitstekend op een drukken verkeersweg, een zeer zonderlingen indruk zal maken. Dit is een argument waar niemand de porté van zal begrijpen. Is het het verkeer dat het 'em doet, is het de drukte die het 'em doet, of is het het uitsteken dat het 'm doet? De gedachten van B. en W. radend zou ik hun willen voorstellen ook het beeld van Willem de Zwijger op het Noord-einde te sloopen want eigenlijk maakt dit, zoo staande op een drukken verkeersweg, toch ook een zeer zonderlingen indruk.

De na afbraak vrijgekomen huizenrij mist alle architectonische waarde schrijven B. en W.

Maar weten B. en W. het nu weer beter dan de Schoonheids-Commissie, die dit „oude rotje" open en bloot wil laten staan, *niet* gemaskeerd door een tooneeldecortje.

Mag ik B. en W. even herinneren dat het gebouw van de Handel Maatschappij dat zij destijds zoo vurig in bescherming namen om de architectonische beteekenis toch heusch heel leelijk is en naar het oordeel van de meeste deskundigen van stadsschoon en van bouwkunst in Nederland eerder een camouflage behoeft dan dit rijtje huizen, dat B. en W. zoo schijnt te hinderen.

En last not least komen B. en W. met de verblijdende verklaring dat er onder de Nederlandsche Architecten kunstenaars genoeg te vinden zijn die in staat zijn een gebouw te scheppen dat waardig is om aan deze zijde de afsluiting van den Hof-vijver te vormen. Dit is nu waarlijk het toppunt.

Want nu de tegenstanders van het voorstet van B. en W. heelemaal geen gebouw willen hebben, dus nu er heelemaal geen Nederlandsche Architecten van groote gaven noodig zijn, nu komen B. en W. met de nobele opmerking dat er zooveel van die groote architecten in dit land zijn. Het is misschien onaardig B. en W. aan het inconsequente van hun hoogen dunk in het Nederlandsche kunstenaarsschap te herinneren en het standbeeld van Willem II even naar voren te brengen.

Zoo zijn de argumenten waarmede de Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage nu hals over kop een beslissing over het buitengewoon gecompliceerde moeilijke vraagstuk van den Hof-vijver willen doorzetten. Het is inmiddels te hopen dat de meerderheid van den Raad het zoo logische advies wil volgen van verscheidene kanten en ook van de zijde van den B. N. A. geuit, n.l. dit, om eenvoudig even te wachten en allereerst de denkbeelden te hooren van Dr. H. P. Berlage die door den Gemeenteraad als adviseur is aangesteld.

Voortvarendheid is een loffelijke eigenschap. Maar als de voortvarendheid noodlottige gevolgen kan hebben in zaken die gevoegelijk eenige uitstel kunnen verdragen en tegen wier doorzetting van alle kanten wordt gewaarschuwd dan is de voortvarendheid minder goed en zeker niet meer lofwaardig.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 27. 7 JULI 1923.

INHOUD: De boottocht naar Gotenburg. - Schrijven van het Bestuur van den B. N. A. inzake honoreering voor het bouwen van scholen aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, — Concept-Notulen van de Vergadering van den B. N. A. op Zaterdag 26 Juni 1923 op „huize Groenouwe" te Loenen op de Veluwe. — Verslag excursies B. N. A. op 22 en 23 Juni naar Apeldoorn en Loenen. — Eeretentoonstelling Henricus Mei 1923, door J. P. M. — Ontv. boekw. en Tijdschr. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar.

DE BOOTTOCHT NAAR GOTENBURG.

Aan hen, die zich opgegeven hebben.

De boottocht naar Gotenburg gaat niet door. De deelname is veel te gering. De kosten zijn te hoog.

SCHRIJVEN VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. INZAKE HONOREERING VOOR HET BOUWEN VAN SCHOLEN AAN DEN MINISTER VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A., neemt hierbij de vrijheid de aandacht van Uwe Excellentie te verzoeken voor het volgende.

Naar wij van enkele leden van den B.N.A. mochten vernemen, heerscht er ten aanzien van het architecten honorarium voor het bouwen van scholen bij de betrokken Inspecteurs van het Lager Onderwijs geen overeenstemming en acht o. a. de Inspecteur van het Lager Onderwijs te Zwolle het honorarium, berekend volgens de door onzen Bond vastgestelde tabel, te hoog.

Het wil ons Bestuur voorkomen dat, het intusschen gewenscht is, dat in de eerste plaats omtrent de honoreering voor het bouwen van scholen bij de autoriteiten overeenstemming van opvatting bestaat, aangezien gemis daaraan voor vele architecten onbillijkheden kan geven.

Bovendien meent ons Bestuur dat ook bij het berekenen van het honorarium voor het bouwen van scholen zooveel mogelijk moet worden gestreefd dit te doen geschieden op den grondslag van de honorarium tabel van den B.N.A., zooals deze na zeer veel zorg door onzen Bond is vastgesteld.

Uit dien hoofde neemt ons Bestuur de vrijheid Uwe Excellentie te verzoeken, er bij de autoriteiten op aan te dringen de honorarium tabel van den B.N.A. waarvan wij hierbij een exemplaar insluiten, voor het berekenen van het architecten honorarium voor het bouwen van scholen aan te houden.

Ons Bestuur zou het zeer op prijs stellen, indien Uwe Excellentie omtrent de tabel en zijn toepassing inlichtingen mocht wenschen, deze nader te mogen verschaffen.

Hoogachtend
met verschuldigden eerbied
Het Bestuur van den B.N.A.
w. g. P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
w. g. E. J. KUIPERS, *Secretaris.*

CONCEPT-NOTULEN VAN DE VERGADERING VAN DEN B. N. A. OP ZATERDAG 26 JUNI 1923 OP „HUIZE GROENOUWE" TE LOENEN OP DE VELUWE.

Aanwezig zijn 42 leden, waaronder het voltallig Bestuur.

De presentielijst wordt niet geteekend. De aanwezigen plaatsen echter hun handteekening in het „Groenouwe-boek".

De waarnemende Voorzitter, de heer P. G. Buskens, opent de vergadering op een vervroegd tijdstip, aangezien de bezoekers reeds allen aanwezig zijn.

Hij geeft het woord aan den heer Broese van Groenou, die zijn gasten welkom heet op Groenouwe en zijn vreugde uitspreekt dat zooveel leden zijn opgekomen.

De heer Buskens deelt hierna mede dat er sedert de vorige vergadering nog geen nieuwe leden toegelaten zijn, maar dat zich sedert wel een groot aantal candidaten heeft opgegeven.

Daarna stelt hij aan de orde de notulen van de Jaarvergadering, in concept opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 17, er op wijzende dat de heer Sandhövel een rectificatie vroeg van het door hem gezegde ter zake van de wijze van stemmen.

De notulen worden goedgekeurd met inachtneming van de voorgestelde rectificatie.

Vervolgens doet de Voorzitter de volgende mededeelingen:

1o. Over de voorziening in de vacatures in de Schoonheidscommissie van Amsterdam, ontstaan door aftreding van de h. h.: Ir. D. F. Slothouwer en H. G. Jansen.

De Jaarvergadering heeft deze zaak aangehouden, doch wegens urgentie heeft het Bestuur gemeend de voordracht bij B. en W. te moeten indienen. Zij was overigens geheel overeenkomstig die, opgemaakt door den Kring „Amsterdam".

De voordracht luidde:

1. N. Lansdorp, 2. J. F. Staal, 3. A. Boeken. — 1. G. J. Rutgers, 2. A. R. Hulshoff, 3. Jan de Meyer.

De vergadering keurt deze voordracht goed.

De Voorzitter deelt mede dat inmiddels door B. en W. zijn benoemd de heeren Lansdorp en Rutgers als leden, Boeken en Hulshoff als pl. leden.

2o. Over de voorziening in de vacature in de Schoonheidscommissie van den Haag waarin op 1 Juli de heer A. J. Kropholler aftreedt.

Urgentie was ook hier de reden dat het Bestuur in deze de benoeming deed, daarin geadviseerd door den Kring „den Haag". Benoemd werd de heer Ir. H. Hoekstra.

3o. Over een gerechtelijke beslissing over een honorarium-kwestie, waarbij de uitspraak van de geschillen-commissie ten gunste van den architect nietig werd verklaard. Het Dagelijksch Bestuur heeft den heer Mr. Rosenboom geraadpleegd over de vraag of deze zaak van een zoodanig algemeen belang is voor de architecten, dat het appel zou dienen te geschieden op kosten van den B. N. A. Mr. Rosenboom is van oordeel dat het beroep van den architect zeker noodig is, en dat de eindbeslissing van belang is voor alle architecten.

Het voorstel van den Voorzitter, om op grond hiervan de kosten voor rekening van den B.N.A. te nemen, wordt goedgekeurd.

4o. Over de verschillende aanslagen overeenkomstig de Ongevallenwet. De vraag over de verzekeringsplichtigheid van den architect, zal zeer binnenkort door den Centralen Raad van Beroep te Utrecht behandeld worden.

5o. Ten slotte deelt de heer Buskens mee dat de heer Jan Wils den B.N.A. heeft vertegenwoordigd op de laatste conferentie van het Comité Permanent te Parijs, in de plaats van de leden daarvan. die alle verhinderd waren.

De heer Wils deelt hierna enkele punten van de besprekingen mee, in de eerste plaats dat het aanvankelijke plan om het volgende congres in 1925 of 1926 in Amerika te houden, is opgegeven en dat is besloten op voorstel van Wils, het congres in ons land te doen plaats hebben, behoudens goedkeuring van den Bond.

Voorts zijn aangenomen op het volgende congres in bespreking te brengen de invloed van de vakvereenigingen op de algemeene ontwikkeling van de bouwkunst, en de samenwerking van het personeel met de architecten.

Op een vraag van den heer Broese, deelt de heer Wils mee dat het congres alleen een intergeallieerd congres zal zijn.

De heer Broese geeft te kennen dat ons land niet zal mogen deelnemen als het congres geen internationaal congres zal zijn.

De uitspraak ontlokte aan de vergadering een luid applaus. De Voorzitter meent, dat, alhoewel de opvatting van de vergadering spontaan doet blijken, zulks niet als een uitspraak mag worden aangenomen en zegt toe dat het Bestuur deze moeilijke zaak zal behandelen.

Ingekomen stukken.

1. Ingekomen is het rapport v. d. commissie ingesteld door den B.N.A. ter bestudeering van het voorstel Mauve tot verbetering van de praktijk der Woningwet.

De Voorzitter deelt mede, dat de commissie streefde naar het instellen van een Raad van Bouwkundige Adviseurs, die bevoegd zou zijn te adviseeren in bouwaangelegenheden speciaal in gevallen van dispensatie-verleening van bouwvoorschriften. De commissie meende zich te moeten vergewissen in hoeverre de behoefte aan verbeteringen in deze richting bij hunne collega's aanwezig was. Zij stelde een enquête in bij 50 architecten. Er kwamen 5 antwoorden in, waarvan 1, dat van belang was. Het komt de commissie daarom voor, dat gezien het weinige materiaal waarin haar streven nog gedeeltelijk bestreden wordt, de rechtsgrond tot het instellen van den bedoelden Raad vooralsnog niet aanwezig is.

De heer Buskens stelt voor, dit rapport voor kennisgeving aan te nemen en voorloopig de commissie te handhaven tot na de publicatie van het rapport zal blijken, wat dient te geschieden. Aldus wordt besloten.

2. Een verzoek van B. en W. van Amsterdam, een voordracht op te maken voor leden en plaatsvervangende leden van de Schoonheidscommissie, in de plaats van de heeren G. Versteeg en B. J. Ouëndag, E. J. Kuipers en D. Heineke, die met 1 Juli moeten aftreden.

De Voorzitter deelt mede, dat de aftredenden te kennen hebben gegeven dat zij bereid zijn voor den korten tijd dat de Schoonheidscommissie in haar huidigen vorm nog zal bestaan, aan te blijven. De voordracht behoeft dus niet te worden opgemaakt.

3. Een verzoek van B. en W. van Baarn een lid te benoemen in de Schoonheidscommissie in de plaats van den heer E. Verschuyl, die aftreedt, doch onmiddellijk herbenoembaar is.

De heer Verschuyl wordt bij acclamatie herbenoemd.

4. Een verzoek van B. en W. van Zandvoort een plaatsvervangend lid te benoemen in de Schoonheidscommissie in de plaats van den heer J. P. Mieras, die aftreedt en zich niet herbenoembaar stelt.

Gekozen wordt de heer Aug. M. J. Sevenhuysen te Haarlem.

Voorts zijn ingekomen 2 verklaringen van afvaardiging, te weten die van den heer W. J. Sandhövel met 5 stemmen door den Kring „Maastricht", die van den heer Ir. W. K. de Wijs (G. J. Postel als plaatsvervanger) met 7 stemmen door den Kring „Deventer".

Aan de orde is thans punt 4, de verkiezing van een bestuurslid. Candidaat is de heer P. G. Buskens.

De heer Buskens wordt bij acclamatie gekozen tot lid van het Bestuur.

Hij verklaart de benoeming aan te nemen, doch legt tevens vast dat de keuze bij acclamatie zeer zeker niet mag gelden als een precedent, zij zit uitsluitend vast aan „Groenouwe"!

Punt 5 v. d. agenda. De verkiezing van den heer P. G. Buskens geschiedt bij acclamatie.

De heer Buskens, dankt de vergadering voor het in hem gestelde vertrouwen en neemt de benoeming aan.

De heer v. Goor spreekt den nieuwen voorzitter toe. Hij huldigt den heer Buskens als een man van een krachtige leiding en groote kenner der vaktoestanden en spreker prijst den B. N. A. gelukkig dat de serie uitstekende voorzitters, die de M. B. V. A. en de B. N. A. hebben gehad, in den heer Buskens zal worden voortgezet.

Met een enkel woord dankt de heer Buskens voor deze woorden.

Punt 6. In de commissie van Onderzoek wordt benoemd de heer G. Versteeg met 23 stemmen tegen den heer Ir. G. C. Bremer 18 stemmen.

De heer G. Versteeg neemt de benoeming aan.

In de Commissie van Voorlichting worden de door het Bestuur candidaat gestelde heeren de Clercq, de Jongh en Bremer als plaatsvervangend lid benoemd.

Uitbreiding van de candidatenlijst had niet plaats.

Punt 7 van de agenda. Voorstel over de wijze van stemmen. De kring „Deventer" blijft bezwaren aanvoeren tegen het voorstel (d.i. dat bij stemmingen over personen hoofdelijk moet worden gestemd). De heer de Wijs uit deze bezwaren in hoofdzaak neerkomende dat de kring de bezwaren van het Bestuur niet onderschrijft. Het Bestuur spreekt ervan dat de afgevaardigden te veel macht kunnen krijgen. Zulks acht spreker niet erg. Erger is het dat zooveel leden bij stemmingen over personen ter vergadering moeten komen, die gewoonlijk in Amsterdam wordt gehouden.

De heer Sandhövel is ook tegen het voorstel. De kring behoeft geen contrôle te oefenen op het geen de afgevaardigden ter vergadering doen. Spreker vergelijkt deze afgevaardigden met de volksvertegenwoordiging.

De heer v. Goor acht deze contrôle, wel degelijk gewenscht.

De Voorzitter acht de pro- en contra genoeg besproken en stelt voor over te gaan tot de stemming.

De stemming heeft plaats. Het voorstel van het Bestuur wordt aangenomen met 33 stemmen voor, 7 tegen en 1 in blanco.

Punt 8. Het voorstel van het Bestuur tot wijziging van par. 24 d. v. h. Huishoudelijk Reglement als gevolg van het aangenomen voorstel over de wijze van stemmen, wordt zonder bespreking en h. s. goedgekeurd.

Punt 9 v. d. agenda. In verband met de mededeeling van den voorzitter over het aanblijven der leden der S. C. v. Amsterdam, kan de behandeling van dit punt vervallen.

Punt 10. Reglement van den Tentoonstellingsraad.

De Voorzitter, verwijzende naar het preadvies van het Bestuur in de Mededeelingen No. 20, deelt mede dat inmiddels de T. R. een compromis voorstel heeft ingezonden, met betrekking tot de redactie van art. 3. Het luidt: De besluiten van den T. R. welke vallen binnen het kader van dit reglement zijn bindend voor de C. V. Alle overige besluiten worden ter kennis gebracht van de C. V. en worden geacht te zijn goedgekeurd, indien niet binnen den termijn van ten minste 14 dagen in de desbetreffende mededeeling gesteld, door een of meer der C. V. een afwijkende meening aan den T. R. is kenbaar gemaakt. De redactie ondervangt de bezwaren van het Bestuur wel. Het Bestuur kan ermede accoord gaan.

De heer Wils heeft nog een bezwaar tegen deze redactie, wegens de samenstelling van den T. R.

De heer de Jongh acht het wel wenschelijk dat „binnen het kader" zoo weinig omlijnd is en moeilijkheden geven kan.

De heer Hulshoff raadt aan, het reglement te aanvaarden. Is er misbruik van de gegeven macht, dan kan de B. N. A. als een der constitueerende lichamen, nog maatregelen nemen.

Het reglement wordt hierna z. h. s. goedgekeurd.

Punt 11. Het voorstel van het Bestuur tot intrekken van het besluit tot het houden van wisselende tentoonstellingen, werd zonder discussie, z. h. st. aangenomen.

Punt 12. Ook dit agenda-punt, herziening van art. 18 van de Honorarium-tabel voor Woningbouw, werd zonder bespreking en zonder stemming aangenomen.

Punt 13. Bij dit punt vroeg de heer Sandhövel waarom het diploma van opzichter bij den Waterstaat uitgesloten bleef en het einddiploma van de M. T. S.

De heer de Clercq noemde de middelbare acte N. 3 die z.i. ook in aanmerking kwam.

De Voorzitter antwoordde dat deze opmerkingen gevoegelijk in overweging kunnen worden gegeven aan het Instituut voor Volkshuisvesting, waarvan het initiatief voor de in te stellen examens is uitgegaan, maar dat daarvan het gewaagde besluit tot het instellen van de commissie niet afhankelijk moet worden gesteld. Besloten werd het voorstel om de commissie in te stellen goed te keuren.

Rondvraag.

Bij de rondvraag informeerde de heer Broese naar het Instituut P. B. N. A. bij welks eindexamens de heer H. J. de Groot fungeert als regeeringscommissaris.

De heer v. d. Valk vraagt of het gewenscht is dat onze leden deel uitmaken van de examencommissie.

De Voorzitter zegt toe deze punten in het Bestuur te zullen behandelen.

De Heer Havermans informeert naar de tentoonstelling voor architectuur te Amsterdam, waarover de heer Hulshoff inlichtingen verschaft.

Tenslotte vraagt de heer Sandhövel hoe het staat met de quaestie van de uitbetaling der achterstallige honoraria voor woningbouw.

De Voorzitter deelt mede dat een audientie bij den Minister is aangevraagd om de zaak te bespreken. Deze audientie zou plaats hebben Dinsdag 19 Juni. De audientie werd echter uitgesteld door den Minister.

Tijdens deze mededeeling wordt het telegram binnengebracht met het bericht dat de audientie door gaat op Dinsdag 26 Juni.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering, onder dankzegging aan de aanwezigen voor hun belangstelling.

VERSLAG EXCURSIES B.N.A. OP 22 EN 23 JUNI NAAR APELDOORN EN LOENEN.

I.

Het lijkt mij het zuiverst de excursies van de leden van den B.N.A. op Vrijdag en Zaterdag 22 en 23 Juni te vergelijken met het Campo Santo te Pisa. Dit lijkt me beter dan bij U ter vergelijking bijv. den Boulevard te Scheveningen voor den geest te roepen. Gij kent toch het beroemde Campo Santo te Pisa, met zijn hof omsloten door de prachtige arcaden, met hun rustig rythme?

Dit nu is het overeenstemmende punt: het rustig rythme, waarin te Pisa de eene boog de andere volgt, gescheiden door een fraai pilaster; waarin op onze excursie de eene autorit de andere volgde, afgewisseld door een eet- of drinkpartij of wel een harmonische combinatie van beide. Op Scheveningen schijnt mij dit rythme — ik bedoel niet van autorijden en eten en drinken, maar het architonische rythme van de arcade galerij van het Palace-Hotel — minder regelmatig en rustig. Liefland zocht in zijn schepping te veel bijzondere accenten om zijn rythme te versterken. In Pisa is iedere boog en ieder steunpunt op zich zelf een schoon geheel, krachtig en toch vol gratie. Zoo was nu onze excursie.

II.

De controleur, die de kaartjes afnam, bekend met rang en stand, geneigd deze, over zijn lorgnet heen, ter veraangenaming van zijn afneemfunctie, op te nemen en te schatten, gewend bovendien aan vorstelijk reispubliek, keek niet afkeurend.

III.

Langs enkele Apeldoornsche dreven kwamen de deelnemers naar Huis de Pasch, waar de Heer en Mevrouw Wegerif zoo vriendelijk waren ververschingen aan te bieden. Laat ik zeggen, dat de geurige koffie en de kleurige port de geblakerde, hijgende en puffende, doodvermoeide deelnemers niet tegenlachten. Ten eerste scheen de zon niet en zagen de deelnemers er op dat morgenuur uit als een stel jonge kuikens, zóó uit hun eierschalen gestapt.

IV.

De ontvangst ten stadhuize was een evenement. De deelnemers werden ontvangen door het voltallige College van B. en W., waarbij de Burgemeester, Mr. W. Roosmalen Nepveu een kort woord van welkom toeriep. Hij herinnerde er aan, dat de medewerker aan het Bouwkundig Weekblad in zijn stuk over Apeldoorn ervan gewaagde dat deze stad niet veel architectonisch belangrijks bood. De Burgemeester meende dat dit oordeel iets te streng was en dat er in Apeldoorn toch zeker wel gebouwen waren die een welwillende kritiek konden doorstaan Het tekort aan architectonisch schoon werd echter in Apeldoorn ruimschoots aangevuld door het overrijke natuurschoon dat alom te vinden is. En de Burgemeester hoopte dat de architecten van dit schoon op hun excursie de beste herinneringen zouden bewaren.

De heer Buskens dankte als waarnemend Voorzitter voor de eer die het Gemeentebestuur van Apeldoorn den B.N.A. heeft aangedaan door de leden te ontvangen, waarna onder het genot van eenige ververschingen nog eenigen tijd de kennismaking met het Dagelijksch Bestuur van de Gemeente werd voortgezet.

V.

Hierna werd de autotocht door en om Apeldoorn aangevangen.

De Kring „Deventer" was zoo attent geweest de route op een kaartje aan te geven, welk kaartje tevens diende als plaatsbewijs. Ik zit in een moeilijk parket. Wat moet ik nu schrijven. Moet ik de waarheid zeggen, en vertellen dat drie kwart van Apeldoorn frappeert door een totaal gemis aan bouwkundig, stads- en landelijk schoon, dat er geen tweede stad is met zooveel wasscherijen en bleekerijen, van zooveel armelijke fabriekjes met nare sheddaken, en verroest smalspoor, dat er geen drie steden zijn in ons land waar de erbarmelijke bouwtrant van 1880 zóó welig heeft getierd als in Apeldoorn. Of past het mij deze naarheid van de naaktheid der waarheid te omhullen met het, al is het povere, kleedje van mijn fantaisie en schrijven dat drie kwart van Apeldoorn frappeert door een merkwaardig contrast met de omgeving van de Loolaan, dat er geen tweede stad is waar de armelijkheid van de wasscherijen en de bleekerijen zóó droefgeestig is saamgeweven met de wazige toon der verten, waarin het vele verroeste smalspoor zich verliest, en dat er geen drie steden zijn in ons heele land waarop een door ons dierbaar voorgeslacht gehuldigde en vereerde bouwtrant zóó eigendommelijk haar stempel heeft gedrukt als in Apeldoorn?

Ik weet het niet. Ik hak deze Gordiaansche knoop door en leg in dit verslag vast dat één der auto's een panne had — vermoedelijk, naar het deskundig oordeel van den Secretaris van den B.N.A., door een mankement aan de bougie — en dat we op Berg en Bosch kwamen. Hier waren de Burgemeester van Apeldoorn en de Directeur van het Gemeentelijk Grondbedrijf persoonlijk aanwezig, om ons rond te leiden.

VI.

....Dat was een geroep in het bosch, de boomen schudden den slaap van zich en werden luidruchtig. De zomer kwam uit de vochtige aarde, uit de lucht, zij kwam van overal. Ik stond stil en luisterde: het siepelde en klokte overal. Het was als een verholen lachen onder het molmende blad, men wist dat daarmede iets aan den gang was. Het rook zoo wonderlijk naar aarde en wortels. En — ah! — groene punten schoven door het bladerdek. Wat voor een groen was dat toch! Ik was heelemaal vergeten, dat er zulk groen bestond. Vocht sloeg uit de beukenstammen, een stille ontroering lag over alle dingen.... Vuil grauwe wolken sleepten zich over het dal en de boomen wiegden zich treurig heen en weder en klaagden zacht. Bernhard Kellermann.

VII.

Te half twee uur ongeveer werd de theetuin bereikt waar gepauzeerd en geluncht werd. Zoo netjes als we aten en zoo krom als we zaten, werden we gefotografeerd.

VIII.

Rond half drie werd afgereden naar het Radiostation te Kootwijk. De weg naar het Radiostation loopt door verrukkelijk natuurschoon en wat de Burgemeester misschien des ochtends te veel had gezegd van het architectonische schoon, werd voldoende gecompenseerd door de inderdaad prachtige natuur.

Het radiostation te Kootwijk is al reeds zoo bekend dat het overbodig is een beschrijving te geven van de bouw-technische inrichting ervan. De heer Ir. Jan Emmen, onder wiens leiding het beton van de gebouwen was uitgevoerd, en die deze ook had ontworpen, gaf daarvan een duidelijke omschrijving, aan de hand van eenige toelichtende teekeningen.

Dit alles was zeer interessant, maar het gebouw moet het toch afleggen tegen de radiotechnische ingrediënten. Het gebouw zelf bezit heel goede kwaliteiten, onder meer is de zijgevel buitengewoon goed geslaagd, maar dit menschenwerk, legt het af tegen het andere menschenwerk dat tot stand is gekomen in de masten. In het Radiostation spreekt alles van vernuft. Ook aan het gebouw dringt het vernuft zich naar voren. Maar het vernuft dat zich in deze architectonische elementen openbaart is nietig klein, bij het vernuft dat spreekt uit die masten. Op een tiental meters ervan staande en naar boven kijkend beklemt U het gezicht van de majestueuze vlucht die het menschelijk vernuft hier neemt. Bij dit ongeloofelijke technische meesterwerk wordt alles klein, moet alles klein worden. Moet ook een heel gebouw klein worden, met zijn hooge monumentale ramen, ja met zijn koepel incluis.

Het is eigenlijk een beetje spijtig de architectuur in een monumentale uiting zoo verkleind, zoo vernederd te zien, door een enkele mast, door een simpele ijzeren constructie.

Was het daarom misschien niet beter geweest hier de bekende elementen van de architectuur waarmee de bouwmeesters in normale omgeving hun monumentale werken scheppen, achterwege te laten.

IX.

De tafel bij Röge geleek een ontwerp van de Prix-de-Rome of van H.B.O. De culinarische kunstenaars deden voor de architectonische niet onder. En daarbij waren er voortreffelijke. Afgevaardigden!

Wat overigens te zeggen van een diner. Het laat zich beter smaken dan beschrijven. Kent gij Koninginne-Soep? Vleesch gebakjes, gekookte tarbot met witte wijnsaus en versche aardappelen? Ossenhaas met diverse groenten? Chipolata pudding met maraskijn saus? Zoo was onze dischkaart en de voorzitter heette met opgewekt woord allen welkom, in het bijzonder den heer Mr. W. Roosmalen Nepveu, Burgemeester van Apeldoorn, voor diens tegenwoordigheid. Hij herinnerde aan het gesprokene van den Burgemeester des morgens op het stadhuis, en bekende dat de omgeving van Apeldoorn bij nadere kennismaking de verwachtingen had overtroffen.

De Burgemeester het woord vragend zegt dat hem wel eens verweten wordt dat hij zoo weinig zijn bewondering uitspreekt voor het werk van anderen.

Maar de dag van heden zegt hij is wel een zeer gunstige uitzondering.

Sedert de kennismaking van hedenochtend voelt hij een intense bewondering voor de architecten in het algemeen en voor de aanwezigen aan den disch in het bijzonder. Hij kan zich zoo als leider van vergaderingen indenken in hetgeen dan ook op een architecten-vergadering zoo aan de orde is en in een hoogst amusante speech hekelt hij de gewone manier van doen, op vergaderingen, en zijn voorstelling kwam wondermooi uit, met hetgeen den volgenden dag op „Groenouwe" zou gebeuren. Zijn dronk op het welzijn van de architecten lokte krachtig applaus uit.

De heer Broese bracht een dronk uit op den heer de Zeeuw, den Gemeentearchitect en Directeur van Gemeentewerken en bracht hulde aan diens werkzaamheid te Apeldoorn. Niet alleen rust op zijn schouders de moeilijke taak van het ontwerpen en het uitvoeren der gemeentegebouwen maar ook wat anderen ontwerpen moet door hem worden bestudeerd en beoordeeld. Spreker meende dat het tijd werd deze zware taak die op de schouders van den heer de Zeeuw rust te verlichten door hem in het beoordeelingswerk den bijstand te geven van een schoonheids-commissie.

Een wensch waarmede de gansche vergadering instemde.

De heer v. d. Lee wees er op dat hij misschien meer dan eenig lid dat aanwezig was in verbinding stond met het instituut dat de opleiding verschafte aan vele architecten, in ons land. En in verband daarmede dronk hij op het heil van den Voorzitter.

De stemming aan de tafel was allergezelligst en slechts het bedenkelijk overschrijden van de posten van het bestek, het bijwerk, en het bijgekomen werk deden besluiten tegen half tien de tafel op te heffen.

De Voorzitter deed dit met een toepasselijk woord waarin hij te kennen gaf dat het Bestuur in hem een krachtig voorstander zou vinden voor het organiseeren van excursies en dergelijke maaltijden waardoor de collegiale geest onder de architecten werd verhoogd.

Xa.

Blij was hun lach, ferm hun handdruk
Breed hun borst en hun oogopslag kloek
Rood hun wang, zout hun scherts, krul hun haren
Geniaal en talentvol hun vloek.

Xb.

Wir sind nicht mehr am ersten Glas
Drum sprechen wir von dies und das
Was rauschet
Und was brauset.

XI

Het was half twaalf toen de hamer van den Voorzitter, hij was nu werkelijk Voorzitter geworden, in de groote woonhal van „Groenouwe" de vergadering sloot.

Het verslag van deze vergadering, die buitengewoon kort schijnt geweest te zijn, maar niettemin haar behoorlijken tijd had, is in dit nummer als concept notulen opgenomen. De beschrijving van Huize „Groenouwe" door de architecten Ir. A. Broese van Groenou en S. de Clercq gegeven, zal later verschijnen. Huize „Groenouwe" zal in eenige foto's in een der volgende nummers worden opgenomen die duidelijker zullen zijn dan de beschrijving die nu zal kunnen worden gegeven.

XII.

In den stralenden zonneschijn en met de kleurige tafelversieringen en de prettige geest die er heerschte, bood de tafel die de gastheer de heer A. Broese van Groenou zijn collega's voorzette een opgewekt gezicht.

De heer Broese heette zijn gasten hartelijk welkom, en bekende zijn groote vreugde zijn medeleden van den B. N. A. te zien in dit familiehuis. In eenige treffende woorden gewaagde de heer Broese van den bijkans idealen familieband die dit bouwwerk deed ontstaan, en hij deed uitkomen dat dit werk voor hem wel de allermooiste opdracht was geweest die hij had gekregen en zal kunnen krijgen. En hij uitte zijn blijheid dat zoo vele collega's waren gekomen om kennis te nemen en mede te genieten van hetgeen hij als architect hier had tot stand gebracht.

De heer Hulshoff maakte zich tot tolk van de aanwezigen om den gastheer te bedanken voor den genotvollen dag die hij hun had bereid. In goedgekozen woorden roerde hij aan wat eigenlijk in het hart van ieder der aanwezigen omging: dat was de bewondering zooniet de verwondering over den zeldzamen familieband die het geluk op „Groenouwe" gebracht had.

Hij uitte den wensch dat de liefde die hier heerschte van de ouders tot de kinderen nog in vele geslachten zal blijven bestaan.

De heer Buskens stelde daarna een dronk in op de stichters van „Groenouwe", de ouders van den heer Broese en verzocht den aanwezigen als eerbiedige hulde daarbij van hun zitplaatsen op te staan.

De heer Broese, dankend voor het gesprokene, gaf de verzekering dat hij altijd gaarne zijn krachten had gewijd aan den B.N.A. Het is een trek in zijn familie een propagandistische neiging te hebben. En hij gaf de verzekering dat de B.N.A. zal kunnen rekenen op zijn toewijding en zijn steun wanneer daar een beroep op gedaan wordt.

De Voorzitter nam hierna de gelegenheid te baat om den heer van Goor, vermoedelijk den nestor aan tafel, hulde te brengen voor zijn langdurige werkzaamheid op vakorganisatorisch gebied en stelde voor te drinken op de gezondheid van den heer van Goor met den wensch dat hij nog vele jaren de talrijke functies die hij zoo voortreffelijk vervult zal kunnen waarnemen. De heer van Goor was getroffen door deze spontane hulde, bekende dat het een behoefte was al van jongs af om bezig te zijn zooals hij dat altijd was. Het kwam van binnen uit, zeide hij en hij kon het niet laten en hij gaf de verzekering dat de B.N.A. als men daarop prijs stelde ten allen tijde op zijn steun kon rekenen. Hierna dankte de Voorzitter de Directrice van „Groenouwe", die zoo'n groot aandeel had in het welslagen van den dag. Onder luid applaus stemden allen met deze hulde in.

Ten slotte dankte de heer Kuipers als Secretaris, de Kring „Deventer" en inzonderheid de heeren Knuttel en Wegerif voor de voortreffelijke organisatie van deze excursie en voor de moeiten die zij zich getroost hadden deze dagen in alle opzichten te doen slagen.

XIII.

De verdere middag werd met wandelen, doorgebracht, waarna de deelnemers, na de thee op „Groenouwe" te hebben gebruikt, huiswaarts keerden.

J. P. M.

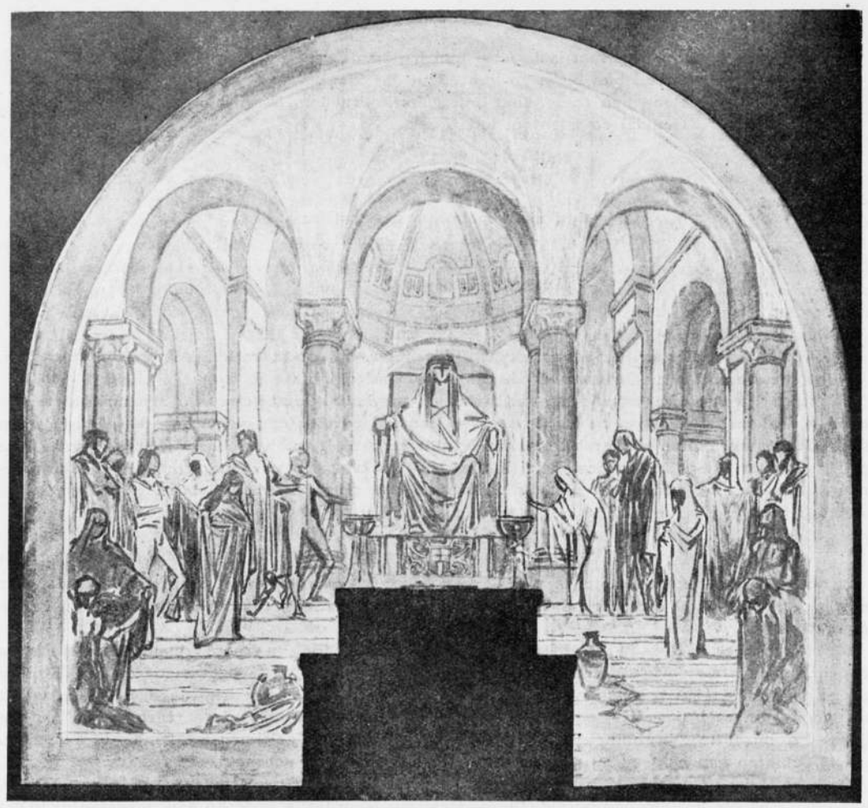

ONTWERP MUURSCHILDERING RAADZAAL STADHUIS ROTTERDAM.
DOOR HENRICUS.

EERETENTOONSTELLING HENRICUS MEI 1923.

Henricus stierf 5 Februari 1921. In Mei 1923 werd de Eere-tentoonstelling, die een beeld gaf van zijn voornaamste werken, gehouden in de zalen van den Haagschen Kunstkring. Zij gaf een beeld van zijn werken, de werken waren er zelf niet: zijn glasramen, zijn muurschilderingen, zijn optochten en zijn maskarade-costuums. We zagen er de cartons van, de schetsen en foto's en ontwerpteekeningen. Henricus was een begaafd kunstenaar, en een knap teekenaar. Hij had groote kwaliteiten, maar de tegenkanten van die kwaliteiten hebben zijn werk sterk beïnvloed. Daardoor moest Henricus ondanks zijn knapheid, zijn talent in teekenen, waarin hij vele andere decoratieve schilders de baas was, blijven op een tweede plan, terwijl zijn in dit opzicht zwakkere rivalen naar voren kwamen. Zijn meesterschap in het teekenen, zijn habiliteit in het schetsen van figuren in allerlei stand en in allerlei pose, zoo'n heerlijke eigenschap voor den ontwerper van de maskarade-aankleeding, deed in Henricus' werk een oppervlakkigheid groeien, die alleen een scherpe zelfcritiek had kunnen onderdrukken. Maar van den halven Bohemien, — lees over Henricus in Elsevier's maandschrift van Jan. 1902, die met Verlaine en Anders Zorn het Montmartreleven onvervalscht had medegemaakt en genoten, van dezen artiest met die onrustige natuur, van dezen kunstenaar die zich begenadigd moest voelen, was à priori niet die strenge zelfkritiek, die zelf-

CARTONS GLASRAMEN TRAPHAL STADHUIS DOOR HENRICUS.

beheersching en die rustige ingetogenheid te verwachten van hen die moeizamer werken. Toch zijn deze eigenschappen voor den kunstenaar die zich aan monumentale kunst wijdt conditio sine qua non. En daarbij komt nog, dat Henricus door zijn bebegaafdheid in het teekenen zich sterk voelend en daardoor zelfstandig, niet gevoelig bleek voor die van den voortschrijdenden tijd afhankelijke factoren, die de monumentale kunst beheerschen. Het groote talent, waarmede hij zijn composities ontwierp, stond niet in dienst van een gelijkwaardige diepte van gevoel en grootheid van zien. Zijn fantasie, die voor de maskarades het meest schitterende praalvertoon wist uit te denken. bleek voor de monumentale kunst bijkans alledaagsch en miste grootheid. Zijn kunnen kon zich het beste uiten in de allegorische voorstelling, die hij dan ook gewillig aanvaardde.

Zoo was Henricus. Begaafd, een meester in het teekenen en daarin een laatste representant van een kunstrichting, die de vorige eeuw haar eigen stempel gaf, maar die aanmerkelijk verschilt van het karakter, dat de Nederlandsche monumentale kunst van de twintigste eeuw eigen is.

Onder den grond, in den Haagschen Kunstkring, hing al zijn werk, door zijn vereerders verzameld. Velen hadden hem zien werken in zijn glorietijd aan het Leidsche Lustrum en aan het Delftsche Lustrum, toen hij iedereen verbaasde en toen er geestkracht van hem uitging. Het werk paste in de kloeke baksteenen omgeving. Want Henricus' werk was kloek en stevig. Sentimenteel was het niet.

Men voelt het oudere achter zich en het nieuwe lokt aantrekkelijk tegen. Daartusschen zien we het werk van hen, die krachtens hun aanleg en hun opleiding tot de eerste groep behooren, maar met de tweede medeleven. In de kunst worden er vele een kwart-eeuw te laat geboren, maar dat neemt niets weg van hun talenten. Tot hen behoort Henricus, en van hen is hij zeker een der beste geweest.

Het was dan ook een daad van groote piëteit van den Haagschen Kunstkring Henricus' werk in deze tentoonstelling te eeren. J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De Kathedraal van Haarlem. Ter gelegenheid van het feit dat het den 2en Mei j l. 25 jaar geleden was dat de St. Bavo-Kathedraal gewijd werd, is er een boekje uitgegeven met een volledige beschrijving van dit bouwwerk, van de hand van Th. M. P. Bekkers pr. en C. N. J. Meysing pr.

Het werkje is gedrukt op mooi papier en bevat vele illustraties. Het roept de herinnering wakker naar den tijd, toen de bouw van deze grootsche kerk aller oogen naar Haarlem trok. De plaatjes laten goed zien hoeveel schoons en edels ook aan nijverheidskunst de St. Bavo bevat.

Dit is misschien vele jongeren niet bekend. Het boekje toont het hun en het is hun een aansporing om dit mooie werk eens te gaan zien.

Het boekje is in den handel bij N.V. Dekker & van de Vegt en J. W. van Leeuwen te Nijmegen.

Mededeelingen. Orgaan van de Vakgroep Bouwkunst der Alg. R.K. Kunstenaarsvereeniging.

Redactie Pierre Cuypers, Jos. Wielders, H. M. Zoetmulder.

Een nieuw tijdschrift ziet er bij zijn verschijning gewoonlijk net zoo stumperig uit als een pas geboren menschje. Maar de ouders en de omstanders zeggen: het is een schatje. Pierre Cuypers zweert zelfs zijn collega's dat dit schatje, als het maar groeien wil, eenmaal haar op zijn tanden zal hebben. En men juicht dan 120 regels ver.

Joseph Cuypers wijdt een sympathiek geschreven In Memorian aan Klaas Sjoerd van der Schuit, een trouwe medewerker van Dr. Cuypers, gedurende 40 jaren. Verder een afbeelding van de St. Franciscuskerk te Heerlen van Arch. P. G. Buskens.

Architectura. Weekblad van het Genootschap Architectura et Amicitia. No. 24 van 30 Juni 1923.

Het kan niet op. Zoowaar een feestnummer. Geheel gewijd aan het Onderwijs aan de School voor Bouwkunde, Versierende Kunsten en Kunstambachten te Haarlem, met vele illustraties, die doen zien dat het zeer de moeite waard is van dit onderwerp kennis te nemen.

De omslag is een proeve van kunst in consistentie-vet-techniek.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

In L'amour de l'art van Mei 1923 staat een uitvoerig artikel van de 14e Salon des artistes décorateurs met vele verrassende afbeeldingen van moderne fransche interieurs, meubels en kunstnijverheid.

„Architectural Record", van April 1923 bevat foto's en teekeningen van het Imperial Hotel in Tokio in Japan van Frank Lloyd Wright, met een belangrijke tekst van Louis H. Sullivan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 28. 14 JULI 1923.

INHOUD: Gevelprijsvraag Hotel Café „De Unie" te Groningen. — Besluit in zake het werken van gemeentepersoneel in vrijen tijd. — Zakking van een gebouw op kleigrond, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Ontwerp van een schoolgebouw met 11 klasselokalen, 2 speellokalen, en een gymnastieklokaal voor voorbereidend- en lager onderwijs, dat gebouwd zal worden aan de Planciusstraat hoek Zoutkeetsgracht te Amsterdam, door C. Kruyswijk, Arch. — Moderne Fransche Kunstn., door v. R. — Een tweetal verbeteringen, door J. P. M. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Berlage in Indië. — Aansprakelijkh. v. d. aannemer.

GEVELPRIJSVRAAG HOTEL CAFÉ „DE UNIE" TE GRONINGEN.

Vraag 1. Kan in verband met eventueele verbouwing de verandering van kapconstructie wenschelijk geacht worden?

Vraag 2. Zijn de aan den voorgevel gelegen kamers op de 2e verdieping slaapkamers en mag hierin een gedeelte van het schuine dak vallen?

Antwoord: Hoewel bij overigens ongeveer gelijkwaardige oplossingen behoud en aanvaarding van het bestaande platte dak de voorkeur zal verdienen, is het geoorloofd een kap aan te brengen en ook om een deel van zoo'n kap in de kamers op de 2e verdieping te doen vallen. Deze kamers zijn: huiskamer en kantoor van den Hotelier. Wenschelijk is het aan de diepte dezer kamers zoo weinig mogelijk te ontnemen.

Vraag 3. Kan het balcon vervallen?

Antwoord: „Ja".

Vraag 4. Is het mogelijk dat de onderramen begane grond om verbinding te krijgen met het trottoir in den kelder zakken?

Antwoord: Ja, een aanwezige ± 2 M. diepe kelder zal daarvoor kunnen worden ingericht.

Vraag 5. Is het pannendak van het naastliggende perceel rood of blauw?

Antwoord: Van het aan de torenzijde naastliggende perceel blauw en van het aan de andere zijde naastliggende perceel rood.

Vraag 6. Mogen in de benedenverdieping een of meer vaste steunpunten worden aangebracht?

Antwoord: Dit gelieve de ontwerper zelf te beoordeelen, daarbij de aard en bestemming van de zaal in aanmerking nemend.

Vraag 7. Heeft de zaal op de verdieping de volle breedte van het gebouw?

Antwoord: „Ja".

Vraag 8. Wordt deze zaal ook van achteren verlicht?

Antwoord: „Neen".

Vraag 9. Is de cafézaal diep en wordt deze zaal ook van achteren verlicht?

Antwoord: De zaal(café) is diep ± 38 M.; het achtergedeelte wordt van de achterzijde verlicht en het middengedeelte door een zich 25 M. achter den voorgevel bevindend bovenlicht groot 12 M².

Vraag 10. Moet er voor de kamer op de 2e verdieping in den nieuwen gevel weer een deur met balcon gemaakt worden of mogen deze vervallen?

Antwoord: Deur en balcon mogen vervallen.

Vraag 11. Is het geoorloofd om voor de zaal op de 1e verdieping een balcon te maken?

Antwoord: „Ja".

Vraag 12. Mag een luifel ter overdekking van het terras geprojecteerd worden?

Antwoord: „Ja".

Vraag 13. Zoo ja, hoe luiden de plaatselijke voorschriften omtrent maximum voorstek en minimum hoogte uit de straat voor dergelijk bouwdeel?

Antwoord: Hieromtrent bestaan geen voorschriften, doch worden voor elk geval apart vastgesteld. Het aangrenzend winkelhuis heeft een luifel, welke 1.60 M. voor den gevel uitsteekt.

Vraag 14. Moet gerekend worden op zijdelingsche afsluitingen van het „terras" en zoo ja, moeten deze los of vast zijn?

Antwoord: Bij gebruik van het „terras" worden thans losse zijschermen geplaatst. Vaste zijafsluitingen zullen uit verkeersoogpunt niet worden toegelaten.

Vraag 15. Hoe breed is het trottoir voor het perceel?

Antwoord: Vóór den gevel is een stoep breed 2.— M. plus een trottoir breed 5.— M.

Vraag 16. Kan met het oog op den vacantietijd den datum van inzending niet worden uitgesteld?

Antwoord: Waar deze vraag van meerdere zijden is ingekomen en de afgifte van programma's door een tijdelijk tekort werd vertraagd, meent de Jury hieraan gehoor te moeten geven en wordt de uiterste datum voor inzending gesteld in plaats van 1 Sept. 1923 op 1 November 1923.

Namens de Jury
de secr.
T. TONKENS.

BESLUIT IN ZAKE HET WERKEN VAN GEMEENTEPERSONEEL IN VRIJEN TIJD.

Extract uit het boek der besluiten van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Vrijdag 15 Juni 1923.

Op voorstel van den Wethouder voor de Arbeidszaken wordt door de vergadering het volgende besluit genomen

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,

Overwegende, dat den Gemeenteraad en hun College herhaaldelijk klachten bereiken over het feit, dat ambtenaren en werklieden in dienst der Gemeente, zoodanigen arbeid ten behoeve van anderen dan de Gemeente verrichten in hun vak en er buiten, in en buiten hun gemeentelijken diensttijd, dat zij particulieren concurrentie er door aandoen en voor werkloozen en anderen buiten den gemeentedienst de gelegenheid voor het verwerven van inkomsten verminderen:

Overwegende, dat bij het streven naar verkorting van arbeidstijd, terecht steeds is op den voorgrond gesteld, dat den ambtenaren en werklieden in dienst der Gemeente, tijd ter beschikking dient te worden gegeven, om door te brengen in het gezin en om te benutten voor geestelijke ontwikkeling en ontspanning, en dat steeds er op aangedrongen is, met het oog hierop een loon te waarborgen, in den gewonen arbeidstijd verdiend, waarmede aan de behoeften van het gezin kan worden voldaan:

Overwegende, dat in de „Bijzondere Voorschriften" van onderscheidene diensttakken der Gemeente aan den Directeur van den diensttak de bevoegdheid is gegeven, om, indien hij termen er toe aanwezig acht, het verrichten van werkzaamheden voor particulieren buiten diensttijd te verbieden aan werklieden, die bij zijn diensttak werkzaam zijn:

Overwegende, dat er, in het bijzonder bij de heerschende werkloosheid, thans termen bestaan, om aan ontvangen klachten, zooveel als mogelijk is, tegemoet te komen:

Gehoord den Directeur van het Gemeentelijk Arbeidsbureau, het „Instituut van Directeuren van diensten en bedrijven der Gemeente Amsterdam", en de beide Centrale Commissiën voor georganiseerd overleg in ambtenaars en werkliedenzaken:

Besluiten:

1e. de Directeuren van diensttakken, die tot nu toe van de bovenbedoelde bevoegdheid der „Bijzondere Voorschriften" geen gebruik hebben gemaakt, uit te noodigen, dit alsnog te doen met betrekking tot arbeid als bedoeld in de eerste der hierbovenstaande overwegingen, en den overigen te verzoeken op gelijke wijze te handelen:

2e. de ambtenaren in dienst der Gemeente ernstig aan te sporen, zich te onthouden van het verrichten van arbeid, als bedoeld in de eerste der hierbovenstaande overwegingen, en hun te gelasten in het bijzonder zulken arbeid zonder uitdrukkelijke toestemming van Burgemeester en Wethouders, na te laten, zoo deze in verband staat met den diensttak van de Gemeente, waarbij zij werkzaam zijn: zullende zij in dit laatste geval zich aan strafmaatregelen blootstellen.

Afschrift van dit besluit zal worden gegeven aan de afdeeling Algemeene Secretarie (10 stuks) en voorts aan alle overige afdeelingen der Gemeente Secretarie, alsmede aan de Hulpsecretarieën, den Gemeenteontvanger, het Bureau „Kunstzaken", het Pensioenbureau en het Bureau „Personeel".

Voor eensluitend extract,
De Secretaris,

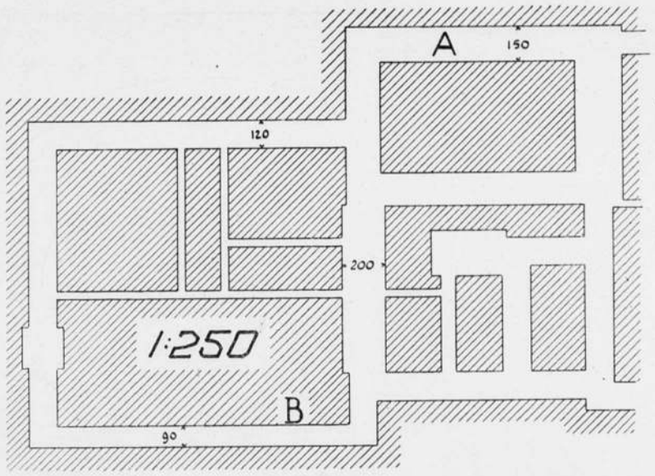

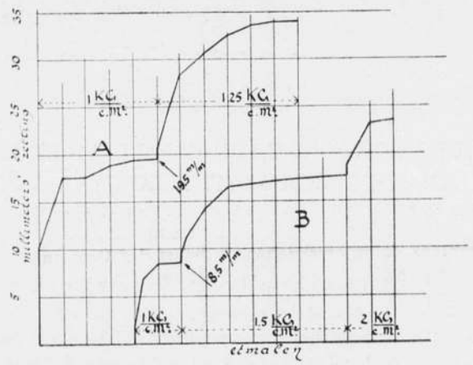

ZAKKING VAN EEN GEBOUW OP KLEIGROND.

Bovenstaande schets geeft vooreerst den plattegrond van het fundament voor een vrij hoog gebouw (muurhoogte 15 à 19 M., dikte 0.55 à 0.22 M.) en bovendien de zakking van 2 proefbelastingen. Het punt B rust op ongeroerden kleigrond, het punt A op voormaligen vestinggrond, die nog op 4 M. onder het fundament geroerd is geweest en bestaat uit klei met zand. De natuurlijke zandlaag is op 4 à 5 M. onder den onderkant van het fundament aanwezig.

De zetting — thans opgehouden — heeft bedragen 16 mM. bij punt B en 30 mM. bij punt A onder belastingen van resp. 1,3 en 0,8 K.G. per c.M². Hieruit blijkt, dat bij behoorlijke breedte der fundamentplaat de zetting — zelfs op geroerden kleigrond — tot een gering bedrag kan worden beperkt. Voorts leeren de proefbelastingen — uitgevoerd met een drukvlak van slechts 33 × 33 c.M. — dat de *werkelijke* zakkingen slechts weinig méér hebben bedragen, het verschil is het grootst bij den minst-vasten grondslag en bedraagt daar nog niet 100 %. Het nut der proefbelasting is besproken o.a. in het Bouwkundig Weekblad van 22 Juni 1918 no. 25.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

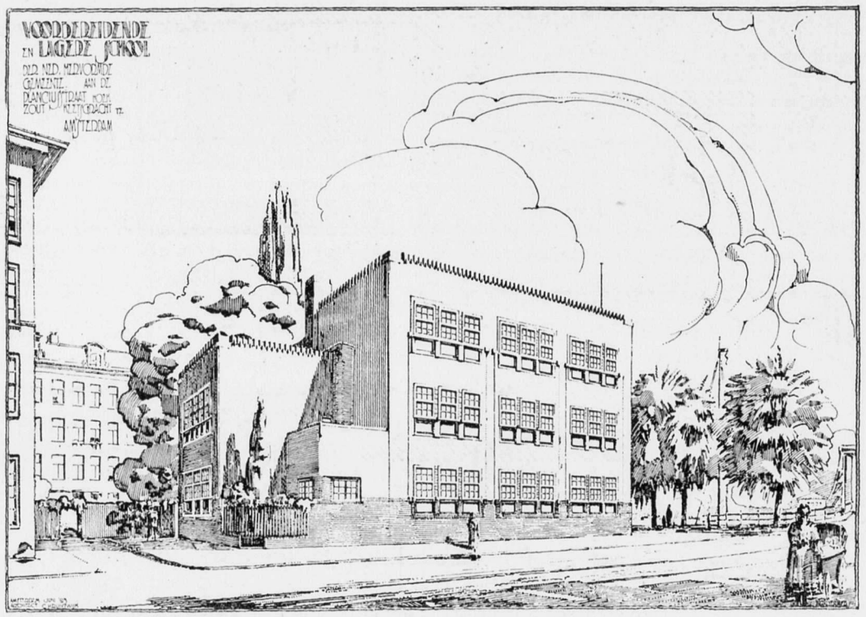

ONTWERP VAN EEN SCHOOLGEBOUW MET 11 KLASSELOKALEN, 2 SPEELLOKALEN, EN EEN GYMNASTIEKLOKAAL VOOR VOORBEREIDEND- EN LAGER ONDERWIJS, DAT GEBOUWD ZAL WORDEN AAN DE PLANCIUSSTRAAT HOEK ZOUTKEETSGRACHT TE AMSTERDAM.

De bij den tekst gevoegde afb. geven het ontwerp weer van bovenvermeld Schoolgebouw.

Het beknopte terrein is zooveel mogelijk benut, zoodat het mogelijk bleek nog een behoorlijk speelterrein te reserveeren, uitsluitend bestemd voor de kinderen van de voorbereidende School. Het plan begane grond bevat 4 klasselokalen, een speellokaal met overdekt terras, kamer voor het hoofd der school met aangrenzend voortuintje, benevens de noodige W.C.'s, bergplaats en waschgelegenheid.

De toegang tot de voorbereidende school is geprojecteerd in den afsluitmuur langs het speelterrein aan de Houtmanstraat, terwijl de ingang van de lagere school zich bevindt in den gevel aan de Zoutkeetgracht. Van uit de gang begane grond geeft een trap toegang tot het tweede speellokaal met bijbehoorend, overdekt speelterras op de 1e verdieping, boven dat der begane grondverdieping.

Voorts bevat de 1e verdieping 4 leslokalen der lagere school, terwijl zich op de 2e verdieping de overige 3 leslokalen bevinden, benevens het gymnastieklokaal, hetwelk geprojecteerd is boven het daaronder gelegen speellokaal der voorbereidende school, vervolgens nog een kamer voor het hoofd der school. Het gebouw heeft een hoekvorm, waardoor tevens een goede afsluiting is verkregen van de Houtmanstraat.

De gevels zullen worden opgetrokken van genuanceerde geel-grijze klinkers, met toepassing van miskleurige paarse klinkers voor het plint. De gang- en W.C. vloeren zullen worden gemaakt van cement-ijzer, afgedekt met tegels. De trappen worden uitgevoerd van dito materiaal en bekleed met Solinger zandsteen.

De wanden en plafonds worden gepleisterd en behandeld met waterverf, evenwel met dien verstande, dat wanden in de gangen en langs de trappen, ter hoogte van 1.50 M. uit den vloer behandeld zullen worden met Granitine.

Amsterdam, Juli 1923. C. KRUIJSWIJK, Architect.

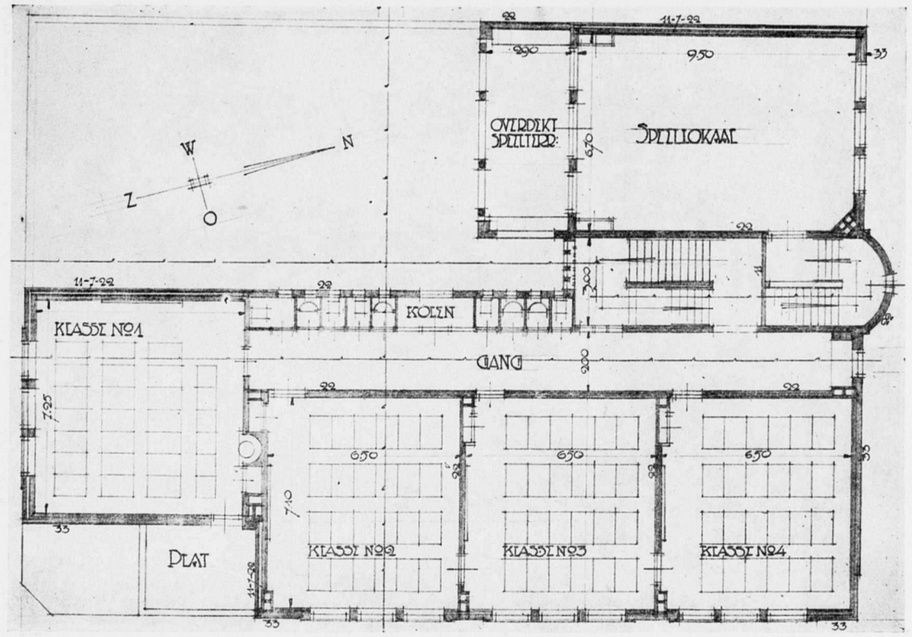

PLAN 1E VERDIEPING.

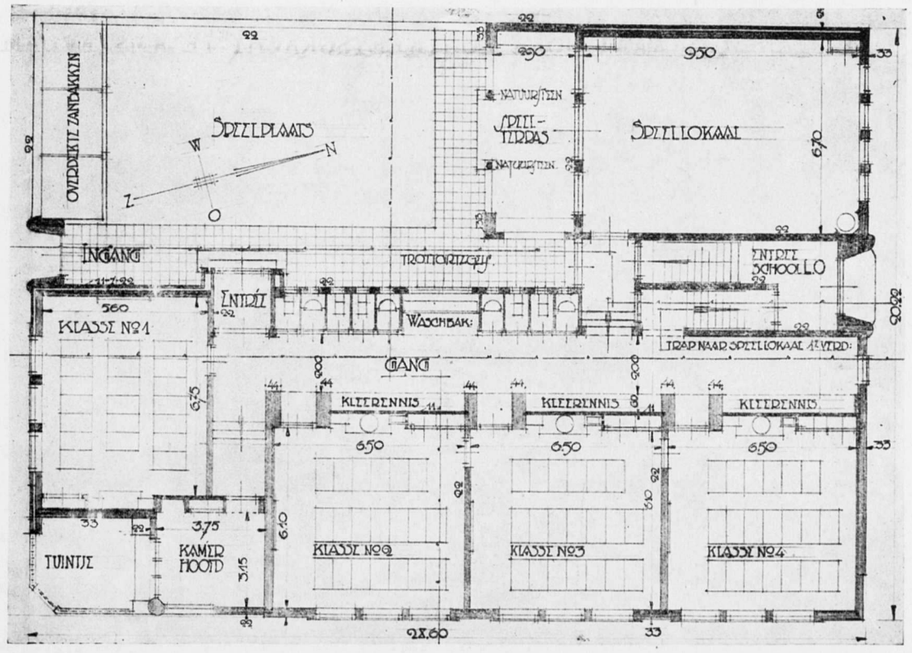

BEGANE GROND.

SCHOOLGEBOUW TE AMSTERDAM. C. KRUIJSWIJK, ARCHITECT.

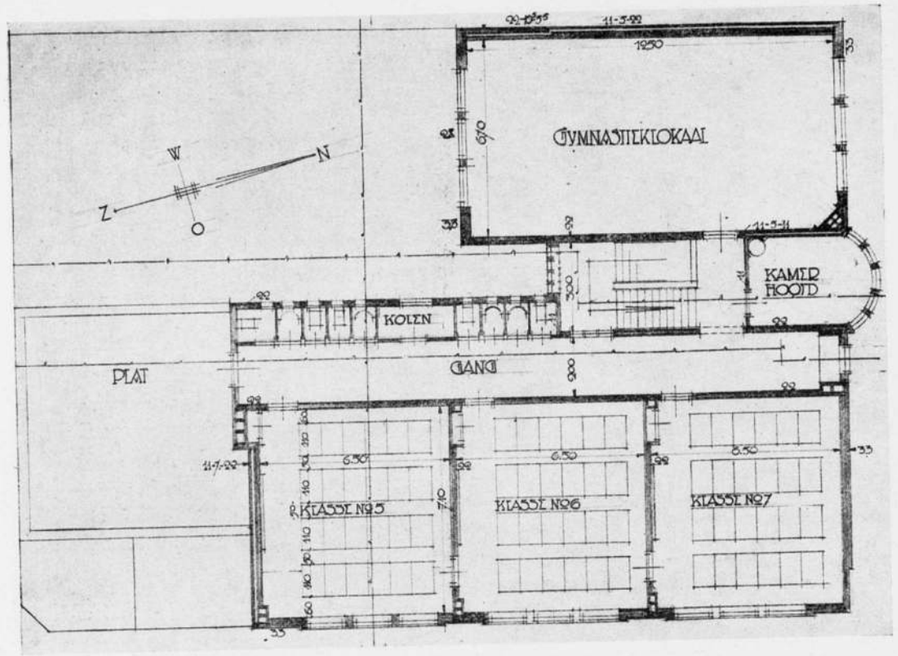

PLAN 2E VERDIENING.

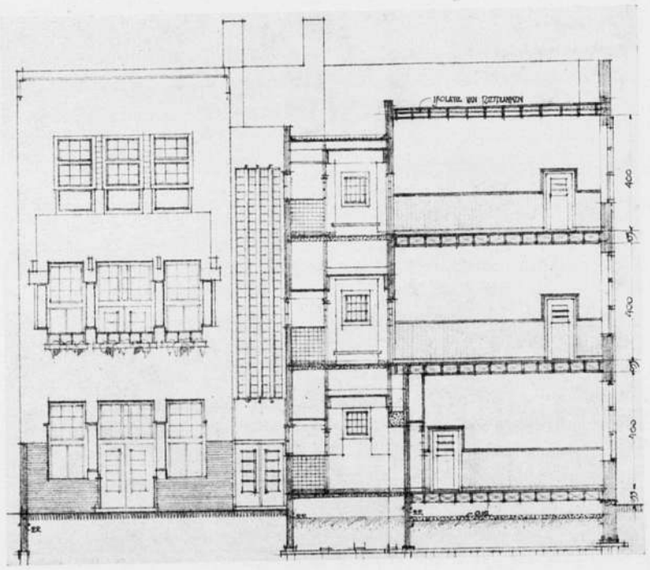

DOORSNEDE.

SCHOOLGEBOUW TE AMSTERDAM. C. KRUIJSWIJK, ARCHITECT.

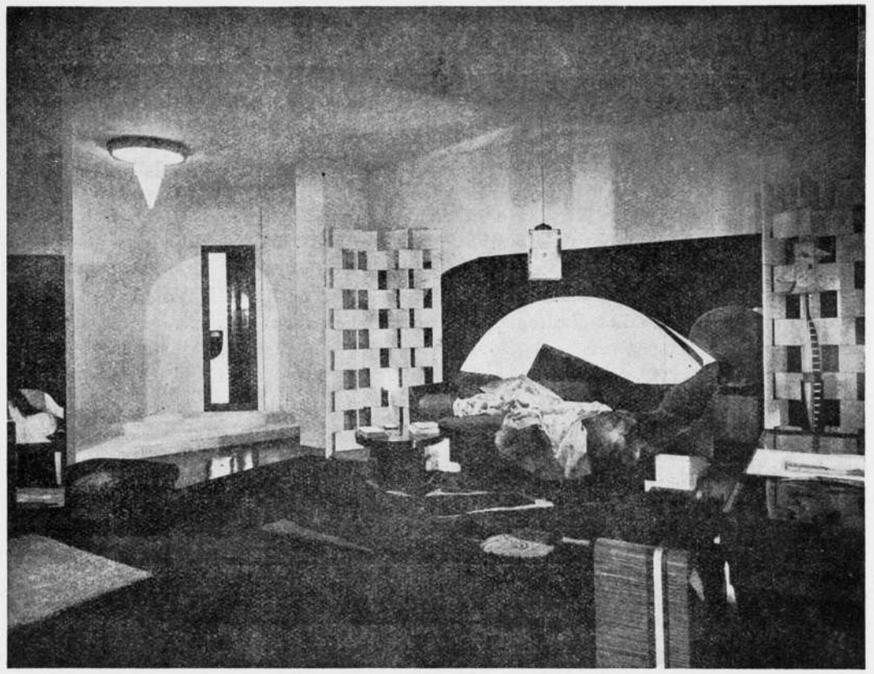

MODERNE FRANSCHE KUNSTNIJVERHEID.

Een benijdenswaardige tentoonstelling wat de ruim geboden gelegenheid voor de ontwerpers betreft hun werk in toonkamers te toonen, was de Salon des Artistes Décorateurs te Parijs van dit jaar.

Van de Fransche Meubelontwerpers is oorspronkelijkheid zeker niet de sterkste zijde; de drie Lodewijken en hun opvolgers bastaardeeren nog altijd de architectuur, die niet zoo gelukkig is als andere gebieden van kunst, reeds lang niet meer door hen te verleiden.

Gelukt het een enkel oogenblik deze zonden te vergeven dan valt er in deze Fransche kunst, met een anderen maatstaf gemeten, die nu eenmaal in Parijs gemakkelijker wordt aangelegd, toch ook te bewonderen.

Een fijn doordringen in de pracht en de kracht van een materiaal, een subtiel gevoel voor ruimte scheppen, het zelden zondigen tegen schaal en verhouding zijn onloochenbaar; instinct dat gemakkelijker schept dan onze hartstochtelijker drang, maar met minder trefkans van door ons bereikte hoogten en laagten.

Als verrassing viel er toch ook frischheid te ontdekken; een kamer van Mlle Eileen Gray ligt ons nader en is uiting van overeenkomstig zoeken en vinden.

Verwantschap met „de Stijl" springt in 't oog; minder orthodox, minder zuiver, van Fransche deugden is geen afstand gedaan, vrouwelijke frivoliteit dringt naar voren (bedenk het is een chambre à coucher-boudoir voor Monte Carlo, een amphibie in het in slaapkamer slechts slapende Holland onbekend); het werk kondigt het doordringen, ook in Frankrijk, van nieuwe, Lodewijk vrije stroomingen in de architectuur aan.

De ontwerpster is bitter gestemd over gebrek aan appreciatie; zij schrijft dat „en France, pour plaire, il faut le Hall Luxe galerie Lafayette, le tout avec pieds Louis XVI" en noemt ons land, „un des seuls à comprendre l'art de nos jours". Zij weet dus niet hoeveel bij ons ook per sé op Louis XVI pooten moet worden gezet;

ter rehabilitatie van deze werkelijkheid is het misschien goed dit werk de belangstelling van meerderen te doen deelen.

Al is het alleen maar ter aansluiting aan het artikel van Boeken over Csaky, wiens daarin gereproduceerde „hurkende figuur" in de staande lamp voor het kamerschut rechts is weer te vinden. V. R.

EEN TWEETAL VERBETERINGEN.

Men schrijft mij dat het verslag over de excursie te Loenen een voor de betrokkenen onaangename onjuistheid bevat. Er staat n.l.: „De heer Ir. Jan Emmen, onder wiens leiding het beton van de gebouwen was uitgevoerd en *die deze ook had ontworpen*, gaf...." Het zou nu lijken alsof de heer Emmen verkeerde inlichtingen omtrent het geestelijk eigendom van het Radiostation Kootwijk had gegeven. Maar wij weten immers allen dat het station ontworpen is door den heer J. Luthmann, Rijksarchitect.

De bedoeling van de gecursiveerde woorden is intusschen geweest dat de heer Emmen den betonbouw *technisch* heeft ontworpen (opgezet, berekend).

En nu de omslag van „Architectura", die thans droog is. Er is meer van te zeggen dan een onnoozele opmerking. En gaarne maak ik hiervan gebruik om eerlijkheidshalve te bekennen dat deze omslag, van een voortreffelijke decoratieve werking is, fascineerend en geestig. De mij onbekende ontwerper, toont een groot talent te hebben.

J. P. M.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

BERLAGE IN INDIË.

„De Locomotief" van 2 Juni bevat een uitvoerig verslag van de huldiging van Dr. Berlage tijdens zijn bezoek aan Semarang. Het slot laten wij hier volgen:

„En zoo heeft dus ook Semarang dr. Berlage „in het witte pak" gehuisvest en hem, na zijn schitterende lezing, een hulde geboden die den grooten man waardig was, een in elk opzicht zeer geslaagde hulde, waarvan de initiatiefnemers mede de eer hebben.

De beteekenis van zijn reis naar deze gewesten zal eerst kunnen blijken, wanneer de architect, in Holland gekomen, zijn indrukken verzameld, geschift en verwerkt heeft. Het is ons een genoegen uit zijn naam te kunnen meedeelen, dat Indië hem niet alleen onvergetelijk zijn zal, doch tevens dat hij het Indische publiek niet vergeten zal en dat hij via de pers hoopt eerlang van zijn indrukken uit deze oorden ook aan dit publiek te kunnen meedeelen.

Den 26en dezer vertrekt dr. Berlage uit Medan om den 19en Juli te Genua aan wal te stappen op weg naar het vaderland. Tel.

AANSPRAKELIJKHEID VAN DEN AANNEMER.

Eenige dagen geleden werd door de Rechtbank te Amsterdam uitspraak gegeven omtrent de aansprakelijkheid van aannemers voor gebreken, die zich aan een aangenomen werk na de voltooiïng vertoond hebben.

Zooals bekend is, houdt onze wet, aannemers en bouwmeesters tien jaar na de voltooiïng van een aangenomen werk aansprakelijk voor schade, ontstaan als gevolg van gebreken, die zich vertoond hebben aan het werk, zelfs indien die gebreken zijn toe te schrijven aan de gesteldheid van het terrein, waarop het gebouw is gesticht.

Een broodbakker te Zaandam, die op een terrein tegenover het Postkantoor aldaar eenige jaren geleden een winkelhuis had laten bouwen waarvan de bouw door hem voor een vasten prijs was aanbesteed, beklaagde zich over ernstige scheuren en verzakking van een muur van het huis. Indachtig aan den termijn van tien jaren, door de wet gesteld, stelde hij tegen de erfgenamen van den inmiddels overleden aannemer een vordering tot schadevergoeding in bij de Rechtbank te Amsterdam.

De erfgenamen van den aannemer voerden als verweer tegen de ingestelde vordering aan, dat het betreffende huis, evenals het Postkantoor en andere gebouwen in de onmiddellijke nabijheid destijds gebouwd op een aangeplempt gedeelte van de Voorzaan, weliswaar hier en daar evenals het Postkantoor scheuren en sporen van verzakking vertoont, die mogelijk zijn toe te schrijven aan de wijze waarop men destijds bij het aanplempen van de Voor-Zaan te werk was gegaan, doch dat deze verschijnselen op zich zelf de ingestelde vordering tot schadevergoeding niet konden wettigen. Zij wezen er op, dat ook de bouwmeester en aannemer van het Postkantoor nooit aansprakelijk zijn gesteld voor geleden schade, hoewel door den Minister indertijd een Commissie van deskundigen was benoemd, die rapport over de zaak uitgebracht heeft. En, zoo meenden de gedaagden, indien hier ooit van aansprakelijkheid sprake kon zijn, zoo kon zich die toch niet verder uitstrekken dan tot zoodanige schade, als door den aannemer redelijkerwijze had kunnen zijn voorzien, hetgeen hier niet het geval was.

De Rechtbank vereenigde zich met den aannemer, en besliste, dat voor de bedoelde aansprakelijkheid van den aannemer de aanwezigheid van schuld een onmisbaar vereischte is. Zij besliste voorts, dat in het onderhavige geval geen sprake was van schuld of nalatigheid, zoodat de ingestelde schadevordering als ongegrond werd ontzegd. Tel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 29. 21 JULI 1923.

INHOUD: Bureau B. N. A. — Leeraren M. T. S. te Haarlem. — Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. — Rapport van de commissie ter bestudeering voorstel Mauve tot verbetering van de praktijk der Woningwet. — Wethouder van Openbare Werken te Den Haag. — Electrische Centrale Zeeuwsch-Vlaanderen, door A. A. Kok — Prijsvraag van den Frieschen Bouwkring, door J. P. Mieras. — Ontvangen boekwerken, door J. P. M.

BUREAU B. N. A.

Het Bureau van den B. N. A. zal van Maandag 6 tot en met Zaterdag 11 Augustus a.s. wegens vacantie gesloten zijn.

LEERAREN M. T. S. TE HAARLEM.

Aan de Middelbare Technische School te Haarlem worden met ingang van 1 September e. k. vast aangesteld de Heeren:

Dr. H. H. BUZEMAN, tot leeraar in de Wis- en Natuurkunde; Ir. G. FRIEDHOFF, b.i., tot leeraar in de Bouwkunde; Ir. G. HOFSTEDE KOOPMAN, w. i., tot leeraar in de Werktuigbouwkunde en Mechanische Technologie; Ir. A. D. MESRITZ, c.i., tot leeraar in de Electrotechniek; Ir. A. J. MOLLINGER, w. i., tot leeraar in de Werktuigbouwkunde; Ir. J. A. POSTEMA, c. i., tot leeraar in de Weg- en Waterbouwkunde; allen thans tijdelijk als zoodanig werkzaam.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 'S GRAVENHAGE.

AFDEELING MIDD. TECHN. SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE.

UITSLAG EINDEXAMEN.

Aan dit examen werd deelgenomen door 8 candidaten; afgewezen 1.

Geslaagd: J. W. Blok, G. Bosma, F. Elsen, M. K. H. Mattheus, C. A. Watervis, M. B. M. Wijnekus en P. Zijlstra.

HET BESTUUR ONTVING ONDERSTAAND RAPPORT VAN DE COMMISSIE TER BESTUDEERING VOORSTEL MAUVE TOT VERBETERING VAN DE PRAKTIJK DER WONINGWET.

Aan het Bestuur van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst
B.N.A. Weteringschans 102 Amsterdam.

Mijne Heeren,

De Commissie ingesteld door de B.N.A. ter bestudeering van een voorstel Mauve tot verbetering van de praktijk der Woningwet, kwam tot het volgende uitgewerkte voorstel:

Op te richten:

Een raad van bouwkunstige adviseurs, gekozen door den B.N.A. eventueel mede door andere architectenorganisaties: door de regeering aanbevolen bij de Nederlandsche Gemeenten, als deskundige, die bevoegd is te adviseeren in bouwaangelegenheden speciaal in gevallen van dispensatie verleening van bouwvoorschriften.

Zij bestaat uit minstens vijf leden met een Secretaris-Penningmeester.

Zij zetelt in het Gebouw van den B.N.A.

Zij vergadert op vastgestelde dagen in de maand.

Zij kan eventueel met sub-commissies worden uitgebreid.

Zij ontvangt honorarium van den B.N.A. die de kosten van de adviezen int.

Zij geeft adviezen aan alle aanvragers.

1e. Zij geeft advies in gevallen dat de vrijheid van den bouwkunstenaar belemmerd wordt door de bouwverordening, en B. en W. bevoegd zijn dispensatie te verleenen.

2e. Zij neemt in ontvangst en verzamelt: a) alle klachten ten opzichte van de praktijk der Bouwverordening, waar de kunstenaarsvrijheid belemmerd wordt en waar Burgemeester en Wethouders niet bevoegd zijn dispensatie te verleenen, b) alle klachten over technische voorschriften.

3e. Zij zoekt samenwerking met de bouwpolitie's der gemeenten, bij de wijziging der bouwvoorschriften en tracht in 't algemeen te verkrijgen dat Burgemeester en Wethouders bevoegd verklaard worden tot het geven van dispensatie in zooveel mogelijk gevallen,

4e. Zij codificeert hare adviezen o.a. in het Bouwkundig Weekblad om een vaste lijn te verkrijgen voor latere uitspraken,

5e. Zij voert actie tot het verkrijgen van wettelijke verbetering der Woningwet,

6e. In de toekomst kan zij fungeeren als raad van beroep op de uitspraken der Schoonheids-Commissies.

Van de genoemde punten is het eerste het meest belangrijke.

Het resultaat kan zijn, dat de architect niet meer alleen tegenover Burgemeester en Wethouders zijn plannen verdedigt, maar gesteund door de architecten-wereld, en dat Burgemeester en Wethouders bij het verleenen van dispensatie, gedekt zijn door het oordeel van de door de regeering erkende en bevoegd verklaarde deskundigen.

De Commissie meende zich te moeten vergewissen in hoeverre de behoefte aan verbeteringen in deze richting bij hun collega's aanwezig was.

Zij richtte daarom een schrijven tot ruim 50 practiseerende architecten en ontving hierop van een vijftal antwoord, waarbij maar slechts één antwoord van belang leek.

Het komt de commissie daarom voor dat, gezien het weinige materiaal, waarin haar streven nog gedeeltelijk bestreden wordt, dat de rechtsgrond tot het instellen van zulk een raad, vooralsnog niet aanwezig is.

Hoogachtend
De Commissie
w. g. R. C. MAUVE.
„ „ JAN WILS.
„ „ IR H. THUNNISSEN.

WETHOUDER VAN OPENBARE WERKEN TE DEN HAAG.

Tot Wethouder van Openbare Werken te Den Haag is gekozen de heer M. Vrijenhoek.

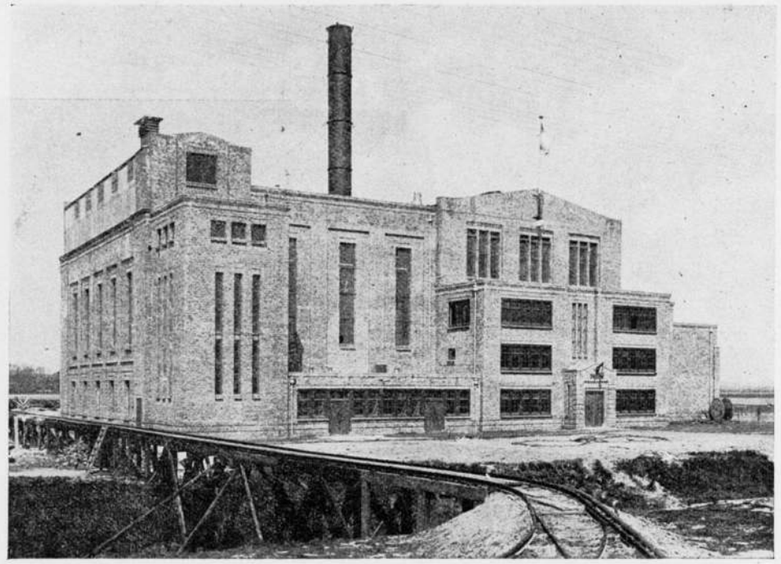

ELECTRISCHE CENTRALE ZEEUWSCH-VLAANDEREN.

Voor de electrische centrale Zeeuwsch-Vlaanderen werd het ontwerp gemaakt in den zomer van 1921. Het gebouw werd gereed in gebruik gesteld voorjaar 1923. Ondergeteekende maakte het project voor het gebouw; de installatie werd verzorgd door de Directie van de P.(rovinciale) Z.(eeuwsche) E.(lectriciteits) M.(aatschappij).

Aan den plattegrond van een „Ueberlandzentrale" is eigenlijk niet veel te ontwerpen. Het type is in den loop der jaren uit de praktijk gegroeid. De afmeting der lokaliteiten volgt uit de maten van wat er in moet komen en de aansluiting der lokalen is vastgelegd door het bedrijf. Verder moet de distributie zoodanig zijn, dat men elk der ruimten kan uitbreiden zonder belangrijk te breken en zonder de volgorde in de groepeering der ruimten te verstoren. Het leerboek van G. Klingenberg, Bau groszer Electrizitätswerke (uitgave Julius Springer, Berlin) brengt den onwetende een heel eind op streek. De groote volgorde, in het gebouw een eisch vormende, is: kolen, ketels, turbo-dynamo's, schakelaars, transformatoren, kabels. Verder een groep bijkomende zaken, waarvan de verdeeling en ligging meer vrij is.

Het gebouw is gemaakt halverwege tusschen Terneuzen en Sas van Gent, langs het groote kanaal, dat de haven van Terneuzen verbindt met Gent. Tusschen den Rijksweg en het bouwterrein loopt iets, wat men daar een waterleiding noemt, doch dat wij duidelijker betitelen met open riool; het is een breede, diep gelegen sloot, waardoor alle afvalwater van Sas van Gent en van de suikerfabrieken in dit district wordt afgevoerd. Over deze sloot moest dus een brug komen, sterk genoeg om zware machinedeelen te vervoeren. Een eenvoudige gemetselde boogbrug was de beste oplossing. Omdat in de „waterleiding" nooit gevaren wordt en alleen rekening te houden is met het sterk wisselende waterpeil, kon de boog vrij laag worden. Dit bood de gelegenheid, in de brug de twee groote koelwaterbuizen weg te werken. Deze buizen, ieder meer dan een halven meter diameter, zouden anders het aspect zeer ontsierd hebben.

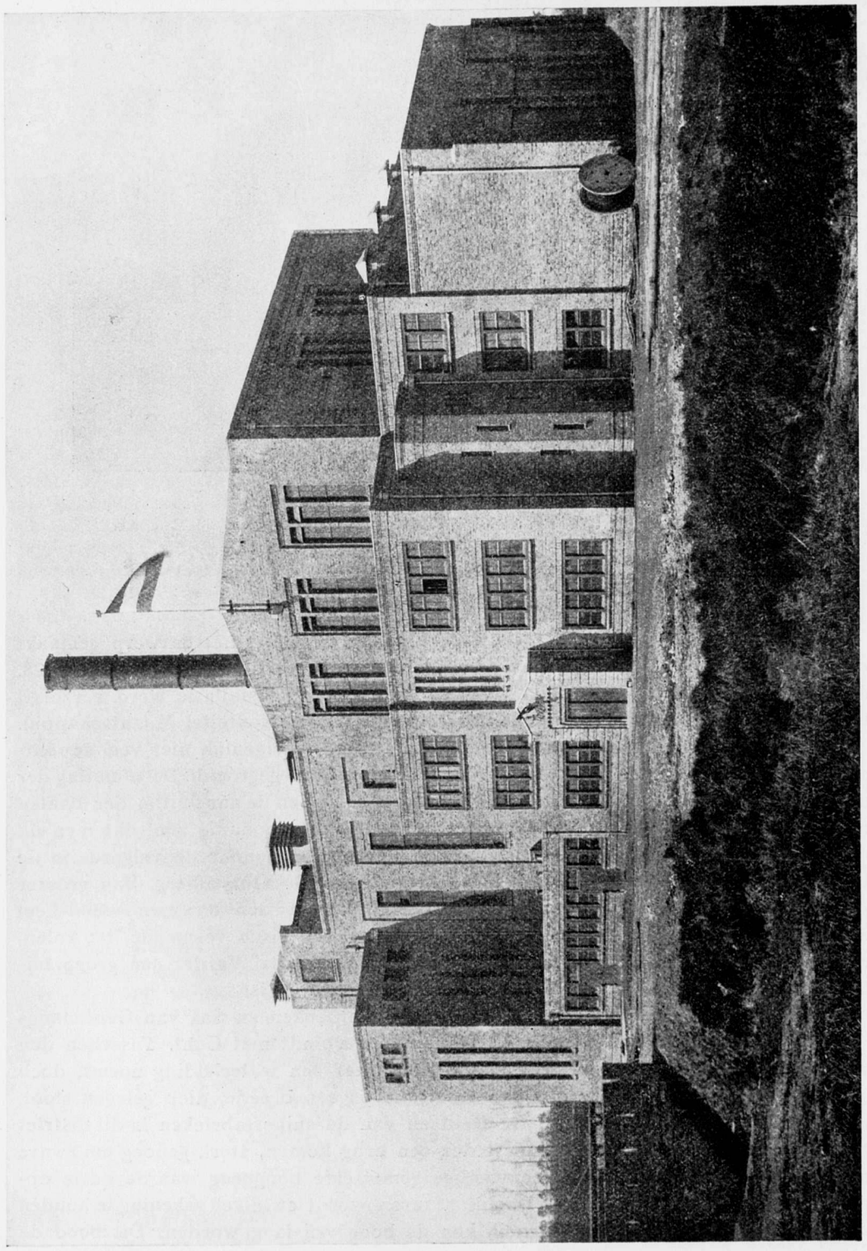

ARCHITECT : A. A. KOK. B. N. A.

ELECTRISCHE CENTRALE ZEEUWSCH-VLAANDEREN.

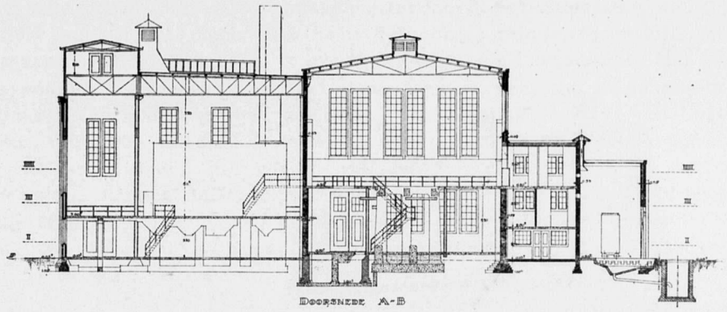

DOORSNEDE A-B

LENGTEDOORSNEDE. SCHAAL IETS KLEINER DAN VAN DE PLATTEGRONDEN.

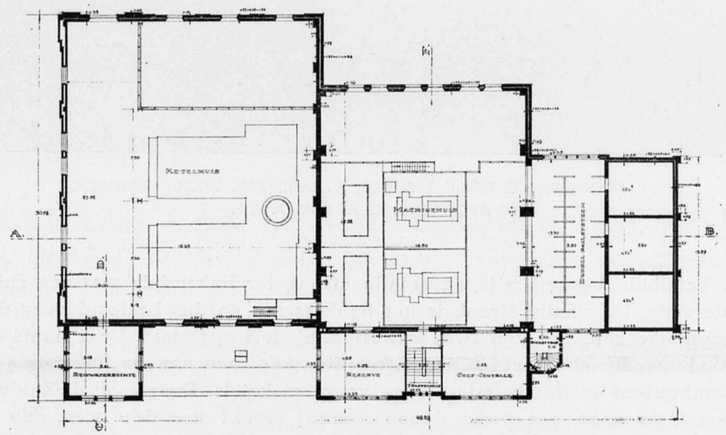

PLAN TER HOOGTE VAN III (ZIE DE DOORSNEDE.)

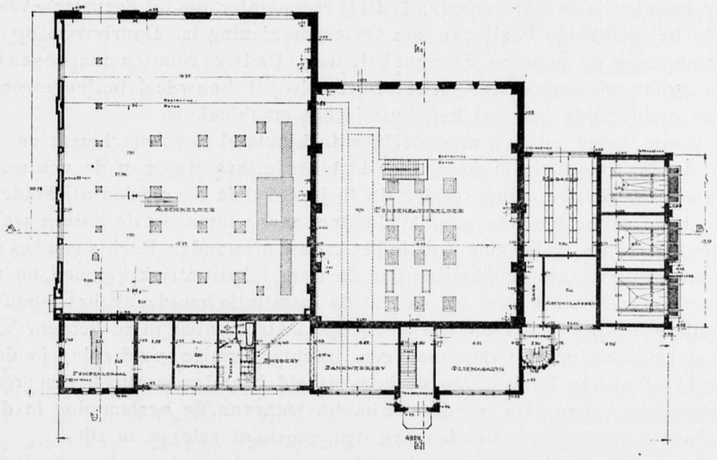

PLAN TER HOOGTE VAN I (ZIE DE DOORSNEDE.)

ELECTRISCHE CENTRALE ZEEUWSCH-VLAANDEREN. ARCHITECT A. A. KOK. B. N. A.

ELECTRISCHE CENTRALE ZEEUWSCH-VLAANDEREN. DIENSTWONINGEN.
ARCHITECT: A. A. KOK. B. N. A.

Het ketelhuis bestaat uit een smalle strook ter linkerzijde met een ruime zaal ter rechterzijde. De smalle strook is het bunkerschip en dus bestemd voor de kolen. In het eigenlijke ketelhuis zijn twee waterbuizenketels opgesteld. Er is plaats voor drie ketels. Voor eventueel later noodige uitbreiding kan men aan de linkerzijde nog een ruimte aanbouwen en dus ruimte maken voor zes ketels. Daarom is de Zuidmuur van het gebouw gemaakt van twee dunne muren; breekt men deze weg, dan blijft de ijzerconstructie staan. De ruimte onder bunkerschip en ketelhuis is de aschkelder, waarvan de naam het doel volkomen weergeeft. Aan de voorzijde heeft men een bouwdeel met een vrijwel kwadratisch grondvlak en een serie ruimten boven elkaar. De kelder eronder is de watervoorraad; dit is regenwater, omdat Zeeuwsch-Vlaanderen nog niet in het gelukkige bezit van een watervoorziening is. Daarboven op den beganen grond staan de pompen voor het ketelhuis. De twee ruimten daarboven bevatten ieder een groot waterreservoir. Alles bijeen is dit bouwdeel buitengewoon zwaar belast. Ter rechterzijde van het ketelhuis is het machinehuis.

Hier staan, ieder op een afzonderlijke turbinetafel twee machines; er is ruimte voor een derde, zoonoodig is voor meer turbines uitbreiding aan de achterzijde van het gebouw mogelijk. De ruimte onder de turbinezaal is de condensatiekelder. In den grond zijn twee ruime kanalen voor koelwater, aangesloten op de buizen welke in de brug liggen en dwars onder den weg in het kanaal uitmonden. Rechts van het machinehuis zijn boven elkaar de schakelruimten. In deze lokaliteiten krijgt men, nu 't gebouw voltooid is, wel zeer sterk den indruk dat de installatie hoofdzaak, het gebouw slechts een omhulling is, een doos om de gevoelige instrumenten in te bergen. Volgen de drie transformatorruimten ieder met een trechtervormige verdieping in den vloer, waardoor in geval van kortsluiting de hoeveelheid brandende olie in den grond in een olieput verdwijnen kan. De verdere ruimten, waarvan de bestemming in de plattegronden staat ingeschreven, dienden aan den voorkant gelegen te zijn.

Hoe eenvoudig het schijnt met de aldus genoemde gegevens een project als een puzzle ineen te schuiven, toch biedt het geheel voor een architect wonderlijke bezwaren.

Immers bij elke poging om „iets te maken", antwoordt de bestemming van het gebouw met een kort maar bondig neen. Men heeft de noodige ruimten te omsluiten en verder niet. Elke versiering of toevoeging is overbodig en dus uit den booze. Het gebouw is geworden zooals 't gegroeid is en het staat daar nu, eenzaam in de groote groene vlakte. Links ervan heeft men een kolentransportinrichting gemaakt van hout; dit is slechts van tijdelijken aard. Rechts ervan staan de twee dienstwoningen voor den centralen chef en voor den chef van 't buitennet, broederlijk onder één dak. Met een houten bruggetje kunnen de bewoners den weg bereiken, zonder over 't terrein van de centrale te gaan.

Nu nog de gebruikelijke opsomming, waarvan als eenig merkwaardige iets te vertellen is over de steen. Zoowel uit- als inwendig is vrijwel het geheele gebouw schoon metselwerk van Boomsche steen, direct bij het metselen gevoegd, dus ineens klaar. Deze steen komt van vlak over de Belgische grens, van de steenfabrieken van Boom. Het is een prachtige handvormsteen, bovendien best materiaal en kostte ongeveer f 23.— per duizend franco voor den wal in den tijd dat de Hollandsche handvormsteen ruim 't dubbele kostte aan de fabriek, dus zonder de vracht.

Verder vermelding van den aannemer, den Heer P. L. Buitendijk, die 't bouwwerk ondanks vele gewone en buitengewone moeilijkheden tot een goed einde bracht, en den opzichter C. Mesman, die een lang niet gemakkelijk jaar bezuiden de Schelde doorbracht.

Amsterdam, Juli 1923. A. A. KOK.

PRIJSVRAAG VAN DEN FRIESCHEN BOUWKRING.

Deze Bouwkring schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp voor een betonbrug voor alle in Nederland gevestigde bouwkundigen.

Dat wil zeggen de mededinging is voor hen.

De brug moet komen op de kruising van een vaart en een rijweg. Een situatieteekening laat zien hoe. Er worden vijf teekeningen gevraagd en de eerste prijs is groot Fl. 120.—, de tweede prijs Fl. 50.—, derde prijs Fl. 30.—.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór Donderdag 1 November 1923 's avonds negen uur. De jury bestaat uit de heeren Ir. Wouda, Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat te Leeuwarden, Architect H. v. d. Kloot Meyburg en Architect D. Meintema, beide B.N.A. Programma en schets voor de situatie zijn voor zoolang de voorraad strekt op franco aanvrage verkrijgbaar bij den Secretaris van de Vereeniging, D. Meintema Eewal 76 te Leeuwarden.

De brug moet eenvoudig en gemakkelijk uitvoerbaar zijn, en de vorm moet den aard van het materiaal gewapend beton duidelijk uitdrukken. Dat kan misschien. Maar het geheel zal zich ook goed moeten aansluiten aan het Friesche landschap. Dat wordt moeilijker.

Heeft de prijsvraaguitschrijver zich voldoende rekenschap gegeven van den eisch in dit onnoozele zinnetje aan de deelnemers gesteld? Kan de prijsvraaguitschrijver zelve vertellen hoe dat Friesche landschap is, waaraan de brug zich zal moeten aanpassen? Kan hij een algemeen karakteristiek geven waaronder èn het stemmingsbeeld van de Friesche heide èn dat van de Friesche meren, dat van Gaasterland en dat van het wei- en bouwland boven Leeuwarden valt?

Ik ken het Friesche landschap te slecht dan dat ik zou durven beweren dat aan den eisch van den prijsvraaguitschrijver niet is te voldoen, maar als ik mij denk een brug over de vaart te Hilversum en een brug te Broek op Langedijk die beide moeten aanpassen aan het Hollandsch landschap dan vind ik een nadere aanduiding van dat Friesche landschap, zoo niet noodzakelijk, toch wel zeer wenschelijk.

Heeft misschien Elias Anna Borger zich niet in een geest geuit die ons hier van dienst kan zijn.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Onze Bouwmaterialen beschreven door Prof. J. A. v. d. Kloes, oud-Hoogleeraar in de kennis en het onderzoek der bouwstoffen aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Dit bekende boek beleeft thans zijn derde druk, die geheel opnieuw bewerkt is, en waaraan de ingenieurs E. Jacobs, M. E. H. Tjaden en Dr. L. R. Wentholt hunne medewerking verleenden.

Het eerste deel is thans uit en dat handelt over natuursteen. Vergelijking met den vorigen druk, laat aanstonds zien dat de schrijver en zijn medewerkers trachten het werk op de hoogte van den tijd te houden. Het fotografische materiaal is aanmerkelijk uitgebreid en dank zij een betere papiersoort komen de illustraties beter tot hun recht, hoewel die van het Paleis op den Dam niet bijzonder fraai zijn.

Dit gebouw wordt in het eerste deel behandeld als een gebouw dat een treurig beeld geeft van ontijdig verval. Prof. v. d. Kloes is genoegzaam bekend als de man die tegen het onoordeelkundige bouwen in ons land te velde is getrokken en in het uiten van zijn „afkeurend oordeel" gewoonlijk geen blad voor den mond nam. In zijn methode wordt het afschrikwekkende voorbeeld dikwijls naar voren gebracht, dat vaak beter is dan het voorbeeld gevende voorbeeld. Deze methode heeft Prof. v. d. Kloes in zijn boekwerk doorgevoerd en de welwillende lezer kan daar veel nut van hebben. Maar er zijn veel on-welwillende lezers, die Professor's waarschuwingen graag in den wind slaan, op grond dáárvan, dat hij zoo weinig bouwwerken van hem zelf kan aanwijzen die de deugdelijkheid van zijn raadgevingen en methodes bewijzen.

Wij gelooven dat hij veel meer gezag zou hebben gehad indien hij tot staving van hetgeen hij zegt op zijn eigen werken had kunnen wijzen. Maar wij vinden niet dat dit gemis zijn autoriteit behoeft aan te tasten. Ons lijkt het werk van Prof. v. d. Kloes een uitnemend werk voor de Nederlandsche architecten en bouwkundigen. Zooals men weet vlecht de schrijver zijn ideeën over bouwkunst wel eens met de bouwmaterialen samen. Maar dan berijdt Zijne Hooggeleerde zijn stokpaardje.....

De uitgever van dit werk is L. J. Veen te Amsterdam en de prijs van dit eerste deel is f 10.— gebonden.

Moderne eenvoudige meubels door H. van Dorp. 60 platen met tekst. Uitgevers Maatschappij „Kosmos" te Amsterdam.

Dit boekwerk is een uitvloeisel van de Amsterdamsche Tentoonstelling van Woninginrichting in het Stedelijk Museum gehouden in 1921. Want naar aanleiding daarvan vroeg de Uitgevers Maatschappij „Kosmos" een plaatwerk van eenvoudige moderne meubelen samen te stellen. De heer van Dorp had op de tentoonstelling een tweetal kamers ingericht van eenvoudige meubelen die zeer de aandacht trokken. Het waren een woonkamer en een slaapkamer die beide in den tekst zijn opgenomen. De heer van Dorp geeft allereerst een eenvoudige beschrijving van den vorm en de constructie van de voornaamste meubels en de inrichting van een kamer.

De 60 platen zijn in het kort toegelicht. Niet uit alle platen is de doelmatigheid en de mooiheid der meubelen direct af te leiden. De platen zijn duidelijk geteekend, maar vaak niet geheel in den trant van de meubelen zelf. De meubelen zijn wel buitengewoon eenvoudig, maar dat neemt niet weg dat de vorm en de detailleering buitengewoon gevoelig moet zijn. De schrijver spreekt dat een meubel een zeer subtiel iets is, en de zoo eenvoudige meubelen die hij geeft zijn dat in de eerste plaats. Bij een rijk overladen meubel worden de ongevoeligheden in den vorm en in de detailleering vaak wat weggewerkt door de rijkheid van de stof of van de ornamentatie. Waar deze laatste geheel bij de meubelen in dit boek ontbreekt en ook de materialen weinig eigen rijkheid hebben, daar komt natuurlijk alles neer op de „finishing touch". Jammer genoeg is deze in dit boek achterwege gebleven en nu lijkt het mij zoo voor de hand te liggen dat het gemis ervan niet gevoeld zal worden. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 30. 28 JULI 1923. INHOUD: Bureau B. N. A. — Uitbetaling achterstallige Honoraria. — Van de Rijksverzekeringsbank en de Architecten. — G. F. La Croix †, door J. P. M. — Entrefilet, door J. P. M. — Uitbreidingen om Amsterdam, door J. B., met Uitbreidingskaart.

BUREAU B. N. A.

Het Bureau van den B. N. A. zal van Maandag 6 tot en met Zaterdag 11 Augustus a.s. wegens vacantie gesloten zijn.

UITBETALING ACHTERSTALLIGE HONORARIA.

Inzake de honoraria van architecten van bouwplannen welke voorloopig niet in uitvoering komen kan worden medegedeeld dat vertegenwoordigers van den B. N. A. de heeren Buskens en van Goor en de Voorzitter van den Nationalen Woningraad Mr. G. v. d. Bergh op een audiëntie bij den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid de mededeeling hebben ontvangen dat de Regeering erkent dat er op haar een moreele verplichting berust inzake de honoreering van ernstige bouwplannen welke door de tijdsomstandigheden niet mogen worden uitgevoerd. Waarschijnlijk zal deze erkenning naar buiten blijken in den vorm van een benoeming van een commissie adhoc die tot taak zal hebben te onderzoeken in welke gevallen van ernstige plannen kan worden gesproken.

Nadere inlichtingen over deze actie zullen te gelegener tijd worden medegedeeld.

VAN DE RIJKSVERZEKERINGSBANK EN DE ARCHITECTEN.

In de laatste maanden van het vorige jaar en de eerste maanden van het loopende jaar werden vele leden van den B.N.A. minder aangenaam verrast door eene mededeeling van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, dat zij zich voortaan mochten rangschikken onder hen, die een verzekeringsplichtig bedrijf in den zin der Ongevallenwet 1921 uitoefenen, met alle daaraan verbonden voordeelen en genoegens, als daar zijn: loonlijsten invullen, premie betalen, enz. enz.

Niet alle leden ontvingen deze onderscheiding. Doch ook zij, die haar wel deelachtig werden, bleken daarop minder gesteld en wendden zich tot het Bestuur van den B.N.A. met het verzoek een gemeenschappelijk verweer te voeren tegen deze niet gevraagde belangstelling der overheid in de architecten. Het Bestuur was daartoe bereid, en besloot, dat over de vraag, of de architect pur sang een verzekeringsplichtig bedrijf uitoefent, de beslissing van het hoogste rechtscollege in deze materie, den Centralen Raad van Beroep te Utrecht, zou worden uitgelokt.

Alvorens daartoe te geraken, moest echter eerst een aantal zaken in eersten aanleg worden behandeld voor de Raden van Beroep. Deze Raden waren, wonderlijkerwijze, niet éénstemmig in hun oordeel over de vraag die hun ter beslissing werd voorgelegd.

De Raad van Beroep te Arnhem bleek de architecten op hunne juiste waarde te schatten, immers hij besliste, dat „bij de werkzaamheden van den architect de geestelijke factor in die mate den voorrang heeft, dat van een bedrijf niet kan worden gesproken".

De Raad van Beroep te Amsterdam daarentegen had een minder open oog voor het ideëele karakter van het architectenberoep en overwoog, dat de architect, die opzichters en teekenaars in zijn dienst heeft, niet een beroep uitoefent, doch eene onderneming drijft, zoodat hij terecht verzekeringsplichtig was verklaard.

De Raad van Beroep te Rotterdam maakte bij zijne beslissing onderscheid tusschen architecten die alleen bouwplannen maken en toezicht houden op de uitvoering van den bouw, en architecten, die daarnevens werkzaamheden verrichten, behoorende tot het bedrijf van aannemers, makelaars, timmerlieden, enz. De laatste categorie werd wel verzekeringsplichtig geacht, de eerste daarentegen niet.

Tegen de uitspraak van den Raad van Beroep te Amsterdam is door de betrokken architecten hooger beroep ingesteld, tegen die van den Raad te Rotterdam door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank.

Bij zijn uitspraak van 16 Juli 1923 heeft de Centrale Raad van Beroep zich geheel vereenigd met de gronden, door den Raad van Beroep te Rotterdam voor zijne beslissing aangevoerd en de uitspraak van dien Raad bevestigd. Daarmede is dus in hoogste instantie komen vast te staan, dat de architect, die zijn beroep uitoefent overeenkomstig de opvatting, die in de Statuten van den B.N.A. is vastgelegd, *niet* een verzekeringsplichtig bedrijf uitoefent.

Intusschen zijn een aantal geschillen tusschen architecten en het Bestuur der Rijksverzekeringsbank over deze aangelegenheid nog in verschillende stadia van ontwikkeling aanhangig. Verwacht mag worden, dat de Bank in alle gevallen, die architecten B.N.A. betreffen, terug zal komen op zijne aanvankelijke beslissingen, waarbij hunne werkzaamheid werd gerangschikt onder de verzekeringsplichtige bedrijven, zoodat eene verdere doorvoering dier procedures niet noodig zal zijn. Zoolang daaromtrent evenwel geen nadere mededeeling door de betrokkenen is ontvangen, zal het onvermijdelijk zijn, de nog aanhangige, en nog aanhangig te maken, zaken, regelmatig af te werken, tot de beslissing van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank in al deze gevallen eveneens vernietigd is.

E. ROSENBOOM.

G. F. LA CROIX. †

Na een langdurig lijden is te Amsterdam overleden de heer G. F. La Croix, die een sympathieke figuur was onder de jongere architecten in de hoofdstad.

La Croix heeft niet veel gebouwd. De moeilijkheden van de uitoefening van het architectenvak waren hem wel breed toegemeten. En misschien hebben die moeilijkheden hem de vreugde van zijn vak wel eens vergald. Maar het zal een enkele maal geweest zijn. Want hij had voor het vak dat hij gekozen had een groote liefde en een groote vereering. En hij beschouwde het als oneervol het vak niet dan zoo consciëntieus mogelijk te beoefenen.

En deze eerbied voor zijn eigen werk waaraan hij zulke hooge eischen stelde gaf dezen man in zijn zorgvol leven levenskracht en levensmoed.

Onder de leden van het Genootschap Architectura et Amicitia had hij zijn vrienden. Ook voor den B. N. A. als instelling van samenhoorigheid van architecten had hij zijn sympathie. Zijn vroegtijdige dood heeft de volvoering van de blijmoedige plannen waarmee hij vaak rondliep, verhinderd.

Hij ruste in vrede.

J. P. M.

ENTREFILET.

Toen ik voor eenige weken het voorstel van B. en W. van Den Haag besprak over het Gevangenpoortvraagstuk te Den Haag, schreef ik dat B. en W. het gebouw van de Nederlandsche Handelmaatschappij aan den Kneuterdijk heel mooi vonden. Maar dit is een vergissing. Een erreur de fait. Men heeft er mij op attent gemaakt. Zelf had ik het niet gemerkt. Want B. en W. vonden het leelijk maar de Raad vond het mooi. Het spijt mij natuurlijk verschrikkelijk dat ik B. en W. een gebouw mooi heb laten vinden dat zij leelijk vinden.

Maar erger is nog dat ik den Raad een gebouw leelijk heb laten vinden dat zij mooi vonden. Het was dus niet dat B. en W. het gebouw niet leelijk vonden en dat de Raad het gebouw niet mooi vond, maar het was net andersom.

Ik hoop nu dat B. en W., wat hun schoonheidszin betreft, gerehabiliteerd zijn en Lieb Vaterland kannst ruhig sein.

J. P. M.

UITBREIDINGEN OM AMSTERDAM.

Onder dezen titel hield de heer Bos, Directeur P. W. van Amsterdam, in Februari van dit jaar een lezing voor de leden van het Genootschap. De meeste toehoorders zullen een aangename herinnering aan dezen avond behouden hebben. Eerst werd het prachtige, goed opgezette begin van de stad in de eerste eeuwen behandeld, daarna het gesukkel van lateren tijd, de in den stedenbouw zoo beruchte „niemands fouten"; aan kritiek onderworpen; de uitleg van de Jordaan in de achttiende eeuw, en de niet gelukkig geplaatste stations van de negentiende eeuw, werden gehekeld. Ten zeerste waren de toehoorders er dan ook op gespitst te vernemen, hoe met die opgedane ervaring van eeuwen gewoekerd zou worden voor de „uitbreidingen om Amsterdam", in de naaste toekomst.

Eenigszins teleurstellend was het dan ook, dat daar zoo weinig over medegedeeld werd, alleen de havenwerken werden min of meer uitvoerig behandeld. Toen ik in een schrijven den heer Bos nogmaals namens het Genootschap dank zei, meende ik daarin dan ook op te mogen merken, dat zijn voordracht tot interessante polemieken in „Architectura" aanleiding zou geven, want, hoe weinig er ook over toekomstige uitbreidingen van de stad gezegd werd aan de wijze waarop het ringkanaal Noord en de spoorwegbrug dwars door het IJ geprojecteerd waren, zie „Architectura" No. 11, zat principieel zooveel verwerpelijks, dat er m. i. alle aanleiding bestond voor polemieken. Dat die tóch niet kwamen, wekte te meer verwondering, daar het laatste gedeelte van de lezing van den heer Bos min of meer stond in het teeken van: den laatsten tijd is er, vooral aan het IJ, zooveel verknoeid, dat er toch niets meer te redden is; met als toekomstprogram: waarom zullen wij ons zorgen maken, laten wij hopen, dat zij, die na ons komen, zich er zoo goed mogelijk doorheen zullen weten te slaan.

Ik meen het in dezen oneens te moeten zijn met den heer Bos. Een tiende van de inwoners van Nederland woont in Amsterdam, het gaat dus zeker niet aan hier het „laissez faire, laissez passer" toe te passen, te meer niet, daar in andere landen nog wel een veel sterker samentrekking van de bevolking in de hoofdsteden heeft plaats gehad, en dus een groote concentratie in Amsterdam in elk geval niet tot de onmogelijkheden behoort. De heer Bos negeert met zijn opvattingen blijkbaar de mogelijkheden van een moderne stad en zou het een zeer gelukkigen toestand achten, wanneer met een ringkanaal-Noord een toestand geschapen zou worden, die een middeleeuwsche stad zou kunnen benaderen. Op elegante wijze werden oorzaak en gevolg tegenover elkaar geplaatst, door vast te stellen, dat een ringkanaal toch een verdediging in economischen zin kan zijn, waardoor zoo'n kanaal dezelfde waarde voor de stad krijgt als de vestingwallen van vroeger, die beschermden tegen vijandelijke invallen en plunderende benden. Het dubbele voordeel zou dan verkregen worden, dat het zóó tot een middeleeuwsch geval omgewerkt stadsdeel, rustig af te maken zou zijn binnen de stadswallen (lees ringkanaal) zonder dat men zich veel zorgen behoefde te maken over wat er na een jaar of vijftig buiten die vesting gemaakt zou moeten worden.

Ongetwijfeld een uitgangspunt, dat verleidelijk is door zijn eenvoud. Als het maar waar was, en als de analogie hier maar niet erg mank ging en als een moderne stad die over eenige tientallen jaren een millioen inwoners zal hebben, maar net zoo behandeld zou kunnen worden als een middeleeuwsche stad, die er nooit meer dan 300.000 had. (Parijs in 1500 pl. m. 250.000 inw.).

Intusschen is het volkomen begrijpelijk, dat, waar er in het geheel geen systeem is, er zoo af en toe eens naar de boekenplank gegrepen wordt. Geen enkele andere verklaring is er tenminste voor te bedenken, waarom het doode middeleeuwsch idee hier zoo uitgeput wordt. Het is toch niet anders dan het zoeken naar een steun in iets, wat dan ook, omdat de steun der overtuiging ontbreekt, die alleen juist kan zijn met een vast plan als basis. Dit vaste plan ontbreekt hier, heeft eigenlijk al jaren lang ontbroken, wat zich duchtig gewroken heeft en zich nog duchtiger wreken zal, want Amsterdam

is bezig van stad tot grootstad uit te groeien, wereldstad als men wil, en juist in zoo'n tijd is dan wel het ergste wat een stad kan overkomen, het ontbreken van een vast en wel doordacht uitbreidingsplan.

Ongetwijfeld is het merkwaardig, dat, nu het zoo dringend noodig is, hier zoo'n plan ontbreekt en dit te meer, daar de woningwet voor gemeenten, grooter dan 10.000 inwoners, zoo'n plan voorschrijft. Gedeeltelijk is er zeer belangrijk werk gedaan met de uitbreiding Zuid; half werk echter, dat zich daardoor al net zoo goed wreekt.

De z.g.n. uitbreiding West kan hier veilig onbesproken blijven, daar ze algemeen als slecht beschouwd wordt en dan ook al spoedig zoo weinig doordacht bleek te zijn, dat ze, reeds gedeeltelijk uitgevoerd, en dus te laat, grootendeels omgewerkt moest worden.

Nu is er al veel gezegd en geschreven over de zorgeloosheid waarmee in Amsterdam met zoo iets van zoo'n ontzettend groote waarde als een stadsplan wordt omgesprongen en de gevolgen van dien; wij zouden dit dus als bekend kunnen veronderstellen. Daar echter het hierbij ingevouwen project wél van bepaalde, voorop gestelde opvattingen uitgaat, is met een greep hier en daar een kleine chronologie van het systeem van de vaderlooze „niemandsfouten" hier zeker niet misplaatst.

Het is opmerkelijk, dat, hoe dwaas het ook klinken mag, de uitbreiding van Amsterdam, tot een paar jaar geleden, behandeld werd als die van een middeleeuwsche vestingstad. Nu zou dit misschien bij gebrek aan een meer voldoend systeem niet zoo heel erg zijn, als het maar eenigszins doelbewust geschied was, met een ontwerp, dat er rekening mee hield, dat een organische aansluiting met wat er buiten de vesting ligt, doch er in de toekomst binnen zal komen te liggen, mogelijk moet blijven.

Dat is hier echter niet gebeurd.

Om de gedachten te bepalen, beschouwen wij voor het oogenblik alleen het westelijk stadsdeel.

De Kostverlorenkade werd een twintigtal jaren geleden blijkbaar beschouwd als de grens van alle mogelijkheden (de feodale vestinggracht). Dat hier, met de gebreken, ook niet de deugden van een vestingplan overgenomen werden, blijkt uit de afwezigheid van uitvalwegen met daarop aansluitende hoofdstraten.

De bebouwing van het Helmers- en van Lennepkwartier is zoo massief, dat er eigenlijk geen doorkomen aan is. De van Lennepstraat, die voor de hartader van deze buurt zou kunnen doorgaan, is reeds thans een zeer drukke straat en daardoor met het tegenwoordige profiel nu, al reeds van onvoldoende afmetingen. Wat er straks als doorgaande verkeersstraat van terecht moet komen, laat zich slechts gissen.

De hoofdrichting van de straten in deze buurt is geheel willekeurig en houdt alleen rekening met . . . . de richting van de voormalige kavelslooten.

Het is opmerkelijk, dat daarmee tot systeem is verheven, wat al jaren lang door hygiënisten verworpen werd, de, voor ons klimaat, ongewenschte oost-westrichting van woonstraten.

Nu is het niet onvermakelijk op te merken, dat hier zeer consequent een fout werd gerepeteerd, die een paar eeuwen geleden in de Jordaan ook al gemaakt werd. Op de plannenmakers van de Jordaan rust n.l. de blaam, dat ze uit gemakzucht hun verkavelingen baseerden op bestaande perceels-indeelingen, zonder verder met iets anders rekening te houden. Dit is natuurlijk al eeuwen bekend en steeds gelaakt, met als resultaat . . . . de averechtsche leering daaruit getrokken, zie boven.

In het gewone leven noem je zoo iets nog al stom. Daar echter niet bekend is welke teekenaar daarvoor aansprakelijk gesteld zou kunnen worden, gaat het natuurlijk niet aan, den arme hier met zoo'n opmerking onaangenaam te zijn.

De nieuwe, gedeeltelijk uitgevoerde, uitbreiding buiten de Kostverlorenkade is onder een iets gelukkiger gesternte ontstaan. Het plan heeft wel weinig organischen samenhang, met de stad, maar het toeval wil, dat de slooten, die hier de

landerijen van elkaar scheiden, in hoofdzaak Noord-Zuid loopen, door welk toeval de generaties, die deze buurt zullen bewonen, bevoorrecht zullen zijn boven die van de van Lennepbuurt — met de Oost-West-slootjes — en daardoor minder verstoken zullen zijn van een behoorlijk toegemeten portie zonlicht.

Door deze overigens door niets gemotiveerde sloot-systeem-wisseling staan de hoofdstraten natuurlijk allerongunstigst loodrecht op elkaar, wat niet anders kan dan aanleiding geven tot gebrekkige aansluiting van de beide stadsdeelen. Het grappige is echter al weer, dat zelfs het plan buiten de Kostverlorenkade nog door rudimentaire, middeleeuwsche elementen beheerscht wordt. Het noodlot wil n.l., dat er indertijd een trekvaart gemaakt werd naar Haarlem. Behalve als boezemwater wordt ze betrekkelijk weinig meer gebruikt. Een kostelijke gelegenheid biedt deze, soms wel 15 M. breede, sloot echter, om net te doen alsof ze nooit te overbruggen zal zijn en alsof er nooit contact tusschen de *uitbreiding West* en de *havens West* denkbaar zal zijn. Het geheele geval maakt sterk den indruk, dat de uitbreiders dood vermoeid waren van het steeds maar uitbreiden, toen ze aan deze sloot kwamen en blij waren, eindelijk een geschikt punt te vinden, waar ze de zaak stop konden zetten.

Zooals de *uitbreiding West* thans ingedeeld is ten opzichte van de toekomstige *Havens West*, heeft het er veel van weg, dat er voor de toekomst meer waarde aan gehecht wordt, dat zij ten opzichte van elkaar een deugdelijk strategische positie innemen, en het van meer belang is, dat ze elkaar in de naaste toekomst met goed gevolg beschieten, dan dat ze een organisch geheel vormen. De voornaamste straten van de hoofdstad zullen zich in dit stadsgedeelte ronden op het stramien van de kikkerslootjes, als gold die ronding een wet van hoogere orde, waarvoor al het andere wijken moet, aldus vormende een ondoordringbaar massief aan de zijde van de havens-West.

Die Haarlemmer trekvaart dan toch ook! Is het niet jammer, dat de uitbreiding van de hoofdstad van het land, de stad met z'n weergaloos mooie grachten, de stad die eenig is op de wereld, met een plan, dat in zijn oudere deelen zoo zeldzaam voortreffelijk is, niet de moeite waard geacht wordt om beter te verzorgen? Het motief waarmee die onverschilligheid goed gepraat wordt, is al zoo oud als de wereld zelf, is het motief, dat de mogelijkheid toch ook nog bestaat, dat de stad niet meer zoo heel snel zal groeien; telkens en telkens wordt het bekroond met het onbenut voorbij laten gaan van gunstige mogelijkheden.

In de praktijk van den stedenbouw speelt die mooie kans eigenlijk meestal een tragische rol, omdat de geweldige waarde er van gewoonlijk te laag wordt aangeslagen, met de funeste gevolgen van dien.

Zooals bekend is, is de City van Londen daar het bijna klassieke voorbeeld van.

De brand van 1666 verwoestte de stad. Het oude plan had vele gebreken vertoond; Christophe Wren ontwierp er een nieuw voor. Dit was niet alleen voortreffelijk als plan, doch het hield er pijnlijk nauwkeurig rekening mee, dat, waar de eigendomsgrenzen verandering moesten ondergaan, de eigenaars even groote of gunstiger „plots" kregen dan zij voor den brand bezaten.

Door tegenwerking van de grondbezitters werd dit plan niet uitgevoerd, en Londen ongeveer volgens het plan van voor den brand, weer volgebouwd en . . . werd een dikke honderd jaar later getracht, het plan van Wren toch nog zoo goed mogelijk uit te voeren; aan welk plan tot den huidigen dag gewerkt wordt met voorloopig niet veel meer resultaat dan dat het groote sommen verslindt, de Londenaar dagelijks aan den lijve voelt, dat verzuimd werd tijdig een goed plan uit te voeren, en dat, wanneer wij de auteurs op dit gebied mogen gelooven, de uitvoering thans voor altijd te kostbaar is geworden, de urgentie ten spijt, of volgens de Traffic Commission van 1905: .... it is started, that the chief difficulty standing in the way of improvement in the means of locomotion is the fact that they were not originally laid out on any general plan.

Doch ook in details gaat Amsterdam roekeloos om met het weinige schoon,

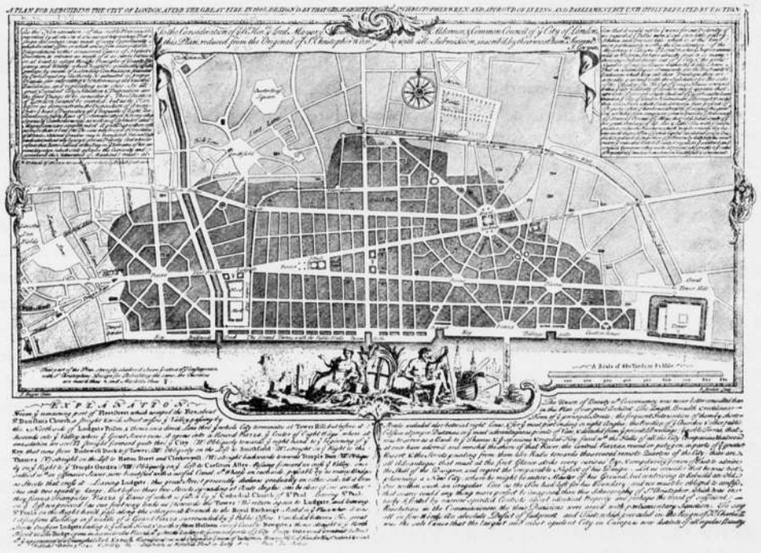

dat de ligging van de stad biedt. De gasfabriek in de mooiste bocht van den Amstel is er een van de meest beruchte voorbeelden van. Nu is dit reeds eenigen tijd geleden gebeurd, zal men zeggen, toen nog niet allerlei vereenigingen en personen zich interesseerden voor een redelijke stadsbebouwing. Nemen wij daarom lukraak een geval van recenten datum, het sportterrein van Blauw-Wit aan het Nieuwe Diep.

Groote sportterreinen liggen er aan den Middenweg in de Watergraafsmeer, en werkelijk niet ongunstig ook; naar alle kanten kunnen de toeschouwers weg, wanneer er wedstrijden geweest zijn. Toch is reeds thans, nu die velden nog lang niet hun volle capaciteit bereikt hebben, de Middenweg op sommige oogenblikken in hooge mate overbelast. Nu is dit in de nog niet zeer dicht bebouwde Watergraafsmeer voorloopig geen groot bezwaar. Eenigszins komisch doet het evenwel aan, dat het nieuwe terrein van Blauw-Wit zoo gelegen is, dat de eenige weg, die het met de stad verbindt, dwars door een zeer volkrijke buurt gaat, terwijl het, daar het terrein tusschen de Nieuwe-Meer en de ringvaart ligt ingesloten, onmogelijk, of in elk geval zeer kostbaar zal zijn, meerdere ontlastingswegen aan te brengen. Nu kan men dit niet zoo heel erg vinden en met meerder politietoezicht afbetalen op de minder gunstige ligging, een feit blijft het, dat er ook hier niet tijdig gezorgd werd aan eischen van ligging te voldoen, die men redelijkerwijze aan zoo'n terrein stellen mag. Zouden dergelijke dingen gebeuren, wanneer er hier een eenigszins ordelijk stadsplan bestond? De vraag *stellen* is haar *beantwoorden*. De feiten lichten trouwens al voldoende toe, dat het zonder wèldoordacht plan ondoenlijk is, dergelijke vergissingen te vermijden.

Er wordt gesproken over het doorbreken van straten in de oude stad om een behoorlijke aansluiting te verkrijgen bij de Overtoom; terzelfder tijd wordt dit zeer bemoeilijkt door de Overtoom af te sluiten met een groot gebouw. De weg naar Haarlem wordt verbreed en zal dus meer verkeer trekken; terzelfder tijd wordt op onverantwoordelijke wijze verzuimd, dit toont de uitbreiding West aan, om maatregelen te nemen, teneinde het verkeer van dien weg over de stad te distribueeren, terwijl als bekend verondersteld mag worden, dat een gedeelte van de Haarlemmerstraat toch al niet zoo zuinig overbelast is.

Het gevolg van deze dingen is natuurlijk, dat er gevoeld wordt, dat er geen leidende gedachte is, wat niet anders dan afbreuk kan doen aan de belangstelling voor de toekomstige ontwikkeling van de stad.

Dit zou bij een provinciestad getolereerd kunnen worden, bij de hoofdstad van het Rijk zeer zeker niet.

Nu wil het toeval, dat er bij de uitbreiding van Amsterdam, drie dingen tegelijk om oplossing vragen, n.l. de zeer en zeer belangrijke uitgroei tot Wereldstad, het havenplan, en de daarmee verband houdende overbrugging, die binnen afzienbaren tijd opgelost zal dienen te worden. Deze dingen zijn het dus, die in de eerste plaats in hun onderling verband gezien moeten worden, wat zoo heel erg eenvoudig niet is, daar groepsbelang en gemeenschappelijk belang niet zoo heel gemakkelijk van elkaar te scheiden zijn, en door het gerucht, dat bepaalde belanghebbenden maken, zoo gemakkelijk de conclusie getrokken wordt, dat, wie het luidst spreekt en het meeste van zich laat hooren, het grootste gelijk heeft tevens.

Het komt mij dan ook voor, dat er hier een taak is voor de architecten en wel deze: dat zij moeten trachten te bereiken, dat er op een algemeen uitbreidingsplan wordt aangestuurd met alle eischen, die daaraan vastzitten en niet alleen uit gemakzucht meegegaan wordt met eischen, die toevallig op het oogenblik het krachtigste gesteld worden.

Dat openbare diensten alle gevoel missen voor een dergelijke ontwikkeling, is voldoende bekend. Geheel onbewust zijn die diensten daar niet van. Het systeem van: als het er eenmaal staat, zie dan maar dat je het weer weg krijgt, is daar in de ongunstigste gevallen het gevolg van. Te verwonderen is dit niet, het werk toch van die diensten is in aanleg controleerend, zoodat het geen bevreemding baart, dat, waar het scheppend werk betreft, hierin te kort geschoten wordt, en dit als niet

veel anders wordt beschouwd dan als voorlooper van nieuw te controleeren werk.

Nu zijn er woningbouw-apostelen, die meenen, dat de tijden zoo veranderd zijn, of beter gezegd, veranderd hadden *moeten* zijn, dat de steden hun grootste uitbreiding hebben bereikt en zich niet meer mogen uitbreiden, omdat de trek van het land naar de stad toch eindelijk eens op moet houden, wil geen volslagen debacle er het gevolg van zijn. Zij meenen, dat het mogelijk is een zone-indeeling te maken, die geheel nieuw is, een indeeling, die voor het geheele land zou kunnen gelden en die aanstuurt op een toestand van stabiliteit voor het geheele Rijk. Het ligt voor de hand, dat met de betrekkelijk groote vrijheid, die de Gemeenten hebben, zoo'n stabiliteit voor de naaste toekomst wel buiten beschouwing kan blijven. Voor industrieën zal n.l. het N. Zeekanaal b.v. wel grooter aantrekkingskracht hebben dan b.v. de Purmerringvaart of het Uddelermeer of het eiland Urk. Een typisch voorbeeld is, dat een fabriek in Letschworth thans reeds meermalen daags een autoverbinding met Londen noodig heeft. Dit neemt niet weg, dat het uitgangspunt wel zeer belangrijk is en even goed van belang kan worden voor de ontwikkeling van steden, als de theorieën van b.v. Adam Smith en Ricardo dit waren voor de economie, al heeft de economische ontwikkeling zich nooit door die theorieën aan banden laten leggen.

Jammer is het evenwel, dat de voorstanders van deze ontwikkeling zich zoo weinig haasten hun opvattingen tot een afgerond systeem om te werken.

Hoe Amsterdam zich uit moet breiden is natuurlijk niet zoo een, twee, drie, gezegd. Zooals opgemerkt, is de stad echter bezig tot grootstad uit te groeien; vóór ze zoover was, zijn er andere steden geweest, die in hetzelfde geval verkeerden. *Heel veel* steden zijn er zelfs geweest, die in dit geval verkeerden, zoodat het niet noodig is, wanneer naar analogie gegrepen moet worden, zich blind te staren op een bepaald geval.

Zooals een visch het beste object is om na te gaan, wat nu eigenlijk een visch, een plant, wat een plant, een insect, wat een insect is, zoo is het beste object om een stad, of als men wil de psyche van een stad, te bestudeeren, die stad zelf. Er is een oogenblik geweest, dat Londen, dat Berlijn, dat Weenen, dat Hamburg, zoo groot waren als Amsterdam thans is. Dat oogenblik en wat er direct op volgt, is voor ons van belang. Wat er toén in die steden gebeurde zal, wanneer het in ál die steden gebeurde, ook in Amsterdam plaats vinden, misschien iets vroeger, waarschijnlijk iets later; maar wanneer we geen volslagen bouwverbod op onze steden willen leggen, zal daar rekening mee gehouden dienen te worden.

Terwille van de overzichtelijkheid vatten wij eenige van die gebeurtenissen samen in een staat.

AANTAL INWONERS.

	Londen	Parijs	Berlijn	Weenen	Hamburg	Bemerkingen.
1700	674.000					Invoering van z.g.n. vliegende postkoetsen.
1831	1.400.000					Vijf maatschappijen vatten tegelijkertijd de uitvoering van spoorwegen in de stad aan.
1855	230.000					Invoering van ondergrondsporen.
1820		700.000				
1840		800.000				Invoering van spoorwegen.
1855		1.200.000				Eerste plannen voor ondergrondspoorwegen.
1900		2.500.000				Wereldtentoonst. 8 ondergr. spoorwegmaatschappijen in bedrijf.
1866			700.000			
1880			1.250.000			Stadtbahn en Ringbahn.
1900			1.800.000			Hoog- en ondergrondbaan.
1860				520.000		Ringstrasse.
1880				725 000		2e groote prijsvraag uitbreidingsplan.
1890				1.400.000		Ondergrondspoorw.
1900					700.000	Eerste plannen v. Stad Hoch- u. Untergr. bahn.
1910					1.000.000	Hoch- u. Untergr. bahn in gebruik.

U begrijpt, waar ik met dit lijstje heen wil. De groei van een stad kan wel eens heel snel zijn. Voor ons, die altijd gewend zijn geweest Parijs als een Wereldstad te zien, is het zelfs een beetje moeilijk te aanvaarden, dat het Parijs van de revolutie nog niet eens zoo groot was als Amsterdam thans en het die grootte (inwoneraantal) eigenlijk pas een eeuw geleden bereikte.

Voor Berlijn is dit nog sterker. Dat de kern van Berlijn, die thans 2,200,000 inwoners telt, in 1870 er nauwelijks een derde van had en toen dus zoo groot was als Amsterdam thans, is zeker niet gemakkelijk in te denken.

De grootste sprong maakte Weenen van 700,000 in 1880 tot ruim twee millioen in 1910. Uit deze gegevens wil ik geen wapens smeden tegen ongeloovigen, om te bewijzen, dat Amsterdam ook wel eens zoo snel zou kunnen gaan groeien, dit is toch een onbegonnen werk. Uit het overzicht blijkt echter wel degelijk, dat, als steden eenmaal zoo groot zijn als Amsterdam thans is, het snelverkeer ze te pakken krijgt.

In Londen kwam dit eigenlijk al veel te laat, de spoorwegconcessies werden er letterlijk in het rond gestrooid. In één jaar (1845) werden er niet minder dan 19 aangevraagd en grootendeels verleend ook. Voor het verkeer, de vlucht voor de fogs en de bevrediging van de zucht naar countrylife, zijn ze mogelijk van groot belang geweest, voor het stadsbeeld werden ze een ramp, doordat er te laat rekening mee gehouden werd.

Voldoende duidelijk blijkt er echter uit, hoe gebiedend noodzakelijk die spoorwegen plotseling waren voor de stad. In Londen liggen ze in het algemeen gunstig in het stadsplan; het is misschien daaraan te wijten dat de ondergrondspoorwegen nooit zoo heel erg floreerden, hoewel het bekend genoeg is, dat het verkeer er op méér dan geweldig is.

In Parijs is het juist andersom. Gelukkig voor de stad als monument, zijn de spoorwegen er nooit zoo heel ver in doorgedrongen. Toen het dan ook eenmaal na veel tegenstand tot uitvoering van de ondergrondspoorwegen kwam, was in korten tijd het zeer omvangrijke net gereed en in alle opzichten een succes.

Berlijn had kort na 1870 reeds zijn, met stoom gedreven ringspoorwegen, om welker aantal en ligging heel Berlijn, heel Berlijn zeer bewondert. Toch is deze ringbaan in commercieelen zin nooit een succes geworden, wat de pas in 1905 ingevoerde Hoch-u-, Untergrund-bahn wèl werd.

Met Weenen staan de zaken er heel wat minder gunstig voor.

De voor een groot deel als ondergrondspoor gebouwde „Stadtbahn" is zoo slecht geprojecteerd, dat thans, na twintig jaren, van de vier lijnen er nog slechts één in bedrijf is. De Stadtbahn was de basis van de in 1892 uitgeschreven prijsvraag voor de uitbreiding van de stad.

De prijswinners Stübber en Wagner werden niet in staat gesteld invloed uit te oefenen op de aansluiting van de lijnen bij de stad; *zeer veel werd er van dit verkeersmiddel verwacht*. Eigenlijk zonder eenigen redelijken grond — zeer . . . . . verwacht achtte men zich zoo zeker van het succes, dat het zelfs niet de moeite waard geacht werd een gunstige ligging voor de banen voorop te stellen. De meeste lijnen zijn op een te grooten afstand van het centrum geprojecteerd, zoodat een organisch verband met de stadskern ontbreekt, en een meer intensief gebruik dan ook moeilijk te verwachten is.

Hoe zeer het succes van een stads-snelbaan afhankelijk is van een goeden aanleg, bewijzen de zooveel kleinere steden Budapest en Hamburg, waar de aanleg behoorlijk verzorgd is, en de banen volkomen in de behoeften voorzien. In Hamburg sluit de baan zich uitstekend bij het stadsplan aan.

Samenvattende zij opgemerkt, dat, zoowel in Hamburg, Berlijn als in Weenen, de eerste plannen voor snellere verbindingen gemaakt werden, toen die steden ongeveer de grootte bereikt hadden, die Amsterdam thans heeft. Londen kreeg zijn gewone stadsbaan te laat en moest op een gewelddadige manier ingrijpen in de bestaande bebouwing, om er nog iets van te maken. In Berlijn is de stadsbaan, afgezien van

enkele afschuwelijke gedeelten, waar te laat werd ingegrepen, goed in het stadsplan verwerkt. In Weenen werd er een spoorwegplan gemaakt *plus* een stadsplan; in wezen hebben zij niet veel verband met elkaar, *de gevolgen waren dan ook funest.* In Hamburg werd de hoog- en ondergrondbaan in den besten zin van het woord de hoofdverkeersweg van de stad. Voortreffelijk werd ze in het plan verwerkt, waar het nog mogelijk was er in de stadsbebouwing rekening mee te houden; belangrijk minder goed — bij de beurs heel slecht — waar dit niet meer mogelijk was.

Tot zoo ver, wat als inleiding tot het hierachter te behandelen project te beschouwen is.

Het is moeilijk vol te houden, dat, waar overal ingrijpende verkeersmaatregelen noodig waren, Amsterdam daar in de toekomst een uitzondering op zal maken. Wanneer men dus aanneemt, dat de stad zich uit zal moeten kunnen breiden, zal het ook noodig zijn de hoofdverkeerswegen, en dat zijn de snelverbindingen, vast te leggen.

Nu zijn veranderingen, in cijfers uitgedrukt, zooals wij ze hierboven gaven, suggestiever, dan die wij zelf mee beleven. Het kost dan ook eenige moeite om te realiseeren dat er voor 40 jaren nog heel weinig van de Pijp stond, dat de Oosterparkbuurt, Concertgebouw-, Kinker-, Hugo de Groot- en Indische buurt nog allen bebouwd moesten worden. Hoe snel die veranderingen gaan, blijkt wel hieruit, dat *toen* ongeveer de gasfabriek Oost gebouwd werd ter vervanging van de gasfabriek ten Westen van het Paleis voor Volksvlijt, terwijl nu die eerste al weer buiten gebruik gesteld is en practisch vervangen is door de gasfabriek Zuid. Heele industrieën, die millioenen aan kapitaal vertegenwoordigden, verdwenen er langs de Zaagmolensloot (thans Hemonylaan en Albert Cuypstraat), langs Ruysdaelkade en Singels. Twee en twintig jaar geleden was er van een electrische tram nog niets te bespeuren, en reed de paardentram nog alleen maar op sommige treinen. Dertien jaar geleden werden taxi-maatschappijen de meest roekelooze lichamen geacht, die het in een provinciestad als Amsterdam waagden hun bedrijf te beginnen. Toch zou Amsterdam zonder die dingen thans moeilijk denkbaar zijn.

Zooals reeds werd opgemerkt, ontwikkelt Amsterdam zich niet alleen tot grootstad, maar heeft tegelijkertijd een overbruggingsvraagstuk op te lossen.

De uitbreiding is nòch van dat eene nòch van dat andere punt uit ooit bekeken; er zit dus het aantrekkelijke in van werken op onontgonnen terrein.

Nu is het allerminst mijn bedoeling het plan, dat hier afgedrukt wordt, als hét plan par excellence te geven. Maar het is interessant de eischen, die zich voor kunnen doen, aan een project te toetsen; de pretentie van een plan te zijn, dat rekening houdt met die eischen, heeft het ingevouwen plan echter wel degelijk.

Het is een bekend verschijnsel, dat, wanneer een stad zich gaat uitbreiden aan de andere zijde van de rivier, waaraan ze zich aanvankelijk aan één zijde ontwikkelde, die ontwikkeling, vooral in 't begin, vrij snel gaat. Te verwonderen is dit niet, daar niet alleen de bodemrente dan direct veel gunstiger is, maar als de stap eenmaal gedaan is, de overkant veel dichter bij het centrum blijkt te liggen dan de rand van het overige gedeelte van de stad. Zelfs Amsterdam, waar een over-IJsche ontwikkeling nu niet zoo erg gewenscht is, heeft zich aan dien regel moeten onderwerpen, wat echter het niet te onderschatten bijkomstige voordeel heeft, dat het Centraal-Station werkelijk meer centraal komt te liggen. Vooral wanneer er een gemakkelijke verbinding met de overzijde bestaat, ligt het voor de hand, dat de over-IJsche uitbreiding spoedig vrij belangrijk kan worden. Het is dus van belang, die oeververbinding zoo goed mogelijk aan de stad te koppelen.

Volgens krantenberichten bestaan er, behalve het tunnelplan, drie plannen voor IJ-overbrugging, t.w. een brug bij de Houthaven, een bij de Vischmarkt en een midden achter het Centraal-Station. Het spreekt van zelf, dat al deze bruggen het IJ ver-

AMSTERDAM OVER HET Y. SCHETSPLAN

SCHAAL 1KM.

VERKLARING

- BESTAANDE EN
- NIEUWE BEBOUWING
- BIJZONDERE GEBOUWEN
- TE SLOPEN VOOR INDUSTRIE, HAVENINRICHTING EN EN SPOORWEGEN
- WATERWEGEN
- PARKEN PLANTSOEN

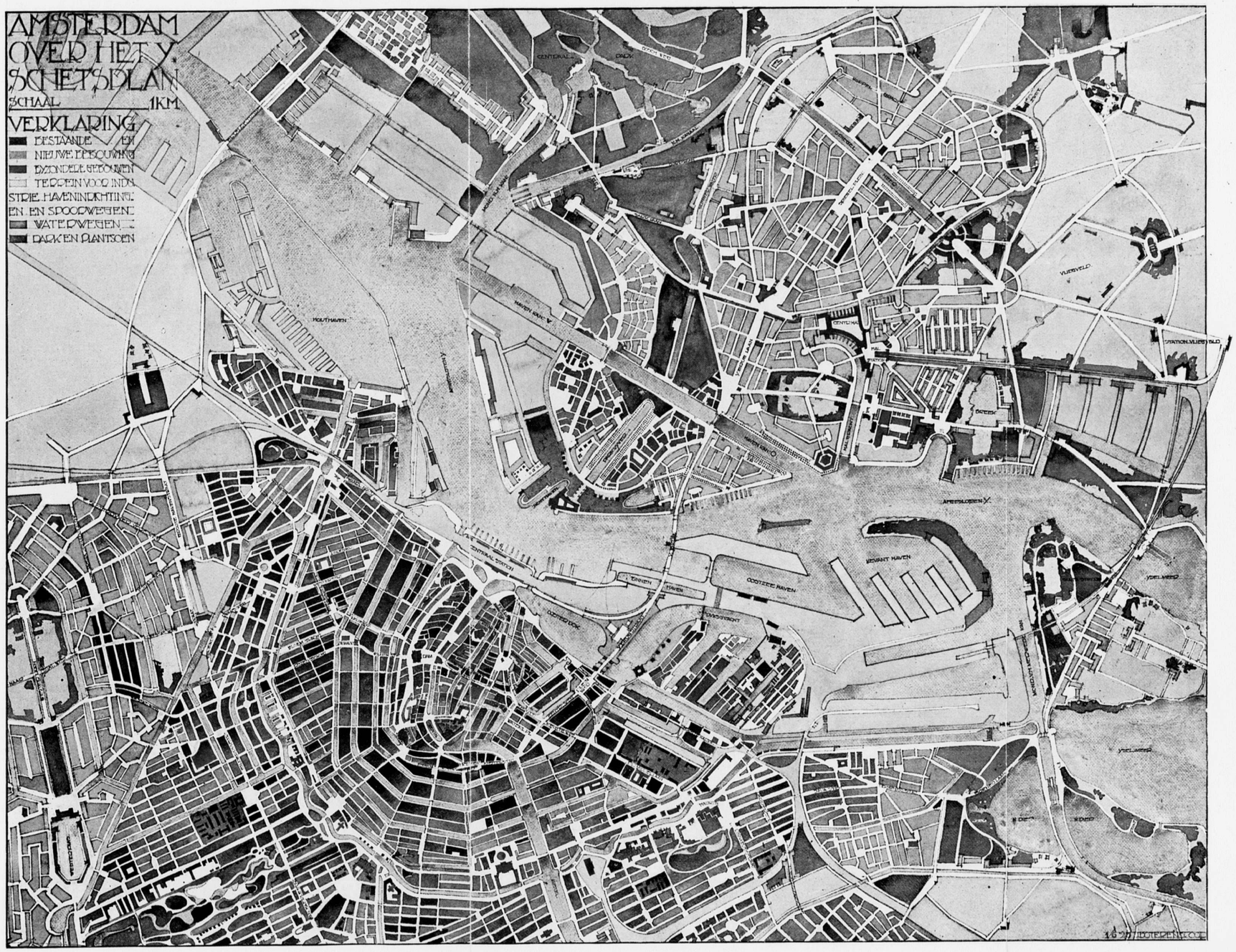
CENTRAAL PARK
MUIDERSLOOT
HAVEN KANAAL
NOORDHOLLANDSCH KANAAL
CENTRAAL STATION
MUIDERGRACHT
VONDELPARK
VONDELWEG
STATION WILLEMSPARK
MUIDERPOORT
OOSTERDOK
OOSTERDOKSKADE
OOSTERDOKSSTRAAT
OOSTERDOKSEILAND
OOSTERDOKSEILANDSTRAAT
OOSTERDOKSEILANDSGRACHT
OOSTERDOKSEILANDSPLEIN
OOSTERDOKSEILANDSWAL
OOSTERDOKSEILANDSWAL
OOSTERDOKSEILANDSWAL

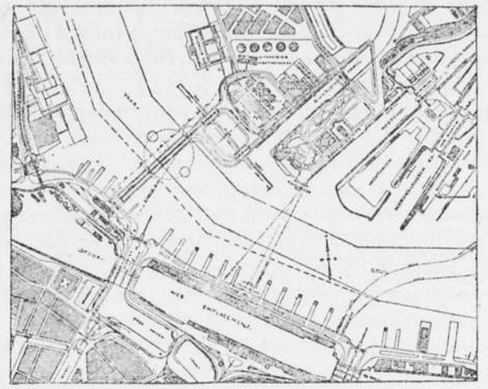

Y-OVERBRUGGING TER HOOGTE VAN DE VISCHMARKT.
ONTWERP P. W.

krachten en in het teeken staan van noodoplossingen, Amsterdam onwaardig. De belangstelling voor het overbruggings-vraagstuk gaat in P.W.-kringen niet verder dan het maken van een brug, ter vervanging van de veren door iets, wat dan ook dat minder kostbaar is.

De brug (spoorwegbrug?) midden achter het Centraal-Station staat zelfs in het teeken van radeloosheids-noodoplossing. Het verkeer, in hoofdzaak van het Damrak komende, zou elken keer een omweg van $^3/_4$ Kilometer moeten maken, wat zelfs voor den meest gemoedelijken over-IJ'er op den duur een ergernis zou worden niet alleen, maar bovendien het verkeer dwingt, zich een weg te zoeken door het min of meer middeleeuwsche gedeelte van de stad, wat er noodgedwongen, en geheel overbodig, toe zou leiden, dat het Rokin gedempt zou moeten worden. De breedte van den doorgang Peek en Cloppenburg—Industrieele Club drukt trouwens al uit, dat er op den Dam niet op meer doorgaand verkeer werd gerekend, laat staan het verkeer van een mogelijk zeer belangrijk over-IJ'sch stadsdeel.

Een schakel tusschen de beide oevers van het water, waaraan de hoofdstad is gelegen, dóórduikende onder viaducten, is al evenmin erg aantrekkelijk. De beide andere mogelijkheden van overbrugging hebben dit zelfde duik-nadeel, waarbij nog komt, dat beiden ook niet maar eenigszins een organisch verband geven met de stad.

Wie zich de moeite getroost, de voorgeslagen oplossingen in te denken, staat versteld over de wijze, waarop voorgesteld wordt, de bruggen over het IJ te keilen. Het is instructief te lezen, wat het Technisch Gemeenteblad er van zegt. Na een inleiding over het schoone IJ van vroeger, volgt: „Een brug, ontworpen als in het rapport van den dienst der P. W. (zie afb. hierboven) zal het IJ niet méér ontsieren, dan thans reeds plaats vindt. *Maar toch wel een goede verbinding met de stad geven.*"

Is dit nu ernst? Waarom niet ronduit gezegd, dat het ding heelemaal geen aansluiting geeft met de stad, en met zijn botte eindiging tegen den spoordijk niet anders is dan een ontsiering, die in de toekomst recht geeft op weer nieuwe ontsiering, en waarmee je voor goed van het gezanik over schoonheid àf bent? Wat de tunnelplannen aangaat, kan ik mij voorstellen, dat ze in een havengebied waarde hebben en dan nog zoo verwerpelijk niet zijn. Als hoofdverbinding tusschen twee stadsdeelen is een tunnel, behalve voor het allersnelste verkeer — dat er gauw doorheen schiet — ten eenenmale ontoelaatbaar. Het is toch zeker niet denkbaar, dat er menschen zijn, die op den duur den duffen ondergrondschen doorgang zullen verkiezen boven den frisschen overtocht over het IJ, zelfs al is dit nog zoo erbarmelijk mishandeld.

Het zou natuurlijk nog zoo kwaad niet zijn, als reeds wat vroeger aan een IJ-overbrugging gedacht was; thans is de geheele Noordkant van de stad vrijwel verstopt.

Het toeval wil echter, dat de buurt tusschen Prins Hendrikkade en Waterlooplein vrijwel rijp is om te verdwijnen.

Het toeval wil óók, dat, wanneer er bij de omvorming van dit kwartier een weg doorheen gebroken wordt, die ongeveer Noord-Zuid loopt, er een uitstekende aansluiting vanaf het hart van de stad (het Rembrandtsplein) naar de IJoevers verkregen wordt, zoodat aan het einde van dien weg een brug over het IJ uitstekend op z'n plaats zou zijn. Het toeval wil vérder, dat het stations-emplacement daar ter plaatse een belangrijke uitbreiding noodig heeft, zoodat een omvorming van dit terrein zich op eenvoudige wijze aansluit bij de te maken brug. *Dit gedeelte van de stad is zeer en zeer belangrijk, zoodat een zorgvuldige aansluiting van componeerende elementen een eerste eisch is.*

Nu gaat het wel niet aan, om de buurt van Prins Hendrikkade—Waterlooplein, omdat ze toch veranderen moet, te vergelijken met Londen na den brand, maar wel degelijk zou die analogie ontstaan, wanneer hier, door te verzuimen van deze gelegenheid gebruik te maken, een zelfde misdaad tegen het nageslacht gepleegd werd als indertijd in Londen.

In enkele opzichten zou het misschien gewenscht zijn, den weg meer naar het Westen te verleggen; een behoorlijke aansluiting met de stad is dan echter onmogelijk. De ligging, zooals op ingevouwen kaart is aangegeven, heeft echter het niet te onderschatten voordeel, dat de aansluiting met de brug op eenvoudige wijze doorgevoerd kan worden dwars door de stad.

Er komen niet veel wegen in Amsterdam uit met een belangrijk achterland. De enkele weg, die er is, is de weg het Gooi in en naar Utrecht, een weg die daardoor zeer en zeer druk is; en juist deze weg is het, die langs den Middenweg Watergraafsmeer of langs den ontworpen weg door de Transvaalbuurt, gemakkelijk aan te sluiten is bij de brug langs Plantage Middellaan en desnoods, voor zwaarder verkeer, langs de Hoogte Kadijk.

Het toeval wil weer, dat het al heel gemakkelijk is op dezen weg dwarsverkeerswegen aan te sluiten. Wie de Joden Houttuinen één keer bezocht, begrijpt, dat ze niet lang meer gehandhaafd zullen kunnen blijven. En juist die Houttuinen bieden in veranderden vorm een gunstige gelegenheid om aan te sluiten bij Nieuwmarkt en Dijkstraat. De Dijkstraat, waaraan de woningen ook niet in te besten staat verkeeren zal daarvoor verbreed kunnen worden, terwijl met een straat, evenwijdig aan Hoogstraat-Damstraat een voldoende verbinding met den Dam te krijgen is. Dit zijn echter bijkomstigheden. Het voornaamste is, dat er een doorgaande weg verkregen wordt tot diep in de stad.

Een ceintuur als men wil, die vanaf het Rembrandtsplein met de verbreede Reguliersdwarsstraat doorgezet zou kunnen worden, welke laatste straat daar ook vrijwel rijp voor is, daar er veel minderwaardige perceelen aan staan. Lastiger is het een aansluiting te krijgen van Koningsplein met Spuistraat-Voorburgwal. Alleen met zeer ingrijpende en kostbare maatregelen zou hier verbetering in het verkeer te maken zijn. Zonder dit stadsgedeelte ernstig te schaden, zal dat echter waarschijnlijk niet gaan. Het komt mij dan ook voor, dat het voldoende zal zijn, een betrekkelijk smallen secundairen verkeersweg te maken, ongeveer op de plaats waar thans de Voetboogstraat is. Over zoo'n korten afstand is links en rechts verkeer voor beide wegen gemakkelijk zonder bezwaar door te voeren.

(Slot volgt).

J. BOTERENBROOD.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 31. 4 AUG 1923. INHOUD: Voorschotfonds der Architecten 1914. — Bureau van den B. N. A. — Tentoonstelling Haagsche Kunstkring. — Uitbreidingen om Amsterdam. (Vervolg en slot), door J. Boterenbrood. — Ontvangen Tijdschriften.

VOORSCHOTFONDS DER ARCHITECTEN 1914.

Stand van het fonds op den dag van overdracht van het restant aan het Ondersteuningsfonds van den B.N.A.

ONTVANGSTEN.

Schenking bijdragen	*f*	2300.—
Bank-Associatie, rente van 1915—20 Juli 1923	„	337.43⁵
Bijdrage Kunstenaarsfeest van het verbond van Ned. Kunstenaars aan het Voorschotfonds	„	47.20
Alsnog schenking van 2 architecten	„	62.50
Terugbetaald door den heer Y	„	500.—
	f	3247.13⁵

Op 20 Juli 1923.

Saldo Bank-Associatie	*f*	2297.80
Saldo Kas	„	22.50
Totaal	*f*	2320.30
Terugbetaald aan hen die hun storting terug-wenschten *)	„	1000.—
Blijft voor ondersteuningsfonds B.N.A.	*f*	1320.30

*) Waar de storting bedroeg oorspronkelijk *f* 2300.- en 20 Juli 1923 aanwezig was *f* 2320.30 is aan hen die dit verlangden, hun volle storting terug betaald, zonder rente.

Accoord:
w. g. B. J. OUËNDAG.
20 Juli '23. „ J. P. MIERAS.
verificateurs.

UITGAVEN.

Duwaer en van Ginkel, drukwerk voor de enquête	*f*	32.87⁵
Mouton & Co.	„	6.50
Duwaer en van Ginkel, drukwerk voor de enquête	„	13.50
C. Piekart, enveloppen en papier voor de enquête	„	4.75
C. Piekart, enveloppen en papier voor de enquête	„	0.55
Schrijfloon voor de enquête	„	14,12⁵
Tram	„	1.20
Telegrammen voor vergaderingen	„	2.35
Plakzegels	„	0.30
Postwisselformulieren	„	0.50
Voorschot aan den heer X	„	60.—
„ „ „ „ „	„	60.—
„ „ „ „ „	„	60.—
„ „ „ „ „	„	60.—
„ „ „ „ Y	„	500.—
Chequeboekje	„	1.50
Porti tot 1 Januari 1918 voor de enquête	„	68.68⁵
Saldo Bank-Associatie	„	2297.80
Onkosten Administratie	*f*	25.—
Postzegels	„	15.—
	f	40.— „ 40.—
Saldo in kas	„	22.50
	f	3247.13⁵

Amsterdam.

De Secretaris-Penningmeester van het Voorschotfonds der Architecten:

JAN GRATAMA,
Vossiusstraat 5, Amsterdam.
20 Juli 1923.

BUREAU VAN DEN B. N. A.

Het Bureau van den B. N. A. zal wegens vacantie gesloten zijn van 5—11 Augustus a. s.

TENTOONSTELLING HAAGSCHE KUNSTKRING.

De Jaarlijksche Tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring, afd. Bouwkunst, wordt gehouden in den Haag, in het Gebouw der Grafelijke Zalen op het Binnenhof.

UITBREIDINGEN OM AMSTERDAM.

(Slot).

Denken wij ons die ceintuur verder doorgezet in Voorburgwal en Spuistraat, dan is daarmee een ring gelegd om het oude gedeelte van de stad, waardoor het daar binnen gelegen gedeelte nooit voor verkeersdoeleinden aangetast zal behoeven te worden, en is een oplossing verkregen, die b.v. Saarinen als de eenig juiste voorstelt, waar het de aansluiting van verkeerswegen bij dicht bebouwde stadskernen aangaat.

Die gordelstraat is dan aan de eene zijde af te tappen naar de binnenstad, aan de andere zijde naar de grachtenstad.

Hoe meer er city-vorming plaats vindt, hoe meer behoefte er zal ontstaan aan terrein voor groote, en zelfs monumentale gebouwen. Dergelijke gebouwen zijn wel geen courante artikelen, de stadsregeering zal er echter de geschikte punten voor moeten kunnen aanwijzen. Het zal niet altijd mogelijk zijn een bouwmeester te vinden, die met de algeheele verandering die de schaal van zijn gebouw aan een stadsdeel geeft, daarmee nieuwe schoonheid weet te winnen, zooals dit geschiedde bij het gebouw van de Handels Maatschappij in de Vijzelstraat. In het algemeen echter zal het vermeden moeten worden, op een dergelijke wijze in te grijpen in het stadsbeeld; en juist den ringweg, dien wij hier beschreven, kan als city-boulevard een geheel eigen karakter gegeven worden, zonder dat hij het overige stadsbeeld aantast.

Vooral het gedeelte, dat hier Centraal-weg, Plein 1950 en IJ-brugstraat genoemd is, leent zich daartoe, waar als voorname bijkomstigheid bij komt, dat het niet noodig zal zijn fancy-prijzen voor den grond te bedingen, zelfs niet als de kosten van de IJ-overbrugging gedeeltelijk omgeslagen worden over de terreinen.

Maar keeren wij tot de brug terug. De verruiming van het spoorweg-emplacement maakt het noodig, een nieuwe verbinding te maken tusschen Dijksgracht en wat hier Oostzee-haven genoemd wordt. Wanneer door de voorgenomen verruiming de Noordzeekanaalboezem minder gevoelig is geworden, is het niet onmogelijk, dat sluizen hier vermeden kunnen worden.

De IJ-brug zelf is vast gedacht met nabij de twee landhoofden, korte beweegbare gedeelten, zoodat drijvende bokken en dergelijke op stille uren kunnen passeeren. Voor de rest zal óf onder de brug door gevaren moeten worden, óf het secundaire kanaal (havenkanaal) gevolgd moeten worden.

Zoo op het eerste gezicht schijnt de bruikbaarheid van dit havenkanaal nog al aanvechtbaar. Zooals het thans is, is het 100 M. breed. Het Noordzeekanaal heeft een breedte van 100 M. met 50 M. bodembreedte. Het is niet uitgesloten, dat een kort kanaal als dit, niet zoo veel breeder behoeft te zijn dan het thans is. Het Suez-Kanaal is over groote lengten niet veel breeder dan 80 M. al is het profiel wat gunstiger dan dat van het Noordzeekanaal.

Met een veranderde oevervoorziening is het mogelijk, ons havenkanaal een profiel te geven, dat practisch gunstiger is dan het Noordzeekanaal. De kosten daarvan zullen niet gering zijn en, met de overbrugging mee, niet ver van de 4 millioen blijven, wat echter zeker geen zesde gedeelte is van de kosten van een geheel toegerust ringkanaal.

Blijven wij nog even stilstaan bij dit ringkanaal, dan zien wij, hoe ongeloofelijk dit ook schijnen mag, dat dit nog steeds gebaseerd is op de orienteering van de havens op de Zuiderzee. Het IJssel-meer en de vergrooting van den boezem van het Noordzeekanaal zouden verder een aanleiding moeten zijn om alle havens naar Oost te verplaatsen, omdat er bij droogmaking van de Zuiderzee op sterker verkeer van dien kant gerekend zou moeten worden. Nu behoeft het geen betoog dat, al worden die droogmakerijen nog zoo bloeiend, het achterland voor de stad toch nooit zoo belangrijk zal worden als dat van Rotterdam b.v., en stel u nu de Nieuw-Amsterdam eens voor, die een toertje rond die stad maakt terwille van een z.g.n. gunstiger ligging. Deze havens Oost zouden m.i. dan ook al even onlogisch als het onlogisch zou zijn zich de India-Docks in Londen aan den kant van Hammersmith te denken.

Het komt mij dan ook voor, dat elke redelijke analogie er op wijst, dat de havens-West verreweg de belangrijkste zullen worden in de toekomst, en dat dan veilig mag worden aangenomen, *dat het groote scheepvaartverkeer zich naar het Westen zal verplaatsen*, en dus van het, in dit plan geprojecteerde, kanaal (havenkanaal) aangenomen mag worden, dat het *voor de groote vaart in een overgangstoestand voorziet*, en het in de verdere toekomst alleen voor de kleinere vaart nog benut zal behoeven te worden. Dit lijkt zoo oppervlakkig een eenigszins gewaagde veronderstelling. Het IJ-eiland is echter nog niet veel ouder dan een jaar of twintig. Voor dien tijd was de groote vaart aangewezen op de Handelskade; deze is thans door die schepen vrijwel verlaten, die nu in hoofdzaak aan het IJ-eiland liggen.

Deze partiëele verplaatsing over een kleinen afstand maakt over weer een jaar of twintig een algeheele verplaatsing over een grooten afstand in het geheel niet onwaarschijnlijk.

De in ingevouwen plan Levant-haven genoemde, kunstwerken geven aan, hoe de havenindeeling m.i. veel gunstiger had kunnen worden *wanneer er tijdig met verschillende uiteenloopende eischen rekening gehouden was; meer pretentie dan dit aan te toonen, hebben zij in dit project dan ook niet; een uitvoering in dien geest is thans natuurlijk onmogelijk.* Het havenkanaal heeft hier natuurlijk net zoo goed het nadeel een verkeersobstakel te zijn als het IJ zelf. De mogelijkheid van eenvoudige, snelwerkende, bruginrichtingen is evenwel zóó veel grooter, terwijl bij mogelijk langdurig oponthoud een schutbrugsysteem kan worden toegepast; en een ondertunneling, van niet te groot profiel, die nog in den droge uit te voeren is, kan dienen voor de zeer gehaasten. In het werkelijk snellere verkeer, waarvoor een oponthoud van eenige minuten vermeden moet worden, dient op andere wijze voorzien te worden, waarover hieronder nader.

Of er nu een doorgaand havenkanaal gedacht wordt, zooals dat hier aangegeven is, of dat dit ergens anders komt, steeds zal daarmee gepaard gaan een verplaatsing van de sluizen van het Noord-Hollandsch kanaal achter het Verbindingskanaal. Een hinderlijke kruising van beide kanalen blijft dan echter bestaan. In het hier gegeven project zijn de sluizen niet verplaatst in de kanaalas, maar een heel eind naar het Westen. Het havenkanaal behoeft dan niet gekruist te worden. Een tweede voordeel is echter, dat het N.-H. kanaal, zooals het thans is, in de toekomst door een druk stadsgedeelte zal loopen en dus vaak overbrugd zal moeten worden. De verplaatsing, zooals hier gedacht, naar een rustiger stadsdeel is dus alleszins gewenscht, zoowel voor het stadsverkeer als voor het verkeer op het N.-Holl. kanaal zelf.

Vooral het eerste pand van het doode N.-H. kanaal is dan prachtig om te vormen tot een omsloten plas, met aan de IJ-zijde een belangrijk gebouw.

Wanneer dit belangrijke gebouw een *Raadhuis* zou kunnen zijn, zou dit prachtig den stoot kunnen geven voor meerdere belangstelling van wat er om het IJ gebeurt voor de afvorming van dit binnenmeer.

De vaak opgeworpen stelling, dat een Raadhuis midden in het oergebied van de stad moet liggen, is niet te handhaven, daar, wil zoo'n stadhuis gunstig en waardig komen te liggen, dit oergebied zooveel geweld aangedaan moet worden, dat het na de operatie niet meer te herkennen is en er niet veel meer dan fragmenten van overblijven, in dit geval meestal nog hinderlijke fragmenten ook.

Wanneer er iets kan zijn in de ligging van ons kapitool, dat inspireert tot goede en krachtige regeeringsdaden, dan is dit de vrije open ligging aan het water, waar de stad haar grootheid aan te danken heeft; de ligging aan het IJ, met als uitzicht de stad zelf op den achtergrond. Dàt is een ligging, waardig voor het Raadhuis van de hoofdstad.

Wordt er een flink stuk groen (zie kaart) gedacht tusschen dit Raadhuis en de brug, dan ontstaat er een geheel, waarin deze beide bouw-elementen een groote waarde hebben voor het stadsbeeld, groote waarde hebben voor het aanzien van de hoofdstad, groote waarde voor het aanzien van het Rijk.

Vanaf sommige punten van de stad zal het bereiken van dit raadhuis een tiental minuten meer vorderen dan thans het geval is. Daar staat tegenover dat het in het algemeen pas betreden zal worden na een frisschen tocht over het IJ of een korte wandeling langs de IJ-oevers door een park; dingen, die even afleiden van het materialistische gedoe van onze dagen, zoodat zoo'n overtocht, zoo'n wandeling iets van een hoogere gestemdheid op kan roepen en een sfeer legt om een raadhuis, die er meer van maakt dan een buro-gebouw, waar je direct vanuit de stadsstraat insloft. Naast het Raadhuis is een ondiepe jacht-haven gedacht, waarnaast de toren oprijst. Een forsche toren, waaraan schaal verleend wordt door het mast- en touwwerk in de jachthaven er achter.

Maken wij ons even los van deze details, dan zien wij, dat er twee overbruggingen gedacht zijn: de reeds beschrevene en die, verder in het havengebied meer *naar het Westen*. Het zal van de ontwikkeling in dit havengebied afhangen of hier in een verre toekomst een tunnel of een brug gemaakt moet worden. Zooals de bruggen of brug in ondertunneling hier gedacht zijn, zal het sterkste verkeer bij die oeververbindingen te verwachten zijn. Het is aan te nemen, dat verder daar van af een soort verkeersschaduw ontstaan zal en te handhaven is. Ik heb mij daarom voorgesteld, dat het mogelijk zal zijn, dáár, *dus tusschen beide oeververbindingen* een uitgebreid park te maken.

Hiermee komen wij direct aan een teer punt, de bebouwingshoogte. Er bestaat een sterk streven, dat dezer dagen waarschijnlijk zelfs in een voorloopige bouwverordening wordt vastgelegd, alles wat over het IJ en buiten een zekere grens om Amsterdam gebouwd wordt, niet hooger te maken dan één woonlaag. Het komt mij voor, dat dit niet anders is dan een overdreven reactie op het te hoog bouwen van vroeger en het overschatten van de nadeelen van bebouwing in eenige lagen. In Londen heeft dit geleid tot de niet te overbruggen afstanden, tot de geweldige onderhoudskosten van wegen, tot dorpswoestijnen in plaats van stadswoestijnen, tot de troosteloze oneindigheid van stoffige, overbelaste wegen. Het komt mij dan ook voor, dat hier met deze reactie te ver gegaan wordt. Trouwens het vraagstuk wordt ook hier weer half bekeken, doordat wél de afstanden geschapen zouden worden, maar niet de middelen om ze te overwinnen.

Dat de gezondheidstoestand in goed aangelegde steden minder zou zijn dan ten plattelande, wordt trouwens door de statistieken tegengesproken.

Er is echter een veel belangrijker reden waarom ik aan een eenigszins hoogere bebouwing de voorkeur zou willen geven.

Nemen wij aan, dat het economisch mogelijk zou zijn, met een bepaalde hoogte (zeg één woonlaag) en een bepaalde bebouwingswijdte het heele oppervlak óm Amsterdam

te bebouwen zonder open plekken, dan moet het om met ronde getallen te werken, met twee woonlagen mogelijk zijn, over de helft van dat zelfde oppervlak parken te maken. Dat die berekening door bijkomende factoren niet geheel sluit, doet er voor het oogenblik niet veel toe. Het is toch duidelijk, dat een stad zóó beduidend in bewoonbaarheid wint niet alleen — een mensch is nu eenmaal een gezellig dier — maar door de ingelaschte parken in *gezondheid* wint tevens, daar gerust verondersteld mag worden, dat een groot stuk park nog heel wat heilzamer is dan een oneindigheid van dorpswegen, afgewisseld met achtertuintjes.

Hoewel ik er van overtuigd ben, dat dit in de practijk niet zoo eenvoudig is, komt het mij voor, dat het juist zou zijn, een grondpolitiek te volgen die het er op aan stuurt, dat hoogbouw, die om verschillende redenen toch wel zeer wenschelijk is, toegestaan wordt, mits, met verhooging van bouw, een uitbreiding van, voor park bestemd terrein samengaat.

Van deze mogelijkheid en wenschelijkheid is uitgegaan bij den opzet van dit over-IJ'sche bebouwingsplan. Hierdoor zal het mogelijk zijn, om de ruimte voor een zeer belangrijk park te besparen, dat om de hierboven genoemde redenen tusschen de beide overgangsplaatsen over het IJ gedacht is, met enkele zeer breede wegen er door heen: Parklaan en Boschweg. Het bovengenoemde verlegde N.-H. Kanaal vindt hier een plaats. Kostbaar behoeft zoo'n aanleg niet te zijn; kleinere dorpen kunnen er in opgenomen, flinke speelvelden en waterpartijen er in gespaard worden; enkele diepere gedeelten leenen zich zelfs voor openlucht-theaters.

Zooals de kaart laat zien, splitst de IJbruglaan zich direct over het Havenkanaal O. Een hoofdweg loopt ongeveer N.-O.

Staan wij echter eerst een oogenblik stil bij de hoofdwegen van elk stadsplan: de spoorwegen en snelverbindingen.

Uit het op pag. 338 afgedrukte overzicht van verkeersmiddelen voor grootere steden blijkt, dat daaraan voor steden die de grootte van Amsterdam bereikt hebben, gedacht behoort te worden. Wordt Amsterdam uitgelegd *volgens de plannen van de nieuwe tijdelijke verordening, dan moeten bij wijze van spreken plannen voor die verkeersmiddelen reeds morgen aangevat worden, daar het tempo van de uitbreiding dan 4 à 5 × sneller gaat dan tot nu toe het geval was.*

Door de, in verkeersopzicht, zeer gelukkige ligging van het Centraal Station, is de treinverbinding vrij eenvoudig, en een zeer bruikbaar spoorwegnet zou er te verkrijgen zijn door de toepassing van een 8-baan rond de stad. Voor zoover die op deze kaart te zien is, overschrijdt ze het IJ 500 M. bewesten het punt, waar thans de Oranjesluizen zijn, en heeft een uitlooper langs een industrie-terrein naar de Centrale Hal aan het einde van de Halgracht.

Uit de hierboven afgedrukte gegevens blijkt, bij Hamburg b.v. dat, toen deze stad slechts weinig grooter was dan Amsterdam thans is, er voor een hoog- en ondergrondspoorweg gezorgd is, die thans, nu Hamburg nog geen millioen inwoners telt, voortreffelijk functionneert. Uit de gegevens voor Weenen blijkt, dat de waarde van zoo'n verkeersmiddel wel eens overschat kan worden, zoodat voorzichtigheid geboden is.

Het toeval is Amsterdam hier echter ook al weer zeer gunstig gezind. Er loopt n.l. een stoomtram dwars door den Buikslootermeerpolder. Zooals die thans loopt, is ze voor ons doel onbruikbaar. Nu stel ik mij voor, dat, wanneer er een hoog- of ondergrondspoor voor Amsterdam noodig zou zijn, die ook den eersten tijd als 8-baan uitgebouwd zou moeten worden. Wordt dan de ringsloot en ringdijk van den Buikslootermeer-polder gevolgd, dan is, naarmate de bebouwing dit noodig maakt, op zeer weinig kostbare wijze een ingegraven baan, een viaduct-baan of zelfs een ondergrondbaan toe te passen. Gezien de mogelijkheid van een ongunstige exploitatie, zou de genoemde N.-H. Tram in den eersten tijd gebruikt kunnen worden, omgelegd langs dien weg. Gedeelten van dit terrein langs die lijn kunnen dan op onwillekeurige punten in exploitatie gebracht worden.

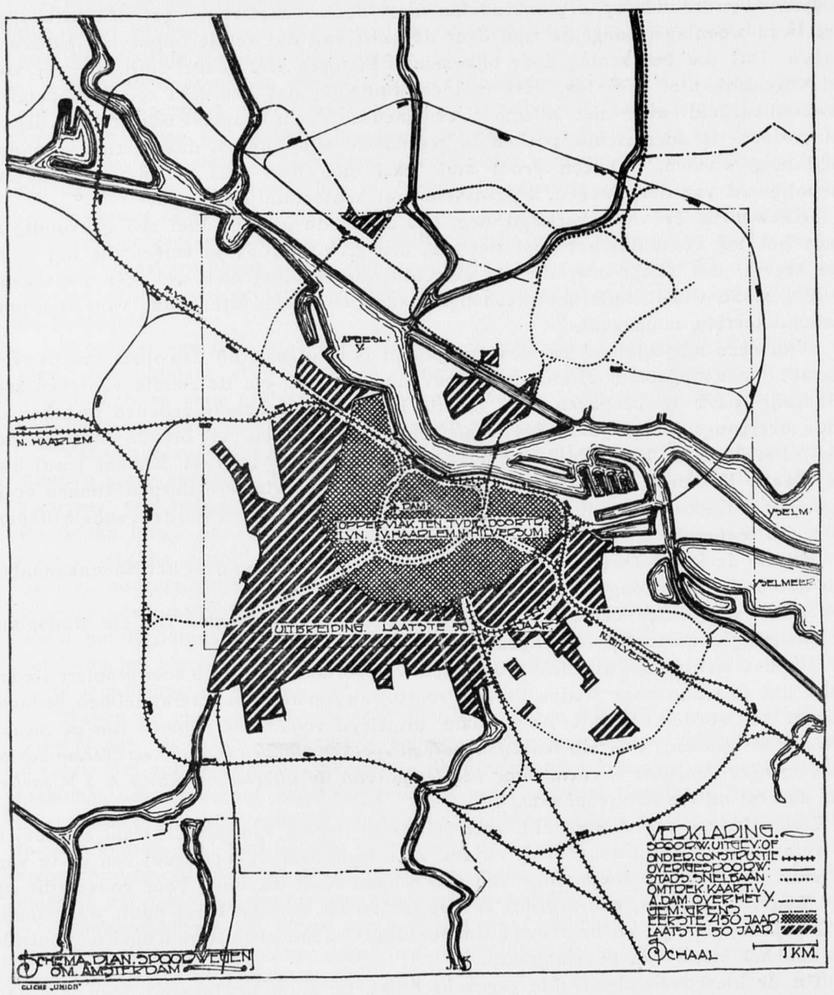

Desnoods zou die stoomtram doorgetrokken moeten worden tot op het Waterlooplein. De Centrale Weg, Plein 1950 en het emplacement beoosten de IJbrugstraat, moeten echter direct zóó omgewerkt worden dat ondergrond-verkeer mogelijk is, wat met nieuwe straten zelfs in onzen grond zonder veel bezwaar te doen is. Een viaductbaan lijkt mij voor dit gedeelte van de stad niet gewenscht. Naarmate de over-IJstad volgebouwd wordt, zal het blijken of, en hoe, een ondergrondbaan ook dáár moet worden doorgevoerd. Door de ligging langs den voet van den dijk staan natuurlijk allerlei mogelijkheden open (zie de afb.). Door het park heen zou een niveaubaan toegepast kunnen worden; door het industrieterrein ten N.W. van het IJ mogelijk beter een viaductbaan. Om de ingevouwen teekening niet onduidelijk te maken, werd alleen de aansluiting bij het Centraal Station tusschen Oosterdok, IJbrugstraat en Binnenhaven even met een zwak lijntje aangegeven en een afzonderlijk kaartje met, mogelijk in verre toekomst noodige, voorstadspoorwegen en snelbanen opgenomen.

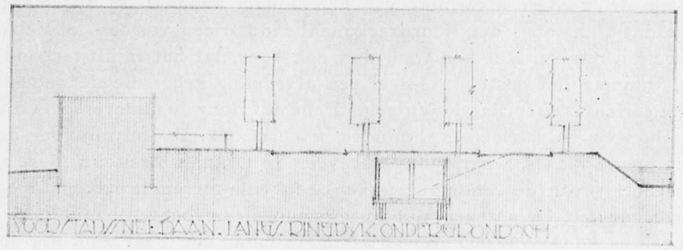

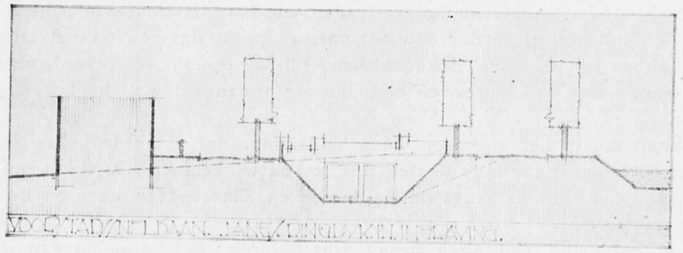

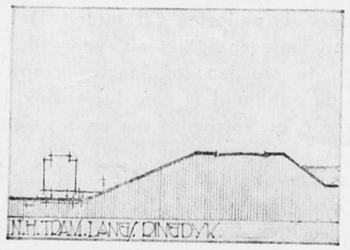

Zetten wij onze wandeling aan den overkant voort, dan blijkt, dat rechts van de IJbruglaan een halcomplex gelegen is.

Verschillende groote steden hebben dergelijke centrale hallen, waardoor die steden contrôle krijgen over de levensmiddelenvoorziening, maar waardoor tevens de kleinhandel buiten de hallen nog al belemmerd wordt. Of een systeem, dat den kleinhandel aan banden legt, voor Amsterdam ook op het programma staat, is mij niet bekend; wenschelijk schijnt het mij met de vele joodsche kleinhandelaren niet. In elk geval echter worden dergelijke hallen voor Amsterdam ook binnen afzienbaren tijd noodig geacht, en is er dus rekening mee te houden dat de plaats zoo gunstig mogelijk wordt, opdat niet transporten prijsverhoogend kunnen gaan werken. De hal zelf is gedacht op kruinhoogte aan den Waterlandschen Zeedijk, waardoor onderkeldering eenvoudig is, en aangesloten kan worden bij water van verschillend niveau, zoodat ze zoowel van het Noorden als van het Zuiden gemakkelijk met vaartuigjes te bereiken is. De spoorlijn mondt er vlak bij uit, zoodat ook per as aangevoerd goed zonder óverlading ter markt kan komen.

Maar nu komen er andere teere punten in het gedrang. Wil zoo'n hal slagen, dan moet er een betrekkelijk volkrijke buurt in de nabijheid zijn. Ten oosten van de markthal is zoo'n buurt gedacht. Ik stel mij voor, dat het mogelijk is, daar blokbouw van te maken, waar nu eens wél alle economiseeringsmiddelen tot hun recht kunnen komen, zonder dat daaraan, in hygiënischen zin de gebruikelijke tekortkomingen kleven. Zie voor détails Bouwk. Weekbl. en Wendingen.

Wat nu de verdere afvorming van het IJ-meer aangaat, zij opgemerkt, dat het mogelijk is dat zich langs het Noordzeekanaal industrieën vormen tot Velzen toe. Dit is een geweldig terrein. Het komt mij dan ook voor dat het in dit verband niet overdreven is, wanneer het oostelijk IJ-deel een afvorming krijgt, die niet geheel op handel en industrie gericht is. Doordat de Waterlandsche dijk daar de IJ-oevers zeer dicht nadert, is dit terrein voor industrieën m.i. minder geschikt ook. Ik stel mij voor, dat het zelfs mogelijk is op de plaats, waar thans ongeveer de Oranjesluizen zijn, (deze verdwijnen met de uitvoering van de Zuiderzeewerken) een villa-terrein te maken. De open ligging in de lengte van het IJ is zeker niet te versmaden, de voorstadbaan raakt dit terrein.

Wanneer er op de 700.000 Amsterdammers maar een paar zijn, die er zich voldoende voor interesseeren, is zoo'n villa-park al een opgeloste zaak. Men behoeft maar aan Diplomat-staden in Stockholm te denken, om te beseffen, hoe heerlijk zoo'n ligging kan zijn. Ik denk hierbij verder aan het aardige park, dat een paar Amsterdammers gemaakt hebben bij de Merwedekanaal-brug bij Weesp, op een zeker heel wat minder geschikt terrein dan het hierboven bedoelde en aanvankelijk al heel weinig aantrekkelijk ook.

Het komt mij in het algemeen wenschelijk voor dat, daar de industrie zich langs het Noordzeekanaal, naar het Westen dus, zal ontwikkelen, de Oostkant van het stadsterrein benoorden het IJ langs de Zuiderzee en Kinsel-meer meer op bewoning ingesteld moef worden.

Het is natuurlijk een open vraag, wat beter is: het koppelen van woonwijken aan industrieterreinen, of die terreinen van elkaar verwijderd te houden. Aan beide oplossingen zijn zoowel voor- als nadeelen verbonden. Het wonen in de nabijheid van fabriek of werkplaats heeft ontegenzeglijk dit voor, dat niet dagelijks groote afstanden afgelegd behoeven te worden; of daartegen opweegt, dat het opgroeiende geslacht altijd en altijd in de nabijheid is van de fabriek, het monsterlijk leelijke ding waar vader 's morgens vroeg in verdwijnt om er 's avonds weer uit te komen, het ding, dat zijn stempel op de heele omgeving drukt, lijkt mij nogal aanvechtbaar. Een goed spoorwegnet, mits volkomen juist geprojecteerd, kan onverbiddelijk woon- en fabrieksterrein scheiden. Eenig meerder tijdverlies van de geharde werkers is daar het gevolg van; weegt daar echter niet tegenop, dat het gezin, dus 4/5 van het aantal inwoners, pas op lateren leeftijd daadwerkelijk kennis maakt met dien harden en ruweren kant van den strijd om het bestaan? Mij dunkt van wel.

Er zijn menschen die nog sterk onder den indruk verkeeren, dat vroeger alle verkeer van de Zuiderzee kwam. Het lijkt mij niet geheel onjuist dien geest voor traditie hier te huldigen in een kleiner industrie- en haventerrein, mits door omringend groen voldoende tot een afgesloten geheel gemaakt. Dit terrein is hier gedacht bij de Oranjesluizen met aansluitende treinverbinding in de nabijheid van het vliegveld.

Aan groote ziekenhuizen schijnt Amsterdam voorloopig nog geen behoefte te hebben; een kleiner, met behoorlijke mogelijkheid voor uitbreiding, is er gedacht tusschen de Schellingwouderbreek en de Halgracht.

Een groot gedeelte van de uitbreiding, die verder rond het Spiegelplein en Spiegelmeer gedacht is, ligt in den vrij diepen Buikslootermeerpolder en is terwille van het snelverkeer, zooals hierboven reeds aangegeven werd, met voorbedachten rade gehandhaafd en benut. De ondergrond is, als alle ondergrond om Amsterdam, niet ideaal, doch belangrijk beter dan de grond die om den polder heen ligt.

Allerlei onberekenbare factoren maken het natuurlijk onmogelijk bouwblok-diepten enz. van een dergelijk geheel gedétailleerd vast te leggen. Edoch, er is iets aantrekkelijks in, om ook détails vast te leggen, al is het alleen maar om er een meer suggestief beeld mee te geven hoe het toch ook wel zou kunnen zijn. Er zijn hoofdwegen gedacht, die ongeveer N.-O. N.-W. loopen en uitkomen op het Spiegelplein, dat weer gesneden wordt door een breed kanaal, (het Spiegelmeer). De functie die dit Spiegelmeer heeft,

is duidelijk; het dwingt het doorgaande verkeer om zich samen te trekken op den hoofdweg; in de buurt van dit meer zal het dus rustig wonen zijn. Doordat dit Spiegelmeer eindigt tegen dijken van een viertal Meters hoog, is het mogelijk met hoogopgaande gebouwen een fijne spiegeling te krijgen en een min of meer gesloten stadsbeeld. In dien Noord-hoek is een esplanade gedacht, een element dat te weinig voorkomt in onze Hollandsche steden. Een drietal flinke speelvelden sluiten zich daarbij aan. Een klein smal intiem grachtje (Koppelgracht) aansluitende bij het Spiegelmeer zorgt voor de afwatering. Het vliegveld is van een voldoend aantal aansluitende wegen voorzien en ligt direct bij het *Station Vliegveld.*

Verschillende pleinen, plassen, plantsoenen enz. spreken voor (of tegen?) zich zelf. Verdere bijzonderheden geeft de kaart en schema plan spoorwegen.

Een plan van uitbreiding benoorden het IJ hangt natuurlijk zeer nauw samen met de stad zelf. Zooals het te doen gebruikelijk is, is de Spaarndammerstraat, die het grootste gedeelte van het verkeer in de Houthaven opneemt, feitelijk nu, na een jaar of twintig bestaan te hebben, al te smal. Het zal moeilijk zijn om het verkeer van die straat over andere straten te distribueeren, maar het kàn nog.

Maar zooals reeds werd opgemerkt, eindigt de Haarlemmerstraatweg, die thans een grandioos verbreedings-proces ondergaat, relatief gesproken in een slop, de Haarlemmerstraat. Een verbreeding van de Haarlemmer Houttuinen, doorgedacht als weg voor ontlasting van het havenverkeer, tot de Hoogte Kadijk toe, kan daar verbetering in brengen.

Onverantwoordelijk is het evenwel, dat in de Uitbreiding West geen wegen geprojecteerd zijn, die het verkeer van den Haarlemmerstraatweg over de stad distribueeren. Uitgaande van Sloterdijk geeft de, op ingevouwen plan aangegeven 1e Sloterdijker verbindingsweg, door den Jordaan heen, een bruikbare aansluiting met den Dam.

De Groote Brugstraat verbindt den IJ-overkant benoorden de Houthaven langs Bilderdijkstraat, Const. Huygensstraat met Ceintuurbaan en een vertakking op het Roelof Hartplein met het toekomstige Station Zuid.

Direct aan den Westkant buiten het plan is een station gedacht, 1e, 2e en 3e Stationstraat loopen er, de Westerlaan kruisende, naar toe en geven een behoorlijke aansluiting met Groot Havenstraat, Westerstraat en Dam en verderop langs den Dam, desnoods met Plantage Middellaan-Linnaeusstraat.

De Westerlaan verbindt den Overtoom met den overkant van het IJ resp. Haarlem. Een flinke hoofdweg als deze met een eigen karakter, is in dit stadsdeel zeker niet misplaatst. Het Vondelpark zal op den duur gesneden of overbrugd moeten worden door twee verkeerswegen, één die door het Willemspark gaat en één in het verlengde van de Bilderdijkstraat. Dit is jammer, heel jammer zelfs, maar is het logische gevolg ervan dat verzuimd werd de moeite te nemen, dit park behoorlijk vast te leggen in een stadsplan; een straf als men wil op „niemands-fouten".

In het bovenstaande meen ik dan in een plan toegelicht te hebben, waarmee met de uitbreiding van Amsterdam over het IJ en den aanleg in het algemeen, rekening gehouden moet worden.

Door sommigen wordt er aan getwijfeld, of het wel tot een uitbreiding aan de overzijde moet komen. Eigenlijk behoeft daar niet meer over gesproken te worden, want practisch is ze er al. Een groot deel van wat hier benoorden het Havenkanaal-West als nieuwe bebouwing werd aangegeven, is reeds in uitvoering. In Oostelijke richting wordt er al gebouwd tot bij de Breek. Het is dus hoog, hoog, hoog tijd, dat er naast *stadsfragmenten* ook eens aan de stad als *geheél* gedacht wordt. Het is natuurlijk niet noodig, zelfs niet wenschelijk, dat de zeer ingrijpende veranderingen, die hierboven voorgesteld zijn, hals over kop worden doorgevoerd. Het is evenwel een *onverbiddelijke* eisch, dat, wat er ook gebeurt, er met zorg voor gewaakt wordt, dat

de hoofdverkeerswegen van lieverlede, en in den loop van de jaren, vrijgemaakt moeten worden aldus een behoorlijk skelet vormend, waarom de stad opgebouwd kan worden; een normaal stadsbestaan is zonder die dingen niet mogelijk.

Ik hoop en vertrouw, dat de eenvoudige arbeid, die hier in een plan is vastgelegd, de rangschikking en overzichtelijk-making van het materiaal ook anderen aanleiding zal geven, zich de opgave in te denken, die Amsterdam stelt. De stad is het zeer zeker waard.

Het is een aantrekkelijke taak en .... misschien is het nog niet te laat.

J. BOTERENBROOD.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

„Architectura" No. 25 van 14 Juli 1923. In dit nummer schrijft Bern. Eilers over het fotografeeren van architectuur, dat zich vooral uitdrukt in het overwinnen van moeilijkheden. Het is een zeer lezenswaardig stuk. De heer Eilers merkt terecht op dat de architect en de fotograaf elkaar moeten opvoeden. M. a. w. de fotograaf leert door de architecten veel, van het architectonische zien en de architecten leeren de fotografisch bereikbare mogelijkheden verstaan. Het is anders voor den architect moeilijk te begrijpen (bij fragmenten op eenigszins beduidender formaat is dikwijls verwaarloozing van den gestelden eisch van onscherpte wel merkbaar door de negatie van het eigenlijk karakter, waarvoor het fragment gemaakt werd en zoo zijn bestemming mist schoon de architect wel meestal denken zal dat het niet anders kan). Opvoeding is dus wenschelijk.

„Architectura" No. 26. Het is of ik in den spiegel kijk.

Architectural Association Journal Juni 1923.

Een groot deel van dit nummer is gewijd aan de Hollandsche bouwkunst: een uitvoerig verslag van de Engelsche excursie naar Nederland in 1922, een beschouwing over de tentoonstelling van Hollandsche studieteekeningen te Londen met reproducties van het groote eindontwerp van Boeijinga van den Cursus van V. en H. Bouwkunst Onderwijs. Ook in een artikel over toekomstarchitectuur gaat de Hollandsche kunst nog even over de tong ondanks de „very tender hearts for Holland" van de heeren, voelen zij toch niet veel voor onze moderne bouwkunst. Natuurlijk komt het sprookje dat, „the headquarters of the „Art Nouveau" group is situated across the Rhine" er bij van pas.

NATUUR EN ARCHITECTUUR AAN EEN VAN DE HOOFDVERKEERSWEGEN BENOORDEN HET IJ

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 32. 11 AUG. 1923. INHOUD: Nieuwe Leden van den B. N. A. — Haagsche Kunstkring. Tentoonstelling Bouwkunst en Kunstnijverheid, door W. — Entrefilet, door J. P. M. — Kindermeubelen van Irs. Bijvoet en Duiker, Architecten, door A. Boeken. — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort en .... Amerika, door J. C. Meischke. —

NIEUWE LEDEN VAN DEN B.N.A.

Tot lid van den B.N.A. zijn toegelaten de heeren:
Ir. D. Roosenburg, Architect te 's Gravenhage (Aspirant-lid).
C. Kruiswijk, Architect te Amsterdam (Aspirant-lid).
J. N. Hendriks, Architect te 's-Gravenhage.
Ir. Jos. Klijnen, Architect te 's-Gravenhage.
H. Th. Wijdeveld, Architect te Amsterdam.
Ir. Jos. Limburg, Architect te 's-Gravenhage.
D. Visser, Architect te 's-Gravendeel.

HAAGSCHE KUNSTKRING.

TENTOONSTELLING BOUWKUNST EN KUNSTNIJVERHEID.

Dit is de jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leden, alleen er zijn meer leden dan van wie hier werk hangt. Conclusie: of het meerendeel der leden voelt niets voor tentoonstellingen of ze hebben in 't afgeloopen jaar niets te doen gehad of het instituut der jaarlijksche tentoonstellingen deugt niet, is vervelend.

Want jaarlijksche tentoonstellingen zijn als jaarboeken, die doorgebladerd en dan in de kast gezet worden. Er is doorgaans weinig wat indruk maakt en nawerkt. Dat komt maar een heel enkelen keer in een heel enkel jaarboek voor.

Ook van dit jaarboek van de afdeeling Bouwkunst en Kunstnijverheid van den „Haagsche Kunstkring" slaat men genoegelijk de bladzijden om, kijkt, kijkt nog eens, en dan is 't gedaan. Dan zet men zich voor een kop thee en valt den eerste den beste, die in de buurt zit, lastig met het eeuwig gezanik over slechte tijden en architecten, die niets te doen hebben en deze tentoonstelling, waar het ook best aan te merken is.

Als de in 't midden van de zaal opgestelde staketsels, die eenigszins doen denken aan op zijn kop gezette Spaansche miteds (zonder prikkeldraad !), maar die zijn om allerliefste kleine modelletjes van kerken van Kropholler te dragen, er niet waren en ons irriteerden, zou men vredig van de eene naar de andere inzending schuifelen om eindelijk weer geluidloos te verdwijnen. Er is niets wat ons door grootheid van conceptie pakt, maar ook niets wat ons jegens den ontwerper onvriendelijke gedachten door 't hoofd jaagt. Schokken blijven den bezoeker bespaard.

Er zijn groote foto's en de al genoemde kleine modelletjes van kerken van Kropholler, die men van verschillende reproducties al kent en waarover de meeningen verdeeld zijn of 't een moderne dan wel een middeneeuwsche bouwkunst is, maar allen 't eens zijn, dat hij met de allereenvoudigste pretentielooze middelen zeer bekwame werken heeft gemaakt.

Co Brandes leverde foto's en teekeningen van landhuizen en tuinen te Wassenaar, die fijn van lijn en verhoudingen en Engelsch-romantisch zijn. Een school in den Haag verlokte Brandes tot de horizontale lijn, waarop het leven uit zijn ontwerp als op rails henenvlood.

Van der Kloot—Meijburg laat ons nogmaals zijn huis en de school te Voorburg zien, beneven een tweetal uitbreidingsplannen.

Huszar gaat blijmoedig en onverdroten voort met zijn ruimte-kleur-composities, waarin hij, naar mijn bescheiden meening, ditmaal slecht slaagde. De glas-in-lood ramen vergoeden evenwel veel. Deze zijn werkelijk heel mooi.

Van Luthman hangt er het gebouw voor den Radio-dienst te Kootwijk en het ontwerp voor de Chicago-Tribune.

Verschoor, Brandes en Hellendoorn, aaneengesmeed door den Dienst van S. en V. om huisjes te ontwerpen voor „Marlot", hebben elkaar eens aangekeken en hier eenige proeven geëtaleerd. Ik twijfel evenwel of zij in de toekomst wel op een blijvende belangstelling zullen mogen rekenen.

Van Moorsel zond een foto van een slecht en 'n ontwerp van een beter gebouw, 't eerste een winkel, 't tweede een school en voegde aan zijn inzending uitstekende meubels in eiken en coromandel-ebben toe.

Mauve laat op een teekening zien, hoe hij zich de vergaderzaal der Prov.-Staten van Gelderland gedacht heeft; inderdaad heel netjes; een keurige, kostelijke, vooral heel rustige! omlijsting dier hoogwaardigheidsbekleeders.

Een plan voor een kerk en scholen te Delft van Thunnissen is moeilijk te beoordeelen omdat 't niet volledig is, en op deze teekening een weinig samenhangend geheel lijkt. Een foto van een goed huis te Eindhoven doet evenwel verwachten, dat 't nog in orde kan komen.

Er is nog veel meer. Glas-in-lood ontwerpen van van der Stok en Mus en Schilling; een watertoren van van Rood; een huisje van Fokker; tooneel-decoraties van Mr. de Roos; een huisje van van der Drift; reclameplaten van ter Jast; aardewerk van Lanooy. En dan nog voorwerpjes in geperst hout van Piet Zwart, waarover ik hoop nog eens iets meer te zeggen, omdat dit werkelijk iets nieuws is.

Alzoo, men ziet 't. Er is nog al wat. Een ieder kome om dit jaarboek eens door te bladeren.

W.

ENTREFILET.

Ik droomde. Ik droomde zoo heerlijk. Ik droomde dat de Vereeniging den naam droeg van: Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten en gevestigd was te Ellecom. Ik droomde dat ze alleen bestond uit Eereleden en om als zoodanig te kunnen worden aangenomen moest men een fideele kerel zijn. Drie van de fideelsten maakten dat uit. Ik droomde dat de eere-code was opgenomen op den binnenkant van den omslag van den Officieelen Reisgids der Nederlandsche Spoorwegen en dat voor de leden op het aanwenden van hun zedelijk overwicht ten hoogste 7 jaar stond. Ik droomde dat het stemmen over personen in een hoogen hoed moest geschieden en dat het laatste besluit van het stemmen over zaken gemodereerd weer was ingetrokken. De schim van den St.-Lebuinus-toren te Deventer knikte bedenkelijk volgens de formule van Euler, die zich in zijn graf omdraaide en dus weer goed lag. Heyermans had een drama geschreven: „Het levende lijk", Spel van de Amsterdamsche Schoonheidscommissie" en Burgemeester Wytema was vóór het Hofplein-plan Berlage.

Ik zag de geschillen-commissie rond de tafel zitten met staatsiepruiken op en een hazewindhond lag tegen den poot van den voorzitterstoel. Hij dee wat. Hij kwispelstaartte. De etsen van Van der Stok waren tegen den muur gedraaid, de achterkanten waren stoffig en nog geprijsd. Ik droomde dat Gustav Freijtag met zijn „Soll und Haben" nog zoo gek niet en Eere-voorzitter was. Hij kwam zoo nu en dan te Ellecom. Gezellig! Ik droomde zoo heerlijk dat de B.N.A. geen orgaan meer had en dat de Bouwkunst, die te Katwijk in een te modieus vrouwelijk gewaad kou gevat had, Katjesdrop kreeg van Kramer, die afvallig was en Adam-meubeltjes ontwierp. Ik droomde dat het zoutvat van Cellini omviel en dat gaf ruzie. De slapende Faun werd er wakker van en Willem C. Brouwer zong: „Slaap, kindje, slaap; daar buiten staat mijn Aap", en Prof. Brugmans draaide zijn knevel op en loste ineens de Paleis Raadhuiskwestie op, doodleuk in een glas lauw water. Ik droomde zoo fijn.

J. P. M.

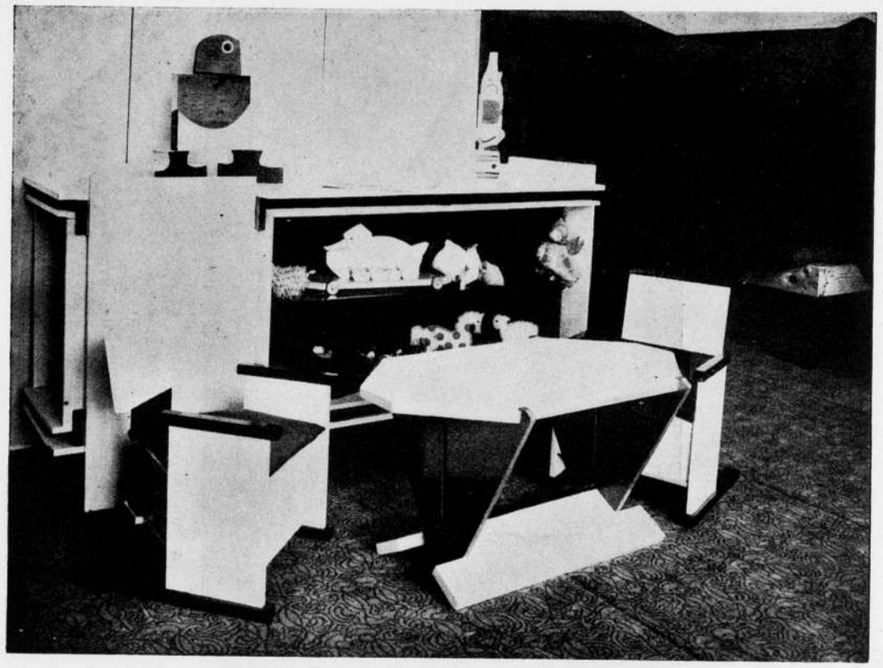

KINDERMEUBELEN VAN IRS. BIJVOET EN DUIKER, ARCHITECTEN.

KINDERMEUBELEN VAN IRS. BIJVOET EN DUIKER, ARCHITECTEN.

Het zijn maar een paar kindermeubeltjes, een speelgoedkast, twee stoeltjes — miniatuur stoeltjes — een tafeltje en een kinderledikantje.

Belangrijke kunstscheppingen, och neen, dat niet. Maar omdat er zoo vèle heel groote architectonische werken gemaakt worden zonder één greintje artistieke beteekenis, komt het mij aardig voor een paar ultra-miniatuur werkjes te laten zien, waarbij de verhouding tusschen practische en artistieke beteekenis juist geheel omgekeerd is.

Want uit deze meubeltjes, hoe klein en „onbeteekenend" ze ook wezen mogen, uit elk deel, uit elken regel, uit elk kleuraccent spreekt een artistieke overtuiging en een artistiek kunnen. Hoe deze overtuiging is, verwachte men niet in een diepzinnig bijschrift te zullen vinden; men leze haar in de afbeeldingen. Men vinde haar in de klaarheid, de kracht en geestigheid van deze kleine meubeltjes; de klaarheid, kracht en fijne geestigheid van alle aesthetische elementen, van de vlakken en vormen op zich zelve en in hunne samenstellingen en ook van de kleur, het zuivere wit met de sterke pure roode en gele onderdeelen.

Wie ooit het wonder van de zuivere samenvoeging van onderdeelen door voeld heeft — de samenvoeging, die van duizendmaal meer beteekenis is dan detailleering en versiering, wie ooit ontdekt heeft hoe de zwakheid van architectuur — zwakheid ondanks onmiskenbare verdienste — vaak ligt in verkeerde samenstelling en hoe de magische kracht van een werk — kracht wellicht ondanks alle mogelijke gebrekkigheid en armoede — juist zetelt in het tegenover en met elkaar staan der samenstellende deelen, in hun individualiteit en hunne collectiviteit, wie oog heeft voor den humor, die ondanks — en dank zij — hun primitiviteit, in de kinderlijke meubeltjes leeft — men bekijke vooral de stoeltjes eens — die zal het bijzondere van dit werk spoedig erkennen.

Doch reeds genoeg groote woorden over deze kleine zaken.

A. BOEKEN.

*) Het ameublementje wordt geëxposeerd bij Liberty te Amsterdam. Het ledikantje is de slaapstede van een jeugdig Bijvoetje of Duikertje.

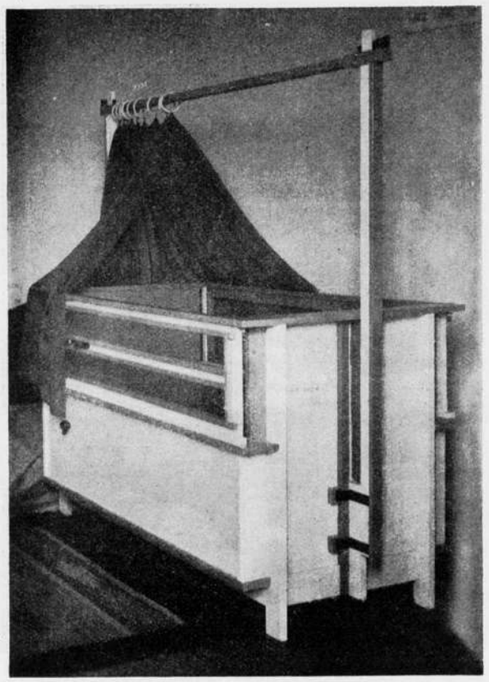

LEDIKANTJE VAN BIJVOET OF DUIKER JR.

DE KAMPERBINNENPOORT TE AMERSFOORT EN .... AMERIKA.

Dezer dagen las ik in een overzeesch vakblad, „the American Architect" een artikel over een merkwaardige kerkverbouwing.

Het betrof de vergrooting van de kathedraal van den Heiligen Naam te Chicago, waarvan het koor, voor bijzondere diensten te klein was geworden.

Voorgesteld werd ter verkrijging van meerdere ruimte, het koor te vergrooten door de communiebank verder in de kerk terug te plaatsen.

„A perfectly natural idea from the standpoint of men, who are not builders" zeide de architect wiens advies ter zake ingewonnen werd. Deze, een zekere heer Henry J. Schlacks slaagde erin met krachtige argumenten het ontoereikende van het voorstel aan te toonen en stelde voor de gewenschte ruimte op een minder voor de hand liggende wijze te verkrijgen, n. m. door het koor in zijn geheel een travee achteruit te brengen en de ontstane gaping aan te vullen.

Inlassching van deze nieuwe travee zou de oppervlakte van het koor met de helft vergrooten en aan aller wenschen tegemoet komen.

De afstand tusschen het kerkgebouw en de daarachter gelegen pastorie was groot genoeg en na eenig overleg werd met de uitvoering van dit origineele plan besloten.

Wanneer men bedenkt dat het koorgedeelte van de kerk een breedte had van bijna veertig meter en tot aan de nok dertig meter hoog was, en dat dit gedeelte geheel los gebroken en ruim vier meter achteruit geschoven moest worden, krijgt men eenig denkbeeld van de radicale werkmethode van architect Schlacks.

Terwijl met de voorbereidende besprekingen het maken der werkteekeningen, het leggen der fundamenten, het plaatsen der steigers en stutten en het „doorsnijden" van

het gebouw ongeveer een jaar gemoeid was, geschiedde het eigenlijke verschuiven in zeven uur, binnen een werkdag.

Het altaar, de kerkmeubelen en het beeldwerk verschoof mee zonder bezwaar.

Gedurende de voorbereidingen tot dit werk werd nog het advies van den architect gevraagd omtrent beschadigingen die zich aan de marmeren kolommen van de middenbeuk hadden voorgedaan. Bij het onderzoek bleek dat alle kolommen lichtelijk overhelden naar de zijde van den toren, die een van de hoogste in Chicago is.

De oorzaak van het kwaad bleek te liggen in de fundamenten van den toren, die reeds negen inches naar het Zuiden en veertien inches naar het Westen overhelde.

Even radicaal als in de koorkwestie werd ook hier ingegrepen. Besloten werd een nieuwe fundeering onder den toren te leggen, temeer daar een in aanbouw zijnde tunnel in State Street de kerk reeds bedenkelijk dicht begon te naderen. De voortzetting van deze tunnel, waarvan de bovenkant zich 12 meter onder de straat bevond, zou, naar men vreesde, voor den toren noodlottige gevolgen kunnen hebben.

De nieuwe fundeering bestond uit het aanbrengen van vier caissons, die op een diepte van veertig meter den rotsgrond bereikten.

Een tijdelijke fundeering was noodig, niet alleen om de noodige werkruimte te verkrijgen, doch tevens om een verdere verzakking van den toren te verhoeden.

Het is bekend dat de uitgebrachte grond ongeveer 20 % meer bedraagt dan de nuttige inhoud van een caissongat. Een gevolg van den zwaren gronddruk in de diepere kleilagen en van het wegvloeien van het grondwater. Een en ander veroorzaakt een inklinking van den grond in de omgeving die in dit geval nagenoeg een halven meter bedroeg.

Het groote aantal sterke vijzels, geplaatst op de tijdelijke fundeering, die dus geen overbodige weelde bleek te zijn, moest naar gelang van het vorderen der caissonwerken, geregeld worden aangedraaid, ten einde den toren in den goeden stand te houden. Uiteraard wekte dit belangrijke werk, zelfs in Amerika, veel belangstelling.

De totale kosten voor het verschuiven van het koor, het bouwen van een nieuwe travee, het rechtzetten der kolommen en het nieuw fundeeren van den toren bedroegen 150.000 dollar.

Het artikel in „the American Architect", waarvan het bovenstaande een uittreksel is, bracht mij weer in herinnering het vraagstuk van de Kamperbinnenpoort te Amersfoort en een oplossing daarvan, welke ik zeven jaar geleden (zie B. W. No. 40, 1916) publiceerde.

Mijn voorstel beoogde verbetering van den verkeerstoestand door verbreeding van de opening tusschen de poorttorens door simpele verplaatsing van het Westelijke torentje in zijn geheel.

Daarbij zou overigens de geheele omgeving intact blijven en de aansluitingen met Zuid- en Weverssingel niet geschonden worden, zoodat dus het stadsbeeld ongerept bleef. In het behoud daarvan ligt juist de groote bekoring van deze torentjes besloten, omdat hun stedebouwkundige waarde grooter is dan hun architectonische. Van den aanbouw langs Weverssingelzijde behoefde slechts de onbeteekenende ondiepe voorbouw weggenomen te worden, om nog een gaaf en bruikbaar geheel over te houden, dat met geringe middelen tot een passenden doorgangswand ware om te werken.

De hoogte der torentjes kan eenige verwijding der opening gerust verdragen, de verhouding zou er niet door verstoord worden.

In het Januari-nummer van „Volkshuisvesting" uit de heer Schulte Northolt de meening dat deze oplossing, hoewel modern en afdoende, niet uitvoerbaar is, omdat de toren, vóór verplaatsing afgebroken zou moeten worden.

Bijna zou mij hier ontsnappen het gezegde van onzen Amerikaanschen collega: „A perfectly natural idea from the standpoint of men, who are not builders."

Wanneer men toestemt dat verschuiving van het poorttorentje de logische oplossing van de moeilijkheid is, zou men m. i. de eer van onzen Hollandschen aannemer te na komen door verplaatsing niet mogelijk te achten zonder eerst tot afbraak over te gaan.

Het aannemersbedrijf moge er in de oorlogsjaren niet op vooruitgegaan zijn, er zijn toch waarlijk nog ervaren aannemers genoeg, die naast een commercieelen, ook nog een technischen kijk op het vak hebben, en die, wanneer het denkbeeld in verband met de aansluiting aan de omgeving in finesses is uitgewerkt,met de uitvoering geen moeite zullen hebben.

Evenwel is inmiddels het lot van de Kamper binnenpoort beslist. Wel was onlangs in den Raad de teerling geworpen, doch door de Kroon is het toen gevallen besluit tot afbraak geschorst en dezer dagen bracht een Koninklijk Besluit de algeheele vernietiging daarvan. Hiermede is wel het behoud van de poorttorentjes gewaarborgd, maar tevens de daarmede samenhangende gebrekkige verkeerstoestanden.

Rotterdam, Juli 1923. J. C. MEISCHKE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 33. 18 AUGUSTUS 1923. INHOUD: Prijsvragen. Bouwkunst en Vriendschap. Antw. op ingek. vragen. — Een uithoekje van een wereldstad door J. P. M.

PRIJSVRAGEN. BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Antwoorden op ingekomen vragen.

I. *Gebouw voor Haven- en Loodsdienst.*

1. Waartoe dient de kluis? Voor het bergen van registers en papieren van waarde.
2. Hoe groot moet deze ongeveer zijn? Minimum 1.— M². grondvlak.
3. Moet deze in directe verbinding staan met het bureau van den havenmeester, of kan de kluis in den kelder worden aangebracht? In directe verbinding.
4. Op de situatie zijn om de rivier en de havens 3 lijnen geteekend. Behooren deze bij het land of bij het water? Natuurlijk bij het water.
5. Hoe hoog ligt de bovenkant van het Havenhoofd boven den gemiddelden waterstand in de rivier? Circa 3.— M.
6. Moet er in het ontwerp gerekend worden op een kantoor van den marconist? Eventueel kan een gedeelte van de ruimte onder r. als kantoor worden afgescheiden.
7. Hoogte van aangrenzend plein en hoogste- en laagste waterstand? Zie antwoord 5.
8. Is met den „Aanlegsteiger in directe verbinding met het gebouw bedoeld, dat men bij regen droog van uit het gebouw in de booten kan komen? Hierin wordt de ontwerper vrijgelaten.
9. Hoever ligt de grondslag (bovenkant straatweg) boven waterspiegel? Zie antwoord 5.
10. Moet er ook op vrouwelijk bureaupersoneel gerekend worden in verband met de toiletten. Rekenen op eenige vrouwelijke bedienden.
11. Is het draadloos station alleen bedoeld voor telegrafie of ook voor telefonie in verband met de te plaatsen machines? Hierin wordt de ontwerper vrijgelaten.
12. Moet er van uit de bij te bouwen woning ook directe toegang zijn tot het hoofdgebouw en op welke verdiepingen? Zie programma.
13. Moet genoemde tijdingzaal afsluitbaar zijn of te allen tijde te betreden zijn? Wordt aan ontwerper overgelaten.

14. Moet genoemde gang, lang 14 M. een apart vertrek zijn, of mag een der gangen van het gebouw hiervoor ingericht worden? Een der gangen wordt hiervoor ingericht.
15. Is het noodig het gebouw van een keuken te voorzien, of is dit niet noodig? Een kleine keuken kan worden geprojecteerd.
16. Wat zijn minimum verdieping hoogten? Wordt aan het oordeel van den ontwerper overgelaten.
17. Moet het gebouw gebouwd worden bij „de Kous" bij Delfshaven? Indien deze plaats onjuistis, waar is dan dit gebouw gedacht? Er is niet aan een bepaalde plaats gedacht.
18. Het ruim bureau voor scheepstijdingen met tijdingzaal wordt daar eene ruimte mee bedoeld? Twee aaneen geprojecteerde ruimten.
19. Wanneer hier 2 ruimten mee bedoeld worden is er dan in een dier ruimten personeel aanwezig? In het bureau is personeel aanwezig.
20. Moet rond het gebouw een strook grond open blijven? Het terrein zal niet geheel behoeven te worden bebouwd.
21. Moeten de toegangen voor publiek en haven- en loodspersoneel gescheiden zijn? Hierin wordt ontwerper vrijgelaten.
22. Zijn bureau scheepstijdingen en tijdingzaal twee afzonderlijke ruimten? Zie antwoord 18.
23. Mag de tijdingzaal tevens hal zijn? Hierin wordt ontwerper vrijgelaten.
24. Moet de gevraagde aanlegsteiger aan het op de situatie aangegeven terrein grenzen? Steiger voor eigen dienst sluit aan bouwterrein, die voor veerdienst aan het plein.
25. Moeten ten behoeve van het draadloos ontvang- en zendstation masten of dergelijke worden aangebracht? Hierin wordt ontwerper vrijgelaten.
26. Moet de aanlegsteiger voor de veerdienstbooten uitkomen op het aangegeven bouwterrein of op het kadegedeelte daarnaast? Zie antwoord 24.
27. Moet er gerekend worden op een rondgaande onbebouwde kade langs de gebouwen? Niet noodig, zie antwoord 20.
28. Moet de aanlegsteiger als een los kunstwerk voor den wal geplaatst worden of mag een gedeelte van het beschikbare terrein daarvoor ingericht worden? Hierin wordt ontwerper vrijgelaten.
29. Moet deze steiger vast of drijvend zijn? Wordt aan ontwerper overgelaten.
30. Is er sprake van eb en vloed, en hoeveel ligt het terrein boven den gemiddelden waterspiegel? Zie antwoord 5.
31. Wat is de beteekenis van het bureau (onder b genoemd) in verband met de publieke hal? Dient dit bureau uitsluitend voor bediening van de tijding of ook nog tot het geven van inlichtingen, monsteren, verstrekken van passage, enz. Zie antwoorden 18 en 19:

IIe. *Prijsvraag: Brug over een Stadssingel.*

1e. Komt deze brug bij den Schiedamschen Singel of is een andere plaats gedacht? Er is geen bepaalde plaats gedacht.
2e. Hoe is de grondslag, met het oog op fundeering; is een boorstaat te verschaffen? Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.
3e. Is men vrij in het te overspannen wateroppervlak of moet voor e. v. spuien of ander een grooter dwarsprofiel dan $2^1/_2$ M. blijven? Men is vrij in het te overspannen wateroppervlak, er behoeven geen maatregelen voor spuien e. d. genomen te worden.
4e. Kan en moet verlichting worden aangebracht of is die in de onmiddellijke nabijheid aanwezig? Hierin wordt de ontwerper vrijgelaten.
5e. Is de hoofdverkeersweg beklinkerd en zijn de parkwegen macadam- of asphaltwegen? Hierin wordt de ontwerper vrijgelaten.
6e. Is het door plaatsaanduiding mogelijk de omgeving thans reeds zelf waar te nemen? Zie vraag 1o.
7e. Mag een perspectief worden ingeleverd? Ja.

IIIe. *Prijsvraag. Garderobe kasten in kleedkamers.*

1e. Moet voor elke afdeeling een aparte lade of kastje gemaakt worden? of mogen meerdere afdeelingen in een lade of achter een deur worden aangebracht? Voor iedere afdeeling een lade te maken of eene ruimte, die door een deurtje wordt gesloten.
2e. Moeten de maten van deuren en raam in den plattegrond gemeten worden aangehouden of is eenige vrijheid toegestaan? De plaats voor deuren en raam moet worden aangehouden, in afmeting en vorm is men vrij.
3e. Is verwarming gewenscht? Gedacht is centrale verwarming.
4e. Mogen de kasten alle beschikbare ruimte aan den wand innemen, of moeten het 2 kasten zijn? De ontwerper is hierin geheel vrij.
5e. Mag een perspectief worden ingeleverd? Ja.

De Jury.

DE HUYGENSSTRAAT, AFGESLOTEN DOOR HET GEBOUWTJE VOOR HET SPORTTERREIN „SPARTA". OP DEN VOORGROND HET P. C. HOOFTPLEIN.

EEN UITHOEKJE VAN EEN WERELDSTAD.

I.

Of mogen we Rotterdam dezen weidschen naam niet geven. Is het voorbarig de tweede Havenstad van het vasteland reeds zóó hoog te betitelen. Ik dacht, dat het meerendeel van de rechtgeaarde Rotterdammers reeds lang van de stelligheid, dat hun stad eigenlijk een wereldstad is, overtuigd was en dat het den heimelijken trots daarop vrijwel gepast vindt. Dit is toch geen vertelsel?

Je hebt trouwens groote en kleine wereldsteden. Laat dan Rotterdam een kleine wereldstad zijn. Dat voegt zich ook meer bij den aard van de Rotterdammers, die toch behalve dat ook nog Hollanders zijn. En is het après tout niet veel gezelliger in een knusse wereldstad te wonen dan in zoo'n wereldsche metropool. Eerlijk gezegd moeten we toegeven, dat de stedentrots van de bovenvermelde, dus rechtgeaarde, Rotterdammers, niet geheel onrechtmatig is. Het is nog zoo gek niet, het is geen malle inbeelding of een belachelijke verbeelding, er *is* in Rotterdam iets dat aanleiding kan geven haar een klein wereldstadje te noemen.

Laten we nog niet doordringen in de psyche van de wereldstad, waarvan Rotterdam een tikje in zich dragen zou. Laten we nog niet praten over die zoo moeilijk te definieeren, te beschrijven factoren, die de wereldstad beheerschen, en er het wezen van uitmaken. Neen, laten we al deze dieperliggende vraagstukken liever nog niet aanroeren, laten we enkele uiterlijke dingen bekijken, die er op wijzen, dat Rotterdam gepraedestineerd is voor wereldstad. Een klein-wereld-stad-je.

Om maar een van die uiterlijke dingen bij den kop te pakken: nemen we het viaduct. Het spoorweg-viaduct dwars door de stad. Rotterdam is hiermede eenig in ons land. Er is geen enkele stad in Nederland die op zoo'n dwars door de stad snijdend viaduct kan bogen.

Rotterdam is de eenige stad die in deze uiterlijkheid gelijkt op de groote wereldsteden van Europa en Amerika. Èn Londen èn Parijs èn Berlijn èn New-York èn San Francisco, zij hebben alle hun spoorwegviaducten, die de stad doorslingeren. Er ligt in zoo'n spoorweg-dwars-door-de-stad, gezien uit het oogpunt van het wereldstad-idee een bijzondere beteekenis. Gewoonlijk gedragen door sierlijke jukken of machtige bogen geeft zoo'n rhythmische slinger-slanger een bekorend accent in het stadsbeeld. Het gewone thema van huizen en gebouwen, van straten en pleinen, van grachten en bruggen wordt eens afgewisseld door een bijzonderen toon. Ik houd van spoorwegviaducten in een stad. Want er is nog iets. Men moet een stad niet zien als een con-

BEBOUWING VAN HET P. C. HOOFTPLEIN. ARCHITECTEN MEISCHKE EN SCHMIDT.

glomeraat van steenen en — aannemende dat de steenen spreken — van steenen die — om het eens netjes, bijna klassiek te zeggen — spreken van den geest der tijden, vanaf het meest eerwaardige verleden tot den dag van gisteren, — let op, ik had het er over, dat men een stad niet zien moet als een conglomeraat van steenen, (ik verviel in een herhaling, maar dat was voor de duidelijkheid,) maar een stad is voor 1 procent steen en voor 99 procent menschen, n'en déplaise de tegenwoordige vorderingen van de kunst van den stedenbouw, die steden zien van 99 procent steen en 1 procent menschen. En nu heeft een spoorweg-viaduct-dwars-door-de-stad voor mij zoo'n groote beteekenis voor het menschenleven in de stad.

Het stadsleven lijkt, gezien met een spoorwegviaduct — dwars-door-de-stad — geheel anders, dan zoo in lange straten en ruime pleinen, het is of het een mooie veerkracht krijgt. Neem een morgen van een stralenden warmen dag. Het zonlicht schiet over de kromming van het viaduct, schuins eronder een breede band van schaduw latend. Vaag en grijzig opgeslorpt in het felle licht rijst naar alle kanten het stadsbeeld achter den donkeren slinger op. En alles duikt, van uit de brandend lichte plekken links en rechts, even onder de donkere bocht door. Daar komt een limousine aangejakkerd. Licht. Even donker, zóó, dat we kleuren zien. Licht. Een deftigheid met slobkousen en een hoogen hoed, sjiek stappend, in het licht. Nu wordt hij donker. Een glimpje, één millimeter wijd, glanst over den hoed boven het gelaat, dat al lichter wordt en in het licht verdwijnt. Een hoog beladen kar wordt zweetend voortgetrokken. Het is een rosegroenige massa in het licht. Prachtig valt nu de schaduw over het fruit, even koelt de donkerte den hijgenden trekker. Maar de flikkering van het licht valt alweer voor zijn voeten, over zijn knijpende handen, langs zijn kar. Een jong meisje, met smalle schoudertjes en onberispelijke laarsjes, trippelt nader, iets schuws, iets vluchtigs in haar pas. Nu, in de reflexen onder het viaduct, zien we het kwieke, pittige stappen ....

En dan komt de trein, zacht rommelend in de verte, zwaar donderend dichterbij, krakend, piepend, puffend over je heen. Het overstemt het stadsgeluid, de ratelende wagens, de schellende ijskarretjes, de jolende kinderen, de schreeuwende venters en de luidende klokken. En dan komen al de oude klanken weer, schoksgewijze, terug. Beethoven sprak van: „Frohe und dankbare Gefühle nach dem Sturm." En dan 's avonds. Ach! Een viaduct-dwars-door-de stad, 's avonds ....

Nu bedoel ik in 't kort dit: dat er veel wordt gescholden in Rotterdam op het smerige viaduct dat de stad ontsiert, maar ik ben er zeker van dat iedere recht-

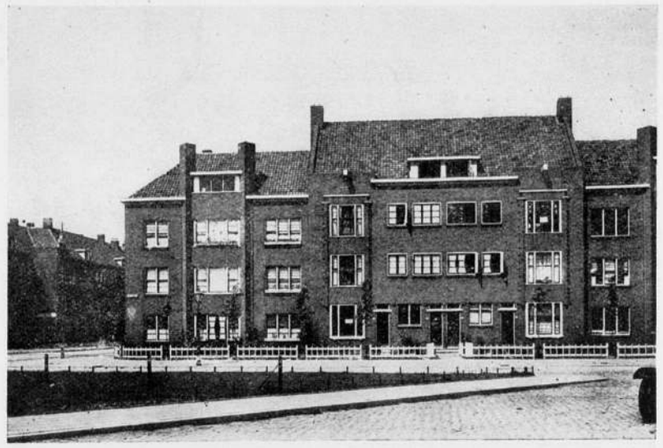

BEBOUWING VAN HET P. C. HOOFTPLEIN. ARCHITECTEN MEISCHKE EN SCHMIDT.

geaarde Rotterdammer in zijn hart dat viaduct vereert, omdat hij wel weet dat juist door dit viaduct zijn stad het beeld van de metropool voor den geest brengt. Want er ligt toch aan een viaduct dwars door een stad, die niet weg te cijferen gedachte ten grondslag, dat de trein — ware zij niet dwars door de stad geprojecteerd — zoo'n kolossaal eind had moeten omrijden, dat dit tijdverlies, omgerekend in de exploitatiekosten der spoorwegmaatschappij, ernstiger gevaar voor de dividenden opleverde dan de aanleg en het onderhoud van een zoo kostbaar instrument als een viaduct-dwars-door-de-stad.

Een viaduct-dwars-door-de-stad roept dus onmiddellijk die schoone bijgedachte op, dat er zich achter dat viaduct-nog-een-reuzen-stad bevindt. En deze suggestie is het bij de Rotterdammers, die in hun brein de zoete maar zondige verbeelding wekte een wereldstad, zij het een kleine wereldstad, te bewonen.

Er is geen enkele stad in Nederland, die, op welk punt ook, dit prachtidee van een reuzenstad voor je neus kan suggereeren. Neem Amsterdam. Welke middelen heeft zij om de even onnoozele als fatale gedachte van iederen voor 't eerst binnen hare veste komenden provinciaal te onderdrukken, die, op welk punt van de stad ook staande, toch denken kan: „Emsterdèm is grooat, mèr euver veuf minoeoeetjes bink töch wel op de wei bij de koeë". Kunt gij èn voor den Dam èn voor het Rembrandtsplein èn voor het Leidscheplein èn voor het Kadijksplein overtuigende argumenten aanvoeren dat deze gedachte van-nou-zal-er-toch-dadelijk-wel-een-eind-aan-wezen, in het brein van een provinciaal tot de absolute onmogelijkheden moet behooren? Een spoorwegviaduct! Spoorwegviaduct-dwars-door-de-stad, dat is het eenige machtsmiddel, waardoor je ze tot het besef kan brengen, dat ze staan in een reuzen-stad, dat ze staan in een wereldstad!

Maar nu nog iets. Rotterdam schijnt onder een gelukkig gesternte gesticht te zijn. Er is nog een element in Rotterdam dat de praedestinatie van Rotterdam voor wereldstad nog aannemelijker maakt. Want je denkt niet, je vreest niet, je hoopt niet over 5 minuten zijn we bij de koeien, maar, en dit is het wonder van Rotterdam, je staat voor de koeien, je staat voor de wei. Let op! dit is de tweedeelige kiem, waaruit Rotterdam als wereldstad zal groeien. Een viaduct-dwars-door-de-stad en de koetjes op de wei op het land van Hoboken. Weer is Rotterdam eenig in ons land. Is er een tweede stad met een land van Hoboken?

Is er een rijker bezit denkbaar dan zoo'n prachtig land te midden van de stad.

BEBOUWING P. C. HOOFTPLEIN. ALLES VAN MEISCHKE EN SCHMIDT.

Wij leven in een wereld van tegenstellingen en aan die tegenstellingen hebben wij behoefte. Hebben wij niet de hittegolf naar waarde kunnen apprecieeren omdat wij zoo'n erge koude lente hadden doorgemaakt. Verrukkelijk is de tegenstelling als men in Rotterdam aan den Nieuwen Binnenweg over het land van Hoboken komt te staan.... Gij zijt opgewandeld vanaf den Coolsingel-Boulevard; sierlijk rees in lange lijnen de Raadhuistoren aan Uw linkerzijde omhoog, speelsch haar Engel schragend op haar bol. Gij hebt U verstaan — een moment maar — met van Oldenbarneveldt, den Raadpensionaris, leunende op zijn stok. „Veroordeelt, als een Seneka door Neroos haet en onghena, tot droefenis der braefste zielen". Ik bedoel van Oldenbarneveldt. Niet zijn stok. Gij hebt eenige poste-restantes gehaald uit vijf van de 25000 boxes in de hal van het Postkantoor, de parabolische afsluiting gaf U een gepast idee van zijn grootheid. Uw zakenleven speelt zich af te midden van grootsche architectuur. Gij zijt gegaan door de drukke Aert van Nesstraat, den Mauritsweg afgeslagen, gij voelt even aan Uw binnenzakken, in verband met de opgehaalde brieven, (Rotterdam immers, gij voelt het, is een wereldstad, met autobandieten als in Parijs-ja! het groot stadsleven begint drukkend op U in te werken) en dan ziet ge tusschen de boomen door de grasvlakte te voorschijn komen, met de hooibergen, de koeien. Is het niet verrukkelijk? Weet gij schooner idylle? Is men niet in een paradijs, wanneer men in zijn zakelijk leven met zijn zakken vol brieven uit 5 boxes zóó plotseling kan komen te staan voor landelijk schoon. Oh Hemelsch Gerecht! En dan te weten dat men deze idylle ruw wil verstoren, dat men de ongelooflijke dwaasheid wil begaan dit Eden... lach niet... te verkavelen en... lach toch niet... te bebouwen volgens de regelen van de kunst van stedebouw. Het land van Hoboken... en Stübben, Unwin, Gurlitt en Brinckmann... Du brachtest mich gewisz zum Lachen, hätte ich mich das Lachen nicht abgewöhnt."

En de bijgedachte! Want de provinciaal die den Mauritsweg afkomt voelt dat hij in een wereldstad is die zich de weelde veroorloven kan door zijn grootheid er zoo'n prachtige wei, zoo'n magnifiek terrein van landelijk schoon op na te houden. Want dat is het mooie, je voelt dat het niet het eind is, dat het niet de grens is van de stad. Je bent zeker dat deze weide *midden in* Rotterdam ligt en je de uitgebreidheid van Rotterdam bijbrengt.

Ik zou het hebben over een uithoekje van deze wereldstad. Maar ik ben afgeleid.

Dat ligt aan Rotterdam, niet aan mij.

Rotterdam is een stad, die afleidt. Over dat uithoekje dus den volgenden keer. J.P.M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 34. 25 AUG. 1923. INHOUD: De aansprakelijkheid van den architect, door E. Rosenboom. — Ontv. boekw. en tijdschr. — Een uithoekje van een wereldstad, door J. P. M.

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

Eene belangrijke bijdrage tot het vraagstuk der aansprakelijkheid van den architect wordt geleverd door eene beslissing van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, gepubliceerd in No. 56 van het tijdschrift „Arbitrale Rechtspraak."

Het geschil liep tusschen een R. K. Parochiaal Kerkbestuur eenerzijds en den architect en den aannemer anderzijds, waarbij opgemerkt moge worden, dat de bevoegdheid van arbiters ten aanzien van het geschil Kerkbestuur-architect steunde op eene later tusschen deze partijen getroffen overeenkomst, in afwijking van de Honorariumtabel.

De feiten, die aanleiding gaven tot de moeilijkheden tusschen aanbesteder, aannemer en architect, zijn volgens de gepubliceerde beslissing de volgende:

De aanbesteder heeft in October 1916 aan den aannemer opgedragen den bouw van een kerk met pastorie, volgens de plannen en onder leiding en toezicht van den architect, voor een bedrag van ca. f 110.000,—. Het werk is uitgevoerd, doch vertoonde zulke ernstige gebreken, dat toren en kerk dreigden in te storten en eene ingrijpende restauratie noodig bleek. De aanbesteder eischte nu van aannemer en architect vergoeding der door deze gebreken geleden schade ten bedrage van f 41.000,—.

Arbiters onderscheiden de geconstateerde gebreken in een viertal soorten, t. w. 1o. Gebreken bestaande in niet-voltooiïng van den bouw, 2o. Gebreken als gevolg van de gebruikte metselspecie, 3o. Gebreken als gevolg van foutieve constructies, 4o. Fouten als gevolg van het niet-uitvoeren van den bouw overeenkomstig de aangegeven juiste constructies of aanwijzing der Directie.

Ten aanzien van de eerste categorie overwegen arbiters, dat, al heeft de architect ten onrechte een certificaat van oplevering afgegeven, ten deze de aansprakelijkheid des aannemers praedomineert in die mate, dat hij alleen de uit deze tekortkomingen voortspruitende schade moet vergoeden, en niet de architect.

Met betrekking tot de tweede categorie wordt overwogen, dat in het bestek was toegestaan het gebruik van schelpkalktrasmeel. Niettegenstaande, zooals arbiters aanvoeren, langzamerhand hier en daar vroeger onbekende gevaarlijke hoedanigheden van dit materiaal aan den dag treden, mag er den architect geen verwijt van worden gemaakt, dat hij het gebruik hiervan heeft toegestaan, nu niemand minder dan Prof. van der Kloes gedurende de laatste 10 jaren hetzelve sterk heeft aanbevolen. Wel werd echter de architect er aansprakelijk voor gesteld, dat de opzichter geen vol-

doend toezicht heeft gehouden op de juiste mengverhoudingen en op den kwaliteitsachteruitgang van het schelpkalktrasmeel in de bergplaats, waardoor de specie klonterde en slechts weinig bindkracht bezat. De schade uit dezen hoofde wordt door arbiters voor een vierde ten laste van den architect, en voor een vierde ten laste van den aannemer gebracht. Blijkbaar moet de aanbesteder de andere helft dragen.

Ten opzichte van de derde categorie merken arbiters op, dat de architect in het bestek weliswaar heeft bepaald, dat alle schade aan het werk ten laste van den aannemer komt, ook wanneer zij het gevolg was van onvoldoende constructies, doch deze clausule verklaren zij in strijd met de goede zeden en derhalve ongeldig. Voor de schade als gevolg van verkeerde constructies werd derhalve alleen de architect aansprakelijk gesteld, en wel ten volle.

Omtrent de laatste categorie overwegen arbiters tenslotte, dat zoowel architect als aannemer hier te kort zijn geschoten, zoodat zij ieder de helft van deze schade moeten dragen.

Ingevolge deze overwegingen wordt de architect veroordeeld tot eene schadevergoeding van ca. f 18000, benevens ruim f 2000 proceskosten, de aannemer tot een schadevergoeding van ruim f 11000 en ca. f 1500 proceskosten.

Uit den aard der zaak is het niet mijne bedoeling, waar de zaak mij alleen uit de publicatie van de uitspraak bekend is, de beslissing van arbiters aan critiek te onderwerpen. Het is echter, naar ik meen, niet van belang ontbloot, op eenige punten van principieelen aard een paar kantteekeningen te maken in verband met de op 1 November 1922 in werking getreden *Algemeene Regelen*, waarin ook de aansprakelijkheid van den architect geregeld is.

In de eerste plaats trekt het dan de aandacht, dat arbiters in het bovenuiteengezette geval blijkbaar zonder eenig voorbehoud den architect tenvolle aansprakelijk stellen voor fouten van den opzichter, waarbij zij dus verder gaan dan de Algemeene Regelen, die in art. 11 bepalen, dat de architect voor fouten van personen in zijn dienst niet aansprakelijk is, indien hij aannemelijk maakt, dat hij de fout, bij normale oplettendheid zijnerzijds, niet heeft kunnen voorkomen of ontdekken. In een geval als het onderhavige zouden derhalve, bij eene berechting door de Commissie van Geschillen B.N.A., arbiters niet kunnen volstaan met te constateeren, dat de opzichter tekort is geschoten en dús de architect, die hem heeft aangesteld en hem bevelen geeft, aansprakelijk is voor de veroorzaakte schade, doch zij zouden, alvorens den architect aansprakelijk te mogen stellen, moeten nagaan, of de gebreken in de samenstelling der specie van dien aard waren, dat zij voor een geoefend oog bij normale oplettendheid te constateeren waren geweest, en of in het algemeen de architect, die zijn taak nauwgezet vervult, gewoon is, de contrôle op de samenstelling der specie over te laten aan den opzichter, dan wel daarnevens ook zelf op dit onderdeel doorloopend toezicht uitoefent.

Ten aanzien van fouten in constructies is, ook volgens de Algemeene Regelen, de architect aansprakelijk, indien hij deze fouten bij normale oplettendheid en normale vakkennis had kunnen vermijden. Een andere vraag echter, in dit geding ter sprake gekomen, is deze, of de architect in het bestek die aansprakelijkheid op den aannemer kan afwentelen.

Arbiters in het bovenvermeld geschil achten een dergelijk beding in strijd met de goede zeden en dus nietig. Eene nadere motiveering van dit standpunt ontbreekt. Van een aannemer mag in de eerste plaats worden verlangd, dat hij zelf eene behoorlijke hoeveelheid vakkennis bezit, terwijl hij zich ten aanzien van constructies, waarbij zijn eigen kennis te kort schiet, gemakkelijk kan doen voorlichten. Indien de aannemer nu weet, dat hij krachtens bestek aansprakelijk is voor fouten in de constructies, hem door den architect aangegeven, en hij die constructies zonder behoorlijk onderzoek zijnerzijds aanvaardt en uitvoert, is de daaruit voortvloeiende schade niet te wijten aan den architect, doch aan des aannemers gebrek aan vakkennis of zorgeloos-

heid door het niet-inroepen van deskundige voorlichting. De aannemer is volkomen in staat, alle schade uit dien hoofde te ontgaan, mits hij behoorlijk op zijn zaken let, ik kan dan ook niet inzien, dat er iets onzedelijks zit in het beding, waarbij de aannemer aansprakelijkheid voor fouten, die hij kan voorkomen, op zich neemt.

Een andere vraag is natuurlijk, of het met het oog op het prestige van den architect gewenscht is, dergelijke van gebrek aan zelfvertrouwen getuigende bepalingen in het bestek op te nemen. Deze vraag zou ik persoonlijk onvoorwaardelijk ontkennend beantwoorden.

Ten slotte nog een enkel woord over de schade zelve. Arbiters hebben de kosten, noodig om de gebreken te herstellen, als schade beschouwd en in zekere verhouding omgeslagen over architect en aannemer. Naar mijne meening echter is de schade, door den architect te vergoeden, iets anders, dan de schade, die voor rekening van den aannemer komt. Deze laatste is vóór ieder ander aansprakelijk voor de gevolgen, die uit zijn tekortkomingen voortvloeien, ook al hadde een beter toezicht door den architect die gevolgen kunnen voorkomen. Eerst wanneer het niet mogelijk blijkt, den aannemer alsnog tot nakoming van zijne verplichtingen te dwingen of de door hem veroorzaakte schade op hem te verhalen, kan er sprake zijn van een door den architect te vergoeden schade. Architect en aannemer zijn dus niet te beschouwen als gelijkelijk tot schadevergoeding verplicht, voor zoover het betreft tekortkomingen van den aannemer, doch de aannemer is primair aansprakelijk, de architect subsidiair.

Bovendien bevatten de Algemeene Regelen in art. 13 een voorschrift, dat voor den architect van zeer veel belang is. Daarbij toch wordt de door den architect te geven schadevergoeding in ieder geval in dier voege beperkt, dat deze nimmer meer kan bedragen dan de helft van het den architect competeerende honorarium voor het werk in geschil. Ingevolge deze beperking zoude dus in een geval als het onderhavige, bij toepasselijkheid der Algemeene Regelen, de door den architect te betalen schadevergoeding niet meer hebben kunnen bedragen dan, ruw berekend, ruim f 3000, terwijl zij thans bijna f 18000 beloopt.

E. ROSENBOOM.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Wijziging Huurcommissiewet en Huuropzeggingswet, bewerkt en voor de praktijk toegelicht door Mr. L. Lietaert Peerbolte en Mr. W. F. Fruin. Uitgever: N. Samsom, Alphen aan den Rijn.

Dit werkje is een aanvulling van de reeds vroeger in deze zoowel door de diverse schrijvers als door den uitgever uitstekend verzorgde serie verschenen „Huurwetten". De groote beteekenis van de beperkte wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet rechtvaardigen deze afzonderlijke uitgaaf, die in de praktijk welkom zal zijn.

Deur- en Raamopeningen door J. H. G. P. de Rouw, met 86 afb., vakbibliotheek van de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, onder leiding van L. Zwiers.

De schrijver geeft wat wij na zijn uitstekende werkjes over „steenverbanden" en „Muuropeningen" van hem verwachten. Bewondering wekt de groote duidelijkheid der figuren, niettegenstaande hun klein formaat. Aangezien ook de moderne bouwkunst, ook het meest ingewikkelde, timmerwerk niet versmaadt, zullen jeugdige beoefenaars goed doen uit dit werkje de materie goed te bestudeeren. Te meer omdat ze er den tijd voor krijgen, nu de moderne bouwkunst geen eischen meer stelt aan hun kennis van een behoorlijke steenconstructie!

L'Architecture Revue bimensuelle de la Corporation des Architectes publiée par la Société Centrale des Architectes. No. 15. 10 Aug. 1923. Een interessant nummer met o.a. een beschrijving van de constructie van de hangars voor bestuurbare ballons te Villeneuve-Orly, met foto's van dit merkwaardige bouwwerk. Voorts „Une conception nouvelle de l'Urbanisme" door M. Le Corbusier met talrijke illustraties.

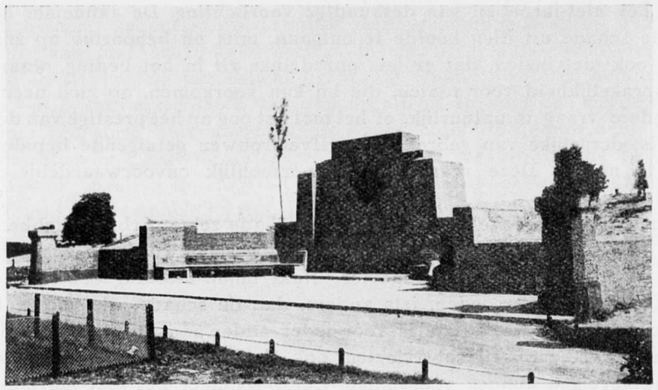

HET SPIEKMAN-MONUMENT. ARCHITECT DR. H. P. BERLAGE.

EEN UITHOEKJE VAN EEN WERELDSTAD.

Het bedoelde uithoekje is de Polder Spangen, die een tien jaar geleden nog geheel maagdelijk aan de Delfthavensche Schie lag, tusschen de kromming van den spoorweg langs de Spaansche bocht en den Mathenesserdijk.

Deze polder is thans vrijwel geheel bebouwd. En een kort verblijf in Rotterdam gaf mij gelegenheid deze bebouwing van den buitenkant te bekijken. Laat ik er eerlijk bij zeggen dat ik trouwens niet de minste behoefte had om iets meer dan den buitenkant van deze bebouwing te zien, wetende dat het inwendige van de huizen te Rotterdam de teekenen met zich draagt van den strijd tusschen de pro-alcoofbouwers en de anti-alcoofbouwers.

Het schijnt heusch een verkwikkelijke strijd te zijn want men vecht nog altijd maar door. En we nemen aan dat de Rotterdammers zich nog lichtelijk bewust zijn waarover de strijd eigenlijk loopt. Niet Rotterdammers zijn ten opzichte van dit punt de kluts allang kwijt geraakt. Men verliest al gauw den stand van een strijd uit het oog wanneer ze vanuit de frissche, breede, stofvrije en smakelijk beplante paden der journalistiek wordt overgebracht naar de bedompte gesloten, kamers waar de partijpolitiek zetelt. Ik bedoel dit laatste figuurlijk. Ik heb hooren vertellen dat de Raadzaal in Rotterdam van stoffige smetten vrij is, dank zij een voortreffelijk ventilatiesysteem.

Ik heb dus de bebouwing van den polder Spangen alleen van den buitenkant gezien. En natuurlijk moest ik onwillekeurig een vergelijking maken met Amsterdam.

Laat ik dadelijk zeggen dat deze vergelijking voor Rotterdam gunstig uitviel en dat juist deze gunstige uitslag van de vergelijking mij aanleiding werd om van deze bebouwing in ons blad iets te vertellen en in enkele foto's iets ervan te laten zien.

De Polder Spangen is niervormig, met de holle zijde aan den Mathenesserdijk, de gebogen zijde aan de Spaansche bocht en aan de Delfthavensche Schie is de nier wat afgeplat. Zoo, im groszen und ganzen, is de vorm wel zoo om er een middenas in te leggen en het geval symmetrisch te maken. Dit is dan ook bij het uitzetten van het plan gedaan. Daar, waar de Mathenesserdijk het sterkst den polder insnoert, daar is een plein ontworpen, het P.C. Hooftplein, waardoor ongeveer Noord Zuid de hoofdas loopt, van het plan. Twee hoofdstraten, de Bilderdijkstraat en de Da Costastraat verdeelen de ter weerszijden van de as (de Huygensstraat) gelegen sectoren in de helft, zoodat het terrein is verdeeld in vier sectoren van 60 graden, de 120 overblijvende graden vallen buiten het niervormige terrein aan de andere zijde van den Mathenesserdijk. Op het P. C. Hooftplein staande waar aan den Zuidkant het Spiekman-monument is

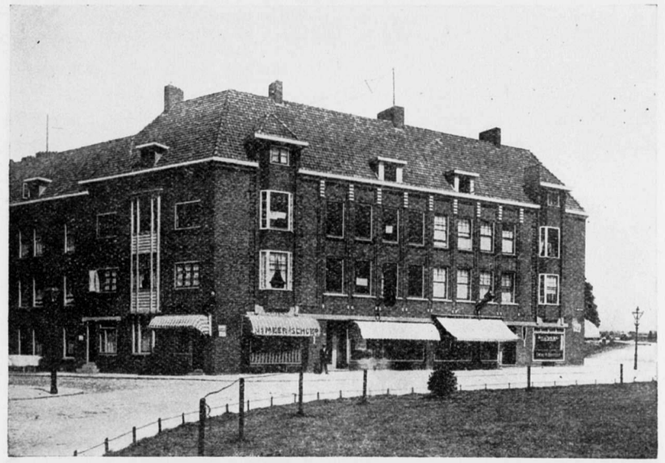

BEBOUWING P. C. HOOFTPLEIN. ARCHITECTEN MEISCHKE EN SCHMIDT.

geplaatst, krijgt men den indruk van een zuiver symmetrischen aanleg. Maar bij nader toezien bemerkt men dat de symmetrie niet zuiver is. Men merkt dat bijv. aan de kopbebouwing van de blokken die op het P.C. Hooftplein uitkomen. Er is dus met de symmetrie wat vrij omgesprongen. Nu vind ik dat symmetrie iets is, waarmede men niet vrij mag omspringen.

Onzuivere symmetrie is even mal als horizontalisme, dat niet precies horizontaal is. Symmetrie is een exactheid, als een honorarium. Stel gij hebt te vorderen f 1000, honorarium, en men betaalt U f 999,90 (gebrek aan klein geld). Nu valt ge niet dood op een dubbeltje en van dat dubbeltje zult ge niet arm(er) worden. Maar toch hapert er iets aan Uw honorarium. Zoo is het ook met de symmetrie. Symmetrie is een dubbeltjeskwestie. Maar meer nog. De symmetrische aanleg in een bebouwing is een bewuste daad, die men volvoeren wil. Volvoert men haar dus niet geheel, dan wijst dat op zwakheid in het volvoeren van de daad, i.c. de scheppingsdaad.

In de Duitsche bouwkunst van eenige jaren terug was er een neiging om a-symmetrische symmetrie te ontwerpen. Men kent die mooie huizen. De halfcirkelboog van den ingang, de erker daarboven en daarop het tympaan, zij „betonen" de as van de façade. De twee kleine vensters naast de deur „kündigen den Umfang des Vestibüls an". De erker „mit seiner künstlerischen Gestaltung sagt, dass dort das Haupt festraum zu suchen ist". Enfin, zoo ga je door, maar dan zit er links van de „Hauptachse" één raam meer dan rechts, en toch ligt de as precies in het midden en de ramen en de dammen zijn even breed. Ra, ra, hoe zit dat?

Deze flauwe aardigheid werd met opzet verkocht, zelfs ontzag de architect zich niet om voordeelen der distributie bij normalen aanleg aan deze zucht naar a-symmetrische symmetrie op te offeren. En dat de Deutsche Baukunst toen Gothische neigingen had, is niet wel aan te nemen. De symmetrie is een klassieke uiting en de Renaissance, vooral in Frankrijk, wist haar te eeren. Lodewijk XIV was een hartstochtelijk vereerder van de symmetrie, die zuiver moest zijn. Aandoenlijk is het verhaal van Madame de Maintenon die ziek op bed lag achter de tochtige ramen van hare appartementen te Fontainebleau. Toch gunde Lodewijk haar geen binnen- of buitenluiken voor die ramen, want dat paste niet bij de symmetrie.

En Madame de Maintenon schreef aan een harer vriendinnen:

„Bij den koning is alles grootsch, prachtig, symmetrisch. Ik durf aan geen luiken denken; en evenmin om een tochtscherm voor het groote raam te plaatsen. Het zou

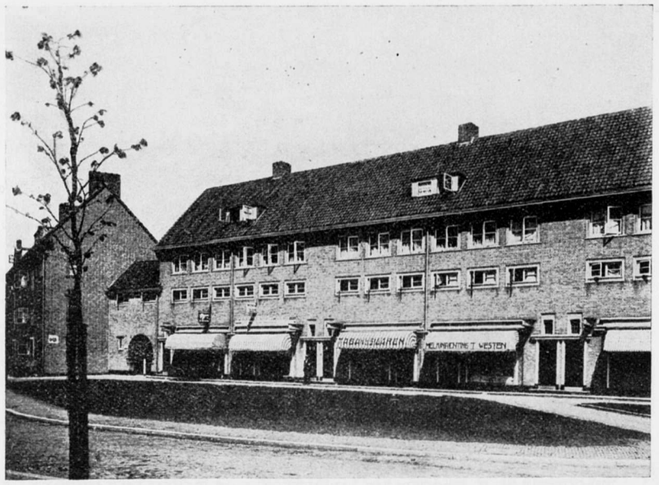

BEGIN MULTATULISTRAAT (HOEK VOSMAERSTRAAT).
ARCH. GRANPRÉ MOLIÈRE, VERHAGEN EN KOK.

strijden met de symmetrie. Men kan zijn kamer maar niet inrichten, zooals men zelf wil, wanneer de koning er elken dag komt. Men moet dus symmetrisch dood gaan",

Gij ziet bij den zonnekoning was symmetrie een dubbeltjeskwestie.

Maar tegenwoordig heeft men voor de onzuivere symmetrie ook weer wat gevonden en men noemt het „evenwichtigheid". Zuivere symmetrie is niet meer noodig, als men de zaken maar evenwichtig houdt! Ik heb gezeten op de banken van het Spiekman-monument geprobeerd de evenwichtigheid van deze niet symmetrische symmetrie te begrijpen, te voelen. Maar het is mij niet gelukt.

Ik zat dus op dat Spiekman-monument. Dat Spiekman-monument is van Berlage en het is gewijd aan zijn geestverwant, den betreurden man, die zooveel voor de volksklasse van zijn stad heeft gedaan en nog had willen doen.

Het is niet zoozeer om zijn vormen dan wel om zijn opvatting een sympathiek monument. De stoerheid van de vlakken en van het ruige materiaal doen onmiddellijk denken aan de stoerheid van de figuur die er in wordt geëerd en de afwezigheid van al de gebruikelijke franje die de gebruikelijke monumenten versieren of zoogenaamd versieren doet weldadig aan. Alleen het monument is een beetje gek geplaatst. Het plantsoentje, waar het achter ligt, is wat burgerlijk. Ik hoor dat er vlak achter een kerk zal worden gebouwd. Er is dus alle kans dat het monument verdwijnen zal tegen de architectuur van de kerk. Of is er in Rotterdam een Schoonheids-Commissie die zal kunnen bepalen dat de kerkenbouwer in zijn werk dit bescheiden monumentje respecteert?

Vanaf het Spiekman-monument kijkt men door de Huygensstraat op de terreinen van de Rotterdamsche Voetbal en Athletiek Vereeniging Sparta. Het poortgebouwtje daarvan is van de Roos en Overeynder. En zonder dat dit gebouwtje nu van een opvallende architectonische schoonheid is, doet het als afsluiting van de Huygensstraat goed en genoegelijk aan.

Ik zei zoo dat het plantsoentje op het P. C. Hooftplein wat burgerlijk is. Het schijnt inderdaad tot de karakteristiek van deze wereldstad te behooren zich aan de uiterlijke verzorging van de straat en van de afwerking daarvan maar weinig gelegen te laten liggen. Nu zijn wij in Amsterdam in dat opzicht vreeselijk verwend. Een plantsoenhekje kan in kunstwaarde met middeleeuwsche koorhekken wedijveren

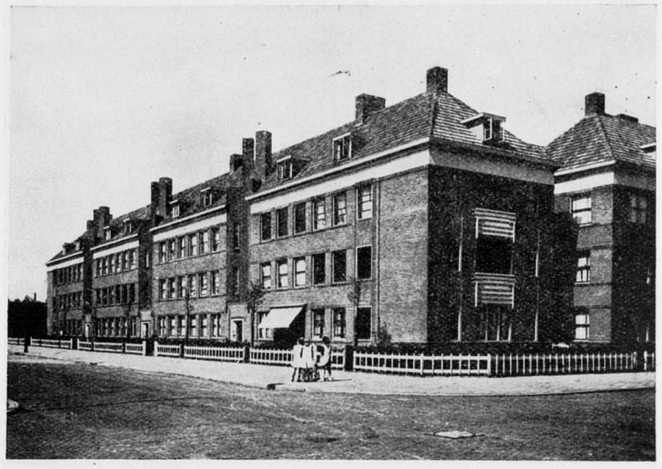

BEBOUWING HUYGENSSTRAAT. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT.

en de onschuldigste bordjes voor „Rechts Houden", Verkeer Gestremd", en „Let op de tram" zijn bestemd eenmaal als reliquieën in de musea te worden bewaard. In Rotterdam niets van dat alles. Een bordje is maar een bordje, een afsluiting van een gazon met kippengaas is ruim voldoende.

Ik geloof echter dat Amsterdam overdreven heeft, en Rotterdam wat verwaarloosd.

Een eenvoudige afwerking van de straat en park utensiliën, zonder daarmede tot overdrevenheden te vervallen, is noodig.

De kopbebouwingen van de bouwblokken die op het P. C. Hooftplein uitkomen zijn van Meischke en Schmidt. Ook de bebouwing van de Huygensstraat van de blokken tusschen de Bilderdijkstraat en de Da Costastraat en de Brederodestraat zijn, op een gedeelte van de Da Costastraat na, van deze architecten. Onder de plaatjes is nauwkeurig aangegeven wat van deze architecten is. Ik respecteer het geestelijk eigendomsrecht. Geef den Keizer wat des Keizers is. Het werk van de heeren Meischke en Schmidt heeft kwaliteiten, maar het heeft ook de tegenkanten van die kwaliteiten. Heeft de défauts de ses qualités. De kwaliteiten zijn bescheidenheid en overwogenheid. En de onvermijdelijke gevolgen van deze kwaliteiten maken het werk te weinig sprekend en te koel verstandelijk. Men moet maar niet denken dat het gemakkelijk is bescheiden te zijn en weloverwogen, zonder te vervallen in de gebreken die daaraan vast zitten! Er zijn maar weinig bouwwerken van architecten die in hun werken de genoemde kwaliteiten wisten te leggen, maar vrij bleven van de schaduwzijden daarvan. Zoo is de Nouvel Opéra van Charles Garnier bescheiden en weloverwogen, maar weinig zeggend en koel verstandelijk is zij niet.

Minder paradoxaal is het misschien — en we kunnen dan vlak in de buurt blijven — het werk te noemen van Granpré Molière, Verhagen en Kok, die direct achter de kopbebouwingen aan de Oostzijde van het P. C. Hooftplein gemeentelijken woningbouw hebben gemaakt. Dit werk is zeker ook bescheiden en weloverwogen. Maar het is niet weinig zeggend en koel verstandelijk. Integendeel het is expressief en gevoelvol. Dit werk van Meischke en Schmidt en van Granpré Molière, Verhagen en Kok (wat een omslachtige serie schakeling van architecten, om die ieder oogenblik bij elkaar te moeten noemen) vormt een merkwaardig duo van voorbeeld en tegen-voorbeeld. Al zal men ze waarschijnlijk nooit als zoodanig in een betoog aantreffen. Het is frappant bij hun zoo overeenstemmende verschijning in bescheidenheid en weloverwogenheid hun contrast te zien. De werken hebben vele opmerkelijk overeenstemmende elementen.

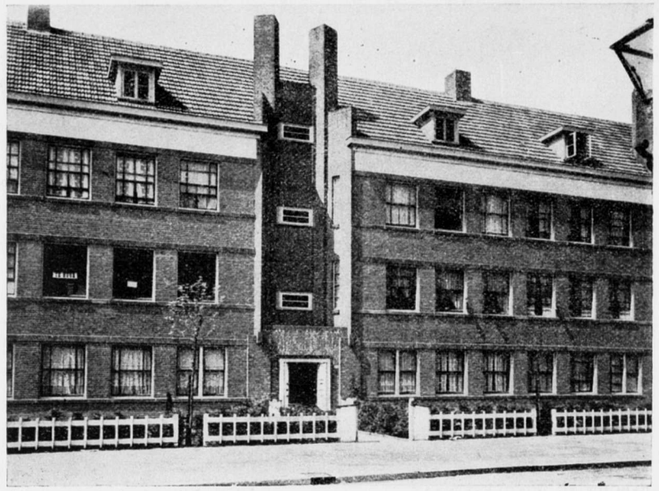

DETAIL BEBOUWING HUYGENSSTRAAT. ARCH. MEISCHKE EN SCHMIDT.

Maar waar moet dan toch het contrast in liggen. Zou dat dan toch liggen in de minutieuze verschillen der details. In de profileering van de gootlijst of in de zwaarte van het naar voren komende kozijn-hout. Het is niet aan te nemen. Goede architectuur zou, lag het hem daarin, volgens receptuur zijn te bereiden.

Ook is niet te handhaven de veronderstelling dat het contrast zou kunnen liggen in de versieringen waarvan Granpré Molière, Verhagen en Kok zich hebben onthouden en waaraan Meischke en Schmidt wat hebben geofferd, al is het niet mild, en uit een rijken geest. Immers er zijn bouwwerken zuchtend onder de overladenheid van ornamentiek, die het toch doen, zooals dit rijtje huizen van Granpré Molière, Verhagen en Kok, het doet.

Het lijkt misschien wat afdwalerig als ik mij van dit bescheiden pleintje in den Polder Spangen verplaats naar den Koepel van de St. Pieterskerk te Rome.

Maar het lijkt meer dan het is. Want ik geloof dat het hoofdelement van de schoonheid van den Koepel van de St. Pieter hetzelfde is van dit rijtje huizen, dat wel bescheiden en overwogen, maar niet koel verstandelijk is.

Palustre, die een boekje schreef over de architectuur van de renaissance schreef daarin over den koepelvorm van de St. Pieter: „C'est cette courbe, qui a été bien souvent étudiée, que l'on a appelée chaînette, parabole, ellipse, qui tient de tout cela, pour n'être en somme qu'une courbe de sentiment".

En nu komen we weer terug op het pleintje in Rotterdam. Ik geloof dat de gevel van het rijtje huizen van Granpré Molière, Verhagen en Kok is une façade de sentiment.

Veel beter dan dit werk van de heeren Meischke en Schmidt aan het Huygensplein is hun bebouwing van het Noordelijkste gedeelte van de Huygensstraat. De indeeling van het blok in vieren door de terugliggende trappenhuizen, de regelmatigheid der raamrijen, de ongekunsteldheid van het geval geven dit blok een zekere allure. Aan het P. C. Hooftplein moest deze allure geforceerd worden door een gepronon-ceerde pilasterstelling, maar juist daardoor is de allure zoek geraakt. Deze architectuur doet me denken aan een sergeant-majoor bij de stafmuziek van de cavalerie met de sabel voor bijzondere krijgsverrichtingen op de Oostkust van Borneo, op zijn Zondagsch. De bebouwing van de Huygensstraat lijkt mij een ritmeester van goede kom-af.

Even wil ik nog wijzen op den eenvoud, den goeden smaak waarmee dit bouwwerk is gedetailleerd.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 35. 1 SEPT. 1923. INHOUD: Ledenlijst B. N. A. — Het gebouw van de Nederl. Handelm. en toevalligh., d. J. P. M. — Een uithoekje van een wereldstad, d. J. P. M.

LEDENLIJST B. N. A.

Aangezien in de ledenlijst van den B. N. A. van Januari 1923, zoovele veranderingen ontstonden, dat de praktische waarde ervan verloren ging, is er een nieuwe ledenlijst (Augustus 1923) afgedrukt, die dezer dagen aan de leden en de aspirant-leden van den B. N. A. is toegezonden.

DOCUMENTATIE AFD. BOUWKUNDE BEWERKT

HET GEBOUW VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ EN TOEVALLIGHEDEN.

Het is uit de vele afbeeldingen, die daar reeds van gegeven zijn, voldoende bekend, dat dit gebouw van een buitengewone hoogte is. En het is ook wel bekend, dat deze massa uitsteekt boven de kapitale heerenhuizen aan de „Bocht" van de Heerengracht, zoodanig dat deze „Bocht", gezien vanaf de brug in de Leidschestraat, geheel van aanzicht veranderd is.

Er zijn menschen, die deze verandering van de „Bocht" veroordeelen, anderen die haar bewonderen.

Velen schreven er hun meening over. Ik las van Wierink, van H. Polak, van Hudig, van Weissman, die hun afkeuring over deze schennis van het stedenschoon uitspraken, ik las van Boterenbrood en van Kromhout die van oordeel waren dat aan de „Bocht" van de Heerengracht thans nieuwe schoonheid is geschapen. Het geval jaagt stof op. De Bond Heemschut heeft, naar aanleiding ervan, een adres gericht aan den Raad om de verordening zoodanig te herzien dat overschrijding van bouwhoogten, die boven het toelaatbare komen, — toelaatbaar in het verhouding-stelsel van het bestaande, — niet meer mogelijk zal zijn.

Naar mijn meening berust dit adres op een eenzijdig bekijken van het stadsschoon.

Men gaat daarbij uit van de stelling, dat al het bestaande mooie in een stad primair is. Daaraan moet al het nieuwe afhankelijk worden gesteld.

Deze stelling lijkt mij onjuist. Het primaire van de stad dat invloed heeft op het nieuwe, dat gebouwd moet worden, omvat veel en veel meer dan het aesthetische. Al het nieuwe moet gezien worden in verband met het geheel. Toen ik eenigen tijd geleden naar aanleiding van het sloopen van eenige oude huizen aan den Oude Zijds Voorburgwal ten behoeve van een uitbreiding van het bestaande stadhuis schreef: „hier hebben eenige oude tantes hun eind gevonden", heeft de „Bouwwereld" naar aanleiding daarvan geschreven dat dit zoo volkomen den geest uitdrukt van de jongere architecten. Maar ook dit lijkt mij niet juist.

De jongere architecten, de moderne, (ik schakel enkele extremisten uit die de aarde willen schoonrazeeren om op den effen bol hun scheppingen te stichten), ik ben er zeker van, hebben evenveel liefde en respect voor onze goede oude architectuur en stadsschoon als de heftigste Heemschutter. Maar de geest der jongeren concentreert zich niet op een liefde voor het oude schoon alléén, maar tevens op zooveel andere factoren (aanwijsbare en onaanwijsbare), die *met dat oude schoon* de psyche van een levende moderne stad met een verleden uitmaken.

Ik vind, dat we er ons bewust van moeten zijn dat bestaande schoonheid vernietigd kan worden. Er is een begin en ook een eind aan een kunstwerk. Onvergankelijk is niets, en wanneer wij er zeker van zijn dat wij met onze schoonheid niet roekeloos omspringen (ik geef gaarne toe dat op het oogenblik die zekerheid er nog niet is, maar daarnaar moet dan ons aller streven zijn, met den Bond Heemschut aan de spits) dan moeten wij er ons bij neerleggen, dat op een gegeven oogenblik een mooi stadsgezicht veranderd wordt.

Wat het Gebouw van de Nederlandsche Handel Maatschappij betreft, het heeft zoo moeten zijn zooals het nu uitpakt. Een der voortreffelijkste bouwmeesters, die we hebben en wiens liefde voor bestaande schoonheid toch zeker niet in twijfel mag worden getrokken, is de architect. En dat het nu zoo uitpakt, dat moeten we aanvaarden. En wij moeten goed begrijpen dat er in een levende stad tóch een kracht schuilt die, ondanks de meest scherpe verordeningen van bouwhoogten, en bepalingen tot bescherming van monumenten, de uitwerking heeft waarvoor wij thans staan bij het Gebouw van de Nederlandsche Handel Maatschappij.

De Bocht van de Heerengracht is nu, voor mij, bedorven. En als ik wat moois wil zien, ga ik niet meer zooals ik vroeger wel deed op de brug van de Heerengracht in de Leidschestraat staan. De heer Kromhout schreef dat de Bocht nu pas zijn monumentale afsluiting heeft gevonden in dit gebouw van de Bazel.

Ik deel dit gevoelen niet met hem. En het is zeker dat de Bazel, laat deze afsluiting dan voor sommigen en voor het komende geslacht, „de" monumentale afsluiting zijn, daaraan geen schuld heeft. Want het is dan het reinste toeval dat de Bocht monumentaal afgesloten is. De bocht van de Heerengracht en de Vijzelstraat hebben in bewust aesthetischen zin niets met elkaar uitstaande. De richting van de noklijn van het Gebouw van de Handel Maatschappij is parallel met de rooilijn van de Vijzelstraat. Zij loopt zoo, omdat de Vijzelstraat zoo loopt. Ergo heeft deze nieuwe afsluiting van de bocht van de Heerengracht in bewust aesthetischen zin niets te maken met architect de Bazel. Maar afgescheiden daarvan, ik deel geheel het gevoelen van den schrijver in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting (Mr. Hudig) die de Bocht verminkt vindt. Maar laat ik er tevens aan toevoegen dat ik zijn bezwaar tegen den nieuwen aanbouw van het stadhuis overdreven acht. De bouwhoogte van den nieuwen vleugel is niet in wanverhouding met de kleinere huizen van de omgeving. Merkwaardig genoeg heeft de Oude Zijds Voorburgwal zeer veel heel hooge huizen. En het is misschien hierdoor dat het werk van de Heeren Hulshoff en Landsdorp bij toeval zoo goed passen zal in de omgeving waar het komt. Men ziet: het toeval kan ons in den stedenbouw onfortuinlijk zijn, andere keeren is het ons ook wel eens dienstig.

J. P. M.

DE BILDERDIJKSTRAAT, GEZIEN VAN UIT DE SPAANSCHE BOCHT.
WONINGBOUW: „ONZE WONING". MEISCHKE EN SCHMIDT. ARCH.

EEN UITHOEKJE VAN EEN WERELDSTAD.

Hoewel de bebouwing van den Polder Spangen niet alleen het werk is van de heeren Meischke en Schmidt — er is nog werk van Oud, Brinkman, Jos. de Jonge, Logemann, Granpré Molière, Verhagen en Kok en Buskens — lijkt het oppervlakkig of alles is van Meischke en Schmidt. Zoo is ook nog de bebouwing van de geheele Bilderdijkstraat van de heeren Meischke en Schmidt. Die Bilderdijkstraat eindigt in een pleintje en halveert het bekende blok gemeentelijke volkswoningen van Oud, tusschen de Roemer Visscherstraat en de Potgieterstraat. Het is het bekende blok met de gelijkmatige rhythmische verdeeling en met de eigenaardige smalle ramen waarover reeds in het nummer van 11 September 1920 een en ander is gepubliceerd. Wij zullen dit werk van Oud hier onbesproken laten omdat wij straks nog op zijn nieuwste werk dicht bij den Polder Spangen terugkomen.

Meischke en Schmidt hebben nu, ik geloof dat zulks was op verzoek van den heer Oud, met hun bebouwing voor „Onze Woning" zich aangesloten bij de bebouwing van Oud, in dien zin dat ze de geteerde plintbanden en de hoogte van de gootlijst ook in hun werk hebben doorgezet. Bovendien is een rhythmisch verticalisme ook in hun werk herkenbaar.

Ten Zuiden van den Gemeentelijken Woningbouw, geheel aan den Westkant van den Polder, ligt het bekende experiment van den heer Brinkman, met de straat op de tweede verdieping. Over dit werk is indertijd in No. 8 van jaargang 1920 van dit blad een publicatie verschenen, maar foto's hebben wij nog niet gezien.

Het is zeer jammer, dat dit bouwwerk architectonisch zoo is mislukt. Het is eigenlijk beter om te zeggen, dat ieder architectonische gedachte er vreemd aan is geweest. De opgaaf was natuurlijk bijzonder en ook moeilijk, maar daar had toch meer wat kunnen worden gemaakt, dan er nu van terecht is gekomen.

Van eenige compositie is geen sprake, het geheel is een warwinkel van ramen en deuren, gaten en puisten, straten en deuren, stijlen en liggers, beton en cement en steen, alles doormekaar en het geheel onder een hard geel, dat als een vieze saus er over heen is gedropen. En dat alles was nog vergeeflijk, als de boeilijst langs het dak er niet of maar anders was geweest.

Het wasscherijhuis is het eenige dat wat beter geslaagd is. Het is midden in het complex gelegen en vertoont betere kwaliteiten dan de aansluitende gevels links en

GALERIJBOUW. BINNENTERREIN GEZIEN VAN AF DE GALERIJ.
ARCHITECT: M. BRINKMAN.

GALERIJBOUW. KIJKJE DOOR DE POORTEN.
ARCHITECT: M. BRINKMAN.

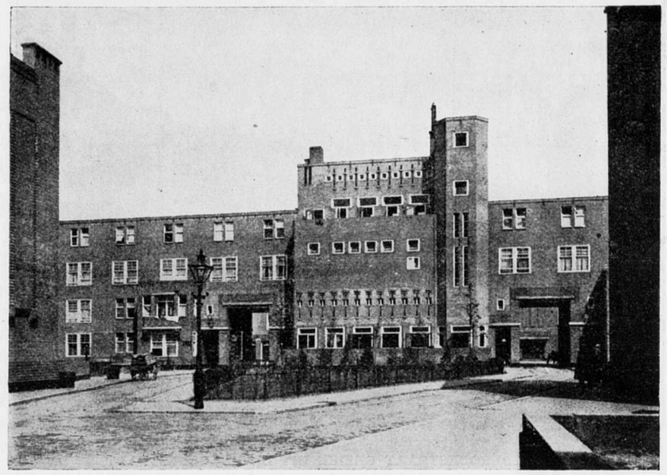

GALERIJBOUW, GEZIEN DOOR DE POORT IN DE JAN LUYKENSTRAAT.
IN HET MIDDEN HET WASCHHUIS.
ARCHITECT: M. BRINKMAN.

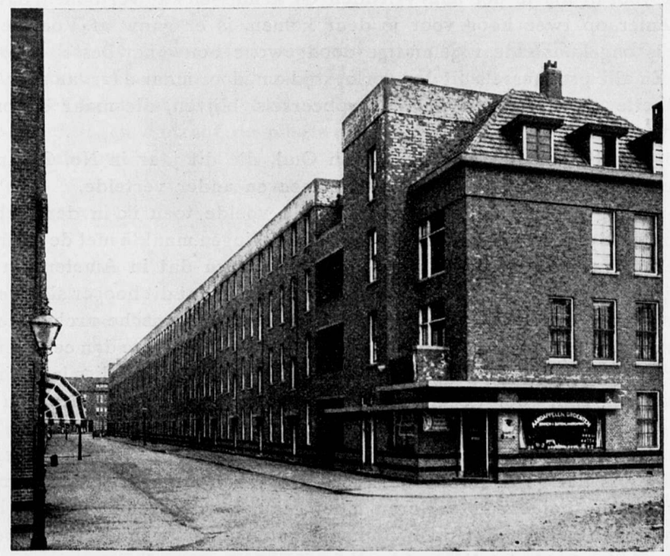

DE PIETER LANGENDIJKSTRAAT. OOSTZIJDE.
BEBOUWING DOOR ARCHITECT J. J. P. OUD.

DE BREDERODESTRAAT GEZIEN UIT DE HUYGENSSTRAAT.
ARCHITECTEN: MEISCHKE EN SCHMIDT.

rechts. Ik heb niet kunnen ervaren hoe de bewoners zich in hun home aan de luchtstraat en onder de luchtstraat thuis gevoelen. Ik geloof dat de, op deze wat gewrongen wijze verkregen voordeelen niet opwegen tegen de nadeelen van het op een bijzondere wijze wonen. Je huis moet iets gewoons hebben en het amusante, in de eerste week vooral, als je het aan vrienden en kennissen kan vertoonen, dat je bakker en je kruidenier op twee hoog voor je deur komen, is er gauw af. Voor de bewoning van huizen is ongekunstelde regelmatige doodgewone bouw het beste, en ook het natuurlijkste. En alle probeersels uit den oorlogstijd om, door maar daarvan af te wijken, de woningproductie te verhoogen zullen probeersels blijven, die maar bij probeersels moeten blijven.

Tegenover dit blok ligt een straat van Oud, die dit jaar in No. 2 van dit blad is gepubliceerd en waarbij de heer Oud het een en ander vertelde.

Als ik nu nog eens in het kort naga wat ik voelde toen ik in deze bebouwingen van den Polder Spangen rondwandelde en vergelijkingen maakte met de nieuwe bebouwingcomplexen van Amsterdam, dan moet ik toegeven dat in Amsterdam het werk architectonisch hooger staat. Maar tegelijkertijd voel je dat dit hooger staan een zenuwspanning is, die kunstmatig wordt verwekt. De Amsterdamsche architecten, u weet welke ik bedoel, staan onder een druk, die hun werk een hoogere dan een atmosferische spanning geeft. En nu kan dat in sommige werken wel zijn eigenaardige bekoring hebben, zelfs noodzakelijk zijn, voor de allergewoonste bouwobjecten als huizen en woningen is dat niet noodzakelijk, integendeel het geeft iets tegen-natuurlijks.

Het werk van de Rotterdamsche architecten is zonder de geringste overspanning, maar daardoor is het goed, natuurlijk, reëel. Het is een wanbegrip dat hiermede direct de architectonische beteekenis verloren moet gaan. Eerder geloof ik, nu ik het Rotterdamsche werk heb gezien, dat de bouwkunst kan winnen wanneer haar beoefenaars in hun scheppingsarbeid niet dien overspannenden druk, dien zij zich opleggen, gevoelen.

Die druk kan wel meebrengen dat het kunstzinnig leven zich opheft en daarmede een grooter innerlijke spanning in zich verkrijgt, maar er staan gevaren tegenover: kans op pathos, bravour, spoedige decadance.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 36. 8 SEPT. 1923. INHOUD: Ledenvergadering B. N. A. — Jubileum's Tentoonstelling Bouwkunst 1898—1923, te Amsterdam. — De Friesche Bouwkring. — Een uithoekje van een wereldstad (slot), door J. P. M. — Arbitrale rechtspraak, door P. J. Houtzagers.

LEDENVERGADERING B. N. A.

Op **Woensdag 26 September a. s.** zal een ledenvergadering van den B. N. A. worden gehouden te Amsterdam, waaraan een gezamenlijk bezoek aan de *Bouwkunsttentoonstelling* in het Administratiegebouw van den Gemeentetram zal worden verbonden.

Nadere inlichtingen omtrent de plaats der vergadering en de agenda zullen worden opgenomen in het volgende nummer.

JUBILEUM'S TENTOONSTELLING BOUWKUNST 1898—1923, TE AMSTERDAM.

Zaterdag j.l. werd in het nieuwe, nog niet ingebruik genomen Administratiegebouw van de Gemeentetram de Tentoonstelling van Bouwkunst geopend, door den Voorzitter der commissie Prof. Dr. Jhr. J. Six.

De tentoonstelling geeft een overzicht van de ontwikkeling der bouwkunst gedurende de regeerings-periode van Koningin Wilhelmina. Zij bepaalt zich niet tot eenige „richting" maar heeft getracht van alle richtingen der laatste 25 jaren de beste uitingen bijeen te krijgen. De tentoonstelling neemt het geheele gebouw in beslag. Op den beganen grond zien we werk van J. H. W. Leliman, (o.a. enkele reisschetsen) J. E. v. d. Pek, (Arbeiders tehuis), Dr. Cuypers, W. C. Bauer, J. v. Gils en C. B. Posthumus Meyjes, S. F. Loeb en F. J. Nieuwenhuis, H. A. J. en J. Baanders en Duiker en Bijvoet met hun Academie gebouw. Op de 1e verdieping: het vrijwel volledige oeuvre van Dr. Berlage, van de Bazel, van Kromhout, voorts werk van Ed. Cuypers, Boeyinga, Bremer, Oscar Leeuw, J. Stuyt, Ouëndag en Prof. Klinkhamer, Paul de Jongh, P. G. Buskens, Brinkman, Dahlen, A. A. Kok, Moen, Ir. Scheffer en Jhr. A. H. Op ten Noort en Roosenburg. Op de 2e verdieping: Greiner, de Jaarbeurs van de Bie, Klijnen, Brandes, Dr. Ir. van Heukelom, Houtzagers, A. P. Smits, v. Nieukerken, N. Molenaar. J. Mutters, Mertens, Petri, de Clercq, Kropholler, Joseph en Pierre Cuypers, Dudok, v. Hardeveld, Meybrug, Rutgers, v. Loghem, v. Laren, v. Anrooy, Hamers, Wils, Hanrath, Slothouwer, Foeke Kuipers, Roelof Kuipers, Otten. Op de bovenste verdieping treffen we aan: Heineke en Kuipers, de Meyer, la Croix, Westerman, Marnette, Symons, Boeken, Hulshoff,

Lansdorp, Kramer, Fokker, v. d. Nieuwer Amstel, Postma en Hoogstraten en een aparte zaal voor de Afd. gebouwen van P. W. Amsterdam.

Totaal 52 afdeelingen, waarover met merkwaardig veel takt de commissie de inzenders heeft verdeeld.

Uit den aard der zaak zijn voor deze tentoonstelling enkele oude parade-paarden van stal gehaald, maar we treffen ook nog veel tot nog toe ongezien en onbekend werk.

Wij hopen op deze tentoonstelling in ons blad terug te komen. Een bezoek zij inmiddels aanbevolen, óók voor de bezichtiging van het gebouw zelf. De tentoonstelling duurt tot 28 Sept. a.s.

DE FRIESCHE BOUWKRING.

Prijsvraag voor een betonbrug in het Friesche landschap.

1. Op welke nuttige belasting moet de brug worden berekend? Wordt vrijgelaten. Inzending van sterkte-berekeningen wordt niet gevraagd.
2. Wordt de brug door een paalfundeering gedragen of kan deze rusten op de natuurlijke grondslag, zoo ja welk draagvermogen kan hierop worden toegelaten? Ja, de brug zal op palen gefundeerd moeten worden.
3. Is het kanaal in hoofdzaak bestemd voor kleine binnenscheepvaart of in hoofdzaak bedoeld als afwateringskanaal? Voor afwatering en kleine scheepvaart beide.
4. Voor welke belasting moet de brug berekend zijn? Zie antwoord vraag 1.
5. Welke afmetingen mogen (of moeten) de teekeningen hebben? Als aangegeven op de situatieteekening.
6. De brug moet aanpassen in het Friesche landschap. Welk karakter draagt dat landschap; is het een landschap doorsneden met kanalen voor de vervening, een polderlandschap in de nabijheid van de meren of is het bedoeld in het hoogere zuidelijke deel van Friesland? Het vlakke landschap. Meerendeels polderland.
7. Moet de doorvaartwijdte 5 M. breed en minstens 2.10 M. hoog zijn boven de waterlijn of mag de hoogte van het landhoofd minder zijn? In het midden minstens 2.30 Meter boven den waterstand.
8. Hoe is de helling van de opritten 80 op 1 bedoeld? Is dit 1 cM. hoogte op 80 cM. lengte? Zoo ja, worden deze opritten dan niet te lang? De helling 80 op 1 is 1 cM. hoogte op 80 cM. lengte.
9. Hoe breed moet de brug tusschen de leuningen minstens zijn? De breedte moet door den ontwerper worden bepaald.
10. Er staat in het programma: De onder a, b, c en d genoemde teekeningen moeten in één kleur. Als de teekening in inkt of in potlood wordt opgewerkt mag dan de brug nog met kleurtint worden aangegeven? Voor de teekeningen a, b, c en d mag maar één materiaal in één kleur worden gebruikt.
11. Hoe lang de weg te maken aan beide einden der brug? Als op de schets? Te teekenen het deel van weg dat op de situatie is aangegeven.
12. Mogen de landhoofden op paalfundeering worden gedacht? Zie antwoord vraag 2.
13. Is onder d, bladz. 5, dwars- of lengte doorsnede bedoeld? Doorsnede door de as van de vaart.
14. Mogen de teekeningen a, b, c en d, zoo mogelijk op een teekening geprojecteerd worden of moeten het 4 teekeningen afzonderlijk blijven? a, b, c en d op een stuk papier en wel als op de situatie aangegeven.
15. Mag de perspectief-teekening in zwarte inkt op wit papier geteekend worden als voor a, b, c en d. Zoo niet, is waterverf geoorloofd? Voor de perspectief-teekening is de wijze van teekenen vrij.
16. Is met 't oog op verlichting, het landschap waarin de brug gedacht wordt voorzien van electra? Gelegenheid voor kunstverlichting wordt niet gevraagd.
17. Dient de brug uitsluitend voor rijverkeer? Voor rij- en voetverkeer.
18. Wat is de minimum dikte der verharding op de brug? Kan door den ontwerper worden bepaald.
19. Uit welk materiaal bestaat de verharding? Wordt aan den ontwerper overgelaten.
20. Mogen de teekeningen a, b, c en d elk op afzonderlijk papier worden gemaakt? Zie antwoord vraag 14.
21. Mogen blauw- of witdrukken worden ingediend? Neen. Alleen origineele teekeningen.
22. Kan op staal worden gefundeerd? Zie antwoord vraag 2.
23. Mogen de landhoofden worden uitgevoerd in stampbeton? Ja.
24. Moeten aan weerszijden van het brugdek ook verhoogingen voor trottoirs voorkomen? Neen. In de eerste plaats is gedacht aan een brug „buiten".
25. Moeten de bermslooten uitloopen op het kanaal? Ja.
26. Welke belastingen te rekenen voor het brugdek? Zie antwoord vraag 1.
27. Moet ook een berekening van de brug worden bijgevoegd? Zie antwoord vraag 1.
28. Mag door een N.V. worden ingezonden? De mededinging is beperkt tot de in Art. 1 genoemde personen.

24 Augustus 1923. De Jury.

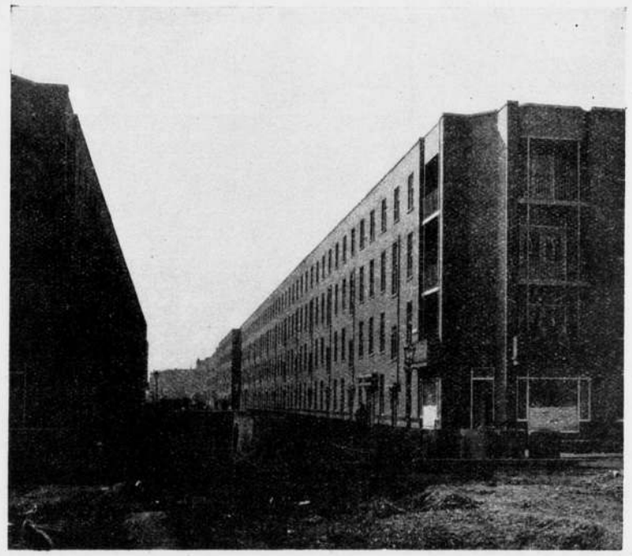

BEBOUWING IN „TUSSCHENDIJKEN". GEZICHT IN DE TAANDERS-STRAAT.
WONINGBOUW ARCH. J. J. P. OUD.

EEN UITHOEKJE VAN EEN WERELDSTAD.

(Slot).

Al was het alleen maar mijn bedoeling over de bebouwing van de polder „Spangen" iets te laten zien, ik was dicht in de buurt, aan het eind van den Schiedamschen weg, in de gelegenheid van het nieuwe werk van Oud en van een blok van architect V. D. VLUGT ook iets op te nemen. Dit werk ligt n.l. in „Tusschendijken", dat is een terrein tusschen het eind van den Schiedamschen Weg en de Mathenesserdijk, dezelfde waaraan de polder „Spangen" grenst.

De heer Oud heeft mij beloofd over dezen woningbouw zelf eenige toelichtingen te geven op de afbeeldingen en de teekeningen, die van dit werk in het B.W. nog zullen worden opgenomen. Hij zal dit zakelijk doen. Oud is zakelijk. Dit wordt hem wel eens als een weinig artistieke hebbelijkheid aangewreven. De kunstenaar, zegt men, is niet zakelijk, onderscheidt zich van zijn medemensch door niet-zakelijkheid. En de kunst, zelf kan ook niet zakelijk zijn.

Maar Oud *wil* zakelijk zijn in zijn kunst. Hij heeft zich hiervoor reeds meermalen uitgesproken en ook verklaard, wat hij onder de zakelijkheid in de kunst verstaat.

De bouwkunst is voor hem niet, als de vrije kunsten uitsluitend resultaat van een geestelijk proces, maar bovendien van materieele factoren, van bestemming, materiaal en constructie. Haar doel is tweeslachtig: nuttig en schoon tegelijk.

In een lezing, die hij hield voor de vereeniging „Opbouw" vatte hij zijn inzichten aldus samen: „Een bouwkunst, die zich rationeel op de moderne levensomstandigheden baseert, zal in elk opzicht een tegenstelling vormen tot de tegenwoordige bouwkunst. Zonder in dor rationalisme te vervallen, zal hij vóór alles zakelijk zijn, maar in deze zakelijkheid reeds dadelijk het hoogere beleven."

Mij dit herinnerende, heeft het mij meer waarde, Oud's werk in de lijn van zijn streven te zien, dan zijn opvattingen aan den tand te voelen. Trouwens ieder mag zijn opvatting hebben. „Wie ich es auffasse", is niet alleen het recht van een Duitsche kanselier. En hebben we eigenlijk wel na te gaan of de daad van den bouwkunstenaar

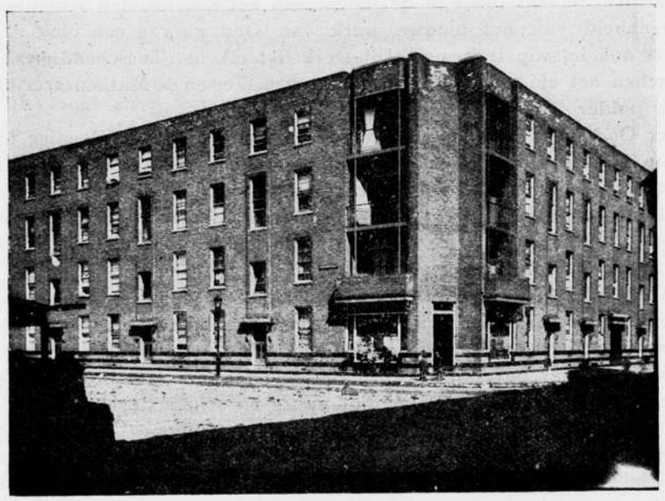

BEBOUWING IN „TUSSCHENDIJKEN". GEMEENTELIJKE WONINGBOUW.
ARCH. J. J. P. OUD.

BINNENPLAATSEN IN DE BLOKKEN VAN DEN
GEMEENTELIJKEN WONINGBOUW IN „TUSSCHENDIJKEN".
ARCHITECT J. J. P. OUD.

overeenkomt met zijn woorden?.... Maar ik geef toe dat *als* ze overeenstemmen, zulks soms het behaaglijk gevoel geeft, althans niet van beide kanten in de luren te worden gelegd.

Oud's straatbebouwing berust op perspectievische werking. Een bouwblok is een eenheid, waarvan de onderdeelen (de woningen) niet behoeven te spreken. Het blok moet spreken, en de straat is de sprekende aaneenrijging der blokken. Bij deze architectuur is de loodrecht op het tafreel staande straatwand (de verdwijnende) het primaire gedeelte van het totale beeld. Zóó gezien krijgt de weinigsprekende gevelverdeeling zinvol rythme. De blokken zijn bouwwerken, waarvan de zijgevels hoofdzaak zijn, zoolang men voor de voorgevels staat. En aangezien men bij het wandelen, door de rechthoekige elkaar snijdende straten steeds zulk een beschouwingsmogelijkheid heeft, karakteriseert deze architectuur dus typisch de straat, d. i. de met huizen behoorende weg, waarlangs zich menschen bewegen.

In het complex, dat hierbij is gereproduceerd en dat er zoo van den buitenkant echt à-la-Oud uitziet, liggen binnenplaatsen met een gemeenschappelijken tuin. Deze binnenplaats was mij een openbaring. Helaas kunnen de foto's in geen enkel opzicht iets van de charme van deze architectuur weergeven, en dat is misschien juist het karakteristieke ervan.

Het is mogelijk wat overdreven om te zeggen: goede architectuur laat zich niet goed fotografeeren, alleen slechte architectuur laat zich goed fotografeeren. Maar het geval komt meermalen voor dat goede bouwkunst weinige voor het objectief vereischte elementen bevat. Ook deze binnenplaats mist die elementen geheel, ja, op de foto doet zij op 't randje af aan een eigenbouwers binnenplaats denken. Nu is dit ook wel het gevolg, dat Oud wat ascetisch is in zijn werk. Hij houdt niet van de rijke St. Nicolaastafel van motieven, die tegenwoordig voor de architecten uitgespreid ligt.

Hij is ook altijd een beetje principieel. Maar in deze binnenplaats heeft zijn architectonisch sentiment het sterk naar voren komen van verstandelijke overwegingen belet. Deze binnenplaats is een gave ruimte van een prachtige rust, geen doode maar een levende, intieme rust en de met groote knapheid gekozen kleur geven er een blijmoedige stemming aan. En deze blijmoedige stemming is niet door opzettelijke middelen verkregen. Het wordt op het laatst zoo weerzinwekkend, zooals de architecten tegenwoordig de menschen blijmoedig willen stemmen door groen en rood van boeren dahlia's. Het moet je op het laatst wrevelig maken opgewekt te worden gestemd door besluiten van commissies en besturen (nader uitgewerkt door de vaardige hand van onzen architect). Oud heeft hier wonderwel begrepen, dat de blijmoedige toon van zoo'n binnenplaats neutraal moet zijn en zacht streelend en met zijn lichte kleuren en vooral met zijn baksteen kleur wist hij daar uitstekend in te slagen. Dit is geen binnenplaats van een architect. Als men er in is, denkt men aan geen architect. Deze binnenplaats is voor de menschen. En deze staan op de foto, want ze hooren er op. Er speelt zich hier een deel van het leven af en de omgeving is zoo om dit teekenend te maken, niet om er een deel van af te nemen en voor zich op te eischen, omdat het een kunstwerk is.

Dit wou ik even zeggen; de rest aan Oud overlatend, die te zakelijk is om het zelf te zeggen en nog de aandacht vragen voor het aardige directiekeetje, dat Oud ten behoeve der verschillende werken in deze buurt ontwierp, en dat zich in Rotterdam van zijn zustertjes nogal onderscheidt.

Tegenover dit blok van Oud zag ik nog een werk van architect v. d. Vlugt. Wat het is, weet ik niet. Vereenigingsbouw of premiebouw, of eigenbouwersbouw, of geveltjesbouw? Maar het doet er niet toe, het is goed. Deze architect is wat robuust in zijn werk. Och, maar dat heeft ook wel weer zijn goede zijde.

En wat mij in dit werk bijzonder bekoorde dat was de toepassing van verglaasde steen. Weet gij eigenlijk nog wel, geachte lezer, wat een verglaasde steen is. Kunt gij het U realiseeren, wanneer ik zeg en schrijf: *een verglaasde steen*, want net als de pofmouwen zijn eigenlijk ook de verglaasde steenen van het aardsche schouwtooneel

BOUWBLOK AAN HET EIND VAN DEN SCHIEDAMSCHEN WEG.
ARCHITECT L. C. V. D. VLUGT.
BOVEN, TAANDERSSTRAAT HOEK GYZINGSTRAAT.
ONDER, DETAIL VAN DEN GEVEL.

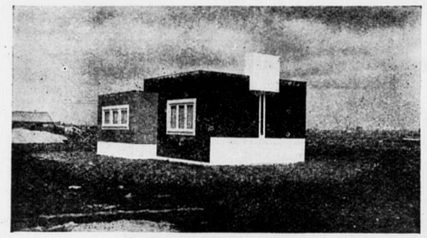

DIRECTIEKEET

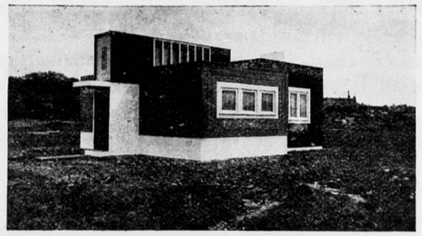

ONTWERP J. J. P. OUD.

verdwenen. Herinnert gij U tien jaar geleden den kamp tusschen Jan Gratama en A. W. Weissman over de handvormsteen. Toen werd het tijdperk ingeluid van de prachtige warme — zwaai met Uw linkerhand met uitgestrekte vingers door de lucht — van de diep gloeiende, heerlijk rulle, baksteen — zwaai met Uw rechterhand met uitgestrekte vingers door de lucht — en de verglaasde steen had afgedaan.

En ziet, na tien jaar in het schijndoodenrijk vertoefd te hebben, herrijst de verglaasde steen weer aan den onderbouw van dit bouwblok en . . . het is een verrassing. Bruin aan de gevels, wit in de portieken, zou het alleen de charme van het nieuwe zijn?

De kunstenaars beweren vrij te zijn van mode. Maar is dat wel zoo?

Setz' dir Perücken auf von Millionen Locken
Setz' deinen Fusz auf ellenhohe Socken
Du bleibst doch immer, was du bist. J. P. M.

ARBITRALE RECHTSPRAAK.

Het artikel voorkomende in het Bouwkundig Weekblad van 25 Augustus onder den titel „de Aansprakelijkheid van den Architect" geeft mij aanleiding tot een paar opmerkingen. De daarin vermelde uitspraak toont beter dan lange redeneeringen hoe gebrekkig de zaak bij geschillen op het kardinale punt der schadevergoeding geregeld is. Heeft menig principaal van een uitspraak niet geheel ten onrechte gesproken van „rechters in eigen zaak". Art. 13 der Algemeene Regelen draagt zeer zeker het kenmerk van eenzijdigheid en onrechtvaardigheid. De Nederlandsche wet zegt duidelijk, dat men verplicht is de schade te vergoeden die men veroorzaakt heeft (B. W. 1402 & V.) en zij gaat daarin zeer ver. En ons rechtsgevoel valt daarbij. De Algemeene Regelen beperken echter deze verplichting tot de helft van 't honorarium. Blijkbaar heeft de Arbitrage Commissie in de bedoelde zaak de onrechtvaardigheid dezer bepaling ingezien en zich daarvan losgemaakt. Zij handelde daarbij echter in strijd met de regelen die haar als wet behoorden te wezen. Ook dat druischt in tegen ons begrip van rechtspraak. Zoude er een rechter te vinden zijn, die een wetsartikel zoo sterk omlijnd als dat betreffende de schadevergoeding, eenvoudig ter zijde zou durven schuiven? Partijen kunnen met de Uitspraak dezer Arbitrage Commissie, in strijd met de bepalingen van de Wet (Algem. regelen) en de overeenkomst, niet tevreden zijn. Maar wat staat hen nu te doen? Beroep op een hooger College bestaat niet. Toont deze uitspraak niet een leemte, die zoo spoedig mogelijk dient weggenomen?

Eenzelfde leemte ontmoeten we ook in de Statuten van den Raad v. Arbitrage v. d. Bouwbedrijven in Nederland. Het oordeelen als goede mannen naar billijkheid is volgens sommigen een begrip zoo rekbaar, dat bepalingen der overeenkomst, hoe scherp en duidelijk gesteld en door beide partijen gekend en vrijwillig aanvaard, eenvoudig ter zijde kunnen worden gesteld. Ook van de uitspraken tusschen directie en aannemer diende hooger beroep mogelijk te zijn. Reeds de instelling van zulk een College zoude tot grootere bedachtzaamheid leiden en voor het rechtsgevoel meer bevrediging geven. P. J. HOUTZAGERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 37. 15 SEPT. 1923.

INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Woensdag 26 September a.s. des v.m. 11 uur te Amsterdam in het gebouw van de „Industrieele Club" aan den Dam.— Bouwkunsttentoonst. 1898—1923 te Amsterd.— Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Bescherm. van nieuwe bouww. tegen verm., d. J. P. M. — Arbitrale rechtspraak, door R.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP WOENSDAG 26 SEPTEMBER A. S. DES V. M. 11 UUR TE AMSTERDAM IN HET GEBOUW VAN DE „INDUSTRIEELE CLUB" AAN DEN DAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen (zie B. W. No. 27).
3. Mededeelingen.
   Door het Bestuur zullen ter vergadering verschillende mededeelingen worden gedaan, o. a. over de voorgenomen plannen van het Bestuur tot het treffen van maatregelen tot betere behartiging van aesthetische vraagstukken en bemoeiïngen door den B. N. A., over het honorarium voor woningbouwplannen, welke niet zullen worden uitgevoerd.
5. Benoeming van een lid van het Comité Permanent, te Parijs.
6. Voorstel van het Bestuur tot afvoering van 2 onderwerpen van het werkprogramma:
   1°. De oprichting van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen.
   2°. Het instellen van een raad, die voorstellen doet tot het verleenen van dispensatie van bepalingen der bouwverordening.
7. Rondvraag.
   Na afloop van de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in Restaurant Polman, waarna gezamenlijk een bezoek zal worden gebracht aan de Tentoonstelling van Bouwkunst in het nieuwe Administratie-gebouw van de Gemeentetram.

BOUWKUNSTTENTOONSTELLING 1898—1923 TE AMSTERDAM.

'n Bijzondere reden tot dankbaarheid om haar bestaan biedt deze tentoonstelling niet. Noch de tentoonstelling als geheel, noch de inzendingen, die een overzicht bedoelen te geven van de Nederlandsche bouwkunst der laatste 25 jaren, zijn van dien aard, dat men volkomen bevredigd weer huiswaarts keert.

Dat wil niet zeggen, dat de commissie, die zich zelf belastte of die belast werd met de samenstelling, hierbij schuld treft. Integendeel. Zij heeft er wel van gemaakt wat gemaakt kon worden. Haar taak was buitengewoon moeilijk en schromelijk ondankbaar, zooals het trouwens met alle baantjes is. Zij heeft zich in de eerste plaats verdienste verworven om de uitnoodigingen zoo ruim mogelijk te verspreiden, getuige de lijst van inzenders, die al in het vorige Bouwkundig Weekblad gepubliceerd werd en die ik dus, ruimte sparende, hier achterwege kan laten. Dan wist zij al die heterogene uitingen zoodanig te schikken en te groepeeren, dat alle groepjes zooveel mogelijk bij elkaar pasten, terwijl bovendien op iedere verdieping nog een soort pièce de résistance te vinden is.

Maar .... om nu eerst een nevenzaak te noteeren, een ideaal gebouw voor de administratie der Gemeente-tram is nog geen ideaal tentoonstellingsgebouw. Al die kamertjes en gangen, te zamen vormende 52 afdeelingen (één-, twee- en driepersoons) veraangenamen het bezoek aan de tentoonstelling niet. 't Wordt zoo eentonig, zoo kleurloos, zoo eindeloos van het eene kamertje in 't andere te verzeilen. Er zit niets feestelijks in die kamertjes-vullerij. En een beetje van de feeststemming — zij het dan op een andere basis als elders — had men hier toch ook wel mogen vinden. Wat dat betreft, kan men nog met genoegen terugdenken aan de laatste Lustrum-tentoonstelling in het Stedelijk Museum.

Een tweede punt van meer gewicht is, dat deze tentoonstelling niet volledig is. En ook hier staat de Commissie, althans naar vermoedens, gebaseerd op de al aangeduide lijst van inzenders, buiten. 't Doel van deze tentoonstelling is ontegenzeglijk geweest een zoo volledig mogelijk beeld te geven van wat er in de laatste 25 jaren door de kopstukken van de vaderlandsche bouwkunst gewrocht is. Edoch, er zijn er geweest, omdat zij zich ditmaal eens heel bescheidenlijk niet onder de kopstukken gerekend wenschten, of, om andere onnaspeurlijke redenen, die gemeend hebben hun werk niet tusschen dat van hun collega's te moeten hangen. Hetgeen te betreuren en bar vervelend is.

Te onzent hebben wij niet te klagen over een angstwekkende opeenvolging van bouwkunsttentoonstellingen. Ook wordt er niet zooveel gepubliceerd. Daarentegen wordt er wel geklaagd, dat men zoo zelden in de gelegenheid is elkaars werk te leeren kennen, mede met het oog op „de toekomst" en de noodige goedkeurende knikjes eener- of de vernietigende vuistslagen anderzijds. Waarom dan deze gelegenheid niet aangegrepen, met terzijdestelling van persoonlijke grieven of welke andere redenen dan ook. 't Kan niet anders of door eigen schuld missen wij hier inzendingen van de Klerk, Staal, Wijdeveld, Vorkink, van der Mey, Limburg, Oud, Gratama en Versteeg die hier ontegenzeglijk aanwezig hadden moeten zijn. Beter waren anderen te missen, dan dat zij ontbreken.

Ondanks deze tekortkomingen verdient deze tentoonstelling toch onze volle belangstelling. Uit den aard van de zaak biedt zij hem, die zich vrij regelmatig met wat er in de wereld gebeurt op de hoogte houdt, weinig nieuws. Maar 't doet goed die oude en jonge kennissen zoo eendrachtig bijeen te zien, opgeluisterd door nieuwe gezichten. Er zullen er b.v. weinig zijn, die het werk van den jong gestorven Bauer kenden, wat toch wel de moeite loont het te zien. 't Is ook nog niet voorgekomen een zoo volledige verzameling van Berlage's werk bijeen te hebben gezien of van de afdeeling P.W. van Amsterdam.

Dit zijn inzendingen van waarde, die alleen al een gang naar deze tentoonstelling loonen. En mogen de volgende woorden er toe bijdragen dien lust te vergrooten. Volg mij dan in gedachten door de vertrekkenreeks. Ik wensch het werk niet scherp te beoordeelen — dat is trouwens ook niet de aard van deze tentoonstelling. Wat ik zeg, zijn losse opmerkingen. Men volge mij.

Begane grond bijna geheel ingericht met het werk van overledenen: Leliman, van der Pek, Dr. Cuypers, van Gils, Posthumus-Meyjes, Loeb, Nieuwenhuijs .... Salm had hier ook bijgehoord — en dan enkele levenden: Broese van Groenou, Baanders en Bijvoet en Duiker.

Van Leliman een vrijwel compleet geheel van wat hij voor de staatsmijnen maakte: van de machinehal af tot de stands op de Jaarbeurzen toe. Dan nog een school te Zutphen en een woningplan te Treebeek, waarvoor de jonge van der Steur bijzonder aantrekkelijke schetsen maakte. Van Leliman zelf hangt hier ook een verzameling heel geschikte vlotte schetsen, maar die naar mijn zin verre overtroffen worden door prachtige doorwerkte teekeningetjes van Bauer. Bauer is te jong gestorven dan dat hij al op een belangrijk oeuvre zou kunnen wijzen. Wat er evenwel hier hangt, kleine huisjes, een ontwerp voor een schouwburg, de al genoemde reisschetsen en niet het minst het pootige Congresgebouw voor arbeiders toonen overtuigend hoe een fijne geest in hem is verloren gegaan.

Van van der Pek is er het Tehuis voor ongehuwde arbeiders; van van Gils enkele kerken, o.a. die in Hilversum in de nabijheid van de woningen van Dudok. Van Posthumus-Meyjes kantoorgebouwen te Amsterdam.

Dr. Cuypers staat bekend als een uitstekend teekenaar. Er zijn hier van hem een paar teekeningen van de restauratie van het kasteel Haarzuylens.

Van het werk van Loeb, die eenigen tijd te Utrecht werkte, is hier een goede school en een uitstekende verbouwing van een oud geveltje.

In een kamertje net tegenover de laatstgenoemde inzending is de volledige collectie van Duiker en Bijvoet van het Academiegebouw. Rondom twee maquettes — een van het gebouw en de ander van de groote gehoorzaal — hangen de teekeningen, prachtteekeningen, strak en fijn van kleur. Met een diepen zucht en door de onoplosbare vraag gekweld, waarom wij met blijmoedigheid eenige honderden millioenen moeten gaan wegsmijten en er niet een paar van in een waardevol pand mogen beleggen, stappen wij over in de afdeeling Baanders.

Er hangt hier heel wat, met sterke variatie. Er is hier het plompe gebouw van de „Arnhem" zoowel als een heel aardige hof „de Dierik" te Oudelande. Verder het Lyceum aan het Valeriusplein, en veilinggebouw voor de fa. Mak, „de Heijplaat", wat altijd een genoeglijk tuindorp blijft, een geweldig gevaarte, wat een ketelmakerij voorstelt en nog wat landhuizen. De teekeningen, die Zietsma voor sommige van deze gebouwen maakte, zijn keurig uitgevoerd.

Volgens den catalogus had in deze omgeving ook het werk van Broese van Groenou moeten hangen. Maar 't is er niet. De aandachtige beschouwer zal het boven vinden, waar het gedeeltelijk hangt ten name van de Clercq.

Dit is dan wat er beneden hangt.

Nu hooger, maar eerst even rusten.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Tot Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Dordrecht is benoemd de heer Ir. G. Diehl, Architect B. N. A. te Rotterdam.

Afgeluisterd de volgende ontboezeming over de versiering van den intochtsweg van de Koningin te Amsterdam.

„Dat noemen ze nou stijl, maar geef mij maar liever versiering." (Uit te spreken met Amsterdamsch accent.)

BESCHERMING VAN NIEUWE BOUWWERKEN TEGEN VERMINKING.

Een bouwwerk als object van architectonische waarde staat, zoodra het uit de handen is gekomen van den bouwmeester, aan vele gevaren bloot die de architectonische beteekenis bedreigen. Een gebouw van groote architectonische beteekenis is (op een enkele uitzondering na) in het kader van het tegenwoordig heerschende eigendomsrecht volkomen gelijk aan het minderwaardige bouwsel; het is een materieel object en het kunstgehalte behoort tot de imponderabilia, voor wier bescherming nog geen of hoogstens heel weinig regelingen zijn getroffen.

Het is een gelukkig verschijnsel, dat in den tegenwoordigen tijd het besef levendig wordt dat ook de kunstwaarde van materieele objecten rechten heeft, die niet enkel door verheven gevoelens en teedere liefde, maar ook door wettelijke maatregelen moeten worden beschermd. De in enkele gemeenten bestaande monumenten-verordeningen zijn hiervan een uitvloeisel, maar deze zijn lang niet toereikend om al het werk van architectonische waarde tegen alle gevaren direct te beschermen. De praktijk is zoo, dat reeds enkele weken na de voltooiïng van het bouwwerk bescherming noodig zou moeten zijn. Het gebeurt immers meermalen dat gebouwen direct na de voltooiïng in andere handen overgaan, die er door onbevoegden veranderingen in laten brengen, welke de kunstwaarde, die het gebouw eerst had, groote schade toebrengen.

Een ander geval is, en met het oog daarop schrijven wij dit, de willekeurige behandeling van het schilderwerk als het huis in handen van een anderen eigenaar overgaat. De kleur van een gebouw heeft voor zijn architectonische verschijning veel beteekenis, is een groote factor in de architectonische schoonheid. Het gebeurt meermalen echter dat de nieuwe eigenaar van een huis de geveltjes naar zijn smaak laat overschilderen op een zoodanige manier dat het huis in harlekijnspakje wordt gestoken. De oorspronkelijke ontwerper die, in verband met zijn ontwerp, de kleuren zeer zorgvuldig overwoog, mag nu toezien hoe zijn gebouw verknoeid is, zonder dat hij daaraan rechtens iets doen kan.

Al gelooven wij voor ons zelf niet dat onze tegenwoordige rechtsinstituten zich met dergelijke „kleur"gevoeligheden kunnen inlaten, mogelijk zijn er in ons land enkelen, die wèl een geschikte regeling zouden weten waardoor nieuwe bouwwerken tegen ernstige verminkingen door verandering van kleur of door verandering van aspect zouden kunnen worden beschermd. Hun voorstellen en hun inzichten zullen wij gaarne in ons blad opnemen.

J. P. M.

ARBITRALE RECHTSPRAAK.

In het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad verwijt de Heer P. J. Houtzagers aan de arbiters in het door mij in het nummer van 25 Augustus j. l. besproken geval, dat zij ten onrechte bij hunne beslissing geen rekening zouden hebben gehouden met art. 13 der Algemeene Regelen. Dit verwijt is niet gegrond, daar deze Regelen in het algemeen toepasselijk zijn op geschillen tusschen architect en opdrachtgever, voortspruitende uit opdrachten, gegeven na 31 October 1922, terwijl het geval in quaestie betreft eene opdracht, dateerend van het jaar 1916.

De overige opmerkingen van den heer Houtzagers leenen zich, naar het mij voorkomt, beter voor eene bespreking in besloten kring.

ROOSENBOOM.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 38. 22 SEPT. 1923.

INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Woensdag 26 September a.s. des v.m. 11 uur te Amsterdam in het Gebouw van de „Industrieele Club" aan den Dam. — A. W. Weissman †, door Paul J. de J. — De tentoonstelling te Gothenburg, door D. F. S. — Bouwk.-Tentoonstelling 1898—1923, te Amsterdam, door W. — Ontv. Boekw., d. J. P. M.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP WOENSDAG 26 SEPTEMBER A. S. DES V. M. 11 UUR TE AMSTERDAM IN HET GEBOUW VAN DE „INDUSTRIEELE CLUB" AAN DEN DAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen (zie B. W. No. 27).
3. Mededeelingen.
   Door het Bestuur zullen ter vergadering verschillende mededeelingen worden gedaan, o. a. over de voorgenomen plannen van het Bestuur tot het treffen van maatregelen tot betere behartiging van aesthetische vraagstukken en bemoeiïngen door den B. N. A., over het honorarium voor woningbouwplannen, welke niet zullen worden uitgevoerd.
5. Benoeming van een lid van het Comité Permanent, te Parijs.
6. Voorstel van het Bestuur tot afvoering van 2 onderwerpen van het werkprogramma:
   1°. De oprichting van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen.
   2°. Het instellen van een raad, die voorstellen doet tot het verleenen van dispensatie van bepalingen der bouwverordening.
7. Rondvraag.
   Na afloop van de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in Restaurant Polman, waarna gezamenlijk een bezoek zal worden gebracht aan de Tentoonstelling van Bouwkunst in het nieuwe Administratie-gebouw van de Gemeentetram.

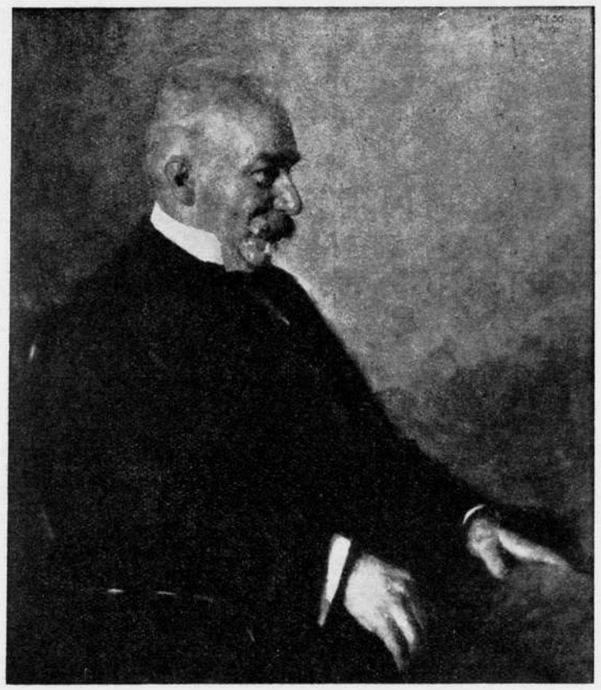

A. W. WEISSMAN. †

Op den 13en dezer overleed op vijf-en-zestig-jarigen leeftijd, de architect A. W. Weissman.

Met Weissman is heengegaan een man, die in de wereld der architecten, en daarbuiten, wel een zeer bizondere plaats innam. Man van groote bekwaamheden, behoorde hij nochtans meer tot de schrijvende en voordrachten-houdende, minder tot de bouwende architecten. Als gemeentearchitect van Amsterdam indertijd, kwamen als voornaamste bouwwerken o.a. op zijn naam het Stedelijk Museum (1894), dat vooral ook door zijne doeltreffende inrichting, vermaardheid, ook in het buitenland, heeft verkregen, en vervolgens de zeker welgeslaagde gebouwen op de N. Oosterbegraafplaats.

Maar meer nog, en beter, hebben wij Weissman gekend, als den geestigen causeur bij zijn doorgaans boeiende voordrachten in A. et A., Amstelodamum, en elders; als den verdienstelijken schrijver van kunsthistorische werken en artikelen; als den auteur der pittige en rake Candidus-puntdichten; als den echten Amsterdammer, vol liefde voor het schoon zijner stad, en bekend met alles wat daaraan door een kunstzinnig voorgeslacht werd nagelaten.

Zijn wijde kennis echter bepaalde zich niet tot de begrenzing dezer stad; hij kende zijn land, met alles wat dit aan waardevols op gebied van historie en kunst heeft behouden, tot in onderdeelen, toegerust met een zeldzaam geheugen voor feiten en jaartallen, en bovendien en vooral, met een strijdlust en een toewijding om het vaak bedreigde schoon te behoeden voor vernietiging en verval. Wat hij vooral op dit gebied deed, in welke vereenigingen hij zich in deze richting verdienstelijk maakte, wij hebben het dezer dagen uitvoerig in de dagbladen kunnen lezen.

Weissman leefde wel voornamelijk in het verleden. Hoewel in de nieuwste uitingen op architectonisch gebied hij te waardeeren wist, waren toch zijne verwachtingen op eene schoone toekomst voor de Bouwkunst niet hoopvol gestemd; Candidus tokkelde zijn twijfel reeds jaren terug:

„Wil 't heden van 't verleden weinig weten,
„De toekomst zal dat heden niet vergeten:
„Moog' die dan, als zij met haar maat gaat meten,
„Nog roemen, wat nu bouwkunst wordt geheeten".

En als persoon? Een onafhankelijke natuur. Gevoel van zelfstandigheid in hooge mate.

Vriendschappelijk en vertrouwelijk, gemakkelijk toegankelijk? Neen, zeker niet. Deze niet in te algemeenen zin op te vatten onbewimpelde ontkenning, zij hier uitgesproken, zonder eenige bedoeling om iets onaangenaams te zeggen. Het paste bij zijn persoonlijkheid, zich niet in te spannen om zich vrienden te verwerven, of zich sympathiek voor te doen. In geschriften en kritieken scherp, zonder iemand te ontzien, waar hij meende, dat dit zijn recht was; in vroegere jaren vooral; later werd zijn kritiek wat milder, maar toch raak als altijd.

Hij had, o.m. daardoor, zijne tegenstanders; zeker, en niet weinig ook; en toch zagen we Weissman, zijn geest waardeerend, graag in ons midden; in vergaderingen, bij excursies, en bij andere meer vriendschappelijke samenkomsten, diners b.v., waarvan, volgens W., in onze kringen veel te weinig op touw werden gezet, werd hij noode gemist; bij dergelijke gelegenheden werd hem gaarne de leiding in handen gegeven, en toonde hij zich een voortreffelijk leider, met veel zin voor humor, grijze haren, en een jong hart.

In den B.N.A. zagen we hem de laatste jaren zeer weinig. In 1908 met de architecten Berlage en Ingenohl een der stichters van den ouden B.N.A., diende hij de belangen dezer vakvereeniging zooveel als in zijn vermogen lag; maar sedert de fusie, die zijn volle sympathie niet had, tot stand kwam, is W. een belangstellend toeschouwer geworden, en, jammer genoeg, niet meer in ons midden gekomen.

Toch is er voor de leden van den B.N.A., mogelijk meer dan sommigen wel denken, alleszins reden, Weissman's nagedachtenis, als die van een veelzijdig ontwikkeld en begaafd man, in eere te houden. Het zal inderdaad moeilijk vallen, de bizondere plaats door hem in het bouwkunstige leven ingenomen, op gelijkwaardige wijze weer te doen bezetten.

Maandag j.l., een zonnigen herfstdag, waren vele belangstellenden, waaronder tal van jongere en oudere collega's, op de Algemeene Begraafplaats te Haarlem vereenigd, rond het nieuw-gedolven graf, waarin de overledene zijn rustplaats heeft gevonden.

De B.N.A. was daar vertegenwoordigd door zijn bestuursleden E. Kuipers en Jan Wils; de Kring Haarlem door J. B. van Loghem en M. Plate.

En daar nog eens werd duidelijk, hoevelen zich gedrongen voelden te getuigen van Weissman's verdiensten en onvermoeide arbeidskracht, en, niet zonder weemoed, den lof uit te spreken over alles wat Weissman op het werkgebied, dat zijne toewijding en volle ambitie had, in zijn nog te vroeg afgebroken werkzaam leven, in het belang van de gemeenschap heeft gedaan.

Moge hij in Vrede rusten!

PAUL J. DE JONGH.

Met toestemming van Mevrouw Weissman, en de gewaardeerde medewerking van den heer Baard, Directeur van Amsterdam's Stedelijk Museum, is de Redactie in de gelegenheid gesteld, eene reproductie bij dit artikel te plaatsen, van het in 1914 door Rueter geschilderde karaktervolle portret van den overledene.

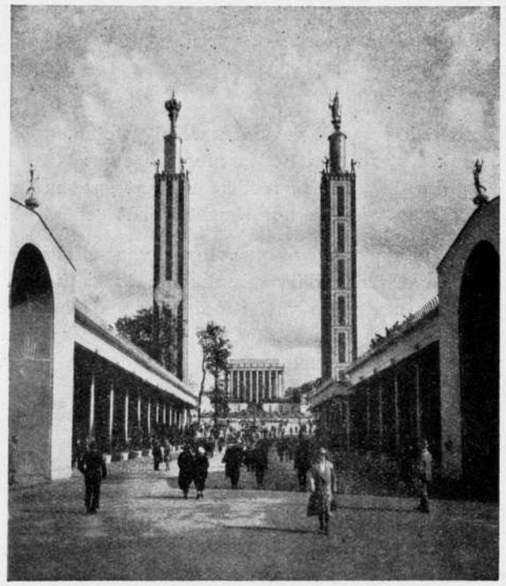

LÅNGA GÅRDEN.

DE TENTOONSTELLING TE GOTHENBURG.

Er is reeds in een enkel kort artikel op deze tentoonstelling in dit weekblad gewezen. Er was toen slechts sprake van een verwachting. Nu nadert ook dit weer het onherroepelijk einde, zoodat een terugblik niet misplaatst lijkt.

Dan moet in de eerste plaats gezegd worden, dat dit een schoone gebeurtenis geweest is. Zooals elke tentoonstelling een Utopia wil zijn, zoo was ook deze een Utopia, zoo voelde men zich hier als omringd door een menschenras, dat aan de talrijke ziekten en epidemieën was ontsnapt of er bevrijd van was geworden.

Zweden heeft, zeker ook door de geografische ligging, door de eeuwen heen de zekerheid van het levenswonder bewaard. De menschen staan er nader tot elkaar in het volle besef van de hulpeloosheid van het individu, in het instinctief begrijpen dat alleen het zoeken naar schoonheid de moeiten van dit leven kan doen verdragen. Wonderbaarlijk is hoe in dit land de liefde voor de oude schoonheid en de eenheid voor de traditie zoo echt zijn, dat de impotente imitaties, die overigens de geheele wereld vertoont, hier niet gevonden worden.

Ook deze tentoonstelling was een witte stad, maar geen White City. Ook hier waren kolonnades, maar geen imitaties van wat Athene of Rome eens aanschouwd hebben. Bij den eersten aanblik vraagt men zich af wat het beteekent, dat in dit land van baksteenbouw alles wit pleister moest zijn, maar men begrijpt, dat dit niet alleen practisch voor een tijdelijk iets het eenig mogelijke was, maar dat men ook hier bewust de bekoring van een reusachtige maquette wenschte. Het geheel was vooral des avonds fantastisch. Want behalve de gasfakkels, die met hun flikkerend licht de schaduwen deden dansen, was alles op haast onverklaarbare wijze indirect in een stralend wit licht gezet. De beide minaretten werden door de schijnwerpers in doorzichtige kaarsen herschapen, waarboven als vlammen de vergulde symbolen de kroon en de leeuw — de forten, die de stad verdedigden — zich tegen den avondhemel afteekenden.

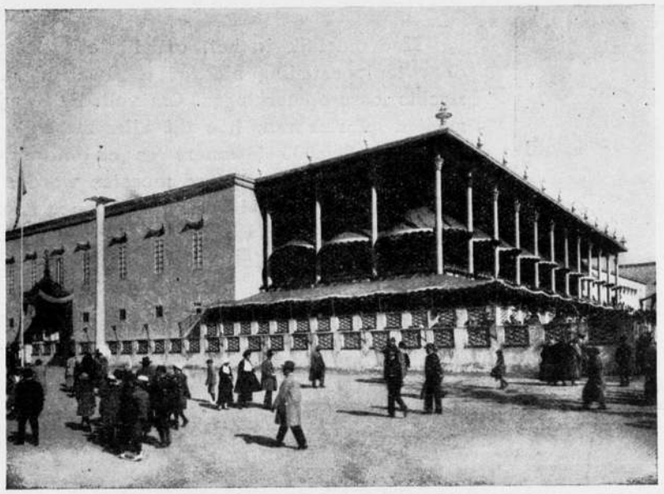

HET HOOFDRESTAURANT.

Arvid Bjerke en Sigfrid Ericson waren de Gothenburgsche architecten, die de geheele tentoonstelling hebben opgebouwd behalve een pavilloen van den Stockholmer Hakon Ahlberg, dat een afzonderlijke bespreking vereischt. Het was merkwaardig om Ericson, die de voortreffelijke Masthuggskerk bouwde, over dezen nieuwen arbeid te hooren spreken. Twee werelden, deze stoere kerk, het interieur van de werkkamer van dezen ingetogen mensch, waar de breeddelige houten vloeren en het snijwerk der Noorsche kasten aan de eenzaamheid der bosschen herinneren, tegenover de stralende onwerkelijkheid der tijdelijke fantasiestad. De moeilijkheid van zoo'n tentoonstelling was, volgens zijn cynische opmerking, om het allerlaatste snufje te bieden. Want de voorbereiding eischt twee jaar en hoe kan men nu weten wat over twee jaar de nieuwste kunstinzichten zullen zijn? Maar men had een gelukkige hand gehad. En dan had ook meegeholpen, dat men eerst in dit voorjaar met het schilderen begonnen was. Want nu waren de achterwanden der galerijen, de halfcirkelvormige nissen, gekleurd met het nieuwste grijsblauw en het teere licht rood. Ook het baldakijn van zink voor den hoofdingang van het groote restaurant was met het nieuwste pompeuze rood bestreken, dat donkerder werd in de plooien. En de balustrades der terrassen waren zeegroen als van majolica, als van de Kretenser terracotta's.

Er kwam een herinnering op aan wat Olbrich gewild heeft in zijn besten tijd, maar alles was hier nog ijler, het was nog meer een spel van kleur en licht. De zeewind liet de oranje tentluifels tusschen de kolommen van het restaurant klapperen en de franje was als het schuim der golven.

Op het groote plein stonden twee fonteinen met de nymphenfiguur van Carl Milles, die hier eenmaal werd afgebeeld. De groote hal van het kunstmuseum, het eenige permanente gebouw, was geheel met zijn werken gevuld. Er waren talrijke schetsen van opdrachten, waar hij nu aan werkt. Dit Museum was in gele baksteen uitgevoerd, waarbij de voegspecie over de steen uitgeveegd was, zoodat het gebouw ook beter aansloot bij de pleistergebouwen. In de arcade van dezen gevel stonden de Athena en de Paris van Prof. Utzon Frank uit Kopenhagen, in brons. Utzon Frank, die de figuur maakte waarvan men in Rio de Janeiro sprak als van la garçonne. En die nu de groote figuur van den jongeling zal maken in het atrium van het nieuwe politiegebouw te Kopenhagen, de vijf meter hooge figuur, die hij ter plaatse wil modelleeren.

Hoe moeilijk is het, om bij een bespreking van deze tentoonstelling niet af te dwalen. Maar dit zijn slechts losse opmerkingen. Om volledig te zijn had men moeten informeeren, hoe dit alles mogelijk was in een stad van 200.000 inwoners en of de ambtenaren ook daar niet 20 % verminderd moesten worden en of men al dat geld niet veel beter had kunnen gebruiken bijv. voor de uitbreiding van de Zweedsche vloot.

Intusschen schijnt mij de hoofdzaak, dat er in dat gezegende land vele kunstenaars zijn, die belangrijke werken maken. Bij eenige afbeeldingen van Ahlbergs paviljoen moge daarop nog gewezen worden.

D. F. SLOTHOUWER.

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING 1898—1923 TE AMSTERDAM.

II.

De eerste verdieping.

Het is de inzending van Berlage, die hier de voornaamste plaats inneemt. Zóó groot en zóó uitgebreid is zij, dat de hal in een naastliggende kamer ze niet kon bevatten en een groot gedeelte nog plaats moest zoeken in de gang. Inderdaad was ook nog nooit Berlage's werk zoo volledig bijeen. De trap opkomende staat men eerst voor het laatste ontwerp, het kantoorgebouw voor „de Nederlanden — Fatum", en dan nog verder is er alles, wat als momenten uit het belangrijke leven van Dr. Berlage was te geven. Daar hangen: de Beurs, met voorschetsen en een paar krabbels voor de torenoplossing; het Vredespaleis; het Beethovenhuis; de teekeningen bij het Uitbreidingsplan voor den Haag; een serie architectuurschetsen; alle teekeningen van het Hofplein; de foto's van het ontwerp voor het Haagsche Museum; het Kantoorgebouw te Londen; het landhuis te Laren; nog veel meer.... kortom, 't is m. i. de clou van de tentoonstelling en in overeenstemming met de beteekenis van Berlage voor het afgesloten tijdperk.

In de haast liepen wij twee inzendingen voorbij, n.l. aan het eind van de gang een ontwerp voor een „wereldstad-centrum" van Boeyenga, met veel goede en slechte eigenschappen: goede in de details — enkele gebouwen —, maar angstig, te cerebraal, te open en te los is de totaal-compositie. Voor dit werk zijn wij, Hollanders, helaas niet in de wieg gelegd!

Een kamer naast deze inzending herbergt de scheppingen van Eduard Cuypers. Tenminste.... Het doet goed tusschen al de menschen, die zich met één ontwerp tevreden stellen hier eindelijk het standpunt gehuldigd te zien, „dat 't ook nog anders kan",.... uitzoeken maar! En dan, wat de vroegere en jongere Duitsche architecten bedachten aan vormen en teekenwijzen ga je toch maar niet zoo klakkeloos voorbij! altijd wel wat bruikbaars in.

In 't kamertje tegenover Berlage hangt werk van Ir. Bremer, een uitstekend, sober en weldoorwerkt plan voor de afdeeling Bouwkunde T. H. te Delft. Verder een perspectiefteekening van Prent van de hal in het Rotterdamsche postkantoor en van beide heeren samen het ontwerp voor een Tweede-Kamergebouw.

In een ander kamertje tegenover de inzending-Berlage is Kromhout's inzending ondergebracht.

Berlage—Kromhout—de Bazel is het driemanschap — alle groote gebeurtenissen gaan met een driemanschap samen — wat het heilige vuur in de eerste van de vijf-en-twintig jaren heeft aangeblazen en alle drie hebben ze hun bijzondere beteekenis voor de bouwkunstontwikkeling — welke opmerking al zeer dikwijls is gemaakt....

Maar 't doet goed hier de knappe teekening van den raadhuistoren nog eens te zien; en de vlotte schetsen voor de versiering in 1898; en het Damhotel; en het pand „Noordzee"; en het Vredespaleis; en 't Americanhotel. Knappe ontwerpen, maar ook buitengewoon knappe teekeningen.

Terzijde van Berlage hangt een kamer vol van de Bazel en een gedeelte van die inzending hangt ook weer op de gang. Voor de beteekenis van de Bazel, zie boven. Bij de verzameling op de gang hangen een paar ontwerp-teekeningen voor landhuizen en voor ornament, die een duidelijken kijk geven op de wijze van werken van de Bazel. In het kamertje staat een groote maquette van de Handels-Mij en aan den wand hangen foto's en teekeningen van landhuizen en het Rotterdamsche Raadhuis.

De verdere compartimenten op deze verdieping huisvesten de geesteskinderen van Oscar Leeuw en Jan Stuyt, de eerste met een als teekening heel aardig museumpje, de tweede met de Heilige-Landstichting en een geweldig groot, maar intens vervelend gebouw, wat ik als een internaat of iets dergelijks aanzie; verder Ouëndag en Prof. Klinkhamer; vriendelijk-rustig te zamen de vorige en de tegenwoordige voorzitters (hoe kan 't anders!), de eerste met het St. Bernhardusgesticht, de tweede met een overvloed uit een welbesteed leven, waaronder de St. Elisabethskerk te Amsterdam, het St. Willebrordus College te den Haag en het bekende winkelhuis aan den Coolsingel te Rotterdam. Het einde van de gang heeft Brinkman ingenomen met een groot pakhuis te Rotterdam. De naastliggende groote kamer bevat werk van Walter Dahlen, A. A. Kok, Adr. Moen, T. A. B. R. O. S., Ir. Scheffer en Jhr. Op ten Noort en Roosenburg, van den eerste een Hoogere-Burgerschool te Rotterdam, van den tweede o.a. de onlangs gereproduceerde electrische centrale ergens in Zeeuwsch-Vlaanderen; van den derde een gebouw voor Gerzon; van de overigen is het werk niet goed uit elkaar te houden, maar op rekening van Roosenburg staan zeker de „Elta" en gebouwen voor Philips gloeilampenfabriek en van de anderen een groep woningen te Utrecht.

De tweede verdieping.

Een bepaalde hoofdgroep is er niet en alle inzendingen zijn bescheiden zoodat er hier heel wat gecombineerd konden worden. Als ik er hier heel luchtig overheen stap beteekent dat niet, dat wat er op deze hoogte hangt niet voor een nauwkeuriger bezichtiging in aanmerking komt. Integendeel. Veel is hier van jong en oud, wat goed werk is.

Er is o.a. van Klijnen een school; van Dick Greiner een plan voor een universiteit met fijne teekeningen; van Brandes een massa landhuizen en van A. P. Smits één landhuis, maar heel mooi. Van van Heukelom het Administratiegebouw te Utrecht; van Mertens de Rott. Bank te den Haag; van de Clercq een kantoor te den Haag en de Nutsspaarbank; hier hangt ook „Groenouwe" van Broese van Groenou; de kerken van Kropholler; „Centraal" en „de Twee Steden" van Mutters; de gang wordt in beslag genomen door Joseph Cuypers met de bestekteekeningen voor de St. Bavo te Haarlem. Verder zijn hier de scholen van Dudok, prachtig strak; een schouwburg te Heerlen van van Hardeveld; het huis van Meyburg en zijn school te Voorburg met ter opluistering de kleurontwerpen van Huszar; stands ter jaarbeurze van van Anrooy, heel goed en de belangstelling dwingend, en ook de winkel van Metz & Co. Het vertrek wordt gedeeld met Hamers en Wils, de eerste met woningen en een maquette die ik niet thuis kan brengen; de tweede met een fabriek te Zaandam. Van Loghem en van Laren zijn bij elkaar, Hanrath en Slothouwer ook, van de laatsten de eerste met landhuizen, de tweede met stadshuizen. Foeke Kuipers, Roelof Kuipers — minstens zes watertorens heeft hij op zijn naam — en Otten zijn hier ook nog. Otten heeft hier een groote foto van het pand „Hermes" te Rotterdam en het niet-uitgevoerde Hotel. Van Rutgers is er ook nog heel veel, w.o. een maquette van een tempel . . . . . er

is ontzettend veel te zien op deze verdieping en een oogenblik van onbedachtzaamheid doet je weer in een al bezocht vertrek binnentreden, wat mij echter ook al weer bracht in den familiekring van Nieukerken. Van den vader hangt hier het in zijn soort heel goede „Duin en Kruidberg"; van de zoons het in zijn soort heel slechte Koloniaal Instituut.

De bovenste of derde verdieping.

Fokker en Postma en Hoogstraten raakten hier verzeild, maar overigens is dit het domein van Amsterdam met de afdeeling Gebouwen P. W. in het midden. 't Is een goede gedachte geweest dit alles op de bovenste verdieping onder te brengen. Na de wandel- en klimpartijen en 't vooruitzicht van het einde blijft men hier wat langer, wat de moeite loont.

Van de afdeeling gebouwen zou een afzonderlijke tentoonstelling te maken zijn, zooveel is er. Hulshoff met al zijn medewerkers hebben in Amsterdam knappe dingen gemaakt, scholen, transformatorhuisjes, aan- en verbouwingen, een massa werk. In 't bijzonder noem ik de school aan de J. Israëlskade, en een heel mooi teekeningetje van Westerman van een huisje in een park.

Hulshoff en Lansdorp maakten samen het ontwerp voor de verbouwing van het stadhuis en de laatste maakte daarvoor een serie bijzonder knappe teekeningen. Vroeger, in Rotterdam, heeft Lansdorp het ontwerp gemaakt voor een Maasbrug en ook daarvan hangen hier een aantal vlotte schetsen.

Van Kramer zijn hier zijn bruggen in Amsterdam en het knappe gebouw voor minder-Marine-personeel te Den Helder.

Van der Nieuwer Amstel heeft een ontwerp voor een Tehuis voor Ongehuwden; Postma en Hoogstraten verschillende winkels voor de Deventer Glas-Mij.

Eén kamer is nog gevuld met het werk van La Croix, de fijne teekenaar, Westerman en Marnette, de ontwerper van het gebouw waar we zijn.

Symons heeft hier zijn ontwerp voor een wolkenkrabber, gelukkig 't eenige ontwerp van dien aard hier ter plaatse, wat heusch meevalt, en deelt de ruimte met Boeken.

Jan de Meyer heeft een paar teekeningen voor heel kleine huisjes en een drijvende fietsenbewaarplaats, die gedacht was voor het Centraalstation, maar, naar ik hoop, niet zal komen. En dan, als klap op den vuurpijl de lolly's, d.w.z. de teekeningen voor de feestversiering van Heineke en Kuipers. Maar... ze was toch goed, die versiering, heel simpel, maar heel effectvol.

Dit is het eind. 't Geheel is een overzicht van een overzicht. Alles kan beter, 't eerste overzicht zoowel als 't tweede. 't Beste is zelf te gaan zien. W.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

„Sprokkelingen in Nederland". Reeks A. 3e serie: „Wereldlijke openbare gebouwen in Noord-Holland". Reeks A. 4e serie: „Wereldlijke Openbare Gebouwen in Amsterdam", beide bewerkt door Mr. A. Loosjes. Toen de 1e en 2e serie van dit werk verschenen, wezen wij op de uitstekende wijze van uitvoering, waardoor de charme van menige foto goed tot haar recht kwam. Van deze nieuwe series kunnen wij hetzelfde zeggen. In de 4e serie zijn ook nieuwere gebouwen opgenomen, het Centraal Station, het Rijksmuseum, en de Nieuwe Beurs.

De tekst vermeldt voornamelijk historische bijzonderheden. Hier en daar is hij wat meer beschouwend. Belangstellenden in onzen bouwkunst-inventaris zij de aanschaffing dezer boekjes aanbevolen.

Hoewel niet geheel op zijn plaats, maken we hier toch graag melding van een interessante beschrijving van den heer A. A. Kok over de restauratie van de Kerk te Kortenhoef, in de „Gooi- en Eemlander" van 3 Aug. jl., waarvan wij een overdruk ontvingen. Wij wijzen tevens op de schilderijen-tentoonstelling met verloting ten bate der restauratie van dit aardige monumentje. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 39. 29 SEPT. 1923.

INHOUD: Eindexamens, 1923, der Middelbaar-Technische School te Haarlem, door Maurits Plate, Architect B. N. A. — Zonderlinge aanbevelingsbrieven. — Gedenkteeken Mr. H. Goeman Borgesius. — De toegepaste kunst en haar pavilloen te Göteborg, door D. F. Slothouwer. — Entrefilet, d. J. P. M. — Ontvangen boekwerken, d. E. R. en J. P. M.

EINDEXAMENS, 1923, DER MIDDELBAAR-TECHNISCHE SCHOOL TE HAARLEM.

In de warme dagen van 26 Juni tot en met 16 Juli j.l., toen de thermometer in de leslokalen doorgaans om en de nabij 90° F. aanwees, werden voor de eerste maal de eindexamens afgenomen in de nieuwe school, die in 1919 gereed kwam.

Als gecommitteerde van den Bond van Ned. Arch. had ik het voorrecht deze eindexamens bij te wonen en ben ik in de gelegenheid eenige mededeelingen over deze school en het eindexamen te doen.

Aan deze school wordt gedoceerd in: *a*, Bouwkunde, *b*, waterbouwkunde, *c*, werktuigkunde, *d*, electrotechniek en *e*, scheepsbouwkunde. In 1923 bezochten een 200 eerlingen deze school. En na een cursus gevolgd te hebben van 3 jaar school en 1 vol jaar praktijk, (dit praktijkjaar ná het tweede studiejaar) meldden zich voor het eindexamen, respectievelijk voor de diverse afdeelingen, 6, 6, 12, 7 en 1 leerling aan. Het einddiploma kon aan alle candidaten van de bouwkundige afdeeling uitgereikt worden.

Mijne medegecommitteerden waren de heeren: prof. ir. S. G. Everts, oud-hoogleeraar, voorzitter van het Kon. Inst. van Ing. en ook voorzitter van de afd. voor Bouw- en Waterbouwkunde en ir. L. H. N. Dufour, o. m. oud-hoofdingenieur bij de S. S. De verdeeling onzer functies over de afdeelingen der school viel niet moeilijk. Uit den aard der zaak bemoeide ik mij uitsluitend met de afdeeling bouwkunde.

Mijn totaal-indruk èn over de schoolopleiding èn over de eindexamens was zeer gunstig. De opleiding is zeer breed opgezet, wellicht in menig opzicht te breed. Wijzigingen in het leerplan maken dan ook reeds een onderwerp van bespreking uit. Wijzigingen die beoogen het onderwijs meer in verticalen zin, ten koste van de horizontale richting, uit te breiden.

Vakken als scheikunde, natuurkunde, Nederlandsch, Duitsch, Engelsch, boekhouden, kennis van wetten en staathuishoudkunde, fabriekshygiëne, mechanische technologie en electrotechniek zijn nuttig en onmisbaar als onderdeelen van de algemeene ontwikkeling van den „middelbare" bouwkundigen technicus. Zoo mogelijk moet daaraan evenwel nog minder tijd besteed worden ten gunste van den hoofdschotel: de burgerlijke bouwkunde.

Het maken evenwel van een lesrooster, een lesrooster die namelijk een concentratie is van alle problemen en belangen van school, leerlingen en leeraren, is zéér moeilijk. De school en de leerlingen hebben hunne eischen. Deze eischen behooren vóór te gaan. Dit kan evenwel niet steeds. De minister van onderwijs schrijft zijne circulaires, er moet bezuinigd worden. De leeraar moet ter verkrijging van maximum salaris minstens 30 lesuren per week geven. De leeraar gaat er onder gebukt, hem resten geen frissche uren voor nieuwe studie, geen tijd voor eigen bouwkundige practijk, een eerste vereischte voor den leeraar in de bouwkunde. Het onderwijs wordt er door benadeeld.

Het maken van dit lesrooster is de taak van den directeur van de school, ir. G. Hofstede. Hij is niet alleen in naam, maar ook inderdaad het middelpunt van de school. Zijne werktuigkundige studies belemmeren hem geenszins de wenschen en nooden van de bouwkundige afdeeling te zien en te begrijpen. Bij voorkeur kiest het bestuur der school, gesteund door de inzichten van den directeur, zijne leerkrachten uit hen die hunne sporen in de praktijk reeds verdiend hebben. De gewone leeraarsroutine kan bij het vakonderwijs vaak een bezwaar genoemd worden.

De hoofdleeraren aan de afd. Bouwkunde zijn de heeren J. C. Slagter en Ir. G. Friedhoff. Hun streven is den leerling niet meer te geven dan een „middelbaar technicus," dat is hij die zijn werkkring vindt tusschen hem die concipieert en hem die uitvoert, kan bevatten. Het accent bij dit onderwijs wordt gelegd op het technisch beheerschen, op het verstandelijk construeeren van min of meer belangrijke onderdeelen. Het begrip omtrent den samenhang van dit onderdeel met het geheel, kan tegelijkertijd worden aangekweekt.

Aan een trappaal, aan een baluster of aan een dakvenster is niet steeds langs verstandelijken weg een vorm te geven. Ook het nateekenen van eenmaal als goed aangenomen vormen heeft zijne bezwaren. En toch behooren deze onderdeelen van het huis door den „middelbare technicus" tot oplossing te worden gebracht.

Voor den architect leeraar is het zeer moeilijk den juisten weg bij dit onderwijs te vinden. Binnen het kader van de school zal hij rekening moeten houden met den aanleg van zijn leerling en hij zal, vooral in de latere studiejaren, met klassikaal onderwijs niet veel kunnen bereiken. Ook hier moet, als reeds eerder gezegd, het onderwijs verdiept worden ten koste der breedte.

Dit, de kwestie van de vormgeving, is eene moeilijkheid bij het onderwijs in de bouwkunde die zich, als ik goed zie, niet in die mate bij een der andere afdeelingen op deze school aldus demonstreert.

Van het bestuur, van den directeur en van de leeraren ondervond ik de meest vriendelijke gastvrijheid, daarvoor ben ik hun veel dank verschuldigd.

Haarlem, Aug. 1923. MAURITS PLATE, Architect B. N. A.

ZONDERLINGE AANBEVELINGSBRIEVEN.

Onderstaanden brief zond de heer M. J. van Eyck, Architect te Bussum, aan het Bestuur van een woningbouwvereeniging:

Aan het Bestuur van de Arbeiders Bouwvereeniging „Hilversum"
Hilversum.

WelEd. Heeren!

Bij dezen richt ondergeteekende, Oud-Gemeente Architect van Bussum zich tot UEd., onder overlegging van een circulaire, waarin een groot gedeelte van zijn loopbaan is omschreven, met de mededeeling, dat hij zich gaarne beschikbaar wil stellen voor het maken van ontwerpen voor arbeiderswoningen van Uwe Bouwvereeniging.

Sedert verscheidene jaren beweegt ondergeteekende zich op gebied van woningbouw. Te Amsterdam is door mij de Coöperatieve Bouwvereeniging „Zuid" opgericht, deze Vereeniging heeft door mijne persoonlijke relaties aan het Departement van Arbeid en die met den heer H. E. v. d. Kaa, Hoofd Inspecteur van de Volkshuisvesting te 's-Gravenhage Fl. 365000.— bouwpremie verkregen op 144 middenstandswoningen en ± Fl. 1950.— per woning op 150 middenstandswoningen te Bussum.

De heer van der Kaa is indertijd mijn opvolger te Dordrecht geweest bij mijne benoeming tot Gemeente Architect van Bussum.

Ook te Hilversum bezit ik vele relaties b.n. Gemeente Bestuur en Publieke Werken.

Mijn zoon, die zijne studie a.d. Kunst Academie te Kopenhagen heeft gemaakt, is geruimen tijd bij den heer Dudok werkzaam geweest. Bovendien zijn wij volkomen bekend met de eischen v.d.

Schoonheids-Commissie. Uwe Vereeniging kan door mij het werk als architect op te dragen, vele praktische voordeelen behalen.

1e. Ben ik persoonlijk of mijn zoon per dag 3 à 4 uur op het werk (geen enkele architect die hiertoe overgaat).

2e. Ben ik zelf vakman en tevens practicus door de vele werken te Amsterdam in eigen beheer uitgevoerd.

3e. Ben ik genegen een belangrijk deel van mijn salaris ter beschikking te stellen.

In afwachting,

Hoogachtend
(w.g.) M. J. VAN EYCK,
Oud Gemeente Architect
Jozef Israelslaan 12.

Afschrift van de circulaire, waarvan in den brief sprake is:

Technisch Advies Bureau.

Bij dezen heeft ondergeteekende de eer zich tot UEd. te wenden en er Uwe aandacht op te vestigen, dat hij als Oud Gemeente Architect van Bussum, als Oud Technisch Ambtenaar van den Rijks Waterstaat en van het Technisch Advies Bureau van de Heeren J. van Hasselt en de Koning, in ons land vele groote werken heeft uitgevoerd.

Bij den Rijks Waterstaat, de werken tot verlegging van de uitmonding der rivier de Maas in de provincie Noord-Brabant en de verbetering van den Ouden IJssel in de provincie Gelderland, waartoe behoorden het bouwen van stoomgemalen, sluizen, bruggen, duikers, aanleg van wegen, dijken en trambanen enz.

Als architect het bouwen van gas- en andere fabrieken, scholen, ziekenhuizen, Raadhuis, villa's, bruggen, wegen, rioleerings- en uitbreidingsplannen, aanleg van begraafplaats enz.

Herhaalde malen is hij als adviseur bij Gemeente-, Polder en Waterschapsbesturen opgetreden, de opgedragen werken bestonden alsdan in het ontwerpen, opmaken van bestekken en begrootingen met de leiding van de uitvoering.

Hoogachtend
M. J. VAN EYCK, Architect.

Het is diep treurig nog te moeten gelooven aan de mogelijkheid, dat sommige opdrachtgevers op zulke aanbevelingsbrieven zullen ingaan. Maar we moeten het wel aannemen, dat de heer van Eyck niet zonder eenige zekerheid van kans op succes, deze stukken de wereld zal hebben ingestuurd. Daarvoor zijn ze te geraffineerd opgezet.

Uit deze stukken blijkt wel overtuigend welke gevaren de bona-fide architecten van de zijde van sommige „collega's" bedreigen, die zich niet ontzien, hun antecedenten te verbeteren door mededeelingen, waarvan zij veronderstellen dat het idiote ervan niet direct zal opvallen, maar die ook het middel der deloyale concurrentie niet versmaden, om aan werk te komen.

Het Bestuur van den B.N.A. zal dan ook de woningbouwvereenigingen waarschuwen voor architecten als de heer van Eyck.

GEDENKTEEKEN MR. H. GOEMAN BORGESIUS.

Het dagelijksch bestuur van het comité tot huldiging der nagedachtenis van den Staatsman mr. H. Goeman Borgesius heeft in overleg met de commissie van advies uit den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers de opdracht tot vervaardiging van een gedenkteeken verstrekt aan den heer J. C. Altorf, beeldhouwer te 's-Gravenhage. De kunstenaar is vrijgelaten in de bepaling van den vorm van het ontwerp, behoudens eenige speciale voorwaarden, waaronder deze, dat het monument in ieder geval, op de een of andere wijze de goedgelijkende beeltenis van den Staatsman zal moeten vertoonen, terwijl er tevens ruimte moet zijn, voor het aanbrengen van eenige inscripties.

Zoodra het ontwerp gereed is, zal het in een vergadering van eere-comité en uitvoerend comité ter bezichtiging worden gesteld, opdat de beeldhouwer bij de verdere uitvoering eventueel rekening kan houden met gemaakte opmerkingen.

Omtrent de plaats van het monument zal overleg worden gepleegd met het gemeentebestuur van 's-Gravenhage. De voorkeur wordt gegeven aan de omgeving van het Binnenhof, waar Goeman Borgesius meer dan 40 jaar heeft gewerkt. Zoo eenigszins mogelijk, zou men in het komende voorjaar tot de onthulling willen overgaan.

Namens den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers is aan het Borgesius-Comité schriftelijk hartelijke waardeering betuigd voor de wijze waarop het met den Kring overleg heeft gezocht.

(*Hbld.*)

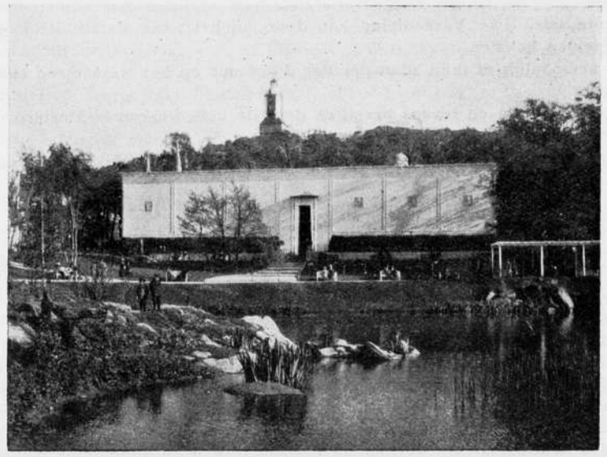

DE TOEGEPASTE KUNST EN HAAR PAVILLOEN TE GÖTEBORG.

De verrassing van de tentoonstelling was zonder twijfel het pavilloen van architect Håkon Ahlberg, dat huisvesting bood aan de textielkunst, de kunst van het boek, de keramiek, het goud en zilver, de onedele metalen, de interieurs en de behangselpapieren. Ten slotte was er een ruimte geheel gevuld met voorbeelden van wat in het Stockholmsche stadhuis van toegepaste kunst te vinden is.

De façade van het gebouw, verdeeld in zeven gelijke vakken, was geheel gesloten gehouden. Alleen het middenvak bevatte den zeer smallen en zeer langgerekten ingang, die bekroond werd door een baldakijn in kopergroen en verguld. Verder als eenige kleur tegen het geelgrijs van het pleisterwerk de gebakken reliefs in het hart van elk vak door den beeldhouwer Erik Grate, licht roode figuren op een grijsblauwen grond. De plattegrond van het gebouw, die buitengewone moeilijkheden moet hebben opgeleverd, ook omdat tegen den heuvel opgebouwd moest worden, was in veel opzichten te bewonderen. Niet alleen waren alle ruimten van prachtige verhoudingen en uitmuntende lichtwerking, doch ook met zeldzame virtuositeit was hier met contrasten gewerkt, waardoor de belangstelling steeds tot het uiterste gespannen werd gehouden.

Nadat men door den smallen ingang de baksteenen trap was opgegaan, kwam men in den hof met het impluvium, waarvan de ingang echter niet in het midden, doch geheel in den hoek was. Het midden werd geaccentueerd door de ronde, koepelbedekte voorruimte.

De hof was geheel met baksteen op zijn plat bevloerd, terwijl de roode houten kolommen met hunne groene kapiteelen een eenvoudig met geometrisch grijs en zwart beschilderd dak droegen. Aan weerszijden van dezen hof lagen de ruimten, waarin de boeken en de niet genoeg te prijzen tapijten waren verzameld. Het heeft niet veel zin om hier over deze textielkunst uit te weiden en vele namen te noemen. Wij weten allen dat Zweden sinds den oertijd het land is geweest van spinnen en weven. Wat de vereeniging Handarbetets Vänner (de Vrienden van den Handenarbeid) die sinds 1874 te Stockholm haar centrum heeft, voor het behoud der traditioneele techniek en voor de toepassing daarvan in de allermodernste ontwerpen heeft bereikt, grenst aan het ongelooflijke. Dat de Zweedsche vrouw zeer kunstzinnig is aangelegd merkt men in elk interieur, doch dat zij tot verrassende zelfstandige scheppingen in staat is,

ziet men het best in de textielontwerpen, waarbij ik niet kan laten de namen te noemen van Maja Sjöström, Ingeborg Wettergren en Märta Måås-Fjetterström.

Vanaf den hof voert een baksteenen trap, zeer smal en door een tongewelf afgedekt naar een achtkante ruimte op een hooger plateau. Vóór wij die echter bestijgen willen wij nog een oogenblik de cirkelvormige voorruimte bezien, die is afgedekt met een koepel, versierd met goudmozaïek van Einar Forseth, die ook de gulden zaal in het stadhuis van Stockholm maakte. De wanden van Pompejaansch rood stuc worden ingedeeld door geborduurde strooken van zijbrokaat met vogelmotieven door Maja Sjöström. In het midden een groote urn van verguld gietijzer met reliefs, het bergwerk verbeeldend, volgens model van Erik Grate, die ook de retouches uitvoerde.

De achtkante ruimte op het hoogere terras is ook door een koepel afgedekt, die alleen in het midden licht doorlaat, welk licht geconcentreerd wordt in een glazen fontein van de Orrefors glasfabrieken naar ontwerp van Edward Hald. Het glaswerk van deze fabrieken naar ontwerpen van Gate en Hald behoorden tot het schoonste dat op de tentoonstelling te zien was. Het vulde met het aardewerk, ijzer, tin, koper zilver de ruimte naast trap en achtkant gelegen.

Een volgende trap, ook met een geheel gesloten gewelf afgedekt voerde naar een nog hooger terras en mondde uit in een rotonde, door een kegelvormigen koepel, waar in het midden de vergulde bronzen tritoon van Erik Grate was opgesteld. De deuromlijstingen met reliefs in gepolijste kalksteen waren van den architekt Ahlberg.

Deze koepelruimte gaf toegang tot de verschillende interieurs. Van deze zou ik in de eerste plaats er een willen noemen van architect Carl Bergsten, dengeen die ook de Liljenvalchs Kunsthal te Stockholm maakte, waarover reeds in dit blad gesproken werd. Hij maakte deze ruimte in opdracht van het groote warenhuis A. B. Nordiska Kompaniet te Stockholm. De fotografische reproductie echter van deze ruimte geeft daarvan geen denkbeeld, reden waarom er hier niet nader op wordt ingegaan. Toch moge er op gewezen worden, wat het hier genoemde warenhuis bereikt door zoo begaafde kunstenaars aan zich te verbinden.

Het is mij mogelijk om een ander interieur in afbeelding te laten zien, waartoe een volgenden keer wellicht de gelegenheid geboden wordt.

D. F. SLOTHOUWER.

ENTREFILET.

Hij zat naast mijn bureau, en enkele straffe zonnestralen die kans zagen door de wuivende populieren heen te dringen, kietelden zijn oogen, die knipten.

Meneer, zei hij, het is vreeselijk. Het is gewoonweg bar. Er was een onderlinge wedkamp tusschen enkele architecten en mij treft het noodlot, te winnen.

Toen moest ik het uitvoeren. Ik maakte teekening en details op ware grootte, waaare grootte — en zijn armen gebaarden van iets van enkele meters — en toen stuur ik den boel naar de gemeente. En Meneer, toen vroegen ze me blauwdrukken, — weet *U* wat ze met die blauwdrukken doen? — de P. W., vroeg: 12 stel compleet, de Gemeente Electriciteit, 10 stel compleet, de Gem. Vuilverbranding idem, idem, de Woningdienst maar 8, Meneer weet U wat ze met die blauwdrukken doen? Ze *vreten* ze, hoort U, ze *vreten* ze, en nu dien ik een rekening in van *f* 70,— voor blauwdrukken, die *ik* voor *hen* heb laten maken en heb betaald, en meneer, nu weigeren ze mij die *f* 70.— te betalen. Meneer, het is gewoonweg bar ....

Hij vermoedde niet dat dit entre-filet inmiddels geschreven stond, dat wel niet zal bijdragen hem aan honoreering van zijn rekening te helpen, maar dat toch voor hen, die niet met den mond, maar met de daad willen bezuinigen, een kleine vingerwijzing kan zijn.

J. P. M.

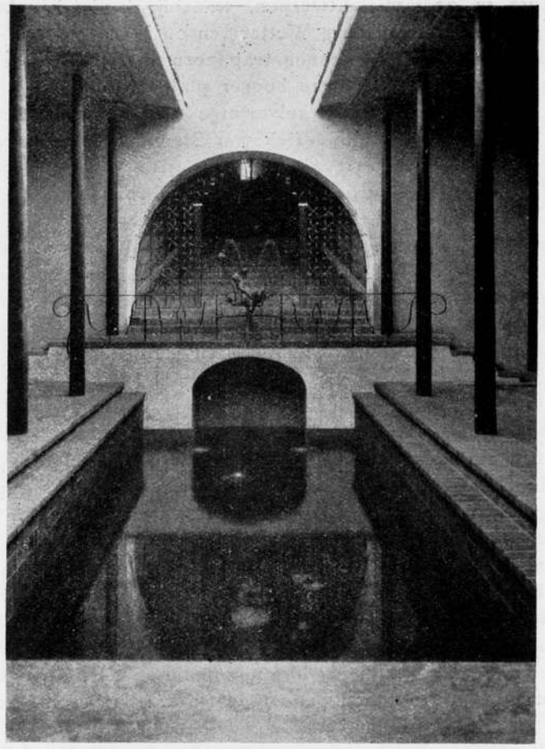

DE HOF.

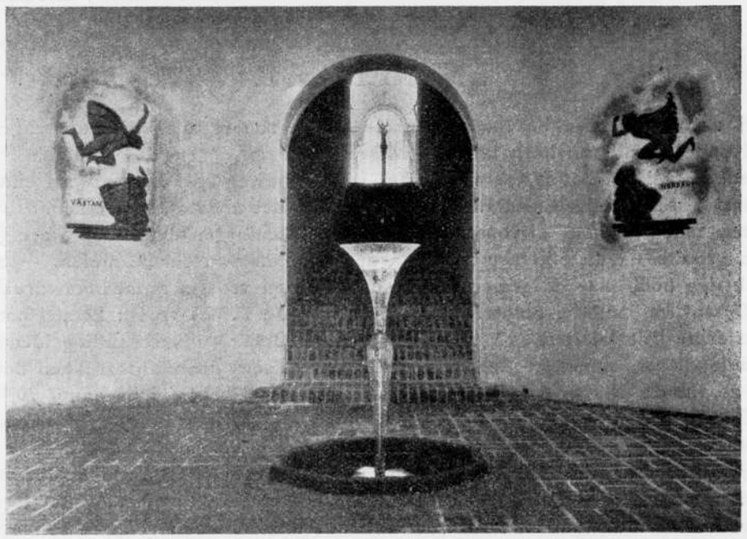

ACHTKANTE RUIMTE OP DE 1E VERDIEPING.
PAVILLOEN VOOR TOEGEPASTE KUNST TE GÖTEBORG. ARCHITECT HÅKON AHLBERG.

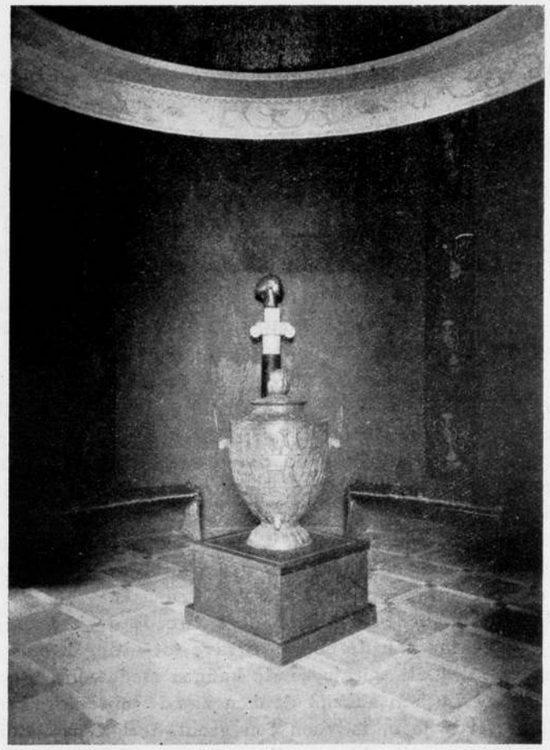

DE VOORRUIMTE.

DE VOORRUIMTE.

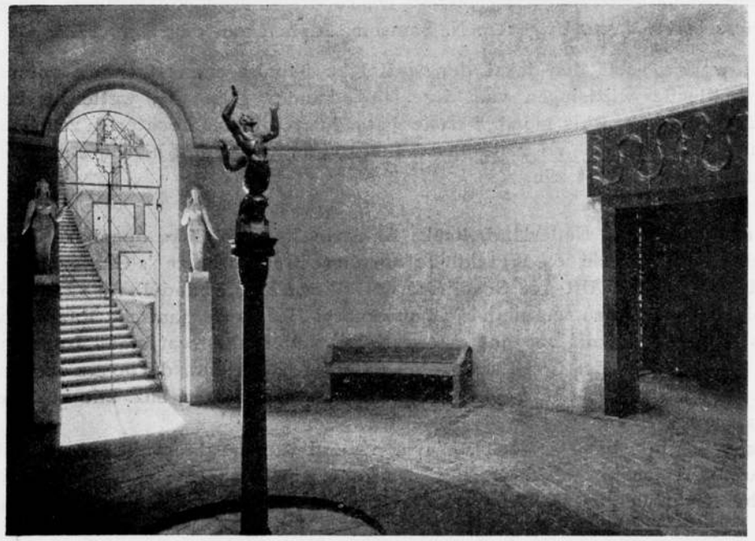

DE ROTONDE.
PAVILLOEN VOOR TOEGEPASTE KUNST TE GÖTEBORG. ARCHITECT HÅKON AHLBERG.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

J. H. SCHAAD. *„De Bouwwetgeving voor den bouwkundig opzichter en teekenaar"*, Tweede Druk 1923. f 1,50. Uitgever: L. J. Veen, Amsterdam.

De eerste druk van dit handige werkje vond eene waardeerende bespreking in het Bouwkundig Weekblad van 19 Februari 1916 No. 43. De wensch werd daarin uitgesproken, dat het succes der eerste uitgave den schrijver spoedig in staat zoude stellen, eene tweede uitgave het licht te doen zien, waarin ook aan de „Algemeene Voorschriften" een hoofdstuk zou worden gewijd. Aan dezen wensch is bij den thans verschenen tweeden druk, helaas, niet voldaan. Alleen bevindt zich aan het einde eene advertentiepagina, waaruit blijkt, dat zij, die hongeren naar kennis van de A. V., dien honger kunnen bevredigen bij denzelfden uitgever door het koopen van eene bewerking dier A. V. door Prof. J. A. van der Kloes.

Ook overigens heeft deze tweede druk geen belangrijke wijzigingen ondergaan en heeft de herziening zich alleen beperkt tot die aanvullingen, welke door de veranderingen in de behandelde wetten tusschen 1916 en 1923 noodig zijn geworden. Wellicht had het aanbeveling verdiend, in dezen tweeden druk ook melding te maken van de Woningnoodwet van 17 Juni 1918. Merkwaardig is op bladzijde 38 der nieuwe uitgave een rudimentair overblijfsel van den eersten druk, waar de lezer wordt verblijd met de belofte van een formulier voor de kennisgeving aan den Burgemeester van de inwerkingstelling van een fabriek of werkplaats, doch tot zijne teleurstelling moet bespeuren, dat dit formulier inmiddels verdwenen is.

Behoudens deze kleinigheden verdient deze tweede druk dezelfde waardeering, die reeds bij de bespreking van de eerste uitgave tot uiting kwam. De destijds uitgesproken verwachting, dat dit werkje zoude kunnen medewerken, om de zonderlinge autoriteiten en colleges, die hun aanzijn danken aan de gebrekkige kennis der examencandidaten, te doen verdwijnen, is voor een groot deel verwezenlijkt. Moge deze tweede druk dit gelukkige resultaat bestendigen, zoo mogelijk vermeerderen. E. R.

Huurcommissiewet, Huuropzeggingswet, Huuraanzeggingswet, Woningnoodwet, benevens *Uitvoeringsvoorschriften.* Uitgever: N. Samsom, Alphen aan den Rijn, 1923.

Het werkje geeft den tekst der wettelijke bepalingen, met enkele noten. Door de verschillende wijzigingen van deze, in elkander grijpende, wetten, is het voor belanghebbenden dikwijls moeilijk na te gaan, hoever hunne rechten en verplichtingen zich thans uitstrekken. Voor de vaststelling daarvan kan het hierbij aangekondigde verzamelwerkje van nut zijn. E. R.

Sprokkelingen in Nederland. Reeks A. Serie 5. Wereldlijke openbare Gebouwen in Zuid-Holland. Serie 6. Wereldlijke openbare Gebouwen te 's-Gravenhage. Beide door Mr. A. Loosjes. Uitgave Scheltema & Holkema's Boekhandel prijs f 2.25 per serie.

Ook hierin treffen we moderne bouwkunst: Het Rotterdamsche Raadhuis. „Mr. Loosjes vindt de details zoo dor en geestloos". Inderdaad, wat staat Rotterdam ten achter bij zooveel andere plaatsen en plaatsjes in Nederland, die op een oud raadhuis kunnen bogen, zooals Delft, Leiden, Schoonhoven, Oudewater, enz. alle in deze serie opgenomen.

Welk heerlijk bezit is toch zoo'n monument van karaktervolle schoonheid voor een stad. Wat een juweeltjes van intérieurkunst zijn we toch rijk, waar we niet het goede besef van hebben. Deze series geven wel veel moois en belangwekkends.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 40. 6 OCT. 1923.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Zwarte lijst - Provisie. — Nieuw lid van den B.N.A. — Concept Notulen van de Ledenvergadering van 26 September 1923 in de Industrieele Club aan den Dam te Amsterdam.—Voorstel van het Bestuur tot instelling van een commissie, die voordrachten zal opmaken voor de leden der commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten en enkele regelingen daarmede verband houdende. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — De kerktorentjes van het Berner Oberland, door Beb Zeeman b. i. — Algemeene beschouwingen, door J. P. Mieras.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Dezer dagen zijn de kwitanties tot inning van de contributie ten bedrage van Fl. 30.25 afgezonden. De leden worden nu dringend verzocht het bedrag gereed te leggen en ook bij hun afwezigheid te zorgen, dat door een der huisgenooten de kwitantie bij eerste aanbieding kan worden voldaan. Het bij herhaling uitschrijven van de borderels geeft onnoodige moeite en kan wanneer alle leden voldoen aan bovenstaand verzoek geheel worden vermeden. Dus, vanaf Maandag 8 October a.s. ligt bij alle leden van den B. N. A. de Fl. 30.25 ter betaling aan den postambtenaar gereed.

De Penningmeester.

ZWARTE LIJST — PROVISIE.

Het Bestuur ontving van een der leden een copy van een orderbevestiging aan de aannemers van een zijner werken, van de N.V. Hollandsche Deurenfabriek C. Bruynzeel & Zonen, Zaandam.

Op deze copy was afzonderlijk getypt:

Mr. . . . . (naam van den architect).

Wij hebben hierin 5 % provisie voor U gereserveerd.

Het Bestuur plaatst deze firma op de zwarte lijst en neemt aan, dat de leden van den B.N.A. zich van transacties met deze N.V. zullen onthouden, noch met haar in relatie zullen treden, totdat zij zich op afdoende wijze, ter beoordeeling van het Bestuur, heeft verbonden, geen provisie meer aan te bieden aan architecten.

NIEUW LID VAN DEN B.N.A.

Als lid van den B.N.A. is aangenomen de heer G. Albers, Architect te 's-Gravenhage, Waldeck Pyrmontkade 131.

CONCEPT NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING VAN 26 SEPTEMBER 1923 IN DE INDUSTRIEELE CLUB AAN DEN DAM TE AMSTERDAM.

Aanwezig zijn van het Bestuur de Voorzitter, de heer P. G. Buskens, de Secretaris de heer E. J. Kuipers, de Penningmeester, de heer A. Broese van Groenou en de heeren W. P. C. Knuttel en Jan Wils.

De presentielijst wordt geteekend door 42 leden.

Rond kwart over elven opent de Voorzitter de vergadering en maakt melding van het overlijden van den heer Weissman. Nadat allen zich van hun zetels hebben verheven, wijdt de Voorzitter eenige woorden aan de nagedachtenis van dezen architect, die niet alleen als architect in den engen zin, maar ook als archeoloog een figuur van beteekenis in ons land is geweest. Sedert de fusie kwam de heer Weissman weinig meer in aanraking met den Bond. Dit zal echter niet verhinderen, dat zijn nagedachtenis bij den Bond nog lang in eere zal worden gehouden.

Hierna installeert de heer Buskens de nieuwe leden, de hh. H. Th. Wijdeveld, D. Visser, G. Albers, Ir. Jos. Klijnen, J. H. Hendriks, Ir. J. Limburg, C. Kruiswijk en Ir. D. Roosenburg, waarvan de beide laatste reeds adspirant-lid waren.

De Voorzitter spreekt er zijn verheugenis over uit dat een zoo groot aantal nieuwe leden tegelijk geïnstalleerd kan worden en hij hoopt dat de nieuwe leden zullen bijdragen tot den bloei en den vooruitgang van den B.N.A.

De notulen van de vorige vergadering worden zonder voorlezing goedgekeurd en gearresteerd.

Hierna doet de Voorzitter verschillende mededeelingen.

In de eerste plaats, dat er berichten zijn ingekomen van de heeren Jan de Meyer, Paul J. de Jongh, Ir. J. Limburg en Ir. A. R. Hulshoff dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

Er is voor deze vergadering niet aangedrongen op het houden van Kringvergaderingen. Wel zijn eenige belangrijke onderwerpen zoo ver voorbereid, dat zij voor behandeling geschikt zijn, maar de publicatie en de behandeling in de Kringen vordert nog wel eenige weken. Aangezien de sluiting van de Bouwkunsttentoonstelling oorspronkelijk bepaald was op 28 September moest, wilde een gemeenschappelijk bezoek mogelijk zijn, de vergadering vóór dien datum plaats vinden.

Wat de actie aangaat tegen den aanslag van de Ongevallenwet, zooals bekend is heeft de B. N. A. in deze gewonnen, omdat de Centrale Raad van Beroep beslist heeft dat architecten die hun vak uitoefenen in den geest zooals dit is omschreven in de statuten van den B. N. A. niet verzekeringsplichtig zijn.

De Voorzitter betuigt in het bijzonder den heeren Mr. Rosenboom en C. N. van Goor dank voor hetgeen zij in deze hebben gedaan.

Daarna doet de Voorzitter mededeeling, dat door het Bestuur plannen zijn voorgenomen tot het instellen van een Commissie, die de voordrachten zal opmaken voor alle commissies, welke zullen werkzaam zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten, zooals schoonheids-commissies, aesthetische advies-commissies, Commissies van voorlichting, jury's e. d. Spreker leest het preadvies voor, dat dezer dagen in het Bouwkundig Weekblad zal worden opgenomen.

Wat de actie betreft inzake het achterstallige honorarium voor woningbouwplannen welke niet zijn uitgevoerd, deelt de Voorzitter mee, dat het Bestuur op audiëntie is geweest bij den Minister die aanvankelijk te kennen gaf genegen te zijn de verschillende gevallen afzonderlijk te beoordeelen maar die inmiddels aan het Bestuur heeft bericht, dat de Regeering na overleg met den Minister van Financiën geen enkele verantwoordelijkheid in deze op zich kan nemen.

Aan de betrokkenen is thans een advies gestuurd dat opgesteld is in overleg met Mr. Rosenboom waarvan de Voorzitter een en ander meedeelt. Naar aanleiding hiervan ontspint zich een korte discussie tusschen de heeren Versteeg en Rosenboom over de beslaglegging op de huren, een methode die Mr. Rosenboom weinig aanbevelenswaardig vindt. De heer Gratama doet mededeeling van den stand van de actie voor Amsterdam, waar de architecten het voorstel hebben gekregen van B. en W. genoegen te nemen met 50 % mits zij van de andere 50 % zouden afzien.

Daartegenover zou de Gemeente deze vordering willen endosseeren op de eventueele koopers, eigenbouwers van de terreinen, die dus de crediteuren zouden worden van de architecten.

De Club van Amsterdamsche Woningbouw Architecten heeft echter besloten wel genoegen te nemen met de 50 %, maar de architecten zullen hun volle recht op de overige 50 % handhaven. Nadat de heer Hamers nog gevraagd had of het Bestuur zich in deze na het advies aan de betrokkenen terug zal trekken, deelt de Voorzitter mede dat de zaak mede in verband met de mededeelingen van den heer Gratama op de a. s. Bestuursvergadering onder de oogen zal worden gezien.

Punt 5 van de Agenda. Benoeming van een lid van het Comité International Permanent des Architectes te Parijs. De Voorzitter deelt mede, dat de Nederlandsche afgevaardigden in dit Comité zijn de heeren Ir. Jos. Cuypers, Ir. D. F. Slothouwer en Joh. Mutters; aangezien deze laatste echter geen

lid meer is van den B.N.A. zal in diens plaats een nieuw lid moeten worden benoemd. Door het Bestuur wordt hiervoor aanbevolen de heer Jan Wils. De heer Jan Wils wordt bij acclamatie gekozen.

Voorts verklaart de Voorzitter dat wat betreft de vraag of de B.N.A. geneigd zal zijn de leiding te nemen bij het eerstvolgend congres, als dit niet zuiver internationaal zal kunnen zijn, het Bestuur op het standpunt staat dat uitsluitend het ontvangende land omtrent de keuze der uit te noodigen landen te beslissen heeft. Zonder dat recht zal de B.N.A. te Parijs bedanken voor de eer, die het houden van het Congres voor ons land kan zijn.

Punt 6 van de Agenda. Voorstel van het Bestuur tot afvoering van twee onderwerpen van het werkprogramma. In de eerste plaats het instellen van een raad die voorstellen doet tot het verleenen van dispensatie van bepalingen der bouwverordeningen. De Voorzitter deelt mede, dat het rapport van deze commissie al door de vorige ledenvergadering is gehoord en behandeld, zoodat het thans gedane voorstel van formeelen aard is.

Het onderwerp wordt thans van het werkprogramma afgevoerd.

De oprichting van een rijksproefstation voor bouwmaterialen is indertijd op voorstel van den heer Meyerink als onderwerp in het werkprogramma opgenomen. Sindsdien is geprobeerd in samenwerking met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs verschillende lichamen, die belang hebben bij een rijksproefstation te polsen over hun meening daaromtrent. Er is nu inmiddels gebleken, dat ook het Kon. Inst. van Ingenieurs de meening is toegedaan dat in de tegenwoordige omstandigheden het doelloos is bij de Regeering aan te komen met voorstellen tot oprichting van een Rijksproefstation. Dit onderwerp kan dus gevoegelijk van het werkprogramma verdwijnen.

Het is ons echter inmiddels gebleken uit een gesprek met den Directeur van den Keuringsdienst te Amsterdam, dat er verschillende middelen zijn of zijn te maken waardoor zij die bezwaren ondervinden bij de bestaande proefstations hun bouwmaterialen zouden kunnen laten keuren. Het Bestuur zal in deze richting een onderzoek instellen en daarvan zoo spoedig mogelijk aan de leden een mededeeling doen.

De vergadering gaat er mede accoord, dat het onderwerp van het werkprogramma afvalt.

Hierna stelt de Voorzitter aan de orde de benoeming van een lid voor de Schoonheids-Commissie te Zandvoort. Op voorstel van den heer Slothouwer, die meent dat, hangende het voorstel van het Bestuur om een commissie te benoemen die personen voor schoonheids-commissies voordraagt de benoemingen zullen moeten worden opgeschort, wordt, vooral nu blijkt, dat het aanhouden van deze benoeming in het onderhavige geval niet bezwaarlijk is, deze benoeming aangehouden.

Benoeming van een lid in de Schoonheids-Commissie te Laren in de plaats van den heer Houtzagers, wien op zijn verzoek eervol ontslag is verleend. Om dezelfde reden zal ook getracht worden deze benoeming op te schorten door den heer Houtzagers te vragen alsnog tot zoolang de aanhangige zaak is geregeld, zitting te willen blijven nemen.

Aangezien echter B. en W. en de Schoonheids-Commissie in moeilijkheden zouden kunnen komen bij niet vervullen der vacature, wordt de heer J. van Laren te Hilversum benoemd om in geval de heer Houtzagers bezwaren heeft, in diens plaats te treden. De heer van Laren neemt de benoeming aan.

Rondvraag.

De heer Broese maakt als penningmeester van deze gelegenheid gebruik om den leden te vragen hem zoo spoedig mogelijk de inkomsten op te geven voor het vaststellen van den H.O.

De heer Slothouwer wijst op den allertreurigsten toestand waarin de Dam van Amsterdam en speciaal de hoek waar de vergadering vanuit de vergaderzaal het gezicht op heeft, verkeert, en zou het Bestuur in overweging willen geven aan verbetering hiervan zijn aandacht te willen wijden, hetgeen door den Voorzitter wordt toegezegd. Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering onder dankzegging aan de talrijke aanwezigen voor hun tegenwoordigheid.

Hierna werd een gemeenschappelijke maaltijd gehouden in het Restaurant Polmanshuis, die zeer geanimeerd was. Na afloop daarvan verzamelden de leden zich in de hal van het Nieuwe Administratiegebouw van de Gemeentetram waar de Bouwkunsttentoonstelling wordt gehouden van de laatste 25 jaar.

Zij werden alhier ontvangen door den Voorzitter van het Comité Prof. Dr. Jhr. Jan Six, die er zijn vreugde over uitte, dat het de Commissie gelukt was, een globaal overzicht te geven van de ontwikkeling der bouwkunst in de laatste 25 jaar, die meer dan die van de andere kunsten in ons land breed en ruim was geweest. Hij dankte de architecten voor hun medewerking en meende dat al was het geëxposeerde voor de vaklieden voor het grootste deel bekend, het voor hen toch ook weer aangenaam en belangwekkend zou zijn, het werk zoo gerangschikt en bijeen, te kunnen overzien. De heer Buskens feliciteerde namens den B. N. A. de Commissie met het slagen van haar arbeid, en Prof. Six voor de eer, de leden op deze tentoonstelling te ontvangen.

VOORSTEL VAN HET BESTUUR TOT INSTELLING VAN EEN COMMISSIE, DIE VOORDRACHTEN ZAL OPMAKEN VOOR DE LEDEN DER COMMISSIES, WELKE WERKZAAM ZIJN OF ZULLEN ZIJN OP HET GEBIED DER BOUWKUNST EN AANVERWANTE KUNSTEN EN ENKELE REGELINGEN DAARMEDE VERBAND HOUDENDE.

Sinds de totstandkoming van den B.N.A. in zijn tegenwoordigen vorm is meermalen besproken door wie de vraagstukken van aesthetischen aard, welke aan den B.N.A. ter oplossing worden gesteld en de bemoeiïngen van grootendeels of overwegend aesthetisch karakter, welke aan den B.N.A. worden opgedragen, het best kunnen worden behartigd. Tot nu toe echter heeft de B.N.A. nog slechts voor één bepaalde bemoeiïng, namelijk het geven van advies bij de keuze van eenen architect, waarvoor het Bestuur zich als zoodanig niet geroepen gevoelde een bepaaldelijk daarvoor aangewezen commissie ingesteld, de Commissie van Voorlichting.

Verder dan het instellen van deze commissie, is de B.N.A. tot op heden niet gegaan.

Toch mag aangenomen worden, dat in den B.N.A., die zich in de eerste plaats doet kennen als een vereeniging, die de beroepsaangelegenheden van de architecten behartigt, het besef levendig is, dat de aesthetische zijde van het vak en de verzorging daarvan, in het centrum van de aandacht van de organisatie moet staan.

Men voelt het intuïtief, dat op den duur het ontwijken van de moeilijkheden die zich hierbij voordoen niet mogelijk is. De ontwikkeling, die de moderne bouwkunst heeft genomen en de belangstelling, die het publiek daarvoor heeft getoond, wijzen er nadrukkelijk op, dat een vereeniging, een verbond van architecten niet bestaanbaar kan zijn, zoo door haar een lankmoedige houding wordt aangenomen tegenover de aesthetische belangen van het vak.

Het Bestuur van den B.N.A. meent dan ook dat thans de tijd gekomen is, vooral nu een groot deel van de financieele en economische toestanden van het architectenvak in groote lijnen is geregeld, te moeten overgaan tot een daadwerkelijke regeling van de wijze waarop de aangelegenheid van aesthetischen aard, dient te worden behartigd.

Het Bestuur heeft nu het volgende voorstel overwogen, dat in groote trekken is weergegeven. Zoo de ledenvergadering zich daarmee kan vereenigen, zal het Bestuur de daaruit voortvloeiende herzieningen van de statuten en het huishoudelijk reglement voorbereiden.

Tot nog toe werden vrijwel alle aesthetische aangelegenheden behalve dan het geven van adviezen over de keuze van een architect behandeld door het Bestuur. Het Bestuur is echter in zijn samenstelling niet met het oog op deze verantwoordelijke taak, zelfs niet in verband er mede gekozen.

In deze ware echter onmiddellijk te voorzien door de instelling van een commissie naast het Bestuur, welke commissie uitsluitend de bevoegdheid krijgt personen, leden van den Bond, aan de ledenvergadering of het Bestuur voor te dragen tot het nemen van zitting in commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst of verwante kunsten, zooals schoonheidscommissies, aesthetische advies-commissies, aanwijzings-commissies voor opdrachten, jury's en dergelijke.

Natuurlijk zal deze commissie zoodanig moeten zijn samengesteld dat er voldoende waarborg is voor de onpartijdigheid der keuze, al zal het niet altijd mogelijk zijn te vermijden dat haar beslissingen de weerspiegeling van bepaalde richtingen in de bouwkunst met zich dragen. Een korte tijd van zitting b.v. slechts één jaar, zal echter kunnen verhinderen, dat een bepaalde richting, die zich in de voordrachten van de commissie afspiegelt, bij voortduring wordt gevolgd.

De Commissie ware samen te stellen uit drie leden en drie plaatsvervangende leden welke telken jare in de plaats der aftredende leden treden, zoodat jaarlijks alleen drie plaatsvervangende leden dienen te worden gekozen.

Uit den aard der zaak zal de samenstelling van de commissie, nadat deze voor den eersten keer door de ledenvergadering *op voordracht van het Bestuur* zal zijn geschied, op voordracht van de commissie zelve moeten geschieden, omdat alleen zij uit hoofde van haar bezigheden de voor deze commissie het meest geschikte vertegenwoordigers van den B. N. A. in deze commissie kan voordragen.

Het Bestuur zou daar echter aan willen verbinden, dat zoowel het Bestuur zelf als de Kringen, het recht krijgen candidaten voor de aanvulling der commissie zelve aan haar in overweging te geven.

Zou, zoo de instelling van deze commissie wordt verwezenlijkt, al reeds een stap gedaan zijn in de richting om de aesthetische belangen beter dan tot nog toe te behartigen, het Bestuur is echter van meening dat aan dezen stap onvoorwaardelijk vast zit het verschaffen van *materiaal* aan de commissie, om hare voordrachten zoo goed mogelijk te kunnen opmaken.

Het Bestuur heeft gedurende vele jaren zelf ervaren hoe bezwaarlijk het is benoemingen te doen en voordrachten op te stellen bij de tegenwoordige algemeene kennis van het werken en het werk der architecten zelf. Wanneer hierin ten behoeve van de commissie niet wordt voorzien zal per slot van rekening deze commissie haar taak niet naar behooren kunnen vervullen en voor dezelfde moeilijkheden komen te staan als het Bestuur, dat voldoende gegevens mist om bij vragen, bij welke de aesthetische zijde van het vak overwegend naar voren komt, de verschillende

nuances en differentieeringen te beoordeelen. Het behartigen van de aesthetische belangen zou dan op den duur weer niets anders worden dan een globaal behartigen dier belangen, een systeem waarmede het tijd wordt te breken.

Het Bestuur meent nu aan de Commissie het noodige materiaal te kunnen verschaffen door het Archief van den B. N. A. te completeeren. Zooals bekend mag worden verondersteld heeft het Bestuur voor eenige jaren een Archief ingesteld, waarin de leden verzocht werden hun werken te deponeeren, in den vorm van afdrukken der bestekteekeningen, schetsteekeningen, enz.

Tot nog toe hebben de leden er zich vrijwel van onthouden aan de totstandkoming van dit archief mede te werken, maar niemand die eenigermate op de hoogte is van de moeilijkheid om bij het benoemen of het noemen van personen een overzicht te krijgen van hun werk, zal ontkennen dat juist dit archief een van de beste middelen kan zijn om tot een oordeel te kunnen komen over het werk der architecten.

Het Bestuur is dan ook van meening dat dit archief het instrument zal moeten zijn, waarmede de bedoelde commissie werkt en het Bestuur stelt daarom voor op de leden de verplichting te doen rusten om na een desbetreffend verzoek van het Bestuur in het Archief zoodanige documenten van hun werk te deponeeren dat de commissie daaruit een indruk kan verkrijgen over hun werk.

Het staat dan voorts aan de commissie vrij, om naar aanleiding van wat zij in het archief vindt, nader kennis te nemen van het werk zelf of in de afzonderlijke gevallen met de betrokken architecten over dat werk in connectie te treden.

Maar in elk geval moet de commissie in dit archief een eerste instrument hebben om zich op de hoogte te stellen en om zich op de hoogte te houden van het werk van de leden.

Het Bestuur zou nu de verplichtingen om werk in te sturen zoodanig willen regelen dat zij die aan het bovengenoemd verzoek van het Bestuur niet voldoen, gerekend worden niet in aanmerking te willen komen voor benoeming in commissies van aesthetischen aard als bovengenoemd.

Waar het Bestuur zich voorstelt op deze wijze tot een zoo zorgvuldig mogelijke verzorging van de samenstelling van commissies en lichamen te komen, die de aesthetische zijde van het vak overwegend zullen moeten behartigen, zal niet kunnen worden toegelaten dat er leden zijn, die zich ondanks het scheppen van deze regelingen wenschen te houden buiten de kracht daarvan, desniettegenstaande functies aanvaarden in commissies van bedoelden aard. Het Bestuur stelt daarom voor in de statuten zoodanige regelingen te treffen, dat door het Bestuur tegenover overtreders van de te scheppen bepalingen betreffende de verzorging van de aesthetische belangen disciplinaire maatregelen kunnen worden getroffen.

Resumeerende doet het Bestuur aan de ledenvergadering het volgende voorstel:

1e. te besluiten tot het instellen van een commissie speciaal belast leden voor te dragen tot het nemen van zitting in commissies welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst of verwante kunsten, zooals schoonheidscommissies, aesthetische advies-commissies, aanwijzings-commissies, jury's en dergelijke;

2e. ten behoeve van deze commissie aan de leden de verplichting op te leggen op verzoek van het Bestuur afbeeldingen van hun werk en teekeningen en anderzins te deponeeren in het archief van den B. N. A.;

3e. zoodanige bepalingen in de statuten op te nemen dat tegen hen die de bepalingen omtrent de bevoegdheid van de leden om zitting te nemen in commissies als onder 1 genoemd niet nakomen (welke bepalingen nader in de statuten en het huishoudelijk reglement zullen worden opgenomen) disciplinair kan worden opgetreden.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Professor Ir. J. F. Klinkhamer, Professor in de architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft zal aan het eind van het loopende studiejaar zijn ambt neerleggen wegens het bereiken van zijn 70-jarigen leeftijd. In den loop van dit jaar zal prof. Klinkhamer tevens zijn 25-jarige ambtsvervulling herdenken

De Bouwkunsttentoonstelling 1898—1923 in het nieuwe Administratiegebouw van de Gemeentetram te Amsterdam zal 14 October a. s. worden gesloten.

Op 20 October a.s. zullen de leden van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw aan een excursie naar Amsterdam kunnen deelnemen, teneinde daar den betonwoningbouw in Watergraafsmeer en den premie- en vereenigingsbouw in Zuid te bezichtigen.

De leden, die de excursie wenschen mee te maken, worden te 11 uur verwacht aan het Centraal Station of aan het station Weesperpoort.

Vandaar zullen de deelnemers met door de gemeente beschikbaar te stellen autobussen naar den bouw in de Watergraafsmeer gaan. Om 1 uur zal er gelegenheid zijn een eenvoudigen maaltijd (koffie en broodjes) tegen billijken prijs te gebruiken in het Clubgebouw der Kon. Amst. Roei- en Zeilvereeniging „de Hoop" aan de Weesperzijde.

In den namiddag zal de bouw in plan Zuid worden bezichtigd.

Waarschijnlijk zal de tocht te vijf uur afgeloopen zijn.

De leden, die aan de excursie wenschen deel te nemen, worden verzocht uiterlijk vóór 10 October opgaaf daarvan te doen aan het Instituut.

Zij, die alleen den woningbouw in het plan-Zuid wenschen te bezichtigen, worden verzocht te 2 uur aanwezig te zijn in het Clubgebouw van „de Hoop", waar Ir. A. Keppler, Directeur van den Gem. Woningdienst, inlichtingen aangaande den vereenigingsbouw in Zuid zal verstrekken.

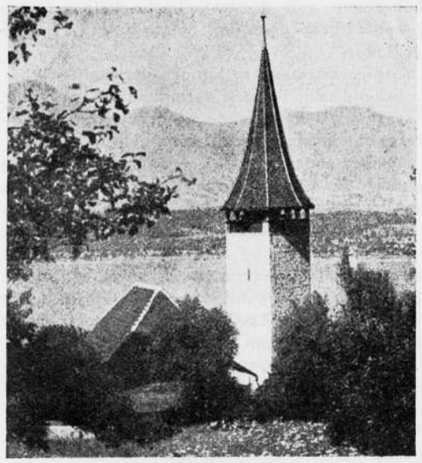

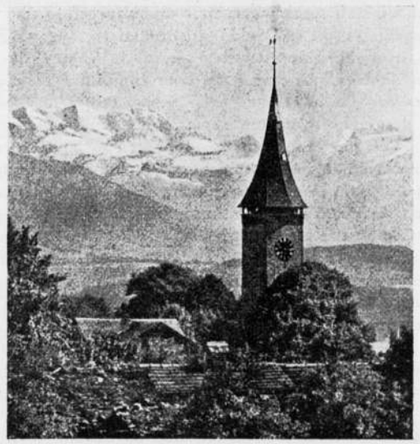

DE KERKTORENTJES VAN HET BERNER OBERLAND.

Wij, vreemdelingen, trekken naar Zwitserland om zijn bergen en sneeuwtoppen, zijn gletschers en watervallen, zijn meren, zijn dalen, zijn vergezichten. Komt het zoo uit dan gaan we Bern zien, met de galerijstraten en de vele steeds doorloopende bronnen. Op onze tochten zien we vanzelf de Zwitsersche chalets, met hun rijkdom van houtsnijwerk en hun eerbiedwaardige tint en met hun groot allesbeschuttend dak. Verder trekken we ons van de architectuur weinig aan. Totdat we getroffen worden, daar in het Oberland, door de vele kleine kerkjes, met hun spitse torentjes, die zoo rank en fijn met de stoere berghelling contrasteeren.

Het plan is heel eenvoudig, evenals de opbouw, maar toch is het kerkje het middelpunt van de vele verspreid liggende woningen en baken voor ieder, die door de bloeiende weien komt aanwandelen. Ze hebben alle denzelfden grondvorm, het rechthoekige kerkruim, waar men gewoonlijk met de deur in huis valt. Daarnaast staat het torentje, vierkant vanaf den grond, wit gepleisterd of van grauwe natuursteen, met een enkel klein raampje en een simpel toegangsdeurtje, en tot bekroning het fijne achtkantige puntdak boven de open galerij. Dit is de eenige charme van het torentje, maar hoe goed doèt het, die open galerij, die het dak losmaakt van den massieven onderbouw en er alle zwaarte aan ontneemt en die het contrast nog meer accentueert tusschen het fijn gelede achtkante dakje met de fragiele leiafdekking en de robuste vierhoekige steenmassa. De hoekstijlen en stutten houden het verband erin en de houten balustrade is zoowel een krachtige afsluiting van den romp als een mooie overgang naar het kapje. Het is opvallend en ontroerend te zien hoe alle kerkjes dit gemeen hebben, naast hun dikwijls prachtige ligging deze juiste constructie en deze sobere maar heel stijlvolle vorm.

BEB ZEEMAN B. I.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

In het jaarverslag van de Rijks-commissie voor de Monumentenzorg over 1920, 1921 en 1922, waarvan dezer dagen het eerste deel is verschenen, treft mij in het bijzonder een passage, die naar mijn meening, de aandacht van de Nederlandsche architecten niet mag ontgaan.

Het is bij een beschrijving van de werkzaamheden van de afdeeling B, dat de Commissie (op pagina 19 van het verslag) zich als volgt uitlaat: „Het heeft de afdeeling meermalen getroffen, dat zoo weinig van onze Nederlandsche bouwmeesters in staat geacht kunnen worden een Nederlandsch monument te herstellen. Naast groote kennis van het bouwvak zelf, het beheerschen van dat vak zoowel in technischen als aesthetischen zin, behoort daartoe een algemeene kennis van de geheele geschiedenis der bouwkunst en bovendien van de bouwkunst van het eigen land. Deze volledige kennis ontbreekt bij vele onzer architecten grootendeels, en het maakt daardoor samenwerking met de architecten dikwijls moeilijk. Dezerzijds moet echter erkend worden, dat de gelegenheid om van de bouwkunst van het eigen land iets te hooren hier tot heden niet bestaat. Het College dat over dit onderwerp in het programma der Technische Hoogeschool voorkomt wordt tot nog toe slechts voor een klein deel en zeer onregelmatig gegeven. Het ware zeer gewenscht, dat meerderen van onze Nederlandsche architecten, wil de keuze voor de restauratie van onze monumenten niet beperkt blijven tot een kleinen kring waardoor ook enkelen te veel belast worden, zich in deze richting schoolden". Tot zoover de commissie in haar verslag waaruit nog kan worden gememoreerd (het is in het verband met het aangehaalde misschien wel wenschelijk), dat de commissie een open oog heeft voor de bouwkunstige denkbeelden van dezen tijd, die — schrijft zij — hoe chaotisch ook voorkomend voor het tegenwoordige geslacht, voor den lateren onderzoeker een algemeen beeld zullen geven, gericht op eenzelfde doel. De Commissie is van meening dat deze nieuwe baanbrekende richting het recht heeft ook bij de herstelling van onze monumenten te worden gehoord, aan de Commissie is dan de taak te zorgen dat de buitensporigheden die aan elke nieuwe richting eigen zijn aan onze monumenten geen schade doen.

Ik heb dit laatste bovendien ook medegedeeld om te laten zien, dat de Commissie geen eng standpunt ten opzichte van het speciaal karakter harer bemoeiïngen inneemt. Maar het was mijn bedoeling in het bijzonder de aandacht te vragen voor het hierboven aangehaalde. Want wat daar staat is feitelijk een klacht over de architecten, een critiek op het peil, waarop de architecten zich intellectueel bevinden.

En wij mogen aannemen, dat deze commissie haar oordeel in deze niet zal hebben neergeschreven zonder er volledig van overtuigd te zijn. Zij steunt natuurlijk op haar ervaring, op haar voortdurend contact met de restauratieplannen en denkbeelden van de architecten. En vermoedelijk zal de commissie de juistheid van haar oordeel, zoo niet kunnen bewijzen, dan toch met verschillende gevallen uit haar praktijk, kunnen toelichten, om daarmee haar uitspraak te rechtvaardigen.

Zonder nu zelfs ook hiertoe bij machte te zijn, zullen velen de uitspraak van de commissie van ganscher harte durven onderschrijven. Want wat de Commissie nu openlijk uitspreekt zal menigeen zich reeds lang in stille zelfbekentenis bewust zijn geworden. Menig architect in de oude leer geschoold, en toegerust met de kennis die het zelfrespect ook van een architect vergt, zal wel vaak verzuchtend hebben kunnen constateeren, dat dat zelfrespect aantastbaar is, en onder mooie voorwendsels en schoonklinkende leuzen in den loop van enkele jaren kan inkrimpen tot een fantastisch minimum.

Het is helaas zoo, dat wij, ondanks den vooruitgang van de technische wetenschap en ondanks de steeds grooter wordende gelegenheid tot algemeene kennis, dat wij ondanks dat alles, een inzinking zien en voelen van het algemeene peil van de Nederlandsche architecten.

En om bij het punt te blijven, dat de Commissie in het bijzonder aanroert n.l. de kennis van de geschiedenis van de bouwkunst in het algemeen en van ons eigen land in het bijzonder, geloof ik, dat deze kennis bij den doorsnee-architect in de laatste dertig jaar is achteruitgegaan.

Natuurlijk is een groot deel van de oorzaak hiervan in de groote actie tegen de stijlarchitectuur van de vorige eeuw. Vele jongeren, die zich rond 1900 onder de

banier van Berlage schaarden, hebben gemeend, dat het niet verwerken van de historische stijlen ook de kennis daarvan overbodig maakte. Een meening die zeker niet onderschreven werd door hun voorman en zijn verwanten.

Zelfs is gepredikt, dat de kennis van de oude bouwkunst den modernen kunstenaar op zijn weg naar originaliteit een ernstig gevaar kon opleveren en dat het uit dien hoofde gewenscht was, zich veiligheidshalve daarmede dus niet in te laten!

De belangstelling voor de historie der bouwkunst daalde in deze periode dan ook merkbaar. De kennis der bouwkunst, en haar geschiedenis tot nog toe als een onmisbaarheid beschouwd voor wie haar, in welke richting dan ook, wilde beoefenen, werd een „vak" alleen vereischt bij examenstudie. Deze negatie van de intellectueele ontwikkeling van den bouwkunstenaar, deze geringschatting van zijn noodige kennis tegenover de hooggeschatte waarde van het scheppingstalent, is een van de schaduwzijden geweest van de zoo schoone jaren toen de moderne bouwkunst werd ingeluid.

De Commissie voor de monumenten zoekt de oorzaak in het College aan de Technische Hoogeschool, dat de geschiedenis van de bouwkunst in het eigen land wat verwaarloosd heeft. Maar m. i. wil de Commissie hiermede alleen haar oordeel wat zachteren vorm geven. Het argument is immers niet steekhoudend, als we nagaan hoeveel gelegenheid er geboden is om kennis te maken en om zich op de hoogte te stellen van de Nederlandsche bouwkunst. De publicaties daarover zijn talrijk. En de voordrachten door heel ons land vanwege instellingen van socialen aard en volksuniversiteiten gehouden zijn legio. En dor waren ze niet! Men denke aan de enthousiaste meesleepende voordrachten van Gratama, om slechts deze te noemen. En wat de studie der bouwkunst in het algemeen aangaat, ons land heeft wellicht een record op het gebied van standaardwerken over architectuur.

Als een klein voorbeeld van de grenzenlooze onverschilligheid waarmede de historie onzer bouwkunst bij de jongeren wordt behandeld zou ik hier willen memoreeren het zoo eenvoudige examen in de geschiedenis der bouwstijlen dat wordt afgenomen aan hen die het diploma voor Bouwkundig Teekenaar willen behalen.

Verwacht mag worden dat bij deze menschen studiezin op den voorgrond staat. Bovendien kan men aannemen, dat de vereischte leeftijd van 23 jaar waarborgen biedt dat men zich uit schaamtegevoel tracht te vrijwaren tegen het begaan van al te groote blunders. Maar de antwoorden op de gestelde, eenvoudige vragen, zijn voor het meerendeel zoo ongelooflijk dwaas en dom, dat de aanhaling daarvan aan verdichtsels zou doen denken.

Men neme hierbij in aanmerking dat de candidaten, die door de bedoelde antwoorden blijk gaven, dat niet alleen de geschiedenis der oude bouwkunst, maar ook die der nieuwere, en het bouwkunstig leven om hen heen, hier in ons land (om van daarbuiten niet te spreken) voor hen een gesloten boek is, wat hun technische kennis en hun teekentalent betreft, ruim voldoende waren en dat hun het diploma is verleend.

Het is lang niet onmogelijk dat zij inmiddels zich als architect hebben gevestigd en ook met restauratiewerk in aanraking zijn gekomen. Commentaar is overbodig.

Ik acht het dan ook van groot belang dat deze Commissie eens op dit gebrek van de Nederlandsche architecten heeft gewezen. Ik hoop van harte, dat het aanleiding zal zijn dat het besef krachtiger wordt dat wij ons uit deze inzinking moeten opheffen, dat wij ons in ons verlangen naar nieuwe schoonheid, naar moderne kunst niet moeten laten verleiden ons te onttrekken aan de moeizame studie van onze historische bouwkunst. Naar het mij wil voorkomen is de overschatting van de originaliteit, welke overschatting voor een deel de oorzaak is van deze inzinking, weer aan het luwen. En de fatale gedachte dat de originaliteit wezenlijk geschaad zou kunnen worden door historische kennis en door historischen zin, is zeker niet meer heerschend.

Zoo komt dan de verzuchting van de Rijks-Commissie wellicht op het juiste oogenblik, en kan de stille wenk dien zij tevens bevat, door de architecten ter harte worden genomen.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 41. 13 OCT. 1923. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Jaarverslag van de Schoonheidscomm. voor de Gem. 's-Gravenh. over 1922. — Kerk, pastorie en zusterhuis St. Gerardus Majella te Tilburg, door Ir. Jos. Th. J. Cuypers en P. J. J. M. Cuypers. — Entrefilet, d. J. P. M. — Algem. Beschouw. d. J. P. M.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Provisie Zwarte Lijst.

De N.V. Hollandsche Deurenfabriek C. Bruynzeel en Zonen, Zaandam, heeft verklaard dat het schrijven aan een lid van den B.N.A. als bedoeld in het laatste B.W. op een abuis van zijn correspondent berustte, en dat het nimmer in zijn bedoeling heeft gelegen een architect provisie, in welken vorm ook, aan te bieden.

Het Bestuur heeft met deze verklaring genoegen genomen en den indruk gekregen dat de vergissing inderdaad het gevolg is van een ongelukkigen samenloop van omstandigheden, buiten de schuld der firma om.

Het verzoek van het Bestuur om met deze firma in geenerlei relatie te treden, wordt dan ook ingetrokken en de leden worden verzocht van deze rectificatie goede nota te nemen.

ALLERLEI BERICHTEN - LANGE EN KORTE - DOOR MEKAAR.

In de vergadering van 17 Mei j.l. heeft de Gemeenteraad besloten tot instelling van een Commissie ter bestudeering van het vraagstuk van het stichten van een tuinstad of tuindorpen op terreinen, niet in de onmiddellijke nabijheid van Amsterdam gelegen. B. en W. geven den Raad thans in overweging deze Commissie samen te stellen als volgt:

Voorzitters de Wethouders voor de Volkshuisvesting en voor de Publieke Werken;

leden: de heer W. Groenemeyer, chef van de afd. Binnenl. bestuur bij het Dept. van Binnenl. Zaken; de heer C. Thomèse, hoofdingenieur Prov. Waterstaat; de heer R. B. Canters, Ir., inspecteur van het vervoer bij de Ned. spoorwegen; de heer E. Lüden, voorzitter Ver. Stad en Lande van Gooiland; de heeren Dr. H. P. Berlage, Mr. D. Hudig, K. P. C. de Bazel, Evert Kuipers, Dr. C. de Rooy, Prof. Dr. Mr. R. Kranenburg, Prof. Th. Limperg, Prof. Mr. Dr. H. Frijda en Henry Polak; de leden van de commissie van bijstand in het beheer der zaken van Volkshuisvesting, te weten thans de heeren: W. J. Carels, J. Douwes Jr., Z. D. J. W. Gulden, G. J. M. van Lingen en Kl. de Vries Szn.; en de Directeuren van den Dienst der Publieke Werken van het Bouw- en Woningtoezicht en van den Woningdienst.

B. en W. doen geen voorstel om in de Commissie zitting te doen nemen een vertegenwoordiger van de Gooische Gemeenten.

In de ledenvergadering van het Genootschap A. et A. te houden op Dinsdag 16 October a. s. in het gebouw Heijstee, Heerengracht 545—549, zal des avonds 8 uur de heer J. J. P. Oud spreken over: De ontwikkeling van de moderne bouwkunst. Verleden, Heden en Toekomst. Deze vergadering is toegankelijk voor alle leden en donateurs. Introductie toegestaan.

JAARVERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE VOOR DE GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE OVER 1922.

Hieruit ontleenen wij het volgende:

Ingevolge de instructie van de Schoonheidscommissie werden aanvang Mei 1922 de afdeelingen opnieuw gevormd en als volgt samengesteld:

Afdeeling A: de heeren W. van Boven, Voorzitter, H. Groenewegen, plaatsvervangend Voorzitter. C. W. Lunsingh Scheurleer.

Afdeeling B: de heeren H. v. d. Kloot Meijburg, Voorzitter, Ir. D. Roosenburg, plaatsvervangend Voorzitter, Mr. Dr. R. S. Bakels.

Afdeeling C: de heeren Ir. W. de Vrind Jr., Voorzitter, A. J. Kropholler, plaatsvervangend Voorzitter, Mevr. A. E. v. Braam Houckgeest—Schroot.

Gedurende 1922 werden door de Commissie 52 vergaderingen gehouden en kwamen 804 aanvragen waarvan 8 stuks ultimo December nog in behandeling waren en waarvan 18 stuks werden ingetrokken, zoodat het aantal aan Burgemeester en Wethouders verstrekte adviezen 778 bedraagt, waarvan enkele door den Secretaris zijn verstrekt. Deze adviezen betreffen aanvragen verdeeld in de volgende rubrieken:

A. aanvragen voor nieuwbouw 300 stuks. B. aanvragen voor verbouwingen 227 stuks. C. aanvragen voor wijziging van goedgekeurde ontwerpen 69 stuks. D. aanvragen voor reclame 182 stuks. Gunstig advies werd uitgebracht op het ongewijzigde project (of gewijzigd volgens aanwijzing van den Secretaris alleen): van rubriek A 245 stuks, van rubriek B 207 stuks, van rubriek C 61 stuks, van rubriek D 168 stuks; gunstig advies werd uitgebracht na wijziging volgens aanwijzing der Commissie: van rubriek A 48 stuks, van rubriek B 19 stuks, van rubriek C 7 stuks, van rubriek D 6 stuks; afwijzend advies werd uitgebracht op aanvragen: van rubriek A 7 stuks, van rubriek B 1 stuks, van rubriek C 1 stuks, van rubriek D 8 stuks.

Evenals het vorig jaar kon een groot deel der plannen zonder wijziging niet worden doorgelaten en werden verscheidene aanvragers verwezen naar een bevoegde kracht. Waar het betrof artikelen van kunstnijverheid, zooals reclameborden, lichtbakken, hekwerken en dergelijke, bewees het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst wederom goeden dienst aan het publiek, dat op aanraden van den Secretaris der Schoonheidscommissie, aldaar advies inwon.

Op verzoek van Dr. H. P. Berlage, die er prijs op stelde de meening der Schoonheidscommissie te vernemen aangaande de plannen voor den Nieuwen Verkeersweg langs den Hofvijver, deelde zij hem mede, dat h. i. het plan Berlage (1915) de voorkeur verdiende, maar dat zij zich niet zou verzetten tegen een oplossing in den zin van het plan S. en V. (1921), indien dit eventueel voor uitvoering zou worden aangewezen, mits het monumentale gebouw in bescheidener afmetingen zou worden ontworpen dan gezegd plan aangeeft.

Toen uit de Bijlagen No. 529 van 15 Juni 1922 bleek, dat deze meening ter oore van Burgemeester en Wethouders was gekomen, besloot de Commissie aan Burgemeester en Wethouders de gronden mede te deelen, waarop hare voorkeur voor het plan 1915 berust, hetgeen geschiedde in het rapport van 15 Juli, namens op 1 na, alle leden der Schoonheidscommissie. Hierbij dient te worden aangestipt, dat 3 stemmen het plan van S. en V. onvoorwaardelijk zouden verwerpen, terwijl de meerderheid der Schoonheidscommissie de voorkeur geeft aan het plan Berlage, omdat zij in het andere plan een gevaarlijke, eventueel niet te herstellen proefneming ziet met een der schoonste bezittingen onzer stad.

Ingevolge het verzoek van Burgemeester en Wethouders om haar van advies te dienen bij de keuze der geschiktste plaats, waarheen de Huygenspoort zou moeten worden verplaatst, benoemde de Schoonheidscommissie voor het noodige onderzoek uit haar midden een sub-commissie, bestaande uit de heeren H v. d. Kloot Meijburg, Ir. W. de Vrind Jr. en R. C. Mauve, waaraan toegevoegd de heer v. Zeggeren, architect bij Gem. Werken. Het resultaat van hare bevindingen was, dat h. i. als de meest geschikte plaatsen in aanmerking kwamen, 1o. de toegang tot het Haagsche Bosch aan den Benoordenhoutscheweg tegenover de Clingendaellaan, 2o. de toegang aan den Achterweg van het park Vreugd en Rust te Voorburg. De Schoonheidscommissie gaf de voorkeur aan eerstgenoemde en adviseerde conform aan Burgemeester en Wethouders, met de aanbeveling om de bestaande brug aldaar te vervangen door een steenen boogbrug, en deze op aesthetische wijze te doen aansluiten aan de poort.

Met het plan om het standbeeld van Koning Willem II te vervangen door een afgietsel van het Luxemburgsche ruiterstandbeeld, kon de Commissie zich in haar advies aan Burgemeester en Wethouders niet vereenigen, daar zij het specimen van beeldhouwkunst niet belangrijk genoeg achtte om tot sieraad te strekken van de stad.

De vele bouwaanvragen in de laatste tijden van één-verdieping-woningen op terreinen, wier omgeving zich daar in aesthetisch opzicht niet toe leent, waren voor de Schoonheidcommissie een gereede aanleiding om terug te komen op haar voorstel van regeling van den bouw, zooals omschreven in haar rapport van 15 Juli 1921. Op haar verzoek om deze zaak mondeling te bespreken met Burgemeester en Wethouders en de Commissie van Pl. W. en E. noodigde de Wethouder van de Pl. W. en E. haar uit tot een vergadering, die in Januari 1923 zal plaats hebben.

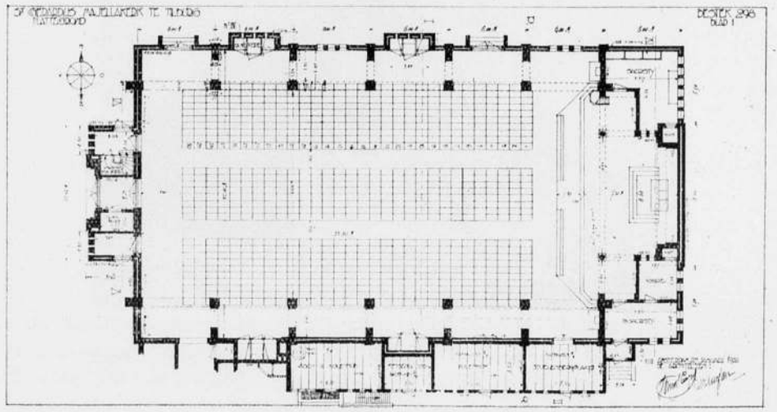

KERK, PASTORIE EN ZUSTERHUIS ST. GERARDUS MAJELLA TE TILBURG.

Een bouwwerk is ons meer lief naarmate de opdrachtgever in zijn programma juister en zuiverder standpunt inneemt en naarmate de van buiten komende invloeden daarmede beter in overeenstemming zijn.

De Gemeente Tilburg wenschte een 400 arbeiderswoningen te stichten nabij de Trouwlaan. Daartoe werd een blok in 't uitbreidingsplan door den Directeur van Publieke Werken Huender in onderdeelen omgewerkt.

In zoo'n groep behoorde zeker eene Kerk, eene Jongens- en eene Meisjesschool, benevens een Vereenigingsgebouw te worden ondergebracht.

Rond die openbare gebouwen werd het plan uitgewerkt.

De Architect Meysing ontwierp de woningen, waarvan de laatste honderd thans in aanbouw zijn.

Gedurende den tijd van voorbereiding namen wij van elkanders werk kennis. Gedurende de uitvoering werd nog over 't verfwerk, beplanting enz. overleg gepleegd.

Deze geheel bij elkander gebedelde Kerk moest dus wel, vooral in de dure jaren 1919—20 zeer spaarzaam worden opgezet. De Latijnsche basilika, met lage boogstelling, zeer smalle gangen als zijbeuken; het middenschip met een houten kap als hangwerk zichtbaar behandeld, het licht door smalle vensters in 't middenschip invallende.

De afsluiting van de buitenwereld wordt gehandhaafd door die vele vensterkanten welke den doorblik onderscheppen.

De halfcirkelbogen in zware rollen over elkander moeten orde en rust in deze ruimte brengen, waar het sanctuarium oostelijk sober platwandig is uitgebouwd.

Vooral de groote getrapte halfcirkelboog over dit priesterkoor, met zijne twee kleine boogjes over de kapellen daarneven, moeten den binnentredende zeggen, aan welke godsdienstige bestemming deze ruimte is toegewijd.

Hier fonkelt in blauw en goud het roosvenster, waarin Piet Gerrits, Maria het Christuskind zegenend toont, waardoor de lichtverhouding in de gansche ruimte reeds is beheerscht.

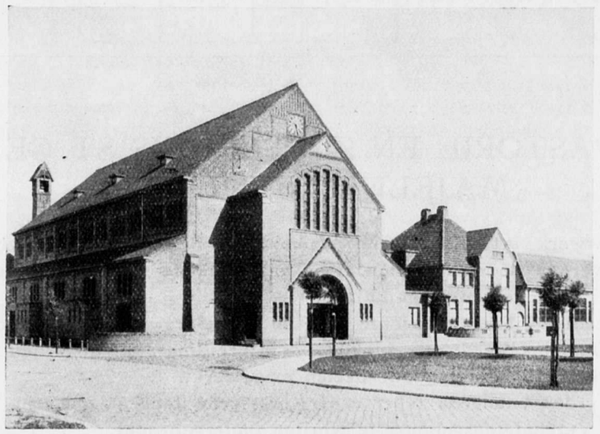

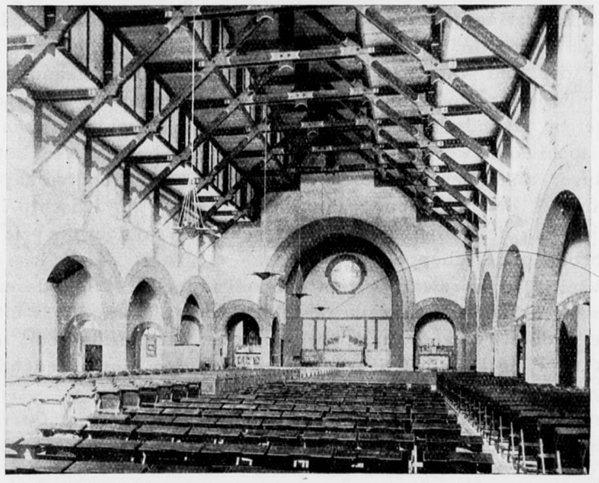

KERK, PASTORIE ST. GERARDUS MAJELLA TE TILBURG.
ARCHITECTEN IR. JOS. TH. J. CUYPERS EN PIERRE CUYPERS.

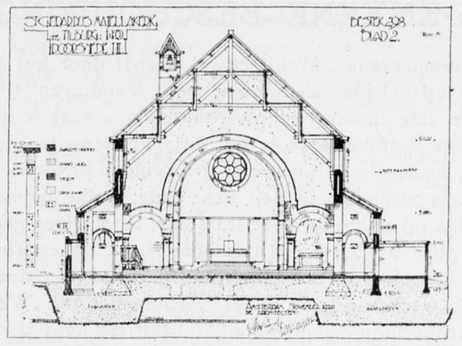

Nu de tamelijk groote ruimte van 't schip breed 16.06 M. bij eene lengte van 35.50 M¹., door geen andere onderverdeeling aan de zijdelingsche arcade wordt gemeten, was er aanleiding om de dubbele verdeeling der spanten sterker te accentueeren, door de schuine schoren als tegenstelling met vertikale en horizontale balken telkens te laten medespreken.

Hierdoor wordt 't vlak van 't dak ook meer aan 't gezicht onttrokken. De inwendige beschieting is van gebeitst hout voor de horizontale- en eternietplaten in natuurkleur voor de vertikale wanden.

Aan de kruispunten is meer nadruk gegeven door eenig schilderwerk in vermillioen en zinkgroen.

De meubels en deuren zijn alle in den warmen toon van oud eikenhout.

Dat bonte baksteen het hoofdmateriaal is, is reeds uit de photographieën opgemaakt.

De Architecten:

Ir. JOSEPH TH. J. CUYPERS en
PIERRE J. J. M. CUYPERS.

ENTREFILET.

Een sinjeur, die er op stond een zaakje eens even gauw te regelen, werd door mij te kennen gegeven, dat alles „binnen afzienbaren tijd" in orde zou komen.

Op zijn vraag hoe lang dit was, antwoordde ik: „Dat is officieel minstens 1 jaar, 7 maanden en 25 dagen," mij daarbij beroepende op het schrijven van B. en W. van Amsterdam aan het Bestuur van den B. N. A. van 14 Februari 1922, waarin letterlijk staat: „De betrekkelijke plannen (voor de instelling van de Nieuwe Schoonheidscommissie) verkeeren in een vergevorderd stadium van voorbereiding, zoodat de indiening van een voorstel, de regeling van de wijze, waarop wij ons bij de toepassing der bovengenoemde bepaling door de commissie van deskundigen zullen doen voorlichten, binnen afzienbaren tijd kan worden tegemoet gezien."

J. P. M.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

In het laatste nummer van „Architectura" wordt door het Bestuur van A. et A. aanmerking gemaakt op het jongste nummer van „Wendingen" (P.W.-nummer), waarin uit de onderschriften der illustraties niet duidelijk is vast te stellen, wie de maker van het werk is. Het Bestuur wijst er op, dat het Genootschap er naar streeft om de klaarheid van de aesthetische herkomst dringend te bevorderen. Het heeft daartoe o.a. ook een bepaling opgenomen in den Eere-code, welke bepaling luidt:

„Al het werk, dat op naam van een lid staat, moet diens geestelijk eigendom zijn, d.w.z. dat de conceptie van het werk van hem is, en de eventueele detailleering en de uitvoering door hem wordt beheerscht". Op grond van deze opvatting acht het Bestuur van A. et A. werken als die in het P.W.nummer van „Wendingen" opgenomen, waarbij als de gemeenschappelijke-geestelijke-bezitters acht personen (medewerkers) worden genoemd, schadelijk èn voor de betreffende bouwwerken èn voor de aesthetische aspiraties van de betrokken architecten.

De Redactie van „Wendingen" gelieve zich dus voortaan beter aan den Genootschappelijken Eerecode te houden!

De Redactie, aldus geinterpelleerd, geeft aan het geval een bijzondere wending. Zij bekent zich geen rekenschap te hebben gegeven van den Eerecode, want dan had zij misschien gevraagd om vooruit een vaste gedragslijn voor hare verdere redactioneele handelingen vast te stellen. „Want nu, achteraf, vraagt bijv. zich de Redactie af, indien in het verschenen Wendingen-nummer als ontwerpers en geestelijke eigenaren der afgebeelde bouwwerken niet 8 doch, zooals bij het, in het Bouwkundig Weekblad opgenomen Raadhuïsplan van P. W. 2 ontwerpers waren aangegeven, hiermede de bezwaren van het Genootschap waren vervallen en de artistieke werkwijze van P. W. gesanctionneerd?" En zoo ja, bij welke hoeveelheid geestelijke eigenaren dan niet?"

Inderdaad een moeilijke kwestie, en de Redactie acht het niet zonder belang, indien A. et A., liefst in vereeniging met den B. N. A., kon komen tot een heldere voorlichting der Leden, hoe zij de werkwijze van P. W. en dergelijke bureaux hebben te beschouwen en zich daarover te verhouden.

Er wordt hier door de Redactie van „Wendingen" een kwestie opgeworpen, die de gemoederen in A. et A. en den B. N. A. in beweging zal moeten brengen. Maar deze „kwestie" komt m. i. geheel kunstmatig en noodeloos naar voren. Immers de opmerking over het Raadhuisplan in het Bouwkundig Weekblad, en de daaraan gekoppelde vraag, welke hoeveelheid geestelijke eigenaren een bouwwerk wel mag hebben, is een geestigheid waarmede de Redactie langs het door het Bestuur aangeroerde punt heengaat, en waarvan zij zelf geen cent gelooft.

De Redactie is nog blijven zitten achter een der producten van het Maskernummer, maar als zij te voorschijn treedt van achter deze joviale grinnik, waarmede zij lijkt in te stemmen met het dubbele vaderschap van den nieuwen Raadhuisaanbouw, dan zien wij haar ware gedaante in overtuigde onderworpenheid aan het Eerecode-artikel, dat bouwkunstig werk verlangt van één persoon.

Laat dus de Redactie haar masker afwerpen. Haar vraag vervalt dan en er is één dwaasheid minder.

Er blijft dan over wat het Bestuur van A. et A. naar aanleiding van het P. W. nummer van „Wendingen" ter sprake brengt over de aesthetische herkomst van bouwwerken en het is belangwekkend genoeg om hierbij even stil te staan. Want het is een eigenaardig verschijnsel dat het juist in de bouwkunst mogelijk is dat een werk op naam kan staan van twee ontwerpers of op zooveel, dat hun namen erbij uit een oogpunt van eerlijkheid en zuiverheid niet meer kunnen worden genoemd. Zeer sporadisch komt dit verschijnsel bij andere kunsten voor.

De litteratuur kent het merkwaardige duo Erckmann-Chatrian, waarbij van een geestelijke eenheid sprake schijnt te zijn. Gevallen als Scharten-Antink, waarvan er

mogelijk in de buitenlandsche litteratuur, méér zijn aan te wijzen, kunnen buiten beschouwing gelaten worden, aangezien de door dit echtpaar gevolgde methode eenvoudig op een correctie van elkaars werk neerkomt. Noch de schilder- noch de beeldhouwkunst kennen het bij de bouwkunst voorkomende „samen-" scheppen. En te verwonderen is zulks niet.

Er zit toch in de scheppingsdaad van een kunstenaar altijd iets mysterieus en de bron ervan zal men nog altijd moeten zoeken onder de diepste diepten, die er bij mogelijkheid in zijn geestelijk en artistiek wezen te peilen zijn. Dit is geen idealiseering van de scheppingsdaad, om haar hoog te houden voor de huis-, tuin- en keukenarchitecten, die om eenige diepzinnigheid in hun manier van ontwerpen schamper zullen lachen.

Zoodra wij het werk van een kunstenaar zien en gevoelen, als ontsproten aan zijn geestelijkheid, blijft er, nadat wij door scherpzinnige ontleding wel bijna het geheel van het geestelijk proces hebben kunnen verklaren, een fractie over die onvindbaar is voor ons speurend intellect.

Deze fractie van de scheppingsdaad van een kunstenaar, deze omsloten kern van zijn geestelijkheid, deze is de benedictie, die ieder kunstenaar afzonderlijk is geschonken. En deze benedictie duidt ook op het individualistische van de scheppingsdaad. Een kunstenaar moge bij zijn schepping nog zoo luisteren naar raadgevingen en adviezen, het slot is dat hij zelf beslist, in den zin van zijn eigen intuitie, waaraan hij zich als kunstenaar als 't ware moreel verbonden en verplicht gevoelt. En onverklaarbaar is het dan ook hoe bij een waarachtig kunstenaar sprake kan zijn van samenwerking met een ander waaruit een ontwerp kan „groeien".

Is het denkbaar dat men concessies doet aan dat, wat men bij intuitie gevoelt, en dat men als een benedictie ontvangt en aanvaardt?

Men werpe ons niet het geval Erckmann—Chatrian voor de voeten of het zoo bekende samenwerken van de heeren Bijvoet en Duiker, wier geestelijk leven één zou zijn.

Immers het is nooit na te gaan hoe de werken die zij te zamen maakten, alleen en afzonderlijk gewrocht, zouden zijn geweest.

Dat nu in de bouwkunst zich zoo vaak het verschijnsel voordoet dat de oorsprong van een bouwwerk opgeëischt wordt door twee personen, ligt naar ons wil voorkomen, geheel in de onmogelijke wijze van werken, waartoe de architect, ook als kunstenaar, zoo vaak gedoemd is.

De omstandigheid, dat Jan en alleman zich in zijn scheppingsarbeid mengen kan, haast in alle verschillende stadia daarvan, hebben in den architect wel langzamerhand de onaantastbare zelfstandigheid van zijn persoonlijke conceptie verzwakt. Hij vindt het zoo erg niet meer om, wat die conceptie betreft, direct maar concessies te doen. De bouwkunst is een praktische kunst, zegt men, en het praktische schijnt dan te zijn dat men zoo gemakkelijk den bouwkunstenaar van zijn verheven troon kan doen afstappen. Er heeft een wisselwerking plaats gehad tusschen het publiek en de architecten, want ook de architect heeft er schuld aan. Voor de meesten is de heerlijke vreugde van de scheppingsdaad een reeds lang vervlogen ideaal. De stilte, waarin men tot zich zelven keert en waarin in sterke concentratie de visioenen verschijnen, de latente beelden waaruit de schepping zal worden ontwikkeld, die stilte is ook voor de meeste bouwkunstenaars verdreven. En het genot van hun arbeid komt, zoo het eens komt, in later oogenblikken dan in die van het ontstaan.

Wij zien deze verandering als een verlies, dat herwonnen moet worden.

En iedere poging die gedaan wordt om het verlorene te herwinnen zal door hen die het waarachtig meenen met de bouwkunst gesteund moeten worden. Daarom vinden wij de Eere-code bepaling van het Genootschap Architectura die zegt: dat het geestelijk eigendom bij ieder werk moet worden vermeld, toe te juichen.

Het is een middel om den strijd aan te binden tegen de toestanden, die er de oorzaak van zijn, dat de architect in zijn persoonlijke scheppingsdaad niet meer de

hoogste vreugde van zijn kunstenaar-zijn beleeft. En als gevolg hiervan moeten wij ook de bezwaren onderschrijven, die het Bestuur van A. et A. uit tegen de werkwijze van ambtelijke bureaux.

Wij erkennen volgaarne de zoo praktische voordeelen die deze bureaux voor de maatschappij hebben. Het zijn werkelijk bijkans onoverkomelijke bezwaren om de overheidsbouwwerken stuk voor stuk aan particuliere architecten op te dragen, waarbij ieder zich afzonderlijk weer in alle eigenaardigheden (dit is zacht uitgedrukt) van de overheidshuishouding en van de overheidsmanieren en van de overheidsmentaliteit heeft in te leven. Maar . . . mag ons dat weerhouden om voor deze bouwwerken af te zien van het mooiste en het krachtigste wat de bouwkunst haar leven en bloei kan bevorderen: de persoonlijke geheel verantwoorde scheppingsdaad van den bouwkunstenaar.

Het wordt ons langzamerhand moeilijk gemaakt rechtvaardiging te vinden voor dezen strijd tegen de ambtelijke bureaux, want ze komen goed voor den dag.

Men zie het laatste P.W. nummer van „Wendingen". Maar toch, lezen wij hierin niet, dat de heer Gratama schrijft, dat hier in Amsterdam „een zeer goed gemiddelde" is bereikt. Mijn hemel, wat heeft kunst met een zeer goed gemiddelde te maken.

Ik zou den heer Gratama willen vragen: trekt hem een zeventiende-eeuwsche stad aan, waarvan de schoonheid een zeer goed gemiddelde heeft bereikt? Zegt deze uitdrukking eigenlijk niet alles en beeldt het niet juist de hoogte waarop het werk van ambtelijke bureaux kan worden opgevoerd.

Zal de interesse, die de nieuwheid van deze bouwblokken ons voorloopig geeft blijvend zijn, van eenige beteekenis, van eenige waarde voor de ontwikkeling van onze bouwkunst? Wat is de waarde van al die beeldhouwwerken, van al die schilderstukken, die de musea van Europa als pakhuizen vullen en die „van een zeer goed gemiddelde" zijn? Versterkt ze ons leven, verheugt ze onzen geest, al die litteratuur, die uit die duizenden pennen vloeit en „van een zeer goed gemiddelde" is. En laten we het goed begrijpen. Van het zeer goede gemiddelde is juist het gemiddelde standvastig! De graad van hoedanigheid daarvan kan schommelen naar gelang de leiding goed of minder goed is.

Wat het Bestuur van het Genootschap aanroert lijkt mij dus inderdaad voor de ontwikkeling van de bouwkunst van groot belang. Het lijkt mij echter ongewenscht om deze kwestie reeds nu organisatorisch te gaan „uitvechten". Daarvoor lijkt zij mij te weinig toegelicht en zeker niet voldoende door ons. Wij gevoelen misschien te zeer de overwegende waarde van de eigenlijke scheppingsdaad voor het bouwwerk en hebben te weinig besef en begrip van andere gevoelens en affecties die bij het tot stand komen van een architectonisch kunstwerk een rol spelen, dan dat wij ons inzicht op eenigerlei wijze zouden willen laten overwegen. Maar daarom is het te meer gewenscht, dat de instelling van de ambtelijke bureaux, waarvan de voordeelen tot nog toe bijna uitsluitend uit een praktisch, economisch oogpunt zijn bekeken, eens door anderen onder de loupe worden genomen om te onderzoeken of aan haar instelling ook voor de waarachtige ontwikkeling van de bouwkunst, waarde is te hechten.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 42. 20 OCT. 1923. INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 17 November 1923, des v.m. 11 uur te Utrecht, in het restaurant van het Jaarbeursgebouw. — Mededeelingen van het Bestuur. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — De Tentoonstelling te Göteborg. Interieurkunst, d. D. F. S. — Naar aanleiding van de „Algem. besch." van J. P. M. in het B. W. van 13 Oct. 1923, d. C. B. P. M. — Noorsche proeven met versch. wandconstructies.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP ZATERDAG 17 NOVEMBER 1923 DES V.M. 11 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW.

AGENDA.

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie, die voordrachten zal opmaken voor de leden der commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten en enkele regelingen daarmee verband houdende. (Zie B. W. No. 40 van 6 Oct. 1923.)
5. Rondvraag

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

De secretarissen der kringen van den B. N. A. worden verzocht in de kringen het voorstel van het Bestuur te behandelen, het punt 4 van de a.s. ledenvergadering.

Voor het bijzondere van het geval wordt nogmaals de aandacht der leden gevestigd op de rectificatie in ons vorig nummer op pag. 415 (N.V. Hollandsche Deurenfabriek C. Bruynzeel & Zoon).

ALLERLEI BERICHTEN - LANGE EN KORTE - DOOR MEKAAR.

Benoemd tot ridder in de Oranje Nassau Orde de Heer H. v. d. Kloot Meyburg, architect B.N.A. te Voorburg.

Ged. Staten van Gelderland hebben de gemeentebesturen in dat gewest aangeschreven, dat voortaan aanvragen voor subsidie uit de provinciale kas voor restauratie van merkwaardige gebouwen alleen dan in behandeling kunnen worden genomen, als blijkt, dat de vervallen staat dier gebouwen niet is te wijten aan verwaarloozing van gewoon onderhoud.

Prof. R. N. Roland Holst heeft een ontwerp gemaakt voor een gebrandschilderd venster voor de Zuid-zijde der Domkerk. Het ontwerp dat een voorstelling geeft van de Vier Evangelisten is door de vereenigde vergadering van Kerkvoogden en Notabelen aanvaard. Het venster is een schenking van een commissie uit de Utrechtsche burgerij.

DE TENTOONSTELLING TE GÖTEBORG.

INTERIEURKUNST.

Wanneer men met Taine een overwegenden invloed wil toekennen aan het klimaat om daaruit de eigenaardigheden van de kunst van een volk te verklaren. dan zou men wel naar de Lappen en Eskimo's moeten gaan om de meest verzorgde interieurs te vinden, aangezien deze volken het grootste deel van hun leven binnen de vier muren hunner woningen moeten doorbrengen om daar beschutting en troost te vinden in de lange wintermaanden, als de zon zich niet laat zien. Intusschen zijn echter de kwaliteiten van het ras van meer belang, zoodat het niet alleen uit de lange Zweedsche winters verklaard kan worden, dat de zin voor het stijlvolle interieur zoozeer ontwikkeld is in dat schoone land.

Voor degenen, die in Zweden gereisd hebben, is het niet onbekend hoeveel waarde men daar hecht aan goede meubelen, aan goede stoffen, goede gebruiksvoorwerpen in het algemeen en met hoeveel liefde en vereering de goede oude voorbeelden daarvan bewaard worden.

Omtrent 1900 heeft Zweden ook een art nouveau gekend, welke echter nimmer veel aanhang heeft gevonden. Al spoedig heeft men zich geïnspireerd op de goede voorbeelden uit den barok, rococo en Gustaviaanschen tijd, terwijl ook pogingen tot een nieuw empire te vinden zijn.

Het is voor een Hollander, die nog immer leeft te midden van het gevecht tusschen zoogenaamd oud en originaliteit zonder meer, moeielijk om de waarde van het tentoongestelde te Göteborg te beseffen. Ongetwijfeld was er veel middelmatigs van een biedermeierei, waarvoor wij het geduld en de zoetsappigheid missen. Ook waren er weer de pogingen om de klassieke schoonheid te doen herleven, waarbij het, evenals bij de beeldhouwkunst, opmerkelijk was, dat vooral de inspiratie was gezocht bij het Archaische, het Aziatisch-Grieksche.

Het meest verheugende was het resultaat te zien van de samenwerking van fabrikanten met kunstenaars, hetgeen zeer zeker te danken is aan het jarenlange onvermoeide werken van vereenigingen als de Svenska Slöjdforeningen en Verkstaden. Zoo hadden de A. B. Svenska Möbelfabrikerna een serie van negen ruimten door verschillende kunstenaars gemaakt, onder leiding van architect Carl Malmsten. Evenzoo kwam de A. B. Nordiska Kompaniet, het reusachtige warenhuis te Stockholm voor den dag met vijf ruimten, waarvan de meest opmerkelijke gemaakt was door den leidenden architect Carl Bergsten, die aan deze maatschappij verbonden is.

Hoewel ik gaarne de woonkamer van dezen kunstenaar in afbeelding getoond zou hebben, blijkt de foto slechts een onvoldoende weergave, omdat kleuren en materialen bij deze uiterst gevoelige kunst een overwegende beteekenis hebben. Bovendien bestaat er alle aanleiding iets te laten zien van het werk van architect Carl Hörvik, die een Studio maakte, waarvan hierbij, door de toestemming van bovengenoemde maatschappij, een afbeelding vertoond kan worden.

Aangezien de architect een toelichting heeft gegeven bij dit interieur is het mogelijk hem zelf aan het woord te laten:

„Deze ruimte is bedoeld voor een natuurvriend. Wij noordelingen zijn helaas het grootste deel van het jaar gedoemd te leven in afgesloten ruimten, maar laten wij ons dan ook niet méér opsluiten dan noodzakelijk is.

Laat ons tenminste één groote ruimte hebben, waar alle kleine gedachten verdwijnen, een zonnige en luchtige ruimte om onze lange winterdagen in door te brengen.

Laat hier de vloer vast zijn, zooals de weide een vasten ondergrond vormt, laat van daaruit, en in overeenstemming met de kleur daarvan, opgroeien de dingen, die noodig zijn en die zich afteekenen tegen een lichten achtergrond, zooals de boomen zich tegen den hemel afteekenen rondom de ruime weide, waardoor men een gevoel van bevrijding krijgt.

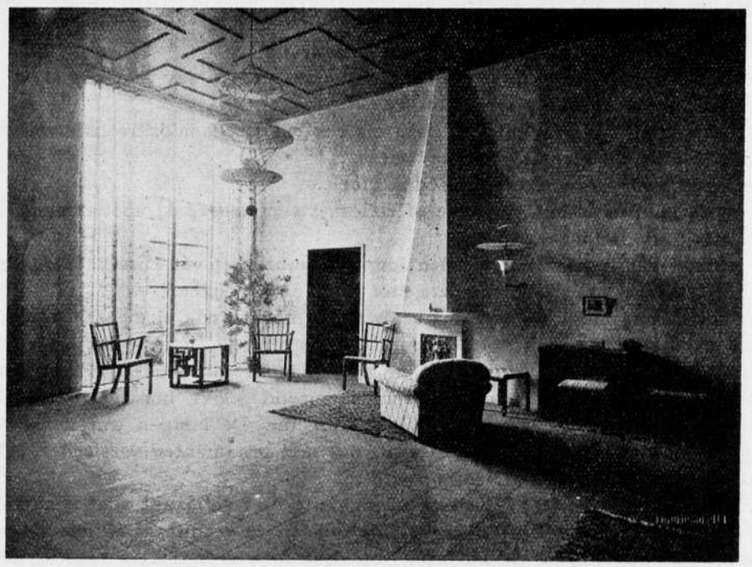

STUDIO. ARCHITECT CARL HÖRVIK.

Laat de afdekking zijn zooals men dit voelt in een beukenbosch, waar het licht boven U speelt.

Laat de meubelen verschillend zijn, zoodat verschillende personen hier aanknoopingspunten kunnen vinden. Toch moet het geen neutrale ruimte zijn; de bedoeling is, dat men er een gevoel van blijheid zal ondergaan.

De leidende gedachte is geweest: Have something to say and say it as clearly as you can, that is the only secret of style.

De bekleeding der stoelen is in naturelkleur om steeds in overeenstemming te zijn met de verschillende kleeding der bewoners.

Het open vuur brandt direct op den vloer.

Voor de lampen is het indirecte of reflexsysteem toegepast, zoodat men een zacht en toch sterk wit licht verkrijgt.

De ruimte kan aangekleed worden door het aanbrengen van kussens in de meubelen en door het kiezen van een zwaardere stof voor de gordijnen."

Ter toelichting moge dienen, dat een van de beslissende elementen voor de werking van deze ruimte was gevormd door het zeer breede en over de geheele hoogte aangebrachte venster. De vloerbedekking was gedacht van roode steenen tegels. De meubelen, in berkenhout uitgevoerd, waren steenrood gelakt, behalve de staande klok, die blauwgroen was met een wijzerplaat van tin. De lampen waren van vertind messing en met schermen van perkament, dat met ornamenten versierd zou kunnen worden. De wanden waren wit geschuurd.

Het is voor Hollanders, die een woonruimte niet volmaakt achten zonder pen-en-gatterige lambriseeringen, plinten, schilderijlijsten en architraafbetimmeringen, wellicht eenigszins bezwaarlijk de bekoring van deze interieurkunst te voelen.

Toch, wanneer men ateliers van kunstenaars uitzondert, zijn er weinig ruimten zoozeer als deze geëigend voor een beeldhouwwerk, voor kamermuziek of voor het woord van een mensch, die iets te zeggen heeft.

D. F. SLOTHOUWER.

NAAR AANLEIDING VAN DE „ALGEMEENE BESCHOUWINGEN"

van J. P. M. in het B. W. van 13 October 1923.

Het is geenszins mijne bedoeling met den heer Mieras over zijne laatste „Algemeene Beschouwingen" te gaan polemiseeren; maar na het lezen daarvan kon ik mij daarmede niet geheel vereenigen. Het wil mij voorkomen, dat de vergelijking van den heer Mieras van de bouwkunst met andere kunsten principiëel niet geheel is vol te houden.

Op bladzijde 420 lezen wij „Want het is een eigenaardig verschijnsel, dat het juist in de bouwkunst mogelijk is, dat een werk op naam kan staan van twee ontwerpers of op zooveel, dat hun namen erbij uit een oogpunt van eerlijkheid en zuiverheid niet meer kunnen worden genoemd. Zeer sporadisch komt dit verschijnsel bij andere kunsten voor."

Is dit *eigenaardige* verschijnsel niet juist een natuurlijk gevolg van het dualistische karakter der bouwkunst; eenerzijds de kunst (sec.), anderzijds de kunst, de kunde van het bouwen? En is het niet juist daardoor dat dit verschijnsel bij de overige kunsten niet of sporadisch voorkomt, eigenlijk haast niet voor *kan* komen?

Het criterium van bouwkunst tegenover alle andere kunsten is toch allereerst gelegen in het feit, dat bouwkunst tegenover die andere vrije kunsten de eenige *gebonden* kunst is, de eenige kunst met die der grafische en kunstnijverheidsvakken, die niet alléén kunst doch daarnevens ingenieurswetenschap en technisch kunnen is. Beschouwt men den bouwkunstenaar alléén als artist en stelt men hem op een lijn met den schilder en den beeldhouwer dan voorzeker zal evenals bij laatstgenoemden een samenwerken van twee kunstenaars aan één ontwerp haast ondenkbaar zijn wegens

de „benedictie die ieder kunstenaar afzonderlijk is geschonken en die ook duidt op het individualistische van de scheppingsdaad". Indien men inderdaad den bouwkunstenaar zóó beschouwt is een bouwkunstenaar geen architect en bestaat er tusschen die twee begrippen een dergelijk verschil als tusschen den kunstschilder en den rijtuigschilder. Beiden verven, bij den eene is de verf het middel om zijn visie uit te drukken, bij den ander is de verf het doel om den diepsten glans in de voorgeschrevene kleur het beste te bereiken.

Waarom is de wijze van werken waartoe de architect, „ook als kunstenaar zoo vaak gedoemd is" onmogelijk? Indien men dit „ook" weglaat ja, dan voorzeker onmogelijk maar voor „den architect" is een compromis tusschen eigen scheppingsdrang eenerzijds en de eischen der techniek en het programma van zijn opdrachtgever anderzijds toch naar het ons voorkomt in plaats van onmogelijk, juist de kenmerkende bestaansvoorwaarde. Beteekent architect niet oorspronkelijk „opperste der bouwlieden" volgens de taalkundige afleiding?

Indien men de functie die de architect in de maatschappij vervult als volgt mag definieeren; de architect moet zijn de technicus die door kennis van materiaal en beheersching der constructie daaraan, door goeden smaak geleid, de zuiverste uitbeelding weet te geven in verband met de klimatologische eischen en die van practische bruikbaarheid hem door zijn opdrachtgever verstrekt, dan is hiermede tevens het kenmerkende onderscheid vastgelegd tusschen den architect en iederen beoefenaar der andere kunsten.

Dat intusschen de architect kunstenaar moet zijn is zeker, maar dat hij gebonden is, is niet „onmogelijk" maar volgt uit den aard van zijn beroep. Dat echter deze gebondenheid hem veelal zwaar valt, moge een bewijs vinden in het feit, dat gewoonlijk het huis, dat hij voor zichzelven bouwt tot zijn beste en meest zuivere werken behooren.

In dit geval toch wordt zijne „benedictie" zoo vereenzelvigd met het door hem zelf opgestelde programma van eischen, dat een geheel ontstaat dat meer en meer nadert tot de vrijheid van scheppingsdrang, die b.v. de beeldhouwer en de schilder zich kunnen veroorloven.

Indien Mieras dan ook zegt dat „de heerlijke vreugde van de scheppingsdaad een reeds lang vervlogen ideaal is en de stille inkeer, waarin, in sterke concentratie, de visioenen verschijnen voor de meeste bouwkunstenaars verdreven is" en dit alles een verlies is dat herwonnen moet worden, dan komt het ons voor dat dit herwinnen slechts mag plaats hebben in de boven aangestipte dualistische richting.

Het bovenstaande zoude niet zoo uitvoerig geschreven zijn, indien de opvatting van Mieras, naar het ons voorkomt, thans niet de algemeen heerschende ware. Er is in den tegenwoordigen tijd een sterke neiging, niet het minst onder de leden van A. et A., merkbaar, die de bouwkunst uitsluitend als kunst aanvoelen als een vrije en door niets gebonden kunst, zooals die in het park „Meerwijk" te Bergen en enkele der A'damsche woningbouwblokken haar hoogtepunt heeft gevonden. Toch is dit o.i. in hooge mate te betreuren en wellicht een terugslag van de timmermans architectuur der tachtiger jaren. Te betreuren omdat zij die zich hierin verlustigen de trait-d'-union tusschen de teekening en de werkelijkheid gemist hebben, iets wat zich door de vele technische gewrongheden in een uiterst kostbaar onderhoud, zoo niet erger, zal wreken.

Men wandele eens in plan Zuid na een flinke regenperiode en zie eens hoe bijzonder jammer het is dat vele der mooiste woningblokken, zuiver van vorm en verhouding door het niet rekening houden met enkele fundamenteele eischen die klimaat en constructie stellen ten doode opgeschreven zijn.

Dat het samenwerken van meerdere architecten aan een ontwerp voortreffelijk kan samengaan wordt toch zeer zeker bewezen door de vele gebouwen, die door P. W. te Amsterdam zijn opgericht en waardoor *tengevolge* van het harmonisch samenwerken van den (bouw)kunstenaar met den architect-bouwtechnicus monumenten ontstaan die naast een zuiver moderne conceptie een uitnemende constructieve verzorging vertoonen.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

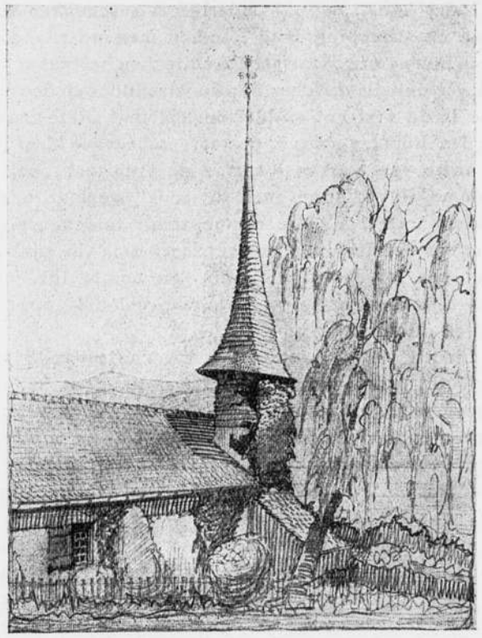

KERKJE TE EINIGEN - AAN HET THUNER MEER.

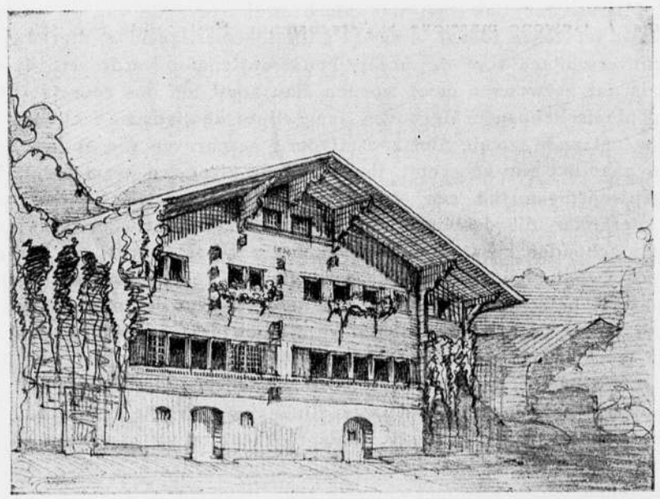

GASTHAUS VON REICHENBACH.

Dit zijn 2 reisschetsen van den Heer Ir. A. H. van Rood, welke hij ons zond „bij wijze van illustratie van het stuk door Beb Zeeman geschreven in No. 40." Het kerktorentje van Einigen is waarschijnlijk twee en een halve eeuw oud. De met houten schubben bedekte spits is krom gewrongen. Het „Gasthaus von Reichenbach", uit 1542, drukt, volgens den teekenaar, „in zijn voorgevel op zeldzaam mooie en klare manier uit hoe zijn indeeling is."

NOORSCHE PROEVEN MET VERSCHILLENDE WANDCONSTRUCTIES.

In het Finsche blad „Arkitekten" kwam een overzicht voor, van de door professor Bugge van de Technische Hoogeschool te Trondhjem gedane proeven betreffende het warmte-isoleerende vermogen van verschillende wandconstructies. In den laatsten tijd heeft men in Amerika, en ook in Noorwegen en Zweden een begin gemaakt dit gebied wetenschappelijk te onderzoeken; hoewel het voor ons klimaat van minder belang is dan voor de meer noordelijk gelegen landen zijn verschillende resultaten ook voor ons van veel nut en laat ik hieronder de vertaling van bovengenoemd artikel volgen.

De proeven zijn gedeeltelijk door den staat bekostigd en voor een deel voor rekening van verschillende bouwbureaux. Voor deze proeven zijn 24 speciaal voor dit doel opgestelde kleine huizen gebouwd, met een inwendige ruimte van 2 M. × 2 M. en hoogte van 2.25 M. De wanden werden uitgevoerd in de verschillende constructies welke aan een proef onderworpen moesten worden. Alle overige onderdeelen zooals deuren, ramen, vloer, plafond en dak werden in alle proefhuisjes zoo mogelijk eender en met dezelfde zorg gemaakt. In 't voorjaar 1919 waren de meeste huisjes klaar. Reeds in den volgenden herfst begon men met de voorbereidende waarnemingen, terwijl de eigenlijke wetenschappelijke opmetingen eerst in 't najaar 1920 aanvingen en in Maart 1922 eindigden. Daar de resultaten van de gedane onderzoekingen bijzonder interessant zijn en het warmte-isoleerende vermogen van de verschillende wandconstructies op een zoodanige wijze belichten, die juist voor ons klimaat *) van praktisch nut is, wil ik met gebruikmaking van bijgaande afbeeldingen hier probeeren zooveel mogelijk weer te geven van de onderzochte wandconstructies en van deze slechts eenige zelden voorkomende gevallen weglaten die voor ons klimaat ongeschikt zijn of die bij de proeven voor de praktijk onbruikbaar bleken te zijn.

Proefhuis I. Gewone massieve $1^1/_2$-steensmuur. Buitenzijde van den muur is van hardgrauw gemetseld en de binnenwanden van boerengrauw. In alle proefhuizen zijn hardgrauw en boerengrauw op gelijke wijze verwerkt, omdat hierdoor de grootere warmtegeleiding van het hardgrauw geneutraliseerd werd. Het huis is zoowel met als zonder binnenbepleistering onderzocht.

Proefhuis II. **) Gewone z. g. „Bergensche spouwmuur". Bij deze constructie zijn de inwendige voegen van de steenen opengelaten zoodat de luchtkanalen door de verspringende voegen met elkaar in verbinding staan.

Met dit huis zijn proeven genomen waarbij de binnenzijde betimmerd, bepleisterd en ongepleisterd was.

(In Noorwegen is 't gewoonte de baksteenen muren met dunne planken ($^3/_8$) te betimmeren).

Proefhuis III. Als voren doch met dichtgemetselde voegen. De muurconstructie is geheel gelijk aan de vorige met dat verschil dat de inwendige voegen gedicht zijn en de luchtkanalen dus niet meer met elkaar in verbinding staan.

Proefhuis IV. Trondhjem spouwmuur. Deze constructie is $1^1/_2$ steen dik met een spouw van $^1/_4$ steen. De luchtkanalen zijn aan de buitenzijde gelegd. Binnenzijde van den muur beraapt met kalkmortel waaraan $^1/_{10}$ cement is toegevoegd maar niet bepleisterd.

Proefhuis V. Trondhjem spouwmuur. De constructie is geheel gelijk aan de vorige met dat verschil dat de luchtkanalen hier aan de binnenzijde zijn geplaatst.

Hiermee heeft men willen onderzoeken in hoeverre de plaatsing der luchtkanalen van invloed was op de warmte-uitstraling der muren.

Proefhuis VI. Engelsche $1^1/_2$-steens spouwmuur.

*) Finland (vert.). **) Enkele details van sommige proefhuizen zijn afgebeeld op pag. 434.

Proefhuis VII. Engelsche 1 steens spouwmuur. (2 half-steensmuren met spouw ertusschen.)

Voor de buitenzijde worden in deze beide muurconstructies hardgrauw verwerkt, terwijl voor de binnenmuren weer boerengrauw in aanmerking kwam. De buitenmuur werd met 5 à 6 lagen tegelijk opgemetseld en daarna van binnen beraapt met cementmortel om de voegen en poriën der steenen te dichten. Hierna werd de binnenmuur tot gelijke hoogte als de buitenmuur opgetrokken en werden om de 50 cM. gegalvaniseerde ijzeren ankers ingelegd om de beide muren te koppelen. Geen van beide muren zijn bij de beproeving van een betimmering voorzien.

Proefhuis VIIa. De kanalen van den vorigen éénsteensmuur zijn met droge gemalen cokes ter grootte van een noot, opgevuld. Met deze constructie werden dezelfde proeven genomen als met de vorige.

Bij alle voorafgaande huizen was de buitenwand ruw afgepleisterd.

Proefhuis VIII „Lean" steenen muur met drie kanalen. De buitenzijde is eerst bestreken met koolteer, daarna bezand en tenslotte ruw afgepleisterd. In dit huis zijn proeven genomen terwijl de binnenwand ruw was, daarna betimmerd en ten slotte gepleisterd.

Proefhuis IX. „Rex" steenen muur met drie kanalen. De buitenzijde van den muur werd eender behandeld als de vorige. De kanalen werden gevuld met gebroken cokes tot aan plafondhoogte. Dezelfde isoleeringsmethoden voor den binnenwand als bij de vorige werden bij de proeven gebruikt.

Proefhuis XII. Een constructie die voor de gemeente gebouwen van Trondhjem wordt toegepast. Alle onderdeelen zijn gestandariseerd en worden in de gemeentelijke werkplaatsen gemaakt.

Proefhuis XIII. De muren zijn gemaakt overeenkomstig de voorschriften van de Noorsche bouwverordening. De luchtkanalen zijn horizontaal in 1 M. hooge vakken onderverdeeld. Het geraamte van het huis bestaat uit balken zwaar $5^1 \times 5^1$; hiertusschen wordt een 3 dms verticaal schotwerk geplaatst.

Bij de proefnemingen is deze constructie het uitgangspunt voor de berekeningen geweest. De verkregen resultaten van de andere muurconstructies zijn met deze vergeleken.

Proefhuis XIV. De hierbij afgebeelde muurconstructie is in strijd met de Noorsche bouwverordening en mocht alleen in steden gebruikt worden nadat bijzondere toestemming voor ieder afzonderlijk geval verkregen was.

Proefhuis XVII. Deze wand is bijzonder licht en goedkoop maar constructief nogal zwak. Hij kan daarom alleen voor Zuid-Noorwegen in aanmerking komen. Ik voeg deze constructie er bij voor vergelijking en als voorbeeld voor lichte constructie.

Proefhuis XX. Wand systeem „Spörk Haslund", een gestandariseerde constructie.

De buitenzijde is gepleisterd met „Bacula" specie op 1 c.M.^{2} vierkante latten, die door ijzerdraad aan elkaar bevestigd zijn.

Proefhuis XXI. Plankenwand met vulling van zaagsel.

Bij dezen muur moet het mogelijk zijn de vulling nadat ze ingeklonken is bij te vullen. Zoowel de buiten- als de binnenwand zijn aan de binnen-muurzijde met asphaltpapier bekleed.

De bouwkosten waren voor deze constructie het laagst van alle uitgevoerde proefhuizen.

Proefhuis XXII. Houten wand met opvulling van turfsteenen. Eerst wordt de buitenplankenwand opgetrokken en voorzien van asphaltpapier, hierna werden de turfsteenen met kalkspecie aangebracht. (Het lag in de bedoeling de steenen met leem te metselen, maar door de koude kon dit niet gebeuren).

Proefhuis XXIII. Tusschen de plankenwanden zijn stokken aangebracht omringd met, in een dikke leempap gedrenkt, stroo.

De binnenzijde is bestreken met een dikkere leempap, daarna werd de binnenplankenwand die met asphaltpapier bespijkerd was, aangebracht. Het houten raamwerk is onderverdeeld in ± 1 M. hooge vakken.

Proefhuis XXV. Spouwmuren van hollen betonsteen.

De buitenste betonsteenen zijn gegoten van een beton met verhouding 1 : 4, de binnenste met 1 : 2 of 4 deelen gewasschen en gebroken cokes.

De warmte technische proeven werden met electrische verwarming gedaan en hadden ten doel het warmte-isoleerend vermogen der verschillende wandconstructies te vergelijken. De gedane opmetingen en waarnemingen omvatten in 't bijzonder de volgende opgaven:

1e. De hoeveelheid energie op te meten die in ieder huis benoodigd was om een constante temperatuur te onderhouden.

2e. Na te gaan hoe snel de lucht afkoelde, wanneer de verwarming ophield, benevens het omgekeerde.

3e. De vochtigheid der lucht op te meten in de kamer en in de kanalen.

4e. De temperatuur op te meten in de muurkanalen om de inwerking van de zonnestralen na te gaan.

5e. de onder de onderzoekingen optredende algemeene meteorologische invloeden waar te nemen.

De electrische verwarming werd automatisch zoodanig geregeld dat in ieder afzonderlijk proefhuis een constante temperatuur ontstond op een hoogte van 70 c.M. onder het plafond.

Bij de opmeting van de kamer-temperatuur nam men waar, dat de verschillen tusschen den vloer en het plafond met koud weer konden oploopen tot 7° C. (de warmtebron was op den vloer geplaatst).

Waar de kubieke inhoud van alle huisjes even groot was en daar de overige constructiedeelen geheel overeenstemden en met dezelfde zorg waren gedicht, zoo kon men aannemen, dat de warmte-opslorping in de verschillende gebouwtjes het warmtegeleidingsvermogen der verschillende wandconstructies aangaf. Bij een vergelijking van de eindresultaten moet men ook de verschillende dikte van de verschillende muurconstructies in acht nemen.

Men ging door middel van bijzondere onderzoekingen ook na in hoeverre de aanname, dat het plafond, de vensters e.d. van een gelijke waarde waren, juist was. Contrôle proeven en berekeningen wezen uit, dat hierbij een fout van 1% plaats kan vinden, welke echter geen wijziging der cijfers veroorzaakte in de tot slot gegeven vergelijkende tabellen. De tabellen bevatten gemiddelde, voor de gecorrigeerde waarden van het warmteverbruik en zijn aangegeven in % waarbij Proefhuis XIII als uitgangspunt is genomen (= 100).

Bij het corrigeeren heeft men den invloed op de waarden in aanmerking genomen, welke de verschillende wanddikten, verschillen in kubieken inhoud benevens overige bij de vergelijking in acht te nemen omstandigheden veroorzaken; evenals de in de metingen eventueel voorkomende fouten, voor 't geval deze op het eindresultaat van invloed konden zijn.

Zooals reeds is meegedeeld, werd de temperatuur in de verschillende kamers door verschillende automatische regelingen constant gehouden, waardoor het warmtegeleidingsvermogen der muren dus direct van invloed was op de hoeveelheid verbruikte warmte.

In de praktijk is de toestand echter anders. De verwarming geschiedt dan periodiek en de warmtecapaciteit van de muren is dus van invloed op de kamerwarmte en het warmteverbruik. Om ook deze zijde van het verwarmingsvraagstuk te bestudeeren ging men proeven nemen om te zien hoe snel de lucht afkoelde in de verschillende huizen nadat de verwarming was opgehouden.

De hieronderstaande verkorte tabel geeft het resultaat van de metingen. De kamertemperatuur was nadat de stroom afgesloten was:

PROEFHUIS	5 UUR	10 UUR	15 UUR	OPMERKINGEN
IV	10.2° C.	8.4° C.	6.9° C.	steenen huis
V	10.0°	7.8°	6.1°	idem
VI	9.8	7.5	5.9	idem
VII	9.6	7.1	5.3	idem
II	9.2	7.1	5.5	idem
III	9.2	7.1	5.5	idem
XXII	9.2	7.1	5.5	houten huis (turf)
IX	8.8	6.2	4.5	steenen huis
XIII	8.8	6.1	4.4	houten huis
XXIII	7.8	5.6	4.1	idem
XXI	8.5	5.5	3.9	idem
VIII	8.0	5.2	3.4	steenen huis
XIV	7.2	4.4	3.0	houten huis
XII	6.5	3.6	2.3	idem
XVII	5.5	2.8	1.7	idem
XX	5.0	2.7	1.7	idem

Uit de tabel volgt dat de dikkere en vooral de gemetselde muurconstructies in de kamer een gelijkere en een duurzamer warmte houden dan de dunne houtconstructies. Dit komt doordat de groote muurmassa een groote hoeveelheid warmte gebonden heeft. (Als de verwarming begint is de toestand net omgekeerd, want dikke muren vorderen grootere hoeveelheden warmte en dus wordt de kamer langzamer verwarmd). De eigenschap is van primaire beteekenis bij de keuze van het verwarmingssysteem. Het is dus vanzelfsprekend dat de goede warmte-isoleerende eigenschappen van een lichte houtconstructie niet tot haar volle recht komen, wanneer niet dàt verwarmingssysteem wordt gekozen, 't welk een continue en gelijke warmte mogelijk maakt. Bij een ongelijke verwarming worden de warmteverschillen in gebouwen met dunne wanden belangrijk.

Het is begrijpelijk, dat het warmteverbruik voor de diverse wandconstructies zal verschillen door den invloed dien ze ondervinden van de buitentemperatuur; vooral bij de houten wanden moet dit in aanmerking worden genomen. De warmteuitstraling van de zon vooral zal voordeelig inwerken wanneer de muren een groote warmtecapaciteit hebben.

De vergelijkende onderzoekingen hebben uitgewezen dat in ons klimaat (Noorwegen) de uitstraling van de zon niet noemenswaard inwerkt op 't verschil in benoodigde warmte voor een steenen of een houten huis.

De proeven hebben uitgewezen dat het warmteverbruik in houten huizen merkbaar minder is dan in de steenen, zoodat de verwarming voor de eerste billijker is. Zoo verbruikte Proefhuis XIII 111 warmte-eenheden of ± 52 % minder warmte dan Proefhuis VII (1 steens Engelsche spouwmuur) en 45 eenheden of 31 % minder dan Proefhuis I (uitgevoerd in $1^1/_2$-steens massieven muur met houten binnenbetimmering).

De proeven hebben ook aangetoond dat een aan de binnenzijde van den muur aangebrachte houten betimmering in hooge mate het warmte-isoleerende vermogen versterkt; zoo kan men bijv. in Proefhuis II door zulk een betimmering het warmteverbruik met 34 % verlagen. In de overige betimmerde steenen huizen was de verhouding ongeveer dezelfde.

De tegen de binnenzijde van den buitenmuur aangebrachte bepleistering verhoogde eveneens het warmte-isoleerende vermogen, wat uit onderstaande cijfers blijkt:

Proefhuis I vermeerdert zijn isoleeringsvermogen met 1.7 %
„ II „ „ „ „ 1.8 %
„ VIII „ „ „ „ 2.8 %
„ IX „ „ „ „ 3.0 %

De gangbare opvatting was, dat luchtkanalen in spouwmuren aan den binnenkant van den muur geplaatst moeten worden, of m. a. w. dat de buitenspouwmuur dik zal moeten zijn. Toch hebben de gedane onderzoekingen met voldoende duidelijkheid bewezen dat het tegenovergestelde gunstiger is, dus dat de luchtkanalen aan de buitenzijde zullen moeten liggen zoodat de buitenwand de dunste is. De in Proefhuizen IV en V gedane metingen hebben aangetoond, dat het warmteverbruik minder is in kamers met muren waar de luchtkanalen aan de buitenzijde zijn aangebracht. Dit verschijnsel kan zoo verklaard worden dat de tegen de binnenzijde aangebrachte dikkere steenmassa zich droger houdt en zoo op een effektieve wijze tot de warmte-isoleering bijdraagt.

De tabel toont duidelijk, de in 't algemeen voordeelige warmte-isoleerende werking aan van de in muren uitgespaarde luchtkanalen.

De proeven werden slechts met drie betonhuizen gedaan, waarbij men er van uitging dat deze constructies in het algemeen een slecht warmte-isoleerend vermogen hadden en ze niet zonder een binnenbekleeding van hout, aanbevolen konden worden voor het gebruik van woonhuizen.

Bijzondere moeielijkheden ontstaan er echter bij het aanbrengen van een betimmering omdat men met de spijkers de cementsteen kapot slaat en er gaten in den muur door komen [1]).

Tot slot maakt Prof. Bugge in zijn publicatie de volgende eindbemerkingen, die ik hier in 't verkort weergeef.

1. Houten huizen zijn goedkooper te verwarmen dan steenen.

2. Eenige beproefde, met een balkengeraamte opgebouwde houten huizen hebben bijna even goede warmte-isoleerende eigenschappen als een met 3 planken en verticalen binnen- en buitenwand.

3. Houten wanden, wier holle ruimten met turfsteenen opgevuld zijn, zijn minstens even warmte-isoleerend als de bovengenoemde plankenwanden.

4. Houten wanden met opvulling van zaagsel zijn beter warmte-isoleerend dan plankenwanden.

Wanneer men bedenkt dat de aan de proeven onderworpen houten wanden in uitvoering gemiddeld 15 % goedkooper [2]) waren dan steenen muren zoo hebben de resultaten voor het warmte-isoleerend vermogen dezer wanden voor de praktijk een nog grootere beteekenis.

5. De Engelsche $1^1/_2$-steens spouwmuur heeft een grooter warmte-isoleerend vermogen dan de $1^1/_2$-steens „Bergen" muur (proefhuizen II en III). Deze is ook voordeeliger dan de „Trondhjem" muur (proefhuizen IV en V). — De $1^1/_2$-steens Engelsche muur kan met voordeel voor winderige en op den regen gelegen plaatsen worden aangewend daar ze goed droog is.

6. De Engelsche 1-steens spouwmuur is van ongeveer gelijke waarde als de „Bergen" muur, maar de eerste is droger en is daarom voor betere warmte-isoleering te verkiezen.

7. De Engelsche spouwmuur in massieve betonsteenen uitgevoerd isoleert merkbaar slechter dan de onze, uitgevoerd in baksteen.

8. De Engelsche $1^1/_2$- en 1-steens spouwmuren moesten bij ons anders uitgevoerd worden dan in Engeland (de ventilatie-openingen in de luchtkanalen werden gedicht nadat het gebouw gereed was).

[1]) Jammer dat bij deze proeven nog geen huis van korrelbeton gemaakt kon worden. Het in de laatste jaren alhier gepatenteerde systeem van arch. Greve was zeker de moeite waard geweest vergeleken te worden met de andere constructies, waar dit juist aan de bezwaren van de gewone betonconstructies geheel tegemoet komt (Vert.)

[2]) In houtrijke landen als Noorwegen, Finland enz. (Vert).

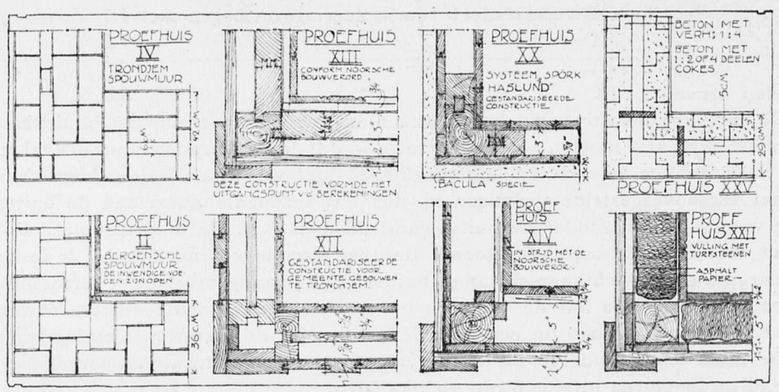

9. Indien de kanalen van den Engelschen spouwmuur opgevuld werden met gemalen cokes, werd het warmte isoleeringsvermogen belangrijk vermeerderd.

10. De „Lean" en „Rex" holle betonsteenen kunnen niet concurreeren met de goedkoopere steenmuren wat betreft de warmte isoleering, de bouwkosten en de duurzaamheid.

11. Spouwmuren zijn een betere warmte isoleering dan massieve en moeten daarom steeds toegepast worden.

12. Bij 't gebruik van een spouwmuur in een buitenwand moet de hoofdmassa aan de binnenzijde geplaatst worden.

13. Om zoowel een warmen als een vochtwerenden muur te krijgen moet het buitengedeelte met hardgrauw en het binnengedeelte met boerengrauw gemetseld worden.

De Finsche schrijver besluit zijn artikel met een loflied op het massief houten blokhuis, dat nog het beste van alles is; 't geen echter gevoegelijk achterwege gelaten kan worden, daar van een toepassing hier toch nooit sprake kan zijn!

Voor wie zich verder in deze materie verdiepen wil en meerdere cijfers enz. verlangt, zij verwezen naar: „Forsökshuser opfört ved Norges Tekniske Höiskole, Trondhjem. Resultat av försok med veeg konstrukstioner og materialier for bygning av varme og billige boliger."

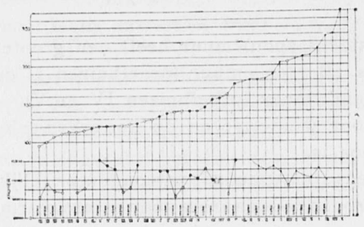

Kromme A geeft aan: 't Gemiddelde van het warmteverbruik in de wanden der proefhuizen in verhouding tot proefhuis XIII (= 100).

o—o—o—o— beteekent een steenen huis met van binnen bepleisterde wanden.

◎—◎—◎—◎— „ „ „ „ „ „ „ „ „ en een binnenbetimmering ($^5/_9$").

O—O—O—O beteekent een houten huis.

Kromme B geeft aan hoeveel een twee-verdiepinghuis met een bebouwde oppervlakte van 130 M². uitgevoerd in de beproefde wandconstructies in 't najaar van 1920 in Noorsche kronen kostte.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 43. 27 OCT. 1923.

INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 17 November 1923, des v.m. 11 uur te Utrecht, in het restaurant van het Jaarbeursgebouw. — Mededeelingen van het Bestuur. — Vakvoordrachten van de Maatschappij voor den werkenden stand. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Het Stadhuis te Stockholm, door Ir. G. Friedhoff. — De Nederlandsche inzending op de „Eerste tweejaarlijksche Internationale Kunstnijverheidstentoonstelling te Monza", door A. B. — Ontv. Boekwerken, door J. P. M.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP ZATERDAG 17 NOVEMBER 1923 DES V.M. 11 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW.

AGENDA.

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie, die de voordrachten zal opmaken voor de leden der commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten en regelingen daarmede verband houdende. (Zie B. W. No. 40 van 6 Oct. 1923.)
5. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal een bezoek worden gebracht aan den Dom, waarbij de heer D. F. Slothouwer toelichtingen zal geven over de restauratiewerken.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

De secretarissen der Kringen van den B. N. A. worden verzocht in de Kringen het voorstel van het Bestuur te behandelen, het punt 4 van de a.s. ledenvergadering.

VAKVOORDRACHTEN VAN DE MAATSCHAPPIJ VOOR DEN WERKENDEN STAND.

Op deze voordrachten is in dit blad het vorig jaar reeds de aandacht gevestigd.

Voor den nieuwen cursus 1923—'24 is dezer dagen het rooster der voordrachten verschenen.

Wij vinden daarop:

Gewapend beton, Ir. J. W. Clerx, Civiel-Ingenieur, Ingenieur aan P.W.

Centrale verwarming, ventilatie en warmwatervoorziening, Ir. J. F. H. Koopman, Adviseerend Ingenieur te 's Gravenhage.

Natuursteen, Ir. M. E. A. Tjaden, Directeur Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

Geschiedenis van de ontwikkeling van het ornament, B. W. Wierink, Directeur van de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam.

Het interieur, Paul Bromberg, Interieur-Ontwerper te Amsterdam.

De ontwikkeling van de moderne architectuur in Nederland, Ir. Jan Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Architect B.N.A. te Amsterdam.

Grondonderzoek en fundeeringsmethoden, Jaap Molenaar, Architect B.N.A. te Amsterdam.

Verfwerken, A. J. Welsink, Schilderspatroon, Leeraar school voor Bouwkunst te Haarlem.

Het hout, H. van Dorp, Kunstnijveraar te Amsterdam.

Lood- en zinkwerken, E. A. Altenpohl, Leeraar 3de Ambachtsschool te Amsterdam, Absolvent van de Hoogere Technische School voor Loodgieters te Aue.

Inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Secretaris-Penningmeester den heer Jaap Molenaar, Zeeburgerpad 3a, Amsterdam.

ALLERLEI BERICHTEN - LANGE EN KORTE - DOOR MEKAAR.

Van 27 October. tot 14 November a.s. zal vanwege het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting in het Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat 13 te Amsterdam, een tentoonstelling worden gehouden van de Nederlandsche inzending naar de stedebouwtentoonstelling te Gothenburg. De tentoonstelling is kosteloos voor ieder toegankelijk.

Wij sporen de architecten zeer aan tot het bezoeken van deze tentoonstelling, welke ongetwijfeld de belangrijkste is, die tot nu toe op dit gebied in Nederland is gehouden.

Ter gelegenheid van de te Gothenburg gehouden stedebouw-tentoonstelling is een Engelsche katalogus verschenen, welke een beschrijving der inzendingen geeft en algemeene artikelen betreffende den stedebouw in verschillende landen. Het boek is 400 bladzijden groot en bevat 370 afbeeldingen. Het is méér dan een zuivere tentoonstellingskatalogus en mag beschouwd worden als een klein handboek voor stedebouw.

De prijs is f 4.50, porto inbegrepen. Bestellingen kunnen gezonden worden aan het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw, Waag, Nieuwmarkt, Amsterdam.

Prof. Ir. G. Wattjes, zal dit jaar voor de studenten van de Technische Hoogeschool te Delft College geven over filosofie.

HET STADHUIS TE STOCKHOLM.

De Skandinavische architecten komen om de drie jaren bijeen. Zij bezoeken dan om beurten elkaars land, waar dan eenige belangrijke architectonische voortbrengselen van ouden of nieuwen tijd worden bezocht en waarbij gezamenlijk van gedachten wordt gewisseld. Deze, door den oorlog onderbroken, traditie is daarna weer voortgezet, ze had te prettige herinneringen nagelaten aan goede kameraadschap, gastvrijheid, mooie natuur, vroolijke zonnige stemming en „gepaste" hoeveelheden architectuur. Dit jaar waren de Denen de gastheeren en trokken o.a. de Zweden er heen op een, hun door de regeering afgestane, boot! Dit was het hotel, dat hen overal volgde en er voor waakte, dat de kosten niet te hoog zouden worden. Zoo wordt in 't hooge Noorden van staatswege belang gesteld in de bouwkunst en de goede verstandhouding tusschen de Skandinaafsche architecten onderling bevorderd, tot voordeel van de eigen kultuur. (Gedenk een oogenblik de pogingen voor den Götenborgschen boottocht!) Dan houden we geen redevoeringen, vertelde men mij, maar we eten en drinken en lachen en praten! We krijgen dan het persoonlijk contact met onze bevriende collega's in de vrije natuur of bij hun eigen scheppingen, wat van veel meer waarde is dan een

diepzinnige verhandeling in een duffe zaal, waar je toch slaperig van wordt en die je toch later nog eens over moet lezen om er wat aan te hebben! Zoo werd in 1920 Stockholm met een bezoek vereerd en toen den laatsten dag, toen het reeds schemerde, kwam Östberg met de uitnoodiging om 's avonds zijn stadhuis te gaan bezien: in met lampions versierde booten zouden ze „Ridarefjärden" oversteken en daarna zijn werk (nog lang niet gereed) bezoeken. Tegen middernacht daalden de congressisten naar de benedenstad af en trokken in de verlichte booten over het maanbeschenen meer en bleven tot de drie gouden kronen van den machtigen toren het eerste morgenlicht opvingen, ronddolen in dit wondere werk. Een der deelnemers maakte de opmerking, dat voortaan ieder het stadhuis op deze wijze naderen moest, en wie het voorrecht heeft gehad in een heerlijken maannacht de contouren van dit gebouw boven het zilverschitterende water zich tegen den diepen blauwzwarten hemel te zien afsteken, zal hiermede ten volle instemmen. Was het niet Violet-le-Duc, die, voor hij een bouwwerk bezocht er 's avonds heen toog en eerst wanneer het hem *dan* belang inboezemde, zich de moeite gaf er den volgenden dag opnieuw heen te gaan, ter nadere bestudeering?

Hollandsche collega's, die eventueel Stockholm bezoeken, zou ik den raad willen geven, eerst op deze wijze onder den ban van Östbergs arbeid te komen, alvorens het overdag te bezoeken. Blijkt niet uit de merkwaardige wijze waarop Östberg zijn congresgenooten een eerste kennismaking met zijn werk bood, welk een romantische natuur hij is? Als iedere Zweed, kent hij de oude sagen en legenden van zijn stad en zijn land, en iedere voetstap in zijn stadhuis doet ons dit bemerken; iedere figuur en ornament heeft zijn bijzondere beteekenis. Nu zijn wij Hollanders zelden romantisch en voelen de Zweedsche romantiek, waar juist Östbergs werk vol van is, moeilijk aan. Wij zijn kritisch aangelegd, maar onze kritiek dringt zelden verder dan de vormgeving door. Zoo is er bij ons een zucht naar vormen-zonder-meer gekomen, mede bevorderd door de helaas weinige algemeene ontwikkeling van een groot gedeelte der Hollandsche „architecten". Om het karakter van een bouwwerk aan te voelen, de sfeer, daarvoor hebben we niet gauw de noodige ontvankelijkheid en juist deze hebben we noodig om het gebouw naar waarde te kunnen schatten. Want bij 't klare licht van den nuchteren dag, wat ziet ons kritisch oog dan al niet voor onbegrijpelijkheden, wat komt er niet in opstand in je, als je merkt dat de zuilen geen van alle „gericht" staan, als er geen hoek 90° is, als de assen niet kloppen, als er meubels staan waar je verstand bij stil staat? Maar toch ..... wat een voornaamheid, wat een stemming! Dit is het werk van een kunstenaar bij de gratie Gods, wat zijn adem beroert krijgt leven, ook dan als de vorm „an sich" niet juist, onlogisch of voor ons moeilijk te waardeeren is. Dit werk staat boven en buiten de tijden, 't heeft geen stijl en zal 't ook nooit krijgen, 't is *Östberg!* En dit beseffen de Zweden ook, die er wel voor zullen waken zijn werk ('t werk van een schilder, zooals ze zelf zeggen) na te bootsen, al hebben ze er ook allen de grootste bewondering voor.

In zijn boekje over het stadhuis [1]) geeft Östberg in de inleiding een overzicht van de stadhuizen, zooals hij ze zag in Italië en in Frankrijk, Duitschland of Engeland, welk bij iederen landaard behoorend karakter ze hadden. Hoe in de stadhuizen van Ferrara, Perugia, Sienna e. a. het heele leven der stad is afgespiegeld, en komt dan tot de conclusie dat een nieuw stadhuis moet staan in juiste verhouding tusschen den ouden en den nieuwen tijd. Hoe gunstig voor dit standpunt was de ligging van het terrein op Eldkvarnen, op de punt, vooruitgeschoven tusschen Riddarefjärden en Claraviken, recht tegenover de oude stad. In de onmiddellijke nabijheid van de groote verkeersaders zoowel te land als te water, waardoor de beteekenis van Stockholm als haven en handelsstad tot zijn recht kwam. Bovendien een punt van historische

[1]) Stadhuset. En vägvisare av Ragnar Östberg. 1.50 Kr.
A. B. Gunnar Tisells Tekniska Förlag Stockholm 1922.

GEZIEN VAN „MÄLAREN".

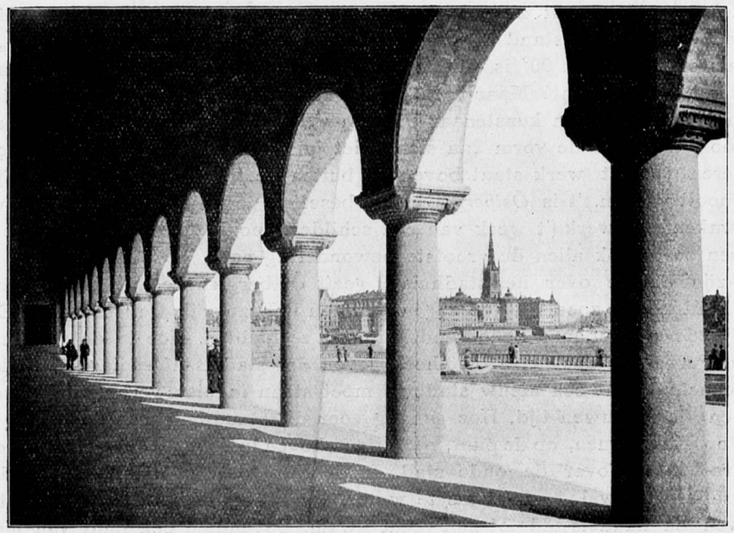

GALERIJ AAN „MÄLAREN".

STADHUIS TE STOCKHOLM. ARCHITECT RAGNAR ÖSTBERG.

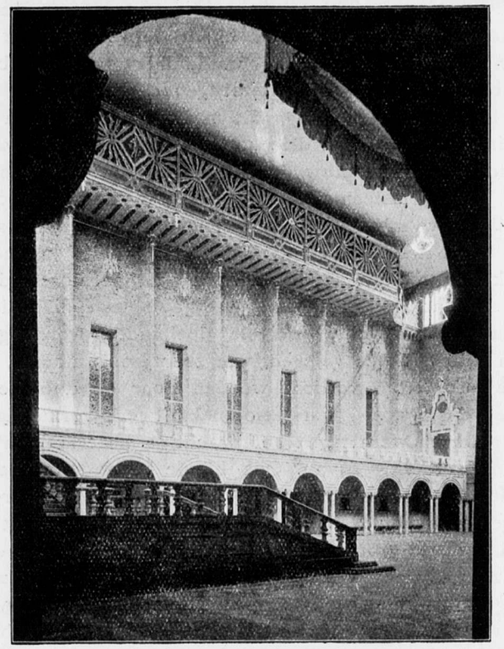

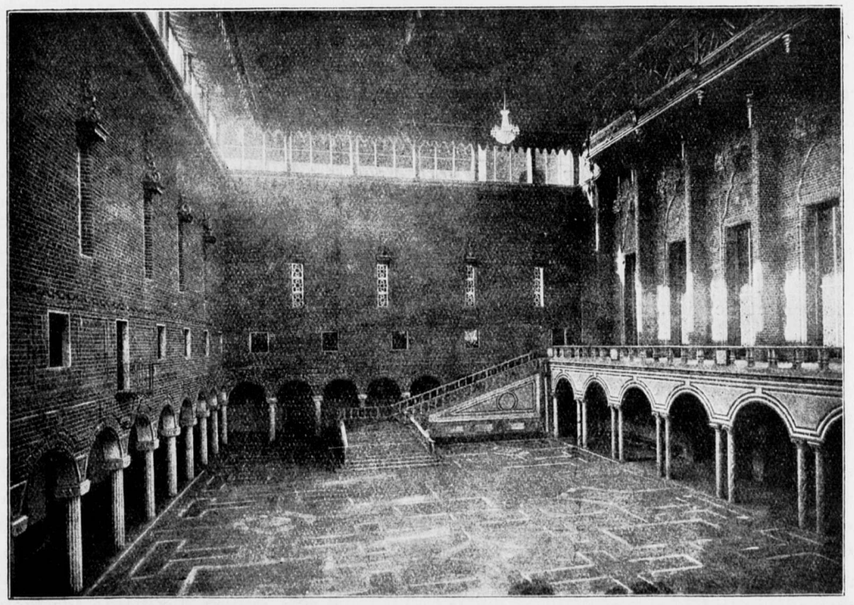

DE BLAUWE ZAAL.

STADHUIS TE STOCKHOLM. ARCH. RAGNAR ÖSTBERG.

beteekenis, zooals blijkt uit eenige oude verhaen, die Ösltberg in dit werkje inlascht ter verduidelijking van aangebrachte zinnebeeldige figuren en decoratieve details.

De symbolische ligging past zeer goed bij dit representatieve gebouw, dat ieder, Stockholm met den trein binnenkomend, onmiddellijk opvalt. Hoe belangrijk in 't stadsbeeld is die stoere toren met zijn uiterst gevoelige contour, met ragfijn profiel overgaand in de koperen beëindiging, die met vergulde figuren is verlevendigd en de blauwe lucht inzwaait met zijn drie koperen kronen: het Zweedsche wapen n.l., deze gouden kronen op een blauw fond! Hierbij sluit zich het hoofdgebouw aan van warm roode handvormsteen met de galerij aan 't water: hoe knap is hier het Venetiaansche motief verwerkt! Welk een tegenstelling geeft dit als kant behandelde horizontale motief tegen den massieven toren! Dit gedeelte van het gebouw is geheel met koper afgedekt, terwijl dat na den kleinen overgangstoren, den Maantoren, met pannen is gedekt. Dit laatste bergt in vijf verdiepingen eenige dienstruimten, terwijl het overige gebouw geheel voor officieele doeleinden wordt gebruikt. Boven de open galerij is een dito gesloten gelegen, van zeer groote hoogte, waarboven teekenbureaux en eenige kabinetten verlicht worden door de dubbele rij zigzagsgewijze aangebrachte ovale vensters, zoo een gesloten kantwerk vormende, als herhaling van de open onderste galerij. Overal treft het prachtige materiaal dat gebruikt is evenals de voortreffelijke behandeling ervan. Ook bij de behandeling van het interieur zijn kosten noch middelen gespaard om een grandioos effect te bereiken en in een geweldigen climax volgen de bij feestelijke gelegenheden te gebruiken ruimten elkaar op. Eerst komt men dan in de groote open Borgargården en bereikt daarna de Vestibule, onder de Gouden zaal. Deze gewelfde onderdoorgang vormt een mooien overgang van de open naar de gesloten binnenplaats: „Blå Hallen" of de blauwe zaal. Deze staat door een groote vrije trap in majestueuze verbinding met het balkon (Altanen) dat over de geheele langszijde der blauwe zaal doorloopt en in directe verbinding staat met de „Gyllene salm". Over deze laatste zaal, overvloeiende van den meest fantastischen rijkdom, zal binnenkort een afzonderlijk artikel verschijnen. Deze twee zalen vormen te zamen één groote feestruimte op twee plans gelegen en bieden plaats voor ongeveer 2000 feestvierenden! De blauwe zaal heeft behalve deze verheven bestemming, nog zijn meer dagelijksch werk als verbindingshal tusschen de dienstlokalen, trappen, liften enz. Rond drie zijden van deze zaal liggen n.l. de bureaux, onderling verbonden door gangen. Deze loopen om de blauwe zaal en op de eerste verdieping wordt deze tevens gebruikt om toeschouwers te bevatten bij allerhande feesten en bijeenkomsten. De gang der tweede verdieping staat alleen door ajour bewerkte marmerplaten met de zaal in verbinding, terwijl ze ook bovenlicht krijgt. De gang der derde verdieping krijgt uitsluitend bovenlicht, evenzoo die van de vierde verdieping die als een balcon in de naar boven doorloopende gang der derde is uitgebouwd. Op deze wijze kon de zaalwand minder doorbroken worden en werd een beter effect bereikt, dan wanneer deze gangen hun licht door de Blå Hallen hadden ontvangen. Deze zelf wordt verlicht door een onondoorbroken krans van staande ramen, hoog tegen het plafond aangebracht, dat uit bleek blauw beschilderde planken bestaat, geheel vlak is en alleen in 't midden een, in dezelfde kleur, gedecoreerd baldakijn heeft, ter plaatse waar de geluidkanalen van het orgel uitmonden. De vloertegels, de trap en het balkon zijn van Kolmårds marmer, terwijl de wanden van behakte baksteen zijn. Eerst bestond het plan deze zaal te bepleisteren en om betere aanhechting tusschen de specie en de vrij gladde machinale steen te verkrijgen, werd de laatstgenoemde behakt. Het effect, dat deze zaal toen maakte, was zoo merkwaardig en van zoo'n prachtigen toon, dat Östberg onmiddellijk besloot hem zoo te laten! De merkwaardige trap in deze ruimte geeft gereede aanleiding tot kritiek, echter in werkelijkheid voelt men direct de bedoeling, het één maken der beide feestzalen; met een grootsch gebaar rijst zij op uit de blauwe zaal, verheft zich boven het gevoel der dansenden, en voert U op in de rustiger sferen der ouderen, die op 't

balkon en in de Gouden zaal zich verpoozen en zich vergasten aan de weldaden van het Zweedsche buffet!

Stel U voor . . . . : onder de donkere gewelven binnentredend deze warmroode ruimte in een blauwig teruggeworpen licht gehuld vol van het gewirwar der Zweedsche nationale dansers in hun fel kleurige costuums en hun melancholieke muziek . . . . .

Helaas, niet ik was deze gelukkige, doch één mijner vrienden die juist dit moment trof en dacht door een tooverstaf beroerd te zijn en zich in een sprookjeswereld te bevinden.

Ten slotte nog enkele droge cijfers: Het metselwerk van den toren eindigt 68,5 M. boven het water, de koperen bekroning is 37 M. hoog en de top der drie kronen ligt 106 M. boven het meer. De uiterste punten der kronen liggen 8,5 M. uit elkaar en iedere kroon is 2.20 M. In grondplan is hij uitwendig 16 × 16,5 en inwendig 12 × 12,5; op 68.5 M. is de buitenmaat 15,1 × 15,6, de toren is gefundeerd op 8 betonnen pijlers van 5 M. diameter die tot op den rotsgrond loopen (zijn van 4—9 M. lang). De korte zijden van het gebouw zijn 78 M. en 50 M., de lange zijden 127 en 120 M. De raadzaal is 25 × 14 M. en 19 M. hoog. De gouden zaal is 44 M. × 14 M. en 12 M. hoog.

De gebruikte baksteen, zoowel de handvorm als de machinale heeft de volgende afmetingen: 9.5 × 13 × 27 c.M. terwijl iedere laag 11 5 c.M. hoog is. Deze maat is genomen naar eenige oude baksteenen van het afgebrande slot Tre Kronor, welke juist bij eenige opgravingen in de stad waren gevonden, voor de bouw een aanvang nam.

De kosten van het geheel hebben ongeveer 15 millioen kronen bedragen. Een heele lijst van medewerkende kunstenaars wordt aan het eind van bovengemeld boekje toegevoegd waaronder we als voornaamste de beeldhouwers Gustaf en Aron Sandberg vinden en verder o.a. den broeder des Konings Prins Eugen voor wandschilderingen in de kleine vergaderzaal en in de galerij. De weefsels en gobelins zijn van Maja Sjöström. De mozaïeken uitgevoerd door Heinersdorff zijn ontworpen door Einar Forseth.

Ir. G. FRIEDHOFF.

DE NEDERLANDSCHE INZENDING OP DE „EERSTE TWEEJAARLIJKSCHE INTERNATIONALE KUNSTNIJVERHEIDSTENTOONSTELLING TE MONZA".

Het was een pijnlijke ervaring op de grootsch opgezette en goed verzorgde internationale kunstnijverheidstentoonstelling, die dezen zomer gehouden is in het voormalig koninklijk paleis te Monza bij Milaan, te ontdekken, dat de Nederlandsche kunst slechts vertegenwoordigd was door een onaanzienlijke collectie foto's, een stuk of wat affiches, een paar tijdschriften en wat grafisch werk. De inzending was opgehangen en uitgestald in een paar gangen en een hok op den zolder, waar zeker zoo goed als niemand van de tentoonstellingbezoekers zal zijn doorgedrongen en zeker niemand een goeden indruk van de Nederlandsche kunst en kunstnijverheid zal hebben gekregen. Bij informatie bij het tentoonstellingscomité te Monza bleek, dat de Hollandsche inzending veel te laat aangekomen was om de goede plaatsen in te nemen, die oorspronkelijk voor haar gereserveerd waren, terwijl in de over deze tentoonstelling gevoerde correspondentie geklaagd werd, dat de uitnoodiging tot deelname hier in Holland veel te laat was ingekomen.

Het mislukken van de Nederlandsche inzending op deze grootsche, inderdaad internationale tentoonstelling, waar naast alle takken van kunstnijverheid in engeren zin, ook de graphische kunsten, de interieurkunst en de architectuur vertegenwoordigd waren, is diep te betreuren.

Een goed verzorgde inzending van Nederland op deze tentoonstelling van „moderne" kunst, waar in 't algemeen alle versleten stijlnabootsing geweerd was, in het belang-

rijke moderne Italiaansche centrum Milaan, had zoo niet van economische dan toch van groote moreele beteekenis kunnen zijn.

Dezer dagen zag ik in een Amsterdamschen winkel een heele étalage Italiaansche kunstnijverheid, die te Monza geëxposeerd was; zou er in heel Italië één stuk Hollandsche moderne kunstnijverheid te krijgen zijn?

Waarom kon Zweden, Hongarije, om maar twee zeer goed verzorgde, respectievelijk zes en elf zalen beslaande inzendingen te noemen, wel royaal op deze tentoonstelling voor den dag komen en wij niet? Hebben de andere landen zoo veel langer tijd van voorbereiding gehad? Ligt het niet op den weg van onzen Tentoonstellingsraad er voor zorg te dragen, dat de Nederlandsche kunstenaars in den vervolge even tijdig op de hoogte zijn van de internationale tentoonstellingen als de Russische en de Calabrische? De internationale tentoonstellingen zijn sedert het einde van den oorlog aan de orde van den dag.

A. BOEKEN.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De Nieuwe Kerk te Delft. Mausoleum van het Huis van Oranje, door H. v. d. Kloot Meyburg. Rotterdam 1923. W. L. en J. Brusse's Uitgevers Maatschappij.

De schrijver van dit kleine boekje heeft daarvan door eenvoudige middelen een aantrekkelijk geheel weten te maken. Zoowel wat betreft den inhoud als den vorm. Om met deze laatste te beginnen kunnen we ons nog wel herinneren den tijd, toen de vorm wat verwaarloosd werd en dat men meende dat het bij een boekwerk uitsluitend om den inhoud ging. Totdat op een goeden dag iemand tot de ontdekking kwam dat het voor dien inhoud toch ook wel zeer geschikt was als men hem in een behoorlijken uiterlijken vorm wist te kleeden. En hij kon bewijzen dat het weinige lezen van Kant's hoofdwerk niet zoozeer lag in de weinige vatbaarheid van het menschdom voor filosofische verwikkeldheden dan wel in de slechte edities, waarin dit werk uitkwam. De reactie volgde en men kreeg den tijd van het fraaie boekwerk, waarin helaas de inhoud wel eens zoodanig aan den vorm werd opgeofferd, dat de weinige vatbaarheid van het menschdom voor filosofische verwikkeldheden soms zijn oorzaak vond in de fraaie edities die er toen over filosofie uitkwamen.

Langzamerhand zijn we nu den tijd genaderd, dat we weer komen tot een evenwicht van inhoud en vorm en daarvan geeft dit boekje een aardig voorbeeld. Vorm en inhoud zijn hier aequivalent. Het boekje bevat een achttiental zeer fraaie foto's gedeeltelijk van den fotograaf Eiselin te Delft, gedeeltelijk van het Rijks Bureau voor Monumentenzorg. Deze foto's geven van de Nieuwe Kerk te Delft een compleet beeld. Dit is ook op zichzelf iets bijzonders omdat het helaas zoo vaak voorkomt dat er van gebouwen series foto's worden gepubliceerd, zonder dat men zich daarvan een bescheiden — laat staan een eenigszins duidelijk — beeld kan vormen. Van een van de plaatjes geven wij hier een afdruk om te toonen dat een stemmingsvolle afbeelding de bijzonderheden van een bouwwerk zoo fijn accentueert.

De heer Meyburg, die zooals bekend is het koor van de Nieuwe Kerk restaureert, welke restauratie als een Nationaal huldeblijk aan de Koningin is aangeboden bij haar regeerings-jubileum, omdat in dat koor de Koninklijke grafkelder is gevestigd, geeft eerst een overzicht van de bouwgeschiedenis van dit monument en verder een omschrijving van den omvang van de restauratie, en maakt voorts dit boekje belangrijk door een uiteenzetting van eenige vraagstukken die zich bij de restauratie van oude gebouwen voordoen.

De heer Meyburg blijkt het restauratie-vraagstuk zeer simplistisch in te zien. En het is na de geweldige theorieën, die sommige theoretische restaurateurs hebben ten beste gegeven, verkwikkend te lezen hoe eenvoudig en hoe logisch deze architect het restaureeren opvat.

Wat hij b.v. schrijft over het herstellen van het oude beschadigde muurwerk is

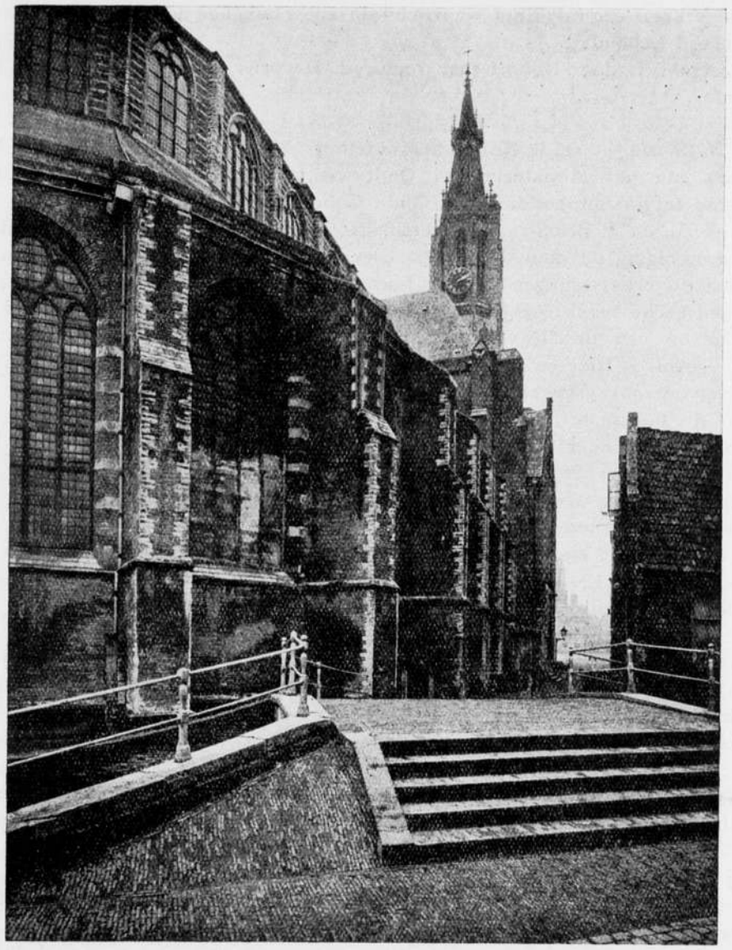

ILLUSTRATIE UIT: DE NIEUWE KERK TE DELFT, DOOR H. V. D. KLOOT MEYBURG.

waard om gelezen te worden en om gemeen goed te worden. Daarom bevelen wij dit boekje gaarne ter lezing aan, voor allen die in het restaureeren van oude monumenten belang stellen.

Holländische Möbel und Raumkunst von 1650—1780, herausgegeben von Dr. C. H. de Jonge. Eingeleitet von Dr. W. Vogelsang. Mit 434 Abbildungen. 's-Gravenhage. Martinus Nijhoff.

Deze serie, goed geslaagde photographieën, geeft een beeld van de kunstzinnige richting in ons land vanaf 1650—1780 en toont aan dat de algemeene opvatting, als zou de 18e eeuw een tijd zijn geweest van verval en achteruitgang, niet houdbaar is als men de werken uit dezen tijd nader en nauwkeuriger bestudeert. Het meerendeel van de opnamen zijn naar werken in Hollandsch privaat bezit. Het werk is bijna een volledige gids voor de studie van de meubelkunst in Holland in de 18e eeuw. Prof.

Vogelsang schreef een inleiding, waarin hij de meest bekende bouwmeesters en schilders uit dezen tijd behandelt.

De uitgaaf is door Nijhoff zeer verzorgd. De prijs van dit plaatwerk (Fl. 18.—) is niet hoog.

Dr. W. S. Unger. Oude Huizen te Middelburg. 70 afbeeldingen met een beschrijving. Met steun van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen te Middelburg.

W. L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. Rotterdam. (Fl. 5.90 gebonden).

De overweging dat aan de openbare gebouwen van Middelburg reeds in tal van afzonderlijke verhandelingen aandacht was gewijd, deed, met de enorme kosten aan een geïllustreerde beschrijving van alle Middelburgsche monumenten, alle kracht concentreeren op een beschrijving der oude *huizen*. Bij den tekst is de chronologische indeeling gevolgd. Hier en daar is de geschiedenis van meer belangrijke huizen vermeld, ook voorzoover bekend de naam van bouwheer en bouwmeester.

Naar dit boekje te oordeelen lijken de oude huizen te Middelburg goed geconserveerd. Er zijn er onder die zeer belangrijk zijn en karakteristiek. Merkwaardig is de houten gevel uit de 15e eeuw, in den tuin van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Bijzonder fraai is de kaart van Cornelis Goliat van Middelburg in 1617 die mede is opgenomen.

De afbeeldingen zijn zeer duidelijk en fraai. De geheele uitgaaf is keurig verzorgd.

Middelburg. Oude Gebouwen en Woonhuizen. Rotterdam 1923. W. L. en J. Brusse's Uitgevers Maatschappij. (Fl. 3.— ing.)

Deze uitgaaf bevat de afbeeldingen van de huizen van het vorige boekje, welke aangevuld zijn met 15 plaatjes van meer monumentale gebouwen. (Abdij-Lange Jan-Stadhuis-Stadsschuur-Oostkerk, e.a.)

Geen tekst. Onderschriften in 4 talen.

De Ontwikkeling der Bouwkunst van de oudste tijden tot heden, door Prof. K. O. Hartmann. In drie deelen. Deel 1. De bouwkunst in de oudheid en onder den Islam. Uitgave van de Wereld Bibliotheek. Prijs geb. f 3.75.

Wij kunnen moeilijk nagaan wat de aanleiding is geweest voor de Wereldbibliotheek om deze vertaling van het werk van Hartmann, dat in 1910 te Stüttgart verscheen in haar serie Encyclopaedie in monographieën op te nemen.

Aanleiding tot het schrijven van dit werk voor hem was toen de talrijke tot hem gerichte vragen zoowel van studenten en leeraren aan Hoogere en Middelbaar Technische scholen, als van architecten, kunstenaars en kunstminnaars om een leerboek dat door een gemakkelijk overzienbare, heldere, beknopte en toch in zekeren zin volledige uiteenzetting inleidt in de kennis van den ontwikkelingsgang van de bouwkunst, uit het oogpunt van geschiedenis, techniek en stijl.

Maar sindsdien zijn in ons land verschillende werken verschenen die deze aanleiding zeker niet meer dringend maken. En was het nu maar dat het werk van Hartmann naast de verschenen boeken iets bijzonders gaf. Maar dit is zeker niet het geval. De tekst behandelt de gewone wetenswaardigheden en is daarbij vrij droog. En het illustratiemateriaal is uit allerlei min of meer ouderwetsche werken (Lübke, Woermann en Luckenbach en dergelijken) bijeengegaard. Aangezien zij niet altijd pasten in het boekformaat laat de typografische verzorging veel te wenschen over. Het is bijvoorbeeld een eigenaardigheid dat de meeste gebouwen op zijn kant afgedrukt staan.

Alles bij elkaar is dit geen publicatie die geestdriftig aanbevolen kan worden, en het is een jammer te meer dat na dit bandje er nog twee zullen moeten verschijnen.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 44. 3 NOV. 1923. INHOUD: Ledenverg. van den B. N. A. op Zaterd. 17 Nov. 1923, des v.m. 11 uur te Utrecht, in het restaurant van het Jaarbeursgeb. — Lezing Erich Mendelsohn. — De Stedebouwtentoonstelling van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw in het Stedelijk Museum te Amsterd. — Entrefilet, door J. P. M. — Bauhaus-Resumé, door Adolf Behne. — Het Imperial Hotel te Tokio, door H. v. Hulsteijn, B. B. U. — Stedebouw, door D. d'A.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP ZATERDAG 17 NOVEMBER 1923 DES V.M. 11 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW.

AGENDA.

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie, die de voordrachten zal opmaken voor de leden der commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten en regelingen daarmede verband houdende. (Zie B. W. No. 40 van 6 Oct. 1923.)
5. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal zoo daarvoor de tijd overblijft, een bezoek worden gebracht aan den Dom, waarbij de heer D. F. Slothouwer toelichtingen zal geven over de restauratiewerken.

Het is niet onmogelijk dat de agenda de volgende week nog met enkele punten wordt aangevuld, waaromtrent het Bestuur thans nog geen zekerheid heeft.

LEZING ERICH MENDELSOHN.

Op Dinsdag 6 November des avonds 8 uur, zal de Architect Erich Mendelsohn uit Berlijn, een voordracht houden voor het Genootschap Architectura et Amicitia, Heerengr. 545, Gebouw Heystee, Amsterdam.

DE STEDEBOUWTENTOONSTELLING VAN HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM.

Op Vrijdag 9 November a.s. des namiddags te 2 uur zal de Heer A. W. Bos, Directeur van Publieke Werken te Amsterdam een lezing houden over „Stedebouw" in één der zalen van het Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat 13, Amsterdam.

Zondag 11 November a.s. des namiddags te 2 uur zal een rondgang plaats hebben op de tentoonstelling in de zaal van Amsterdam, onder leiding van den Heer Ir. A. Keppler. Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst, Amsterdam.

Het Instituut stelt deze lezing en rondgang ook toegankelijk voor de leden van onzen Bond.

ENTREFILET.

Ik heb den Penningmeester van den B.N.A. er nog even van kunnen weerhouden om in zijn baloorigheid over de nalatigheid van een 60-tal leden van den B.N.A. die nu op 1 November dezes jaars nog in gebreke zijn gebleven opgave te doen van hun beroepsinkomsten over 1922, over te gaan tot een aanslag ambtshalve, die niet voor de poes zal zijn. Gij nalatigen, gij zijt dus gewaarschuwd en wentelt nog het U dreigende gevaar af door onmiddellijk — maar dan ook onmiddellijk — Uwe beroepsinkomsten over 1922, aan den Penningmeester den heer Ir. A. Broese van Groenou, Wassenaarsche Kade 11 Den Haag, op te geven. J. P. M.

BAUHAUS-RESUMÉ.

ADOLF BEHNE.

Gropius hielt zur Eröffnung der Bauhaus-Ausstellung in Weimar einen Vortrag: "Kunst und Technik . . . eine neue Einheit", der als Bauhaus-Programm gelten darf.

Der Vortrag zeigt eine neue Einstellung des Bauhauses an: der Kult des Handwerklichen wird aufgegeben, die Verbindung mit der Industrie bewuszt gesucht . . . Mit Recht! Längst ist dem Handwerk die Führung der Produktion entglitten, längst hat die Industrie die Führung in der Gestaltung unseres Lebens übernommen.

Dennoch glaubt Gropius, für die Ausbildung der Schüler das Handwerk nicht entbehren zu können. Er ist der Ueberzeugung, dasz wer nicht im kleineren Kreise des Handwerks mit seiner Einheit von Erfindung und Formung die Beherrschung des Materials und die Klarstellung der Form gelernt habe, vor der Maschine und im Betrieb der Technik mit seiner zunehmenden Arbeitsteilung hilflos stehe. Ich glaube, dasz hier ein Irrtum vorliegt . . . *der* Irrtum des Bauhauses in seiner heutigen Erscheinung.

Der Prozesz des Arbeitens mit der Maschine ist ein dem handwerklichen Arbeitsprozesse durchaus entgegengesetzter. Was sollte dem Künstler die Beherrschung eines Handwerks vor der Maschine helfen . . . eine Frage, die um so berechtigter ist, als ja das Bauhaus den Schüler nur mit der Kenntnis des Handwerklichen entlaszt. Es liesze sich vielleicht noch darüber diskutieren, wenn das Bauhaus in einem ersten kürzeren Lehrgang vom Handwerk ausginge, dann aber die für uns so unendlich viel wichtigere Einstellung auf das industrielle Arbeiten mit der Maschine in den Mittelpunkt seiner Lehrtätigkeit stellte, statt dem in der Hauptsache jetzt nur handwerklich beeinflussten Schüler, die unerhört schwierige Auseinandersetzung mit der Maschine nach dem Verlassen des Bauhauses selbst zu überlassen. Keineswegs ist die Arbeit mit der Maschine natürlicher Fortgang der handwerklichen Arbeit. Der Denkprozesz hier und dort ist grundverschieden. Der Bauhausschüler wird also der Maschine nicht weniger ratlos gegenüberstehen wie der durchschnittliche Kunstgewerbeschüler.

Handwerkliches Arbeiten ist heute kunstgewerbliches Arbeiten — bewuszt oder unbewuszt. Die Ausarbeitung des schönen Einzelstückes wird geziert, gesucht — bis zum Snobismus. Eine bestimmte bürgerliche Gesinnung, dekorativ, unsachlich, kompliziert prägt sich aus . . . eine Gesinnung, die jedenfalls den Vorstosz zur letzten Einfachheit und Logik nicht riskiert, die die elementare Existenzfrage nicht zu stellen wagt. Denn diese Existenzfrage nach dem „Warum" würde 90% der Produkte verschwinden machen.

Es ist sehr interessant, dasz dort, wo der Mut zur Logik vorhanden ist, naturnotwendig die handwerkliche Einstellung in den Werkstätten der technisch-industriellen weicht. Das belegen z.B. die Goldschmiedearbeiten der Lutzkischen Werkstatt, die durch Zerlegung des handwerklichen Bastelprozesses in seine reinen Funktionen zur Industrie, zur Typik, zum Stil hinweisen. Und ein anderes verwandtes Beispiel: die Töpfe und Kannen aus der Werkstatt Weinands (Kunstgewerbeschule *Halle*), die ganz ursprünglich aus den Funktionen des Fassens, Greifens, Giessens zu absolut einfacher und typischer Gestalt entwickelt sind und als Massenware in der Form gepresst werden können. Für den Möbelbau beginnt ähnliches der Tischler Josef Zachmann in Weimar.

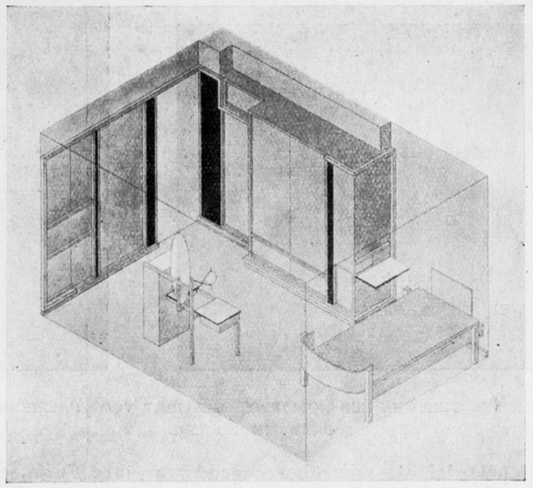

SLAAPKAMER. ONTWERP M. BREUER.

Handwerkliches Arbeiten bedeutet eine bestimmte Gesinnung. Einst war das Handwerk die Deckung des allgemeinen Bedarfs-Heute ist es eine Luxus-Angelegenheit. Denn den *allgemeinen* Bedarf an Geräten u.s.w. deckt in zunehmendem Masze die Industrie. Das Handwerk ist heute in seiner Gesinnung retardierend. Es schleppt viele schöne Dinge mit sich, die wir nicht mehr brauchen und die wir abstoszen müssen, um endlich wieder zu einer Umgebung, zu einem Hausrat zu kommen, die zu uns paszen. Handwerkliche Einstellung hemmt die notwendige Kritik und verzögert die Trennung vom Ballast. Bunte Glasfenster, bunte Teppiche, bunte Krüge . . . wozu brauchen wir sie? Wer handwerklich eingestellt ist, fragt nicht darnach, er macht sie immer weiter ad infinitum, mehr oder weniger gut. Aber selbst wenn sie ganz gut gemacht sind, werden sie nicht *notwendig*. Wichtig ist heute, vor jeder Tätigkeit zu fragen, ist es wirklich nötig, dies zu tun. Lieber auf eine Leere hinstreben, als auf gestopfte Kammern. Das Handwerk hindert uns am Abräumen.

Das Bedenkliche also ist, dass erst eine handwerkliche Gesinnung geweckt wird. Die Vorteile, die man sich vom Handwerk verspricht, dürften imaginär sein. Die Feinfühligkeit, für das Material wird ausgebildet? Zunächst finde ich nicht, dasz die Produkte der Bauhaus-Werkstätten eine besondere Feinfühligkeit für die verwendeten Materialien dokumentieren. Sodann prinzipiell: es gibt nicht die eine Material-Feinheit und -Richtigkeit. Das Handwerk hat eine ganz wesentlich *andere* Material-Wahrheit als die Technik. Jene beruht auf sinnlich-gefühlsmäszigen Qualitäten, diese auf energetisch-konstruktiven — jene auf individuellen, diese auf generellen. Und ganz deutlich ist doch, dasz das Handwerk immer nur eben seine Materialität sublimieren wird — und wie in allen Dingen beginnt auch hier für den Schüler vor der *Maschine* eine völlig *neue* Arbeit.

Wenn also das Bauhaus die Technik bejaht, so muss es zum Handwerk auch in seinem Lehraufbau eine andere Haltung einnehmen.

Die Innen-Einrichtung des Muster Wohnhauses am Horn scheint mir zu beweisen, dasz handwerkliche Gesinnung, an die Maschine gestellt, ein schwer erträgliches Surrogat ergibt. Der Tisch z. B. aus gutem Holz ist üppig, reich im Material wie in der Masse, aber handwerklich tot, starr, krasz zusammengeschlagen. Er will „typisch", industriemässig" sein; aber er ist es ganz und gar nicht, ist bei wertvollem Material strukturell roh. Die sinnliche Handwerksschönheit ist geopfert, aber die Prägnanz, Einfachheit und Sauberkeit der Maschine bleiben aus .... Folge des Kompromisses. In einer Fabrik sah ich tagsdrauf einfache Arbeitstische für Werkmeister oder Zeichner.

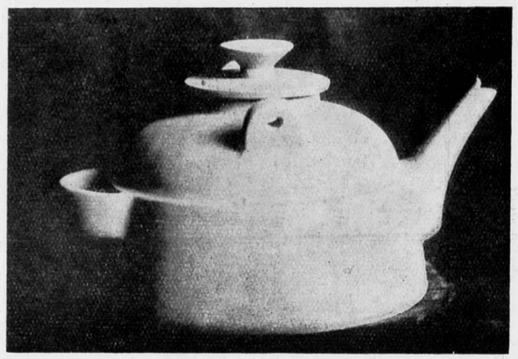

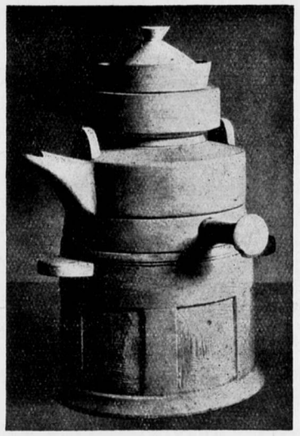

GIPSMODELLEN VAN EEN THEE- EN EEN KOFFIEPOT, GESCHIKT VOOR FABRIEKMATIGE UITVOERING.
ONTW. TH. BOGLER.

Wie elegant, wie leicht, wie überzeugend war ihre Form, eine Holzplatte auf leichtem eisernem Gestell.

Man kann diesem Fabrik-Tisch sicherlich kein besonderes Eingehen auf die ästhetischen Werte der verwendeten Materialien nachsagen. Er kennt weder Holz-, noch Eisen-Sentimentalität. Der Ingenieur, der ihn konstruierte, hatte einen bestimmten klaren *Willen* und holte aus den Materialien das Möglichste an Leistungsfähigkeit heraus.... und der Eindruck ist ästhetisch ausgezeichnet. Und wie war es mit den Maschinen, die in diesem Fabriksaal standen? Schmiedeeisen, Gusseisen, Stahl, Nickel, Messing, Kupfer u.s.w.... der Ingenieur kennt ihre Spannungsverhältnisse, ihre statischen und dynamischen Qualitäten, ihre Kräfte- und kümmert sich weinig um die asthetisch-stimmungshaften Werte ihrer Erscheinung. Und welches Produkt der Bauhaus-Ausstellung könnte den Vergleich mit der absoluten, reinen Ueberzeugungskraft dieser technischen Produkte wagen?

Nein, ich glaube nicht, dass die Einstellung auf das Handwerk, auch wenn sie nur als pädagogische Vorbereitung gedacht ist, dem Schüler nützen kann. Worauf es ankommt, ist die Schulung des Willens, die Reinigung der Ziele, die Sicherung der Erkenntnis. Und diese Einstellung musz den Schüler in seinem geistigen Centrum treffen. Die Spaltung zwischen Vor-Unterricht und technischem Unterricht scheint mir nicht gut.

Was dem Schüler gegeben werden müszte, das ist ein System der erreichten Höchstleistungen auf allen Gebieten . . . der Standards. Jeder Einzelne musz wissen: hier stehen wir heute, damit er weisz, an welcher Stelle er nutzbringend und notwendig weiterarbeiten kann. Die Basis muss fest, sicher und klar sein. Es ist sinnlos, Dinge noch einmal zu machen, deren Zweifelhaftigkeit, Aussichts-losigkeit, Verkehrtheit sich schon an anderer Stelle erwies. Alle Erfahrungen müssten im Bauhaus zusammenlaufen, und immer musz jedem Einzelnen klar sein, an welcher Stelle das Problem heute steht. Es darf kein Zurückgehen wieder hinter den letzten sicheren Punkt geben, wenn nicht begründete Kritik es erfordert, kein Zurückgehen jedenfalls aus Laune oder Unkenntnis oder Gleichgütigkeit. Jede Arbeit muss stats den Zusammenhang in einem grossen Ganzen spüren, muss notwendig sein, muss die Frage nach ihrem "Wozu" beantworten können. Dann erst wird die Bauhaus-Arbeit jenen wenig erfreulichen Charakter des von wechselnden Vorbildern Abhängigen verlieren, der eine Folge ist davon, dasz das Bauhaus wohl den hohen Ehrgeiz hat, stilbildend im modernen Sinne zu arbeiten, aber hierbei keinen festen Kurs geht. Nicht, dass es so viele Anregungen aufnimmt, ist bedauerlich . . . im Gegenteil, aber dass es diese Anregungen nicht sachlich, eifersuchtslos, weiterführt und kollektiv entwickelt, um so zu einer eigenen starken Leistung zu kommen, sondern sie äusserlich übernimmt und so das das eigene Wesen immer wieder erstickt.

ADOLF BEHNE.

HET IMPERIAL HOTEL TE TOKIO.

Door een repatrieerend familielid, kwam ik in het bezit van een verzameling foto's van Frank Lloyd Wright's Imperial Hotel te Tokio. Zijn beschrijving van dit bouwwerk was enthousiast, maar legde ook typisch den nadruk op de vele onvolkomenheden, die deze machtige schepping aankleven. Het was de stem van den leek, die allereerst van een hotel comfort en dan pas schoonheid verlangt.

Daar Japan altijd nog een beetje ver weg ligt en de meesten onzer zich dus wel met het onvolkomen beeld, dat de fotografie geeft, zullen moeten vergenoegen, meende ik, dat dit oordeel van een niet-bouwkundige nog wel zijn waarde zou kunnen hebben, want het zal onze waardeering objectiever doen zijn, omdat wij nu de factoren, als klimaat en dgl., die bij de beoordeeling van bouw„kunst" zoo belangrijk zijn, niet geheel behoeven te verwaarloozen. Het is daarom, dat ik in het volgende het oordeel van mijn zegsman geef.

Het Imperial hotel is één van de laatste werken van Wright en werd ongeveer twee jaar geleden in gebruik genomen. Geheel klaar is het dan ook nog niet. Het werd gebouwd voor rekening van de keizerlijke familie om te voorzien in de dringende behoefte aan een representatief hotel, die Tokio, als nieuwe wereldstad had gehad. Het moest dus groot en rijk zijn. Welk een indrukwekkend complex van gebouwen, gaanderijen en binnenhoven Wright hiervan gemaakt heeft, blijkt uit de panoramaperspectief in Wendingen No. 11, Jaarg. '22, die echter niet geheel met de werkelijkheid overeenstemt. Het gebouw is geheel opgetrokken van een bruin-gele baksteen, versierd met lavasteen. Het geheel is een opbouw van vloeren en steunpunten zonder muren of deuren. Het gevolg hiervan is echter, dat het er 's zomers wel koel is, maar 's winters, wanneer het in Tokio vinnig doordringend koud kan zijn, tochtig en onherbergzaam. De baksteen verhoogt dan de gezelligheid niet.

Opmerkelijk is de natuursteenversiering, waarbij het effect nog verhoogd wordt door de onregelmatigheid van de lavasteen. In eetzaal en balzaal overtreft de sculptuur die van den zomertuin *) in fantasie; ook treft de totale afwezigheid van verlichtingsmiddelen. Verwerkt hij in zijn landhuizen de zoo typische tolvormige lampen in het interieur tot een organische eenheid, hier heeft hij in het geheele gebouw de indirecte verlichtingsmethode toegepast. Zoo straalt in de hall het licht uit de openingen in de terra-cotta versieringen van de hoog oprijzende hoekpijlers. De uitwerking is wonderlijk en grootsch, maar jammer genoeg niet gezellig.

Veel is er in dit gebouw, dat vreemd aandoet, veel wat onverklaarbaar is, maar in alles getuigt het van de voortdurende vernieuwing van zijn maker, die niet kent het rusten op eens verkregen lauweren, maar blijft opbouwen aan een vormgeving, die zal zijn van dezen tijd. En verlangend zien wij weer uit naar een nieuw werk van hem, om te weten wat hij ons weer te zeggen zal hebben.

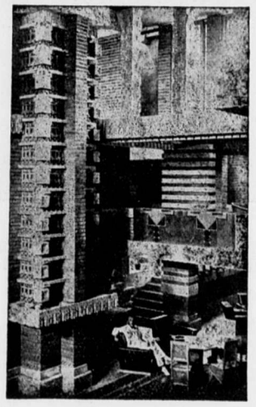

*) Zie het genoemde nummer van „Wendingen".

H. V. HULSTEIJN, B. B. U.

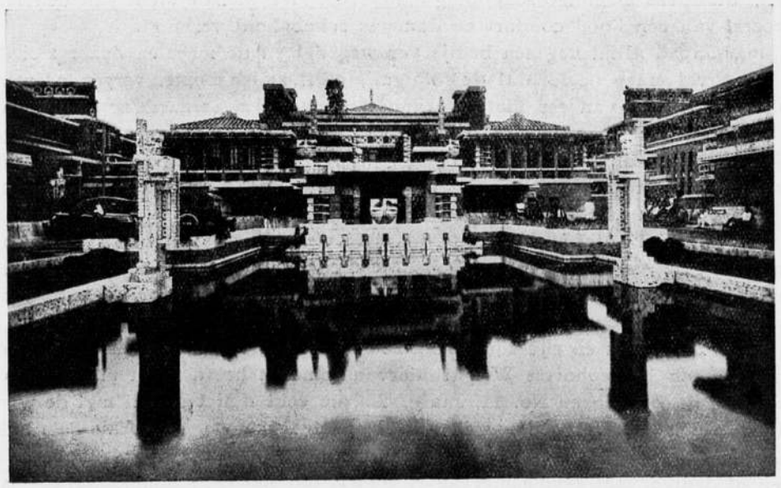

IMPERIAL-HOTEL TE TOKIO.
FRANK LLOYD WRIGHT. ARCHITECT.

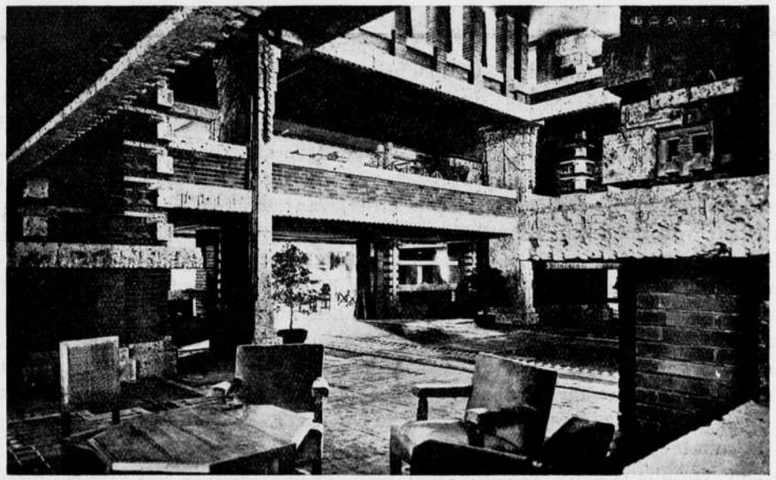

IMPERIAL-HOTEL TE TOKIO.
FRANK LLOYD WRIGHT. ARCHITECT.

STEDEBOUW.

Den vorigen Zaterdag is in het Stedelijk Museum alhier, de Nederlandsche inzending op de Internationale Stedebouwkundige tentoonstelling te Gothenburg ter bezichtiging gesteld. De groote verzameling stadsplattegronden, uitbreidingsplannen, foto's en teekeningen is met veel zorg bijeengebracht door het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw.

Het spreekt wel van zelf, dat de hoofdzaak dezer verzameling bestaat uit de groote uitbreidingsplannen van Amsterdam, den Haag, Rotterdam, Krommenie, Nieuweschans, enz., dat er ook weer heele series woningen en woningblokken te zien zijn, zooals men die dit jaar al op de Eigenbouwerijtentoonstelling, op die van Massawoningbouw meer dan genoeg gevonden heeft. Een overzicht van deze inzending te schrijven is vrijwel doelloos werk, men ga zelve deze zeker belangrijke tentoonstelling maar eens bezoeken. Doch het zou zijn nut kunnen hebben de beteekenis en waarde dezer stedebouwkundige expositie, in 't algemeen gezien, nader te overwegen.

Is stedebouw, in den staat, waarin deze kunst of techniek zich tegenwoordig bevindt wel een geschikt onderwerp voor een tentoonstelling? Hierop zou men kunnen antwoorden, dat de kennis van den stedebouw in 't algemeen, eenerzijds zoo uiterst belangrijk en anderzijds nog zoo gebrekkig is, dat men alles moet doen om deze kennis te vermeerderen. Maar hiertegenover staat, dat de eigenlijke stedebouwkundige materie, ontdaan van al wat haar voor den leek en ook voor den vakman aantrekkelijk maakt, in haar diepste wezen zoo onklaar is, voor den ontwerper evengoed als voor den beschouwer, dat men ware diepzinnigheid en noodelooze zwaarwichtigheid en oppervlakkigheid vaak niet kan onderscheiden. Voor den leek zal een tentoonstelling als deze niet anders zijn dan een gelegenheid zijn banale nieuwsgierigheid te bevredigen, voor den vakman begint de nieuwsgierigheid pas daar, waar de plannen en projecten hunne geestelijke begrenzing hebben.

De stedebouwkunde bestaat uit twee gedeelten, die hoewel ongescheiden, in vele opzichten elkanders tegenstelling zijn, de stedebouw in het groot en die in detail. Deze laatste, de vorm en begrenzing van straten, grachten en pleinen is het aanknoopingspunt voor de architecten. Voor dit gedeelte hoort de stedebouwkunde geheel bij de architectuur; ze bepaalt de ligging en de omgeving der gebouwen, ze maakt de ruimte om de massa der gebouwen en in haar wezen is zij evenzeer een kunst als de architectuur. Maar onvermijdelijk voert deze stedebouwkunde en detail naar het geweldige complex van vraagstukken van de stedebouwkunde in 't groot; met haar scherp gestelde eischen van de practijk, van techniek, economie en sociologie en met haar volkomen onbestemdheid van vorm en bouw. Van deze zijde dringen de technische en wetenschappelijke werkers de stedebouwkunde binnen. Maar evenzeer als de detailbouw technisch en wetenschappelijk goed verzorgd zal moeten zijn, zal ook de totaalopzet van de stad tot vorm bepaald moeten worden. Zou de grootste opgave van den bouwenden mensch vormloos moeten blijven? Immers neen! Maar tot wat voor vorm? Elke vorm uit den detailbouw is niet alleen technisch onmogelijk maar ook practisch onwaarneembaar, elke geometrische opzet, elke ruimtelijke conceptie wordt in 't groot volkomen illusoir. Zelfs het verkeer, dat voor den straat- en pleinbouw de ruimte- en vorm-bepalende factor bij uitnemendheid is, verliest in den grooten bouw zijn vormbepalende kracht. Door de onbestemdheid in het groote wordt ook „en detail" de stedebouw leeg. En terwijl elk ander kunstwerk den beschouwer het besef geeft, dat het werk — vanzelfsprekend — goed is en niet anders zijn kon, geeft elk stedebouwkundig ontwerp een onbehaaglijk twijfelgevoel, het gevoel, dat het op duizend manieren nog anders kon zijn.

Zonder den hoogen ernst van de ontwerpers ook maar één oogenblik in twijfel te trekken, zou men van den stedebouw paradoxaal kunnen beweren: „L'art est aisé, mais la critique est difficile". D. d'A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 45. 10 NOV. 1923. INHOUD: Ledenverg. van den B. N. A. op Zaterd. 17 November 1923, des v.m. 11 uur te Utrecht, in het restaurant van het Jaarbeursgeb. — Examen Bouwkundig Opzichter B. N. A. 1924. — Nieuwe Leden. — L. A. H. Wolf, Architect B. N. A. †. — F. de Herder. †. — Amsterdam, door v. H. — De Winkelpui Kalverstraat 107, te Amsterdam, door A. B. — Bij een Deensch ontwerp voor de „Chicago Tribune", door J. J. P. Oud. — Algemeene beschouwingen, door J. P. M. — Over de meubelen op de Kunstnijverheids-Tentoonstelling in het Stedelijk Museum, door A. B. — Prijsvraag Kerkbouw Gereformeerde Kerk te Amsterdam. — Het Imperial Hotel te Tokio, door Ir. H. G. J. Schelling. — Entrefilet door J. P. M. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Adres E. Heldring c. s. aan B. en W. van Amsterdam. —

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP ZATERDAG 17 NOVEMBER 1923 DES V.M. 11 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW.

AGENDA.

1. Notulen.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het voorstel van het Bestuur tot het instellen van een commissie, die de voordrachten zal opmaken voor de leden der commissies, welke werkzaam zijn of zullen zijn op het gebied der bouwkunst en aanverwante kunsten en regelingen daarmede verband houdende. (Zie B. W. No. 40 van 6 Oct. 1923.)
5. Rondvraag.

Na afloop der vergadering zal zoo daarvoor de tijd overblijft, een bezoek worden gebracht aan den Dom, waarbij de heer D. F. Slothouwer toelichtingen zal geven over de restauratiewerken.

EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER B.N.A. 1924.

Het Bestuur van den B.N.A. deelt mede dat het examen voor het diploma van Bouwkundig Opzichter B.N.A. in 1924 *voor het laatst* zal worden gehouden, onder voorbehoud dat de deelname aan dit examen het houden ervan mogelijk maakt.

Slechts zij die vóór 22 November 1923, een inschrijvingsformulier (hetwelk echter later zal worden toegezonden) hebben opgevraagd, aan het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102 te Amsterdam, komen voor deelname aan het examen in aanmerking.

Het examen voor Bouwkundig Teekenaar is afgeschaft.

De leden van den B.N.A. worden verzocht, zoo hun bekend is dat er onder hun personeel personen zijn die zich als candidaat voor het examen wenschen op te geven, deze personen op bovenstaand bericht in het bijzonder attent te maken.

NIEUWE LEDEN.

Sinds de vorige opgaaf zijn als lid van den B.N.A. toegetreden de heeren:

C. J. Blaauw, Architect te Haarlem; J. Crouwel Jr., Architect te Den Haag; M. de Klerk, Architect te Amsterdam; Jos. de Jonge, Architect te Rotterdam; J. Zietsma, Architect te Amsterdam; J. van Dongen Jr., Architect te Ginneken (asp. lid).

L. A. H. WOLF, ARCHITECT B. N. A. †

Te 's-Gravenhage is in den ouderdom van 52 jaren overleden de heer L. A. H. Wolf, architect B. N. A. Door den heer Wolf werden in den Haag verscheidene bouwwerken tot stand gebracht, in den laatsten tijd had hij ook belangrijke opdrachten daarbuiten o. a. te Amsterdam, waar het nieuw herbouwde Café-Restaurant „Mille Colonnes" aan het Rembrandtsplein van zijn hand was.

De begrafenis, waarbij ook de Voorzitter van den B.N.A. tegenwoordig was, had op Vrijdag 2 Nov. j.l. op de R.-K. begraafplaats te 's-Gravenhage, plaats.

F. DE HERDER. †

De heer de Herder, aannemer te Zwolle, en Voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond is Zaterdag j.l. na een kortstondige ziekte overleden. Het bericht er van zal in de geheele bouwkundige wereld met leedwezen zijn vernomen, want de heer de Herder was een man, die oog had voor alle zijden van het praktische bouwbedrijf. En waar hij oog voor had, daar toonde hij steeds zijn daadwerkelijke belangstelling, en zoo kwam deze man, met zijn eenvoudigen aard en vriendelijk karakter, op vele plaatsen op den voorgrond en bewees hij zijne diensten. Hij was Voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond, bestuurslid van de Middelbaar Technische School te Utrecht, lid van den Raad van Arbitrage, van de Staatscommissie voor de herziening der A. V. van Waterstaat.

In den B. N. A. verwierf hij aller sympathie door zijn optreden als examinator bij de Examens voor Bouwkundig Opzichter. In de afdeeling van de Bouwmaterialen was hij steeds op zijn post en de jongere examinatoren luisterden van hem graag, zijn geheel op de bouwpraktijk gerichte, en daarbij zoo rustige wijze van examineeren af. En gaarne gedenken wij ook hier in het bijzonder zijn bemoeiïngen als Voorzitter van de afdeeling Zwolle dier examens, waarbij de candidaten inderdaad aan de zorgvuldige leiding van den heer de Herder waren toevertrouwd.

De heer de Herder bereikte den leeftijd van 63 jaren.

AMSTERDAM.

Met bijzondere lankmoedigheid heeft de Tijd ons den tijd gelaten om te wikken en te wegen wat er met het Damplein moet geschieden.

Telkens als men op 't punt stond een betreurenswaardige beslissing te nemen kwam er als een vinger aan de wond: „doet het niet", en voortdurend nog wordt waarschuwend geklopt aan de deur van het Stadsbestuur — „doet het niet — bouwt niet".

Thans weer heeft een aantal achtenswaardige „1e klasse" *burgers* zich tot Burgemeester en Wethouders gewend *). Zij betoogen met klem van redenen, den nadruk leggend nu, op de toekomstige — ja reeds drukkende — eischen van 't verkeer. Zou de Gemeenteraad — zouden in eerste instantie Burgemeester en Wethouders geneigd zijn te luisteren? Zou men wel voldoende beseffen dat een gebouw, met een inzet van tonnen gouds ter plaatse opgericht — er voor eenige geslachten zal staan. Zou men — d.i. zou elk lid van het dagelijksch Bestuur der hoofdstad zich wel meermalen *ter plaatse* bewust ingedacht hebben in den toestand die er én verkeerstechnisch én aesthetisch, zal ontstaan *als* een of ander gebouw de nu reeds te kleine ruimte zal hebben opgeslokt?

Heeft elk lid, aan wiens stem in den Raad hier zoo groote verantwoordelijkheid gégeven is, zich wel eens voorgesteld — hetzij aan de hand van duidelijke afbeeldingen — hetzij door zijne herinnering een 25 jaar geleden hoe *veel ruimer* toen het Damplein was? Weet ieder der stemhebbenden dat het genoeglijke rustige Commandantshuis en de *veel lager* gebouwde omgeving van den Dam, de ruimte schijnbaar grooter maakten dan zij was — terwijl elke meter dien men boven de vroegere maat uit bouwde, de schijnbare afmeting verkleinde? Weet men wel bewust dat bij bebouwing van het **nog** openliggend terrein, *alle* gebouwen als 't ware topzwaar zullen worden en dat de Ruimte die **nog** eenigszins de grootschheid van 't oude Raadhuis met omgeving draagt, dan geheel zal zijn verzwolgen? Weet men ook dat van geen der gebouwen rondom de architectuur meer te genieten zal zijn omdat dan alle wanden gelijkelijk zich aan het oog opdringen?

Het zou inderdaad de moeite loonen om te tellen het aantal adressen dat B. en W. ter waarschuwing door even zoovele belangstellenden is toegezonden.

Ook zou interesseeren te weten welke de drijfveeren waren van al die goede raadgevers — en niet het minst zou men eens willen opsommen de kwaliteiten — maatschappelijk-deskundig, en hoe niet al — van hen die zich spannen voor een zaak die meermalen als hopeloos verloren gegeven is.

Zouden de achtenswaardige staatsburgers die opnieuw, nu met een wel overwogen betoog aan verkeerseischen ontleend, den vinger opheffen meer succes hebben -- en zouden B. W. *geneigd* blijken om de zoovele en gewichtige argumenten *tegen* eene Dambebouwing op hun werkelijke waarde te schatten?

v. **H.**

*) Zie onder allerlei berichten.

DE WINKELPUI KALVERSTRAAT 107 TE AMSTERDAM.

Architect G. RIETVELD.

Sedert ik in den vorigen jaargang van dit tijdschrift (9 December 1922) eenige opmerkingen schreef over de karakteristieke winkelpui, die de architect en meubelkunstenaar G. Rietveld voor de Goud- en Zilversmidscompagnie te Amsterdam gemaakt had, is de pui — eigenlijk deugt dit woord niet voor Rietvelds opvatting, zoodanig gewijzigd, dat het de moeite waard is nogmaals een afbeelding ervan te geven.

Ter rechterzijde is een nieuwe vitrine aangebracht; een lichtreclame steekt links uit het gevelvlak — de lichtreclame is of wordt voor de architectuur van heden minstens zoo typeerend als het kapiteel bij de klassieken of het gewelf voor de gothiek — het spiegelende twintigvlak waarvan ik in mijn vorig opstel sprak is nu ook afgebeeld, maar het meest opvallende, dat echter op deze afbeelding niet tot zijn recht komt is de wijziging van de kleur.

Was vroeger de geheele winkel in wit en zwart gehouden, thans heeft de architect elk der samenstellende lichamen een afzonderlijke kleur gegeven. De ééne vitrine is rood, de andere is blauw, het achtergelegen bovenraam is geel . . . . . alle primaire kleuren die leven te midden van het zwart, wit en grijs van de hoekpenanten en van de gepleisterde wanden en het overige timmerwerk.

En wonderlijk is het: in plaats van de losse vitrine volumen van elkaar te doen vervreemden, brengen de sterke kleurcontrasten juist een groote eenheid in de samenstelling.

Was de oorspronkelijke kleurlooze wit en zwart compositie sterk, de nieuwe kleurensterke oplossing is sterk en rijk.

A. BOEKEN.

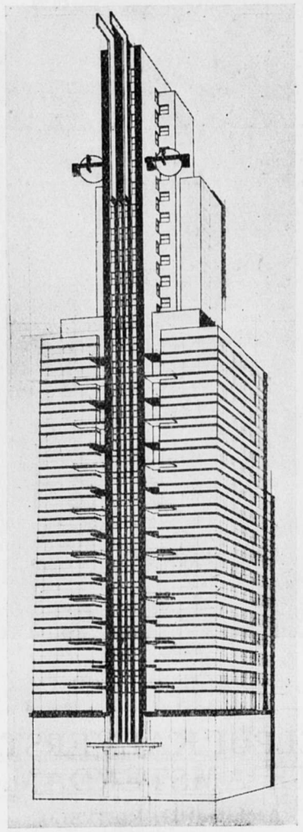

K. LØNBERG—HOLM.
ARCHITECT.

BIJ EEN DEENSCH ONTWERP VOOR DE „CHICAGO TRIBUNE".

Het hierbij afgebeelde ontwerp voor het gebouw van de „Chicago Tribune" van den jongen Deenschen architect Lønberg-Holm behoort m.i. tot het beste, dat de prijsvraag opgeleverd heeft.

Het ontwerp van Saarinen is zeer geroemd en naar verluidt zou tot uitvoering daarvan besloten zijn: Saarinen zou daartoe reeds naar Amerika vertrokken zijn.

Met alle respect voor het talent van Saarinen schijnt mij een opdracht aan hem uit algemeen-aesthetische overwegingen evenzeer aanvechtbaar als een opdracht aan de eerste prijswinners, dit geweest zou zijn. Beide ontwerpen toch zijn — neemt men zijn gezichtshoek ruim — in wezen veel minder verschillend dan het hoog roemen, dat men het eene, en het ver wegwerpen, dat men het andere gedaan heeft, zouden doen gelooven.

Spengler haalt het voorbeeld aan uit de mineralogie van gloeiende massa's, die gestold zijn in leeggevloeide vormen, welke hun ontstaan aan voorafgegane kristallisaties danken: uiterlijke vorm niet correspondeerend op innerlijke structuur. „Pseudomorphose" noemt men het.

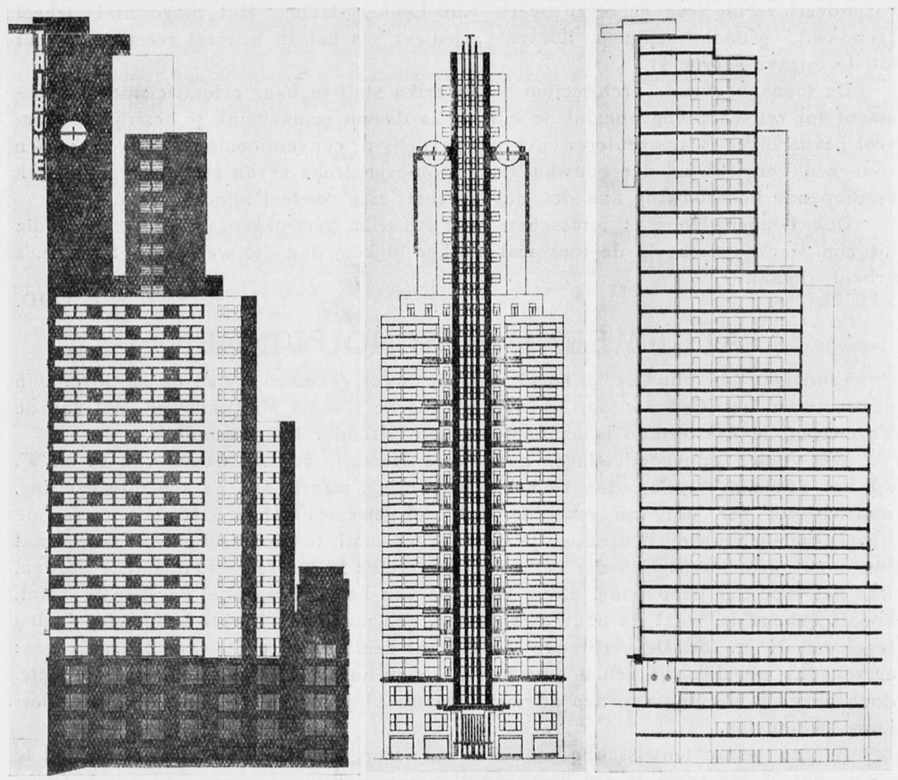

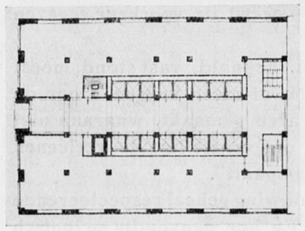

PRIJSVRAAG GEBOUW CHICAGO TRIBUNE TE CHICAGO. ONTWERP VAN K. LØNBERG—HOLM, ARCHITECT TE KOPENHAGEN.

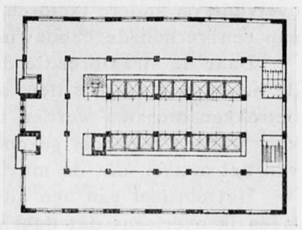

Het met den eersten, zoowel als het met den tweeden prijs bekroonde ontwerp zijn „pseudo-morphose': moderne eischen versteend in traditioneele, min of meer gothiseerende, contra-mallen. Bij Saarinen met meer piëteit en meer gevoeligheid in het detail, maar met minder robuustheid in den hoofdvorm; bij de Amerikanen grover en oppervlakkiger in het kleine, maar zekerder en met meer bravoure in den totaalopzet. Het ontwerp van den Fin een kruising van Amerikaanschen ondernemingsgeest met Westersch-devote overgave aan het „hoogere" in ietwat religieus getinten zin; het ontwerp zijner overzeesche collega's van een gezeten zelfbewustheid, welke zich wat der historie is met vanzelfsprekendheid assumeert om daarin — in zeker opzicht — sympathieker nog, namelijk royaler, te zijn.

Hoe jong en frisch doet intusschen naast deze bedaagde heeren het van alle

vorm-overlevering ver gebleven werk van Lønberg-Holm. Het moge niet geheel „gebouwd" gedacht schijnen, hoeveel „nieuwer" is het en hoeveel reëeler lijkt het uit de opgave gegroeid!

De toonaangevende architectuur in Amerika stelt in haar eclectricisme haar onmacht tot zelfschepping openlijk te kijk: ze is daarin gemakkelijk te bestrijden. Hoeveel gevaarlijker is daarentegen het ver-gevoelig-d conventionalisme van Saarinen voor een vernieuwing der bouwkunst: het on-organische ervan treedt eerst bij zich verdiepende beschouwing aan den dag en geeft zich zooveel minder bloot. [1])

Ook Lønberg-Holm is intusschen naar Amerika vertrokken. Moge de geest die uit zijn werk spreekt in de toekomst sterker blijken, dan die welke van Saarinen's arbeid uitgaat.

1.11.'23. J. J. P. OUD.

DOCUMENTATIE AFD. BOUWKUNST

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Eindelijk dan zijn we officieel aan de weet gekomen welke de motieven zijn geweest om het Gebouw van de Nederlandsche Handel Maatschappij, dat aan de Vijzelstraat te Amsterdam in aanbouw is, zoo bijzonder hoog te maken.

We vinden er mededeelingen over in de Memorie van Antwoord van B. en W. op het afdeelingsverslag der Gemeentebegrooting, waarin we, na een uiteenzetting, waarom het per slot van rekening toch wel gewenscht bleek als adviseur van de Vijzelstraat-bebouwing denzelfden persoon te nemen die het hoofdgebouw aan die straat zou ontwerpen, lezen: Een der eerste punten welke nader geregeld diende te worden, was het type der bebouwing, d.w.z. het type van het dwarsprofiel der nieuwe straat. Zooals bekend is, staat de bouwverordening, een maximum hoogte-bebouwing in den regel van 21 M. toe. De verbreede Vijzelstraat heeft een breedte van 22 M. gekregen; er zou dus mogelijk zijn een bebouwing in hoogte ongeveer gelijk aan de straatbreedte, doch naar de meening van den adviseur, ontstaat bij toepassing daarvan een karakterlooze bebouwing.

In een gedachtenwisseling met den adviseur, bleek deze op het standpunt te staan, dat òf een lager òf een karakteristiek hooge bebouwing tot stand moest komen. Om verschillende redenen — waarbij ook de economische factor der grondwaarde een belangrijke rol speelde, maar waarnaast ook de reeds vrij hooge bebouwing der overzijde en andere factoren hun invloed deden gelden — werd de voorkeur gegeven aan een verhoogde bebouwing.

Daar de straatbreedte door verkeerseischen op 22 M. bepaald, vast stond, moest de bebouwing volgens den adviseur, een hoogte van 28 M. of meer krijgen. Door de betrokken diensten werden tegen dezen bouw geen bezwaren gemaakt, waaraan niet kon worden tegemoet gekomen, zoodat de wet vrij was, om vrijstelling te verleenen van het artikel, dat de maximum bouwhoogte op 21 M. bepaalt".

Het oordeel van den adviseur van de Vijzelstraat bebouwing geheel respecteerende meen ik overigens dat daarin een onjuistheid voorkomt. En hoe eenvoudig en logisch de redeneering ook lijkt, geloof ik dat er toch een vergissing in schuilt; dat er n.l. twee begrippen geassocieerd zijn die niet geassocieerd kunnen worden. Wat is het geval.

De heer de Bazel zegt: bij een vierkant dwarsprofiel van een straat ontstaat een karakterlooze bebouwing. Hij poneert deze meening als stelling, immers hij bouwt er zijn geheele verdere argumentatie op. Deze stelling is intusschen onbewezen. Wanneer er al eenige straten mogen zijn met vierkant dwars profiel die een karakterlooze bebouwing vertoonen, dan zegt dat op zichzelf nog niets van den invloed van het vierkante dwarsprofiel op het karakter van de straatbebouwing.

Eerst wanneer zou zijn aangetoond van alle straten met vierkant dwarsprofiel van alle steden en alle landen op de wereld, dat zij karakterloos zijn en als dan

[1]) Dadelijk opvallend overigens in de fijn behandelde beeld-plastieken, die op 200 (of is het 300?) Meter boven den grond staan. Lønberg-Holm ontwierp op die hoogte zijn doeltreffende licht-kogels!

tevens is aangetoond dat die karakterloosheid in geen andere factoren dan in het dwarsprofiel der straat te zoeken is, eerst dan zal men de meening van den heer de Bazel als een stelling mogen aannemen, om er een verdere argumentatie op te doen steunen.

Hier staat echter tegenover dat de meening van den heer de Bazel wel iets geeft, dat toch niet zoo direct verwerpelijk is, iets waarmede wij met ons gevoel wel sympathiek kunnen meegaan.

Er *is* immers toch iets in de verhoudingen van het vierkant dat naar het schommelende, het onbesliste, het weinig karakteristieke, ... het minder karaktervolle .... het karakterlooze toegaat.

Het *is* toch immers een feit dat de staande of liggende rechthoek in zijn domineerende hoogte of breedtemaat karakteristiek iets uitdrukt, dus sprekend is. Het verticalisme van de Gothiek, het horizontale van de Renaissance, zij geven toch het essentiëele karakter aan deze stijlen.

Te ontkennen valt dit geenszins, maar dit sluit tevens niet uit, dat het vierkant in zijn verhouding karakterloos zou zijn, en, toegepast, tot iets karakterloos aanleiding moet geven. Integendeel het vierkant is in zijn verhoudingen van lengte tot breedte al wel zeer bijzonder en karakteristiek. De karakteristiek van het vierkant is het karakter van het vierkant te hebben. Wij zijn alleen er nog niet aan toe om aan het vierkant in zijn verhouding zulke zinvolle eigenschappen toe te kennen als dat wij dat doen aan den rechthoek.

Is het dus onjuist van den adviseur van de Vijzelstraatbebouwing dat hij ons een stelling suggereert, die onbewezen is, een der elementen waaruit hij zijn stelling opbouwt, blijkt bovendien nog te berusten op een persoonlijke beoordeeling.

En ten slotte zal blijken, dat het verband tusschen het eene element van zijn stelling (het vierkant) en het andere (de straat) niet met elkaar in verband mogen worden gebracht, zooals de heer de Bazel dat in zijn stelling doet. Deze onjuistheid is het, die wij boven aangaven als het associeeren van begrippen die niet geassocieerd kunnen worden.

Het dwarsprofiel van een straat heeft namelijk eerst invloed op het karakter van een straat, wanneer de breedte de hoogte (of omgekeerd) aanmerkelijk overtreft. We krijgen dan *breede* straten of smalle straten en eerst in een breede of smalle straat, gaat men den invloed van de breedte ten opzichte van de hoogte (of omgekeerd) als domineerend op het straataspect voelen. Maar loopende in straten waarbij de hoogtebebouwing binnen kleine fracties met de straatbreedte overeenstemt, voelen wij van die verhouding maar weinig. Ze treft ons niet, ze is niet door ons waarneembaar. De invloed ervan is nihil. In een straat loopende ontvangen wij indrukken van de huizen, van het verkeer, van de kleuren. In een smalle straat ontvangen wij *bovendien* een indruk van de smalte, in een breede *bovendien* een indruk van de breedte. Maar het niet ontvangen van deze indrukken, zal bij de overige indrukken, die wij in straten met vierkant dwarsprofiel toch wel ontvangen, niet als een gemis worden gevoeld. Men mist geen negatie van iets dat bovendien zoo moeilijk waarneembaar is als een straatprofiel.

Het zuivere dwarsprofiel van een straat zouden we alleen kunnen waarnemen door in de centrale as daarvan te loopen; met het tegenwoordige verkeer — experimentators zij gewaarschuwd — is dit niet aan te bevelen. Het dwarsprofiel is alleen zichtbaar in de buitenste straten van een stad die afgesneden als boterhamkoek recht de nog onbebouwde wei inloopen.

Ik acht het dus verkeerd om op grond van zulk een dwarsprofiel te concludeeren tot het noodzakelijk gevolg van een karakterlooze bebouwing.

En ik vind het bij voorbaat een verkeerd motief wanneer men bij het ontwerpen van hooge gebouwen op dit argument zou steunen. Het argument is n.l. zoolang het niet steunt op het bovenaangehaalde experimenteel onderzoek bij alle straten, niet steekhoudend.

Sterk en dwingend is voor mij alleen het in het bovenaangehaalde stuk uit de memorie van antwoord als bijkomstig tusschen haakjes geplaatste: „om verschillende

redenen — waarbij ook de economische factor der grondwaarde een belangrijke rol speelde, maar daarnaast ook de reeds vrij hooge bebouwing der overzijde en ook andere factoren hun invloed deden gelden, werd de voorkeur gegeven aan een verhoogde bebouwing." En al is hij bijkomstig in het zinsverband opgenomen, die economische factor van de grondwaarde, hij ontgaat mij daarom niet. Hij lijkt mij — zooals hij mij van den beginne af aan leek — inderdaad een belangrijke rol te hebben gespeeld. Maar ik neem gaarne aan dat de „andere factoren", die mèt de daklijn van H. Hollenkamp en Co. hun invloed deden gelden, van aesthetischen aard waren. J. P. M.

OVER DE MEUBELEN OP DE KUNSTNIJVERHEIDS-TENTOONSTELLING IN HET STEDELIJK MUSEUM.

In hoevele jaren hebben wij hier ter stede geen algemeene kunstnijverheidstentoonstelling gehad, en hoe lang zullen wij wellicht daarop nog moeten wachten! Is het dan wonder, dat af en toe eenige kunstenaars samenkomen en zelve buiten alle vereenigingsverband een kleine tentoonstelling organiseeren. Verleden jaar exposeerden in het Stedelijk Museum van der Sluys, Hildo Krop, Jacobs e. a.; thans houden Willem Penaat, Bromberg, Jo de Neeve, Bert Nienhuis en de beeldhouwer Rädecker een tentoonstelling van hun werken, waaraan zij nog van eenige andere nijverheidskunstenaars en grafici werk hebben toegevoegd. Weliswaar moet het initiatief tot deze expositie misschien gezocht worden bij de firma Metz & Co., die aan Penaat en Bromberg de opdracht voor de interieurs en meubelen gaf, waardoor het meer een reclame tentoonstelling dan een zuivere artistieke demonstratie is; dit doet wellicht iets af van het ideëele karakter van den opzet, echter niet van het gehalte van het geëxposeerde.

Uit den aard der zaak is de inzending van Penaat het belangrijkste der tentoonstelling. De naam Penaat roept schier voor-historische herinneringen wakker, herinneringen aan de vroegste beginperiode der moderne Hollandsche kunstnijverheid, de tijden toen deze oudere van de modernen medewerkte aan „Amstelhoek" aan het „Binnenhuis" en de reeds lang verdwenen kunstwerkplaats „De Woning". De laatste jaren hadden wij weinig van dezen meubelkunstenaar gezien en het werk dat in de jaarboeken van de V. A. N. K. gereproduceerd werd stond nog, ondanks de verfijning van vorm en detail te dicht bij de zoogenoemde „ambachtelijkzuivere" opvattingen van twintig jaar geleden, dat van beïnvloeding door de jongere meubelfantasten wel sprake kon zijn. In de thans tentoongestelde meubelen heeft Penaat zijn stijlen, regels en paneelen laten varen en heeft hij ook de groote vlakken toegepast die de moderne meubeltechniek — evenzeer „ambachtelijkzuiver" — mogelijk maakt. Terwijl echter de meubelen van een tien-twintig jaar geleden met hun geaccentueerde samenstelling en hun -- volgens andere denkwijze — wel overwogen versieringen terecht typische kunstwerken van dien tijd waren, missen de nieuwe meubelen de klaarheid van samenstelling en opbouw, de zuiverheid en koenheid van vorm om schoone beloften voor de toekomst te kunnen zijn. Vernietigt de rudimentaire rechte of gebogen „kroonlijst" der kasten niet de geheele massawerking, zonder dat de verfijning van den vorm, dit gemis ooit goed kan maken, en doen de een weinig tapstoeloopend gedraaide stijltjes niet slap en weifelachtig tegen de strakheid der groote stukken. Beter dan de kasten — en dit is wel eigenaardig omdat de bouw van een kast altijd voor minder moeilijk doorgaat dan die van andere meubelen — zijn de tafels en vooral de kleine schrijftafel met het neergeslagen blad die wij binnenkort hopen te reproduceeren.

Van de inzending van Paul Bromberg is het meeste werk reeds bekend uit dezen winkel van Liberty. Met goedgekozen stoffen bekleed en met smaakvolle bijkomstigheden prettig gearrangeerd kunnen de meubels verleidelijk voor het modern-willend publiek zijn. Op zich zelf beschouwd zijn ze meestal niet edel genoeg — het driedeelige kastje is ondanks zijne te groote gecompliceerdheid een goede uitzondering — om voor de meubelkunst van beteekenis te zijn. A. B.

PRIJSVRAAG KERKBOUW GEREFORMEERDE KERK TE AMSTERDAM.

Deze kerk moet komen op een terrein gelegen aan de De Wittenstraat, de De Wittenkade en de Korte Nassaustraat te Amsterdam.

De deelneming aan de prijsvraag is opengesteld uitsluitend voor architecten, belijdende lidmaten van een der Gereformeerde kerken in Nederland.

Uitgeloofd worden: een 1e prijs groot f 1300.—, een tweede prijs groot f 700.— en een derde prijs groot f 500.—.

De jury bestaat uit de heeren: Tjeerd Kuipers, Voorzitter, B. J. Ouëndag en en Paul J. de Jongh, Secr., allen architecten B. N. A. te Amsterdam en de heeren G. van Oostveen en L. Boomsma, leden van de Bouwcommissie.

De inzendingen worden ingewacht uiterlijk 15 Januari 1924, aan het adres van het Kerkelijk Bureau der Gereformeerde kerk van Amsterdam, Keizersgracht 566, alwaar exemplaren van het programma op franco aanvraag, kosteloos verkrijgbaar zijn.

Deze prijsvraag is goedgekeurd door de P. P. C.

HET IMPERIAL HOTEL TE TOKIO.

Wij mogen den heer H. v. Hulsteyn, B. B. U. dankbaar zijn voor het doen reproduceeren van een vijftal afbeeldingen van het Imperial Hotel te Tokio, maar krijgen uit zijn artikel sterk den indruk dat het geheele indrukwekkende complex van gebouwen uit een oogpunt van practisch gebruik, een volslagen mislukking moet heeten.

Het is in verband daarmede niet zonder belang te wijzen op het oordeel van den „voorganger van de moderne architectuur in Amerika", Sullivan, die in een enthousiast artikel in The Architectural Record het Hotel beschreven heeft. Aan het eind daarvan zegt hij: „The true meaning of the word *practical* is completely elucidated in this structure. For „practical" signifies explicit and implicit human needs. Such needs run a wide gamut of desire, ranging from the immediately physical and material gradually upward in series through the desires of emotional, intellectual and spiritual satisfactions."

Uit zijne beschrijving en de daaraan toegevoegde plattegronden en foto's wil het mij ook niet voorkomen, dat dit gebouw zonder muren of deuren zou zijn ontworpen en geen rekening zou zijn gehouden met het Japansche klimaat. Integendeel: het wordt geprezen als volmaakt „utiliteitswerk", dat in vele opzichten zóó de stemming opwekt van vreugde, die de beschouwing van een kunstwerk ons geeft, dit Sullivan schrijft: "it has expressed, in inspiring form as an epic poem, addressed to the Japanese people, their inmost thought. It is characterized by the quality, *Shibui*, a Japanese word signifying the reward of earnest contemplation".

Ir. H. G. J. SCHELLING.

ENTREFILET.

B. en W. van Amsterdam moeten *nu* wel de eigenaardige sensatie ondergaan, die we hebben als, na uren lang naar het gekweel, het gestreel, het geschreeuw en het gegeeuw van een gramophoon te hebben geluisterd, dit geluidsgenot ons plotseling wordt beëindigd.

De stilte werkt zoodanig op onze inerte hersenmassa, dat we onwillekeurig uitroepen: Hé, wat hooren we nu!

Maanden lang zijn B. en W. belagerd (zetter, zet geen verkeerde letter!) bestookt, bekegeld en bekogeld door de artikelen van den heer G. J. Rutgers, over de nieuwe Schoonheids-Commissie en over de oude, die niet deugde, ... en toen is plots de stilte ingetreden.

Allermerkwaardigst toch. J. P. M.

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

Bij K.B. zijn bepalingen vastgesteld omtrent het personeel van den dienst der Rijksgebouwen. Wij ontleenen eraan:

Het personeel van den dienst der Rijksgebouwen bestaat uit: één Rijksbouwmeester, de noodige architecten, ingenieurs, bouwkundig-hoofdambtenaren, districts-bouwkundigen, bouwkundig-ambtenaren (verdeeld in twee klassen), hulpopzichters, meesterknechts, werklieden en opperlieden, benevens klerken en schrijvers voor den administratieven dienst en het noodige bedienend personeel. Naar behoefte kan de Minister van Financiën tijdelijke ambtenaren en beambten aanstellen onder den voor hen gewenschten ambtstitel.

De ambtenaren en beambten mogen noch in- noch buiten diensttijd ten behoeve van derden werkzaamheden uitvoeren of onder hun toezicht doen uitvoeren, welke tot hun werkkring behooren of daarmede verband houden; zij mogen bovendien nevens hunne betrekking geen ander beroep of bedrijf uitoefenen, noch toelaten, dat in hun woning koophandel wordt gedreven. Het is hun mede verboden rechtstreeks of indirect deel te nemen in- of in eenige vermogenrechtelijken dienst of vennootschappelijke betrekking te staan tot personen of ondernemingen, welker werkkring met het bouwbedrijf in verband staat, onder welken titel of vorm dit ook zij.

Het aannemen van geschenken in geld als anderszins van bedoelde personen of ondernemingen, onder welken naam of welk voorwendsel ook, alsook het in leening aannemen van geld of andere waarden, is allen ambtenaren en beambten ten strengste verboden.

In de overgangsbepaling is vastgesteld, dat degenen, die den rang van commies bij den administratieven dienst der Rijksbouwdiensten hebben, dezen rang behouden bij den nieuwen dienst met de aanspraken daaraan voor hen verbonden.

ADRES E. HELDRING c. s. AAN B. W. VAN AMSTERDAM.

Ondergeteekenden, vernomen hebbende, dat binnen korten tijd uw college aan den Gemeenteraad een voordracht zal indienen, waarbij zal worden voorgesteld het zoogenaamde Midden-Damterrein in erfpacht uit te geven, nemen hierbij de vrijheid, het volgende onder uwe aandacht te brengen:

dat de in de laatste halve eeuw plaats gehad hebbende stijging van het inwonertal van Amsterdam van ongeveer 250.000 op ruim 700.000 en de daaruit voortgevloeide verkeerstoeneming tot gevolg hebben gehad, dat zoowel de breedte der voornaamste verkeersstraten als, in sommige stadsgedeelten, de constructie van het stratenplan van de zoogenaamde „binnenstad" niet meer voldoen aan de eischen van vlug en veilig verkeer, welke de tegenwoordige tijd — om van de toekomst nog niet eens te spreken — stelt, waardoor in den loop der jaren is ontstaan een stedebouwkundig „binnenstadsprobleem", dat ongetwijfeld dringend om oplossing vraagt;

dat tot de zich bij dit „binnenstadsprobleem" voordoende vraagstukken mede in de eerste plaats moet worden gerekend de noodzakelijke schepping van een thans niet bestaanden hoofdverkeersweg, die het Oostelijk deel der stad verbindt met het centrum der binnenstad, welke hoofdverkeersweg, wat breedte betreft berekend zal dienen te zijn op de verkeerseischen ook van de verre toekomst, en wat het tracé aangaat zich zooveel mogelijk zal moeten aanpassen aan de bestaande historische structuur van de oude binnenstad;

dat adressanten van meening zijn, dat de stedebouwkundig meest juiste oplossing zal zijn, dat deze Oostelijke hoofdverkeersweg gedacht wordt uit te komen op het voornaamste plein van de binnenstad: den Dam, waaruit voortvloeit, dat het tracé van dezen weg de te verbreeden Damstraat, Hoogstraat enz. zal hebben te volgen;

dat een der voordeelen van den aldus gedachten Oostelijken hoofd-verkeersweg naar het oordeel van adressanten zal zijn, dat daardoor waarschijnlijk een gunstige oplossing van het Stadhuisvraagstuk mogelijk gemaakt zal worden; aangaande deze quaestie en aangaande andere voordeelen aan den alsboven geschetsten hoofdverkeersweg verbonden zijn adressanten zoo vrij, kortheidshalve te verwijzen naar de aangehechte dagblad-artikelen van de hand van laatsten ondergeteekende, opgenomen in het Algemeen Handelsblad van 29 September en 2 October j.l.;

dat wanneer deze Oostelijke hoofd-verkeersweg op de wijze als boven aangegeven zal uitkomen op den Dam, ongetwijfeld elke bebouwing van het juist tusschen de uitmonding van dien weg en het overige Dam-gedeelte liggende Midden-Damterrein zoude blijken, ernstig bezwaren met zich te brengen;

dat het onmiddellijke financieele nadeel, hetwelk voor de Gemeente uit het niet in erfpacht uitgeven van het Midden-Damterrein zou voortspruiten, in het geheel niet opweegt tegen de voordeelen van publieknuttigen en aesthetischen aard, welke aan den aanleg van een breeden verkeersweg van den Dam naar de Plantage, de Watergraafsmeer, het Gooi en de Vechtstreek zouden verbonden zijn, terwijl de kosten van aanleg van den verkeersweg aanzienlijk verhoogd zouden worden, indien daarvoor de bebouwing van het Midden-Damterrein ongedaan gemaakt zou moeten worden; met die bebouwing zou, naar de meening van adressanten, de zuinigheid de wijsheid bedriegen;

dat, naar adressanten verder meenen, ook afgescheiden van het al of niet tot stand komen van dezen Oostelijken hoofd-verkeersweg, verschillende andere tot nu toe onopgeloste stedebouwkundige vraagstukken, (waaronder b.v. dat van het voor de toekomst reserveeren van voldoende standplaatsruimte voor auto's etc.) en welke vraagstukken alle ten nauwste met elkaar samenhangen, onafwijsbaar eischen, dat voor het geheéle bovengenoemde binnenstad-probleem zoo spoedig mogelijk een bevredigende oplossing gevonden worde;

dat zoolang dit niet is geschied, het thans reeds beschikken over en voor bebouwing bestemmen van het uit stedebouwkundig oogpunt belangrijkste gedeelte der binnenstad, dat het Midden-Damterrein zeker is, naar hun oordeel voor de stedebouwkundige ontwikkeling der stad nog niet geheel te overziene gevolgen met zich zal kunnen brengen;

weshalve ondergeteekenden de vrijheid nemen, tot uw college te richten het beleefde doch dringende verzoek, dat het alvorens aan den Gemeenteraad voor te leggen een voordracht tot erfpachtsuitgifte van het Midden-Damterrein, doe opmaken een ontwerp, waarbij het binnenstadsprobleem, in het bijzonder wat betreft de verbinding van de binnenstad met het Oosten en Zuid-Oosten, onder cogen zal zijn gezien, en dat zoolang voor dit vraagstuk niet een bevredigende oplossing is gevonden, door welke aanneming het Gemeentebestuur de vrije beschikking over het voor deze oplossing zoo allerbelangrijkste Midden-Damterrein zoude prijsgeven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 46. 17 NOV. 1923.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Ledenvergadering B.N.A. — Allerlei berichten - lange en korte - door mekaar. — Jaarbeursstand N.V. Philips Gloeilampenfabriek, door J. P. M. — De beeldhouwer Mendes da Costa, door J. P. M. — Blok van 52 Woningen aan de Kleverlaan te Haarlem van de Coöperatieve Woningvereeniging „Onder dak", door J. P. Mieras. — Ontvangen boekwerken, door J. P. Mieras.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Ons medelid E. G. W. zond den penningmeester een bedrag van f 50.— als vrijwillige bijdrage in den Hoofdelijken Omslag 1923, waarvoor hij volgens zijn beroepsinkomsten niet was aangeslagen. Het Bestuur betuigt hem hierbij van harte dank voor deze offervaardigheid.

LEDENVERGADERING B. N. A.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. zal worden gehouden op Dinsdag 11 December 1923 te Amsterdam.

In aansluiting daarop zal Dr. H. P. Berlage des avonds een lezing houden voor de leden van den B N.A. en het Genootschap A. et A. over: „Reisindrukken van Indië en zijn Bouwkunst".

ALLERLEI BERICHTEN. — LANGE EN KORTE. — DOOR MEKAAR.

De op 1 September l.l. geopende Bouwkunst-Tentoonstelling in het door B. en W. van Amsterdam welwillend ter beschikking gestelde nieuwe Administratiegebouw der Gemeentetram, is, behalve door houders van doorloopende kaarten, bezocht geworden door 4134 betalende bezoekers. De groote belangstelling, waarin de tentoonstelling zich mocht verheugen, was voor de Commissie aanleiding de sluiting, aanvankelijk bepaald op 30 September, tot 14 October te verdagen.

Een beduidend aantal inzenders hebben, door het beschikbaar stellen van hun werk, willen medewerken aan de vorming van de kern eener verzameling ten dienste van het te eeniger tijd op te richten Architectuur-Museum, vermeld in de indertijd door de Commissie verzonden uitnoodigingscirculaire.

Woensdag 21 November en volgende Woensdagavonden 7 uur, zal de architect J. H. de Groot een aantal colleges geven in de Rijks Academie, over:

Contrapunt in Vorm.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen, tot het verkrijgen van een gevelontwerp voor het Hotel-Café „De Unie" aan de Groote Markt aldaar, zijn ingekomen in totaal 57 ontwerpen met de volgende motto's:

1. „Eenvoud"; 2. „C.W.K"; 3. „Hercules"; 4. „Labor Vincit"; 5. „Stylisch"; 6. „Café"; 7. „Pleinafsluiting"; 8. „5 Cirkels om elkaar"; 9. „Alpha"; 10. „Oud-Groningen"; 11. „Waag"; 12. „C.A.D.U".; 13. „Gearceerde driehoek"; 14. „In pace"; 15. „Out en Nieu"; 16. „Uniek"; 17. „Groningen"; 18. „W.K."; 19. „Horizontale streep"; 20. „M.T.A." en 20 „C".; 21. „1923"; 22. „Tuile Noire"; 23. „Harmonie en Contrast"; 24. „Parkzicht"; 25. „Cirkel waardoor 3 verticale strepen"; 26. „Santé"; 27. „Swastikakruis"; 28. „Ruit, waarin Unie enz."; 29. „253"; 30. „Centrum"; 31. „Reval"; 32. „Unie"; 33. „Rust roest"; 34. „Ameduist"; 35. „Studies"; 36. „12912"; 37. „Opgang"; 38. „Taverne"; 39. „Porfier"; 40. „Zus"; 41. „Contrapunt"; 42. „Cis"; 43. „J."; 44. „Eenvoud"; 45. „Qui"; 46. „Dick"; 47. „Pax"; 48. „Half Volley"; 49. „Monogram DR waarom 3 punten"; 50. „Studie"; 51. „Ella"; 52. „Renault"; 53. „Kedam"; 54. „Trait d'Union"; 55. „merkteeken"; 56. „Front".

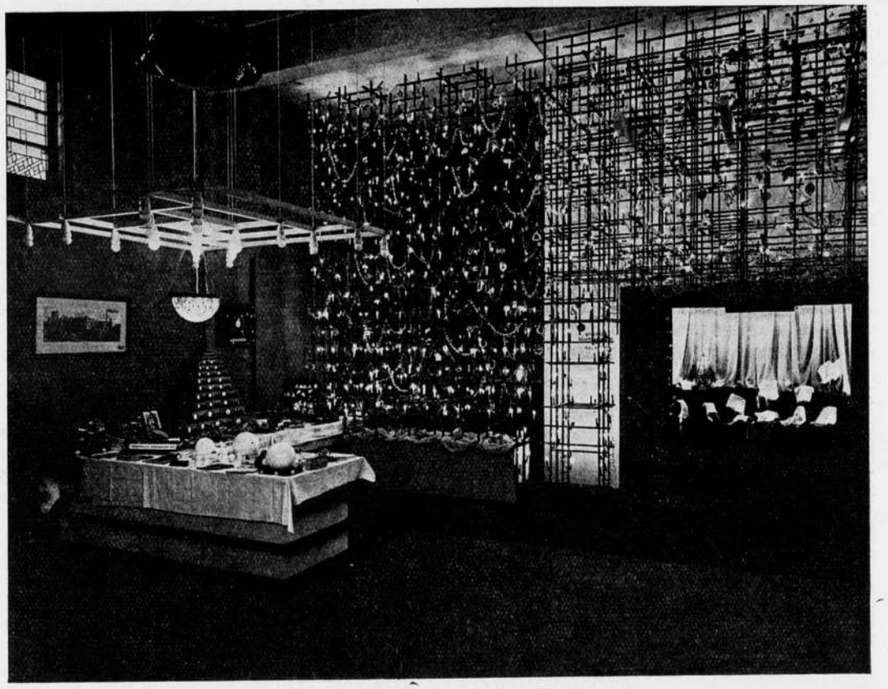

JAARBEURSSTAND PHILIPS GLOEILAMPENFABRIEK
TE EINDHOVEN. SEPT. 1923.

H. A. VAN ANROOY.
ARCHITECT B. N. A.

JAARBEURSSTAND N.V. PHILIPS GLOEILAMPENFABRIEK.

Het is aan van Anrooy besteed, hem een jaarbeursstand toe te vertrouwen. Als wat? Als architect, als architecte-intérieur, als décorateur? Eigenlijk als niets van dat alles. Het best is het hem den étaleur te noemen, maar dan in een genre, dat tot nog toe niet naar voren kwam: de artistieke fantastische étalage.

Van Anrooy is op dit gebied bijzonder inventief en altijd raakt zijn inventie de kern van de zaak, waarom het gaat. Dat was hier het nieuwste Philips-product: Kerstboomlampjes.

Maar hoe knap Philips ook is, zijn kerstboomlampjes kunnen niet flikkeren zooals de ouderwetsche kaarsjes dat wèl konden. En toch hebben ze op de Jaarbeurs in September j.l. geflikkerd, dat het een lust was. Zie hoe van Anrooy de kerstboomstemming weergaf: de kerstboom is aangestoken, de lamp brandt huiselijk boven de tafel, knus gedekt met een kleedje, beladen met een overvloed van cadeautjes. Bedenk nu hoe achter de mazen van dit fantastische lattenweefsel iedere lamp, tot een 100 Kaars Arga toe, gaat flikkeren: uitgaand-aangaand-donkerend, lichtend, naar gelang ze schuil gaat of te voorschijn komt achter of van achter twee, drie, vijf of zeven takken van den kerstboom! Het is eigenlijk een oolijke streek, maar wanneer wij om ons heen de étalages zien, waarin een wanhopige strijd wordt gestreden tusschen de étalage en het geëtaleerde, dan voelt men zulk een stand van van Anrooy als voortgekomen uit een geheel ander, een nieuw begrip van étaleeren. In zulk een stand is geen strijd meer tusschen de étalage en het geëtaleerde; beide zijn te zamen gesmolten, en wat in strijd verloren ging, wordt nu door ééndracht kracht.

J. P. M.

DE BEELDHOUWER MENDES DA COSTA.

Dr. J. Mendes da Costa, de beeldhouwer, was dezer dagen 60 jaren oud en deze gebeurtenis, die zoo zeer met zijn persoon samenhangt, is wel aanleiding om zijn kunstenaarsleven, zooals dit is op te maken uit zijn werk, een, voor hem verdraaglijken blik te gunnen. Want Mendes' kunstenaarsleven verschijnt ons als een zóó benijdenswaardig leven, als een zoo tot voorbeeld strekkend leven tevens, dat er reden is onze gedachten daarbij een oogenblik te laten stilstaan.

En dan treft ons in de eerste plaats de geleidelijkheid, waarin dit kunstenaarsleven verloopt. We zouden de grafische lijn er van kunnen geven door de hyperbool, die steeds stijgende is en het asymtotische ideaal steeds naderend. Hoe verschilt deze levenslijn van die van andere kunstenaars, die, ook stijgend, zulke vele inzinkingen vertoonen, zulke vreemdsoortige, onverwachte en onbegrijpelijke wendingen. Hoe zien we de meeste kunstenaars na meesterlijke prestaties, weer stuntelig tobben, hoe zien we ze zooveel beloven, maar vlak daarop teleurstellen.

Niet aldus Mendes, die in al zijn werk vanaf het vroegste tot het allerlaatste meester was en veel beloofde. Mendes behoort tot die enkele kunstenaars die, van hun jeugd af aan, een groote wijsheid in zich dragen, dat hun het fundament is voor hun levenswerk. Het kunstenaar zijn is zoo vaak verstoken van innerlijke wijsheid, die vasten grond geeft en steun in scheppen en streven.

Hoe menig rijk begaafd kunstenaar, vol ideeën, vol fantasie, staat hulpeloos wankel en grijpt zich vast aan alles wat maar vast lijkt en niet los. Hoe menig groot talent drijft op een strooming, die wel geestelijk is, en nieuw van gisteren, maar morgen aan den dag zal doodloopen of uitvloeien in niets. Hoe vele kunstenaars vinden den steun niet in de erkenning, in den bijval, die in deze landen wispelturig is als het kwik der barometers en bovendien nog despotisch.

Er zijn maar weinig kunstenaars, die, als Mendes, een groote wijsheid in zich dragen, die voor hen de zedelijke kracht is voor hun kunstenaarschap. En onder die kracht ontplooit zich, gedurende hun leven, wat in den aanvang besloten lag voortdurend tot schoonheid, tot edele en vooral gezonde schoonheid. Hun werk blijft vrij van die affecties, die neigingen tot het weekelijke, het lijdende, het op het randje-af-ziekelijke en sentimenteel-sensueele, dat zoo licht een tintje van aantrekkelijkheid temeer aan het kunstwerk kan geven.

En dezulken wagen de verleidelijke pogingen om dit tintje te geven niet.

Het kunstenaarschap van menschen als Mendes is zoo prachtig gaaf en te midden van den wervelwind van kunsten en kunstrichtingen en kunsttendenzen en kunstprincipes zoo sterk en oprecht. Er is bij de kunstenaars zoo weinig meer een levensgang, rustig maar vastberaden, dien wij met open oogen kunnen volgen, er is een levensdans, hossend en sleepend, die onzen blik vermoeit en ons bedwelmt en verslapt.

Mendes' levensgang als kunstenaar, is als de hyperbool steeds stijgend en steeds naderend het ideaal, en op elk moment van zijn levensgang en dus van zijn levenswerk zien we de karakteristieke vectoren. Nemen we drie momenten: de dorpelwachters aan het gebouw van de Algemeene te Soerabaya van 1900, het vrouwenfiguurtje aan de pui van het archief-gebouw van de „Utrecht" te Utrecht van 1913, en het Monument van den Boeren-Generaal de Wet op de heide te Hoenderloo van 1923.

Mendes is thans 20 jaar verder, 20 jaar verder in zijn doorgronden van het wezenlijke, van het essentieele, 20 jaar verder ook met zijn betasting van de stof, van het materiaal. Maar deze eigenschappen, die de heer Roorda in het laatste nummer van „Architectura" zoo mooi belichtte, en die te zamen de kern van zijn kunstenaarschap vormen, zijn even volledig te onderkennen in de geweldige dierenlichamen van 20 jaar geleden, in het prachtig teere figuurtje van 10 jaren terug, als in de stoere Boeren-koppen van nu, zooals ze te onderkennen zullen zijn in zijn werk dat wij, te hopen, op zijn 70e jaar zullen zien.

J. P. M.

BLOK VAN 52 WONINGEN AAN DE KLEVERLAAN TE HAARLEM VAN DE COÖPERATIEVE WONINGVEREENIGING „ONDER DAK".

De huizen, die hier zijn afgebeeld, passen heel goed in de sfeer van Haarlem. Dat passen in die sfeer is er een van de goede eigenschappen van. Het zou bijv. verschrikkelijk zijn als in Haarlem een bouwwerk zou verrijzen, laten we zeggen van Hans Scharoun of Kurt Schwitters. Het zouden natuurlijk op zich zelf heel mooie bouwwerken kunnen zijn, misschien mooier dan die van het werk van den heer Roodenburgh, maar, neen, hier in Haarlem zouden ze niet passen.

Het is moeilijk soms de sfeer van een stad precies aan te voelen, maar van Haarlem heeft van Deyssel het ons gemakkelijk gemaakt door zijn voortreffelijke „Causerie van Haarlem", die verschenen is in zijn bundel „Werk der Laatste Jaren".

In dit wondermooie beschrijvende verhaal, is alles wat Haarlem tot Haarlem stempelt, kostelijk fijn gevoeld en gesublimeerd tot een rijk levendig beeld van deze stad, als een verblijfplaats van menschen.

En als we dan door van Deyssel denken, aan de Markt met Louwtje, aan de Groote Kerk met de Damiaatjes, aan de Vleeschhal, aan het Stadhuis, waar zoo vaak trouwdag is, „dat het ten slotte monotoom wordt", aan de Teyler-stichting, aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, het Frans Hals Museum, aan den Commissaris der Koningin, aan de hemel weet wat nog meer, tot de Haarlemmerhalletjes toe, (van Deyssel zegt: „De halletjes zijn platte ronde donkerbruine brosse koekjes met duizenden heerlijke barstjes"), dan, ik herhaal het, is het hierbij afgebeelde werk echt iets Haarlemsch. Het is fijn verzorgd, fijn bestudeerd, met liefde en genegenheid behandeld en met talent. Ieder brokje er van is waard om afzonderlijk bekeken te worden en zooals zoo'n brokje het „doet" met den topgevel leunend tegen den zwaren schoorsteen en de goten als luifels het vriendelijke muurwerk beschuttend, past alles in de sfeer van Haarlem.

Het bouwwerk is door zijn uiterste verzorging merkwaardig te noemen, want niet alleen dat deze bedoeling kenbaar en merkbaar wordt uit een verzorgenden geest, maar zij is ook tot haar recht kunnen komen door goede kwaliteit materialen zonder nochtans de huizen noemenswaard duurder te maken.

Ook de tuinen kenmerken zich door den wil om hiervan niet de chaotische levendigheid of levendigen chaos te maken die men elders wel ziet.

Toch is de architect niet in de ondraaglijke fout vervallen iederen bewoner met zijn achteruitje in het strenge gelid te zetten, dat eigen was aan de oude schutterij of de Eerewacht te paard bij de Jubileumfeesten.

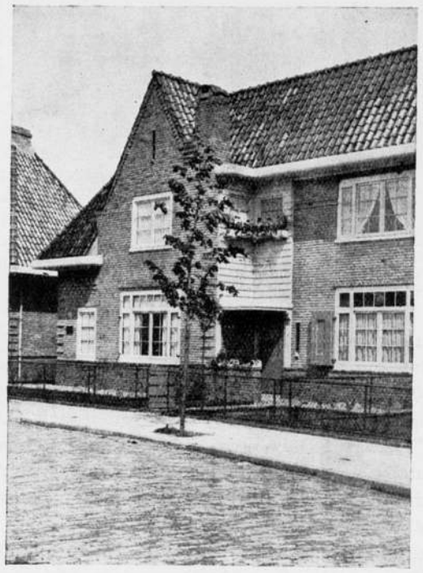

VERSCHILLENDE KIJKJES WONINGBOUW „ONDER DAK" TE HAARLEM. ARCHITECT J. ROODENBURGH.

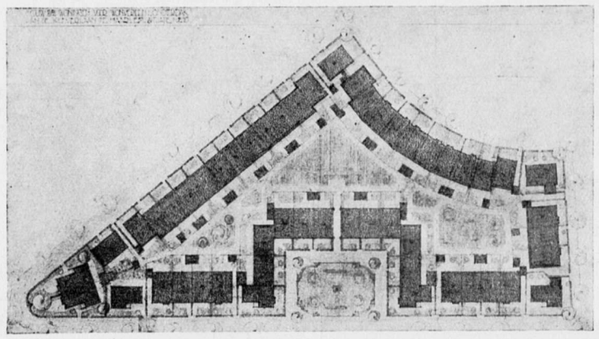

BEBOUWINGSPLAN WONINGVEREENIGING „ONDER DAK" TE HAARLEM.

En toch, hoewel al deze inderdaad goede kwaliteiten te waardeeren zijn, hoewel het moeilijk is eigenlijke tekortkomingen te ontdekken, hoewel een aantrekkelijke fijnheid zoo mooi het toegewijde van den schepper blootlegt, toch mist dit werk dat bepaalde accent, dat het bouwwerk werkelijk boeiend kan maken. Ik geloof niet, dat men veel naar dit bouwwerk zal „omkijken". En dat doet men toch wel naar andere gebouwen, die misschien op lange na niet met de positieve kwaliteiten van dit hier, kunnen wedijveren. En al dweep ik niet direct met de producten van Scharoun en Schwitters, ik houd meer van die gebouwen.

Kent ge de ontboezemingen van den onbetaalbaren Henri Béraud, (den zwaarlijvige). Zijn smaak ging uit naar mooie meisjes, blank van huid, roode lippen, etc. etc., „ce qu'on appelle le type bordelais". En toen stond hij voor een lieflijke dame, „tout en sucre et en fossettes, jolie, certes, mais enfin pas mon type. Comment diable avais je pu".

Ik kon het waarlijk niet helpen, dat ik, toen ik voor dit bouwwerk stond, aan den tweestrijd van dien dikzak dacht. J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN

De boekenmarkt der Nederlandsche werken op het gebied der bouwtechniek is goed voorzien, en wordt steeds uitgebreid. Ziehier eenige, der laatst verschenen boeken.

„Machinale Houtbewerking" door D. Kiekens en „Bouwkundig Vragenboek" (derde druk) door C. Visser, beide met zorg uitgegeven door Æ. E. Kluwer te Deventer.

Geeft het eerste duidelijk antwoord op alle vragen, die bij de machinale houtbewerking te bedenken zijn, het tweede laat de antwoorden in het midden, bepaalt zich slechts tot alle vragen die op het gebied der burgerlijke bouwkunde te bedenken zijn.

„Kern der Materialenkennis", (vierde druk) door F. Wind. Deze schrijver behandelt de zaak niet luchtig. Maar zijn kern is goed doordacht en praktisch. Dit laatste zal ook wel te zeggen zijn van zijn „Technisch Vademecum" dat in den tweeden druk, belangrijk is uitgebreid. Vademecums zijn eigenlijk ondingen, want je vindt nooit precies wat je zoekt en je zoekt nooit precies wat je vindt. Wind's werken zijn uitgaven van de N. V. Uitgevers Maatschappij voorheen van Mantgem en de Does.

De Uitgevers Maatschappij „Kosmos" gaf uit: „Electriciteit voor Bouwvaklieden" door Ir. E. H. Smid. Of veel bouwvaklieden zich erg zullen inlaten met de wet van Ohm, de wetten van Kirchhoff en de regels der inductie, staat te bezien. Maar ze hebben nu in elk geval een aardig, eenvoudig en duidelijk boekje, waaruit ze, als ze het willen, de grondbeginselen der toegepaste electriciteit kunnen leeren.

„Water-voorziening van gebouwen" door C. W. J. Schorteldoek is ook een nieuwe uitgave van „Kosmos". Het is een keurig boekje, waarin in een kort bestek het voornaamste op dit gebied is ondergebracht. Anton Kurvers teekende den band, die de bescheidenheid, welke het inwendige siert, wat ontsiert. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 47. 24 NOV. 1923. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Ledenverg. B.N.A.— Inning Hoofdel. Omslag.— Bouwk. en Vriendsch.— Tudor Domestic Architecture.— Onderstation G. E. W. en Laboratorium voor Electro-Chemie te Amsterd., door J. P. M. — Vijzelstraatbebouwing, door J. P. M. — Ingezonden, door G. J. R. — Entrefilet, door J. P. M. — Draagvermogen van Heipalen, door Pl. v. d. B., Arch. B. N. A. — Ontv. Boekw. en Tijdschr. door D. F. S., Schb. en A. B.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

AAN ALLE LEDEN VAN DEN B. N. A. DIE ZICH BEZIGHOUDEN MET HET RESTAUREEREN VAN BOUWWERKEN.

In verband met een ingekomen schrijven van de Afdeeling B. der Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg worden alle leden van den B. N. A. die zich bezighouden met het restaureeren van bouwwerken opgeroepen tot een vergadering, welke zal plaats hebben te 's-Gravenhage op Zaterdag 1 December, des n.m. 2 uur in Restaurant de Kroon, Zaal 7, Spui no. 10, onder leiding van den heer S. de Clercq, Architect B. N. A. te 's-Gravenhage.

Het doel der bespreking is van gedachten te wisselen over enkele punten, samenhangende met de positie van den architect tot den opdrachtgever en daarover conclusies op te stellen ter adviseering van het Bestuur. De Directeur, J. P. MIERAS.

Op de ledenvergadering van 17 November j.l. is het voorstel van het Bestuur van den B.N.A. betreffende het instellen van een voordracht-commissie aangenomen, en wel in zijn geheel dus omvattende de drie in No. 40 van het B. W. aangegeven punten.

Zooals het voorstel is aangenomen is het echter los van de daaraan voorafgaande toelichtingen, zoodat de ledenvergadering haar vrijheid heeft voorbehouden ten aanzien van alles wat in die toelichting staat.

LEDENVERGADERING B. N. A.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. zal worden gehouden op Dinsdag 11 December 1923 te Amsterdam.

In aansluiting daarop zal Dr. H. P. Berlage des avonds een lezing houden voor de leden van den B.N.A. en het Genootschap A. et A. over: „Reisindrukken van Indië en zijn Bouwkunst".

INNING HOOFDELIJKEN OMSLAG.

Eenigen tijd geleden hebben wij op deze schoone pagina een oproep geplaatst om toch vooral het geld gereed te houden bij het aanbieden van de kwitantie voor de contributie van den B. N. A. Wij kunnen op succes bogen. Want slechts 117 kwitanties van de 240 zijn onbetaald terug gekomen. Dit gunstige resultaat sterkt ons in het vertrouwen dat een oproep om bij het dezer dagen aanbieden van de kwitanties van den hoofdelijken omslag eveneens het geld gereed te houden, ook succes zal hebben.

Zoo'n hoofdelijke omslag is uit den aard der zaak nog al een omslag. Laten de leden er dus aan denken er geen extra omslag bij te maken, maar nu al vast alle huisgenooten er van te verwittigen, dat de kwitantie in aantocht is en dat zij niet onbetaald mag teruggaan.

In het bedrag zijn de zegel en inningskosten inbegrepen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Op de door Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen zijn totaal 70 (zeventig) antwoorden ingekomen, en wel:

voor een gebouw voor Haven en Loodsdienst 37 inzendingen onder de volgende motto's: Kompas, Vuurpijl, Scheepvaart, Navigatie, Aba, wapens van Rotterdam en Amsterdam geteekend, Aqua, H 1923, „J.V.", Albertine [2]), Kop, twee zwarte vierkantjes geteekend, Nautisch [1]), Styx, Columbus, Herc, Studie, Haga, Con Amore, „Hav. Loo", B. V., Cupido, Kijk uit, Loodswezen, 26 uren, Aan de Rivier, VII, Roeping, Zwart op wit, Havenzicht, Navigatie (2), Een, kwart stuurrad geteekend, T. M. T., Laagland, Swastika geteekend, Steenenbaak.

voor een brug over een stadssingel 25 inzendingen onder de volgende motto's: brug boven water geteekend, Geranium, Parabool, Naar den overkant, Corry, twee verticale en drie horizontale streepjes door elkaar tusschen haakjes, Studio, A. B. C., Lotus, Beton, Atinea, A. B. C. (2), Stadsontwikkeling, Park (2), 235, A-Z, „Beton" (2), Koppelpoort, Park, Labor, Haast, Oeververbinding, Gretha, „Zus", Corrie.

voor een stel Garderobekasten in kleedkamer, 8 inzendingen onder de volgende motto's: Morgenstond, Repos, 1923, Eenvoud, Qualis, Neven, Deguerre, Eiken.

TUDOR DOMESTIC ARCHITECTURE.

Het genootschap Nederland—Engeland heeft den heer Arthur Stratton uit Londen, „Reader in Architecture" aan de hoogeschool aldaar, uitgenoodigd tot het houden van een reeks lezingen in ons land.

Gisteravond las de heer Stratton in „Bellevue" voor de Amsterdamsche afdeeling van dit genootschap over het onderwerp: Tudor domestic architecture.

De heer Stratton, die er zijn vreugd over uitsprak in Amsterdam, de stad met zijn vele stadsschoon te mogen optreden, besprak de ontwikkeling van den Tudor-stijl en de invloeden die daarop van buitenaf hebben ingewerkt.

De oorspronkelijke Engelsche stijl, zooals die in het tijdperk vóór de 16e eeuw in Engeland werd aangetroffen is nog in enkele oude bouwwerken bewaard gebleven, die uit dien tijd stammen. De behoefte aan veiligheid en de bouwstijl van de kerk is in den stijl van deze bouwwerken merkbaar.

Met enkele zeer fraaie lichtbeelden liet de spreker zijn toehoorders zien, hoe deze oud-Engelsche huis-architectuur oorspronkelijk haar eigen zuiver Engelsch karakter heeft gehad. In den loop der tijden, beginnende met de zestiende eeuw is de zuiverheid ervan verloren gegaan. Vlaanderen heeft er zijn stempel op gedrukt, nadat eerst de uitwendige versieringen Italiaansche invloeden hadden ondergaan. Vooral de handelsbetrekkingen, doch ook de wegens hun godsdienst uitgewekenen in Queen Elisabeth's tijd, zijn het geweest, die den stijl van andere landen naar Engeland hebben doen overwaaien om zich daar met den Engelschen stijl te vermengen.

De heer Stratton noemde deze buitenlandsche invloeden de oorzaak van den eenigen slechten bouwstijl dien Engeland heeft. Vervolgens besprak hij het ontstaan van de vroeg-Renaissance, het tijdperk van Elisabeth en den Jacobean-stijl waardoor de oorspronkelijkheid van den Tudor-stijl steeds meer verloren ging.

Uitvoeriger stond de spreker stil bij het tijdvak der late Renaissance, die in het begin der zeventiende eeuw groote veranderingen in Engeland teweeg gebracht.

James I en Charles I lieten zich bouwwerken oprichten door Iningo Jones, een bouwmeester die ter bestudeering van Palladio Italië bereisd had.

Ook uit de Noordelijke Nederlanden is op Engeland invloed uitgeoefend; het gebruiken van baksteen voor de bouwwerken in de „Georgian Periood" gedurende de regeering van Charles II en van den stadhouder-koning Willem III, het William-and-Mary tijdperk, ging gepaard met het bestudeeren van Hollandsche boeken over bouwkunst, waarvan een aantal zelfs in het Engelsch werden vertaald. Zoo het boek van den Amsterdamschen bouwmeester Philips Vingboons dat in 1648 hier ter stede verscheen en dat in Engeland van grooten invloed is geweest.

Sir Christopher Wren, die hoewel onder Nederlandschen invloed staande, toch in zijn bouwwerken zuiver Engelsch is gebleven vormde een vermeldenswaardige figuur in de Engelsche bouwkunst. Hampton Court en Kensington Palace zijn zijn voornaamste bouwwerken.

Van de tweede helft der zeventiende eeuw tot het begin der achttiende eeuw heeft Nederland invloed uitgeoefend op den Engelschen stijl; daarna waren het Italië en Frankrijk, die de Engelsche bouwkunst beheerschten.

Met tal van zeer fraaie lichtbeelden verduidelijkte de heer Stratton deze belangwekkende voordracht. (Hdl.).

[1]) Correspondentie-adres en Naambrief ontbreken.
[2]) Correspondentie-adres ontbreekt.

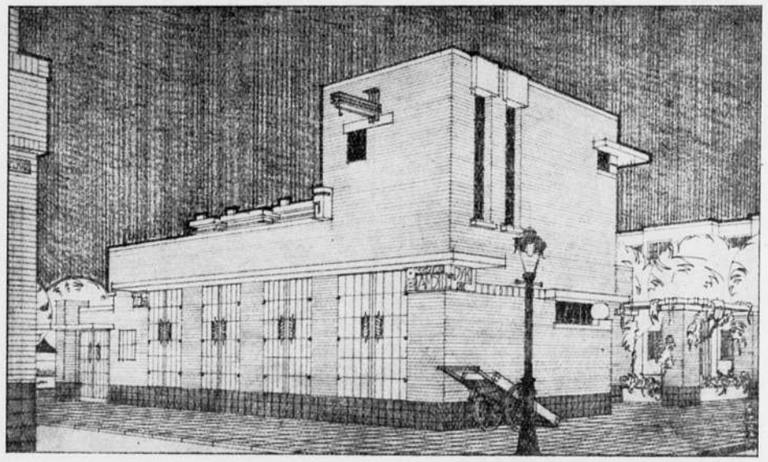

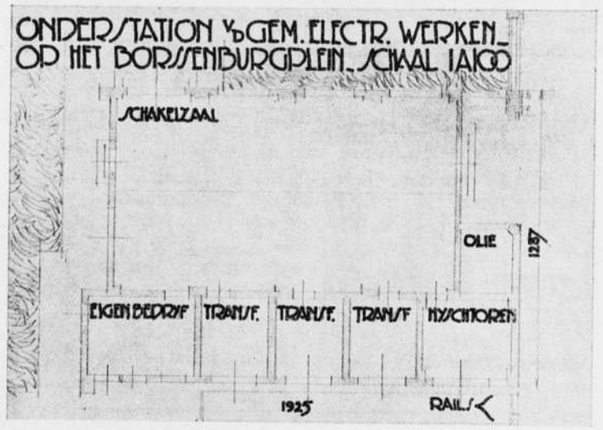

AFDEELING GEBOUWEN. DIENST P. W. AMSTERDAM.

ONTWERPER IR. A. BOEKEN.

ONDERSTATION G. E. W. EN LABORATORIUM VOOR ELECTRO-CHEMIE TE AMSTERDAM.

Wanneer wij weten, dat het hierbijgaande werk is van een jong architect, die in zijn vele schrifturen getuigd heeft van gevoel te hebben voor en te verlangen naar een vooral frissche en gezonde bouwkunst, dan stelt dit werk ons in menig opzicht teleur. Want, welke ook de kwaliteiten zijn, die wij kunnen aanwijzen in de ontwerpen, zij missen toch dat, waar het verlangen van den ontwerper in zijn beschouwingen dikwijls zoo krachtig naar uitgaat. Zijn deze gebouwtjes dan niet frisch, niet getuigend van goed begrepen modern inzicht? Wij antwoorden: neen! Want, denk U slechts de hier en daar ergens uit- of overstekende, min of meer geestig aandoende, vaak niettemin onnatuurlijke details, en versieringen eens weg, wat blijft er dan van dit geheele geval over? Niets anders dan een stugge, vormlooze, karakterlooze

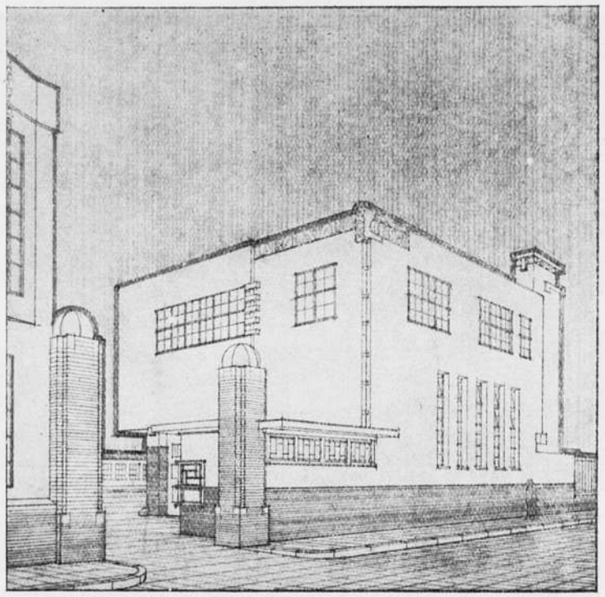

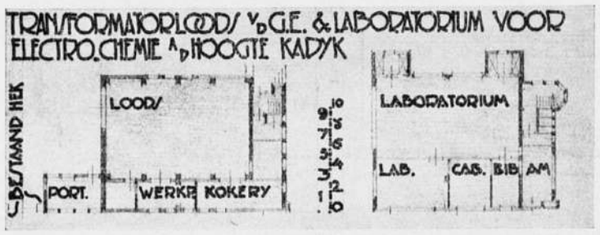

AFDEELING GEBOUWEN.
DIENST P.W. AMSTERDAM.

ONTWERPER
IR. A. BOEKEN.

massa. Zoo gezien, is dan ook het ontwerp „gered" gedacht, door wat bijzondere details (zie den schoorsteen de vijf klaviertoetsen aan het laboratorium raam, den hijschbalk aan het onderstation e. d.), maar een sterke en vooral een frisch gezonde moderne bouwkunst, vraagt geen overvloed van sierwerk voor zulke simpele gevallen, als de kern goed en gezond is. Maar aan de kern, aan de plastiek van het werk, is niets bijzonders, niets sprekends. De moderne bouwkunst, stelt aan hare beoefenaars oneindig zwaardere eischen dan de bouwkunst van der 80er jaren. Haar beoefening was toen een gezellig genot, te genieten onder de auspiciën van Vitruvius, die met zijn ordinatio, dispositio, eurythmica, symmetria, decor en distributio, vriendelijke aanwijzingen gaf en waarmede men het, bijv. bij de onderwijsgebouwen in Delft, heel ver bracht. Maar thans maken we van een electrotechnisch onderstation geen villaatje meer, of een ander knus geval. Is dit de belichaming van een tot de uiterste grenzen geperfectionneerd technisch probleem? Zoekt men achter deze gevels, die apotheose van het menschelijk vernuft, waarin de geheimzinnigste natuurkrachten door die gepolijste schakelaars en draden geleid worden in richting en sterkte en aard, zooals men dat wenscht en wil? Gaan hier de gedachten naar uit, of naar Joost Vermaarsch Boeck over de Bouw-kunst, waar wij lezen:

„Ende soo ons Godt Tijt en gelegentheyt toelaet, soo sullen wij beschrijven dat de hooghten van 't Gebouw, door soodanige deelen soude mogen in de hoogten werden gedeelt, als de proportie van Deuren, alwaer men de swaerte van de Ornamenten naer souden mogen maken; soo wert wel expresselijck begeert dat het Gebouw heerlijck in 't aensien sal worden gemaeckt (zie de perspectieven), 't geen een goet Bouwmeester wel dient in achtinge te nemen; alsmede het separeren van de Lijsten, die het werk schijnen aen malkander te binden en het schoonste van 't Gebouw uytsteeckender maecken (zie het onderstation) die altijt correspondentie met malkander hebben, soo wel boven malkander (zie weer het onderstation) als voor malkander (zie nog eens het onderstation).

Het waren natuurlijk zware opgaven, niet alledaagsch en wat buitenissig en het is een heele toer om te voldoen aan de „praktische" eischen, gesteld door een staf van ingenieurs- en electrodoktoren, electro-technici, electro-chemici-electro-werktuigici, electro-olieci, al te gaar evenveel weerstanden en omvormers (om in de electro-linguistiek te blijven). En het is ook waar, dat de besten onder de besten ten slotte Gods water over Gods akker laten loopen, beu van de weerstanden en de omvormers en van het nog eens en nog eens ontwerpen. Maar, moet niet de moderne architect tegen deze „methode" opgewassen zijn. Las ik overigens niet van Brunelesco en zijn koepelbouw van den Dom te Florence, dat het ook toen met de autoriteiten niet botertje tot den bôom was?

J. P. M.

VIJZELSTRAATBEBOUWING.

Den heer Mieras.

Het interesseert U wellicht te vernemen dat de stelling waaraan U het grootste deel Uwer algemeene beschouwingen in het B. W. van 10 Nov. j.l. wijdt en die U mij toedicht, n.l.: „Bij een vierkant dwarsprofiel van een straat ontstaat een karakter-„looze bebouwing" — niet van mij afkomstig is. Het is trouwens een zeer onlogische stelling — dus, *geen stelling;* aangezien werkelijk „karakter der straatverhouding", en „karakter der bebouwing", twee verschillende factoren zijn.

In mijn adviezen heb ik alleen gesproken over de verhouding van hoogte tot breedte der straat en in dit verband gewezen op de essentieele waarde van dezen wiskunstigen factor voor het toekomstig hoofdkarakter der straat, welk eigen karakter moet worden bepaald in verband met de omgeving en wordt beïnvloed door de wijze van bebouwing.

Ik schreef te dien aanzien o.a.: „Het spreekt van zelve dat door een op zichzelf „min of meer levendige bebouwing dat hoofdkarakter, naar een of andere zijde kan „worden beïnvloed; maar het domineerend karakter van de bovengenoemde essen-„tieele waarden is niet te neutraliseeren".

Uw vraag naar het empirisch bewijs, uit een onderzoek van alle straten met 1—1 verhouding, lost het vraagstuk niet op. U zelve legt hier ten onrechte essentieel verband tusschen de twee factoren: „maatverhouding = primair algemeen vormkarakter; en karakter der bebouwing.

Hierbij is te bedenken:

1e dat bij individueele bebouwing van een straatwand, met perceeltjes van 6—12 M. breedte en zeer verscheiden afwisselende hoogten, uiteraard de secondaire invloed door deze bouwwijze op het straatkarakter, geheel anders is dan bij massabouw, waar het algemeen type meer uniform en de hoogtelijn over groote lengte ongeveer gelijk zal zijn; waaruit volgt dat als er straten met 1—1-verhouding van levendig aspect gevonden worden, dit nog geen afbreuk doet aan de stelling dat dit i.c. de minst wenschelijke verhouding is;

2e dat bij aangeven van een hoogtegrens, door de economische factoren de neiging bestaat die hoogtegrens ook te bereiken; en zoo, zelfs bij individueele bebouwing,

de bouwhoogte te nivelleeren. Men ziet dat verschijnsel overal duidelijk, ook aan het, als reactie daarop, om aesthetische redenen geforceerd verschil van hoogte maken in moderne huizenblokken.

Hieruit volgt dat bij het huidige bouwen in massa, z.g. blokbouw, het primair karakter der straatverhouding veel meer gaat domineeren en het dus ook veel meer van belang is aan de maatverhouding der straat aandacht te schenken; want deze, met de massaverhoudingen bepalen het karakter van een stadsbeeld.

10—11—'23. K. DE BAZEL.

De passage uit de Memorie van Antwoord van B. en W. van Amsterdam op het afdeelingsverslag van de Gemeentebegrooting vond ik, uit het overzicht van de Memorie gelicht, als een aparte mededeeling in „De Telegraaf".

Ik kan niet nagaan of B. en W. of wel „de Telegraaf" de bewuste passage heeft verzonnen.

Maar zooveel doet het er ook niet toe, omdat de heer de Bazel zelf schrijft, dat straten met 1—1 verhouding van levendig aspect, geen afbreuk doen aan de stelling, dat dit i. c. de minst wenschelijke verhouding is Inmiddels toont de heer de Bazel wel aan, dat het van veel belang is aan de maatverhouding der straat aandacht te schenken, maar niet, *waarom* de verhouding 1—1 de minst wenschelijke is.

En daarover ging de „stelling", die geen stelling was, en van duistere afkomst.

J. P. M.

INGEZONDEN.

Geachte Heer Mieras!

Naar aanleiding van Uwe publicatie in het voorlaatste nummer van het B. W., waarin U in verband met de Schoonheidscommissie mijn naam noemt, doe ik opmerken dat uit het feit dat ik gedurende de laatste maanden niet meer schreef over genoemde commissie en hare werkzaamheden niet valt af te leiden, dat ik het sedert dien met hare werkwijze eens ben.

Waarschijnlijk heeft mijn geschrijf er toe geleid dat men mij deel heeft doen uitmaken van de Commissie, waarin ik nu eenige maanden zitting heb.

En dan ligt het voor de hand, dat men niet ononderbroken blijft schrijven, doch de gelegenheid te baat neemt om ervaring op te doen; bovendien om in den boezem der Commissie zelve de bezwaren naar voren te brengen.

Op deze wijze ware wellicht meer te bereiken dan met schrijven; waarop overigens de buitenstaander is aangewezen, o.m. ook omdat niet gebleken is, dat de B.N.A. ooit iets ondernomen heeft om aan de geuite grieven zijner leden te gemoet te komen.

In hoeverre dit pogen resultaat heeft gehad hoop ik binnen niet al te langen tijd eens te mogen mededeelen.

Stel er U niet te veel van voor!

Inmiddels gaarne t.a.v.
G. J. RUTGERS.

ENTREFILET.

Neen. Niets! J. P. M.

DRAAGVERMOGEN VAN HEIPALEN.

Naar aanleiding van de verschillende artikelen door mij en anderen over dit onderwerp geschreven in het „Bouwkundig Weekblad", in „De Ingenieur" en in het „Centraalblad der Bouwbedrijven", werd mij door collega's verzocht als eindresultaat de formules te vermelden, waarnaar het draagvermogen van heipalen met voldoende zekerheid kan berekend worden.

Gaarne voldoe ik aan dit verzoek.

De Hollandsche heiformule luidt:

$$Q = \frac{B^2 \times H}{n \times (B + P) \times z}$$

en de formule van Brix:

$$Q = \frac{B^2 \times H}{n \times (B + P) \times z} \times \frac{P}{B + P}$$

Q = het draagvermogen in K.G.
B = het gewicht van het heiblok in K.G.
P = het gewicht van den paal in K.G.
H = de valhoogte van het heiblok in M.
z = de zakking per slag in M.
n = een coëfficiënt, waarvan de grootte door ervaring bepaald wordt.

De Hollandsche heiformule geeft volgens mijn ervaring in 't algemeen voldoende zekerheid, indien de coëfficiënt n op 10 gesteld wordt en de formule van Brix, indien n op 3 à 4 gesteld wordt.

Is het heiblok tweemaal zoo zwaar als de paal (met het oog op de berekeningen is een lichter blok niet gewenscht) dan is, wanneer we in de formule van Brix n op 3,33 stellen, de uitkomst van de formule van Brix gelijk aan die van de Hollandsche formule.

Het groote verschil in de waarde van n in beide formules toont aan, dat men niet, zooals veel gemeend wordt, de waarde van n als zooveelvoudige zekerheid kan beschouwen.

De waarde van n wil alleen zeggen: zooveelste gedeelte van den theoretisch berekenden weerstand van den grond en over dien theoretischen weerstand bestaat groot verschil van meening.

In het „Bouwkundig Vademecum voor sterkteberekeningen" heb ik de afleiding van de Hollandsche heiformule gegeven met beschouwingen over het heien in opgehoogde gronden.

De vele teleurstellingen met fundeeringen op staal, ook indien de fundeeringen van gewapend beton zijn gemaakt, moet meer en meer leiden tot toepassing van paalfundeeringen, maar wil men ook daarmede geen teleurstelling ondervinden, vooral in opgehoogde gronden, dan is rijpe ervaring noodig.

Als steeds stel ik mijn jarenlange ervaring gaarne ten dienste van mijn collega's.

PL. VAN DEN BERG,
Architect B. N. A.

Vlaardingen.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst door Frans Vermeulen. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1923. Aflevering 1.

Zonder overdrijving mag de verschijning van deze eerste aflevering een gebeurtenis van beteekenis genoemd worden, waarover ieder, die belang stelt in onze vaderlandsche bouwkunst zich verheugen kan. En waarmede een lacune wordt aangevuld, waarvan men zich sinds jaren heeft afgevraagd, wie zich geroepen zou voelen en wie daartoe in de gelegenheid zou zijn.

Want bij alle waardeering voor hetgeen tot nog toe over dit onderwerp is verschenen was het er toch poover mee gesteld. Wel is in de algemeene werken een onderdeel aan ons land gewijd, zooals bij Lübke (1886), Evers (2de druk 1916), Gugel (4de druk 1918), terwijl Galland in zijn bekende Geschichte der Holl. Baukunst und Bildnerei im Zeitalter der Renaissance (1890) een belangrijke bijdrage heeft gegeven voor de kennis van dit speciale tijdvak, het eenige werk, dat de Nederlandsche Bouwkunst in

KERKJE VAN DEN H. DIONYSIUS TE NIJSWIJLRE (GEM. WITTEM, LIMBURG).
ILLUSTRATIE UIT: FRANS VERMEULEN: HANDBOEK TOT DE GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

haar geheel heeft behandeld is het boek van Weissman van 1912. Vermeulen zegt hierover: „In dit boek heeft de auteur, wiens ijverige navorschingen en talrijke geschriften zooveel bijdroegen tot een betere kennis onzer architectuur, minder een werkelijk kunsthistorisch ontwikkelingsbeeld, dan wel een aaneengeschakelde reeks beschrijvingen onzer voornaamste oude bouwwerken in chronologische volgorde gegeven". En hij wijst daarbij op het bekende artikel, dat Dr. J. Kalf, naar aanleiding hiervan, schreef in de Gids van 1914, waarin deze een schema gaf voor een geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst, waarbij de oude indeeling der bisdommen werd aangehouden.

De schrijver van het nieuwe werk verkeert ongetwijfeld in zeer gunstige verhoudingen, aangezien hij sinds jaren als commies bij het Rijksbureau voor de monumentenzorg volop in de gelegenheid is geweest zich in de materie in te werken, waarbij hij gebruik kon maken van de tallooze gegevens, die toch, al geeft het Rijksbureau gaarne steeds alle mogelijke inlichtingen, voor een buitenstaander moeielijk te benaderen zijn. Het is van harte toe te juichen, dat de schrijver in zijn tegenwoordige functie in de gelegenheid is gesteld van al deze gegevens gebruik te maken, terwijl bovendien het Rijksbureau grootendeels de foto's die gereproduceerd zijn, ter beschikking heeft gesteld.

Maar een woord van oprechte bewondering voor de taaie volharding en het onvermoeide streven naar volledigheid, die uit den opzet van dit werk spreekt, is hier zeker op zijn plaats. Ieder, die wel eens getracht heeft om iets in dien zin, al is het zelfs op veel bescheidener schaal, samen te stellen zal kunnen begrijpen hoeveel arbeid verricht is moeten worden, vóórdat deze eerste aflevering bij ons op tafel ligt.

Wij weten toevallig, hoe zelfs de oorlogstijd hier in zekeren zin nog een gunstigen invloed heeft gehad, omdat de schrijver, die als reserveofficier gemobiliseerd was, veel van dien oogenschijnlijk verloren tijd gebruikt heeft om de minder bekende gebouwen in de streken, waar hij zich op moest houden, op te zoeken en te leeren kennen.

Waar in het voorbericht wordt gezegd, dat de bedoeling is „saâm te vatten datgene wat wij thans weten van onze bouwkunst en van hare monumenten; een duidelijke omlijning van het bekende, opdat het onbekende zich te scherper moge afteekenen", dan is hiermede wel op bescheiden wijze de hoofdinhoud genoemd, maar dan is daarbij toch veel vergeten.

Begonnen wordt met een inleiding, waarvoor als motto is gekozen een woord van Peter Behrens: „Das musikalische, das Rhytmische ist der wesentliche moment künstlischer Gestaltung", en waarin het wezen der bouwkunst en het algemeen karakter der Nederlandsche bouwkunst wordt besproken, te zamen in een twintigtal bladzijden.

Er spreekt uit deze Inleiding niet alleen een warme liefde voor de bouwkunst maar ook een diep besef van de alomvattende beteekenis daarvan. Bovendien blijkt daaruit een verrassende kennis van hetgeen over de philosophie en de aesthetica geschreven werd door alle tijden heen. En er worden aardige vergelijkingen gemaakt met de andere kunsten, speciaal met de muziek.

Het is niet wenschelijk om hiervan de voorbeelden aan te halen, men neme het boek zelf ter hand. En ik ben overtuigd, dat dan menigeen ook verbaasd zal staan over de hoeveelheid literatuur, die niet alleen na dit eerste, maar ook na de volgende hoofdstukken, wordt opgegeven.

De schrijver begint zijn werk bij het allereerste begin n.l. het tijdperk der hunebedden en grafheuvels, waarna de overblijfselen der Romeinsche beschaving worden behandeld, met weer uitvoerige opgaven van bronnen. Al zullen vele architecten wel eens gehoord hebben van Arentsburg, waarschijnlijk zijn er slechts weinigen, die een schets zouden kunnen maken van de Romeinsche villa bij Vlengendaal.

Het volgende hoofdstuk heeft als titel: Grondslagen der Christelijke bouwkunst, waarbij een afzonderlijk onderdeel gewijd is aan den Basiliek. Hierbij worden opmerkelijke dingen gezegd, die doen zien hoe voor een goed begrijpen der oud-christelijke en der middeleeuwsche kunst de kennis van de Roomsch-christelijke liturgie noodzakelijk is. De schrijver geeft als katholiek daarbij een uitvoerige toelichting en weer een opmerkelijke literatuuropgave.

Het is niet mogelijk om hier langer over deze eerste aflevering te spreken. Met verlangen zien wij de volgende te gemoet.

De zeer goede afbeeldingen, die afzonderlijk worden gegeven, zijn niet aan andere werken ontleend behalve die naar teekeningen van verdwenen gebouwen, zooals de Mariakerk te Utrecht.

D. F. S.

H. Schlüter. „*Eisenbetonbouw*". I. Saüle und Balken, 426 bladz. 274 figuren. II. Rahmen und Gewölbe. 407 bladz. 400 figuren. Verlag van Herman Meuser, Berlin, prijs f 4.75 per deel.

Het zijn goede werken geschreven voor vakmenschen; vooral voor het 2de deel wordt een groote mate van kennis der hoogere mechanica vereischt.

Constructie van Gebouwen, door Prof. J. G. Wattjes B. I. Uitgevers-maatschappij „Kosmos" Amsterdam. De uitgave van dit groote werk gaat met bijzondere regelmaat en van het thans verschijnende deel, handelende over muren, schoorsteenen, kelders, fundeeringen en rioleeringen is reeds het 3e stuk verschenen, bevattende hoofdstuk 7: Schoorsteenen en gebouwen en hoofdstuk 8: Vrijstaande schoorsteenen, ketelbemetselingen, haarden en smidsen. Vooral hoofdstuk 7 is zeer interessant.

IJzerconstructies. Handleiding bij Middelbaar Technisch onderwijs en bij het ontwerpen en teekenen van ijzerconstructies ten behoeve van bouwkundige samenstellingen naar 't Duitsch van C. Kersten bewerkt door Ir. A. W. C. Dwars, 201 bladzijden, 490 figuren, prijs f 4.90—f 5.90. Uitgever Æ. Kluwer, Deventer.

De meest voorkomende constructies van liggers, kolommen, vakwerken, trappen, balcons en kappen zijn er duidelijk in behandeld met de berekeningen er bij en dat het „naar het Duitsch" is, bemerkte ik het eerst bij figuur 197 maar was het spoedig weer vergeten.

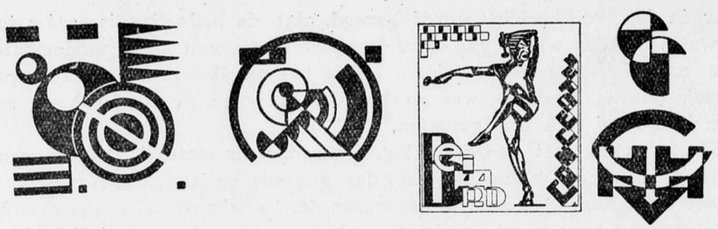

SLOTSTUKJES
DOOR
KAREL MAES.

PLAKBRIEF EN NAAMLETTERS
DOOR
JOZEF PEETERS.

ILLUSTRATIE UIT: „HET OVERZICHT".

Gemetselde Fabrieksschoorsteenen-stoomketel-bemetseling, door M. Sirag Jzn., 115 bladz., 73 figuren, prijs f 3.50—f 4.25. Uitgever H. ten Brink, Arnhem.

Gesteund door keurig uitgevoerde teekeningen wordt hier van dit speciale onderwerp een algemeene beschrijving gegeven en worden de berekeningen, het materiaal en de uitvoering op duidelijke wijze uiteengezet.

Beknopt leerboek der Burgerlijke Bouwkunde, door M. Sirag, 2de deel, aflevering 1 en 2, 96 bladz., vele figuren, prijs f 3.—. Uitgever H. ten Brink, Arnhem.

Hoofdstuk VI. Schoorsteenen en ovenbemetseling. Hoofdstuk VII. Trappen. Hoofdstuk VIII. Bekappingen.

Dit werk, waarvan het 1ste deel reeds herdrukt werd, wordt langzamerhand een geheel, en, zooals van dezen practicus verwacht kan worden, een goed geheel dat naast de vele soortgelijke werken zijn weg wel zal vinden.

Leerboek der Stereometrie, door K. H. W. Visser, 100 bladz.. 112 figuren.

Uitgever W. L. en J. Brusse, Rotterdam.

Dit werk is geschreven voor het Middelbaar Technisch onderwijs in de Bouwkunde waar de vakken stereometrie en beschrijvende meetkunde tegelijkertijd worden onderwezen en omdat de leerlingen bij 't begin van hun studie niet geheel vreemd tegenover het projecteeren staan, zijn verschillende constructies uit de beschrijvende meetkunde, die directe toepassingen zijn van stellingen uit de stereometrie na het bewijzen van genoemde stellingen uitgevoerd. SCHB.

Het Overzicht No. 18-19 October 1923.

Dit algemeene kunsttijdschrift, te Antwerpen uitgegeven onder leiding van Fernant Berckelaers en Jozef Peeters getuigt van zulk een frischheid van geest en van zulk een kracht van leven, dat de lezer gaarne alle dwaze opzettelijkheden en leege opgeblazenheden, zonder welke een tijdschrift van jongeren en jongsten nu eenmaal niet denkbaar is, op den koop toe aanvaardt. Lang nadat de nieuwsgierigheid naar het nu-nieuwe zal zijn afgesleten, zal de belangstelling in het blijvende van de voortstroomende kunst- en levensuitingen, die in dit blad worden vastgelegd, aanhouden.

Uit den aard der zaak is het eene nummer gelukkiger dan het andere; ook de eene bijdrage belangrijker dan de andere. En of de geest van de verschillende bijdragen — bijdragen op allerlei gebied: van muziek tot graphiek, van schilderkunst tot poëzie en politiek, wel homogeen is zal op den duur pas aan het licht komen.

Hierboven reproduceeren wij een paar fel-mooie vignetjes e.d.: eenige van de vele treffende illustraties van een artikel van Jozef Peeters over „konstruktieve Graphiek.".

Het is altijd hopeloos benepen-bourgeois om van een letter de leesbaarheid in aanmerking te nemen, vooral nu in de laatste jaren de onleesbaarheid een van de meest frappant internationale broederschapsbanden van de jonge kunstenaars aller landen wordt. A. B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 48. 1 DEC. 1923. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Ledenvergadering B. N. A. — Prijsvraag voor een Gerechtshof te Cairo. — Prijsvraag voor een Kerkgebouw der Gereformeerde Kerk, te Amsterdam. — Den 28sten November, door J. W. — Het Hof „de Dierik", te Oudelande, door A. B. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door A. B. — Uitslag Prijsvr. voor een gevel van Hotel Café „de Unie" te Groningen.—De ingestorte Garage te Rotterd.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

LEDENVERGADERING B. N. A.

Het Bestuur van den B. N. A. deelt hierbij mede, dat de Ledenvergadering, welke op 11 December 1923 zou worden gehouden, tot nadere aankondiging is uitgesteld.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GERECHTSHOF TE CAIRO.

Wij ontvingen van het Royal Institute of British Architects het volgende schrijven:

„De prijsvraag-commissie van het Royal Institute of British Architects heeft de voorwaarden bestudeerd van de architectonische prijsvraag voor een nieuw Gerechtshof te Cairo uitgeschreven door het Egyptische Ministerie van Publieke Werken. Deze voorwaarden wijken ernstig af van de Algemeene Regelen voor Internationale Bouwkunst Prijsvragen, welke vastgesteld zijn te Parijs in 1908 door de Internationale Prijsvraag-Commissie in het leven geroepen door het zevende Internationale congres van architecten in 1906.

In verband hiermede heeft het Bestuur van het Royal Institute of British Architects den Minister van Publieke Werken in Egypte telegrafisch verzocht de voorwaarden in overeenstemming te brengen met de Internationale Prijsvraag Regelen en heeft de leden van de R. I. B. A. gewaarschuwd niet aan deze prijsvraag mee te doen voor de voorwaarden gewijzigd zijn. Indien Egypte niet op voldoende wijze ons verzoek inwilligt, zal het Bestuur den leden verbieden in deze prijsvraag mede te dingen.

De prijsvraag-commissie van de R. I. B. A. heeft mij verzocht de aandacht van het Bestuur van den B. N. A. op de hierboven vermelde feiten te vestigen en verzoekt voorts er ook van Uwe zijde bij den Egyptischen Minister van Publieke Werken op aan te dringen om de Internationale Prijsvraag Regelen aan te houden en den leden van Uwe Vereeniging te willen adviseeren niet aan deze prijsvraag mede te doen zoolang de voorwaarden niet in overeenstemming gebracht zijn met de bovengenoemde regelen."

21 November 1923.

w.g. Secretaris R. I. B. A.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER GEREFORMEERDE KERK, TE AMSTERDAM.

1ste Vragenlijst.

1. Is men vrij in de schaal van de perspectief? Antw. Ja.

2. Wat voor scheiding bestaat er tusschen de achterterreinen van de bestaande bebouwing en het kerkterrein. Is hieromtrent nog iets bepaald? Antw. Houten schuttingen; niets bijzonders bepaald.

3. De opvatting dat de kosterswoning een der zes bovenwoningen is, is toch juist? Antw. Ja.

4. Moeten de zes woningen bij elkaar (in twee perceelen) geprojecteerd worden, of is men daarin vrij? Antw. De als bijlage verstrekte voordracht van B. en W. vermeldt zes woningen over twee perceelen verdeeld.

5. Hoeveel ouderlingen, diakenen en collectanten moeten in de kerk dienst doen? Antw. p. m. 16 ouderlingen en 16 diakenen en collectanten samen.

6. Hoeveel catechisanten zullen maximaal het desbetreffende lokaal tegelijk bezoeken? Antw. Te rekenen op 60 à 70.

7. Kan de datum van inzending ook een maand of $1^1/_2$ maand worden verzet? Antw. Verlenging van den termijn van inzending, kan niet in uitzicht worden gesteld.

8. Moet het orgel tegen den spouwmuur staan? Antw. Behoeft niet, zie overigens programma.

9. De kelders onder de kerkruimte, worden die verhuurd? Antw. Ja.

10. Is het noodzakelijk, dat a, b, c en d, onder de zes woningen worden geprojecteerd? Antw. Staat duidelijk in het programma (blz. 2) voorgeschreven.

11. De kelders moeten hoog zijn 2.70 M. Bovenkant kerkvloer 1.90 M. + AP.; aanleg fundeering 0.65 M. — AP. = hoogte 2.55 M. De aanleg 0.65 — AP. slaat hier dus niet op? Antw. Neen, deze betreft de normale diepte van den aanleg, waarvan voor de kelders in dit geval zal worden afgeweken, in verband met de voorgeschreven hoogte van 2.70 M.

12. Op de situatie-teekening staat bij punt A. aangegeven een maat van 9.50 M. Waar slaat deze op? Antw. Die maat houdt verband met verschil in de straathoogte (resp. 0.95 en 0.70 + AP.) ter plaatse.

13. Peil kerkvloer wordt aangegeven; mag de vloer niet plaatselijk oploopen? Antw. Wel gewenscht.

14. Er *moeten* zes woningen gebouwd worden, doch *mogen* er meerdere geprojecteerd worden? Antw. Neen. Zie ook bij vraag 4.

15. Mag de orgelgaanderij gecombineerd worden met een der andere gaanderijen? Antw. Geen bezwaar.

16. Moeten a. de woningen en wijkgebouwen, zoowel in de De Wittenstraat, als aan de De Wittenkade aan de bestaande bebouwing aansluiten, of b. geldt de aansluiting aan de bestaande bebouwing in beide straten van het totale bouwplan? Antw. a. Behoeft niet. b. Ja.

17. Hoe hoog mag aan de De Wittenstraat gebouwd worden? Antw. 15 M., of zooveel hooger als de gevel teruggebracht zou worden binnen de voorgevelrooilijn. Zoo noodig kan ten aanzien van de hoogte-bebouwing dispensatie worden verleend.

18. Wat is de hoogte der riolen betrekkelijk AP.? Antw. Op de grens van het erf 0.20 M. — AP.

19. Is het gewicht van het orgel ongeveer bekend? Antw. Niet bekend.

20. Hoe hoog is het orgel? Antw. De hoogte van een bestaand orgelfront is 6.— M. Men is niet aan een zekere hoogte-maat gebonden, mits het volume van het orgel berekend zij naar de kerkruimte.

21. Wanneer van een associatie van architecten, slechts één der leden Belijdend Lid is der Geref. Kerk, bestaat er dan gelegenheid, om een ontwerp in te dienen? Antw. Dergelijke associaties kunnen niet in aanmerking komen; alle medewerkers aan de prijsvraag moeten Belijdende Leden zijn.

22. Mag aan de Korte Nassaustraat geen kelderingang gemaakt worden? Antw. Neen, alleen aan de De Wittenstraat en De Wittenkade.

De Jury.

N.B. De termijn tot het stellen van vragen wordt gesloten *1 December a.s.*

DEN 28STEN NOVEMBER.

De aarde werd gedekt onder een witte wade, toen wij hem grafwaarts brachten.

Dof en ineengedrongen ging daar de lange droeve stoet, gegeeseld door den stormwind.

Maar ongevoelig voor lichamelijke pijn was een ieder, omdat de ziel veel erger leed. Mannen en vrouwen, die hem van nabij kenden of van verre bewonderden, hadden zich spontaan aaneengesloten om het veege hulsel, waaraan zijn zeldzame ziel ontvloden was, naar de laatste rustplaats te geleiden. Kunstenaars van velerlei aard droegen licht het kleed dat scheen de kist te beschermen voor al wat nu van buiten af nog zou kunnen deren.

Van kransen en bloemen hing vol de wagen, die zijn lichaam droeg. En nog meer bloemen en takken droegen zij, die zijn wagen volgden. Een jonge meester ging heen en ons was de vreugde, de bittere vreugde weliswaar, van het geluk met hem te hebben mogen leven.

Zoo gingen wij den langen, langen weg, elkeen vervuld van eigen droeve gedachten.

En de menschen op straat bleven staan en ontblootten het hoofd, omdat zij voelden, dat daar een zeer bijzonder mensch ten grave werd gedragen. Het was alsof nu een oogenblik deze trage wereld besefte, dat er een verlies geleden was, dat door geen sparen of versobering zal zijn te herstellen, een verlies zóó groot, dat het voorloopig tot in de verte nog niet kan worden geschat.

Nog grooter werd de schare toen de droeve stoet den doodenakker betrad. Velen waren gegaan om daar te wachten het laatste plechtige afscheid te kunnen nemen.

Toen hebben wij hem op *onze* schouders gedragen omdat het niet te dulden was dat anderen, onverschilligen, hem nog zouden dragen. En op het graf spreidden *wij* het kleed en legden *wij* de bloemen, die nu de eindelijke volkomen scheiding beteekenden . . .

Het was goed, dat de vertegenwoordiger van Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen getuigde van de ontroering, die ook daar gekomen was met het bericht van *zijn* overlijden. Het Gemeentebestuur van Amsterdam deed wèl te getuigen van het verlies van een harer eerste burgers. Anderen volgden, spraken van hem als kunstenaar, als vereenigingslid, als vriend, als architect, doch hun woorden waren onvolkomen om ons aller verlies voldoende tot uitdrukking te brengen.

Witter werd de aarde. Dichter werd het kleed, het koude spreidsel dat rouwkleed en graf en bloemen dekte. Wit was het, smetteloos als zijn reine ziel.

Aan 't eind dankte zijn vrouw, zijn wondersterke vrouw, voor wat wij „haar jongen" waren geweest. Maar zoo oneindig veel meer is hij ons geweest . . .

Daarna zijn we weer gegaan, ieder zijns weegs, waar plicht en leven ons riepen. Met kleine troepjes trokken wij weer op tegen den wind, tegen den sneeuwstorm. 't Was moeilijk om met elkaar te spreken, maar toch, nog zoo geheel van 't pas doorleefde vervuld spraken wij . . . over wat gezegd was . . . over wat gezien was . . . over indrukken . . . over, dat de Bazel er niet was geweest. Hij hield toch van de Klerk, hij achtte hem zeer, zeer hoog . . . maar hij was heel zwak.

In 't mistig witte lantaarnlicht staan de krantenverkoopers . . . Een blad wordt gekocht, want waarschijnlijk zal er wel van dezen middag instaan. En daar . . . daar staat het . . .

> op weg naar de begrafenis van zijn collega is de bekende architect K. P. C. de Bazel dezen middag in den trein van Bussum naar Amsterdam plotseling overleden . . .

Nu staat 't hart een oogenblik stil. Twee van onze besten in drie dagen tijds . . .

En ik denk aan die kleine groep, die elders vol warmte spreekt over den opbloei der Nederlandsche bouwkunst en niet schaarsch behoeft te zijn in 't noemen van namen; die de grooten noemt, waarvan er op 't oogenblik twee niet meer zijn . . . J. W.

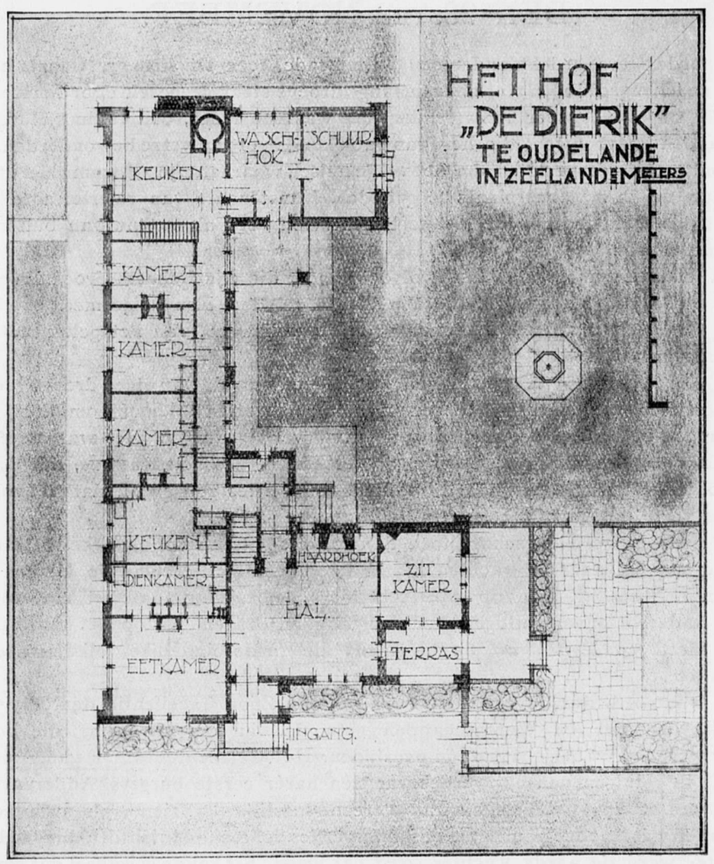

HET HOF „DE DIERIK" TE OUDELANDE.

Architecten H. A. J. en JAN BAANDERS, te Amsterdam.

Op ons verzoek aan de architecten om bij de foto's en teekeningen aan het Hof „de Dierik" eenige toelichtingen te schrijven ontvingen wij van den Heer Jan Baanders de volgende „kadastrale" omschrijving.

„'t Hof „de Dierik" is gebouwd in 1920—21 te Oudelande in het prachtige polderland van Zuid-Beveland. Het huis bestaat uit het heerenhuis voor den landheer en een aanbouw, waarin de woning van den kastelein, den boer die het bedrijf leidt. De gevels zijn gemetseld van dunne handvormsteen van de Vecht. De kozijnen en ramen zijn wit geschilderd met roode luiken. De dakvlakken zijn gedekt met dof-zwart verglaasde pannen."

Deze luttele regelen stelden ons natuurlijk een weinig teleur en de architect zelf excuseerde zich. In den grond der zaak waren deze excuses eigenlijk overbodig, want bij een geslaagd werk moet een architect niet meer te vertellen hebben dan jaartal, plaats en materialenkeuze. Want al moge uit zoo'n typische buitenopdracht nog veel meer te halen zijn, al moge er — met allen eenvoud — nog veel meer adel in te leggen zijn, deze simpele, klare mooie huizengroep spreekt voor zich zelf. A. B.

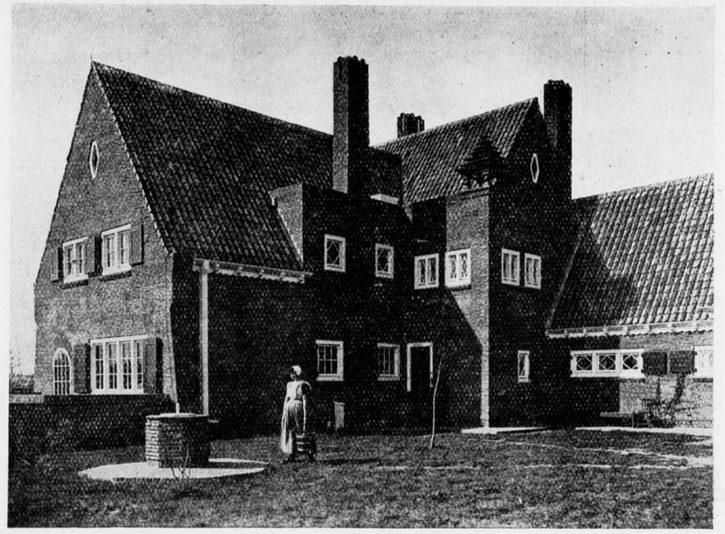

HET HOF „DE DIERIK" TE OUDELANDE.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Wasmuths Monatschiften für Baukunst. In No. 9/10 geeft H. de Fries een overzicht van de ontwerpen, die ingekomen zijn op de prijsvraag voor een „Büro- und Geschäftshaus" van het Börsenhof A. G. te Konigsberg in Pruisen. Hij veroordeelt sterk de uitspraak der conventioneel denkende jury, die door de bekroning van een vrijwel karakterloos ontwerp van F. Lutz de prijsvraag en daarmee den arbeid der 300 inzenders vruchteloos heeft doen zijn. Onder de inzendingen komt ook voor een plastisch zeer interessant ontwerp van de samenwerkende architecten J. P. Peters en K. Lonberg Holm.

Bij de Chicago Tribune is een zwaarlijvig boekdeel verschenen over de prijsvraag voor haar wolkenkrabber. Wie zich nogmaals verlustigen wil in den aanblik van de vele hemelhooge inzendingen schaffe zich dit uitvoerige rijk geïllustreerde werk aan. Wij, voor ons, verwijzen naar de serieuze kolommen van ons Weekblad van 10 Maart j.l.

The Architectural Record Augustus 1923. Onder den titel „A Primitive Basis for Modern Architecture" schrijft Rose Henderson een artikel over hedendaagsche bouwkunst in New Mexico. Aansluitende bij wonderlijk vermengde oud Indiaansche en Spaansche tradities zijn de moderne architecten daar gekomen tot een architectuur, die ondanks haar rustiek karakter, in hare massa- en ruimte-werking, in haar streven naar de tegenstelling van amorphe massiefheid en geraamteachtige lijnwerking veel overeenkomst heeft met die moderne Europeesche bouwkunst, die slordige kunstkenners en architectuur critici „cubisme" gedoopt hebben. Het artikel geeft vele goede illustraties, onder andere foto's van werken van de architecten Carlos Vierra en George W. Tight.

De Volkswoning 1e Jaargang No. 1. Nov. 1923.
Alweer een nieuw tijdschrift gewijd aan de belangen der Volkshuisvesting.
Waarom dit blad is opgericht moet het inleidend woord U vertellen.
Om hun, „die zich rekenen te behooren tot de partijen van orde en gezag" gele-

HET HOF „DE DIERIK" TE OUDELANDE.

genheid te geven aan „hunne gevoelens — ook politieke — ten opzichte van het vraagstuk der volkshuisvesting uiting te geven", echter zonder een uitgesproken politieke kleur te hebben en zonder neutraal te zijn. Duidelijk? Was hier een nieuw blad voor noodig? Erg klemmend was de noodzakelijkheid toch zeker niet?

Wij laten ons over 't algemeen niet in met politiek, en zullen de redactie en haar medewerkers dus niet volgen in hun veldtocht tegen de „roode redactie" van Volkshuisvesting" of tegen Wibaut.

Echter kunnen wij niet nalaten te constateeren, dat de opmerkingen van Opmerker over practische kleptafeltjes en dito bovenlichten toch wel, in afwijking van de beginselverklaring, wat al te neutraal zijn. A. B.

UITSLAG PRIJSVRAAG VOOR EEN GEVEL VAN HOTEL CAFÉ „DE UNIE" TE GRONINGEN.

Van de jury voor bovengenoemde prijsvraag bestaande uit de heeren: A. Baart te Leeuwarden, G. Knuttel Jr. b. i. te Den Haag, Jan Kuiler te Groningen, J. A. Mulock Houwer te Groningen en T. Tonkens te Groningen, ontvingen wij de mededeeling van den uitslag:

1e Prijs J. Dorland te Amsterdam Motto „Ameduist".
2e Prijs H. Russchen te Rotterdam „ „Contrapunt".
Eervolle vermelding Ir. J. H. Redelaar Den Haag Motto „Studies".
„ „ H B. Bulder Groningen motto „Unie" (in ruit.)

De inzendingen zullen na de tentoonstelling te Groningen van 12-27 November op nader te bepalen data en plaats te Leeuwarden worden tentoongesteld.

Aan het Jury-rapport ontleenen wij het volgende:

„De kennismaking met de collectie plannen, ingezonden als antwoord op deze prijsvraag, heeft in de eerste plaats bij de Jury eerbied opgewekt wegens den ernst, waarmede blijkbaar de groote meerderheid der deelnemers zich op de oplossing van het gegeven vraagstuk hebben toegelegd, alsook wegens het daarin tentoongespreide vermogen in het beheerschen van den vorm.

Wel is waar schuilt onder deze verzameling ook wel minderwaardig werk, maar immers de uitnoodiging was in het algemeen gesteld en zoo mocht men ook aan de zwakkeren het genoegen gunnen er hunne krachten aan te beproeven.

Hebben daardoor de betere plannen als het ware eenigen achtergrond gekregen, ook zonder

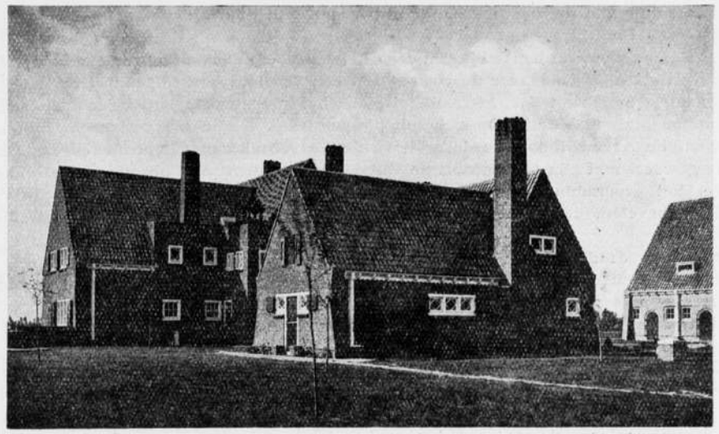

HET HOF „DE DIERIK" TE OUDELANDE.

dezen moest het aan de Jury, door aanschouwing van het geheel, wel duidelijk worden, hoe buitengewoon moeilijk de oplossing der gestelde vraag was.

De prijsvraag is hier geen luxezaak, de gelegenheid openstellende tot oplossingen in menigte, waaruit men naar gelieven de fraaiste kan uitzoeken. Het is hier veeleer de vraag gebleven, of bij de vele eischen, waaraan te voldoen was, er een oplossing is te vinden, die elke tegenwerping uitsluit en als ideaalproject kan worden aanvaard.

Er staat wel zeer eenvoudig in het programma vermeld, dat het plan zich goed voor uitvoering moet leenen, dat daarmede in verband alle overbodige uitgaven moeten worden vermeden en dat rekening gehouden moet worden met de aan dezelfde zijde der Groote Markt aanwezige bebouwing, welker karakter uit den bij het programma gevoegden fotoafdruk kan worden opgemaakt, maar ook is de ontwerper gehouden, acht te geven op de zeer unieke plaats, die deze gevel inneemt als sluitstuk van het tafereel, hetwelk zich aanbiedt voor den beschouwer, die in de Heerestraat den blik in de richting der Groote Markt werpt.

Die laatste omstandigheid moet den ontwerper animeeren er naar te streven aan zijn gevel de hoogste monumentaliteit te schenken, maar ongelukkig (gelukkig? Red.) staat „De Unie" onmiddellijk naast het huis van ouds bekend als „het huis met den schoonen gevel".

Deze gevel zou op zich zelf een uitnemende afsluiting verschaft hebben voor het perspectievisch beeld, hetwelk men van uit de Heerestraat voor oogen krijgt. En het gaat nu niet aan naast dezen gevel er één te plaatsen, die dezen als het ware concurrentie aandoet.

Wat overigens de huidige marktombouwing betreft, valt op te merken, dat deze vrij groote verscheidenheid vertoont, waar men toch, voor zoover zulks geldt de meer domineerende façades, algemeen te maken heeft met werken, waarin de verticale tendentie, in hoofdvorm en onderdeelen, de overheerschende is.

Over het algemeen vertoont voorts de gevelreeks groote gelijkmatigheid, ten aanzien der schaal voor de onderdeelen gekozen, terwijl deze ook door de wijze, waarop ze naast elkaar gerangschikt zijn, min of meer een kalme rhythmisch ingedeelde reeks opleveren, welke door het oog gaarne wordt gevolgd.

De Jury heeft gemeend, dat de te ontwerpen gevel deze rust niet mag verstoren. Zij heeft nota genomen van de bepalingen dat de ontwerpers wat stijlopvatting betreft worden vrijgelaten, maar ook heeft zij gemeend, voor zoover verlangd is om te streven naar een zoo veel mogelijk harmoniëerend geheel, toch de meeste aandacht te mogen wijden aan de domineerende elementen in de gebouwenreeks, aan die, welker behoud voor den langsten tijd verzekerd moet worden geacht. De Jury heeft het goed recht erkend eener voortdurende evolutie in het uiterlijk der huidige façadengroep, maar daarbij vermeent zij, dat gestreefd moet worden om in het beweeglijk beeld dier façaden, waar oud en jong naast elkaar blijven staan en waar elk het karakter van zijn tijd mag dragen, toekomstig nog grooter eenheid te bereiken, zoodat het geheel zich openbaart als een rijke vormensymphonie.

Het is voor de Jury zeker niet gemakkelijk geworden, om bij aanhouding dezer opvatting tot een conclusie te komen. Er kan echter, gelet op het vele hoogstaande werk, dat is ingeleverd, veilig worden geconstateerd, dat deze prijsvraag ten volle is geslaagd. Desniettegenstaande moest toch maar al te dikwerf de vraag bij aanschouwing van een plan: „Is hiermede een geheel bevredigende oplossing gegeven" ontkennend worden beantwoord."

Naar aanleiding van de vier bekroonde ontwerpen schrijft de Jury:

No. 28 Motto Unie.

Als geheel een zeer verdienstelijk ontwerp, hetwelk goede aansluiting verzekert met de omgeving en dat ook als sluitstuk tegenover de Heerestraat een absoluut bevredigend effect zal maken. Met behulp van het overstekend dak, in combinatie met het vooruitspringend balcon boven de onderpui is ware monumentaliteit bereikt. Op zich zelf beschouwd is echter deze onderbouw minder gelukkig van samenstelling, terwijl ook de decoratieve details gebrek aan school toonen. De ontwerper is niet zuinig geweest met zijn teekenwerk en wat hij heeft geleverd is bijzonder aantrekkelijk.

Hoewel het programma daarvoor geen aanleiding geeft, meent de Jury aan de Vereeniging te mogen aanbevelen, dezen ontwerper *Een Eervolle Vermelding* voor zijn verdienstelijk plan toe te kennen.

No. 35 Motto „Studies".

De ontwerper heeft het goede streven gehad vormen, verwant aan de oude Groninger architectuur, toe te passen, maar daarbij gemetamorphoseerd in modernen geest. Zoo is hij gekomen tot een bouwwerk, waarin de verticale tendentie haar beëindiging vindt in een topgevel met sterk sprekend contour.

Bij de bedoelde omzetting in moderne bouwvormen is echter de ontwerper te kort geschoten. In de details en het ornament mist men stijl. Ook het sterk sprekend balcon onder den topgevel heeft iets storends.

Zulks neemt echter niets weg van den verdienstelijken opzet van het geheel, waardoor de gevel, ook vooral als sluitstuk tegenover de Heerestraat, bijzonder zou voldoen, terwijl ook aan het plein een zeer goed effect zou worden bereikt.

Hierom vermeent de Jury eveneens dit project voor *Een Eervolle Vermelding* te mogen aanbevelen.

No. 41 Motto „Contrapunt".

Verdienstelijk is de wijze waarop in dit ontwerp de bestemming van den bouw tot uitdrukking is gekomen. Voor een goede verlichting van beneden- en bovenzaal is gezorgd en afzonderlijk is behandeld het bovengedeelte van den gevel waarachter de woning aansluit. De vlakke gevel past bij de omgeving.

Het detail getuigt van goede vormbeheersching en is talentvol uitgewerkt. Twijfel wekt slechts de overdekking van den bouw met een aan den gevel evenwijdig dak, dat onwillekeurig de gedachte van geringe bouwdiepte opwekt, terwijl ook voor een harmonieerende aansluiting met de omgeving een eenvoudige overdekking met noklijn loodrecht op het gevelfront, nog beter resultaat belooft.

Toch zijn de verdiensten van het werk, naar het oordeel der Jury, groot genoeg om het *Den Tweeden Prijs* toe kennen.

No. 34 Motto „Ameduist".

Een uitstekend ontwerp, waarbij met zeer eenvoudige middelen en zonder eenig toevoegsel, een goed geslaagd geheel is verkregen, hetwelk nauwkeurig beantwoordt aan de bedoeling en de eischen, die in het programma zijn uitgedrukt. Met de omgeving is een zeer goede aansluiting en harmonie bereikt, terwijl het platte dak op uitstekende wijze in den gevel tot uitdrukking is gebracht.

Het detail getuigt van een goede doorvoering van den soberen beheerschten opzet, de vormen en verhoudingen zijn wel overwogen en fijn gevoeld, de constructie is zeer goed doordacht en het teekenwerk eenvoudig en goed.

Aan dit ontwerp werd tenslotte met algemeene instemming door de Jury *De Eerste Prijs* toegekend.

DE INGESTORTE GARAGE TE ROTTERDAM.

Naar de Tel. verneemt zal op 4 December a.s. voor de rechtbank te Rotterdam behandeld worden de zaak der ingestorte garage aan de Aelbrechtskade. De bouwer v. O. zal zich dan te verantwoorden hebben wegens het door schuld veroorzaken van den dood. Zooals men zich herinnert, was op 9 Februari van dit jaar een pilaar der beton-constructie ingestort, waardoor het geheele gebouw zich begaf en twee werklieden op slag werden gedood.

Van de zijde van het O. M. zijn 2 deskundigen gedagvaard. De beklaagde heeft 3 deskundigen gedagvaard, ten einde te bewijzen, dat niet de bouwer, maar de ontwerper van de beton-constructie de schuldige is.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 49. 8 DEC. 1923.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Lezing Dr. Berlage. — Allerlei berichten - lange en korte door mekaar. — Stedebouw II, door D. d' A. — Het uitgeleide aan K. P. C. de Bazel, door J. L. M. Lauweriks. — De Huishoudschool te Zeist, door Ir. A. J. van der Steur. — Draagvermogen van heipalen, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Prijsvraag voor een Kerkgebouw der Gereformeerde Kerk te Amsterdam, door de Jury.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Het volgende nummer van het Bouwkundig Weekblad, dat uitgegeven zal worden in samenwerking met de Redactie van „Architectura" voor de lezers van de beide bladen zal geheel gewijd zijn aan de nagedachtenis van onzen grooten architect K. P. C. de Bazel.

LEZING DR. BERLAGE.

Het Bestuur van den B. N. A. deelt aan de leden mede, dat de lezing welke 11 dezer door Dr. H. P. Berlage zou worden gehouden over: „Reisindrukken uit Indië en zijn bouwkunst" is uitgesteld tot Woensdag 19 December a.s. des avonds 8 uur in gebouw Heijstee Smit, Heerengracht 545—549 te Amsterdam.

De lezing zal worden gehouden voor de leden van den B.N.A. en het Genootschap Architectura et Amicitia.

De Heer Ir. W. G. Witteveen zal, op uitnoodiging van den Stedebouwkundigen Raad van het Ned. Inst. voor Volkshuisvesting en Stedebouw, een lezing houden over „De Ontwikkeling van Amsterdam-West" op Maandag 17 December a. s. des avonds te 8 uur, in het gebouw Heystee, Reguliersdwarsstraat 108—114.

Deze lezing wordt ook voor de leden van den B. N. A. toegankelijk gesteld.

ALLERLEI BERICHTEN — LANGE EN KORTE — DOOR MEKAAR.

Het algemeen bestuur van den Nederlandschen Kring van beeldhouwers deelt mede, dat zijn commissie van advies in zake monumenten en andere openbare beeldhouwwerken als volgt is samengesteld: L. Bolle, dr. J. Mendes da Costa, L Zijl, beeldhouwer; N. Hannema, dir. van het Museum Boymans; dr. Jan Kalf, dir. van het Rijksbureau voor Monumentenzorg en J. M. van der Mey, architect.

Deze commissie geeft gratis advies aan regeering, gemeenten en aan particulieren als commissies en comité's voor op te richten monumenten. Onder adviezen moeten worden verstaan alle besprekingen van aesthetischen en technischen aard. Zij kunnen het materiaal, de raming van kosten, de keuze der plaats in verband met omgeving, het aanwijzen van een kunstenaar enz. enz. betreffen. (Hbl.)

De te Londen te houden tentoonstelling van Zweedsche architecten, die uitgaat van de architectenvereeniging te Londen, zal in Mei van het volgend jaar worden geopend. Volgens een mededeeling aan de pers zullen niet meer dan 30 van de meest bekende Zweedsche architecten in de gelegenheid worden gesteld hun werk in te zenden. Men zal zich beijveren om een zoo goed mogelijk representatief overzicht te geven van de moderne Zweedsche bouwkunst. (Tel.).

STEDEBOUW II.

De aankoop van het landgoed „Bantam" bij 's Graveland door de gemeente Bussum is niet alleen van groot belang voor de inwoners van deze gemeente of van het Gooi in 't algemeen, hij is ook van groote beteekenis voor Amsterdam. De Amsterdammers kunnen het bestuur van Bussum dankbaar zijn, dat het deze mooie uitgestrekte buitenplaats voor algeheelen ondergang en vernietiging in handen van bouwspeculanten heeft behoed. Ongetwijfeld had Amsterdam zonder deze daad van Bussum een van de mooiste gedeelten van zijn omstreken — dat weliswaar tot heden toe voor het publiek onontsloten was — zien verloren gaan.

Deze koop raakt het heel groote gecompliceerde vraagstuk van de verhouding van Amsterdam tot de gemeenten, die in ruimsten zin tot zijn omstreken gerekend kunnen worden, een vraagstuk, dat zich rondom bijna elke uitgroeiende wereldstad voordoet.

In 't algemeen staat het wel vast, dat bij de vaststelling van uitbreidingsplannen van aan elkaar grenzende gemeenten onderling overleg gepleegd moet worden, en niet alleen bij de vaststelling maar ook bij de uitwerking ervan.

In meer of min primitieven vorm geschiedt zulks ook wel (de Centrale Gooische Schoonheidscommissie biedt zeker het mooiste voorbeeld van zulk een samenwerking op dit gebied). Voor Amsterdam echter, welks directe omgeving voor bewoning en zomeruitgang weinig aantrekkelijks heeft en waar wij de voorsteden, of juister de forensendorpen en landelijke lustoorden twintig à dertig kilometer ver moeten zoeken, is dit vraagstuk moeilijker dan elders, te meer nog door de betrekkelijke beperktheid van deze streken.

Wil Amsterdam en zijne omgeving op den duur bewoonbaar blijven, zoo is overleg tusschen alle betrokken gemeenten noodzakelijk. Groot-Amsterdam wordt niet omsloten door de in 1921 vastgestelde grenzen. Groot-Amsterdam wordt westelijk bespoeld door de Noordzee en in het oosten begrensd door de weilanden van de Eem en de heiden en akkerlandjes van Soest. Voor dit heele gebied zullen de moeilijkheden die met het groeien van het aantal inwoners onvermijdelijk zullen komen, onder de oogen moeten worden gezien. Het is niet voldoende voor Amsterdam een uitbreidingsplan te projecteeren, dat anderhalf of twee millioen inwoners kan herbergen. Het is noodig voor de geheele streek te onderzoeken hoe daarin twee- of driemaal het tegenwoordige getal inwoners huisvesting kunnen vinden. Want zeker is het, dat wanneer het aantal inwoners van Amsterdam aangroeit, ook het aantal forensen toeneemt — in sterker mate nog dan dat der stedelingen, en even zeker is het, dat bij verdubbeling of verdrievoudiging van het aantal bewoners der thans nog schoone buitengemeenten in het Gooi en Kennemerland deze plaatsen voor eeuwig hun natuurschoon en daarmee hun aantrekkelijkheid en beteekenis voor Amsterdam zullen hebben verloren, wat ook de architecten zullen maken van hun villapark- of tuindorpontwerpen.

Moeten wij het Gooi en de duinstreek niet beschouwen als twee groote parken bij Amsterdam? Evenmin als Amsterdam zoo maar zou toelaten, dat zijn Vondelpark werd volgebouwd, zal het mogen aanzien, dat deze beide buitenparken door volbouwing worden vernietigd. Het uitbreidingsplan van het „Groote Amsterdam" zal noodzakelijkerwijs voor de Kennemer- en Gooische gemeenten veel meer een beperkingsplan dan een uitbreidingsplan moeten worden, waar verdere bebouwing in het algemeen alleen nog zal moeten bevorderd worden in de minder met natuurschoon bedeelde wijken (in dit verband is de gedachte van het Amsterdamsche tuindorp op de hei tusschen Hilversum en Bussum, een van de weinige plaatsen, waar nog eens een paar vierkante kilometers ongeschonden natuur aanwezig zijn, niet erg gelukkig. Moge in zekeren zin een „beperkingsplan" een negatief en conservatief plan zijn, daartegenover zal een verbetering van het verkeerswezen tusschen de kern en de nog veel ruimer genomen omgeving het positieve zijn.

Het is wel duidelijk dat zonder groote organisatie, 't zij een onderlinge samenwerking der betrokken gemeenten, 't zij door regeling vanwege provincie of rijk de zaken nooit van zelf zich in deze richting zullen ontwikkelen.

De *directe* belangen van de stad en de buitengemeenten zijn in dezen volkomen tegengesteld. Want beteekent een beperking van de bebouwing in deze laatste niet een algeheele beperking èn voor het gemeentebudget èn voor de particuliere bedrijvigheid.

Bovendien zal het aankoopen en onbebouwd laten van de terreinen, die thans nog particulier bezit zijn maar vroeg of laat onvermijdelijk op de markt zullen komen, belangrijke offers eischen, die niet alleen door de inwoners der landelijke gemeenten kunnen en mogen worden gebracht.

En zoolang deze aangelegenheid, waarbij zich dan nog voegt de moeilijkheid van het aanranden der gemeentelijke individualiteit, niet voor alle betrokkenen geheel geregeld is, zoolang zullen wij moeten aanschouwen, dat rondom Amsterdam, in plaats van een gordel van groen, onafzichtelijke huizenwoestijnen ontstaan, tenzij meerdere buitengemeenten, zij het dan voorloopig nog uit welbegrepen *hooger* eigenbelang, het Bussumsche voorbeeld van den aankoop van Bantam zouden mogen volgen. D. D'A.

HET UITGELEIDE AAN K. P. C. DE BAZEL.

Sommige menschen wonen in mooie solide huizen en voelen zich daarin veilig geborgen. Indien zij het huis moeten verlaten, blijven zij toch met verlangen en gedachten daaraan gebonden, zij kennen eigenlijk slechts zichzelf en hun omgeving in kleiner of grooter kring. Zij zijn als de duiven, die van het hok uitvliegen en er steeds weer terugkeeren, zonder verder verschiet.

Nu zijn er ook nog zwervers of wandelaars — hetzij door verlangen of omdat zij niet anders kunnen zijn. Onbewust of bewust gehoorzamen zij aan de Wet van den grooten oceaan, waardoor sterren bewegen, rivieren hevig snellen en vogels vliegen. Indien wij de oorzaak van dit drijven willen weten, moeten wij aan een gevangene vragen waarom hem de wolken zoo aantrekken of een voorbijvliegende vogel. Hij zal ons uitlachen.

De verlangende wandelaar bewoont geen stevig huis, een leemen hut, soms bouwvallig is meer dan voldoende, hij gaat aan vele plaatsen voorbij, rust even en gaat dan weer verder — den langen weg. Familie en vrienden willen hem voor zich houden, zijn afwezige oogen zien echter naar den horizon der ondergaande zon, zijn lippen spreken van wederkeer — een half bewuste belofte. En nu gaat de tocht verder uitgeleid door de liefhebbende schaar heuvel op en af. De boomen strekken verlangende armen in hun ruimteveld, de aarde is wit als de zon in het noorden, want daar is het groote einddoel na oneindige wandelingen.

De huisbewoner is gelukkig in zijn huis, doch de zwerver op den weg heeft vrijheid tegenover de gebondenheid. Hij bezocht vele landen en leeft in vergezichten, hem omringt frissche lucht en weg is alle benauwdheid, want wijd is geluk. De leemen hut is pleisterplaats, want er zijn zware stormen, die zelfs de verlangende wandelaar niet kan trotseeren, om dat te kunnen moet hij zelf ijle lucht geworden zijn. Wonen niet, maar bezoeken afleggen is nu de opgave, de leegte der ruimte krijgt iets vertrouwelijks, bij vermoeidheid wikkelt hij zich in zijn burnous en legt zich neder waar het toeval treft.

Wij menschen zoeken naar verklaringen en stellen ons dan tevreden met meeningen, die wij zelf gevormd hebben, thuis zittend kijken wij in een heel klein spiegeltje en zijn tevreden, want wij meenen nu wel begrepen te hebben, vol ijdelheid, soms opgeblazen met ons eigen beeld. Beter is het toch om naar buiten te kijken en te zien wat daar werkelijk voorbijgaat, nog beter is het echter naar buiten te gaan in eenzaamheid en koude..... die dat niet durft of kan, blijve liever thuis — doch spreke ook niet over dat wat hij niet zien kan.

Mijn afscheidsgroet aan een vriend, hij komt nog wel eens voorbij!

J. L. M. LAUWERIKS.

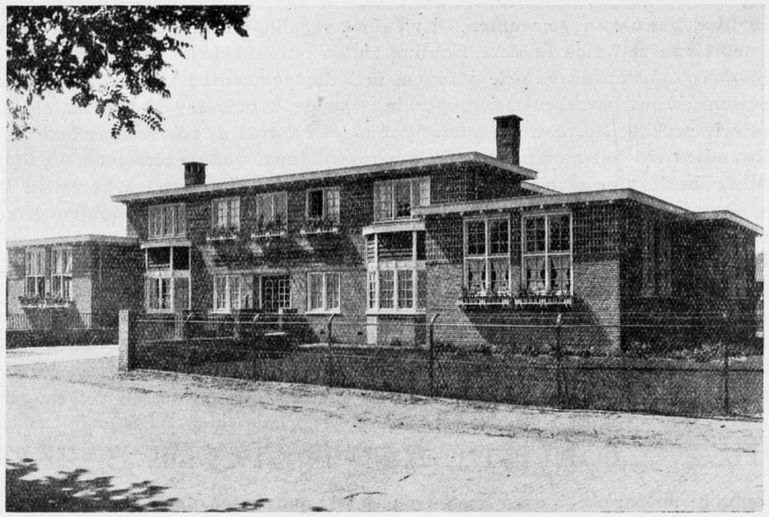

VOORAANZICHT.

DE HUISHOUDSCHOOL TE ZEIST.

Bij de — door verschillende omstandigheden wat verlate — publicatie van dit laatste werk van Leliman, dat ik het moeilijke voorrecht had, af te maken, een enkel woord mijnerzijds van toelichting. Veel bijzonderheden over het gebouw zelf zal ik niet geven; het zal dengene, die het gebouw niet kent, allicht maar matig interesseeren, hoeveel lokalen het bezit, voor welke vakken deze zijn, en dergelijke interessante bijzonderheden meer, die doorgaans, wanneer het niet geldt een gebouw van zeer bijzonderen aard, even snel worden vergeten als ze gelezen worden. Wèl mag ik eraan herinneren, dat we hier te doen hebben met een werk van een man, die juist op het gebied van de huishoudschool, die een zoo eigenaardig gecompliceerd programma bezit, dat bovendien nog in vele opzichten in een stadium van groei verkeert, zijn sporen reeds jaren geleden verdiende, toen hij in 1907 de Nieuwe Huishoudschool te Amsterdam bouwde, die toentertijd een modelinrichting was, en ook nu nog een der voornaamste instellingen op dit gebied in ons land; mede gevolg van de voortreffelijke inrichting van het gebouw, die voor tal van later ontstane huishoudscholen een voorbeeld is geweest en in vele opzichten nog is.

Moge dan overigens dit veel latere werk van dezelfde hand in architectonisch opzicht aanmerkelijk rijper zijn, zoo vertoont het toch ook met de Nieuwe Huishoudschool tal van aanknoopingspunten: indeeling van keukens en leslokalen, inrichting van garderobes, toepassing van verschillende materialen, die tevens leermiddel zijn; en dit alles gebracht binnen het kader van een architectuur-opvatting, die met een groote gemakkelijkheid van scheppen de vele practische eischen tot een eenvoudige, onpretentieuze en gemakkelijk aansprekende aesthetische formuleering wist te brengen.

Leliman was er de man niet naar, om eenvoudige dingen met zwaarwichtige begripsomschrijvingen te omhangen; voor hem was een deur een deur, een raam een raam, dat zijn juiste plaats moest hebben en zijn juiste grootte en verdeeling; hij bepaalde het uiterlijk aanzien van zijn gebouw naar wat ervan werd geëischt en gebruikte met evenveel genoegen een plat dak als een steile kap, wanneer zijn (steeds bewonderenswaardig beknopte) oplossingen van het gegeven bouwprogramma hetzij tot het een of het ander leidden. Alle gewrongenheid was hem een gruwel en zoo heeft ook deze school eigenlijk geen M³. te veel of te weinig inhoud. Men lette eens

VESTIBULE.

op de doodeenvoudige, als vanzelfsprekende manier, waarop in de middenpartij van den voorbouw twee lagere verdiepingen zijn ondergebracht, waar de hoogere leslokalen aan weerszijden en achter zich zoo ongedwongen omheen voegen; dit toont in alle opzichten den bekwamen ontwerper, wien zulke beknopte en klare oplossingen natuurlijkerwijze onder de handen groeien; oplossingen, die bij lange na niet zoo vanzelf spreken als het den oppervlakkigen beschouwer wel zou toeschijnen.

Een enkel woord moge hierbij volgen over mijn persoonlijk aandeel in het werk. Bij Leliman's plotselingen dood waren slechts schetsen op 1 à 100 gereed; daarop voortbouwend waren onder leiding van mijn lateren compagnon Kleinhout de bestekteekeningen gereed gemaakt, had de aanbesteding plaats gehad en waren de werkteekeningen op 1 à 20 van gevels en plattegronden, benevens de details van de kozijnen voltooid.

Toen ik dan ook in Augustus 1922 de samenwerking met Kleinhout aanvaardde, was het werk begonnen en viel ik plotseling en onvoorbereid in de verdere aesthetische verzorging van een bouwwerk van tamelijken omvang. Ik heb feitelijk den tijd niet genomen, en ook niet gehad, om mij in stille overpeinzing bewust te maken van de daardoor op mij geladen verantwoording, noch mij een van te voren vast omschreven houding ten opzichte van de quaesties, rijzende bij het afmaken van werk van een ouden collega door een veel jonger en onervarener, eigen te maken. Min of meer op goed geluk heb ik mij al doende in het werk ingeleefd, er wellicht meer van geleerd dan er zelf actief-scheppend aan bijgedragen. Ik ben overigens ten volle overtuigd, dat vele der details, die ik er in bracht, door Leliman anders zouden zijn gemaakt. Doch m. i. is het in zoo'n geval beter, dat de opvolger, mits hij de sfeer van het werk weet aan te voelen, zijn eigen weg gaat, dan dat hij zich moeizaam wringt in een voor hem toch nooit gehéél aan te voelen vormwereld. Een geheele generatie verschil ligt in dit geval ertusschen en is kwalijk te overbruggen.

Wat er van gekomen is, mogen anderen voor mij beoordeelen; ik zelf kan het uit den aard der zaak niet. De steun van Kleinhout, die na 18 jaar samenwerking met Leliman bij uitstek bevoegd was, mij de bedoelingen van den oorspronkelijken ont-

HOOFDINGANG.

werper duidelijk te maken, de welmeenende belangstelling van een bestuur, dat ons in nagenoeg alles de vrije hand liet, en een aannemer de heer E. Hartog te Baarn, die het werk in de puntjes afleverde en daarvoor eén extra vermelding wel verdient, hebben mij te zamen het werken gemaakt tot een intens genoegen. Hiervan te getuigen is een ander, niet minder groot.

Amsterdam, December 1923. Ir. A. J. VAN DER STEUR.

DRAAGVERMOGEN VAN HEIPALEN.

Naar aanleiding van de beschouwingen van Pl. van den Berg, Architect B.N.A. in No. 47.

In het nummer van 2 December 1922 heb ik een serie beproevingen van heipalen vermeld o. a. in verband met de formule van Eytelwijn (door den heer v. d. B. „Hollandsche formule" genoemd). Daar is vermeld: één geval, waarbij deze formule ongeveer het 18-voud van het werkelijke draagvermogen aangaf, één geval met het 5-voud en één geval met de helft. Ik meende daaruit te moeten afleiden, dat die formule niet voldoende verband houdt met de werkelijkheid en daarom geen vertrouwen verdient. Intusschen is deze conclusie, gelet op het geringe aantal gevallen, wellicht voorbarig; helaas waren mij geen meerdere gevallen bekend, hoezeer ik ook de technische litteratuur had afgezocht.

Mijn verzoek aan den heer v. d. B. zou zijn: uit zijn „jarenlange ervaring" het ontbrekende aan te vullen en zoodoende het bewijs te leveren, dat er wel degelijk een behoorlijk verband bestaat tusschen die formule en het *werkelijke* draagvermogen, zonder welke zij toch bezwaarlijk kan worden aangeprezen.

In de tweede plaats kan ik omtrent de doelmatigheid van betonfondamenten op onvasten bodem geruststellende verklaringen afleggen; ik heb tal van die fondamenten gemaakt en steeds goede ervaring opgedaan, — terwijl ik moeilijk kan aannemen, dat ik op dit punt alleen zou staan. Bovendien zijn er nog andere middelen om onvaste bodems te vermijden zonder tot een paalfundeering te moeten komen.

Het beginsel, waar het om gaat, is tweeledig: stabiliteit en economie. Mij dunkt, dat een constructie eerst dan te prijzen is, als ook aan dezen laatsten eisch is voldaan.

Utrecht, November 1923. W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

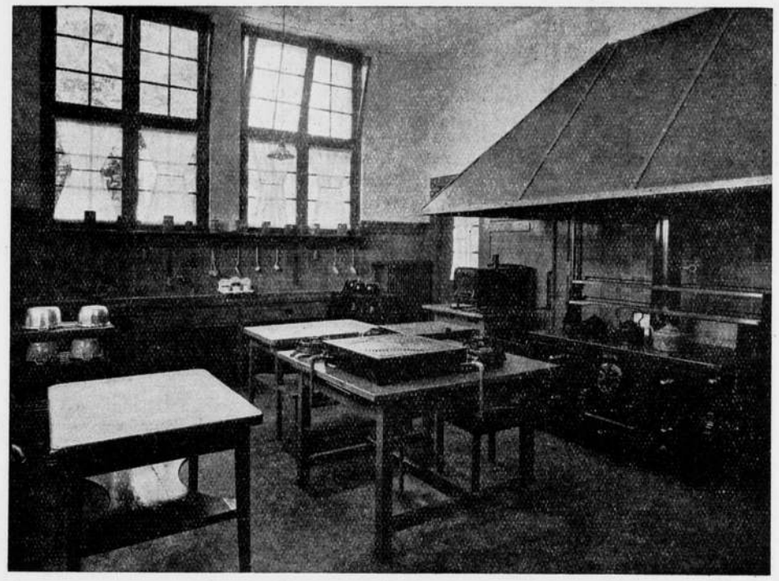

INTERIEUR VAN EEN DER KEUKENS.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER GEREFORMEERDE KERK, TE AMSTERDAM.

2de Vragenlijst.

23. Welk deel van het terrein A.B.C.D. mag bebouwd worden, en hoe hoog? Antw. Ter beantwoording van deze vraag, wacht de Jury nog toegezegde gegevens van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht; het antwoord zal, zoo mogelijk in het volgend nummer worden opgenomen.

24. Is ontwerper aan den kubistischen vorm van het orgel p.m. 3 × 4.60 gebonden, of mag hij dezen vorm vrij in de 3,5 × 6 M. ruimte verwerken? Antw. Als hoofdmaten van het orgel ongeveer aan te nemen: frontbreedte 4.60, hoogte 6.—, diepte 3.— M.

25. Wanneer de kerk niet grenst aan de De Wittenstraat, mag dan halverwege de K. Nassaustraat een kelderingang onder de kerk gemaakt worden? Antw. Zie het antwoord op vraag 22, 1e lijst.

26. Volgens de situatieteekening is de geheele K. Nassaustraat op trottoirhoogte aangelegd; mogen er geen voertuigen inrijden, of wordt het een rijweg met twee trottoirs? Antw. Een rijweg met een trottoir aan de zijde van het kerkterrein.

27. Mogen contraforten buiten de voorgevelrooilijn worden uitgebouwd? Antw. Volgens de bouwverordening niet meer dan 11 c.M.

28. Mogen de uitgangsdeuren over het trottoir draaien? Antw. Neen; wel moeten, volgens plaatselijk voorschrift de buitendeuren van gebouwen als het onderhavige, naar buiten opendraaien.

29. Is het industrieterrein nog onbebouwd, is daarvan de gevelhoogte op te geven, en staat die tot aan de Kostverlorenvaart? Antw. Bedoeld terrein is onbebouwd; dient momenteel tot opslag van hout.

30. Wat is de max. en min. te bouwen gevelhoogte aan de drie straten, en mag een gedeelte wel lager, b.v. twee verdiepingen? Antw. Zie de antwoorden op vragen 17 (1ste lijst) en 23 (2e lijst). Tegen lager bouwen dan de maximum-hoogte, zal wel geen bezwaar bestaan; het zal veel afhangen van het aspect dat een lagere bebouwing eventueel in het geheele complex maakt.

31. Is als eindigingsvorm een torentje of spits op het dak geoorloofd? Antw. De ontwerper wordt hierin vrijgelaten.

32. Hoeveel moet de vertrekhoogte der woningen zijn, en het totaal inw. opp. per woning of woningen? Antw. Minimum vertrekhoogte 2.70 M. De woningen moeten bevatten tenminste drie kamers en keuken; een der kamers moet 16 M². groot zijn, en geen kamer mag een kleiner vloeroppervlak hebben dan 4 M².

33. Kunnen de twee bestaande eindscheidingsmuren der bouwblokken, als wand en als balkdragende muren gebruikt worden? Antw. Neen.

34. Wat wordt in art. 149 der bouwverordening bedoeld met „voldoende gelegenheid voor

afvoer van bedorven lucht?" Antw. Mag wel aan het inzicht van den architect worden overgelaten.

35. Mogen de vloeren beg. grond aan de De Wittenstraat lager liggen dan aan de De Wittenkade = kerkvloer? Antw. Indien de vraag betrekking heeft op de woningen, dient, dat de beg. grondvloer der woningen niet behoeft te liggen op gelijke hoogte met den kerkvloer. Zie ook antw. op vraag 13 (1ste lijst).

36. Moet de inhoud berekend worden a. vanaf 0.65 M. — AP. voor de dienstgebouwen en woningen, b. en overigens vanaf aanleg keldervloeren? Antw. a. en b. Ja.

37. Op hoeveel ruimten, minimum moet de kosterswoning gerekend worden? Antw. Zie antwoord op vraag 32. (2de lijst).

38. Hoe groot moet minstens de eengezinswoning zijn? Antw. Als bij 37.

39. Hoe groot moet de minimum afstand zijn uit de erfscheiding (open terreintjes achter de bestaande bebouwing) en den nieuwbouw? Antw. Zie antwoord op vraag 23 (2de lijst).

40. Zijn de eindmuren der bestaande bouwblokken als gemeenschappelijke muren te beschouwen? Antw. Neen.

41. Rust de aanleg der fundeering op paalfundeering? Antw. Ja.

42. Wat wordt bedoeld met *aanleg* fundeering? Antw. De onderzijde van den muurvoet.

43. Worden bij de kostenberekening de binnen- of buitenwerksche maten gerekend? Antw. De buitenwerksche maten.

44. Moet langs de grenslijn achter de huizen van de 2e Nassaustraat een zekeren afstand bewaard, of mag het terrein hier tot aan die grenslijn volgebouwd worden? Antw. Zie antwoord op vraag 23 (2e lijst).

45. Wat moet het karakter der woningen zijn, arbeiders- of middenstandswoningen? Antw. Arbeiderswoningen.

46. Is in de som van f 10.50 per M³. de meubileering begrepen, of wordt deze afzonderlijk berekend? Antw. Inbegrepen.

47. Is de meubileering van de wijklokalen in de som van f 115000.— resp. f 15.50 per M³. begrepen? Antw. Neen.

48. Moeten de lichtornamenten ook afzonderlijk worden vermeld? Antw. Niet noodig, vallen buiten de prijsvraag.

49. Moet de voorgevel der kerk aan de rooilijn worden gebouwd? Antw. Behoeft niet; zie ook antwoord op 17 (1ste lijst)

50. Mogen er kerkramen in den muur geplaatst worden, die aan de aanliggende perceelen grenst? Antw. Niet gewenscht.

51. Moet de kelder ingedeeld worden, of moet het één ruimte blijven? Antw. Voorloopig niet indeelen.

52. Zijn twee orgelgaanderijen groot 2.50 × 4 M. groot genoeg? Antw. Moet aan den ontwerper worden overgelaten; de Jury kan op dergelijke vragen omtrent détailpunten van het ontwerp niet ingaan. Het programma overigens vermeldt één orgelgaanderij p. m. 3.50 × 6 M.; laat men zich daaraan houden.

53. Mogen er zijingangen gemaakt worden? Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten.

54. Wordt de plaats van het orgel vrijgelaten? Antw. Ja.

55. Wordt er a. een fundeering (kelder)-teekening verlangd, en zoo ja, b. moet er dan een kelderindeeling aangegeven worden? Hoewel bergkelders worden er verlangd? Antw. a. Neen. b. Zie antwoord op 51.

56. Wat te doen met de overtollige ruimte, welke niet in aanmerking behoeft te komen voor dienstlokalen op den beg. grond? Antw. Moeilijk te beantwoorden; de ontwerper zelf zal dit moeten oplossen.

57. Moet er ook voor een ouderlingenkamer gezorgd worden? Antw. Niet noodig.

58. Mogen de kamers voor diakenen en collectanten zoo gegroepeerd worden, dat ze zoo noodig tot één gemaakt kunnen worden, voor b.v. kerkeraadskamer? Antw. Mag wel, behoeft echter niet.

59. Mag de hoofdingang geprojecteerd worden op den hoek De Wittenkade en K. Nassaustraat? Antw. Mag wel; wordt aan den ontwerper overgelaten.

60. Zijn onder de 700 zitplaatsen beneden, ook begrepen de plaatsen welke tusschen de rijen banken (paden) aangebracht kunnen worden? Antw. In de paden mogen geen zitplaatsen worden aangebracht.

61. Mag de oostelijke zijmuur op erfscheiding worden gebouwd, met het oog op eventueel aan te brengen lichtramen? Antw. Zie antwoord op 23 en 50. (2e lijst).

DE JURY.

afvoer van bedorven lucht?" Antw. Mag wel aan het inzicht van den architect worden overgelaten.

35. Mogen de vloeren beg. grond aan de De Wittenstraat lager liggen dan aan de De Wittenkade = kerkvloer? Antw. Indien de vraag betrekking heeft op de woningen, dient, dat de beg. grondvloer der woningen niet behoeft te liggen op gelijke hoogte met den kerkvloer. Zie ook antw. op vraag 13 (1ste lijst).

36. Moet de inhoud berekend worden a. vanaf 0.65 M. — AP. voor de dienstgebouwen en woningen, b. en overigens vanaf aanleg keldervloeren? Antw. a. en b. Ja.

37. Op hoeveel ruimten, minimum moet de kosterswoning gerekend worden? Antw. Zie antwoord op vraag 32. (2de lijst).

38. Hoe groot moet minstens de eengezinswoning zijn? Antw. Als bij 37.

39. Hoe groot moet de minimum afstand zijn uit de erfscheiding (open terreintjes achter de bestaande bebouwing) en den nieuwbouw? Antw. Zie antwoord op vraag 23 (2de lijst).

40. Zijn de eindmuren der bestaande bouwblokken als gemeenschappelijke muren te beschouwen? Antw. Neen.

41. Rust de aanleg der fundeering op paalfundeering? Antw. Ja.

42. Wat wordt bedoeld met *aanleg* fundeering? Antw. De onderzijde van den muurvoet.

43. Worden bij de kostenberekening de binnen- of buitenwerksche maten gerekend? Antw. De buitenwerksche maten.

44. Moet langs de grenslijn achter de huizen van de 2e Nassaustraat een zekeren afstand bewaard, of mag het terrein hier tot aan die grenslijn volgebouwd worden? Antw. Zie antwoord op vraag 23 (2e lijst).

45. Wat moet het karakter der woningen zijn, arbeiders- of middenstandswoningen? Antw. Arbeiderswoningen.

46. Is in de som van f 10.50 per M³. de meubileering begrepen, of wordt deze afzonderlijk berekend? Antw. Inbegrepen.

47. Is de meubileering van de wijklokalen in de som van f 115000.— resp. f 15.50 per M³. begrepen? Antw. Neen.

48. Moeten de lichtornamenten ook afzonderlijk worden vermeld? Antw. Niet noodig, vallen buiten de prijsvraag.

49. Moet de voorgevel der kerk aan de rooilijn worden gebouwd? Antw. Behoeft niet; zie ook antwoord op 17 (1ste lijst)

50. Mogen er kerkramen in den muur geplaatst worden, die aan de aanliggende perceelen grenst? Antw. Niet gewenscht.

51. Moet de kelder ingedeeld worden, of moet het één ruimte blijven? Antw. Voorloopig niet indeelen.

52. Zijn twee orgelgaanderijen groot 2.50 × 4 M. groot genoeg? Antw. Moet aan den ontwerper worden overgelaten; de Jury kan op dergelijke vragen omtrent détailpunten van het ontwerp niet ingaan. Het programma overigens vermeldt één orgelgaanderij p. m. 3.50 × 6 M.; laat men zich daaraan houden.

53. Mogen er zijingangen gemaakt worden? Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten.

54. Wordt de plaats van het orgel vrijgelaten? Antw. Ja.

55. Wordt er a. een fundeering (kelder)-teekening verlangd, en zoo ja, b. moet er dan een kelderindeeling aangegeven worden? Hoewel bergkelders worden er verlangd? Antw. a. Neen. b. Zie antwoord op 51.

56. Wat te doen met de overtollige ruimte, welke niet in aanmerking behoeft te komen voor dienstlokalen op den beg. grond? Antw. Moeilijk te beantwoorden; de ontwerper zelf zal dit moeten oplossen.

57. Moet er ook voor een ouderlingenkamer gezorgd worden? Antw. Niet noodig.

58. Mogen de kamers voor diakenen en collectanten zoo gegroepeerd worden, dat ze zoo noodig tot één gemaakt kunnen worden, voor b.v. kerkeraadskamer? Antw. Mag wel, behoeft echter niet.

59. Mag de hoofdingang geprojecteerd worden op den hoek De Wittenkade en K. Nassaustraat? Antw. Mag wel; wordt aan den ontwerper overgelaten.

60. Zijn onder de 700 zitplaatsen beneden, ook begrepen de plaatsen welke tusschen de rijen banken (paden) aangebracht kunnen worden? Antw. In de paden mogen geen zitplaatsen worden aangebracht.

61. Mag de oostelijke zijmuur op erfscheiding worden gebouwd, met het oog op eventueel aan te brengen lichtramen? Antw. Zie antwoord op 23 en 50. (2e lijst).

DE JURY.

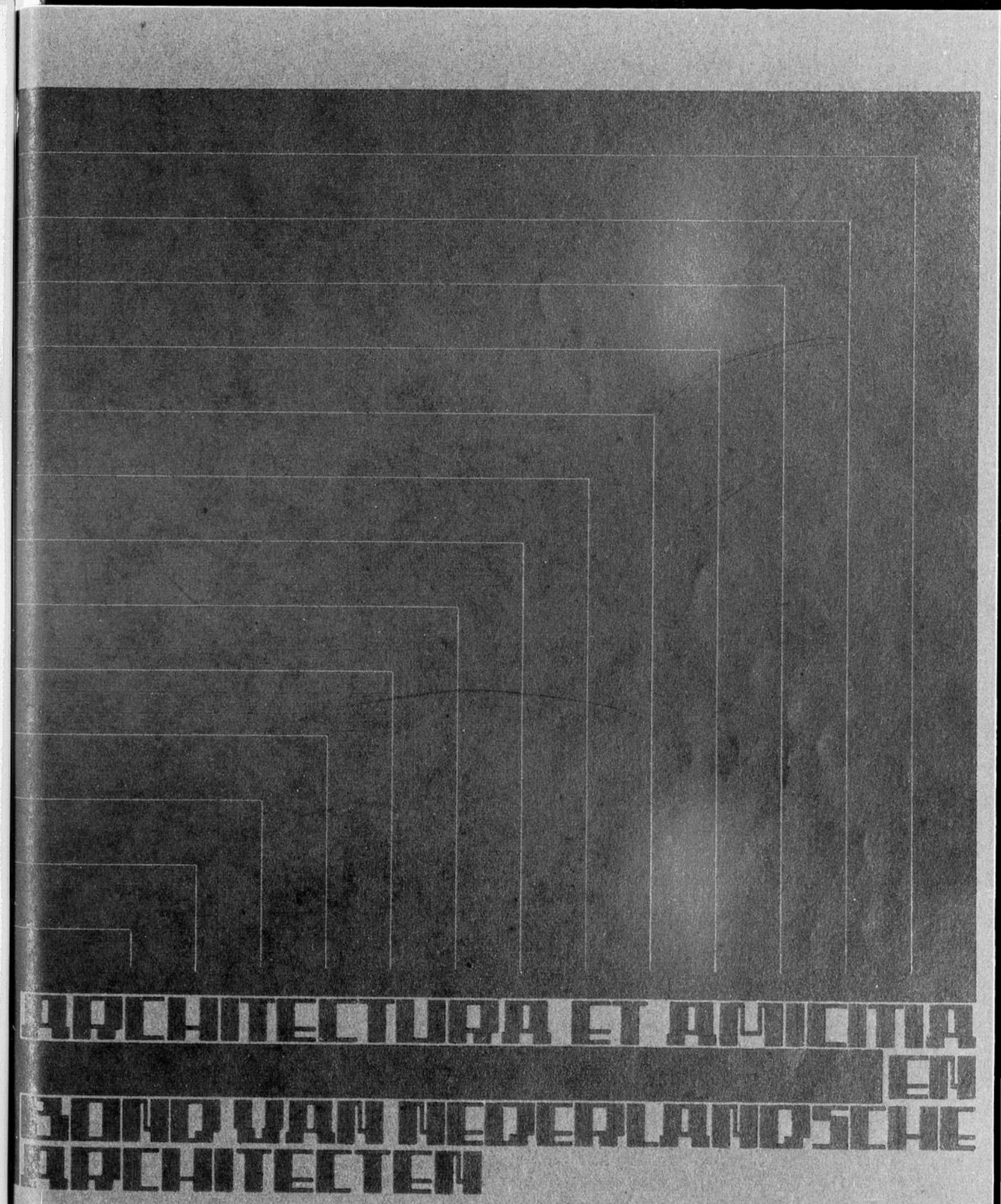

EXLI
BRIS

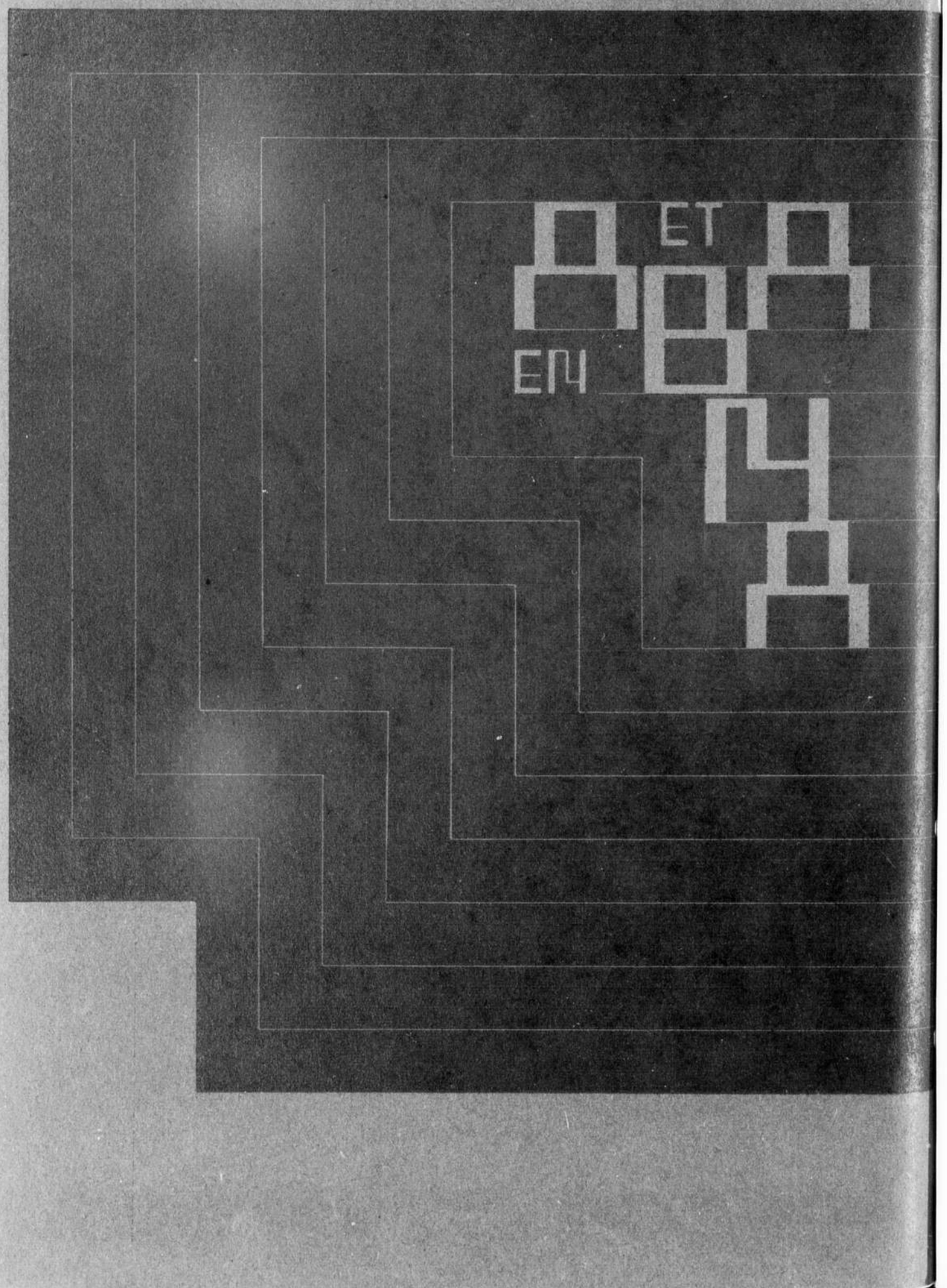

ARCHITECT

K. P. C.

DE

BAZEL

ARCHITECT

K. P. C.

DE

BAZEL

HOUTSNEDE **1895.**

K. P. C. DE BAZEL. †

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
VAN ZATERDAG 15 DECEMBER 1923
BUITENGEWOON NUMMER GEWIJD AAN DE
NAGEDACHTENIS VAN DEN ARCHITECT

K. P. C. DE BAZEL

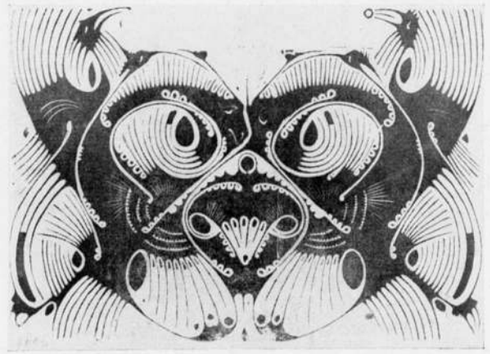

HOUTSNEDE 1896.

A. ET A. B. N. A.

VOORWOORD.

Den derden December hebben wij onzen grooten architect K. P. C. DE BAZEL naar zijn laatste rustplaats in het besneeuwde duin van Westerveld gebracht.

Velen hebben, voor dat wij scheiden moesten van wat ons gebleven was van den grooten kunstenaar en mensch, woorden van hulde, van bewondering, van liefde gesproken. Maar hunne gesproken woorden zijn in den stillen wintermiddag vervaagd.

Als blijvende herinnering, niet alleen aan den onvergetelijken doode, maar veeleer aan den sterken mensch en kunstenaar, aan zijn leven en zijne werken hebben wij getracht dit nummer samen te stellen.

Het bevat geen eindelijk oordeel over de beteekenis van zijne kunst of van zijn leven — bij zulk een grootschheid past grooter afstand dan thans luttele weken na zijnen dood mogelijk is — evenmin een weloverwogen overzicht van zijne werken.

Het is slechts een losse verzameling gevoelens en beschouwingen, die eenigen in deze droeve beklemmende dagen aan den kunstenaar gewijd hebben verlucht met enkele afbeeldingen, een kleine keuze uit de tallooze scheppingen van deze werkzamen mensch.

Aan de nagedachtenis van onzen grooten architect dragen wij deze verzameling op.

De Redactie van
ARCHITECTURA.

De Redactie van het
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

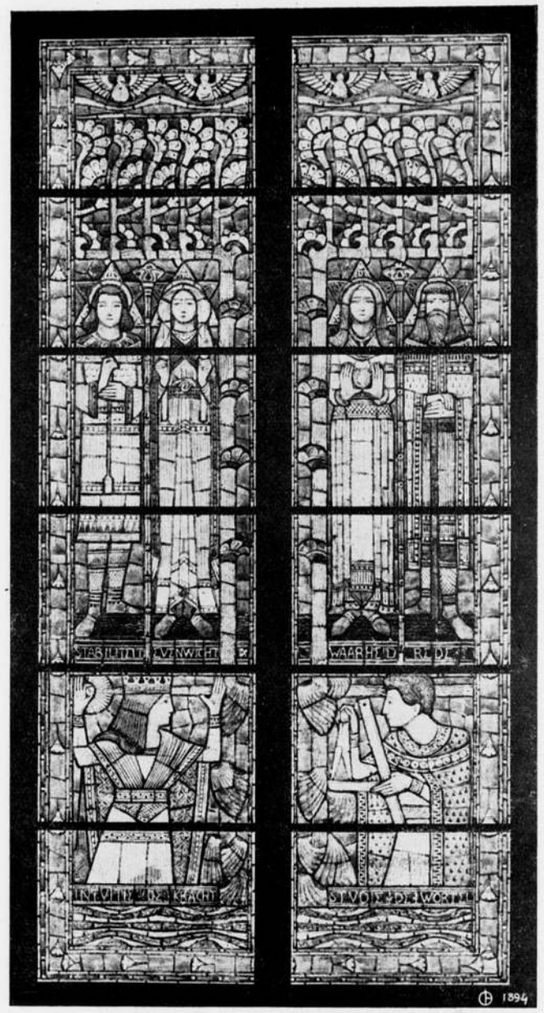

ONTWERP VOOR EEN GEBRANDSCHILDERD RAAM 1894.

BIJ HET GRAF VAN K. P. C. DE BAZEL.

Ten tweeden male, binnen enkele dagen, staan wij aan de groeve van een onzer grootste beroepsgenooten, en ook bij dezen past bitter leed. Want het geldt hem, dien wij allen hebben vereerd, en ons tot voorbeeld hebben gesteld, als het type van den grooten bouwmeester, omdat hij, zoowel in opvatting als uitvoering zijner kunst op die hoogte stond, waar alle kritiek zwijgt.

Toch wil ik hier niet over die kunst spreken, overtuigd daarmee in zijn geest te handelen, omdat daarover reeds zooveel is gezegd en nog zal worden gezegd.

Wanneer ik dan, slechts met een enkel woord, aan onzen vriend het afscheid

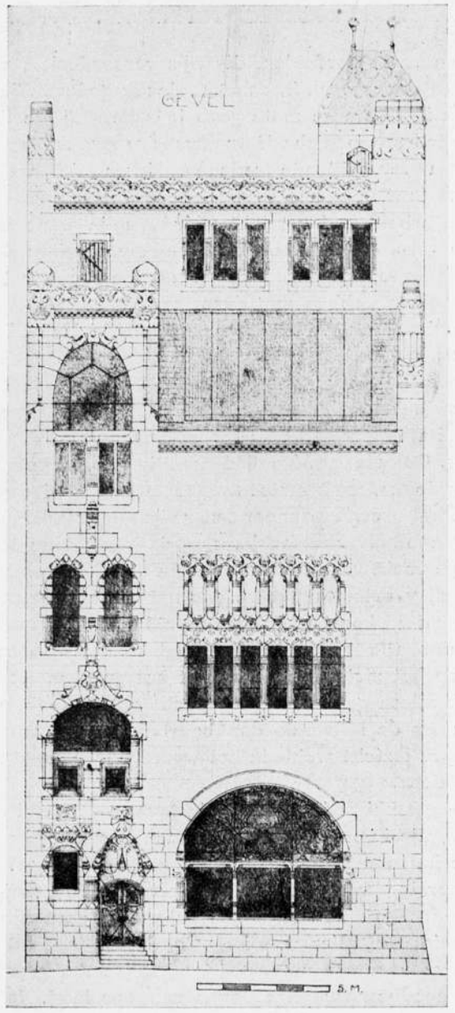

VEREENIGINGSGEBOUW 1895.

toeroep, dan is dat uit naam van het Genootschap „Architectura et Amicitia", waarvan hij de Voorzitter is geweest, die de jongeren met die zekerheid wist te leiden, en tegen wien door hen met dien eerbied werd opgezien, zooals alleen van een persoonlijkheid kan worden verwacht, die door haar kracht als kunstenaar, en haar karakter als mensch, boven alle bedenking verheven is.

Die kunstenaar, die mensch is thans van ons heengegaan, maar de troost blijft, dat hij ons niet heeft verlaten.

H. P. BERLAGE.

TER NAGEDACHTENIS AAN K. P. C. DE BAZEL.

De eenzijdige taak van oordeelen, dikwijls veroordeelen, waartoe het werk van schoonheidscommissies beperkt blijft, schenkt slechts gedeeltelijk bevrediging. Ondanks dit bezwaar, hetwelk ik in sterke mate gevoel, is het mij steeds een bijzonder voorrecht geweest, aan dezen, op zichzelf trouwens waardevollen, arbeid in Bussum te mogen deelnemen, om verschillende redenen. Zeker niet het minst, omdat het mij gegeven was, in deze functie samen te werken met een man, die bewonderenswaardigen baanbrekenden arbeid had verricht vóórdat mijn werk aanving, en tegen wien ik, evenals al zijn jongere vakgenooten, opzag met vereering: De Bazel.

Er bestaat thans in ons land een bloeiend bouwkunstig leven, vol spanning en levensdrang. Vele jongeren hebben aan deze kunst hetzelfde te danken, wat Schubert in zijn treffend lied van dankbaarheid aan zijn „holde Kunst" innig vertolkt: hooge bevrediging des levens. Wij weten het, wie dat bloeiende leven hebben gewekt; wij weten wie vooraan stonden en in de voorste rij streden tegen doodende onverschilligheid en traagheidsmacht; onwillekeurig gaan onze gedachten naar het merkwaardige, zoowel kwantitatief als kwalitatief eerbied afdwingende oeuvre van den klassieken baanbreker Dr. P. J. H. Cuypers. Ook zie ik vóór mij de bondige massa, het praegnante silhouet van Berlage's beurs, wier klokke, een kwarteeuw geleden nu, het nieuwe geluid uitbeierde van een nieuwe lente, hoog boven het rumoer eener vijandige stad. Maar daarnaast rijst voor mijn geest een nog nooit overtroffen kunstwerk van het land: De Bazel's Oud-Bussumsche hofstede, gegroeid uit, één met ons milde Gooiersland, zóó eenvoudig, zóó natuurlijk, als ware zij voortzetting zelve der natuur. Ik ken zeker werken, waarvoor ik even bijzondere achting koester; ik ken geen bouwwerk evenwel, van grooter bekoorlijkheid, geen, dat alle gedachte aan den maker op den achtergrond stelt en dààr staat, als schiep het zich zelf; als moèst het groeien, tot het werd gelijk het is.

Reeds dit werk alleen geeft De Bazel recht op zijn onbetwiste plaats onder de groote kunstenaars; op de blijvende dankbaarheid tevens van ons jongeren, bij wie hij met eenmaal dieper inzicht wekte in het wezen onzer kunst dan jarenlange colleges zouden vermogen te doen.

Er zijn thans — gelukkig óók tijdens zijn leven — vele uitnemende artikelen over De Bazel verschenen, die in breeden kring warmen weerklank gevonden moeten hebben. Waarom zou ik herhalen wat anderen beter zeggen konden? Er is gesproken over zijn liefdevolle verzorging van zijn werk; over zijn toegewijde zorg, ook voor het detail; over de buitengewone ambachtelijke zuiverheid van zijn arbeid, de veelzijdigheid zijner begaafdheid. Dat alles was inderdaad zeer treffend en zeer karakteristiek bij De Bazel. Maar wanneer een man, gelijk hij, bijzonder grooten invloed oefende op zijn omgeving; op het bouwkunstige leven van ons land, dan moet daarvoor aanwezig zijn een diepere grond dan buitengewone begaafdheid voor zijn vak; dan moet zulk een kunstenaar hebben bezeten een bijzondere houding tegenover het leven, een bijzondere waarde als mensch. En dit, méér nog dan al het voorgaande, geldt eveneens zeer karakteristiek voor De Bazel. Hij had niet alleen zijn kunst, maar ook zichzelf ontwikkeld tot groote gaafheid. Groote ontvankelijkheid voor allerlei ideëele vraagstukken vertroebelde niet zijn innerlijk leven; er ging een sterke geestelijke rust van hem uit. Gelijk den kunstenaar het kleine nooit te klein was; evenzeer als de kunstenaar met dezelfde, volkomen, toewijding een sierlijke wijnkaraf ontwierp als het statige stadhuis onzer grootste koopstad; evenzeer schonk de mensch zijn volkomen belangstelling ook aan 's levens kleine vraagstukken. En sterk heeft mij getroffen hoezeer de man, wiens geest rondging met grootsche bouwkunstige scheppingen, terzelfder tijd met voorbeeldige nauwgezetheid zijn advies overwoog tot verbetering van anderer bescheiden werk, door het verplaatsen soms van een simpel raam. Deze sterke beheersching, dit buitengewone vermogen tot concentratie van zijn geest stempelde De Bazel tot een der waarlijk grooten, die immers allen Jan de Wit's lijfspreuk tot levensbeginsel hebben aanvaard.

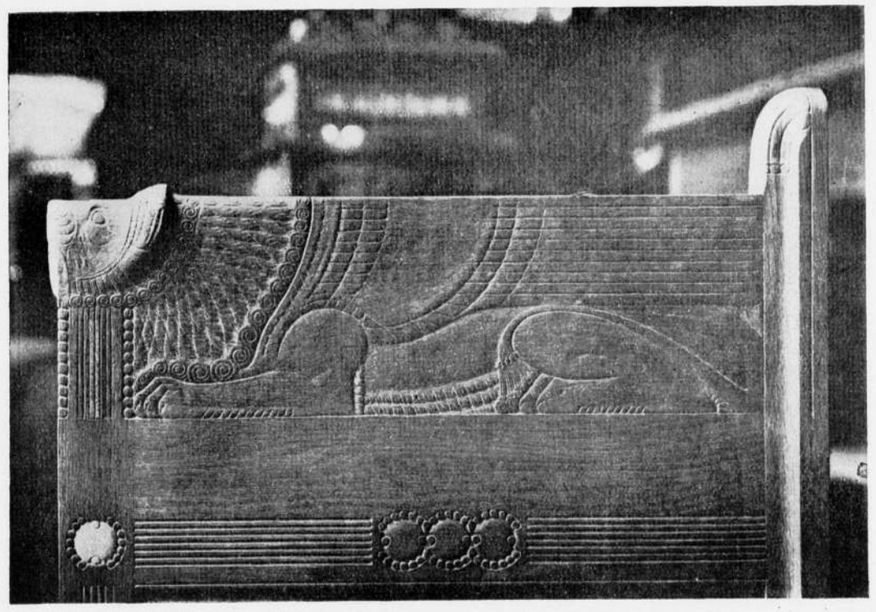

DETAIL VAN EEN KAST 1896.

Thans is dit leven geëindigd; het Leven sluit zich weer. Een zeer troostvolle gedachte is het, dat iemand die zóó bouwen kon; die zóózeer het vermogen bezat om de steen tot leven te wekken — gelijk hijzelf, met de hem eigene openheid, getuigde van onzen eveneens diep betreurden De Klerk — oogenblikken heeft gekend van het hoogste menschelijke geluk, en dat hij, arbeidende, geweten moet hebben dat hij in anderen dat geluk wekken zou met het werk, dat hij schonk.

W. M. DUDOK.

K. P. C. DE BAZEL.

Het is mij niet doenlijk, mijn gedachten heden te concentreeren op De Bazel, nu onze Nederlandsche Bouwkunst zoo'n geweldig verlies heeft geleden door het heengaan van De Klerk en De Bazel.

In mijn gepeins komen allerlei kanten van den veelzijdigen mensch-De Bazel naar voren, maar alles komt verward, tegelijk en onrustig, en alles is zoo over-mist met weemoed, dat ik geen duidelijk en sterk beeld zie. De Bazel als edel mensch, De Bazel als theosoof, De Bazel als kunstenaar, ziedaar een drie-eenheid, belangrijk en zeldzaam, waarvan ik de volle beteekenis en waarde wel vermoed, maar die ik nu niet vermag te overzien.

En dan de vraag: Wat heeft De Bazel beteekend voor de ontwikkeling van onze Moderne Nederlandsche Bouwkunst?

Het eenige, wat ik met groote genegenheid en rustig in mijn gedachten kan beschouwen, waaruit zijn kunst het meest volmaakt mijns inziens spreekt, zijn het landhuis „De Maerle" en de Modelboerderij „Oud-Bussum", beide in het Gooi.

Zijn grootere gebouwen en projecten staan in totaal-waarde hierbij achter; het

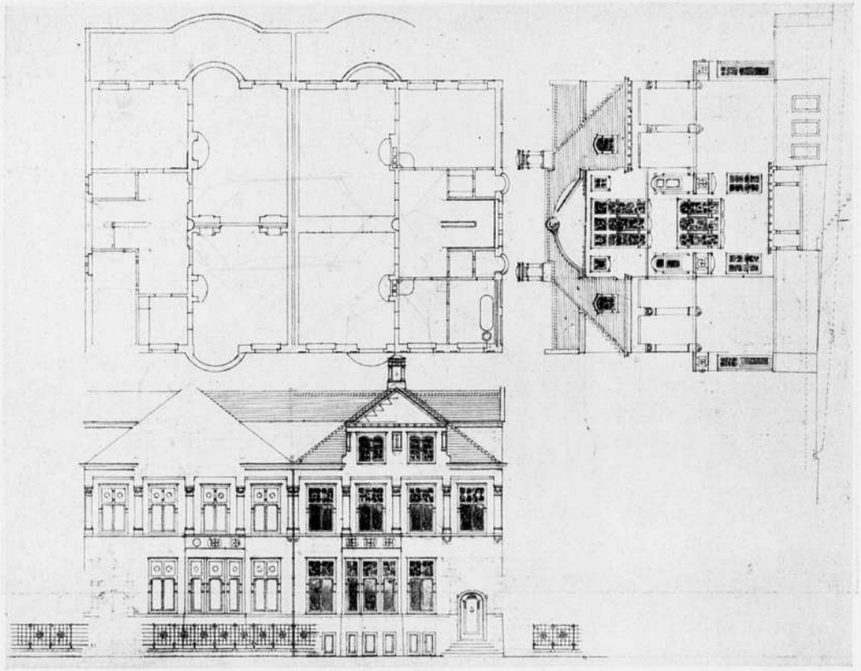

DUBBEL WOONHUIS TE AMSTERDAM **1903.**

gebouw der Handel-Mij. kan ik, door zijn onvoltooiden toestand, nog niet goed beoordeelen.

Aan den anderen kant is het merkwaardig, dat een beschouwing van juist deze grootere gebouwen mij een duidelijker beeld geeft van De Bazel's kunst, dan zijn volmaakte scheppingen. Bij deze laatste geraakt het bewonderend gemoed in opgetogenheid; men wordt gelukkig en lyrisch; terwijl men bij de andere, door hun zwakkere en hier en daar incomplete schoonheid rustig-beschouwend en kritisch blijft: en door de tegenstelling van het gelukte en het niet-gelukte helder de bedoeling en de kunstkracht van den ontwerper ziet.

Het ontwerp van De Bazel voor het Rotterdamsche Raadhuis leent zich bijzonder goed tot een dergelijke beschouwing. In het B. Weekblad van 26 Juli 1923 heb ik dit ontwerp besproken en daarbij een samenvatting gegeven van De Bazel's kunst, die nu nog mijn algemeene meening weergeeft, en waarin gezegd wordt:

„De belangrijke eigenschappen van deze schepping van De Bazel, trouwens van bijna al zijn werk, zijn onmiskenbaar. Van alle projecten van deze prijsvraag is dit het meest „gekund", het meest beheerscht en daardoor het meest in zijn soort, een kunstwerk. Welke der andere inzendingen toont die eenheid, die harmonie bij volkomen eigen vormgeving, dat ontwikkelde rationalisme? Een vast en klaar beginsel vormt de basis van dit ontwerp, het beginsel der architectonische wiskunde. Het groote gebrek in zoo menig hedendaagsch ontwerp is het gemis aan systeem, aan orde, aan regelmaat, aan logische gegroeidheid, aan modul, aan artistieke wiskunde. Men ontwerpt veelal alleen op het gevoel, en daardoor is het gevaar zeer groot — vooral bij hen, die geen groot talent hebben — dat de verschillende deelen van

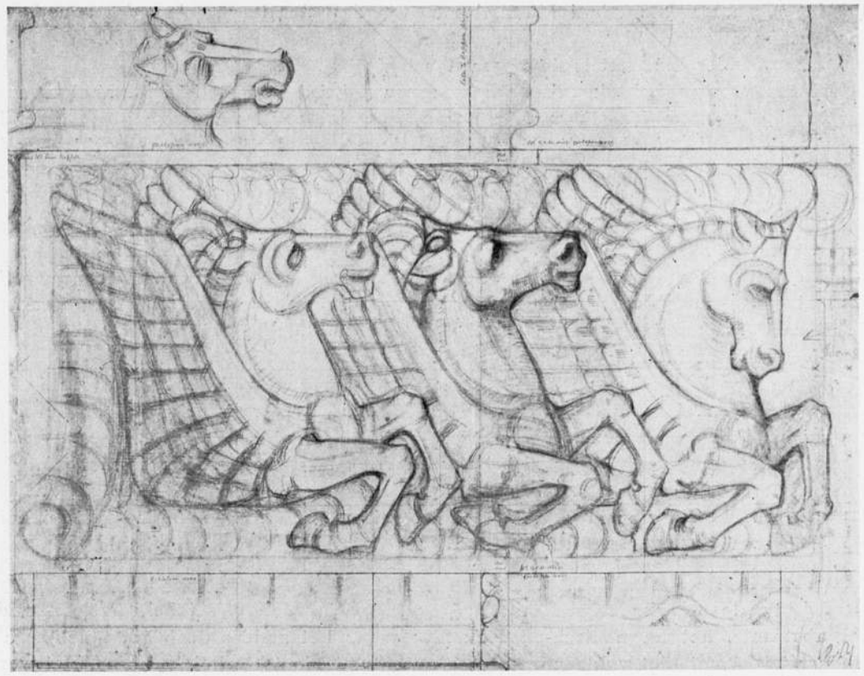

DETAIL VAN DUBBEL WOONHUIS TE AMSTERDAM **1904.**

het ontwerp geen voldoende verband hebben en de verhoudingen te willekeurig worden. Men ontwerpt dan eigenlijk te wild, te persoonlijk en te oppervlakkig.

Want ten slotte is het de wiskundige grondslag, die aan de schoonheid der bouwkunst geeft dat algemeene en dat eeuwige, dat in de natuur-schepping zelf schuilt. Een groot bouwmeester is een diepvoelend wiskundige.

De talrijke verschillende ruimten, die hij moet samenvoegen, zooals vestibules, gangen, trappen, zalen, kamers enz., moet hij niet alleen in zuivere doelmatigheid, in juiste volgorde en naar aesthetischen ruimte-indruk groepeeren, maar hij moet deze alle zóó door eenzelfde eenheid van maat en ruimte binden, dat een op juiste wijze gegroeid totaal ontstaat, een natuurlijke eenheid in veelheid, zooals een kristal of een plant dat is.

Er zijn nog velen, die van het soort cellen-systeem, dat in het ontwerp van De Bazel te herkennen is, niets moeten hebben. Maar deze vergeten, dat alle groote kunstwerken systemen bevatten, dat alle composities een wiskundige basis hebben. Ja, zelfs de Italiaansche Renaissance schilderkunst heeft deze in sterke mate, hoewel hierbij duidelijk te zien is, dat hoe meer de schilderkunst van gestyleerde abstractie in den vroeg-tijd overging tot realistische werkelijkheid in den laat-tijd, hoe meer dus de stijl van het algemeene ging naar het persoonlijke, hoe meer ook de wiskunde, en daarmede de grootheid van den stijl, verdween.

Zoo voert de beschouwing van dit ontwerp van De Bazel tot de kern van de bouwkunst. En reeds dit is een groote verdienste van den geest van deze schepping.

De kunst van De Bazel is diep-zinnig. Bij haar leeren wij weer eens goed, wat

wij in onzen, nog sterk individualistischen tijd dreigden te vergeten, dat bouwkunst wiskunst moet zijn.

Maar is hiermede het laatste woord van de bouwkunst gezegd?

Reeds vroeger heb ik stijl genoemd: eeuwigheid en tijdelijkheid, analoog met het leven, dat door den stijl verbeeld wordt, en dat ook is: eeuwigheid en tijdelijkheid. Het eeuwige in bouwkunst zetelt in de onveranderlijke natuurkrachten en in de wetten van den organischen opbouw en der harmonie, die artistieke wiskunde genoemd kan worden; het tijdelijke wordt gevormd door de keuze van den wiskundigen vorm en door de wijze, waarop de mensch zijn eigen tijdsgevoel op deze basis weergeeft.

De Gothiek zoowel als de Barock zijn, ontdaan van hun versieringsvormen, in grondslag wiskundig, abstract, algemeen; de Gothische wiskundige vorm is anders dan de Barock wiskundige vorm, terwijl de tijdgeest, de tijdelijkheid, daarenboven vooral naar voren komt in de versieringsvormen.

Zijn niet alle groote kunstwerken van alle tijden, m.a.w. hebben zij niet alle het eeuwige in zich? En toch, kenmerken diezelfde kunstwerken zich niet door een zeer krachtige tijdelijkheid, door een markant vertoonen van wat dien toen levenden kunstenaar van alle andere tijden onderscheidt en wel moet onderscheiden? En is niet juist *dàt* het ontroerende, het grootsche en het godsdienstige in elk groot kunstwerk, dat wij een menschelijkheid zien in contact met het ruimere, *zóó* dat een tijdelijkheid belicht wordt door het eeuwige en het eeuwige gezien wordt in een tijdelijkheid?

Welnu, de bouwkunst van De Bazel heeft wel in voortreffelijkheid het eene deel, het abstracte, het harmonisch-ontwikkelde; maar het andere deel, het tijdelijke, de moderniteit, komt niet voldoende tot een accentvolle, karakteristieke uiting. Het werk van De Bazel is wat tijdeloos. Ik bedoel hiermede, dat zijn harmonische uiting niet tevens is een groote, spontane, levensvolle uiting. De robustheid van dezen tijd, vol strijd, vol kracht, maar ook vol contrasten, weerklinkt niet in het ontwerp van De Bazel. Zijn architectuur heeft niet genoeg den grooten greep, de sterke bezieling, het karaktervolle accent, die haar in alle opzichten zouden maken tot dè vertolking van het Raadhuis voor de bedrijvige en groote, modern-wordende handelsstad Rotterdam.

Toch is dit project zoo doortrokken van den logischen, ordenenden, waar en zakelijk uitbeeldenden geest van de moderne bouwkunst, en is deze architectuur zoo zuiver en zoo beheerscht, dat dit Raadhuis van De Bazel een belangrijk modern kunstwerk is, en reeds daarom waardig uitgevoerd te worden".

Ja, elk groot kunstwerk is groot, omdat het levensvol is. En gelijk het leven een eeuwig drama is, een eeuwige strijd tusschen geest en bloed, tusschen eeuwigheid en tijdelijkheid, tusschen volmaaktheid en onvolmaaktheid, zoo moet ook in het waarachtig kunstwerk dat steeds boeiend-geheimzinnige van het menschelijke leven heerschen, moet het reiken tot de hoogten van den geest en tegelijk gevoed worden door het eeuwig-mysterieuze bloed.

Groote monumentale bouwkunst in dezen geest heeft De Bazel niet gegeven. Maar wie geeft dit heden ten dage wel? Berlage en De Klerk hebben, elk op zijn wijze, er naar gestreefd, en bij beiden is het, een enkele maal, zij het met onrust en overdrijving, gelukt. Daarom behooren zij tot de grootste bouwkunstenaars van dezen tijd.

Maar op kleiner plan heeft De Bazel werk gemaakt, dat in zijn soort, volmaakter is dan Berlage en De Klerk het vermochten.

Toen ik eenige maanden geleden een autotoer door het Gooi maakte, wilde ik speciaal het landhuis de Maerle en de Modelboerderij nog eens zien. In mijn herinnering waren deze beide zeer goede kunstwerken; en het is altijd een uitmuntende

HOFSTEDE OUD BUSSUM 1903—1905.

toetssteen, moderne gebouwen, die men bij hun voltooiïng geslaagd vindt, na een jaar of 10 nog eens terug te zien: heel veel vallen dan tegen.

Ik werd werkelijk getroffen door de complete schoonheid van deze twee gebouwen; aangegroeid aan de natuur, met een fijn patina van den tijd, ontdaan dus van hun nieuwheid, komen hun rustige groote hoofdmassa's, hun harmonieuze verhoudingen van dak en muur, van muur en ramen, de gedetailleerdheid der onderdeelen, komt heel hun eenvoudig, voornaam en rustig wezen prachtig uit.

Men voelt het: bij deze opdrachten, die hij volkomen en gemakkelijk beheerschte, heeft De Bazel zich laten gaan; heeft wel het intellect maar ook het intuitieve gemoed gesproken. Deze gebouwen hebben een fijne bouwtinteling, die de grootere projecten, met hun streng-overheerschend systeem, geboren uit het wiskundig-architectonisch intellect, te veel missen.

Deze villa en boerderij zijn boeiende kunstwerken, omdat een harmonieus leven er op natuurlijke wijze in bloeit.

Langen tijd heb ik er naar gekeken; en ik was oprecht verheugd, dat onze moderne Bouwkunst zulke fraaie architectuur rijk was, een architectuur, die, in haar soort, voor het beste uit het verleden niet onderdoet. Deze bouwwerken waren werkelijk geheel „gekund", geheel gaaf, geheel aangedaan met schoonheid; en ik kreeg dat gevoel van veel behagen, ja, dat smakelijke gevoel in den mond, dat elk prachtig bouwwerk, meestal uit het verleden, mij geeft, en dat voor mij steeds het afdoende bewijs is van de voortreffelijkheid van zijn kunst.

Met deze twee bouwwerken, en nog enkele villa's in gelijken geest, heeft K. P. C. de Bazel voor altijd zijn waardevolle plaats ingenomen in de Geschiedenis onzer Nederlandsche Bouwkunst.

JAN GRATAMA.

HUIZE DE MAERLE TE HUIZEN 1906.

Gij vraagt mij een bijdrage voor het herdenkingsnummer. Waarom toch moet dit alles zoo haastig?

Gehavend en geplunderd voelen wij ons, en hoezeer verarmd.

De diepe beteekenis van het dubbel verlies, nog nauwelijks doorgronden wij het. Moeten wij nu reeds getuigen?

Ik die te laat kwam om mijn twee vrienden te zien zooals zij neergestrekt lagen voor de groote Rust, ik moet met mijn hoofd wel aanvaarden wat mijn hart nog niet kan beseffen, dat de zonnigsten onzer en dat ook de meest wijzen, dat zij beiden van ons zijn heengegaan.

Nu zullen wij moeilijker gelooven, dat de schoonheid met lichten wiekslag te bereiken is, — omdat hij dat kon. Maar ook zullen wij er zwakker aan worden herinnerd, dat het kunstenaarschap alleen door hoog moreel besef zijn volle wijding krijgt.

Berooid blijven wij achter, zonder den heerlijken lach van het genie, die alles glanzend maakt, maar ook zonder het sterkend en reinigend voorbeeld van het waarachtig priesterschap.

R. N. ROLAND HOLST.

IN MEMORIAM.

Mijn laatste herinnering aan De Bazel, na de vele herinneringen, die teruggaan tot de zoo merkwaardige Architectura-jaren van omstreeks 1890, waarin hij ons door zijne zoo bijzondere eerste scheppingen, als evenzoovele openbaringen van zijn veelzijdig talent, wist te verrassen en tot bewondering te brengen, mijn laatste herinne-

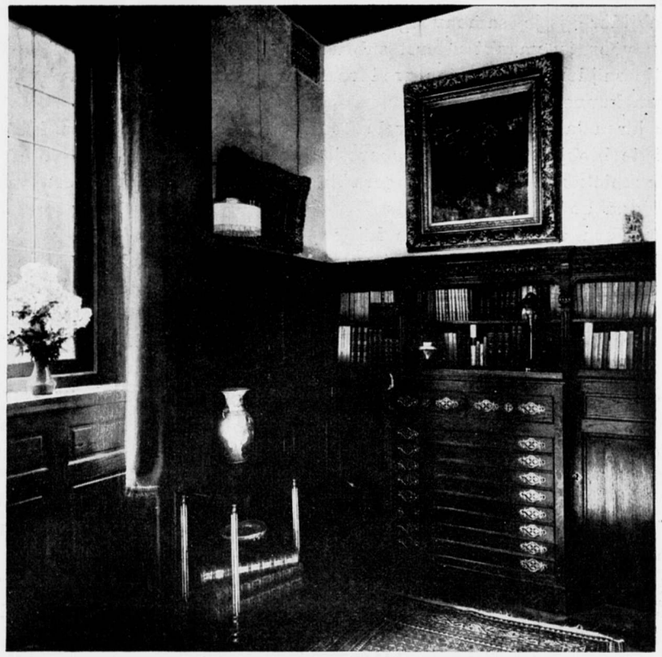

INTERIEUR 1906.

ring zal verbonden blijven aan onze samenwerking in de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. In deze kwaliteit had ik het voorrecht de partner te zijn van De Bazel op de inspectiereizen naar de onder die Commissie ressorteerende restauratiewerken in den lande. En het was stellig een voorrecht dit met iemand als De Bazel te mogen doen; met hem, die in moeilijke gevallen ook, steeds snel en zeker en zakelijk zijn diagnose wist te stellen, en deze in volle overtuiging met kennis van zaken kon verklaren en zonder aarzelen vasthouden.

Dat ik voortaan die leerrijke excursies zal moeten missen, voel ik als een persoonlijk verlies.

En zoo zal het heengaan van dezen goeden mensch, dezen eerlijken collega en superieuren kunstenaar, een verlies zijn voor de velen, die met hem in aanraking kwamen.

Moge hij in Vrede rusten!

PAUL J. DE JONGH.

K. P. C. DE BAZEL. †

Op het bureau van dr. P. J. H. Cuypers was het, dat ik De Bazel leerde kennen. Hij had toen zijn ambachtsschool en werkplaats-opleiding achter den rug en was ook in Den Haag werkzaam geweest op het bureau van een bekend architect. Door deze leerling-opleiding legde hij een stevigen ondergrond van vakkennis, die hij steeds vaster uitlegde en die hem later maakte tot den geduchten onverzettelijken vakman, die het daarin met ieder kon opnemen. Met primitieve middelen kon hij zagen en schaven volgens de eischen der techniek, doch evenzeer kon hij van een fijne houtsoort een

prachtig schilderijlijstje samenvoegen, dat geen meubelmaker hem zou verbeteren. Volgens een vooraf gemaakt uiterst subtiel, ragfijn ontwerp in gevoelige plastiek ging hij dat lijstje snijden en hier zou wederom geen beeldhouwer het volgens zijn intentie beter hebben kunnen maken.

Eenige jaren later maakte hij vele houtsneden, hij zaagde, schaafde en lijmde zoo noodig zelf de blokjes van het weerbarstige kopsche hout en in korten tijd beheerschte hij deze techniek zoo volledig en geraffineerd, dat een geroutineerd vakhoutsnijder er niets op aan kon merken.

Met zulk een aanleg belandde hij op het bureau van Cuypers en werd reeds dadelijk chef de bureau, een functie, die hem tenvolle toekwam en die hij uiterst collegiaal uitoefende. Is het wonder, dat deze duizendkunstenaar dadelijk de beste en grootste projecten kreeg en zich spoedig had ingewerkt in het geheele wezen en probleem der Gothiek, hij die totnogtoe slechts in Renaissance gewerkt had? Verscheidene kerken van Cuypers zijn door hem ten deele tenminste ontworpen en zijn vaste hand en helder doordringend verstand overwon als vanzelfsprekend alle moeilijkheden van het architecten-beroep. Tegelijkertijd maakte hij toen vele ornamentale ontwerpen, waarin hij een ongeëvenaarde distinctie en fijnheid bereikte. En eigenaardig, deze uiterst solide vakman, door en door gecristalliseerde stabiliteit, was tegelijk uiterst fijn en teer in zijn uitdrukkingsmiddelen. Hij ontwierp stoelen met pooten van $2^1/_2$ cM. dikte. Hij hield ervan het materiaal tot zijn uiterste draagkracht in te spannen. Wat zou hij een geweldig middeleeuwsch kathedraalbouwer geweest zijn! Dit graciele, bijna vrouwelijke kwam tot uitdrukking in zijn fijne, dunne nerveuze vingers en den wel doordringenden maar toch zachten blik zijner oogen. En niet te vergeten zijn opbouwenden logischen redeneertrant, want zeer dikwijls, als de gesprekken op abstracte dingen oversloegen, was zijn gedachtenvlucht daarbij van zulk een ijl weefsel, dat hij daarin hoogst moeilijk te volgen was, want het was een kunstwerk in woorden even verrassend als het filigraan van zijn ornament. Ook daarin leek hij wel een middeleeuwsch scholastiker en onder de schilders waardeerde hij dan ook Fra Angelico wel het meest.

Men moet hieruit nu niet afleiden, dat De Bazel fantastisch was, of zich in het historische verloor, want dat was allerminst het geval. Hij onderging diep en met groote oprechtheid en met volledig enthusiasme alle problemen van het heden, waaraan hij ook een werkdadig aandeel nam en waarbij hij zich volstrekt niet tot theoretische belangstelling beperkte. Elders zal deze zijde van zijn veelzijdige werkzaamheid zeker worden in het licht gesteld.

Een man als De Bazel was geroepen overal een eerste plaats in te nemen. Zijn domineerende onverzettelijke wilskracht kon alle hindernissen overwinnen, zelfs met een zwak lichaam en een onvasten gezondheidstoestand. Aan dien ijzeren wil verbond hij een wel fijn, doch sterk verstand, dat het best uitkwam bij debatten en in vergaderingen, waar zijn woord altijd insloeg, de tegenstanders ontwapenend en ook overtuigend. Daar was hij dan meestal de leider en de meester; hij zou overigens als rechter volkomen op zijn plaats geweest zijn, want nooit verliet hij in het debat het gebied der werkelijkheid en nooit overmande daarbij de hartstocht het verstand. Dikwijls verging het den tegenstanders daarbij zeer slecht, want zijn behendigheid was uiterst soepel en nooit ontbrak het hem aan reserven van hulpmiddelen. Ik geloof, dat vele toeschouwers en zelfs getroffenen bewondering zullen gehad hebben voor het aesthetisch schouwspel, dat deze onovertroffen schermmeester hun bood.

Zoo iemand paste natuurlijk niet op een architecten-bureau en in 1895 maakte hij zich zelfstandig; ik had toen het groote genoegen eenige jaren in innige vriendschap met hem samen te werken.

In dien tijd maakte hij velerlei bouwkundige en decoratieve ontwerpen, en in deze Sturm- und Drangperiode kwam het beste en oorspronkelijke werk te voorschijn. Het eerste bouwkundige ontwerp was toen nog onder den invloed der pas doorleefde

Gothische periode, waarbij de vormgeving echter bijna vrij daarvan was. Na dezen onvermijdelijken overgang kwamen er eenige zelfstandiger ontwerpen, die den grondslag vormden voor zijn later werk. Het best geslaagde daarvan was een vereenigingsgebouw voor architecten. Het is niet al te groot, massief en tegelijk slank en bevallig, vol heerlijke details van verrassende vinding. Hij maakte deze ontwerpen op een zoogenaamd systeem als grondslag voor een aesthetische vormgeving en ter bepaling der verhoudingen. Als nevengift krijgen wij daarbij een inzicht in zijn volledig beheerschen der teekentechniek, een gave, die zich bij hem uitstrekte ook over het natuurteekenen. Een ontwerp voor een gebrandschilderd glasraam uit dien tijd doet zien hoe geraffineerd hij figuur kon teekenen, en, wat nog moeilijker is misschien, styleeren. Daarin had hij een stijl, die Egyptische vormvastheid wel niet bereikt, doch benadert.

Geestelijk beschouwd, was dit deel van zijn leven gewijd aan innerlijke ontplooiïng zijner diepere vermogens. De literaire beweging van 1880 was nog in vollen bloei en De Bazel reageerde sterk op alle aesthetische, religieuze en sociale stroomingen en onder den opwoelenden invloed daarvan werd ziel, verstand en intuïtie gevormd en bevestigd. Hij zal wel nooit iets gedacht of ontworpen hebben, dat niet op de een of andere wijze met diepere geestelijke vraagstukken samenhing of uiting gaf aan belangrijke problemen, en het is mijn vaste overtuiging, dat hierdoor in hem een kracht tot uiting kwam, die hem zelf geestelijk steunde en tegelijk anderen onweerstaanbaar moest toeschijnen.

Na deze noodzakelijke geestelijke afronding kwam nu de meest bekende periode van bouwen. In een klein land is voor groote karakters eigenlijk te weinig plaats, en dikwijls beklaagde zich De Bazel, dat hij slechts opdrachten voor kleinere werken kreeg, zijn kunnen kwam hierdoor natuurlijk wel te voorschijn, doch zeker niet in zijn vollen omvang, en het is een onherstelbaar verlies, dat hem eerst zoo laat grootere bouwwerken zijn opgedragen, die hij nu, helaas, niet eens heeft kunnen voltooien. Het schuldconto van Nederland ten opzichte van zijn kunstenaars is weder met een belangrijk bedrag verhoogd.

Het was dus nu zijn taak groot te zijn in het kleine. In verhouding en vorm, in fijnheid van detail, in afgerondheid der conceptie, in helderheid der voorstelling en in volmaaktheid der uitvoering is door hem het beste geleverd en het zal wel zelden voorkomen, dat zooveel volmaaktheid en soliditeit in een architect gelijktijdig te vinden zijn. Natuurlijk hebben vele projecten geleden onder de beperktheid der middelen en zijn geest moest zich concentreeren op kleine details, waaraan hij zijn geheele liefde wijdde en waarin zijn zin voor *af*-zijn volledig is uitgedrukt.

Met alle groote kunstenaars had De Bazel de eigenschap der volheid en gecompliceerdheid gemeen. Er is ongetwijfeld een sterke domineerende eenheid, doch zij steunt op een onuitputtelijke veelheid. Vandaar is er dikwijls eer te veel dan te weinig en dit zelfs bij een kunstenaar, die een meester was in de „Beschränkung". Het is een bewijs temeer voor zijn echtheid. Wat helpt ons een enkel dun straaltje heilig geestelijk water, het moet bij den kunstenaar een gestadige stroom zijn, een voortdurend aangesloten zijn aan de bron de Visie, aan den onuitputtelijken voorraad der schoonheid.

Bovenbedoelde kwaliteiten vinden wij geresumeerd in het gebouw der Ned. Handel Mij. Een klare eenvoudige dispositie, niet alleen in het plan, doch ook in de gevels, geeft het ontwerp een massieve, rustige eenheid en, merkwaardig genoeg, vinden wij hier weder een bijna Egyptische strakheid terug. Door voor- en terugspringen is leven in de kolossale massa's gebracht, details en materiaalwisseling zorgen voor rijke schakeering en modelleeren de veelheid. Ongetwijfeld zit er in dit gebouw een muzikale expressie in groote verfijndheid gedacht.

Wie zal dit werk teneinde brengen? Wij zijn daaromtrent zeer pessimistisch, want wij hebben niet veel vertrouwen in het inzicht der leeken. Laat ons hopen dat de opdrachtgevers, die blijk gaven van een zekeren kijk op het kunnen van De Bazel, in

deze geesteshouding zullen volharden en een goed kunstenaar met de verdere leiding zullen belasten. Een bouwwerk is even als elk ander kunstwerk een geesteskind van den ontwerper. Na de conceptie komt een gecompliceerde uitvoering die dag en nacht de zorg van den kunstenaar in beslag neemt. Bijna dagelijks moet hij ingrijpen om de goede leiding te verzekeren en meer en meer te volmaken. Het zou buiten de bedoeling van dit grootsche leven geweest zijn, indien nu zijn werk werd verknoeid.

Laten wij hem dit tenminste niet aandoen.

J. L. H. LAUWERIKS.

K. P. C. DE BAZEL. †

Er is geen functie, waarvoor meer hoogmenschelijke vermogens worden gevergd, dan die van het Presidentschap.

Geestelijk inzicht, juist gerichte kracht, doelbewust, onpersoonlijk streven en het liefdevoel aanvoelen van de geaardheid der menschen, moeten in den voorzitter zijn vereenigd.

Deze in wezen organisatorische eigenschappen waren in hem, wien wij hier de laatste eer bewijzen, in voortreffelijke mate aanwezig.

Hij was het dan ook, die 15 jaar geleden het tijdstip voelde te zijn aangebroken, dat de architecten moesten worden vereenigd, die zich bij de beoefening van hun vak stelden op een zoo hoog mogelijk moreel standpunt, gekarakteriseerd in een Eerecode.

Door zijn toedoen werd de Bond van Ned. Architecten gesticht en gaf hij, als de door allen gewenschte voorzitter, zijn beste krachten aan den groei en bloei van den Bond, zooals hij ze in zijn jonge jaren had gegeven aan het Genootschap „A. et A." En toen het Genootschap nu enkele jaren geleden weder een beroep op hem deed nogmaals de leider der jongeren te willen zijn, bleef hij zijn oude liefde getrouw en trachtte hij, ondanks zijn zwakke gezondheid, doch gesteund door zijn verantwoordelijkheidsgevoel te helpen, waar het hem in het belang van zijn kunst werd gevraagd. Door zijn breede, geestelijke visie, welke hem open deed zijn voor elk diepgaand vraagstuk, stelde hij zich onpartijdig, zonder eenigen zweem van vooringenomenheid tegenover het probleem, dat de jongeren bezig hield en gaf hun streven richting.

Doch niet alleen door zijn hoog geestelijke, maar ook door zijn menschelijke factoren: eenvoud en liefdevol aanvoelen van de geaardheid en aanleg der menschen, kon hij hun leider zijn.

De Bazel herkende onmiddellijk het echte in den kunstenaar en in diens werk. Toen De Klerk nog onbekend was en hij zijn gevelontwerpen voor een blok woningen op den hoek van het Joh. Vermeerplein bij de Schoonheidscommissie indiende, keurde zij het ontwerp af.

De Bazel, toen destijds de voorzitter, was op dien avond door ongesteldheid afwezig. Hij stemde met de genomen beslissing niet in. Door zijn toedoen werd de zaak nogmaals aan de orde gesteld en bereikte hij, dat toestemming werd verleend.

Dit teekende De Bazel. Waar het hem mogelijk was, stond hij gereed het vak en de goede vakgenooten te helpen. Een vergadering waar hij aanwezig was, won in klaarheid en in diepte.

De Bazel's standpunt ten opzichte der architectuur was zeer bezonnen. Het werd geboren uit zijn geestelijk verantwoordelijkheidsgevoel, dat hem tot zeker richtsnoer diende in de vervulling van zijn taak hier op aarde. Hij zag in den architect niet het vak en de bouwkunst gescheiden, noch in diens bouwkunstige vermogens de inventie los van de vormgevende kracht. Hij achtte den bouwkunstenaar niet gerechtigd zijn werk te doen alleen met het doel zichzelf er in uit te leven, doch stelde diens standpunt ten opzichte der menschheid in 't algemeen en van de schaar van medewerkers in den meest uitgebreiden zin in het bijzonder, voorop.

MEUBELTJE 1910.

Dat verklaart ook, dat zijn werk, 't welk hij als zelfstandig werkend architect maakte (getuige zijn allereerste werk: het landhuisje te Baarn voor Lodewijk van Deyssel) zoo geheel anders was, dan zijn werk, dat men tot dusver kende: zijn volkshuis en zijn kunstenaarsgebouw, met den eersten prijs bekroonde inzendingen op de door het Gen. „A. et A." uitgeschreven prijsvragen, zijn decoratieve werk en ook zijn schitterende houtsneden. Deze laatste waren spontaan ontstaan als revolutionnaire uitingen, opgewekt door de geschriften en het bezielende woord van Meng, een geestelijk anarchist, die ongeveer 30 jaar geleden zeer veel heeft bijgedragen tot een diepere omwerking van onze samenleving.

De Bazel achtte het niet juist meer te geven dan de samenleving kan verwerken.

Ofschoon hij een brandend kunstenaarstemperament bezat, wist hij zich door zijn sterken, hoog opgerichten geest zoo in te toomen, dat zijn uitingen bezonnen en harmonisch waren.

Zoo was hij voor ons architecten het geweten, dat mocht iets uit het lood worden geslagen, het onmiddellijk weder in den haak werd gebracht.

Door zijn persoonlijkheid en zijn werken heeft hij onnoemelijk veel gedaan tot het verhoogen van het peil van den architectenstand.

8 December 1923. JAN DE MEIJER.

K. P. C. DE BAZEL.

De Bazel in zijn werk heeft ons allen — ieder naar zijn aard — op gezette tijden geïrriteerd en we hebben hem allen doorloopend bewonderd. Zijn werk had — vooral later — weinig, dat het spontaan aantrekkelijk maakte; het sleepte niet mee en liep niet omver: het had niets van de laaiende rhythmiek en de golvende bewogenheid,

noch van de stootende hardheid en de stugge onverzettelijkheid, waarmede een- en anderzijds in onzen tijd een gemeenschappelijke idee collectief betracht wordt.

Misten we in De Bazel's werk het élan, dat een toekomst meer dan een heden ziet, voor het tegenwoordige was hij ons allen de meester. Uit te maken of hij daarin groot, grooter of grootst was, heeft geen zin: De Bazel was „àf" en tegenover wat „àf" is op zoo hoog plan, past critiek noch rubriceering, omdat de be- of veroordeeling ervan slechts op levensaccent, nagenoeg niet meer op onderscheidingsvermogen gebaseerd kan zijn.

Ons, die niet „àf" zijn en nog niet „àf" willen zijn, heeft De Bazel's gaafheid somtijds ontstemd: de schoone parel te midden van een wereld van onvolmaaktheid, haar omgeving, bezat de totaal-harmonie, in zich zelf, behoefde, noch verlangde daarvoor het complex. Er was iets ontmoedigends en meedoogenloos' in het subliem, alles tot zich trekkend en niets begeerend, aesthetisch egoïsme van De Bazel, hoewel het, anders gezien, ook weer hoopvol een harmonie ontvouwde, waaraan men geleerd had te wanhopen. Een harmonie dan, die — naar men zei — op factoren berustte, die niet van onzen tijd, min of meer tijdeloos ook, waren, en die men dus al dan niet waardeerde, naar den aard alweer, dien men had, of naar het doel alweer, dat men zich stelde.

De Bazel was ons — in zijn vroegeren arbeid vooral — te gedetailleerd en uiterlijk te précieus: zijn werk was te geciseleerd om in dezen tijd warm aangevoeld te kunnen worden. Het was uiterlijk voor onze mentaliteit niet „modern".

Maar hoe „modern" was het soms naar het wezen. Ik ken geen architect, waarin zooveel van den ingenieur was als in De Bazel. De nauwgezetheid, waarmede De Bazel zelfs de kleinste opgaven oploste, aesthetisch construeerde moet men zeggen, is ongelooflijk. Wie zijn arbeiderswoningen beziet, ontmoet daarin bij elken stap — zelfs onder schijnbare hardheid — een liefdevolle overgave tot aan het kleinste detail, een devote verdieping tot in de kleinste finesses van het wonen, die aan de wonderlijke toegewijdheid doen denken, waarmede de techniek in den besten zin haar scheppingen verzorgt. Voor De Bazel had alles zijn waarde: het groote was niet zonder het kleine, het kleine niet zonder het groote. Hij was daarin van een voorbeeldigheid, die haar weerga zoekt, al was zij wel eens oorzaak ook ervan, dat hij, in het kleine groot zijnde, in het groote klein werd.

In deze verzorgdheid van het detail was hij behalve kunstenaar, ook „karakter". Geen architect van onzen tijd is zich zelf van het begin tot het eind van zijn loopbaan zoo zeer gelijk gebleven als De Bazel. Verdienste alweer of verwijt, al naar gelang van het standpunt, dat men inneemt: groot in elk geval. Het is haast eentonig de ontwikkeling te volgen van zijn vormgeving: ze wordt straffer en beheerschter op den duur, harder ook, maar ze blijft steeds, wat ze was. Ze is van onverzettelijke zelfverzekerdheid, die nooit toch tot zelfgenoegzaamheid wordt.

Open stond De Bazel voor alles: het bleek wel uit de veelsoortigheid der belangstelling aan zijn graf. Toch overheerschte in zijn receptiviteit meer het passieve van den filosoof, wien alle levensuitingen vol waarde zijn, dan het actieve van den kunstenaar, wien het gebeuren ook tot verzet of bijval kan prikkelen. Ook daarin was De Bazel de harmonische mensch: alles tot toevlucht, weinig tot woon.

Bij zooveel vastheid in zoo breede ontvankelijkheid mist men noode het getuigend woord. De Bazel heeft helaas weinig geschreven. Wat hij schreef evenwel was van een ruimheid van visie, welke alle bijzonderheid direct tot algemeenheid herleidde. Zijn artikel in „Wendingen" bij den arbeid van De Klerk werd zoo boven de bespreking van het eigenlijk onderwerp uit, tot een algemeen beeld en een karakteristiek der kunstontwikkeling met haar stuwende en concentreerende factoren, waardoor het in zijn objectiviteit een blijvende beteekenis kreeg.

Naast een groot architect is ons in De Bazel ook een knap schrijver ontvallen.

6-12-'23. J. J. P. OUD.

MEUBEL 1915.

K. P. C. DE BAZEL. †

Het verzoek om medewerking aan dit gezamenlijk nummer van Architectura en Bouwkundig Weekblad bereikte mij, juist nadat ik aan het orgaan der V. A. N. K. een korte bijdrage had gezonden, waarin ik gepoogd heb om uitdrukking te geven aan de vereering, welke ik voor De Bazel, den mensch, den kunstenaar, den vriend, koesterde. Ik kan niet anders dan in eenigszins anderen vorm herhalen, wat mij onder den diepen indruk van dit plotseling doodsbericht onmiddellijk voor den geest kwam: de gedachte aan iets héél nobels, héél zuivers en héél betrouwbaars; het zeldzaam voorbeeld van een kunstenaar, zóó weinig overschaduwd door gevoelens en wenschen van lagere orde, dat hij eenmaal als zoodanig erkend, een duurzame eerbiedige genegenheid wekte, waarop de roerende en trouwe aanhankelijkheid van velen uit zijn kring, het antwoord was.

Voor de Kunstenaars-organisaties, voor de beoefening van het vak, voor het kunst- en ambachtsonderwijs was hij een leider van onschatbare waarde. Iemand, die met een enkele rake en wijze opmerking, met volkomen en natuurlijke zelfbeheersching zonder drift en hartstocht, de oplossing van de lastigste, en stekeligste kwesties in de juiste banen bracht. Voor den V. A. N. K. arbeid, waarbij ik hem herhaaldelijk raadpleegde is hij van groote beteekenis geweest, en als er iets goeds, iets vruchtbaars in dien vereenigingsarbeid is geweest, dan is dit voor een niet gering deel te danken aan zijn doorzicht, aan zijn weloverwogen advies.

Zooals ik dan ook voor het orgaan der V. A. N. K. heb geschreven: „het was bij de moeilijkste vraagstukken in het kunstleven niet de vraag: zullen wij De Bazel raadplegen, maar mogen wij hem weer lastig vallen; zóó zeer was de erkenning

VILLA TE HEEMSTEDE 1913.

gevestigd, dat wij slechts spaarzaam van deze krachtbron mochten gebruik maken".

Zijn werk is de gave weerspiegeling van deze persoonlijkheid; in zijn beste voorbeelden, volkomen beheerscht, zuiver, teer en toch sterk, soms, in zijn meubelen door den hoog-geestelijken inhoud en de smettelooze uitvoering bijna tè kostbaar voor gebruik; het was de schoone lading van een schip varend in diep en stil water in vasten koers, buiten de deiningen en woelingen van wisselende kunststroomingen, het was het resultaat van een scheppend vermogen, zonder meer overtuigend, zonder fraaie lyrische toelichtingen, zonder ijdel vertoon van programma's, zonder pretentieuze verklaringen; een symbool voor ons allen van dienende toewijding en trouw aan het beginsel.

W. PENAAT.

LAREN, N. H. 6 December -23.

Nu ik mij nog eens rekenschap wil geven van de bekoring, welke voor mij uitging van De Bazel, van zijn persoon en van zijn kunst, vind ik, dat heel zijn levenshouding bepaald werd, in het ethische en in het aesthetische, door een vast vertrouwen op zijn logica, die hij zich naar zijn eigen behoefte had geformuleerd. Die logica, oorspronkelijk meer van het gevoel dan van het begrip, had zich in een symboliek geschematiseerd, welke voor hem een dogmatische waarde had verkregen, waarin al zijn daden, als mensch en als bouwmeester, steun vonden. Wat het gevoel hem had ingegeven was hij langzamerhand in constructies van lijn en van lichaam, in getallenverhoudingen gaan zien. Hij leefde in een mystiek, die voor hem wiskundige waarheid had. En al moest die eigenaardige, meer Oostersche wijsgeerigheid op iemand, die in de Europeesche philosophie was opgegroeid, soms ontstellend werken, zijn geest toonde voor elken vriend van het denken een zoo groote broederlijke genegenheid, dat men zich toch met hem wilde en ook kon verstaan, in gelijke sympathie voor eene ideëele

levensopvatting. Ik heb dan ook nooit het hart gehad botweg mijne opvatting tegenover de zijne te stellen, maar, éénmaal, in een onbewaakt oogenblik, in gezelschap van een derde, is mijn scepticisme ten opzichte van de waarde zijner symboliek voor den dag gekomen, en zoo ook de onschuldige comedie, welke ik tegenover hem gespeeld had. Een ander had zich misschien boos gemaakt, De Bazel lachte hartelijk en ging voort mijn logische aesthetische beschouwingen in zijn symboliek over te zetten. Ik geloof, dat hij evenmin aan mijn oprechtheid heeft getwijfeld als ik aan de zijne en ik hoop, even gelukkig als hij in mijn overtuiging te sterven.

A. PIT.

EEN LEEKEN-HULDE.

Urbem lateritiam invenit, marmoream reliquit.

In ééne week heeft de in het wilde toeslaande dood twee geesten uitgedoofd, die als lichtende toortsen straalden over ons pad. De Klerk en de Bazel, twee zoo verscheiden, en toch zoo één, plotseling uit ons midden verdwenen — onze verbijsterde zinnen kunnen het nauwelijks omvatten. Verslagen staan wij, gekromd onder deze felle striemen van het noodlot en een droeve leegte is er in onze harten om het verlies van deze twee grooten, wier leven en werken ons zooveel schoonheid en heerlijkheid gebracht heeft en ons nog zooveel meer had kunnen, had willen brengen, ware het einde niet zoo ontijdig gekomen.

Verschillend was hun werk, zóó, dat er nauwelijks een punt van aanraking was tusschen beider scheppingen. Doch één was het in alle geval hierin, dat het ons de makers deed zien als mannen, wier geheele wezen samengetrokken was op den te verrichten arbeid, wier geheele ziel lag in hetgeen zij wrochten.

De Klerk, dien ik persoonlijk niet gekend heb, zag ik als een die het wonder van het scheppen van nieuwe vormen volvoerde. De Bazel was daarentegen voor mij de man, die de uiterste verfijning van oude vormen in het leven riep; geen nabootser, doch een herschepper, een die het oude tot hernieuwd eigen leven, tot hernieuwden. doch schooneren bloei wekte. Als stille droomen van kristallen schoonheid staan daar in het land verspreid de landhuizen, eenige woon- en winkelhuizen te Amsterdam en elders, het onvolprezen Oud-Bussum, het Gemeenlandshuis van Gooiland, het Gebouw van de Heidemaatschappij. Er is niet één onder deze vrij vele, dat geringere waarde heeft dan de overige. Want De Bazel, veeleischend als hij was voor hen, die onder hem werkten, eischte van zich zelf het meest. Hij transigeerde nooit, met zich zelf het minst. Hij verwaarloosde niets. Aan het kleinste detail van constructie of versiering gaf hij niet minder zorg dan aan de grootste conceptie. Hij was de belichaming van het gezegde van William Morris: alles, dat waard is gedaan te worden, is waard goed te worden gedaan. Bij den bouw van zelfs het kleinste landhuisje werd elk onderdeel, met de grootste nauwgezetheid overwogen. Niets werd te gering geacht. Alles had zijn volle aandacht, niet alleen bij het ontwerpen, doch ook bij de uitvoering, waarbij hem, die in het bouw-ambacht opgeleid was en die het grondig verstond, ook de kleinste kleinigheid niet ontging.

Er is in zijn werk, zeker in zijne land- en stads-woonhuizen, iets dat mij telkens weer doet denken aan de deftige, statige buitenplaats-huizen uit den besten tijd van de 18de eeuw. Bij dezen bouwtrant, voorzoover ik het zien kan, sluit die van De Bazel zich aan; hij is er de logische, doch verfijnde en tot de hoogste ontwikkeling gebrachte voortzetting van. Zelfs in zijne ontwerpen van min of meer monumentale gebouwen is deze eigenschap te ontdekken, in dat voor het Rotterdamsche stadhuis en voor het kantoor van de Handelmaatschappij te Amsterdam, welks voltooiïng hij niet heeft mogen aanschouwen. Hoe zij zich ontwikkeld zou hebben, indien het hem gegeven ware geworden vele groote en monumentale werken te scheppen, valt niet

te zeggen. Het is zelfs de vraag, of, ware hij in het leven gebleven, hem ooit weer een groot of monumentaal bouwwerk opgedragen zou geworden zijn. Want in ons land worden zulke opdrachten gewoonlijk gegeven aan architecten van den vierden rang; terwijl door bouwmeesters van den eersten rang vervaardigde ontwerpen gewoonlijk onuitgevoerd blijven.

Zoo moest ook De Bazel zijn kunde, zijn begaafdheid, zijn vindingrijkheid, zijn fijnen geest meestal wijden aan villa's en huizen, aan werken van bescheiden omvang. Groote scheppingen zijn er slechts twee in zijn oeuvre: Oud-Bussum en de Handelmaatschappij. De Nederlandsche groote bouwheer zoekt het bij den nabootser van den Renaissance-stijl of van het Duitsche Warenhaus. Den grooten gelegenheid geven tot het uitslaan der vleugelen, dat doet hij niet. Eenige gemeentebesturen maken eene uitzondering. Zoo 's-Gravenhage, dat aan Berlage het ontwerpen van een museum, aan De Bazel van een stadhuis opdroeg. (Of het eerste er komen zal? Wie weet. Doch de dood heeft een einde gemaakt aan de mogelijkheid, dat wij de Haagsche vroedschap zullen zien zetelen in een grootsch huis, door De Bazel gewrocht). Zoo Amsterdam, dat aan een reeks van architecten, óók aan De Bazel, den bouw van groote woningblokken opdroeg. En voorts werd het ontwerpen van uitbreidings-plannen vaak aan bouwmeesters van het eerste gelid opgedragen. De Bazel had op dit gebied reeds iets bijzonders geschapen: het project van een „wereld-centrum", gedacht op den Musschenberg, bij 's-Gravenhage, volgens het door de heeren Dr. Eykman en Horrix geopperde denkbeeld. Het was een fantasie, fraai in zelfzelf en die zich logisch en practisch aansloot bij de werkelijkheid der omgeving. Van meer beteekenis is evenwel, hetgeen hij in dit opzicht voor het Gooi tot stand gebracht heeft. Zijn uitbreidings-plan voor Bussum is een zeer bijzonder stuk werk en op meesterlijke wijze heeft hij de aaneensluiting van de uitbreidings-plannen der Gooische gemeenten ontworpen, waarbij het behoud der schoonheid van het gewest, die hem zoo na aan het hart lag, voorop stond, zonder dat echter aan de eischen der volkshuisvesting te kort werd gedaan. In de nog jonge centrale schoonheidscommissie voor het Gooi was zijn gezag dan ook groot; zijne logische denkbeelden, altijd helder en overtuigend toegelicht, vormden er gewoonlijk de kern der besprekingen. Voor deze streek in het bijzonder is zijn heengaan een haast onherstelbaar verlies, dat in dubbele mate gevoeld zal worden, wanneer straks de Commissie betreffende het vestigen eener Amsterdamsche woonstad in het Gooi bijeen komen zal, zonder dat De Bazel's woord er vernomen zal worden. Men kan slechts hopen, dat De Bazel's geest over de Commissie immer vaardig moge zijn, opdat een volgend geslacht moge zeggen van De Bazel en het Gooi, hetgeen gebeiteld staat aan den muur van de St. Paul's kathedraal ter eere van Wren: *Si monumentum requiris, circumspice.*

Laren, 30 November 1923. HENRI POLAK.

EEN HERINNERING.

Hoe kan het nog niet gekende, beter dan door onderwijs en verklaring, soms door één handeling in het helderste licht worden gezet. Ik zàg, na alle jaren op school en Universiteit, de kernwaarde van het gedicht, plotseling, toen ik mocht luisteren naar het half-zingend, half-als-verontschuldigend weergeven van verzen, dat den dichter Boutens onvergelijkbaar eigen is.

Zoo zag ik, plotseling eveneens, de hoogheid van den kunstenaar door één blik en handdruk van De Bazel.

Hem had ik gevraagd het grafteeken voor mijn Vader te ontwerpen; er zou een bespreking volgen op het kerkhof, in 't bijzijn van den aannemer. Ofschoon reeds zeventien jaar geleden, herinner ik mij het voorval nog in elke kleinigheid. Het was een lente-middag; het kerkhof bij een provinciestad lag op een open heuvelvlak; de

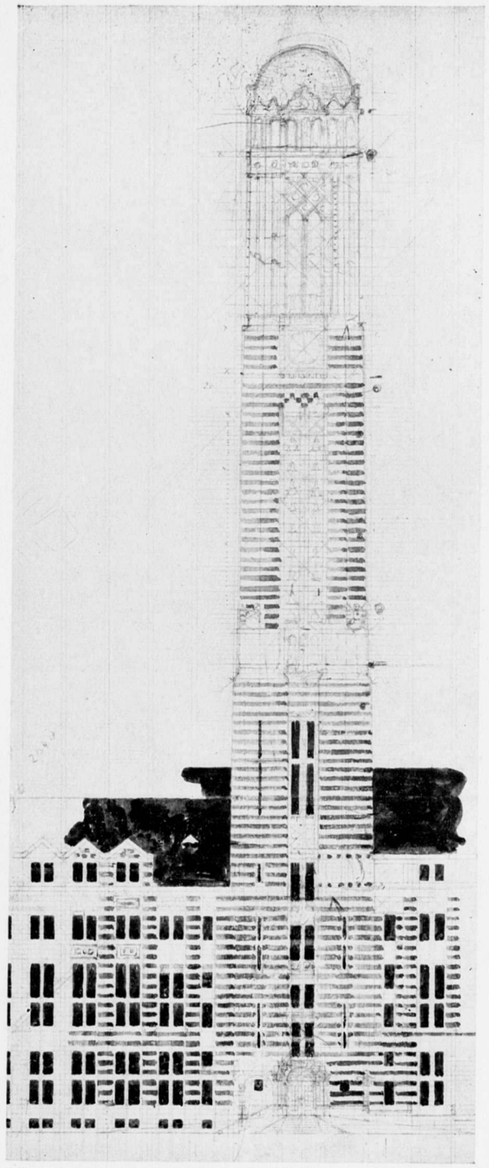

RAADHUIS TE ROTTERDAM. SCHETS 1913.

aannemer en ik waren reeds ter plaatse; De Bazel kwam wat later, omdat hij zich in het kerkhof had vergist. Hij kwam, een tengere figuur; maar toen hij had bereikt de plek, die voor zijn werk bestemd was, en tot begroeting de aangeboden hand in de zijne vatte, ging er van houding, blik, woord en gebaar een straling van edele ingetogen hoogheid uit. Over het donker oog lag het bovenooglid even lager dan gewoon

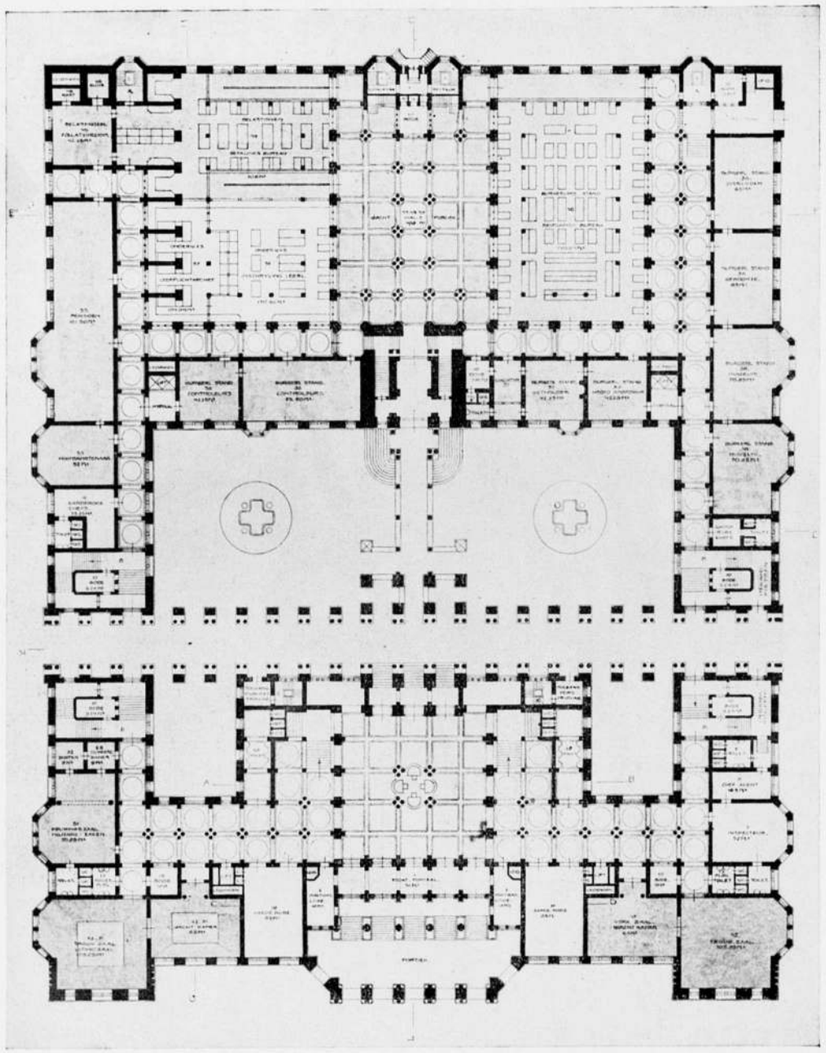

PLATTEGROND ROTTERDAMSCH RAADHUIS. BEGANE GROND.

is, zoodat de blik van uit de hoogte en als uit een ternauwernood verlaten binnenwereld zich vast en onbewogen richtte; het fijn besneden hoofd stond recht, fier en stil; de hand, met eenigszins van buiten aangekomen greep, hield even in, vóór zij weer tot hem zelf teruggenomen werd. Eerst daarna kwam het woord. Het was de houding, die een wereld om zich schiep. Heerscher in die wereld was hij, als kunstenaar, en ik die hem daar naderde, voelde den afstand, om later van haar klare sfeer de sterking te ondervinden.

In de herdenking van al hetgeen de omgang met dezen nobelen mensch sedert in ons heeft nagelaten, herlas ik zijn geschriften, en zie, nu dit rijk leven kenbaar afgesloten ligt, hoe hij, daar waar hij de hoogste eischen aan den kunstenaar stelt,

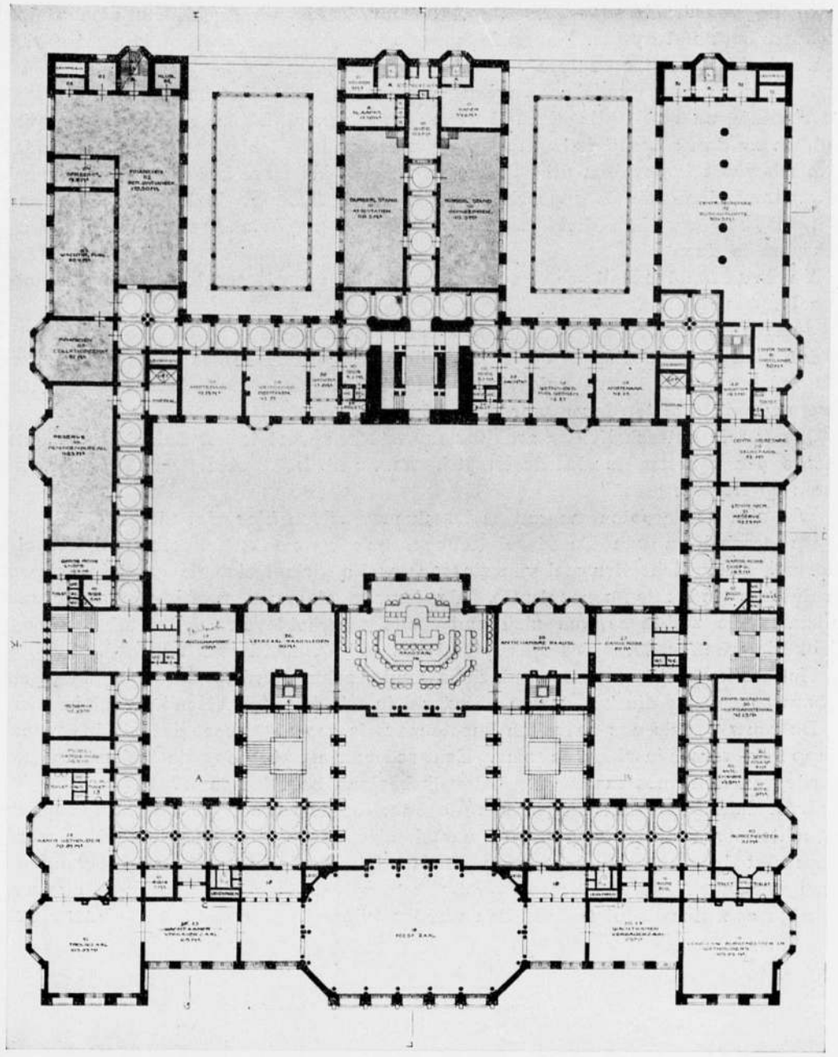

PLATTEGROND ROTTERDAMSCH RAADHUIS. VERDIEPING.

onbewust zichzelven heeft geteekend, scherper en schooner dan geen ander zou vermogen. Zoo, waar hij in het artikel over De Klerk (Wendingen 2e pag. nr. 2, p. 11) schrijft, dat „de klare denkstructuur van binnen uit naar buiten toe ontspringend „voorwaarde is voor grootsch monumentale conceptie; omdat slechts in heldere, tot intui-„tieve bewustheid gebrachte begrippen-ordening in dit verband ook de meest grootsche „geestdrift werkzaam worden kan". En verder meer in algemeenen zin, dat om de steen te bezielen, — de daad van den grooten bouwmeester — dit „alleen mogelijk is, „door er zelve in te treden, zijn eigen levenskracht te geven in het werk, zijn ziel „en geest weg te schenken tot offer; aldus bezield, onthult de steen het mysterie der „scheppingskracht."

In de voordracht door De Bazel in Nov. 1915 voor Architectura en Amicitia gehouden heet het op p. 13 over de hoogste bouwkunst, — en het is alsof men het werk van De Bazel ter analyse voor zich had genomen:

„In deze Tempel-bouwkunst, treedt in plastisch beeld het hoogste met het laagste in verbinding en vloeit alle dienend vermogen ineen, als bij de natuurlijke scheppingsdaad, maar dan bewust. Ieder detail, z.g. sierelement of niet, behoort dan zoodanig organisch voort te spruiten uit het hoofdmotief — als ware het uit het hart van den bouw naar buiten aan de oppervlakte gedreven — alleen om de drijfkracht, den hartstocht als het ware die het geheel voortbracht, nog levendiger uit te drukken en werkzaam te doen zijn."

En in het slotgedeelte deze schoone woorden, die als een lofzang op dit nobele leven toepasselijk zijn:

„Alleen de mensch die in staat is zijn krachten volledig te offeren, kan het vuur „in den mensch schakelen aan het goddelijk vuur; alleen hij die aldus in staat werd, „iets van het groote leven te zien, kan het hart beroeren en den tooverstaf bemachtigen „waarmede de stof ten leven wordt gewekt.....

„Voor wie het schrift der architectuur te lezen weet is het duidelijk..... dat er „slechts één systeem is dat de kunst hanteert; nl. het systeem van den *sterken en „steeds opgerichten geest.*"

Wie ziet den grooten mensch en kunstenaar zelven hier niet uitgebeeld?

De geschriften van De Bazel hebben, ook op zich zelf beschouwd, een eigen bekoring. Door dicht struweel van zinsconstructie, dringt zich de geest in het woud van intense gedachten-concentratie. Als forsche stammen verrijzen allerwegen de fundamenteele stellingen, om zich met snelle zekerheid van tak tot tak tot hoogste ijlheid te verheffen. Dit alles op rhythmische gedragenheid van 't woord.

Het sterke brein, dat deze gedachtenwouden schiep, had het de mogelijkheid gehad de bouwconcepties die het daarin ontwierp, in „de bezielde steen" ook uit te voeren.

De rouw om de ons ontvallen kunstenaars is zoo algemeen, dat hierin een maatschappelijk verschijnsel is te zien. Een schemering, dat ook de leekenstanden de waarde van den kunstenaar voor het volksbestaan beseffen gaan?

Laat luide dan het klagen om de onvoltooide werken en om de niet gegeven opdrachten weerklinken, opdat de aarzelenden en de afwachtenden zullen worden opgeschrikt door het wreed verhinderen van den Dood, en thans aan de levenden „in vroom verlangen" de opdrachten verstrekken zullen, waardoor aan kunst en wereld gelijkelijk een nieuwe luister nog kan worden bijgezet. VAN ROYEN.

K. P. C. DE BAZEL.

In het pogen al wat er om hem gebeurt uitsluitend op zich zelf of op zijn groep te betrekken en daarbij de schade voorop te stellen, is de mensch geneigd bij het overlijden van wien hij hoogachtte te vragen „wat er in hem voor ons verloren ging". Daartoe bestaat ongetwijfeld het recht. Aan den anderen kant is echter de vraag, of niet meer erkentelijkheid gepast is voor wat al reeds geschonken werd, van grooter belang. Want in 't eerste geval oordeelt men als mensch meest over een mensch met menschelijke eigenschappen, die, al is men in 't gegeven oogenblik overtuigd van 't tegendeel, in alle opzichten vervangbaar is. En bovendien, aan den noodlottigen loop der omstandigheden is toch niets te veranderen. Maar in 't andere geval spreekt men over dat, wat de persoon zelf omvatte, stelt men zijn plaats vast in 't hooger zieleleven, dat wat zijn groote waarde was tijdens zijn leven en voor de toekomst.

Zeker, het sterven van De Bazel doet een leegte ontstaan, die vooral in den eersten tijd zeer ernstig zal gevoeld worden. Als kunstenaar en als mensch, als raadsman en als rechter zal hij moeilijk te vervangen zijn, zal hij vooral door die dagelijks met

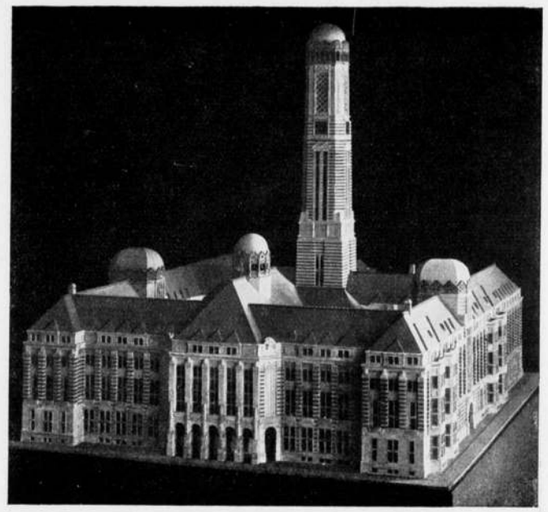

MAQUETTE ROTTERDAMSCH RAADHUIS 1913.

hem omgingen, verschrikkelijk gemist worden. Hij zal echter door den loop der tijden vervangen worden, door één die diezelfde eigenschappen of hoedanigheden bezit en als 't niet in één persoon is dan in meerdere.

Maar in 't wonderrijke leven, dat zoo plotseling afgesneden werd, heeft hij ons iets gegeven, waarbij men over geen vervanging of opvolging spreekt, heeft hij ons zijn werk gegeven, wat schoon en edel is en van eeuwige waarde is. In dat leven vol zwaren strijd heeft hij ons een overvloed van de rijkste scheppingen zijns geestes geschonken, waarvoor wij hem innigen dank verschuldigd zijn.

Het leven is niet gemakkelijk voor hem geweest, opgekomen in een tijd van uiterlijk vertoon en materiaalverguizing, van traditie en vormverbastering, heeft hij met enkele anderen een nieuwen weg gezocht, waar bespotting en afkeer de eenige belooning waren. Wij, jongeren, zijn nu nog zoo licht geneigd te wanhopen bij 't niet onmiddellijk aanvaarden van onzen geestesarbeid. Maar hoe moet 't hun geweest zijn, die niet anders vonden dan tegenwerking, die niet de voorgangers gehad hebben zooals wij, die nergens een pad en alleen struiken en doornen voor zich vonden?

De Bazel is een geweest van hen, die ons den weg hebben gebaand, die hebben gestreden voor ons en met zijn werk de komst van een anderen tijd heeft ingeluid. Begenadigd kunstenaar die hij was, heeft hij het gekund zijn werk de schoone verbeelding te geven van zijn eigen fijne aanvoeling van het tijdsgebeuren, zooals hij het zag. En omdat alles koud was om hem heen, poogde hij het steeds te ontrukken aan de brute beweeglijkheid en de kilte van 't alledaagsche leven, omhulde het als 't ware met een wolk van teederheid, zóó, dat de fijnste deelen altijd naar binnen zijn gekeerd.

Welk werkstuk van De Bazel men voor zich krijge, het is altijd doordrenkt van zijn eigen persoonlijkheid, van zijn zeldzaam eenvoudig, toch zoo gecompliceerd karakter, van zijn veelvuldige eigenschappen, waarin altijd het majestueus menschelijke boven alles uitgaat. Maar daarom is De Bazel ook nimmer geworden een man voor velen. Hij is slechts voor enkelen aanvoelbaar, hoewel velen zijn fijnheid van opvatting, zijn detailleering, zijn materiaalbehandeling en technische volmaking wel willen aannemen.

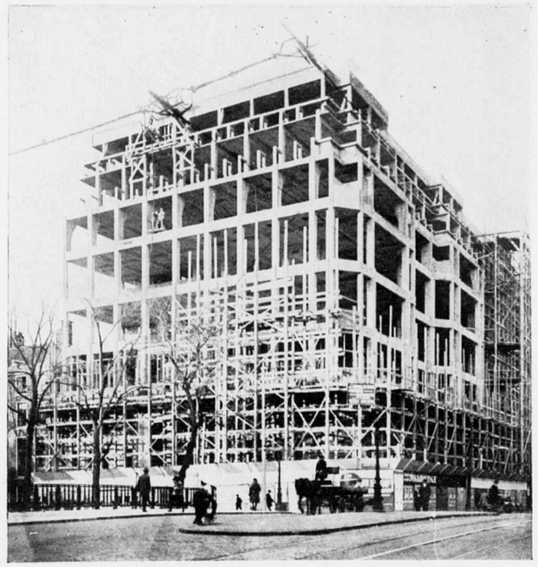

HANDELMAATSCHAPPIJ TE AMSTERDAM. NOVEMBER 1923.

Door dat alles is De Bazel ook een eenzame gebleven, heeft hij geen „school gemaakt". Wel hebben velen in zijn richting gewerkt, aangetrokken door de bekoorlijke precieusheid van zijn arbeid, door de volheid, voldragenheid, door de warmte die er van zijn werk, zoowel als van zijn persoon uitging, maar zij misten toch altijd dat diepe sentiment, die veelvuldige en alles omvattende ziening van De Bazel, zoodat hun arbeid in de beste uitingen toch levenloos bleef naast 't zijne. 't Waren navolgingen, geen herscheppingen, 't waren geen uitbreidingen van gezichtspunten doch hoogstens omvormingen van zijn geestesaanschouwingen.

Toch is zijn invloed op de ontwikkeling der bouwkunst van dezen tijd zeer groot.

Als mensch, als veelzijdig kunstenaar, als denker waren bijkans aller oogen naar hem gericht, was hij te stellen als het onaantastbaar exempel van den waren kunstenaar in de zuiverste en meest omvattende beteekenis, in wien ieder het hoogste vertrouwen had, die ons als mensch en als kunstenaar van zijn zielerijkdom heeft laten genieten.

Dat is zijn waarde voor ons, dat is zijn onaantastbare waarde voor de geschiedenis.

JAN WILS.

UITGAVE EN DRUK MOUTON & Co.
HERDERSTRAAT 5, 's-GRAVENHAGE.

DIT BUITENGEWONE NUMMER VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD, OPGESTELD IN SAMENWERKING MET DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD ARCHITECTURA IS GEHEEL GEWIJD AAN DE NAGEDACHTENIS VAN

K. P. C. DE BAZEL

ARCHITECT

OVERLEDEN DEN 28 NOV. 1923.

A. ET A. B. N. A.

BOUWK. WEEKBL. No. 50, 44e JRG.

ZATERDAG 15 DECEMBER 1923.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0,30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 51. 22 DEC. 1923.

INHOUD: Bureau B. N. A. — Adres aan den Rotterdamschen Gemeenteraad inzake de Prijsvraag voor de Koninginnebrug. — Tentoonstelling van Indische Reisschetsen van Dr. H. P. Berlage. — Lezingen „de techniek der verlichting". — Prijsvraag voor een Kerkgeb. der Gereform. Kerk te Amsterd. — Het nieuwe Schoolgeb. voor de Marnixsch. aan de Amaliastr. te Amsterd., d. Th. J. L. — De ingestorte garage te Rotterd.— Bij de meubelen van P. en B., door A. B. — Lezing van Dr. H. P. B. over Indië. Tentoonst. van zijne reisschetsen, door A. B.

BUREAU B. N. A.

Evenals alle andere groote kantoren is het Bureau van den B. N. A. Maandag 24 December a. s. gesloten.

ADRES AAN DEN ROTTERDAMSCHEN GEMEENTERAAD INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR DE KONINGINNEBRUG.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A., neemt hierbij de vrijheid Uwen Raad, in verband met het voorstel van Burgemeester en Wethouders tot het uitschrijven van een ideeënprijsvraag voor een nieuwe Koninginnebrug, (volgnummer 315, verz. 1923), waarbij wordt voorgesteld de jury samen te stellen uit den Directeur van Gemeentewerken en twee Ingenieurs, te verzoeken daaraan alsnog een architect of bouwkundig ingenieur toe te voegen, met het oog op de aesthetische zijde van het vraagstuk.

Met verschuldigde gevoelens
Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd
w. g. P. G. BUSKENS, Voorzitter.
„ „ E. J. KUIPERS, Secretaris.

Ter aanvulling diene onderstaand bericht, dat wij aan het Handelsblad ontleenen:

Nu de raad de verbetering in de oeververbinding, bestaande in het bouwen eener nieuwe Koninginnebrug en het omhoog brengen van de Willemsbrug, heeft aanvaard, heeft de directeur der gemeentewerken in overweging gegeven een ideeënprijsvraag uit te schrijven wat aangaat de vernieuwing van de Koninginnebrug. Hij meent aldus een zoo goed mogelijke oplossing te verkrijgen in de verschillende vraagstukken, die zich hierbij kunnen voordoen, benevens een veelzijdig overzicht over de verschillende methoden, die ervaren bruggenbouwers voor de uitvoering aangewezen achten. De beste denkbeelden kunnen dan met de reeds bij den eigen dienst overwogen oplossingen tot een definitief ontwerp worden saamgevoegd. Voor het beste ontwerp zou hij een prijs van f 10.000 willen beschikbaar stellen, voor welk bedrag dat ontwerp tevens het volle eigendom der gemeente moet worden. Verder zou hij de bevoegdheid willen hebben, voor een vast bedrag van f 1000 per stuk de nog andere ingediende ontwerpen aan te koopen. Hij wil zich in de beoordeeling der ingekomen ontwerpen laten bijstaan door de heeren P. Joosting, hoofdingenieur-chef van den bruggenbouw der Nederl. Spoorwegen, en prof. J. Nelemans.

B. en W. hebben zich met dit denkbeeld vereenigd en stellen voor, daarvoor f 22.500 uit te trekken.

TENTOONSTELLING VAN INDISCHE REISSCHETSEN VAN DR. H. P. BERLAGE.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" bericht, dat te Amsterdam in het Gebouw Heystee, Heerengracht 545—549, 4e verdieping, een tentoonstelling van Indische Reisschetsen van Dr. H. P. Berlage wordt gehouden van Donderdag 20 December tot en met Donderdag 27 December 1923. Geopend van 9—4 uur. Zon- en Kerstdagen van 1—4 uur.

LEZINGEN „DE TECHNIEK DER VERLICHTING".

Het Technisch Economisch Genootschap bericht, ook namens de Nederlandsche Vereeniging van Electrotechnische werkgevers, de Vakafdeeling voor Electro-techniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en den Bond van Nederlandsche Architecten, dat de Heer Dr. Ing. N. A. Halbertsma zich bereid heeft verklaard voor technisch onderlegde personen een tiental voordrachten te houden over *De Techniek der Verlichting*. Dit belangrijke onderwerp, waarover zoo weinig samenvattende litteratuur bestaat, zal bij velen groote belangstelling wekken, temeer daar het door den daartoe zoo bij uitstek bevoegden Dr. Halbertsma zal worden behandeld.

De volgende onderwerpen zullen worden besproken: 1. Grondslagen en fotometrie. 2. Lampen. 3. Bijbehoorende dingen. 4. Algemeene opmerkingen over verlichting. 5. Berekening. 6. Binnenverlichting. 7. Verlichting van fabrieken en werkplaatsen. 8 Verlichting van winkels, etalages e.d. 9. Buitenverlichting. 10. Diversen als projectie, zoeklichten, autolampen.

De voordrachten zullen worden gehouden in een welwillend te onzer beschikking gesteld lokaal van de Middelbaar Technische School, Plantage Muidergracht 12—16, Amsterdam en wel des Vrijdagsavonds van circa 7 tot 9 uur. De juiste datum van aanvang der voordrachten, welke in de tweede helft van Januari 1924 zal vallen, zal den deelnemers nog nader worden bekend gemaakt.

In verband met de aan deze lezingen verbonden kosten is de bijdrage voor iederen deelnemer gesteld op *f* 12.50 voor de 10 avonden.

Het aantal beschikbare plaatsen is beperkt, zoodat het bij groote deelname niet mogelijk zal zijn, ieder toe te laten. In dat geval zullen de besturen der genoemde vereenigingen bij loting beslissen wie kunnen deelnemen, welke uitslag den betrokken personen zal worden bericht.

Opgaven en inlichtingen bij den secretaris van het Technisch Economisch Genootschap,

Ir. L. S. P. SCHEFFER, Drift 11, Utrecht.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER GEREFORMEERDE KERK, TE AMSTERDAM.

3e Vragenlijst.

23. (Zie 2e Vragenlijst). De in het antwoord vermelde gegevens van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, werden de vorige week (een teekening met bijlage) aan alle aanvragers van het prijsvraag-programma toegezonden.

Op de naar aanleiding daarvan weer ingekomen vragen, wordt het volgende geantwoord:

De op de nagezonden teekening in doorsnede E-F. ingeschreven maat van 15,63, moet zijn 16,53.

De in het blok aan de Tweede Nassaustraat doorgetrokken achtergevelrooilijnen hebben alleen belang voor de bebouwing van dat blok. Het verleenen van dispensatie in verband met de achtergevelrooilijnen moet aldus worden opgevat: of er dieper gebouwd zal mogen worden, zal van het project afhangen; het toestaan van min of meer belangrijke afwijkingen, hangt af van het inzicht van B. en W., van welk college wel dispensatie zal mogen worden verwacht. Voorloopig kan worden aangehouden, dat zal mogen worden gebouwd binnen de lijn die het verlengde is van het achter-dakvlak in de doorsneden C, D of E, F.

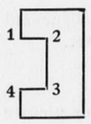

Door het vaststellen der achtergevelrooilijnen wordt geen wijziging gebracht in de bepaling, dat de hoofdingang aan de De Wittenkade geprojecteerd moet worden.

In de met roode cijfers aangeduide terreinmaten kan geenerlei wijziging worden gebracht. Aan de zijden 1-2, 2-3 en 3-4 mogen ramen worden aangebracht.

62. Op een collectieve aanvraag om verlenging van den inleveringstermijn, heeft de Jury, gezien de omstandigheid, dat tot heden belangrijke gegevens, hiervoren vermeld, moesten worden gemist, gunstig beschikt. In afwijking van het programma, worden nu de ontwerpen ingewacht *uiterlijk 15 Februari 1924*. In verband hiermede konden nog vragen worden gesteld, tot en met *20 December j.l.*

63. Wordt nog aan een bepaalden hoofdvorm van het kerkgebouw de voorkeur gegeven? Antw. Neen.

64. Is men vrij in stijl, of moet die in nauwe aansluiting zijn met de belendende gebouwen? Antw. Stijl wordt geheel vrij gelaten; de Jury heeft geen voorkeur.

65. Welke hoogte van verdieping, welke lichtoppervlakte, en welke grootte van kamers schrijft de Amst. Bouwverordening voor? Antw. Zie antw. op vraag 32; daarbij alsnog in aanmerking te nemen, dat wanneer bij een kamer van 16 M². de schoorsteen in den hoek komt, de kortste afmeting van het vertrek moet zijn tenminste 3.60 M.; komt de schoorsteen in het midden van den wand, dan moet de lengte van den loodrecht daarop staanden wand tenminste 3.80 M. zijn. Het raamoppervlak, in den dag van het kozijn gemeten, mag niet minder dan $^1/_{20}$ van het wandoppervlak van het vertrek bedragen.

66. Moet vastgehouden worden aan het aantal zitplaatsen beneden en boven, of mag het totaal 1000 à 1100 zijn? Antw. Het aantal plaatsen aan te houden volgens programma: beneden 700, gaanderij (en) 300 à 400.

67. Mogen aan de De Wittenkade en de De Wittenstraat twee evengelijke toegangen tot het kerkgebouw worden ontworpen? Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten. DE JURY.

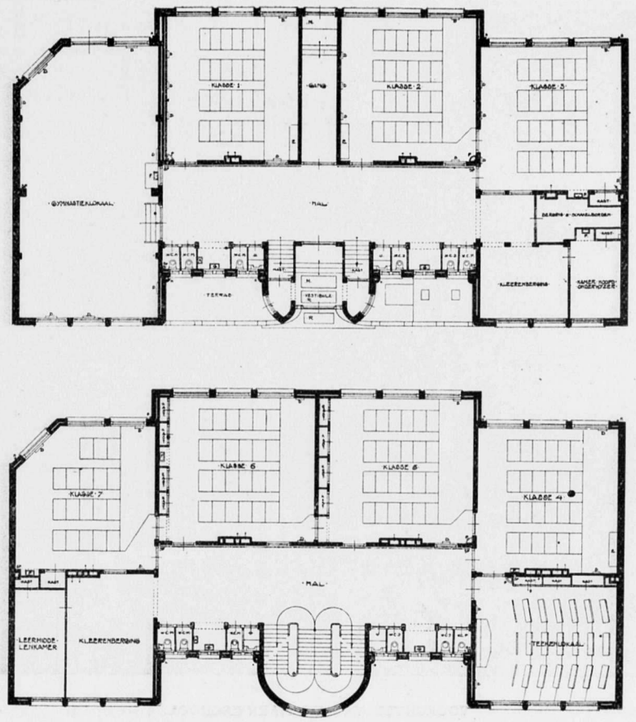

PLAN BEGANE GROND EN VERDIEPING.

HET NIEUWE SCHOOLGEBOUW VOOR DE MARNIXSCHOOL AAN DE AMALIASTRAAT TE AMSTERDAM.

Het nieuwe schoolgebouw aan de Amaliastraat is gebouwd ter vervanging van de oude school aan de Marnixstraat.

Het oude gebouw van de Marnixschool was reeds jaren geleden afgekeurd en geen wonder: het was er onhoudbaar. Om iets te noemen: er waren lokalen waarin elk 2 klassen van ± 50 kinderen bij elkaar waren ondergebracht, van gangen, trap, W.C.'s zal ik maar niet spreken.

Het nieuwe gebouw bevat 3 verdiepingen, waarvan de beg. grond en 1e verdieping dienen tot huisvesting van de L.O. School, de 2e verdieping voor huisvesting der M.U.L.O. School.

Mede omdat het plan er zich toe leende is hier getracht de meestal onvermijdelijke lange gangen te vervangen door een centrale hal. Daar de achtergevel op het Zuiden ligt zijn de leslokalen in hoofdzaak aan de achterzijde geprojecteerd.

De verwarming is geheel electrisch, geïnstalleerd volgens de nieuwste inzichten en ervaringen der Gem. Electr. werken, in hoofdzaak bestaande uit z.g. voetmatten onder iedere schoolbank afzonderlijk en overigens wandkachels.

De gevels zijn van geelgrijze waalklinkers, het trappenhuis en het plint van roode Groningsche klinkers.

Het werk werd aan den heer Th. Groenendijk en mij opgedragen, het ontwerp en uitvoering is echter grootendeels mijn taak geweest.

TH. J. LAMMERS.

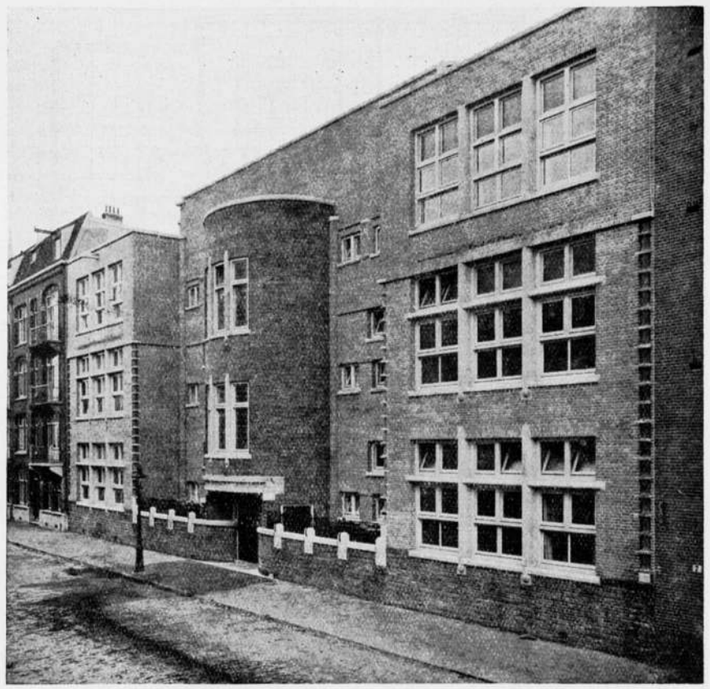

VOORGEVEL VAN DE MARNIXSCHOOL.

DE INGESTORTE GARAGE TE ROTTERDAM.

Den 4en December had de aannemer van de in Februari ingestorte garage aan de Aelbrechtskade, waarbij twee werklieden om het leven kwamen, zich voor de Rotterdamsche Rechtbank, wegens nalatigheid te verantwoorden.

Omtrent het verloop van het geding, ontleenen wij het volgende aan de in de dagbladen verschenen verslagen van deze rechtszaak.

Volgens dagvaarding is aan den 49-jarigen bouwkundige J. van O. ten laste gelegd, dat toen hij voor de N.V. de Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen „Voorwaarts" te Rotterdam in het 2e halfjaar 1922 en begin 1923 als bouwkundige den bouw van een dubbelpand 31 en 32 aan de Aelbrechtskade uitvoerde, het aan zijn schuld te wijten was, dat genoemd bouwwerk instortte, tengevolge waarvan de arbeiders Doe Jacob Kooymans en Pieter van der Werff om het leven zijn gekomen.

Bekl. had overeenkomstig de door hem verschafte teekening de uitvoering van de betonconstructie en van het metselwerk aanbesteed, resp. aan Gebr. Voormolen en J. Steenpoorte, met dien verstande, dat ten aanzien van het metselwerk de materialen door bekl. zouden worden geleverd. Bij het metselen van de twee steenen voeten, waarop de beide betonkolommen kwamen te rusten, die het moerbint hadden te dragen — welke moerbint weer een scheidingsmuur in de bovenverdieping en een vloer-constructie van gewapend beton te dragen had — heeft hij verzuimd zorg te dragen de voorgeschreven sterke specie te gebruiken. De inspecteur van de bouwpolitie Hupkes had hem op het hart gedrukt voor het metselwerk der voeten, die een zoo grooten last moeten dragen, vooral sterke specie te gebruiken.

Bij het metselen dier voeten is nu „kalkmortel" gebezigd, waaraan geen, althans

HAL EN TRAP IN DE MARNIXSCHOOL.

te weinig, hydraulische toeslag was toegevoegd. Slechts door het gebruik dezer toevoeging wordt de kalk in staat gesteld, alleen met water te versteenen.

Door het gebruik van deze ondeugdelijke specie, die een papperige massa bleef, heeft het daarmede uitgevoerde metselwerk der kolom-fundamenten geen voldoenden samenhang verkregen, tengevolge waarvan deze fundamenten, waarop de betonkolommen zonder verzwaarden voet waren geplaatst, verzakt zijn. Immers werd de druk per vierkanten centimeter op het metselwerk der fundamenten aanzienlijk verhoogd, waaraan de verzakking te wijten is.

Bovendien heeft bekl. die zetting van de betonkolommen had opgemerkt, zonder het gebouwde te doen stutten of schoren, de aarde rondom den gemetselden voet van de achterkolom te zamen met een betonwerker weggegraven tot een diepte van 50—80 c.M. althans tot een diepte van ongeveer 50 cM. waardoor de grondweerstand rondom den gemetselden voet, waarvan de kalkmortel niet versteend was, aanmerkelijk verminderde en de verzakking der kolommen bevorderd werd. Onder deze omstandigheden zijn de betonnen kolommen van de gemetselde fundamenten afgeschoven, waardoor het daarop rustende bouwwerk naar beneden is gestort en de zich daaronder bevindende arbeiders Kooymans en van der Werff door het neerstortende bouwwerk werden verpletterd. Kooymans is overleden ten gevolge van een daarbij bekomen schedelbreuk en P. v. d. Werff ten gevolge van een daarbij bekomen compressie van de borst-organen en de beenige onderdeelen van de borstkas.

Ook laat de dagvaarding de mogelijkheid open, dat de dood is ingetreden door verstikking ten gevolge van bij de instorting optredende belemmering van vrijen luchttoevoer.

De rechtbank is als volgt samengesteld: president mr. Van Helten; rechters mrs. Zijlstra, Wijnveldt, griffier mr. Carf Sijpensteijn, officier van justitie mr. De Visser. Als verdediger trad op mr. W. Jalink

HET VERHOOR VAN BEKLAAGDE.

Bekl. zeide, dat hij zelf de teekening voor den bouw had gemaakt. De berekeningen voor de constructie waren echter door den heer A. Lens verricht. Aanvankelijk was bij de bouwpolitie het plan ingediend voor een ijzerconstructie. Later werd dat

veranderd in een betonconstructie, welke werd uitbesteed aan gebr. Voormolen, omdat bekl. geen verstand had van betonconstructie. De doorsnee van de kolommen bedroeg van voren 35—35 c.M. en van achteren 38—38 cM. De afstand tusschen de kolommen onderling bedroeg ongeveer 6 Meter en hoogte 3.75 M.

Bekl. had toezicht op het werk gehouden, doch was er niet voortdurend bij geweest. Het metselwerk had hij aan Steenpoorte uitbesteed, aan wien hij de materialen had geleverd.

Pres.: Hebt u hem ook kalkmortel geleverd? *Bekl.*: Ja, Edelachtbare.

Pres.: Kalkmortel is kalk met zand vermengd, nietwaar. U wist toch, dat dat onder water niet verhardt. *Bekl.*: Neen, dat wist ik niet.

Bekl. verklaart voorts, dat hij op het metselwerk kragen had laten aanbrengen Een bepaalde bedoeling had hij daarmede niet gehad. Een opperman had specie over gehad en daarom had bekl. die specie voor het maken van kragen laten gebruiken. De kragen waren zeker niet ter versterking aangebracht. Want dat zou toch niet geholpen hebben. Bekl. wist dat er zetting in het huis was. Van scheuren wist hij echter niet. Iederen dag werd het werk gewaterpast, doch bekl. had geenerlei teeken ontdekt, dat er gevaar voor instorting was.

Op 9 Februari was beklaagde bezig geweest met het weggraven rondom de kolommen. Ook het metselwerk werd 40 à 50 c M. uitgegraven. Beklaagde had dit gedaan om de zekerheid te hebben, dat alles in orde was. Hij had er echter niets bijzonders aan ontdekt. Het was hem wel opgevallen, dat de specie niet voldoende verhard was. Hij had toen bevel gegeven ijzeren ringen om de kolommen ter versterking van de fundeering te laten aanbrengen. Beklaagde had alleen de achterkolommen ontgraven. Op de middenkolom had hij niet gelet. Het was waarschijnlijk, dat ook de specie van de middenkolom niet verhard was. Beklaagde had er geen direct gevaar in gezien, dat de kalk niet verhard was. De instorting was een volledige verrassing voor hem geweest.

De Officier: In de instructie hebt u verklaard, dat u alle kolommen, dus ook de middenkolom, met beton had versterkt. *Bekl.*: Ik had wel betonkragen laten aanbrengen, doch niet ter versterking.

Er waren in totaal acht en twintig getuigen opgeroepen.

Allereerst legden eenige getuigen volledige verklaringen af omtrent de aanbrenging, de erkenning en den aard van de verwonding der overledenen.

Get. L. Bleijenburg had geholpen bij de uitgraving van de fundamenten. Get. had opgemerkt, dat er een scheurtje in het metselwerk zat. Van te zachte specie had getuige niets waargenomen. Wel had hij gezien, dat de fundamenten eenigszins verzakt waren. Gevaar had get. daarin niet gezien. Hij was in het huis geweest, terwijl het instortte. Get. hoorde een geweldig gekraak en kon zich nog juist in veiligheid brengen.

Officier: Ook deze man verklaart weer anders dan hij in de instructie deed. Toen verklaarde hij, dat hij wel degelijk gevaar had gezien. Ook heeft hij toen verklaard, dat er wel 80 c.M. uitgegraven was, terwijl hij tevens heeft gezegd, gekantelde steenen te hebben gezien. *Get.:* Er is altijd gevaar bij het bouwen van huizen.

Officier: Dat is een praatje. Je moet de waarheid spreken, denk er om. *Get.:* geeft dan toe, dat er bij dit werk gevaar was. Hij heeft inderdaad gekantelde steenen gezien, hetgeen dus ook op een ernstige verzakking moest wijzen.

Officier: Heeft beklaagde niet op een morgen tot u gezegd: „Ik heb scheuren gezien; laten wij maar gauw de achterkolommen versterken". Getuige geeft dat toe.

Bekl.: Ik sta er verbaasd van dat die man gekantelde steenen heeft gezien. *Pres.:* En ik sta er verbaasd van, dat u ze niet hebt gezien.

Getuige verklaart verder, dat er tot den dag voor de instorting gewaterpast is. Zetting werd niet meer ontdekt.

Officier: Dat is toch wel vreemd, dat jullie met de versterking van de kolommen bent begonnen, ook toen er geen zetting meer was ontdekt.

Getuige v. d. Zalm, die eveneens in het ingestorte huis heeft gewerkt, had gezien, dat er een zeer groot en diep gat om de achterkolom was gegraven. De diepte van dat gat kan een meter geweest zijn. Van zachte specie of versterkte kragen had hij niets gezien.

Get. J. van Zessen verklaarde ernstige verzakking geconstateerd te hebben. De bovenste steenenlaag was geheel kapot gedrukt.

De zitting werd daarna geschorst.

Na de pauze werd het getuigenverhoor voortgezet.

Allereerst werd gehoord A. Voormolen, aannemer. Deze had het betonwerk van het ingestorte pand uitgevoerd. De pilaren had hij conform de teekening laten maken. Het beton was van prima kwaliteit geweest. Get. had in de constructie, zooals zij was, n.l. zonder voet, geen bezwaar gezien. De zuilen had hij niet belangrijk zwaarder gemaakt dan de teekening aangaf.

De verdediger: Komt het wel voor, dat een betonnen kolom op een gemetselden voet wordt geplaatst? *Get.:* Zelden. Gewoonlijk wordt de kolom zonder voet geheel van beton gemaakt. Indien de kolom op een gemetselden voet wordt geplaatst, dan moet dat metselwerk zeer solide zijn. Gevaar had get. in dezen voet niet gezien. Anders had hij zeker de kolom er niet op laten plaatsen.

Get. J. Steenpoorte, die daarna werd gehoord, was belast geweest met het metselwerk. De gemetselde fundeering was 1.75 M. hoog geweest; de breedte bedroeg beneden 88 c.M. op 88 c.M. en van boven 55 c.M. op 55 c.M. Get. had aan bekl. opgegeven, hoeveel cement in de specie moest worden gedaan. Later had hij gevraagd of er inderdaad cement in de specie was gegaan. Men had toen „ja" gezegd. Get. zelf kwam maar eenige malen per dag op het werk. De mortel, die get. gebruikt had, was van uitstekende kwaliteit geweest. Get. verklaarde ten slotte nog, dat het vaak voorkomt, dat specie onder water niet verhardt. Get. F. v. Alphen, die de voeten gemetseld had, verklaarde, dat hem opgegeven was, dat de specie bestond uit vier wagentjes zand, twee wagentjes kalk en een half baaltje cement. Tras was er niet in geweest. Get. dacht, dat dit een goede menging was. De steenen waren van goede kwaliteit geweest. Bekl. had hem nooit gevraagd of de specie wel goed was, en of er wel voldoende cement en tras inzat.

Get. J. v. d. Berg, die de specie aanmengde op aanwijzing van bekl., had vier wagentjes zand, twee wagentjes kalk en een half baaltje cement gebruikt. Get. achtte dit een normale samenstelling. Vroeger werd nooit cement gebruikt, tegenwoordig echter altijd.

Officier: Was het U bekend, dat voor het metselwerk onder water andere specie noodig was? *Get.:* Daar heb ik geen verstand van.

Vervolgens werd gehoord A. Lens, die de teekeningen voor de constructie had gemaakt. Getuige had er geen bezwaar in gezien, dat de kolommen op gemetselde voeten rusten.

De officier: Was de druk per c.M. op de middelkolom niet veel grooter dan die op de achterkolom? *Get.:* Ja, dat is zoo.

De volgende getuige is de inspecteur van de bouwpolitie J. G. Hupkes. Deze had er bekl. uitdrukkelijk op gewezen, dat hij sterke specie en sterke klinkers moest gebruiken.

Als eerste deskundige wordt dan gehoord de ingenieur van de bouwpolitie, W. Volderpoort welke verklaart, dat de constructie wel niet mooi, doch ook niet ontoelaatbaar was. Tijdens den bouw is getuige niet op het werk geweest. Twee weken na het ongeluk had de deskundige een onderzoek ingesteld. Ook de specie had getuige onderzocht. Zij had op hem den indruk gemaakt, kalkmortel te zijn, welke niet noemenswaard cement bevatte. Het mengsel was zeker niet goed geweest. Getuige acht het een fout, dat het werk niet met een verbreeden voet is uitgevoerd,

de spanning werd daardoor verhoogd. De instorting van het pand zal het echter wel niet ten gevolge hebben gehad.

Verschillende andere deskundigen leggen daarna nog verklaringen af, betreffende de samenstelling van de gebruikte specie, de deugdelijkheid van de gemetselde fundeeringen, welke laatste volgens de verklaringen van de deskundigen door de slechte specie samendrukbaar waren in verticalen zin en verschuifbaar in horizontalen zin.

Daarna zouden de deskundigen à décharge gehoord worden.

De verdediger, *mr. Jalink,* legde van deze deskundigen een rapport over.

Architect Vermaas verklaarde na het ongeluk een onderzoek te hebben ingesteld.

Hij had allereerst de berekening van de betonconstructie nagezien. Get. had toen gevonden, dat de betonnen achterkolom verkeerd was geconstrueerd. De middenkolom was tweemaal zoo zwaar als de achterkolom. Er ontstond daardoor een neiging tot zakken, waardoor op de achterkolom groote spanning veroorzaakt werd. Toen nu de achterkolom afbrak, is het voetstuk door de reactie op zij geschoven. De muur schijnt toen als hefboom gewerkt te hebben. Het ongeluk is niet door een absoluut zakken, maar door een verschil in het zakken ontstaan. Het gebruik van minder goede specie kan volgens dezen get. het ongeluk nooit veroorzaakt hebben. Get. wees er nogmaals op, dat de betonnen constructie niet in orde was. Ware deze in orde geweest, dan zou het ongeluk ook bij geringe verzakking voorkomen zijn. Men heeft bij de betonnen kolom geen rekening gehouden met een buigingsmoment. De kolom voldeed dan ook niet aan art. 26 van de gewapende beton-voorschriften.

Hierna volgde een zeer langdurige en ingewikkelde discussie tusschen den heer Vermaas en de deskundigen van de Rechtbank, de ingenieurs *Dwars* en *Emmen.*

Op een vraag van den verdediger, *mr. Jalink,* verklaarde get. *Vermaas*, dat z.i. het uitgraven rond de kolom niet van den minsten invloed is geweest. De groote wrijving, die veroorzaakt werd door den enormen druk boven op de kolom, heeft den voet van haar plaats genomen. Ook zelfs bij een geringen wrijvingscoëfficient.

Get. *Emmen* : Er was heelemaal geen wrijving, daar de specie tusschen de steenen een pappige massa was. Het graven bij de kolom is de druppel geweest, die den emmer deed overloopen.

Vervolgens werd ook gehoord de tweede getuige à décharge, de heer *Sommer.* Deze getuige kwam tot dezelfde conclusie als getuige Vermaas. Ook hij was van oordeel, dat op de middenkolom een grooter druk werkte dan op de achterkolom. Deze kolom verzakte daardoor meer, met het gevolg dat in de achterkolom groote buigspanningen ontstonden, en deze op een gegeven oogenblik zóó groot waren, dat de achterkolom als glas afbrak, de middenkolom alles te dragen kreeg en van haar voet afschoof. Wat de specie betreft, was getuige van oordeel, dat deze op zichzelf niet zoo slecht was. Zij deugde echter niet voor het doel, waarvoor zij gebruikt werd. Get. is thans met den opbouw van het ingestorte pand bezig. De hoofdfout, zoo oordeelde hij, is de slechte betonconstructie. Toch had 't hem verwonderd, dat het gebouw nog zoolang op zoo een slecht fundament gestaan heeft. De slechte specie zal z.i. dan ook het ongeluk wel verhaast hebben.

Bij het verdere verhoor van de deskundigen à décharge verklaarde de heer Ham, die met den heer Sommer een rapport had samengesteld, dat hij de samenstelling van de specie veel te slap vond. Als hij zelf had moeten bouwen zou hij veel sterkere specie gebruikt hebben. De fundeering was slecht en hierdoor ontstonden verschillende oorzaken, die tot verzwakking leidden. De middenkolom zakte het ergst, omdat deze, volgens getuige, het zwaarst belast was. Deze belasting was minstens 2 maal zoo zwaar als de achterkolom. De hoofdfout school echter in de slechte fundeering.

De getuige-deskundige Emmen, weerlegt daarna verschillende verklaringen van de deskundigen à décharge. Volgens hem is het onjuist, dat de druk op de middenkolom twee maal zoo groot was als op de achterkolom.

De getuige Sommer, die vervolgens nog eens gehoord wordt valt het rapport van

de deskundigen à charge op verschillende punten aan. Get. zeide het niet met de heeren eens te zijn, dat de pilasters in den voorgevel een onwrikbaar steunpunt opleverden, omdat er geen enkele reden is, die het aannemelijk maakt, dat de metselaars den voorgevel beter en meer solide hebben gebouwd dan de steenen steunpunten.

Om de voorstelling van de verdeeling van de drukken duidelijk te maken, had getuige een serie teekeningen laten maken, waarop de steunpunten zijn voorgesteld als omgekeerde tobben en de betonzuilen als olifanten, terwijl de horizontale kracht was afgebeeld in den vorm van een jongen, die met een touwtje aan de tobben trok. De rechtbank en de deskundigen verdiepten zich daarbij in technische gissingen, wat er met den olifant zou gebeuren als de jongen de tobben wegtrok, hoeveel kracht de jongen daarvoor noodig had en hoeveel spanning er in het touwtje ontstond. Het debat over deze en dergelijke vragen werd gedurende eenige uren voortgezet, terwijl alle mogelijke en onmogelijke theorieën werden opgeworpen, verdedigd en aangevallen zonder dat de heeren het eens werden.

Het woord is dan aan den officier van Justitie, *mr. J. de Visser,* tot het nemen van zijn requisitoir.

Spr. zeide, dat hem niet gemakkelijk was in deze zaak requisitoir te nemen. En deze taak wordt hem niet vergemakkelijkt daar de meening der deskundigen op verschillende punten uiteenloopen. Op belangrijke punten komen de verklaringen echter overeen. Spr. hoopte daaruit dan ook de schuld van bekl. te kunnen aantoonen. De officier bracht hulde aan de deskundigen à charge en à décharge voor de groote moeite, die zij zich hebben genomen; speciaal het rapport van den deskundige Dwars had op spreker een zeer wetenschappelijken indruk gemaakt. De teekeningen van de deskundigen à décharge, behoorden volgens den Officier meer in een prentenboek thuis.

Men moet zich in deze zaak een zelfstandig oordeel vormen. Spr. erkende op het standpunt te staan van den deskundige Dwars. Om een goed overzicht van deze zaak te krijgen, ging spr. uitvoerig na, hoe het pand aan de Aelbrechtskade was gebouwd.

Spr. wilde in het midden laten of bekl. wel in staat is huizen te bouwen. Het beton- en het metselwerk besteedde hij uit. En ook de teekeningen maakte hij niet zelf. Alleen de materialen leverde hij. De deskundige à décharge Simmen schrijft het ongeval toe aan een te groot buigingsmoment in de achterkolom. Deze meende dat de slappe specie niet de oorzaak is. Spr. kon zich goed voorstellen, hoe de heer Simmen dit zich zelf gedacht heeft. De slechte specie is, volgens den officier, de ware oorzaak van de ramp geweest. Beklaagde heeft die slechte specie geleverd en alle deskundigen zoowel à charge als décharge zijn het er over eens, dat deze specie niet deugde. In de genomen monsters van de specie is vrijwel geen spoor cement teruggevonden.

De officier vond 't een eigenaardigen toestand, dat in Rotterdam de naam van architect en aannemer in een persoon is vereenigd.

Voor spr. staat de schuld van bekl. vast. Deze toch had moeten begrijpen, dat op een fundeering met zulke slechte specie gemetseld, het gebouw moest instorten. Ook het ontgraven van de achterkolom is zeer onoordeelkundig geschied. Het is wel zeer merkwaardig, dat bekl. die zegt niet te hebben geweten, dat er iets niet in den haak was, juist is gaan graven op de plaatsen waar de hoofdfout school. Bekl. heeft, volgens den officier, geen voldoende maatregelen voor de veiligheid genomen. Men moet niet vergeten, zegt spr., dat twee menschen bij het ongeluk om het leven zijn gekomen en de omvang van de ramp was ongetwijfeld nog grooter geweest, wanneer de instorting eenige maanden later gebeurd was. De schuld van bekl. was zeer groot.

Spr. eischte ten slotte tegen hem wegens het veroorzaken van dood door schuld zes maanden gevangenisstraf.

De verdediger, mr. W. Jalink, begon met er op te wijzen, dat bekl. kort na het ongeluk radeloos was en zeide, dat hij er liever zelf onder had gelegen. Bekl. heeft groote schade bij het ongeluk gehad, niet alleen dat zijn goede naam als bouwer in opspraak kwam, doch ook de financieele schade voor hem was niet gering.

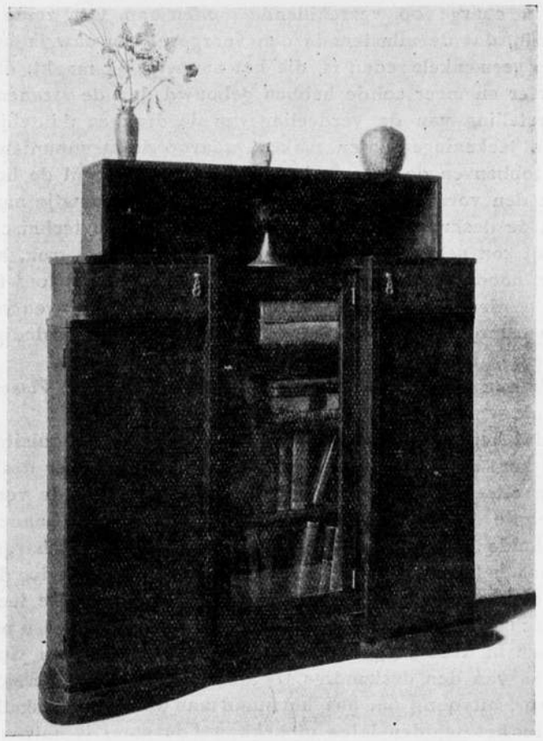

MEUBEL, PAUL BROMBERG, UITVOERING LIBERTY (METZ & CO.)

Pl. herinnert er aan, dat de deskundige Sommer, eerst door de Rechtbank als deskundige was aangewezen. Toen deze echter tot de conclusie kwam, dat het gebruik van de slechte specie niet de oorzaak van de ramp was, werd de heer Emmen, die een vriend van den inspecteur van de bouwpolitie Volderpoort is, als deskundige benoemd. Later werd de heer Dwars uit Amersfoort daaraan nog toegevoegd.

Pl. meent, dat drie vragen moeten worden beantwoord, nl. ten eerste: zijn de feiten bewezen?; ten tweede: bestaat de strafrechtelijk vereischte schuld, en ten derde: is de instorting veroorzaakt door handelingen van beklaagde?

Pl. stelt in het licht, dat bij de betonconstructie fouten zijn gemaakt en ook de aannemer van het betonwerk gaat niet vrij uit, evenmin als zijn werklieden, terwijl de aannemer van het metselwerk zeker eerder aansprakelijk moet worden gesteld voor de slechte specie, dan deze bekl. De bouwpolitie treft hier eveneens schuld. Het toezicht op den bouw is zeker niet voldoende geweest.

Is er nu een verzuim geweest van bekl., met betrekking tot het gebruik van slechte specie? Pl. meent van niet. Bekl. bemoeide zich niet met het metselwerk. Wat het graven bij de achterkolom betreft, is de reconstructie van de feiten niet moeilijk. Bekl. wist niet dat iets gaande was, anders had hij daar zeker niet gaan graven. Zijn deze feiten nu de strafrechtelijke vereischten voor schuld? Volgens de jurisprudentie wordt een zware schuld vereischt en niet een kleine onvoorzichtigheid. Pl. herinnert in dit verband aan arresten van den Hoogen Raad van 3 Februari 1913 en 11 Juni 1923. Bovendien vereischt de jurisprudentie de voorzienbaarheid van het gevolg door

MEUBEL W. PENAAT, UITVOERING LIBERTY (METZ & CO.)

den beklaagde. Bekl. heeft er geen idee van gehad, dat de specie niet sterk genoeg was en hij kan dus niet aansprakelijk worden gesteld voor de instorting. Ook bij de ontgraving is van schuld geen sprake. Ook hier is het gevolg niet voorzien en dit is op zichzelf al een grond voor vrijspraak.

Pl. komt dan tot de moeilijkste kwestie, nl. de oorzaak van de instorting. Het is volgens pl. niet bewezen, dat het gebruik van de slechte specie de oorzaak was. Het is ook niet gebleken, dat de handeling van beklaagde de instorting ten gevolge heeft gehad. Pl. concludeert dus tot vrijspraak.

Na re- en dupliek werd de uitspraak bepaald op 20 December.

DE UITSPRAAK.

De rechtbank veroordeelde den aannemer J. v. O. tot twee maanden hechtenis; verklaarde niet bewezen, dat het uitgraven van de betonnen kolommen de instorting bevorderd heeft, doch nam aan, dat het ongeval is toe te schrijven aan het gebruik van specie waaraan te weinig hydraulische toeslag was gevoegd.

De rechtbank overwoog nog, dat v. O. in hooge mate roekeloos heeft gehandeld.

MEUBEL W. PENAAT, UITVOERING LIBERTY (METZ & CO.)

BIJ DE MEUBELEN VAN PENAAT EN BROMBERG.

Twee maanden geleden bespraken wij de interieurs en meubelen van Penaat en Bromberg, die door de Firma Metz en Co. met eenige andere nijverheidskunst in het Stedelijk Museum werden tentoongesteld.

Wij reproduceeren thans een tweetal meubelen van Penaat en een boekenkast van Bromberg. Voor onze opmerkingen over deze meubelen in het algemeen verwijzen wij naar het Bouwkundig Weekblad van 10 November, waaraan wij nog zouden willen toevoegen, dat de eerste, door heel zijn langjarige meubelpraktijk steeds gebleven is de meubelontwerper, terwijl de laatste, de jongere, van begin af aan meer is geweest wat in Frankrijk „ensemblier" genoemd wordt. Eigenlijk is het dus verkeerd van dezen laatste een enkel meubel te reproduceeren. Dit verschil is de oorzaak, dat op de laatste Parijsche „Salon d'Automne", waar Liberty — O! Nederlandsche Kunstenaars, waarom waart gij slechts vertegenwoordigd door Liberty? — waar dit huis soortgelijke interieurs tentoonstelde als in het Stedelijk Museum, het werk van Bromberg, hoewel het de eruditie van dat van Penaat mist, tusschen de overstelpende massa's van Parijsche luxe-ensembles, die op een paar uitzonderingen na, meer een draaierig gevoel in de maagstreek opwekten, dan een Schoonheids-emotie in het hart, het tòch nog — of misschien juister — het dùs ook, beter uithield. A. B.

LEZING VAN DR. H. P. BERLAGE OVER INDIË. TENTOONSTELLING VAN ZIJNE REISSCHETSEN.

Den 19en December hield Dr. H. P. Berlage voor een gecombineerde vergadering van den B.N.A. en A. et A. een zeer uitvoerige lezing met lichtbeelden over de bouwkunst — oude zoowel als nieuwe en toekomstige — van Indië. De dagbladen hebben deze belangrijke voordracht voorloopig vastgelegd; de spreker zal — naar wij hopen — zelve nog wel eens iets over zijne reis publiceeren. De zoo juist geopende tentoonstelling van zijne reisschetsen in het Gebouw Heystee geeft een mooie aanvulling op de serie vertoonde lichtbeelden — de film, zooals de spreker zelve excuseerde. Rustiger dan bij een film mogelijk is, kan men thans de kernachtige teekeningen van den architect-wereldreiziger beschouwen.

Het zijn vlotte, kleurige notities, belangrijk om het afgebeelde en ook om het oog dat waarnam.

Teekeningen van 't s.s. „Grotius", waarvan Le Corbusier gewatertand zou hebben of eigenlijk van zelf sprekend zou hebben gevonden, van den Boroboedoer en andere klassiek gedetailleerde tempelruïnen van het Djengplateau, van Batavia, van Soerabaya, van Solo, met de op een rij schoren gebouwde huizenkanten, van Brastagi met de ingenieuze rieten daken van den Passer Bali, een dorpsgezicht met het karakteristieke bindende muurtje en de wuivende palmboomen, den terrassenbouw van Besaki op Bali met den ingang zonder bovendorpel, opdat de Godheid haar hoofd niet stooten zou, van den tempel Koesambe op Bali — baksteen en natuursteen, de Haarlemsche vleeschhal gelijk —, van de rijstschuurtjes van Padang Pandjang en nog veel meer. A. B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. A. VAN ANROOY, IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. A. R. HULSHOFF EN PAUL J. DE JONGH. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

44STE JAARGANG. No. 52. 29 DEC. 1923.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Toepassing Honorariumtabel voor Restauratiewerken. — Rectificatie. — W. J. de Groot, door P. J. Ouëndag. — Tentoonstelling te Gent. — Er zijn twee gegaan, door Van Loghem. — Staatliches Bauhaus in Weimar 1919–1923, door A. Boeken. — Landhuisje te Hilversum, door H. A. van Anrooy, Architect B. N. A. — Draagvermogen van heipalen, door Pl. van den Berg, Architect B. N. A. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door A. Boeken. — Van de Redactie.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Als lid van den B. N. A. zijn sedert de vorige opgaaf toegetreden de heeren:
Ir. G. J. Meijers te Amsterdam; W. Greve Jr. te Den Haag.

TOEPASSING HONORARIUMTABEL VOOR RESTAURATIEWERKEN.

Aan het Bestuur van den B. N. A.,
Weteringschans 102, Amsterdam.

WelEd.Geb. Heeren,

De vergadering door Uw bemiddeling uitgeschreven, terzake van den brief d.d. 13 October j.l. van de afdeeling B, van de Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg heeft Zaterdag jl. alhier als door U verzocht onder mijn leiding, plaats gehad en werd mede bezocht door de navolgende leden: H. A. Reus, A. A. Kok, H. v. d. Kloot Meyburg, C. B. Posthumus Meyjes, Yvo, D. Havermans, Jan de Meyer, G. J. Veenstra, J. Klijnen, A. P. Smits, W. de Vrind Jr., E. G. Wentink, C. N. van Goor, deze laatste op speciaal verzoek als bijzonder bekend met de honorariumtabel.

De vergadering constateerde, dat zij het thema zelf niet tot directe oplossing kon brengen, doch een haars inziens wenschelijke gedragslijn aan Uw Bestuur kon voorstellen. Hare beslissingen daarover luiden:

De vergadering is van oordeel, dat in de bestaande honorariumtabel, met het oog op restauratiewerken leemten bestaan, die verdienen te worden aangevuld, dat er een adviescommissie van vijf leden worde benoemd ter nadere uitwerking dier tabel, wat betreft de honoreering van restauratiewerken, dat als leden van die commissie zouden zijn voor te dragen de heeren C. N. van Goor, H. v. d. Kloot Meyburg en Jan de Meyer, terwijl daarin ook twee leden-afgevaardigden van de afdeeling B van de Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg zouden zijn te verzoeken, teneinde overbodig werk te voorkomen.

In comité-generaal werden verschillende voorbeelden van leemten genoemd, welke nu eens ten nadeele, dan weer ten voordeele van den architect uitvielen. De vergadering was echter van gevoelen dat het meer systematisch verzamelen van de gegevens voor een billijker uitwerking der honorariumtabel te dier zake, door bovenbedoelde commissie zou zijn ter hand te nemen, dat evenwel door het publiceeren van deze brief in het Bouwkundig Weekblad de aandacht van de leden van den B.N.A. voorloopig reeds op dit onderwerp zou zijn te vestigen.

De rapporteurs door de vergadering aangewezen: (w.g.) S. DE CLERCQ.
„ C. N. VAN GOOR.

RECTIFICATIE.

In ons verslag inzake de ingestorte garage te Rotterdam zijn op pagina 534 eenige drukfouten geslopen.

Men leze daar:

„De middenkolom was tweemaal zoo zwaar belast als de achterkolom. Er ontstond daardoor een neiging tot zakken, waardoor in de achterkolom groote spanning veroorzaakt werd".

„De groote wrijving, die veroorzaakt werd door den enormen druk boven op de kolom, heeft den voet op haar plaats gehouden". Red.

W. J. DE GROOT.

Met het verscheiden van W. J. de Groot is wederom een van de mannen heengegaan, dien wij leden der Oude Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, als lid en bestuurder zoo goed hebben gekend.

Allereerst komt mij in de herinnering, dat De Groot verbonden was aan het destijds bestaande Bouwbureau van de Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen te Arnhem. Daarna werd hij architect van de Gemeente Nieuwer-Amstel en kwam hij na de annexatie dier Gemeente bij den Dienst der Publieke Werken van Amsterdam, waar hij spoedig als Onder-directeur optrad en na zijn aftreden als adviseur van dien Dienst werd benoemd.

Bij zijn vestiging te Amsterdam, werd hij als lid der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgenomen in de Afdeeling Amsterdam en behoorde hij tot een van de ijverigste leden, zoodat het niet te verwonderen viel dat hij tot lid van het Hoofdbestuur werd gekozen.

In deze functie (een tijdlang was hij vice-voorzitter) was hij weldra een bekende figuur, iemand die op geen vergadering ontbrak en wiens adviezen steeds zeer werden gewaardeerd.

Wanneer ik terugdenk aan den tijd, waarin De Groot en ik deel uitmaakten van dat bestuur, dan verschijnen mij de velen, die destijds in leven als bestuurder of lid met ons samenwerkten, als Louis Rieber, Salm, Posthumus Meyjes, Poggenbeek en vele anderen, en herinner ik me de taaie volharding en nauwgezetheid die De Groot aan den dag kon leggen bij het afdoen van belangrijke zaken en zijn kennis van wetgevingen, verordeningen en reglementen, zoodat zijn uitspraak steeds zonder eenigen twijfel wanneer het verklaringen betrof werd aangenomen.

Bij de vele veranderingen die de Maatschappij onderging, behoorde hij tot hen die steeds blijk gaven van hun belangstelling in het wel en wee van de vereeniging en zal het allen die hem kenden bijblijven dat hij was een oprecht, en eerlijk strijder voor de belangen der Vereeniging en die zijner collega's en zullen zij in weemoed zijn sterke, markante figuur herdenken.

Zijn herinnering zal ons lang bijblijven. B. J. OUËNDAG.

TENTOONSTELLING TE GENT.

In het Tijdschrift voor Volkshuisvesting van December 1923 bericht de Nationale Woningraad, dat van Juni tot September 1924 te Gent een Internationale Tentoonstelling zal worden gehouden op het gebied van Coöperatieve en andere Sociale Werken. Voor deze Tentoonstelling zal de Nationale Woningraad een expositie samenstellen, welke een overzicht geeft van het werk der woningbouwvereenigingen in Nederland.

ER ZIJN TWEE GEGAAN.

Twee prachtige menschen hebben we geleid naar de eeuwige stilte. Recht stonden ze; beiden vielen ze door te zwaren plotselingen slag. Hun stijl was hun kracht en hun wezen. Menschzijn is kunstenaarzijn. Hun Menschzijn was hun Kunstenaarzijn. Niet wat wij om hen geven, maar wat hun versteende uitingsdrang aan ons gaf, is afspiegeling van hun innerlijk.

Prachtige tegenstellingen, deze twee sublieme, vertegenwoordigers van dezen tijd, waarin meer dan ooit de strijd gestreden wordt tusschen het machtige Hier en de majestieuze Eeuwigheid. De jongere gaf het Hier met ongekende felheid, de andere ging boven het Leven en gaf het Zijnde.

Levensvolheid gaf de een, levenswijsheid de ander. Schoone harteklop van een levenbejubelend mensch naast diepe hartewarmte van den levenbegrijpenden andere. De tijd kent geen groot en grooter, maar vraagt alleen naar het hartebloed, dat beiden gaven. Van beiden was het warm. VAN LOGHEM.

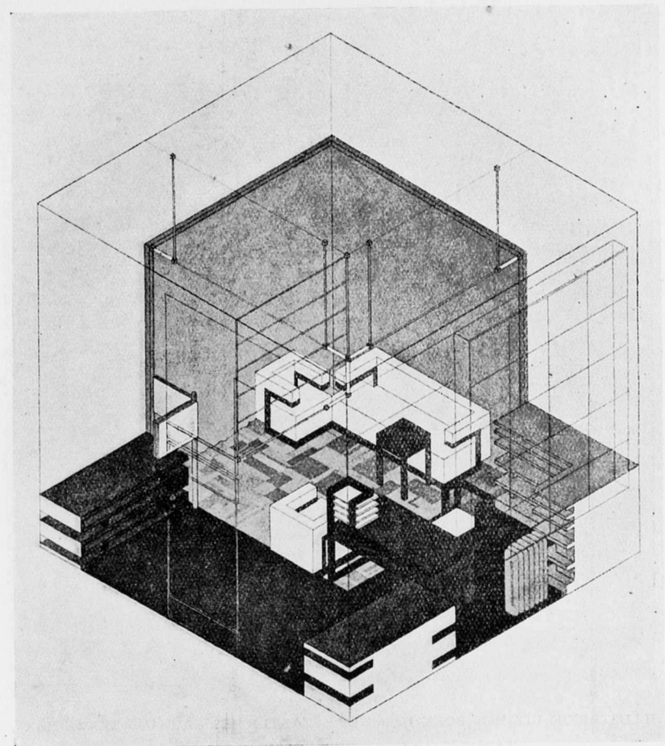

ILLUSTRATIE UIT HET BOEK VAN HET „STAATLICHES BAUHAUS TE WEIMAR."
WERKKAMER, W. GROPIUS NAAR EEN GEKLEURDE TEEKENING VAN H. BAYER.

STAATLICHES BAUHAUS IN WEIMAR 1919—1923.

Ten vervolge op de opzienbarende mededeelingen van Theo van Doesburg over „De Invloed van de Stijlbeweging in Duitschland" in het Bouwkundig Weekblad van 17 Februari jongstleden, waarin hij de omwenteling der kunstopvattingen van de leiders van het Bauhaus te Weimar beschreef, komt mij een aankondiging en een korte bespreking van de onlangs verschenen publicatie van het werk van het Bauhaus nuttig voor. Het prachtig verzorgde boek bestaat uit een korte inleiding van Walter Gropius, die in het voorjaar van 1919 de leiding van de voormalige „Hochschule für bildende Kunst" van den „Kunstgewerbe-Schule" te Weimar op zich nam en deze beide inrichtingen vereenigde tot het „Bauhaus", eenige beschouwingen over het kunstonderwijs en kunststudie van Gertrud Grunow, Paul Klee en Kandinsky en een verzameling van meer dan 200 zeer goede reproducties van het werk van de leiders, gezellen en leerlingen.

De verwantschap tusschen sommige afgebeelde werken en de werken van de groep „de Stijl" is te frappant om niet een zekere beïnvloeding, die van Doesburg zoo triomfantelijk in bovengenoemd opstel beschreef, zeer aannemelijk te maken. Evenwel zijn de verschillende werken volstrekt niet homogeen en het ware juister geweest indien de Weimarsche triumfator dit in zijn overwinningsroes niet had verzuimd mee te deelen. Want naast de inderdaad zuivere en prachtig levende werken zijn er in dit boek tal van afwijkingen nu eens naar den expressionistischen kant, dan naar de zijde van de preutsche

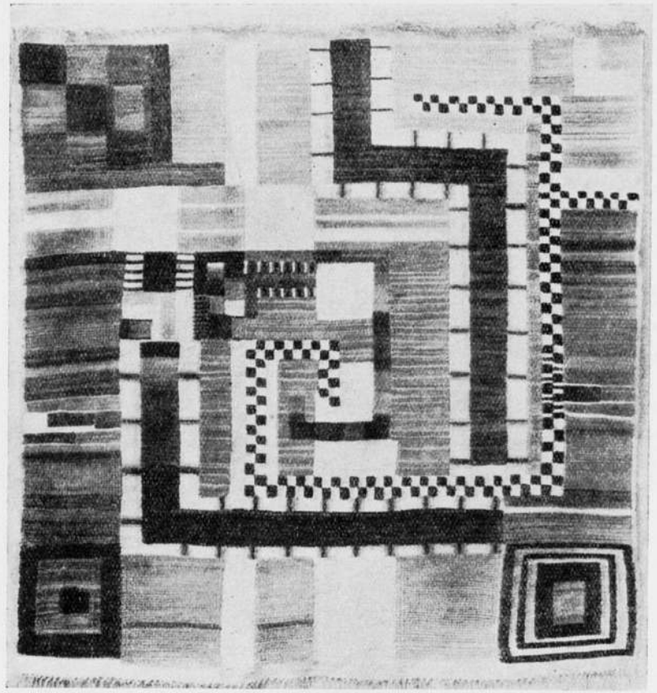

ILLUSTRATIE UIT HET BOEK VAN HET „STAATLICHES BAUHAUS TE WEIMAR".
TAPIJT UIT STOFRESTEN LEERLINGENWERK.

„ambachtelijke zuiverheid", — ziet bijvoorbeeld het metaalwerk, — dan weer naar het doode hedendaagsche formalisme „de vierkante ziekte".

Het is echter volkomen begrijpelijk, dat in de fel bewogen overgangsperiode, die wij meemaken, niet alle werkers van het Bauhaus geheel in denzelfden geest arbeiden en zeker niet alle denzelfden graad van zuiverheid van gevoelen en scheppen hebben bereikt. Indien wij echter in de inleiding van Gropius met de groote overtuiging van dezen leider kennis maken en dan uit de afbeeldingen van zijne werken de gezonde kracht van zijn scheppingen ervaren, dan kunnen wij na het vele groote, mooie en heerlijke, dat er in Weimar reeds bereikt is, nog heel, heel veel verwachten.

„Die Kunst des Bauens versank in den letzten Generationen in einer schwächlich sentimentalen, ästhetisch-dekorativen Auffassung, die ihr Ziel in formalistischer Verwendung von Motiven, Ornamenten und Profilen erblickte, die den Baukörper bedeckten. Der Bau wurde ein Träger äusserlicher, toter Schmuckformen, anstatt ein lebendiger Organismus zu sein. Die natürliche Verbindung mit der fortschreitenden Technik neuer Materialien und neuer Konstruktionen ging naturgemäss in diesem Niedergang verloren, der Architekt blieb im akademischen Aesthetentum hängen, ward müde und konventionbefangen, und die Gestaltung der Städte entglitt ihm. — Dieses Bauen lehnen wir ab. Wir wollen den klaren organischen Bauleib schaffen, nackt und strahlend aus innerem Gesetz heraus ohne Lügen und Verspieltheiten, der unsere Welt der Maschinen, Drähte, und Schnellfahrzeuge bejaht, der seinen Sinn und Zweck aus sich selbst heraus durch die Spannung seiner Baumassen zueinander funktionell verdeutlicht und alles Entbehrliche abstösst, das die absolute Gestalt des Baues verschleiert. Mit

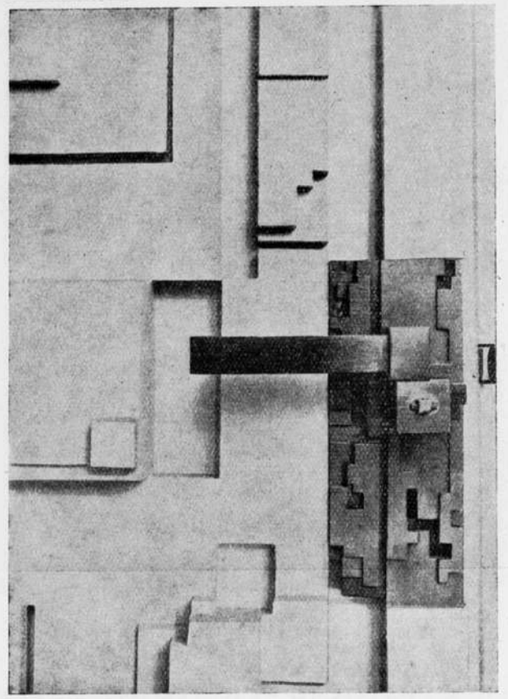

ILLUSTRATIE UIT HET BOEK VAN HET „STAATLICHES BAUHAUS TE WEIMAR".
VERNIKKELD IJZEREN DEURKRUK.

zunehmender Festigheit und Dichtigheit der modernen Baustoffe (Eisen, Beton und Glas) und mit wachsender Kühnheit neuer schwebender Konstruktionen wandelt sich das Gefühl der Schwere, das die alte Bauform entscheidend bestimmte. Eine neue Statik der Horizontalen, die das Schwergewicht ausgleichend aufzuheben strebt, beginnt sich zu entwickeln" (dit is nog iets anders dan de Amsterdamsche horizontale-roeden-epidemie.) „Die Symmetrie der Bauglieder, ihr Spiegelbild zu einer Mittelachse, schwindet in logischer Folge vor der neuen Gleichgewichtslehre, die die tote Gleichheit, der sich entsprechenden Teile in eine unsymmetrische aber rythmische Balance wandelt. Der neue Bangeist bedeutet: Ueberwindung der Trägheit, Ausgleich der Gegensätze."

De hierbij gereproduceerde verkleinde afbeeldingen dienen slechts om de belangstelling voor dit merkwaardige boek op te wekken: een werkkamer van Gropius naar een gekleurde teekening van H. Bayer, die behalve krachtige ruimtelijke opbouw en verdeeling van het interieur met zijn meubelen en karakteristieke verlichtingsapparaten ook de eigenaardige aan de school principieel voorgestane projectiemethode laat zien; vervolgens een pittig kleed van stofrestanten, een werkstuk van een leerling en tenslotte een verleidelijke vernikkeld ijzeren deurkruk met omgeving, waarin echter de levende vorm der moderne techniek verdrongen is door het formalistisch rechte-hoeken-recept. Vormengestrengheid, die bij het ééne werk klemmende levenseisch is, is bij een ander werk doode verstarde conventie. Te beseffen waar het levende in het verstarde verkeert, is een moeilijke opgave van de moderne kunst. Veel moeilijker nog is naar dit besef meedoogenloos te handelen.

A. BOEKEN.

VOORGEVEL.

LANDHUISJE TE HILVERSUM

ARCHITECT A. P. SMITS.

Charmant! Dat is de eerste gedachte, die men krijgt bij het bezien van het landhuisje, hetwelk door den Architect A. P. Smits aan den rand van de Hilversumsche hei is gebouwd.

Charmant is dit huisje door de gevoeligheid, waarmee het is aangepast geworden aan de landelijke omgeving, charmant óók door de kleur der materialen.

Maar — licht verwonderd is men, wanneer men bedenkt, dat dit gemaakt is in *dezen* tijd — want: 't is zéér romantisch; er hangt om heen een sfeer van Nürnberger Bratwürst Glöcklein en Gretchen's am Spinnrad. Dat wil dus zeggen, dat er een zekere intieme bekoring van uitgaat — maar óók, dat er niet het minste verband bestaat tusschen dit huisje en de eeuw waarin het gemaakt is, een eeuw van wonderbare ontplooiïng van techniek en van zéér verscherpte Struggle for life. En dat, wat men vraagt van de hedendaagsche architectuur is toch: dat ze gevoelig blijft, maar dat er tevens in is neêrgelegd 't essentieele van den geest van dezen tijd.

En dat — heeft architect Smits in zijn werk niet gedaan, zijn huisje is dus een anachronisme — maar een charmant anachronisme.

De bedoeling van den architect is geweest iets te maken, dat gevoeld zou worden als een oase te midden van deze cerebrale, materialistische tijden, iets dat liefelijk zou zijn en ons zou bekoren.

En dit is volkomen bereikt!

Ik hoorde, dat de heer Smits tevens Tuin-Architect is, en gaarne wil ik hem hier een woord van hulde zeggen voor de aardige wijze, waarop hij Huis en Tuin tot een harmonisch geheel heeft weten te maken.

Hilversum. H. A. VAN ANROOY, Arch. B. N. A.

LANDHUISJE TE HILVERSUM. ARCH. A. P. SMITS.

DRAAGVERMOGEN VAN HEIPALEN.

In het „Bouwkundig Weekblad" van 8 Dec. 1923, verzoekt ir. W. J. M. van de Wijnpersse, naar aanleiding van mijn art. van 24 Nov., om de gevallen, die door hem werden medegedeeld in het „Bouwkundig Weekblad" van 2 Dec. 1922, uit mijn jarenlange ervaring aan te vullen en zoodoende het bewijs te leveren, dat er wel degelijk verband bestaat tusschen de formule van Eytelwein en het werkelijk draagvermogen.

Gaarne voldoe ik aan dit verzoek, hoewel ik mij niet vlei ir. van de Wijnpersse geheel te zullen bevredigen, daarvoor is er te veel verschil van inzicht in dit belangrijk vraagstuk. Dit mag mij echter niet weerhouden mijn meening ten beste te geven.

De gevallen door ir. van de Wijnpersse in 1922 medegedeeld, hadden mijn volle belangstelling, maar met opzet heb ik er geen gedachtenwisseling over in het leven willen roepen, omdat tenslotte elke deskundige zelf moet weten, welke conclusie hij er uit meent te moeten trekken.

Volgens het medegedeelde zou de uitkomst van bovengenoemde formule zonder invoering van de coëfficiënten in één geval het 18-voud, in één geval het 5-voud en in één geval de helft van het op proefbelasting gebaseerde draagvermogen bedragen.

Bij 8-voud was de zakking per slag 0,05 cM., bij 5-voud 0,13 cM. en bij de helft 6 cM., bij respectievelijke valhoogten van 2 M., 2 M. en 3 M.

M.i. is bij de eerste twee gevallen de zakking te gering om daaruit met bovenstaande formule het draagvermogen af te leiden.

Herhaaldelijk doet het geval zich voor, dat de palen niet meer kunnen zakken bij het heien, om welke redenen dan ook en dan zou het draagvermogen volgens de formule $\frac{S}{S}$ groot zijn, terwijl in werkelijkheid bij een belasting van b.v. 15000 K.G. de palen op den langen duur zouden kunnen zakken.

Bij den aanvang van mijn loopbaan als architect, heb ik deze ervaring reeds opgedaan, waarom ik in het „Bouwkundig Vademecum" den raad gaf, de palen in 't

algemeen niet zwaarder dan met 10000 K.G. te belasten, hoewel in sommige gevallen de belasting wel grooter kan zijn, maar men moet dan wel voldoende inzicht hebben in alle omstandigheden, die op het draagvermogen van invloed zijn.

In het geval, waar de uitkomst van de formule de helft bedroeg van het op proefbelasting gebaseerde draagvermogen, was de uitkomst van de formule, zonder invoering van den coëfficiënt n, 20000 K.G. en het draagvermogen volgens de twee proeven 30000 en 45000 K.G.

Op grond van ervaring zou ik de palen, die 6 cM. per slag zakken, hoogstens met $^1/_6$ van 20000 K.G. durven belasten.

M.i. moet men met het trekken van conclusies uit proefbelastingen zeer voorzichtig zijn, omdat de zakking van palen onder gebouwen over een langer tijdsverloop plaats heeft, dan onder een proefbelasting.

Naar ik meen zijn de palen onder het nieuwe Stadhuis te Rotterdam ook 16 à 17 M. en de belasting ongeveer 10000 K.G., en ik twijfel niet wanneer de belasting veel grooter was, verzakking niet zou uitblijven.

De ervaringen in Amsterdam zijn ook van dien aard, dat men ook daar voorzichtig moet zijn met het brengen van zeer groote belastingen op de palen.

De formule van Eytelwein houdt m.i. het meest juiste verband met het werkelijk draagvermogen, wanneer het heiblok minstens tweemaal zoo zwaar is als de paal en de zakking, bij een valhoogte van 2 M. niet geringer is dan 0,5 cM. per slag en de coëfficiënt n naar omstandigheden op 6 à 10 gesteld wordt, waarbij moet worden opgemerkt, dat de waarde van n niet als zooveelvoudige zekerheid mag beschouwd worden.

Tot staving van een en ander, zij nog het volgende vermeld.

Een 25 jaar geleden had ik onder een pakhuis palen geheid van 18 M. lengte. De zakking per slag was bij een valhoogte van 2 M. ongeveer 1 cM.

Het gewicht van de palen was ongeveer 400 K.G. en dat van het heiblok 700 K.G.

Bij invoering van den coëfficiënt $n = 6$, was het draagvermogen:

$$Q = \frac{B^2 \times H}{n \times (B+P) \times z} = \frac{700^2 \times 2}{6 \times (700+400) \times 0{,}01} = 14850 \text{ K.G.}$$

De werkelijke belasting was ongeveer 13000 K.G.

De eerste twee jaren zakte het gebouw niet, maar nadat de zolders zwaarder werden belast dan oorspronkelijk was bedoeld, begonnen er zich sporen van verzakking te vertoonen.

Door het heien van palen langs de fundeering en daarop plaatsen van contreforten onder den beganen grond, met vertandingen in de 3 M. hooge fundeering, werd verdere zakking voorkomen.

Hieruit bleek proefondervindelijk, dat de uitkomst van de formule van Eytelwein met invoering van den coëfficiënt $n = 6$ ongeveer het werkelijk draagvermogen nabij komt, indien de zakking per slag maar niet al te gering is.

(De zolders konden zwaarder worden belast, omdat oorspronkelijk een toe te laten spanning in de ijzeren balken was gerekend van 850 K.G., per cM^2., terwijl dit volgens de bouwverordeningen 1000 K.G. mag bedragen en naar de tegenwoordige opvattingen in vele gevallen zonder gevaar tot 1200 K.G. kan worden opgevoerd, hoewel het beter is in de bouwverordening het op 1000 K.G. te laten, daar alle bijzondere gevallen er niet in omschreven kunnen worden).

De laatste jaren heb ik in opgespoten gronden langs den Nieuwen Waterweg van Rotterdam naar Hoek van Holland palen geheid van 20 M. lengte, staande met de koppen 3 M. onder den beganen grond.

In de formule van Eytelwein voerde ik, met het oog op de neerwaarts werkende kleef, den coëfficiënt $n = 10$ in.

Niettegenstaande de grond langs de fundeeringen, wegens de zware belasting, die daarop was gebracht 0,5 M. gezakt was, zakte het gebouw niet.

Voor het heien werd gebruikt een blok van 800 K.G. en de zakking per slag was

ongeveer 0,5 cM. Bij enkele palen was de zakking geringer en moest wegens het gevaar voor het verbrijzelen van den kop of voor het niet te controleeren gevaar van het splijten of samendrukken der punt met het heien worden opgehouden vóór de paal geheel was ingeheid.

Volgens proefboringen staan de ondereinden der palen in het vaste zand.

Wat het bouwen op onvasten bodem betreft schreef ik in het „Bouwkundig Weekblad" van 8 Oct. 1921: „Op vaste zandgronden kan men wel zware gebouwen plaatsen, maar op kleigronden niet. Kleigronden drukken op den duur samen, ook al is de belasting niet grooter dan b.v. 0,3 K.G. per $cM.^2$ en aangeplempt zand of opgespoten grond doet dit nog erger, omdat de inklinking jarenlang aanhoudt."

Tegenover de geruststellende ervaringen betreffende het maken van betonfondeeringen op onvasten bodem zijn er vele van niet geruststellenden aard, maar men brengt liefst deze niet naar voren, omdat het voor de betrokken ingenieurs en architecten reeds onaangenaam genoeg is.

Het is mogelijk de gewapend betonfondeering zooveel hoogte te geven, dat zij niet kan doorbuigen, maar dat is ook kostbaar en het helpt nog niet tegen het scheefzakken van het gebouw. M. i. beantwoordt een goede paalfondeering, indien de bodem onvast is, evenzeer aan den eisch van economie als aan dien van stabiliteit.

PL. VAN DEN BERG, Architect B. N. A.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„De Sierende Elementen van de Bouwkunst" door Jan Wils, met 24 afbeeldingen uit de serie „De Toegepaste Kunsten in Nederland". Uitgave W. L. en J. Brusse's Uitgevers Maatschappij te Rotterdam.

Dit goed uitgegeven en mooi geillustreerde boekje lijdt aan een verkeerden titel. De schrijver voelt dit ook. Hij corrigeert dezen titel in zijn inleiding, hij komt er in den loop van zijn betoog nog eens op terug en in zijn slottirade wijst hij er nogmaals op.

„Wij zouden spreken over de sierende elementen van de bouwkunst, wij deden het in hoofdzaak over de bouwkunst zelve. Dat moest zoo komen. Want wie de bouwkunst zelve in wezen niet begrijpt, kan in haar elementen niet anders zien dan oppervlakkige versiersels. Wie echter de kunst van het bouwen kan aanvoelen als een levende kunst, die zal ook in elk element dat leven voelen kloppen, het leven, dat ze hun gebonden zelfstandigheid geeft, de zelfstandigheid, die ze tot sieraad van het kunstwerk opvoert". Het ware wellicht beter geweest dit boekje eenvoudigweg „de elementen van de bouwkunst" te noemen; dat het hier gaat om den muur, het raam, den schoorsteen als kunstelement en niet als technische constructie, in de bouwverordening voorgeschreven lichtoppervlak, afvoerkanaal van rookgassen, wordt door het woord bouwkunst vastgelegd.

Hoewel in den prospectus van de serie monografieën „De toegepaste Kunsten in Nederland" anders voorgesteld, is dit boekje van Jan Wils geheel en al een „leekenboekje". Voor leeken is zeker de reeks welgekozen en wel uitgevoerde afbeeldingen van het meeste belang. De tekst voor zoover zij niet een directe toelichting op de afgebeelde bouwwerken is, zal in het algemeen, hoewel ze voor leeken geschreven is, door deze wel verkeerd begrepen of verkeerd worden toegepast. Dit ligt meer aan de moeilijkheid de blinden ziende te maken, dan aan onjuiste opvattingen van den schrijver. Inderdaad, de auteur stelt de kwestie zeer zuiver waar hij schrijft: „Resumeerende kan dus gezegd worden, dat daar, waar de ruimte als activiteit optreedt, het bouwkunstige element in zijn zelfstandigheid tot zijn volle sierende waarde komt, en dat, wanneer de ruimte niet anders wordt begrepen dan als een onbeweeglijke massa (dit woord is een vergissing A.B.) het bouwkunstige element zijn karakter als reactie moet verliezen en afdaalt tot versieringsmotief."

Hier en daar geeft de tekst aanleiding tot kritiek, bijvoorbeeld, daar waar de

schrijver het opkomen der Renaissance behandelt. „Er lag een loomheid over de menschen, er brak een periode van geestelijke verslapping aan, waardoor men zich, als het ware, niet meer ten volle gaf en den moed miste om tot een innerlijke waardeschatting van het gebodene te komen. Het levend-bruisende van de ruimte kon niet meer begrepen worden, men wilde nu verstandelijk de ruimte gaan omvatten. In plaats van de naar alle kanten uitlaaiende werking kwam het vlak in de bouwkunst, het verstandelijk vlak, dat in samenstelling met andere vlakken een hol lichaam vormde van twijfelachtige voorstelling.

Deze laatste zinsnede is weliswaar treffend gezegd en kan hier wel gelden voor de bouwkunst, de façaden-kunst, die veel, veel later uit de verschillende Renaissance architectuur-episoden voortkwam, maar het geheel kan toch niet juist zijn, nòch in zijn verband met de algemeene cultuurhistorie, nòch in zijn toepassing op de Renaissance-architectuur. Want de Renaissance der menschheid is een grooter en oneindig dieper verschijnsel geweest, dan een periode van „loomheid" van „geestelijke verslapping". En de voorstelling van de Renaissance-bouwkunst als samenstelling van vlakken tot een hol lichaam van twijfelachtige voorstelling, is toch zeker in strijd met den koepelbouw van de Italiaansche-Renaissance en met de ruimtefuga's van de hiermede verwante Barok.

Een tweede opmerking zou ik willen maken naar aanleiding van des schrijvers beschouwingen over de tegenstelling van de Beurs van Berlage en het Modepaleis van Hirsch. Natuurlijk wil ik niets aanmerken op deze tegenstelling zelve, de tegenstelling van de zuivere bouwkunstige Beurs en de opgesierde schijnarchitectuur van Hirsch, maar zonder iets af te doen van mijne groote bewondering voor het gebouw, waarmee Berlage onze nieuwe Hollandsche Bouwkunst inluidde, acht ik toch deze Beurs in dit boekje en in dit verband een minder gelukkige keuze. Dit boekje is voor leeken, voor de ontwikkelde leeken en nu hebben deze ontwikkelde leeken veelal, èn door hun lectuur, èn door het langzamerhand gewend raken aan het nieuwe, de Beurs van Berlage en de grondbeginselen van dit bouwwerk aanvaard. Daarom is het betoog van den schrijver in de eerste plaats eenigszins overbodig geworden. Bovendien sterkt de schrijver hen in hun thans meer en meer gangbaar wordend geredeneer over „waarheid in constructie" „ambachtelijke zuiverheid", waar zij thans na een kwart eeuw aan toe zijn, schoone en ware maar historische leuzen, zonder dat zij besef krijgen van het veel schoone en grootsche, dat er na de schepping van dit bouwwerk, wellicht hoofdzakelijk als gevolg daarvan, door de jongere Nederlandsche Architecten, gemaakt, gedaan en gedacht is. A. B.

„Leerplan van de M. T. S. voor Bouwkunde te Utrecht".

Van het Leerplan der Middelb. Techn. School te Utrecht is eenigen tijd geleden een nieuwe druk verschenen.

Het boekje bevat een zeer uitgebreid omschreven leerplan met inleiding en aanteekeningen, verschillende inlichtingen en op veler verzoek ± 220 afbeeldingen van teekeningen betreffende het onderwijs in Burgerlijke Bouwkunde, Waterbouwkunde en Architectuur. Daarenboven nog verschillende afbeeldingen omtrent het onderwijs in: perspectief- en handteekenen, gewapend beton, landmeten en waterpassen, prijsvragen, excursies enz.

Na toezending van f 1.50, met vermelding „voor geïllustreerd leerplan", per postwissel aan den Directeur Middelbare Technische School, Croeselaan 325, Utrecht, wordt een exemplaar franco toegezonden.

VAN DE REDACTIE.

„Wij schutteren niet meer op klompen, maar gaan nu fijne schoenen aantrekken met lakneuzen! abonneert U dus „en masse".

Ieder abonné, die zich vóór 15 Januari opgeeft, krijgt een verrassing!!"

Zalig uiteinde en voorspoedig nieuwjaar.